

પ્રાસિદ્ધાન .

ચક્રલાલ લખુભાઈ પરીખ
મ ત્રી શ્રી ચારિત્ર
રમારક અથમાળા,
નામદ્વ જૂવરની પોળ,
માડવીની પોળ અમદાવાદ

કિંમત : ૧૫ રૂપિયા

વિ. સં. ૨૦૧૬

વીર સં. ૨૪૮૬

ઈ. સં. ૧૯૧૦

ક. ચા. સં. ૪૨

૧ ૬

મુદ્રક .

જયનિ દવાલ

વસત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ધીકાટા

પૈતાભ ઈની વાડી, અમદાવાદ

પાલીનાળા-શ્રીયશોવિજય જૈન ગુરુદેવ મંગલપદ
પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીચારિત્રવિજયજી (કચ્છી)

જન્મ સં ૧૯૪૦

આસો વદિ ૧૪

પત્ની (કચ્છ)

નીક્ષા સં ૧૯૬૦

માગશર સુદિ ૧૦

જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

સ્વં સં ૧૯૭૪

આસો વદિ ૧૪

અંજિયા (કચ્છ)

હવે પછી • હવે પછી

જૈન આગમો તથા ગ્રંથો વિવિધ સાહિત્યનો દરિયો છે. તેમાં ઇતિહાસનાં અમૂલ્ય રત્નો પથરાયેલાં છે. સૌ કોઈ એ રત્નોને બહાર લાવવા આવે છે. અમે જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભા. ૧ ના ‘હવે પછી’ના કલાણમાં જાણવું હતું કે પૌરુષ અને પાશ્વર્ય વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યને પ્રકાશિત કરવા અવારનવાર માગણી કરે છે. આથી અમે ઇતિહાસ જગતમાં ઉપયોગી એવા ‘પટ્ટાવલી સમુચ્ચય’ ભા. ૧-૨ પ્રકાશિત કરાવ્યા હતા અને સળંગ ઇતિહાસ રજૂ કરવા ‘જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ’ તૈયાર કરવા ધાર્યું હતું, જેમાં ૨૫૦૦ વર્ષના જૈનાચાર્યો, જૈન મુનિવરો, સાધ્વીજીઓ, રાન્ત, રાણીઓ, શેઠ, શેઠાણી, વિદ્વાનો, દાનવીરો, વિવિધ વંશો સાહિત્યનિર્માણ, રચનાકાળ, લેખન-કાળ, તીર્થો અને વિવિધ ઘટનાઓ વગેરે દાખલ કરવાં. આ ભાવનાથી ઉદ્ધત ઇતિહાસ માટે અમે નીચે મુજબ ધારણા રાખી હતી.

ભા. ૧-નિર્ઘનગર અંદ્રકુલ વનવાસીગર (ચૈત્યવાસીયુગ), વીર નિર્વાણ સં. ૧ થી વિ. સં. ૧૦૦૦ સુધીનો ઇતિહાસ, દિગંબર આચાર્ય પટ્ટાવલી.

ભા. ૨-વડગર, વિ. સં. ૧૦૦૦ થી વિ. સં. ૧૨૫૦ નો ઇતિહાસ, જેમાં વડગર, માનદેવગર, રાજગર, ધર્મધોષગર, પૂર્ણતલગર, રુદ્રપટ્ટલીયગર, ખરતરગર, પૂનમિયાગર, અંચલગર, આગમિકગર, ચતુર્દશીગર, કર્ણેલીગર, વાહિદેવસૂરિગર, નાગોરીગર, આરાસણગર, પાય-અંદગર વગેરેની પટ્ટાવલીઓ.

ભા. ૩-તપાગર, સં. ૧૨૫૦ થી ૧૬૦૦ સુધીનો ઇતિહાસ, તપાગરના પેટાગરો, કડવામત, લોંકામત, નાગપુરીય લોંકામત,

સ્થાનકમાર્ગ, તેજપંથી વગેરેની પટ્ટાવડીઓ, વિવિધ વંશાવડીઓ.

ભા. ૪-હીરયુગ, સં. ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ મુધીનો ઇતિહાસ.

ભા. ૫-ભા. ૧ થી ૪ ની મોટી ઇન્ડેક્સ (Index) અકારાદિ નામાવડી.

ભા. ૬-ભા. ૧ થી ૪ ના વંશનુક્ષેપ.

ભા. ૭-પ્રસ્તાવના, વિશેષ સમજૂતી વગેરે, નવા પ્રકાશનમાં જરૂરી પ્રશ્નોત્તરી વગેરે.

પહેલો ભાગ સં. ૨૦૦૬ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫, તા. ૧-૧૧-૧૯૫૨ માં પ્રકાશિત થયો. આથી સૌ કોઈએ માંગણી કરી કે આ ગ્રંથ જલદી તૈયાર થવો જોઈએ.

અમારી ભાવના હતી કે, ભાગ બીજો તરત પ્રકાશિત થાય તેમ કરવું. પણ ભાવિભાવના યોગે એમાં એકાએક અંતરાય આવી પડ્યો. તે આ પ્રમાણે—

મુનિ શ્રી-ન્યાયવિજયજી સં. ૨૦૦૭ ના માગશર સુદિ ૪ ના દિવસે હૃદયરોગથી અમદાવાદમાં કાળધર્મ પામ્યા.

મુનિ જ્ઞાનવિજયને સં. ૨૦૧૧ થી ડાયાબીટીસ (Diabetes)—મધુપ્રમેહ શરૂ થયો.

મુનિ દર્શનવિજયને સં. ૨૦૧૫ ના માગશર વદિ ૪ થી લો બ્લડપ્રેશર (Low Blood-Pressure)—રક્તગતિમાંથનો રોગ શરૂ થયો, જેની વધુ અસર થાય તો લકવો (Paralysis) લાગુ પડે.

આ કપરા સંયોગોમાં ગ્રંથ તૈયાર થાય એ વિચિત્ર સવાલ હતો. પરંતુ ગુરુદેવની કૃપાથી સહકારી નિમિત્તો આવી મળ્યાં, તે આ પ્રમાણે—

અમો બન્ને તો એકબીજાના પૂરક રહ્યા. એટલે જ્યારે જેનું સ્વાસ્થ્ય સારું હોય ત્યારે તે કામ ચલાવે અને એ રીતે પણ ભાગ બીજાનું કામ જારી રાખ્યું.

૧. ડૉ. નાનાલાલ ભાઈલાલ—તેમની તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કરે તેવી સાધુપદની ભક્તિ છે. તેમણે અમારા સ્વાસ્થ્યના

મુધારા માટે ઘણી કાળજી રાખી છે. તેમના તરફથી અમોને ખોલવા, લખવા, વાંચવાની સાફ મનાઈ હતી, પણ સાથોસાથ તેમણે એટલી છૂટ આપી હતી કે આપની ખાસ લાવના છે તો ધીમે ધીમે ઇતિહાસનું કામ કરતા રહો, સાવધાન પણ રહેવું. જરાક ખટકો દેખાય કે આરામ લેવો અને મને તરત ખબર આપવી. તેમની આ કીમતી સમ્મતિથી આ ગ્રંથના કામનો પ્રારંભ થયો.

૨ શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈ—સાધારણ રીતે મોટા શહેરોમાં જૈન સમાજમાં સંઘના જ્ઞાનદ્રવ્યનો મોટો સંગ્રહ છે, પણ તેના વહીવટદારોમાં કોઈ કોઈ એવા હોય છે કે જે સરસ્વતીને નહીં પણ માત્ર લક્ષ્મીને જ યોગળતા હોય છે. આથી તેમાં એ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવાની આવડત જ હોતી નથી.

ખીજી તરફથી જૈનસમાજમાં એવા વિવેકી જૈનો પણ છે, કે જે પોતાની જાત-મહેનતથી લક્ષ્મી મેળવી, તેને સત્પાત્રમાં વાવે છે. શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈ કાલિદાસ આવા વિવેકીઓમાંના એક છે, જેમણે જૈન સાહિત્યના વિવિધ ગ્રંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા છે. તેમણે આ ઇતિહાસનો ભા. ૧ વાંચીને જણાવ્યું કે, ‘આપ આનો ભા. ૨ જો જલદી પ્રકાશિત થાય તેમ કરો. પ્રારંભિક આર્થિક રકમ રોકવાની જરૂર પડે તો મને લાલ આપવા કૃપા કરજો.’ મનુભાઈની આ પ્રેરણાથી અમારા ઉત્સાહમાં ઘણો વધારો કર્યો.

૩-૪. પં. વિકાશવિજયગણિ, મુનિ શ્રીચંદ્રોદયવિજય—તેઓ તો ૨૦ વર્ષના જૂના સ્નેહી મુનિવરો છે. અમો જૈન સોસાયટીમાં હતા ત્યાં પણ શ્રીયુત આશારામભાઈ વગેરે સંઘ અમારી લક્ષ્મીમાં ઉત્સુક હતા પરંતુ આગમપ્રભાકર પૂ. પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા ઉક્ત મુનિવરો અને નગરશેઠ કુટુંબના ગુરુલક્ષ્મીભાઈઓનો આગ્રહ હતો કે અમો શહેરમાં ઉજમકંઈની ધર્મશાળામાં આવીએ તો સારું. આથી અમો સં. ૨૦૧૫ના વૈ. ૧૦ ૬ ના રોજ ઉજમકંઈની ધર્મશાળાએ આવ્યા. પં. ન્યાસજી તથા લક્ષ્મીપ્રિય મુનિ ચંદ્રોદયવિજયજીએ અમારી આજ સુધી સર્વ રીતે લક્ષ્મી કરી છે.

૫. તપસ્વી સાત્રીઁ શ્રીમહુવાશ્રીઁ, સાત્રી મધુ ાન્તાશ્રીઁ
અને સાત્રી મધુવાશ્રીઁએ પશુ નોધપાત્ર લખિનેા લાલ વીધો છે

દતિજ્ઞ મને છે કે, ૫૦ વીન્ગલિએ ૨૦ ૧૧૬૦મા 'પિડ
નિડુમ્મિ'ની ટી ના નિર્માણમા પોતાને મદદગાર મુનિવરોના નામ
લખ્યા હ

(શ્રુઓ પ્ર૦ ૩૫, પૃ૦ ૧૬)

અમે ૫ : માની ૫ ડીએ કે પૂન્ય દાદા મૂવદદા મહાના
ના ગાત્રીના પ્રતાપ ાન મુનિવરોની સ્લગ લખિ, ડો નાનાભાઈની
અન્નભરી લાગ પી અને આવેનેની શુભ મનો ભનાધી અમાગ
ન્યાન્યમા ધા અને કમશ આગમ વતો આ થો છે અને આ
વચનુ ામ નવ બન્યુ છે

૬ ૫૦ અબાલાવ પ્રેમદગાહ—તે બ્યા ગુનીર્થ છે કેવાડ
મથોના અપાદન અને લેખનથી ખ્યાનિપ્રાપ્ત છે પુનતત્ત્વ અને ઈર્મિ
દાડના પશુ ડિડ અબ્યામી છે તેમણે આ મથની શુદ્ધ પ્રેમકોપી
અને મુદ્ મુધાગ્વાની સપૂર્ણ નવાગદગી પોતાને માથે વીધી હતી
એ દર મા મથના પ્રાચનની મમાગી નપૂર્ણ નવાગદગી તેમણે
અના ણી છે

૭-૮ આ ાપના નામનર્વ ૫૦ નિલાઈ અને ૫૦ બાવાભાઈ
(ન્યભિષ્ણુ)—એ દેગાઈ ભેવગી તો યડથી અત મુધી મથના મૌ
મથમા મર્વ ણીને પ્રેગ ગે છે

૮ શ્રીન્યતિલાવ ઘેવાભાઈદવાલ—વચત પ્રેમના બ્યવચાપક—
એનેઁગ ણીદે ૨૦ છે તેમણે પ્રેગ્ણા કરી કે, “ આપ આ મથને
આપની સ્વમથી ન સગમ પૂરો કરી જગતને આપો આ કામ
ર્જાન પૂડ કડે એ અશકય છે યદિ આપ આ મથ વચત
પ્રેતમ હપાવવા ધારો હો તો હુ આપને એ બાહેધરી આપુ છુ
કે મને હાપના છેલા બોર મુદમા આપ ને મુધારોવધારો
દાખલ કર્યો તેને અમે સહર્વ સ્વીમગી દમો છપાસીશુ” ખરેખર,

તેમના કર્મચારીઓ, કારીગરોએ આ નીતિનું અરાબર પાલન કરી ૭ મહિનામાં પૂરો અંથ છાએ છે. કામ સફાઈદાર કર્યું છે. ફેરમાઓ પ્રેસમાં છપાયા ત્યાં સુધી તેમાં યોગ્ય સુધારા-વધારા કર્યા છે પરંતુ પ્રેસમાં ફેરમા છપાયા બાદ તેમાં વધારવા યોગ્ય જે જે સાહિત્ય મળ્યું તેને અંગે “આટલું વધારો” આવા સંકેતથી આ અંથમાં પૂરવણી રૂપે દાખલ કરાવ્યું છે.

વાંચકોને સાદર સૂચના છે કે તે તે સ્થાને તે તે ફકરાઓ બેડીને વાંચે.

૧૦-૧૧ શ્રીમાન્ સારાભાઈ પોપટલાલ ગજરાવાલા, શ્રીમાન્ ચંદુલાલ લખુભાઈ પરીખ—તેઓની વારંવાર પ્રેરણાનું જ આ પરિણામ છે કે, આ અંથ પ્રકાશિત થાય છે. દૂકામાં તે બંને તો આ અંથના પ્રકાશનના સર્વ રીતે સૂત્રધાર છે.

એકંદરે દેવગુરુની કૃપાથી તથા ઉપરના સહકારીઓની શુભ કાળજીથી આ અંથનું કામ સરલ બન્યું છે.

આ અંથમાં પહેલા ભાગની જેમ અકારાદિ નામાવલિ (ઈંકેક્સ) આપી નથી, ભાવના છે કે ચારે ભાગોની અકારાદિ નામાવલિ (ઈંકેક્સ) ભાગ : ૫ માં આપવી.

આ અંથનું પ્રકાશન કદાચ વિલંબે થાત કિન્તુ શેઠ મનુભાઈ જેશિંગભાઈએ આર્થિક મદદ આપી જલદી પ્રકાશિત કરવા આગ્રહ કર્યો તેથી આનું પ્રકાશન સમયસર થયું તેનો અમને હર્ષ છે.

પંચાસપ્રવર ચરણવિજયજી ગણિવર ઇતિહાસપ્રેમી મુનિવર છે. તેમણે આ ભાગની નકલો ખરીદી પ્રકાશકને વધુ ઉત્સાહી કર્યા છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે.

દેવગુરુની કૃપાથી શુભ સહકારી નિમિત્તો આવી મળતાં આ બીજો ભાગ પ્રકાશિત થાય છે.

હવે તેવા શુભ અનુકૂળ સયોગો મળતાં ત્રીજા ભાગનું કામ હાથ ધરાયે.

બસ, આ ગ્રંથ ભારતીય મંત્રકૃતિનું અજોડ અંગ બનેા અને સૌનું કલ્યાણ હો, એ ઇચ્છાપૂર્વક અમે વિરમીએ છીએ.

લિ.

વિ. સં. ૨૦૧૬ આવણી સુદ ૧
તિ પુષ્ય

ભારતીય દિનાંક આનંદ ૨
તા. ૨૪-૭-૬૦

ઉત્તરમુખની જૈન ધર્મશાળા
અમદાવાદ (ગુજરાત)

મુનિ દર્શનવિજય

મુનિ જ્ઞાનવિજય

(મુનિ ન્યાયવિજય)

સ્વ૦ શેઠાણી શ્રી વીજકોરબાઈ

૨૧૦ મેં ૧૯૮૦ના બીજા વૈશાખ સુદિ ૦ તા ૧૬-૫-૩૪

જેમના પુણ્યસ્મરણાર્થે તેમના પુત્રસ્થ શ્રી મનુભાઈ જેશિંગભાઈએ
આ અથ છપાવવામા સહાય કરી છે

[સ ૨૦૧૬]

સ્વ૦ શેઠ શ્રી જીશિંગભાઈ કાલિદાસ શેરદલાલ
 જન્મ સં. ૧૯૨૯ ચૈત્ર વદિ ૮, સ્વ૦ સં. ૨૦૧૦ આસો વદિ ૩
 તા. ૨૦-૪-૧૯૭૩ તા. ૧૪-૧૦-૫૪

જેમના પુણ્યસ્મરણાર્થે તેમના પત્રરત્ન શ્રી. મનભાઈ જીશિંગભાઈ

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

[ભાગ બીજો]

વિષય-અનુક્રમણિકા

પ્રક્ર.	ઘટના	પાનું	પ્રક્ર.	ઘટના	પાનું
૩૫૧.	આં ઉદ્ધોતનસૂરિ	૧		હાકાર	૧૦
	૮૪ ગચ્છો	૨		ચંદ્રકુલ	૧૧
	નાગેન્દ્રગચ્છ (કુલ)	૩		પૂર્ણતલ્લગચ્છ પદાં	૧૧
	(૩) નાગેન્દ્રગચ્છ પદાવલી	૪		(પૂનમિયાગચ્છ)	૧૧
	આં વીરે	૪		આં દેવચંદ્રસૂરિ	૧૧
	આં ચંદ્ર	૪		આં ચંદ્રસેન	૧૧
	આં અભયદેવ	૫		આં શાંતિ	૧૨
	આં વિજયસિંહ	૫		માનદેવગચ્છ (૭૦૭)	૧૨
	આં વર્ધમાન	૫		આં પ્રભુમન	૧૩
	આં મહેન્દ્ર	૬		સાધ્વીઓ	૧૩
	આં આર્નદ	૬		સાધ્વી નિર્મલભતિશ્રી	૧૩
	આં અમરચંદ્ર	૬		આં પદ્મ	
	આં હરિભદ્ર	૬		પ્રાં નિર્મલભતિશ્રી	૧૪
	આં વિજયસેન	૬		ચંદ્રગચ્છ	૧૪
	આં ઉદયપ્રભ	૭		સરવાલગચ્છ	૧૪
	આં મલ્લિષેષુ	૭		વાં વીરગણિ	૧૫
	સ્યાદ્વાદમંજરી	૭		(રાહિડા, કંકેરા, વાટોડા)	૧૫
	આં સોમપ્રભ	૮		(૧૮) ચંદ્રરાજગચ્છ પદાં	૧૬
	આં પદ્મચંદ્ર	૮		આં નન્ન	૧૬
	આં વિદ્યાસાગર	૮		આં પ્રભુમન	૧૭
	આં ગુણસમુદ્ર	૯		આં અભયદેવ	૧૭
	નાગેન્દ્ર શાંતિ	૯		વાદમહાશ્વર્વ	૧૮
	સાવય	૧૦		આં ધનેશ્વર	૧૮
	સરાદ	૧૦		ચૈત્રવાદાદિ ગચ્છો	૧૮
	દ્વંઅડ	૧૦		(ચૈત્રગચ્છ)	૧૯

આાં વર્ધમાન	૧૯
વિવિધ પદ્યોદ્ધૃત	૨૦
આાં શીતલદ્ર	૨૧
આાં ધનેશ્વર	૨૨
આાં દેવાનન્દ	૨૩
આાં પ્રભુમન	૨૩
અથા સાહિત્યસંશોધન (મોહનચંદ્ર)	૨૩
આાં ચંદ્રસૂરિ	૨૫
અથા	૨૬
આાં પૂર્ણીકાદ્ર	૨૬
આાં પ્રભાચંદ્ર(સં ૧૩૩૪)	૨૭
આાં મેરુતુમ (સં ૧૩૬૧)	૨૭
આાં દેવેન્દ્ર	૨૭
આાં ભદ્રેશ્વર	૨૮
આાં દેવભદ્ર	૨૮
આાં સિદ્ધસેન	૨૯
આાં રત્નપ્રભ	૨૯
આાં રત્નાકર	૨૯
આાં સિંહલિલકે	૩૦
અથા-મત્રરાજરહસ્ય	૩૦
આાં પરમાણુદ	૩૧
આાં રત્નપ્રભ	૩૧
આાં બાલચંદ્ર	૩૨
અથા-વસંતવિવાસ (નાટકો)	૩૩
શુરુચક્રમણ	૩૪
આાં જયસિદ્ધ	૩૫
સરસ્વતીપ્રતિમા	૩૫
આાં રત્નાકર	૩૬
(દેસા પદ્યોવાલ)	૩૬

આાં વૈરસ્વામી	૩૬
આાં સાગરચંદ્ર	૩૬
રાગલ કેતકણુ	૩૬
આાં મતપેદુ	૩૭
આાં માણેકચંદ્ર	૩૭
અથા	૩૮
શ્રાવક નાનુ (સચના)	૩૮
શુરુપ્રતિમા	૩૮
ધર્મધોષમંચ	૩૯
આાં ધર્મધોષસૂરિ	૪૯
ઠાઈ દિનકા ક્રુપકા	૪૦
ધર્મપ્રચાર	૪૦
અમરભેર	૪૧
આાં રત્નાસિદ્ધ	૪૧
અથા	૪૧
આાં રાનચંદ્ર	૪૨
આળૂ જ્યોત્કાર	૪૨
આાં સાધુરત્ન	૪૪
(નાગેરી લોકામત)	૪૪
આાં મરોભદ્ર	૪૪
આાં ઉદયપ્રભ	૪૫
(મત્રી મેધા)	૪૫
આાં દેવસેન	૪૫
આાં મુનિસ્તન	૪૬
અમમચરિત્ર	૪૬
આાં માનતુમ	૪૭
સિંજા સચરિત્ર	૪૭
આાં ચંદ્રસૂરિ (સં ૧૨૧૪)	૪૮
નિર્ણનિકુલ	૪૮
નિર્ણનિકામમંચ	૪૯

(દિવાળી નંબર)	૪૯	(ક-દેવ-કેતો)	૭૮
વિદ્યાવરગચ્છ ૫૨૦	૫૦	ચાક્રમા દાનપત્ર	૭૮
કાસગુરુગચ્છ	૫૦	બોમદેવ (૧)	૮૧
ઉપાનંદગચ્છ	૫૨	બકુલાદેવી	૮૪
મયિ	૫૨	કેનાગાપો	૮૫
દગ્ધરાહિ	૫૩	કબુદેવ	૮૬
ગાસિવરગચ્છ	૫૩	આશાપદવી	૮૭
પદાવલી	૫૪	મીનલદેવી	૮૭
પદ્મીવાલ	૫૫	રૂપચી	૮૮
ચિંત્ર પદ્મવલી	૫૯	મલપાર	૮૮
ગદાચી	૬૨	કપિ ચિત્રદગ્ધ	૮૯
બાંધીચી	૬૩	ચિદ્દશગ	૮૯
પદ્મીવાલ ગાત્રિ	૬૪	માલપવિગ્ધાં	૯૧
સાધ્વી કાનિ મધુની	૬૫	રત્નમાળા	૯૩
સાધ્વી વાવસુંદરી	૬૫	(રુદ્રમાળા)	૯૩
સોની પ્રથિમસિંદુ		પૃથ્વીજયપ્રાસાદ	૯૪
(સં. ૧૪૨૦) ૬૬		(૧) તીર્થયાત્રાના નિગમો	૯૪
અગાધગચ્છ	૬૭	(સિદ્ધરાજવિદ્યાર)	૯૪
સાધ્વીગો	૬૮	તીર્થીમાં દાન	૯૫
દેવાનંદગચ્છ	૬૯	(ગિરનાર સદ્ગુરુ)	૯૫
૩૫. આંધ્ર ઉદ્ધોતનસુરિ	૭૦	સિદ્ધદેવગચ્છાદરુ	૯૬
પરિચય	૭૦	અમારિશાસન	૯૬
(૮) વડગચ્છ પરંપરા	૭૧	ન્યાયશાસન	૯૭
(દિવાળી) (૪૯) ૭૧		(૬૦ માં મુનશી)	૯૭
યશોદેવ	૭૧, ૭૨	સિદ્ધ મુસલમાન	૯૮
શાખાગચ્છો	૭૩	રાજ પરિવાર	૯૯
રાજવલી	૭૩	(મુનશી)	૯૯
ચોક્કસ રાજવલી	૭૪	ગૂર્જર કુમારપાલ	૧૦૦
(પાટણ રથાપના)	૭૫	અજમેર રાજવંશ	૧૦૫
આમુંડરાય	૭૭	(શરવીરતા)	૧૦૬
(દંડનાયક)	૭૭	બહાલ	૧૦૮

મિત્રદો	૧૦૮	રાજપરિવાર	૧૩૨
(મિત્રદો)	૧૦૯	સ્વર્ગવાસ	૧૩૩
અમારિ	૧૧૧	પ્રશંસા	૧૩૩
કેશકુ	૧૧૧	અન્યપાત્ર	૧૩૩
કિન્નો	૧૧૨	(ધર્તિદાસના આધારે)	૧૩૪
સોમનાથ	૧૧૨	મૂલરાજ (૨)	૧૩૬
શત્રુજય	૧૧૨	સાદગુરોન	૧૩૭
પરમાર્જીત	૧૧૩	લીમદેવ (૨)	૧૩૮
(રાજપરિવાર)	૧૧૩	એક કટાક્ષ	૧૩૯
બાર મતો	૧૧૪	વીરધવ્ય	૧૩૯
ગિનપ્રાસાદો	૧૧૬	એવક	૧૩૯
તારંગી તીર્થ	૧૧૭	રાજપરિવાર	૧૪૩
વીતમયનગર (૧૨૪)	૧૧૮	કરણ વાધેયો	૧૪૫
મથસેખન	૧૧૮	જીન મંત્રીઓ	૧૪૬
તાડ, ચાડ, લાડ	૧૧૮	ધર્તિદાસના આધારે	૧૪૬
દાન	૧૧૯	(૫) ઔતુક્ય રાગવપી	૧૪૮
નારી સન્માન	૧૧૯	કર્ણાટક	૧૫૧
સંવત	૧૧૯	લાલનો વશ	૧૫૧
કેશકુવિજય	૧૨૨	સોડો વશ	૧૫૧
વીતમયનગર (૧૧૮)	૧૨૪	કલચૂરી વશ	૧૫૨
તીર્થસધ	૧૨૫	(૩) પરમાર વશો	૧૫૨
થાપી, ઇસાવન	૧૨૫	અરધર જ	૧૫૩
છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા	(સં ૧૨૨૭) ૧૨૬	પાવનપુર	૧૫૩
અદાર દેશ	૧૨૭	(અચલેશ્વર મદાદેવ)	૧૫૩
(૮૪ દેશો)	૧૨૭	મત્રી કુલ	૧૫૪
રાજ્ય વિસ્તાર	૧૨૯	ધારાવર્ષાદેવ	૧૫૫
(અગ્નિપ્રાયો)	૧૨૯	પ્રદ્ધાદન	૧૫૭
સાત ચક્રર્થો	૧૨૯	પાલનપુર	૧૫૭
ગુણદોષ	૧૩૦	સોમસિંહ	
વિશેષણ	૧૩૧	આળુનો કર માફ	૧૫૮
		મુંજદેવ	૧૫૯

(૫) સુનિદિનશાખા પટ્ટાં	૨૧૦	(જ્યમત્ર નેજાલી મુજોન)	૨૩૨
(ચંદ્રકુળ આદિ)	૨૧૦	ભોવાવર તીર્થ	૨૩૩
આં વર્ધમાન	૨૧૧	રામસેન તીર્થ	૨૩૪
અથો	૨૧૫	ઘુમેન મહિર	૨૩૪
(૫૦ ગિનવલ્લભ ગણિ)	૨૧૫	દેમસિદ્ધ યદ્ધ	૨૩૫
આં અભયદેવસુરિ	૨૧૬	ભોરાલ તીર્થ	૨૩૫
અથો	૨૧૭	(સંવત ૬)	૨૩૫
(પ્રચરિત)	૨૧૮	પિંપવહનગર	૨૩૬
તીર્થ	૨૧૯	દોગવાજદેરી	૨૩૮
દીકાઓ	૨૧૯	ભોસડિયાજી તીર્થ	૨૩૮
આં દેવજદ	૨૨૨	રાધનપુર	૨૩૮
આં વર્ધમાન	૨૨૩	અથર્ગંગર	૨૩૮
આં ગિનચદ	૨૨૪	પાવાગઢ તીર્થ	૨૪૦
આં તેમિચદ	૨૨૪	કાલિકા મહિર	૨૪૨
પાંચ કામ્યાણુકો	૨૨૪	પદ્મવિધાપત્થ તીર્થ	૨૪૫
આં યશોદેવ	૨૨૫	શ્રીસાધ્વીજીઓ	૨૪૭
આં વર્ધમાન	૨૨૫	અનિષાપ્રનિમા	૨૪૮
વર્ધમાન તપ	૨૨૬	શુરુપ્રનિમા	૨૪૮
તીર્થ અધિકાકાક	૨૨૬	પાનરિદાર	૨૪૯
આં હરિજદ	૨૨૬	ઈડમદ તીર્થ	૨૪૯
અથો	૨૨૭	આધાદનગર તીર્થ	૨૫૦
પ્રભાવકો	૨૨૭	કરહેડા તીર્થ	૨૫૧
(સુદ્ધિસંવત્ર)	૨૨૭	રાવણા પાથનાથ તીર્થ	૨૫૨
ચણુક રોક	૨૨૮	કાંગડા તીર્થ	૨૫૨
આંકિયા	૨૨૮	આં અભયદેવ	૨૫૨
જામડ	૨૨૮	વિજયસ્તાંભ	૨૫૩
સોધી	૨૨૮	૩૩. આં દેવસુરિ	૨૫૪
ભંગરી	૨૨૯	આં કૃદ્ધુમિત્ર	૨૫૪
ચંદ્રાવતી તીર્થ	૨૨૯	(૩) આં વર્ધમાનસુરિ	૨૫૪
જાલોર	૨૩૦	(આં વર્ધમાનસુરિવરો)	૨૫૫
(૫૦ નગર્ષિ ગણિ)	૨૩૧	હિપાં આગ્રદેવ	૨૫૫

આાં ધર્મધોષ	૨૫૫
આં સિદ્ધ જાંખૂતાગ	૨૫૬
આં નન્ન	૨૫૬
આં વિન્નસિંહ	૨૫૬
વીરાચાર્ય	૨૫૬
વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિ	૨૫૬
(આં શાંતિસૂરિવરો)	૨૫૭
(૮૪ વાદો)	૨૫૮
આં મુનિચંદ્ર	૨૬૦
ધર્મપ્રચાર	૨૬૧
અન્યો	૨૬૧
આરાસણગચ્છ	૨૬૩
ચારાપદ્મગચ્છ	૨૬૨, ૨૬૫
મહાહડગચ્છ	૨૬૩
(૪) પદ્માવલી	૨૬૫
(૨) પિંપલકગચ્છ પદ્મો	૨૭૦
આં ગુણસેન	૨૭૪
આં દેવચંદ્ર	૨૭૪
શ્રી નમિસાધુ	૨૭૪
આણુ તીર્થ	૨૭૫
પ્રશંસા	૨૮૦
ગુરુપ્રતિમા	૨૮૩
પાંચ કથ્યાણક	૨૮૩
આરિયા	૨૮૦
શાલિગ્રામ	૨૮૦
અચ્યળગઢ	૨૮૦
કુમારવિહાર	૨૮૨
દર્શનીય સ્થળો	૨૮૪
પ્રશંસા	૨૮૫
(વિવરણ)	૨૮૬
વિવરણ સાધનો	૨૮૭

આરાસણ	૨૮૮
હમીરગઢ	૩૦૦
સાંકેરાવ તીર્થ	૩૦૨
સાંકેર ગામ	૩૦૪
૩૮. આં સર્વદેવસૂરિ	૩૦૬
વડગચ્છ પદ્માવલી	૩૦૬
આં મલ્લપ્રસ	૩૦૭
સાધ્વીઓ	૩૦૭
(૩૦૦ વર્ષનો ખુલાસો)	૩૦૭
આં રત્નસિંહ	૩૦૮
આં વિનયચંદ્ર	૩૦૮
અન્યો	૩૦૮
આં મહેંદ્ર શોભન	૩૦૮
દ્રોણાચાર્ય	૩૧૧
સૂરાચાર્ય	૩૧૧
(આહલિજ્ઞાન)	૩૧૨
આં ગાવિંદ	૩૨૦
આં વર્ધમાન	૩૨૧
આં મહેશ્વર	૩૨૧
ચંદનાચાર્ય	૩૨૧
નિર્અન્યવાણી	૩૨૨
મલધારગચ્છ	૩૨૩
આં હેમચંદ્ર	૩૨૬
અમારિશાસન	૩૨૭
ખેંગાર પ્રતિષ્ઠા	૩૨૮
અન્યો	૩૨૮
વિદુષી સાધ્વીઓ	૩૩૦
પં. લક્ષ્મણ ગણિ	૩૩૧
લં. માધવચંદ્ર	૩૩૨
લં. અમૃતચંદ્ર	૩૩૨
મહાકવિ સિંહ	૩૩૨

શુભ કર	૩૩૩	અન્ધરાજ	૩૫૬
સાધારણ	૩૩૩	૪ પુત્ર, ૭ પુત્રીઓ	૩૫૬
આં મદ્ર મથો	૩૩૩	મત્રી વરતુપાલ	૩૫૭
આં દેવપ્રમ	૩૩૪	(મથલેખન)	૩૫૭
રાજા વીરધવજ	૩૩૪	મત્રી તેજપાલ	૪૫૭
આં નરમદ્ર	૩૩૫	મદ્રં અનુપમાદેરી	૩૫૮
મથો	૩૩૫	દાન	૩૫૮
(તર્કસમદ ટીકાઓ)	૩૩૫	પ્રથસા	૩૫૯
કાકુત્થ કેમિ નાટક	૩૩૬	વરતુપાલ તેજપાલ	૩૬૦
સાધ્વીજી	૩૩૭	કરુણાવજ્રપુષ્પ નાટક	૩૬૧
આં રાજશેખર	૩૩૭	દયાનીલા	૩૬૧
મદ્ધસિદ્ધ	૩૩૭	હિદુવિજય	૩૬૪
૫૦ સુધાકમલ	૩૩૮	(દમીર નાટક)	૩૬૪
સંગીત મથો	૩૩૮	નિર્ણય શુભરાત	૩૬૫
આં લક્ષ્મીસાગર	૩૩૮	યાત્રાસંધ	૩૬૬
વરતુપાલ રાસ	૩૩૮	તેજલપુર	૩૬૬
મનધાર જોનો	૩૩૮	આં નરમદ્ર	૩૬૭
મદાકવિ ધનપાલ	૩૩૯	આજુ કુશિનવસદી	૩૬૭
મુક્તો	૩૪૧	સિદ્ધ જોડવો	૩૬૯
રાજમહેન પ્રચરિત	૩૪૫	અકેવાસિધા	૩૬૯
(કાદલજલેખન)	૩૪૫	સ્વમીરાદણુપ્રાચાદ	૩૬૮
નિતકમજરી	૩૪૭	મદ્ર	૩૬૯
સામવારી	૩૫૦	ધર્મકાર્યો	૩૭૦
મથો	૩૫૦	પ્રથસાકાખ્યો	૩૭૧
કવિપ્રથસા	૩૫૨	અનિસાધનો	૩૭૪
(૩) ધનપાલો	૩૫૨	સાનિસિદ્ધ વજ્ર	૩૭૫
દકનાવજ જીજ્ઞાસાદ	૩૫૩	(૨) વજ્રામ વસો	૩૭૫
શેઠ હેમરાજ	૩૫૫	દાનદીર જમડુ	૩૭૭
ચંડપ મત્રીવજ્ર	૩૫૫	ત્રણ કુકળો	૩૭૯
મત્રી સોમ	૩૫૫	કાવલાદેરી	૩૮૧
(આં પૂર્ણંદો)	૩૫૫	(૨) સિદ્ધનાનવસો	૩૮૩

માર્ગી યશઃશ્રીચિત્રદેવી	૧૮૧	રત્નમન નર્મ	૩૮૭
શિવમજા પાનપા	૧૮૨	મારવ મહાનર્મ	૪૦૦
મંત્રસેવન	૧૮૫	માનુસમ	૪૦૧
વિષ્ણુદાસ	૧૮૫	કર્મિર્મ દાગિર	૪૦૨
સોમવંશ	૧૮૬	સંદિગ્ધ નર્મ	૪૦૩
નૈમ આચાર્ય	૧૮૬	અનંદીપ્રધાન	૪૦૬
(૧) કુલક વંશ	૧૮૭	કુલક નર્મ	૪૧૦
સુપ્રસાધી	૧૮૭	કુલકનિર્મિ	૪૧૧
અનંત વંશ	૧૮૮	કુલક નર્મ	૪૧૧
સાધુસાધીઓ	૧૮૮	નાશક	૪૧૧
મોલી પદ્મોદયવંશ	૧૮૮	કેદારપુર	૪૧૨
સાધુસાધીઓ	૧૮૮	કેદાર નર્મ	૪૧૨
અદિત્યવંશ	૧૮૯	મેઘા નર્મ	૪૧૨
નૈમ નરિયા	૧૮૯	પારમજેટ	૪૧૪
આનંદ વિજયવંશ મુખ્યેય	૧૮૯	શિખાલજેટ	૪૧૪
નૈમ પ્રતિષ્ઠાઓ	૧૮૯	દીપજેટ	૪૧૪
કર્મવંશીય વંશ	૧૮૯	૩૯. આનંદ યશઃશ્રીચિત્રદેવી	૪૧૬
(કર્મવંશીય પ્રધાનો)	૧૮૯	આનંદ નૈમિત્તિકસરિ	૪૧૬
સોમ	૧૮૯	૫૯૫	૪૧૬
વાદ	૧૮૯	આનંદ નૈમિત્તિકસરિ	૪૧૬
વાઘાદ્યવંશ	૧૮૯	અન્યો	૪૧૭
,, ત્રીકાઓ	૧૮૯	પ્રવચનત્રીકાઓ	૪૧૭
(અંધ સમાનતા)	૧૮૯	પ્રભાવકો	૪૧૮
દેવવંશ	૧૮૯	આનંદ અભયદેવ	૪૧૮
વિરતદેવ વંશ	૧૮૯	(૧) આનંદ મહેશ્વર	૪૧૮
અદિત્ય મહેતાવંશ	૧૮૯	આનંદ હરિભદ્ર	૪૧૯
કવિ કુલવાસન	૧૮૯	આનંદ સિદ્ધસરિ, કક્કસરિ	૪૧૯
કવિ જગદેવ	૧૮૯	આનંદ દેવસરિ	૪૧૯
શેઠ દોહડિયંશ	૧૮૯	જીવાણુસાસણુય	૪૧૯
નીના શ્રીમાલવંશ	૧૮૯	જિનદત્તાચાર્ય	૪૨૦
વલાદ, બલદાણુનાગનેશ	૧૮૯	રાગ એલક શ્રીપાલ	૪૨૦

૪૦. આાં મુનિચંદ્રસૂરિ	૪૨૧	(૧) પ્રાચીન પદાવલી	૪૪૫
(આાં માનદેવ)	૪૨૩	(માન્યતા ભેદ)	૪૪૫
(આાં આનંદ)	૪૨૩	(૨) અર્વાચીન પદાવલી	૪૪૭
મન્થભેદ	૪૨૪	આાં જિનદત્તસૂરિ	૪૪૭
અ-થો	૪૨૪	(વિવિધ મતો)	૪૪૭
(પ્રશંસા)	૪૨૪	સાખા	૪૪૯
(૧૧) મુનિચંદ્રસૂરિવરો	૪૨૬	આયનનાદિ ચર્ચા	૪૪૯
આાં દેવપ્રભ	૪૨૭	મણિશ્વર યજ્ઞ	૪૪૯
આાં જિનવદ્ધસૂરિ	૪૨૭	(સાધુ સાધ્વી સખ્યા)	૪૪૯
ગુરુનું નામ	૪૨૮	ઔષ્ધી વિદ્યા	૪૫૦
ચક્રિકા સાધના	૪૨૯	ગુજરાત અંગે	૪૫૧
છ કલ્યાણીક	૪૩૦	(નવી સામાચારી)	૪૫૧
વિધિભેદ	૪૩૦	(ખગ તથા)	૪૫૧
મંથો	૪૩૧	(સં ૧૨૦૪)	૪૫૨
(અનાયનનતેમસ્વરજ)	૪૩૩	મન્થસામાચારી	૪૫૨
મધુકરગમ્ભીર	૪૩૪	વચનો-વરદાનો	૪૫૩
રુદ્રપદ્મીયગમ્ભીર	૪૩૪	સદેશનો ત્યાગ	૪૫૪
(રુદ્રપદ્મી પ્રમાણ)	૪૩૪	અ-થો	૪૫૪
આાં અમરપદ્મ	૪૩૫	કક્કા રાગઓ	૪૫૫
(સવનમાં મનભેદ)	૪૩૫	આાં જિનચંદ્ર	૪૫૫
આાં સોમનિનક	૪૩૬	અભિચયનભગ	૪૫૬
આાં વર્ધમાન	૪૩૭	અમલકાર	૪૫૬
આચાર્યદિનકર	૪૩૭	ગુરુકાવ્યાપ્તક ચર્ચા	૪૫૬
ખરતરગમ્ભીર	૪૩૭	આાં જિનપતિ	૪૫૭
(પ્રકાશનો)	૪૩૭	આાં હિરણ્ય	૪૫૭
(૧૪) વિસંવદો	૪૩૮	નેમિચંદ્ર ભંડારી	૪૫૭
સમાધાન	૪૪૧	કલ્યાણનગર પ્રતિષ્ઠા	૪૫૭
મન્થ રચાપક કોણ ?	૪૪૧	ચૈત્યવાસી પ્રતિભાચર્ચા	૪૫૮
(૧૪) પ્રમાણ	૪૪૨	અ-થો	૪૫૮
(વિચિત્ર કલ્પના)	૪૪૩	સંધ સાથે તિહાર	૪૫૮
ખરતરગમ્ભીર		ગુરુકાવ્યાપ્તક ચર્ચા	૪૫૮

મુનિપ્રશંસા	૪૫૮
(૫) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૫૯
આં ગિતેશ્વર	૪૬૦
સરસ્વતી પ્રસન્ન	૪૬૦
અહં-તો-લોક	૪૬૦
મનગદંત ઘટના	૪૬૦
શાખા-૩ શ્રીમાલીગચ્છ	૪૬૧
અન્યો	૪૬૧
(૧૪) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૬૧
આં જિનચરત	૪૬૩
સિદ્ધાંતરત્નિકા	૪૬૩
(વિદ્વાનંદ્યાશ્રય)	૪૬૩
શ્રીમાલીગચ્છ પદાવલી	૪૬૪
આં જિનપ્રભસૂરિ	૪૭૫
અન્યો	૪૬૭
આં સોમતિલકસૂરિ	૪૬૮
આં જિનદેવ	૪૬૮
પદાવલી	૪૬૮
આં ચારિત્રવર્ધન	૪૬૯
અન્યો	૪૬૯
આં જિનપ્રબોધ	૪૭૦
શ્રીમાલીગચ્છ	૪૭૦
આં જિનકુશલ	૪૭૧
પ્રતિષ્ઠાઓ	૪૭૧
દેરાહિર સ્તૂપ	૪૭૧
પરિવાર	૪૭૧
આં તરુણપ્રભ	૪૭૧
આં જિનપદ્મ (પંજાબી)	૪૭૨
આં જિનેન્દ્ર	૪૭૩
કાચર પોરવાડ	૪૭૩
ઉપાં ધર્મવલ્લભ	૪૭૩

વારાહી સાધના	૪૭૩
શાખા-૪વી વેગડગચ્છ	૪૭૪
આં જિનભદ્ર	૪૭૪
(૧૮) વિદ્વાન મુનિવરો	૪૭૫
શાખા-૫મી પિપ્પલક	૪૭૭
આં જિનવર્ધન	૪૭૭
અન્યો	૪૭૭
વાગ્મદાસંકાર વૃત્તિ	૪૭૭
આં જિનસાગર	૪૭૭
પંં આચાર્યસુંદર	૪૭૭
પંં ધર્મચંદ્ર	૪૭૭
આં જિનચંદ્ર	૪૭૭
લોકામન	૪૭૮
આં જિનહંસ	૪૭૯
બાદશાહ સીકંદર	૪૭૯
ઉપસર્ગ	૪૭૯
આં જિનદેવ	૪૭૯
શાખા-૬ આચાર્યગચ્છ	૪૭૯
આં જિનમહાશ્વિકચ	૪૮૦
આં જિનચંદ્ર	૪૮૦
ક્રિયોદ્ધાર	૪૮૦
નવી પદાવલીઓ	૪૮૦
ખંભાતથી લાહોર	૪૮૨
ફરી વાર આગરા	૪૮૩
(મંત્રી કર્મચંદ્ર)	૪૮૩
(૩) બાદશાહી ફરમાનો	૪૮૪
ભં જિનસિંહસૂરિ	૪૮૮
ભં જિનરાજ	૪૮૯
ચૌમુખની પ્રતિષ્ઠા	૪૮૯
નૈષધ ટીકા	૪૮૯
(ઉપાખ્યાયો)	૪૮૯

કૃપાં વલ્લભ મહિ	૪૯૦
મ-થો	૪૯૦
દિં તેરાપથ	૪૯૦
શાખા-૭ આચાર્યમંચ	૪૯૦
શાખા-૮ કાદારકમંચ	૪૯૦
શાખા-૯ સધુઆચાર્યમંચ	૪૯૦
શાખા-૧૦ રમરિજયમંચ	૪૯૦
શાખા-૧૧ શ્રીસારીયમંચ	૪૯૦
રાકમાન શ્રીમાનવચ	૪૯૧
ખરતરમંચ પટ્ટાવલી	૪૯૧
ભં જિનચદ્ર	૪૯૧
ખરતરમંચ પટ્ટાવલી	૪૯૧
ભં જિનસૌખ્યમરિ	૪૯૧
વહાણુ મારફત	૪૯૧
ભં જિનચદ્ર	૪૯૨
ભખનો મકસદામાદ	૪૯૨
ભં જિનદર્પ	૪૯૨
ભેરાવરમથ સધ	૪૯૨
ખારોટોની ધટના	૪૯૩
મહોં દામ ક્ષયાણુ મહિ	૪૯૩
ક્રિયાદાર	૪૯૩
મથો	૪૯૩
ખરતરમંચ પટ્ટાવલી (૨)	૪૯૩
ભં જિનસાગર	૪૯૪
ભં જિનકીર્તિ	૪૯૪
ભં જિનલેખ	૪૯૫
પૂનમિયાગમંચ	૪૯૫
(વિવિધ મન સવતો)	૪૯૬
મતરયાપક	૪૯૭
સમાચારી	૪૯૭
આં ધર્મધોષ	૪૯૭

આં વદેશ્વર	૪૯૭
(વિવિધમન પ્રારંભ)	૪૯૭
આં પરમદેવ	૪૯૭
આં સર્વાનંદ	૪૯૮
ચિરોદી મદિર	૪૯૮
શાખાપર પરા	૪૯૮
આં વિજયસિદ્ધ	૪૯૦
આં શીવગુણ	૪૯૬
આં વિજયચદ્ર	૪૯૬
(૧) પૂનમિયા પટ્ટાવલી	૪૯૬
૪૦ આં ચંદ્રમેલા	૪૯૬
૪૧ આં ધર્મધોષ	૪૯૬
આં ચક્રેશ્વર	૪૯૬
(એકનામવાસા)	૪૯૬
આં નિલકમ-થો	૫૦૦
૫૦ વિદ્યાકુમાર	૫૦૦
રાણી નીનરસદેરી	૫૦૦
૪૨ આં દેવભદ્ર	૫૦૧
આં અનિતપ્રભ	૫૦૧
૫૭ ભં સુમનિ-નન	૫૦૨
(૨, ૩) પૂનમિયા પટ્ટાવલી	૫૦૨
૫૦ વિદ્યારતન	૫૦૩
ભામપદલી શાખા	૫૦૩
વિવિધ આચાર્યો	૫૦૩
આં ભાવપ્રભ	૫૦૪
શાખાઓ, જોત્રો	૫૦૫
નાણાવાણિમંચ પટ્ટાં	૫૦૫
આં સર્વદેવ	૫૦૬
(સતત ખુવાસો)	૫૦૬
આં ઉદયપ્રભ	૫૦૭
ધર્મપ્રચાર	૫૦૭

તિલકશાખા	૫૦૮	ધર્મપ્રચાર	૫૨૧
વલ્લભીગચ્છ પદ્યો	૫૦૯	૪૪ આં મહેન્દ્રસિંહ	૫૨૧
મંત્રી લહીર મોરવાડ	૫૦૯	તપા આં દેવેન્દ્રસૂરિ	૫૨૨
૧૨ આં જયપ્રભ	૫૧૦	તીર્થયાત્રાઓ	૫૨૩
દશા (સં ૧૩૩૫)	૫૧૦	અન્યો	૫૨૩
ચૌહાણ	૫૧૦	૪૬ આં અનિતસિંહ	૫૨૩
લઘુશાખા	૫૧૦	ચાણુરમા	૫૨૪
અંચલગચ્છ પદ્યાવલી	૫૧૧	૪૮ આં ધર્મપ્રભ	૫૨૫
૪૦ આં ચંદ્રપ્રભ	૫૧૧	અમારિ	૫૨૫
૪૧ આં આર્યવંશિત	૫૧૧	આં મુનિશેખર	૫૨૬
અંચલસામચારી	૫૧૩	શેખરશાખા	૫૨૬
ભાલેજ જિનાલય	૫૧૪	આં જયશેખર અંથો	૫૨૬
ઉપદેશ	૫૧૫	૫૧ આં મેરુતુંગ	૫૨૭
(૩) અંચલ નામ	૫૧૫	(ચરિત્રભેદ)	૫૨૭
શેઠાણી નાદા	૫૧૬	છરાવજાસ્તોત્ર	૫૨૮
ઉપાં નરસિંહ	૫૧૬	અન્યો	૫૨૮
વધિમત	૫૧૬	ગોડી પાર્શ્વનાથ	૫૨૯
કાલીદેવી	૫૧૬	શેખર શાખા	૫૨૯
પારવાર, ગોત્રો	૫૧૬	તુંગ શાખા	૫૨૯
દશા-વીશભેદ	૫૧૬	આં હુવનતુંગ	૫૨૯
નાણ્યાવાલ ગોત્રો	૫૧૭	આં જયતિલક	૫૨૯
અંચલ ગોત્રો	૫૧૭	પરિવાર	૫૨૯
૪૨ આં જયસિંહ	૫૧૮	૫૨ આં જયકીર્તિ	૫૨૯
વાદ્દેવસૂરિ શાસ્ત્રાર્થ	૫૧૮	આં માણિક્યસુંદર	૫૩૦
શાખા હર્ષ	૫૧૮	શ્રીધરં વગેરે અંથો	૫૩૦
પાટણુમાં વાસ	૫૧૯	૫૫ આં ભાવપ્રભ	૫૩૧
મંત્રી આંયાક	૫૧૯	પ્રાકૃત પદ્યાવલી	૫૩૨
અન્યો	૫૧૯	આં સુમતિરતન	૫૩૨
ધર્મપ્રચાર	૫૧૯	આં ધર્મમૂર્તિ	૫૩૨
૪૩ આં ધર્મધોષ	૫૨૦	સમ્મેતશિખર યાત્રા	૫૩૨
ધુમલી જેતાવાવ	૫૨૧	ક્રિયોદ્ધાર	૫૩૨

અંચામહારો	૫૩૩	સાખીજી	૫૪૩
અથો-પનિવાર	૫૩૩	સંઠ કચગ કીકા	૫૪૩
ચાર શાખાઓ	૫૩૪	ચતુર્દશી મત	૫૪૪
૫૮ આં હર્ષયાજ્ઞસાગર	૫૩૪	હનિહાસ	૫૪૪
વર્ધમાન, પદમયી	૫૩૮	પદાવલી	૫૪૬
આમરાપ્રતિષ્ઠા	૫૩૫	૪૨ આં મુખનિસિંહ	૫૪૬
ભૂતમા રાગવિહાર	૫૩૫	૪૪ આં દેવેન્દ્ર	૫૪૬
અમાનિપદક	૫૩૫	તપા આં ત્રિભુવંદ્ર	૫૪૭
૫૬ ભં અમરસાગર	૫૩૬	૪૫ આં હેમપ્રભ	૫૪૭
સુવેગીશાખા	૫૩૬	(ત્રેલોકપ્રકાશ પ્રકાશિત)	૫૪૭
ઉપાં વિનયસીન	૫૩૬	કર્ણદીગચ્છ	૫૪૮
૬૧ ભં ઉદયસાગર	૫૩૬	પદાવલી	૫૪૮
ત્રિનાલય બધ	૫૩૬	૪૨ આં ભદ્રેશ્વર	૫૪૮
૫૦ દેવચંદ્ર ગણિ	૫૩૬	૪૨ આં શ્રીપ્રભ	૫૪૮
ઉં દર્શનસાગર, ઘાનસાગર	૫૩૬	શ્રીરાસ કુવ	૫૪૮
૬૫ ભં મુક્તિસાગર	૫૩૭	૪૩ આં માણિક્ય	૫૫૦
શેક નરસી નાથા	૫૩૭	આં અમરપ્રભ	૫૫૦
શેક મોતી શાહ	૫૩૭	૪૪ આં ઉદયસિંહ	૫૫૨
૬૬ ભં રત્નસાગર	૫૩૭	૪૫ આં કમલસિંહ	૫૫૨
શેક કેશવજી નાયક	૫૩૭	૪૭ આં રત્નપ્રભ	૫૫૩
અચલચંદ્ર પદાવલી (૨)	૫૩૮	કર્ણુવી રાસ	૫૫૩
મુનિ ગોવિંદસાગરજી	૫૩૮	૪૧. આં અગ્નિદેવસૂરિ	૫૫૪
સાધર્મપૂનમિયાગચ્છ	૫૩૮	જરાવસા તીર્થ	૫૫૪
ત્રિસ્તુતિકમલ	૫૪૦	પ્રભાવકો	૫૫૪
(૨) પદાવલી	૫૪૦	મું આં ધર્મધોષ	૫૫૪
૪૧ આં દીપગુણ	૫૪૦	(૩) આં હેમચંદ્રસૂરિ	૫૫૪
૫૮ આં આજ્ઞાપ્રભ	૫૪૨	આં વિનયચંદ્ર	૫૫૪
આં વિવેકરત્ન	૫૪૩	આં વસોદેવ	૫૫૫
આમૃતા વચ્ચો	૫૪૩	આં દેવગુપ્ત	૫૫૫
ભં સપ્તમરત્ન	૫૪૩	વીરાચાર્ય	૫૫૬
લધુ શાખા	૫૪૩	આં અમૃત	૫૫૬

આ૦ સાગરચંદ્ર	૫૫૬
આ૦ નન્ન	૫૫૬
વર્ધમાનાચાર્ય	૫૫૬
આ૦ જયમંગલ	૫૫૭
આ૦ પ્રદ્યુમ્નશાંતિ	૫૫૭
આ૦ સુમતિ	૫૫૭
આ૦ મદ્દલવાદી	૫૫૭
સાધ્વીજીઓ	૫૫૭
આ૦ મલયગિરિ	૫૫૮
ગ્રન્થો	૫૫૮
આ૦ ચંદ્ર	૫૬૦
આ૦ સિદ્ધસેન	૫૬૦
આ૦ વાદિ દેવસૂરિ	૫૬૦
(મહાર ગામ)	૫૬૧
વાદી	૫૬૨
મુનિમિત્રો	૫૬૨
કુટુંબદીક્ષા	૫૬૩
બે સાધ્વીજી	૫૬૩
ઉદાવસહી	૫૬૩
ગુરુનો સ્વર્ગવાસ	૫૬૩
દેવબોધિ શ્લોક	૫૬૩
પ્રતિષ્ઠા	૫૬૪
વાદી કુમુદચંદ્ર	૫૬૪
સાધ્વીનો ઉપાલંબ	૫૬૫
સંધર્મા આયંગિલતપ	૫૬૫
વિદ્યા અને શાસ્ત્રાર્થ	૫૬૬
કાચું પ્રતિષ્ઠાપત્ર	૫૬૬
રાજમાનાનો હામરફોટ	૫૬૬
શાસ્ત્રાર્થવ્યવસ્થા	૫૬૭
વાદિ, પ્રતિવાદી	૫૬૭
સાનગમ્ભત	૫૬૭

પ્રતિષ્ઠાપત્ર	૫૬૮
મંગલાચરણ	૫૬૮
પક્ષોની રજૂઆત	૫૬૯
મૌખિક શાસ્ત્રાર્થજન્ય	૫૬૯
લેખિત શાસ્ત્રાર્થ	૫૬૯
કોટાકોટિ ચર્ચા	૫૭૦
દેવસૂરિવિજય	૫૭૦
મિરુદ-વિજયપત્ર	૫૭૦
ઉદાર માગણી	૫૭૦
(મહાન કુમુદચંદ્ર)	૫૭૦
પ્રશંસા	૫૭૧
તુષ્ટિદાન	૫૭૧
રાજવિદ્યાર	૫૭૧
સિદ્ધવિદ્યાર	૫૭૧
જિનાલયો	૫૭૧
આરાસણ તીર્થ	૫૭૨
બોરોલ તીર્થ	૫૭૩
(મંત્રીઓ)	૫૭૩
ધર્મપ્રચાર	૫૭૩
ગ્રન્થો	૫૭૩
સ્વર્ગવાસ	૫૭૩
પ્રશંસા	૫૭૫
પદ્મપરંપરા	૫૭૫
(૧૫) પદ્માવલી	૫૭૬
૪૨ આ૦ લદ્દેશ્વર	૫૭૬
૪૩ આ૦ માણેકચંદ્ર	૫૭૬
૪૭ આ૦ વિનયચંદ્ર	૫૭૭
નાડલાઈ તીર્થ	૫૭૭
૪૫ આ૦ ગુણુલદ	૫૭૭
૪૬ આ૦ મુનિશ્વર	૫૭૭
૪૨ આ૦ રત્નપ્રભ	૫૭૮

આં વિગ્નપસેન	૫૭૮	૫૭ ભં શીવદેવ	૫૮૯
રત્નાવતારિકા	૫૭૯	વાદિદેવચરિત્કથા	૫૮૯
વિવિધ વારો	૫૭૯	૪૭ મુનિ દર્શિશદ્ર, નાનુ	૫૯૦
૪૨ આં પૂર્ણચંદ્ર	૫૭૯	૪૩ આં ગમમદ્ર	૫૯૧
પચનત્ર	૫૮૦	૪૮ આં જયમંગલ	૫૯૧
આં પદ્ય	૫૮૦	આચિત્તદેવ પ્રશસ્તિ	૫૯૧
૪૪ આં માણેકચંદ્ર	૫૮૦	હરિચરિત્કથા	૫૯૧
નસાપન, નાદકો	૫૮૧	૪૫ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
(શિખામેખ-અર્ધશી)	૫૮૧	૪૬ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૨ આં જિનચંદ્ર	૫૮૨	૪૭ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૩ આં મહાનચંદ્ર	૫૮૨	૪૮ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૪ આં મહાનચંદ્ર	૫૮૨	૪૯ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
મંત્રરામગમ	૫૮૨	૫૦ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
(આં મહાન)	૫૮૩	૫૧ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૫ આં મહાનચંદ્ર	૫૮૩	૫૨ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૬ આં મહાનચંદ્ર	૫૮૪	૫૩ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
શાનિનાથચરિત્ર	૫૮૫	૫૪ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૩ આં પ્રભુમંત્રચરિ	૫૮૫	૫૫ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
ઉદાયનવિહાર ચર્યા	૫૮૫	૫૬ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૪ આં માનદેવ	૫૮૫	૫૭ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૫ આં જવાનદેવ	૫૮૫	૫૮ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૬૦ સમક્ષણ	૫૮૫	૫૯ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૨ આં મહાનચંદ્ર	૫૮૫	૬૦ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૪ આં રામચંદ્ર નાદક	૫૮૬	૬૧ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૨ આં વિમલચંદ્ર	૫૮૬	૬૨ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
સાધવીમયાર્દા	૫૮૭	૬૩ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૫ આં વજ્રસેન	૫૮૭	૬૪ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
સાધવીજીઓ	૫૮૭	૬૫ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
૪૭ આં નમનચંદ્ર	૫૮૮	૬૬ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
શિવાલમેટ પ્રતિષ્ઠા	૫૮૮	૬૭ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧
બે શાખા	૫૮૮	૬૮ આં સોમચંદ્ર	૫૯૧

પૃ ૭ લાં હૃષીકીર્તિ	૫૯૬
લાં વિજયસુંદર	૫૯૭
તપાં આં વિજયતિલક	૫૯૭
નાગોરી તપા ગોત્રો	૫૯૭
તપાજૈન ગોત્રો	૫૯૭
તપગચ્છનાં ૧૩ બેસણાં	૫૯૭
તપગચ્છ યાત્રિ	૫૯૮
આરાસણુ	૫૯૮
૪૨ આં જિનભદ્ર	૫૯૮
ઉદ્દવસહી	૫૯૮
૪૫ આં પરંભાણુંદ	૫૯૮
પોસીના તીર્થ	૫૯૮
જિનનમાલગચ્છ	૫૯૯
(મહાવગ્ધ)	૫૯૯
રામસેનગચ્છ	૫૯૯
સરધના પ્રતિમા	૫૯૯
જીરાવલાગચ્છ	૫૯૯
કંસકંઆં હેમચંદ્રસૂરિ	૫૯૯
(સ્વપ્ન)	૬૦૦
દીક્ષા	૬૦૧
સરસ્વતીસાધના	૬૦૧
હેમચંદ્ર	૬૦૨
આચાર્યપદ	૬૦૩
પ્રાં પાહિનીશ્રીજી	૬૦૩
ગુરુ સ્વર્ગવાસ	૬૦૩
રાજપ્રવેશ	૬૦૪
ચારણકાવ્ય	૬૦૫
પાંડવચર્યા	૬૦૫
બ્રહ્મચર્યા	૬૦૬
આં વાદિદેવ-શાસ્ત્રાર્થ	૬૦૬
પ્રતિષ્ઠાઓ	૬૦૭
દેવબોધ ઘટના	૬૦૮
નિજડ	૬૦૯

આબેલતપ	૬૦૯
યાત્રા	૬૦૯
શિહોર	૬૧૦
શત્રુજય, ગિરનાર	૬૧૦
કોડીનાર	૬૧૦
ભવિષ્યવાણી	૬૧૦
કુંભારપાલ	૬૧૦
આશીર્વાદ	૬૧૧
સિદ્ધહેમચંદ્ર	૬૧૨
સિદ્ધરાજ મૃત્યુ	૬૧૨
રાજા કુંભારપાલ	૬૧૨
માતા સ્વર્ગવાસ	૬૧૨
સોમનાથ	૬૧૩
મહાદેવસ્તુતિ	૬૧૩
તીર્થોદ્ધાર	૬૧૩
રાજવિહારો	૬૧૪
ગ્રંથભંડારો	૬૧૪
સિદ્ધહેમકુંભાર સંવત	૬૧૪
પં વામરાશિ	૬૧૪
શકુનિકાવિહાર	૬૧૪
ઉદાયનવિહાર	૬૧૪
શત્રુજય સંધ	૬૧૪
થાપો, ધસાવલ	૬૧૫
છેલ્લી અંજનશલાકા	૬૧૫
ગોડી પાર્શ્વનાથ	૬૧૬
ભવિષ્યવાણી	૬૧૬
ધર્મપ્રચાર	૬૧૬
આચાર્ય ગુણો	૬૧૬
સ્વર્ગવાસ	૬૧૭
હેમખાડ	૬૧૭
પ્રશંસા	૬૧૭
શિષ્યપરિવાર	૬૧૭

૧ આ. બાલચંદ્ર	૬૧૭
૨ આ. રામચંદ	૬૧૮
આખે દરદ	૬૧૯
ગુરુઆચારી	૬૨૧
અથે	૬૨૩
૩ આ. મહેદ્ર	૬૨૪
૪ ૫૦ વર્ધમાન	૬૨૪
૧૧૬ અથે	૬૨૪
૫ આ. ગુણચંદ્ર	૬૨૪
૬ ૫૦ મશઅદ્ર મણિ	૬૨૪
૭ ૫૦ હિદયચંદ્ર	૬૨૫
૮ મુનિ દેવચંદ્ર	૬૨૫
નાટક	૬૨૫
૯ ૫૦ હિદયસાગર	૬૨૫
અથસર્જન	૬૨૫
૪૮ અથે	૬૨૯
બાહ્યચરણનાં વિવરણો	૬૩૨
બીજાં વિવરણો	૬૩૩
અવતરણો	૬૩૪
વાણીઆદરી	૬૩૫
લોકસાહિત્ય	૬૩૭
મથસા	૬૩૯
રાગ જુવનપાલ	૬૪૧
રાણો રથસિદ્ધ	૬૮૨
રાણો ધીરસિદ્ધ	૬૪૨
શિસોદિયા	૬૪૨
(૨) રાગ કુમારપાલ	૬૪૩
શેઠ ધનદેવ, કવિ જ્ઞાનદે	૬૪૩
મંત્રી શાન્તૂ	૬૪૩
(મંકા ગામ)	૬૪૪
ઉપાશય	૬૪૬
મહાકવિ મિદ્દલુ	૬૪૬
(" ")	૬૪૭

મંત્રી મુખ્ય	૬૪૮
વિમલચંદ	૬૪૯
મહામાત્ય હિદયન શ્રીમાલી	૬૪૯
દડનાથક આંગડ	૬૫૪
મહામાત્ય વાદડ	૬૫૭
(મહામાત્ય પરિવાર)	૬૬૧
મંત્રી સામંતસિદ્ધ	૬૬૧
કવિ હરિહર	૬૬૧
આંગરણ	૬૬૧
મંત્રી ચાહડ	૬૬૨
મંત્રી સોદગ્રાક	૬૬૨
મંત્રી સમજન	૬૬૩
તીર્થંદશા	૬૬૪
મંત્રી આંગાક	૬૬૬
સાકળી પાજ	૬૬૬
ધવલ	૬૬૬
જમદેવ શ્રીમાલી	૬૬૬
શેઠ સમજન	૬૬૬
કવિ શ્રીપાન	૬૬૭
કવિ સિદ્ધપાલ	૬૭૦
કવિ વિજયપાલ	૬૭૨
મંત્રી આશુક પોદવાડ	૬૭૨
મંત્રી આશુક મોઢ	૬૭૩
સાધ્વી મરુદેવી મણિની	૬૭૩
સાધ્વી દેવશ્રી મણિની	૬૭૪
મંત્રી આશિમદેવ	૬૭૪
મંત્રી વાધુનવસ	૬૭૫
મંત્રી આહલાદન	૬૭૬
મંત્રી નાહડ	૬૭૬
મંત્રી આલિમ	૬૭૭
સેનાપતિ યશોવીર	
રાગ કટુકરાજ	૬૭૭
શેઠ નેમિનાથ મોઢ	૬૭૭

કવિ વાહડ	૬૭૭
વાગ્મટાલકાર	૬૭૮
અભયકુમાર	૬૭૮
ચૈત્ય-શાસ્ત્રાર્થ	૬૭૮
શેઠ સોમેશ્વર	૬૭૮
વાહડ દેવો	૬૭૮
(અષ્ટાંગહૃદયસંહિતા)	૬૭૮
રાહડકુમાર વાગ્મટ	૬૭૯
કાવ્યાનુશાસન ત્રિં શ્રી	૬૭૯
વાયડગચ્છનો વાહડ	૬૮૦
શેઠ હિદકવંશ	૬૮૧
સાધ્વી શ્રીસાધુલખિધ	૬૮૧
સંં ખીમો	૬૮૧
શેઠ ધવલ, શેઠ વૈરસિંહ	૬૮૨
શેઠ ભીમાશાહ	૬૮૩
ભીમ કુંડસિયો	૬૮૩
જગડશાહ સોરઠિયો	૬૮૫
શેઠ કુમેરદત્ત	૬૮૬
રુદ્રતીર્થન	૬૮૭
મત્રી પૃથ્વીપાલ	૬૮૭
શેઠ યશોધર	૬૮૭
મહત્તમ દુર્લભરાજ-જગદેવ	૬૮૭
મંત્રી જગદેવ	૬૮૮
મંત્રી યશોધવલ-	
કવિ જગદેવ	૬૮૮
શ્રીડાહીદેવી	૬૮૯
ચાંપલદે	૬૮૯
શેઠ હેમચંદ	૬૮૯
કવિ યશશ્ચંદ્ર	૬૮૯
સુદ્રિતકુમુદચંદ્ર	૬૯૦
લાંસીદેવી	૬૯૦
આરાસણ	૬૯૦

નીતકરાણી	૬૯૦
શેઠ કપદિ શાહ	૬૯૦
શેઠ આલડ વસાહ	૬૯૩
કવિ યશ:પાલ	૬૯૮
લાલનવંશ	૬૯૮
વર્ધમાન પદ્મશી	૬૯૯
જામનગર મંદિર	૬૯૯
જગડશાહ	૭૦૧
જેસોજી	૭૦૧
ફં ક	૭૦૧
પં હંસરાજ શામજી	૭૦૨
૪૨. આં વિજયસિંહસૂરિજી	૭૦૩
ત્રણ પદ્મવે	૭૦૩
આં વિજયસિંહસૂરિવે	૭૦૩
આં જિતસિંહસૂરિ	૭૦૫
શાખાગચ્છો	૭૦૫
માનદેવગચ્છ	૭૦૫
અન્ય પ્રશસ્તિ	૭૦૬
કકકુદાચાર્યગચ્છ	૭૦૮
ખરાતપાગચ્છ	૭૦૮
ધર્મધોષગચ્છ	૭૦૮
ધોષપુરીયગચ્છ	૭૦૯
ઉચ્છિતવાલગચ્છ	૭૦૯
શોધિતવાલગચ્છ	૭૦૯
દેવાચાર્યગચ્છ	૭૦૯
દેવાનંદિતગચ્છ	૭૧૦
નાગોરીતપાગચ્છ	૭૧૦
જાલોરાગચ્છ	૭૧૦
આરાસણગચ્છ	૭૧૦
મિન્નમાલગચ્છ	૭૧૦
છરાવજાગચ્છ	૭૧૦
રામસેનગચ્છ	૭૧૦
(મલયચંદ્રો)	૭૧૧

દિવ્ય નિઃસૃજન	૭૧૧	વગદાળા નિર્ધ	૭૨૮
મહાદેવનિઃસૃજન	૭૧૧	નૈન વિષય	૭૨૯
ધીમાણીનિઃસૃજન	૭૧૧	શાના મહારી	૭૨૯
૭૬ નવનિઃસૃજન	૭૧૧	જે-સમે	૭૨૯
૧૩ ગાંધીનિઃસૃજન	૭૧૧	સાદિત્યગદાળુ	૭૨૯
મોહનનિઃસૃજન	૭૧૧	વિદાર	૭૩૧
નામ-નિઃસૃજન	૭૧૨	સિદ્ધપુર	૭૩૧
(૩) નાગર વંશ	૭૧૩	સુભનાન પાર્શ્વનાથ	૭૩૨
સર્વજિનિઃસૃજન	૭૧૩	સિદ્ધાર	૭૩૨
મધી કુલ	૭૧૪	મારુદેવા દુર્ગ	૭૩૩
શનનિસૃજન	૭૧૪	ધીપૂજ દુર્ગ	૭૩૩
બાદા	૭૧૪	૫૦ ધીપૂજનિર્મલ મળિ	૭૩૩
આનંદ	૭૧૪	ઐનિદુરસિક મિલન	૭૩૩
દીવાવાલવંશ	૭૧૬	દાન	૭૩૩
મ-ધી	૭૧૬	રજા, ભની	૭૩૩
જ્ઞાતિશાખા વંશ	૭૧૬	નવુ સિદ્ધાર	૭૩૪
આસવાલ	૭૧૬	મોદનવંશ	૭૩૪
શ્રીમાલી	૭૧૭	પદમામ	૭૩૪
પોરવાલ	૭૧૭	ભાવનવંશ બદર	૭૩૪
સોનનિઃસૃજન	૭૧૭	તાર મા તીર્થ	૭૩૪
ધર્મવંશ	૭૧૭	તારા-પદમાવતી	૭૩૪
કપોલ સોનિયા	૭૧૭	સિદ્ધસિમા, કોટિસિમા	૭૩૫
પોરવાલ	૭૧૮	કર્તુર્જય દુર્ગ	૭૩૫
હાડવા ધીમાલી	૭૧૮	કુમારવિદાર	૭૩૬
મૂર્તિ	૭૧૯	તીર્થ-દ્વા	૭૩૭
બલુચાણી મૂર્તિ	૭૨૦	જ્યોર્જિદાર	૭૩૭
દીમાણા	૭૨૧	મોટો જ્યોર્જિદાર	૭૩૮
ગોઠી	૭૨૨	ચોક્કા રચનાઓ	૭૩૮
પદનીવાલ	૭૨૨	દેરી દાન	૭૩૮
(૩) નાગર વંશ	૭૨૨	સિદ્ધસિમા	૭૩૮
જરાવના તીર્થ	૭૨૨	પુણ્યપાપ દેરી	૭૩૯
ફોલોધિ પાર્શ્વનાથ	૭૨૬	કોટિસિમા	૭૩૯

સાં વિં ધર્મસૂરિ	૭૩૯
૨૦ પાદુકાઓ	૭૩૯
વહીવટ	૭૩૯
ગાડીજી તીર્થ	૭૩૯
અંજનશલાકા પાટણુમાં	૭૩૯
શેઠ સાજન કાજલ	૭૪૦
મેઘો મીઠડિયો	૭૪૦
ગાડીપુર	૭૪૧
ધર્મનો ભોગ	૭૪૨
ત્રણ પ્રતિમાઓ	૭૪૨
વર્ધમાન તીર્થ	૭૪૩
સ્થાપના તીર્થ	૭૪૩
અંચરચના	૭૪૪
મોઢ પાળવસહી	૭૪૪
પ્રતિષ્ઠા	૭૪૫
મરિજદ	૭૪૫
જગડૂ જિનપ્રાસાદ	૭૪૫
ત્રણ જિનાલયો	૭૪૫
વિજયધર્મસૂરિ	૭૪૫
૪૩. આં સોમપ્રભસૂરિ	૭૩૬
આં મણિરત્નસૂરિ	
(જીમ આં સોમપ્રભ)	૭૪૬
પ્રતિષ્ઠા	૭૪૭
અંથો	૭૪૭
શતાર્થ કાય	૭૪૮
(અનેકાર્થો કાંથો)	૭૪૮
શતાર્થોકાવ્ય-કાવ્યજંદો	૭૪૯
(દયાશ્રયકાવ્યો)	૭૪૯
૧૦૦ નામો	૭૫૦
આં મણિરત્નસૂરિ	૭૫૧
તપાગચ્છ	૭૫૧

બે શાખા	૭૫૧
ધર્મપ્રભાવકો	૭૫૧
આં વિનયમિત્ર	૭૫૧
આં વિજયસેન	૭૫૧
આં ઉદયપ્રભ	૭૫૧
આં મહાવ્રવાદી	૭૫૧
આં વર્ધમાન	૭૫૧
આં જિનદત્ત	૭૫૧
આં અમરચંદ્ર	૭૫૧
વિવેકવિલાસ	૭૫૨
પાસત્યાને દાન	૭૫૨
(કચ્છી કહેવત)	૭૫૨
વેણીકૃપાણુઅમર	૭૫૩
(ખિરુદ)	૭૫૩
અંથો	૭૫૩
પં અરિસિંહ	૭૫૩
સૂરિપ્રતિમા	૭૫૪
આં સિદ્ધ-કક્ક	૭૫૪
માનવરક્ષા	૭૫૪
કન્યારક્ષા	૭૫૪
ઉપાં પદ્મપ્રભ	૭૫૪
આં જિનપતિ	૭૫૫
આં મહેન્દ્રસિંહ	૭૫૫
આં વિનયચંદ્ર	૭૫૫
અંથો	૭૫૫
આં ભુવનચંદ્ર	૭૫૬
આં ગુણભદ્ર	૭૫૬
આં વીર, જયસિંહ	૭૫૬
નાટક	૭૫૬
સરસ્વતીપ્રતિમા	૭૫૬
આં જયસિંહ	૭૫૬
(આં જયસિંહ)	૭૫૬

(અ-ચો)	૭૫૬
આં વિજયસિંહ	૭૫૭
આં માણેકચ દ્વ	૭૫૭
(૧૪) માણેકચ નામના સુરિવરો	૭૫૭
આં દગ્ગિદ,	
આં જાનચદ્ર	૭૫૮
આં પ્રજુન	૭૫૯
આં પદ્મપ્રભ,	
આં સિદ્ધનિનક	૭૫૯
આં વર્ધમાન	૭૫૯
આં મલપ	
આં સમતજદ્ર	૭૫૯
પં પાર્થ ગણિ	૭૬૦
સાધ્વીસંઘ	૭૬૦
સાધ્વી અગ્નિતપ્તદરી મં	૭૬૦
સાધ્વી જિનસુદરી ગં	૭૬૦
સાધ્વી સાધ્વીઓ	૭૬૦
સાધ્વી પદ્મનક્ષત્રી	૭૬૧
સાધ્વીપ્રતિમા	૭૬૧
રાજાઓ	૭૬૧
રિજગલરાય	૭૬૧
વીર શૈવધર્મ	૭૬૧
નિગાયતમત	૭૬૧
માયુજી ઝામે	૭૬૨
રાણો દુર્ગનસંઘ	૭૬૨
ગોડી પાર્થનાય	૭૬૩
શબેશ્વર તીર્થ	૭૬૩
નીતલદેવી	૭૬૪
નાગ કેદહજુદેવ	૭૬૪
રાજમાતા આદ્યજુદેવી	૭૬૪
રાણી શૃંગારદેવી	૭૬૪
નાગ પ્રદ્ધ દન	૭૬૫

(ગોડાધી)	૭૬૫
(ત્રિનોકપાસાદ્દાર)	૭૬૫
(પદ્મ દાનસાસન)	૭૬૫
મહાકવિ આસડ	૭૬૬
મિત્રનોમા નેનો	૭૬૬
૪૩ અતિમ મમન	૭૬૭
પુરવણી	
૧ આટલુ વધારજો	
આં રાજશેખર (૩૩૮)	૭૬૮
જીનડિયા તીર્થ (૨૩૯)	૭૬૮
મદ્દાં અનુપમાદેવી (૩૫૯)	૭૭૦
પદ્મસિંહ આં અમૃતચદ્ર	
સુરિ (૩૮૯)	૭૭૦
દીવમેદ (૪૧૫)	૭૭૦
આં નેમિચદ્ર,	
પ્રવચનસાગેદાર (૪૧૭)	૭૭૦
આં જિનચદ્ર (૪૮૨)	૭૭૧
આં ચક્રેશ્વર (૪૯૯)	૭૭૩
આં જાવપ્રભ (૫૩૧)	૭૭૩
જદ્દાં મુક્તિમાગર	૭૭૪
જેઠ મોતીસાહ (૫૩૭)	૭૭૪
આં દેવરતન (૫૪૩)	૭૭૫
આં ગ્લનપ્રભ (૫૫૩)	૭૭૬
આં મુનીશ્વર	૭૭૬
મુનિ જયશેખર (૫૮૮)	૭૭૬
ઉપાં કનકહંસ (૫૮૮)	૭૭૬
આં સોમપ્રભ (૭૪૬)	૭૭૬
આં માણેકચસાગર (૭૫૯)	૭૭૭
સાં જિનસુદરી (૭૬૦)	૭૭૮
૨. પુરવણી	
૩ સમજૂતી	૭૭૮

જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ

ભાગ બીજો

—॥ वन्दे वीरं श्रीचारित्रम् ॥—

नैन परंपरानो धतिहास

[भाग भीमे]

प्रकरण पात्रीशभुं

*

आ० उद्द्योतनसूरि

“ आसीच्चन्द्रकुलोद्भूतो विख्यातो जगतीतलं ।
अक्षमाराजितोऽप्युच्चैः यः क्षमाराजितः सदा ॥ ६ ॥
धर्मोऽथ मूर्तिमानेव सौम्यमूर्तिः शशाङ्कवत् ।
वर्जितश्चाशुभैर्भावै राग-द्वेष-मदादिभिः ॥ ७ ॥
सुनिर्मलगुणैर्नित्यं प्रगान्तैः श्रुतशालिभिः ।
प्रद्युम्न-मानदेवादिसूरिभिः प्रविराजितः ॥ ८ ॥
प्रश्रुतस्य महीर्षिष्ठे बृहद्गच्छस्य मण्डनम् ।
श्रीमान् विहारुकप्रष्ठः सूरिरुद्द्योतनाभिधः ॥ ९ ॥ ”

(—सं० ११२६ आ० नेमियद्रस्रिक्त ‘उत्तरजयस्थ-वृत्ति’ प्रशस्तिः)

“ परिवाडीए जाओ चंदकुले वड्डगच्छम्मि ॥ १ ॥
सिरिउज्जोयणसूरी उत्तमगुणरयणभूसियसरीरो ।
वेहारुयमुणिसंताण गयणवरपुत्तिमाचंदो ॥ २ ॥
सोमत्तणेण सोमं खमं खमाए य जो अभिक्खिखवइ ।
थिरयाए मेरुगिरिं गंभीरत्तेण मयरनिहिं ॥ ३ ॥
जम्मि य गच्छे आसी सिरिपज्जुत्तामिहाणसूरी त्ति ।
सिरिमाणदेवसूरी सुपसिद्धो देवसूरी य ॥ ४ ॥ ”

(—सं० ११३६ आ० नेमियद्रस्रिक्त ‘महावीर्यरित’ प्रशस्तिः)

આં વિમલચંદ્રમૂરિની પાટે આં ઉદ્ધોતનનૂરિ થયા, જે વડ ગચ્છના પ્રધાન આચાર્ય હતા

ઇતિહાસનો સાધારણ અભ્યાસી પણ એ ચોક્કસ રીતે માને છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી શરૂઆતથી ગણધર્મશ, વાયકવશ, યુગપ્રધાનવશ તથા ઉપકેશવશમાં, વિક્રમની બીજી સદીથી ગણધર્મશના નાગેન્દ્રકુવ, ચંદ્રકુવ, નિર્દતિકુવ તથા વિદ્યાધરકુલમાં, વિક્રમની છઠ્ઠી સદીથી વનવાસીગચ્છ, વિહારગચ્છ, રાજગચ્છ, વટેશ્વરગચ્છ, ચૈત્યવાસીગચ્છો તથા મવેગી ગચ્છોમાં અને વિક્રમની બારમી સદીથી વડગચ્છના વાદિદેવાચાર્યગચ્છ, તપાગચ્છ, અચવગચ્છ તથા ખરતરગચ્છમાં ઘણા પ્રભાવક આચાર્યો થઈ ગયા

ચૌરાશી ગચ્છો

ગચ્છવિસ્તાર—

ભારતના જૈન સંઘને સંગઠિત બની રહેવું ઘણું જરૂરી હતું, આથી ભં પાર્શ્વનાથ અને ભં મહાવીરસ્વામીની ૫૦ પરાના શ્રમણોની મૂળ ચાર શાખા, ઉપશાખા તથા મુનિમંથો, અમુક અમુક ક્ષેત્રમાં સતત વિહાર કરતા રહેતા અને ધર્મનો પ્રચાર કર્યે જતા હતા આથી સમય જતા આ મુનિમંથો, તેનો પ્રદેશ, મુખ્ય નગર, મુખ્ય મુનિ—નાયક કે નોધપાત્ર ઘટનાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા આવી રીતે ધીમે ધીમે ૮૪ ગચ્છો બન્યા હતા

ચૈત્યવાસીઓએ જૈન સંઘના આ એકમને ખરી ખબરદારીથી ટકાવી રાખ્યું હતું વિક્રમની બીજી સહસ્ત્રાબ્દીમાં નીકળેલા ગચ્છોએ આ એકમને તોડી નાખ્યું અને છેવટે વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં નીકળેલા સ્વચ્છદી મતપથોએ તો આ એકમને વિનાશના પથે મૂકી દીધું

જેમ જૈન શ્રમણોમાં ૮૪ ગચ્છો થયા તેમ ગૃહસ્થ જૈનોમાં પણ ગામ વગેરેના કારણે ૮૪ જ્ઞાતિઓ બની જેમ કે—ઓસવાલ, શ્રીમાલ, પોરવાલ, પંડીવાલ, ડીસાવાલ, અમ્રવાલ વગેરે પ્રાચીન કાળમાં ૮૪ જ્ઞાતિઓ જૈન હતી

નાગેન્દ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ તથા વિદ્યાધરકુલોનો પરિચય અગાઉ આવી ગયો છે.^૧

(જૂઓ પ્રક્રં ૧૪, પૃં ૩૦૪ થી ૩૦૬; પ્રક્રં ૧૫, પૃં ૩૪૧)

તેમાં વિશેષ પરિચય નીચે મુજબ છે—

આ ચારે કુલોમાં સમકાલીન વિસિન્ન ગચ્છો મળી જવાથી આ કુલો ગચ્છ બની ગયા.

નાગેન્દ્રગચ્છ—

નાગેન્દ્રગચ્છનો પરિચય અગાઉ (પ્રક્રં ૧૪, પૃં ૩૦૫)માં આવી ગયો છે. આ ગચ્છમાં આં સિદ્ધસેન દિવાકરનો ગચ્છ સામેલ થયાનું મનાય છે. (પ્રક્રં ૧૧, પૃં ૨૬૦)

નાગેન્દ્રગચ્છનો વધુ ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે મળે છે—

પાર્શ્વદેવગણી—

“ આસીનાગકુલે લક્ષ્મણસૂરિર્નિતાન્તશાન્તમતિઃ ।

તદગચ્છે ગુરુતરુચન્ નામ્નાઽસ્તિ શીલરુદ્રગણિઃ ॥ ૧ ॥

શિષ્યેણ મૂલવસતૌ જિનત્રયમકાર્યત ।

મૃગુકચ્છે તદીયેન પાર્શ્વિલ્લગણિના વરમ્ ॥ ૨ ॥

શકસંવત્ ૯૧૦ ॥ ”

આં લક્ષ્મણસૂરિ પરમ શાંત હતા. તેમના ગચ્છમાં મોટા શીલ-લદ્રગણી થયા. તેમના શિષ્ય પંં પાર્શ્વદેવગણિએ શક સંં ૯૧૦

૧. આ ચાર ગચ્છો માટે દિગંબર ગ્રંથોમાં જુદા જુદા ઉલ્લેખો મળે છે—

(અ) દિગંબરો પોતાને આં ચંદ્રગુપ્તસૂરિજીની પરંપરાના બતાવે છે—

‘તદીયવંશાકરતઃ પ્રસિદ્ધાદમ્બુદ્ધોષા ચતિરત્નમાલા ।’ (—વિંધ્યગિરિ શિલાલેખ, લેખાંકઃ ૧૦૮, શ્લોં ૧૦)

(આ) ઈંદ્ર, ચંદ્ર અને નાગેન્દ્રગચ્છના શ્રમણો (શ્વેતાંબરો) મિથ્યાત્વી છે. (—પંં આશાધરકૃત ‘સાગારધર્મામૃત’ પૃં ૫, પદ્મભૂત—ટીકા, પૃં ૧૧૮, ૨૩૯, ૨૮૩, ૩૨૩).

(વિં સ ૦ ૧૦૪૬)મા ભરૂચમા ભગવાન મુનિસુવ્રતસ્વામીના શકુનિકા વિહાર નામના મોટા દેરાસરમા ત્રણ પ્રતિમાઓની અજનશલાકા કરાવી

ગુજરાતના કડી ગામમા જૈન વિદ્યાર્થી ભવનના ઘર દેરાસરમા ભ ૦ પાર્શ્વનાથની પરિકરવાળી ધાતુપ્રતિમા છે તેની ઉપર ઉપર્યુક્ત લેખ છે

(-જૈન સત્યપ્રગય, ક્રમાંક ૧૧૬)

રાજગચ્છના આ ૦ વર્ધમાનસૂરિએ સ ૦ ૧૦૫૫મા ' ઉપદેશ પદ 'ની ટીકા રચી અને ૫૦ પાર્શ્વલગણિની પ્રેરણાથી મુનિ આમ્ર દેવે એ ટીકાની પ્રતિ લખી આ મુનિ આમ્રદેવ તે વડગચ્છના આ ૦ ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય હતા, જેઓ ઉપાધ્યાય આમ્રદેવગણિના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા

ઉપા ૦ આમ્રદેવે એ ટીકાની પ્રશસ્તિની પાછળ પુષ્પિકા જોડેલી છે, જેમા તેમણે ૫૦ પાર્શ્વલગણિને નમસ્કાર કરીને આ લેખનના પ્રેરક બતાવ્યા છે

૫૦ સાળમુનિ—

નાગેદ્રગચ્છના ૫૦ સાળમુનિએ ચદ્રગચ્છીય મહાકવિ જ ધ્રુ મુનિના સ ૦ ૧૦૦૫ લગભગમા રચાયેલા ' જિનશતક 'ની સ ૦ ૧૦૨૫મા વૃત્તિ રચી

૧ નાગેદ્રગચ્છ પટ્ટાવલી

૧. આ ૦ વીરસૂરિ—આ આચાર્યે મહાવપતિ ચચ્ચિગને સ ૦ ૧૦૮૦મા દીક્ષા આપી હતી ?

૨. આ ૦ વર્ધમાનસૂરિ—તેઓ પરમાર ક્ષત્રિય હતા

૩ આ ૦ રામસૂરિ.

૪. આ ૦ ચ દ્રસૂરિ—તેમનો ઉપદેશ અસરકારક મનાતો હતો

૧ આ ચચ્ચિત્ર સિવાય એક બીજો ચચ્ચિત્ર નાગે જિનમાનનો રાજ હતો જેણે સ ૦ ૧૩૨૬માં સેવાડી પાસે કરેડા ગામમાં ભ ૦ પાર્શ્વનાથના જિનાલયમાં ઠાન કર્યું હતું (જૂઓ પ્રક ૦ ૩ પૃ ૮૫ પ્રક ૦ ૩૫ પૃ ૦ જતોરના સોનગરા ચોદાણોની સમ્ભવતી ન ૦ ૩૧)

તેમણે ઘણા મનુષ્યોને પ્રતિજ્ઞા કાર્યો હતા. તેમણે સં ૧૧૭૨ માં ‘પંચાશકચૂર્ણિ’, સં ૧૧૭૪ માં ઇર્યાપથિકીચૂર્ણિ, ચૈત્યવંદનચૂર્ણિ, વંદનચૂર્ણિ, સં ૧૧૭૬ માં પિંડવિશુદ્ધિ, સં ૧૧૮૦ માં પદ્મખીસૂત્ર-વૃત્તિ (અંથાઅ : ૨૭૦૦) વગેરે અંથોની રચના કરી. આ આચાર્ય નાગેંદ્રગચ્છના હતા અને એ જ અરસામાં આં શાલિભદ્રના પદ્ધર આં ચંદ્રસૂરિ નામે રાજગચ્છમાં થયા, જેઓ મહાન અંથકાર હતા. (—પ્રકં ૧૫, પૃં ૩૪૨; પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૦૯ પ્રં ૩૫ મું)

૫. આં દેવસૂરિ—તેઓ પરમ શાંત તરીકે ઓળખાતા હતા.

૬. આં અભયદેવ—કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિએ રાજા પાસે તેમની પ્રશંસા કરી હતી.

૭. આં ધનેશ્વર—તેઓ અતિરૂપાળા અને મધુરભાષી હતા.

૮. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેઓ મોટા વિક્ષાન હતા. તેમણે ‘સામ્યશતક, સુજનલાવના તથા સં ૧૨૧૫ માં પાલીમાં ‘જ’ખૂ-દીવસમાસ’ની ‘વિનેયજનહિતા-વૃત્તિ’ રચી હતી તેમ જ કવિવર આસડની ‘વિવેકમંજરી’ને શુદ્ધ કરી હતી.

તેમની પાઠે બે આચાર્યો થયા. ૧. આં દેવેંદ્રસૂરિ અને ૨. આં વર્ધમાનસૂરિ.

આં દેવેંદ્રસૂરિ આં વિજયસિંહસૂરિના ગુરુભાઈ હતા; પણ તેઓ આં વિજયસિંહસૂરિની પાઠે આવ્યા હોય એમ જણાય છે. તેમણે સં ૧૨૬૪ માં સોમેશ્વરપુરમાં ‘ચંદ્રપ્રભચરિત’ની રચના કરી છે.

૯. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમણે ગદ્દલકકુલના દંડનાયક આહ્લાદનને ઉપદેશ આપી, તેની પાસે પાટણના નાગેંદ્રગચ્છીય ભં વાસુપૂજ્યસ્વામીના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તેમ જ એ જ દંડનાયકની વિનતિથી સં ૧૨૯૯ માં પાટણમાં એ જ દેરાસર પાસેના ઉપાશ્રયમાં રહીને ‘શ્રીવાસુપૂજ્યચરિત’ (સર્ગ : ૪, અંથાઅ : ૫૪૯૪)ની રચના કરી. દંડનાયક આહ્લાદને સંસ્કૃતમાં ‘પાર્શ્વનાથ’

સ્તોત્ર' (શ્લોક ૧૦) રચ્ય છે. આહ્વાનમન્ત્રિપદ્મપ્રમોદ (શ્લોક ૧૦, ચરણ ૩) (જૂઓ, પ્રકર ૪૧, 'વાધ્યાનવંશ')

૧૦. આં ઉદયમલસૂરિ.

૨. નાગેન્દ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી

૧. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેઓ આં શીલગુણસૂરિ અને આં દેવચન્દ્રસૂરિની પરંપરામાં થયા.

૨. આં શાંતિસૂરિ—તેઓ સં ૧૧૫૦ લગભગમાં વિદ્યમાન હતા. તેમણે સંલવતઃ 'વાસુપૂજ્યચરિત'ની રચના કરી.

૩. આં આનંદસૂરિ, આં અમરચન્દ્રસૂરિ—આ બંને આચાર્યોએ બાળપણથી સમર્થ વાદી તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી. જૂજ્ઞેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહ તેમને 'વ્યાધિશિક્ષક' અને 'સિદ્ધશિક્ષક' તરીકે સંબોધતો હતો. આં અમરચન્દ્રસૂરિએ 'સિદ્ધાંતાણુંવ' ગ્રંથની રચના કરી છે.

હોં સતીશચન્દ્ર વિદ્યાજૂપણે નોંધ્યું છે કે, મહાતાર્કિક ગોગેશ ઉપાધ્યાયે પોતાના નવ્ય ન્યાયના 'તત્ત્વચિંતામણિ' ગ્રંથમાં વ્યાપ્તિનાં બે લક્ષણોનું નામ સિદ્ધ-વ્યાધિ આપ્યું છે, જે ઉપર્યુક્ત આચાર્યોના બિરુદના આધારે આપેલું જણાય છે.

૪. આં હર્ષભદ્રસૂરિ—તેઓ 'કલિકાલગૌતમ' તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા હતા. તેમણે 'તત્ત્વપ્રબોધ' ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમજ સં ૧૨૫૦ માં મંત્રી નીતાના વંશના મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર અને જૂજ્ઞેશ્વર કુમારપાલના મહામાત્ય ધનપાલની વિનંતિથી 'ચન્દ્રમલચરિત'ની રચના કરી છે.

૫. આં વિજયસેનસૂરિ—તેઓ પ્રખર વક્તા હતા. તેઓ પંચાસર પાર્શ્વનાથ તીર્થના ઉપાશ્રયમાં ઉપદેશ દેતા હતા. તેમની વાણી અમોઘ મનાતી હતી. ગુજરાતના મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ વગેરે તેમના જ શ્રદ્ધાળુ લક્ષ્ય થાવકો હતા. તેમણે બંધાવેલાં સમગ્ર જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા આ આચાર્યશ્રીના હાથે થઈ હતી.

તેમણે સં ૧૨૮૭ માં 'રેવંતગિરિરાસુ'ની અંપબ્રંશમાં રચના કરી હતી.

તેમની પાટે બે આચાર્યો થયા. ૧. આં યશોદેવસૂરિ (સં ૧૩૦૨ નો લેખ) અને ૨. આં ઉદયપ્રભસૂરિ, જેમનું ખીબું નામ ઉદયસેનસૂરિ પણ હતું. (સં ૧૩૦૫ નો લેખ)

૬. આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેઓ નાની ઉંમરના હતા ત્યારે ધોલેરામાં આવેલા એક માણસદ્ આખ્યાનકારની અદ્ભુત આખ્યાન-કલાની ખ્યાતિ સાંભળીને આં ઉદયપ્રભને તેની આખ્યાનકલા જોવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી મહામાત્ય વસ્તુપાલે તેનું આખ્યાન છ મહિના સુધી ઉપાશ્રય પાસે કરાવ્યું. તે સાંભળીને આચાર્યશ્રીએ તેમાંથી ઘણું મોર્ગ-દર્શન મેળવ્યું. તેમણે સં ૧૨૮૭ માં 'સંઘપતિચરિત (અં ૫૨૦૦), આરંભસિદ્ધિ, સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની, નેમિનાથચરિત, ષડશીતિટિપ્પણ, કર્મસ્તવટિપ્પણ અને સં ૧૨૯૯ માં 'ઉપદેશમાલા' ઉપર 'ઉપદેશકણ્ઠિકા' નામે વૃત્તિ રચી છે. ગિરનારતીર્થમાં પ્રશસ્તિ અનાવી છે. તે પૈકી 'સંઘપતિચરિત' અપરનામ 'ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય' મહામાત્ય વસ્તુપાલે સં ૧૨૯૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ના દિવસે ખંભાતમાં લખાવ્યું હતું.

આં મદિલપેણસૂરિ આં ઉદયપ્રભસૂરનો પરિચય આપે છે કે—

“ માતૃભારતિ ! સંનિષેહિ હૃદિ મે યેનેયમાપ્તસ્તુતે—

નિર્માતું વિવૃત્તિં પ્રસિદ્ધચતિ જવાદારમ્ભસંભાવના ।

યદ્વા વિસ્મૃતમોષ્ટયોઃ સ્ફુરતિ યત્ સારસ્વતઃ શાશ્વતો

મન્ત્રઃ શ્રીઉદયપ્રભેતિ રચનારમ્યો મમાહર્નિશમ્ ॥ ૪ ॥

નાગેન્દ્રગચ્છગોવિન્દવક્ષોડ્ભક્કારકૌસ્તુભાઃ ।

તે વિશ્વવન્ધા નન્દાસુરુદયપ્રભસૂરયઃ ॥ ૬ ॥ ”

૭. મદિલપેણસૂરિ—આં જિનભદ્રસૂરિ.

આં મદિલપેણસૂરિએ શક સં ૧૨૧૪ (સં ૧૩૪૯) માં દિવાળીના દિને શનિવારે 'અન્યયોગવ્યવચ્છેદિકા' ઉપર 'સ્વાહવાદમંજરી' નામે ટીકાઅંતની રચના કરી, જેમાં તેમના જ ન્યાયશાસ્ત્રના વિધાર્થી

ખરતરગચ્છીય આં જિનપ્રભસૂરિએ સહાય કરી હતી. વળી, તેમની 'સન્નિવિત્તવલ્લભ' નામે પચ્ચીસ શ્લોકની એક રચના પણ ઉપલબ્ધ થાય છે.

આં જિનભદ્રે સં ૧૨૬૦ માં મહામાત્ય વસ્તુપાલના પુત્ર જયંતસિંહ, જે ખંભાતનો સૂબો હતો, તેને માટે 'પ્રબંધાવલી'ની રચના કરી હતી.

૩ નાર્ગેન્દ્રગચ્છીય પટ્ટાવલી

૧. આં હેમપ્રભસૂરિ.

૨. આં ધર્મધોપસૂરિ.

૩. આં સોમપ્રભસૂરિ.

૪. આં વિભુધપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૩૪ માં સાત સર્ગાત્મક 'શાલિભદ્રચરિત'ની રચના કરી, જેનું આં પ્રદ્યુમ્નમૂરિએ સંશોધન કર્યું અને જેને પં ૦ પ્રભાચંદ્રગણિએ લખ્યું હતું.

૫. આં પદ્મચંદ્રસૂરિ—તેઓ આચાર્ય થયા તે પહેલાં પં ૦ પ્રભાચંદ્રગણિ નામે જોળખાતા હતા, ત્યારે મુનિ ધર્મકુમારે સં ૧૩૩૪ માં રચેલા 'શાલિભદ્રચરિત'ની પ્રતિ તેમણે લખી હતી. તેમનું બીજું નામ આં પ્રભાનંદ પણ મળે છે. સમસ્ત શાહ જોસવાલે મં ૦ ૧૩૭૧ માં શત્રુંજય મહાતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારે તેઓ ત્યાં વિદ્યમાન હતા.

૬. આં રત્નાકરસૂરિ.

૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ.

૮. આં સિંહદત્તસૂરિ—એક વીરપાલ શ્રીમાળીના પુત્ર નરસિંહ, તેમના પુત્ર મેલિંગે સં ૧૪૫૫ ના પોષ વદિ ૧૦ ને સોમવારે પાટણમાં 'પાર્શ્વનાથચરિત' લખાવી આ આચાર્યને વહોરાવ્યું હતું. મેલિંગની પત્ની મેલાદેવીએ 'કલ્પમૂત્ર'ની પ્રતિ લખાવી હતી.

(જૂઓ, જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિત્રંજલ, પ્ર ૪૪)

આં વિદ્યાસાગરસૂરિ—સં ૧૩૭૧ માં થયા,

આં ગુણુસાગરસૂરિ—સં ૧૫૨૨ માં વિધમાન હતા. તેમની પાઠે આં ગુણુસસુદ્રસૂરિ સં ૧૫૧૨ માં આવ્યા હતા.

‘ રાજગચ્છ પટ્ટાવલી ’માં નાગેંદ્રગચ્છની પંચાસરમાં પાંચ ગાદી અને લોલાઉત્રાની પાંચથી વધુ ગાદી બતાવી છે, તેમજ આં જીવ-દેવસૂરિના વાયડગચ્છને નાગેંદ્રગચ્છમાં દાખલ કર્યો છે.

(—વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલીસંગ્રહ, પૃ ૬૧)

નાગેંદ્રજ્ઞાતિ—

ઇતિહાસના પરિશીલનથી જણાય છે કે, જૈનોએ પ્રસંગે પ્રસંગે જૈનધર્મમાં માનનારાઓની એકેક સમિતિ બનાવી હતી, જેણે સમય જતાં જ્ઞાતિનું રૂપ લીધું. આ રીતે ઓસવાલ, પોરવાલ, શ્રીમાલ, નાગવંશ, નાગેંદ્રકુલ, સાવયકુલ, હુંબડ વગેરે પ્રાચીન જૈન જ્ઞાતિઓ બની. ઓસવાલ અને પોરવાલોનો પરિચય પહેલાં (પ્રકં ૧, પૃ ૧૬ થી ૨૧) આવી ગયો છે.

નાગવંશની ઉત્પત્તિ પહેલાં (પ્રકં ૮, પૃ ૧૮૪માં) બતાવી છે કે, આર્ય નંદિલના ઉપદેશથી વિક્રમની ખીજ સદીમાં નાગવંશ બન્યો. વળી, ખીજ વાત એ પણ છે કે, આં નાગેંદ્રસૂરિથી વીર નિં સં ૬૦૬ માં નાગેંદ્રગચ્છ બન્યો. તેના ઉપાસકો પણ પોતાને નાગેંદ્રજ્ઞાતિના બતાવતા હતા. નાગેંદ્રજ્ઞાતિનો પ્રતિમાલેખ આ પ્રકારે મળે છે—

‘ સં ૧૪૯૨ના ચૈત્ર વદિ ૧ દોશી વિજયાનંદની પરંપરામાં અનુક્રમે હેમ અને સોમચંદ થયા. ’ તેઓ નાગેંદ્રજ્ઞાતિના શ્રાવકો હતા. (—આં બુદ્ધિસાગરસૂરિ, લેખસંગ્રહ ભા. ૧, લેખાંક : ૬)

જૈનો ઉપર આદ્ય આવતાં જૈનો હિજરત કરી, પૂર્વ ભારત છોડીને રાજપૂતાનામાં આવીને વસ્યા અને જેઓ ત્યાં રહ્યા તેઓ શૈવધર્મી બની રહ્યા. રાજપૂતાનામાં આવેલા જૈનો શ્વેતાંબર કે દિગંબરમાં ભળી ગયા. આથી એ પણ તારવી શકાય છે કે, વીર નિં સં ૬૦૬ માં નાગેંદ્રગચ્છ બન્યા પછી ‘ દિગંબરમત ’ નીકળ્યો.

આવય—જિનાગમન્ય પૂં દેવર્ષિ દિગ્વિની ગુપ્ત-પનામા આર્થ
હસ્તિમનિની પાટે માર્થ ધર્મ વયા તે નાવય-આવડ ગોપના હતા.
(પ્રક્ર ૧૩, પૃં ૨૮૪)

મુગકે—જાં પાર્વનાથના ગાનનકાગના આવડોની પંપગમા
નાવય જાતિ હતી જાં પાર્વનાથના ગાનનના મુનિઓ વચ્ચેધારી
હતા જે આવડો દિગ્વિજીત થયા પછી ત્યા જ દીગ્વિજીત થયા તે આજ
મુખી 'મુન' નામે ઓળખાય છે

દુષ્ટકે—જાં જિનવ્રતસૂત્રિ દુષ્ટક હતા અવવગચ્છના જાં
જયસિંહમુનિ પણ અ જ જાતિના હતા

દુષ્ટકે પ્રાચીન જન હતા તેઓ પૂર્વ ભાગતમાથી દિગ્વિજીત કરી
રાજપૂતાનામા માળ્યા અને હરે તેઓ મોટે ભાગે શ્વેતાશ્વ-વડગચ્છ
અને દિગ્વિજીત-મુવમથના ભદ્રાજોની ગાદીને માને છે વડગચ્છ અને
દુષ્ટકના શબ્દસાચ જણાય છે એટલે જનવાજોગ છે, કે તે વડગચ્છ
નીકળ્યા પછીના આવડો રોય.

જયપુર, ધાનમા શે શુભાશ ૧૬૭ મુનાના જાં પદ્મપ્રનન્વામીના
દેગમુન્ના એ ચતુર્વિંશતિપદ્મ નિનાજમાન છે તેમા લેખ છે કે,
'ગિરિપુત્ર(કુમ્ભપુત્ર)ના દુષ્ટકનાતિના હં પૂનાની પંપગના શિવાએ
પં ભગ્યો અને વૃદ્ધ તપાગચ્છના જાં ગ્લસિંહમુનિના હાથે
જાં ૧૫૧૬ ના અસાદ મુદિ હને નિવા- તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એટલે
દુષ્ટકે વાનવમા શ્વેતાશ્વ વડગચ્છ અને તપાગચ્છના આવડો હતા

દિગ્વિજયનગના શે અણુકનો વશજ ચેક ધવા વગેરે પૂર્ણિમા
ગચ્છના ઉપાસ હતા. (જૈનપુત્રપ્રગ્નનિસુત્રક, પ્રં ૮)

હાકોર (કે) —નાધાનુ ગીતે ઓસવાલ, પોન્વાવ, શ્રીમાળી
વગેરે જૈન જ્ઞાતિઓ શિવાયની દુષ્ટક, પન્વીચાલ, મોહ, લીસાવાવ,
પૂર્વ, એગધિયા વગેરે જ્ઞાતિઓના જૈનો માટે શિવાલેખ અને પ્રતિમા
લેખોમા 'હં' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નજે છે

ચંદ્રકુલ-પૂર્ણતલ્લગચ પટ્ટાવલી

૧. આં આમ્રદેવ—તે ચંદ્રકુલના પૂર્ણતલ્લગચના^૧ આચાર્ય હતા. તેઓ સતત વિહારી હતા.

૨. આં દત્તસૂરિ—તેમની ઘણા રાજાઓએ સેવા કરી હતી.

૩. આં યશોભદ્રસૂરિ—વાગડદેશના રત્નપુરમાં યશોભદ્ર નામે રાજા હતો. તે જ્યારે વટપદ્રનગરમાં ગયો ત્યારે આં દત્તસૂરિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી જૈન બન્યો, શ્રાવકપાણું સ્વીકાર્યું. તેણે હિંદુઆણામાં ચોવીશ દેરીઓવાળો મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. આં દત્તસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ જીવન પર્યંત છ વિગયનો ત્યાગ કર્યો તથા એકાંતરે ઉપવાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. તેમણે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી, આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું. અંતે વૃદ્ધાવસ્થામાં ગિરનારતીર્થ ઉપર ૧૩ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું. તેઓ રાજર્ષિ હતા. ઘણા રાજાઓ તેમને ગુરુ તરીકે માનતા હતા. તેઓ વિં સં ૯૪૭ માં વિદ્યમાન હતા.

૪. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—તેઓ સમર્થ વ્યાખ્યાતા હતા. તેમણે ‘ઠાણુપગરણુ’ની રચના કરી છે.

૫. આં ગુણુસેનસૂરિ—તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી, ઉત્તમ શીલસંપન્ન, ઇન્દ્રિયવિજેતા, સિદ્ધાંતવિશારદ, પ્રવચનભાસ્કર, કુણુ-સાગર ચારિત્રરત્નને ઉત્પન્ન કરનાર અને ધર્મરાજ હતા. વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિ (સ્વં સં ૧૦૯૬)એ તેમની પ્રેરણાથી ‘ઉત્તરજ્ઞયણુ’ની ‘શિષ્યહિતા ટીકા’ રચેલી છે.

૬. આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેઓ નવાંગીવૃત્તિકાર આં અભય-દેવસૂરિના સહોદર હતા અને આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ તીર્થસમા સૌને પવિત્ર કરનારા અને સ્યાદાદના અજોડ સ્થાપક હતા. તેઓ આં ગુણુસેનસૂરિ પાસેથી શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવીને આચાર્યપદ પામ્યા અને તેમની પાઠે આવ્યા.

૧. પૂર્ણતલ્લગચને કેટલાક નામસાદૃશ્યથી ‘પૂનમિયાગચ’ પણ કહે છે.

તેમણે સ. ૦ ૧૧૪૬ ના ફાગણ વદિ ૫ ને ગુરુવારે અશ્વિની નક્ષત્રમાં બ્રહ્માતમા 'ભૂવશુદ્ધિ'ની ટીકા, સ. ૦ ૧૧૪૬ માં 'કાલુગપગરણ'ની ટીકા, સ. ૦ ૧૧૬૦ માં 'મતિનાકુચરિય' (સ. ૦ ૧૨૧૦૦), અષ્ટમી શલાખામાં 'સુવમદ્રખાણુ' (કકવડ ૭) અને 'કાલગજ'કહા' (સ. ૦ ૩૬૦) રચેલા છે. આં શાલિલદ્રસૂરિએ પાટણમાં તેમની 'ભૂવશુદ્ધિ ટીકા'નું સંશોધન કર્યું હતું.

૭. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં હેમચ દ્રસૂરિ—કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચ દ્રસૂરિએ જૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહને ઉપદેશ આપી જૈનધર્મનો પ્રેમી બનાવ્યો તેમજ કુમારપાલ રાજાને પ્રતિબોધ કરી પરમાર્હત બનાવ્યો તેમણે વિવિધ વિષયો ઉપર આકર ગ્રંથો રચ્યા તેઓ સ. ૦ ૧૨૨૬ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેમના શિષ્યો આં રામચ દ્રસૂરિ વગેરેએ પણ ઉત્તમ કોટિના ગ્રંથોની રચના કરી તેમ જ સૌ પ્રબળો રચ્યા છે (જૂઓ, પ્રક. ૪૧, પૃ. ૦)

૮. આં ચ દ્રસેનસૂરિ—તેઓ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિની પાઠે આવ્યા તેમણે સ. ૦ ૧૨૦૭ માં વ્યાકરણ વિષયક 'ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ પ્રકરણ' (શ્લો. ૦ ૩૨) તેમજ તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિની રચના કરી છે.

આં શાંતિસૂરિ—તેઓ પૂર્ણતલગચ્છીય આં વર્ધમાન સૂરિની પાઠ ઉપર આવ્યા તેમણે 'વૃન્દાવનકાવ્ય, ઘટકર્પરકાવ્ય, શિવલદ્રકાવ્ય અને ચદ્રદ્વનકાવ્ય' એમ ચાર ચમક-કાવ્યોની વૃત્તિ, સ. ૦ ૧૧૭૫ થી સ. ૦ ૧૧૮૦ માં ન્યાયાવતારવાર્તિક, ન્યાયાવતારટીકા, સ. ૦ ૧૧૮૦ માં 'વિચારકલિકા' તથા 'તિલકમજરી' વગેરેના ટીકા ટિપ્પણો રચ્યા છે (જૂઓ, 'પટ્ટાવલી' ભા. ૨, પૃ. ૨૨૬) માનદેવગચ્છ—

૧૯. આં માનવદેવસૂરિ—તેઓ વદ્રકુલના વનવાસીગચ્છના

૧ શ્રી માનદેવનંદ—ઓસત્રાલગાતિમાં પણ શેઠ વીરદેવના પુત્ર માન દેવથી માનદેવચ નીકળ્યો હતો જેના વચ્ચેજે ખરતરગચ્છના આચાર્યોના ઉપદેશથી ધર્મા ધર્મકાર્યો કર્યા હતા

(—જૈનપુસ્તકપ્રચલિતસંગ્રહ, પુષ્પિકા ૯૫)

આચાર્ય હતા.

(—રાજગચ્છ પટ્ટાવલી)

તેમણે શાકંલરી જઈ ‘શાંતિસ્તવ’ રચીને મરકી શાંત કરી હતી.

(વધુ પરિચય માટે જૂઓ, પ્રક્ર ૧૯, પૃ ૦ ૩૫૯ થી ૩૬૧)

૨૦. આં માનતુંગસૂરિ—પટ્ટાવલીકારે તેમને ૧૯ માં આં માનદેવસૂરિના પદ્ધર બતાવે છે, (પ્રક્ર ૨૦, પૃ ૦ ૩૬૨) પણ અમે બાણ, મયૂર તેમજ રાજ વૃદ્ધ ભોજના કાળની અપેક્ષાએ ૨૭ માં આચાર્યની પરંપરામાં ૨૯ માં આં જ્યાનંદસૂરિના સમયમાં મૂક્યા છે. (પ્રક્ર ૨૯, પૃ ૦ ૪૬૦ થી ૪૬૩)

તેમની પરંપરામાં સં ૧૨૯૨ માં ૨૬ માં આં પદ્મદેવસૂરિ થયા હતા. આં માનતુંગસૂરિને આં જ્યાનંદસૂરિના સમયમાં મૂકવાથી આ મેળ મળી રહે છે.

૨૧. આં બુદ્ધિસાગરસૂરિ.

૨૨. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—તેમના શ્રમણી-સમુદાયમાં સાધ્વી પ્રભાવતીશ્રી મહત્તરા, સાં જગશ્રી મહત્તરા, સાં ઉદયશ્રી મહત્તરા, સાં ચારિત્રશ્રી મહત્તરા વગેરે હતાં. આચાર્યશ્રીએ શેઠ ગણિયાક ધાકડની પત્ની ગુણશ્રીની પુત્રીને દીક્ષા આપી, સાં પ્રભાવતી મહત્તરાની શિષ્યા બનાવી, તેનું નામ સાં નિર્મલમતિશ્રી આપ્યું હતું.

૨૩. આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેમણે પોતાના બે શિષ્યોને આચાર્ય-પદ આપીને પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. ૧. આં માનદેવસૂરિ અને ૨. આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ.

૨૪. આં માનદેવસૂરિ—તેઓ આં દેવચંદ્રના મુખ્ય પદ્ધર હતા. તેઓ સિદ્ધાંતના પારગામી અને વિદ્વાનોમાં માન્ય હતા, એટલું જ નહીં, પણ તેઓ શુદ્ધ બ્રહ્મચારી, મોટા ઇન્દ્રિયવિજેતા અને સંતોષી હતા. તેમના ગુરુભાઈ આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ સમર્થ વાદી અને અંમોઘ દેશના આપવાની શક્તિવાળા હતા.

૨૫. આં માનતુંગસૂરિ—તેઓ અત્યંત વૈરાગી હતા.

૨૬. આઁ પદ્મદેવમૂર્તિ—આધ્વી નિર્મલમતિ ગણિનીએ સં. ૧૨૬૨ના કાર્તિક મુદિ ૮ને રવિવારે ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં આઁ હેમચંદ્રમૂરિના ગદીક 'યોગશાસ્ત્ર'ના બે પ્રકાશની પ્રતિઓ લાખી આઁ પદ્મદેવમૂરિને આપી હતી. (જૂઓ, જૈનપુસ્તકપ્રચલિતસંગ્રહ, પુ. ૨૫) ચંદ્રગચ્છ—

રાજગચ્છ, વડગચ્છની મંવેગીશાખા, યાદાપદગચ્છની સંવિસ-વિહારીશાખા, ખૂર્ણિમામન, માનદેવવંશ તેમજ મરવાણગચ્છ મોટે ભાગે પોતાને સાધા ચંદ્રગચ્છના ગતાવે છે. આથી કેટલાએક આચાર્યોનો ગચ્છ તારવવામાં નૂચ પડી જાય છે. સાવચેતીથી તપાસ કરીએ તો જ સાચી હકીકત જાણવા મળે.

સરવાણગચ્છ (સં. ૧૧૬૦)—

સરવાણગચ્છનું ઉત્પત્તિ સ્થાન શ્રીમાલપુર કે સરવાણનગર હતું. શ્રીમાલપુરનું બીજું નામ ભિન્નમાલ પણ છે. સરવાણનગર અજમેર પાસે નસીરાબાદથી કેકડી જતાં મોટર રસ્તે ચડક ઉપર આશરે ૧૫ માઈલ દૂર આવેલું આજે એક નાના ગામ સરવાણરૂપે વિદ્યમાન છે, જે પહેલાં મોટું નગર હતું.

અહીં આજે જૈન વસતિ છે, જૈન હેરાસર તેમજ જૈન ચતિની ગાદી વગેરે છે. આ નગરના નામ પરથી 'સરવાણગચ્છ' નીકળ્યો.

આ સરવાણ અને કેકડીના જૈનોના પૂર્વજો પહેલાં સરવાણગચ્છના હતા. આજે તેઓ તપાગચ્છમાં દાખલ થયેલા છે. સરવાણગચ્છની પરંપરા નીચે પ્રમાણે મળે છે—

આઁ જિનેશ્વરાચાર્ય—સં. ૧૧૭૩ના ફાગણ વદિ ૪ના રોજ સરવાણમાં રહેતા ગચ્છપ્રતિપાલક આઁ જિનેશ્વરાચાર્યે વર્ધમાનપુરમાં શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—જૈનલીયંસર્વસંગ્રહ લા. ૧, ખંડ ૧, પૃ. ૬૬)

વાચનાચાર્ય સમુદ્રઘોષમૂર્તિ—તેઓ ૧૧૯૦માં રાજગચ્છના વસતિવિહારી સરવાણગચ્છના વાચનાચાર્ય હતા. તેઓ સમુદ્રની જેવા

ગંભીરભાષી હતા અને સકલવસતિતિલક વાચનાચાર્ય હતા. તેમના ચાર શિષ્યો પ્રસિદ્ધ હતા, જે દેવોને પણ વંદનીય મનાતા હતા.

૧. વાચનાચાર્ય મહેન્દ્રસૂરિ—તેઓ સકલ આગમના પારગામી હતા અને સર્વદા ઉપદેશ દેવામાં તત્પર રહેતા હતા.

૨. ઉપાધ્યાય દેવચંદ્રગણિ—તેઓ મુખ્યતઃ વિચારશીલ ઔચિત્યના બાણકાર, માગનારાઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનારા અને વિવિધતાના ભંડાર હતા.

૩. દેવચંદ્રગણિ—તેઓ ક્રિયાપ્રેમી અને સરળ હતા તેમજ દશવિધ યતિધર્મ પાળવામાં શૂરા હતા.

૪. વાં વીરગણિ—લાટ દેશમાં ^૧કર્કરોહિણિકા (કક્કરરોહિડા)

૧. રોહિણિકા તે રોહિડા નગર. આં મુનિસુંદરસૂરિએ રોહિણિકાનો ઉપદ્રવ નિવાર્યો હતો.

૨. કર્ક તે રોહિડા પાસે કર્કરા નામે મોટું ગામ હતું. આં સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય પંં વિવેકસમુદ્રના શિષ્ય પંં અમરચંદ્રે સંં ૧૫૧૮ ના ફાગણ સુદિ ૧૧ને શુક્રવારે કર્કરા મહાગ્રામમાં ‘ઉપદેશમાલા’ની અવત્યૂરિ લખી હતી. (—મુનિ ચતુરવિજયજી, જૈન સ્તોત્રસંદોહ ભાં ૨, પૃં ૯૩)

કર્કરાવાસી બ્યં શેઠ વિજે શાહની પુત્રી અને શેઠ દેદાની ખીજ પત્ની લંબિકાએ તપાગચ્છના આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સંં ૧૪૭૦ના અષાઢ વદિ ૧૩ના દિવસે ‘શબ્દાનુશાસન’ લખાવ્યું. (—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિ-સંગ્રહ, પ્રં ૯૮) આજે આ ગામનું નામ કાલીકાકર છે.

કર્કરા ગામ પાસેના બેણપમાં નાઠા આવિકા રહેતી હતી, જેણે અંચલગચ્છની સ્થાપનામાં મોટી મદદ કરી હતી.

૩. વટપદ્ર (વાટોડા)—લિખિતં શ્રીવટપદ્રનગરે ઓસોમસુંદરસૂરિશિષ્ય—શ્રીવિશાલરાજસૂરિ—તત્ત્વિષ્યાણુ પંં મેરુરત્નગણિ—તત્ત્વિષ્યાણુસંયમમૂર્તિગણિના ।

(—જૂઓ, જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૫૦, ૫૧)

વાટોડા—આ ગામ રોહિડાથી નૈઋત્યપૂણ્યામાં છે. અહીં શ્વેતાશ્વરે આવશેનાં સાત ઘરો છે. બં શાંતિનાથનું શિખરઅંધી મોટું જિનાલય છે. અહીં સંં ૧૧૭૧ ના જેઠ સુદિ ૪ ના દિવસે બં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા થયાનો લેખ છે.

અથવા કાંકરેલી પાસે વટપદ્ર (ખડાદ કે વાટેડા) ગામ છે ત્યાં લિન્નમાલપુરથી આવીને ધર્મગોત્રીય શેઠ વર્ધમાન અને તેમની પત્ની શામી વસ્યાં હતાં. તેમને વસંત નામે પુત્ર થયો. તેણે આઠ સમુદ્રધોષસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને વાચનાચાર્ય વીરગણિ નામે ખ્યાતિ પામ્યા. આ વીરગણિએ સં. ૧૧૬૦ માં વટપદ્રમાં આઠ હરિ-ભદ્રસૂરિની ‘પિંડનિર્ચુક્તિ’ (ગાથા : ૭૬૧) ઉપર પોતે જ રથેલી તથા અધૂરી મૂકેલી ટીકાને વીરાચાર્યે પૂરી કરી હતી. તેના જ આધારે તેમણે ‘પિંડનિર્ચુક્તિ’ પર બીજી ‘શિખ્યહિતા’ નામની ટીકા (સં. ૭૬૭૧) રથેલી છે. આ સમયમાં આઠ મહેન્દ્રસૂરિ વગેરેએ ૫૦ વીરગણિને યોગ્ય આહાર-પાણી વગેરે બાંધી લઈને તેમની સેવાભક્તિ કરી હતી. પાટણમાં વડગચ્છીય આઠ નેમિચંદ્રસૂરિ અને ચંદ્રગચ્છીય સકલા-ગમરહસ્યવેદી ચૈત્યવાસી આઠ જિનદત્તસૂરિએ આ ટીકાનું સંશોધન કર્યું હતું.

ચંદ્રકુલ-રાજગચ્છ—એ ચંદ્રકુલગચ્છનું બીજું નામ ‘રાજગચ્છ’ પણ છે. તેની પટ્ટાવલી ભા. ૧, પ્રક. ૩૨, પૃ. ૫૦૬ થી ૫૧૮ માં આપી છે, તેની વિશેષ હકીકત નીચે પ્રમાણે છે—

૧. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી .

૧. આઠ નન્નસૂરિ—તેઓ તલવાડના રાજા હતા.^૧ એક વાર તેમણે એક ગર્ભવતી હરિણીનો શિકાર કર્યો. તે હરણીના તડકડતા ગર્ભને જોઈને તેમને દયા આવી, ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો અને વૈરાગ્યભાવ બળૂત થયો. ગુરુની શોધ કરતાં વનવાસીગચ્છના આચાર્ય પાસે જઈને દીક્ષા લીધી. શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આચાર્યપદવી મેળવી, તેમની પરંપરા ‘રાજગચ્છ’ નામે ખ્યાતિ પામી. આ પરંપરામાં મોટા વિદ્વાન આચાર્યો થઈ ગયા. પહેલા સાત આચાર્યો સમર્થ વાદી

૧. તલવાડ તથા તલ્લનગઢ માટે જૂઓ ભા. ૧, પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૬૦, ૫૬૧.

તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા, જેઓ અંદ્રગચ્છમાં જૈનશાસનના સખતર્ષિ મનાય છે.

૨. આં અજિત યશોદેવસૂરિ—અજિત એ તેમના વાદ સામર્થ્યને બતાવનારું વિશેષણ છે. (‘જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ’ પ્ર૦ ૨૮માં.) તેમનું બીજું નામ વાદિસૂરિ પણ જણાવેલું છે.

૩. આં સહદેવસૂરિ—તેમનું બીજું નામ સર્વદેવસૂરિ હતું. (જૂઓ, જૈન પુ૦ પ્ર૦ સં૦, પ્ર૦ ૨૮)

૪. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—તેમની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. તેમણે બાળપણમાં જ વેદ, પુરાણ અને દર્શનગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમણે સમકાલીન વિવિધ ધર્મોની ચર્ચા-પરિપાટીનો અનુભવ કર્યો અને અંતે જૈનધર્મથી આત્મકલ્યાણ છે એવી ખાતરી કરી જૈની દીક્ષા સ્વીકારી. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન અને પ્રકાંડ વાદી હતા. તેમણે સપાદલક્ષ (સવાલક), ગ્વાલિયર, ત્રિભુવનગિરિ વગેરેની રાજસભાઓમાં ૮૪ વાદોમાં જીત મેળવી હતી અને તે તે રાજાઓને જૈન બનાવ્યા હતા. તેમણે ચિત્તોડના તલવાડામાં અલ્લટરાજની સભામાં દિગંબરાચાર્યને જીતી લઈ પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો હતો. તેની યાદગીરીમાં ચિત્તોડના કિલ્લામાં વિજયસ્તંભ ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો, જે આજે પણ ત્યાં ઊભો રહીને વિજેતા આચાર્યદેવની યશોગાથા ગાઈ રહ્યો છે. રાજા અલ્લટરાજ આચાર્યશ્રીનો ઉપાસક હતો અને જૈન બન્યો હતો. (જૂઓ, પ્ર૦ ૩૪, પૃ૦. ૫૮૯)

૫. આં અલયદેવસૂરિ—તેઓ અસલમાં રાજકુમાર હતા. તેમણે દીક્ષા લઈ, જ્ઞાન સંપાદન કર્યું અને જૈનાચાર્ય થયા. લોકો તેમને રાજર્ષિ તરીકે ઓળખતા હતા. તેઓ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપોબલ્લથી એવા પ્રાભાવિક હતા કે, તેમનું ચરણ પગાળેલું પાણી છાંટવાથી અસાધ્ય રોગો પણ શમી જતા હતા. તેઓ મહાવિદ્વાન અને અજોડ વાદી હતા. તેઓ તર્કપંચાનન અલયદેવસૂરિ તરીકે વિશેષ વિખ્યાત હતા. તેઓ ખરેખર, અલય એટલે લયથી રહિત

હતા અને નજગચ્છના સાત વાદીઓ પૈકી પાંચમાં વાદી હતા તેમણે ૮૪ વાદોને છુટા હતા

તેમણે આં શિલ્પને દિવાકરે એવા 'સન્મતિતર્ક' (ગાથા ૧૬૭) ઉપર ટીકા (અં ૨૫૦૦૦) ની નિદ્રાના દીર્ઘિત્વ લેખો કર્યો છે આ ટીકાની અનાસરી એવી મૌલિક અને પ્રૌઢ છે કે, જે એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ જેવી લાગે છે તેનું ખીન્તુ નામ 'વાદનહાર્ણવ' ગણવામાં આવ્યું છે આ ગ્રંથની લાખા મનોરમ છે, વાદન્યોમાં ભાત પાડે એવી એની વાદપદ્ધતિ છે તેમાં જુદા જુદા વાદીઓ પોતપોતાનો પથ ગૂંથી રહે છે, આખરે તે દરેક પક્ષોની મ્યાદાદ દિષ્ટિએ બંને બાજુઓને ગૂંથી કડી મત્યનું નિદર્શન કરાવ્યું છે આમાં તુલનાત્મક દિષ્ટિએ ઘણું ઘણું જાણવાને મળે છે જૈન જૈનેતર દર્શનોની નેકટો દાર્શનિક વિચારધારાઓ જાણવા-જોવા મળે છે થાનપદગચ્છના વાદિવેતાશ્રી આં શાંતિસૂત્રિ (સ્વં ૩૦ ૧૦૬૬) આ અભયદેવમૂર્તિના દર્શનશાસ્ત્રના વિગ્રાધારી હતા

૬. આં ધનેશ્વરસૂત્રિ—

શ્રીજેનનાસનનમસ્તગ્નિમગ્નિ

શ્રીમન્નચાત્રનુલ્પન્નવિરાગમર્ગી ।

સ્વયંજોતિરાવૃત્તિગમ્ભીરગ્ધરોડમૂત્

ગ્રામાન્ ધનશ્વરગુરુ પ્રથિત વૃધિત્યામ્ ॥

આં પ્રભાચંદ્રના ગણાવવા મુજબ, તેઓ ત્રિશુવનગિરિના કદંબ નામે નામ હતા. પદ્માવલીના ઉદ્ભવે પ્રભાચંદ્રનો નામ રાજા કદંબ રાજના ધન નામે ગણકુમાર હતા. તેના શરીરમાં એકી દેશના બેવી આવ્યા ત્યાં ઘણા ઘણા ઉપાયો કર્યા છતાં તે ગ્રમ્ય નહીં આવ્યું તેણે નજરિ આં અભયદેવમૂર્તિના ચતુર્થ પોર્ણને તેનું પ્રસાદન કરી શરીરે ધાર્યું ત્યાં તેનો રોગ શમ્યો. આરો પ્રભાવ જોઈ તેને વૈનશ્વર ગુરુ આવ્યા પિત્રની મનાઈ દોષ છતાં તેણે આચાર્યશ્રી પાસે દીક્ષા લીધી આચાર્યશ્રીએ તેમને શાસ્ત્રજ્ઞાન આપી, આચાર્ય

બનાવી, આઠ ધનેશ્વરસૂરિ નામ આપી, પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. આઠ ધનેશ્વર મહાન પ્રભાવક હતા. તેમણે ધારાનગરીમાં રાજા મુંજની (સં. ૧૦૩૧ થી ૧૦૫૨) રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજય મેળવ્યો ત્યારથી રાજા મુંજ તેમને પોતાના ગુરુ તરીકે માનતો હતો. ખીજા સમકાલીન રાજાઓ પણ તેમને ખૂબ માનતા હતા. તેમણે પોતાના ૧૮ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા, જેમનાથી ૧૮ શાખાઓ નીકળી, જેમાં અષ્ટાપદગચ્છ, ત્રૈવલગચ્છ,^૧ ધર્મધોપગચ્છ એ મુખ્ય શાખાઓ હતી. પરંપરાનો વિચાર કરીએ તો તપાગચ્છ-વડી પોષાળ અને લોંકાગચ્છ એ એક રીતે તેની જ શાખાઓ છે.

આચાર્યશ્રીએ ચિત્તોડમાં ૧૮૦૦૦ ગ્રાહ્યોને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા. તેમણે અહીં લગવાન મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. અહીંની શાખા ત્રૈવલગચ્છ તરીકે જાહેર થઈ. આ પરંપરામાં આઠ ભુવનચંદ્રસૂરિ, ઉપાઠ દેવલદ્રગણિ વગેરે સં. ૧૨૮૫ માં થયા અને આ શાખા તપગચ્છમાં લળી ગઈ. આઠ ધનેશ્વરસૂરિથી રાજગચ્છ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

૭. આઠ અજિતદેવસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આઠ અજિત-સિંહસૂરિ પણ હતું. તેઓ મહાસંયમી ઇન્દ્રિયવિજેતા હતા. તેમણે ‘અદ્દેમદ્દે’ મંત્રગણિત ‘પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ બનાવ્યું છે.

૮. આઠ લઘ્વમાનસૂરિ—તેઓ પોતાના સમયમાં ભૂમંડલમાં ઘણી જ્યાતિ પામ્યા હતા. તેમણે સં. ૧૦૫૦ લગભગમાં આઠ વીરમિશ્રગણિને પાટણમાં આચાર્યપદ આપ્યું હતું, જેઓ યુગપ્રધાન જ્યેષ્ઠાંગગણિ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા.

(જૂઓ, પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૮૬)

૧ શ્રીમચ્છેત્રપુરૈકમળ્ડનમહાવીરપ્રતિષ્ઠાકૃત--

સ્તસ્માચ્છેત્રપુરપ્રવોદ્ધતરણે શ્રીચૈત્રગચ્છોઽજનિ ।

તત્ર શ્રીભુવનેન્દ્રસૂરિસુગુરુર્મૂખપૂર્ણ માસુર--

જ્યોતિઃ સદ્ગુણરત્નરોહણગિરિઃ કાલક્રમેણાભવત્ ॥

(જૂઓ. પ્ર. ૪૪, પદાંક-૪૫)

આં વર્ધમાનસૂરિએ શ્રીધર્મદાસગણિની ‘ઉપદેશમાલા’ની મોટી ટીકા, સંં ૧૦૫૫માં ખંભાતમાં, ‘ઉપદેશપદ’ની ટીકા તથા ‘ઉપમિતિલવપ્રપંચાનામ સમુચ્ચય’ આદિ ગ્રંથોની રચના કરી છે.

વડગચ્છના ઉપાં આમ્રદેવગણિએ નાગેંદ્રગચ્છના પં પાર્શ્વદ્વગણિની પ્રેરણાથી ‘ઉપદેશપદ’ની ટીકાની પહેલી પ્રતિ લખી, તેની પુષ્પિકામાં તેઓ જણાવે છે કે—‘આં વર્ધમાનસૂરિ પ્રશંસાવિમુખ હતા અને મહાવ્રતી હતા. તેમના દિવમાં જિનાગમની ભાવના ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી હતી. તેમણે પોતાના કર્મફલ નિમિત્તે આ ટીકા રચી છે.

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૧૧૬)

આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ જણાવે છે કે, આં વર્ધમાનસૂરિ જૈનદર્શન અને જૈનસંઘના આધારસ્તંભ હતા, લોકોમાં વ્યાપેલાં કુવ્યસનોને દૂર કરનારા હતા.

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત-પ્રશસ્તિ)

આં વર્ધમાનસૂરિ ઉપર્યુક્ત પ્રશંસાને લાયક હતા એ તેમના ગ્રંથોમાંથી પણ તરી આવે છે.

વળી, એ પણ ચોક્કસ વાત લાગે છે કે, તે સમયે રાજગચ્છ, નાગેંદ્રગચ્છ, ચારાપદ્રગચ્છ, પૂર્ણતલ્લગચ્છ, માનદેવગચ્છ અને વડગચ્છમાં પરસ્પર ઘણા સ્નેહભાવ પ્રવર્તતો હતો.

સંભવ છે કે, તેઓ સંં ૧૧૦૦ લગભગમાં સ્વર્ગે સંચર્યા હશે.

આ આચાર્યની પાટે આં શાલિભદ્ર, આં દેવેંદ્ર વગેરે પદ્ધથે થઈ ગયા, તે પછીની પટ્ટાવલીમાં કંઈકે જટિલતા છે.

(૧) આં દેવભદ્ર સંં ૧૨૪૨માં લખે છે તે મુજબ—
આં વર્ધમાન, ૯. આં દેવચંદ્ર, ૧૦. આં ચંદ્રપ્રભ, ૧૧. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, સિત્તજંસચરિયં)

(૨) આં જયસિંહસૂરિ સંં ૧૨૧૫માં જણાવે છે તે મુજબ—
૯. આં વર્ધમાન, ૯. આં ચંદ્રપ્રભ, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, જંજૂલીવસમાસની વૃત્તિ-વિનેયજનહિતા)

(૩) આં જાલચંદ્રસૂરિ સંં ૧૨૬૮માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં દેવેન્દ્ર, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા. આં દેવેન્દ્રે જ આં ભદ્રેશ્વરને પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા. (જૂઓ, વસંતવિલાસ કાવ્ય)

(૪) આં પ્રદુમ્નસૂરિ સં ૧૩૩૪માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં શાલિભદ્ર, ૧૦. આં ચંદ્રપ્રભ તથા આં ધનેશ્વર.

૯. આં દેવચંદ્ર, ૧૦. આં ભદ્રેશ્વર થયા.

(જૂઓ, સમરાદિત્યસંશ્લેષ)

(૫) આં પ્રભાચંદ્ર સં ૧૩૩૪માં જણાવે છે તે મુજબ—

૯. આં શીલભદ્ર, ૧૦. આં શ્રીચંદ્ર વગેરે ચાર. ૧૧. આં જિનેશ્વર, ૧૨. આં જિનદત્ત થયા. (જૂઓ, પ્રભાવકચરિત)

આ રીતે રાજગચ્છના આચાર્યોએ રચેલા ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓમાં મોટો ક્રમભેદ મળે છે. એ દરેકનો સમન્વય કરીએ તો એટલું જ તારવી શકાય કે—

એ સમયે જૈન શ્રમણસંઘમાં એવો નિયમ હતો કે, કોઈ આચાર્ય કાલધર્મ પામે તો તેમની પાટે સ્વગોત્રીય યોગ્ય મુનિને આચાર્ય બનાવી પાટે બેસાડવામાં આવતા હતા. સંભવ છે કે, આં શીલભદ્રસૂરિએ આવા વિલક્ષણ સંયોગમાં આં દેવેન્દ્રની પાટે આં ધનેશ્વરના શિષ્યને આં ચંદ્રસૂરિના નામથી તથા આં દેવેન્દ્રસૂરિના જ શિષ્યને આં ભદ્રેશ્વર તરીકે સ્થાપ્યા હશે. આં ચંદ્ર એટલે આં ચંદ્રપ્રભ બંને સમુદાયોમાં પ્રધાન હતા. આં ભદ્રેશ્વર પણ તેમની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. તેથી આં ભદ્રેશ્વર આં ચંદ્રપ્રભની પાટે મનાતા હશે. તેમજ આં ચંદ્ર આં શીલભદ્રસૂરિના પટ્ટધર અને આં ભદ્રેશ્વર આં દેવેન્દ્રસૂરિના પટ્ટધર પણ મનાતા હશે. સમુદાયમાં એકતા હોય ત્યારે આવો ક્રમભેદ આદ્યા જ કરે.

અમે અહીં આં દેવભદ્રે બતાવેલ પટ્ટાનુક્રમથી પટ્ટાવલી આપી છે.

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં શાલિભદ્ર હોવાનું પણ જણાય છે. તેમણે ૧૨ વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી અને દીક્ષાના દિવસથી જિંદગીપર્યંત છ. વિગય-આહારનો

ત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ અમોઘ ઉપદેશક હતા. તેમનો ઉપદેશ કયા નિષ્કળ ગયો નહોતો. યુગપ્રધાન આઠ દ્વિશ્ચુમિત્ર તે આ ૪ સુ હોવાનો સંભવ છે; જેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં. ૧૦૬૧થી ૧૧૧૦

તેમની પાટે ૧. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ, ૨. આઠ ચંદ્રસૂરિ, ૩. આઠ ભરતેશ્વરસૂરિ, ૪. આઠ ધર્મદોષસૂરિ અને ૫. આઠ સર્વદેવસૂરિ-એમ પાંચ આચાર્યો થયા; જેઓ સર્વ રાજપૂજિત હતા—રાજમાન હતા. આઠ શીલભદ્રસૂરિના બોમ શિષ્યો પણ આ પાંચ આચાર્યો પાટે આવ્યા હતા.

૧૦. આઠ ધનેશ્વરસૂરિ—તેઓ આઠ શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. આચાર્ય બન્યા હતા પણ કદાચ અડપણ્ણી હશે તેથી તેમને વિશેષ પરિચય મળતો નથી. આઠ પ્રભાચંદ્રસૂરિ પણ આઠ શીલભદ્રસૂરિની પાટે ચાર આચાર્યો થયાનું લખે છે. તેમાં આઠ ધનેશ્વરસૂરિનામ આપતા નથી. એક નોંધવા યોગ્ય હકીકત એ છે કે, તેમના શિષ્ય પં. પાર્શ્વદેવને સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું ત્યારે તેમનું નામ આ ચંદ્રસૂરિ રાખવામાં આવ્યું અને તેઓ આઠ શીલભદ્રસૂરિ આઠ દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે આવ્યા. તેઓ દીર્ઘજીવી હતા, તેમ પ્રતાપ લખતો હતો તેથી લેખકે આઠ ધનેશ્વરનું નામ ન દે સીધું આઠ ચંદ્રસૂરિનું જ નામ આપે છે; પરંતુ એ હકીકત છે આઠ ધનેશ્વરસૂરિની પદપરંપરા આગળ વધી છે તેથી જ ઇતિહાસ તેમના નામનું સૂચન મળે છે.^૧

૧૧. આઠ શાંતિસૂરિ.

૧૨. આઠ દેવભદ્રસૂરિ.^૨

૧. શ્રી સોમચંદ્ર ધીમાવનો પુત્રી મોખશ્વરદેવોએ પોતાના પિતાના મોઢા પાટે આઠ હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા 'શાંતિનાથચરિત' નો પ્રત લખાવો, તે આચાર્યને અથવા સમઘાટીન બીજા આઠ ધનેશ્વરસૂરિને આપી. (જૂઓ, જૈન પુસ્તાપ્રચલિતસંગ્રહ પ્ર. ૧૮ થી) (જૂઓ, જૈન સત્યપ્રકાશ, પુ. ૧૮)

૨. આઠ દેવભદ્ર પાટે જૂઓ પ્રક. ૨૬, પૃ. ૪૧૩, ૪૧૪; પ્રક. ૩૧-૪૪: ૨૮ (ઉપા. દેવભદ્રચરિત સં. ૧૨૮૫)

૧૩. આં દેવાનંદસૂરિ—તેમણે ૧૩ મી સદીમાં, તે સમયનાં આઠ વ્યાકરણોથી ચડિયાતું ‘સિદ્ધસારસ્વત’ નામનું વ્યાકરણ રચ્યું છે.

તેમની પાટે આં રત્નપ્રભ તથા આં પરમાનંદ તથા આં મુનિદેવ થયા. આં પરમાનંદની પાટે આં વિજયસિંહસૂરિ આવ્યા.

આં દેવાનંદસૂરિના શિષ્ય આં મુનિદેવસૂરિએ સં ૧૩૨૨ માં ‘શાંતિનાથચરિત’ રચ્યું છે. (આં વાદિદેવસૂરિની પરંપરામાં) આં મદનસૂરિની પાટે પણ એક આં મુનિદેવ થયા હતા.

૧૪. આં રત્નપ્રભસૂરિ.

૧૫. આં કનકપ્રભસૂરિ—તેઓ આં દેવાનંદસૂરિના શિષ્ય હતા. એટલે આં દેવાનંદ અને આં કનકપ્રભ એ બંનેની પાટે તેઓ થયાના ઉદ્દેશ મળે છે.

૧૬. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ^૧—અનેક પ્રળંધોના રચયિતા વાગ્દેવી-પુત્ર આં બાલચંદ્રસૂરિથી તેઓ નાના અને આં વિજયસિંહસૂરિથી મોટા હતા. સંભવ છે કે, રાજગચ્છના ૧૩ મા આં ચંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું હોય. તેઓ ઠં અલ્હણના વંશના ઠં દેદા, સં ૦ પેથડ વગેરેના કુલગુરુ હતા. મહામાત્ય વસ્તુપાલ તેમને બહુ માનતો હતો. તેઓ મહાકવિ હતા અને અજોડ સાહિત્ય સંશોધક હતા.

તેમણે સં ૧૩૨૪ માં વઢવાણમાં મંત્રી વાહડ પોરવાડનો પુત્ર રાણિગ, તેના પુત્રો મંત્રી રણમલ તથા મંત્રી સેગની વિનતિથી ‘સમરાદિત્યસંક્ષેપ’ રચ્યો છે, જેની પહેલી પ્રતિ પં ૦ જગચંદ્રે

૧. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ મોઢગચ્છના ગુરુ બલ્યોદ્ધારગચ્છના આં હરિ-પ્રભની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૩૨૫માં ‘કાલકસૂરિકથા’ (શ્લો ૦ ૭૪) રચી. તેમના ઘોષપુરીયગચ્છના આં પ્રમાનંદપદે, આં વિજયચંદ્રપદે, આં ભાવદેવપદે આં જયપ્રભના ઉપદેશથી હુંડાપદપુરના ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરના ગોઠોવંશના શેઠ આસપાલ પોરવાડના પુત્ર શેઠ સહદેવના પુત્ર શેઠ આમાકના પુત્રો સુહૃણા, પુનાક તથા હરદેવે ‘કલ્પપુસ્તિકા’ લખાવી ગુરુઓને આપી. (જૂઓ, જૈન પું ૩૦ સં ૦, પું ૧૯)

લખી હતી. વળી, ‘પ્રવક્ત્યાવિધાન, મૂલ્યગુદ્ધિપ્રકરણ’ તેમજ તેની વૃત્તિની રચના કરી છે; જેની આઠ વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના આઠ મહનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આઠ મુનિદેવે પહેલી પ્રતિ લખી હતી.

આઠ પ્રધુમ્નમૂરિએ સમકાલીન વિદ્વાનોના કાવ્યઅંધાનું સંશોધન કર્યું હતું. તેમાં ઘટતો સુધારો વધારો કરી પ્રતિષ્ઠિત બનાવ્યા હતા. તે પૈકીના કેટલાએક અંધાનાં નામો નીચે સુચ્છ મળે છે.

કવિ આસકરચિત ‘ઉપદેશકંઠસી, વિવેકમંજરી ઉપર આઠ બાલચંદ્રમૂરિએ સં ૧૨૪૮ માં રચેલી વૃત્તિઓ; રાજગચ્છીય આઠ દેવેન્દ્રમૂરિએ વિં ૩૦ ૧૨૬૮ ના કાર્તિક વદિ ૬ ના રોજ રવિ-પુષ્ય નક્ષત્રમા રચેલા ‘ઉપમિતિસારોદ્ધાર’, નાગેન્દ્રગચ્છીય આઠ ઉદય પ્રભમૂરિએ સં ૧૨૬૮ માં ધોળકામાં રચેલી ‘ઉપદેશમાલા-કર્ણિકા-વૃત્તિ’, આઠ વાદિદેવમૂરિની પરંપરાના આઠ મહનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આઠ મુનિદેવે સં ૧૩૨૨ માં રચેલ ‘શાંતિનાથચરિત્ર’, રાજગચ્છીય આઠ પ્રભાવદ્રમૂરિએ સં ૧૩૩૪ માં રચેલા ‘પ્રભાવકચરિત્ર’, રાજગચ્છીય આઠ પરમાનંદમૂરિના શિષ્ય આઠ રત્નપ્રભે રચેલા ‘કુવલય માલાસંક્ષેપ’ (જૂઓ, રાજગચ્છના મુનિ રામચંદ્રે લખેલા અને શેક આસ પાલ પોરવાડે લખાવેલી ‘વિવેકમંજરીપ્રકરણ’ની વૃત્તિની પુષ્પિકા), ૫૦ ધર્મકુમારે સં ૧૩૩૪ માં રચેલા ‘શાંતિલદ્રચરિત્ર’ (અં ૧૨૨૪), રાજગચ્છીય આઠ માનતુંગમૂરિએ સં ૧૩૩૨ માં રચેલા ‘ત્રિયાંસનાથ-ચરિત્ર’ વગેરે અંધાનું તેમણે સંશોધન કરી પ્રતિષ્ઠા આપી હતી.

૨૫૪ છે કે, આઠ પ્રધુમ્નમૂરિ એ સમયમાં વિદ્વાનો અને કવિ ઓના પૂત્યસ્થાને વિરાજમાન હતા.

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્ર, નંદીમૂત્રવ્યાખ્યા, ત્રિવિમપદભાંગિકા, સિન્ધુમયરિય (ત્રિયાંસચરિત્ર), સમરાદિત્યસંક્ષેપ ભવ-૧ વગેરે)

૨. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

૯. આઠ શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા.
૧૦. આઠ ધનેશ્વરમૂરિ.

૧૧. આં શાંતિપ્રભ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા.
 ૧૨. આં હરિપ્રભસૂરિ—તેઓ આં શાંતિપ્રભના શિષ્ય હતા. સં ૧૨૧૨.

૧૩. આં યશોભદ્રસૂરિ—સં ૧૩૦૦, સં ૧૩૦૫ (જૂઓ, 'પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ' ભા-૨, લેખાંક : ૫૪૫, ૫૪૭)

૩. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ચંદ્રશાખા)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે (૧) આં ધનેશ્વર, (૨) આં ચંદ્રસૂરિ, (૩) આં ભરતેશ્વર, (૪) આં ધર્મધોષ અને (૫) આં સર્વદેવસૂરિ થયા.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ—તેમનાં પં ૦ પાર્શ્વદેવ, પં ૦ પાર્શ્વચંદ્ર, આં ચંદ્ર, આં ચંદ્રપ્રભ વગેરે નામો મળે છે. તેઓ વિષમપદ-ભંજિકાપંજિકામાં પોતાનો સંપદ પરિચય આપે છે તેથી નક્કી છે કે, તે આં શીલભદ્રસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા અને આં ધનેશ્વરના પં ૦ પાર્શ્વદેવગણિ નામના શિષ્ય હતા. તેમને આચાર્યપદ મળતાં આં શ્રીચંદ્રસૂરિ^૧ ણન્યા અને આં ચંદ્રપ્રભસૂરિનામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેઓ લાંબુ જીવ્યા હતા. તેઓ સિદ્ધાંતના અન્નેડ જ્ઞાતા, ન્યાય-શાસ્ત્રના પારગામી અને પરમ ધ્યાની હતા. તેઓ સમર્થ વિવેચનકાર અને ગીતવિશારદ ગાયક હતા. તેમનું શાસ્ત્રવિવેચન અને અર્થ-નિરૂપણ જ્ઞાનીઓ માટે અમૃતાંજન જેવું મનાતું હતું. તેઓ આં શીલભદ્રસૂરિ, આં દેવેન્દ્રસૂરિનાં પરિવારો અને રાજગચ્છમાં સર્વ માન્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી શેઠ નિન્તાના વંશજ મહામાત્ય પૃથ્વીપાલે સં ૧૨૦૬ માં આબૃતીર્થમાં છ'રી માળતા યાત્રાસંઘ સાથે જઈને લિમલવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

૧. इति श्रीशालिमद्रसूरिशिष्यसुविहीतनामधेयश्रीधनेश्वरसूरिशिष्यैः सामान्या-
 वस्थाप्रसिद्धपण्डितपार्श्वदेवगण्यभिधानैर्विशेषावस्थावगतश्रीचन्द्रसूरिनामभिः स्वपरो-
 पकारार्थं दृष्ट्वा विषमपदभञ्जिकापञ्जिका परिसमाप्ता ॥

આં ચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૬૯ના શામળ સુદિ ૯ના રોજ ખોદાચાર્ય દિગ્નાગકૃત 'ન્યાયપ્રવેશ' ઉપર આં હરિભદ્રસૂરિએ રચેલી વૃત્તિ ઉપર પંજિકા, સં. ૧૧૭૧માં 'સૂક્ષ્માર્થવિચારસાધન-શતક ટીકા', સં. ૧૧૭૪માં 'નિર્ગોથચૂલિ'ની ટીકા, 'ચૈત્યવંદન-સૂત્ર વૃત્તિ, સર્વસિદ્ધાંતવિષમપદપર્યાય, મુળોદ્ધા સામાચારી, સં. ૧૨૨૨માં 'વહિતાસૂત્રવૃત્તિ' (અં. : ૧૯૫૦), સં. ૧૨૧૬માં 'નંદીસૂત્ર-દુર્ગપદવ્યાખ્યા', સં. ૧૨૨૭ના ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ને રવિવારે 'જીતકંડપદ્મચૂલિ-વ્યાખ્યા' (અં. : ૧૧૨૦), સં. ૧૨૨૮માં 'નિર્યાવલીસૂત્ર વૃત્તિ' (અં. : ૧૭૪૬), સં. ૧૨૦૩ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને રવિવારે 'હસ્તકાંડ સામુદ્રિક', ગેયપદ્ધતિમાં 'સિદ્ધચક્રસ્તવન', 'સંગીત સમયસાર, સંગીતરત્નાકર, પદ્માવતી સ્તોત્ર (સ્લો. ૮), પદ્માવતીઅષ્ટક-સ્વોપજ્ઞ વ્યાખ્યા સાથે (રચના સં. ૧૨૦૩, અં. ૫૨૨)' વગેરે અંથોની રચના તેમજ સંશોધન કર્યું છે. વળી, 'ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર' ઉપર મંત્રામ્નાયપૂર્વકની ટીકા પણ રચી છે.

તેમનો પાટે આં પૂર્ણભદ્ર, આં જિનેશ્વર, આં જિનહત્ત અને આં પદ્મદેવ એ ચાર આચાર્યો થયા. આં પદ્મદેવ ઉત્તમ ચારિત્રપાત્ર મનાતા હતા.

૧૧. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ—જેઓ સર્વ વિષયના ભારે વિવેચક હતા. આ આચાર્યશ્રીએ અથવા આં વાહિદેવસૂરિના પદ્ધર આં પૂર્ણભદ્રે સં. ૧૨૫૪માં રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના મંત્રી સોમની વિનતિથી 'પંચતંત્ર'નો પાઠોદ્ધાર કર્યો હતો.

જાલોરનો શ્રીમાલી શેઠ યશોદેવ આ આચાર્યનો પરમભક્ત હતો. તેનો પુત્ર મંત્રી યશોવીર જાલોરના રાજા ઉદયસિંહ (સં. ૧૨૬૨ થી સં. ૧૩૦૭)ના ખજાનાનો ઉપરી હતો, જે શિષ્યશાસ્ત્રનો પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન ગણાતો હતો.

૧૨. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિશાળી અને જ્ઞાની હતા. તેમનો પાટે જે આચાર્યો થયા. (૧) આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ અને (૨) આં ગેરુતંગસૂરિ.

૧૩. આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ—તેઓ (પિતા) શ્રીરામ અને (માતા) લક્ષ્મીના પુત્ર હતા. તેમણે કંઠસં આં હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા ઐતિહાસિક ‘પરિશિષ્ટપર્વ’ના અનુસંધાનમાં સંઠ ૧૩૩૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ને શુક્રવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં ‘પ્રભાવકચરિત’ (અંઠ : ૫૭૭૪)ની રચના કરી છે; જેનું રાજગચ્છીય (નંઠ ૧૬મા) આં પ્રધુમ્ન-સૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.

આં મેરુતુંગસૂરિ—તેઓ આં ચંદ્રપ્રભસૂરિના પટ્ટધર હતા. તેમણે સંઠ ૧૩૬૧ ના ફાગણ સુદિ ૧૫ ને રવિવારે વઢવાણ શહેરમાં ‘પ્રબંધચિતામણિ’ અંથની રચના કરી છે. આ અંથો આજે ગુજરાતના ઇતિહાસનાં મૂળ સાધનો લેખાય છે.

૧૪. આં ગુણચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં મેરુતુંગસૂરિના પટ્ટધર હતા. (જૂઓ, પ્રભાવકચરિત, પ્રશસ્તિ શ્લોઠ ૧ થી ૨૪; પ્રબંધ-ચિતામણિ.)

૪. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ચંદ્રશાખા)

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ ઘણા રૂપાળા હતા.

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમણે સંઠ ૧૨૫૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે ગિરનારતીર્થમાં દંડનાયક જગદેવના પુત્ર મંત્રી અભયકુમારના પુત્ર વસંતરાજે ભરાવેલા નંદીશ્વરતીર્થપટ્ટની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

૫. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં શીલભદ્રસૂરિ, આં દેવેન્દ્રસૂરિ.

આં શીલભદ્રસૂરિની પાટે ચાર આચાર્યો થયા.

આં દેવેન્દ્રસૂરિનાં બીજાં નામો આં દેવચંદ્ર અને આં દેવેન્દુ પણ મળે છે. તેમની પાટે આં ચંદ્રસૂરિ, આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, આં ધર્મ-સૂરિ વગેરે થયા હતા. આં દેવભદ્રસૂરિ, આં ચંદ્રસૂરિની પાટે આં ભદ્રેશ્વર થયાનું માને છે. આથી અહીં એ જ રીતે પટ્ટાવલીનો ક્રમ આપ્યો છે.

૧૮. આઠ શ્રીચંદ્રસૂરિ—તેમની પાટે ચાર આચાર્યો થયા.

૧૧. આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ આઠ દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય પંચ શ્રીભૂષણના શિષ્ય હતા, અને આચાર્ય થયા પછી આઠ દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ આઠ ચંદ્રપ્રભની આસામાં રહ્યા હતા.

તેઓ મોટા તપસ્વી હતા. તેમણે જિંદગી પર્યંત એકાંતરે ઉપવાસ કર્યા હતા. તેમના ઉપદેશથી સૌરાષ્ટ્રના હંડનાયક મંત્રી સજ્જન શ્રીમાલીએ સં. ૧૧૮૫માં ગિરનાર તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો, તેમજ ગુજરાતના મહામાત્ય શાંતૂ મહેતા તેમજ મંત્રી સજ્જનને વડઉદ્ભવ(વડોદરા)માં મોટો રથયાત્રાનો મહેલસવ કર્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ માંડલમાં લાં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તેમની પાટે આઠ અજિતસિંહ, આઠ હરિભદ્ર, આઠ અભયદેવ અને આઠ વર્ધમાન થયા.

૧૨. આઠ અજિતસિંહસૂરિ.

૧૩. આઠ દેવભદ્રસૂરિ—તેમણે આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિના કરકમલથી દીક્ષા લીધી હતી, તેમજ આઠ અજિતસિંહ પાસેથી વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ન્યાય, પિંગલ, જ્યોતિષ અને આગમનુ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું. તેઓ ભારે પ્રતાપી, પરમ શાંત, ગંભીર અને પ્રકાંડ જ્ઞાની હતા. તેમણે સં. ૧૨૩૬ ના ફાગણ વદિ ૧૪ ને ગુરુવારે પીંડવાડા પાસે ઝાદવડલી (ઝાડોલી) ગામમાં શેક સોઢાંએ ભરાવેલા લાં અભયદેવ અને લાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની અજનનશલાકા કરી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (જૂઓ, પ્રકં. ૪૩, પૃ. ૦....; જૈનમૂલ્યપ્રકાશ, કં. ૧૫૮)

તેમણે ‘પ્રવચનમારોદ્ધાર ટીકા, તત્ત્વજિહ્વપ્રકરણ, પ્રમાણપ્રકાશ’ (પદમય ન્યાયનો ગ્રંથ) અને સં. ૧૨૪૨માં પાટણમાં પોતાના શિષ્ય પદ્મધર આઠ ત્રિદ્યુત તથા અર્ધવેદી ગુરુભક્ત આઠ જિનેશ્વરની વિનંતિથી અને પં. જિનચંદ્રગણિની મદદથી ‘જિજ્ઞાસુ-ગરિય’ની રચના કરી છે, જેની પહેલી પ્રતિ પં. વિમલચંદ્ર-ગણિએ લખી હતી.

૧૪. આં સિદ્ધસેનસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૭૮ માં આં નેમિચંદ્રના ‘પ્રવચનસાદાદાર’ની ટીકા, ‘પદાપ્રભચરિત્ર, સામાચારી અને સ્તુતિઓ’ની રચના કરી છે. તેમના ગીત પદ્ધતર આં મુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય પં ૦ વીરદેવગણિયે ‘મહીવાલકહા’ (પં : ૧૮૨૮) રચી છે.

૧૫. આં યશોદેવસૂરિ—તેઓ સમર્થ વિદ્વાન અને વાહી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા.

૧૬. આં માનદેવસૂરિ—તેઓ પવિત્ર આત્મા હતા.

૧૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ ઉત્કટ ચારિત્રધારી અને મિષ્ટ-લાપી હતા. તેમના ઉપદેશથી મહાજ્ઞાની શેઠ લાખણ પદ્મીવાલે સં ૧૨૬૬ના કાર્તિક મહિનામાં ખંભાતમાં ‘સમરાધિવ્યકહા’ લખાવી અને તેમણે તેનું વ્યાખ્યાન કર્યું. સં ૧૩૬૩, સં ૧૩૬૬ માં આં હંસરાજસૂરિ થયા હતા.

૧૮. આં દેવપ્રભસૂરિ—તેઓ મહાજ્ઞાની, બ્રહ્મચારી, તેજસ્વી, સરળ અને મિષ્ટલાપી હતા. તેમના ઉપદેશથી શેઠ કડવા ધાકડે સં ૧૩૦૮ માં ‘ઉત્તરજ્ઞઅથણસૂત્ત’ લખાવ્યું.

૧૯. આં રત્નાકરસૂરિ—તેઓ સં ૧૩૦૮ માં શુરુના હાથે આચાર્ય થયા. શેઠ કડવાએ તેમનો પદમહોત્સવ કર્યો. તેમણે તે શેઠે લખાવેલા ‘ઉત્તરજ્ઞઅથણસૂત્ત’ની પ્રતિની પ્રશસ્તિ રચી હતી. (જૂઓ, સિજ્જસચરિય, મહીવાલકહા, જૈન પું ૩૦ સં ૦, પું ૨૭, ૨૮)

૬. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા).

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા.

૧૨. આં હરિભદ્રસૂરિ—તેઓ આં ભદ્રેશ્વરના શિષ્ય હતા, અને તેમની પાંદે આખ્યા હતા. તેમણે આં વર્ધમાનના શિષ્ય પં ૦ નિનચંદ્રગણિને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો હતા.

૧૩. આં શાંતિસૂરિ.

૧૪. આઠ અભયદેવમૂરિ અથવા આઠ ઉદયદેવમૂરિ.

૧૫. આઠ પ્રમત્તચંદ્રમૂરિ.

૧૬. આઠ સુનિરત્નમૂરિ.

૧૭. આઠ ચંદ્રમૂરિ.

૧૮. આઠ યશોદેવમૂરિ—આઠ દેવચંદ્રમૂરિ.

મળવ છે કે, રાજગરહના ૧૩ ના આઠ નિરત્તચંદ્રમૂરિએ આઠ યશોદેવને આનાર્થપદ આપ્યું હોય

આઠ દેવચંદ્રે મં ૦ ૧૦૬૮ ના કાર્તિક વદિ ૬ ને રવિવારે પુણ્ય નક્ષત્રમાં ‘ઉપગિતિમાદેહા’ (મં ૦ ૫૩૭૦)ની રચના કરી છે રાજગરહના આઠ પ્રત્યક્ષમૂરિએ તેનું પ્રશોધન કર્યું હતું

આઠ દેવચંદ્રના પદ્ધર આઠ વિજયચંદ્રના ઉપદેશથી શેઠ ગુડીના પુત્ર તેજપાલની પત્ની લક્ષ્મીએ મં ૦ ૧૩૩૦ ના શ્રાવણ વદિ ૧૦ ને રવિવારે ‘પર્યુષણક-પ’ સખ્યો છે (જૂઓ, લેંપું મં ૦, મં ૦ ૧૪)

૧૯. આઠ વિશુદ્ધચંદ્રમૂરિ—તેઓ આઠ યશોદેવના ગિપ્યહતા.

૨૦. આઠ સિહલિલ્લકમૂરિ—તેમણે મં ૦ ૧૩૨૭ માં ‘મત્ર રાજરહમ્ય-સ્વોપસ લીલાવતી ટીકા, ચંદ્રનેત્રમૂરિએ રચેલા ૪૫ના આધારે મં ૦ ૧૩૦૩ માં રચેલા વર્ધમાનવિદ્યાકંપ (શ્લોક ૭૫ ૬૬+૧૩) પદ્યમેષિવિદ્યાયત્ર સ્તોત્ર, ઋષિમહત્તયત્ર સ્તોત્ર, લઘુનમ્કાર યત્ર સ્તોત્ર, ગણિતતિવકવૃત્તિ, મં ૦ ૧૩૨૬ માં આઠ પદ્યપ્રલકૃત ‘ભુવનહીપક’ની ટીકા વગેરે પ્રયોગી રચના કરી છે

તેમના ગુરુભાઈ મં ૦ પદ્યદેવ હતા તેઓ ચંદ્રાવતીના શેઠ મીંદ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણદેવના આઠ પુત્રો પૈકીના ત્રીજા પુત્ર હતા તેણે નાગે દ્રગગ્રીય નિઝ્યમિહના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાધ પામી આઠ વિશુદ્ધ ચંદ્ર પાસે રીક્ષા લીધી હતી અને આનાર્થપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેમના ઉપદેશથી મોટાભાઈ બ્રહ્મદેવની પત્ની પોહિળીએ ૬ ત્રિપદિ શલાકાપુરુષચરિત્ર’નું ‘આદિનાથચરિત’ લખાવ્યું હતું

મં ૦ પદ્યપ્રલે મં ૦ ૧૦૬૪ માં ‘કુશુનાથચરિત્ર, સુનિમુક્તત્ત્વામી ચરિત્ર, ચાર્ધનાથસ્તવન’ વગેરે પ્રયોગ રચ્યા છે

૭. 'રાજગચ્છ' પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવલદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં અભયદેવસૂરિ.

૧૩. આં પરમાનંદસૂરિ—ચંદ્રાવતીના શેઠ સીદ્ધ પોરવાડના પુત્ર પૂર્ણચંદ્રને આઠ પુત્રો હતા. તે પૈકીના ત્રીજા પુત્ર બહુદેવ અને છઠ્ઠા પુત્ર ચશોવીરે દીક્ષા લીધી અને તેઓ ક્રમશઃ આં પદ્મ-દેવ અને આં પરમાનંદ નામે થયા. ચશોવીર (આં પરમાનંદ) સૌમાં વિખ્યાત અને પંડિતોમાં મુખ્ય હતા. આં પરમાનંદસૂરિએ સં ૧૨૨૧ લગલગમાં આં ગગર્ષિએ રચેલા 'કર્મગ્રંથ'ની ટીકા અને 'હિતોપદેશમાલાપ્રકરણ' રચ્યાં છે. આં પરમાનંદ અને મેડા-હડગચ્છીય આં ચક્રેશ્વરે સં ૧૨૨૧ માં ચંદ્રાવતીનગરમાં 'નાયા-ધમ્મકહાઓ' તેમજ 'ચણુચૂકકહા' તાડપત્ર પર લખાવી છે.

૧૪. આં રત્નપ્રલસૂરિ—તેઓ ચંદ્રાવતીના શેઠ સીદ્ધ પોર-વાડના વંશના શેઠ વીલ્હણના ત્રીજા પુત્ર હતા. તેમણે દીક્ષા લીધી અને આં રત્નપ્રલસૂરિ થયા. પછી આં પરમાનંદસૂરિની પાટો આંબ્યા. તેમના ઉપદેશથી પિતા વીલ્હણ પોરવાડે સં ૧૩૧૦ ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણુતીર્થમાં ભંડો નેમિનાથના દેરા-સરમાં સ્તાંભ કરાવી આપ્યો. તેમના ઉપદેશથી તેમના મોટાભાઈ આસપાલે ડાહ્યાપદ્રમાં ભંડો સુમતિનાથની પ્રતિમા ભરાવીને પંધરાવી. તેમજ સં ૧૩૨૨ ના કાર્તિક વદિ ૮ ને સોમવારે 'વિવેકમંજરી'ની વૃત્તિ લખાવી; જેની પુષ્પિકા રાજગચ્છના ૧૬ માં આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધી હતી. આં રત્નપ્રલસૂરિએ 'કુવલયમાલાસંક્ષેપ' રચ્યો છે, જેને ઉપયુક્ત આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ જ સંશોધ્યો હતો.

(જૂઓ, પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા-૨, લેખાંક : ૨૭૬, ૨૮૦, ૨૮૦; જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુ ૩૦)

૬ રાજગચ્છ પદ્માવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા, આંખાલ ચંદ્ર તેમની પાટે મોઢા આં ભદ્રેશ્વરને બતાવે છે પણ અસે અહીં પદ્માકની એકવાકચતા માટે તેમની પાટે આં શ્રોચંદ્ર અને તેમની પાટે આં ભદ્રેશ્વરને જણાવ્યા છે.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં અસપદેવસૂરિ—તેઓ ‘કલિકાલગૌતમ’ તરીકે વિખ્યાત હતા, તેમના ઉપદેશથી મહાકવિ આમડ જૈન બન્યો હતો; જેણે ‘વિવેકમજરી’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.

૧૩. આં હરિભદ્રસૂરિ.

૧૪. આં બાલચંદ્રસૂરિ—મોઢેશમાં ધારાદેવ નામે મોઢા પ્રાણજી રહેતો હતો, જે વિદ્વાન હતો અને જૈન શાસ્ત્રોનો બાળકાર પણ હતો તેની પત્ની વીજળીએ મુંજલ નામના બાળકને જન્મ આપ્યો. આં હરિભદ્રે બાળક મુંજલને ઉપદેશ આપ્યો તેથી તે વૈરાગ્યવાન્નિત થયો. તેણે તેના મા બાપની અનુજા મેળવી, તેમણે તેને દીક્ષા આપી, તેનું નામ મુનિ બાલચંદ્ર રાખ્યું બાલમુનિ તેજસ્વી હતા, તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હતા, તેમણે ચૌલુક્ય રાજગુરુ પંચ પદ્મા દિત્ય પાસે અભ્યાસ કર્યો. આં વાહિદેવસૂરિની પરપરાના આં ઉદયસૂરિ પાસેથી સારસ્વત મત્ર પ્રાપ્ત કર્યો અને મરસ્વતીદેવીની સાધના કરી. સરસ્વતીદેવીએ સ્વપ્નમાં આવી વરદાન આપ્યું કે, ‘હું તારા સારસ્વત મત્રજપથી પ્રસન્ન છું. તું મહાકવિ કાલિદાસની કોટિનો કવિ બનીશ’ ત્યારથી મુનિ બાલચંદ્રની કાવ્યશક્તિનો પ્રતિદિન વિકાસ થવા માંડ્યો. તેમણે મહામાત્ય વસ્તુપાલને ઉદ્દેશીને એક કાવ્ય અનાંબુ છે કે—

ગૌરી રાગવતી ત્વયિ! ત્વયિ વૃષો બદ્ધાદરઃ ત્વં યુતઃ

ત્વં મૃત્યા ત્વં ચ લસદગુણઃ શુભગણઃ કિંવા વહુ બ્રૂમહેં ।

શ્રીમન્ત્રીશ્વર ! નૂનમીશ્વરકલાયુક્તસ્ય તે યુજ્યતે

વાલેન્દું ચિરમુચ્ચકૈ રચયિતું ત્વત્તોડપરઃ કઃ પ્રમુઃ ? ॥

આ પદ સાંભળી મહામાત્ય વસ્તુપાલ આનંદ પામ્યો અને મુનિ બાલચંદ્રના આચાર્યપદ મહોત્સવમાં ૧૦૦૦ દ્રમ્મ વાપર્યા.

કવિ સોમેશ્વર અને હરિહર વગેરે સમકાલીન વિદ્વાનો મહામાત્ય વસ્તુપાલને ‘વસંતપાલ’ કહીને બોલાવતા હતા, તેથી મહાકવિ આં બાલચંદ્રે ‘વસંતવિલાસ’ નામે મહાકાવ્યની રચના કરી, જેમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને પોતાની સંપૂર્ણ જીવનકથા ગૂંથી છે.

આં બાલચંદ્ર વૈદર્ભીરીતિના આલેખક છે, તેથી અપરાજિતે તેમને વૈદર્ભીરીતિના સર્વોત્તમ કવિ તરીકે બિરદાવ્યા છે. તેમણે સં ૧૨૯૮ લગભગમાં ‘વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય’ (સર્ગ : ૧૪), સં ૧૨૭૭ માં ‘કરુણાવજ્રાયુધ નાટક’ (અંક : ૫), સં ૧૨૪૭-૪૮ માં મહાકવિ આસડની ‘વિવેકમંજરી’ ઉપર ટીકા, તેમજ ‘ઉપદેશકંદલી’ની ટીકા અને પ્રાસંગિક શ્લોકો વગેરેની રચના કરી છે. તેમણે ‘કરુણાવજ્રાયુધનાટક’માં રાજ વજ્રાયુધ અને કબૂતરની ઘટના વર્ણવી છે. મહામાત્ય વસ્તુપાલના શત્રુજયતીર્થના ઉત્સવમાં આ નાટક ભજવાયું હતું. ૧

૯. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

માળવાની ઉજ્જૈની નગરીમાં ભં શાંતિનાથના દેરાસરમાં એક

૧. જૈન સાહિત્યમાં ધણા નાટકોના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. ‘રાય-પસેણીયસુત’માં ૩૨ નાટકો, ‘પુષ્કિયાસુત’માં ૩૨ નાટકો, ‘પિંડનિજ્જુતિ’માં રત્યવાલ નાટક, આસાઠામૂતિ નાટક, ‘ઉત્તરજયણસુત’ અં ૧૩, ગાં ૧૯૬; અં ૧૮, ગાં ૧૪૦ માં મહુયરીગત તથા સોમાયણિના ઉલ્લેખો મળે છે, તેમજ આં નન્નસૂરિનું વૃષભધ્વજ, આં શીલાંકના ‘મહાપુરિસચરિય’માં વર્ણવેલું વિશુધાનંદ નાટક આં મેઘપ્રભનું ધર્માબ્યુદય નાટક અર્થાત જાયા-નાટ્યપ્રયંધ, દશાર્ણભદ્ર નાટક વગેરે પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન નાટકો છે, આ નાટકો સભામાં જાહેર રીતે ભજવાતા હતા.

‘ગુરુચક્રમંડલ’ છે; જેમાં વચ્ચે ૧ અને બન્ને બાજુના પરિકરમાં ચાર ચાર એમ આઠ એ રીતે કુલ નવ ગુરુમૂર્તિઓ છે; જેમાં આ પ્રકારે શિલાલેખ છે—

(૧) સં. ૧૩૨૨ વ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૩ થ્રુવે શ્રીમેદેશ્વરમૂર્તિ, શ્રીજયસિંઘ(હ)-સૂરિ-ચંદ્રમહર્ષ્યમૂર્તિ-(૨) શ્રીભુવનચંદ્રમૂર્તિ-શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ-શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ-શ્રીજિન-દેવમૂર્તિ-(૩) શ્રીજિનચંદ્રમૂર્તિ-શ્રીશાંતિપ્રભમૂર્તિ ॥ અમીળાં મૂર્તિઃ પં. નર-ચંદ્રગણિના (૪) કારાપિતા પ્રણિષ્ઠિતા શ્રીવર્ધમાનમૂર્તિમિઃ ॥ શુભં મયતુ ॥
(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કર્માક : ૨૧૮, ૨૧૯, પૃ. ૩૧)

આ શિલાલેખના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ વગેરે આચાર્યો કયા ગચ્છના હતા અને કયારે કયારે વિદ્યમાન હતા તેનો નિર્ણય કરવાનું કંઈક સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતું નથી; પણ અનુમાનથી કંઈક તારવીએ છીએ.

વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં (૧) રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિના મટ્કધર સં. ૧૧૮૫, (૨) સંવેગિ વડગચ્છના આં પદ્મસૂરિના પટ્ક-ધર સં. ૧૧૮૭ અને (૩) વડગચ્છના આચાર્ય વાદિદેવસૂરિના પટ્ક-ધર સં. ૧૨૨૬ એમ ત્રણ ભદ્રેશ્વરસૂરિઓ થયા.

જો આ શિલાલેખ રાજગચ્છના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિનો હોય તો અનુક્રમે (૧૧) આં ભદ્રેશ્વર, (૧૨) આં જયસિંહ, (૧૩) આં હેમહર્ષ, (૧૪) આં ભુવનચંદ્ર, (૧૫) આં દેવચંદ્ર, (૧૬) આં જિનેશ્વર, (૧૭) આં જિનદેવ, (૧૮) આં જિનચંદ્ર, (૧૯) આં શાંતિપ્રભ અને (૨૦) આં વર્ધમાન—એ રીતે પટ્કપરંપરા બને.

ખીજી રીતે તપાસીએ તો મક્કી છે કે, આમાંના ઘણા આચાર્યો તેરમી શતાબ્દીના સમકાલીન આચાર્યો છે.

આ ગુરુચક્રમંડલ પં. નરચંદ્રગણિએ કરાવ્યું છે અને આં વર્ધમાને તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.^૧

૧. દમીઅદ તીર્થના સિંધાલેખોમાં આં ચંદ્રસિંહસૂરિ સં. ૧૨૧૯, આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિસ્થિત આં વર્ધમાનસૂરિ સં. ૧૩૪૬ માં નામો મળે છે.

૧૦. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ચંદ્રસૂરિ.

૧૧. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૧૨. આં વર્ધમાનસૂરિ—આ આચાર્ય કોની પાટે થયા તે સંખંધી સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળતો નથી.

૧૩. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં વર્ધમાનના શિષ્ય હતા અને આં ભદ્રેશ્વરના પટ્ટધર હતા. આં હરિભદ્રસૂરિના હાથે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું હતું. તેમને (૧) આં સર્વદેવ, (૨) આં કનકપ્રભના શિષ્ય આં પદ્મદેવ, (૩) આં ચંદ્ર (ળીળ)ના શિષ્ય આં યશોદેવ અને (૪) આં જયસિંહને આચાર્યપદ આપ્યું હતું.

(૧૪) આં ભુવનચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં જિનચંદ્રના શિષ્ય હતા. તેમણે તારંગાતીર્થમાં સં ૧૩૦૪, સં ૧૩૦૫માં શેઠ ધન-ચંદ્રના પુત્ર શેઠ થાહડના પુત્રો ભુવનચંદ્ર તથા પદ્મચંદ્રે ભરાવેલી ભં અજિતનાથની જે કાઉસગિયા પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ પ્રતિમાઓ આજે તારંગાતીર્થ અને પાલનપુરના મોટા દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

૧૪. આં જયસિંહસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૧૫માં શરદ્ઋતુમાં પોલી નગરમાં શેઠ સાધારણના ઘરમાં રહી, વાચક ઉમા-સ્વાતિના ‘જ’બ્દીવસમાસ’ની વિનેયજનહિતા ટીકા રચી છે તેમજ સં ૧૨૧૫માં આં જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણના ‘ખેત્તસમાસ’ની ટીકા (અં ૦ : ૩૦૦૦) રચી છે. ચંદ્રગચ્છના આં જયસિંહે સં ૧૨૮૦માં ખંભાતમાં વીરવસહિકામાં સરસ્વતીદેવીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૧૧. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (દેવેન્દ્રશાખા)

૯. આં દેવેન્દ્રસૂરિ.

૧૦. આં ધર્મસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં ધર્મધોપ પણ મળે છે.

૧૧. આં મુનિચંદ્રસૂરિ.

૧૨. આં રત્નાકરસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૪૩ના પોપ વદિ દને બુધવારે આહિલવંશના પદ્મીલાલ કં દેદાના પુત્ર સાધુ પેથડે ભરાવેલી ભં અભિનંદનસ્વામીનાં પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી હતી; જે પ્રતિમા આજે શત્રુંજય મહાતીર્થમાં નવા આદીશ્વર ભગવાનના દેશસરના રંગમંડપમાં ડાબી તરફ ખડ્ગાસને વિરાજમાન છે.

૧૨. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ભરતશાખા)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા હતા.

૧૦. આં ભરતેશ્વરસૂરિ—તેઓ પ્રામાણિક પુરુષોમાં અગ્રણી હતા.

૧૧. આં વૈરસ્વામી સૂરિ—તેઓ આં શીલભદ્રના શિષ્ય હતા; પરંતુ આં ભરતેશ્વરની પાટે આવ્યા હતા. તેમણે સં ૧૨૧૨ ના મહા ગુદિ ૧૦ ને બુધવારે આજૂતીર્થમાં મોટી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (જૂઓ, 'અર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ' લેખાંક : ૧૫૬, ૧૬૦, ૧૬૧)

૧૨. આં નેમિચંદ્રસૂરિ—તેમણે કલ્પાદમતનું ખંડન કર્યું હતું.

(જૂઓ, માણિકચચંદ્રકૃત પાર્શ્વનાંથચરિત્ર-પ્રશસ્તિ; કાવ્યપ્રકાશ સંકેત-ટીકા-પ્રશસ્તિ.)

૧૩. આં સાગરચંદ્રસૂરિ—તેમના અમીસમા ઉપદેશથી નાડોલનો રાજ કેદહજુદેવ (સં ૧૨૨૧ થી ૧૨૪૯) તથા બીજા બ્રાહ્મણો જૈન બન્યા હતા. (પં ૪૩) તેમણે નૃર્મદેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધ વિશે વર્ણનાત્મક કાવ્યો રચ્યાં છે. નિર્વૃત્તિકુલના કામ્યગચ્છના આં ગોવિંદમૂરિના પદ્ધર આં વર્ધમાનમૂરિએ મં ૧૧૯૭માં રચેલા 'મળરત્નમહોદધિ' (મુદ્રિત પૃ ૧૪૪)માં તેમનું એક પદ આ પ્રકારે આપ્યું છે. (વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલીગ્રંથ, પૃ ૬૬, શ્લોક : ૯૭)

દ્રવ્યાશયાઃ શ્રીજયચિત્તદેવ ! ગુણાઃ કર્માદેન મદર્પિગોક્તાઃ ।

ત્વયા પુનઃ પચ્છિત્તદાનઃપીઠ ! ગુણાશયં દ્રવ્યમપિ વ્યખ્યાયિ ॥

(જૂઓ, જનસાહિત્યનો સંગ્રિપ્ત ઇનિદાસ. પાસ. ૩૬૨)
સંભવ છે કે, તેમની પાટે આં મલયેન્દુ થયા હોય.

(સંગ્રહ પટ્ટાવલી, શ્લોક ૮૬, ૮૭).

૧૪. આં માણિક્યચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં સાગરચંદ્રસૂરિના શુભાઈ હતાઃ છતાં આં સાગરચંદ્રને શુરુ તુલ્ય માનતા હતા.

નાગેંદ્રગચ્છીય આં ઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય આં જિનભદ્ર લખે છે કે, આં માણિક્યચંદ્રસૂરિ વડકૂપ (વડવા)માં સ્થિરવાસ કરતા હતા. મહામાત્ય વસ્તુપાત્રે ખંભાત જઈ તેમને ત્યાં પધારવા વિનંતિ કરી; પરંતુ આચાર્યશ્રી ત્યાં ગયા નહિ, તેથી મહામાત્યે જો શ્લોક લખીને તેમને મોકલ્યા—

ઉત્પ્લુક્યોત્પ્લુક્ય ગતિં કુર્વન્ ગર્વાદર્શવર્જજડબુદ્ધિઃ ।

વટકૂપકૂપમધ્યે નિવસતિ માણિક્યમણ્ડકઃ ॥

જડજં સંગમે પ્રહર્ષી દિજિહ્વનવલ્લભોઽતિતુચ્છપદઃ ।

વટકૂપકૂપમધ્યે નિવસતિ માણિક્યમણ્ડકઃ ॥

આચાર્યશ્રીએ તેનો ઉત્તર પાળુ શ્લોક દ્વારા આપ્યો—

ગુણાલીજન્મહેતૂનાં તન્તૂનાં હદ્ વિપાટયન્ ।

વંશાર્ધાર્ધપરિસ્ફૂર્યા રે પિઞ્જન ! વિજૃમ્ભતે ॥

(જૂઓ, નવો ત્રિષ્ટિશલાકાચરિત્ર ભંડાર)

મહામાત્યે શુરસામાં આવીને ખંભાતમાં તેમની પોષાળની વસ્તુઓ ચોરાવી લઈ સુરક્ષિત સ્થળે મુકાવી દીધી. આચાર્યશ્રીએ રૂબરૂમાં જઈ મહામાત્યને જણાવ્યું કે, ‘સંઘમાં તમારા જેવા મોટા પુરુષો વિદ્યમાન હોય છતાં પોષાળમાં આવો ઉપદ્રવ કેમ થયો ?’

મહામાત્યે વંદન કરી સુખશાતા પૂછીને જણાવ્યું કે, ‘આપને અહીં પધરાવવા માટે જ બન્યું છે.’ મહામાત્યે હસીને આવો ઉત્તર વાળી એ બધી વસ્તુઓ પાછી આપી. મહામાત્યે સંઘપૂજા કરી ત્યારે

આચાર્યે તેમની પ્રશંસા કરીને જણાવ્યું કે, 'અમે સરસ્વતી પુત્રો છીએ, તું સરસ્વતી કંઠાલરણ છે, તે જ્યાં હોય ત્યાં અમે રહીએ.'

(સં ૧૨૯૦ની પ્રળધાવત્તી, પુરાતનપ્રળધસંગ્રહ પૃ ૦, ૬૪, ૭૬)

તેમણે સં ૧૨૬૬ માં 'કાવ્યપ્રકાશ'ની સંકેત ટીકા, સં ૧૨૭૬ ની દિવાળીમાં દેવકુલપાટકમાં 'પાર્શ્વનાથચરિત્ર' (અં ૦ : ૫૨૭૮), સં ૧૨૭૬ ના આસો વદિ અમાસ ને સોમવારે કર્ણવત્તીમાં 'શાંતિનાથચરિત્ર' (સર્ગ : ૮, અં ૦ ૫૫૭૪), મહામાત્ય વસ્તુપાલનાં પ્રશંસા કાવ્યો અને ઘડેલ શના મંત્રી ચરોવીરનાં પ્રશંસાકાવ્યો વગેરે રચ્યાં છે.

મમ્મટના 'કાવ્યપ્રકાશ'ના ઉલ્લાસ ૧ થી ૧૦ છે. તેના ઉપર આચાર્યશ્રીએ 'સંકેત' નામની ટીકા રચી છે, જે સૌથી પ્રાચીન ટીકા છે અને તે વિદ્વાનોમા અત્યંત પ્રમાણભૂત મનાય છે. આચાર્યશ્રીએ તેમા લામહ, ઉદ્દલટ, રુદ્રટ, હંડી, વામન, અભિનવગુપ્ત, મુકુલ અને લોજ વગેરે અલંકારના વિદ્વાનોના મતો આપીને છેવટે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે.

નં ૪૭ મુનિ હરિભદ્રના પુત્ર નાનુએ વડગમ્મના આં ૦ શુભાકરને સં ૧૪૧૦ માં તેમના 'શાંતિનાથચરિત્ર'ની પ્રતિ લખાવીને અર્પણ કરી હતી.^૧ (અં ૪૧)

૧૫. આં હેમખલસૂરિ—તેમના સં ૧૩૨૬, સં ૧૪૦૦ના પ્રતિમાલેખો મળે છે; તેઓ સં ૧૪૦૦ ના પ્રતિમાલેખમાં પોતાને ઘોષપુરીયગમ્મના બતાવે છે.

૧૬. આં હરિખલસૂરિ.

૧૭. આં મેરુચંદ્ર—તેમની સં ૧૪૯૧ની પ્રતિમા અંલાતમાં વિરાજમાન છે.

૧. "જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ" ભા ૧, પ્રક ૦ ૩૨, પૃ ૫૧૭ માં આં માણિકચંદ્રને આં મુનિજોષરના પદ્મર આં સાગરચંદ્રના શુભાર્થ તરીકે લખ્યા છે તે ઉલ્લેખ જરાજર નથી એમ 'સમજવું.

નવાવન કર્તા આં માણિકચંદ્ર વડગમ્મમાં તેમજ 'શ્રીધરચરિત્ર' વગેરેનાં કર્તા આં માણિકચંદ્ર અવલમ્મમાં થયા હતા. (જુઓ, પ્ર ૪૦, ૪૧)

૧૩. રાજગચ્છ પટ્ટાવત્તી (ધર્મધોષગચ્છ)

૬. આં શીલભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં ધનેશ્વર, આં યદ્ર, આં ભરતેશ્વર, આં ધર્મધોષ અને આં સર્વદેવ થયા હતા.

૧૦. આં ધર્મધોષસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં ધર્મસૂરિ પણ મળે છે. તેઓ વ્યાકરણના પારગામી, ન્યાયશાસ્ત્રના નિષ્ણાત, સૂત્ર-અર્થના સમર્થ વ્યાખ્યાતા અને અપૂર્વ બુદ્ધિવાળા હતા. તેઓ છ ઘડીમાં ૫૦૦ શ્લોક મુખપાઠ કરી શકતા હતા. તેઓ મહાવાદી હતા. તેમને અંગિકાદેવી પ્રસન્ન હતી. તેમણે નાગોર, શાકંભરી અને અજમેરની રાજસભામાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં, અને ત્યાંના રાજવીઓ તેમજ જનતા ઉપર પ્રભાવ પાડ્યો હતો. નાગોરનો રાજા આલ્હણ (નાડોલનો રાજકુમાર સં. ૧૧૬૭ થી ૧૨૧૮), શાકંભરીના રાજાઓમાં અજયરાજ, જેણે અજમેર વસાવ્યું; રાજા અર્જુરાજ, જેણે પોતાની પુત્રી જલ્હણા (ચંદ્રલેખા) યુજ્જેશ્વર કુમારપાલને પરણાવી હતી (મૃત્યુ સં. ૧૨૦૮), ચોથો વિગ્રહ-રાજ (સં. ૧૨૧૨ થી ૧૨૨૦) વગેરે રાજાઓ આં ધર્મધોષસૂરિને ગુરુદેવ તરીકે માનતા હતા. તેમણે અજમેરમાં રાજા અર્જુરાજની સભામાં દિગંબર વાદી ગુણચંદ્રને હરાવ્યો હતો.^૧ બીજા ઘણા વાદોમાં વિજય મેળવ્યો હતો. તેમના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાધ પામી અજમેરના રાજા વિગ્રહરાજે (વીશલદેવે) જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો. પોતાના રાજ્યમાં અગિયારશ વગેરે તિથિઓમાં અમારિ પળાવી હતી. અજમેરમાં મોટો રાજવિહાર બંધાવી, તેમાં ૧૦૦ શાંતિનાથની મોટી

૧. વાંદિચંદ્ર ગુણચંદ્રવિજેતા મૂપતિત્રયવિવોધવિધાંતા ।

ધર્મસૂરિરિતિ નામ પુરાડસીદ્ધ વિશ્વવિશ્વવિદિતૌ મુનિરાજઃ ॥૩૯॥

(જૂઓ, રાજગચ્છ પટ્ટાવત્તી અર્થુદ પ્રાચીન લેખસદૌહ, લેખાંક : ૬)

સુલભવિવિધલન્ધિર્માગ્યસૌમાગ્યમૂર્મિર્ભવશતકૃતપુણ્યપ્રાપ્તપ્રસાદઃ ।

જિનેપતિમતચિત્રોત્સર્પણાકેલિકારો જયતિ કલિયુગેડંસ્મિન્ ગૌતમો ધર્મસૂરિઃ ॥

(—રાજગચ્છ પટ્ટાવત્તી, શ્લોક ૭૧, ૮૪, વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવત્તીસંગ્રહ)

જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી; તેના કળશ-હંડ ચડાવ્યા હતા. અને તેની ધજા પણ અરિસિંહ અને માલવરાજને સાથે રાખીને પોતે જ ધાંધી હતી. આ સ્થાનનો મુસલમાનોએ નાશ કર્યો, જે સ્થાન અત્યારે “અઢાઈ દિનકા ઝોંપડા” એ કૌતુકી નામથી ઓળખાય છે.

આ મિવાય આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી રાજા વિઘ્નહની માતા મુહવ-દેવીએ સમ્રાટપુર વગેરે ૧૦૫ સ્થાનોમાં લગભગ પાર્શ્વનાથજી વગેરેનાં જિનાલયો બનાવ્યાં હતાં. સં. ૧૧૮૧ કે સં. ૧૧૯૧ માં ફોલોધિ પાર્શ્વનાથ પ્રકટયા ત્યારે તેમના પ્રકટય ઉત્સવમાં આંધર્મઘોષ-સૂરિ ત્યાં હાજર હતા. તેમણે મં. ૧૧૮૬માં ‘ધર્મકપ્પદુમો’ તથા મં. ૧૧૮૬ના માગશર શુદ્ધિ ૫ ના દિવસે ‘શૃદ્ધિધર્મપરિબ્રહ્મપ્રમાણ’ ગ્રંથ બનાવ્યા છે. ‘મંગલસ્તોત્ર’ (શ્લોક ૧૫), ‘પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ (શ્લોક ૧૬) સ્થા છે.

ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહે તેમનો ઘણી પ્રશંસા કરી હતી.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ બ્રાહ્મણ, મહિશ્વરી વૈશ્ય અને ક્ષત્રિયોને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા હતા. વહીવંચાની વહીઓમાં લખ્યું છે કે, સં. ૧૧૨૬માં તેમણે મુદિયાડના બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવી નારાના પરિવારનું નહાર ગોત્ર સ્થાપ્યું હતું. સં. ૧૧૩૨ માં વલ્લુથલીના ચૌહાણ રાજા પૃથ્વીપાલ વગેરેને જૈન બનાવ્યા. તેના સાતમા પુત્ર મુકુંદનો પુત્ર સાહારણ, જે વહાણવટુ ખેડતો હતો તેના પરિવારનું લાણવટુ ગોત્ર સ્થાપ્યું, સં. ૧૧૩૨માં અજયનગર પાસે જ્યેષ્ઠા નગરના પંચારાવ, સુર અને તેના નાનાભાઈ સાંકલાને જૈન બનાવ્યા; અને તેમના પરિવારનું સુરાણાગોત્ર તથા સાંખલાગોત્ર સ્થાપ્યું, જેમનો ‘સુરાણાગચ્છ’ બન્યો. એ જ રીતે આચાર્યશ્રીએ નવા નવા જૈનો બનાવી તેમનાં મીકડિયા, સોની, ઉસતવાલ, ખટોર વગેરે ગોત્રોની સ્થાપના કરી હતી. એકંદરે આંધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી આસપાસમાં ૧૦૫ અને શ્રીમાલોમાં ૩૫ નવાં જૈન ગોત્રો બન્યાં. તે બધા

ધર્મધોષગચ્છનાં શ્રાવકો હતા. આં ધર્મધોષની ગોદીએ તપાગચ્છનાં શ્રીપૂજેનું જેસાણું છે એટલે ધર્મધોષગચ્છના સૌ ગોત્રો તપગચ્છને માને છે. અજમેરમાં મહેતાઓએ બંધાવેલું તપાગચ્છનું ભં પાર્શ્વનાથનું જિનાલય છે.

શાકંભરીનો મહામાત્ય ધનદેવ આં ધર્મધોષસૂરિનો પરમભક્ત હતો. તેમના પુત્ર કેવિ યશશ્વંદ્રે ‘મુદ્રિતકુમુદચંદ્રનાટક’ વગેરે ચાર નાટકોની રચના કરી છે.

તેમણે (૧) આં રત્નસિંહસૂરિ; (૨) આં યશોભદ્ર અને (૩) આં સમુદ્રધોષ વગેરે ૨૦ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમનાથી ‘ધર્મધોષગચ્છ’નો આરંભ થયો.

આચાર્યશ્રીએ ધર્મધોષગચ્છની સુરક્ષા માટે પોતાના સાધુઓ શિથિલ ન થાય તે માટે અને સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા માટે ૧૬ શ્રાવકોની એક શ્રમણોપાસકસમિતિ બનાવી હતી, જેમની દેખભાળમાં શુદ્ધિ અને સંગઠનનું કામ સારી રીતે ચાલતું હતું.

આં ધર્મધોષસૂરિ બીજા યુગના ૧૮ મા યુગપ્રધાન આચાર્ય હતા. તેમનો યુગપ્રધાનકાળ વીર સં ૧૫૨૦ થી ૧૫૬૮ હતો.

(જૂઓ, પ્રકં ૮, પૃ ૧૬૭)

૧૧. આં રત્નસિંહસૂરિ—તેઓ આં ધર્મધોષસૂરિના પદધર હતા. તેમના બીજાં નામો આં રત્નાકર અને રત્નકીર્તિ પણ મળે છે. તેઓ આં સમુદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે પ્રાકૃતમાં ‘પાર્શ્વનાથસ્તવન’ (શ્લો ૭) રચ્યું છે.

તેમણે સં ૧૨૪૮ માં ‘આત્મહિતકુલક’ (ગાથા : ૨૫), ‘આત્માનુશાસનકુલક’ (ગાથા : ૫૬), ‘આત્માનુશાસ્તિકુલક’ (ગાથા : ૨૫), ‘ઉપદેશકુલક’ (ગાથા : ૨૬), ‘શુર્વારાધનકુલક’ (ગાથા : ૩૪), ‘પરમસુખદ્વાત્રિશિકા’ (ગાથા : ૩૨), ‘પર્યંતારાધના’ (ગાથા : ૧૬), ‘મનોનિઝહલાવના’ (ગાથા : ૪૪), ‘શ્રાવકવર્ષાભિઝહલાવના’, ‘સંવેગાભય’ (પ્રાકૃત, ગાથા : ૧૧૨), ‘સંવેગામૃતપદ્ધતિ’ (સંસ્કૃત, શ્લો ૪૩), ‘સંવેગરંગમાલા’ (ગાથા : ૫૦), ‘શુરુસ્તુતિકુલકો’ ૩૭ રચ્યાં છે.

(જૂઓ, જૈન ગૂર્જર કવિઓ, ભા ૧, પૃ ૭૪)

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમના શિષ્ય ૫૦ કનકપ્રભે ૫૦ ઉદય ચ દ્રગણિની પ્રેરણાથી ‘નિદ્ધહેમચ દ્રવ્યાકરણ’ ઉપર ‘ન્યાસમારોહાર’ નામે ટીકા રચી છે

૧૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ.

૧૪. આં આણુદસૂરિ—તેમણે આબૂતીર્થમાં વિમલવસહીમાં સં ૧૨-૬ મા કુલધરના પુત્રોએ ભરાવેલ ભં નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી

૧૫. આં અમરપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી સોમસિંહે સં ૧૩૪૪ ના માગશર સુદિને રવિવારે ‘કપસૂત્ર’ લખાવ્યું હતું

૧૬. આં જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ—

તાવત્ કવિર્નિવકયિત્વવિધાનદક્ષો

વાદીશ્વરો વદતિ તાવદશેષવાદાન્ ।

વક્તાડપિ તાવદમૃતોપમશક્તિરાસીદ્

જ્ઞાનેન્દુરેતિ કુગકોટિમર્તિર્ન યાવત્ ॥

(વિવિધગ્રંથીય પટ્ટાવલી સમ્રહ, પૃ ૬૮,

‘રાજગ્રંથીય પટ્ટાવલી’ શ્લો ૭૨)

અલ્લાઉદ્દીન ખીવજીએ સં ૧૩૬૮ મા આબૂતીર્થનાં જૈન મહિરેને તોડી નાખ્યા હતા આં જ્ઞાનચંદ્રના ઉપદેશથી મઠો વરના શેઠ ગોસલ દ્વારા શેઠ મહણસિંહના પુત્રો શા. વીજડ તથા હાલિગ વગેરેએ વિમલવસહીની ધણી દેરીઓનો છૂલોદ્ધાર કરાવ્યો અને આચાર્યશ્રીએ તેમાં સં ૧૩૭૮ ના જેઠ સુદિ ૬ ને સોમવારે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી આ આચાર્ય સં ૧૩૬૪ સુધી વિધમાન હતા

૧૭. આં સુનિશેખરસૂરિ—તેઓ મોટા વાદી હતા આ આચાર્ય વિમલવસહીના સં ૧૩૭૮ ના છૂલોદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા સમયે હાજર હતા તેમની સં ૧૩૮૬ મા ગનેવી મૂર્તિ મળે છે

૧૮. આં સાગરચંદ્રસૂરિ—તેઓ સં ૧૪૩૨ મા વિધમાન

હતા. મોટા વ્યાખ્યાતા હતા. રાજગચ્છની આં ભરતેશ્વરની પર-
પરામાં આં નેમિચંદ્રની પાટે આં સાગરચંદ્ર, આં માણિકચંદ્ર
થયા હતા. (જૂઓ, પ્રં ૩૫; પૃં ૩૬, ૩૭) તેમનાથી આં આચાર્ય
જુદા હતા. તેમના મીઠા ઉપદેશથી પંં કેલહણ વગેરે જૈન થયા.
(જૂઓ, રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, શ્લોં ૮૭)

૧૯. લં મલયચંદ્રસૂરિ—તેમના સંં ૧૪૬૧, સંં ૧૪૮૯ ના
પ્રતિમાલેખો મળે છે. ખંભાતના લં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં (૧)
લં મેરુચંદ્ર, (૨) લં મલયચંદ્ર અને (૩) લં મુનિતિલકની સંં
૧૪૯૧ માં બનેલી મૂર્તિઓ છે. તેઓ વિદ્વાન, યુદ્ધિમાન, નિરીહ હતા.
તેમની કીર્તિ બહુ ફેલાઈ હતી. (રાજગચ્છ પટ્ટાવલી)

તેઓ ચમત્કારી હતા. તેમની પાટે આં વિજયચંદ્ર થયા હતા;
જેમના ઉપદેશથી જીરાવલાતીર્થમાં સંં ૧૪૯૩ ના ભાદરવા વદિ ૭ ને
શુક્રવારે લં પાર્શ્વનાથના દેરાસરની વીશમી દેરી બની હતી.

૨૦. લં પદ્મશેખરસૂરિ—તેમના સંં ૧૪૮૦ ના કાર્તિક વદિ
૧૦, સંં ૧૪૯૧, સંં ૧૫૧૦ ના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

સંભવ છે કે તેમનું ખીજું નામ લં મેરુચંદ્ર હોય. લં મેરુચંદ્ર
માટે (જૂઓ, પ્રં ૩૫, પૃં ૩૮)

૨૧. લં પદ્માનંદસૂરિ—મુનિ શ્રીક્ષમારને સંં ૧૫૪૫ ના
કાર્તિક સુદિ ૩ ના રોજ આં નેમિચંદ્રસૂરિની “ઉત્તરઋગ્ચણ”ની
ટીકા આચાર્યશ્રીના ઉપાધ્યાય ભાવશેખર માટે લખી આપી. લં પદ્મ-
શેખરનો સંં ૧૫૩૭ નો પ્રતિમાલેખ મળે છે. સંં ૧૫૩૧ માં ધર્મ-
ઘોષગચ્છમાં આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ થયા હતા. (માલપુરાનો લેખ)

૨૨. લં નંદિવર્ધનસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૭૧ ના મહા વદિ
૫ ને શુક્રવારનો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૨૩. લં નયચંદ્રસૂરિ—તેમણે લં પદ્મશેખરસૂરિના સમયે

૧. સંં ૧૪૮૫ માં આં મેહીતિલકસૂરિ, સંં ૧૫૩૩ માં લં મહેદ્ર-
સૂરિ, તત્પદે આં શાલિઋસૂરિ સંં ૧૫૩૩ માં થયા હતા.

‘રાજગચ્છ પટ્ટાવલી બનાવી છે

(-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ પૃ. ૫૭ થી ૭૧)

૨૪. ભ૦ વિજયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ‘ઉવસગાહર’ સ્તોત્રની ટીકા બનાવી છે

૨૫. ભ૦ સાધુરત્નસૂરિ—સ. ૧૫૦૮ થી ૧૫૮૭

ધર્મધોષગચ્છમા સ. ૧૫૫૭ માં પુણ્યવર્ધન, સ. ૧૫૬૮ માં નેમિચંદ્ર થયા હતા

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્રપ્રશસ્તિ, અમમચરિત્રપ્રશસ્તિ, શ્રેયાસનાથ ચરિત્રપ્રશસ્તિ, શ્રીનાથગણ સ. ૦ રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૧૨૮, જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પૃ. ૧૮૨ થી ૧૮૬)

૧૪ રાજગચ્છ પટ્ટાવલી (ધર્મધોષગચ્છ)

૬. આ. ૦ શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આ. ૦ ધર્મધોષસૂરિ—તેમની પાટે વીંશ આંશાર્થો થયા

૧૧. આ. ૦ યશોભદ્રસૂરિ—

સપાદલક્ષ્મીગીરાસમર્ક્ષ જિતવાદિનામ્ ।

શ્રીધર્મધોષસૂરીણા પાલદ્વારકારકા ॥૧॥

ત્રિવર્ગપરિહારા ગદ્યગોદાવરીસુજ ।

ધમ્મધુર્ભરિસૌમાળ્યા શ્રીયદ્ગોમદસૂરયા ॥૨॥

તેમણે ત્રણ વર્ગોના વર્ણો રહિત નાનું ‘અધગોદાવરીકાવ્ય’ અને ‘પ્રત્યક્ષાનુમાનાધિકપ્રકરણ’ રચ્યા છે

તેમની પાટે (૧) આ. ૦ રતિપ્રભસૂરિ, (૨) આ. ૦ દેવસેન થયા હતા
(-મવચનગાર વિષમપદાર્થાવલેખ)

૧ સભર છે કે તેમની મનિપરપરામાંથી નાગેરી લેંકામચ્છ નીકળ્યો હોય (-વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી સંગ્રહ, પૃ. ૮૧) નાગેરી લેંકામચ્છ માટે (જૂઓ પ્ર. ૧૩મું)

૧૨. આં રવિપ્રભસૂરિ—

અભિનૃપસમં ગદ્ગાગૌરવવર્તિતકીર્તિયઃ ।

તદનુ મહસાં પાત્રં જાતા રવિપ્રભસૂરયઃ ॥૩॥

તેઓ દરેક રાજસલામાં ધીતિ પ્રાપ્ત કરતા.

(—પ્રવચનસાર-વિષમપદાર્થાવગોધ)

૧૩. આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેમણે આં નેમિચંદ્રસૂરિના ‘પ્રવ-

ચનસારોદ્ધાર’નું ટિપ્પન, ‘વિષમપદાર્થાવગોધ’ (અં. ૩૨૦૩), આં શિવશર્માના ‘પંચમકર્મઅંધ’નું ટિપ્પન અને પ્રાચીન કર્મઅંધો’નાં ટિપ્પનો રચ્યાં છે.

આં મુનિચંદ્રસૂરિ અને પં. ગુણચંદ્રગણિએ ‘વિષમપદાર્થાવગોધ’નું ટિપ્પન રચવાની પ્રેરણા આપી તેનું સંશોધન કર્યું અને પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો. (—વિષમપદાર્થાવગોધ-ટિપ્પન)

૧૪. રાજગચ્છ પદ્માવલી (ધર્મધોષગચ્છ)

૧૦. આં ધર્મધોષસૂરિ.

૧૧. આં યશોભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં રવિપ્રભ, આં દેવસેન થયા હતા.

૧૨. આં દેવસેનગણિ—તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૨૧૫ના ચૈત્ર સુદિ ૮ના રોજ ગિરનારતીર્થમાં ભં. નેમિનાથના મોટા દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો.

૧૩. આં પૃથ્વીચંદ્રસૂરિ—તેમણે કલ્પસૂત્ર ઉપર ટિપ્પન રચ્યું છે.

૧૪. આં જયચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં. ૧૩૪૩ની મહાવિદિવ ને શનિવારે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (જૂઓ, પ્રભાસપાટણનો પ્રતિમાલેખ)

૧. આ અંધ. સમદાવાદમાં પ્રાચ્ય જૈન વિદ્યાભવર્તના શ્રી ચારિત્રવિજયજી, જૈનસાનમંદિરમાં છે, જે સં. ૧૫૩૬ આં. ૧૦૦૬ ને શુધવારે તપાસવામાં આવેલ મંત્રી મેધરાજે પોતે લખ્યો છે.

૧૬. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી' (ધર્મઘોષગચ્છ) ૫૦

૯. આં શીવભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં ધર્મઘોષસૂરિ—જેમની પાટે વીર આચાર્યો થયા. આં મુનિરત્નસૂરિ 'અમભચરિત્ર'માં ચંદ્રગચ્છીય આં ચંદ્રપ્રભ અને આં ધર્મઘોષનો પરિચય આપી તેમનાથી પટ્ટાવલીની શરૂઆત કરે છે.

૧૧. આં સમુદ્રઘોષસૂરિ—તેઓ આં ધર્મઘોષના પ્રસિદ્ધ પટ્ટધર હતા માળવાના વિશિષ્ટ પડિતોમાં તેમની ગણના થતી હતી. તેઓ અનેક વિદ્વાનો અને અનેક મુનિવરોના વિદ્યાગુરુ હતા. તેમણે ધારાનો નરવર્મદેવ (સં ૧૧૬૧ થી ૧૧૮૦), ગોહૂદ-ગોધરાનો રાજા અને શુજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ (સં ૧૧૫૦ થી ૧૧૬૯) વગેરેની રાજસભામાં પોતાના ત્યાગ અને વિદ્વતાથી સમ્માન મેળવ્યું હતું તેમની પાટે ત્રણ આચાર્યો થયા. (૧) આં સુરપ્રભ, (૨) આં મુનિરત્ન અને (૩) આં તિલકચંદ્ર. આં સુરપ્રભ મોટા વિદ્વાન હતા, મહાકવિ હતા અને માળવામાં વિશેષ પ્રસિદ્ધ હતા. તેમની પાટે આં જિનેશ્વર વગેરે ત્રણ આચાર્યો થયા હતા. (૪)

૧૨. આં મુનિરત્નસૂરિ—તેઓ વ્યાકરણ, સાહિત્ય, છંદ, નિરુક્ત, ન્યાય, જ્યોતિષ અને સિદ્ધાંતના પારગામી હતા. તેમણે આં સુરપ્રભની પાટે આં જિનેશ્વરને તથા પોતાની પાટે આં જિનસિંહને સ્થાપ્યા હતા. વારાહીનગરીમાં શ્રીમાલી ભંડારી યથોપવેશ રહેતો હતો, તે શુજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહની ખર્જનાનો મંત્રી હતો. તેને જગદેવ નામે વિદ્વાન પુત્ર હતો. ૪૦ સં આર્ષ શ્રીહિમચંદ્રસૂરિએ જગદેવની કવિતાથી પ્રસન્ન થઈને તેનું ખાલકવિ એવું બીજું નામ રાખ્યું હતું. ખાલકવિ જગદેવ મોટો યતાં ધર્મઘોષગચ્છની શ્રમણોપાગમક સમિતિનો અધ્યક્ષ બન્યો હતો. ખાલકવિને આં મુનિરત્નસૂરિ પ્રત્યે અવિહંગ પ્રેમ હતો. આં મુનિરત્નના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાધ પામેલ રાજજ્યોતિષી રુદ્રદેવનો પુત્ર મંત્રી નિન્નો, ચૂદન ભટ્ટ અને ખાલકવિ એ ત્રણે જૈનધર્મની ઉન્નતિમાં યજ્ઞો રમ લેતા

હતા. બાલકવિ જગદેવે તેા ઉત્તરૈનમાં રાજનરવર્મની રાજસભામાં (સં ૧૧૬૧ થી ૧૧૮૦)માં શૈવવાદીને હરાવ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ સં ૧૨૫૨ માં પાટણમાં બાલકવિ જગદેવની વિનતિથી ‘અમમચરિત્ર’ રચ્યું અને પાટણમાં શ્રીશાંતિનાથના દેરાસરના ઉપાશ્રયમાં વ્યાખ્યાન કરી વાંચી સંભળાવ્યું. કવિ કુમાર, પૂર્ણપાલ, યશપાલ, બાલકવિ જગદેવ એ પંડિતસભાના ત્રણ વડાઓએ અને પં ૦ મહાનંદે તેનું સંશોધન કર્યું હતું. ગૂર્જરવંશના ઉદ્ધૃતનના પુત્ર મંત્રી ઉદયરાજના પુત્ર પંડિત આગરચંદ્રે તેની પ્રથમ પ્રતિ લખી અને આં જિનસિંહે તેની પ્રશસ્તિ રચી છે.

૧૩. આં જિનસિંહસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૪૫ માં ‘ગુરુ-પરંપરાપ્રશસ્તિ’ (શ્લોક ૩૩) રચી ‘અમમચરિત્ર’ની પાછળ જોડી છે. (જૂઓ, અમમચરિત્ર)

૧૭. રાજગચ્છ પટ્ટાવલી

૬. આં શીલલદ્રસૂરિ—તેમની પાટે પાંચ આચાર્યો થયા તેઓમાં ગચ્છપતિ આં ધર્મધોપસૂરિ હતા.

૧૦. આં સર્વદેવસૂરિ—તેઓ લાલેજમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં વ્યાખ્યાન વાંચતા હતા, ત્યારે દેવીએ આવી તેમના હાથની વજ્રવંડે રક્ષા કરી હતી. તેમની પાટે આં ચંદ્રપ્રભ અને આં જયસિંહ વગેરે થયા.

૧૧. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ મોટા તપસ્વી હતા. તેમને સંતોને પાર્શ્વનાથનો અધિષ્ઠાયક પ્રત્યક્ષ હતો.

૧૨. આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ અત્યંત શાંત, સમભાવી અને સર્વવિદ્યામાં નિષ્ણાત હતા. તેમનું લલાટ તેજસ્વી હતું.

૧૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ વિદ્વાન હતા.

૧૪. આં માનતુગસૂરિ—તેમણે ‘ત્રિપુરાગમ’માંથી લેતા

સ્વતંત્ર સૂત્રમથ અને તેની સ્વોપસાદીકા રચી છે. તેમણે સં ૧૩૩૨ મહા વદિ પના રાજ ત્રિપુરા સરસ્વતીની કૃપાથી 'રાજગચ્છના આં ૦ દેવલદ્રે સં ૧૨૪૨ માં રચેલા 'સિન્ધુસંચરિય'ના આધારે 'શ્રી શ્રેયાસનાથચરિત્ર' (અં - ૫૧૨૪) રચ્યું છે. 'રાજગચ્છના વૃદ્ધ કવિ શુરુ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

(જૂઓ, શ્રીશ્રેયાસનાથચરિત્રપ્રશસ્તિ)

૧૮. રાજગચ્છ પટાવલી

૯ આં શીલભદ્રસૂરિ.

૧૦. આં સર્વદેવસૂરિ.

૧૧. આં જયસિંહસૂરિ—રાજગચ્છની દેવેન્દ્રશાખામાં આં જયસિંહ થયા, (જૂઓ, પ્રં ૩૫, પૃં ૩૫) તે તેમનાથી જુદા હતા.

૧૨. આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમની પાટે આં યશોભદ્ર, આં યશોદેવ, આં શ્રીચદ્ર અને આં જિનેશ્વર થયા.

૧૩. આં શ્રીચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૧૪ ના આસો વદિ ૮ ને બુધવારે પાટણમાં કર્પૂરપદ્મધિપનો પુત્ર, સોસેશ્વરના ધરમાં ખીજે માળે વસતિસ્થાન રાખી, તેમના કુટુંબીઓની પ્રાર્થનાથી 'સબ્ય કુમારચરિય' (અં : ૮૦૦૦) રચ્યું, તેની પહેલી પ્રતિ પં ૦ હેમચંદ્ર-ગણિએ લખી હતી. શ્રીચંદ્ર મુનિએ (આં શ્રીચંદ્રે) રાત્ર મૂલરાજ સોલંકીના (સં ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪) રાજકાળમાં પાટણના શેઠ સજ્જન પોરવાડ (સં ૧૧૫૫)ના પુત્ર કૃષ્ણના પરિવાર માટે અપભ્રંશ ભાષામાં 'કથાકોશ' (અંધિ : ૫૩) નામે ગ્રંથ રચ્યો છે.

નિવૃત્તિગચ્છ—

નિવૃત્તિકુલનો પરિચય પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫ માં આવી ગયો છે. તેમાં વિશેષ હકીકત આ પ્રકારે છે—

નિવૃત્તિગચ્છના આચાર્યોએ વિકર્મની દશમી અગિયારમી તથા

પારમી સત્તીમાં દિયાયાતીર્થનું^૧ ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર, ભં
શાંતિનાથનું દેરાસર તથા લોટાણાનાં દેરાસરમાં જિન પ્રતિમાઓની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કેટલાએક શિલાલેખો નીચે મુજબ છે—

સં ૯૯૯ ના અપાડ સુદિ ૬ ના રોજ ગોડીઓએ નિર્વૃત્તિ-
ગચ્છમાં જિનપ્રતિમા ભરાવી હતી.

સં ૧૧૩૭ ના જેઠ વદિ ૫ ના રોજ નિર્વૃત્તિકુલના આં આમ્ર-
દેવે મોક્ષ માટે જિનપ્રતિમાયુગલ ણનાવ્યું.

સં ૧૧૭૪ ના જેઠ વદિ ૪ ના રોજ આં આમ્રદેવે લોટાણાના
ચૈત્યમાં શેઠ..... પોરવાડે ભરાવેલા ભં વર્ધમાનસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી વગેરે વગેરે. (જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૫૭)

નિર્વૃત્તિગચ્છમાં સં ૧૧૫૦ માં દ્રોણાચાર્ય અને સૂરાચાર્ય થયા.
(જૂઓ, પ્રં ૩૮ મું)

નિર્વૃત્તિગચ્છના મહાધ્વજ આં અમયદેવ (અભયદેવસૂરિ, અમૃત-
દેવસૂરિ)ના શિષ્ય ચંદ્રપ્રભ મહત્તરે સં ૧૧૨૭ માં દેયાવડ (દિયાણા)
નગરમાં શિષ્ય વીરદેવની વિનતિથી ‘વિજયચંદ્રચરિય’ રચ્યું છે.

નિર્વૃત્તિગચ્છના આં અંગદેવે સં ૧૩૭૧ માં ‘સમરરાસુ’ રચ્યો છે.

સં ૧૩૮૬ માં આં પાર્શ્વદત્ત થયા હતા.

રાજગચ્છ પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે કે, નિર્વૃત્તિગચ્છમાં પાષડસૂરિ
થયા. આ ગચ્છ વિચ્છેદ ગયો છે. (—વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ ૬૨)

નિર્વૃત્તિગચ્છ—કામ્યગચ્છ—

આં ગોવિંદસૂરિ (આં વિષ્ણુસૂરિ), આં વર્ધમાનસૂરિ સં ૧૧૬૭,

૧. દિયાણાતીર્થ—

શ્રીઅર્વુદામિધમહીધરપાર્શ્વવર્તી
ગ્રામોડસ્તિ ચો દિયવરામિધયા પ્રસિદ્ધઃ ।

શ્રીવર્ધમાનજિનનાયકભુક્તશૃંગ—

પ્રાસાદરાજપરિવારિતભૂમિભાગઃ ॥

દિયાણાતીર્થના દિયંવર કે દેવવડ, દયાવટ વગેરે મળે છે. (જૂઓ, શ્રી
પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં નં ૦ ૩૯, ૪૮, ૪૯, ૧૧૦)

આં મહેન્દ્રસૂરિ સ્વં સં ૧૧૦૦, આં સર્વદેવ સં ૧૧૦૦માં નિર્વૃત્તિકુલના કામ્યગચ્છમાં થયા હતા.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ ભાં ૨, પૃં ૫૪૪)

વિદ્યાધરગચ્છ—

વિદ્યાધરગચ્છનો પરિચય પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫, ૩૦૬ માં આવી ગયો છે. વિશેષ પરિચય આ પ્રમાણે છે—

વિદ્યાધરગચ્છની પટ્ટાવલી

૧. આં સંગ્રામસૂરિ—તેઓ વિદ્યાધરકુલના હતા. તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય, અલંકારના વિદ્વાન હતા, મહાકવિ હતા. રાજગચ્છના આં અભયદેવ તથા દિગંબરાચાર્ય અકલંકના ન્યાયગ્રંથોના પ્રકાંઠ અભ્યાસી હતા. આં હરિભદ્રસૂરિના ગ્રંથોના વિશદ પાઠી હતા. વૈશેષિક, મીમાંસા, ન્યાય, સાંખ્ય અને ભટ્ટપાદનાં શાસ્ત્રોને પચાવ્યાં હતાં. તેમણે સં ૧૦૬૪ કે સં ૧૦૬૮ માં શત્રુજયતીર્થમાં એક મહિનાનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું. તેમના ગ્રેય માટે ત્યાં ગણધર પુંડરીકસ્વામીની પ્રતિમા બની. તે પ્રતિમાલેખમાં આ આચાર્ય-શ્રીને ‘વિદ્યાધરકુલનભસ્તિલક’ બતાવ્યા છે.

૨. આં જયસિંહસૂરિ—તેઓ મહાવિદ્વાન હતા.

૩. આં યક્ષદેવસૂરિ—તેમણે નાગોરમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમણે આં હરિભદ્રસૂરિનું સ્તુત્યાત્મક ‘શ્લોકપંચક’ રચ્યું છે; ‘જે’ પ્રસિદ્ધ છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૬; જૈનસત્યપ્રકાશ,
ક્રમાંક : ૧૩૯; પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૭)

૪. પં પાર્શ્વનાગગણિ—તેઓ સૈદ્ધાંતિક આં યક્ષદેવના શિષ્ય હતા. તેઓ સં ૧૨૨૮માં વિદ્યમાન હતા.

વિદ્યાધરગચ્છ-કાસહદગચ્છ—

કાસહદગચ્છ એ વિદ્યાધરગચ્છનો પેટાગચ્છ છે. જલિહરગચ્છના આચાર્ય દેવસૂરિ સં ૧૨૫૪માં ‘પદ્મચરિય’માં લખે છે—

ઉચ્ચાનાગરી વિજાહરી ય વહરા ય મન્જિમિહા ય ।

एयासिणं साहाणं को जाणइ सव्वनामाणि ॥३३॥

विजाहरसाहाए गुच्छगुच्छ व्व सव्वसुमणमणहरणा ।

जालिहर कासरिया मुणिमहुअरपरिगया दुन्नि ॥३४॥

ઉચ્ચાનાગરી, વિદ્યાધરી, વળી અને મધ્યમા એ કોટિકાણુની શાખાઓ છે. આ પ્રમાણે બીજી પણ ઘણી શાખાઓ નીકળી છે, જેનાં નામો પણ કોઈ જાણતું નથી. જલ્દિયાદાર અને કાસહદ આ બે ગરુઓ વિદ્યાધરશાખાના છે, જે પુષ્પગુચ્છની જેમ સૌ સજ્જનોનાં મનને હરણ કરનારા અને મુનિરૂપી લમરાઓથી શોભાયમાન છે.

જેન સંઘે આખૂની આસપાસમાં શત્રુજય, ઉજ્જયંત, શત્રુજયાવતાર, લગવાન મહાવીરની ઉપસર્ગભૂમિ વગેરે સ્થાપનાતીર્થો રચ્યાં છે; તેમ બ્રાહ્મણોએ પણ ઋષિકેશ, બદરીકાશ્રમ, દ્વારિકા, મંદુઆજી, વશિષ્ઠાશ્રમ, બ્રહ્માણનગર, કાશી વગેરે સ્થાપનાતીર્થો બનાવ્યાં છે. આખૂની નીચે કાસહદ ગામ છે. તેની ત્રણે બાજુએ આખૂનો લીલો છમ પ્રદેશ શોભે છે. બ્રાહ્મણો આ સ્થાનને લઘુકાશી કહે છે. બ્રાહ્મણો બતાવે છે કે, મારવાડ કે ગુજરાતના શૈવો કાશી જેટલે દૂર જઈ ન શકે, તેઓ અહીંની યાત્રા કરી કાશીયાત્રાનું પુણ્ય મેળવી શકે છે. આ રીતે આ સ્થાન તીર્થધામ છે. કાસહદની બહાર મોટી નદી છે, જે ગંગા કહેવાય છે, તેના કાંઠે શિવાલય છે તેને વિશ્વનાથનું મંદિર કહે છે. અહીં કરવત લેવાનું સ્થાન પણ સ્થાપન કરેલું છે. અહીં એક સમયે ઘણાં ઘરો હતાં, તેમજ સંસ્કૃત ભાષાનું પઠન-પાઠન પણ ચાલતું હતું.

કાસહદ એ જોનોનું પણ મહત્વનું સ્થાન છે. એ કાસહદગરુચ્છની ઉત્પત્તિનું નગર છે.

વિદ્યાધરકુલ અને વિદ્યાધરશાખા એ પ્રાચીન અસલના શ્રમણસંઘો છે. આં પાદલિખ્ત, આં સિદ્ધસેન દિવાકર, આં હરિભદ્ર, આં સંગમ, આં યક્ષદેવ વગેરે ઘણાં પ્રભાવક મુનિવરો આ શાખામાં

યથા અથવા ચાર ગચ્છો મુકરર થયા ત્યારે તેમના વંશજો આ શાખામાં લગ્યા. (જૂઓ, પ્રકં ૧૪, પૃં ૩૦૫, ૩૦૬)

રાજગચ્છ પટ્ટાવટીમાં કાસહદગચ્છમાં હુંબક શાખામાં આંખપુટને બતાવ્યા છે. (પૃં ૬૫)

કાસહદગચ્છ એ વિદ્યાધરકુલ-શાખાથી નીકળ્યો છે.

કાસહદ ગામમાં જિંથી ટેકરી (ટીલા) ઉપર ચોવીશ દેરીઓવાળું વિશાળ જૈન દેરાસર છે. તેમાંની દેરીઓ અને પ્રતિમા ઉપર સંં ૧૦૬૧, સંં ૧૨૬૧, સંં ૧૨૬૬ વગેરે સાક્ષના કાસહદગચ્છમાં ઉલ્લેખો છે. એક દેરી પર લખ્યું છે કે, “સંં ૧૦૬૧ માં અહીં લિખ્તમાલનગરથી આવેલ ઉત્તમ શુભવાન, ધનાઢ્ય વેપારી, જૈનધર્મી શેક વામદેવ પોરવાડે લગ્નઆદિનાથનું સર્વ રીતે મનોરમ મંદિર બંધાવ્યું.

સંં ૧૨૨૨ પહેલાં કાસહદગચ્છમાં મોટા પ્રભાવક આંખ ઉદ્ઘો-તનસૂરિ થયા. તેમની પાટે તેમના પ્રીતિપાત્ર આંખ સિંહસૂરિ થયાં. શુજરાતના રાજ્યસ્થાપક રાજા વનરાજ ચાવડાના મંત્રી શેક નીનાના વંશના મહામાત્ય પૃથ્વીપાલના પુત્ર મહામાત્ય ધનપાલે સંં ૧૨૪૫માં કાસહદમાં પોતાના મોટાભાઈ જગદેવના કસ્યાણુ માટે લં શાંતિ-નાથની પ્રતિમા ભરાવી તેમજ સંં ૧૨૪૫માં આબૂતીર્થની વિમલ-વસહીમાં પોતાના કુટુંબના કસ્યાણુ માટે ચોવીશ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી અને તે દરેકની અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા આંખ સિંહસૂરિનો હાથે કરાવવામાં આવી.

આંખ સિંહસૂરિએ એક લાખ્યવાન બાળકને નાનપણથી જ પોતાની ખાસે રાખી અન્ન પાન વગેરેથી પોષણની વ્યવસ્થા કરાવી હતી, તેમજ તેને કમ્પો બારાક્ષરીથી લઈ બ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, છંદ અને જ્યોતિષશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવીને દીક્ષા આપી હતી. તેને ઉપાધ્યાય પદ આપી તેનું નામ ઉં નરચંદ્રગણિ રાખ્યું. ઉપાં નરચંદ્રે જન્મ-પ્રકાશવાજો ‘જન્મપ્રકાશ’, ‘જન્મભોધિ’, તેના ઉપર સંં ૧૩૨૪ ના મહા સુદિ ૮ ને રવિવારે સ્વોપજ્ઞ ‘બેડાવૃત્તિ, પ્રશ્નચતકિ’, તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞ બેડાલધુલગિની ‘જ્ઞાનદોષિકા વૃત્તિ’ (અંં : ૧૦૫૦) વગેરે

થો રચ્યા છે. ઉપાં નરચંદ્ર આચાર્ય થયા. આં નરચંદ્રના
કુલાઈ પંચ ગુણુલદ્ર થયા. આં નરચંદ્રની પાટે તેમના શિષ્ય
આં રત્નપ્રભ સં ૧૪૧૮ માં વિદ્યમાન હતા.

કાસહદગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિના શિષ્ય ઉપાં દેવમૂર્તિએ સં
૪૭૧ માં 'વિક્રમચરિત્ર' (સર્ગ : ૧૪) રચ્યું.

સં ૧૩૩૦ માં કાસહદગામમાં 'શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર' ની પ્રતિ
ખાચેલી છે. તેની પુષ્પિકામાં લખ્યું છે—

'શેઠ ધનઢાકે કાસહદના લં આદિનાથના દેરાસરમાં લં આદિ-
નાથની નવી મૂર્તિ શુદ્ધ દ્રવ્યથી. લરાવી, તેને મૂળનાયક તરીકે
ખેસાડી.' (શ્લોક ૨૮)

અહીં મધ્યયુગમાં લં આદિનાથ, લં નેમિનાથ તથા લં મહા-
વીરસ્વામીનાં ત્રણ દેરાસરો હતાં. આં અહીં લં આદિનાથનું લંચ
અને વિશાળ મંદિર બાબુ છે. આ મંદિરનું શિખર દૂર દૂરથી
નજરે પડે છે.

કાસહદગચ્છનાં પ્રમાણે વિક્રમની પંદરમી સદીના અંત સુધીનાં
મળે છે. ત્યાર પછી એ અંગેનો કોઈ નોંધપાત્ર ઉલ્લેખ મળતો નથી.
(જૂઓ, પ્રશ્નશતક-વૃત્તિ, મંત્રી, નીનાની
વંશાવલી, જૈનસત્યપ્રકાશ, કંમાંક : ૧૪૫)

શબ્દ શિલાદિત્યના સમયે ચવનોએ વલલીપુરને લાંગર્યું ત્યારે ત્યાંના
જિનપ્રાસાદની પ્રતિમાઓ જૂદે જૂદે સ્થળે મોકલવામાં આવી. આસો
સુદ્ધિ ૧૫ ના દિવસે લં મહાવીર શ્રીમાલનગરમાં, લં આદિનાથ
કાસહદમાં, લં પાર્શ્વનાથ હારીજમાં અને વલલીનાથ શત્રુંજયતીર્થમાં
પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. (જૂઓ, પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ, પૃ. ૮૩)

વિદ્યાધરગચ્છ-બલિહરગચ્છ—

વિદ્યાધરકુલના બલિહર અને કાસહદ એમ બે પેટાગચ્છોનાં
નામો મળે છે.

ઉચ્ચાનાગરી વિજાહરી ચ વહરા-ચ મન્જિમિહા યા. ૧૩૩૩
પ્રયાસિળ સાહાળ કો જાગહ સર્વળામાળિ ॥૩૩॥

વિજાદરસાહાણ ગુચ્છાગુચ્છ વ્ય સન્નિવસુમળમણહરણો ।

જાલિહર કાસરિયા મુગિમહુઅરપરિગયા દુનિ ॥૩૪॥

(સં ૧૨૫૪, આં દેવસૂરિકૃત 'પડમચરિયં')

જાલિહરગચ્છના આં ગુણભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી જાલિહરગચ્છના મોઢવશીય શ્રાવક આસદેવના પુત્ર પાલ્હણે 'નંદી દુર્ગપર' બ્યાખ્યા'ની પ્રતિ સં ૧૨૨૬ ના બીજા શ્રાવણ સુદિ ૩ ને મોમવા લખાવી. (જૈનપુસ્તકપ્રથાતિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૬૦)

જાલિહરગચ્છનાં બીજાં નામો જાલિધર, જાલિહર, જાલિહર અને જાલિહર વગેરે છે. મંલવ છે કે, આ ગચ્છતું ઉત્પત્તિસ્થાન જાલિહરપુર, જાલિહર, આલરાપટ્ટણ કે આલવસ્ત્રી (આડોલી) હોય.

જાલિહરગચ્છની પટ્ટાવલી

૧. આં બાલચંદ્રસૂરિ.

૨. આં સર્વાનંદસૂરિ—તેમણે 'પાર્શ્વનાથચરિત્ર' રચ્યું.

૩. આં ધર્મદોષસૂરિ—તેઓ વિદ્યાધરગચ્છમાં થયા તેમ જ બીજા નામ ધર્મસાર પણ હતું. તેમની પાટે આં રત્નસિંહ થયા જૂનરાતના મંત્રી વિમલશાહે તેમના જ ઉપદેશથી સં ૧૦૮૮ આખૂ પહાડ પર વિમલવસહી બનાવી, જૈનતીર્થની પુનઃ સ્થાપના કરી.

૪. આં દેવસૂરિ—તેઓ આં સર્વાનંદના શિષ્ય હતા. તેમ જ આં દેવેન્દ્ર પાસે ન્યાયશાસ્ત્ર અને આં હરિભદ્ર પાસે સર્વ સિદ્ધાંતોનું અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમણે સં ૧૨૫૪માં વઢવાણશહેરમાં 'પડમચરિયં'ની રચના કરી છે.

૫. આં હરિભદ્રસૂરિ—તેમની પાટે જાં ચંદ્રસિંહ અને જાં હરિપ્રભ થયા. જાં હરિપ્રભ પોતાને આં દેવસૂરિના સંતાનીય બતાવે છે. તેમના સં ૧૩૩૧, સં ૧૩૩૬ ના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

(જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાગ ૨, લેખાંક : ૪૮૩, ૪૮૪, ૪૮૫)

૬. જાં ચંદ્રસિંહસૂરિ—તેમનું નામ પવિત્ર મનાતું હતું તેમના ગુરુભાઈ જાં હરિપ્રભ મોઢજ્ઞાતિના હતા. તેમના આગ્રહ

રાજગચ્છના આં પ્રધુમ્નસૂરિએ સં ૧૩૨૫ માં 'કાલકસૂરિકથા' (શ્લો ૦ ૭૪)ની રચના કરી.

(જૂઓ, પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ ભા ૦ ૨, લેખાંક :

૪૮૩, ૪૮૪, ૪૯૮, જૈન પુ ૦ પ્ર ૦ સં ૦, પ્ર ૦ ૧૯)

૭. ભ ૦ વિબુધપ્રભસૂરિ—તેઓ આં હરિભદ્રના શિષ્ય હતા. અને આં ચંદ્રસિંહની પાઠે આળ્યા હતા. તેમણે સં ૧૩૬—(?) વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ વઢવાણશહેરમાં પાળવસહી જિનાલયમાં શેઠ પાળની પુત્રવધૂ રત્નદેવીએ ભંરાવેલ ભ ૦ નેમિનાથની સપરિકર પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

પલ્લીવાલ—

તત્વાના સકલા કલાપમધિકં વર્યાર્જવાલઙ્કતં

લક્ષ્મીર્વશનટીવ યં શ્રિતવતી પ્રેહ્લદગુણાધ્યાસિતમ્ ।

(—રજ્ઞાનોત્તરગામિલાષમકરોદ વ્યાવર્ણતામાગતા

પલ્લીવાલ इति प्रसिद्धमहिमा वंशोऽस्ति सोऽयं भुवि ॥

વંશઃ પલ્લીવાલોઽસ્તિ સશાલઃ સત્પર્વવાન ।

મૂમત્તોઽપ્યુરરીચક્રે યેનૈકચ્છત્રિતાત્મના ॥

યત્રાનેકવુધા એનેકકવયો ધિષ્ણયાનિ મૂયાંસ્યલં

ચન્દ્રસ્યોપવયઃ કલઙ્કવિકલઃ સજ્ઞાયતે સર્વદા ।

વક્ત્રઃ કોઽપિ ન દૃશ્યતે ન ચ ગુરુર્મિત્રોદયે નિષ્પ્રભઃ

પલ્લીવાલજનાન્વયો નવનમોલક્ષ્મીં દધાનોઽસ્તિ વઃ ॥

સચ્છાયપર્વો ઘનજૈનધર્મઃ સ્થાનેષુ સર્વેષુ વિશેષિતશ્રીઃ ।

વંશઃ પ્રસિદ્ધો ભુવિ પલ્લીવાલામિધોઽસ્તિ મૂમિમૃતિ લઘ્વરૂપઃ ॥

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર ૦ ૧૧, ૨૭,

સં ૦ ૧૨૯૯, પ્ર ૦ ૫૯, ૬૦)

પાલી—મારવાડમાં પાલી નામે મોટું નગર છે. પ્રાચીન ગૂજ-

રાતનું પાટનગર શ્રીમાલનગર સં ૧૦૭૧ માં ભાગ્યું, ત્યારે ત્યાંના

પ્રાદેશી, મહાજનો વગેરે પાલીમાં આવી ચસ્યાઃ આથી પાલી વિશેષ આબાદ બન્યું અને વેપારનું કેન્દ્ર થયું. અહીં પ્રાચીનકાળમાં પૂર્ણ-ભદ્ર મહાવીરનું પ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થ હતું.

પાલીના વ્યાપારીઓનો સાંભર, અજમેર, નાગદા, પાલનપુર ને પાટણ સાથે વ્યાપારી સંબંધ હતો. પાલીના વ્યાપારીઓ અને વતનીઓ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પોતાને પક્ષીવાલ કે પાલીવાલ તરીકે ઓળખાવતા હતા.

જેમ ઉપકેશનગરથી ઉપકેશગમ્ય અને ઉપકેશજ્ઞાતિ નીકળ્યાં તેમ પાલીનગરથી પક્ષીવાલગમ્ય અને પક્ષીવાલજ્ઞાતિ નીકળ્યાં.^૧

જૂનરેશ્વર કુમારપાલ સોલંકી (સં. ૧૧૬૬ થી ૧૨૨૬)એ સં. ૧૨૦૭માં ચંદ્રાવતી થઈ અજમેર ઉપર હસ્તો કર્યો. તેણે પાછા વળતાં અજમેર, સપાદલક્ષ, મેડતા તથા પાલીમાં પોતાની આજુ વર્તાવી માળવા તરફ પ્રયાણ કર્યું.^૨

(-પ્રક. ૩૫, પૃ. ૨૦ રાઘવલી સોલંકીવંશ)

પાલીનગરના રહેવાસીઓ જ્યારે જૂનરાતની સેનાએ અજમેર છૂટી લીધું અને પાછા ફરતાં અહીં પાલી ઉપર યજુ અડાઈ કરશે

૧. ભારતના સંધને સમર્પિત ગની રહેવું યજુ જરૂરી હતું આથી જ. પાર્શ્વનાથ અને જ. મહાગીરસ્તામીની પરંપરાના શ્રમજોની મૂળ ચાર શાખા, ઉપશાખા તથા મુનિસંઘો અમુક અમુક ક્ષેત્રમાં સતત વિહાર કરતા રહેતા અને ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા. આથી સમગ્ર જગત આ મુનિમંત્રો તે તે પ્રદેશ, મુખ્ય નગર, મુખ્ય મુનિનાથ કે નોંધવાત્ર ધટનાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા આ રીતે ધીમે ધીમે ૮૪ મઝ્હા જન્યા હતા.

૨. સં. ૧૨૦૭માં પાલીનો પ્રથમ જાંઝ થયો—

સપ્તોત્તર સૂર્યચતે વિક્રમસષ્ટતરે ત્વચ્ચમેરૌ ।

દુર્ગે છૌમત્તે ત્વરિત પુસ્તકમિદમગ્રહીત્ તદનુ ॥૧॥

અભિશત્ત્વ સ્વયમત્ર ગત ધ્રોમજિનદત્તસુરિશિષ્યમવઃ ।

સ્થિરચન્દ્રાશ્વો ગણિરિદ્ધ કર્મહયહેતુમાત્મનઃ ॥૨॥

અર્થાત્—સં. ૧૨૦૭માં પાલી લાંચું ત્યારે ‘પંચાગ્રહસૂત્ર’ પણ ખડિત થયું. તેને આ. જિનાદત્તસુરિના પ્રશિષ્ય પં. સ્થિરચંદ્રમણિએ લખ્યું.

એવા ખ્યાલથી પાલી બહાર ચાલ્યા ગયા હશે પણ પછી ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે પ્રજાને સાંત્વન આપી પાલીને પૂર્વસ્થિતિમાં લાવવા ધ્યાન આપ્યું હશે. આ ઘટના બન્યા પછી ગુજરાતીઓ પાલીમાં આવીને વસ્યા હોય એમ જણાય છે. એ સ્થળ આજે પણ “ગુજરાતી કટરા” નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તે પછી પાલી ઉપર એ જ શતાબ્દીમાં ખીલ્જી વાર પણ આક્રમિત થતી.

દિલ્હીના બાદશાહ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ ભારત ઉપર ત્રણ વાર આક્રમણ કર્યું હતું. તેણે હિંજરી સં ૫૭૪ (વિ.સં ૧૨૩૪)માં ગિઝનીથી મુલતાન થઈ સીધા ગૂજરાત ઉપર સવારી મોકલી; અને કુતબુદ્દીન ઐબકે સં ૧૨૫૪માં ગૂજરાત ઉપર ફરી વાર સવારી કરી. (જુઓ, પ્ર૦ ૪૪, દિલ્હીના બાદશાહો)

આ સમયે શાહબુદ્દીને કે કુતબુદ્દીને પાલી ભાંગ્યું હતું. તેમાં મુસલમાન સેનાએ એવો ફૂર વર્તાવ કર્યો કે, પાલીની બ્રાહ્મણ, મહાજન, વૈશ્ય વગેરે હિંદુ પ્રજાએ સદાને માટે પાલીનો પણ ત્યાગ કર્યો અને ખીલ્જી જઈને વસવાટ કર્યો. તેઓ જુદા જુદા શહેરમાં જઈને વસ્યા. પાલીથી ઉચાળો ભરી જનારી આ પ્રજા પાલીનું પાણી હરામ કરીને ગઈ તે આજે પણ તેના વંશજોમાંથી પાલી જાય તો ત્યાંનું પાણી પીતા નથી. તેમના વંશજો પલ્લીવાલ કે પાલીવાલ નામથી આજે પણ પ્રસિદ્ધ છે.

આ પલ્લીવાલવંશની વરહુડિયા વગેરે અનેક શાખાઓ છે.

પલ્લીવાલગરુ—

આ પાલીનો એક શ્રમણગરુ હતો, પણ તેની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસની કોઈ વિશ્વસ્ત પ્રત્યાવલી મળતી નથી; પરંતુ શિલાલેખોના આધારે તારવી શકાય છે કે, વડગરુના આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ સં ૯૯૪માં આબૂની તળેટીમાં ટેલીગ્રામની પાસે એક મોટા વડના ઝાડનીચે પોતાના પં ૦ સર્વદેવ, પં ૦ પ્રદ્યોતન, પં ૦ માનદેવ, પં ૦ મહેશ્વર વગેરે ૮ શિષ્યોને એકીસાથે આચાર્ય બનાવ્યા. તે પૈકીના આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્યો સં ૧૧૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ સુધી પ્રદ્યોતન

ગચ્છ 'ના નામથી ઓળખાતા હતા.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૯૭)

આં પ્રહોતનસૂરિના શિષ્ય આં ઇદ્રદેવસૂરિએ પાલીના પૂર્ણભદ્ર-
વીરના જિનપ્રાસાદમાં એક જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આં
ઇદ્રદેવસૂરિથી સં ૧૧૫૦ માં પાલીનગરના નામથી ' પદ્મીવાલગચ્છ '
બન્યો.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૯૬)

આ ગચ્છનાં પ્રહોતનગચ્છ, પદ્મીગચ્છ, પાલીવાલગચ્છ, પદ્મકીય-
ગચ્છ, પાડિવાલગચ્છ વગેરે નામો મળે છે.

આ ગચ્છમાં મોટે ભાગે કમથી કે અકમથી આં શાંતિસૂરિ,
આં યશોદેવસૂરિ, આં નન્નસૂરિ, આં ઉદ્ધોતનસૂરિ આ નામો ગચ્છ-
નાયકનાં રખાતાં હશે; કારણ કે શિલાલેખોમાં આ રીતે નામો મળે છે.

પદ્મીવાલ એ વનવાસીગચ્છની પરંપરામાંથી ભિતરી આવેલો
શ્વેતાંબર જૈનગચ્છ છે. નાકોડાજી અને મહાવીરજી એ પદ્મીવાલ
ગચ્છનાં પ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થો છે.

પરંતુ ભં ૦ મહેશ્વરસૂરિની પરંપરાના યતિ મેઘવંદ્રજી સં ૧૫૯૧
ના મહા વહિ ૧૧ ને સુરુવારની, બિકાનેરના શ્રી. અગરચંદજી નાહટાના
અંધલંડારની, ' આચારંગસૂત્ર 'ની પ્રતિના અંતે લખે છે કે—પદ્મી-
વાલગચ્છ એ પાર્શ્વનાથ સંતાનીય અને ભં ૦ મહાવીરસ્વામીની શાખામાં
થયેલો ગચ્છ છે.

સંભવ છે કે, ભં ૦ પાર્શ્વનાથના સંતાનીય ઉપકેશગચ્છમાં અને
કોરટાગચ્છમાં આં યક્ષદેવ, આં નન્નસૂરિ એવાં નામો મળે છે તે
નામસામ્યથી ઉક્ત યતિવરે આવી કલ્પના કરી હશે.

આ સિવાય ' પડિવાલ ચિતામણિયાખા 'ની સં ૧૬૭૫ સુધીની
એક પ્રાકૃત પટ્ટાવડી મળે છે. ત્યાં એને શ્વેતાંબરગચ્છ બતાવ્યો છે
અને પટ્ટાવડીકારે પોતાને ભં ૦ મહાવીરસ્વામીના સીધા વારસદાર
બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પટ્ટાવડીમાં કેટલાંક નામો ઐતિહાસિક છે. જ્યારે કેટલાંક
નામો એવાં છે કે, જેમનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવા માટે વિવિધ ગ્રંથો,

પ્રશસ્તિઓ અને શિલાલેખોના આધારે તપાસ કરવી પડશે. તે પટ્ટા-વલી આ પ્રકારે છે—

પડિવાલ-ચિંતામણિ શાખા-પટ્ટાવલી

(૧) ગાગુધર સુધર્મસ્વામી, (૨) ગાં જાંબૂસ્વામી, (૩) ગાં પ્રલવસ્વામી, (૪) આં શચ્ચંલવસ્વામી, (૫) આં ચશોભદ્ર, (૬) આં સંભૂતિવિજય, આં ભદ્રગાહુ, (૭) આં સ્વૂલભદ્ર. અહીં સુધીમાં નિહ્વેયો થયા. તેનું વર્ણન વૃદ્ધ-પટ્ટાવલીકારે આપ્યું છે, તેમાંથી જાણી લેવું.

(૮) આં મહાગિરિ, આં સુહસ્તિ સ્વં વીર નિં સં ૦ ૨૯૧.

(૯) આં મહાગિરિ શિષ્ય આં બહુલ સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૨૫.

(૧૦) આં ઉમાસ્વાતિ, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૨૫.

(૧૧) આં શ્યામાચાર્ય, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૩૬.

(૧૨) આં શાંડિલ્ય—તેઓ વીર રાજાના પુત્ર હતા. સ્વં વીર નિં સં ૦ ૩૬૬. અહીં સુધીની આ પરંપરા ઐતિહાસિક છે. (તેમના પરિચય માટે જુઓ, પ્રકં ૮, પૃં ૧૮૦-૧૮૨)

(૧૩) આં શુભત—તેઓ સુલોજ રાજાના પુત્ર હતા.

(૧૪) આં વૃદ્ધવાદી.

(૧૫) આં સિદ્ધસેન દિવાકર, સ્વં વીર નિં સં ૦ ૫૦૭.

(૧૬) આં નાગદિત્ત—તેઓ રાજકુમાર હતા. સ્વં વિં સં ૦ ૮૭.

(૧૭) આં નરદેવ—સ્વં વિં સં ૦ ૧૨૫ (મિડતામાં).

(૧૮) આં સુરસેન—સ્વં વિં સં ૦ ૧૩૭.

(૧૯) આં ધર્મકીર્તિ—સ્વં વિં સં ૦ ૨૧૦.

(૨૦) આં ધર્મઘોષ, (૨૧) આં નિર્વૃત્તિ.

(૨૨) આં ઉદ્દત્ત, (૨૩) આં ચંદ્રશેખર.

(૨૪) આં સુઘોષ, સ્વં વિં સં ૦ ૩૬૭.

(૨૫) આં મહિધર, સ્વં વિં સં ૦ ૪૨૫.

(૨૬) આં દાનપ્રિય, (૨૭) આં સુનિચંદ્ર.

(૨૮) આં દયાનંદ, સ્વં સં ૦ ૪૭૦.

(૨૯) આં ધર્મકીર્તિ, સ્વં સં ૫૧૨.

(૩૦) આં સોમદેવ, સ્વં સં ૫૨૫.

આ સમયે પૂર્વેના વિચ્છેદ થયો અને આં દેવાધગણિ ક્ષમા-
શ્રમણે આગમોને અંધારૂઠ કર્યા.

(૩૧) આં શુભધર, (૩૨) આં મહાનંદ—તેમણે દિગંબરવાદી
વિદ્યાનંદને વાદમાં હરાવ્યો. સ્વં સં ૬૦૫.

(૩૩) આં સુમતિ—સ્વં સં ૬૭૦. આ સમયે આચાર્યોમાં
વિચારભેદ થયો, નવી મામાચારી બની અને ચૈત્યવાસીઓ વધ્યા.

(૩૪) આં ઇંદ્રદેવ, (૩૫) આં ભટ્ટસ્વામી.

(૩૬) આં જિનપ્રભ, સ્વં સં ૭૫૦.

(૩૭) આં માનદેવ—તેઓ ઉત્તરવિહારી હતા. માત્ર મોક્ષમાર્ગનો
ઉપદેશ દેતા હતા. તેમણે ‘સન્મતિતર્ક’ અંધની રચના કરી.
સ્વં સં ૭૮૦.

(૩૮) આં સરવાણુ—તેઓ પટ્ટણીવાલ ગ્રાહણ હતા. વેદના
પારગામી હતા. તેઓ શૂલરોગથી કાલધર્મ પામ્યા.

(૩૯) આં સર—તેમને કોટિગણના આં જયાનંદે આચાર્ય-
પદ આપ્યું.

(૪૦) દેહલ મહત્તર. (૪૧) આં હુર્ગસ્વામી, આં ગર્ગ-
સ્વામી. સ્વં સં ૮૧૨.

(૪૨) આં સિદ્ધર્ષિ, સ્વં ગં ૮૬૮.

(૪૩) આં ધર્મમતિ, (૪૪) આં નેમિસુંરિ.

(૪૫) આં સુવતી—આ સમયે, નવા નવા મતો નીકળ્યા. સૌએ
પોતપોતાના સંઘો રચ્યા. સ્વં સં ૧૧૦૧.

(૪૬) આં દિનશેખર—તેઓ વિદ્વાન અને ઉત્તરવિહારી હતા,
મહાપ્રાણાવિક હતા. તેમણે પાટણમાં મહેશ્વરી વાણિયાઓને ઉપ-
દેશ આપી જૈન બનાવ્યા.

(૪૭) આં મહેશ્વર—તેમણે નાઠાલમાં પટ્ટણીવાલ ગ્રાહણોને

પ્રતિષ્ઠા કરી જૈન ધનાઢ્યા. તેમનાથી ' પદ્મલીવાલંગચ્છ ' મીકુંજ્યો.
સ્વં સં ૦ ૧૧૫૦.

(૪૮) આં દેવસૂરિ—તેમણે જલોરના કિલ્લા ઉપર લં પાર્શ્વ-
નાથના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા લં મહાવીરસ્વામીના જિના-
લય ઉપર સોનાનો કળશ ચડાવ્યો. આ સમયે પુનમિયાં? વગેરે નવા
નવાં મંત્રો મીકુંજ્યો. સ્વં સં ૦ ૧૨૨૫.

આં વાદિદેવસૂરિના વર્ણનમાં ઉપરના પ્રસંગો મળે છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પૃઠં....)

(૪૯) આં જિનદેવ—તેઓ મોટા જ્યોતિષી હતા. તેમણે
સોનંગરા રાજપૂતોને પ્રતિષ્ઠા કરી જૈન ધનાઢ્યા. જલધર પાસે
જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી, સ્વં સં ૦ ૧૨૭૨.

(૫૦) આં કૃષ્ણ, (૫૧) આં વિષ્ણુ.

(૫૨) આં આંદ્રદેવ—તેમણે ' કથોકોશ ' વગેરેની રચના કરી.

(૫૩) આં સોમતિલક, (૫૪) આં ભીમદેવ—તેમણે સં ૦
૧૪૦૨ માં કોરટામાં પ્રતિષ્ઠા કરી.

(૫૫) આં વિમલસૂરિ—તેમણે મેવાડમાં ઉદયસાગરના કિનારે
જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરી.

(૫૬) આં નરોત્તમ—સ્વં સં ૦ ૧૪૬૧, (૫૭) આં સ્વાતિ.

(૫૮) આં હેમસૂરિ—તેઓ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું સ્મરણ કર-
વાથી સં ૦ ૧૫૧૫માં ' ચિંતામણીય ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત હતા.
તેમનાથી ' ચિંતામણિ શાળા ' ચાલી.

(૫૯) લં હરખસૂરિ—તેઓ પોષાળમાં રહેવા લાગ્યા.

(૬૦) લં કમલચંદ્ર, (૬૧) લં ચુંણમલી.

(૬૨) લં સુદરચંદ્ર, સ્વં સં ૦ ૧૬૭૫.

(૬૩) લં પ્રભુચંદ્ર—તેઓ (પટ્ટાવલીકાર)ના સમયે વિદ્યમાન હતા.

૧. પટ્ટાવલીકાર પુનમિયામંત્રો વિરોધી મત તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે. એટલે
સંભવ છે કે, પદ્મલીવાલંગચ્છ ચૌદશના મંત્રને માનતો હશે.

પદ્મીવાલગચ્છીય ગ્રાંથીન આચાર્યો—

પદ્મીવાલગચ્છના કેટલાએક ગ્રાંથીન આચાર્યોનો છૂટક પરિચય આ પ્રમાણે મળે છે—

(૧) આં દેવભદ્રસૂરિપદ્મે આં મિહસેનસૂરિ.

(૨) આં મહેશ્વર—તેમણે ‘કાલકકથા’ રચી છે. સ્વં સં ૧૨૭૪.

(૩) આં અભયદેવની પાટે (૪) આં આમ્રદેવ—તેમણે ‘ગદ્ય-પ્રભાવકચરિત્ર’ રચ્યું છે.

(૫) આં શાંતિસૂરિ—તેઓ પ્રાકૃત ભાષામાં વિવિધ છંદોની રચના કરતા હતા.^૧ (—રાજગચ્છીય પદ્માવલી, વિવિધગચ્છીય પદ્માવલીમુગ્ધ-૫, પૃ ૬૫)

(૬) આં અગ્નિતદેવ—તેમણે ‘વિચારસારપ્રકરણ’ (ગાથા : ૮૯) ‘કદ્મપસૂત્ર દીપિકા, પિંડવિસોહિ દીપિકા, આયરંગસુત્ર દીપિકા, ઉત્તર-ભ્રમયલુપ્ત દીપિકા, આરાધના, ચંદનખાડાવેલી, ચતુર્વિંશતિચોલીરી’ (ગાથા : ૨૫) રચ્યાં છે.

(૭) આં અગ્નિતદેવસૂરિ શિષ્ય પં ૦ હીરાનંદ, તેમણે ‘ચૌબેલી ચોપાઈ’ રચી છે.

પદ્મીવાલ ભટ્ટારક પદ્માવલી

વિવિધ શિલાલેખો, ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓ વગેરેના આધારે પદ્મી-વાલગચ્છની છેલ્લી ભટ્ટારક પદ્માવલી નીચે પ્રમાણે મળે છે—

૧. આં શાંતિસૂરિ—તેમણે સં ૧૪૫૮ ના ફાગણ વદિ ૧ ના રોજ માણવક ઓસવાલે ભરાવેલી ભં સુમતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. (નાહર, લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૨૩૭)

સં ૧૪૬૨ ના મહા વદિ ૪ ને ગુરુવારે છાન્ડે લખમણે ભરા-વેલી ભં શાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(નાહર, લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૨૪૭૮)

૧. સં ૧૨૬૧ ની એક તાડપત્રની પ્રતિમાં આં સિદ્ધસેન, આં પાઈ-સિત, આં મહાવાદી, આં અપરિહિ વગેરેનાં પ્રાકૃતમાં ગદ્ય ચરિત્રો મળે છે.

૨. ભંડ શ્રીમૂરિ—તેઓ ભંડ શાંતિસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સંં ૧૪૬૫ માં ભંડ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(કૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૫૫)

૩. ભંડ યશોદેવ—સંં ૧૪૮૫ થી સંં ૧૫૧૩.

૪. ભંડ નમ્મસૂરિ—સંં ૧૫૨૮, ૧૫૨૯. તેમણે ‘ સ્ત્રીમંધર-સ્વામીસ્તવન ’ (કડી : ૧૩૫) રચ્યું.

૫. ભંડ ઉદ્ધોતનસૂરિ—સંં ૧૫૨૮ થી સંં ૧૫૪૯.

૬. ભંડ મહેશ્વરસૂરિ—સંં ૧૫૭૩ થી સંં ૧૫૯૯.

૭. ભંડ યશોદેવ.

૮. ભંડ નમ્મ—સંં ૧૬૧૩. તેઓ વર્ધમાન પદ્મીવાલગચ્છના હતા. આ સમયે સંં ૧૬૧૩ માં નગરશેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીએ આગરામાં ‘ અંધભંડાર ’ બનાવ્યો.

૯. ભંડ ઉદ્ધોતનસૂરિ—ભંડ નમ્મની પાટે ભંડ અગ્નિતદેવના શિષ્ય ક્ષમાનંદે સંં ૧૫૯૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે ‘ ઉપા-સકલશાંગસૂત્ર ’નું સંશોધન કર્યું.

૧૦. ભંડ મહેશ્વરના પરિવારમાં ઉંડ રતનચંદ્ર, ઉંડ ખિમાણુંદ, પંડ લાલચંદ્ર શિષ્ય મેઘચંદ્રે સંં ૧૫૯૧ ના મહા વદિ ૧૧ ને શુક્રવારે ફલોધિ પાર્શ્વનાથતીર્થ પાસેના મેડતાનગરમાં ‘ આચારંગ-સૂત્ર ’ લખ્યું.

૧૦. ભંડ મહેશ્વર—સંં ૧૬૨૬ થી ૧૬૮૧. તેમની પરંપરામાં મહોંડ નરચંદ્રગણિ મિશ્ર શિષ્ય પંડ વિજયસાગરગણિએ સંં ૧૬૨૬ ના મહા સુદિ ૬ ના રોજ જોધપુરમાં છાએડના પાંચમના ઉજમણા માટે ‘ પડાવશ્યક-બાલાવબોધ ’ લખ્યો.

૧૧. ભંડ યશોદેવસૂરિ—સંં ૧૬૬૭ થી ૧૬૮૧. તેમની પરંપરામાં ઉંડ હરશેખર શિષ્ય ઉંડ કનકશેખર શિષ્ય ઉંડ દેવશેખર શિષ્ય ઉંડ સુમતિશેખરના ઉપદેશથી વીરમપુરના નાકોડાતીર્થમાં સંં ૧૬૬૭ના ભાદરવા સુદિ ૯ ને શુક્રવારે ભંડ પાર્શ્વનાથ તથા ભંડ મહાવીરસ્વામીના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સંં ૧૬૭૯ ના બીજા અષાઠ-સુદિ

૨ ને રવિવારે નવી ચોકી અને સં ૧૬૮૧ ના ચૈત્ર વદિ, ૩ ને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રમાં પ્રવેશચોકી ધનાભ્યાં.

જૈનો—શિલાલેખો અને પ્રચલિતઓના આધારે જાણવા મળે છે કે, પંડ્લીવાલો તથા છાજડ, ધાકડ, ધોખા, બહોરા અને કુંગરવાડ વગેરે એસવાલો પંડ્લીવાલગચ્છના જૈનો હતા,

પંડ્લીવાલ જ્ઞાતિ—

પંડ્લીવાલો માટે માડલિક, ઠકુર (ઠં), સાહુ, સંઘપતિ વગેરે વિશેષણો વપરાય છે. એક દરે પંડ્લીવાલો ધની, સુખી, મોલાવાળા રાજમાન્ય અને શ્વેતાબર જૈનો હતા. આ પંડ્લીવાલ જૈનોએ ધણુ પ્રાર્થિક કાર્યો કર્યા છે—

૬ પાલીના પ્રધોતનગચ્છના લખમણના પુત્ર દેશજી સં ૧૧૫૧ ન અષાઢ સુદિ ૮ ને શુરુવારે પાલીમાં પૂર્ણાબદ્ર મહાવીરના જિનચૈત્યની દેરીમાં ભં ૪૫૭૬ વની પ્રતિમા પધરાવી. (જૈનપુન્યપ્રસંગ, પ્ર ૧૦૮)

૬ મોટા હાનવીર શેઠ લાખણ પંડ્લીવાલે સં ૧૨૬૬ ના કાર્તિક મહિનામાં રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેનના પ્રપદ્ધર, જેઓ ઉત્કલ ચારિત્રધારી આં રત્નપ્રભ નામે હતા, તેમના ઉપદેશથી 'સમરાધિવ્ય કહા' લખાવી, તેમની પાસે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું. (જૈનપુન્યપ્રસંગ, પ્ર ૩૫)

૬ વરહુડિયા નેમડ પંડ્લીવાલના વંશજોએ શત્રુજય, ગિરનાર આખૂ વગેરે મોટા મોટા નગરોમાં દેરાસર, દેરીઓ, જિનપ્રતિમાઓ પરિકરો અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

(-પ્રક ૩૮, વરહુડિયાવંશ, પ્ર ૪૪)

૬ તેના પૌત્ર જિનચંદ્રે સં ૧૨૬૨ માં, સં ૧૨૬૬ માં વીજ પુરમાં તપાગચ્છના આચાર્યોને પધરાવી ચતુર્માસ કરાવ્યાં તેમજ જૈન શાસ્ત્રો લખાવ્યાં. (પ્ર ૩૮, પ્રક ૪૪, ૪૫)

૬ વરહુડિયા જિનચંદ્રના પુત્ર વીરધવલ અને ભીમદેવ, તપાગચ્છના આં વિદ્યાનંદસૂરિ (સં ૧૩૦૨ થી ૧૩૨૭, પ્ર ૪૬) અને દાદ ધર્મદોષસૂરિ (સં ૧૩૦૨ થી ૧૩૫૭, પ્ર ૪૬) બન્યા, જેઓ મોટા સાની, સ્વામી અને તપસ્વી હતા. આ બંને આચાર્યો પોતાની જ્ઞાતિના

હોવાથી પદ્મીવાલો ત્યારથી તેમની પરંપરાના વધુ રાગી બન્યા.

§ સોદી પદ્મીવાલના પૌત્ર આહડ, તેમના પુત્ર પદ્મસિંહની પુત્રી ભાવસુદરીએ સાધ્વી કીર્તિગણિની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. આહડના પુત્ર શ્રીપાલે સં. ૧૩૦૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને રવિવારે ભરુચમાં આં કમલપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ‘અન્નિતનાથચરિત્ર’ લખાવ્યું અને તેમના પદ્મધર આં નરેન્દ્રસૂરિ પાસે વ્યાખ્યાન કરાવ્યું.

(-પ્રકં ૩૮, સોદીવંશ)

§ મહાન્નિગપુરના ઠં દેહા પદ્મીવાલના પુત્ર મહીચંદ્રના પુત્રો રતનપાલ વિજયપાલે પોતાના પૂર્વજોના કડ્યાણુ માટે ભં મદિલનાથની દેરી તથા પ્રતિમા કરાવી, તેની ચંદ્રગચ્છના આં હરિપ્રભસૂરિના શિષ્ય આં યશોભદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૫૪૫)

§ સાહુ ઈશ્વર પદ્મીવાલના પુત્ર કુમારસિંહે નાશિકમાં ભં ચંદ્રપ્રભસ્વામીના જિનાલયનો પૂરો છળોદ્ધાર કરાવ્યો.

(-વિવિધતીર્થકલ્પમાં નાસિકચપુરકલ્પ)

કર્પૂરાદેવી પદ્મીવાલે સં. ૧૩૨૭ માં ‘શતપદ્મી-દીપિકા’ લખાવી.

(જૈન પુ. પ્ર. સં. ૦, પ્ર. ૧૧૧)

§ પુના પદ્મીવાલના પૌત્ર ગણદેવે ખંભાતની પોપાળમાં ‘ત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષચરિત્ર’ લેટ આપ્યું.

§ વીરપુરના ધનાઢય દેહાધર પદ્મીવાલની પત્ની રાસલદેવીએ ‘ગણુધર સાર્ધશતક’ની ટીકા લખાવી. (જૈ. પુ. પ્ર. સં. ૦, પ્ર. ૧૦૩)

§ ઠં વિક્રમસિંહ વગેરે ૩ પદ્મીવાલભાઈઓએ ઠં કુમારસિંહ પદ્મીવાલ તથા તેની પત્ની સિંગારદેવીના માળાપના કડ્યાણુ માટે સં. ૧૩૩૭ ના ફા. સુ. ૮ ના રોજ ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા ભરાવી તેની આં માણેકચંદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(-આં બુદ્ધિં ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ, ભા. ૧, લેખાંક : ૧૩૭)

§ મંત્રી આભૂ પદ્મીવાલના વંશમાં અનુક્રમે મહાણસિંહ (પત્ની શ્રી), ભીમ. (પત્ની કર્પૂરાદેવી), સોની સૂર (પત્ની સુહવદેવી), સોની

પ્રથમ પ્રથિમસિંહ (પત્ની પ્રીમલદેવી), સાદ્દહા અને 'ધનરાજ' યથા. સોની પ્રથિમસિંહને સિંહ નામે ભાઈ અને સિંહાક નામે પુત્ર હતો. સિંહાક પ્રીતિવાળો, શુભવાળો અને પ્રતિભાશાળો હતો. સિંહાકે કાકા સિંહની આજ્ઞાથી સં. ૧૪૨૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના રોજ પાટણમાં તપાગમ્હના આં જયાનંદસૂરિ તથા આં દેવસુંદરસૂરિનો આચાર્ય-પદમહોત્સવ કર્યો.

§ સિંહાક અને ધનરાજે કાકા સિંહની આજ્ઞાથી સં. ૧૪૪૧માં ખંભાતમાં તમાલીમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથના ચૈત્યનો છુલ્લોદાર કરાવ્યો અને આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્મધર આંજ્ઞાનસૂરિનો સૂરિપદમહોત્સવ કર્યો.

§ તેના જ કાકા ભાઈઓ લખમસિંહ, રામસિંહ અને ગોવાલે સં. ૧૪૪૨ માં આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્મધરે આં કુલમંડનસૂરિ તથા આં શુભરત્નસૂરિનો સૂરિપદમહોત્સવ કર્યો.

§ સોની પ્રથિમસિંહ પદ્મીવાલના પુત્ર સાદ્દહાએ આં દેવસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૨ ના ભાદરવા સુદિ ૨ ને સોમવારે ખંભાતમાં 'પંચાશક વૃત્તિ' તાડપત્ર પર લખાવી. (મશસ્તિ : ૪૦)

§ ભરતપુરના દિવાન જોધરાજા પદ્મીવાલે ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બનાવી તેની વિજયગમ્હના ભદ્રારક પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

§ વિવિધ ગ્રંથપ્રશસ્તિઓના આધારે જણાય છે કે, નંદાણી ગામનો જસદ્દ પદ્મીવાલ આં યશોભદ્રસૂરિનો, આલડ પદ્મીવાલ આં માનતુંગસૂરિનો, શેઠ અરિસિંહ તથા કુમારદેવી આં જિનપ્રભસૂરિના તથા આગમગમ્હના આં રત્નસિંહના ભક્ત શ્રાવકો હતા.

§ પદ્મીવાલ શેઠ સાહુ પદ્મમા પત્ની તેજલે કુલશુરુની આજ્ઞાથી ભં મુનિસુત્રતસ્વામીની દેરી કરાવી.

(નાહર, જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૫૭)

§ ૬૦ પદ્મીવાલે સં. ૧૨૭૧ ના અષાઢ સુદિ ૮ ને રવિવારે ભં આદિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ધાતુમૂર્તિ પાટણમાં વિરાજમાન છે.

(—આં બુદ્ધિસાગર, જૈનપ્રતિમા-લેખસંગ્રહ, ભા. ૧, લેખાંક : ૧૦)

૬ બીજા પદ્મીવાલના પુત્ર દેવ અને તેણે સં. ૧૩૬૬ માં ભં. આંતિનાથની પ્રતિમા ભરાવી. રાજગચ્છના આં. હંસરાજસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—આગરાના ચિતામણિ પાર્શ્વનાથના ત્રિનાથની ધાતુપ્રતિમાનો લેખ)

૬ ૮૦ બ્રાહ્મ પદ્મીવાલની પત્ની નાથિકીદેવીએ થોતાના પુત્રના કલ્યાણ માટે સં. ૧૩૬૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ને સનિવાદે ભં. મહા-વીરશ્યામીની પ્રતિમા ભરાવી. તેની ધર્મચોખ્ખના આં. માનતુંગ-સૂરિના શિષ્ય આં. હંસરાજસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ધાતુ-પ્રતિમા મહેસાણાના દેરાસરમાં વિદ્યમાન છે.

(—આં. વિજયધર્મસૂરિનો જૈનપ્રતિમા-લેખ સં. ૧૧૦૦ ૧, લેખાંક : ૬૫)

૬ મંડલિક લાલાક પદ્મીવાલે સં. ૧૫૧૦ ના ફાગણ વદિ ૩ ને મુકવાદે ભં. ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિમા ભરાવી. અંબલગચ્છના આં. જય-કેશરિસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૧, 'ધર્મરત્ન' માસિક વર્ષ ૧, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં. ૨૪, કં. ૨૫૫; પૃ. ૪૩૦, જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ)

બ્રહ્માણુગચ્છ—

અંલવ છે કે, બ્રહ્માણુગચ્છ બ્રહ્મદીપિકા શાળાની પરંપરા હશે. આબુ પહાડની પાસે વરમાણુ ગામ છે તેમાં બ્રહ્માણુગચ્છની મૂળ ગાદી હતી. આ ચૈત્યવાસીગચ્છ હતો તે આબૂના પશ્ચિમી પ્રદેશોમાં ફેલાયેલો હતો. તેની સીધી પટ્ટાવલી મળતી નથી. શિલાલેખો અને અંથ-પુષ્પિકાઓમાં આ ગચ્છના આચાર્યોનાં નામો વીખરાયેલાં પડ્યાં છે.

તે પૈકીનાં કેટલાંએક નામો આ પ્રમાણે છે—

આં. યશોભદ્ર સં. ૧૧૨૪

આં. ભદ્ર સં. ૧૧૨૪

આં. યશોભદ્ર સં. ૧૧૮૫

આં. શાલિભદ્ર સં. ૧૧૭૦

ચૈત્ર સુદિ ૧૩ રાણકપુર

આં. યશોભદ્ર સં. ૧૧૮૫, ૧૧૮૨

આં. દેવ સં. ૧૧૪૪

આં. જયપ્રભ સં. ૧૨૬૧

આ. શ્રીપતિ સં. ૧૧૮૮	આ. બુદ્ધિસાગર સં. ૧૩૨૦,
આ. વીર સં. ૧૨૧૩, ૧૩૦૫	સં. ૧૩૨૬, સં. ૧૩૮૦
આ. વિમલ સં. ૧૨૬૩,	આ. વિજયસિંહ સં. ૧૩૫૧
સં. ૧૩૧૬	
આ. જગજીવ સં. ૧૩૧૧,	આ. દેવચંદ્ર સં. ૧૪૩૨
સં. ૧૩૩૦, સં. ૧૩૪૯	આ. મુનિચંદ્ર સં. ૧૪૩૪
આ. મુનિચંદ્ર સં. ૧૩૪૦,	સં. ૧૪૪૬, સં. ૧૪૫૪
સં. ૧૩૭૦	આ. જગજીવપદ્મે આ. પ્રજાજીવ
આ. જગચંદ્રસૂરિ સં. ૧૩૭૧	સં. ૧૪૯૩
લ. હેમતિલક સં. ૧૪૩૪,	આ. સોમચંદ્ર સં. ૧૪૪૦
સં. ૧૪૪૬, સં. ૧૪૫૪	આ. બુદ્ધિસાગરપદ્મે આ.
સલખણપુરીય આ. સં. ૧૪૪૭	વિમલસૂરિ સં. ૧૬૧૫
લ. બુદ્ધિસાગર સં. ૧૪૨૯,	લ. મુનિચંદ્રપદ્મે આ. વીર
સં. ૧૪૯૩	સં. ૧૫૨૪
આ. મુનિપ્રભ સં. ૧૪૪૬	
લ. મુનિચંદ્ર સં. ૧૫૬૩,	
સં. ૧૫૧૨, સં. ૧૫૨૨.	

છૂટક છૂટક ઘટનાઓ આ પ્રમાણે મળે છે—

સં. ૧૧૪૪ મહા સુદિ ૧ બ્રહ્મીગચ્છીય શ્રીદેવાચાર્ય.

(જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભા. ૨, લેખાંક : ૩૮૨)

સં. ૧૧૨૪ આ. ભદ્રાચાર્ય, સંતેજ દેશસરના પખાસનનો લેખ.

(જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮)

સં. ૧૧૯૨ ના જેઠ સુદિમાં બ્રહ્મણીયગચ્છના આ. વિમલાચાર્યના શ્રાવકે ‘નવપદપ્રકરણ લઘુવૃત્તિ’ કથા લખાવી. સાધ્વી મીનાગણિ, નંદાગણિ, સિસિણી લખમી દેમત.

સં. ૧૨૬૧ ના જેઠ સુદિ ૨ ને રવિવારે બ્રહ્મણીયગચ્છમાં આ. જયપ્રભસૂરિએ લ. નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી.

સં ૧૩૨૬ આં બુદ્ધિસાગરે લં નેમિનાથનો ચોવીશવટ્ટો સ્થાપ્યો. (જૂઓ, શંખેશ્વર મહાતીર્થ-પ્રતિમાલેખ)

સં ૧૪૪૬ના વૈશાખ વદિ ૧૧ ભદ્રારક સુવ્રતસૂરિપદે લં ઈશ્વરપદે લં વિજયપુણ્ણસૂરિપદે લં રત્નાકરસૂરિપદે લં હેમતિલકસૂરિએ પૂનઃ સિંહના શ્રેય માટે મંડપ કરાવ્યો. વૃહદગચ્છે બ્રહ્માર્ણીયશ્રીઝડયંપ્રમસૂરિમિઃ ॥

સં ૧૫૧૯ જેઠ સુદિ ૯ના રોજ આખૂ ઉપર લં સુમતિનાથ તથા લં વિમલનાથની પંચતીર્થી પર ઉપર સુજળનો ઉલ્લેખ છે. આથી જણાય છે કે, તે આચાર્ય વરમાણમાં જન્મ્યા હશે.

(જૂઓ, અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૬૪૩)

દેવાનંદિત-દેવાનંદગચ્છ—આ ગચ્છનાં દેવાનંદિત અને દેવાનંદ એમ બે નામો મળે છે. પુષ્પિકાઓમાં આ ગચ્છ માટે શ્વેતાંબર મહાગચ્છ મહાવીરપ્રણીત નંદિતગચ્છ એવું વિશેષણ મળે છે. આથી નક્કી છે કે, આ ગચ્છ શ્વેતાંબરગચ્છ છે. આની ઉત્પત્તિ માટે સ્પષ્ટ કોઈ હકીકત મળતી નથી. એટલે આ વિશે સંશોધન કરવાની જરૂર છે. આમ છતાં આ ગચ્છ માટે અમે ચાર અનુમાનો કર્યા છે :

(૧) વનવાસીગચ્છના અંતિમ આં વિમલચંદ્રસૂરિના ગુરુભાઈના શિષ્યની પરંપરામાં દેવાનંદગચ્છ વડગચ્છનો સગોત્રીય ગચ્છ હશે.

(૨) આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ વડ નીચે એક જ મુહૂર્તમાં ૮ સાધુઓને આચાર્યપદવી આપી તે પૈકીના એકની પરંપરા હશે.

(૩) દેવાનંદગચ્છ અને દેવાચાર્યગચ્છ એક હશે. આ રીતે પણ દેવાનંદગચ્છ વડગચ્છનો સગોત્રીય હશે.

(૪) આં અભયદેવસૂરિની પરંપરામાં ૪૧ મી પાટે આં દેવાનંદ થયા છે.

દેવાનંદગચ્છમાં—

૩૫. આં ઉદ્ધોતનસૂરિ. ૩૬. આં યશોભદ્રસૂરિ.

૩૭. આં દેવભદ્રસૂરિ તથા આં યશોદેવસૂરિ થયા હતાં. તેમણે સં ૧૧૬૪ માં ‘પ્રમાણાન્તરભાવ’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. (પ્રકં ૪૪) તેમજ વાચનાચાર્ય પં ૦ ગુણાકરે સં ૧૨૧૧ના પોષ સુદિ ૧૪

ના રોજ ડોઢોઈમાં આં જાપ્પલદિદૃત 'ચતુર્વિંશતિ'ની પ્રતિ લખી હતી.

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિનંદ્ર, પ્રશસ્તિ ૬૬)

દેવાનદિતગચ્છના આં શીલ્લદ્રસંતાનીયની ચં ૧૨૧૪ ની ગુરુમર્તિ મહેસાણાના મોટા દેરામરમાં વિદ્યમાન છે.

આં વિમલચંદ્રસૂરિ—વનવાસીગચ્છના છેલ્લા વિહારુક આચાર્ય હતા. તેમની પાઠે આં ઉદ્ધોતનસૂરિ થયા, જે વડગચ્છના પ્રથમ આચાર્ય હતા.

આં નેમિચંદ્રસૂરિ આં ઉદ્ધોતનસૂરિનો પરિવ્રજ્ય દ્વંકાશરીમાં આ રીતે આપે છે—

આં ઉદ્ધોતનસૂરિ જાં જાંજૂસ્વામીની પરંપરામાં ચંદ્રકુલની વિહારુક શાખામાં થયા. તેઓ વડગચ્છના અલંકારમમાં હતા. તેઓ પાંચે ઇદ્રિયોથી સોહામણા, ક્ષમાધર, જીવંત ધર્મસ્વરૂપ, મૌમ્ય, સ્થિર ગભીર, અશુભ ભાવનાથી રહિત, રાગ દ્વેષ અને આકંઠાર વિનાના, નિર્મલ ગુણવાળા, નવકલ્પે વિહારી, વિદ્યાવાન્, આં પ્રધુમ્ન, આં માનદેવ, પ્રસિદ્ધ આં સર્વદેવ વગેરે શ્રમણપરિવારથી વસાયેલા હતા.

(ઉત્તરજયણમુત્તવૃત્તિ, મહાવીરચરિય,

ચં ૧૧૨૬, ૧૧૩૬ પ્રકં ૩૫, પૃ ૧)

તેઓ દીર્ઘાયુષી હતા. ઘણાં વર્ષો મુખી આચાર્યપદે રહ્યા હતા. તેમણે સં ૬૩૭માં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(—નાહર, જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૦૭૬)

તેમણે સં ૬૬૪માં વડગચ્છની સ્થાપના કરી હતી અને સંજવત્ સં ૧૦૧૦ પહેલાં સ્વર્ગગમન કર્યું હતું. તેઓ હંમેશાં દિવસમાં એક વાર જ આહાર લેતા હતા. તેમની કૃપાથી ચણક બ્યાપારી ધનાઢ્ય બન્યો હતો.

(—ભક્તામરસ્તોત્રવૃત્તિ)

તેઓ પૂર્વદેશનાં તીર્થોની યાત્રા કરી સં ૬૬૪માં આબૂ પ્રદેશમાં યાત્રાર્થે પધાર્યા. ત્યારે તેઓ આબૂની તળેટીમાં તેલી ગામમાં વિરાજમાન હતા. ત્યારે આકાશમાં નજર નાખતાં બ્રહ્મારના યોગથી એકાએક જાણ્યું કે, 'કાલનો દિવસ ઉત્તમ છે, શુભ મહેલ. ઉચ્ચ

સ્થાનના બને છે, છત્રયોગ થાય છે, સંતાન-વૃદ્ધયોગ થાય છે, તેા મારે મારી પાટે આવતી કાંડે નવા આચાર્યની સ્થાપના કરવી હેતુઓ.’

એમ વિચારી આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ બીજે દિવસે શુદ્ધ વેળા આવતાં પોતાના શિષ્યો સર્વદેવ, માનદેવ, મહેશ્વર, પ્રદ્યોતન વગેરે આડ મુનિઓને વડના આડની નીચે આચાર્યપદવી આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા, ત્યારથી આ મુનિસમદાય ‘વડગચ્છ’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.^૧

વડગચ્છ એ નિર્ઘન્યપરંપરાનો પાંચમો ગચ્છ છે. વડગચ્છનાં બીજાં નામો વદ્દગચ્છ (પ્રાકૃત) અને વૃહદ્દગચ્છ (સંસ્કૃત)માં પણ મળે છે. વડગચ્છની ઘણી શ્રમણપરંપરાઓ આડી છે, જે આ પ્રમાણે છે—

પરંપરા પહેલી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સં૦ ૯૯૪, (૩૬) આં સર્વદેવ સં૦ ૧૦૨૦, (૩૭) આં દેવસૂરિ સં૦ ૧૧૧૦, (૩૮) આં સર્વદેવ સં૦ ૧૧૨૯, (૩૯) આં નેમિચંદ્ર સં૦ ૧૧૩૯, (૪૦) આં મુનિચંદ્ર સં૦ ૧૧૭૮, (૪૧) આં અન્નિતદેવ, આં વાદિદેવ સં૦ ૧૨૨૬.

આ શ્રમણપરંપરામાંથી પૂનર્ગિયામત, અંચલમત, ત્રિસ્તુતિકમત, ચઉદસિયામત, તપાગચ્છ, નાગોરીતપાગચ્છ, દેવાચાર્યગચ્છ, પાચચંદ્ર-મત, કલુકમત, લોંકામત, વિજયમત વગેરે ઘણા ગચ્છો—મતો નીકળ્યા.

પરંપરા બીજી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ, (૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ, (૩૭) આં જિનચંદ્ર (ધોળકામાં), (૩૮) આં આમ્રદેવ, (૩૯) આં નેમિચંદ્ર, (૪૦) આં યશોદેવ. સંલવ છે કે તેમણે ‘ઉપદેશમાલા’ની મોટી ટીકા,

૧. આજે આજુ પઢાડની નીચે દેવાવડ (દિયાણાતીર્થ) અને રા’બડ (રાદ્ધરતીર્થ) એમ બે સ્થાનો મળે છે—

દિયાણા—

શ્રીઅર્વુદામિધમહીધરપાર્શ્વર્તી ગ્રામોઽસ્તિ ચો દિયવરામિધયા પ્રસિદ્ધઃ ।

શ્રીવર્ધમાનજિનનાયકતુજ્જશૃંગપ્રાસાદરાજપરિવારિતભૂમિમાગઃ ॥

(વિશેષ માટે જુઓ, પ્રક૦. ૩૫, પૃ૦ ૪૯)

‘ઉપદેશપદ વૃત્તિ, રચણચૂડકહા’ વગેરેની પહેલી પ્રત લખી હશે અને આં અભયદેવમૂરિને નવ અંગોની ટીકા લખવામાં સહાય કરી હશે.

(—શ્રીપ્રશન્તિમંત્રહ, પ્રં ૩૪, પૃં ૨૬;

ઉપદેશમાલાવૃત્તિની પ્રશસ્તિ)

પરંપરા ત્રીજી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનમૂરિ સંં ૬૬૪. (૩૬) આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ.

(૩૭) આં અન્નિતદેવમૂરિ.

(૩૮) પંં યશોદેવગણિ—તેઓ ગૃહસ્થપણમાં આં પ્રદ્યુમ્ન મૂર્તિના નખ્તા થતા હતા અને મુનિપણમાં આં પ્રદ્યુમ્નમૂરિના પ્રશિષ્ય હતા તેમજ આં ઉદ્ધોતનમૂર્તિના શિષ્ય આં મુનિચંદ્ર-સૂરિના નાનાભાઈ થતા હતા તેમણે ‘રચણચૂડકહા’ની પહેલી પ્રત લખી હતી અને આં અભયદેવમૂરિને સંં ૧૧૨૦ થી સંં ૧૧૨૮ માં નવ અંગોની ટીકા રચવામાં સહાય કરી હતી

પરંપરા ચોથી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનમૂરિ સંં ૬૬૪. (૩૬) આં માનદેવસૂરિ.

(૩૭) આં જિનદેવગણિ

(૩૮) આં હરિભદ્રમૂરિ—તેમણે મંં ૧૧૭૨ માં ‘પ્રાચીન કર્મ-મથ’ની ટીકા (મંં : ૮૫૦) મંં ૧૧૮૫ માં ‘ક્ષેત્રસમામ’ની ટીકા, ‘પ્રશમરનિપ્રકાશ’ની ટીકા, ‘શ્રેયામનાયચરિત્ર’, ‘મુનિપતિપરિત્ર’ વગેરે રચ્યા છે.

પરંપરા પાંચમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનમૂરિ સંં ૬૬૪.

(૩૬) આં મુનિચંદ્રમૂરિ—મંં ૧૧૨૮. તેમનો દેહ સૌમ્ય હતો. સ્વભાવે શાંત હતા. આં અન્નિતદેવસૂરિના શિષ્ય પંં યશોદેવગણિ ગૃહસ્થપણમાં તેમના નાનાભાઈ થતા હતા. (રચણચૂડકહા પ્રશસ્તિ)

પરંપરા છઠી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનમૂરિ સંં ૬૬૪, (૩૬) આં વર્ધમાનમૂરિ સ્વં, સંં ૧૦૮૮.

(૩૭) આં ત્રિનેશ્વરસૂરિ. (૩૮) નવાંગવૃત્તિકાર આં અભાય-
દેવસૂરિ સ્વં સં ૧૧૩૯.

(૩૯) આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ, આં વર્ધમાનસૂરિ સં ૧૧૭૨.

આ પરંપરામાંથી પદ્મકથ્યાનુક્રમત, દુદ્ધપદ્મીયગચ્છ, ખરતરમન
વગેરે ગચ્છો-મતો નીકળ્યા.

પરંપરા આતમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સં ૯૯૪.

(૩૬) આં પ્રદ્યોતનસૂરિ—તેમનાથી ‘પ્રદ્યોતનશાખા’ નીકળી
અને આ પરંપરાના આં અંદ્રદેવસૂરિ સં ૧૧૫૦ થી પદ્મીવાલ-
ગચ્છ નીકળ્યો.
(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં : ૫૮)

પરંપરા આઠમી—

(૩૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ સં ૯૯૪. (૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ
સં ૧૦૨૦.

(૩૭) આં દેવસૂરિ સં ૧૧૧૦. (૩૮) આં સર્વદેવસૂરિ સં
૧૧૨૯.

(૩૯) આં જયસિદ્ધસૂરિ. (૪૦) આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ.

(૪૧) આં ધર્મદ્યોપસૂરિ. (૪૨) આં શીલગુણસૂરિ.

(૪૩) આં માનતુંગસૂરિ—તેમણે ‘સિદ્ધજયંતી’ નામે ગ્રંથ રચ્યો.

(૪૪) આં મલયપ્રભ—તેમણે સં ૧૨૬૦ માં ‘સિદ્ધજયંતી’ની
વૃત્તિ ધનાવી.
(-પિટર્સન રિપોર્ટ ૩, ૩૭)

(-ઉત્તરજન્યણુસુત-વૃત્તિ, મહાવીરચરિય, પ્રાચીનકર્મગ્રંથ-
ટીકા, નવાંગવૃત્તિઓ, પિંડવિસોહિ-ટીકા, સિદ્ધજયંતી-
ટીકા, તપાગચ્છ પદ્માવલી, પદ્માવલીઓ, શિલાલેખો,
પ્રશસ્તિઓ; જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૪૩, ૨૪૯)

રાજવલી પ્રારંભ

વિક્રમની, ખીજી શતાબ્દીના ઘણા જૈનાચાર્યો, જૈનધર્મપ્રેમી
રાજઓ અને મંત્રીઓ સાથે જુદા જુદા દેશના ઘણા રાજઓનાં

નામો સંકળાયેલાં છે. અધરા લેખકો ઘણી વાર તે તે રાજાઓની હયાતી કે કાલસામ્ય વગેરે બાબતોમાં કલ્પિત વિસંવાદ ઉડાવે છે. આથી સામાન્ય વાચકો શંકામાં પડી જતાં મૂંઝાય છે. તેથી અહીં પહેલાં તે તે રાજાઓ અને રાજવંશોની બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. માટે અમે અહીં ઘણા રાજવંશોની તાલિકા આપી છે. લેખકો અને વિચારકો આમાંથી ઘણા ખુલાસો મેળવી શકશે અને ઇતિહાસને ન્યાય આપી શકશે.

ચૌલુક્ય રાજવંશી

ચૌલુક્ય એ કનોજના પ્રતિહારવંશની એક શાખા છે. તેનાં ચલુક્ય, ચિરિક્ય, ચલ્લક્ય, ચલિક્ય, ચાલુક્ય, ચુલુક્ય, ચૌલુકિક, ચૌલુક, ચૌલુક્ય, સોલુંખી અને સોલકી એવાં વિવિધ નામો બહુવા મળે છે. મોટે ભાગે આ વંશના રાજાઓ દક્ષિણમાં અને ગુજરાતમાં થયા છે. દક્ષિણમાં ચૌલુક્ય વિજયાદિત્યના વંશજોએ અને ગુજરાતમાં ચૌલુક્ય સામત રાજિના વંશજોએ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું.

કનોજના પ્રતિહારવંશીય ભોજદેવનું બીલું નામ આદિવરાહ હતું. જ્યારે દક્ષિણના ચૌલુક્યોનું રાજચિહ્ન વરાહ હતું એમ જણાય છે. ગુજરાતના ચૌલુક્ય રાજવીઓ જૈનધર્મ અને શૈવધર્મને સમાન ભાવે માનતા રહ્યા હતા. તેથી જૈન, બૌદ્ધ અને શૈવ એ ત્રણે ધર્મોના દેવચિહ્ન તરીકે માન્ય થયેલા બ્રહ્મા જ ગુજરાતનું રાજ ચિહ્ન બન્યો હતો.

મૌર્યવંશમાંથી પ્રતિહારવંશ ઊતરી આવ્યો એ જ રીતે ચૌલુક્યો પણ મૌર્ય ચંદ્રગુપ્તના વંશજો હતા તેથી તેઓ ચંદ્રવંશી મનાય છે.

પ્રતિહાર ભોજદેવના સમયમાં પ્રાચીન ગુજરાત, લિખ્તમાત્સનો પ્રદેશ, સારસ્વતમંડલ, લાટ, નવસારીનો પ્રદેશ, માલવા અને સૌરાષ્ટ્ર એ કનોજને આધીન હતાં પરંતુ વનરાજ ચાવડાએ કનોજની સત્તા ફગાવી દઈ, અણહિલપુર ચાટણમાં ગુજરાતનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપન

કર્તુ'.^૧ એ સમયમાં બિન્નમાત્ર, લાટ અને ઔરાપ્ટ્ર વગેરે વિભાગો કનોજના પ્રતિહારવંશના સામંતરૂપે કે સ્વતંત્ર રાજ્યરૂપે વિદ્યમાન હતા.

આવડાવંશ પછી ઔલુકચવંશના રાજવીઓના હાથમાં ગુજરાતની સત્તા આવી, તેમાં ઔલુકચ ભુવનાદિત્ય, જે ઉચ્ચ કોટિનો રાજપુરુષ હતો અને જેનાં બિરુદો અથવા બીજાં નામો વ્યાલકાંતિ, વ્યાલકાંચી, કાંચિકવ્યાલ અને મુંબલ હતાં, તેમજ જેને ત્રાયુ રાજપુત્રો (૧) રાજ (રાજ), (૨) બીજ અને (૩) દહક (દંડક) હતા, તે પૈકી સામંત રાજા અને તેના વંશજો ગુજરાતના રાજવીઓ બન્યા અને કનોજને આધીન રહેલા શેષ પ્રદેશો પોતાને હાથકરતા રહ્યા.

ગુજરાતની ઔલુકચ રાજવલી આ પ્રમાણે હતી—

૧. ભૂળરાજ (સં. ૯૯૮ થી સં. ૧૦૫૨)—

વિક્રમની દશમી સદીના અંતમાં સામંતસિંહ આવડા નામે ગુજરાતનો રાજા હતો. તેનાં બીજાં નામો ભૂભટ અગર ભૂયગડ હતાં એમ જણાય છે.

સામંતસિંહના રાજકાળમાં ઔલુકચ ભુવનાદિત્યના પુત્રો રાજ,

૧. પાટણ—વનરાજ આવડાએ બુદ્ધિમાન પુરુષોત્તો સહકાર સાધી વિ. સં. ૮૦૨ ના વંશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે આગલિલપુર પાટણનું શિવારાપણ કર્યું. સંભવ છે કે, વિ. સં. ૮૨૧ સુધીમાં પાટણ તૈયાર થઈ ગયું હશે અને તે વખતે વનરાજ આવડાનો ત્યાં ફરી વાર ધામધૂમથી મોટો રાજ્યાભિષેક થયો હશે.

(પ્રક. ૩૧, પૃ. ૪૯૩, ૪૯૪)

મહોપાધ્યાય ધર્મસાગરગણિના શિષ્ય પં. વિનયસાગર સં. ૧૬૫૨માં 'ગૂર્જરદેશ રાજવલી'માં લખે છે કે—

સ્વસ્તિશ્રીર્જયો મમ્બ્રાહ્મ્યુદયશ્ચ । સંવત્ ૮૦૨ વર્ષે શાકે ૬૬૮ પ્રવર્તમાને વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુદિને રોહિણીનક્ષત્રે વૃષસ્થે ચન્દ્ર-સૂર્યોદયાદ્ ગતઘટી ૧૭ સિંહ-લગ્ને વહમાને, અસ્યાં વેલાયાં શ્રીમદળહિલપુરપત્તનં સ્થાપિતં, સુદ્ધર્ત્ત કૃતમ્ ।

આગલિલપુર પાટણ સ્થાપનાની લગનકુંડલી—

(૧) સિંહ લગ્ન, (૩) પુલામાં શનિ, (૬) મકરમાં મંગળ, (૯) મેષમાં બુધ, (૧૦) વૃષમાં સૂર્ય, ચંદ્ર અને શુક્ર, (૧૧) મિથુનમાં રાહુ. આ મુજબ ગ્રહોની સ્થિતિ હતી.

બીજા અને દરેક સોમનાથની યાત્રા કરીમે પાછા ફરતા પાટણ આવ્યા ત્યારે સામ તસિહે અધ્યપરીક્ષાનો દિવસ ગોઠવ્યો હતો આ પરીક્ષામાં ગળે પોતાની અધિકવાપ્રવીણતા બતાવી આપી તેથી સૌ ખુબ થયા હોકાએ માન્યુ કે, આ ગજ ઉચ્ચ કુલનો નબીરો હોવો જોઈએ રાજવી મામ તસિહે ગજના રાજલક્ષણો અને કલાપ્રવીણતા પારખીને પોતાની બેન લીલાવતીનું તેની માથે પાણિમહલુ કરાવ્યું આ લીલાવતીનું બીજું નામ ચડિકા હોવાનું પણ જણાય છે લીલાવતી ગર્ભવતી બની અને મરણ પામી પણ કુશળ રાજવૈદ્યોએ તેનું પેટ ચીરીને તેના ગર્ભને-બાળકને બચાવી લીધો એ બાળક મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હોવાથી તેનું નામ 'મૂળરાજ' પાડયું

સામ તસિહ હાડુડિયો હતો, તે ઘડીવાર ઘેનમાં મૂલરાજને ગુજરાતની રાજગાદીએ બેસાડતો અને સાન ઠેકાણે આવે ત્યારે તેને ગાદી એથી ઉઠાડી મૂકતો. આથી એકવાર મૂળરાજને ગભ્ય મગતા જ મામા સામ તસિહને માગી નાખી તે ગુજરાતનો રાજા બની બેઠો તેનો સં ૯૯૮માં પાટણમાં રાજ્યાભિષેક થયો તેના રાજ્યાભિષેકની બે સાલો મળે છે (૧) સં ૮૯૮ અને (૨) સં ૧૦૧૭ (વિચારશ્રેણી)

માળવાના મુજરાજે અને સાબર જે રણુથલોરના વિમ્હદેવે તેને શરૂઆતમાં કનડગત કરી હતી, પણ તે કુનેહ વાપરીને ધીરે ધીરે જાણે ઊઠવા લાગ્યો તેણે નાડોલના ચૌહાણો સાથે મૈત્રી સ્થાપી સૌરાષ્ટ્રનો વિશ્વવરાહ અહરિપુ, વઢવાણનો ધરણીવરાહ, કચ્છનો લાખાણી, લાપનો બારથ, આબૂનો પરમાર અને ભિજ્જમાવના સિધુરાજને છતી લઈ ગુજરાતની સત્તા વધારી

રાજા મૂળરાજે પાટણમાં મૂળરાજવસંતિ નામે જિનંમદિર, મૂળરાજસ્વામી મદિર અને ત્રિપુરુષપ્રાસાદ બધાવ્યા વઢિયાર (વર્ધિવિષય)ના માડલી ગામમાં મૂલેશ્વરનું મદિર સ્થાપી તેની પૂજા માટે સં ૧૦૪૩ માં કબોઈ ગામ દાનમાં આપ્યું તે દર સોમવારે સિદ્ધપુર સોમનાથની યાત્રાએ જતો હતો, તેની પૂજા માટે સં ૧૦૪૩ માં દાન આપ્યું તેણે સિદ્ધપુરમાં રુદ્રમાળ બનાવવો શરૂ કર્યો હતો,

પાટણથી તેનું શું થયું તેનો આકસ્મ ઉલ્લેખ મળતો નથી.

તેણે કનેજ તથા કાશીના ગ્રામગોત્રને બોલાવી, સિદ્ધપુર (શ્રીપુર) માં વસાવ્યા હતા, જેમની ઔદિચ્ય તરીકે આજે પણ પ્રસિદ્ધિ છે. એ સમયે શિહોર નેના તાળામાં નહેાતું. તેનાં વિવિધ દાનોનાં દાન-પત્રો મળે છે. તે મોટો દાનવીર હતો. રંજે કાળે, સ્વભાવે ઠરપોક, કામી અને યુદ્ધ કરનાં કુનેદને વધુ પસંદ કરનારો હતો.

તેને માધવી નામે રાણી હતી, જે ચૌદાણુ ભોજ રાજની કન્યા હતી. આમુંડ નામે યુવરાજ હતો અને આચિળી નામે રાજકુંવરી હતી. તેને લહધર નામે દંડનાયક હતો. વીર મહત્તમ, જંબૂક અને જેહાલુ એ મહામંત્રીઓ હતા અને સોમશર્મા નામે પુરોહિત હતો.

રાજ મૂળરાજ સં ૧૦૫૩ માં સિદ્ધપુરમાં અગ્નિપ્રવેશ કરી મરાણ પામ્યો.

૨. આમુંડરાય (સં ૧૦૫૨ થી ૧૦૬૫) —

રાજ મૂળરાજે સં ૧૦૩૦ માં આમુંડને યુવરાજપદ આપ્યું હતું. તેણે યુવરાજકાળમાં માલવેશ ત્રિન્ધુરાજને નસાડ્યો હતો. (વડનગર પ્રશસ્તિ). બારપને હત્યો હતો. (દયાશ્રયમહાકાવ્ય, સર્ગ : ૬, શ્લો ૧૬; મહીપતરામ નીલકંઠકૃત યુજરાતનો ઇતિહાસ પ્ર ૧૨) આ વીરગણિના ઉપદેશથી થરાના વલહીનાથના મંદિરમાં કોઈ હિંસા ન કરે તેવું તામ્રશાસન આપ્યું હતું, સં ૧૦૩૩ માં વડસમાના જૈન દેરાસરની પૂજા માટે જેતર આપી તેનું તામ્રશાસન લખી આપ્યું હતું. તે સં ૧૦૫૨માં રાજ બન્યો ત્યાર બાદ તેણે પાટણમાં ચંડનાથ તથા

૧. તે સમયના દંડનાયકનો પરિચય ‘ચતુષ્ફલાધ્યક્ષઃ સેનાનીર્દંષ્ટનાયકઃ એ શબ્દોથી મળે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે, હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ એ ચતુરંગી સેનાનો નાયક તથા દંડનીતિપૂર્વક તે દેશનો સંચાલક. રાજ્યનું વસતીખાતું પણ તેના હાથમાં રહેતું. દંડનાયકનો સામાન્ય અર્થ ‘સર્વેસર્વા સ્થો’ કે ‘ગવર્નર જનરલ’ કહીએ તોય ચાલે.

રાજ્યના અધિકારોમાં દંડનાયક, રાણા, મંડલિક, સામંત—એવો ક્રમ હોવાનું જાણવા મળે છે.

પોતાની બેનના નામથી આચિણ્દ્રેશ્વર મંદિર બનાવ્યાં, મહામંત્રી માધવ ને કન્દેશ્વર ગામ આપ્યું હતું અને પોતાના ધર્મગુરુ વીરગણિને મોટા ઉત્સવથી આર્યાયપદ અપાવ્યું હતું.

રાજા મૂળરાજે પોતાના હાથે સં ૧૦૫૨ ના આવણ સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારે અનુસાધાનક્ષત્રમાં પુષ્કાર્ક અને વૃષલગ્નમાં આમુંડરાયનો પાટણની ગાદી ઉપર રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો. તેનું રાજ્ય મોટે ભાગે તેની બેન આચિણ્દ્રીદેવી ચલાવતી હતી. આમુંડરાયને કોઈ સંતાન નહોતું. રાણીએને કસુવાવડ થતી હતી. આં વીરગણિએ મહામંત્રી વીરના કહેવાથી રાણીએને વાસકોપ નાખ્યો અને આમુંડરાયને (૧) વડ્ડલરાજ, (૨) દુર્લભરાજ તથા (૩) નાગરાજ એ ત્રણ પુત્રો થયા.

આમુંડરાયને માળવા સાથે ઝગડો ચાલુ જ હતો. તેણે સિંધુ-રાજને લગાડ્યો હતો અને પોતાના પુત્ર વડ્ડલરાજને માળવા છતવાની લલામણ કરી હતી. તેણે પોતાનું સ્વાસ્થ્ય સારું ન હોવાથી બેન આચિણ્દ્રીની સલાહથી પ્રથમ વડ્ડલરાજને ગુજરાતનો રાજા બનાવ્યો. પણ તે માળવા જતાં રસ્તામાં જ મરણ પામ્યો. એટલે બીજો પુત્ર દુર્લભરાજને ગુજરાતનો રાજા બનાવ્યો. પછી આમુંડરાય શુકલતીર્થમાં જઈ સં ૧૦૬૬ માં મરણ પામ્યો. તેને ત્રણ પુત્રો હતા. મહત્તમ વીર અને માધવ મહામંત્રીઓ હતા, લાલશર્મા નામે પુરોહિત હતો. આમુંડરાય આં વીરગણિનો ભક્ત હતો.

વડસભાના ઠાનપત્રમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે—

‘દામકલં ચ-જિનમવનં જિનવિમ્બં જિનપૂજાં જિનમતં ચ યઃ કુર્યાત્ ।

તસ્ય નરામરશિવસુલ્ખફલાનિ કરપટ્ટવસ્થાનિ ॥

યાતે ગુપ્તસમાશતે દશગુણે સાગ્રે ત્રયશ્ચિન્નતા,

માર્ગે માસિ તમિલપશ્નવર્મી સૂર્યાત્મજે મુજ્જતિ ॥૧॥’

સં ૧૦૩૩ સદ્દેકામ્વાપ્રદેવાદીન્ ચામુણ્ડરાજસ્ય મમ મતમ્ ॥’

(‘રાજા આમુંડરાયનું તામ્રપત્ર’ જૂઓ, ‘ભારતીય વિદ્યા’ ત્રિમાસિક, વર્ષ : ૨, અંક : ૧)

૩. વલ્લભરાજ (સં ૧૦૬૫) —

તે સં ૧૦૬૫ ના આસો સુદિ ૬ ને મંગળવારે ગુજરાતની ગાદીએ આવ્યો. તેણે ગુજરાતનો રાજ બનતાં જ પિતાની આજ્ઞા મુજબ માળવા ઉપર ચડાઈ કરી પણ રસ્તામાં કોઈ અજાણ્યા વ્યાધિથી મરણ પામ્યો.

તે રૂપાળો હતો તેથી મદનશંકર તરીકે ઓળખાતો હતો. વળી તે બહુ શરમાળ પણ હતો. તેને 'જગજાંપણ' નું બિરુદ હતું. તેણે માત્ર છ મહિના રાજ લોગવ્યું.

૪. દુર્લભરાજ (સં ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮) —

વલ્લભરાજના મરણ પછી તેનો બીજો ભાઈ દુર્લભરાજ સં ૧૦૬૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૫ ના રોજ ગુજરાતનો રાજ બન્યો.

તેણે પાટણમાં ઘંટાઘર (ઘટિકાચંદ્રઘર), દાનશાળા, હાથીખાનાવાળો સાત માળનો મહેલ, વલ્લભરાજના કલ્યાણ માટે મદનશંકરપ્રાસાદ અને દુર્લભસરોવર બંધાવ્યાં.

તેણે લાટનો પ્રદેશ જીતી લીધો હતો. તે રંગે કાળો હતો. (દ્રયા ૦ કા ૦ સં ૭, શ્લો ૦ ૬૦) તે શૃંગારી છતાં પરનારીસહોદર, ગ્રાહ્યજનું ધન નહિ લેનારો, ન્યાયપરાયણ અને યુદ્ધનિષ્ણાત હતો. તેને દુર્લભદેવી નામે રાણી હતી, જે નાટોલના ચૌહાણ રાજા વિઘ્નહરાજની પુત્રી અને રાજા મહેન્દ્રની બેન હતી. રાજા મહેન્દ્રે પોતાની બીજી બેન લક્ષ્મીને પણ તેના નાનાભાઈ નાગરાજ સાથે પરણાવી હતી.

તેને વીર મહત્તમ અને નેઠ મહામંત્રીઓ હતા અને મુંજ નામે પુરોહિત હતો.

તેણે સં ૧૦૭૮ માં પોતાના નાનાભાઈ નાગરાજના પુત્ર ભીમને ગુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો અને પોતે વાનપ્રસ્થપણું સ્વીકાર્યું. તેના મંત્રી વીરે પણ સાધુપણું સ્વીકાર્યું હતું એટલે આ રાજા અને મંત્રી બન્ને વિરક્તાત્મા હતા. માજી રાજા દુર્લભરાજ કાશીની યાત્રાએ માળવા થઈને જતો હતો ત્યારે માળવામાં રાજા ભોજે તેનાં

રાજચિહ્નો આંચકી લીધાં, તેથી તે પાછો પાટણ આવ્યો અને આ હકીકત તેણે રાજા ભીમને જણાવી.

ગુજરાત અને માળવા વચ્ચે સામાન્ય વિરોધ તો હતો જ, તેમાં આ ઘટનાએ ઘીનું કામ કર્યું. આ વિરોધે ભડકાનું સ્વરૂપ લીધું.

ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપનાર આદિ પુરુષ વનરાજ ચાવડો હતો. તેણે સં. ૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે ગુજરાતના રાજ્યનો સ્વતંત્ર પાયો નાખ્યો. તેનો રાજ્યાલિપેક જૈનાચાર્ય શીલગુણસૂરિ તથા આં. દેવચંદ્રસૂરિના વાસક્ષેપથી પ્રથમ પંચાસરમાં અને તે પછી સં. ૮૨૧ માં પાટણમાં થયો હતો. આથી વનરાજ ચાવડાએ તે આચાર્યોને શિષ્યપરંપરાના હક્કમાં એવું ફરમાન લખી આપ્યું હતું કે—

“ચૈત્યવાસી યતિઓને સમ્મત મુનિઓ જ પાટણમાં રહી શકે, બીજા રહી ન શકે.”

ગુજરાતના રાજાઓએ આજ સુધી આ ફરમાનનું અખંડ પાલન કર્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકં. ૩૧, પૃ. ૪૬૩, ૪૬૪)

જૈન સંઘમાં વિ. સં. ૪૭૨ થી સં. ૧૩૦૦ સુધી ચૈત્યવાસી તરીકે ઓળખાતો એક શ્રમણવર્ગ હતો. (જૂઓ, પ્રકં. ૨૩, પૃ. ૪૦૧, ૪૦૨) તેમનું પાટણમાં વર્ચસ્વ હતું. સંવેગી, વનવાસી, વિહારુક કે મુવિહિત જૈન સાધુ પાટણમાં રહી શકતો નહીં. રાજા ભીમદેવના શાસનકાળમાં આ મર્યાદામાં એકાએક પલટો આવ્યો.

ચંદ્રકુળના વડગચ્છના આં. વર્ધમાનસૂરિના પટ્ટધર આં. જિનેશ્વર અને આં. ખુદિસાગર પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા, પરમસંવેગી હતા. તેઓ સં. ૧૦૮૦ માં પાટણમાં આવ્યા ત્યારે તેમને રહેવા માટે અહીં સ્થાન મળ્યું નહીં. આથી રાજા દુર્લભરાજે ચૈત્યવાસીઓને સમજાવી, તેમની સમ્મતિથી સંવેગી સાધુઓ પણ પાટણમાં રહી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી. રાજા આં. જિનેશ્વરસૂરિને બહુ માનતો હતો, તેમને રાજસભામાં માનભરે આમંત્રણ આપતો હતો, અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળતો હતો. રાજાની આ સમ્માનની ભાવનાથી પાટણમાં મુવિહિત સાધુઓનો વિહાર ખુલ્લો થયો અને તેમને માટે

ઉપાશ્રયે પણ બનવા લાગ્યા. તે પછી આં નેમિચંદ્રસૂરિ વગેરે પાટણમાં પધાર્યા હતા. રાજા દુર્લભરાજ અંતે સં ૧૦૮૦માં બાવાના વેશે તીર્થમાં જઈ વસ્યો અને ત્યાં પરલોકની સાધના કરી મૃત્યુ પામ્યો.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૧૦૮૧ માં પાટણ ભાંગ્યું.

રાજા દુર્લભરાજને જ્ઞાનદેવ નામે શૈવાચાર્ય ધર્મશુરુ હતો. પં ૦ સોમેશ્વર નામે પુરોહિત હતો અને નેઢ નામે મહામાત્ય હતો.

૫. લીમદેવ પહેલો (સં ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦)—

નાડોલના રાજા મહેંદ્ર ચૌહાણે પોતાની મોટી બેન મહેંદ્રદેવીને સ્વયંવરમાં રાજા દુર્લભરાજને પરણાવી હતી અને નાની બેન લક્ષ્મીને તેનાં નાનાભાઈ નાગરાજ સાથે પરણાવી હતી. લક્ષ્મીરાણીએ લીમદેવને જન્મ આપ્યો. રાજા દુર્લભરાજે પોતાના હાથે જ સં ૧૦૭૮ માં લીમદેવને ગુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૧૦૮૦ માં ભારત ઉપર ચડાઈ કરી. સં ૧૦૮૧ માં (તા. ૩-૧-૧૦૨૫ ગુરુવારે) ભિન્નમાલ, પાટણ, ચંદ્રાવતી, જૂનાગઢ, દેલવાડા અને સોમનાથ પાટણના સોમેશ્વરને તોડીફોડીને લૂંટી લીધું, પરંતુ તે સાચારને તોડી શક્યો નહીં. એ સમયે રાજા લીમદેવ કંથકોટના કિલ્લામાં સંતાઈ બેઠો હતો. મહમ્મુદે ત્યાં જઈને તેને ત્યાંથીયે નસાડ્યો અને પોતે સિંધમાં થઈને ગિઝની ચાલ્યો ગયો. ગિઝની જતાં અબ્બાસીયો રસ્તો લેવાથી તેના સૈન્યની ભારે ખુવારી થઈ.

ગુજરાત અને માળવાને પરસ્પર વૈમનસ્થ ચાલુ હતું. માળ રાજા દુર્લભરાજની ઘટનાથી તેમાં વધારો થયો હતો. રાજા લીમદેવ તેનો બદલો લેવાને તકની રાહ બેતો હતો. રાજા ભોજે ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરવા પ્રસ્થાન કર્યું, પરંતુ ગુજરાતના ચક્રોર સાંધિ-વિગ્રહિક (સંધિપાલ) દામોદરે (ડામરે) બહુ જ યુક્તિથી તેમાં ફેરફાર કરાવ્યો. ભોજરાજે તરત તિલંગ પર ચડાઈ કરવાની ગોઠવણ કરી અને આ દરમિયાન રાજા લીમદેવ માળવા પર ચડાઈ ન કરે તે ખાતર એક હાથી-હાથિણીની ભેટ મોકલી લીમદેવને ખુશ કર્યો.

રાજચિહ્નો આંચકી લીધાં, તેથી તે પાછો પાટણ આવ્યો અને આ હકીકત તેણે રાજા ભીમને જણાવી.

ગુજરાત અને માળવા વચ્ચે સામાન્ય વિરોધ તો હતો જ, તેમાં આ ઘટનાએ ધીનુ કામ કર્યું. આ વિરોધે ભડકાનું સ્વરૂપ લીધું.

ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપનાર આદિ પુરુષ વનરાજ આવડો હતો. તેણે સં. ૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે ગુજરાતના રાજ્યનો સ્વતંત્ર પાયો નાખ્યો. તેનો રાજ્યાભિષેક જૈનાચાર્ય શીલગુણસૂરિ તથા આં દેવચંદ્રસૂરિના વાસણેપથી પ્રથમ પંચાસરમાં અને તે પછી સં. ૮૨૧ માં પાટણમાં થયો હતો. આથી વનરાજ આવડાએ તે આચાર્યોને શિષ્યપરંપરાના હક્કમાં એવું ફરમાન લખી આપ્યું હતું કે—

“જૈત્યવાસી યતિઓને સમ્મત મુનિઓ જ પાટણમાં રહી શકે, બીજા રહી ન શકે.”

ગુજરાતના રાજાઓએ આજ સુધી આ ફરમાનનું અખંડ પાલન કર્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૩૧, પૃં ૪૬૩, ૪૬૪)

જૈન સંઘમાં વિ. સં. ૪૭૨ થી સં. ૧૩૦૦ સુધી જૈત્યવાસી તરીકે ઓળખાતો એક શ્રમણવર્ગ હતો. (જૂઓ, પ્રકં ૨૩, પૃં ૪૦૧, ૪૦૨) તેમનું પાટણમાં વર્ચસ્વ હતું. સંવેગી, વનવાસી, વિહારુક કે સુવિહિત જૈન સાધુ પાટણમાં રહી શકતો નહીં. રાજા ભીમદેવના શાસનકાળમાં આ મર્યાદામાં એકાએક પલટો આવ્યો.

ચંદ્રકુળના વડગચ્છના આં વર્ધમાનસૂરિના પટ્ટધર આં જિનેશ્વર અને આં બુદ્ધિસાગર પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા, પરમસંવેગી હતા. તેઓ ગ્રં. ૧૦૮૦ માં પાટણમાં આવ્યા ત્યારે તેમને રહેવા માટે અહીં સ્થાન મળ્યું નહીં. આથી રાજા દુર્લભરાજે જૈત્યવાસીઓને સમજાવી, તેમની સમ્મતિથી સંવેગી સાધુઓ પણ પાટણમાં રહી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી. રાજા આં જિનેશ્વરસૂરિને બહુ માનતો હતો, તેમને રાજસભામાં માનસેર આમંત્રણ આપતો હતો અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળતો હતો. રાજાની આ સમ્માનની ભાવનાથી પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓને વિહાર ખુલ્લો થયો અને તેમને માટે

ગુજરાત આથે ચુદ્ધ કરી તેમાંનો ઘણો પ્રદેશ પાછો વાળ્યો, પરંતુ ખેડામંડલ તો ગુજરાતમાં જ રહ્યું. આજે પણ પંચમહાલ અને ખેડામંડલ ગુજરાતમાં જ છે. મહામાત્ય નેહ, મંત્રી એનાપતિ વિમલ, સંધિપાલ દામોદર વગેરે પણ આ માળવાની લડાઈમાં આથે હતા.

દિલ્હીના હિંદુ રાજાએ સં. ૧૦૬૬ માં સિંધ પર હુમલો કર્યો. ગુજરાતનો રાજા ભીમ, ચુવરાજ કર્ણ, માળવાનો ભોજ, નાડોલનો અણહિલ ચૌહાણ, કર્ણાટકનો સોલંકી સોમેશ્વર, ચેદિનો કલચૂરી કર્ણ-દેવ વગેરેએ ત્યાં જઈ તેને સાથ આપ્યો હતો. તેમાં ભીમદેવે જે બહાદુરી બતાવી તેનું સ્વિસ્તર વર્ણન ‘દ્રયાશ્રયમહાકાવ્ય’માં મળે છે.

સિંધ જતાં રાજા ભીમદેવે થકાના રાજાને હરાવ્યો હતો. દિલ્હી-પતિ સાથે મૈત્રી બાંધી હતી.

આખૂનો રાજા ધંધૂક તથા કૃષ્ણરાજ પરમાર અને નાડોલનો રાજા અણહિલ તથા અહિલ ચૌહાણે સ્વતંત્ર થવા માટે માથું જોડ્યું હતું. તેમાં તેઓ નિષ્ફળ જતાં ફરીથી તેઓ ગુજરાતના સામંત બની રહ્યા. ભીમદેવે ચેદિરાજ કર્ણ સાથેની મૈત્રીને વધુ ગાઢ બનાવી હતી. (દ્રયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૬, શ્લોક ૧૭ થી ૬૪)

ભીમદેવ બકુલાદેવીને પરણ્યો હતો. તેનો ઇત્રિહાસ એવો મળે છે કે,^૧ બકુલાદેવી એ વારાંગના કન્યા હતી. તે પાટણમાં સૌથી વધારે રૂપાળી હતી અને પવિત્ર જીવન ગાળતી હતી. તેને કુળવાન સ્ત્રીની જેમ એક પુરુષ સાથે રહીને લગ્નજીવન ગાળવાની અભિલાષા હતી. રાજા ભીમદેવે આ વૃત્તાંત બાળીને તેની પવિત્રતાની પરીક્ષા માટે તેને ત્યાં પોતાના નોકરો સાથે પાણિગ્રહણની વિધિરૂપે એક બહુ કીમતી ખાંડુ મોકલ્યું અને તેણે બહુ ઉત્સાહથી તે જ રીતે શુભ સુહૃતે ચુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. રાજાએ માળવાના ચુદ્ધમાં બે વર્ષ વીતાવ્યાં. અહીં રાણી બકુલાએ બે વર્ષ સુધી શોભાંદાર વસ્ત્રો તથા આભૂષણોનો લાગ કરી, પ્રતિવ્રતાના નિયમો પાળી શુદ્ધ શીલનું પાલન કર્યું. ભીમ ત્રીજે વર્ષે શત્રુઓને છૂટી પાટણમાં આવ્યો. તેણે

૧. જૂઓ, તાગપત્રીય સં. ૧૪૭૫માં લખેલો ‘પ્રાચીન કુમારપાલપ્રગથ.’

લીમદેવ ચ. ૧૦૮૮ માં સિંધને છૂટવા ગયો ત્યારે પાછળથી લોજરા તનો સેનાપતિ દિગજી લટ્ટાગક કુવચદ્ર સૈન્ય સાથે આવ્યો અને પાળ લાગ્યું રાજમહેવના ઘટાઘટ પાસે કોડીઓ દાટી જય પત્ર મેળવ્યું, પરંતુ તેને ખસાતમા મખત હાર મળી એવે તે મીઠો માગવા આ યો ગયો.

લોજરા ગજા મમજી ગયો કે, સેનાપતિ કુવચદ્રે પાળમા કોડી ઓ દાટી છે તેથી મમય જતા માગવાનું ઉઘગાડી શુજરાતને મળશે પણ હવે શું થાય? લાવિલાવ તેણે કુવચદ્રને કન્યા તથા ધન આપી મુખી બનાવે.

એક વાર લીમદેવ વેશનો પવટો કરી લોજની મલામા પહોંચી ગયો એના નીકળી ગયા બાદ લોજ રાજાને ખબર પડી કે, શુજરાતનો રાજા લીમદેવ સલામા આ યો હતો એવી રીતે એક વાર શુજરાતના સૈનિકો તથા લોજ રાજાનો સામમામે મુકાબલો પણ થયો હતો, પરંતુ લોજ ગજા અણિગુદ્ધ બની ગયો હતો.

એક દિવસે ડાહ્યદેશના વચચી રાજા કણે લોજને મુદ્દા માટે નોતર્યો લોજ રાજાએ ‘એક દિવસમા ૫૦ હાથનું મદિ બનાવવું’ એના આધારે જયવિજય માનવાની ગરત મૂકી જાતે એમા લોજ હાર્યો અને શરત મુજબ તે મળિના ઉત્તમમા પણ હાજર થયો નહીં આથી રાજા કણે કર્નાટકના રાજા સોમેશ્વર વગેરેને સાથે લઈ ધારા પર ચડી આવ્યો શુજરાતનો લીમ પણ કણેરાને ‘તમને માગવાનું અર્ધું રાજ્ય આપીશ એવી કબૂનાત સાથે બોલાવવાથી ધાગ ઉપર ચડી આવ્યો રાજા લોજ ચ. ૧૦૧૨ માં તે જ રાતે આ બધું બાણીને મળ્યું પાગ્યો.

કણે ધારાનગરને લૂટ્યું, જાતનો પણ લઈ લીધો અને લીમ દેવને લૂટનો માન નહિ પરંતુ ધર્મનિભાગરૂપે નીનકઠ મહાદેવ તથા ચિંતામણિ ગણપતિ વગેરે દેવમહત્ત આગ્યું લીમદેવને માગવા અને શુજરાતની વચ્ચેનો પ્રદેશ પણ મળ્યો જો કે તે પછી માગવાના રાજા જયસિંહનો સેનાપતિ જગદેવ તથા ઉત્તરાધિકારી ઉદયાદિત્યે

ગુજરાત સાથે યુદ્ધ કરી તેમાંનો ઘણો પ્રદેશ પાછો વાળ્યો, પરંતુ ખેડામાંડલ તો ગુજરાતમાં જ રહ્યું. આજે પણ પંચમહાલ અને ખેડામાંડલ ગુજરાતમાં જ છે. મહામાત્ય નેઢ, મંત્રી સેનાપતિ વિમલ, સંધિપાલ દામોદર વગેરે પણ આ માળવાની લડાઈમાં સાથે હતા.

દિલ્હીના હિંદુ રાજાએ સં. ૧૦૯૯ માં સિંધ પર હુમલો કર્યો. ગુજરાતનો રાજા ભીમ, યુવરાજ કર્ણ, માળવાનો ભોજ, નાટોલનો અણહિલ ચૌહાણ, કર્ણાટકનો સોલંકી સોમેશ્વર, ચેદિનો કલચૂરી કર્ણ-દેવ વગેરેએ ત્યાં જઈ તેને સાથ આપ્યો હતો. તેમાં ભીમદેવે જે બહાદુરી બતાવી તેનું સવિસ્તર વર્ણન ‘દ્રયાશ્રયમહાકાવ્ય’માં મળે છે.

સિંધ જતાં રાજા ભીમદેવે થકાના રાજાને હરાવ્યો હતો. દિલ્હી-પતિ સાથે મૈત્રી બાંધી હતી.

આખૂનો રાજા ધંધૂક તથા કૃષ્ણરાજ પરમાર અને નાટોલનો રાજા અણહિલ તથા અહિલ ચૌહાણે સ્વતંત્ર થવા માટે માથું ઊંચું કર્યું હતું. તેમાં તેઓ નિષ્ફળ જતાં ફરીથી તેઓ ગુજરાતના સામંત બની રહ્યા. ભીમદેવે ચેદિરાજ કર્ણ સાથેની મૈત્રીને વધુ ગાઢ બનાવી હતી. (દ્રયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૬, શ્લોક ૧૭ થી ૬૪)

ભીમદેવ બકુલાદેવીને પરણ્યો હતો. તેનો ઇતિહાસ એવો મળે છે કે,^૧ બકુલાદેવી એ વારાંગના કન્યા હતી. તે પાટણમાં સૌથી વધારે રૂપાળી હતી અને પવિત્ર જીવન ગાળતી હતી. તેને કુળવાન સ્ત્રીની જેમ એક પુરુષ સાથે રહીને લગ્નજીવન ગાળવાની અભિલાષા હતી. રાજા ભીમદેવે આ વૃત્તાંત બાણીને તેની પવિત્રતાની પરીક્ષા માટે તેને ત્યાં પોતાના નોકરો સાથે પાણિગ્રહણની વિધિરૂપે એક બહુ કીમતી બાંડુ મોકલ્યું અને તેણે બહુ ઉત્સાહથી તે જ રીતે શુભ મુહૂર્તે યુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. રાજાએ માળવાના યુદ્ધમાં બે વર્ષ વીતાવ્યાં. અહીં રાણી બકુલાએ બે વર્ષ સુધી શોભાદાર વસ્ત્રો તથા આભૂષણોનો ત્યાગ કરી, પ્રતિવ્રતાના નિયમો પાળી શુદ્ધ શીલનું પાલન કર્યું. ભીમ ત્રીજે વર્ષે શત્રુઓને જીતી પાટણમાં આવ્યો. તેણે

લીમદેવ સં. ૧૦૯૯ માં સિંધને છતવા ગયો ત્યારે પાછળથી લોજરાજનો સેનાપતિ દિગંબર લટારક કુલચંદ્ર સૈન્ય સાથે આવ્યો અને પાટણ ભાંગ્યું. રાજમહેલના ઘંટાઘર પાસે કોડીઓ દાટી જયપત્ર મેળવ્યું, પરંતુ તેને ખંભાતમાં સખત હાર મળી. એટલે તે સીધો માળવા આવ્યો ગયો.

લોજ રાજ સમજી ગયો કે, સેનાપતિ કુલચંદ્રે પાટણમાં કોડીઓ દાટી છે તેથી સમય જતાં માળવાનું ઉઘરાણું ગુજરાતને મળશે પણ હવે શું થાય? ભાવિલાવ. તેણે કુલચંદ્રને કન્યા તથા ધન આપી મુખી બનાવ્યો.

એક વાર લીમદેવ વેશનો પલટો કરી લોજની સલામાં પહોંચી ગયો. એના નીકળી ગયા બાદ લોજ રાજને ખબર પડી કે, ગુજરાતનો રાજા લીમદેવ સલામાં આવ્યો હતો. એવી રીતે એક વાર ગુજરાતના સૈનિકો તથા લોજ રાજનો સામસામે મુકાબલો પણ થયો હતો, પરંતુ લોજ રાજ અણિશુદ્ધ બચી ગયો હતો.

એક દિવસે ડાહલદેશના કલચૂરી રાજા કલ્હણે લોજને યુદ્ધ માટે નોતર્યો. લોજ રાજાએ ‘એક દિવસમાં ૫૦ હાથનું મંદિર બનાવવું’ એના આધારે જયવિજય માનવાની શરત મૂકી. અંતે એમાં લોજ હાર્યો અને શરત મુજબ તે મંદિરના ઉત્સવમાં પણ હાજર થયો નહીં. આથી રાજા કલ્હણે કર્નાટકના રાજા સોમેશ્વર વગેરેને સાથે લઈ ધારા પર ચડી આવ્યો. ગુજરાતનો લીમ પણ કલ્હણને ‘તમને માળવાનું અધું રાજ્ય આપીશ’ એવી કબજાત સાથે બોલાવવાથી ધારા ઉપર ચડી આવ્યો. રાજા લોજ સં. ૧૦૧૨ માં તે જ રાતે આ બધું જાણીને મરણ પામ્યો.

કલ્હણે ધારાનગરને લૂંટ્યું, બાબનો પણ લઈ લીધો અને લીમદેવને લૂંટનો માલ નહિ પરંતુ ધર્મલિભાગરૂપે નીલકંઠ મહાદેવ તથા ચિતામણિ ગણપતિ વગેરે દેવમંડલ આપ્યું. લીમદેવને માળવા અને ગુજરાતની વચ્ચેનો પ્રદેશ પણ મળ્યો. જો કે તે પછી માળવાના રાજા જયસિંહનો સેનાપતિ જગદેવ તથા ઉત્તરાધિકારી ઉદયાદિત્યે

ભીમદેવનો ત્રીજો પુત્ર મૂળરાજ બહુ જ પરગજુ હતો. તેણે એક ભયંકર દુકાળમાં ખેડૂતો પર ગુજરાતી કનડગત દૂર કરાવી હતી અને રાજાને સમજાવી તેમનો વેરો પણ માફ કરાવ્યો હતો. આથી તે મીઠી દૃષ્ટિને પાત્ર બન્યો. તે ત્રીજે દિવસે મરણ પામ્યો. ખેડૂતો ખીજે વર્ષે બે સાલનો વેરો લઈ રાજા પાસે આવ્યા. રાજા ભીમદેવે તેમાં ખીજી રકમ ઉમેરી તે વડે ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

મહામુદ્ધ ગિજનવીએ સોમનાથનું મંદિર તોડ્યું હતું ત્યારે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને આધીન ન હતો. ભીમદેવે ત્યાં પથ્થરનું નાનકડું કામચલાઉ મંદિર બંધાવ્યું હશે. સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને મળ્યો ત્યારે તો પૂર્ણેશ્વર કુમારપાલે સં. ૧૨૦૮ માં સોમનાથનું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું; જેને અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ તોડ્યું હતું.

રાજા ભીમદેવે પાટણમાં રાજા મૂળરાજના ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો પોતાના પુત્ર મૂળરાજ (ખીજા)ના કલ્યાણ માટે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો. તેમાં તેણે મોટી રકમ લગાવી હતી તથા કચ્છમાં ભદ્રાવતીનગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો અને તળાવ બંધાવ્યું. રાણી ઉદયમતીએ 'રાણીવાવ' બંધાવી હતી.

મોઢેરામાં ભ. મહાવીરસ્વામીનું કુંડવાળું વિશાળ મંદિર હતું; જે મોઢગચ્છના આચાર્યોના તાબામાં હતું. (જૂઓ, પ્ર. ૩૨, પૃ. ૫૨૨) આ અરસામાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે. જે અસલમાં સૂરિ-મંદિર હતું તે આજે મોઢવૈશ્યો વૈષ્ણવ બની જતાં સૂર્યમંદિર તરીકે ઓળખાય છે.

ભીમદેવની સલામાં આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય, આં ગોવિંદ, આં વર્ધમાનવગેરે અવારનવાર જતા હતા, ઉપદેશ દેતા હતા. રાજા ભીમદેવ તેઓનો પરમ ભક્ત હતો. શ્રીદ્રોણાચાર્ય તથા સૂરાચાર્ય રાજા ભીમદેવના મામા તથા મામાઈ ભાઈ હતા. આ સમયે રાજકુટુંબમાં તથા ગુજરાતમાં જૈનધર્મનું શું સ્થાન હતું તે આ ઉપરથી સહેજે તારવી શકાય એમ છે. આ સમયે ઘણા ક્ષત્રિયો-એ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હતો.

લીમદેવનો ત્રીજો પુત્ર મૂળરાજ બહુ જ પરગજુ હતો. તેણે એક લયંકર દુકાળમાં જોડ્યો. પર ગુજરાતી કનડગત દૂર કરાવી હતી અને રાજને સમજાવી તેમનો વેરો પણ માફ કરાવ્યો હતો. આથી તે મીઠી દૃષ્ટિને પાત્ર બન્યો. તે ત્રીજો દિવસે મરણ પામ્યો. જોડ્યો બીજો વર્ષે જો સાલનો વેરો લઈ રાજ પાસે આવ્યા. રાજ લીમદેવે તેમાં બીજી રકમ ઉમેરી તે વડે ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

મહામુદ ગિજનવીએ સોમનાથનું મંદિર તોડ્યું હતું ત્યારે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને આધીન ન હતો. લીમદેવે ત્યાં પથ્થરનું નાનકડું કામ ચલાવી મંદિર બંધાવ્યું હશે. સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને મળ્યો ત્યારે તો ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં. ૧૨૦૮ માં. સોમનાથનું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું; જેને અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ તોડ્યું હતું.

રાજ લીમદેવે પાટણમાં રાજ મૂળરાજના ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો પોતાના પુત્ર મૂળરાજ (બીજા)ના કલ્યાણ માટે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો. તેમાં તેણે મોટી રકમ લગાવી હતી તથા કચ્છમાં ભદ્રાવતીનગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો અને તળાવ બંધાવ્યું. રાણી ઉદયમતીએ ‘રાણી-વાવ’ બંધાવી હતી.

મોઢરામાં ભં. મહાવીરસ્વામીનું કુંડવાળું વિશાળ મંદિર હતું; જે મોઢગચ્છના આચાર્યોના તાળામાં હતું. (જૂઓ, પ્રં. ૩૨, પૃ. ૫૦ પર). આ અરસામાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે. જે અસલમાં સૂરિ-મંદિર હતું તે આજે મોઢ વૈશ્યો વૈષ્ણવ બની જતાં સૂર્યમંદિર તરીકે ઓળખાય છે.

લીમદેવની સલામાં આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય, આં ગોવિંદ, આં વર્ધમાન-વગેરે અવારનવાર જતા હતા, ઉપદેશ દેતા હતા. રાજ લીમદેવ તેઓનો પરમ ભક્ત હતો. શ્રીદ્રોણાચાર્ય તથા સૂરાચાર્ય રાજ લીમદેવના મામા તથા મામાઈ ભાઈ હતા. આ સમયે રાજકુટુંબમાં તથા ગુજરાતમાં જૈનધર્મનું શું સ્થાન હતું તે આ ઉપરથી સહેજે તારવી શકાય એમ છે. આ સમયે ઘણા ક્ષત્રિયો-

બકુલાદેવીની પવિત્રતાની ખાતરી કરી તેને પોતાના ગણીવામમાં દાખલ કરી તેણે ક્ષેમરાજકુમારને જન્મ આપ્યો, તે પછી મોટી ગણી ઉત્થમતીએ કર્ણુદેવને જન્મ આપ્યો. ક્ષેમરાજ અને કર્ણુદેવને પરસ્પર ગાઢ પ્રેમ હતો. ક્ષેમરાજને દેવપ્રસાદ અને દેવપ્રમાદને ત્રિભુવનપાલ વગેરે ત્રણ પુત્રો હતા ત્રિભુવનપાલને પણ ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રી હતા તેઓમા કુમારપાલ રાજવંશજીવાળો હતો.^૧

ક્ષેમરાજનું બીજું નામ હરિપાલ હતું.^૨

૧. भीमदेवस्य द्वारद्वी, एका बकुलादेवीनाम पण्याङ्गा पत्तनप्रसिद्ध स्तूपान्न च । तस्या कुलयोदितोऽपि अतिशायिनीं प्राज्यमर्यादा नृपतिर्निशम्य तद्वृत्तापीक्षानिमित्तं सपादलक्षमूल्या क्षुरिका निशानुचरैस्तस्यै ग्रहणके दापयामास । औरमुक्यात् तस्यामेव निशि बहिरावासे प्रस्थानलग्नममाधयत् । नृपतिर्वर्षद्वयं मालवमण्डले विप्रहाप्रदात् तस्थौ । सा तु बकुलादेवी तद्वृत्तग्रहणकप्रमाणेन वर्षद्वयं परिहृतसवस्रचक्रशीललील्यैव तस्थौ । निस्सीमपराक्रमो भीमस्तृतीयवयं स्वस्थानं मागतो जनपरम्परया तस्यास्ता प्रवृत्तिमवगम्य सामन्तपुरे न्यधात् । तदङ्गजं क्षेमराजं । द्वितीया राज्ञी उदयमती तस्याः सुतं कर्णदेवं । क्षेमराज-कर्णदेवौ तत्पुत्रौ भिक्षमातृकौ परस्परं प्रीतिभागौ । इतश्च क्षेमराजस्य पुत्रो देवप्रसादकः । तस्य पुत्राश्च यः त्रिभुवनपालादबोऽभूवन्, त्रिभुवनपालस्यैकाऽभूत् सुता, तनयाश्च । आद्यं कुमारपालादयो राजलक्ष्णलक्षितः ॥

પાટજીના સધવીપાડાના જૈન અથબધરમાં રહેલ પ્રાચીન ‘કુમારપાન પ્રતિમેષ પ્રતેષ’ની સં. ૧૪૭। માં લખાયેલી તાડપત્રીય પ્રતિ, ૫૩ ૪૬ જૂઓ, ૫૫૧૨૪ જૈન અથબધારસૂચી’ ૫૦ ૧૫-૧૭, સને ૧૯૩૭માં પ્રકાશિત માં ઓ. સિં. ૧૦ ૭૬

જૈન સત્યપ્રગણ, કર્માક ૨૨૮, ૫૦ ૨૨૩ ૫૦ લાં. ૭૦ માંધીનો ‘ઉદયનવિહાર’ લેખ

મુક્તિકમન જૈન અથબધાર, અમદાવાદ, ૩૦ ૧૧, ૫૩ ૩.

૨. બીમદેવની ઈષ્ટા હતી કે ક્ષેમરાજને માદીએ બેસાડ્યો, પરંતુ ક્ષેમરાજે પ્રયુજ્જનમાં અને તપશ્ચાનમાં પોતાનું જીવન મારવા જણાવ્યું અને તે મુકેશ્વરીધર્માં જઈને રહ્યો. બીમદેવ તથા ક્ષેમરાજે કર્ણુદેવને શુભરાતની માદીએ બેસાડ્યો. કર્ણુદેવે ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદને દધિરધરી (દયત્રી) નામ જરાસમાં આપ્યું. “બીમરાજે ક્ષેમરાજને આપવા માંડ્યું”

—મહીપતરામ રૂપરામ નીવકક કૃત ગ્રં. સં. ૪૦ ૫૦ ૧૩.

ભીમદેવનો ત્રીજો પુત્ર મૂળરાજ બહુ જ પરગજુ હતો. તેણે એક ભયંકર દુકાળમાં ખેડૂતો પર ગુજરાતી કનડગત દૂર કરાવી હતી અને રાજાને સમજાવી તેમનો વેરો પણ માફ કરાવ્યો હતો. આથી તે મીઠી દૃષ્ટિને પાત્ર બન્યો. તે ત્રીજો દિવસે મરણ પામ્યો. ખેડૂતો ખીજે વર્ષે જે સાલનો વેરો લઈ રાજા પાસે આવ્યા. રાજા ભીમદેવે તેમાં ખીજ રકમ ઉમેરી તે વડે ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

મહમ્મદ ગિઝનવીએ સોમનાથનું મંદિર તોડ્યું હતું ત્યારે સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને આધીન ન હતો. ભીમદેવે ત્યાં પથ્થરનું નાનકડું કામ ચલાઈ મંદિર બંધાવ્યું હશે. સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતને મળ્યો ત્યારે તો જૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં. ૧૨૦૮ માં સોમનાથનું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું; જેને અદલાઉદ્દીન ખિલજીએ તોડ્યું હતું.

રાજા ભીમદેવે પાટણમાં રાજા મૂળરાજના ત્રિપુરુષપ્રાસાદનો પોતાના પુત્ર મૂળરાજ (ખીજ)ના કલ્યાણ માટે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો. તેમાં તેણે મોટી રકમ લગાવી હતી તથા કચ્છમાં ભદ્રાવતીનગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો અને તળાવ બંધાવ્યું. રાણી ઉદયમતીએ ‘રાણી-વાવ’ બંધાવી હતી.

મોઢરામાં ભં. મહાવીરસ્વામીનું કુંડવાળું વિશાળ મંદિર હતું, જે મોઢગચ્છના આચાર્યોના તાબામાં હતું. (જૂઓ, પ્રં. ૩૨, પૃ. ૫૨૨) આ અરસામાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે. જે અસલમાં સૂરિ-મંદિર હતું તે આજે મોઢ વૈશ્યો વૈષ્ણવ બની જતાં સૂર્યમંદિર તરીકે ઓળખાય છે.

ભીમદેવની સલામાં આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય, આં ગોવિંદ, આં વર્ધમાન-વગેરે અવારનવાર જતા હતા, ઉપદેશ દેતા હતા. રાજા ભીમદેવ તેઓનો ખરમ ભક્ત હતો. શ્રીદ્રોણાચાર્ય તથા સૂરાચાર્ય રાજા ભીમદેવના મામા તથા મામાઈ ભાઈ હતા. આ સમયે રાજકુટુંબોમાં તથા ગુજરાતમાં જૈનધર્મનું શું સ્થાન હતું તે આ ઉપરથી સહેજે તારવી શકાય એમ છે. આ સમયે ઘણા ક્ષત્રિયો-

ભીમદેવના મત્રી વિમવશાહે સ. ૧૦૮૮ માં આબૂ ઉપર વિમવ વસતિ નામે જિનમંદિર બનાવ્યું હતું, જેની નકલ આજે પણ ભારતમાં સૌથી ઓછો મનાય છે. વિક્રમની અગિયારમી સદીની શુજરાતની સર્વોચ્ચ સ્થાપત્યકળાનું એ જીવંત પ્રતીક ગણાય છે (જૂઓ, પ્ર. ૩૦૩૫, આબૂ)

રાજા ભીમદેવને દામોદર તથા અડધર્મા અધિપાત્ર, નેદ મહા મત્રી, વિમવ દંડનાયક, જાહિવ નાણાખાતાનો પ્રધાન અને મુજનો પુત્ર સોમશર્મા પુરોહિત હતા.

તેને ઉદયમતી તથા બકુવાદેવી રાણીઓ હતી અને ક્ષેમરાજ, કર્ણદેવ તથા મૂગરાજ એ રાજપુત્રો હતા તેના મમયમાં વીમનગર વધ્યું હતું.

(જૂઓ, દયાધય મહાકાવ્ય, પ્રભાવચ્ચરિત્ર, પ્રબધચિંતામણિ, તપગચ્છપટ્ટાવલી, સત્યપુરમ્ ડન મહાવીરઉચ્છ્રાહ, તામ્રપત્રો, પ્રશન્તિલેખો, શુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, જેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, રાસમાલા, મુબઈ ગેઝેટિયર, ઇન્ડિયન સીરીઝ ટાઇપગ્રાફી ઇન્ડિયન સીરીઝ, શ્રમણવશવૃક્ષ)

૬. કર્ણદેવ (સ. ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦)

રાજા ભીમદેવ, ક્ષેમરાજકુમાર તથા મત્રીઓએ એકમત કરી, સ. ૧૧૨૦ માં કર્ણદેવને શુજરાતની ગાદીએ બેસાડ્યો ત્યાર બાદ ક્ષેમરાજ તપસ્યા કરવા મુંડકેશ્વર તીર્થમાં જઈ વસ્યો.

‘કર્ણસુદરી’ના આધારે અનુમાન થાય છે કે, રાજા ભીમદેવે સ. ૧૦૯૯ માં સિંધ પર હુમલો કર્યો ત્યારે કર્ણદેવ પણ તેમની સાથે હુશે. શરૂઆતમાં માળવાના રાજા લોચના નીજા ભાઈ ઉદયાદિત્યે સાબરના રાજા વિમલરાજની મદદથી શુજરાતની સરહદ પર હુમલો કર્યો અને પોતાનો ડેટલોક પ્રદેશ પાછો મેળવ્યો.

સેનાડીના શિવાયેખોમાં નાટોવની રાજવત્રીમાં અણુદિવ, જિંદ

૧ પ્રથમ ભીમદેવનો મત્રી નેદ દંડનાયક વિમવ અર્થખાતાનો પ્રધાન જાહિવ જૈન હતા (જૂઓ ‘લાસ્તીવચિત્ર’ ત્રિમાસિક, વા. ૨ અ. ૧)

અને અશ્વરાજનાં નામો આપ્યાં છે. આ જિંદના પુત્ર પૃથ્વીપાલ તથા બુદ્ધજલે ગુજરાત સામે બળવો જગાવ્યો હતો, પરંતુ અંતે તેઓ કર્ણુદેવના સામંત બની ગયા હતા.

લાટમાં ગુજરાતના સામંત તરીકે બારપ, બારપનો પુત્ર, કીર્તિ-રાજ અને ત્રિલોચનપાલ થયા હતા. રાજા કર્ણુદેવના સમયે અહીં હર્લભરાજ ચૌલુક્ય દંડનાયક તરીકે નિમાયો હતો.

કર્ણુદેવે છ લાખ ભીલોના સરદાર આશાવલના ભીલને જીતી સાબરમતીના કિનારે કર્ણુવતીનગર વસાવ્યું, કર્ણુસાગર (કાંકરિયું) તળાવ બંધાવ્યું. કર્ણુશ્વરનું મંદિર બંધાવ્યું તેમજ કોચરબદેવીનું મંદિર અને જયંતીદેવીનું મંદિર બંધાવી તેની સ્થાપના કરી. મોદેશ-ની દક્ષિણે કર્ણુસાગર ગામ વસાવ્યું. પાટણમાં કર્ણુમેરુપ્રાસાદ કરાવ્યો અને કચ્છની ભદ્રાવતીમાં એક વાવ બંધાવી.

આશાપદલી વગેરે સ્થાનો માટે વિદ્વાનોમાં મોટો વિસંવાદ છે; પરંતુ વિચાર કરતાં આશાપદલી તે અસારવા, કર્ણુવતી તે અમદાવાદ, કર્ણુસાગર તે કાંકરિયું, નરોદા તે ઉદાયન મંત્રનો વાસ, કર્ણુશ્વર તે નરોડા ગામનું નરેશ્વર કે નલેશ્વરનું મંદિર, કોચરબ તે કોચરબ અને જયંતીદેવી તે ભદ્રાવતી સંભવે છે. ગુજરાતના મહામાત્ય ઉદાયને કર્ણુવતીમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું હતું, જેની નિશાની નરોડામાં મળે છે. ઇતિહાસ કહે છે કે, સૂળા અલક્ષ્યાને આશાવલને કોટ કરાવ્યો હતો. સુલતાન અહમદશાહે (સં ૧૪૬૭ ક્રાં સુ ૩) અમદાવાદ વસાવ્યું ત્યારે તેને સમરાવ્યો હશે; એ બંધબેસતી તર્કસંગત ઘટના છે.

આ સમયે કર્ણુટકમાં સોમેશ્વર (મૃત્યુ સં ૧૧૩૨) અને વિક્રમાદિત્ય છઠ્ઠો રાજા હતા. ગોવામાં (પરોડા નદીકિનારે ચંદુરમાં) ષષ્ઠીદેવ એટલે શુભકેશી (સં ૧૦૬૧ થી ૧૧૦૬) તથા જયકેશી પહેલો (સં ૧૧૦૬ થી ૧૧૩૬) કર્ણુટકના સામંત રાજાઓ હતા. રાજા જયકેશી છઠ્ઠા વિક્રમાદિત્યનો મિત્ર અને જમાઈ થતો હતો. તેની પુત્રી મણુપદ્મદેવી એટલે મીનલદેવીએ કર્ણુદેવ સાથે લગ્ન કરવાનો

નિર્ણય કર્યો એટલે નાદ જયકેશીએ તેને સ્વયંવન તરીકે પાટણ
ઝોકની તે કુતપ હતી તેથી ઠણ્ઠેવે હમ કંવાની ના પાડી પડી
તો માતાના દગાણથી અને કળ્પાટક આથે જાઢ નબધ એટાય એ
ચુમ્મથી તેને તે યજ્ઞયો પરંતુ તે નીનનદેવીને કુતપ બણી બોલા
વતો નહોતો.

એક વાગ કછો કોઈ નીચ જાતિની શોને એમતમા મગવાનો
સકેત મ્યો હતો. મહામત્રી સુભલે તે શીના બદલે મીનવદેવીને
ગોડવી દીધી મીનવદેવીએ જયસિંહકુમારને જન્મ આપ્યો.

ઠણ્ઠેવ બહુ રૂપાળો અને કામી પુરુષ હતો. તે યુવગજ હતો.
ત્યારે તેણે સ્વભવત મૌથી રૂપાળા આઠ દેવમૂરિને ‘રૂપશ્રી’નું બિરુદ
આપ્યું અને ગજા થયા પછી અન્યત્ર નિસ્પૃહતાના કાગળે શરીરના
મેવને પણ દૂર ન કરનારા આઠ અભયદેવસૂત્રિને ‘મયધાર’નું બિરુદ
આપ્યું હતું. ગોવિંદાચાર્ય ઠણ્ઠેવના બાવભિત્ર હતા. (જૂઓ, પ્રકર
૩૭, ૩૮) તેની સભામા જૈનાચાર્યોનું માનવતું મ્થાન હતું. રાજ
ઠણ્ઠેવને પ્રેક્ષાકચમ-હતુ બિરુદ હતું.

ઠણ્ઠેવને ધવલ, શાત્રુ અને સુદવ એ ત્રણ મહામાત્યો હતા.
જહિલ ખર્ચખાતાનો પ્રધાન હતો. દુર્લભગજ હડનાયક હતો. આમ
શર્મા પુરોહિત હતો. જ્યા અને મીનવદેવી ગણીઓ હતી જય
મિહ પુત્ર હતા.

બહારથી આવતા સોમનાથના યાત્રિકો પાસેથી લાવેલમા મુડકા
વેરા લેવાતો હતો. તે મીનવદેવીએ રહ કરાવવાની ઇચ્છાથી તે ગુજ
રાતની રાણી બની હતી. જયસિંહના રાજ્યમા તેણે પોતાની તે ઇચ્છા
પાર પાડી તેણે અહીં મત્રી ઉદયનને બ્રાતા તરીકે સ્વીકાર્યો હતો.
તેણે પિતા જયેશીનું મરણ થતા પિતાના કન્યાણુ માટે સોમનાથ
જઈ ત્યાં ત્રણ વેદના બાણુકાર એક બ્રાહ્મણને પાપઘનું દાન આપ્યું
હતું. ગણી મિનવદેવીએ વીરમગામમા મિનવસરોવર અને ધધુકામા
બીજું સરોવર બધાવ્યું. સિદ્ધરાજ બાલક હતો ત્યારે ઘણા વર્ષો
સુધી મયણુ લદેવીએ રાજકારણાગ સાચવ્યો હતો.

કાશ્મીરના કવિ બિલ્હણે ચતુરંકી 'કર્ણસુંદરી નાટિકા'માં રાજા કર્ણદેવ તથા મહામાત્ય શાંતૂની ઘટના રજૂ કરી છે. નાટિકામાં તીર્થંકરદેવનું મંગલાચરણ કરેલું છે; એ એક સૂચક વસ્તુ છે. નાટિકામાં મહામાત્ય શાંતૂએ કર્ણ અને મિનલદેવીનો મિલાપ કઈ રીતે કરાવ્યો તેનું સરસ રીતે આલેખન કર્યું છે. આમાં મહામાત્ય શાંતૂને યોગાધરાયણની સાથે સરખાવ્યો છે.

૭. સિદ્ધરાજ જયસિંહ (સં ૧૧૫૦ થી ૧૧૯૯)—

રાજકુમાર જયસિંહ બાળક હતો ત્યારે જ રાજા કર્ણદેવે દેવ-પ્રસાદે રાજા બની ન બેસે એ કારણે બાળક જયસિંહનો શુભ સુંદર્તમાં પાટણની ગાદી પર રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો અને પોતે કર્ણાવતીમાં મોટે ભાગે રહેતો હતો. જયસિંહ મોટો થયો ત્યારે કર્ણદેવે સં ૧૧૫૦ ના પોષ સુદિ ૩ ને શનિવારે શ્રવણ નક્ષત્રમાં તેનો ભારે ઠાઠથી રાજ્યાભિષેક કર્યો અને તે પછી કર્ણદેવ મરણ પામ્યો. સમય જતાં જયસિંહ સિદ્ધરાજ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

શ્વેતરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદે પણ કર્ણદેવ અને જયસિંહદેવનાં મેનના સમાધાન માટે ત્રિભુવનપાલને જયસિંહના હાથમાં સોંપી અગ્નિસમાધિ લીધી. જયસિંહ અને ત્રિભુવનપાલ વચ્ચે ગાઠ મૈત્રી હતી.

કર્ણરાજ મરણ પામ્યો ત્યારે સિદ્ધરાજ આઠ વર્ષનો હતો અને મંત્રી શાંતૂની દેખરેખ નીચે આગળ વધ્યો હતો. સિદ્ધરાજે શુંજરાતને બૃહદ્ શુંજરાત બનાવવા અથાક પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેણે શરૂઆતમાં જ મહામાત્ય શાંતૂની સલાહથી વૈદ્યકમાં નિષ્ણાત લીલા વૈદ્યને પોતાને ઘરે બોલાવી ૩૨ હજારનું બાન લઈ છૂટા કરનાર પોતાનાં સર્ગા માંમા મદનપાલને મરાવી નાખ્યો અને 'દુષ્ટસ્ય દણ્ડઃ' એ રાજનીતિનો ઉત્તમ દાખલો બેસાડ્યો. તેણે આઠ વર્ષની ઉંમરમાં ધારા-નગર ભાંગવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, જે મંત્રી શાંતૂએ બનાવેલી ધારા

૧. કવિ બિલ્હણે વિક્રમાચરિત્ર, કર્ણસુંદરીનાટિકા, બિલ્હણાષ્ટક પાંચ-નાથસ્તોત્ર અને ચૌર પંચાશિકા રચ્યા છે.

બનાવીને તે પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરાવી હતી તેણે લૂટાગના સરદાર બર્ધ
ગકને છતીને પોતાની આજ્ઞા હેઠળ આવડ્યો હતો.

ઇતિહાસ કહે છે કે, ગુજરાતના આવડાઓ આશિયાપણ કરતા
હતા, તે આશિયાગીરી વનરાજ આવડાએ બંધ કરાવી હતી.

સોરઠના ચૂડાસમા રાજાઓ પણ એ જ કોળિના રાજાઓ હતા
તેઓ કોડીનાર, પ્રભાતપાળ, ગિરનાર તથા દ્વારિકાના જૈન, શૈવ
યાત્રિકોને લૂટતા હતા અને ગળડતા હતા મમુદ્રમા વેપારી વહાણોને
પણ લૂટતા હતા તેઓ લૂ, ચોરી, આશિયાપણ અને વ્યભિચારના
માર્ગે ચડી ગયા હતા એ કારણે તેઓ યાદવ હોવા છતાં 'આભીર'
કહેવાતા હતા.^૧ તેમની એ પાશવી વીશનો અત લાવવા માટે સિદ્ધ
રાજે પોતાની તરવાર ઉઠાવી ગળા ત્રિદશને મં ૦ ૧૧૭૦ માં જૂના
મદના રાજા જેગારને કપથી પકડીને વેદમા પૂર્યો.

ગજમાતા મીનવદેવીને સોમનાથની યાત્રાની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા હતી
સિદ્ધરાજે તેને માથે લઈને સોમનાથની પહેલી યાત્રા કરી ભાલોદનો
૭૨ લાખની આવડવાળો યાત્રાનો ડરવેરો તેણે સદતર બંધ કરાવ્યો
અને મં ૦ ૧૧૭૦ થી ત્રિદશ વત ચલાવ્યો ગજેગાર અને રાણક
દેવડી સં ૦ ૧૧૭૬ માં મરણ પામ્યા તે પછી સોરઠમા મત્રી સજ્જનની
દડનાયક તગડે નિમણૂક કરવામા આવી આ યુદ્ધમા ત્રિભુવનપાલ
અને મત્રી ઉદયન માથે હતા.

માગવા અને ગુજરાતના વચસા પ્રદેશો માટે અવારનવાર ઝગડો
ભિલો થતો હતો સિદ્ધરાજ મં ૦ ૧૧૮૫ માં સોમનાથની યાત્રાએ
ગયો ત્યારે માગવાના રાજા નરવર્માના યુવરાજ યશોવર્માએ ગુજ

૧ ચૂડાસમા રાજા (૧) હમીર (૨) ધરણીવરાહ, (૪) મદરિયુ (૧૦)
જેગારના કળામાં ઇતિહાસને પાને લખેલાં મળે છે સં ૦ ૧૧૬૦ થી ૧૧૭૦ની
વચ્ચે પાટણના એક સધવનિ સાથે બની ગયેલો છેલ્લો તાગે જ પ્રસન્ન
હતો. સોરઠનો રાજા મદરિયુ સ્વનત્ર થઈ જઈ પ્રભાસના સોમનાથની યાત્રાએ
જનારને લૂટ્યા હાથે.

(—મહી. ૩૫૦ નો ગુજરાતનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ૫૦ ૧૧)

રાત પર હુમલો કર્યો હતો. મહામાત્ય શાંતૂએ તે સમજે એવી યુક્તિથી સમજાવી તેને પાછો વાળ્યો હતો. આ દરમિયાન માતા મીનલદેવી મરણ પામી હતી.

સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૬૦ માં મંત્રી મુંજલને સંધિપાલ બનાવી ધારા મોકલ્યો. મંત્રી આલિંગને પાટણની રક્ષાનો ભાર સોંપ્યો અને પોતે મહામાત્ય શાંતૂ, નાડોલનો સામંત આશરાજ ચૌહાણ, કિરાડુનો સામંત ઉદયરાજ વગેરેને સાથે લઈ માળવા તરફ રવાના થયો. ગોધરાના ભીલોએ તેની સામે લડવાને મોરચો ગોઠવ્યો હતો. મંત્રી શાંતૂ મહેતાએ આસપાસના ગામોનું સૈન્ય એકઠું કરી ભીલોને નસાડ્યા.

રાજા સિદ્ધરાજે સીપ્રા નદીના કિનારે પડાવ નાખ્યો. માળવાને જીતવો મુશ્કેલ હતો. એક દિવસે મંત્રી મુંજલના સંકેત પ્રમાણે યશ:પટલ હાથી દ્વારા દક્ષિણ દરવાજો તોડી ધારામાં પ્રવેશ કર્યો. તે દરમિયાન રાજા યશોવર્મા મરી ગયો (સં. ૧૧૬૦). યશોવર્માના સર્વપરિવારને પકડી કેદ કર્યો. મેવાડ માળવાના શાસનમાં હતો એટલે તે સિદ્ધરાજના શાસનમાં આવી ગયો. મહોબકનો^૧ રાજા મહનવર્મા અત્યંત સમૃદ્ધ અને વિલાસી હતો. સિદ્ધરાજ યુદ્ધમાં રખડતો હતો, તેથી સિદ્ધરાજને તે 'કબાડી' કહેતો હતો. સિદ્ધરાજે મહોબક પર ચડાઈ કરી, ત્યાંથી ૯૬ કરોડ સોનૈયા ઢંડમાં લીધા અને મહનવર્મા સાથે મૈત્રી-સંબંધ બાંધ્યો.

સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૬૩ માં હાથીના હોદ્દે બેસી ધામધૂમથી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. તેની ઇચ્છા હતી કે, રાજા યશોવર્માને ખુદ્દલી તરવાર આપી છડીદાર તરીકે હાથીની અંબાડીમાં પોતાની પાછળ બેસાડવો, પરંતુ સંધિપાલ મુંજલના કહેવાથી રાજા ચોપડેલી બનાવટી કટાર આપી તેને એ રીતે બેસાડ્યો.

આ સમયે આં વીરસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ વગેરેએ રાજાને

૧. 'પ્રજાધાવલી'માં મહોબકનું નામ કાંતિપુરી આપેલું છે.

વિવિધ આશીર્વાદ આપ્યા.^૧ તેણે એ જ અરસામાં આઠ હેમચંદ્રસૂરિને વિનંતિ કરી ‘સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ’ની રચના કરાવી.

એક વાર સ્વેચ્છના પ્રધાનો પાટણમાં આવ્યા. સિદ્ધરાજે તેઓને ખુશ કરી પાછા મોકલ્યા હતા. એક વાર સ્વેચ્છો પાટણ પર ચડી આવ્યા. માથું ઝાલાએ તેમને પાછા હઠાવ્યા. કર્ણાટકનો રાજા પર મહર્ષિના સામંત જગદેવ પાટણનો મોટો કોટવાલ હતો. પાટણની રક્ષામાં તે અજોડ હતો. (કીર્તિકૌમુદી, સર્ગ : ૨, શ્લોક ૬૬)

સિદ્ધરાજે મહોળા નરેશ મદનવર્મા, ડાહલરાજ, સાંભરપતિ અણ્ણિરાજ, કોટ્હાપુરનો રાજા પરમર્ષી, કાશીનો યુવરાજ નયચંદ એ બધા સાથે મૈત્રી બાંધી રાખી હતી. તેણે માંભરના રાજા અણ્ણિરાજને મિત્ર બનાવી પોતાની પુત્રી કંચનદેવીને પરણાવી હતી. તેનો પુત્ર સોમેશ્વર પાટણમાં ઊછરીને મોટો થયો હતો.

સિદ્ધરાજે મદિરો, તળાવ, વાવ, કિલ્લા, દાનશાળા વગેરે ધર્મનાં અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કર્યાં. તેનાં પ્રસિદ્ધ કામો માટે કહેવાય છે—

‘મહાલયો મહાયાત્રા મહાસ્થાને મહાસર ।

યત્ કૃત સિદ્ધરાજેન તત્ કૃતં કેન ન કચિત્ ॥’

(જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ)

સિદ્ધરાજે મસ્તવતી નદીને કિનારે સં. ૧૧૫૨ માં સિદ્ધપુર વસાવ્યું અને ત્યાં રુદ્રમાળા બાંધવો શરૂ કર્યો. સં. ૧૧૮૪ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરી શિખર પર ધ્વજ ચડાવી.^૨

૧. આઠ હેમચંદ્રસૂરિએ આશીર્વાદ આપનાં કહ્યું કે—

મૂર્ધ્નિ કામગતિ । સ્વયમવરસૈરાસિચ રતનાવરા

મુજાસ્વસ્તિક્રમાતનુષ્વમુદ્ગપ । ભૂ પૂર્ણકુમ્ભો મદ ।’

જુવા કલ્પતરોદભાનિ સર્વદિગ્ગારણા । તોરણ

ન્યાયત્ત સ્વકર્તૃવિજિત્ય જયતી નન્વેતિ સિદ્ધાધિપ ॥

૨. રુદ્રમાળાનું વર્ણન—

“યર સંઈ ચૌદ ગિહિ બાઘ, થંલ સર્ધ સત્તર નિરંતર,

સપ્તપુત્રી કૃદાર, મણિમાણિક સપ્તર,

સં ૧૧૮૮ સુધીમાં દુદ્રમાળ સંપૂર્ણ તૈયાર થયો.

ઉન્નતમાં એવી રાજરાણી હતી કે, મહાકાલના મંદિરની ધ્વજ કંચકે ત્યારે ખીલત મંદિરની ધ્વજ કંચકાવી ન શકાય, તેમ રાજા સિદ્ધરાજે પણ દુદ્રમાળને મહાકાલની હોડમાં મૂકવાની ઇચ્છાથી દુદ્રમાળની ધ્વજ ચડાવી ત્યારે દરેક જૈન-અજૈન મંદિરની ધ્વજ ઉતરાવી હતી.

સિદ્ધરાજ શૈવધર્મી હતો છતાં તેના દિલમાં જૈનધર્મ પ્રત્યે ઘણો પ્રેમ હતો. અહિંસા, ત્યાગ, તપ, પરોપકાર અને સરસ્વતીની મૂર્તિ સમા જૈનાચાર્યોનો સાત્ત્વિક પ્રભાવ તથા જૈનોની રાજવંશદારીની સખળ અસર હતી, એટલે એ નવું શાસન નથી શક્યું નહીં. એક તરફ શ્રીપુરમાં પ્રજાજી તથા ભં કમલદેવના મંદિરની ધ્વજ ઉતરી જ ન હતી. ખીજી તરફ પોતે સિદ્ધરાજે પણ આં હેમચંદ્ર તથા આં વીરસૂરિના ઉપદેશથી ઘણાં દેરાસરો પર ધ્વજ ફરકતી કરાવી હતી. એટલે દરેક જૈનમંદિરો પર સમય જતાં ધીરે ધીરે ધ્વજ ફરકવા લાગી.

(જૂઓ, ન્યાયકંઠલીપંગિકા-પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૫)

સિદ્ધરાજે જેમ સરસ્વતીના કિનારે દુદ્રમહાલય બંધાવ્યો તેમ, ભં મહાવીરનું દેરાસર પણ બંધાવ્યું. (જૂઓ, દ્રયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૧૬) સિદ્ધપુરમાં ચોવીશ દેરીઓવાળો સિદ્ધવિહાર તથા

ત્રીસ સહસ્ર ધજદંડ, કલશ દશ સહસ્ર સુવત્સવ;
છપ્પન કોડિ ગય ગુરિય, લગ્ન તીર્થ મહાલય,
કવિ ગદ્ય સદ્ધિ ઈમ ઉચ્ચરધ, સુર નર રોમચિય સવર્ધ;
સુપસિદ્ધ જયસિંહ કિતિ, ટગમગ ચાહર્ધ ચક્રવર્ધ. "

સિદ્ધરાજે આ કવિન બનાવનારને દર અક્ષરે એકેક સોનૈયો આપ્યો.

(જૂઓ, ઉપદેશસાર, સં ૧૬૬૨)

તત્પુત્ર માતા મીનલદેવી જાત સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવ વર્ષ ૪૯ રાજ્યમ્ ।
તન્મધ્યે સહસ્રલિંગસરોવરનિષ્પત્તિઃ કરાવતાં વર્ષ ૩૦, માસ ૫, દિન ૧૦ લાગ્યા ।
સં ૧૧૯૮ રુદ્રમાલ નિપજાવિત વર્ષ ૩૫, માસ ૪, દિન ૧૦ લાગ્યા । પુત્ર
ન હુઆ ।

(જૂઓ, ધર્મસાગરગણિ શિષ્ય, પાં, વિનયસાગર કૃત
‘જૂઓદેશ-રાખવલી’ સં ૧૬૫૨)

પાટણમાં રાજવિહાર બંધાવ્યા. (જૂઓ, કુમારપાલપડિગોહો) મહામાત્ય આલિંગે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્મુખવિહાર બંધાવ્યો. (જૂઓ, ઉપદેશસાર). સિદ્ધપુરમાં સં. ૧૧૫૨ માં ભં. સુવિધિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યાનો પણ ઉલ્લેખ મળે છે.^૧

સિદ્ધરાજે દુર્લભ સરોવરમાં માટો ફેરફાર કર્યો. તેણે ત્યાં સહસ્રલિંગ તળાવ બંધાવ્યું. તેની પાળ ઉપર ૧૦૮ શિવાલયો, ૧૦૮ દેવીમંદિરો, દશાવતાર, વિષ્ણુનું મંદિર તથા પ્રીતિસ્તંભો ગોઠવ્યા. સિદ્ધરાજ માળવાની લડાઈમાં હતો ત્યાં જ તેને આ તળાવમાં પાણી ભરાયાના સમાચાર મળ્યા.

કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલે રુદ્રમાળ, વડનગરનો કિલ્લો અને દુર્લભ સરોવર એટલે સહસ્રલિંગ તળાવની ‘પ્રશસ્તિ’ રચી છે. સહસ્રલિંગની પ્રશસ્તિને આં. રામચંદ્ર વગેરે વિદ્વાનોએ સુધારી હતી.

સિદ્ધરાજે સોમનાથની એક યાત્રા સં. ૧૧૭૦ અને બીજી સં. ૧૧૮૫ માં કરી હતી. પહેલી યાત્રામાં ભાલોદના આરાનો યાત્રાકર બંધ કરાવ્યો અને બીજી યાત્રા પુત્રકામનાથી પગપાળા કરી. તેમાં ગિરનાર પર પૃથ્વીજયપ્રાસાદ વગેરેના લાલો લીધા.

મંત્રા સભ્યને ગિરનાર પર ભં. નેમિનાથનો, રાજાને પૃથ્વીનો જય કરાવનારો ‘પૃથ્વીજયપ્રાસાદ’ બંધાવ્યો હતો. સિદ્ધરાજે તેની રકમ ખજાનામાંથી આપવાનું કબૂલ કર્યું. તેમાં ભં. નેમિનાથની પૂજા માટે ૧૨ ગામ આપ્યાં તથા તીર્થની પવિત્રતા જળવાઈ રહે એટલા માટે નાંચે મુજબ નિયમો બાંધી આપ્યા. અહીં કોઈએ (૧) આશ્રન વગેરે ઉપર બેસવું નહીં, (૨) શય્યા પર નિદ્રા લેવી નહીં, (૩) રસોઈ કરવી નહીં, (૪) લોજન કરવું નહીં, (૫) દહીં

૧. સિદ્ધવિહારનું બીજું નામ રાજવિહાર હતું. શેઠ ધરણ પોરવાડે તેને જોઈ ધરણવિહાર (રાણકપુરમાં) બનાવ્યો હતો. (જૂઓ, જૈનસત્ત્વપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૪, પૃ. ૩૧૮, સં. ૧૬૪૧માં અહીં ૫૪૪ દેરાસરો હતાં (જૂઓ, જૈનતીર્થસર-પ્રેમદ, ભા. ૧) સિદ્ધપુર આં. ભાનુચંદ્રની જન્મશૃતિ હતી. અહીં ઉપાં. ૫૨૧-વિજયજીએ દિવાળીના દિવસે ‘શાનસાર’ રચ્યે. આજે અહીં બે દેરાસર છે.

વલોવવું નહીં, (૬) સ્ત્રીસંગ કરવો નહીં અને (૬) સુવાવડ કરવી નહીં વગેરે. આ નિયમો આજ સુધી પળાય છે. પછી રાજ્યે અંબાજીની દૂંક, સોમનાથ તીર્થ, કોડીનારની અંબિકાદેવી તથા શત્રુ-જય તીર્થની યાત્રા કરી. તેણે લં ઋષભદેવની પૂજા કરી, તેની પૂજા માટે પણ ૧૨ ગામ બક્ષીસ કર્યાં. આ યાત્રામાં કં સં આં હેમ-અંદ્રસૂરિ તથા મહામાત્ય આશુક પોરવાલ અને મંત્રી બાહડ વગેરે સાથે હતા.^૧

શ્રીશંકરે સિદ્ધરાજને કહ્યું કે, ‘ તારા ભાગ્યમાં પુત્ર નથી, તારા પછી કુમારપાલ ગાદીએ આવશે. (દ્વયાશ્રયકાવ્ય, સર્ગ : ૧૫, શ્લોકો ૫૫, ચિત્તોડ કિલ્લાના મંદિરનો લેખ)

રાજા સિદ્ધરાજે મહામંત્રસિદ્ધ આં વીરસૂરિને આગ્રહ કરી પાટણમાં રાખ્યા. સાંખ્યમતના વાદીભક્ષિહને જીતવા બદલ ‘જયપત્ર’ આપ્યું. એક બાલિકા મારફત દિગંબર કમલકીર્તિને જીતવાથી ખૂબ સન્માન્યા. રાંતેજના જૈન દેરાસરના બલ્લાનકમાં ધ્વજ ચડાવી ચૈત્યનું ગૌરવ વધાર્યું. આં હેમઅંદ્રને સૂરિપદ અપાવ્યું. આં હેમઅંદ્ર-સૂરિને વિનંતિ કરીને તેમની પાસે સર્વાંગસુંદર નાની-મોટી ટીકાઓ

૧. રાજા સિદ્ધરાજે ગિરનારતીર્થમાં તથા સં ૧૧૭૯ માં શત્રુજયતીર્થમાં પૂજા માટે બાર ગામો આપ્યાં તેના અનેક ઉલ્લેખો મળે છે—

શ્રીસિદ્ધરાજઃ સમઘત્ત રાજવિહારમાઘીઢનગોપમં મે ।

પ્રામાંશ્ચ શત્રુજયસાત્ ચકાર સ દ્વાદશાસ્મન્મહસઃ પ્રવૃદ્ધયૈ ॥૧૧॥૨૨

(ધર્મદેવની મંત્રી વસ્તુપાલ પ્રત્યે ઉક્તિ, જૂઓ, બાલયંદ્રસૂરિનો, ‘ વસંતવિલાસ ’ સં ૧૨૯૮)

(જૂઓ, રાજગચ્છીય આં બાલયંદ્રનો વસંતવિલાસ, આં પ્રભાચંદ્રનું ‘ પ્રભાવકચરિત્ર ’, મેરુતુંગનો ‘ પ્રથંધ-ચિંમામણિ, ’ પ્રકાશ : ૩જો, આં જય-સિંહનું ‘ કુમારપાલચરિત ’ સર્ગ : ૩, શ્લોકો ૩૧૦ થી ૩૨૫, ૩૨, ૩૩, ૫૦ જિનમંડનગણિનો ‘ કુમારપાલપ્રથંધ ’, આં મુનિસુંદરસૂરિનો ‘ ઉપદેશરનાકર ’, ૫૦ દેવવિમલગણિનું ‘ હીરસૌભાગ્યમહાકાવ્ય ’, ૧૭, ૧૯૫, શ્રીયુત ગોવિંદભાઈ લાથીભાઈ દેસાઈનો ‘ ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, ’ ૫૦-૧૭૫, વગેરે. આં ઉદયપ્રભસૂરિનું ‘ ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય ’ સર્ગ : ૭, શ્લોકો ૭૪ થી ૭૭)

અને અનુશાસનોથી સુપૂર્ણ ' સિદ્ધહેમચક્રશબ્દાનુશાસન ' તૈયાર કરાવ્યું જે વ્યાકરણને કાપીના હોદા ઉપર મૂકી મમ્માન કરીને લડાગમા આપન કર્યું ૩૦૦ સદિયા રાત્રી મોટા ગાજરીય જાન લડાગ વમા-યો વ્યાકરણના અન્નેડ નિદાન કાકર કાયમની અધ્યક્ષ તામા તેનું પાન પાન થત કગલ્યુ અને એ દ્વાગ ગુજરાતનું ગૌરવ આપ્યું તેમજ વૈયકચવશ, ગજા સિદ્ધરાજ તથા આં હેમચક્રમુરિના નામ અમર બનાવ્યા મલકાની આં હેમચક્રમુરિના ઉપદેશથી ગુજરાતમા પશુમણપર્વ, અગિયાગમ તથા મોગ દિવસોની અમારિ પ્રવર્તાવી અને તેમના ઉપદેશથી ખુશ થઈને તેઓને ૬૨ શ્રાવ ૮૦ દિવસોનું અમારિશામન લખી આપ્યું ' જિનમદિદેમા મોનાના કાશો-વડાવ્યા જિનમદિદેમા વાગાચાલુ કગલ્યા ધધુકા અને આચાર વગેરેમા વરણોડાની છૂટ આપી રાજગચ્છના આં ધર્મધોષ તથા આં મમુદ્રધોષનું ભારે મમ્માન કર્યું પૂનમિયાગચ્છના આચાર્ય ધર્મધોષનો મન્કાર કર્યો આં વારિ દેવમુરિને, દિગ બનાચાર્ય કુમુદચક્રને છતવા બહલ જયપત્ર આપ્યું અને તેમના ચરણોમા સોનામહોદોની થેની ધની, જેને આચાર્યશ્રીએ વીધી નહીં તેથી તે ગ્રંથથી પાળુમા ' ગજવિહાર ' નામે જૈનમદિદે બધાવ્યું તેમા મં ૧૧૮૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના દિવસે ચાર ગચ્છના ચાગ આચાર્યોએ સાથે મળીને ૭૦ ઋપલદેવનો પ્રતિષ્ઠા કરાવી નાગે દ્રગચ્છના નં ૩ આં આનંદને ' સિદ્ધશિશુ ' અને આં અમરચક્રને ' વ્યાકરણશિશુ ' તથા આં રામચક્રને ' કવિકટ્ટારમચ્ચ 'ના બિરુદો અર્પણ કર્યા

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦૬, પ્રકં ૪૧)

૧ વારાવિઓ અમારિ પજોસવનાદસુ ॥ (જૂઓ પિટસંનતો રિપેટ)
एकादशीमुख्यदिनेष्वमारीमकारयत् शासनदानपूर्वम् ।

(જૂઓ, ધર્મોપદેશમાલાવિવરણ)

• પ્રતિવર્ષે જીવરક્ષા અશીત્વદં અશીત્વદસુ ।

• ચક્ષોપદેશાત્ સિદ્ધેશ તામપત્રપત્રીલિખત ॥૧૦॥

(—વલક દ્વારે જિજ્ઞાસુકરિત પ્રાકૃત દ્વારે પ્રતિ)

સિદ્ધરાજે શિહોર વસાવી અં ૧૧૮૫માં ગ્રાહ્યોને દાનમાં આપ્યું. આશાપદ્મી વગેરે ગામગરાસો તથા ધન ગ્રાહ્યોને દાનમાં આપ્યાં.

સિદ્ધરાજ ન્યાયપ્રિય રાજા હતો. તેનો એક પ્રસંગ નુરુદ્દીન મહમુદ શકી આ પ્રમાણે આપે છે—

‘ગુજરાતના ખંભાત શહેરમાં અગ્નિપૂજકો અને સુન્ની મુસલમાનો રહેતા હતા. અગ્નિપૂજકોએ મુસલમાનની મસ્જિદને કાફિરો પાસે બળાવી નાખી અને એ દંગામાં ૮૦ મુસલમાનો મરાયા. અલીખતીબ (ખુતબા પઢનારો) બચી ગયો હતો. તેણે અણહિલવાડ જઈને પોકાર કર્યો, પણ કોઈએ તે તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં. તેણે જંગલમાં શિકારના સમયે રાજાને મળી બનેલી હકીકત રજૂ કરી. જયસિંહે આ વાતની પૂરી તપાસ કરવા માટે પોતાના પ્રધાનને જણાવ્યું કે, ‘હું ત્રણ દિવસ જનાનખાનામાં રહેવાનો છું માટે તમે રાજકાર્યની સંભાળ રાખજો.’ આમ કહીને સાંઢણી દ્વારા આઠ પહોરમાં ખંભાત જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં છૂપી રીતે તપાસ કરી તો બધી વાત સાચી હોવાની ખાતરી થઈ. તે ત્યાંથી ત્રીજે દિવસે પાટણ આવ્યો. તેણે એથે દિવસે ખતીબને આજ્ઞા આપી કે, ‘ફરિયાદીઓને અરજી કરવાના સમયે તું અરજી કરી શકે છે.’ ખતીબે પોતાનું પૂરું બ્યાન આપ્યું; ત્યારે ત્યાં કાફિરોનું એક ટોળું તેને ડરાવવા તથા તેની વાતને જૂઠી કરાવવા આહતું હતું, પણ રાજા જયસિંહે કહ્યું કે, ‘આ ધાર્મિક મામલો છે તેથી આ અંગે કોઈના ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકતાં મેં જાતે ખંભાત જઈને તપાસ કરી છે. મને ખાતરી થઈ છે કે, મુસલમાનો ઉપર ખરેખર જીલમ ગુજારવામાં આવ્યો છે. મારા રાજ્યમાં સૌ કોઈ એકસરખી રીતે સુખ-શાંતિને ભોગવે એવી પ્રજા-પાલનની સુવ્યવસ્થા રાખવી એ મારું કર્તવ્ય છે.’ આ પ્રમાણે કહી રાજાએ ગ્રાહ્યો અને અગ્નિપૂજકોના દરેક સમુદાયના બે-બે મોવડી નેતાઓને યોગ્ય દંડ કરવાનો હુકમ કર્યો.’^૧ (જૂઓ, વિં સં ૧૨૬૭ ની

૧. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીએ પાટણની પ્રભુતા, ગુજરાતનો નાથ અને રાજધિરાજ એ ત્રણ નોવેલો લખી છે, જેમાં સિદ્ધરાજની ચરિત્રવટના

‘જમેઉલ હિકાયત’ ઇસ્વીયટ ગ્રંં : ૨, પૃં ૧૬૩, ૧૬૪; ‘ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પૃં ૨૭૦)

મુમલમાનોએ માની લીધુંકે મિદ્દરાજે મુમલમાન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

(જૂઓ, મિરાતે અહુમદી; પૂજં મં રાજં ધં પૃં ૨૭૪)

વજીરી છે તે પૈડાની એ નોવણી તો કુમાના ‘ગ્રી મરકટીવર્સ’ અને દેવેન્દ્રી દર્ધર્સ આદિ ની રૈવી, વાકચખડો તથા શબ્દોથી તૈવા કરી છે. કાઈ કાઈ સ્થાને ઘટતો ફેન્ડા પણ કર્યો છે. તેમણે આ નોવેયોમાં રાજમાતા મીનલને વ્યભિચારિણી, રાજપિતા કચ્છુને તેણે ચલાવી લેનારો મૂખ અને સિદ્ધગજને જગપુત્ર ચિત્ર્યો છે ખબતના ખતીનની સાચી ઘટનાને ઓળખીને ‘ગુજરાતનો નાથ’ પ્રકં ૧૩ મા કાવે તેવી વટના જોડવી છે. તેમાં બ્રાહ્મણોના જુદાંમને છુપાવી ધીરોદાત્તચરિત મહામાત્ય ઉદાયનને દોષપાત્ર બાંધેખ્યો છે અને રાજા સિદ્ધગજની ન્યાયપ્રિયતાને છુપાવી કલ્પિત મંજરીના પતિને એ ન્યાયનો ધક્કા આપ્યો છે એકંદરે મુનશીએ ઇતિહાસનો કામંદર દોઢ કર્યો છે આમા દોષ કેનો? તેમની બાઈવત્તાને, વડીલાતી વિષનો, અસહિષ્ણતાનો, કલ્પજનનો કે કવમી લીનાનો ?

એક બાત બહાનો મુસલમાન લેખક સિદ્ધરાજની પ્રશ્ન સા આપે અને એક ગુજરાતી લેખક પોતાની માતૃમુમિના ઇતિહાસને એવડા નીવડે એ તો સૌ લેખકોને રૂઝાવન રી ખીના છે.

(જૂઓ, નરસિદ્ધગવ બોલાનાથ દિવેદિય ની ‘ગુજરાતનો નાથ’ની પ્રસ્તાવના, રામચદ્ર શુક્લનું ‘ગુજરાતી સાહિત્ય, તેનું મનન અને ચિંતન’ પૃં ૧૮૧, વિશ્વનાથ બટ્ટનું ‘વિવેચનમુકુર’, જયભિક્ષુનો ‘ઉદાયન’ લેખ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કર્મકં : ૧૮૫, ૧૮૭, ૨૫૩.)

દિંદી લેખકો ૩૦ મં મુનશીના સ્વભાવનો પશ્ચિય તીચે મુજબ આપે છે—

જહા સાહિત્યિક હૃદયપ્રધાન વ્યક્તિ, માવનારી સાકાર મૂર્તિ? જહાં રાજ નીતિજ હૃદયચત્ર વ્યક્તિ જગટકી સાકાર મૂર્તિ? X X X સાહિત્યિક મુતી માવલોકકા સમ્રાટ યા ઓર રાજ્યપાલ મુતી રાજનીતિલોકકા મુલકામ-દાતાનુ-દાન-કામદા કાનૂનોની બેઠિયોમેં જકકા રાજ્યકા સયસે વડા કેવી? X X X આજકાલ રાજનીતિ હૃદયહીનતાકા પર્યાયજાતી હૈ.

દેલો, ‘ચત્રત્રસર્વેત્ર’ તા. ૩૧-૭-૧૯૫૬, હિંદુસ્તાન (દિલ્હી)

सिद्धराज नयसिद्धने.....राणी होती. दंडनदेवी नामे पुत्री होती. शान, आशु (आशु), आशिग, आनंद, मुंजल, दादा नागर, उदायन वगेरे मदाभात्यो होता. लाटनो मंत्री अंद्र, सन्नजन, गांगिल नागर, आदर, सोम, मदादेव नागर, अंगिकाप्रसाद, पृथ्वीपाल वगेरे मंत्रीओ होता. मंत्री उदायन, मंत्री सन्नजन दंडनाथको होता. आशिग तथा कुमार पुराहित होता. भक्तनानो प्रधान यशोधवल श्रीभात्री होता.

इवि अकवर्ती श्रीपाल, इवि वाग्भट्ट, शोल, विजयसिद्ध नागर, दादल दायस्थ, मरुपि, उत्साह, सागर, राम, भानु अने देशव ब्राह्म वगेरे वगेरे विद्वानो होता.

सिद्धराज गुजरातनो अकवर्ती હતો. તેને ણર્ણશકગિપ્પુ, અવંતીનાથ અને સિદ્ધઅકવર્તીનું ગિરુદ હતું. તેની સલામાં વિદ્વાનો, તપસ્વીઓ, કોટિધ્વજો, સામંતો, ઉદ્દલટ યોદ્ધાઓ, વાદીઓ, મંત્રસિદ્ધો વગેરે યેસતા હતા, એટલે તે સિદ્ધરાજ તરીકે ઓળખાતો હતો.

સિદ્ધરાજમાં ઘણા ગુણો હતા. માત્ર અચુલતા અને સ્તીલપટતા એ જો અવગુણો હતા. આ વસ્તુ મદનવર્મા, પરમર્દી તથા મ્લેચ્છોના યુદ્ધપ્રસંગોથી તેમજ રાણકદેવડી અને જસમા ઓડણની ઘટનાઓથી સ્પષ્ટ સ્મરણ શકાય છે.

સિદ્ધરાજ નયસિહના જીવન સાથે કપટકળા, મંત્ર-તંત્ર તેમજ ભૂતના પ્રસંગો પણ સંકળાયેલા છે.

मुंशी मुंशी ही रहे । मुंशीगौरी एक ऐसा पेशा है कि, उसके करने-वालोंके सीनेमें दिल नहीं रहता । X X X उत्तरप्रदेशके राजपाल श्री कनैयालाल माणेकलाल मुंशी यद्यपि उन मुन्शीओंमें नहीं हैं । X X X ये उनके अपन ही शब्दोंमें ' वनके उन्मुक्त पंछी है, कभी इस डाल पर कभी उस डाल पर ' ऐसे रसभीने हृदयवाले व्यक्ति । कोई यह आशा कैसे कर सकता है कि, यह भी कोई पापाणहृदयता दिखायेगा ? X X X मुन्शी आखिर मुन्शी ही रहे । उनकी वाणीमें जिस सरस साहित्यकी छवी है, वह उनके हृदयकी पुकार नहीं । (-ता० १-८-१९५६, नवभारत टाइम्स, व० १० सं० २१३)

સિદ્ધરાજ સં ૧૧૯૯ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ને દિવસે મરણ પામ્યો. તેણે ગુજરાતને બૃહદ્ ગુજરાત બનાવ્યું અને ગુજરાતને એક સામ્રાજ્ય બનાવ્યું.

સિદ્ધરાજે સં ૧૧૮૫ માં પગપાળા પ્રભાસપાટણની યાત્રા કર્યા બાદ સાક્ષાત્ મહાદેવવચન, આં હેમચંદ્રસૂરિની લલિત્યવાણી તથા જ્યોતિષીઓના જ્યોતિષજ્ઞાન વગેરેથી જાણ્યું કે, ‘મને સંતાન થશે નહીં અને કુમારપાલ ગુજરાતનો રાજા થશે.’ આથી તેણે વિધાતા સામે શેતરંજ ગોઠવી. ‘કુમારપાલ લલે રાજા થાય પણ તે મરીને મારો પુત્ર થયા પછી જ રાજા થાય.’ આમ બને તો જ વિધાતાનો લેખ સફળ થાય અને મારી મનઃકામના પણ સફળ થાય. તેણે આ હિસાબે કુમારપાલને મારી નાખવા કાવતરાં ગોઠવ્યાં, પણ વિધાતાએ તેને મથક આપી નહીં. છેવટે તેણે મરતાં મરતાં પણ શેતરંજનો ઉત્તરો પાસો દે ક્યો. ‘મારા મરણ પછી હાથીસેનાના નાયક માળવાના રાજપૂત ચાહડને ગુજરાતનો રાજા બનાવવો.’ તેણે પોતાની આ ભાવનાને સફળ બનાવવા માટે પટ્ટરાણી, પ્રધાનો, સામંતો અને સેનાધિપતિઓ વગેરે પાસેથી પાકાં વચનો લીધાં, પરંતુ વિધાતાએ તેની એ ઇચ્છા બર આવવા ન દીધી.

૯. ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ (સં ૧૧૯૯ થી ૧૨૨૯)

ગુજરાતનો રાજા શીમદેવ પહેલો (સં ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦) રાજકન્યા રાણી ઉદયમતીથી કર્ણનો જન્મ થયો, તેના પછી તે (સં ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦) ગુજરાતનો રાજા બન્યો. બીજી રાણી વારાંગના કન્યા બકુલાદેવી, જે વિધિપૂર્વક ખાંડુ મોકલીને પરણેલી રાણી હતી. તેનો પુત્ર હોમરાજ એટલે હરિપાલ રાજા કર્ણથી મોટો હતો, પણ તે સાધુચરિત હતો તેથી શીમદેવની તેને જ રાજા બનાવવાની ઇચ્છા હોવાથી તે મુંડકેશ્વરતીર્થમાં જઈને વસ્યો અને પ્રબુભજનમાં મસ્ત બન્યો. તે દામાવાળો હોવાથી હોમરાજ તરીકે વિખ્યાત થયો. તેના પુત્ર દેવપ્રસાદને રાજા કર્ણ દધિસ્થલી (દિથલી) ગામનો ગરાસ આપ્યો. જોકે તે એક રીતે રાજ્યનો વારસદાર હતો, પણ તેને રાજવંશમાં ખટ-

પટ ભેઠે એ પસંદ નહોતું, તેથી તેણે પોતાના પુત્ર ત્રિભુવનપાલને રાજ સિદ્ધરાજના હાથમાં સોંપી અગ્નિસમાધિ લીધી. સિદ્ધરાજ અને ત્રિભુવનપાલ વચ્ચે અતૂટ પ્રેમ હતો. ત્રિભુવનપાલને કાશ્મીરાદેવી રાણી, મહીપાલ, કીર્તિપાલ અને કુમારપાલ એ ત્રણ પુત્રો તથા પ્રેમલદેવી અને દેવલદેવી એ બે પુત્રીઓ હતી. ત્રિભુવનપાલે પ્રેમલદેવીને મોઢેરાના રાજ કાનહડ સાથે અને દેવલદેવીને અજમેરના ચૌહાણ રાજ અણેરાજ સાથે પરણાવી હતી.

કુમારપાલનો સં. ૧૧૫૦ માં જન્મ થયો હતો. તે બચપણથી દયાળુ અને પારકી સ્ત્રીને મા-બેન સમાન લેખનારો હતો. તેને ચંદ્રાવતીના પરમાર રાજના નજીકના ભાયાત જેતલની પુત્રી ભોપાલદેવી નામે રાણી હતી.

સિદ્ધરાજે પુત્રકામનાથી સં. ૧૧૮૫ માં શત્રુજય, ગિરનાર તથા પ્રભાસપાટણની પગપાળા યાત્રા કરી પણ તેને પુત્ર થયો નહીં. તેણે સાક્ષાત્ શંકર, આં હ્રદયચંદ્રસૂરિ, જ્યોતિષીઓ, મંત્રવાદીઓ, સામુદ્રિકો અને નિમિત્તિયાઓ પાસેથી સાક્ષ સાક્ષ જાણ્યું કે, પોતાના ભાગ્યમાં સંતાન નથી અને કુમારપાલના ભાગ્યમાં શુભરાતનું રાજ્ય છે. જે કે ક્ષેમરાજના વંશજો ઉચ્ચ ક્ષત્રિયો લેખાતા હતા. તેઓને ખીજ કુલીન રાજવંશો સાથે રોટી-બેટીનો સંબંધ હતો અને કુમારપાલ સિદ્ધરાજનો નજીકનો સોલંકી પિતરાઈ હતો. તે સિદ્ધરાજના સ્નેહપાત્ર ત્રિભુવનપાલનો નાનો પુત્ર હતો. એટલે રાજ થાય એ સર્વ રીતે યોગ્ય જ હતું, પણ રાજને એક જ વિચાર મૂંઝવતો હતો કે, કુમારપાલ રાજ થવાનો છે તો ‘તે મરીને મારો પુત્ર બનીને સુખેથી રાજ થાય.’ એ ભાવના માટે કુમારપાલને મારી નાખવામાં આવે તો જ આ બનવું શક્ય છે માટે એને મારી નાખવો જોઈએ.

૧. પુત્રે વાસસહસ્તે સયમ્મિ વરિસમ્મિ નવનવદ્વહિણ

હોહી કુમરનરિંદો તુહ વિક્રમરાયસારિચ્છો ॥

(રાજગચ્છ પટ્ટાવલી, વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલીસંગ્રહ, પૃ. ૭૨) :

સિદ્ધરાજે ત્યારથી તેને મારી નાખવા માટે અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા અને તેમાં તેને જેમ જેમ નિષ્ફળતા મળવા લાગી તેમ તેમ તેને કુમારપાલ માટે વૈરવૃત્તિ વધવા લાગી.

આ તરફ ૨૪ વર્ષનો કુમારપાલ પણ સિદ્ધરાજની દુર્ભાવના જાણી દ્વિધિસ્થલીધી નીકળી પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો અને જુદા જુદા વેશે તે જ્યાં-ત્યાં ભટકવા લાગ્યો. રાજાએ તેની પાછળ ચોક્કસ મારાઓ ગોઠવી રાખ્યા હતા, પણ કુમારપાલને કોઈ ને કોઈ મદદ મળતી રહેતી અને તે આબાદ જથી જતો. ખાસ કરીને તેની ઉપર આં હેમચંદ્રસૂરિની કૃપા હતી. મંત્રી વાહડ, મંત્રી આલિંગ, મંત્રી સમજન, મંત્રી જાળ, આલિંગ કુંભાર, ભીમો ખેડૂત, ઠટ્ટક વાણિયો, વણિકપુત્રી દેવલ અને ઝટ્ટક વોસિરિ બ્રાહ્મણ તરફથી ભૂકી ન શકાય તેવી તેને સહાય મળી હતી. કુમારપાલ એ ઉપકારીઓને કવી ભૂલ્યો નહોતો.

સિદ્ધરાજ સં ૧૧૬૯ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમાં મરણ પામ્યો. તેણે મરતાં મરતાં બહોર કયું કે, ‘મારી પાછળ હસ્તિ, સેનાના નાયક ચાહડને ગુજરાતનો રાજા બનાવવો.’

ચાહડનાં ચારુભટ, ચારભટ, ચાહડ અને ત્યાગભટ એવાં નામો મળે છે. એ માળવાનો રાજપૂત હતો.

કુમારપાલને પરદેશમાં આ સમાચાર મળ્યા. તે સીધો ખંભાતમાં બિરાજમાન આં હેમચંદ્રસૂરિના આશીર્વાદ લઈ પાટણમાં પોતાના બનેલી વડા સેનાધિપતિ કાન્હડદેવ પાસે આવી પહોંચ્યો.

ચાહડે પણ પોતાને રાજ્ય મળવાની ખાતરી હતી તેથી કોઈ આડો પડે તો તેને દૂર હઠાવી શકાય એવી મજબૂત તૈયારી કરી રાખી હતી.

રાજ્યના કૂટનીતિજ્ઞો પરાયા ચાહડને રાજ્ય મળે એમાં રાજી નહોતા. પ્રજા પણ કોઈ નણકનો હકદાર રાજા થાય એવા ખ્યાલવાળી હતી; પરંતુ સૌ કોઈ એમ જરૂર ચાહડનું હતું કે, લોહીનું એક પણ ટીપું ન પડે અને આ કાર્ય બને. પરિણામે કોને રાજ્ય આપવું એના એક નિર્ણય થઈ શક્યો નહીં.

રાજના મરણ પછી ગારમે દિવસે નવો રાજા જાહેર થાય એ નિયમ પણ સચવાયો નહીં. પંદરમે દિવસે એક સભા મળી, તેમાં એકમતે નક્કી થયું કે, ‘ત્રિભુવનપાલના કાઈ પણ પુત્રને રાજા બનાવવો, એમાં શુદ્ધરાતની જ્ઞાન શહેરી છે.’

કાનહડદે મોદરાનો મંડલેશ્વર હતો. શુદ્ધરાતની અધ્યક્ષનાનો અધિપતિ હતો અને કુમારપાલનો બનેલી હતો. તેણે સેના તૈયાર રાખી અને સાબરમતી જોડ્યું. એક પછી એક ત્રણે ભાઈઓને ગાદીએ બેસાડવા આગળ કર્યો. મહીપાલ નો ઊઠનાં ઊઠનાં જ હેબતાઈ ગયો, જે પોતાનાં કપડાંને પણ સંભાળી શક્યો નહીં. કીર્તિપાલ બળરાયો નહીં પણ હાથ જોડી ઊભો રહ્યો. ત્યારે કુમારપાલ ધીર અને સાહસભૂતિ દેખાવ્યો. સેનાપતિએ તથા સૌએ કુમારપાલને લાયક માન્યો અને ગાદીએ બેસાડ્યો.

પુરંદરિતોએ મંગલાચાર કર્યો અને સેનાપતિએ નવા રાજાને પંચાંગ નમસ્કાર કર્યો, તેને રાજા તરીકે અભિનંદન આપ્યું. કુમારપાલ આ સમયે પચાસ વર્ષનો પ્રૌઢ હતો.

તે સં. ૧૧૬૯ના કાર્તિક વદિ ૨ ને રવિવારે મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં રાજા તરીકે મનોનીત થયો અને માગશર સુદિ ૪ ને દિવસે તેનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ થયો.

ચાહડના પક્ષવાળાઓએ કુમારપાલને મારી નાખવા ઘણા પેંતરા ગોઠવ્યા, પણ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયા. કુમારપાલ સાંજે દેવીપૂજન માટે શહેરની બહાર એકલો ગયો હતો ત્યારે તેઓએ અંધારામાં દરવાજા પાસે મારાઓને ગોઠવ્યા, પણ કુમારપાલ પોતાના અંગત માણસોની ચેતવણીથી બીજે દરવાજેથી શહેરમાં આવી ગયો. તેણે ખટપટિયા પ્રધાનો તથા માણસોને પકડી પકડીને મારી નાંખાવ્યા.

સેનાપતિ કાનહડદે રાજાને પોતાની કઠપૂતળી બનાવવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તે સૌની વચ્ચે જૂના વીતકની યાદ દેવરાવી રાજાની મશ્કરી કરતો હતો. રાજાએ એક વાર શાંતિથી જણાવ્યું કે, ‘તમારે રાજસભામાં કે રાજસવારીમાં મનને ખૂંચે એવી મશ્કરી કરવી નહીં,

એકાતમા તમે કાવે તેમ કરને' કાન્હડદેએ તરત તોછડાઈથી જણાવ્યું કે, 'મૂર્ખ ! ગયા દિવસોને યાદ કર, તારા પગ અત્યારથી જ જમીનને અડતા નથી' રાજાએ આ સાલણી મૌન સાધ્યું, પણ બીજે દિવસે પોતાના માણસો દ્વારા તેને અધમૂઓ કરીને છોડ્યો.

સૌ આ ઘટના માલણી ચમકી ગયા અને રાજાની આજ્ઞા બરાબર પાળવા લાગ્યા. કુમારપાવનો પ્રતાપ વધવા લાગ્યો. સિદ્ધરાજની સખત મના હોવા છતાં કુમારપાવ ગુજરાતનો રાજા બન્યો, તેથી સૌએ તેને 'પ્રૌઢપ્રતાપ' કહી ગિરદાવ્યો.

કુમારપાલે રાજા થતા જ પોતાના ઉપકારીઓને યાદ કર્યા. મૌને યોગ્યતા પ્રમાણે ગામ, ગરાસ, પદવીઓ વગેરે આપ્યા. મંત્રી ઉદાયન તથા મંત્રી આલિંગને મહામાત્ય તરીકે કાયમ રાખ્યા. મંત્રી બાહડને મહામાત્ય બનાવ્યો. મન્નજન શ્રીમાધીને માલવાનો ૪ ડનાયક નીમ્યો. ભરૂચના વોસિરિ બદુકને લાખ (મહી) અને હમણુ વચ્ચેના પ્રદેશ)નો ૬ ડનાયક બનાવ્યો. આલિંગ કુભારને ચિતોડનું ૭૦૦ ગામનું પરગણું આપ્યું. ઠડવા શેડને વડોદરા આપ્યું. દેવશ્રીને ધોળકા આપ્યું. બીમા ખેડૂતને ગરાસ આપ્યો અને કોઈને પોતાના અગરદાક બનાવ્યા.

આલિંગ કુભારના વચ્ચે રાજ્ય મળવાથી પોતાને 'સગરા' તરીકે ઓળખાવતા.

ગુર્જરેશ્વર કુમારપાવ પગકંમી હતો, સાહમી હતો, તેનો સૌથી પહેલો પરિચય જનતાને અજમેરના યુદ્ધમાં મળ્યો.

ત્યારે સપાદવણનો રાજા કુમારપાવનો બનેલી અર્જુણાજ ચૌહાણ હતો, જે આનાકના નામથી પણ ઓળખાતો હતો. તેની ગાદી અજમેરમાં હતી. અજમેરને ત્રણ બાજુએ કુદગતી પહાડી કિલ્લો અને એક બાજુએ મેદાન હતું. ત્યાં પશુ જમીનમાં ઘણા કોરાં મુધી બાવળ, ખેર, બોરડી અને કેરડાની ગીચોગીચ અડી ઉગાડેલી હતી, એટલે એ કિલ્લો દુર્ગમ મનાતો હતો. અર્જુણાજ પણ કાન્હડદેની જેમ કુમારપાવને તુરંત માનતો હતો.

તેણે સં ૧૨૦૨ માં યુવરાજ વિમલરાજની સરદારી નીચે સેના

મોકલી ગુજરાત ઉપર ઓર્થિતો હતો કર્યો.^૧ બલોર તથા નાડોલને ખેદાનમેદાન કરી નાખ્યાં. ચંદ્રાવતીમાંથી ચરોધવલને હઠાવી વિક્રમ-સિંહને રાજ બનાવ્યો. આ સાંભળી કુમારપાલે આહડને તેની સામે મોકલ્યો. તેણે વિઘ્નહરાજને પાછો હઠાવ્યો અને બાંબોરા (સિંધ) સુધીનો પ્રદેશ સર કર્યો. સંભવ છે કે, આ સમયે વિઘ્નહરાજ પાછો હઠી ગયો હશે પણ વિઘ્નહરાજ અને આહડ વચ્ચે ગુપ્ત મંત્રણા જરૂર ગોઠવાઈ હશે.

આહડ પાટણ આવ્યો પણ તેને રાજા કુમારપાલ સાથે ઝગડો થતાં તે બાંબોરા આવ્યો ગયો અને અર્જુરાજને શરણે ગયો. તેણે અર્જુરાજના ધમંડને ઉગ્ર બનાવ્યો. અર્જુરાજે પ્રથમ તો કુમારપાલને મારી નાખવા માટે વાઘજી નામના મારાને પાટણ મોકલ્યો, પણ ત્યાં તે પકડાઈ ગયો. એટલે અર્જુરાજે ગુજરાતના ઉત્તર પ્રદેશના રાજાઓને ફેડાયા. ચંદ્રાવતીનો વિક્રમ, નાડોલનો યુવરાજ કલ્હણ વગેરેને પોતાના બનાવ્યા. ગુજરાત અને સપાદલક્ષ વચ્ચે વિરોધ વધવા લાગ્યો. એવામાં રાણી દેવલદેવીના અપમાને આ આગમાં ધી હોમ્યું.

અજયરાજ, અર્જુરાજ અને વિઘ્નહરાજ.....એ રાજાઓ રાજગચ્છના આં ધર્મધોષના ભક્તો હતા. તેઓ તેમને ગુરુ માનતા હતા. એ કારણે વિઘ્નહરાજે અજમેરમાં રાજવિહાર બંધાવ્યો હતો અને જૈન-ધર્મ પાળતો હતો. અર્થાત્ રાજપરિવાર જૈનધર્મપ્રેમી હતો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૯) આવો ધર્મપ્રેમી રાજા જૈનધર્મ કે જૈન ગુરુઓ

૧. અર્જુરાજ અતર્કિત રીતે ચડી આવ્યો.

(જૂઓ, 'દ્વાયત્રયકાવ્ય' સર્ગ : ૧૭, શ્લો. ૭)

સં. ૧૨૨૬ નો બીજોસ્થાનો રાજા સોમેશ્વરનો લેખ.

(જર્નલ ઓફ ધી બેંગાલ રોયલ એશિયાટિક સો. કીલહોર્નની એ. પી.

ગ્રં. : ૫ ની એપેન્ડીક્સ. નં. ૧૫૪)

રાજા અર્જુરાજના રાજ્ય માટે બાંગલ શબ્દ મળે છે. બિકાનેરની પાસેનો પ્રદેશ તે સમયે 'બાંગલ' તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો. રાવ વીકાજીએ સં. ૧૫૪૫ માં બિકાનેર વસાવ્યું હતું.

માટે વાકુ ગોલે એ જનવાજોગ નથી. છતાં સંભવ છે કે, તેણે રાણીને એવું મેલું માર્યું હશે કે જે કોઈ હિસાબે જૈનોને પણ લાગી જાય. સાચી હકીકત ગમે તે હો, પણ રાજાએ રાણીનું અપમાન કર્યું અને એ કારણે સાજો-જનેવી રણમેદાનમાં જિતર્યા.

અતે રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૦૭ માં યુદ્ધની તૈયારી કરી. ૭૦ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુનાં દર્શન કરી, તેમની માનતા રાખી પ્રયાણ કર્યું. તે ચંદ્રાવતી થઈ અજમેર પહોંચ્યો.^૧

ચંદ્રાવતીના વિક્રમસિંહે તેનું ચંદ્રાવતીમાં જ કાસળ કાઢી નાખવાનું કાવતરું ગોઠવ્યું હતું. વિક્રમસિંહે રાજાને જમવાનું નોંતરું આપ્યું પણ વિચક્ષણ કુમારપાલ એક વૃદ્ધના ઇશારાથી ચેતી ગયો અને તેની જાળમાં સપડાયો નહીં. આ તરફ રાજપૂત આહડે ગુજરાતના સામંતો, મહાવત વગેરેને પોતાના જનાવી લીધા હતા, પણ કુમારપાલે જૂના મહાવત આઉલીંગને દૂર કરી તેના સ્થાને શામળને

૧ ૫૦ શ્રીકૃષ્ણસાગરગણિ સં. ૧૬૬૨ માં લખે છે કે—

કુમારપાલ આનાક ઉપર આકર્ષ કરવા તૈયાર થયો. તેણે પ્રથમ મેર-પીંછીથી ઘોડાનું જીન સાફ કર્યું આ જોઈને સાથેના ૭૨ રાજાઓ હરમા સૌને ચનમાં થયું કે, આ વાણિયા જેવો યુદ્ધમેદાનમાં શું કરશે? રાજાએ તેમનું મન પારખીને પોતાના ઘાલા વડે રસ્તામાં રહેલી સોપારીની ગુણને ઉઠાવી આઠાશમાં ઉઘાળી અને તેને નીચે પડતી બાલા ઉપર જાત્રીની ભીડ વળી, બાલાના એક જ પ્રદારથી ઘોડીની લોહાની સાત કડાઈએને વીંચી નાખી આ જોઈને સૌ વિચારમાં પડી ગયા.

મદાકવિ આંગડ તંત્ર જ બોલો જીકયો કે—

“ રે રકખઈ લહુ જીવ, અડવિ રજુઈ મયમલ માઈ,
ન પીઈ અજુમલ નીર, હેલિય રાયદ સંદારઈ;
અવર ન બંધઈ કોઈ, સધર રખજુબાર બંધઈ,
પરનારી પગિદરઈ, પરરાજદ લગ્નજી રૂપઈ.
એ કુમારપાલ કોપઈ ચડિઓ, ફેડઈ સન કડાદ જિમ;
જે જિજ્ઞાસુ ન મલસીઈ, તીલ વિચાડિસુ તિમ. ૧.

(—કપદેશ્વર-સંગીત, ઉપદેશ ૩૨, સં. ૧૬૬૨)

મહાવત યનાબ્યો હતો. ચાલુડને આ પરિવર્તનની ખબર નહોતી. કુમારપાલ કલહપંચાનન ઉપર બેસી શુદ્ધના મોરચે આવ્યો. તેણે સામંતો અને સેનાપતિઓને શુદ્ધ શર કરવા હુકમ કર્યો પણ તેઓએ તે આજ્ઞા માની નહીં. કુમારપાલ સમજી ગયો કે, સામંતો કૂટી ગયા છે. હવે મારે જ એકલે હાથે સાલસથી કામ લેવું જોઈશે. તેણે સામંતને હુકમ કર્યો કે, ‘હાથીને ઝોની મોખરે લઈ જા.’ પણ ચાલુડના સિદ્ધતાદથી હાથી પાછા હડવા લાગ્યો. રાત્રને વહેમ ગયો કે, મહાવત પણ કૂટી ગયો લાગે છે પણ શામળે રાત્રને જણાવી દીધું કે, ‘રાજન્! આ સામંત અને કલહપંચાનન કદાપિ કૂટે તેમ નથી.’ તેણે તરત જ પોતાના બેસના બે ચીરા કરી હાથીના કાનમાં ભરાવી દીધા. એટલે હાથી વાયુવેગે એકદમ આગળ ધસી આવ્યો. ચાલુડે મહાવત આઉર્લીંગ છે એ વિશ્વાસે કલહપંચાનના માથે પગ મૂક્યો, પણ શામળે હાથીને પાછા હડાવ્યો, એટલે ચાલુડ ધબકીને નીચે પડ્યો. સૈનિકોએ તેને પકડી લીધો. રાત્ર કુમારપાલે તરત જ યાજ્ઞથી અર્ણોરાત્રને વીધી નાખ્યો. યજ્ઞ, અર્ણોરાત્ર હાર્યો અને ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલનો વિજય થયો.

અર્ણોરાત્રે કુમારપાલના સાહસથી પ્રસન્ન થઈ તેને નગરમાં લઈ જઈ ‘બ્રૂણ સમ્માન કર્યું’ અને પોતાની પુત્રી જલ્હણાને તેની સાથે પરણાવી.

રાજકુમારી જલ્હણા આં ધર્મધોષના ઉપદેશથી પ્રભાવિત હતી, એટલે ‘અર્ણોરાત્રે કુમારપાલને તે આપી હતી. રાત્ર કુમારપાલે તેનું નામ રાણી ચંદ્રલેખા રાખ્યું.

રાત્ર કુમારપાલે સં ૧૨૦૭ માં સપાદલક્ષ, મેડતા અને પાલીમાં પોતાની આણ વર્તાવી માળવા તરફ પ્રયાણ કર્યું. (જૂઓ, પ્રં ૩૫, પદ્મીવાલગચ્છ પૃં ૫૬) ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં ૧૨૦૭ માં પાલી છત્યું.

રાત્ર અર્ણોરાત્રને તેના પુત્રે સં ૧૨૦૮ માં મારી નાખ્યો.

માળવાનો રાત્ર લક્ષ્મીવર્મા તો કુમારપાલનો સામંત હતો, પણ

માળવાના કેઈ બદલાવે? અર્જુનરાજની શિખવણીથી કુમારપાલ અજમેર પર ચડાઈ કરે ત્યારે પાછળથી ગુજરાત પર હુલો કરવાની તૈયારી કરી હતી. કુમારપાલને તેની બહુ યતાં તેણે મંત્રી ઉદાયનની સરદારી નીચે સેનાપતિ કાક, સામતો તથા નાડોલની મેનાને તેની સામે મોકલી હતી. તેણે ત્યાં જઈ બદલાવને હરાવી નગાડ્યો હતો.

કુમારપાલ કુલપર પરાથી શૈવ હતો અને તેણે આં શ્રીહિમચંદ્ર સૂરિના મુખેથી જાણ્યું હતું કે, સોમનાથ મહાદેવે કુમારપાલને રાજ બનાવ્યો છે, એટલે તેને ખાતરી હતી કે, 'મ્વયં' ભગવાને મને રાજ્ય આપ્યું છે. તેણે પોતે નહીં પણ તેના અનુયાયીઓએ રાજ ઉપર મ્વય શકરનો હાથ છે એવી છાપ પાડવા માટે તેના નામ સાથે કયાક કયાક ઉમાપતિવરલ્લખપ્રસાદ શબ્દો જોડેલા મળે છે ?

૧ બદનાલ હોય હતો તેનો કેઈ ઉદ્દેશ મળતો નથી. આધુનિક વિદ્વાનો માને છે કે, તે કદાચ સમુદ્રને હોલિયાવ યુવરાજ વીંગ બદનાલ (સં. ૧૨૨૬ થી ૧૨૬૮) હોય પરંતુ શિયાળેઓ તેમજ મંથેશા આને જૂનાવ તેમજ માળવાનો રાજ બનાવ્યો છે એ દલીલ જતી કરવા જેવી નથી.

૨ કુમારપાલે પોતાને માટે કયાવ ઉમાપતિવરલ્લખપ્રસાદ શબ્દ વાપર્યો નથી તેના અનુયાયીઓએ તેનો પ્રનાય ફેનાવવા આ વિશેષ વાપર્યું છે. કદાચ આ વિશેષ કુલકમાજન હોય તો રાજને પગમહાંત થયા છતાં તે વિશેષ હાવવાનું કઈ કારણ નહોતું. આ વિશેષ તો સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીરના કાગ મુખી ખતપત્રોમાં ફરિશ્તે લખાયેલું મળે છે.

શ્રીયુત કે. ૬૦ મુવે પ્રિવદસનાની પ્રનાવનામાં અને ૬૦ કે. ૩૦ શાસ્ત્રીએ ગુ. ૫૦ રા. ૭૦ પ્ર. ૧૩ માં આ અંગે ખેચતાણ કરી છે તે ધર્મિક ધેવજાવાળા માત્ર મીઠી મીઠી કલ્પના જ છે રાજ કુમારપાલ જૈન બન્યો હતો માટે જ અજયપલ્લવેને નિષ્ફળતાવતાર બનવું પડ્યું હતું.

આ અંગે વધુ જાણવા ઇન્ડોનારે અમારો લેખ 'કુમારપાલ' જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૫ જોવો.

કુમારપાલે જૈન થયા પછી પણ શૈવમર્મને દાન આપ્યું, એ તો જૈનધર્મની ઉદારતા અને વિશાળતાનું પ્રમાણ છે. ગુજરાતના મહામત્સ્ય વસ્તુ તાલ અને તેજપાલે પણ શિવાલયો, મસ્જિદો વગેરે બનાવ્યાં હતાં, સખાબ્યા હતાં એ

કુમારપાલે ચિતોડના કિલ્લામાં પોતાના વિજયસ્મારક તરીકે સં. ૧૨૦૭માં સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મંદિર બનાવી તેની પૂજા માટે એક ગામ આપ્યું. દિગંબર મુનિ રામકીર્તિએ ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલની ૨૮ લીટીની પ્રશસ્તિ બનાવી છે, જે આજે ત્યાં ચોડેલી વિદ્યમાન છે. આ મંદિરના નરથરમાં તીર્થંકરોના અભિષેક વગેરે પંચકલ્યાણકે કંડાર્યા છે. આ મંદિર આજે રાજા મોકલજીના મંદિર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

રાજા કુમારપાલે સપાદલક્ષ તથા માળવા જીતી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો અને સૌએ તેને વિજયોદયી, તેજોવિશેષોદયી તથા અવંતીનાથ તરીકે ધરદાવ્યો હતો.

રાજાએ પાટણ આવી, પ્રથમ લં અજિતનાથની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી અને પોતે જે માનતા રાખી હતી તેને જલદી પૂરી કરવા મનમાં ગાંઠ વાળી.

તેણે અજમેરની લડાઈમાં વિશ્વાસઘાતી બનેલા સામંતોને સ્નેહ-ભર્યો મીઠો ઠપકો આપ્યો અને વિક્રમસિંહને ચંદ્રાવતીની ગાદીએથી ઉઠાડી સાચા વારસદાર રામદેવના પુત્ર યશોધવલ પરમારને ચંદ્રાવતીનો રાજા બનાવ્યો. સૌ કોઈ તેના તેજથી અંતર્ધ ગયા. સૌએ તેને ગંભીર વિચારવાળો માન્યો.

રાજા આં હેમચંદ્રસૂરિને પોતાના ગુરુ માનતો હતો. તેમનાં

જ્ઞેનોની પરધર્મસહિષ્ણુતા અને ધર્મમેળનાં જીવંત ઉદાહરણો છે.

સં. ૧૨૧૨, સં. ૧૨૧૫, સં. ૧૨૧૮, સં. ૧૨૨૧, સં. ૧૨૨૮ની ગ્રંથપુષ્પિકાઓમાં ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ માટે આ પ્રમાણેનાં વિશેષણો વપરાયેલાં મળી આવે છે—

ચૌકુચકુલકલિકાવિકાસ, કન્નાટકરાજમાનમર્દનકર, સપાદલક્ષરાષ્ટ્રવન-હનનવાનલ, માલવરાષ્ટ્રે નિગહયા.....સંસ્થાપનકર, મૂતરાજપાટોદ્ધવહન-ધરાધૌરેય, પાર્વતીપ્રિયવરલખ્યપ્રસાદ, સમસ્તરાજ્યવલીમાલાલંકાર, મહારાજ-ધિરાજ પરમેશ્વર પરમભટ્ટારક પ્રૌઢપ્રતાપ નિજભુજવિક્રમરણાંગણુનિર્જિત શાક-ભરી ભૂપાલ મહાહવસંગ્રામ નિવ્યૂઢપ્રતિષ્ઠાપ્રૌઢ જિનશાસન વિરાજમાન વગેરે.

(—જેન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૧, પુષ્પિકા

નં. ૬૯, ૭૪, ૮૩, ૯૧, ૯૩ વગેરે)

દર્શન તથા ઉપદેશમાં અવારનવાર જતો હતો. તે આચાર્યશ્રી પાસે ધર્મનીતિ સાંલગતો હતો અને મંત્રી કપર્દીની ગ્રેરણાથી રાજનીતિ બાંધવા માટે બપોરે એક કલાક શાસ્ત્રીજી પાસે ‘કામદંડીયનીતિશાસ્ત્ર’ સાંલગતો હતો. એક દિવસે કુમારપાલ રાજ્ય મેઘથી પણ વિશેષ છે એ સાંલગી ઉપમાને બદલે ઔપચ્ય શબ્દ યોગ્યો. મંત્રી કપર્દીએ એકાંતમાં મીઠો ઠપકો આપ્યો કે, ‘જગત રાજ્ય વગરનું રહે એ સારું પણ રાજ્ય મૂર્ખ હોય તે સારું નહીં, તો આપે અભ્યાસ કરીને તૈયાર થવું જોઈએ. માણસ ગમે તે ઉંમરમાં લઈ શકે છે.’ તે દિવસથી રાજ્યએ કક્કો ભણવો શરૂ કર્યો અને એક જ વર્ષમાં ત્રણ વૃત્તિઓ અને ત્રણ કાવ્યો ભણી લીધાં. આથી સૌએ એને ‘વિચારચતુરાનન’ તરીકે બિરદાવ્યો.

તેણે જૈન બન્યા પછી સંસ્કૃતમાં ‘આત્મનિર્વાહાન્નિશિકા’ યનાવી છે, જે તેના સાહિત્યચિંતનનું પ્રમાણપત્રરૂપ છે.

એક દિવસ રાજ્યના મહાધર્મી ભાઈ શીલકિયાના સામંત આનાકને ઘેર લવણપ્રસાદનો જન્મ થયો. રાજ્યએ તત્કાલીન ચેષ્ટાના આધારે ભવિષ્યવાળી કહી સંલગાવી કે, ‘લૂણપાક ગુજરાતનો રાજ્ય થશે પણ અણુહિલપુર પાટણનો નહીં.’ આ પણ તેની વિચારપ્રૌઢતાનું અવંત પ્રમાણ છે.

રાજ્યને એક દિવસે ઇતિહાસમાં અમર થવાની ભાવના બગી. તેણે આચાર્યશ્રી આગળ પોતાની ભાવના કહી સંલગાવી. આચાર્યશ્રીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે, ‘તારે સોમનાથ પાટણના શિવાલયનો અર્પણદાર કરવો, પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે, ધર્મો રક્તિ રક્તિ: તું પહેલા ભવમાં કરેલા ધર્મના પ્રતાપે રાજ્ય બન્યો છે. રાજ્યનો ધર્મ છે કે, રાજ્યના મનુષ્ય, પશુ, પંખી વગેરે પ્રાણીમાત્રનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. સાચો ક્ષત્રિય તે જ છે કે જે ભયમાં સંપડાયેલાને બચાવે. રાજ્યએ કેઈ પણ પ્રાણીનું માંસ ખાવું ન જોઈએ. સાચો રાજ્ય તો પ્રજાવત્સલ જ હોય. તું એવો ઉત્તમ રાજ્ય બન. તું, સોમનાથના મંદિરનો અર્પણદાર કરાવ અને એની સફળતા માટે દાડ, માંસનો સર્વથા ત્યાગ કર, તેમજ બ્રહ્મચર્યનું આલન કર. આથી તારું અર્પણદારનું કાર્ય પાર પડશે.’

આ ઉપદેશ સાંભળીને રાજાએ સં. ૧૨૦૭માં સોમનાથની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા ન થાય ત્યાં સુધી દારૂ-માંસનો ત્યાગ કર્યો અને બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા લીધી. તેણે સં. ૧૨૦૮માં વેસ્થા, પરચી, નારી, શિકાર, માંસ, મદિરા અને લુગાર એ સાત વ્યસનોનો ત્યાગ કર્યો. પોતાના રાજ્યમાં રુગાર સર્વથા બંધ કરાવ્યો, અમારિપટલ વગડાવ્યો અને મંત્રી બાંદરની દેખરેખ નીચે પંચાલી મોકલી સોમનાથ પાટણના શિવાલયનો પાયાથી છત્તોડાર કરાવ્યો અને વડનગરમાં કિલ્લો બંધાવ્યો.

તેના આ અમારિપટલનો અવાજ ચારે દિશામાં પહોંચી ગયો. સામંતોએ પણ આ અવાજને વધાવી લીધો અને પોતાના રાજ્યમાં કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણીવધ ન કરે તેની પાકી વ્યવસ્થા કરી. રત્નપુર, કિરાડુ, લાટરહદ અને શિઓની વગેરેના સામંતોના સં. ૧૨૦૯, સં. ૧૨૧૧, સં. ૧૨૧૨ના શિલાલેખો આ વ્યવસ્થાને પુષ્ટ કરે છે.

રાજાએ દેવીનું માંસખલિદાન બંધ કર્યું હતું, તેથી તે ભારે મુશ્કેલીમાં સપડાઈ ગયો. પણ આચાર્યશ્રીની કૃપાથી તે તેમાંથી સાવ બચી ગયો, ત્યારથી સઘળે સ્થળે દેવ-દેવીઓને માંસ-મદિરાને બદલે સુગંધિત દ્રવ્ય, ધૂપ, દીપ, નિવેદ અને ફળ ચડવા લાગ્યાં. દરેક મંદિરે સાત્ત્વિક પૂજનાં સ્થાન બની ગયાં.

એકવાર નાડોલના રાજા કેલ્હણ (સં. ૧૨૦૧ થી ૧૨૪૯)ના સ્થગિધર લાખાએ લોલાક ચૈત્યના દોત્રપાલને કોઈ ન જાણે એવી રીતે માંસનું રામપાત્ર ધર્યું. કોટવાલ ત્રિલોચને રામપાત્ર બનાવનાર કુંભાર મારફત લાખાને જાણીને પકડયો અને રાજા કેલ્હણે તેને રાજ્યની આજ્ઞાનો લંગ કરનાર અપરાધી ઠરાવી સખત દંડ કર્યો.^૧

(જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્ર)

૧. નવો કાયદો ઘડાતો હોય ત્યારે તેનો વિરોધ કરવો એ ન્યાયસંગત છે, પણ કાયદો ઘડાઈને અમલમાં આવે ત્યાર પછી તેને તોડવો એ ગુનો લેખાય. કાયદાની કીમત અંકાવવા માટે આવા ગુનેગારોને સખત સજા કરવામાં આવે છે. સૌ કોઈ જાણે છે કે, સૌરાષ્ટ્રમાં વહોગની મસ્જિદોમાં મગી બનાવવા માટે બાળકોનું અપહરણ કરનારને કપરી શિક્ષા થતી હતી.

કુમારપાલ ગબજો સં ૧૨૦૮ માં ગ્રાહણોની વસ્તીવાળા વડ નગરનો કિલો બધાઓ અને તેની પ્રશન્તિ કવિ ચકવર્તી શ્રીપાલે રચી છે અને તે નાગર ગ્રાહણ ૫૦ બાલણે સં ૧૨૦૮ ના આસો સુદિ ૦ ને ગુરુવારે લખી છે

રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૮ માં મહામાત્ય ઉદાયનની સરદારી નીચે નાડોવના આદ્યજ્ઞ ચૌહાણના મોટાભાઈ કીર્તિપાલ વગેરે સામ તેને મોકલી સૌરાષ્ટ્રના બહારવળિયા સુવરને દબાવ્યો હતો આ યુદ્ધમાં મત્રી ઉદાયનને વિજય મળ્યો પણ તે સખત રીતે ઘવાયો અને વઢવાણ આપ્યો તે રાજગિરિમાં સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો

રાજા કુમારપાલ સોમનાથનું મંદિર તૈયાર થતા સોમનાથ જવા નીકળ્યો તેની વિનિતિથી ગુરુદેવ આં હેમચંદ્રસૂરિ પણ વિહાર કરી શત્રુજય તથા ગિરનારતીર્થની યાત્રા કરીને રાજાના નગરપ્રવેશના મમયે જ પ્રભાસપાટણ પહોંચી ગયા

રાજાએ સોમનાથને લેટી પૂજન કર્યું. આચાર્યશ્રીએ મહાદેવનો આહ્વાન વગેરે પચોપચાર પૂજનવિધિ કર્યો અને જન્મ મરણના પ્રપચથી છૂટેલા તથા રાગ દ્વેષથી રહિત એવા મહાદેવને નમસ્કાર કર્યા

રાજાએ અહીંના મહત્ત્વ લાવ બહુમ્પતિને વખો ને અવકારો આપ્યા તથા પુત્ર પૌત્રાદિના હકમાં મહત્ત્વ આપ્યું

(જૂઓ, પાટણનો લદ્રકાવીના મંદિરમાં

રહેલો લેખ—શિલાખ ૬)

રાજા કુમારપાલે કચ્છની લદ્રાવતીમાં મોટું તળાવ બધાવ્યું હતું જગદુ શાહે ચૌદમી સદીના પ્રારંભમાં તેને મમરાવ્યું હતું

(—જગદુચરિત્ર)

મત્રી બાહડે રાજાની આજ્ઞા મેળવી પોતાના પિતાના આદેશ પ્રમાણે શત્રુજયતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમાં સં ૧૨૧૩ માં આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે લાં આદીશ્વરની પ્રતિમાની મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શત્રુજયની તળેટીના વાગૂલપુર વસાવ્યું, કિલ્લો બધાવ્યો, તેમાં ત્રિભુવનપાલનિહાર બધાવ્યો અને

તે દરેકની પૂજા માટે જમીન વગેરે આપ્યાં. આ કામમાં કુલ ૧,૬૦૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું.

રાજાએ પાટણના પ્રતાપી જૈનસંઘમાં કુસંપ ન પેસે એટલા આતર તરતમાં નીકળેલા નવા જૈન મતોને પાટણ બહાર જવાનો આદેશ કર્યો. એવા સૌ ગચ્છનાયકો બહાર ગયા પણ આં વિજય-સિંહસૂરિ માત્ર પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યથી ત્યાં રહી ગયા હતા.

(જૂઓ, ' અંચલગચ્છ પટ્ટાવલી ')

રાજા કુમારપાલે જૈનધર્મનું જ્ઞાન મેળવી સં. ૧૨૧૬ ના માગ-શર સુદિ ૨ ને દિવસે આં હેમચંદ્રસૂરિની પાસે સમ્યક્ત્વ તથા ગૃહસ્થનાં બાર વ્રતો સ્વીકાર્યાં. તે સમયથી તે પરમાર્હત બન્યો. આચાર્યશ્રીએ પોતાના વરદ હસ્તે તેને 'રાજર્ષિ'નું ઘિરુદ આપ્યું તથા તેની વિનંતિથી તેના બાપ માટે ' વીતરાગસ્તોત્ર ' તથા 'યોગશાસ્ત્ર' વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી. રાજા તેનો નિત્યપાઠ કરતો હતો.

રાજાએ સવારમાં મંગલપાઠથી જાગવું, નમસ્કારનો જાપ, વીત-રાગસ્તોત્ર તથા યોગશાસ્ત્રનો અષ્ટ પાઠ, જિનદર્શન, ચૈત્યવંદન, કુમારપાલવિહારમાં ચૈત્યપરિપાટી, ઘરઘેરાસરમાં ભોજન-નૈવેદ્ય ધરીને જમવું, સાંજે ઘરઘેરાસરમાં આંગીરચના, આરતી, મંગલદીવો, પ્રભુસ્તુતિ-શુભગાન, રાત્રે મહાપુરુષોના જીવનની વિચારણા અને નિદ્રા એ રીતે પોતાનો દિનભરનો ધાર્મિક કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો હતો.

તેણે ચૈત્યવંદન, ગુરુવંદન, સામાયિક તથા પ્રતિક્રમણ મુખપાઠ કરી લીધા. આઠમ-ચૌદશના દિવસે તે એકાસણું કરતો હતો.

(જૂઓ, પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્ય, કુમારપાલપડિબોહો)

સહસ્રાવધાની અને મહાન ગ્રંથકાર આં મુનિસુંદરસૂરિ કુમાર-

૧. કુમારપાલે બંધાવેલા ત્રિભુવનપાલવિહાર, કુમારપાલવિહાર વગેરે મંદિરોની પ્રશસ્તિમાં તે પરમાર્હત તરીકે ઉલ્લેખાયેલ હશે પરંતુ રાજા અજ્ય-પાલે એ મંદિરોનો વિનાશ કર્યો, એટલે તેની પ્રશસ્તિઓ પણ નાશ પામી. માત્ર સં. ૧૨૧૧ નો જલોરનો શિલાલેખ મળે છે. તેમાં તથા ' અભિધાન ચિંતા-મણિ 'માં કુમારપાલને ' પરમાર્હત ' તરીકે ઓળખાવ્યો છે.

પાલની વિગતવાર ધર્મચર્યા નીચે પ્રમાણે બતાવે છે—

રાજા કુમારપાલે સમ્યક્ત્વ સહિત બાર વ્રતોનું સાત્ત્વિક રીતે પાલન કર્યું. તે હંમેશાં ત્રિકાલ પૂજા, આઠમ ચૌદશે ઉપવાસ-પૌષધ, પારણે સેકડો ગ્રાવકોને દાન, પોસહ કરનારને પારણું, દીન ગ્રાવકને ૧૦૦૦ સોનામહોરનું સાધર્મિક દાન, એ રીતે ૧૪ સાલમાં ૧૪ કરોડ મોનામહોર આપી. ૬૮ લાખનું ઉચિત સાધર્મિક દાન, ૭૨ લાખનો સાધર્મિક કર માફ, રૂઢતીધન માફ, ૨૧ ગ્રંથભંડારો લખાવ્યા. હંમેશાં ત્રિભુવનવિહારમાં સ્નાત્રમહોત્સવ, આચાર્યને નિત્યદ્વાદશાવર્તવંદન, સકલ સાધુઓને નિત્યવંદન, પૌષધધારીનું બહુમાન, દાન, સન્માન, અદાર દેશોમાં અમારિપાલન, ન્યાયઘંટાવાદન, ૧૪ દેશના રાજાઓ સાથે મૈત્રી, જીવરક્ષા, સાત તીર્થયાત્રાઓ કરી, ૧૪૪૪ દેશસરો બંધાવ્યા, ૧૬૦૦ દેશસરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(૧) ગ્રાવકના પહેલા વ્રતમાં—‘મારિ’ શબ્દ બોલાર્થ જાય તો ઉપવાસ કરતો. (૨) બીજા વ્રતમાં—ભૂલથી જૂઠું બોલાર્થ જાય તો તે આયખિલ કરતો. (૩) ત્રીજા વ્રતમાં—અદત્તનો ત્યાગ, મૃતધનનો ત્યાગ. (૪) સ. ૧૨૧૬થી નવો વિવાહ કરવો નહીં. આઠ રાણીઓ મર્યા બાદ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. મનથી ભૂલ થાય તો ઉપવાસ, વચનથી ભૂલ થાય તો આયખિલ અને શરીરથી વ્રત ભાંગે તો એકાસણું કરવું. રાજા આરતીમાં રાણી ભોપાલદેવીની મૂર્તિ રાખીને કામ ચલાવી લેતો. આ કારણે રાજા ‘પરદારાસહોદર’ કહેવાતો હતો. ગુરુદેવે તેને વાસશ્લેષ નાખી રાજર્ષિ બિરુદ આપ્યું હતું. (૫) ૬ કરોડ સોનું, ૮ કરોડ તાર, ૧૦૦૦ ધડી મણિ-રત્નો, ૩૩ હજાર મણ ધી, ૩૨ હજાર મણ તેલ, ત્રણ લાખ મુંડા જર, ચોખા, ચણા, મગ વગેરે અનાજ, ૫૦૦ ઘર, ૫૦૦ દુકાન, ૫૦૦ સલા, ૫૦૦ વહાણ, ૫૦૦ ગાડાં, ૫૦૦ ગાડીઓ, ૧૧૦૦ હાથી, ૧૦૦૦ જિંટ, ૧૧ લાખ ઘોડા, ૫૦૦૦૦ રથ, ૧૮ લાખની સેનાનો પરિગ્રહ રાખ્યો હતો. (૬) ચોમાસામાં પાટણથી બહાર જવું નહીં. (૭) માંસ, દારુ, મધ, માખણ, બહુબીજ, પાંચ ઉદુંબર વગેરે અલક્ષ્ય, અનંતકાય અને ઘેબરનો

ત્યાગ કર્યો. દેવને ધર્યાં સિવાય ભોજન, દૂધ, વસ્ત્ર વગેરે વાપરવાં નહીં. સચિત્તનો ત્યાગ, માત્ર ૮ પાનની જથ્થા, રાતે ચઉવિહાર, ચોમાસામાં દૂધ, દહીં, તેલ, મીઠાઈ અને તળેલી વસ્તુઓ એ પાંચ વિગયનો ત્યાગ, ચોમાસામાં લાઘુ-પાનનો ત્યાગ, પર્વતિથિએ પ્રદક્ષિણપાલન, સર્વ સચિત્ત તેમજ સર્વ વિગઈઓના ત્યાગપૂર્વક એકાસણુ કરવાનો નિયમ રાખ્યો. (૮) સાત કુલ્યસનોનો ત્યાગ, દેશ-માંથી કુલ્યસનોને દેશવટો આપ્યો. (૯) સવાર-સાંજ સામાયિક કરવું, તેમાં સર્વથા મૌન રહેવું, માત્ર ગુરુદેવની સાથે બોલવાની છૂટ, હમેશાં વીતરાગસ્તોત્ર અને યોગશાસ્ત્રનો પાઠ કરવો. (૧૦) ચોમાસામાં પાટણથી બહાર જવું નહીં. (૧૧) પૌષધ-ઉપવાસ કરવા, પાટણમાં પૌષધ કરનારને સાથે લઈ ભોજન કરવું. રાત્રને એક પૌષધમાં રાતે મકોડો કરડ્યો, તે મરી ન જાય તે ખાતર એટલી ચામડી ઉતારી મકોડાને છૂટો કર્યો. (૧૨) નિર્ધન જૈનોનો ખાર લાખનો કર માફ કર્યો. આં હેમચંદ્રસૂરિની પોષાળના સામાયિક વગેરે કરનારાઓને ૫૦૦ ઘોડેસવારની અને ખાર ગામના અધિપતિની પદવી આપી. ખીજી પોષાળમાં સામાયિક આદિ કરનારાઓને ૫૦૦ ગામ આપ્યાં. સૌને શ્રાવકધર્મમાં સ્થિર કર્યાં.

કહેવાય છે કે તે થોડા લવ કરીને મોક્ષે જશે.

આં હેમચંદ્રસૂરિએ કુમારપાલની વિનતિથી 'ત્રિષષ્ટિશલાકા-પુરુષચરિત્ર' (અંથાગ્ર : ૩૬૦૦૦) રચેલું છે.

(જૂઓ, ત્રિંશંપુન્યંપ્રશસ્તિ)

રાજા સમ્યક્ત્વની સ્થિરતા માટે જૈન સાધુ માત્રને ઉત્સાહથી વંદન કરતો હતો. એક વાર તેણે એક વેશ્યા સાથે રહેતા વેશધારી પતિત જૈન સાધુને પણ વંદન કર્યું. નાડોલનો યુવરાજ આ જોઈને હસ્યો અને તેણે ગુરુદેવને આ વસ્તુ જણાવી. આચાર્યશ્રીએ રાજાને ઉપદેશ આપ્યો કે, સંયમવાળો મુનિ જ સાચો મુનિ છે માટે સંયમીને વંદન કરવું, પણ પતિતને વંદન કરવું નહીં. રાજાએ આ ઉપદેશ અંગીકાર કર્યો. ખીજી તરફ તે બ્રહ્મ મુનિને તો રાજાના વંદનથી

લાલ જ થયો. તેને વિચાર આવ્યો કે, રાજા મને મુનિ માનીને વદન કરે છે જ્યારે હું મુનિ નથી, પતિત છું, પ્રતિજ્ઞાબ્રબ્ધ છું, નાલાયક છું, પણ મારે આજથી સુધરી જવું જોઈએ. તેમણે આ પ્રમાણે વિચારી વેશ્યા, પાન તથા જોડા વગેરેને છોડી દીધા. શુરુના ચરણમાં આવી વૈરાગ્યભાવથી ફરી વાર પાંચ મહાવ્રત સ્વીકાર્યા અને સાથેસાથ અનશન સ્વીકાર્યું.

તેમના દર્શન માટે સૌ આવવા લાગ્યા. રાજા પંચ પોતાના અંતઃપુર તથા પરિવાર સાથે તેમને વાંટવા આવ્યો. મુનિવરે તેનો હાથ પકડી તેને વાંઠતાં રોક્યો અને જણાવ્યું, ‘રાજા! તું મારો ધર્મશુરુ છે, તે મને માર્ગે ચડાવ્યો. તારો નમસ્કાર મને ન પથે. તું માર્ગનો જાણકાર છે. તે મારામાં સંવેગ લયે છે માટે તું મને વંદન ન કર.’

રાજાએ તે મુનિરાજની મના હોવા છતાં તેમને ચડતા જાવે વંદન કર્યું.

રાજાએ માસનો ત્યાગ કર્યો હતો. એક વાર તેને ઘેબર ખાતાં પહેલા કદેત્રું માંસભોજન થાક આવ્યું, આથી તેણે ઘેબરનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો અને શુરુદેવ પાસે આવી માંસાહારથી પહેલાં ખાંધેલ પાપની શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘તારે પિતાના નામથી જૈનવિહાર બનાવવો અને ૩૨ દાંતની શુદ્ધિ માટે ૩૨ દેરાસર બધાવવાં.’ મંત્રી બાહડનુ દેરાસર એવી અનુકૂળ ભૂમિમાં હતું. તે રાજાએ માંગી લીધું અને ત્યાં લબ્ય કુમારવિહાર બંધાવવા આજ્ઞા કરી. મંત્રી બાહડે વાહડવંશના શેઠ મર્ગના પુત્રોની દેખરેખ નીચે કુમારવિહાર બંધાવ્યો. તેની ચારે બાજુએ સાત સાત હાથની ૩૨ દેરીઓ બનાવી. તેમાં મૂલનાયક તરીકે નેપાલ-ઘી મંગાવેલ ચંદ્રકાંતમણિની ૨૧ અંગુલપ્રમાણ ૯૦ પાર્શ્વનાથની તથા ૩૨ દેરીઓમાં ૨૪ તીર્થ કર, ૪ સાન્ધતા જિનવર અને ૪ રોહિણી, સમવસરણ, ગુરુપાદુકા તથા અયોકવૃક્ષની શુરુદેવના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી ચંદ્રકાંતમણિની પ્રતિમા પૂનમની રાતે અમી ઝરતી

હતી. એ અમીના પ્રભાવે લોકોને આંખની પીડા વગેરેનાં દર્દ નાશ પામતાં હતાં. મંત્રી આંખડે કુમારવિહારમાં રૂપાની ઋષભદેવની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી.

રાજાએ ખીણ વિશાળ ભૂમિમાં ૭૨ દેરીઓવાળો ત્રિભુવનવિહાર બંધાવ્યો. તેમાં ગુરુદેવના હાથે લગ્ન નેમિનાથની ૨૫ (૧૨૫) અંગુલ પ્રમાણ પ્રતિમાની તથા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણ ચોવીશીની ૭૨ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ વિશે પંચકુલસાગરગણિ લખે છે—

મહારાજા કુમારપાલે પાલનપુરનો નરેશ પ્રહલાદન, શાકંભરીનો રાજા અર્જુનાજ (વિગ્રહરાજ), માંચુ આલો વગેરે ૭૨ રાણાઓ, સૈવત્તીર્થનો ઉદ્ધારક દંડનાયક સજ્જન, ૨૪ જિનાલય બનાવનાર મંત્રી આલડ, સિદ્ધપુરનો ચૌમુખવિહાર બનાવનાર મંત્રી આલિંગદેવ, ગુરુલક્ષ્મી મહામાત્ય શાંતૂ, ૬ કરોડ દ્રવ્યનો સ્વાસી શેઠ કુબેરદત્ત, ૯૯ લાખ સોનાનો સ્વામી શેઠ છાંડા, દશ હજાર અથોનો સ્વામી મહામાત્ય ઉદાયન, મંત્રી આંખડ, મંત્રી બાહડ શ્રીમાળી, શેઠ વાહડ પોરવાલ વગેરે ૧૮૦૦ કોટિધ્વજ વેપારીઓ વગેરેને સાથે રાખી ત્રિભુવનવિહારમાં પ્રતિષ્ઠા, મહાપૂજા, ધ્વજ, કલશ તથા સ્નાત્રોત્સવ વગેરે કરાવ્યાં. દરેકમાં ધર્મને કુલ ૯૬ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ્યા. (જૂઓ, ઉપદેશસાર-સટીક, ઉપ૦ ૪૮, રચના સં ૧૬૬૨)

રાજાએ પાટણ, સોમનાથ પાટણ, થરાદ, બલોર, લાડોલ, ખંભાત તથા તારંગા વગેરે સ્થાનોમાં કુમારવિહાર સ્થાપ્યા. એ વિશે જૈન શિલાલેખો અને અથોના ઉલ્લેખો મળે છે. તેને લગ્ન અજિતનાથની પૂજાથી સપાદલક્ષમાં વિજય મળ્યો હતો; તેથી તેણે આજ્ઞા કરી યશોદેવના પુત્ર દંડાધિપ અલયકુમાર પાસે તારંગાના પહાડ ઉપર ૩૨ માળનું દેરાસર તૈયાર કરાવી તેમાં લગ્ન અજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જે આજે વિદ્યમાન છે. (કુમારપાલપ્રતિજોધ-પ્રશસ્તિ-ભાગ ૫, પ્રકર ૮) શત્રુજયતીર્થમાં પણ કુમારપાલનું દેરાસર વિદ્યમાન છે.

રાજા કુમારપાલ, તેના સામનો તથા પ્રત્યે ઘણાં દેરાસરો બધાંબ્યા છે પરિણામે આવિગવસહી, કરબવિહાર, યુકાવિહાર, ઉદરવિહાર, ઝોલિકાવિહાર વગેરે ૧૪૦૦ (૧૪૪૪) જૈન દેરાસર બન્યા હતા અને શત્રુજય, બલાત, લડ્ડય, મોદેરા, ગાબૂ, સાડેર વગેરે સ્થાનોમા ૧૬૦૦ જીર્ણોદ્ધાર થયા હતા.

રાજાએ વીતભયનગર(મોહે-જો દારો)થી જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા લાવી તેનું સ્વતંત્ર જિનાલય બધાંબ્યું. રાજા પાટણમા ચૈત્ર તેમજ આસો મહિનામા રથયાત્રા કાઢતો હતો માડલિકો પણ પોતપોતાના રાજ્યમા રથયાત્રાનો મહોત્સવ કરતા હતા જેમ દરેક સ્થાને, દર વર્ષે રથયાત્રા નીકળતી હતી (જૂઓ, કુમારપાલપડિખોડો)

રાજાએ ૭૦૦ લલિયા રોકી જૈન આગમે લખાંબ્યા ૪૫ આગમે અને પચાગીની સોનાની શાહીથી સાત પ્રતિઓ લખાવી, સિદ્ધહેમ બ્યાકરણ તથા ત્રિષ્ટિથલાકાપુરુષચરિત્રની ૨૧ પ્રતિઓ લખાવી જુદા જુદા સ્થાનોમા દાનશાળાઓ સ્થાપી હતી, જેના ઉપરી તરીકે શેઠ નેમિનાગના પુત્ર અભયકુમારને નીમ્યો હતો.

(જૂઓ, ‘ઉપદેશસાર’ ઉપ૦ ૩૬)

એક કહેવત ચાલે છે કે, રાજા કુમારપાલે તાડ, ચાડ અને લાડને દેશવટો આપ્યો હતો તેનું રહસ્ય એ છે કે, રાજાએ પ્રથમ લખાવવા માટે તાડના સઘળા પાદડા તોડાવી મગાંબ્યા હતા એટલે પાટણમા તાડ રહ્યા નહીં રાજપૂત ચાહડ અજમેર ગયો એટલે પાટણમા ચાડ રહ્યો નહીં કુમારપાલ જ્યારે સિદ્ધરાજના ત્રાસથી જ્યા ત્યા ભટકતો હતો અને તેને ઘણા દિવસના ફાંકા પડતા હતા ત્યારે એક લાડવા વાણિયાની બને તેને ખાવાનું આપ્યું નહીં તેથી રાજાએ પોતાના રાજ્યમા લાડને અમલદાર તરીકે રાખ્યા નહીં, એટલે પાટણમા લાડવા શ્રીમાવી રહ્યા નહીં બનવાભેગ છે કે, દડ નાયક વોસિરિએ લાટમા રાજ્યના અધિકારપદે લાડ નહીં પણ ખીજને નિયુક્ત કર્યા હશે આ કહેવત કુમારપાલના પ્રથમેબનના શોખ અને રાજનીતિજ્ઞતાને પુષ્ટ કરે છે

એક દિવસે આચાર્યશ્રી પાટણ પધાર્યા. તેમણે તે દિવસે શાક-ભરીના ગરીબ ધનાશાહે પોતાની પત્નીના હાથે કંતાવીને તૈયાર કરાવીને વહોરાવેલું ખાદીનું કપડું પહેર્યું હતું. રાજ્યએ તે દેખીને દુઃખ પામી ગુરુદેવને વિનંતિ કરી કે, ‘આપ મારા ગુરુદેવ છે, તમારે આવું જાડું અને ગરછટ કપડું પહેરવું ન જોઈએ, આમાં તો મારી ખદનામી થાય.’ આચાર્યશ્રીએ હસીને જણાવ્યું કે, ‘સાધુ નિઃસ્પૃહ હોય છે. સામાન્ય વસ્ત્રો પહેરવાથી તેની સાધુતા ઘટતી નથી, છતાં તને ખરેખર શરમ આવતી હોય તો તારા રાજ્યમાં આવાં વસ્ત્રો દેનારા ગરીબ જૈનો છે તેનો તારે વિચાર કરવો જોઈએ.’ રાજા સત્ય પામી ગયો. તેણે ત્યાં જ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, ‘હું એકેક નિર્ધન જૈનને સો સો સોનામહોર આપીશ, દર સાલ એક કરોડ સોનામહોરનું દાન કરીશ અને સૌને ધર્મ સાધી શકે એવા સુખી બનાવીશ.

(જૂઓ, ઉપદેશતરંગિણી)

રાજ્યએ સાધર્મિક ભક્તિખાતુ ખોલ્યું અને તેના ઉપરી તરીકે શેઠ આલડ તથા મંત્રી કપદીને નીમ્યા.

શેઠ આલડે પહેલી સાલ પોતાના ખજાનામાંથી જૈનોને એક કરોડની સહાય આપી અને રાજ્યને વિનંતિ કરી કે, ‘વેપારી પણ રાજ્યનો જંગમ ખજાનો છે; તો આ લાલ મને જ લેવા દો.’

રાજ્યએ હસીને જવાબ આપ્યો કે, ‘ભાઈ! શું મને લોભિયો બનવાની આદત પડાવવી છે?’ એમ કહી રાજ્યએ તેટલું ધન ખજાનામાંથી મંગાવી શેઠ આલડને આપ્યું.

પાટણમાં કુખેરદત્ત નામે એક દરિયાઈ વેપારી રહેતો હતો. તેની પ્રાસે તેના પરિગ્રહની નોંધ મુજબ—૧૦૦ હાથી, ૫૦ હજાર ઘોડા, ૮૦ હજારનું ગોકુલ, ૧ હજાર જવેરાત-રત્ન-હીરા વગેરે જવેરાત, ૫૦૦ હલ, ૫૦૦ ગાડાં, ૫૦૦ વહાણ, ૫ ઘર, ૫ હાટ, ૨૦૦૦ ધાન્યના કોઠાર, ૬ કરોડ સોનામહોર, ૬ કરોડનો ચાંદી વગેરેનો કીમતી માલ હતો. તેના ઘરમાં રત્નજડિત જિનાલય હતું, જેનું ભૂમિતળિયું રત્નોથી જડેલું હતું. ચંદ્રકાંત મણિની જિનપ્રતિમા હતી. શેઠને માતા

હતી, પત્ની હતી પણ કંઈ મતાન નહોતું તે એક રાતે ઉપરની ગિવકત મૂંઝીને મરી ગયો.

રાજા કુમારપાલ બીજે દિવસે સવારે ઊઠી આમાયિક, નવકાર મંત્રની માળા અને યોગમાત્રનો પાક કરી બહાર આવ્યો. ત્યારે આર વેપારીઓએ જાણ્યું કે, ‘ગજનું કુબેરદત્ત અપુત્રિયો મળ્યું પામ્યો છે તથા અપુત્રિયાનું ધન નાશનું બને છે તે આપ અત્યારે જ પ્રધારો અને એ ધનને રાજખજાનાખાતે મોકલાવો.’

રાજા મંત્રીઓ વગેરેની માથે ત્યા ગયો તેણે તેના પરિવ્રહની નોંધ વાંચી, દેરામર જોયું ધન પુષ્કળ હતું, પરંતુ શેઠની માતા અને પત્ની છાતીફાટ રુદન કરતી હતી, એક તો ઘરનો ચલાવનાર ગયો અને તેનું ધન પણ ગજાને ઘેર જાયે આ વસ્તુ પણ રુદનનું એક કારણ હતી ગજા તેમનું રુદન માલગી ગળગળો થઈ ગયો અને કહ્યું કે, ‘મારે આવું ધન ન જોઈએ જે બીજાનું ધન લે છે તે તેનો પુત્ર થાય છે રાજા મિહિરાજે પુત્ર માટે મોમનાથની પગ પાળા યાત્રા કરી હતી એક તો પુત્ર નહોતો તેનું દુઃખ હોય અને તેનું ધન ઉઘાળી બાથ ત્યારે સ્ત્રીની શીદશા થાય? સ્ત્રીનું ધન વેચુ એ તો સમસ્ત નારીજાતિનું અપમાન છે, સભ્યતાનું કલ્પ છે હું આ ધન લેવા ઈચ્છતો નથી જુઓ, અનાજનો વેપારી દુકાગને, કુલટા નારી પતિના મરણને, વૈધરાજ (ડોક્ટર) ધનિકોમા રાગોત્પાત, નારકણ કળિયાને, દુર્જન પારકા છિદ્રને, રાક્ષસ છલ-લેદને અને રાજા ધનિક વાજિયાના મરણને ઈચ્છે છે—આ બધા અનિષ્ટો છે, નેરી દુષ્ટતા છે.

ભારતના ગણત્ર્યો સ્મૃતિશાસ્ત્ર (મનુસ્મૃતિ અં ૯, શ્લોક ૧૮૯), અર્થશાસ્ત્ર (અર્થશાસ્ત્ર અં ૩, અં ૫, પ્રકં ૫૦) અને બીજા પ્રમાણો (અભિજ્ઞાન શાકુન્તલ, અં ૬)ને આધારે સ્ત્રીઓને રાત્રી મૂકી વાજિયાનું ધન લેતા હતા કુમારપાલે એ રીતને હવકી માની તેમા કાનૂની ક્રાંતિ કરી લગભગ ૭૨ લાખના વાર્ષિક ધનની આવકવાળો રહતીધનનો પટ્ટો પાણીમા તાળી દીધો અને નારીજાતિને પુરુષના

સમાન હક્કવાળી માની તેને પતિ વગેરેનું ધન મળે એવો નવો કાયદો બનાવ્યો. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સ્ત્રીના સમાન હક્કનો પહેલ-પહેલો કાયદો એ સમયે થયો. આ કાયદો થવાથી ગુજરાતમાં ખોળે લેવાનો રિવાજ પણ બંધ થયો જ્યારે બીજાં રાજ્યોમાં રુદ્ધતીધન લેવાનો અને છોકરો ખોળે લેવાનો રિવાજ ચાલુ છે.

વર્તમાન ભારત સરકારે સં. ૨૦૧૩ માં નવો કાયદો ઘડી સ્ત્રીને સર્વ રીતે પુરુષની સમોવડી બનાવી છે, પણ આ કાયદાનું મૂળ ઠેઠ કુમારપાલના સમયથી જણાય છે. કુમારપાલે આ કાયદો ઘડ્યો ત્યારે તેનું કવિઓએ અભિનંદન કરતાં કહ્યું—

“અપુત્રીણાં ધનં ગૃહ્ણન્ પુત્રો ભવતિ પાર્થિવઃ ।

ત્વં તુ સંતોષતો મુચ્ચન્ સત્યં રાજપિતામહઃ ॥”

સૌ કોઈએ રાજા કુમારપાલને રાજપિતામહ તરીકે ધિરદાવ્યો.

(—જૂઓ, મોહપરાજયનાટક, અંક : ૩,
સ્લો. ૩૬ થી ૪૨, ઉપદેશસાર-સટીક, ઉપ. ૦૭)

ભારતમાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં ઘણા નવા સંવતો શરૂ થયા હતા.^૧ એક દિવસે રાજાને પણ પોતાનો સંવત ચલાવવાની ઈચ્છા થતાં આચાર્યશ્રીને તે અંગે વિનંતિ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે, ‘રાજા! પૃથ્વીને અનુણી કરે તેનો સંવત ચાલે, એ કામ ધનથી થાય છે. બીજી તરફ ધન પણ આખરે તો અનર્થનું મૂળ છે. રાજાને વધુ ધન મળે તો વધુ લડાઈ ખેડે. વેપારીને વધુ ધન મળે તો તે વેપારને એકહથ્થુ કરવાનો પ્રયત્ન કરે. શૂદ્રને ધન મળે તો તે વેશ્યા

૧. કલ્યાણના વીર વિક્રમાદિત્ય સોલંકીનો સં. ૧૧૩૨ થી ચૈત્રી ચૌલુક્ય સંવત, પુરાસાનના બાદશાહ સુવ્રતાન જલાલુદ્દીનનો સં. ૧૧૪૬ થી પારસી જલાલ સંવત, ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો અથવા શિવસિંહનો (અથવા સોરઠના મંડલેશ્વર સિંહનો), સં. ૧૧૭૧ થી કાર્તિકી સિંહ સંવત, બંગાલના રાજા લક્ષ્મણસેનનો સં. ૧૧૭૬ થી કાર્તિકી લક્ષ્મણસેન સંવત, સંભવ છે કે, રાજા કુમારપાલે સં. ૧૨૧૬ કે સં. ૧૧૯૯ થી પોતાનો સંવત ચલાવ્યો હોય.

(જૂઓ, જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૦)

આદિ વ્યસનોમાં ક્રમાય શિકારીને ધન મળે તો તે બાણને તીક્ષ્ણ બનાવે, મોટી જાળ બનાવે અને ઘણા જીવોનો સંહાર કરે. કસાઈને ધન મળે તો તે વધુ પાકા અને બકરાનો વધ કરે. વેશ્યાને ધન મળે તો તે ભારે લલકો રાખી પુરુષોને ફસાવે. એટલે માત્ર ધન દેવાથી પ્રજા ઉન્નત થતી નથી. પ્રજાને આદર્શ બનાવવી હોય તો મૌમાં માનવપ્રેમ, પ્રાણીમૈત્રી, ક્ષમાભાવ, જ્ઞાન, ઉદારતા, સેવાભાવ, સ્વાર્થત્યાગ, પગ્ગણપણું અને પરોપકારવૃત્તિ વધે એ જ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે. આવા પ્રજા ઘડનાર રાજા ઇતિહાસમાં અમર બને છે.

રાજાએ રુદતીધનનો પટ્ટો રદ કરી બીજા પણ કરો માફ કર્યા અને કાર્તિક સુદિ ૧ થી ‘મિહિરેમકુમાર સંવત્’ ચલાવ્યો. આ મવતના ઉલ્લેખો શત્રુજયતીર્થ પર ચૌમુખની ૭૦ શાંતિનાથની ધાતુપ્રતિમા, અભિધાનચિંતામણિ કાંઠ : ૬, શ્લોક ૧૭૧, ત્રિષષ્ટિ-શક્તાકાપુરુષચરિત્ર પર્વ ૧૦, સં : ૧૨, શ્લોક ૭૭ વગેરેમાં મળે છે. તેનો પ્રારંભ કઈ સાલથી થયો છે તેનું કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળતું નથી. (જૂઓ, જૈનમત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૬૩, ૬૪, ૬૮, ૧૦૬)

કુમારપાલે મંત્રી આંબડ—રાજપિતામહને શિલહાર રાજા મલ્લિકાર્જુનને જીતવા માટે મોકલ્યો તે કાવેરી નદી જિતરી પોતાની સેનાને વ્યવસ્થિત કરતો હતો, એવામાં શત્રુઓએ હુમલો કરી તેને હરાવ્યો. રાજાએ તેને ફરી વાર મં ૧૨૧૭ લગલગમાં મોકલ્યો. તેની સાથે ખરમાર ધારાવર્ષ, ચૌહાણ સોમેશ્વર વગેરે હતા. મંત્રીએ કાવેરીનો પુલ બાંધી, સામે પાર જઈ મલ્લિકાર્જુનને હરાવી તેનું માથું, રાજ્યની કીમતી ચીજો, દંડની મોટી રકમ વગેરે લાવીને પાટણમાં રાજા પાસે ધર્યું. રાજાએ મંત્રીને ‘રાજપિતામહ’ બિરુદ આપ્યું. કોંકણના ૩૨ સ્વર્ણકળશોમાંથી ૩ કળશ ઉદાયન ચૈત્ય, શકુનિકાવિહાર અને રાજઘટીઘર પર ચડાવ્યા.

કર્ણાટક અને કોંકણની એકગાંઠ મનાતી હતી. કુતલના રાજા તૈલપે કોંકણનો બદલો લેવા ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું, પણ રાજા કુમારપાલ વૃદ્ધ બની ગયો હતો. શ્રેમાસામાં સુદ્ધ કરતો નહોતો.

તેથી સામંતો ચોમાસું વીતાવવા પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા ગયા હતા અને સેના પણ છૂટી છૂટી વીખરાઈને પડી હતી. આથી રાજા કુમારપાલ તૈલપ આવે છે એ સાંભળી વિમાસણમાં પડી ગયો અને ગુરુદેવ પાસે જઈ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું, ‘રાજન્! ચિંતા ન કર, સૌ સારાં વાનાં થશે.’ ખરેખર, સાતમે દિવસે રાજા કુમારપાલને પાકા સમાચાર મળ્યા કે, રાજા તૈલપ એકાએક મરણ પામ્યો છે. આ ઘટના સં ૧૨૨૨ લગભગમાં બની હતી. કર્ણાટકના નવા રાજા પરમદર્શીએ પોતાની પુત્રી રાજના ભત્રીજા અજયપાલને પરણાવી.

આં મેરુતુંગે આ ઘટના કર્ણના નામે ચડાવી છે. અહીં ‘કર્ણ’ શબ્દથી કર્ણાટકનો રાજા લેવો ઠીક છે. ત્યાં તેનો સમય સં ૧૨૨૫ લગભગ બતાવ્યો છે.^૧

(જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રં ૫; પ્રબંધકોશ પ્રં ૧૧)

એક વાર કાશીનો પંડિત કવિ વિશ્વેશ્વર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિની પંડિતસભામાં આવ્યો. તેણે ‘વ્યાપિદ્ધા’ અને ‘શૃંગાગ્રેણ’ એમ બે સમસ્યા મૂકી. મંત્રી કપદર્દી તથા આં રામચંદ્રસૂરિએ તે સમસ્યા પૂરી કરી. પંડિતે આ સરસ્વતીની પદ્મચંદ્રના છે એમ જણાવી; મંત્રીના ગળામાં પં હજારનો હાર પહેરાવ્યો. રાજાએ પંડિતને ૧૦ ઘોડા તથા ૫૦ લાખ દ્રમ્મથી સત્કાર કરી, પાટણમાં રહેવા વિનંતિ કરી, પણ કવિરાજ આત્મકલ્યાણ માટે સોમનાથ પાટણ જઈ વસ્યો.

પ્રભાસપાટણના મહંત ભાવ બૃહસ્પતિએ સુરાપાન વગેરે વ્યવહારથી શિવાલયને અપવિત્ર બનાવ્યું હતું, આથી આં હેમચંદ્રસૂરિ નાખુશ થયા. રાજાએ મહંતને ગાદીએથી ઉતારી નાખ્યો. મહંતે પાટણમાં આવી આચાર્યશ્રી પાસે ચાર મહિના રહી ભૂલની માફી માગી

૧. એક એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, આં ધર્મશેખરસૂરિએ કર્ણાટકની રાજસભામાં ‘નમુત્યુષ્’ કથા નો પ્રભાવ બતાવ્યો હતો. સંભવ છે કે, રાજા કુમારપાલના પ્રતાપનું આ ફળ હોય.

(જૂઓ, પ્રકં ૨૮, પં ૪૫૪, પ્રકં ૪૩ વિજ્ઞાનરાય)

એટલે રાજાએ તેને ફરી વાર ગડની પદવી આપી આ ઘટના સં ૧૨૨૫ માં બની હતી ?

૫૦ વામરાશિએ પણ રાજા સિદ્ધરાજના સમયે આચાર્યશ્રીની ખૂબ નિંદા કરી હતી રાજાએ તેની આજીવિકા બંધ કરી અને માફી માગતા તેને પણ ફરી વાર આજીવિકા બાધી આપી

એક વાર સૌરાષ્ટ્રના એક ચારણે આચાર્યશ્રીની વાસ્તવિક પ્રશંસા વાળું કાવ્ય બનાવ્યું રાજાએ તેને ત્રણ લાખનું ઈનામ આપ્યું

તે સમયે સાલપુર પંતળ કે કાશ્મીર તરફથી પૂજના મુગટા આવતા હતા, પણ ત્યાંનો રાજા નવા મુગટાને પ્રથમ પોતે પહેરી પછી રાજ્ય બહાર જવા દેતો હતો રાજા કુમારપાલે તેની પાસેથી અબોટ શુદ્ધ મુગટા મંગાવ્યા, પણ તેણે દેવાની આનાકાની કરી પરિણામે રાજા કુમારપાલે ત્યાં સેના મોકલી તેને પોતાનો તાબેદાર બનાવ્યો અને ત્યાંથી શુદ્ધ મુગટા મેળવ્યા હજારો સાલવી કુટુંબોને બોલાવી પાટણમાં વસાવ્યા સાળવીઓ જૈન બન્યા પાટણમાં આજે પણ સાળવીપાઠો પ્રસિદ્ધ છે

રાજાએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી વીતલયનગરમાં જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા હોવાનું જાણ્યું ત્યારે માણસો મોકલીને તે પ્રતિમા મંગાવી લીધી અને નવું દેરાસર બનાવી તેમાં વિરાજમાન કરી

(જૂઓ, ત્રિપદિગ્રલાકા પુ. ૨૦, અષ્ટાઙ્ગિકાવ્યાખ્યાન)

રાજા કુમારપાલના સોમનાથ પાટણના હાકેમ કલ્કના પુત્ર શુભ દેવે અહીં રાજાને હરાવ્યો હતો અને ધર્માદિત્ય સૂર્યમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો (શિવાલેખ)

રાજાને કાશ્મીરાજ જયચંદ સાથે મૈત્રી હતી તેનો મત્રી પદ્માનંદ પાટણના સાળવીની બાગવિધવા મુહકંદેવીને પદ્મિની જાણી,

૧ રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૨૫ માં મદત ભવ જડરપતિને પદ્મપુરી ગામ આપી ફરી વાર આજીવિકા બાધી આપી

(જૂઓ, પાટણના ભદ્રકાળીના મંદિરમાં રહેલો લેખ-
શિવાખડ બાવનચર ઈસ્ક્રીપ્શન ૫૦ ૧૮૭)

કુમારપાલની આજ્ઞા મેળવી કાશી લઈ ગયો અને તેને રખાત બનાવી. આ રાણી નાલાયક હતી. મિનજી હતી. તેણે પોતાના પુત્રને રાજ્ય અપાવવાની જીવંતી મુસલમાનોને જોલાવી વિં સં ૧૨૪૯ (હીં સં ૫૮૯)માં કાશી રાજ્યનો વિનાશ કરાવ્યો. રાજા જયચંદ્રના આશ્રિત કવિ શ્રીહર્ષે 'નૈષધીયમહાકાવ્ય' બનાવ્યું. શાહબુદ્દીન ઘોરીએ સં ૧૨૪૬ માં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને મારી નાખી દિલ્હી જતી લીધું. (જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રં ૫; પ્રબંધકોશ પ્રં ૧૧, તળકાત ઈં નાસીરી પૃં ૬૬૪ થી ૬૬૯)

મંત્રી આંખડે સં ૧૨૨૨ માં ભરૂચમાં શકુનિકાવિહારનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાજા કુમારપાલ આ મહોત્સવમાં ભરૂચ ગયો હતો. આજે તો આ મંદિર મસ્જિદ તરીકે જિલ્લું છે.

રાજાએ સં ૧૨૨૬ માં શત્રુજયતીર્થનો છંદ્રી પાળતો મોટો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ વગેરે આચાર્યો, મુનિવરો, મહારાણી ભોપાલદેવી, ચૌલુક્યની પુત્રી લીલુદેવી, પાલનપુરનો રાણો પ્રહલાદન, શેઠ આલડ, તેની પુત્રી ચાંપલદેવી, કવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ, કવિ સિદ્ધપાલ, મંત્રી કપદી, રાજાનો દૌહિત્ર પ્રતાપમલ, ૯૯ લાખનો સ્વામી શેઠ છેડો, મંત્રી આંખડની માતા માઉ અને ખીજ કોટિધ્વજે વગેરે સાથે હતા. (ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ, પ્રં ૧૦)

આં મહેંદ્રસૂરિ લખે છે કે, આ સંઘ સં ૧૨૧૯ માં નીકળ્યો હતો. (શતપદીપદ, ૧૦૫) સંઘ ધંધુકામાં ઝોલિકાવિહારની યાત્રા કરી, વલ્લીનગર થઈને પાલીતાણા પહોંચ્યો.

વલ્લીનગરથી આગળ ચોગઠ પાસે થાપો અને ઈસાવલ એમ બે પહાડીઓ છે. આચાર્યશ્રીએ તેની તળેટીમાં પ્રતિક્રમણ વગેરે ધર્મવિધિ કરી હતી. રાજાએ સંઘની યાદગીરીમાં તે પહાડીઓ પર ભંઆદીશ્વર તથા ભંપાર્શ્વનાથનાં દેરાસર બનાવવાને આજ્ઞા કરી. આજે ત્યાં આ દેરાસરના પથ્થરો નજરે પડે છે. ત્યાં એ પથ્થરોમાં કોઈએ શિવાલય બનાવ્યું છે.

રાજાએ શત્રુજયતીર્થ ઉપર સં આત્મશ્રવના દર્શન, પૂજન મહોત્સવ કર્યા પછી સઘ ગિરનારતીર્થ પર ગયો અહીંના ચડાવ કઠિન હતો અને રાજા ઘણો વૃદ્ધ હતો તેથી રાજાએ ઉપર ન ચડતા તળેટીમા જ લગવાન નેમિનાથની પૂજા કરી તીર્થને વધાવ્યું પછી સઘ ત્યાંથી પાટણ આવ્યો

સં ૧૨૨૭મા આંહેમચ દ્રસૂરિના હાથે પાટણમા મોટો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉજવાયો રાજા કુમારપાલે તેમા મોટો લાભ લીધો

રાજા કુમારપાલનો દૌહિત્ર પ્રતાપમલ હતો તે નીતિશાળી, બહાદુર, ધર્મપ્રેમી અને પ્રજાપ્રિય હતો તે રાજા કુમારપાલની સાથે જ રહેતો હતો રાજાએ ઠાઠેવા શત્રુજયના સઘમા પણ સાથે હતો તે રાત થવાને લાયક હતો રાજપુરોહિત સોમેશ્વર તેને સમર્થ રાજ્યરક્ષક બતાવે છે^૧

આચાર્યશ્રી માનતા હતા કે, હવે સિદ્ધરાજ નથી અને કુમારપાલ વૃદ્ધ છે એટલે સોવડી રાજ્ય તપવાનું નથી આથી ઠાઠ યોગ્ય ક્ષત્રિય ગુજરાતનો રાજા બને તેમા હરકત જેવું નથી રાજા કુમાર પાલની ઇચ્છા હતી કે તેના પછી પ્રતાપમલ રાજા બને સૌ ઠાઠ એ વાતમા ખુશ હતા, પણ થોડા આભડે સનાહ આપી કે, ‘ગમે તેવો પણ પોતાનો હોય તે સારો’ સૌએ આ સલાહ માન્ય રાહી, પરંતુ અજયપાલ આ વિચારે માલગીને સમસમી ગયો હતો

રાજા કુમારપાલનો પૂર્વલવ આ પ્રમાણે બણવા મળે છે—
મેવાડની પહાડીમા પરમારપ લીમા જયતાક નામે રાજા હતો તેણે એક વણજરાને લૂટી લીધો વણજરાએ ગુસ્સામા આવી, માગવાનું રાજાની મદદથી પરમારપન્નીનો વિનાશ કર્યો જયતાકની ગર્ભવતી સ્ત્રીને તથા ગર્ભને મારી નાખ્યા તે બાવો બની, મરી ગયો ને સિદ્ધરાજ રૂપે જન્મ્યો જયતાક ત્યાંથી નાસી ગયો ખટ્ટરગચ્છના આંચકોલદ્રસૂરિના ધર્મોપદેશથી શુદ્ધ જીવન ગામવા લાગ્યો તિવગના

૧ આમલ્લખી જગદેવ અને પ્રતાપમન ન રહેતાં રાજા બીમદેવ રાજ્ય ઝિત્તમિત થઈ ગયું (—પ્રતિષ્ઠામદી, સર્ગ ૨ શ્લોક ૬૭ થી ૧૦૦)

ઉરંગલનગરમાં સાર્થવાહ ઓઢારને ઘેર નોકર બનીને રહ્યો. આં યશોભદ્રના ઉપદેશથી ઓઢાર પણ જૈન બન્યો. ઓઢાર અને જયતાકે હમેશાં જિનપૂજ કરતા હતા. ઓઢારે પશુસણમાં પ્રભુની પુષ્પપૂજ કરી. જયતાકે પણ પોતાના પાંચ કોડીના ૧૮ કૂલ લઈ જિનવરને ચડાવ્યાં, ઉપવાસ કર્યો અને પારણે મુનિવરોને આઢાર આપ્યો. આ જયતાક મરીને કુમારપાલ થયો. સિદ્ધરાજે પૂર્વભવમાં રાણીના ગર્ભને નાશ કર્યો હતો તેથી તે વાંજિયો રહ્યો અને તેને કુમારપાલ સાથે વૈરભાવના બની રહી. જયતાકે અઢાર કૂલથી પૂજ કરી હતી તેથી કુમારપાલ ૧૮ દેશનો રાજા થયો.

કુમારપાલે પોતાના પૂર્વભવની ખાતરી કરવા માટે ઉરંગલમાં તપાસ કરાવી હતી. તેના વંશની સ્થિરદેવી પણ આ વૃત્તાંત જાણતી હતી. (જૂઓ, પ્રખંધકોશ, પ્ર૦ ૧૦)

એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, રાજા કુમારપાલ થોડા ભવોં કરીને મોક્ષે જશે.

(૧) શુજરાત, (૨) લાટ, (૩) સૌરાષ્ટ્ર, (૪) ભંભેરી (ખંભેરગઢ), (૫) કચ્છ, (૬) સિંધ, (૭) ઉચ્ચા (તક્ષશિલા પાસેનો પ્રદેશ), (૮) જલંધર (સતલજનો પ્રદેશ), (૯) કાશી, (૧૦) સપાઢલક્ષ (સાંભર-અજમેરનો પ્રદેશ), (૧૧) અન્તર્વેદી (આનર્ત કે દીવખેટ, પીરમખેટ), (૧૨) મરુ (મારવાડ), (૧૩) મેવાડ, (૧૪) માળવા, (૧૫) આલીર (કીર-મેરઠનો પ્રદેશ કે ગિરનો પ્રદેશ), (૧૬) મહારાષ્ટ્ર, (૧૭) કણ્ઠાટક અને (૧૮) કોંકણ—એ અઢાર દેશોનો કુમારપાલ રાજા હતો. આ નોંધમાં મિત્રરાજ્યો પણ સામેલ છે.^૧

(જૂઓ, ઉપ૦ કલ્પવલ્લી, મન્હ જીણાણુંની પ્રથમ ગાથાની ટીકા-કંથા, સ્ત્રોં ૪ થી ૭)

૧. વડગચ્છના આં વિનયચંદ્રે ચોવીશ તીર્થંકરોનાં ચરિત્રો તથા ૨૦ પ્રખંધો, કવિશિક્ષા વગેરે સં ૧૨૮૬ માં રચેલ છે, તે પૈકી તેમની કવિ-શિક્ષામાં ૮૪ દેશોની માહિતી આ પ્રકારે મળે છે—

ચતુરશીતિદેશાઃ—ગૌહ-કાન્યકુબ્જ-કૌભાક-કલિંગ-અજ્ઞ-વજ્ઞ-કુરજ્ઞ-આચાલ્ય-

આં હેમચંદ્રસૂરિ રાજા કુમારપાલે છતેલા દેશોની સાધારણ નોંધ

આ પ્રકારે આપે છે—

જિણુથેદિ-દશાર્ણ-માલવ-મહારાષ્ટ્રાપરાન્તાન્ કુરુન્

સિન્ધૂન્યતમાંથ દુર્ગવિષયાન્ દોર્વાશગત્યા હરિઃ ।

ચૌલુક્ય પરમાર્હતો વિનયવાન્ શ્રીમૂલરાજાન્વયી

તં નત્વેતિ કુમારપાલઘૃષ્ઠીપાલોઽપ્રવીદેકદા ॥

(—ત્રિપટિશંપુચંપ્રશસ્તિ)

કામાદ્ય ઔષ્ઠ-પુઙ્ઠ-ઉડીશ-માલવ-લોહિત-પશ્ચિમ-કાછ-વાલભ-સૌરાષ્ટ્ર-કુઙ્ઘ-લાટ-
ધ્રીમાલ અબુદ-મેદપાટ-મરુ-ચરેન્દ્ર-ચમુના-ગજાતીર-અન્તર્વેદિ માગધ મધ્ય-કુરુ-કાહલ-
કામરૂપ-કાશી અવન્તી-પાપાન્તક કિરાત-નેપાલ-ટક્ક-તુરુક્ક-તાંડકાર-ચર્વર-ઝર્જર-
કાશ્મીર-હિમાલય લોહપુરુષ ધીરાષ્ટ્ર-દક્ષિણાપચ- સિન્ધલ-ચૌલ-કૌશલ-પાણ્ડુ અન્ધ્ર-
વિન્ધ્ય-કર્નાટ-દ્રવિડ-શ્રીપર્વત-વિદર્ભ-ધારા કરલાચી-ત્રાપી મહારાષ્ટ્ર-આમીર-નર્મદાતટ-
દ્વીપદેશાથેતિ ॥

હિરવાળી રૂપાદિ પટ્કમ્ । પત્તનાદિદ્વાદશકમ્ । માતરાદિચતુર્વિંશતિઃ ।
ધટ્ટ રૂપાદિ પટ્નિશત્ । માલિકાદિચત્વારિશત્ । હર્ષપુરાદિદ્વિપચાશત્ । ધ્રીનાર-
પ્રમૃતિ પટ્પચાશત્ । અમ્બુસપ્રમૃતિ ષાષ્ટિ । પદ્મવાળપ્રમૃતિ પટ્સપ્તતિ । ધર્માવતીપ્રમૃતિ
ચતુરશીનિ । પેટલાપદ્મપ્રમૃતિ ચતુરસ્રશતમ્ । પદિરાલકાપ્રમૃતિ દશોત્તરં શતમ્ ।
મોગપુરપ્રમૃતિ ધોલશોત્તર શતમ્ । ધવલકપ્રમૃતિ પચ્ચશતાનિ । માહણવાસાચમર્ધાષ્ટ
શતમ્ । કોઙ્ઘપ્રમૃતિ ચતુર્દશાધિકાનિ ચતુર્દશશતાનિ । ચન્દ્રાવતીપ્રમૃતિ અષ્ટા-
દશશતાનિ ।

દ્વાર્વિંશતિશતાનિ મહીતટમ્ । નવસહસ્રાણિ સુરાષ્ટ્રઃ । એકવિંશતિસહસ્રાણિ
લાટદેશ । સપ્તતિસહસ્રાણિ ચૂચરો દેશ । પારતશ્ચ । અહુલકાણિ ગ્રાહણપાટકમ્ ।
મવલકાણિ ઢાહલા । અષ્ટાદશલકાણિ દ્વિનવત્યધિકાનિ માલવો દેશ । પટ્ત્રિંશ-
હસ્રાણિ કાન્યકુમ્બ । અનન્તમુત્તરાપચ દક્ષિણાપથં ચેતિ ॥

(જૂઓ, ૨૧૦ ગ્રીમનવાલ દવાલનો 'પાટણના અંડારો અને ખાસ
હરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય' લેખ-
જૂઓ, પાચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ; મો. ૬૦
દેસાર્ધનો ઢે. સા. સં. ૬૦ પાના ૫૬૪, ટિ. પાના ૪૦૫, ૫૦ ૩૬૪
વિભાગ ૨, પ્ર. ૪)

આં હેમચંદ્રસૂરિ જાણાવે છે કે, કુમારપાલના રાજ્યની સરહદ ઉત્તરમાં તુર્કસ્તાન, પૂર્વમાં ગંગાનદી, દક્ષિણમાં વિંધ્યાચલ અને પશ્ચિમમાં અસુદ્ર સુધી હતી.^૧

(—જૂઓ, ત્રિંશંપુન્યં પર્વ ૧૦, સર્ગ : ૧૨, શ્લોક ૫૨)

ગુજરાતના શિલાલેખોમાં સાત ચકવર્તી માનવામાં આવેલા છે—
(૧) ભીમદેવ, (૨) કર્ણદેવ, (૩) સિદ્ધરાજ, (૪) કુમારપાલ, (૫) અજયપાલ, (૬) ભૂજરાજ અને (૭) ભીમદેવ.

(ગુજરાતનો ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૬૬ થી ૨૦૬)

ખીજી રીતે સાત ચકવર્તીઓની ગણતરી આવી પાણ છે—(૧)

૧. કર્ણ જન્મ ટોડ લખે છે કે—કુમારપાલની આજ્ઞાને પૃથ્વી પરના સર્વ રાજ્યોએ પોતાના મરતકે ચડાવી. તેણે શાકંબરીના રાજને પોતાના ચરણમાં નમાવ્યો. ખુદ હુયિયાર ધારણ કરી સપાદલક્ષ પર્વત ચડાઈ કરીને સર્વ ગઢપતિઓને નમાવ્યા. સાલપુર (પંખજ) સુધી તેણે તે પ્રમાણે વશ કર્યું.
(—ટોડ રાજધાન)

કુમારપાલના શાસનકાળમાં પાટણના જૈનો હિંદુઓ દ્વારા ગિઝનો સુધી પહોંચીને ત્યાં ધમધોકાર વ્યાપાર ચલાવતા હતા. (—ખમેઉલ દિકાયત)

સ્વં ગૌં હીં ઓઝાજી લખે છે કે, કુમારપાલ ધણે પ્રતાપી અને નીતિનિપુણ હતો. તેના રાજ્યની સીમા દૂર દૂર સુધી ફેલાયેલી હતી અને માળવા તથા રાજપૂતાનાના ઢેટલાએક લાગે તેને આધીન હતા.

(—રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ, ભા. ૧, પૃ. ૨૧૯)

દુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી લખે છે કે, કુમારપાલને સિદ્ધરાજ પાસેથી ધણું વિશાળ અને અત્યંત સમૃદ્ધ રાજ્ય મળ્યું હતું અને કુમારપાલે તેને સ્થિર કર્યું એટલું જ નહીં પણ, કેંકણનો વિજય ધ્યાનમાં લેતાં કેંકે વધાર્યું હોવાનો પણ સંભવ છે.
(ગુજ. મં. રાં. ઇ. પ્રં. ૧૩, પૃ. ૩૨૮)

સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલે એવું સારું રાજતંત્ર ગોઠવ્યું હતું કે, ભૂજરાજ જેવો બાળ રાજા પણ સુસજ્જમાન હોવાને સામંતોની મદદથી પાછો ઢઠાવી શક્યો. ખરી રીતે ભીમદેવ ખીજા જેવા નયળા રાજના રાજ્યકાળમાં પણ ધણા વખત સુધી સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલે ગોઠવેલું રાજતંત્ર જળવાઈ રહ્યું હતું.

(—ગુજરાતનો અધ્યક્ષીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પ્રં. ૧૫, પૃ. ૩૪૨)

સિદ્ધરાજ, (૨) કુમારપાલ, (૩) અજયપાલ, (૪) બીજો મૂલરાજ, (૫) વિશલદેવ, (૬) અર્જુનદેવ અને (૭) સારંગદેવ.

(સ ૦ ૧૩૩૩ નો આમરણ ગામનો લેખ, પુરાતત્ત્વ, ૫૦૧, અંક : ૧)

આથી સ્પષ્ટ છે કે, ઇતિહાસ કુમારપાલને ગૂર્જરચક્રવર્તી માને છે.

રાજા કુમારપાલના ગુણ અવગુણની પણ ચોક્કસ કસોટી મળે છે. તેણે એક વાર વૃદ્ધ મંત્રી આલિગદેવને પૂછ્યું કે, “ સિદ્ધરાજ અને મારામાં શો તફાવત છે તે બતાવો.” મંત્રીએ ‘ માચી હકીકત કહેવામાં તુનેા યાય તો માફ કરવો ’ એવો બચાવ કરીને જણાવ્યું કે, ‘ સિદ્ધરાજમાં ૯૬ ગુણો હતા અને ૨ દોષો હતા, જ્યારે આપનામાં ૨ ગુણો છે અને ૯૬ દોષો છે.’

રાજાએ પોતાને અવગુણી માની પોતાની આખોમાં છરી લોકવાની તૈયારી કરતાં મહામાત્ય વિના વિલાંબે ખુલાસો કરતાં બોલી જિહ્વા : ‘ સિદ્ધરાજમાં અસુલટતા અને સ્ત્રીલંપટતા એ બે અવગુણો હતા જેથી તેના ૯૬ ગુણો દબાઈ ગયા હતા. આપનામાં યુદ્ધની શૂરવીરતા અને પરસ્ત્રીસહોદરપણું એ બે ગુણો છે જેથી તમારા ૯૬ દોષો દબાઈ ગયા છે.’ રાજા આ ખુલાસો સાંભળી શાંત પડ્યો, સ્વસ્થ થયો. આ ઘટના ઉપરથી કુમારપાલના સ્વભાવનો કંઈક પરિચય મળી રહે છે.

સામાન્ય રીતે જોઈએ તો રાજાએ આહુડને હઠ ઉપરનું દ્રવ્ય આપવાની મનાઈ કરી. સોલાક ગૃધ્રેયાને માત્ર ૧૧૬ દ્રવ્ય આપ્યા. મંત્રી આંખડને ભરૂચમાં દાન કરતો રોક્યો અને કાન્હડદેવ-બનેવી સાથેનો આકરો વર્તાવ વગેરે તેના જીવનની જિજ્ઞાસા છે અને ઉપકારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા, કૂટેલા સામંતોને પણ માફી આપવી, કપડી જેવાના મીઠા, ઠપકાને પણ હિતકર માનવો વગેરે તેના જીવનની ગુણ વિશેષતા છે.

શિલાલેખો તથા ઐતિહાસિક ગ્રંથો કુમારપાલને - વિવિધરૂપે ઓળખાવે છે તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે—

(૧) કુમારપાલશ્રૌલકચો રાજર્ષિઃ પરમાર્હતઃ ।

મૃતસ્વમોક્તા ધર્માત્મા મારિવ્યસનવારકઃ ॥

(આં હેમચંદ્રસૂરિકૃત અભિધાનચિંતામણિ,

કાંડ : ૩, શ્લો. ૩૭૬, ૩૭૭)

(૨) દોર્વૌર્યશક્ત્યા [સ] હરિઃ ચૌલકચપરમાર્હતઃ ॥

(-ત્રિપષ્ટિ શંપુચંપ્રશસ્તિ)

(૩) કૃતયુગપ્રવર્ત્તકહરિરિતિ જ્ઞાતઃ પ્રભાવાજ્ઞને ।

શુદ્ધાચારનવાવતારતરણિઃ સદ્ધર્મકર્મક્રમ-

પ્રાદુર્ભાવિશારદો નયપથપ્રસ્થાનસાર્થાભિધઃ ॥ ૧૪

યઃ કૃતયુગં સંપ્રત્યવાતારયત્ ॥

(-સં. ૧૨૦૮ ની વડનગર કિલ્લાની પ્રશસ્તિ)

(૪) ત્રૈલોકચરક્ષાક્ષમઃ વિક્રમઃ, લોકમૃગૈરાત્મગુર્ગૈરલઙ્ઘ્યઃ ॥

(-શ્રીધરકૃત 'પ્રભાસપાટણની પ્રશસ્તિ')

(૫) તેજોવિશેષોદયી, અચિન્ત્યમહિમા, બલ્લાલધરાધિપજાઙ્ગલનરેશવિજેતા,
ત્રૈલોકચકલ્પદ્રુમઃ ॥ ૧૦-૧૧ ॥

(-ગાંડ ભાવળહરુપતિની પ્રભાસપાટણની પ્રશસ્તિ)

(૬) ત્રૈલોકચકુલકલ્પદ્રુમ, વિચારચતુરાનન વગેરે

(-અભિનવ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું તામ્રપત્ર)

(૭) વીતરાગરતેર્યસ્ય મૃતવિત્તાનિ મુચ્ચતઃ ।

દેવસ્ય નૃદેવસ્ય યુક્તાઽમૃદમૃતાર્થતા ॥

(-કવિ સોમેશ્વરકૃત 'કીર્તિઝૈમુદી' સર્ગ : ૨, શ્લો. ૪૩)

(૮) તટસ્થ રીતે જ્ઞેનારને પણ એકંદર રીતે કુમારપાલ લોક-
પ્રિય અને સારો રાજા હતો એમ કબૂલ કરવું પડશે.

(-દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીનો ગુજ. મધ્ય. રાજ. ૦
ધર્મ, પ્રક. ૧૩, પૃ. ૩૩૦)

(૯) રાજા કુમારપાલને પ્રૌઢપ્રતાપ, વિજયોદયી, તેજોવિશેષોદયી,

અવંતીનાથ, વિચારચતુરાનન, રાજર્ષિ, રાજપિતામહ....
અને ચક્રવર્તી વગેરે ગિરુદો હતાં, જેનો ઉલ્લેખ તે તે
પ્રસંગે આવી ગયો છે.

આ પ્રમાણેથી સહેજે તારવી શકાય છે કે, રાજા કુમારપાલ
જનતાને સન્માર્ગમાં દોરનાર, નીતિનો પ્રચારક, રક્ષણસમર્થ, પ્રતાપી
વિચારક, ખડાદુર, પ્રબલત્સલ, ગુણવાન, લોકપ્રિય અને વિદેહી રાજા હતો.

રાજા કુમારપાલને ૨ ભાઈઓ, ૨ ખહેનો, ભોપાલદેવી, જલ્હણ
(ચંદ્રલેખા) તથા પદ્માવતી એ ૩ રાણીઓ, લીલુદેવી વગેરે સાત
પુત્રીઓ, પ્રતાપમલ દૌહિત્ર અને કાન્હડદેવનો પુત્ર ભોજદેવ ભાણેજ
હતા. આમિગ તથા સર્વદેવ પુરોહિત હતા. બ્રાહ્મણ દુદરાજ ન્યે-
તિથી હતો. મંત્રી આલિંગ, આશુક, ખાહડ, મહાદેવ નાગર, યશો-
ધવલ, કુમારસિંહ, ગદલકકુલનો વાધૂયન, પૃથ્વીપાલ, કપર્દી, શોભ
નાગરનો પુત્ર વલ્લ, દાનશાળાનો ઉપરી શેઠ અભય, ધરણીધર (કર્ણા-
વતી) વગેરે મહામાત્યો તથા જુદા જુદા ખાતાના મંત્રીઓ હતા.
મંત્રી ઉદાયન, આંખડ, સજ્જન, આંખાક, જગદેવ શ્રીમાલી (સૌરાષ્ટ્ર),
આહડ, વૈજલદેવ, સહજિગ ગુહિલ સીસોદિયા, (સૌરાષ્ટ્રના) ગોહિલોનો
આદિ પુરુષ અને વોસિરિ દંડનાયકો હતા. પરમાર ધારાવર્ષ, વિક્રમ-
સિંહ, વાપનદેવ, સોમશ્વર, આદહણ, કેદહણ વગેરે નાના-મોટા ૭૨
શાળા હતા, સામંતો હતા, ૬૦ સં આં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ, આં રામ-
ચંદ્રસૂરિ વગેરે તેમનો શિષ્યપરિવાર, કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલ, સિદ્ધ-
પાલ, કપર્દી, ખાહડ વગેરે તેમની પંડિતસલાના વિદ્વાનો હતા.
સોદલાક વગેરે ગવૈયા હતા.

[મહાપ્રચંડ દંડનાયક વોસિરિ તે સં ૧૨૨૮ ના જેઠ સુદિ ૧૪
મા દિવસે લાટદેશ મહીદમનકના વચલા પ્રદેશનો મહાદંડનાયક હતો.

(-જૈન પુસ્તકપ્રચસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૬૯)

મહામાત્ય શ્રીકુમાર. (-જૈંપુંપ્રંસં, પુષ્પિકા : ૮૯)

મહં વાધૂયન(પાલાઉદ્રગામ) (-જૈંપુંપ્રંસં, પુષ્પિકા : ૯૧)]

સં ૧૨૨૯ માં આં હેમચંદ્રસૂરિ સ્વર્ગે ગયા. રાજા કુમારપાલ

પણ તે જ સાલમાં તેમની પછી છ મહિને સ્વર્ગસ્થ થયો.

આં મેરુતુંગસૂરિ રાજનું મૃત્યુ સં ૧૨૨૬ પોષ સુદિ ૧૨, તા. ૨૮-૧૨-૧૧૭૨ માં બતાવે છે. (—વિચારશ્રેણિ)

ગુજરાતના રાજવંશોમાં કુમારપાલ સોલંકીનું રાજ્ય બહુ તાજું હતું એ વાત અનેક પ્રાચીન-અર્વાચીન પુરાવાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે.

અંધકારે રાજ કુમારપાલની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે, તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે—

જિણુશ્વેદિ-દશાર્ણ-માલવ-મહારાષ્ટ્રાઽપરાન્તાન્ કુરુન્ ।

સિન્ધૂનન્યતર્માશ્ચ દુર્ગવિપયાન્ દોર્વોર્યશક્ત્યા હરિઃ ॥

(—આં હેમચંદ્રસૂરિનું ત્રિષ્ટિ શંપુઁચં પર્વ : ૧૦)

સત્વાનુકમ્પા ન મહીભુજાં સ્યાદ્ હત્યેપ ક્લૃત્તો વિતથપ્રવાદઃ ।

જિનેન્દ્રધર્મં પ્રતિપદ્યેન શ્લાઘ્યઃ સ કેપાં ન કુમારપાલઃ : ॥

(—આં સોમપ્રભસૂરિનો ‘કુમારપાલપડિઓહો’ પૃ ૪૭૫)

સ્વર્ગે ન ક્ષિતિમણ્ડલે ન વડવાવક્ત્રે ન લેમે સ્થિતિં

ત્રૈલોક્યૈકહિતપ્રદાઽપિ વિધુગ જીયાદયા યા ચિરમ્ ।

ચૌલક્યેન કુમારપાલવિભુના પ્રત્યક્ષમાવાસિતા,

નિર્મીકા નિજમાનસૌકસિ વરે કેનોપમીયેત સઃ ॥

(—મોહપરાજય, રચના સં ૧૨૩૨)

(જૂઓ, ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર, પર્વ ૧૦, સર્ગ : ૧૨, સંસ્કૃત-પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય, કુમારપાલપડિઓહો, પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, મોહપરાજયનાટક, પ્રબંધકોશ, કુમારપાલપ્રબંધ, કુમારપાલચરિત્ર, ગુજરાતનો ઇતિહાસ, શિલાલેખો, ભારતીયવિદ્યા પુ ૧, અંક : ૧, પરમાર્હત મહારાજ શ્રીકુમારપાલ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૫)

૯. અજયપાલ (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૨)

રાજ કુમારપાલ પછી તેના મોટાભાઈ મહીપાલનો પુત્ર અજયપાલ ગુજરાતનો રાજ થયો. તે અયોગ્ય રાજ હતો. તેના અમલમાં

ગુજરાતના રાજ્યનું પતન થવું શરૂ થયું. તેણે શરૂઆતથી જ પોતાને ‘કલિકાલનિષ્કલ કાવતાર’ તરીકે બહેર કરી બર્બરશાહી ચલાવી. તેણે મહારાજા કુપારપાલે બંધાવેલાં અને સમરાવેલાં પાટણ, મોઢરા, ગાભૂ વગેરે સારસ્વતમંડલનાં સઘળાં મંદિરો તોડવા માંડ્યાં. મંત્રી કપર્દીને એક દિવસે મહામાત્ય બનાવી તે જ રાતે તેલની કડકડતી કડાઈમાં જીવતો તળાવ્યો. મંત્રી આંખડને લશ્કર દ્વારા ઘેરી લઈ મારી નાંખાવ્યો. આઠ રામચદ્રસૂરિને તાંબાની તપાવેલી પાટ ઉપર ખેસાડી ભુંજાવ્યા, જૈનોને દબાવ્યા, અથલંડારોને બળાવી નાખ્યા, મ્લેચ્છ જેવું વર્તન ચલાવ્યું,^૧ તેણે તારંગા, બલોર વગેરે દૂરનાં જિનાલયોને તોડવા જવાની તૈયારી કરી શેઠ આલડ અજયપાલને રાજ બનાવવાની તરફેણમાં હતો, તે પણ આં બુલ્લમથી હુખ પામ્યો. તેણે બીજા મંદિરોને રાજના કોપમાંથી બચાવવા યુક્તિથી કામ લીધું. રાજના પ્રતિપાત્ર શીલજી લાંડને ધણું ધન આપી તૈયાર કર્યો,

૧. કર્નલ જેમ્સ ટોડ લખે છે કે—અજયદેવ મુસલમાન ધર્મ ગયો હતો. (વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા, પૃં ૯૧) જો કે અજયપાલ મુસલમાન થયો નહોતો, પણ મુસલમાન લામે તેવું તેવું વર્તન હતું આ રાજના કારણે મંત્રી ઉદાયન તથા શેઠ આલડની સેનતિમાં ધર્મપરાવર્તન થવાનું મનાય છે.

કુર્માગમ કેવરામ શાસ્ત્રી લખે છે કે, ‘અજયદેવ જૈનધર્મનો કટ્ટ વિરોધી હોવાની વાતમા સકા નાખે છે’ (ગુજ• મં• રાં ૪૦, પૃં ૩૩૩) એટલે જૈનોના મંદિરો, અથજડારો, મુનિવરો અને જૈન મંત્રીઓનો વિનાશ તથા નિષ્કલ કાવતાર બનવાનો દાવો વગેરે તો શાસ્ત્રીને મન કંઈ જ એનિ હાસિક થટના લાગતી નથી

અજયદેવ ધર્મોદ્ધ રોન હતો.

(—રાં બં મહીં ૩૫૦ નીલકંઠો ગુજ• મં• ઇતિં ૫૦ ૧૧)

રાં બં ગોવિંદરામ દાંથીબાર્ધ લખે છે કે, ‘અજયપાલે ગાદી પર ખેસતાં જ જૈનો પર જીવમ કરવા માંડ્યો.

અજયપાલે કૂર, ઉન્મત અને દંશીલી ચાંદ ચલાવી છે એમાં કંઈ શક નથી. આ જીવમી રાજનું રાજ્ય ધણું વેપૈ ટકી સકયું નહોં.

(—ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, પ્રં ૨૦૩-૨૦૪)

જેથી બાકીનાં બીજાં મંદિરો બચી જાય તેવું કરે.

શીલણે એક સાંઠીઓનો પ્રાસાદ બનાવ્યો, ધોળાવ્યો, ચીતરાવ્યો. રાજ અજયપાલને પોતાને ત્યાં પધરાવી તેના હાથમાં પોતાના પાંચ પુત્રો તથા આ પ્રાસાદ લખાવ્યા અને એ હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે, ‘મારે પુત્રો છે, હું વૃદ્ધ થયો છું, આથી તીર્થયાત્રાએ જવા ઇચ્છું છું. મને આજ્ઞા આપો કે, હું મારા જીવનનું કલ્યાણ કરું.’ તે આ પ્રમાણે કહી સૌની રજા લઈ એક દિશા તરફ રવાના થયો, પરંતુ શીલણ જાય છે એટલામાં તો તેના પાંચે પુત્રોએ આ પ્રાસાદને ડાંગો વડે તોડીફોડી જમીનદોસ્ત કરી દીધો. શીલણ તોડવાનો અવાજ સાંભળીને પાછો ફર્યો અને પુત્રોને તિરસ્કારભરી વાણી ઉચ્ચારી બોલ્યો : ‘રે અભાગિયાઓ ! આ કુનૃપ છે તે તો સારો છે પરંતુ તમે મારા કુપુત્રો તો તેનાથીયે અધમ છો. રાજજીએ તો પોતાના પિતાના મરણ બાદ તેનાં ધર્મસ્થાનો પાડી નાખ્યાં, જ્યારે તમે તો હું સો ડગલાં દૂર પહોંચું એટલીયે રાહ ન જોઈ.’

રાજ આ હકીકત સાંભળી શરમાઈ ગયો. તેણે દેરાસરો તોડવાનું કામ સદંતર બંધ કર્યું, એટલે બાકીનાં દેરાસરો બચી ગયાં અને જૈનો પોતપોતાના અધિકારપદે કાયમ રહ્યા.

રાજએ પોતાના મિત્ર આં બાલચંદ્રનો પોતાના ગચ્છના દ્રોહી અને ગુરુદ્રોહી તરીકે ખૂબ તિરસ્કાર કર્યો.

અજયપાલે જૈનોનો વિરોધ કરવામાં મૌન ધારણ કર્યું, પંણ તેનો ઉન્નત સ્વભાવ સુધર્યો નહોતો. રાજપુરોહિત જણાવે છે કે, તે રાજઓને ઘણો દંડ દેતો અને હમેશાં નવી નવી સ્ત્રીને પોતાના અંતઃપુરમાં દાખલ કરતો. (કીર્તિકૌમુદી, સર્ગ : ૨, શ્લોક ૫૨ થી ૫૫) તેને એક એવી કુટ્ટેવ હતી કે, તે ગમે તે સ્ત્રીને પકડી લેતો અને તેમના પુત્રો સાથે તે સ્ત્રીઓને વિદ્રોહ કરાવતો. આથીયે ઘણાઓને રાજ અજયપાલ પ્રત્યે રોષ હતો.

તેણે અજમેરના રાજ સોમેશ્વર (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૬)ને ખૂબ દંડ દીધો. મેવાડનો રાણો સામંતસિહ (સં ૧૨૨૮ થી સં ૧૨૩૬)

તેની મામે થયો, યુદ્ધ થયું અને અજયપાલ ધવાયો. પાલનપુરના રાજા પ્રહ્લાદને તેને બચાવ્યો, જ્યારે રાજ્યનું શાસન ચલાવનાર આહ્લજીદેવનો પુત્ર કીર્તિપાલ આ યુદ્ધમાં મરાયો.

અજયદેવનો અગરક્ષક વૈજલ હતો, જેની માતા કુલટા હતી. રાજ્યે તેણીને પોતાના મહેલમાં રાખી અને તેની પાસે તેના મત વાળા પુત્રને મોકલ્યો. વૈજલે ગુસ્સામાં આવીને ધાંગાને તથા રાજાને મારી નાખ્યા. ગુજરાતના એક નાલાયક રાજાનો નાશ કર્યો. આ ઘટના સં. ૧૨૩૨ ના ફાગણ સુદિ ૨, (માર્ચ, સને ૧૧૭૬) ના દિવસે બની. આ રાજાથી સોલંકી રાજવંશની અવનતિ શરૂ થઈ.

ગળા અજયપાલને નાયકીદેવી રાણી હતી, જે કર્ણાટકના રાજા પરમદર્શીની પુત્રી હતી. તેને મૂલરાજ અને ભીમદેવ નામે પુત્રો હતા, અને રાણો લૂણપસાક સોલંકી તથા વયજલદેવ વગેરે દંડનાયકો

૧. મં. ૧૪૦૫ ના 'પ્રમધોક્ષ'માં ઉલ્લેખ છે કે, દિલ્હીના ખાદશાહે ગુજરાત પર હમ્લો કર્યો, જેને મંત્રી વસ્તુપાલે હકારી પાડે કાઢ્યો. આ ઉલ્લેખ 'કીર્તીકૌમુદી' અને 'સુકૃતસંકીર્તન'માં નથી, છતાં સાચો છે. 'કીર્તીકૌમુદી', મં. ૧૨૮૮ નો રેવતમિરિરાસુ અને પ્રમધચિંતામણિમાં ઉલ્લેખ છે કે, સિદ્ધરાજે સોલંક પર ચડાઈ કરી હતી આ ઉલ્લેખ 'દ્વાપાય' તથા 'વડનગરપ્રશસ્તિ'માં નથી, છતાં એ હકીકત સાચી છે. 'સત્યપુરમંજનમહા-વીરાત્સાહ'માં સોમનાથબગનો ઉલ્લેખ છે, ખીજે નથી, પ્રશ્ન તે સત્ય છે, એ જ રીતે પ્રમધચિંતામણિ, પ્રમધોક્ષમાં અજયપાલની સુખરિતાનો ઉલ્લેખ છે ખીજે આ ઉલ્લેખ નથી, છતાં તે સત્ય છે કોઈ કોઈ મદના સમકાલીન પ્રયોગમાં ન હખર્ષ હોય અને ખીજા પુગવાઓથી તે પુષ્ટ થતી હોય તો તે ઘટના સાચી મનાય.

દુર્ગાચંદર જાઓ પણ કમૂલ કરે છે કે, ગમે ત્યાં ખૂલે પડેલ શિલાલેખ પણ ઐતિહાસિક કસોટીએ પાર જીતતો હોય તો તે માનેવામાં વાધા નહીં.

(ગુજ. અખ. રાજ. ઈ. નાં પ્રમધોક્ષ સાધનો)

તેઓ આમ કમૂલ કરે છે પણ અજયપાલની અચેત્વના વિશે કંઈ જ જણાવતા નથી. ઐતિહાસિક વિશિષ્ટ હકીકતને પણ કમૂલ કરવામાં સપ્રદાયિક વ્યભેદ કેવો સાચ જણવે છે તેનું આ પ્રમાણ છે.

હતા, કુમારદેવ પુરોહિત હતો અને નાગડમદલ વોસિરિ વગેરે મહા-
માંત્યો-મંત્રીઓ હતા.

(જૂઓ, પ્રબંધચિતામણિ, પ્રબંધકોશ,
પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ, આલડપ્રબંધ)

૧૦. બાલ મૂળરાજ (સં ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪)

અજયપાલ પછી તેનો પુત્ર મૂળરાજ ગાદીએ આવ્યો, જે
સગીર વયનો હતો. દંડનાયક સજ્જન શ્રીમાલી રાજ્ય ચલાવતો
હતો. અફઘાનિસ્તાનના બાદશાહ મહમ્મુદ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ
ગિઝનીથી મુલતાનના રસ્તે થઈ સં ૧૨૩૪ (હિં સં ૫૭૪ ઈ
સં ૧૧૭૮)માં ગુજરાત પર હુલ્લો કર્યો. તેનું સૈન્ય અને ગુજરાતનું
સૈન્ય આબૂની નીચે કાયદ્રા પાસે બનાસને કાંઠે ગાડર અરધક્રમાં
ગાડરિયાઘાટમાં સામસામે ગોઠવાયાં.^૧ રાણી નાયકીએ દંડનાયકની
વ્યૂહરચના પ્રમાણે બાળ રાજાને ખોળામાં બેસાડી જાંચે સ્થાને બેસીને
ચુક્રનું શાસન કર્યું. ગુજરાતના સામંતો કેલ્હણ વગેરે તૈયાર હતા,
પરંતુ ઓચિંતો વરસાદ પડવાથી ઘોરી હાર્યો અને બાલ રાજા સાથે
સંધિ કરીને ચાલ્યો ગયો. રાજનીતિવિશારદો માને છે કે, આ
વિજય રાજા સિદ્ધરાજ અને રાજા કુમારપાલે ગોઠવેલી સુરાજ્ય-
વ્યવસ્થાને આભારી હતો.

(જૂઓ, તળકાત ઈં નસીરી, પૃ ૪૫૧, ૪૫૨)

રાજા મૂળરાજના સમયે મોટો દુકાળ પડ્યો ત્યારે પુરોહિત
કુમાર નાગરે રાજાને સમજાવી પ્રજાનો કર માફ કરાવ્યો.

(જૂઓ, 'સુરથોત્સવ' સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૩૩)

મૂળરાજ સં ૧૨૩૪ ના ચૈત્ર માસમાં મરણ પામ્યો.

(-પ્રબંધચિતામણિ, કીર્તિકૌમુદી, સુકૃતસંકીર્તન, મીનરાજ ઉં-
સિરાજ, ઈં ફિરસ્તા, સં ૧૨૬૬નું તામ્રપત્ર, જેમે ઉલ હિકાયત)

૧. થરપારકર પાસે પણ એક ગુડરગિરિ છે, જેની ઉપર ભં નપલ-
દેવનું દેરાસર હતું. (આં મહેન્દ્રસરિ કૃત 'અષ્ટોત્તરીશત તીર્થમાલા, ગાં : ૮૩)

દારમી ઇતિહાસ કહે છે કે, મૂળરાજ તો બાહ્યાવસ્થામાં હતો, પણ તેની માતાએ સૈન્ય એકત્ર કરી ભારે પરાક્રમથી દુરમન લશ્કરને નસારી મૂક્યું. એ યુદ્ધમાં શાહબુદ્દીનને ભારે નુકસાન પહોંચ્યું. હાર ખાઈને તે પાછો ગિઝની આવ્યો.

એ સમયે ગિઝનીમાં પાટણનો એક ધનાઢય વેપારી રહેતો હતો. એની પાસે એટલી મિલકત હતી કે, યુદ્ધનું બધું જ નુકસાન તેની એકલાની પાસેથી વસૂલ થઈ શકે. આથી શાહબુદ્દીનના ટેટલાક દરબારી-ઓએ બાદશાહને કહ્યું કે, ‘આ વેપારીને લૂંટી લો, તેથી યુદ્ધનું બધું નુકસાન ભરપાઈ થઈ શકશે.’ પરંતુ શાહબુદ્દીને એમ કરવાની ના પાડી અને જવાબ આપ્યો કે, ‘આવી રીતે જો હું પરદેશી વેપારી-ઓને લૂંટી લઈશ તો મારા રાજ્યમાં વેપાર કરવાને કોણ આવશે ? યુદ્ધનું નુકસાન તો જ્યાં થયું છે ત્યાંથી જ હું વસૂલ કરીશ.’

(જૂઓ, જામેઉલ હિકાયત; ભા.૦ ૪૦ સાંહેસરાનું વસ્તુપાલનું

વિદ્યામંડલ અને બીજા લેખો ૫૦ ૧૧૦, ૧૧૧)

આ ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, પાટણના જૈનો ધનાઢય હતા, મોટા વેપારી હતા અને ગિઝની સુધી પહોંચ્યા હતા. તેમજ ધર્માધ રાજાઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં વમતા દુરમન રાજ્યના વેપારીના રક્ષણ માટે પૂરી કાળજી રાખતા હતા.

૧૧. લોખો લીમદેવ (સં. ૧૨૩૫ થી ૧૨૬૮)

રાજા મૂળરાજ પછી તેનો નાનો ભાઈ લીમદેવ ગુજરાતનો રાજા થયો. તે સગીર વયનો હતો, વિકલ હતો પણ પુણ્યશાળી હતો. તે આખો દિવસ સોદુ અને મોદુ એ બે ગાડરછોને રમાડતો, નવ-રાવતો, ધોવરાવતો અને લડાવતો હતો. તે સહસ્રકલા વેશ્યાને અંતઃ-પુરમાં રાખી બેઠો હતો. તેને રાજ્યની જવાબદારીનું લાન નહોતું, તેથી તેના સામંતો સ્વતંત્ર થઈ ગયા.^૧ રાજા અજયપાલથી રાજ્યની

૧. કુ.૦ કે.૦ શાસ્ત્રી લખે છે કે, ‘સક્રમંકોર્તન, કોર્તિકૌમુદી, પ્રબંધ-ચિંતામણિ વગેરે ગ્રંથોએ જૈન મંત્રી વસ્તુપાલની તથા એના આશ્રવદાતા વાધેશ્વરનો વાત કરવાના વેગમાં બિચારા લીમદેવને અન્યાય કર્યો છે.’

અવનતિ શરૂ થઈ હતી, તેમાં 'કંઈક વધારો થયો, પણ રાજા સિદ્ધ-
રાજ અને કુમારપાલે જે નક્કર રાજ્યતંત્ર ગોઠવ્યું હતું તેના
આધારે તે ટકી રહ્યો. કુમારપાલનો માસો ધવલ વાઘેલો નામે હતો.
તેના સંતાનોમાં આનાક (અર્જુનરાજ), લૂણપસાક (લવણપ્રસાદ), વીર-
ધવલ અને વિશલદેવ એ મંડલેશ્વરો હતા. તેઓ શરૂઆતમાં વાઘ-
પુર કે વાગસીનના ગરાસદારો હતા પછી ભીલડીના રાજા બન્યા
અને છેવટે ધોળકાના રાજા રાણુક તથા મહામંડલેશ્વર બન્યા. તેમની
વફાદારીથી રાજા ભીમદેવને ઘણી મદદ મળી. વીરમદેવને કુમાર-
ભુક્તિમાં ધોળકા મળ્યું હતું.

ભીમદેવ વિકલ હતો, તેથી તેને શરૂઆતમાં ગાદી આપવામાં
પણ સૌનો એકમત નહોતો, પણ આનાક વાઘેલાએ રણસિંહને મારી
નાખ્યો અને ભીમદેવને ગાદીએ બેસાડ્યો.

સં ૧૨૩૬ માં અજમેરનો ચૌહાણ સોમેશ્વર ગુજરાત સામે
પડ્યો અને તેમાં તે મરાયો, ત્યારથી ભીમદેવ અને પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ
(સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૯) વચ્ચે વૈર વધતું ગયું. એટલે કે ચૌહાણો
સ્વતંત્ર થયા. મેવાડ પણ સ્વતંત્ર થયો હતો, પણ રાણા સામંત-
સિંહના લાઈ કુમારસિંહે ગુજરાતની મદદ લઈ આહંડનું રાજ્ય
ફરી વાર સ્થાપ્યું. દિલ્હીનો ખાદશાહ એબક સં ૧૨૫૩ માં
મેરવાડના મેરો ઉપર ચડી આવ્યો, પણ ગુજરાતની મદદ પહોં-

સાથેસાથ શાસ્ત્રીજી એ પણ જરૂર સમજતા હશે કે, જે બખ્ખેવાર ગાદી
ઉપરથી ઊતરી ગયો એ કંઠપૂતળી જેવા રાજાના વર્ણન માટે પ્રયોજી સદાચરુ
મૌન સેવ્યું હશે.

૧. તામ્રપત્રોમાં આનાક, લૂણપસાક અને વીરમં એ પણ રાજા ભીમ-
દેવની વફાદાર સેલકી પરંપરા મળે છે. આ સેલકી પરંપરાના અને ધવલની
વાઘેલા પરંપરાના લૂણપસાક વગેરે એક જ હોય તો તત્કાલીન ઇતિહાસમાં
એક નવું અજવાળું પાડે. ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી ખીના એ છે કે, અને
પરંપરામાં લૂણપસાકને પરમ શિવોપાસક અને ભીમદેવનો અંગત પુરુષ
ખતાવ્યો છે.

ચવાથી તે હારી જઈ અજમેરના કિલ્લામાં ભરાઈ ગયો. તે સં ૧૨૫૪ (હીં ૦ મં ૦ ૫૬૩, ઈં ૦ સં ૧૧૯૭)માં ફરી વાર ચડી આવ્યો. આખૂના ઘાટમાં પરમાર ધારાવર્ષદેવ તથા ગુજરાતની સેનાને છતી લઈ પાટણ આવ્યો અને તેણે ત્યાં પોતાની સત્તા જમાવી. અયુદ્ધમા ગુજરાતનો સેનાપતિ જીવન માર્યો ગયો હતો, એમક કુતબુદ્દીન ગિઝનીના હુકમથી દિલ્હી ચાલ્યો ગયો. (તજઉલ્લમ આઝીર, તબકાત ઈં નાસીરી, પૃં ૦ ૫૨૦, ૫૨૧). માગવાના પરમાર રાજા વિધ્યવર્મા, સુલટવર્મા (સં ૧૨૬૬) અને અર્જુનવર્મા (સં ૧૨૬૭ થી ૧૨૭૩)એ ગુજરાત પર ચડાઈ કરી. અર્જુનવર્માએ સં ૧૨૭૦ માં માગવાને સ્વતંત્ર બનાવ્યો અને ભરૂચનો પ્રદેશ પણ પોતાને આધીન કર્યો.

સામંત જયસિંહ સોલંકી સં ૧૨૭૮ માં રાજા ભીમદેવને ઉઠાડી પાટણનો રાજો બની બેઠો. તે ભરૂચનો પ્રદેશ પાછો મેળવવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો. આ હરમિયાન લૂણપસાક સોલંકીએ ગંભૂતા પથકમાં પોતાની માતાના નામથી સલખાણપુર વસાવ્યું, આનંદેશ્વર મહાદેવ તથા સલખણેશ્વરનાં મંદિરો બંધાવ્યાં અને તે અંગે ભૂમિદાન કર્યું, ત્યારે એકંદરે ગુજરાતમાં સર્વથા અરાજકતા વર્તતી હતી.

લવણપ્રસાદ તથા વીરધવલ વાઘેલાએ દાદાના નામથી ધોળકાને આબાદ કર્યું ને ત્યાં પોતાની રાજગાદી સ્થાપી. તેને ચાહડ નામનો બ્રાહ્મણ મંત્રી હતો. દેવગિરિના ચાદવ રાજા સિંધણ તથા ભરૂચના રાજા શંખ વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી, ત્યારે વીરધવલે ઓચિંતો છાપો મારી ખંભાત સુધીનો પ્રદેશ પોતાને તાબે કર્યો. તેણે એક નાનકડું રાજ્ય બનાવ્યું.

હવે વીરધવલે માંડલના ૩ લાખની મૂડીવાળા વેપારી અને રાજા ભીમદેવના મહેતા વસ્તુપાલ તેજપાલને, તેઓ જ્યારે શત્રુજયની યાત્રા કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે, સં ૧૨૭૭ માં પોતાને મહામાત્ય બનવાને જણાવ્યું. એમ કરવામાં વીરધવલે એવી શરત પણ કબૂલ કરી કે, ‘જો અમે ગુસ્સો કરીને કાઢી મૂકીએ તો તમારા ત્રણ લાખ

રાજા વીરધવલે ધોળકામાં વીરધવલ નારાયણપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો. સં ૧૨૯૪ માં તે મરણ પામ્યો. તે એવો પ્રજાવત્સલ હતો કે, તેની ચિંતામાં ચડીને ૧૨૦ માણસો તેની સાથે મરણ પામ્યાં. મંત્રી તેજપાલે મસાણ ઉપર ચોકી સુકાવી બીજાઓને મરતા બચાવી લીધા. તેને જયતલ રાણી તેમજ વીરમદેવ (પ્રતાપમલ) તથા વીશલદેવ પુત્રો હતા. વીરમદેવ ઉઝ સ્વભાવનો હોવાથી ગાદીને લાયક નહોતો. તેથી વીરધવલે તેને નાલાયક જાહેર કર્યો હતો. મંત્રી વસ્તુપાલે વીશલને તેની ગાદીએ બેસાડ્યો અને મહામંડલેશ્વર બનાવ્યો.

એક વાર આ રાજા અને મંત્રી વસ્તુપાલની વચ્ચે રાજાના મામા સિંહ જેઠવાની ઉદ્ધતાઈના કારણે ખટપટ ઊભી થઈ હતી પણ સર્વેશ્વર રાજા લવણપ્રસાદ તેમજ પુરોહિત સોમેશ્વરે વચ્ચે પડી તેનું સુખદ સમાધાન કરાવ્યું હતું, સર્વેશ્વર સં ૧૨૯૬ સુધી વિદ્યમાન હતો.

સં ૧૨૯૭-૯૮ માં મંત્રી વસ્તુપાલ અને સં ૧૨૯૮ માં રાજા ભીમદેવ મરણ પામ્યા.

રાજા ભીમદેવને લીલાવતી તેમજ સુમલદેવી નામે રાણીઓ હતી અને ત્રિભુવનપાલ નામે પુત્ર હતો. લીલાવતી જલોરના સોનગરા ચૌહાણ કીર્તિપાલ (સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯)ના પુત્ર સમરસિંહ (સં ૧૨૩૯ થી ૧૨૬૨)ની પુત્રી હતી. ભીમદેવની તે પટ્ટરાણી હતી.

સુમલદેવી લૂણપસાક સોલંકીની પુત્રી હતી. તેણે ઘુસડીમાં સુમલેશ્વર તથા વરમેશ્વરનાં મંદિરો બંધાવી, સં ૧૨૯૫ માં દાનપત્ર આપ્યું હતું. તે સં ૧૨૯૬ માં મરણ પામી.

ચંદ વરદાઈએ ‘પૃથ્વીરાજરાસા’માં ભીમદેવની ત્રીજી પત્ની મંદોદરી નામે બતાવી છે અને ઈચ્છનકુમારીની ઘટના આપી છે પરંતુ પુરાતત્ત્વના અભ્યાસીઓ એ વિધાનને સાચું માનતા નથી.

રાજા ભીમદેવના શોભનદેવ (સં ૧૨૪૭ લાટ) અને ગંદલક-કુલનો આહ્લાદન (સં ૧૨૯૬) દંડનાયકો હતા. મંત્રી રત્નસિંહ (સં ૧૨૪૭ લાટ), રાણિગંચાચિગદેવ (સં ૧૨૬૪ તળાજા), શ્રીઠાબૂ (સં ૧૨૬૫ ચંદ્રાવતી), રત્નસિંહ (સં ૧૨૬૬ સિંહ સં ૯૬ વંથલી)

એટલે દાનપીર જગદુ શાહે રાજા લવણપ્રમાદ સોલંકી પાસેથી સૈન્યની મદદ મેળવી લદ્દાવતીનો કિલ્લો ફરીથી જ ધાવ્યો. (-જંગદૂતચરિત્ર)

સિધની ગુસલમાન સેનાએ સં. ૧૨૮૦ માં નાગદાને ખાળ્યું ત્યારે રાણા જૈત્રસિંહે તે સેનાને હાકાવી મૂકી હતી. અંલવ છે કે એમાં ગુજરાતની સેનાએ પણ મદદ કરી હોય.

દિલ્હીના ખાદશાહ અસ્તમશ ચમચુદીન (સં. ૧૨૬૬ થી સં. ૧૨૬૭) અમીર શિકાર (મીલચ્છીકાર)ના સેનાપતિ ધોરી ઇસ્તિએ સં. ૧૨૮૩-૮૪ માં ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરી હતી. મંત્રી વસ્તુપાદે આખૂની ઘાટીમાં એક તરફ ગુજરાતની સેના અને બીજી તરફ આખૂની સેના-એમ બંને સેના વચ્ચે બીડીને તેના સૈન્યનો વિનાશ કર્યો હતો. ગુજરાત તથા મારવાડના રાજાઓના સંગઠને જ આ વિજય અપાવ્યો હતો. પછી મંત્રીએ નાગોરના સંઘપતિ શેઠ પૂનકે, જેને ખાદશાહની બેગમ પ્રેમકલા ભાઈ તરીકે માનતી હતી તે તથા ખાદશાહની માતા તેમજ ધર્મશુરનો પ્રેમ મેળવી તેઓ દ્વારા દિલ્હીના ખાદશાહ તથા ગુજરાતના રાજાઓ સાથે મૈત્રીસંબંધ જોડાવ્યો હતો. આ રીતે સં. ૧૨૮૬થી ગુજરાતને દિલ્હીના ખાદશાહનો ભય ટળી ગયો અને ગુજરાતમાં આનંદ પ્રવર્ત્યો. મંત્રીઓએ આ આનંદના સમયમાં શત્રુજયતીર્થ વગેરેના મોટા યાત્રા-સંઘો કાઢ્યા; ગિરનાર તથા આખૂ ઉપર ભવ્ય જૈનપ્રાસાદો બંધાવ્યા; જે આજે પણ કલાકારીગરીના ઉત્તમ નમૂના લેખાય છે.

રાજાએ પણ પં. આશાધરને ભૂદાન કર્યું હતું. રાણી લીલાના મનુભથી લીલાપુર વસાવી ત્યાં લીમશ્વર તથા લીલેશ્વરનાં મંદિરો સ્થાપન કરી સં. ૧૨૬૩ માં તે મંદિરોના નિભાવ માટે ઇંદલા ગામ આપ્યું હતું. સં. ૧૨૭૩ માં સોમનાથમાં મેઘનાદમંડપ કરાવ્યો હતો.

રાજા તથા રાણીએ માંડલના મૂલેશ્વરના મંદિરના મહંત વેદગર્ભરાશિને સં. ૧૨૮૩, સં. ૧૨૮૭, સં. ૧૨૮૮, સં. ૧૨૯૫ અને સં. ૧૨૯૬ માં આનલેશ્વર તથા સલખણેશ્વરની પૂજા તથા પ્રશ્નોજ્ઞાન માટે વિવિધ દાનચત્રો આપ્યાં હતાં.

રાજા વીરધવલે ધોળકામાં વીરધવલ નારાયણપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો. સં ૧૨૯૪ માં તે મરણ પામ્યો. તે એવો પ્રજાવત્સલ હતો કે, તેની ચિંતામાં ચડીને ૧૨૦ માણસો તેની સાથે મરણ પામ્યાં. મંત્રી તેજપાલે મસાણ ઉપર ચોકી મુકાવી બીજાઓને મરતા બચાવી લીધા. તેને જયતલ રાણી તેમજ વીરમહેવ (પ્રતાપમલ) તથા વીશલદેવ પુત્રો હતા. વીરમહેવ ઉઝ સ્વભાવનો હોવાથી ગાદીને લાયક નહોતો. તેથી વીરધવલે તેને નાલાયક જાહેર કર્યો હતો. મંત્રી વસ્તુપાલે વીશલને તેની ગાદીએ બેસાડ્યો અને મહામંડલેશ્વર બનાવ્યો.

એક વાર આ રાજા અને મંત્રી વસ્તુપાલની વચ્ચે રાજાના મામા સિંહ જેઠવાની ઉદ્ધતાઈના કારણે ખટપટ ઊભી થઈ હતી પણ સર્વેશ્વર રાજા લવણપ્રસાદ તેમજ પુરોહિત સોમેશ્વરે વચ્ચે પડી તેનું સુખદ સમાધાન કરાવ્યું હતું, સર્વેશ્વર સં ૧૨૯૬ સુધી વિદ્યમાન હતો.

સં ૧૨૯૭-૯૮ માં મંત્રી વસ્તુપાલ અને સં ૧૨૯૮ માં રાજા ભીમદેવ મરણ પામ્યા.

રાજા ભીમદેવને લીલાવતી તેમજ સુમલદેવી નામે રાણીઓ હતી અને ત્રિભુવનપાલ નામે પુત્ર હતો. લીલાવતી જલોરના સોનગરા ચૌહાણ કીર્તિપાલ (સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯)ના પુત્ર સમરસિંહ (સં ૧૨૩૯ થી ૧૨૬૨)ની પુત્રી હતી. ભીમદેવની તે પટ્ટરાણી હતી.

સુમલદેવી લૂણપસાક સોલંકીની પુત્રી હતી. તેણે ઘુસડીમાં સુમલેશ્વર તથા વરમેશ્વરનાં મંદિરો બંધાવી, સં ૧૨૯૫ માં દ્વાનપત્ર આપ્યું હતું. તે સં ૧૨૯૬ માં મરણ પામી.

ચંદ વરદાઈએ ‘પૃથ્વીરાજરાસા’માં ભીમદેવની ત્રીજી પત્ની મંદોદરી નામે બતાવી છે અને ઈચ્છનકુમારીની ઘટના આપી છે પરંતુ પુરાતત્ત્વના અભ્યાસીઓ એ વિધાનને સાચું માનતા નથી.

રાજા ભીમદેવના શોભનદેવ (સં ૧૨૪૭ લાટ) અને ગલ્લક-કુલનો આહ્લાદન (સં ૧૨૯૬) દંડનાયકો હતા. મંત્રી રત્નસિંહ (સં ૧૨૪૭ લાટ), રાણિગંધાચિગદેવ (સં ૧૨૬૪ તળાજા), શ્રીકાળ્ય (સં ૧૨૬૫ ચંદ્રાવતી), રત્નસિંહ (સં ૧૨૬૬ સિંહ સં ૯૬ વંચલી)

અને ગદ્ગદ કુલનો આંખડ (સં ૧૨૬૬) મહામાત્યો હતા. મોઢ વયજલદેવનો પુત્ર શ્રીકુંવર (સં ૧૨૫૬), તેનો પુત્ર વોસિરિ (સં ૧૨૬૩), કાયસ્થ સોમસિંહ (સં ૧૨૮૩ થી ૧૨૬૬) મહાક્ષપત્રલિંગો હતા અને ઠં ણીમાક (સં ૧૨૫૬), ઠં શ્રીસૂં (સં ૧૨૬૩), ઠં વહુદેવ (સં ૧૨૮૩ થી ૧૨૮૮), ઠં વયજલદેવ (સં ૧૨૬૫-૬૬) દ્વત મહાસંધિપાલકો હતા.

(-પ્રજાધર્મિતામણિ, પ્રજાધર્મકોશ, સુકૃતસંકીર્તન, કીર્તિકૌમુદી, તામ્રપત્રો, અથપુષ્પિકાઓ, પ્રજાધાવલી, તેમજ મૌલાના મીહાજહીન અબુઉમર (સં ૧૨૫૦ થી ૧૩૩૧)ની તબક્કાત ઈં નાસીરી પૃ ૦ ૫૧૬; ૫૨૦, ૫૨૧, એક ઐતિહાસિક શ્રુતપરંપરા અને તેની પરીક્ષા જે સં ૦ ૫૦ ૫૦ ૩, અક : ૧)

૧૨. ત્રિભુવનપાલ (સં ૧૨૯૮ થી ૧૩૦૦)

ત્રિભુવનપાલ ગુજરાતનો છેલ્લો સોલંકી રાજા હતો.^૧ તેના મરણ પછી સર્વેશ્વર રાજા વીરધવલ વાઘેલાના વંશજો ગુજરાતના રાજા બન્યા, જેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. વીશલદેવ-(વીરધવલનો નાનો પુત્ર) સં ૧૨૯૪ થી ૧૩૧૮. મહામાત્યો વસ્તુપાલ તેજપાલ, નાગડ નામે પ્રાણજી મંડલેશ્વર સં ૧૩૧૦ થી ૧૩૧૭ સુધી.

૨. અર્જુનદેવ-(વીશલદેવનો પુત્ર) સં ૧૩૧૮ થી ૧૩૩૧. મહામાત્ય-રાજક શ્રીમાલદેવ

૩. સારંગદેવ-() સં ૧૩૩૧ થી ૧૩૬૦. મહા

૧. ધોળકાના રાજા વીરધવલે તેને (ત્રિભુવનપાલને માદી) થી હાડી મૂક્યો (પૃ ૧૮) નવા ગણાએ વાણિયા કનેથી વજરાન લઈ નાગડ નામના પ્રાણજીને સોંપી ઈં સં ૧૨૪૪ માં અજહિલવાડ ઉપર સવારી કરી ત્યાંના નગણા રાજા ત્રિભુવનપાલને હાડી મૂકીને પોતે ગુજરાતનો ધણી થયો. (પૃ ૧૯)
(શંભુપત્રરામ રૂપરામ નીલકંઠનો
‘ગુજરાતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’)

માત્યો-કાન્હ સંં ૧૩૩૨, મધુસૂદન સંં ૧૩૪૯ અથવા ૧૩૪૩,
વાધૂયન સંં ૧૩૫૦

૪. કરણ વાઘેલો-(

) સંં ૧૩૫૩ થી ૧૩૬૦

મહામાત્ય-માધવ નાગર.

નાગર મંત્રી માધવે સંં ૧૩૫૬ થી ૧૩૬૦માં દિલ્હીના બાદ-
શાહ અલ્લાઉદ્દીનના લાઈ અલફખાન તથા વજીર નસરતખાનને
સૈન્ય સાથે લઈ આવી ગુજરાતના હિંદુ રાજ્યનો મૂળથી વિનાશ
કરાવ્યો. રાણી કમલાદેવી બાદશાહની બેગમ બની. સૂબા અલફખાને
પાટણ તથા, આશાવલના કિલ્લા બનાવ્યા અને પાટણમાં મસ્જિદ
બનાવી. ગુજરાત પરાધીન બન્યું.

“ માધવ મહિતઈ કર્યું અધર્મ,

નવિ છૂટીઈ જેઅ આગિલ્યાં કર્મ.”

(-નાગર કવિ પદનાલનો ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’, સંં ૧૫૧૨)

વનરાજ આવડાએ ગુજરાતનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. આવડા
સોલંકી અને વાઘેલાઓએ તેના ઉપર શાસન કર્યું. ગુજરાતમાં સોલંકી-
યુગ ખૂબ ફાલ્ગુનીકૂલ્યો હતો, એ સુવર્ણકાળ હતો. કેમકે એ સમયે
ગુજરાતમાં રાજસત્તા, મહાજન-વ્યવસ્થા અને આમપંચાયતો પોત-
પોતાની ફરજ અદા કરતાં હતાં. જૈનધર્મ અને પૌરાણિક ધર્મનો
પ્રચાર હતો. એ સમયે વ્યાકરણ વગેરે વિવિધ વિષયોનું સાહિત્ય
સંજ્ઞાયું. ગુજરાતનો સાચો અને સળંગ ઇતિહાસ ઘડી શકાય તેવા
પ્રબંધો અને ચરિત્રો લખાયાં. આખૂ, ગિરનાર, રુદ્રમાલ અને સોમ-
નાથનાં મંદિરો જેવાં ધર્મસ્થાનો અને અનુપમ કળાધારો જિલાં
થયાં. મંદિરોને તોડનારા બાદશાહો(સંં ૧૩૬૯)ના જ શાસનકાળમાં
શત્રુજય (સંં ૧૩૭૧), આખૂ (સંં ૧૩૭૮) વગેરે સ્થળોનાં મંદિરો
ફરી વાર તૈયાર થયાં, એવી કુનેહ અને સમયસૂચક બુદ્ધિ ખીલેલી
હતી. તરવારથી કે સાહસથી સાધી ન શકાય એવાં કાર્યો સધાવ-
નારી વ્યવહારકુશળતા વિકસી હતી. વેપાર વધ્યો હતો. ધનની
રેલમછેલ હતી. એ સમયથી જ ગુજરાતને સદાને માટે વેપારી

લાગુ પડે છે. ખરેખર, રાજા અજયપાલ સોલંકીએ અવિચારીપણે ધુદ્ધિપ્રધાન ગુજરાતીઓનો વિનાશ કરી, ગુજરાતના વિકાસના મૂળમાં કુહાડો માર્યો ત્યારથી ગુજરાતના પતનના શ્રીગણેશ બેઠા. જો કે તે તેના પ્રતિહારની કટારથી માર્યો ગયો પણ પોતાના ત્રણ વર્ષના રાજકાળમાં ગુજરાતને પતનના માર્ગે ધકેલી ગયો. પરિણામ સ્પષ્ટ છે કે, ગુજરાત ભારતની સ્વતંત્રતાના યુગમાં પણ પોતાની સ્વતંત્રતાને મેળવી શક્યા નહીં. જો અજયપાલે ભૂલ કરી ન હોત તો આજનું ગુજરાત કોઈ નવા સ્વરૂપે જ જગતના ચોકમાં જિલું હોત.^૧

સંક્ષેપમાં કહી શકાય કે, સોલંકી રાજયુગ એટલે ગુજરાતનો ઉન્નતિકાળ.

૨. ચૌલુક્ય રાજવંશી (ભિન્નમાલ)

સં. ૨૦૨ માં ભિન્નમાલમાં અજિતસિંહ સોલંકી નામે રાજા હતો. એ સમયે મીર મોરચાએ હલ્લો કરી ભિન્નમાલ ભાંગ્યું. પછી ૩૦૦ વર્ષની રાજવંશાવલી મળતી નથી.

૧. સિંહ—સં. ૫૦૩ માં ભિન્નમાલમાં સિંહ નામે મોલંકી રાજા હતો. એ સમયે ભિન્નમાલમાં ૩૧ હજાર ગ્રામણીનાં ઘર હતાં. એ પ્રમાણે ખીણ કેમો પણ મોટી સખ્યામાં હતી. રાજાને કોઈ સંતાન નહોતું તેથી તેણે જઈયાણ કુમારને ખોળે લીધો હતો.

૨. જઈયાણ—તે સિંહ રાજાના ખોળે બેઠો અને સં. ૫૨૭ માં ભિન્નમાલની ગાદીએ આબે.

૩. શ્રીકરણ—સં. ૫૮૧ માં ગાદીએ બેઠો. એ જ વર્ષમાં તેનો રાજ્યાભિષેક થયો.

૪. મૂળણ—રાજ સં. ૬૦૫.

૫. ગોપાલણ—રાજ સં. ૬૪૫.

૧. જૂઓ, ગુજરાતના મુસવમાન સુધાનો તથા સૌરાષ્ટ્રના મોદેસ-વંશનો ઇતિહાસ, પ્રક. ૪૪.

૬. રામદાસ—રાજ સં ૬૭૫. તેને જયંત અને વિજયવંત નામે પુત્રો હતા. તે પૈદીનો જયંત ભિન્નમાલનો રાજ થયો. વિજયવંતને લોહિયાળુનો ગરાસ મળ્યો.

૭. વિજયવંત—તે લોહિયાળુનો રાજ બન્યો, પણ મોટાભાઈ જયંતે તેનું રાજ્ય ખૂંચવી લીધું. આથી તે પોતાના મોસાળમાં બેનાતટ (બેળુપ) મદદ લેવા ગયો પણ ચોમાસું આવી જવાથી તે શંખેશ્વરતીર્થમાં રહ્યો. અહીં આં સર્વદેવસૂરિના ઉપદેશથી સં ૭૨૩ માં જૈનધર્મપ્રેમી બન્યો. પછી મામા વજ્રસિંહે જયંતને સમજાવ્યો અને વિજયવંતને લોહિયાળુનું રાજ્ય પાછું મળ્યું. તેણે આં સર્વદેવસૂરિને લોહિયાળુમાં પધરાવી, તેમનો ઉપદેશ સાંભળી, જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. ધ્રાવકનાં બાર વ્રત લીધાં અને લાં ઋપલદેવનું મંદિર બંધાવ્યું. તેને આઠ રાણીઓ હતી અને જયમલ, જદવ, જોગો અને જયવંત એમ ચાર પુત્રો હતા. એક પછી એક ત્રણ ભાઈઓ તેની ગાદીએ આવ્યા.

૮. જયમલ—રાજ સં ૭૩૫.

૯. જોગાણ—રાજ સં ૭૪૧.

૧૦. જયવંત—રાજ સં ૭૪૯. તેને ત્રણ રાણીઓ હતી અને શ્રીમદ્ભ તથા વનાણ એમ બે પુત્રો હતા. તેમાંના શ્રીમદ્ભે નાગેન્દ્રગચ્છમાં દીક્ષા લીધી અને સોમપ્રભ નામના આચાર્ય બન્યા અને વનાણ પિતાજીની હયાતીમાં જ પાણીમાં ડૂબી મરણ પામ્યો.

૧૧. ભાણુજી—તે સં ૭૬૪ માં લોહિયાળુની ગાદીએ આવ્યો અને તે પછી જયંત રાજ નિર્વંશ જવાથી તેને ભિન્નમાલની ગાદી મળી. તેને કંઈ સંતાન નહોતું, તેથી તે ઓશિયાના શેઠ જયમલ ઓસવાલની પુત્રી રત્નાવતીને ‘પુત્ર થશે તો તેને રાજ્ય આપીશ’ એવી છૂપી શરત જયમલ શેઠ સાથે કરીને પરણ્યો. રત્નાવતીએ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો—૧. રાણો અને ૨. કુંભોજી.

રાજ ભાણુજીએ તથા રાણી રત્નાવતીએ સં ૭૯૫ માં સાગશર સુદિ ૧૦ ને રવિવારે શંખેશ્વરગચ્છીય આં ઉદયસૂરિ પાસે બાર

મત સ્વીકાર્યા અને બીજાઓને જૈનધર્મી બનવામાં ઘણી મદદ કરી.

૧૨. રાણાજી તથા કુંભોજી—રાજ સં ૮૦૦ લગભગ.

તે પછી પડિહારવંશ ભિત્રમાલ અને કનોજની ગાદીએ આવ્યો; જેનો પહેલો રાજા નાગાવલોક સં ૮૧૩ માં ગુજરાતનો તથા માળવાનો રાજા બન્યો. (જૂઓ, પ્રકર ૩૨, પૃ ૫૩૪ થી ૫૪૧; અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી)

૩. ચૌલુક્ય રાજવલી (જલોર)

૧. રાજા કાન્હડદે—સં ૭૧૩. તે જલોરનો સોલંકી રાજા હતો, આં સ્વાતિસૂરિના ઉપદેશથી તે જૈન બન્યો. જલોરમાં તેણે શ્રીચંદ્રમલ ભગવંતનું દેરાસર બંધાવ્યું.

૨. રાયધન.

૩. વાઠ્ઠ—તે પાલનપુર જઈ વસ્યો.

૪. વ્યાસદે.

૫. વાહડ.

૬. હુંગોજી—તેને સહજા અને આશધર નામે પુત્રો હતા.

૭. આશધર.

૮. પુણ્યપાલ.

૯. જીજોજી.

૧૦. ધરણ.

૧૧. પદ્માજી—તેણે જૈનધર્મ છોડી દીધો. ૧૨. ગેહોજી.

૧૩. પર્વત—તેને પેથોજી, નાગજી અને વીરોજી એમ ત્રણ પુત્રો હતા. એ ત્રણે ભાઈઓની ગરામભૂમિ પિલુડીમાં હતી, તેથી તેઓ ધરપારકરમાં આવેલ પિલુડીમાં જઈને વસ્યા.

૧૪. કાં પેથોજી—તે પોતાની પત્ની જમ્માજી સાથે પિલુડીમાં રહેતો હતો.

૧૫. કાં રાવજી—સં ૧૨૨૬. તેને સારાદેવી નામે પત્ની હતી. રાણાજી અને કાનજી નામે બે પુત્રો હતા. બીજી પત્ની રૂપાદેવી લખધીરજી અને લાલનજી નામે બે પુત્રો થયા. લાલનજીના શરીરે કોઈ-રોગ ફૂટી નીકળ્યો; જે આં જયસિંહસૂરિની કૃપાથી શમી ગયો. કાં રાવજી, કાં રૂપાદેવી તથા કુમાર લાલજી સં ૧૨૨૬ માં જૈન બન્યા. રાજાએ સો સોનામહોર અસ્થી પિલુડીમાં જૈન દેરાસર બંધાવ્યું.

૧૬. ઠાં રાણાજી તથા લખધીરજી—એમના સમયમાં લાલણી સાર્થને કચ્છમાં આવેલા પોતાના મોસાળ ડાણ ગામમાં જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં પાદરમાં તળાવને કાંઠે પોતાની માતાના સમાધિ-સ્થાને દેરી બનાવી, જે આજે ‘આઈના સ્થાન’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(જૂઓ, અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી, પૃં ૧૬૭ થી ૧૭૩)

૪. ચૌલુક્ય રાજવંશી (કર્ણાટક-કુંતલ)

૧. તૈલપદેવ—તે રાષ્ટ્રકૂટ રાજાને જીતી દક્ષિણનો રાજા થયો. તેનો સેનાપતિ મહામંડલેશ્વર બારપ લાટમાં રહેતો હતો.

૨. સત્યાશ્રય—સં ૧૦૫૪. ૩. વિક્રમાદિત્ય પાંચમો.

૪. જયસિંહ—સં ૧૦૭૪ થી ૧૦૯૬.

૫. સોમેશ્વર પહેલો—સં ૧૦૯૬ થી ૧૧૨૫. તેણે કલ્યાણ-નગર વસાવી ત્યાં પોતાની રાજગાદી સ્થાપી.

૬. સોમેશ્વર બીજો—સં ૧૧૨૫ થી ૧૧૩૧.

૭. વિક્રમાદિત્ય છઠો—સં ૧૧૩૨ થી ૧૧૮૨.

૮. સોમેશ્વર ત્રીજો—સં ૧૧૮૨ થી ૧૧૯૩.

૯. પર્મ—સં ૧૧૯૩ થી ૧૨૦૬.

૧૦. નુર્મદીં તૈલપ—સં ૧૨૦૬ થી ૧૨૨૧.

તેની પછી કલચૂરીવંશના બીજલે સં ૧૨૧૨ થી ૧૨૧૬ સુધી અને તેના પુત્રે સં ૧૨૧૬ થી ૧૨૩૬ સુધી રાજ્ય કર્યું.

૧૧. સોમેશ્વર ચોથો—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૫.

(૧) સેનાપતિવંશ (લાટ)

૧. બારપ ચૌલુક્ય તે તૈલપનો મહામંડલેશ્વર. ૨.

૩. કીર્તિરાજ—સં ૧૦૭૫. ૪. ત્રિલોચનપાલ—સં ૧૧૦૭

(૧) રાઠોડવંશ (હથુડી)

૧. રાજા હરિવર્મા. ૨. વિદ્યધરાજ—સં ૯૭૩.

૩. મમ્મટરાજ—સં ૯૮૮. ૪. ધવલરાજ—સં ૧૦૫૩.

૫. બાલપ્રસાદ—સં ૧૧૧૩, સં ૧૧૧૭.

(—વિશેષ માટે જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૨ થી ૫૬૫).

૫. ચૌલુક્ય રાજવંશી (કર્ણાટક)

૧. નૈલકેશ-ને સોડા રાજ્યને હાથેથી રાજીવનો રાજા બન્યો. તેનો મેનાપતિ ૧૮૨૫ થાતનો મહામંડલેશ્વર હતો.

૨. સુવ્યાલય-મં. ૧૦૫૪.

૩. વિક્રમાદિત્ય પંચમો-મૂ. મં. ૧૦૭૪.

૪. જયમિત્ર-મૂ. મં. ૧૦૮૬.

૫. શામેશ્વર પહેલો-મૂ. મં. ૧૧૨૫. તેણે કમ્પાલુ વમાળી, પાનાળી રાજમાલી નાં સ્થાપન કરી.

૬. શામેશ્વર બીજો-મૂ. મં. ૧૧૩૧.

૭. વિક્રમાદિત્ય છઠ્ઠો-મૂ. મં. ૧૧૮૨.

૮. શામેશ્વર ત્રીજો-મૂ. મં. ૧૧૯૩.

૯. પર્મા-મૂ. મં. ૧૨૦૬. તેણે આવાચાર્યમુદ્રણા આ. વીર-સૂરિને ૫ હાથી આપ્યા. આચાર્યશ્રીએ તેની રામ જિનાલપમાં વાપરી.
(-રાજમંચ પદાવલી પૃ. ૬૫)

૧૦. તૈલપ-મૂ. મં. ૧૨૨૧.

તે પછી રાજા બિજલ કલચરીએ અને તેના પુત્રે કમ્પાલુનું રાજ્ય કર્યું. મં. ૧૨૩૬.

૧૧. શામેશ્વર દ્વાધો-મૂ. મં. ૧૨૪૫.

કલચૂરીવંશ (ત્રિપુરી-ચેટ્ટી)

૧. કોબલ-મં. ૯૩૨. ૧૦. કલ-મં. ૧૦૯૭. ૧૧. વચાકરણ-મં. ૧૧૭૭. ૧૨. ગજકરણ-મં. ૧૨૦૭.

૧. પરમારવંશ (ચંદ્રાવતી)

૧. સિન્ધુરાજ—રાજા મુવનો બીજો પુત્ર ઇન્દ્રદેવ મં. ૮૬૦માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો. આ અરસામાં પરમારવંશ ઉદયમાં આવ્યો. તેનો મૂળ પુરુષ પૂમરાજ હતો. તેના વંશનો સિન્ધુ પરમાર ચંદ્રાવતીનો પહેલો રાજા હતો. ચંદ્રાવતીનું અસલ નામ ચંડાઉલી અને ચંદાવલી મળે છે.

૨. ઉત્પલરાજ—હુઃશલ્ય.

૩. અરણ્યરાજ—તેનું મૂળ નામ પાલ્લવ હોવાનું સંભવે છે. તે સં. ૧૦૦૧ લગભગમાં રાજ થયો. ત્યાર પછી તેને અરણ્યમાં રહેવું પડ્યું. તેણે એક વાર અચલગઢની તળેટીના જૈન દેરાસરની પિત્તલની જૈન પ્રતિમાને ગળાવી નાખી તેનો નંદી બનાવ્યો અને તે દેરાસરને શિવાલય બનાવી દીધું. આથી તેને કોઠ રોગ-ફૂટી નીકળ્યો. તેણે શાંતિ માટે કરેલા સઘળા ઉપાયો નિષ્ફળ ગયા. જંગલમાં તેને આં શીલધવલ^૧ મળ્યા. તેણે તેમને પોતાની ભૂલ જણાવી અને પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો. તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: ‘તું નવી જિનપ્રતિમા બનાવી; તેની પૂજા કર, એના નહવાણુ જળથી તારો રોગ શમી જશે.’ રાજાએ એ પ્રમાણે કર્યું અને તેનો રોગ શમી ગયો. શરીર નવપલ્લવ જેવું બની ગયું. રાજાએ સં. ૧૦૧૧ માં ધાંધાર પ્રદેશમાં પાલનપુર વસાવ્યું, દરબારગઢ બનાવ્યો, તેની બારીમાંથી લગવાનનાં દર્શન થઈ શકે એ રીતે રાજવિહાર બંધાવ્યો અને તેમાં લં. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેના નિભાવખર્ચ માટે નવાં નવા લાગા બાંધી આપ્યા અને રાજા પણ ઘણો સમય અહીં રહેવા લાગ્યો. આ સ્થાન આજે પાલનપુરમાં પલ્લવિયા પાર્શ્વનાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ૨

૧. આં શીલાંકસરિ સં. ૯૪૩, (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃ. ૫૬૧) આ સમયમાં જગ્યાલિંગચર્મા પણ એક શીલસરિ થયા હતા.

૨. અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય છે તે મૂળ જૈનમંદિર હતું એવું અનુમાન થાય છે. બ્યારે સં. ૨૦૦૩ ના ફાગણ માસમાં હું આજુ પહાડ ઉપર ગયો ત્યારે આ દેવાલય મેં બરાબર નિહાળેલું છે. આ દેવાલયનાં ગર્ભગૃહની ત્રણ બાજુએ ફરી શકાય એવો બહુ સાંકડો માર્ગ રાખેલો છે. પાછતી દીવાલે મધ્યમાં એક આડો પથ્થર મૂકેલો છે, જેની નીચે યજ્ઞને ફરનાર નીકળી શકે છે. ગભારાનું બારશાખ અને બહારના મંડપનું બારશાખ બેતાં દેવળ પુરાણુ જૈન દેવળ જ છે. ગર્ભાગારમાં શિવલિંગ નીચાણની શ્રુમિ ઉપર છે અને છેક દીવાલની નજીકમાં જોડો ખાડો છે, જેમાં પાણી હોય એમ જણાય છે. જગ્યાના માપની દૃષ્ટિએ આ જિનમૂર્તિ નીચેની ફર્માની જગા છે,

તેના મત્રી કુકણે ચદ્રાવતીમાં જિનાલય બધાંયુ હ
અને વડગચ્છના આઠ સર્વદેવમૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

(જૂઓ, શ્રીહીન્મૌલાચ્ચક્રાચ, હોરસૂરિગત, સોહમકુવપટ

વતી ઉઠ ૪, પાવનપુર ગજવ, આત્માનદપ્રકાશ, વર્ષ

પર, અક ૬, ૭ સં ૨૦૧૨નો પોષ માહ અક, ગુર્વાવત્રી

આ ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ છે કે, સં ૧૦૦૧ લગભગમાં લં પાર્શ્વ

નાથનું મદિર અચલેશ્વરનું મદિર બન્યું હતું અને સં ૧૦૧૧ મ
પાવનપુરમાં પવવિયા પાર્શ્વનાથનું મદિર બન્યું હતું

શ્રી દુર્ગાશંકર દેવગરામ શાસ્ત્રી પોતાના સંશોધનમાં સાક્ષ મા
જણાવે છે કે, 'અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય મૂળ જૈનમદિ
હોય એવું અનુમાન થાય છે

૪. કૃષ્ણરાજ—ખીલુ નામ કાન્હડે

૫. ધરણીવરાહ—તે હથુડીના રાજા ધવવ રાઠોડને શરણે
ગયો, પણ સોલકી મૂળરાજે તેને હરાવ્યો આખૂનો તે પ્રદેશ (અં
૧૦૫૩) ગુજરાતના તાબે ગયો (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૮૫)

૬. દેવરાજ—ખીલુ નામ મહીપાલ સં ૧૦૫૬

૭. ધધૂક—આ સમયે ચદ્રાવતીમાં ૪૪૪ જૈન દેરામરો, ૮૬૬
શિવાલયો હતા, જે લોકડાના બનેલા હતા મહમ્મુદ ગિઝનીએ સં
૧૦૮૦ માં ચદ્રાવતી, દેલવાડા, સોમનાથ તથા પાટણ ભાગ્યા આ
સમયે રાજા લીમદેવ કથકોટમાં ભરાઈ બેઠો એટલે રાજા ધધૂકે
સ્વતંત્ર થવા માથું ઊંચકયું, પણ મત્રી વિમલે સૈન્ય સાથે ચડાઈ

સત્તો સુંદર છે અને મડપ વિશાળ છે તેમાં જમણી બાજુએ ધણા રાજા
ઓની મૂર્તિઓ છે અને ધણા પર લેખો પણ છે આ દેવગની પાછળ એક
વાવ છે અને આજુબાજુ નાનાં મોટાં શિવાલયોથી યોગાન રોકાઈ મયુ
તેમાંથી બે ત્રણ શિવાલયો સુંદર છે અચલેશ્વરનું દેવાલય ધણું પુરાતન
અને પુરાણની વાત મુજબ તે પાર્શ્વનાથનું જ હતું આ દેવગને શેવદેવગમાં
કાણે ફેરવ્યું તેનો બેખિત પુરાવો જતાવવો મુશ્કેલ

(—'ગુજરાત' માસિક, પૃં ૧૨, અક ૨, અચલગઢ
આત્માનદપ્રકાશ, પૃં ૧૩, અક ૭, સં ૨૦૧૨ માં)

કરીને ચંદ્રાવતીનો કળને લીધો. ધંધૂક ભોજદેવને શરણે આવ્યો ગયો હતો, તેને બોલાવી, સમજાવી ફરી વાર ગુજરાતનો મહા-મંડલેશ્વર બનાવ્યો. આઠ ધનેશ્વરે સં ૧૦૬૫ માં ‘સુરશુંદરીચરિય’ રચ્યું. મંત્રી વિમલે પણ સં ૧૦૮૮ માં આખૂ ઉપર ‘વિમલવસહી’ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને શ્રીદેવીના નામે સીરોત્રા ગામ વસાવી, તેમાં જૈન દેરાસર બંધાવ્યું, જેનાં બંડિયેરો આજે ત્યાં ગામ બહાર છે.

૮. પુણ્યપાલ—સં ૧૦૬૯ થી ૧૧૦૨.

૯. કૃષ્ણરાજ બીજો—તે પુણ્યપાલનો ભાઈ હતો. તેણે સ્વતંત્ર થવા પ્રયાસ કર્યો. આથી રાજા ભીમદેવે તેને પકડીને કેદમાં નાખ્યો અને નાડોલના રાજા બાલપ્રસાદ ચૌહાણના કહેવાથી તેને છોડ્યો. તેનાથી કિરાડુની શાખા નીકળી, જેમાં ૧૦. સોછરાજ, ૧૧. ઉદયરાજ, ૧૨. સોમેશ્વર સં ૧૨૧૮ માં થયા.

૧૦. ધ્રુવભટ.

૧૧. રામદેવ.

૧૨. વિક્રમસિંહ—તે રામદેવનો ભાઈ હતો. તે બળબળથી રાજા બની બેઠો હતો. જ્યારે રાજા કુમારપાલે અજમેર પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેણે વિશ્વાસઘાત કર્યો હતો એટલે રાજા કુમારપાલે તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂક્યો.

૧૩. યશોધવલ—તે રામદેવનો પુત્ર હતો. સં ૧૨૦૨ માં ગુજરાતનો મહામંડલેશ્વર હતો. તેને સૌભાગ્યદે રાણી હતી, જે ચૌલુક્ય કન્યા હતી. કાકો વિક્રમસિંહ અજમેરના રાજા અર્જુનરાજની મદદથી ખટપટ કરીને યશોધવલને હઠાવી આબંનો રાજા બન્યો. અને તેણે રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૭ માં અજમેર પર ચડાઈ કરી ત્યારે વિશ્વાસઘાત કરેલો, આથી કુમારપાલે તેને હઠાવી યશોધવલને ચંદ્રાવતીની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો. રાજા યશોધવલે ગુજરાત તરફથી રાજા બલલાલને હરાવ્યો હતો.

૧૪. ધારાવર્ષદેવ—સં ૧૨૨૦ થી ૧૨૭૬. તે રાજા કુમાર-પાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. મંત્રી આંબડે કોંકણપતિ મલ્લિકાજ્યનને

માર્યા ત્યાદે તે માયે હનો. અકધાનનો મહમુદ શાહખુદીન ઘોરી મં ૧૦૩૨-૩૪ માં ગુજરાત પર ચડી આવ્યો અને હાર્યો ત્યાદે તેને હરાવવામાં પણ ધારાવર્ણની પૂરી મદદ હતી. જે કે શાહખુદીનના સૂબા કુતબુદીન ઐબકે સં ૧૨૫૪ માં આખૂની તમેટીમાં તેને હરાવ્યો હતો, ત્યારે ઐબક પાટાનુ નઈ પાછો આવ્યો ગયો હતો. આ રાજતના મમયના ૧૪ શિલાલેખો મળે છે.

કછોડીગચ્છના આં ઉદયગિહે મં ૧૨૬૩ માં ચંદ્રાવતીમાં આ રાજાની અધ્યક્ષતામાં મંત્રવાદીને હરાવ્યો હતો. આખૂ ઉપર ત્રણ પાડાને એક જ બાલુ વડે વીંધતી આ રાજાની સં ૧૫૩૬ ની મૂર્તિ વિદ્યમાન છે. આ રાજાએ સં ૧૨૪૫ ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને બુધવારે આખૂ પહાડના કીલ્લાની ગામના વચિષ્ઠાશ્રમની રક્ષા માટે શિલાલેખીય હુકમ બહાર પાડ્યો હતો. જે પરચરઆજે પણ આખૂ રાણી પશ્ચિમમાં મહાર જતી મહક ઉપર વિદ્યમાન છે.

તેને ગીમાદેવી અને શૃંગારદેવી નામે બે રાણીઓ હતી. શૃંગારદેવીએ ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરના નિભાવ માટે જમીન આપી હતી.

(-જૂઓ, શ્રી. વિશ્વેશ્વરનાથ દેડનો 'આખૂકે પરમાર' નામનો લેખ)

રાણી શૃંગારદેવી નાટોલના મંડલેશ્વર કેન્દુલુ ચૌહાણ (સં ૧૨૨૧ થી ૧૨૪૯)ની પુત્રી હતી. પીંડવાડા પાસેનું જાડોડી^૧, તેને કાપડામાં મળ્યું હતું. કામદાર નાગડ તેના તરફથી ત્યાં વહીવટ કરતો હતો. ગોઠિયોએ સં ૧૧૩૪ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ને રવિવારે જાડોડીના ભં મહાવીરસ્વામીના મંદિરનો છુણોદાર કરાવ્યો અને તેનું છ ચોકીવાળું ત્રિલોકપ્રાસાદ દ્વાર બનાવ્યું. તેમાંની બે ચોકીનો અર્થ મંત્રી નાગડે આપ્યો હતો અને રાણી શૃંગારદેવીએ સં ૧૨૫૫ ના આસો સુદિ ૭ ને બુધવારે ભં મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે મોટી આવકની કૂવાવાળી જમીન ભેટ આપી.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક :

૪૩૦, જૈનસંગ્રહ, ક્રમાંક : ૧૫૮)

૧. જાડોડી માટે જૂઓ પ્રક. ૪૩, 'શૃંગારદેવી' વિષે દિપવ.

ધારાવર્ષનો નાનો લાઈ પ્રહ્લાદન હતો. તે પરાક્રમી, કવિ, શાસ્ત્રનો જાણકાર, પરોપકારી અને મોટો દાની હતો.^૧ તેને કુર્યાલ સરસ્વતીનું ણિરુદ્ધ હતું. (પ્રબંધકોશ) જૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના પુરો-હિત આમિગના પુત્રો સર્વદેવ તથા કુમારદેવ તેના વિદ્યાર્થીઓ હતા. કવિ સોમેશ્વર પણ આ જ કારણે તેને પોતાના પિતાના ગુરુ તરીકે ઓળખાવે છે. તેણે ‘પાર્થપરાક્રમવ્યાયોગ’ નામે નાટકવિશેષની રચના કરેલી છે અને રાજા મુંજદેવ તથા ભોજદેવ અંગે કરુણ રસવાળી કથા બનાવી હતી, જે આજે મળતી નથી. તેણે બીજાં અંથો પણ બનાવ્યા છે. ગુજરાતનો રાજા અજયપાલ (સં. ૧૨૨૯થી ૧૨૩૨) મેવાડના રાણા સામંતસિંહ સાથે યુદ્ધમાં ઘવાયો ત્યારે પ્રહ્લાદને તેના પ્રાણોની અને રાજ્યની વીરતાથી રક્ષા કરી હતી. તેણે સં. ૧૨૭૪ માં પાલનપુર વસાવ્યું. કેટલાએક લેખકો આ અંગે રાજા અરણ્યરાજની જેમ રાજા પ્રહ્લાદનનો ઇતિહાસ આપે છે. તેનો સાર એ છે કે, રાજા પ્રહ્લાદને જિનપ્રતિમાને ગણાવી નાખી. તેથી તેને કોઈ રોગ થયો. આં. શીલધવલના^૨ ઉપદેશથી તેણે નવી જિનપ્રતિમા ભરાવી, જેની પૂજાથી તેનો કોઈ દુર થયો. આથી તેણે પાલનપુર વસાવી, ત્યાં રાજવિહાર બંધાવી, તેમાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેના નિભાવ માટે જુદાં જુદાં લાગા બાંધી આખ્યા વગેરે વગેરે.

અહીં કદપના થઈ શકે છે કે, રાજા પ્રહ્લાદને રાજા અજય-

૧. દેવી સરોજાનનસંભવા કિં કામપ્રદા કિં સુરસૌરમેયી ।

પ્રહ્લાદનાકારધરા ધરાયાં આયાતવત્યેષ નુ નિશ્ચયો મે ॥૩૯॥

—પં. સોમેશ્વરકૃત લેખપ્રશસ્તિ

શ્રીપ્રહ્લાદનમન્તરેણ વિરતં વિશ્વોપકારવ્રતમ્ ॥

(—સુરથોત્સવ, સર્ગ : ૧૫, શ્લો. ૫૨.)

૨. એ સમયે વડગચ્છમાં [૪૧] આં. ધર્મધોષસૂરિની પાટે [૪૨] આં. શીલગુણ થયા હતા.

(—જુઓ, પ્રક. ૩૮, પ્રક. ૩૫)

પાલની શિખવણીથી પ્રતિમાને તોડી હશે^૧ પરંતુ ચંદ્રાવતીમાં જૈનોનું પ્રભુત્વ, રાજા કુમારપાલ, રાજા ધારાવર્ષ, રાણા પ્રહલાદનનો અરસ-પરસનો સ્નેહસંબંધ, રાણી શૃંગારદેવીની જૈનધર્મ પ્રત્યેની અભિ-રુચિ, જૈનમંદિરોને આપેલાં દાન તેમજ કુમારપાલે કાઢેલા સંઘમાં રાણા પ્રહલાદને સઘ સાથે યાત્રા કરવી અને પ્રહલાદનનું પરાક્રમ, વિદ્વત્તા, ઉદારતા વગેરે જોતાં તેના હાથે આવું અનાડીપણું થાય એ સંભવિત નથી એટલે આનો સ્પષ્ટ નિર્ણય લાવવા વધુ આધારોની અપેક્ષા રહે છે.

અહીં એટલું સંભવિત છે કે, પ્રહલાદને જૂના પાલનપુરને ફરીથી આબાદ કર્યું હશે. રાજવિહારનો છૂર્છોદાર કરી ફરીથી નવી પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હશે અને મંદિરના નિભાવ માટે લાગા બાંધી આપ્યા હશે, અથવા પાલનપુર તેમજ રાજવિહાર નવેસર બનાવ્યાં હશે. આ સમયે પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથને હમેશાં ૧ મૂઠા ચોખ્ખા, ૧૬ મણ સોપારી વગેરે લાગાની આવક થતી હતી.

૧૫. સોમસિંહ—તે રાજા બીમદેવ બીજાનો મહામંડલેશ્વર હતો. ત્યારે મહામાત્ય તેજપાલે સં. ૧૨૮૭ માં આજૂ ઉપર લ્હિંગવસહી જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો, જે આજે પણ તેની સ્થાપત્યકળા વડે દિગ્દિગંતમાં ગવાય છે. રાજાએ લ્હિંગવસહી અને વિમલવસહીને કરમુક્તા બહેર કર્યાં હતાં અને લ્હિંગવસહીના નિભાવ માટે ડખાણી ગામ આપ્યું હતું.

૧૬. કૃષ્ણરાજ—તેનું બીજું નામ કાનડકે હતું. તે લ્હિંગ-વસહીના ઉત્સવમાં હાજર હતો. તે રાજા થતાં મેવાડના રાણા જૈન-સિંહે ચંદ્રાવતીને પોતાના કાળમાં લીધું પરંતુ રાજા તથા સુવરાજે ચંદ્રાવતી તેને પાછું વાળ્યું.

૧. રાણા પ્રહલાદને રાજા કુમારપાલના બ. ૦ શાંતિનાથના દેરાસરની પિત્તલની ૩ પ્રતિમાઓને ત્રગાવી નંદી-પોડિયો બનાવ્યો તેથી તેને કાદ રોગ થયો. (જૂઓ, અંચલખંડના વાચક વિનયસોવનું ‘અણુદં મૈત્રપરિપાદી સ્તવન’ સં. ૧૭૪૨)

૧૭. પ્રતાપસિંહ—અદલાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૮ માં અંદ્રાવતી ભાંગ્યું, લૂંટ્યું અને તેનો નાશ કર્યો ત્યારથી અંદ્રાવતીનું પતન શરૂ થયું. આજે તેનું અસ્તિત્વ છેક ભુંસાઈ જવા આવ્યું છે. સંભવ છે કે, અંદ્રાવતી, પાલનપુર અને જગાણનો આ રાજ-વંશ સૌરાષ્ટ્ર તરફ આવ્યો ગયો હશે. તેમાંથી મૂળીનો પરમાર-વંશ જન્મ્યો લાગે છે.

૨. પરમારવંશ (બલોર)

૧. વાક્ષપતિરાજ, ૨. અંદનદેવ, ૩. દેવરાજ, ૪, અપરાજિત, ૫. વીજડ—તેનું સં ૧૧૬૫ નું દાનપત્ર મળે છે. ૬. તિહુઆણદેવ તથા ધારાવર્ષ. ૭. વીશલદેવ—સં ૧૧૭૪, (બલોરના કિલ્લામાં સં ૧૧૭૪ નો શિલાલેખ છે.) (—જૂઓ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૪)

૩. પરમારવંશ (માળવા)

૧. કૃષ્ણરાજ—તેનું ખીજું નામ ઉપેન્દ્ર હતું. તે ખેડામંડલમાં હરસોલ (હર્ષપુર)નો રાજા હતો. માળવાનો માંડલિક હતો.

૨. વૈરિસિંહ.

૩. સીયક—સં ૧૦૦૫ થી ૧૦૩૦. તેનાં ખીજાં નામો સિંહ-દંત સિંહલદ્વ અને શ્રીહર્ષ મળે છે. ખેડામંડલ પ્રથમ કનોજના પડિહારોના તાબામાં હતું અને સં ૯૬૦ લગભગમાં માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટોના તાબામાં આવ્યું. તેમાં હરસોલ, વાઘાસા, કપડવંજ વગેરે ૭૫૦ ગામો હતાં. ત્રીજા કૃષ્ણરાજ (સં ૯૯૩ થી ૧૦૨૩)ના સમયે સીયક ખેડામંડલનો મહામાંડલિક હતો. તેણે માળવા જઈ ઉજ્જૈન-માં રાજગાદી સ્થાપન કરી. સં ૧૦૨૯ માં રાષ્ટ્રકૂટોની ધૂંસરીને ફગાવી દીધી. માળવાનો આ પહેલો પરમાર રાજા હતો. તેણે દત્તક પુત્ર મુંજને રાજ્ય આપ્યું અને પુત્ર સિધુરાજને યુવરાજ બનાવ્યો. મૃ સં ૧૦૩૦.

૪. મુંજદેવ—સં ૧૦૩૧ થી ૧૦૫૨. તેનું ખીજું નામ વાક્ષ-પતિરાજ હતું. તે બહુ રૂપાળો હતો. રાજા સીયકને તે મુંજ ઘાસ-

માંથી મળ્યો હતો, તેથી તેણે તેને મુંજ નામ આપી માળવાની ગાદી આપી. મુંજે પોતાના જન્મની વાતને છુપાવવા માટે રાણીને મારી નાખી, સિધુરાજને દેશવટો આપ્યો અને પાછો આવતાં કેદમાં પૂરી રાખ્યો. મુંજદેવ યુદ્ધકુશળ હતો. તેણે આહડ ભાંગ્યું આથી મેવાડનો રાણો ભુમાણ (શાલિવાહન) અને ગુજરાતનો રાજા મૂલરાજ હથુંડીના રાજા ધવલ સઠોડ(સં ૧૦૫૩)ને શરણે ગયા હતા. તેણે તિલંગ દેશ પર ચડાઈ કરી પણ ત્યાં તે પકડાયો અને કેદી બન્યો. માળવાના મંત્રીઓએ તેને લઈ જવા સુરંગનો રસ્તો તૈયાર કર્યો પણ મુંજ જોલમાં તૈલપના કાકા દેવલની રખાતની પુત્રી અને શ્રીપુરના રાજા ચદ્રની વિધવા મૃણાલના પ્રેમમાં ફસાયો હતો. રાજા તૈલપે તેની દ્વારા સુરંગની વાત જાણી મુંજને રીખાવી રીખાવીને મારી નાખ્યો. તે અને તહનગઢનો રાજા રાજગચ્છના આઠ ધનેશ્વરને શુરુ તરીકે માનતા હતા. (—જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૬)

તે વિદ્વાન હતો. તેનો રથેલો ગ્રંથ મળતો નથી પણ તેના ગ્રંથનાં અવતરણો ક્ષેમેન્દ્રની રચનામાં મળે છે. તેનાં પ્રાસંગિક પંથો, ‘પ્રબંધચિ તામણિ’ તથા ‘ભોજપ્રબંધ’માં પણ મળે છે. .

કવિ ધનપાલ (સં ૧૦૨૬), કવિ પદ્મગુપ્ત પરિમલ, કવિ ધનંજય (કશ્યપકક્તા), આઠ અભિતગતિ (સં ૧૦૫૦ તથા મુભાષિત રત્નસંદોહકક્તા), પં ૦ હલાયુલ (પિંગલસૂત્ર વૃત્તિકાર) વગેરે તેની સલાના વિદ્વાનો હતા. તેને તિલંગમતિ તૈલપદેવની બહેન કુસુમવતી રાણી હતી. દુદ્રાક્ષિત્ય નામે દીવાન હતો. તેણે હારિજ પાસે મુંજપર વસાવ્યું. તે તિલંગની જોલમાં સં ૧૦૫૨ માં મરણ પામ્યો. તૈલપે તેનું માથું રાજ્યોકમાં શૂલી ઉપર પરાંવ્યું. તેને તે હમેશાં દહીં ચડાવતો હતો. પંડિતોએ મુંજના મરણ પછી એક જ ઉચ્ચાર કર્યો—“ ગતે મુજે યરા પુજે નિરાલમ્બા સરસ્વતી ॥ ”

૫. સિધુરાજ—તે સીયકનો સાથે પુત્ર હતો. મુંજે તેને દેશવટો આપ્યો ત્યારે તેણે આખૂ પાસે કાસહદ ગામ વસાવ્યું. તે પાછો આવ્યો ત્યારે મુંજે તેને માળવાનો પ્રાંત સોંપ્યો પણ પ્રસંગ

મળતાં કેદમાં પૂર્યા, તે માળવાનો રાજા બન્યો નથી પણ ભોજનાનો હતો તેથી માળવાનું તંત્ર તેણે ચલાવ્યું. તેના ત્રણ પુત્રો માળવાના રાજા બન્યા હતા. આથી સિંધુલનું નામ રાજવલીમાં દાખલ થયેલું મળે છે. તેણે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી ત્યારે ચુવરાજ ચામુંડે તેને પાછો હટાવ્યો હતો. તે તપસ્વી કૃષ્ણર્ષિનો ભક્ત હતો. તેના રાવત કૃષ્ણે શ્રીખીમા ઋષિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમની દીક્ષામાં કુદરતી રીતે પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ હતી. (જૂઓ, પ્રકૃં ૩૪, પૃં ૫૭૯) તે સં. ૧૦૭૫ માં મરણ પામ્યો. કવિ પરિમલ આ રાજાનો આશ્રિત કવિ હતો, જેણે ‘ નવસાહસાંકચરિત ’ રચ્યું છે; જે ત્રીજો કાલિદાસ કહેવાય છે.¹

૧. કાલિદાસ અનેક થયા છે અને રાજશેખર પણ એક કરનાં વધુ થયા છે—

(૧) પુરન્દરવલો વિપ્રઃ શૂદ્રકઃ શસ્ત્રશાસ્ત્રવિત્ ।

ધનુર્વેદં ચૌરશાસ્ત્રં રૂપકે દ્વે તથાઽકરોત્ ।

તસ્યાભવજરપતેઃ કવિરાત્મવર્ણઃ શ્રીકાલિદાસ ઇતિ યોઽપ્રતિમપ્રભાવઃ ।

દુષ્યન્તભૂપતિકથાં પ્રણયપ્રતિષ્ઠાં રમ્યાભિષેયચરિતાં સરસાં ચકાર ॥

વિ. સં. ૨૦૦ ની આસપાસમાં શાલિવાહન ગૌતમીપુત્ર શૂદ્રક રાજા થયો હતો તેણે ધનુર્વેદ, ચૌરશાસ્ત્ર, મૃચ્છકટિક તથા પદ્યપ્રાશ્ન બનાવ્યાં તેની સભાના બ્રાહ્મણ કવિ કાલિદાસે ‘ અભિધાનશાકુંતલ ’ વગેરે (ત્રણ નાટકો) રચ્યાં. (જૂઓ, સત્રાટ ચંદ્રગુપ્તનું ‘ કૃષ્ણચરિત ’)

(૨) સત્રાટ ચંદ્રગુપ્તનો સભાકવિ હરિષેણ, જેને કાલિદાસની ઉપાધિ હતી તેણે રઘુવંશ, કુમારસંભવ, મેઘદૂત, નલોદય તથા ઋતુસંહાર (પાંચ કાવ્યો) બનાવ્યાં. તે રઘુકાર તરીકે વિખ્યાત છે. તેણે સત્રાટ ચંદ્રગુપ્તને (સં. ૪૪૨) કૃષ્ણચરિત બનાવવામાં ઉત્સાહિત કર્યો હતો. (—સત્રાટ સમુદ્રગુપ્તનું કૃષ્ણચરિત)

આં હરિષેણ કાલિદાસે મેઘદૂતમાં “ શાપાન્તો મે મુજગશયનાદુત્થિતે શાર્ગ્ગપાળૌ ” પદ્ય આપ્યું છે, તેથી વિદ્વાનો કાર્તિક સુદિ ૧૧ ના દિવસે જન્મતી મનાવે છે. વિક્રમની વિદુષી પુત્રી પ્રિયંબુમંજરી વિદ્યોત્તમા તેની પત્ની હતી, જે અંગે ‘ અસ્તિ કશ્ચિદ્ વાગ્વિશેષઃ ’ એ વાક્યની ઘટના પ્રસિદ્ધિ પામેલી છે. તે સમુદ્રગુપ્ત ૪૪૨, ચંદ્રગુપ્ત ૪૭૦ અને સ્કંદગુપ્ત ૫૨૫ ના સમય સુધી

૬. ભોજદેવ—(મં ૦ ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨) તે મીયકનો માથો પૌત્ર અને સિંધુલનો મોટો પુત્ર હતો. મુજદેવે સિંધુલરાજ્યને કનડ્યો હતો અને ભોજની જન્મકુંડલીમાં ૫૦ વર્ષનો રાજયોગ જાળીને તેના પુત્રને રાજ્ય મળશે નહીં એવી દહેશતથી ભોજને મરાવી નાખવા પેંતરે રચ્યો હતો, પણ તે બચી ગયો. તે યુવરાજ બન્યો અને અંતે માળવાનો રાજા પત્ન બન્યો, તેણે ધારાનગર વસાવીને પાટનગર બનાવ્યું.

ભોજદેવ શૂરવીર, વિલામી, વિધારસિક, વિદ્વાન અને દાનવીર રાજા હતો. તે સમયે ગુજરાતમાં ભીમદેવ (સં ૦ ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦), કર્ણાટકમાં વિક્રમાદિત્ય સોલંકી પાંચમો (સં ૦ ૧૦૬૫ થી ૧૦૭૪), જયસિંહ (મં ૦ ૧૦૭૪ થી ૧૦૮૬) તથા સોમેશ્વર (સં ૦ ૧૦૮૬ થી ૧૧૨૫), ડાહડદેશ (કલચૂરી) ચેદીની ત્રિપુરીમાં ગાંગેય કલચૂરી (સં ૦ ૧૦૭૪ થી ૧૦૮૪) તથા કરણદેવ રાજાઓ હતા. ભોજદેવને તે દરેક સાથે વૈઠ હતું તેણે ગુજરાતના એક વખતના રાજવી દુર્લભરાજનાં રાજચિહ્નો ખૂચવી લીધા, તેથી ગુજરાત અને માળવા વચ્ચે વૈર વધ્યું. રાજા ભીમદેવ તેને પહોંચી શકે તેમ નહોતો. છતાંયે તેનો બદલો લેવાની તે તક બેઠી રહ્યો હતો.

એક વાર ભોજે ગુજરાત પર ચડાઈ કરવાની રચના કરી. પહેલા પડાવમાં 'રાજવિઠબન નાટક' ભજવાયું, ત્યારે ગુજરાતનો સંધિપાલ દામોદર ત્યાં આવ્યો હતો. શરીરે તે કૂબડો હતો પણ તે ચતુર જીવન હતો. તેણે ઉમ્મો 'જ્યોતિર્વિદ્યામંથુ' નામનો ગ્રંથ બનાવેલો છે.

(૩) તે ભોજરાજના પિના સિંધુલ વિક્રમ પરમારનો સમાક્રમિ હતો. તેણે 'નવસાહસકિયરિત' રચ્યું છે, જેમાં સિંધુલ વિક્રમનું વર્ણન તેનું ખીળું નામ કવિ પદ્મગુપ્ત પરિમત્ર પણ હતું ભોજની સમાનો મદાકવિ રાજશેખર જશ્વાને છે કે—

नैकोऽपि जीयते हन्त । कालिदासो न केनचित् ।

જાગ્રારે લલિતોદ્ગારે કાલિદાસનયો વિમ્બ ।

શૂંગારવર્ણનમાં એક કાલિદાસ પણ જિતાય એવો નથી તો પછી ત્રણ કાલિદાસોની તો વાત જ શી ?

બુદ્ધિવાળો હતો. લોજદેવે તેને મશ્કરીમાં પૂછ્યું : ‘લીમદેવ પાસે સંધિપાલો કેટલા છે ?’ ડામરે ઠાવકાઈથી જવાબ આપ્યો : ‘મહારાજ ! ઘણા છે. તેના ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા ત્રણ વિભાગ છે. જેવો રાજા હોય તેવો સંધિપાલ તેની પાસે મોકલવામાં આવે છે.’ રાજા તેની આવી હાજરજવાબીથી ઘણો ખુશ થયો. લોજે પૂછ્યું : ‘લીમડિયો હજમ શું કરે છે ?’ દામોદરે મીઠો જવાબ વાળ્યો : ‘તેણે ઘણા રાજાઓનું માથું મૂંડી નાખ્યું છે, એકનું પલાળી રાખ્યું છે તેને હવે મૂંડશે.’ લોજદેવ આ જવાબ સાંભળીને તો થીજી ગયો.

રાજાએ નાટકમાં જ્યારે તૈલપદેવનું પાત્ર આવ્યું ત્યારે દામોદરને પૂછ્યું : ‘નાટકમાં રસ તો સરસ ઊતર્યો છે ને ?’ દામોદરે તેનો સમયોચિત જવાબ વાળ્યો : ‘રસ ખૂબ ઊતર્યો છે, પણ નાટકકારને નાટકનાં પાત્રોનું વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. જેમકે, તિલંગરાજ તૈલપદેવ તો મુંજરાજનું માથું હાથમાં હોય તો જ ઓળખાય. નટ અજ્ઞાની છે તેથી તેણે તેમ કયું નથી.’ રાજાના દિલમાં આ માર્મિક શબ્દોએ ઘા કર્યો. તેના દિલમાં વૈર ભભૂકી ઊઠ્યું. તેણે યુદ્ધની દિશા બદલી તિલંગનો રસ્તો લીધો. દામોદરે બહાર કયું કે, મુંજરાતનો રાજા પોતાના સૈન્ય સાથે માળવાના સીમાડે આવી ઊભો છે. લોજે દામોદરને એક હાથી-હાથણીનું યુગલ આપી કહ્યું કે, ‘તું તારા રાજાને સમજાવ કે, તે આ વર્ષે માળવા પર ચડી ન આવે.’

સં ૧૧૯૯ માં લીમદેવે સિંધ પર ચડાઈ કરી, ત્યારે લોજ-રાજાના સેનાપતિ દિગંબર ભટ્ટારક કુલચંદ્રે પાટણ ઉપર હલ્લો કરી પાટણને ભાંગ્યું. રાજમહેલના ઘંટાઘર પાસે કોડીઓ દાટી જથપત્ર મેળવ્યું, પણ ખંભાતમાં સખત હાર ખમવી પડી, એટલે તે માળવા આવ્યો ગયો. લોજદેવે સર્વ વૃત્તાંત બાળીને સેનાપતિને જણાવ્યું કે, ‘તે પાટણમાં કોડીઓ દાટી તે ભૂલ કરી છે. આનું પરિણામ સ્પષ્ટ છે કે, એક દિવસ માળવાનું ઉઘરાણું મુંજરાતમાં જશે.’ પછી લોજદેવે કુલચંદ્રને એક કન્યા અને ધન આપી સુખી કર્યો. એક વાર લીમ વેશપલટો કરી ધારાની સલામાં પહોંચી ગયો, પરંતુ

લોજદેવને ત્યારે તેની ખજર નહોતી પડી. એવી જ રીતે એક વાર લોજદેવ અને ગુજરાતના સૈનિકોનો મુકાબલો થયો હતો પરંતુ તેમાં લોજદેવ અણિશુદ્ધ થયી ગયો હતો.

રાજા લોજની સલામા કેવીશ્વર ધનપાલ, વિદ્યાપતિ, વરરુચિ,^૧ રાજશેખર બીજો વગેરે વિદ્વાનો હતા. એ સલામાં આં મહેન્દ્ર સૂરિ, વાચનાચાર્ય શોભન, આં ચંદનાચાર્ય, આં સુરચાર્ય, આં વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિ, આં અજિતસેન શિષ્ય આં જિને શ્વરસૂરિ વગેરે જૈનાચાર્યો પધાર્યા હતા. તે આં જિનેશ્વરનો (સં ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨) ભક્ત હતો.

તે વિદ્વાનો અને વિદુષીઓને માન સન્માન અને દાન આપતો હતો. સરસ્વતી કુટુંબની કન્યા તથા વિજયા વગેરે વિદુષીઓને તો તેણે પોતાની રાણી કે રખાત બનાવી હતી.

આ સમયમાં નીલપટ નામે એક નવો શૈવમત નીકળ્યો હતો. એક શ્રી પુરુષ સંજોડે એક ધોતી પહેરી સાથે રહેતા હતા. આ મતમાં વામપદની પ્રધાનતા હતી. લોજપુત્રી તેની ભક્ત બની. લોજે એ મતનો વૃત્તાગ બાણી તે પંથને માનનારા ૪૯ માણસોને મરાવી નાખ્યા અને તેમની સાથેની ૪૯ સ્ત્રીઓને ભગાડી મૂકી, આ મતનો નાશ કર્યો. (—પ્રમંધાવલી)

રાજમૃગાક જ્યોતિષ, રાજમાર્તંડુક જ્યોતિષ, સરસ્વતી કંઠાભરણ, અક્ષંકાર રાજમાર્તંડ, યોગશાસ્ત્ર, પૂર્તમાર્તંડ ધર્મશાસ્ત્ર, સમરાંગણ શિષ્યશાસ્ત્ર, ચમ્પૂ રામાયણ, શૃંગારમંજરી કથા વગેરે પ્રથો લોજદેવની રચના મનાય છે. આ પ્રથો તેના છે કે તેના નામે ચડલા છે તેનો નિર્ણય થઈ શકે એમ નથી.

૧. ભારતમાં કાલિદાસ, વ રુચિ, વિદ્યાપતિ, રાજશેખર વગેરે નામવાળા કે મિરુદવાળા અનેક વિદ્વાનો થયા છે. કેટલાએક ઐતિહાસિક ઉત્તરેખોથી સમજી શકાય કે, ચિંતમની નવમી સદીમાં ૪૯ લોજ થયો તેના સમયે કવિ માધ, આંભાનતુંગસૂરિ, અકાલદે રાજશેખર વગેરે વિદ્વાનો થયા હતા.

લોજરાજ અપલિયરના રાજ નરવર્મની પુત્રી સુલદ્રાને રાધા-
વેધથી પરણવાની ઈચ્છાએ રાધાવેધ શીખતો હતો.

લોજે એક વાર ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતો એક શિલાને વીધી
નાખી ત્યારે ત્યાં આવેલા વૃદ્ધ સરસ્વતી બિરુદવાળા ચંદનાચાર્ય
એક શ્લોક બનાવીને બોલ્યા. લોજદેવ તે સાંભળીને ખુશ થયો,
પણ બીજી પળે જ તે શ્લોકના ‘ઘ્વસ્તા ધારા ધરિત્રી’ પદને બીજે
અર્થે કહીને જવાબ આપ્યો કે, આપ શાસ્ત્રોના પારગામી છે છતાં
આપે ઘ્વસ્તા ધારા પ્રયોગ કર્યો જે ધારાના વિનાશની આગાહીરૂપ
છે. કેમકે જૈન નિર્ગથોની વાણી કદાપિ અસત્ય હોતી નથી. સૂરા-
ચાર્યે પણ એક પ્રસંગે લોજદેવને એ જ શ્લોક સંભળાવ્યો હતો.

લોજદેવે કરેલી અટકળ સાચી હતી. એક દિવસે કવિ કપૂરે ચેદીનાં
કરણદેવની પ્રશંસાનું કાવ્ય બનાવ્યું; જેમાં તેણે કરણને બદલે
વિધિની પ્રધાનતા વર્ણવી હતી, એટલે કવિને ઇનામ મળ્યું નહીં.
હવે કવિએ કવિ નાચિરાજનું પ્રશંસાકાવ્ય બનાવ્યું. તેમાં વર્ણન હતું
કે, સરસ્વતીની આંખો છે મુંજ અને લોજ. તે ચાલ્યા જતાં સરસ્વતી
આંધળી બની છે, પણ તેની ટેકા-લાકડી કવિ નાચિરાજ છે. નાચિ-
રાજે આ સાંભળી કવિ કપૂરને ઇનામ આપ્યું, પરંતુ રાજા કણે
આ શ્લોકમાંથી ભવિષ્યવાણી તારવી કે, કવિ કપૂર જીવતા લોજને
મરેલો લેખે છે તેથી લોજરાજ હવે મરી જશે એ નક્કી વાત છે.
તેણે હ્રત મોકલીને લોજદેવને કહેવરાવ્યું કે, ‘ધારાનગરમાં તમારાં
૧૦૪ મંદિરો છે, ૧૦૪ ગીતપ્રબંધો છે, ૧૦૪ બિરુદો છે પણ હું
૧૩૬ રાજાઓનો સ્વામી છું. આપણે બંને દ્વન્દ્વયુદ્ધ, ચતુરંગ સેના-
યુદ્ધ, ચતુરંગ વિદ્યાવાદ કે દ્વાનસામર્થ્ય ખેલીએ; કાંતો તમે મને
જીતીને ૧૦૫ બિરુદધારી બનો અને કાંતો હાર ખાઈને મને ૧૩૭
રાજાઓનો રાજેશ્વર બનાવો.

લોજદેવ હવે યુદ્ધપ્રિય રહ્યો નહોતો. તે વિલાસી બન્યો હતો.
તેનો બળનો પણ ખાલી થવા આવ્યો હતો. તેણે યુદ્ધ દાખલા એક
શરત મૂકી કે, ‘હું ઉજ્જૈનમાં અને તમે કાશીમાં એક-જ દિવસે

એક જ મુદૂર્તમાં મંદિરનો પાયો નાખીએ અને એકેક મંદિર ૫૦ હાથનું બનાવીએ. જે સભા તેમ કરીને પહેલો કળશ ચડાવશે તે વિજેતા મનાશે. પરાજિત રાજાએ એ કળશ ચડાવવાના ઉત્સવમાં હાથી ઉપર બેઠી છત્ર-ચામર છોડી હાજર થવું.’

કરણદેવે આ શરત કબૂલ રાખી. તેણે તે પ્રમાણે કર્યું પણ ભોજરાજા તેના ઉત્સવમાં આવ્યો નહીં. આથી કરણદેવે કર્ણાટકના રાજા સોમેશ્વર વગેરેનો સાથ લઈ ધારા પર હુલ્લો કર્યો. અને ખીજ તરફ ‘તમને માગવાનું અર્ધું રાજ્ય આપીશ.’ એવી કબૂલાત આપી. ભીમદેવને પણ ધારા ઉપર ચડી આવવા કહેણ મોકલ્યું. ભોજદેવ આ બંને તરફની ભીંસમાં મુંઝાઈ ગયો. તેનું દિલ તૂટી ગયું અને સં. ૧૧૧૨માં મરણ પામ્યો. કરણ રાજાએ ધારાને લૂંટી ખજાનો હસ્તગત કર્યો અને તેમાંથી ભીમદેવને માત્ર ધર્મવિભાગ આપ્યો. આ યુદ્ધમાં ભીમદેવને માળવા તથા ગુજરાતની વચ્ચેનો પ્રદેશ મળ્યો. ૧

ધારાનગરીના વિનાશ પછી અમુક સમય જતાં માંડવગઢ માળવાની રાજધાની બની હતી.

૭. જયસિંહ—(સં. ૧૧૧૨ થી ૧૧૧૬) તે સિધુરાજનો ખીજો પુત્ર હતો. તેના સેનાપતિ જગદેવે ગુજરાતના સૈન્યને હરાવ્યું હતું. (—જૈનદત્તનો શિલાલેખ)

૮. ઉદયાદિત્ય—(સં. ૧૧૧૬ થી ૧૧૪૩) તે સિધુરાજનો ત્રીજો પુત્ર હતો. તેને ત્રણ પુત્રો હતા. ૧ લક્ષ્મદેવ, ૨ નરવર્મા અને ૩ જયદેવ.

૯. લક્ષ્મદેવ—(સં. ૧૧૪૩ થી ૧૧૬૦)

૧૦. નરવર્મા—(સં. ૧૧૬૧ થી ૧૧૮૦) તે વિદ્વાન રાજા હતો. તે રાજગચ્છના આં. ધર્મધોષ, આં. સમુદ્રધોષ તથા આં. જિન-

૧. આં. મેરુતંગ (સં. ૧૩૬૧), ૫૦. શુભશીલચંદ્રિ (સં. ૧૪૦૦ પછી) રાજવંશમાં (સોળનો સદી) ૫૦. રત્નમંડનચંદ્રિ (સં. ૧૫૦૭) અને કવિ ખલ્લાસ વગેરેએ મુંબદેવ તથા ભોજદેવના ચરિત્રો વિવિધ સંદેશો આલેખ્યા છે, તે દરમિયાં પ્રણી વિષયે એકસરખી મળે છે.

વલ્લભને બહુ માનતો હતો. વારાહીના આલકવિખિરુદ્ધવાળા જ્યેષ્ઠેવે તેની સલામાં શૈવ વાદીને હરાવ્યો હતો.

(—જૂઓ પ્રકં ૩૫; પૃં ૪૭; તેમજ ‘જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ પારા : ૩૭૪)

૧૧. યશોવર્મા—(સં ૧૧૬૦ થી ૧૧૬૨) આ સમયે માળવા ગુજરાતને તાબે થયો.

૧૨. જયવર્મા—અજયવર્મા.

૧૩. લક્ષ્મીવર્મા—(સં ૧૨૦૦). તે વિંધ્યવર્માનો ભાઈ હતો.

૧૪. હરિશ્ચંદ્ર—(સં ૧૨૩૬)

૧૫. વિંધ્યવર્મા—તે હરિશ્ચંદ્રનો કાકો હતો. તેણે ગુજરાતથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કર્યો. રાજપુરોહિત કુમારે તેને પાછો કાઢ્યો અને તેનું ગોગા ગામ દબાવ્યું.

૧૬. સુભટવર્મા—તેણે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી, પર્વપર્વત (પાવાગઢ) પાસે યુદ્ધ થયું ને તે હારીને ચાલ્યો ગયો.

૧૭. અર્જુનવર્મા—સં ૧૨૬૭, સં ૧૨૭૨. તેણે ગુજરાતમાં ભરૂચ સુધી પોતાની સત્તા જમાવી. ગુજરાતનો સામંત જયસિંહ તેની સામે ગયો પણ ભાગી આવ્યો. આથી સૌરાષ્ટ્રની સેનાએ જઈ રાજ અર્જુનદેવને આગળ વધતો રોકી રાખ્યો.

૧. ચૌહાણ રાજવલી (નાડોલ)

ચૌહાણો ચૌદશિયા આચાર્યના ભક્ત જૈનો હતા. કહ્યું છે કે—

“સીસોદિયા સાંડેસરા, ચૌદશિયા ચૌહાણ;—

ચૈત્યવાસિયા આવડા, કુલચુડુ એહ પ્રમાણ.”

નાડોલ રાજ્યના ચૌહાણો પ્રાચીન કાળથી જૈનધર્મપ્રેમી હતા. આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય ચૌહાણો હતા અને નાડોલ તેમજ નાડલાઈ એ પ્રાચીન કાળથી જૈનોનું તીર્થધામ હતું. આજે પણ એ તીર્થસ્વરૂપ છે અને એ પ્રદેશમાં જૈનો વિદ્યમાન છે.

નાડોલના ચૌહાણોની રાજવલી નીચે પ્રમાણે છે—

૧૩. વાક્રપતિરાજ પહેલો—તેને ત્રણ પુત્રો હતા.

એક ૪ સુદર્શન મહિનો પાથે નાખીએ અને એકેક મહિર ૫૦ હાથનું બનાવીએ જે રાત્રી તેમ જીને પહેલો કાગળ ચડાવશે તે વિજેતા મનાશે પરાજિત નાશ્યે એ કાગળ ચડાવવાના ઉત્તમમા હાથી ઉપર બેઠી દુન ચામર ઊડી હાજર થવું

કળ્પદેવે આ શક્ત કમૂલ ગળી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું પણ લોજનાત તેના ઉત્તમમા આવ્યો નહીં આથી કર્ણદેવે કર્ણાટકના ગાજ મોમેશ્વર વગેરેનો માથ લઈ ધાગ પગ હવે કર્યો અને બીજી તરફ 'તમને માગવાનું અર્ધું રાત્ર્ય આપીશ' એવી કબૂલાત આપી. ભીમદેવને પણ ધારા ઉપર ચડી આવવા કહેણ મોકલ્યું લોજદેવ આ બંને તરફની ભીમમા મુઝાઈ ગયો તેનું દિવ તૂટી ગયું અને સ. ૧૧૧૭મા મરણ પામ્યો કર્ણ રાત્ર્યે ધારાને લૂટી ખજનો હસ્તગત કર્યો અને તેમથી ભીમદેવને માત્ર ધર્મવિભાગ આપ્યો આ મુદ્દમા ભીમદેવને માગવા તથા શુભરાતની વચ્ચેનો પ્રદેશ મળ્યો.

ધારાનગરીના વિનાશ પડી અમુક મમય જતા માડવગઢ માગ વાની રાજધાની બની હતી

૭. જયમિહ—(સ. ૧૧૧૭ થી ૧૧૧૯) તે સિધુરાજનો બીજો પુત્ર હતો તેના સેનાપતિ જગદેવે શુભરાતના સૈન્યને હરાવ્યું હતું
(—જૈનહનો શિવાદેખ)

૮. ઉદયાદિત્ય—(સ. ૧૧૧૯ થી ૧૧૪૩) તે સિધુરાજનો ત્રીજો પુત્ર હતો તેને ત્રણ પુત્રો હતા ૧ લક્ષ્મદેવ, ૨ નરવર્મા અને ૩ જયદેવ

૯. લક્ષ્મદેવ—(સ. ૧૧૪૩ થી ૧૧૬૦)

૧૦. નરવર્મા—(સ. ૧૧૬૧ થી ૧૧૮૦) તે વિદ્વાન રાજા હતો તે રાજગૃહના આ. ૦ ધર્મઘોષ, આ. ૦ સમુદ્રઘોષ તથા આ. ૦ જિન

૧ આ. ૦ મેરુતુમ (સ. ૧૩૬૧) ૫૦ સુમશીનમણિ (સ. ૧૪૦૦ પડી) રાજવંશના (સોળનો સદી) ૫૦ સનમડનમણિ (સ. ૧૫૦૭) અને કવિ જશ્તાપ વગેરેએ મુજદેવ તથા ભોજદેવનાં ચરિત્રો વિવિધ સંબંધી આલેખ્યાં છે, તે દરેકમાં ધણી વિગતો એકસરખી મળે છે

વડલલને બહુ માનતો હતો. વારાહીના બાલકવિ બિરુદવાળા જયદેવે તેની સભામાં શૈવ વાદીને હરાવ્યો હતો.

(-જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૭ તેમજ 'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' પાના : ૩૭૪)

૧૧. યશોવર્મા—(સં ૧૧૬૦ થી ૧૧૯૨) આ સમયે માળવા ગુજરાતને તાબે થયો.

૧૨. જયવર્મા—અજયવર્મા.

૧૩. લક્ષ્મીવર્મા—(સં ૧૨૦૦) તે વિંધ્યવર્માનો ભાઈ હતો.

૧૪. હરિશ્ચંદ્ર—(સં ૧૨૩૬)

૧૫. વિંધ્યવર્મા—તે હરિશ્ચંદ્રનો કાકો હતો. તેણે ગુજરાતથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કર્યો. રાજપુરોહિત કુમારે તેને પાછો કાઢ્યો અને તેનું ગોગા ગામ દબાવ્યું.

૧૬. સુભટવર્મા—તેણે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી, પર્વપર્વત (પાવાગઢ) પાસે યુદ્ધ થયું ને તે હારીને ગાદ્યો ગયો.

૧૭. અર્જુનવર્મા—સં ૧૨૬૭, સં ૧૨૭૨. તેણે ગુજરાતમાં ભરૂચ સુધી પોતાની સત્તા જમાવી. ગુજરાતનો સામંત જયસિંહ તેની સામે ગયો પણ ભાગી આવ્યો. આથી સૌરાષ્ટ્રની સેનાએ જઈ રાજા અર્જુનદેવને આગળ વધતો રોકી રાખ્યો.

૧. ચૌહાણ રાજવલી (નાડોલ)

ચૌહાણો ચૌદશિયા આચાર્યના ભક્ત જૈનો હતા. કહ્યું છે કે—

“સીસોદિયા સાંડેસરા, ચૌદશિયા ચૌહાણ; —
ચૈત્યવાસિયા આવડા, કુલગુરુ એહ પ્રમાણ.”

નાડોલ રાજ્યના ચૌહાણો પ્રાચીન કાળથી જૈનધર્મપ્રેમી હતા. આં દ્રોણાચાર્ય, આં સૂરાચાર્ય ચૌહાણો હતા અને નાડોલ તેમજ નાડલાઈ એ પ્રાચીન કાળથી જૈનોનું તીર્થધામ હતું. આજે પણ એ તીર્થસ્વરૂપ છે અને એ પ્રદેશમાં જૈનો વિદ્યમાન છે.

નાડોલના ચૌહાણોની રાજવલી નીચે પ્રમાણે છે—

૧૩. વાક્રપતિરાજ પહેલો—તેને ત્રણ પુત્રો હતા.

૧૪. લક્ષ્મણરાજ—સં ૧૦૨૪ થી ૧૦૨૬. શાકંબરીને લક્ષ્મણ ચૌહાણ આજીવિકા માટે પરદેશ જતો હતો ત્યારે એક રાતે નડૂલની બહાર તળાવના કાંઠે દેવાલયમાં રહ્યો. એ સમયે નડૂલમાં બ્રાહ્મણો વસતા હતા. મેવાડીઓ નડૂલમાં આવી અવારનવાર ધાડ પાડીને લૂંટતા હતા. આથી લક્ષ્મણ ચૌહાણે તેઓને મારી-ભગાડી નાડોલનું રક્ષણ કર્યું. આ કારણે બ્રાહ્મણોએ તેને બહાર ગામ જતાં અહીં રોકી રાખ્યો. લક્ષ્મણ ચૌહાણે આગ્રપાત્રનો પ્રદેશ છૂટી લઈ નાડોલનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તે અહીં એક જૈન શેઠની પુત્રીને પરણ્યો. તેનાથી તેને આસલ વગેરે ત્રણ પુત્રો થયા. આ જૈન રાણીનો પરિવાર આસલાલ બન્યો અને તેમનું બંડારીગોત્ર બન્યું.

૧૫. શોભિજ.

૧૬. બલિરાજ—રાજા મુંજનો સમકાલીન.

૧૭. વિમ્બપાલ—તે લક્ષ્મણનો પુત્ર હતો.

૧૮. મહેન્દ્ર—તે હથુંડીના રાજા ધવલની મહદથી રાજા બન્યો.
(જૂઓ, પ્રકૃ ૩૪, પૃ ૦ ૫૬૫)

૧૯. અણહિલ—તેને અહિલ નામે લગ્નિએ હતો.

૨૦. બાલમસાદ—લીમહેવ અને લોજરાજનો સમકાલીન.

૨૧. જયેન્દ્ર—તેનું બીજું નામ જિંદ હતું.

૧. પિતાની હયાતીમાં જ રાજકુમારો પણ રાજા મનાતા હતા, એ દિશાએ આ રાજવંશીમાં નામો વધેલા છે. વાસ્તવમાં ત્રાડોલના ચૌહાણોમાં અનુક્રમે—૧૩ વાકપતિ, ૧૪ લક્ષ્મણ, ૧૭ વિમ્બ, ૧૮ મહેન્દ્ર, ૧૯ અણહિલ, ૨૧ જિંદ, ૨૪ અધરાજ, ૨૬ કટુકરાજ જયતસિંહ, ૨૭ આસલજી, ૨૮ કેશજી, ૨૯ જયતસિંહ રાજાઓ થયા હતા એમ સેવાડો વગેરેના સિમાલેખોમાં ક્રમ મળે છે.

‘પુરાનન પ્રગંધ સંગ્રહ’ (પૃ ૧૦૧-૧૦૨)માં નાડોલની રાજવંશીની એ પ્રમાણે બતાવી છે—વાસદેવ, નરદેવ, વિક્રમ, વશ્વજરાજ, દુર્જજરાજ, ચાંદન, ગોગિ, અજયરાજ, વીધરા, સિધરા, ૧૪ રાવત્ર સખજી, અમિરાજ, સોહી, માહિંદ, અણહિલ, જિંદરાજ, આસગજ, આસલજી, કીટ (કીર્તિપાલ), સુમરસિંહ, ઉદયસિંહ, આગિયદેવ સાયંતસિંહ, મન્દડદેવ ઈત્યાદિ,

૨૨. પૃથ્વીપાલ—રાજા કરણનો સમકાલીન, પુત્ર રત્નપાલ.

૨૩. જ્વેજલ—સં ૧૧૪૭. તેનું બીજું નામ જ્વેજક હતું.

૨૪. અશ્વરાજ—સં ૧૧૬૭ થી ૧૨૦૦. તે જિંદનો પુત્ર હતો. તે રાજા સિદ્ધરાજનો સામંત હતો ત્યારે યુવરાજ કટુક, મંત્રી યશોવીર, મંત્રીપૌત્ર થલક વગેરે હયાત હતા. એ વખતે યુવરાજેનું ભુક્તિનગર સેવાડી હતું. મંત્રીએ સં ૧૧૭૨ના માહ વદિ ૧૪ના રોજ લ૦ મહાવીરસ્વામીના ગોખલામાં લ૦ શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને યુવરાજે બાલમિત્ર થલકની પ્રેરણાથી તેની પૂજા માટે ૮ દ્રમ્મનો ખર્ચ બાંધી આપ્યો. તેઓ સાંડેરકગચ્છના ઉપાસકો હતા.

(—જૂઓ, જિનવિજયણ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ લા૦ ૨ લેખાંક : ૩૨૩, જૈન સં ૩૦ કં ૭૩)

૨૫. રાયપાલ—સં ૧૧૮૬ થી ૧૨૦૨. તે રાજા પૃથ્વીપાલના પુત્ર રત્નપાલનો પુત્ર હતો. તેની પત્ની મીનલદે તથા પુત્રો રુદ્રપાલ, અને અમૃતપાલે સં ૧૧૮૬માં નાડુલાઈ તીર્થમાં દાન કર્યું હતું.

૨૬. કટુકરાજ—સં ૧૨૦૦ થી ૧૨૦૬. તે રાજા અશ્વરાજનો યુવરાજ હતો ત્યારે તેણે સં ૧૧૭૨માં સેવાડીના લ૦ મહાવીરસ્વામીના દેરાસરને દર સાલ ૮ દ્રમ્મનો ખર્ચ બાંધી આપ્યો. તે જૈનધર્મપ્રેમી હતો, તેને સામંતસિંહ નામે યુવરાજ હતો.

(—જૂઓ, પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ લા૦ ૨, લે૦ ૩૨૩, ૩૨૪)

સં ૧૨૦૨ લગલગમાં અજમેરના યુવરાજ વિગ્રહ ચૌહાણે નાડોલ પર હલ્લો કર્યો હતો અને રાજા કુમારપાલ તરફથી ચાહડરાજ ઘરદે આવી વિગ્રહરાજને પાછો હઠાવ્યો હતો.

૨૭. આહ્લણદેવ—સં ૧૨૦૬ થી ૧૨૧૮. તે કટુકરાજનો નાનો ભાઈ હતો. રાજગચ્છના આં ધર્મધોષનો તે ઉપાસક હતો. તેને આહ્લણદેવી નામે પત્ની તથા કેલહણ, ગજસિંહ વગેરે પુત્રો હતા. તેણે રાજા કુમારપાલનું અમારિશાસન સાંભળી સં ૧૨૦૬ના માહ વદિ ૧૪ને શનિવારે કિરાડુ વગેરે ત્રણ ગામોમાં ૮, ૧૧, ૧૪ તિથિઓ માટેનું અમારિશાસન પ્રવર્તાવ્યું હતું, જેમાં રાજા અને ઉપયુક્ત

બંને રાજકુમારોની સહીઓ કરેલી છે.

(-જિનવિજયણ, પ્રાં જૈં લેં સંં ભાં ૨, લેખાંક ૩૪૬)

રાણી આનંદદે રાષ્ટ્રકૂટ સહુલની પુત્રી હતી. તેણે સંં ૧૨૨૧ના માહ શુદ્ધિ ૨ના રોજ આંડેશવના જૈન મંદિરમાં ભં મહાવીર-સ્વામીના જન્મોત્સવ માટે વાર્ષિક લાગો આપ્યો હતો.

(-પ્રાં જૈં લેં સંં ભાં ૨, લેખાંક ૩૪૬)

૨૮. કેહ્લણદેવ—સંં ૧૨૪૧ થી ૧૨૪૬. તે રાજા આહ્લણને ભોટો પુત્ર હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. રાજગચ્છના આં સાગરચંદ્રના ઉપદેશથી તે જૈન બન્યો હતો,

તેને માતા આહ્લણદે, રાણી જહ્લણ, પુત્રો કીર્તિપાલ, લાખણ-પાલ, અભયપાલ, મોહલદેવ, અને જયંતસિંહ તેમજ શૃંગારદેવી નામે પુત્રી હતી. વાહ્લણ નામે મહામાત્ય હતો. તે સૌ જૈનધર્મપ્રેમી હતા.

તેણે પિતાના રાજ્યમાં સંં ૧૨૦૬ માહ વદિ ૧૪, ૮, ૧૧, ૧૪ની તિથિઓમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. માંસનું બલિદાન સહંતર બંધ કરાવ્યું હતું. તે આસાનો ભંગ કરનાર પ્રત્યે સખત વલણ દાખવતો.

(-જૂઓ, પ્રભાવકચરિત્ર, હેમપ્રબંધ, મુંબઈ

ગેઝેટિયર ંં ૧, ભાં ૧, પૃં ૧૬૩)

રાજા કેહ્લણ તથા રાજમાતાએ સંં ૧૨૨૧માં સંડેરકના જૈન મંદિરમાં ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૩ના ઉત્સવ માટે વાર્ષિક ખર્ચ બાંધી આપ્યો. રાણી જહ્લણદેવીએ સંં ૧૨૩૬માં ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવી આપ્યો, સાલિયાણું પણ બાંધી આપ્યું. રાજકુમાર મોહલે સંં ૧૨૪૧માં ઘંઘાણુક (ઘંઘાણી)તીર્થના ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરની સાલગીરા માટે જકાત આવકમાંથી ખર્ચ બાંધી આપ્યો. પુત્રી શૃંગારદે તે ચંદ્રાવતીના રાજા ધારાવર્ષ પરમારની રાણીએ સંં ૧૨૫૫ માં ઝાડોલીના દેરાસરમાં ભં મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે બહુ આવકેવાંણી વાડીનું દાન કર્યું. તેના કામદારે પણ દાન કર્યું.

(-પ્રાચીન જૈંલેંસંં ભાં ૨, લેખાંક :

૩૪૬ થી ૩૫૦, ૪૨૪ થી ૪૩૦)

તેને કીર્તિપાલ નામે પુત્ર હતો. (લેખાંક : ૩૪૭, ૩૪૮) કોઈ કોઈ તેને તેનો ભાઈ માને છે. કીર્તિપાલ જલોરનો રાજા બન્યો. આથી એ વંશ સોનગરા ચૌહાણ કહેવાયો.

૨૬. જયંતસિંહ—સં ૧૨૪૯ થી ૧૨૫૧. તેની પરંપરામાં રાજા ધાંધલદે (સં ૧૨૬૫ થી ૧૨૮૩) થયો હતો.

૨. ચૌહાણોની રાજવલી (જલોર-સોનગિરા)

૨૭. આહ્લણદેવ—સં ૧૨૦૯ થી સં ૧૨૧૮. તે નાડોલનો રાજા હતો. તેને કેહ્લણદેવ, ગજસિંહ અને કીર્તિપાલ એ ત્રણ પુત્રો હતા. શિલાલેખો (નં ૩૪૭, ૩૪૮)માં તેને રાજા કેહ્લણનો પુત્ર બતાવ્યો છે. કીર્તિપાલ જલોર ગયો અને ત્યાંનો રાજા બન્યો.

૨૮. કીર્તિપાલ—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૩૯.

૨૯. સમરસિંહ—સં ૧૨૩૯ થી ૧૨૬૨. તેણે જલોર-સોહનગઢ સમરાવ્યો ત્યારથી તેના વંશજો સોનગિરા ચૌહાણ કહેવાયા.

તેના બીજા પુત્ર મહણસિંહના વંશજો આખૂના અને પછી સિરોહીના રાજા બન્યા. તેની પુત્રી લીલાદેવી રાજા લીમદેવની રાણી બની હતી.

તેના ભંડારી પાશ્વર્વવીરના પુત્ર મંત્રી યશોવીર તથા અજયપાલે સં ૧૨૩૯માં જલોરમાં ભંડારી મંદિર બંધાવ્યું. રંગમંડપ કરાવ્યો અને તે પ્રસંગે ભજવવા માટે આં વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના આં સમભદ્રે ‘પ્રભુદ્ધરેહિણિય’ નાટક રચ્યું હતું. તે રાજાની આજ્ઞાથી મંત્રી યશોવીરે સં ૧૨૪૨ માં કુમારવિહારનો સમુદ્ધાર કરાવ્યો અને ત્યાર પછી તોરણ, ધ્વજ, મંડપ, દંડ-કળશ વગેરે ચડાવ્યા.

૩૦. ઉદયસિંહ—સં ૧૨૬૨ થી ૧૩૦૬. તેના ખંભાનાનો મંત્રી યશોવીર શિલ્પશાસ્ત્રનો મોટો જાણકાર હતો. તેણે સં ૧૨૮૭ માં લૂણિગવસહીની શિલ્પ અંગેની ભૂલો બતાવી હતી.

(—જૂઓ, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ, ઉપદેશતરંગિણી)

હુસાધવંશના ઉદયસિંહ અને તેનો પુત્ર યશોવીર પણ આ

રાજના માનીતા જૈન મંત્રીઓ હતા. તેમણે પણ આળૂ, જાલોર, માહડી વગેરે સ્થળે જિનમંદિરો બનાવ્યાં.

૩૧. ચાચિગદેવ—સં ૧૩૦૬ થી ૧૩૩૪. તેણે સં ૧૩૨૧ના ચૈત્ર વદિ અમાવસ્યા ને સોમવારે, અથવા સં ૧૩૨૬ માં સેવાડી પાસે કરેડા ગામમા લ૦ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં પૂજા માટે લાગેા ખાંધી આપ્યો તેમજ સં ૧૩૩૩ ના આસો સુદિ ૧૪ ને સોમવારે ધારાપદ્રગમ્હના આં પૂર્ણચંદ્રના ઉપદેશથી તેમની નિમ્નાના લ૦ મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં યાત્રા ઉત્સવ માટે દર સાલ અનાજ તથા દ્રમ્મોનો લાગેા ખાંધી આપ્યો, જેમાં મંત્રી ગજસિંહ અને તે દેશના વહીવટદાર તેમજ ઠમ્સિંહના નામો છે.

(—પ્રાચીન જૈં લેં સં ૦ લાં ૨, લેખાંક : ૩૩૦,
જૈંસંમ૦, ક્રમાંક : ૧૧, પ્રકં ૩૫, પૃં ૪)

૩૨. સામંતસિંહ—સં ૧૩૩૮ થી ૧૩૫૩.

૩૩. કાન્હડદે—અલાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૬ માં જાલોરમાં લડાઈ કરી તેમાં આ કાન્હડદે અને વીરમદે માર્યા ગયા હતા. પદ્મનાભ કવિએ સં ૧૫૧૨ માં તેના વિશે ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’ રચ્યો હતો.

૩૪. માલદેવ—તે કાન્હડદેનો નાનો ભાઈ હતો.

૩૫. વણવીર. ૩૬. રણવીર.

૩. ચૌહાણોની રાજવંશી (સિરૌહી)

૩૨. સમરસિંહ—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૬૨.

૩૩. મહણસિંહ—તે આળૂનો રાજા થયો.

૩૪. પ્રતાપમલ.

૩૫. વીજડ—સં ૧૩૩૩. તેનાં બીજાં નામો વીરમદે અને દશરથ હતાં. તેને હુણિગ, લૂંદ, લક્ષ્મણ અને લણ્ણવર્મા નામે પુત્રો હતા.

૩૬. હુંભાણ—સં ૧૩૩૭ થી ૧૩૭૮. તેનાં બીજાં નામો લૂંદ, હુંભ, હુંભો, લાલિગ વગેરે હતાં.

૩૭. તેજસિંહ—તેના સમયે સં ૧૩૭૮ માં આળૂ ઉપર શેડ જેલ્હાના વંશના શા. લાલિગ, વીજડ વગેરે ૬ ભાઈઓએ વિમલ.

વસહીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેજસિંહના ભાઈ તિલુણકે વશિષ્ઠનું મંદિર બંધાવ્યું.

૩૮. કાન્હડદે—સં ૧૩૯૩ થી ૧૪૦૦. ૩૯. સામંતસિંહ, ૪૦. સલખણ, ૪૧. મહારાવ રણમદલ, ૪૨. શિવભાણુ—તેણે સં ૧૪૬૨માં કિલ્લા સાથે સિરણુવાવ ગામ વસાવ્યું.

૪૩. સહસ્રમદલ—તેણે સં ૧૪૮૨ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે સિરણુવાવ પાસે સિરોહી વસાવ્યું. તે તપાં આં શ્રીમુનિ-સુંદરસૂરિનો ભક્ત હતો. અહીં પહાડી નીચે એક પડધાર પર એકીસાથે ૧૪ જિનાલયો આજે પણ શોભી રહ્યાં છે.

૬. ચૌહાણોની રાજવંશી (શાકંભરી—અજમેર)

૧૩. વાઙ્મતિરાજ પહેલો—તેને ત્રણ પુત્રો હતા. ૧૪. સિંહ-રાજ—સં ૧૦૧૩, ૧૫. વિઘ્નહરાજ ખીજે—સં ૧૦૩૦, ૧૬. તેનો ભાઈ હર્લભરાજ, ૧૭. તેનો ભાઈ ગોવિંદ, ૧૮. વાઙ્મતિરાજ ખીજે, ૧૯. વીર્યરાજ—સં ૧૦૮૨, ૨૦. તેનો ભાઈ આમુંડ, ૨૧. હર્લભરાજ (રાજ કરણનો સમકાલીન), ૨૨. વિઘ્નહરાજ ત્રીજે, ૨૩. પૃથ્વીરાજ પહેલો, ૨૪. અજયદેવ—તેણે અજમેર વસાવ્યું. ૨૫. અર્જુનરાજ—તેને પુત્ર જગદેવે સં ૧૨૦૮માં મારી નાખ્યો. ૨૬. જગદેવ, ૨૭. વિઘ્ન-રાજ ચોથો—સં ૧૨૧૨ થી ૧૨૨૦. ૨૮. અમરગંગ, ૨૯. પૃથ્વીરાજ ખીજે, ૩૦. સોમેશ્વર—સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૬. તે અર્જુનરાજ-કંચનદેવીનો પુત્ર અને સિદ્ધરાજનો દૌહિત્ર હતો. ૩૧. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ત્રીજે—સં ૧૨૩૬ થી ૧૨૪૬. તેને શહાબુદ્દીન ઘોરીએ સં ૧૨૪૬માં મારી નાખ્યો. ૩૨. હરિરાજ—સોમેશ્વરનો ખીજે પુત્ર હતો.

ચૌહાણ રાજવંશી (જૂનાગઢ)

ઇતિહાસ કહે છે કે, ગુજરાતના આવડા ચાંચિયાપણું કરતા હતા પણ વનરાજ આવડાએ તેને સદંતર બંધ કરાવ્યું.

૧: જૂઓ, દિલ્હીનાં મુસલમાન બાદશાહોનો ઇતિહાસ પ્રક્રમ ૪૪.

સોરઠના ચૂડાસમાની ગાદી ગિરનારની તળેટીમાં જૂનાગઢમાં હતી. તેઓ પણ ગિરનાર, કોડિનાર અને સોમનાથના યાત્રિકોને લૂંટતા, અને રંબડતા હતા. દરિયાનાં વેપારી વહાણોને લૂંટવાની ચાંચિયા-ગીરી કરતા. તેઓ માંસ ખાતા, દારુ પીતા, વ્યભિચાર કરતા અને આઓની લાજ લૂંટતા હતા. તેમના પાશવીજીવનનો ચિતારે 'દ્વયા-શ્રયમહાકાવ્ય'માંથી જાણવા મળે છે. તેઓ યાદવ હતા પરંતુ આ ધંધાથી આભીર કહેવાતા હતા.

કચ્છનો રાવ અને સિંધના મલ્હેષો તેમના સાગરીત હતા. મોટા ભાગે લૂંટારા રાજા માટે તિરસ્કારસ્પ્યક 'હમ્મીર' શબ્દ વપરાય છે.

ચૂડાસમાનો રાજવંશ નીચે પ્રમાણે જાણવા મળે છે—

૧. હમ્મીર—તેણે સં. ૮૬૦ લગભગમાં ગોંડલના સંઘપતિ ધારશીના સંઘને યાત્રા કરતાં શિક્ષો અને તેના પુત્રો તેમજ સુલટોને મારી નાખી ધન લૂંટી લીધું. આથી આં બપ્પલદિ અને રાજા નાગાવ-લોક અહીં આવ્યા ત્યારે ગિરનાર તીર્થ પહોંચ્યાની જેમ સ્વેતાંબર જૈનોને અપાળ્યું. (પ્રકં. ૩૨, પૃ. ૫૩૧, ૫૩૨)

૨. મૂળરાજ. ૩. વિન્ધવરાહ (ધરણીવરાહ).

૪. અહરિપુ—તેણે સં. ૯૬૬ લગભગમાં એક યાત્રાસંઘને લૂંટવા ધાર્યું પણ આં બલિલદ્રસૂરિની વિદ્યાથી તેને તેમની આગળ નમવું પડ્યું. તેણે માફી માગી અને સઘે તિર્લકપણે યાત્રા કરી.

(પ્રકં. ૩૪, પૃ. ૫૭૫, ૫૭૬)

રાં માં મહીપતરામ નીલકંઠ લખે છે કે, 'સોરઠનો રાજા અહરિપુ પ્રભાસ-સોમનાથની યાત્રાએ જનારને લૂંટવા લાગ્યો. જૂનું-પતિએ તેને સજા કરવાને ચડાઈ કરી. એ સમયે કચ્છનો રાજા લખો તથા કેટલાક મિત્ર અને માંડલિક રાજા સોરઠના રાજાની કુમકે ગયા, તેથી તેની કને જબરું લશ્કર થયું. મૂળરાજે તેનો પરાજય કર્યો. અહરિપુ અને લખો રણમાં પડ્યા.'

(—ગુજરાતનો અંશિષ્ટ ઇતિહાસ, પૃ. ૧૧)

૫. કવાત—મં. ૧૦૩૮, ૬. રા' દયાડ—સં. ૧૦૫૬, ૭. નવધણ

પહેલો—સં ૧૦૮૦, ૮. ખેંગાર—સં ૧૧૦૦. તે એક દિવસે શિકારમાં ભૂલે પડ્યો. તેણે એક ચારણને માર્ગ પૂછ્યો. ચારણે સાફ સાફ સંભળાવ્યું કે, છવદયા એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. રા'એ ખુશ થઈ તેને ગરાસ આપ્યો. ૯. નવધણુ ખીજે—સં ૧૧૨૩.

૧૦. રા' ખેંગાર—તેણે પાટણના ધનાઢય ચાત્રાસંઘને લૂંટવાનો ઇરાદો કર્યો. તેમાંથી તેને પુષ્કળ ધન અને સોના-ઝવેરાતના દાગીના મળવાની મોટી આશા હતી. તેણે ત્યાં સંઘપતિને એક દિવસ વધુ રોક્યો પણ રાજમહેલમાં તે જ રાતે અચાનક મોટું મરણ થયું. મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિ રાજનું મન કળી ગયા હતા. તેમણે આ મરણના બહાનાથી રાજમહેલમાં જઈ રા'ને ઉપદેશ આપ્યો અને રા'ને નીતિને માર્ગ વાળ્યો. રાજા સિદ્ધરાજને જ્યારે ખબર મળી ત્યારે તેણે સોરઠ ઉપર ચડાઈ કરી અને રા' ખેંગારને છવતો પકડી પાંજરામાં પૂર્યો અને કાયમને માટે એ પાશવીલીલાનો અંત આણ્યો. (—આં ચંદ્રસૂરિકૃત 'મુણિસુવચચરિય' પ્રં ૩૮)

૧૧. નવધણુ ખીજે—સ્વં સં ૧૧૬૬.

૧૨. રા' કવાત—સ્વં સં ૧૨૦૮.

૧૩. રા' જયસિંહ—સ્વં સં ૧૨૨૮.

૧૪. રાયસિંહ. ૧૫. મહીપાલ—સં ૧૨૩૧ થી ૧૨૫૨.

૧૬. જયમલ—સં ૧૨૫૨ થી ૧૨૮૬.

૧૭. રા' મેહવો—જેનાં ખીજાં નામો રા' મહીપાલ અને રા' માંડલિક પણ મળે છે.

તપાગચ્છના આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ (સં ૧૪૭૦ થી ૧૪૯૬) પાલ મુનિ હતા ત્યારથી જ જોલવામાં ચતુર હતા. તેમણે રા' મહીપાલને રંજિત કર્યો હતો. રા' મહીપાલ તપાગચ્છના આં સોમ-દેવસૂરિની સમસ્યાપૂર્તિની કલાથી પણ ઘણો ખુશ હતો.

રા' મહીપાલે વૃદ્ધ તપાગચ્છના આં રત્નસિંહસૂરિનાં ઉપદેશથી પાંચમ, આઠમ, અગિયારસ, ચૌદશ, પૂનમ, અમાવાસ્યા એ છ પર્વતિથિઓની અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. એ સંખંધી સં ૧૫૦૭ના

માહ સુદિ ૮ ને ગુરુવારનો શિલાલેખ ગિરનારના ઉપરકોટમાં વિદ્યમાન છે.

(મોંદ૦ દેસાઈનો જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પાના : ૭૧૯.

૨૧' મહીપાલે આ૦ રત્નસિંહસૂરિના ઉપદેશથી ગિરનારતીર્થમાં ૭૦ નેમિનાથના જિનપ્રાસાદને સોનાના પતરાંથી મઢાવ્યો. તેનો શિલાલેખ ગિરનાર પર છે, તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે—

વૈશેડસ્મિન્ યદુનામકામ્બરપતેરત્યુગ્રગૌર્વાલે-
રાસીદ્ ગજકુલં ગુગૌઘવિપુલં શ્રીયાદવસ્યાતિમત્ ।
અગ્રામૂઢપમણ્ડલૈનતપદ. શ્રીમણ્ડલિક્રઃ ક્રમાત્
પ્રાસાદે ગુરુહેમપત્રતતિભિયોડ્ચીકરત્રેમિન. ॥ ૧

આ૦ રત્નસિંહસૂરિના પટ્ટાભિષેકના ઉપલક્ષમાં શૂનાગૃહ-ઉપરકોટ-નો અમારિ-શિલાલેખ આ પ્રકારે છે—

સ્વસ્તશ્રીસંવત્ ૧૫૦૭ વર્ષે માઘસપ્તમીદિને ગુરુવારે શ્રીરાણાત્રીમેલ્લગ્દે-
સુત-રાડલશ્રીમહિપાલદેસુત-શ્રીમણ્ડલિક્રપ્રભુણા સર્વજીવકરુણાતત્પરેણ ઔદાર્ય-
ગામ્ભીર્યચાતુર્યશૌર્યાદિગુણરત્નરત્નસિંહસૂરીણાં પટ્ટાભિષેકાવસરે સ્તંભ-
તીર્થવાસ્તવ્ય સા૦ દેવાસુત-હાસાસુતરાત્રુલૈન.....સમસ્તજીવામયદાનકરુણ-
.....કારકેન પચ્ચમી-અષ્ટમી-ચતુર્દશીદિનેષુ સર્વજીવઅમારિઃ કારિતા ।
રાજા.....નન્તરં સિંહાસનોપવિષ્ટેન શ્રીમંડલિક્રરાજાધિપેન ધીઅમારિ પ્રાગ્નિશિત-
સ્વહસ્તલિખિતશ્રીકરિસહિતં સમર્થિતમ્ । પુરાપિ એકાદશી-અમાવાસ્યે પાન્યમાને
સ્ત્ । સપ્રતિ એતેષુ પચ્ચમી-અષ્ટમી-એકાદશી-ચતુર્દશી-અમાવાસ્યાદિનેષુ રાજા-
ધિરાજશ્રીમંડલિકેન સર્વત્રેય કન્યાણકારિણી સર્વદુસ્તિદુર્ગોપસર્ગનિવારિણી
સર્વજીવઅમારિ કાર્ય.....ચિરં વિજયતામ્ ॥

આ લેખ પછી ૨૧' માંડલિકની પ્રથંસા સંસ્કૃતમાં 'લખેલી છે. તેની નીચે પંદર લીટીમાં ગુજરાતી શિલાલેખ આ પ્રકારે છે—

(૧) પ્રથમ શ્રેય જગતિ જીવ તર્પવા સહી,

૫૫ (૨) વીજા, લોક સમન્તિ જીવ ન વિનાસવા,

(૩) લાવકમાર (લાવરાં માર) અનિ ચિડીમાર

સિંચાણકરહિં વિ આહેડાં ન કરવા કરિવા ।

(૪) મોર ન મારિવા ।

(૫) વાવર ટાંટ તુરક એહે દહાડે જીવ કોઈ
ન વિનાસડ, જે મારસિ વધ નિમ લેસિ ।

(૬) કુંભકાર પંચ દિન નિમાડ ન કરડ ।

(૭) જી કોઈ દીણિ ણણવિ આળામંગ કરડ, એ હળીઈ, રા' માંડલિક-
નાથાળી આળા સવ કળડ પાલવી, તેહનડ ગુણ ઘળા હોસિડ,
જિ કો જન ચુકડ એ દોષની તે હળડ, અમારિ પ્રવર્તાવળહાર
શ્રીમાંડલિક પ્રમુકડ આશાતળાઈ છડ ।

(—આં વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારકગ્રંથ, હિંદીવિભાગ, પૃં ૧૩૫)

૧૮. રા'ખેંગાર

૧૯. રા' મંડલિક—તે સં ૧૩૧૬માં રાજા થયો. તેણે નરસિંહ
મહેતા અને નાગબાઈ ચારણી વગેરેને ઘણો ત્રાસ આપ્યો હતો. રાજાવીને
ન છાજતા આવા વર્તનથી તે પ્રબલો પ્રેમ શુભાવી બેઠો. તેણે આલા-
વાડના એક રાજ્યના દિવાન લોબ્ધશાહનું અપમાન કર્યું તેથી તે
દિવાન તેનો બદલો લેવા માટે મહમ્મદ સુલતાનને બોલાવી લાવ્યો.

(—અંચલગચ્છની મોટી શુજરાતી પદ્માવલી, પૃં ૯૯)

સુલતાન મહમ્મદે પોતાના પુત્ર અહમ્મદને સૌરાષ્ટ્ર ઉપર મોકલ્યો.
તેણે દારકાના રાજા ભીમને માર્યો. રા' મંડલિકને જીવતો પકડી
લઈ મુસલમાન બનાવ્યો અને તેને ખાનજહાન નામ આપી અમદા-
વાદ લઈ ગયો અને આખર સુધી ત્યાં જ રાખ્યો. ખાનજહાન અમદા-
વાદમાં મરણ પામ્યો. તેની કબર અમદાવાદ શહેરના મુખ્ય બજારમાં છે.

(—રાં મં ૩૦ નીલકંઠે સને ૧૮૬૭ માં લખેલો શૂજરાતનો
સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, આવૃત્તિ : ૬; પૃં ૨૪, ૨૫)

સુલતાન મહમ્મદે સં ૧૫૪૧ માં આંધાનેર પર સવારી મોકલી
ત્યાંના રાજા જયસિંહ પતાઈ રાવલ તથા પ્રધાન ડુંગરશીને મારી

પાવાગઢને જીતી લીધો. તેણે જે ગઢો જીત્યા હોવાથી બેગડો કહેવાયો.^૧ અહમ્મદે રાણપુર સાંગ્યુ અને ચત્રુજયતીર્થનાં મંદિરોને પણ તોડ્યા હતાં.

*

મંત્રીવંશ

શ્રીમાલનગરમાં નરસિંહ પોરવાડ હતો. તેણે એક દિવસે કાલિકાના દેશમાં બેસી હજમત કરાવી, એટલે દેવીએ તેને કાઢિયો બનાવ્યો. આં ઉદયપ્રભસૂરિએ તેને કોઠ રાગથી મુક્ત કર્યો અને જૈનધર્મનો પ્રેમી બનાવ્યો. તેને નાનાગ નામે પુત્ર હતો, જેનું બીજું નામ નીનો શેઠ હતું. સં ૭૬૫.^૨

(—અંચલગચ્છની મોટી શુજરાતી પટ્ટાવલી)

પટણના મંત્રી કલ્પકે પટણના નંદરાજ્યને મંત્રીવંશ આપ્યો તેવી જ રીતે નીનાએ શુજરાતના આવડા તેમજ સોલંકી રાજ્યોને ઉઠાત્ત અને ધીર એવો મંત્રીવંશ આપ્યો.

ઠંકુર નીનો શ્રીમાલનગરમાં રહેતો હતો. તે શ્રીમાલનગરથી નીકળેલા પોરવાડવંશનો હતો. તેને એક દિવસે લક્ષ્મીદેવીએ પ્રગટ થઈને જણાવ્યું, ‘તારો અબ્યુદય ગાંભૂ નગરમાં જવાથી થશે.’ એટલે તે ગાંભૂમાં આવીને વસ્યો ત્યાં તે સંપન્ન થયો.

રાજા વનરાજ આવડાએ પાટણ વસાવી શુજરાતના રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. તે યોગ્ય પુરુષોને બોલાવીને પાટણમાં વસવાટ આપતો. તેણે નીના શેઠને ઉત્તમ પુરુષ લેખી પાટણમાં સપરિવાર વસવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. આથી તે પોતાનો પરિવાર લઈ પાટણ આવીને વસ્યો. તે વિદ્યાધરગચ્છનો જૈન હતો. તેણે પાટણમાં બલ્યોદ્ધારગચ્છ—

૧. જૂઓ, શુજરાતના સુલતાનો અને સૌરાષ્ટ્રના ગોહેલવંશનો ઇતિહાસ, પ્રક. ૪૪.

૨. નીના શેઠે પોતાની માતા નારમદેવીની યાદમાં નારગપુર વસાવી, તેમાં સં ૮૩૬ માં નાડોવગચ્છના આં ધર્મસૂરિના હાથે ૯૦ પાર્વનાથનું દેરાસર બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી

વિદ્યાધરગચ્છનું લાંઠાપલદેવનું દેરાસર બંધાવ્યું. રાજા વનરાજ તેને પિતા સમાન માનતો અને સન્માનતો હતો.

લાહીર—

લાહીરનાં બીજાં નામો લહર અને લહરધર પણ મળે છે. તે પાટણનો દાંડનાયક હતો. તે હાથીઓની પરીક્ષા કરવામાં નિપુણ હતો. એક દિવસે તે ઉત્તમ પ્રકારના ઘોડાઓ લઈ શ્રેષ્ઠ પ્રકારના હાથીઓ લેવા વિંધ્યાચલ ગયો. તે જ્યારે હાથીઓને લઈ ગુજરાત આવતો હતો ત્યારે શત્રુ રાજાઓએ તે હાથીઓ ખુંચવી લેવા તેની સાથે યુદ્ધ ખેડ્યું પરંતુ લહીરે વિંધ્યવાસિની દેવીની^૧ કૃપાથી શત્રુઓને મારી હઠાવ્યા. વનરાજ આવડાએ લહીરને સાંડેર^૨ ગામ ઈનામમાં આપ્યું. લહીરે સાંડેરમાં મંદિર બનાવી તેનાં વિંધ્યવાસિની દેવીની સ્થાપના કરી અને તે દેવીનું નામ ‘ધણુહાવી’ રાખ્યું. તેને લક્ષ્મીદેવી અને સરસ્વતીદેવી બંને પ્રસન્ન હતાં. લક્ષ્મીએ તેને પ્રસન્ન થઈ વિત્ત-પટયંત્ર આપ્યો અને લહીરે તે પટને ટંકશાળામાં સ્થાપન કર્યો, તેમજ લક્ષ્મીદેવીને મુદ્રાઓમાં (ચલણી નાણામાં) સ્થાપન કરી. એની પરંપરામાં બે-એક પેઢી પછી મંત્રી વીર થયો. વચલી બે-એક પેઢીનાં નામો મળતાં નથી. લહીરનો પૌત્ર, પ્રપૌત્ર લહધર અને તેનો પુત્ર વીર હશે. પાછળના લેખકોએ નામસામ્યથી તે બંનેને એક ગણી લીધા લાગે છે. મંત્રી વીરની વંશપરંપરા નીચે મુજબ મળે છે—

૧. વીર મહત્તમ—તે સોલંકી રાજા મૂળરાજ, આમુંડરાજ, વલ્લભરાજ અને દુર્લભરાજનો મહામાત્ય હતો. તેને વીરમતી નામે પત્ની હતી. નેહ, વિમલ અને ચાહિલ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. તે વડગચ્છના આચાર્ય વિમલચંદ્રસૂરિનો શિષ્ય હતો તેમજ આં વીરગણિનો ભક્ત હતો. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૪, પૃ ૫૮૫) તે મંત્રી હોવા છતાં

૧. બનારસથી લગભગ ૧૦ માઈલ દૂર મીરખપુર પાસે ૬ માઈલ દૂર વિંધ્યાવાસિની દેવીનું મૂળ સ્થાન છે. અહીંથી વિંધ્યાચલ પહાડી શરૂ થાય છે. તે મંદિરમાં પથ્થરિસા ઘણી થાય છે.

૨. સાંડેર માટે જૂઓ પ્રકૃ ૩૭.

અંતરંગથી વૈરાગી હતો. પાછલી વયમાં તેણે દીક્ષા લીધી હતી અને સં. ૧૦૮૫માં સ્વર્ગગમન કર્યું. તેને ત્રીજો પુત્ર મહં. આહિલ્લ હતો. તેને રાણક નામે પુત્ર અને નરસિંહ નામે પૌત્ર હતો. ૬૦ નરસિંહે સં. ૧૨૦૦ ના જેઠ વદિ ૧ ને શુક્રવારે વિમલવમ્સદી (દિરી નં. ૧૧)માં ૯૦ મુનિમુદ્રતસ્વામીની પરિકરવાળી પ્રતિમા ભરાવી અને તેની આં નેમિચંદ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

૨. નેઠ અને વિમલ-એળને સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના નિવાસ-સ્થાન જેવા હતા. તેમને વાહિલ્લ નામે ત્રીજો ભાઈ હતો એમ આં રાજશેખરસૂરિ ખતાવે છે. નેઠ ગુજરાતના રાજા પ્રથમ ભીમ-દેવનો મહામાત્ય હતો અને વિમલ દંડનાયક હતો.^૧ મંત્રી વિમલે ભારતની શિક્ષકલાને અમર બનાવી તેથી ઇતિહાસમાં તેનું નામ સુવર્ણાક્ષરે લખાયેલું છે.

વિમલ-વીર મહત્તમનો બીજો પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ શ્રીદેવી હતું. તે નાનપણથી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો, શૂરવીર અને લડ-વૈયો હતો. તેનું બાણ કદી નિષ્ફળ જતું નહીં તેથી તે અમોઘ બાણા વહી કહેવાતો. રાજા ભીમદેવ તેના એકલાથી ખૂબ પ્રસન્ન હતો. તે વડો સેનાપતિ પણ હતો તેણે યુદ્ધો કરી, વિજય એળવીને ગુજરાતની સીમા વધારી હતી. એના સમયમાં ચંદ્રાવતીનો રાજા ધંધૂક પરમાર ગુજરાતનો ખડિયો રાજા હતો. તે ધીરે ધીરે ગુજરાતની ધૂંસરી ફગાવી દઈ સ્વતાંત્ર થવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યો હતો. રાજા ભીમદેવે તેને પોતાના તાબે રાખવા માટે સેનાપતિ વિમલને સૈન્ય સાથે ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. ધંધૂક તો વિમલનું નામ સાંભળીને જ માળવાના રાજા લોચનદેવ પરમારને શરણે મેવાડમાં નાખી ગયો. વિમલ શાહે ચંદ્રાવતીને હાથમાં લઈ ભીમદેવની આણુ પ્રવર્તાવી.

૧. ભીમદેવ પહેલાનો મંત્રી નેઠ, દંડનાયક વિમલ અને ખયાખાતાનો પ્રધાન બહિલ્લ એ ત્રણે જૈન હતા. (ભારતીયવિદ્યા ભા. ૨, પૃ. ૫૦....) મંત્રી નેઠને ધવલ તેમજ લાલિત્ર નામે બે પુત્રો હતા. મંત્રી વિમલને ઠાઈ સંતાન નહોતું. દંડનાયકના પરિચય માટે (જુઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૭૭, ટિં. નં. ૧)

રાજા ભીમદેવે પણ વિમલને ચંદ્રાવતીનો દંડનાયક બનાવ્યો. નાહો-લના રાજાએ વિમલને સુવર્ણજડિત સિંહાસન આપ્યું અને દિવ્દીપતિ-એ છત્ર ભેટ કર્યું. (જૂઓ જિનહર્ષકૃત 'વસ્તુપાલચરિત' પ્રસ્તાવ, ૮)

તેણે સિંધ પરની લડાઈમાં રાજા ભીમદેવને ભારે મદદ કરી અને રસ્તામાં નગરઠેઠાના રાજાને ત્રણ દિવસમાં જ ખાંધી લીધો હતો.

દંડનાયક વિમલે ચંદ્રાવતીમાં રહીને રાજા ધંધૂકને કુનેહથી સમ-જાવી ફરી વાર ભીમદેવના શાસન તળે મૂક્યો અને આખૂનો રાજા બનાવ્યો.

મંત્રી વિમલ વૃદ્ધ થવા આવ્યા એટલે તે પાછલા સમયમાં ચંદ્રાવતીમાં જ રહેવા લાગ્યા. વિદ્યાધરકુલના જાલીહરગચ્છના આં સર્વાનંદસૂરિના શિષ્ય આં ધર્મધોપસૂરિ એ સમયે ચંદ્રાવતીમાં ચતુર્માસ રહ્યા હતા. મંત્રીએ નિયમિત રીતે ચાર માસ સુધી તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી તે ખૂબ પ્રભાવિત થયા. તેમને ધર્મધ્યાન તરફ વિશેષ રુચિ પ્રગટી અને પોતે યુદ્ધમાં માનવ-જાતનો ભારે સંહાર કર્યો હતો તેનો પશ્ચાત્તાપ કરતાં આચાર્યશ્રી પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે, 'તું આખૂતીર્થનો ઉદ્ધાર કર. એ સામથ્ય તારામાં છે. એમ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું થશે.' તેમની પત્ની શ્રીદેવીને પણ એ વાત પસંદ પડી.

મંત્રીએ પત્ની શ્રીદેવીની પ્રેરણાથી અક્રમ કરી અંબિકાદેવીની આરાધના કરી. અંબિકાએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે, 'વત્સ ! બોલ, તારી શી ઈચ્છા છે ?' મંત્રીએ જવાબ આપ્યો, 'દેવી ! એક તો પુત્રની ઈચ્છા છે અને બીજી ઈચ્છા આખૂ ઉપર જિનપ્રાસાદ બંધાવ-વાની છે. આપની કૃપાથી મારી તે બંને ઈચ્છાઓ પૂરી થાય.' દેવીએ કહ્યું : 'તે બે વર નહીં મળી શકે. બેમાંથી ગમે તે એક માગ.' મંત્રી વિમલ અને તેની પત્ની શ્રીદેવીએ સલાહ કરીને દેવી પાસેથી તીર્થોદ્ધાર કરવાની ભાવના પ્રદર્શિત કરી. 'તથાસ્તુ, તું ઉત્સાહથી કામ કર. તને દેવી સહાય મળ્યા કરશે.' એમ કહીને અંબિકાદેવી અંતર્ધાન થઈ ગયાં.

મંત્રી વિમલે મહારાજ લીમદેવ, આજુરાજ ધંધૂક અને મોટા ભાઈ નેહની આજ્ઞા લીધી અને તે આજુ ઉપર આવ્યો. બ્રાહ્મણોએ અહીં જૈન તીર્થસ્થાન કરવા દેવાનો સખત વિરોધ કર્યો, તેથી વિમલે અક્રમ કરી અંબિકાનું સ્મરણ કર્યું. અંબિકાદેવીએ જણાવ્યું : ‘અહીં પ્રાચીનકાળમાં (નંદિવર્ધનના સમયમાં) જૈનતીર્થ હતું. તું સવારમાં ચંપાના ઝાડ નીચે જ્યાં સાથિયો હોય ત્યાં ખોદકામ કરજે. સૌ સારાં વાનાં થશે.’ મંત્રી વિમલે સવારે શુદ્ધ-પવિત્ર ખનીને દેવીના જણાવ્યા મુજબ કર્યું. ચંપાના ઝાડ નીચે ખાડો ખોદતાં લગભગ દેવની પ્રાચીન પ્રતિમા નીકળી આવી. આ જોઈ બ્રાહ્મણો અચ્ચે પામી મૂંગા બની ગયા. પ્રાચીનકાળના જૈનતીર્થની સાબિતી સિદ્ધ થઈ એટલે વિરોધ કરી ન શક્યા, પણ જૈનમંદિર માટે જમીન આપવા તેમની તૈયારી નહોતી. મંત્રીએ ધાર્યું હોત તો રાજસત્તાથી જમીન મફતમાં પડાવી શકત પણ તે જેવો રાજનીતિજ્ઞ હતો તેવો ધર્મનીતિજ્ઞ પણ હતો. ધર્મકાર્યમાં રાજસત્તાનો ઉપયોગ અનુચિત ગણાય એમ સમજીને મંત્રીએ બ્રાહ્મણોને જમીનના બદલામાં મોંમાગી રકમ આપવાનું પોતે જણાવ્યું. બ્રાહ્મણોએ જણાવ્યું કે, ‘તમે જમીન ઉપર સોનામહોરો પાથરો. જેટલી જમીનમાં સોનામહોરો પથરાય તેટલી જમીન તમારી અને સોનામહોરો અમારી.’ વિમલે વિચાર્યું કે, મહોર ગોળ હોય છે તે પાથરતાં વચમાં જગા ખાલી રહેશે. મંદિરના કામમાં એટલી રકમ જોઈ આપવી તે ન્યાયયુક્ત નથી. તેણે તરત જ ચોરસ સોનામહોરો તૈયાર કરાવી, તે પાથરીને તેના બદલામાં જમીન લીધી. એક મહોરના પચ્ચીસ રૂપિયાના હિસાબે ગણીએ તો આ જમીનના બદલામાં રૂ. ૪,૫૩,૬૦,૦૦૦ આપ્યા હશે એવું અનુમાન થાય છે. બ્રાહ્મણો તો એ રકમ લઈને ખુશ ખુશ થઈ ગયા અને વિમલ મંત્રીની ન્યાયવૃત્તિની વાહવાહ ગાવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણો એ ધન લઈને ખીજ નગરમાં જઈને વસ્યા. મંત્રી વિમલે આ જમીનમાં ૧૪૦ કૂટ લાંબું અને ૮૦ કૂટ પહોળું ૫૪ હેરીઓવાળું લવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું તથા જૈન શિસ્પ (ચિત્ર)શાળા

ખનાવી, જેની છતમાં જીવંત એવા વિવિધ ભાવોનું શિલ્પ-આલેખન કરાવ્યું. આ મંદિર આજે પણ જગતની આશ્ચર્યકારક વસ્તુઓ પૈકીનું એક ગણાય છે. તેમાં કુલ ૧૮,૫૩,૦૦,૦૦૦ રૂા ખર્ચાયા હતા. ત્યાંનો ક્ષેત્રપાલદેવ મંદિર બંધાવવામાં મુશ્કેલીઓ ઊભી કરતો હતો તેથી તેને પણ મંત્રી વિમલે નૈવેદ્ય અને સાત્ત્વિક સામર્થ્યથી અનુ બ કર્યો હતો.

મંત્રી વિમલ શાહે પ્રતિષ્ઠાપ્રસંગે મહારાજ, રાણા, મંડલિક, જૈન-અજૈન સૌને આદરભર્યું આમંત્રણ આપ્યું હતું. નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ તેમજ વિદ્યાધર એમ ચાર પ્રધાન ગચ્છોના જૈનાચાર્યોને અહીં પધરાવ્યા હતા. આ ચાર ગચ્છો પૈકી તે વિદ્યાધરગચ્છોને ઉપાસક હતો અને તે ગચ્છના આચાર્ય ધર્મધોષસૂરિના ઉપદેશથી જ તેમણે આ તીર્થ સ્થાપન કર્યું હતું. ચંપાના ઝાડ નીચેથી લં આદિનાથની જે પ્રતિમા પ્રગટ થઈ હતી તેને તેમણે ચોપન દેરીઓ પૈકીની ૨૦ મી દેરીમાં સામાન્ય રીતે સ્થાપન કરી હતી. સ્થાપનાના દિવસે અતીવ શુદ્ધ અને શુભ મુહૂર્ત હતું. તે મૂર્તિને તેમાં સ્થાપન કર્યા પછી મંદિરનું કાર્ય ખૂબ સારી રીતે અને ઝડપથી થવા લાગ્યું એટલે તે મૂર્તિને ત્યાંથી ન ઉઠાવતાં ત્યાં જ કાયમ રાખી અને મૂળનાયક તરીકે લં આદીશ્વરની ધાતુની નવી પ્રતિમા તૈયાર કરાવી. તેની સં ૧૦૮૮ માં રાજગચ્છના આં વર્ધમાનસૂરિ વગેરે ચાર ગચ્છોના આચાર્યોના કરકમલ વડે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ‘આખૂરાસ’ (સં ૧૨૮૬)માં જણાવ્યું છે કે—

‘ચહું આયરિયેહિં પઢિટ્ઠય વહુમાવ મરંત ॥’

તે દિવસે આખૂપર્વત પર સોનાનો સૂર્ય ઊગ્યો હતો. સર્વત્ર આનંદ અને ઉલ્લાસ છવાયો હતો. મંત્રી વિમલ અને મહં શ્રીદેવીના દિલમાં હર્ષનો મહેરામણ ઊછળતો હતો. તેમણે પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી અભિષેક કર્યો. શુરુમહારાજને લક્ષ્મીલરી અંજલિ અર્પી. આગંતુક સર્વ જનોનું ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું. યાચકોને મોંમાગ્યું દાન આપ્યું. એ દિવસ ધન્ય હતો. આવેલા સૌ પોતે ગૌરવ અનુભવતાં હતાં અને સૌ

ભાગ્યશાળીઓ પોતાને ત્યાં પહોંચી આવેલા દિવસ અને ઘડી આવે એવી અભિ-
લાષા રાખતાં વિમલજિત યવા લાગ્યાં. ભાટ-ચારણોએ પણ પોતાના આશી
ર્વાદના કોશમાં 'વિમલગ્રીવપ્રમાતમ્'ની પુણ્ય નામાવલિ જીમેરી. આ તીર્થ
આજે પણ અજોડ સિદ્ધધામ ગણાય છે. એ જ કારણે વિમલ મંત્રી
ઇતિહાસમાં અમર નામના નોંધાવો ગયેલ છે. સોમધર્મગણિએ 'ઉપ-
દેશસપ્તતિકા'માં લખ્યું છે કે, એ મંદિરનો મંડપ તેમના નાના
ભાઈ ચાહિલે બંધાવ્યો હતો. મંત્રી વિમલે શ્રીદેવીના નામથી શ્રીપુર
વસાવ્યું, જે આજે સરોતરા નામે વિદ્યમાન છે. આ તીર્થની સ્થાપના
પછી મહામાત્ય વીરના વંશજો પોતાને વીરવંશના તથા વિમલ-
વંશના બતાવે છે.

(જૂઓ, અખુંદ પ્રાચીન જૈનલેખ-
સંકોહ, લેખાંક : ૫૩, ૯૨)

વિમલવસહી મંદિર ભવ્ય, વિશાળ અને મનોહર છે. આખૂમાં
૬૨ મહિને ધરતીકંપ થતો હોવાના કારણે તેનું શિખર નાનું બના-
વેલું છે. એ જ કારણે આખૂ ઉપરનાં જૈન તેમજ અજૈન બીજાં
મંદિરોનાં શિખરો નાનાં બનાવેલાં છે.

વિમલ મંત્રીએ શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં ચાર કરોડ
સોનામહોરો ખર્ચાઈ હતી.

વિમલ મંત્રીએ આખૂ, શત્રુજય, આરાસણ (કુંભારિયા) અને
ખાટણમાં વિમલવસહી મંદિરો બંધાવેલાં હતાં, તે આજે પણ વિદ્ય-
માન છે. તેમના વંશજોએ હમીરપુરતીર્થની સ્થાપના કરી હતી.

(-પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ, જિનહર્ષનું વસ્તુપાલચરિત
પ્ર૦ ૮, ઉપદેશ સપ્તતિકા ઉપ૦ ૪, વિમલપ્રબંધ, દ્વા-
શ્રયમહાકાવ્ય, આ૦ જિનલદ્રનો પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ)

વીર મહત્તમનો ત્રીજો પુત્ર મહંત ચાહિલ હતો. તેની પરં-
પરામાં અનુક્રમે (૨) ચાહિલ, (૩) રાણાક અને (૪) નરસિંહ યવા-
હંત નરસિંહે સં૦ ૧૨૦૦ના જેઠ વદિ ૧ ને શુક્રવારે વિમલવસહી
(દેરી નં૦ ૧૧)માં બૃહદ્ગમ્મના આ૦ નેમિચંદ્રસૂરિના હાથે ભ૦

મુનિમુવ્રતસ્વામીની પરિકરવાળી પ્રતિમા ભરાવી, સ્થાપન કરેલી છે. મહંં ચાહિલના વંશજો પોતાને શેઠ નીનાના વંશના, મંત્રી વીરના વંશના કે મંં વિમલના વંશના ગતાવે છે.

(જૂઓ, અર્ધુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૫૩, ૯૨)

એ જ વંશમાં અભયસિંહ, તેના પુત્રો જગસિંહ, લખમીસિંહ, કુરસિંહ તથા જગસિંહનો પુત્ર ભાણુસિંહ નામે થયા. તેઓએ સંં ૧૩૯૪ માં વિમલવસહીમાં અંબિકાદેવીની પ્રતિમા ભરાવી હતી.

મહંં ચાહિલના વંશના શેઠ વલ્લભદાસ વિક્રમની અઢારમી સદીમાં પાટણની પોરવાલ જ્ઞાતિમાં અગ્રેસર હતા. તેમના પુત્ર શેઠ માણેકચંદે સંં ૧૭૮૫ ના માગશર સુદિ ૫ ના દિવસે ચોવીશ જિનના ચોવીશવટા બનાવીને તેની ભં વિદ્યાસાગરજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (—અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી)

૩. ધવલ અને લાલિગ—આ બંને ભાઈઓ ગુજરાતના રાજા કર્ણુદેવના મંત્રીઓ હતા. ધવલ મહામાત્ય હતો. તેને આનંદ નામે પુત્ર હતો.

મંત્રી લાલિગ કામદેવ જેવો રૂપાળો હતો. તેને મહેંદુ નામે પુત્ર હતો, તે પણ મંત્રી હતો. તે દેખાવડો, શીલવાન, જિન-ગુરુ ભક્ત અમાત્ય હતો. તેને હેમરથ અને દશરથ નામે પુત્રો થયા. હેમરથ વિવેકી, શાંત, ધર્મિષ્ઠ અને જીવ-અજીવ આદિનો વિચાર કરનારો, પાપભીરુ અને બુદ્ધિમાન હતો. દશરથ પણ ગંભીર, સરળ, ક્ષમાશીલ, દાક્ષિણ્યતાવાળો, સંતોષી અને બુદ્ધિમાન હતો. તેને અંબિકાદેવી પ્રસન્ન હતી. તેણે સંં ૧૨૦૧ ના જેઠ સુદિ ૧ ને શુક્રવારે આખૂ ઉપર વિમલવસહીમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલની સ્નેહભરી દષ્ટિથી નંં ૧૦ની દેરીનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, તેમાં ભં નેમિનાથની નવી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી અને એક આરસના વિશાળ પથ્થરમાં મંં નીના, મંં લહર, મંં વીર, મંં નેઠ, મંં લાલિગ, મંં મહેંદુ, હેમરથ તથા દશરથની મૂર્તિઓ કોરાવી અને બીજા પથ્થર

ઉપર ગજારોહી મં. વિભવ અને અધારોહી દશરથની મૂર્તિઓ બનાવેલી છે.

૪. આનંદ—મં. યી આનંદને પદ્માવતી અને સવૃણા નામે બે પત્નીઓ હતી મહં. પદ્માવતીએ પૃથ્વીપાલને અને સવૃણાએ નાનૂને જન્મ આપ્યો. નાનૂને ત્રિભુવનદેવી નામે પત્ની હતી અને નાગાર્જુન તથા નાગપાવ નામે પુત્રો હતા નાગાર્જુન દંડનાયક બન્યો હતો.

મહામાત્ય આનંદે મં. ૧૨૧૨ માં વિભવવમહીમા દંડનાયક નાગાર્જુનના શ્રેય માટે ભં. સલવનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને રાજ ગમ્ધના આં. વજ્રસ્વામીના હાથે ન્યાપન કરી નાગપાવે પલ્લુ સં. ૧૨૪૫ માં વિભવવમહીમા પોતાની માતા ત્રિભુવનદેવીના શ્રેય માટે ભં. મહાવીરસ્વામીની અજનશવાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી નાગ પાલને આમવીર નામે પુત્ર હતો.

(—અર્ચુદ માચીન જૈનરેખાસ કોહ, લે. ૧૬૮, ૧૫૩)

મંત્રી આનંદ પર સૂર્યપુત્ર રવત અને ધલુહાવી દેવી પ્રસન્ન હતા તેમના કાળે જ તે મમૃદ્ બન્યો હતો ઉપસર્ગો આવતા તે બધા તેમના પ્રભાવથી શાત થઈ જતા.

તેનો દિનપ્રતિદિન પ્રભાવ વિકસતો ગયો. મહં. પદ્માવતી પણ મુરૂપા, મુશીલા, શુણ્ધિયવ, ગુરુભક્ત અને ધર્મરાગિણી શ્રાવિકા હતી તેનું પિયેર સાચવવાદમા અને મોસાળ ચદ્રાવતીમા હતું.

૫. પૃથ્વીપાલ—મં. યી પૃથ્વીપાલને નામલદેવી નામે પત્ની

૧ શ્રી રીમાલબુલોદ્ભવવીરમહામત્રિસમત્રી ।

ધીનલુપુત્રનાલિગ-સમુતમદિ દુક્કસુતેનેદમ્ ॥

મિજપુત્રવલત્રસમન્વિતેન સમત્રિદશરથેનેદમ્ ।

શ્રીનેમિનાયાવમ્ મોક્ષાર્થં કારિત રમ્દમ્ ॥

(આજ્ઞા વિમલવસહી ભગતીની દેરી નં. ૧૦ના ત્રણ સિલ લેખો અર્ચુદ માચીન જૈનલેખમદોહ લેખાક ૪૭ ૫૦ ૫૧ ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ભા. ૩, લેખાક ૨૩૬ ૫૦ ૨૫૧)

હતી અને ઠં જગદેવ અને ધનપાલ નામે પુત્રો હતા. જગદેવ ભર-
યુવાનીમાં મરી ગયો. તેની પત્નીનું નામ માલદેવી હતું.

પૃથ્વીપાલ પ્રતાપી અને ઉદાર હૃદયનો હતો. તે રાજા સિદ્ધ-
રાજ જયસિંહ અને રાજા કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો. તેનું સમસ્ત
કુટુંબ રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિનું લક્ષ્મી હતું. તેણે સં ૧૨૦૧ના
જેઠ વદિ ૬ ને રવિવારે પાલીના ભં મહાવીરના મંદિરમાં ભં
અનંતનાથનું જિનયુગલ સમર્પણ કર્યું હતું.

(-જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભા ૨, લેખાંક : ૩૮૧)

તેણે સં ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬ સુધીમાં વિમલવસહીની ઘણીખરી
દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. નવી હસ્તિશાળા ખંધાવી, જેમાં સં
૧૨૦૪ માં ઘોડા ઉપર મંત્રી વિમલની મૂર્તિ સ્થાપન કરી અને તેની
પાછળ શેઠ નીના, મં ૦ લહર, મં ૦ વીર, મં ૦ નેહ, મં ૦ ધવલ, મં ૦
આનંદ અને મં ૦ પૃથ્વીપાલની મૂર્તિઓ યનાવી સ્થાપન કરી.^૧

તેણે પિતાના કલ્યાણ માટે દંડનાયક શેઠ નીનાએ પાટણમાં
ખંધાવેલા જલિહરિય-વિદ્યાધરગચ્છના ભં ઋષભદેવના મંદિરમાં
રંગમંડપ કરાવ્યો. માતાના કલ્યાણ માટે પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વ-
નાથના દેરાસરનો રંગમંડપ કરાવ્યો. નાની માના કલ્યાણ માટે
ચંદ્રાવતીના વિદ્યાધરગચ્છના દેરાસરમાં રંગમંડપ કરાવ્યો. નાના
ખોદહણના કલ્યાણ માટે રોહ વગેરે બાર ગામવાળા રોહમંડલના
સાચણવાહપુરમાં ભં શાંતિનાથનું દેરાસર ખંધાવ્યું.

૧. આ સમય લગભગ સં ૧૨૦૬ માં રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિની
સાથે વિમલ મંત્રીના વંશજો સંઘ લઈને આખું ઉપર આવ્યા હતા અને
તેમણે જીર્ણોદ્ધારનો ઉત્સવ કર્યો હતો.

સં ૧૨૦૬॥ શ્રીશીલભદ્રસૂરીણાં શિષ્યૈઃ શ્રીચન્દ્રપ્રમસૂરિભિઃ ।

વિમલાદિસુસંધેન યુતૈસ્તીર્યમિદં સ્તુતમ્ ॥૧॥

અયં તીર્થસમુદ્ધારોડ્યત્ક્રમ્યુતોડ્કારિ ધીમતા ।

શ્રીમદાનન્દપુત્રેણ શ્રીપૃથ્વીપાલમન્ત્રિણા ॥૨॥

(-જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ લેખાંક : ૩૮૧)

મત્રી પૃથ્વીપાલ નરપરીક્ષા, નારીપરીક્ષા, ગજપરીક્ષા અથ્થ પરીક્ષા અને રત્નપરીક્ષામા નિપુણ હતો તે મહાદાની હતો તેણે સં ૧૨૦૬ થી ૧૨૨૩ માં સૂર્યેશ્વર કુમારપાલના રાજ્યમા પાટણમા વડગચ્છના સવિજ્ઞવિહારી આં સિંહસૂરિને વિનંતિ કરી તેમની પાસે ચોવીશ તીર્થ કરોના પ્રાકૃત ચરિત્રો જનાવ્યા હતા, જેમાના ' નેમિનાહચરિય, મણુચકુમારચરિય, ચદ્રપ્પહચરિય અને મરિલનાહ ચરિય ' આજે ઉપલબ્ધ થાય છે

૬. ધનપાલ—તે મત્રી પૃથ્વીપાલનો નાનો પુત્ર હતો તે સૂર્યેશ્વર કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો તેને મોટો ભાઈ જગદેવ, પત્ની રૂપિણી અને પુત્ર નરપાલ હતો રૂપિણીનું બીજું નામ પિણાઈ હોવાનું પણ જાણવા મળે છે તેણે આબૂના વિમલવસહીમા સં ૧૨૩૭ માં ૬૦ જગદેવ, મં ૦ ધનપાલ અને નરપાલની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી છે વિમલવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર અધૂરો હતો તે પૂરું કરવાનું કામ તેણે માથે લીધું સં ૧૨૪૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે જીર્ણોદ્ધાર કરી નવીન પ્રતિમાઓ ભરાવી દેગીઓ પ્રતિષ્ઠિત કરાવી મત્રી ધનપાલ, તેના દાદા મં ૦ આણંદ, દાદી મહં ૦ પદ્માવતી, પિતા મં ૦ પૃથ્વીપાલ, માતા નામસદેવી, કાકા નાન, કાકી ત્રિભુવનદેવી, કાકાનો પુત્ર નાગપાલ, મોટાભાઈ જગદેવ, ભાભી માલદેવી, પત્ની રૂપિણી અને પુત્ર નરપાલના નામની લગલગ ચોવીશ મૂર્તિઓ જનાવી છે તેઓના શ્રેય માટે જે જે વિદ્યમાન હતા તેમણે પોતે અને જે જે વિદ્યમાન નહોતા તેના માટે મં ૦ ધનપાલે મૂર્તિઓ ભરાવી સ્થાપન કરી છે આ કુટુંબની દરેક પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કાસહદગચ્છના આં સિંહસૂરિના હાથે થયેલી છે બીજા જૈનોએ પણ ઘણી પ્રતિમાઓ ભરાવી છે અને આં સિંહસૂરિ તેમજ જુદા જુદા ગચ્છના આચાર્યોના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી છે મં ૦ ધનપાલે આ અજનશવાકામા મોટાભાઈ જગદેવના શ્રેય માટે કાસહદના દેરાસરના મૂળનાયક ભં ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાની આં સિંહસૂરિના હાથે અજન શલાકા કરાવી હતી અને તે કાસહદના ત્રિનાવયમા વિરાજમાન

કરવામાં આવી હતી.

(-જૂઓ, પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૫૨)

નાગેંદ્રગચ્છના આં હરિભદ્રસૂરિએ આશરે સંં ૧૨૫૦ માં પાટણમાં મંત્રી ધનપાલની વિનતિથી 'ચંદ્રપ્રભચરિત્ર' રચ્યું.

(-જૂઓ, પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૬)

૭. નરપાલ—સંં ૧૨૪૫.

(-સંં ૧૨૨૩ લગભગમાં શ્રીહરિભદ્રસૂરિદ્વિત 'ચંદ્રપદ્યચરિત્ર' ની પ્રશસ્તિ, તે જ આચાર્યદ્વિત 'મહિલાહરિત્ર' ની પ્રશસ્તિ, સંં ૧૩૬૧ માં શ્રીમેરુતુંગસૂરિરચિત 'પ્રણંધ-ચિતામણિ', સંં ૧૪૦૫ માં શ્રીરાજશેખરદ્વિત 'પ્રણંધકોશ', પૂં જયંતવિજયજી સંપાદિત 'અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખ-સંદોહ'માંના વિમલવસહીના લેખો, સત્તરમા સંક્રાંતના કવિ-વર લાવણ્યસમયદ્વિત 'વિમલપ્રણંધ', પંં લાં ભં ગાંધી-નો 'ગુજરાતનો પ્રાચીન મંત્રીવંશ' લેખ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૦૩)

વેસટશાહવંશ-દેશલહરાવંશ

૧. વેસટ—તે ઓસિયાનો જૈન નગરશેઠ હતો. તેને વેપારીઓ સાથે વિરોધ થતાં ઓસિયા છોડી કિરાટકૂપ (કિરાડુ) આવીને વસ્યો. ત્યાં રાજા જૈનસિંહનો મંત્રી બન્યો અને તેને ઉપદેશ આપી રાજાને દયાપ્રેમી બનાવ્યો.

૨. વરદેવ—તે કિરાટકૂપનો નગરશેઠ બન્યો.

૩. જિનદેવ.

૪. નાગેંદ્ર—તેનું બીજું નામ નાયંદ હતું. તે અરડકમલ ઓશવાલ હતો.

૫. સદ્વિક્ષણ—તે એક સાર્થવાહ પાસેથી ગુજરાતની પ્રશંસા સાંભળીને પાલનપુર આવી વસ્યો. તેણે અહીં ભગવાન પાર્શ્વનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું.

૬. આજડ—કોઈ ઉદલેખ આજડને સદ્વિક્ષણના પિતા બતાવે છે.

૭. સં જોમલ—તે નિર્ધન થઈ ગયો અને મરણ પામ્યો તે સાત તીર્થોમા પ્રસિદ્ધ હતો તેને ગુણુમતી પત્ની હતી અને ૧ આશાધર, ૨ સં દેશલ અને ૩ લાવણ્યસિંહ નામે પુત્રો હતા

(૧) સં આશાધર—તે જોમલનો મોટો પુત્ર હતો તેને રત્નશ્રી પત્ની હતી તેણે દેવગિરિમા જઈ વેપાર જોડ્યો, ધન કમાયો અને યશ મેળવ્યો તથા સં ૧૩૫૨મા પાલનપુરમા ઉપકેશગચ્છના કકુદાચાર્ય સતાનીય આં સિદ્ધમૂરિના ઉપદેશથી પોતાના પિતાના કન્યાણુ માટે ‘ઉત્તજ્જયણસુત’ની વૃત્તિ લખાવી, જેને આં દેવશુભતા શિષ્ય ૫૦ પાસમૂર્તિએ વાચી સંભળાવી શેઠ આશાધરની પુસ્તકલેખન વિશેની માન્યતા એવી હતી કે—

“શ્રુતાધીન કલૌ ધર્મ નૈવ સ પુસ્તક વિના ।

પુસ્તકાનિ તુ લિહ્યતે લેક્ષ્મૈર્લમ્બવેતનૈ ॥”

(—જેન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશં ૩૪)

સં આશાધર નાની વયમા મરણ પામ્યા તેને પુત્ર નહોતો પણ માણિકદેવી, સોહગદેવી, કાશ્મીરીદેવી અને માલકાદેવી એમ ચાર પુત્રીઓ હતી તેની ગાદીએ દેશવ શાહનો મોટો પુત્ર સહજપાલ આવ્યો તેની પત્નીનું નામ મહજવદેવો હતું

(૨) સં દેશલ—તેની વિગત આગળ જણાવીશું

(૩) લાવણ્યસિંહ—તેનું ખીશુ નામ લૂણસિંહ હતું તેની પત્નીનું નામ લાછી હતું તે ન્યાયમપત્રવિલવ હતો અને દેખાવે રૂપાળો હતો નાની વયમા જ તે મરણ પામ્યો તેને જ પુત્રો (૧) સામત અને (૨) સાંગણુ નામે હતા

(૧) સામત—તેને માટે કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી

(૨) સાંગણુ—સંભવત તેનું નામ સારંગ હતું અથવા તેને સારંગ નામે પુત્ર હતો સારંગ દિલ્હી રહેતો હતો તે રાજમાન્ય હતો સં સમરા શાહ અને સારંગ વચ્ચે ગાઢ સ્નેહ હતો, એ જ કારણે ઇતિહાસમા અમરા-સારંગની બેડી વિખ્યાત બનેલી છે

૮ મં દેશલ શાહ—તે જુદિમાન હતો તેણે મોગલાઈ

આશાધરના મરણ પછી કુટુંબનો સમગ્ર ભાર ઉપાડી લીધો. તેણે પોતાના ત્રણ પુત્રો તેમજ લૂણસિંહના પુત્રોને શિક્ષણ અને સંસ્કારથી આગળ વધારવાની ચીવટભરી વ્યવસ્થા કરી. તેણે દેવગિરિમાં ભંડ પાર્શ્વનાથનું જિનમંદિર બંધાવ્યું અને આં સિદ્ધસેનસૂરિના વાસક્ષેપથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી તે પાલનપુર આવ્યો અને ત્યાંથી ખાસ કારણે પાટણમાં આવી વસ્યો. તેણે શત્રુજયતીર્થનો સંઘ કાઢી સંં ૧૩૭૧ના માહ સુદિ ૭ને ગુરુવારે પોતાના પુત્ર સમરા શાહના હાથે શત્રુજયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તે સંઘપતિ બન્યો હતો. તેના વંશજે દેશલહર નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. તેને (૧) સહજ-પાલ, (૨) સાહણપાલ અને (૩) સમરસિંહ તેમજ (૪) જનકુદેવી નામે પુત્રી વગેરે સંતાનો હતાં.

(૧) સહજપાલ—તે પિતાની આજ્ઞાથી દેવગિરિમાં દાદા આશાધરની ગાદીએ જઈને બેઠો. ત્યાંના રાજ્યએ પ્રસન્ન થઈ તેને કપૂરવાળું પાનનું બીડું આપ્યું તેથી ભાટોએ તેને ‘કપૂરધારાપ્રવાહ’^૧ બિરુદથી નવાજ્યો. પિતાની આજ્ઞા મળતાં તેણે વિશાળ ભૂમિ ઉપર ભંડ પાર્શ્વનાથનો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો, જેમાં શિખરવાળો ગભારો, રંગમંડપ, ભમતી અને કિલ્લો બનાવ્યાં. ભમતીમાં ૨૪ જિનની દેરીઓ બનાવી અને બીજી ચાર નાની દેરીઓ બનાવી. આં સિદ્ધસેનસૂરિના વાસક્ષેપથી પિતાના હાથે ૧ પાર્શ્વનાથ, ૨૪ તીર્થંકરો, સચ્ચિકાદેવી,

૧. આં કક્કસૂરિ કપૂરધારાપ્રવાહ માટે લખે છે કે—

સહજઃ શ્રીદેવગિરૌ રામદેવનૃપં ગુણૈઃ ।

તથા નિજવશં ચક્રે યથા નાન્યકયામસૌ ॥૧૩૫॥

કપૂરપૂરસુમગં તામ્બૂલં યસ્ય ચચ્છતઃ ।

કપૂરધારાપ્રવાહવિરુદં વન્દિનો દદુઃ ॥૧૩૬॥

(—સંં ૧૩૮૩નો શત્રુજયતીર્થોદ્ધારપ્રબંધ, પ્રસ્તાવ બીજો, પૃં ૧૦૧)

આથી સમગ્રજ છે કે મધ્યયુગમાં ભારતમાં રાજા-મહારાજાઓ જેને કપૂરવાળું પાન-બીડું આપતા તેને જનતા ‘કપૂરધારાપ્રવાહ’ એવા બિરુદથી નવાજતી હતી,

અખિકાદેવી, મરસ્વતીદેવી અને ગુરુમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી
(-નાલિનદન ત્રિનોદ્યાગ્રંથ, પ્ર૦ ૨, શ્લો. ૯૪૦)

તેની પત્નીનું નામ મહાલક્ષ્મી હતું કોઈ લેખક તેને મારગ
નામે પુત્ર હોવાનું જણાવે છે

(૨) માજનપાલ—તેની પત્નીનું નામ ગતિમતી હતું તેને તેના
પિતાએ ખલાત મોકલ્યો તેના વશજેનો ઉલ્લેખ મળતો નથી મલવ
છે કે, સાધુ સંજ્ઞનસિંહ તેની માદેવે આપ્યો હોય

૧ સં મમરમિહ—તે દેશવ શાહનો નાનો પુત્ર હતો તેની
પત્નીનું નામ રત્નોદીપી હતું મમરસિંહ પિતાની સાથે જ રહેતો
હતો તે પિતાની સાથે પાટણ આવી વસ્યો એ સમયે દીક્ષીના
બાદશાહ અનાઉદ્દીન ખિલજીએ અલ્લકખાનને સૈન્ય આપી ગુજરાત
જીતી લેવા મોકલ્યો તેણે ગુજરાત જીતી લીધું અને ત્યાંનો સૂબો
થઈ બેઠો તે પાટણમાં સર્વમાન્ય સમરમિહના શુદ્ધ વ્યવહારને દેખી
તેના ઉપર ખૂબ પ્રમદ હતો તે મમરસિંહની દરેક વાતને બરાબર
માલગતો, માન્ય કરતો અને તે અમલમાં મૂકવા પ્રયત્નશીલ રહેતો

સં ૧૩૬૬ માં સુસ્વિમ સૈન્યે ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં હિંદુ
તીર્થો ઉપર વિનાશ વેર્યો મૂર્તિઓ તોડી નાખી એ વેળા શત્રુજય
તીર્થમાં પણ ઘણી તોડફોડ કરી અને મૂળનાથ શ્રીઆદિશ્વરની
મૂર્તિને ખડિત કરી

આ અંગે છૂટાછવાયા એવા ઉલ્લેખો મળે છે કે, સુસવમાનો મૂર્તિઓ
ભાગે છે એવી દહેશતથી લોકો ભય અનુભવવાની પ્રતિભાને પીરમખેટ
લઈ ગયા અને ત્યાં સુરક્ષિત સ્થળે છુપાવી દીધી સાધારણ જનતાએ
માની લીધું કે તીર્થની રખવાવ દેવીએ તે પ્રતિમાને ગુપ્ત સ્થાને
છુપાવી છે શેઠ ગોસલને તીર્થનો ભગ થયેલો જાણી ભારે આઘાત
લાગ્યો તેણે આંસિદ્ધસેન પાસેથી શત્રુજયતીર્થના અગાઉના ઉદ્ધારોનો
ઇતિહાસ સાંભળી પુત્ર સમરા શાહને આજ્ઞા કરી કે, ‘તું શત્રુજય
તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ’

સમરાશાહે ગુરુ પાસે જઈ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, ‘જ્યાં સુધી શત્રુ

જ્યતીર્થનો ઉદ્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી હું પ્રતિદિન એ વખત લોજન, તૈલાભ્યંગ સ્નાન, એક વિગર્હનો ત્યાગ કરીશ અને ભૂમિસંથારો કરીશ.’

સમરસિંહ સમય જોઈને સૂળા પાસે ગયા. સૂળો આનંદમાં હતો. સમરસિંહને જોઈને ખુશ થયો. સમરસિંહે લાગ જોઈ કહેવા માંડ્યું, ‘ખુદાવિંદ! હિંદુઓનાં તીર્થોનો નાશ થવાથી ધર્મકાર્યો અટકી પડ્યાં છે, તો મને આજ્ઞા આપ કે, હું શત્રુજ્યતીર્થને ફરીથી તૈયાર કરું. તોડજેડ એ વિધિના હાથમાં છે. તીર્થને તોડવું અને બનાવવું એ તમારા હાથમાં છે. તો તું આનો વિધિ બન અને મને ફરમાન લખી આપ.’ આ વાતથી પ્રસન્ન થઈ સૂળાએ સમરસિંહને ફરમાન લખી આપ્યું એટલું જ નહિ પણ સૌરાષ્ટ્રના હાકેમ મલિક બહેરામને આજ્ઞા કરી કે, ‘શેઠને તીર્થ બાબતમાં સર્વ પ્રકારની સગવડ કરી આપવી.’

સમરા શાહે બહિરામ શાહને ખુશ કરી તેની સમ્મતિ પણ મેળવી લીધી.

સમરા શાહની ઈચ્છા હતી કે, મંત્રી વસ્તુપાલે મૂર્તિ માટે છુપાવી રાખેલ મસ્માણી પથ્થરમાંથી નવી પ્રતિમા બનાવવી પણ પાટણમાં ભં અરિષ્ટનેમિના મંદિરમાં આં સિદ્ધસેનની સુખ્યતામાં સંઘ મળ્યો. સંઘે ગંભીર વિચારણા કરી આજ્ઞા આપી કે, મંત્રી વસ્તુપાલ-વાળી ફલહી હાલ એમ ને એમ રાખવી અને આરાસણથી નવી ફલહી મંગાવવી ને તેમાંથી નવી પ્રતિમા ઘડીને સ્થાપન કરવી.

સમરા શાહે પિતાની આજ્ઞા મેળવી માણસોને ત્રિસંગમકર મોકલ્યાં. તેમણે ત્યાં જઈ ત્યાંના રાજા મહીપાલની આજ્ઞા મેળવી બાણમાંથી મોટી શિલા કઢાવી અને શિલ્પીઓ પાસે નવી મૂર્તિ ઘડાવી તૈયાર કરાવી. આ તરફ સમરા શાહે મૂળ આદીશ્વર પ્રાસાદનો પાયાથી તે કળશ સુધીનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. બીજા તે શ્રીવત્સકુળના

શ્રીવત્સવંશ—

(૧) છાહડના વંશમાં (૪૩) આં માણિક્યપ્રભ તેમજ (૪૯) આં કમલ-પ્રભચરિ થયા,

શેઠ સ્થિરદેવના પુત્ર લૂંક વગેરે શ્રાવકોએ બીજી બીજી દેરીઓનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. દરમિયાન ઘડાયેલી નવી પ્રતિમા ભાંડુ, પાટણ, પીપરાળી થઈ પાક્ષીતાણા પહોંચતી કરવામાં આવી. ■ દિવસમાં તે પ્રતિમાને શત્રુજયગિરિ ઉપર ચડાવી દેવામાં આવી.

સર્વવિધાવિશારદ મુનિ બાહ્યચંદ્રજી પહેલેથી જ સાથે હતા. તેમણે નવી મૂર્તિને મૂળ ગાદી ઉપર સ્થાપન કરાવી.

સંઘવી દેશલે ગુરુની આજ્ઞા લઈ, મુહૂર્ત જોવરાવી, દેશોદેશ આમંત્રણ મોકલી, શુભ દિવસે પાટણથી શત્રુજયનો છરી પાળતો યાત્રા સંઘ કાઢ્યો. ગુજરાતના સૂબા અલ્લખજીને સંઘની રક્ષા માટે મોટું સૈન્ય સાથે મોકલ્યું. આ સંઘમાં લોજન-પાંગરણ વગેરેની દેખરેખ સંઘ સમરા શાહ રાખતા હતા અને શેઠ સોમપાલ સંઘની દેખરેખ રાખતા હતા. સઘે પીપરાળી ગામ પાસે આવી દૂરથી શત્રુજયતીર્થનાં દર્શન કર્યાં. પાક્ષીતાણા આવીને શ્રીસઘે મંત્રી વસ્તુપાલનાં ધર્મપત્ની લલિતાદેવોના નામથી બંધાયેલા લલિતા સરોવરના કિનારે પડાવ નાખ્યો.

એ જ સમયે ખંભાતથી સાજનપાલ અને દેવગિરિથી સહજપાલ સંઘ સાથે પાક્ષીતાણા આવી પહોંચ્યા. પિતા, પુત્ર અને ભાઈઓનો કુટુંબમેળાવડો પાક્ષીતાણામાં થયો અને સૌ હર્ષ પામ્યા.

(૨) ધરોભટના વચ્ચે (૪૨) આઠ શ્રીપ્રભ થયા તેમજ (૪૬) આઠ પ્રતાપિલકચરિ થયા. (૪૭) આઠ રત્નપ્રભ થયા.

(૪) શ્રીકુમાર-તેણે જૂઠું જામમાં આઠ કચલપ્રભને આચાર્યપદ અપાવ્યું. પત્ની અભવત્રી, પુત્રો ગોલાક, બોડાક, સાર્દહાક.

(૯) જસાક-તેણે તથા જૈન વર્જિયાએ પોતાના વંશના આઠ રત્નપ્રભના ઉપદેશથી ઉપદેશમાળા લખાવી. (જૈનપુન્યપ્રસંગ, પ્ર૦ ૮૬)

સ્થિરપાલના પૂર્વજો-(૧) ધનદેવ પોરવાડ (ગવોર), સહજલદેવો, (૨) પલ્લાક, (૩) ઝાંઝ, (૪) આસાધર, (૫) ગોમિત્ર, (૬) પદ્મ (સુરલક્ષ્મી), (૭) સ્થિરપાલ (દિલ્હી) સં. ૧૪૧૮ ક્રિષ્ટક વર્ષ ૧૦.

(-જૈન પુસ્તકપ્રસસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૮૬)

આ સંઘર્ષા ઉપકેશગચ્છતા આં દેવગુપ્તસૂરિ, આં સિદ્ધસેન-
સૂરિ અને આં કમ્પસૂરિ (ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી, પટ્ટાંક : ૬૪, ૬૫,
૬૬, પ્રક્રં ૧) નાગેદ્રગચ્છતા આં પ્રમાનંદસૂરિ, ભાવપદગચ્છતા
આં વીરસૂરિ, તેમજસૂરિસંતાનીય આં વજ્રસેન, ચારાપદગચ્છતા
આં સર્વદેવસૂરિ, પ્રહાણગચ્છતા આં જગત્તસૂરિ, નિર્ણનિગચ્છતા
આં આરદેવસૂરિ, નાણકગચ્છતા આં સિદ્ધસેનસૂરિ, પ્રહરગચ્છતા
આં ધર્મધોપસૂરિ (પ્રક્રં ૪૬), પૂર્વ પોષાગચ્છતા આં રતનાકર-
સૂરિ (પ્રક્રં ૪૩ પટ્ટાંક. ૪૬) વગેરે મુખ્ય આચાર્યો આ સંઘર્ષા
પધાર્યો હતા.

સમરશાસે સં ૧૩૭૧ના મહા સુદિ ૭ને શુક્રવારના દિવસે
ભં આદીચરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સંઘ વીશ દિવસ ગિરિશં ઉપર રહ્યો. સં સવજપાસે આચાર્યો,
વાચનાચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, મુનિઓ વગેરે ૨૦૦ સાધુઓનો સત્કાર કર્યો.

૧. સં ૧૩૬૮માં સત્ત્વગચ્છતાનો ભંગ થયો અને સં ૧૩૭૧ના
મહા સુદિ ૭ને શુક્રવારે તીર્થનો ઉદાર કરાવ્યો. આ પ્રસંગે ઘણા ગચ્છતા
આચાર્યો વિદ્યમાન હતા. (આ આચાર્યોના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ આં
દેવગુપ્તસૂરિ, આં સિદ્ધસેનસૂરિ, આં કમ્પસૂરિ (પ્રક્રં ૧, ઉપકેશગચ્છ પટ્ટા-
વલી, પટ્ટાંક : ૬૪, ૬૫, ૬૬, પૃં ૩૨, ૩૩) આં વિશુધપ્રભ, પટ્ટપર
આં પ્રમાનંદ, શ્રીશ્ચં નામ આં પદ્મચંદ્ર (પ્રક્રં ૩૫, નાગેદ્રગચ્છ પટ્ટાવલી
ત્રીજી, પટ્ટાંક : ૫, પૃં ૮) આં વીરસૂરિ (પ્રક્રં ૩૪, ભાવચાર્યગચ્છ પટ્ટાવલી,
પટ્ટાંક : ૭, પૃં ૫૫૭) આં વર્ધમાનસૂરિ શિષ્ય આં સર્વદેવસૂરિ (પ્રક્રં
૩૫, ચારાપદગચ્છતા પટ્ટાવલી, પટ્ટાંક : ૧૨, પૃં...) આં જગત્તસૂરિ
(પ્રક્રં ૪૫, પ્રહાણગચ્છ, પૃં ૬૮) આં વજ્રસેન, આં હેમતિલકસૂરિ
(પ્રક્રં ૪૧, વાલ્દેવસૂરિ સંતાનીય) આં આરદેવસૂરિ (પ્રક્રં ૩૫, નિર્ણતિ-
કુલ, પૃં ૪૯) આં સિદ્ધસેન (પ્રક્રં નાણાવાલગચ્છ, પટ્ટાંક : ... આં રતનાકર
(પ્રક્રં ૪૩, તપાગચ્છ વડીપોષાળ, પટ્ટાંક : ૪૯) આં ધર્મધોપ (પ્રક્રં ૪૬
વડગચ્છ-તપાગચ્છ-સધુપોષાળ પટ્ટાંક : ૪૬, પૃં...)

અહીં નોંધપાત્ર હકીકત એ છે કે, આ સંઘર્ષા અને આ જીર્ણોદ્ધાર
પ્રસંગમાં ખરતરગચ્છ તથા પૂનમિયાગચ્છના આચાર્યો સામેલ ન હતા.

સંઘમાં ૭૦૦ ચારણ, ૩૦૦૦ લાટ, ૧૦૦૦થીયે વધુ ગાયકો હતા, તેઓને ખુશ કર્યા. યાત્રીઓ તેમજ શિક્ષીઓ વગેરેને રાજી કર્યા.

સંઘ ત્યાંથી ગિરનાર તીર્થમાં ગયો. ત્યાં દશ દિવસ રોકાયો. ત્યાંથી પ્રભાસપાટણ, વણથલી, દેવપાટણ, અબારા, કોઠીનાર, અને દીવખંદર યર્ધ કરી વાર પાલીતાણા ગયો.

આં સિદ્ધસૂરિએ ઉં મેરુગિરિને સંં ૧૩૭૧ના મહા સુદિ ૫ના રોજ આચાર્યપદ આપી આં કક્કસૂરિ બનાવ્યા. સંઘ પાટડી, હારિજ, મોઘલા યર્ધને પાટણુ આવ્યો. નગરજનોએ સંઘનો સત્કાર કર્યો.

સંં દેશલે સંં ૧૩૭૫માં ૭ લઘુ આચાર્યો વગેરે સાથે શત્રુંજયનો ખીજી વાર છરી પાળતો સંઘ કાઢ્યો.

આં સિદ્ધસેન સંં ૧૩૭૬ના ચૈત્ર સુદિ ૧૪ના રોજ પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સમરા શાહે શત્રુંજય ઉપર અષ્ટાપદચૈત્ય તથા દેશલવસહી જિનાલયો બંધાવ્યાં. દેશલવસહીમાં આં સિદ્ધસેન, સંં શેઠ આશાધર, સંં દેશલ, શેઠ લૂણસિંહ વગેરેની અંજલિમુદ્રામાં મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી, જે આજે પહેલી દ્વંકમાં છૂટીછવાયી ચોડેલી વિદ્યમાન છે.

દિલ્હીના બાદશાહ કુતબુદ્દીને સમરા શાહને દિલ્હી બોલાવી આહર કર્યો અને દિલ્હીમાં વેપારીઓના વકા તરીકે તેમની નિમણૂક કરી.

સમરસિંહ મહાદાની હતો. તેણે એક ગવૈયાને એક ધ્રુવપદ્મથી ખુશ યર્ધ ૧૦૦૦ ટંકા આપ્યા હતા.

ગયામુદીને પણ સમરા શાહનો ભારે સત્કાર કર્યો. દ્વંકમાં દિલ્હી હરબારમાં સમરા શાહની લાગવગ ઘણી વધી ગઈ.

બાદશાહે પાંડુ દેશના રાજા વારવલ્લને કેદમાં પૂર્યો હતો, સમરસિંહે તેને છોડાવી પાંડુ દેશની ગાદીએ બેઠાડ્યો, આથી સમરસિંહને ‘રાજસ્થાપનાચાર્ય’ તરીકેનું બિરુદ મળ્યું. સમરસિંહે સંં ૧૩૭૫માં ફરીવાર છરી પાળતો શત્રુંજયનો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો.

સમરા શાહે બાદશાહનું ફરમાન મેળવી આં જિનપ્રભસૂરિ સાથે મયુરા, હસ્તિનાપુર વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી.

સમરા શાહ દેવગિરિ ગયો. ત્યાં ગયામુદીનનો નવાબબંદો ઉલુઘ-
ખાન નામે હતો. તેણે સમરસિંહને પોતાનો ભાઈ બંદેર કરી ખૂબ
સન્માન કર્યું. તેને તિલંગનો રાજા બનાવ્યો. તે તેને તિલંગનો
મરદાર તથા ચાચા કહી બોલાવતો હતો.

મુસલમાન સૈન્યે પાંડુ દેશના રાજા-પ્રજા વગેરે ૧૧ લાખને
કેદમાં પૂર્યા હતા. તેને સમરસિંહે છોડાવી મૂક્યા અને દેવગિરિમાં
નવા બેનોને વસાવી રામરાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું. ઉરંગલમાં નવું જિનમંદિર
બંધાવ્યું. સમરા શાહ સં ૧૩૯૩માં મરણ પામ્યો. આં કક્કસૂરિએ
તે જ સાલમાં પાટણમાં 'નાલિનંદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ'ની રચના કરી
શત્રુજયઉદ્ધારપ્રબંધ અં ૦ : ૨૨૪૩ બનાવ્યો.

(-જૂઓ, નાલિનંદનજિનોદ્ધાર પ્રબંધ, શત્રુજય ઉદ્ધાર પ્રબંધ
રચના સં ૧૩૯૩, પ્રબંધ-પ્રસ્તાવ પ, અં ૦ : ૨૨૪૩ વગેરે)

સમરા શાહની પત્નીનું નામ રંભોલી હતું. તેમને ૧ સાલહ, ૨
સત્ય, ૩ હુંગર, ૪ સાલિક, ૫ સ્વર્ણપાલ અને ૬ સાધુ સજ્જનપાલ
એમ છ પુત્રો હતા. તે પૈકી બીજા પુત્ર સત્યસિંહે શત્રુજયતીર્થનો
છરી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો તથા બાવન જિનાલયવાળો મોટો
જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. ત્રીજો પુત્ર હુંગરસિંહ દિલ્હીમાં
બાદશાહનો માનીતો હતો. ચોથા પુત્ર સાલિક શાહે મોટા જીર્ણો-
દ્ધારો કરાવ્યા હતા. પાંચમા પુત્ર સ્વર્ણપાલે શત્રુજયતીર્થનો છરી
પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં સાથે ચોવીશ જિનાલયો હતાં.
છઠ્ઠો પુત્ર સજ્જનસિંહ અત્યંત સાધુવૃત્તિનો હતો.

૧૦. સાધુ સજ્જનસિંહ—તે સં ૦ સમરા શાહનો છઠ્ઠો સૌથી
નાનો પુત્ર હતો. સમરા શાહના મોટાભાઈનું નામ સજ્જનપાલ હતું
અને આ છઠ્ઠા પુત્રનું નામ પણ સજ્જનસિંહ મળે છે. આ રીતે
મોટા કાકા અને ભત્રીજાનું એક જ નામ હોય એ સમજાતું નથી.
પણ એક નામ હોવાથી બંનેની જીવનઘટનાઓને અલગ કરવાનું
કામ અશક્ય છે. શિલાલેખોમાં સાધુ સજ્જનસિંહ 'સાધુ' બિરુદવાળો
અને જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરનારો લેખાયો છે.

ઇતિહાસ કહે છે કે તે સમયે સ્વલક્ષણપુર નગર, જે આજે શંખલપુર નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેમાં વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિના શેઠ વીદા શાહ, તેમની પત્ની વીરમદે અને તેમનો પુત્ર કોચર શાહ રહેતા હતા. કોચર નાનપણથી જ ધર્મશીલ અને દયાળુ હતો. એ શંખલપુર પાસેના બહુચરાણના મંદિરમાં મોટા પ્રાણીસંહાર થતો હતો. એવી લોકવાયકા છે કે, શ્વેચ્છેએ બહુચરાણનો કૂકડો મારી ખાધો. તે કૂકડો સવાર થતાં તેઓના પેટમાં કૂકડુક કૂકડુક કરવા લાગ્યો. આથી તે દેવીનું માહાત્મ્ય વધી ગયું. અહીં થતો જીવવધ નેહને કોચર શાહને ભારે દુઃખ થતું હતું. તે એકવાર વ્યાપારના કારણે ખંભાત ગયો. ત્યાં ચૌદશના દિવસે શ્રીદેવમુંદરસૂરિના પદ્મધર આઠ સાધુરત્નસૂરિના વ્યાખ્યાનમાં ગયો. વ્યાખ્યાનમાં મોટા મોટા ધનાઢય શ્રેષ્ઠીઓ બેઠા હતા. સૌએ કોચર શાહને સાધર્મિક બંધુના હિસાબે સૌથી આગળ બેસાડ્યો તે સમયે ખંભાતમાં સુલતાનનું રાજ્ય હતું. દેશલહરાવંશનો અરડકમલ સાધુ સબ્જનસિંહ બોશવાલ રાજમાન્ય મોટો જૈન હતો. તે પણ આ વ્યાખ્યાનસભામાં હાજર હતો. આચાર્યશ્રીએ સ્વાભાવિક રીતે જ જીવહયા પર સચોટ વ્યાખ્યાન આપ્યું. આ સાંભળી કોચર શાહે બહુચરાણમાં થતા પ્રાણીસંહાર વિશે સભા સમક્ષ નિવેદન કર્યું અને તેને અટકાવવા સૌને વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીના કહેવાથી સાધુ સબ્જનસિંહ કોચર શાહને પોતાના ઘેર લઈ ગયો. તેમને જમાડયા પછી તે સુલતાન પાસે લઈ ગયો. સુલતાનને સમજાવી કોચર શાહને શંખલપુરના બાર ગામનો ફોજદાર બનાવ્યો. કોચર શાહે શંખલપુર જતાં જ બાર ગામ—૧ સલખલપુર, ૨ હાંસલપુર, ૩ વડાવઝી, ૪ સીતાપુર, ૫ નાવિયાણી, ૬ બહિચર, ૭ દૂઅડ, ૮ દેલવાડુ, ૯ દેનમાલ, ૧૦ મોદેરા, ૧૧ કાલહરિ અને ૧૨ છમીધુંમાં અમારિપટલ વગડાવ્યો અને જીવહિંસા બંધ કરાવી. આ ગામોમાં તળાવમાં નંખાતી બાળ બંધ કરાવી શિકારી પ્રાણીઓને હિંસા કરવા માટે દોષી ગણાવ્યા. પશુ-પંખીઓ માટે અનાજ તથા પાણીનાં કૂડાં મુકાવ્યાં અને પરબોમાં પાણી ગળાવવાનો પ્રબંધ કર્યો.

દિલ્લીના સરખાન્ય સારંગ શાહ તથા હુંગર શાહનો કવિ ઠક્કુર દેપાલ કરતો કરતો શંખેશ્વરની યાત્રાએ જતાં શંખલપુર આવ્યો. તેણે અમારિ પળાવી જોઈ તે ખંભાત ગયો અને તેણે ત્યાં ચૌદશના વ્યાખ્યાનમાં કવિત્ત કરી કોચર શાહની ખૂબ પ્રશંસા કરી. ત્યાંથી તે શંત્રુજયતીર્થની યાત્રાએ ગયો. આ તરફ, તેણે કોચર શાહનાં કરેલાં વખાણનું કથા બિલટું આવ્યું.

સાધુ સન્નનસિંહને ઇર્ષ્યા થઈ આવી કે, કોચર શાહને જાંચે લાવનાર હું છતાં મારું નામ પાત્ર નહીં અને કોચર શાહનાં આટલાં વખાણ ! કીક છે, જોઈ લઈશ. તેણે સુલતાનને અવળી પાટી ભણાવી અને તરત જ કોચર શાહને પકડાવી જેલમાં પુરાવ્યો. આથી લોકમાં સન્નનસિંહની નિદા થવા લાગી અને શંખલપુર-ખહુચરાણમાં જીવ-હિસાનો દોર છૂટો થયો—ખૂબ હિંસા થવા લાગી.

ઠક્કુર દેપાલ ફરી ખંભાત આવ્યો ત્યારે તેને પોતાની ભૂલ અમનતઈ. તેને સ્પષ્ટ થયું કે સન્નનસિંહને ચીડવવામાં હું જ નિમિત્ત થયો છું. તેને ભારે દુઃખ થયું. સન્નનસિંહને રોજવવાનો તેણે ઇશદો કર્યો. તે સન્નનસિંહ પાસે ગયો અને કવિતોની ગદી વરસાવવા લાગ્યો. આખરે તેને ખુશ કર્યો અને સાથેસાથ જાણાવી દીધું કે, ‘તારી કૃપાથી ખહુચરાણના પૂતરીઓ પાડાઓ કાપે છે. તારી મહેરબાની છે કે અવળી મૂઠે અમારિ પળાય છે.’ સન્નનસિંહ આ સાંભળીને શરમાયો. તેણે કોચરને છોડી મૂકી ફરીથી ખાર ગામનો હાકેમ બનાવ્યો. કોચર શાહે શંખલપુરમાં ફરીથી ખાર ગામોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી.

આ ઘટના ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, સાધુ સન્નનસિંહે કોચર શાહને જાંચે લાવી ખાર ગામોમાં અમારિ પળાવી હતી. માટે જ શિલાલેખમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે, સં. ૧૪૪૨માં તે જગતના જીવોના કલ્યાણ માટે થયો, સંલવ છે કે આ ઘટના સં. ૧૪૪૨માં બની હોય. સન્નનસિંહે પછી શંત્રુજયતીર્થ ઉપર આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હતું અને સંલવતઃ પ્રહાર્યવ્રત સ્વીકાર્યું હતું. એ રીતે

તેણે શિલાલેખમાં જણાવ્યા મુજબ તીર્થંધ્ર મેળવ્યું, આથી તે ‘સાધુ’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

(-નિવૃત્તિગચ્છના આઠ આઝઢેવનો ‘સમરસાસ,’ સં ૧૩૭૧ આઠ કક્કસૂરિનો નાભિનંદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ; દેશલહરા શેઠ શિવશંકરની પત્ની દેવલદેવીએ સં ૧૫૧૬ના ચૈત્ર સુદિ ૮ને રવિવારે ઉપકેશગચ્છના આઠ કક્કસૂરિના વાચના-આર્ય વિક્તસારને વહોરાવેલ સ્વર્ણાક્ષરી કંઠપસૂત્રની લેખન-પ્રશસ્તિ શ્લોક ૬ થી ૧૭, આઠ વિજયસેનસૂરિ પ્રશિષ્ય મુનિ શુણ્વિજયજીકૃત ‘કોથર વ્યવહારિયાનો રાસ’ સં ૧૬૮૭, હીસા; ‘ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ’ ભા. ૧નો રાસ-સંક્ષિપ્તસાર’)

મહાકવિ દેપાલ—તે ભોજક જ્ઞાતિનો જૈન હતો. કવિઋષભદાસ તેના વિશે જણાવે છે કે—‘હંસરાજ વાછો દેપાલ’ (કુમારપાલરાસ). એટલે તે સમયે ગણાતા મહાકવિઓમાં તેની ગણના થતી હતી. જૈન ભોજકો પોતાને ઠાકુર તરીકે ઓળખાવે છે એ રીતે તે પોતાને ઠાકુર ખતાવે છે.

૬૦ દેપાલ દેશલહરાવંશના સં ૦ સમરા શાહની નિદ્રામાં દિડહીમાં જ રહેતો હતો. તેણે ‘૧ સ્થૂલભદ્ર કક્ષાવલી, ૨ ચંદનખાલા ચોપાઈ, ૩ હરિયાળી, ૪ સં ૧૫૨૨માં રચેલી વજ્રસ્વામીની ચોપાઈ, ૫ આર્દ્રકુમારસૂક, ૬ રોહિણિયા ચોરનો રાસ, ૭ બલક શાહ રાસ, ૮ શ્રેણિક-અભયકુમારચરિત, ૯ સં ૧૫૨૨ના અષાઢ સુદિ ૧૫ના રોજ રચેલો ‘જંખૂસ્વામી પાંચ ભવ રાસ, ૧૦ સ્થૂલભદ્ર શાગ (દંક : ૨૭), ૧૧ ‘મંગલરીવો’ વગેરે રાસ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે.

દોશીવંશ

૧. રાજકોઠારી—ગ્વાલિયરનો રાજા આમ આઠ જંખલદસૂરિનો ઉપાસક હતો. તેને રાજકોઠારી બનાવ્યો. તે ઓસવાલ જ્ઞાતિમાં દાખલ થયો અને તેનો વંશ કોઠારી તરીકે બહાર થયો. તેની પરંપરા આ પ્રમાણે છે—

૧. સરણુદેવ—ગ્વાલિયરનો રાજા નાગાવલોક, જેનું બીજું નામ આમ રાજા હતું, તે આં ગમ્પલદ્વિસૂરિનો ઉપાસક હતો. તેને એક રાણી વણિકપુત્રી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૩૮)

આમ રાજાને તે વૈશ્ય રાણીથી એક પુત્ર થયો, તેનું નામ સરણુદેવ હતું. સરણુદેવ ઓસવાલ જ્ઞાતિમાં દાખલ થયો. આમ રાજાએ તેને રાજ્યનો કોઠારી બનાવ્યો, તેનાથી કોઠારીવંશ આવ્યો. તે ચિત્તોડમાં રહેતો હતો. તેની પરંપરા આ રીતે મળે છે—

૨. રામદેવ, ૩. લક્ષ્મીસિંહ, ૪. ભુવનપાલ, ૫. ભોજદેવ (ભોજ-રાજ), ૬. ઠંકુરસિંહ (અમરસિંહ), ૭. ખેતાક (ખેતોજી), ૮. નરસિંહ.

૯. દોશી તોલાશાહ—તે મેવાડના સાંગા રાણા (સં ૧૫૬૫થી ૧૫૮૫)નો મિત્ર હતો. તે કાપડનો વ્યાપારી બન્યો. એટલે દોશી કહેવાયો. તોલાશાહ માટે શિલાલેખોમાં ‘દો’ શબ્દ વપરાયો છે. તેને ૧. તારાદેવી, ૨. લીલૂદેવી નામે બે પત્નીઓ હતી. સં તોલાશાહ અને લીલૂદેવીને ૬ પુત્રો તથા ૧ પુત્રી એમ સાત સંતાનો હતાં. પુત્રોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે—

(૧) દોશી રત્નાશાહ—તેને રજમલદે નામે પત્ની હતી તથા શ્રીરંગ નામે પુત્ર હતો. દોશી રત્નાશાહે ચિત્તોડના કિલ્લામાં મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો હતો.

(૨) પોમો—તેને પન્ના અને પાટમદે પત્નીઓ હતી તેમજ માણેક અને હીરા નામે પુત્રો હતા.

(૩) ગુણરાજ—તેને ગુરાંદે કે ગારવદે પત્ની હતી અને દેવરાજ નામે પુત્ર હતો.

(૪) દશરથ—તેને દેવલદે અને કરમદે પત્નીઓ તથા કેહલો નામે પુત્ર હતો.

(૫) ભોજક—તેનું બીજું નામ સોસાગ મળે છે. તેને ભાવલદે અને હર્ષદેવી પત્નીઓ તથા મંડન નામે પુત્ર હતો.

કર્માશાહ—તે દોશી તોલાશાહ તથા સં લીલૂદેવીનો સૌથી

નાનો છઠ્ઠો પુત્ર હતો દોગી તોવાશાહના મમયે ચિત્તોડની ગાદી પર આગા રાણો હતો અને દોગી કર્માશાહના મમયે કુલા ગણાની પાટે રાણો રાજમવજી, તેનો પુત્ર ગણો મમામગિહ, તેનો પુત્ર રાણો ન્તમિહ રાજા હતો.

આ મમયે અમદાવાદમાં મુવતાન મહમ્મદ બેગડા(મ ૦ ૧૫૧૬થી ૧૫૭૦)નું રાજ્ય હતું મહમ્મદ બેગડાના પુત્ર અહમ્મદ મિકદરે મ ૦ ૧૫૭૫-૭૭ માં મૌરાષ્ટ્ર પર મવાગી કરી સોમનાથ પારણ, ગિરનાગીર્થ, દ્વાગિકાગીર્થ અને શત્રુજયગીર્થ વગેરે હિંદુ તીર્થ ધામોનો વિનાશ કર્યો મદિરો ભાગ્યા, પ્રતિમાઓ તોડી આ વાત માલગીને દોઠ તોવા શાહને ઘણું દુઃખ થયું આ અરમામાં તપા ગરબની વડી પોપાગના ન ૦ ૫૭માં આઠ રત્નસિંહસૂરિ અને આઠ ધર્મરત્નસૂરિ રણથંભોરના મહામંત્રી સંઘપતિ ધનરાજના છરી પાગતા યાત્રાસઘ સાથે આખૂ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી ચિત્તોડ પધાર્યા. સાગા રાણાએ તેઓનું ઘણું માન મમ્માન કર્યું દોઠ તોવા શાહે આઠ રત્નસિંહસૂરિ પાને જઈ જણાવ્યું કે, 'ભગવન્ ! મુસવ માનોએ શત્રુજય મહાતીર્થ ભાગ્યું છે સ ૦ સમરા શાહે મ ૦ ૧૩૭૧ માં શત્રુજય મહાતીર્થનો મોળો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો, તે મૂળ પ્રતિમાને પણ તોડી નાખી છે તો કૃપા કરીને એ જણાવો કે, આ મહાતીર્થની સ્થાપના હવે કઈ રીતે થશે ? મારો આ મનોરથ પૂરો થાય તેવો રસ્તો બતાવો' આચાર્યશ્રીએ દોશીને શાત પાડી જણાવ્યું કે, 'મહાનુભાવ ! જિનશાસન જયવતું છે તું ભાગ્યશાળી છે તારા પુત્ર કર્માશાહના હાથે જ આ ઉદ્ધાર થવાનો છે એટલે તારા કુળને જ આ લાલ મગવાનો છે એટલે તારા પુત્રના હાથે જ તારો આ મનોરથ પુરાશે'

દોશી તોવાશાહગુરુમહારાજના મુખેથી આ ભવિષ્યવાણી સ્વામીની ને ઘણો ખુશ થયો તે પછી આચાર્યશ્રીએ કાર્યની સિદ્ધિ માટે

૧ સ ૦ ધનરાજ માટે જૂઓ પ્રક ૦ ૪૫ જૂઓ શેઠ અમલસિંહનો

ઉપાં વિનયમંડનને ચિત્તોડમાં રાખી તેમણે આગળ વિદાર કર્યો. તે પછી દોશી તોલાશાહ સ્વર્ગવાસી થયા અને શુજરાતમાં મહસ્મદ બેગડાના મરણ પછી સુલતાન શાહ, અહમ્મદ સિકંદર તથા લઘુ મહમ્મદ સુલતાનો થઈ ગયા. તે પછી સં ૧૫૮૩ ના ધ્રાવણ સુધિ ૧૪ ના રોજ બહાદુર શાહ શુજરાતનો સુલતાન (સને-૧૫૨૬ થી ૧૫૭૭) બન્યો. તે પહેલાં પોતાના પિતાથી રીસાઈને ચિત્તોડ ગયો હતો અને ત્યાં દોશી તોલાશાહનો અતિથિ બની રહ્યો. આ સમયે શાહ-બહા બહાદુરશાહ અને કર્મશાહ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી થઈ હતી. તેણે શુજરાત જતાં પહેલાં દોં કર્મશાહ પાસેથી વાટખરચીની રકમ માગી હતી. કર્મશાહે તેને વિના શરતે એક લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા.

૧૦. કર્મશાહ—તે દોશી તોલાશાહનો સૌથી નાનો અને છઠ્ઠો પુત્ર હતો, ધર્મપ્રેમી હતો, લાજ્યશાળી હતો, બુદ્ધિમાન હતો. તેને આં રત્નસિંહસૂરિની લવિષ્યવાણી મુજબ પિતાની આજ્ઞાથી શત્રુજય મહાતીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરવાની ઉત્કટ લાવના હતી. ઉપાં વિનય-મંડન કર્મશાહને આ માટે વારંવાર ઉપદેશ દેતા હતા. એવામાં તપાગચ્છના આં વિજયદાનસૂરિ ચિત્તોડ પધાર્યા. તેમણે પંચ દોં કર્મશાહને તીર્થોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપી વધુ ઉત્સાહિત કર્યો.

(—જૂઓ, નંદિવર્ધનજિનપ્રાસાદપ્રશસ્તિ)

બહાદુરશાહ શુજરાતનો સુલતાન બન્યો છે એમ જાણીને કર્મશાહ અમદાવાદ ગયો અને સુલતાનને મળ્યો. સુલતાને તેને એક લાખ રૂપિયા પાછા આપી પ્રેમલાવે પૂછ્યું કે, ‘મારા યોગ્ય બીજું કામ હોય તો બતાવ.’

કર્મશાહે જણાવ્યું કે, ‘તમે આજ્ઞા આપો તો મારે શત્રુજય તીર્થમાં મારા લગવાનની પ્રતિમાઓ બેસાડવી છે તો મને રત્ન આપો.’ સુલતાને પ્રસન્ન થઈ કર્મશાહને ફરમાન લાખી આપી શત્રુજય ઉપર તીર્થસ્થાપના કરવાની પરવાનગી આપી.

કર્મશાહ અમદાવાદથી ખંભાત ગયો અને ત્યાં ઉપાં વિનય

મંડનને હકીકત જણાવી અને શત્રુજય તીર્થ પર પધારવાની વિનંતિ કરી કર્માશાહ પણ સઘ આથે પાવીતાણા ગયો અને મોરગ્ના સૂખા ખાન મઝદખાને મળ્યો અને તેને સુવત્તાનનુ ફરમાન આપ્યું સૂખો શત્રુજયતીર્થ સ્થપાય એમા રાજી નહોતો, પણ સુવત્તાનનો હુકમ હોવાથી તે નિષ્પાય હતો તે મૌન રહ્યો તેને સ્વિરાજ અને નગ મિગ નામે મત્રીઓ હતા કર્માશાહે બને મત્રીઓને ધનમાનથી સતુષ્ઠ કરી પોતાના કામમા મદદગાર બનાવ્યા

ઉપાં વિનયમંડન માધુ માધ્વીના પરિવાર માથે પાવીતાણા પધાર્યા એક તરફ મૂળ જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર આપ્યો અને બીજી તરફ મહામાત્ય વન્તુપાવે મૂકી રાખેલી મમ્માણી પાવાણુની શિવાને બહાગ કઢાવી ઉપાં વિનયમંડન અને પં વિવેકધીરગણિની દેખરેખ નીચે શાજાનુમાં જાં રૂપલદેવની જિનપ્રતિમા તૈયાર કરાવી

મં કર્માશાહ છરી પાગતા યાત્રાસઘ વર્ધને પાવીતાણા આવ્યો મથે વવના (વનિતા) મરોવરને કિનારે પડાવ નાખ્યો કર્માશાહે અહીં જૈનાચાર્યોના વન્દ હસ્તે જિનપ્રતિમાની અજનશયાકાનો મોટો વિધિ કરાવ્યો અને મધજમણ કથું

સં કર્માશાહે મં ૧૫૮ શાકે ૧૫૪૩ ના વૈશાખ વદિ ૬ ને સ્વિવારે ધનવમ્મા, શુદ્ધ નવાશમા, શત્રુજયતીર્થમા જીર્ણોદ્ધાર કરેલ પ્રાચીન જિનપ્રાસાદમા તપાગચ્છની વડી પોષાગના આં વિજયધર્મ સૂરિના શિષ્ય આં વિદ્યામંડનસૂરિના હાથે જાં આદીશ્વરની નવી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને શત્રુજય મહાતીર્થનો ૧૬ મો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો

શત્રુજયતીર્થના ૧૬ મા મોટા ઉદ્ધારની પ્રશસ્તિ તપાગચ્છના આં સુમયરત્નના શિષ્ય પં વાવણ્યસમયગણિએ બનાવી અને પં વિવેકધીરગણિએ શિવા ઉપર લખી હતી આ પ્રશસ્તિના એક શ્લોક આ પ્રકારે છે—

યત્ કર્મગજેન કૃતં સુકાર્યમન્યેન કેનાપિ કૃતં હિ તન્નો ।

યન્લેચ્છગચ્ચેઽપિ તદાજ્ઞયૈવોદ્ધારઃ કૃતઃ પોદ્દશમ યેન ॥૩૫॥

(શત્રુજય તીર્થ પરનો પ્રશસ્તિ શિલાલેખ)

સંઠ કર્મશાહે કરેલ આ તીર્થ પ્રતિષ્ઠાના ઉત્સવમાં આઠ સોમ-
જય વગેરે ૧૦ આચાર્યો આહી હાજર હતા. તે સૌએ સર્વાનુમતે
ઠરાવ કર્યો કે, આ શત્રુજયતીર્થ મહાતીર્થ છે અને ૮૪ ગચ્છોનું
શ્વેતાંબર જૈનતીર્થ છે.

પ્રકરણ છત્રીશમું

*

આં સર્વદેવસૂરિ

આં સર્વદેવસૂરિ (સં ૯૮૮ થી ૧૦૬૧)—આં ઉદ્ધૃતન-
સૂરિની પાઠે આં સર્વદેવસૂરિ થયા. તે સમયે આ સ્ત્રુઘાયમાં આં
માનદેવ, આં અન્નિતદેવ, પં ૦ યરોદેવ, આં દેવ, પં ૦ આમ્મદેવ,
એમ દેવાન્ત નામવાળા ઘણા આચાર્યો થયા હતા. તે પછી પણ
ત્રણ પાટ સુધી દેવાંત નામવાળા આચાર્યો થયા. આ સૌ આચાર્યોમાં
આં દેવ ખૂબ પ્રસિદ્ધ હતા, જે સર્વદેવસૂરિના નામથી ખ્યાતિ
પામ્યા. તેમના પદ્ધર પણ આં દેવસૂરિ નામે હતા.

આં સર્વદેવસૂરિ સં ૯૯૪ માં તેલી ગામમાં વડ નીચે પોતાના
શુરુદેવના હાથે આચાર્યપદ પામ્યા. આચાર્યપદનું મુહૂર્ત સર્વોત્તમ
હતું અને આં સર્વદેવની શિષ્યપરંપરા લાંબી ચાલી, જે આજે પણ
એ જ પરંપરાના મુનિવરો વિદ્યમાન છે.

આં સર્વદેવસૂરિ સૂરિમંત્રના પ્રભાવે ઋદ્ધિધારી હતા. શુદ્ધ
ચારિત્રશીલ અને સમર્થ પ્રતિબોધક હતા. ગૌતમસ્વામીની જેમ
શિષ્યલબ્ધિવાળા હતા. તેમણે જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરી અને સં ૧૦૫૫
લગભગમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. (—ગુર્વાવલી)

તીર્થ—

તેમના ઉપદેશથી રાજ રઘુસેને રામસેનના પ્રાચીન જિનાલયનો
જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ‘રાજવિહાર’ની સ્થાપના કરી હતી અને તેમાં
સં ૧૦૧૦ માં આચાર્યશ્રીના હાથે લં ચંદ્રપ્રભ, લં અન્નિતનાથ
વગેરે ઘણી પ્રતિમાઓની અંજનચલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.^૧

૧. લં અન્નિતનાથની કલાપૂર્ણ ખડ્ગાસન પ્રતિમા આજે
માં ઝવેરીવાડમાં આવેલા લં અન્નિતનાથના દેરાસરની લામ
વિદ્યમાન છે.

તે સમયથી આ સ્થાન રઘુનાથના મંદિર તરીકે અને તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ સં. ૯૮૮ માં હથુંડીના રાવ જગમાલને સપરિવાર જૈન બનાવ્યો અને આમડે ગોત્રની સ્થાપના કરી. સં. ૧૦૨૧ માં આખૂ પાસે ઢેલડિયાના પંવાર સંઘરાવને સપરિવાર જૈન બનાવ્યો. તેના પુત્ર વિજયરાવે સંઘપતિ બની યાત્રાસંઘ કાઢ્યો, તેનું સિંધી (સંઘવી) ગોત્ર સ્થાપન કર્યું. તેમના વંશજો આજે સોજતમાં વિદ્યમાન છે. દીક્ષા—

ચંદ્રાવતીના રાજ અરણ્યરાજ પરમારના મંત્રી કુંકુણે ચંદ્રાવતીમાં વિશાળ જિનપ્રાસાદ બનાવી, તેની સં. ૧૦૧૦માં આચાર્યશ્રીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી અને આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

(—ગુર્વાવલી, તપાગચ્છ પટ્ટાવલી, પટ્ટાવલીઓ, વહીવંચાની વહીઓ, અંચલગચ્છની (ગુજરાતી) મોટી પટ્ટાવલી પૃ. ૭૪, શંખેશ્વર મહાતીર્થ પૃ. ૪, ૫)

(૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ—‘ઉપદેશમાલા’ની પ્રશસ્તિમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે, આં સર્વદેવસૂરિએ ધર્માણુ સંનિવેશ પાસે વડની નીચે સાત ઘડોના યોગમાં શુભલગ્ને વડગચ્છને જન્મ આપ્યો.

તે પ્રશસ્તિનો સાર એ છે કે, આખૂની પવિત્ર છાયામાં આવેલા ધર્માણુ સંનિવેશ પાસે મોટું વડનું ઝાડ હતું, જેને સેંકડો ડાળીઓ હતી. તેની નીચે મોટા મોટા સંઘો, સાર્થવાહો આવીને સુખેથી આરામ કરી શકતા હતા. લગભગ ૫૦૦ ગાડાં છોડી શકાય એવી વિસ્તારવાળી જગા હતી.

આં સર્વદેવસૂરિએ પોતાના જ્ઞાનબળથી લગ્નમાં સર્વકાર્યસાધક ઘડોનો યોગ જાણીને આચાર્યો બનાવ્યા ત્યારથી ચંદ્રગચ્છ વૃદ્ધિ પામી વડગચ્છ બન્યો. આ ગચ્છમાં શ્રીસીમંધરસ્વામીનું વર્ણન કરનારા (૩૭) આં જિનચંદ્રસૂરિ થયા, જે ધોળકાના ચૈત્યમાં હતા.

તેમની પાટે નયના વિદ્વાન (૩૮) આં આમ્રદેવ થયા. તેમનું વ્યાખ્યાન શુદ્ધ હતું. તેઓ શુદ્ધ મંથની રચના કરનારાઓમાં તીવ્ર બુદ્ધિવાળા અને પ્રભાવશાળી હતા. તેમની પાસે અંબિકાદેવી આવતી હતી. તેમની પાટે (૩૯) આં નેમિચંદ્ર થયા, જે ધર્મના આધારરૂપ હતા. તેમણે જે તીર્થ કરોના અરિત્રો રચ્યાં, તેથી વધુ ખ્યાતિ પામ્યા. તેમનાથી ત્રીજા (૪૦) આં યશોદેવસૂરિ થયા, જે સચ્ચારિત્રપાત્ર હતા. તેમનો મહિમા પ્રસિદ્ધ હતો. શુદ્ધ ધારણાવાળા હતા. ચંદ્રસમા અમી અશવતા હતા. શાંત સ્વભાવી અને હસમુખા હતા. તેઓ વ્યાકરણ, માહિત્ય વગેરેના વિદ્વાન હતા. તેમણે મારા અંધારભર્યા હૃદયમાં પ્રકાશ ફેલાવ્યો હતો.

આં યશોદેવસૂરિ તે જ ૫૦ યશોદેવગણિ હોવાનો સંભવ છે.

(બંભાતના શ્રીશાંતિનાથજીના જ્ઞાનભંડારની તાડપત્રી ઉપદેશમાલાની વૃત્તિ પ્રશસ્તિ—જૂઓ, શ્રીપ્રશસ્તિમંથક, પ્રકં ૩૪, પૃં ૨૬).

આ અરસામાં અનેક જૈન આચાર્યો, પ્રભાવકો, જૈન રાજાઓ, શાસ્ત્રો, તીર્થો અને જૈન સ્તૂપોની રચના થઈ.

પ્રભાવકો—

અક્ષલ રાજાના ગુરુ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, મુંજ રાજાના ગુરુ આં ધનેશ્વર, રાજા અક્ષલના ગુરુ આં નલસૂરિ, સામંતસિદ્ધ ચાવડાના ગુરુ આં બલભદ્ર, આં વાસુદેવ, આં મલ્લવાદી, આમુંડરાયના ગુરુ આં વીરગણિ (તેમનો પરિચય અગાઉ પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૦૭, ૫૦૮; પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૬ થી ૫૮૭ માં આવી ગયો છે તે) થયા હતા.

યુગપ્રધાન જ્યેષ્ઠાંગ ગણિ—તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં ૦૬૬૦થી ૧૦૬૧ છે, તેઓ જ આં વીરગણિ હોવાનો સંભવ છે. (પ્રં ૩૪, પૃં ૫૮૭)

મહાકવિ જંબૂનાથ—તેઓ ચંદ્રગચ્છના હતા. વિદ્વાન હતા. તેમણે સં ૧૦૦૫ માં ‘મણિપતિયસ્થિ, જિનશતકકાવ્ય અને ચંદ્ર-હતકાવ્ય’ વગેરે રચ્યાં છે. નાગેંદ્રગચ્છના આં સાંબ મુનિએ સં ૧૦૨૫ માં જિનશતકની વૃત્તિ રચી છે.

આં જયદેવસૂરિ—

તેમણે ‘જયદેવછંદસ્’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે; તેમાં પિંગલ-સૂત્રની જેમ ૮ અધ્યાયો છે. તેમાં વૈદિક છંદોનો પણ વ્યવસ્થિત સમાવેશ કર્યો છે. મંગલાચરણમાં લં મહાવીરદેવની સ્તુતિ કરી છે. તેની ઉપર ભટ્ટ મુકુલના પુત્ર હર્ષદે વૃત્તિ ળનાવી છે. ‘જય-દેવછંદસ્’ની સં ૧૧૮૧ માં લખાયેલી તાડપત્રી પ્રતિ મળે છે. તેના ઉપર આં વર્ધમાને વૃત્તિ રચી છે અને શ્રીચંદ્રસૂરિએ એ વૃત્તિ ઉપર ટિપ્પણની રચના કરી છે.

૫૦ હલાયુધ ભટ્ટે ‘પિંગલછંદ’ની ટીકામાં, સુલ્હણે કેદાર-ભટ્ટના ‘વૃત્તરત્નાકર’ની ટીકામાં,^૧ અલંકારશાસ્ત્રી અભિનવગુપ્તે ‘નાટ્યશાસ્ત્ર’ની અભિનવભારતી ટીકામાં, નાગવર્મા (ઈ ૦ સં ૮૬૦)એ કાનડી ‘છંદોમ્યુધિ’માં, કવિ સ્વયંભૂ (આઠમી સદી)એ ‘છંદશ્ચૂડા-મણિ’માં, શ્રીનમિ સાધુએ રુદ્રટના ‘કાવ્યાલંકાર’ પર સં ૧૧૨૨ લગભગમાં રચેલા ટિપ્પનમાં, કં ૦ સં હેમચંદ્રસૂરિએ ‘છંદોનુ-શાસન’ની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિમાં, મહાકવિ વાગ્ભટ્ટે રચેલા ‘કાવ્યાનુશાસન’ પરની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિમાં, આં અમરચંદ્રે રચેલ ‘છંદોરત્નાવલી’માં આં જયદેવછંદસૂનાં અવતરણો આપ્યાં છે. અને તેની ઉપર પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે.

૫૦ હલાયુધ ભટ્ટ રાજ સુંજ (સં ૧૦૩૧ થી ૧૦૫૨)ની સલાના વિદ્વાન તથા ૫૦ સુલ્હણ આં જયદેવને સ્વેતાંબર જૈનાચાર્ય બતાવે છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે, આં જયદેવ વાસ્તવમાં વિક્રમની નવમી સદી પહેલાં થયા હતા.

કર્ણાટકમાં દ્વિગંબર આં જયકીર્તિ તથા તેમના શિષ્ય અમલ-કીર્તિ થયા. તેમાં જયકીર્તિએ આ ‘જયદેવછંદસ્’ના આધારે ‘છંદોનુ-શાસન’ આઠ અધ્યાયમાં બનાવ્યાનું લખ્યું છે, જે સં ૧૧૬૨માં તાડપત્રી પર લખેલું છે. આં અમલકીર્તિની પણ સં ૧૧૬૨ માં લખાયેલી

૧. રાજ કરણદેવના પુરોહિત વર્ધમાનના શિષ્ય ત્રિવિક્રમે નહીં પરંતુ રાધનાચાર્યના પુત્ર ત્રિવિક્રમે ‘વૃત્તરત્નાકર’ની સૌથી પહેલી ટીકા રચી છે.

તાડપત્રીય 'યોગસાર'ની પ્રતિ મળે છે એટલે બ્યારમી સદીમાં જય દેવજી દમ્ભના આધારે બનેલા 'જી દોનુશાસન'થી જાણાય છે કે તે ગ્રંથ તેથીયે પ્રાચીન અને લોકપ્રિય ગ્રંથ છે.^૧

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮૧, પૃ. ૮૪, શ્રીમદ્
વિજયરાજે-દ્રસૂરિ અર્ધશતાબ્દી ગ્રંથ, પૃ. ૬૮૧)

શ્રીમાન્ નેમિકુમારનો પુત્ર મહાકવિ વાગ્બટ આ. જયદેવની
'કાબ્યાનુશાસન'ની ટીકામાં નીચે પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે—

“(ટીકા—)છન્દોનૈપુણ્યં યથા—

સપતિસેવિતપાદં વરગણધરમૂર્જિતપ્રવરવૃત્તમ્ ।

શ્રીવર્ધમાનમાદૌ જયદેવં મક્તિતો વન્દે ॥”

૧. સુવિહિતશાખા-વડગચ્છ પટ્ટાવલી

આ. વર્ધમાનસૂરિની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને ગ્રંથોમાં અને શિલાલેખોમાં ચંદ્રકુલીન, બૃહદ્ગચ્છીય, સુવિહિત, અપ્રતિબદ્ધવિહારી તરીકે ઓળખાવે છે^૨ તેમની અનેક શિષ્યપરંપરાઓ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

(જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૭૨)

૧. મુખર્ષિ વિવસન કાસેજના પ્રાખ્યાપક હરિદામોહ વેનનકરે આ. જય-
દેવ, આ. જયકીર્તિ, પં. ક્રદાગ્નિ અને આ. હેમચંદ્રે રચેલા ૭૬૫થીનો
સમૂહ 'જયદામન' એ નામથી પ્રકાશિત કર્યો છે

૨ ચંદ્રકુલીન, સુવિહિત, અપ્રતિબદ્ધવિહારી

(—આ. જયદેવસંસ્કૃત 'કાણ્ય' ગીત-પ્રશસ્તિ, 'નાયા-
ધમ્મકલાઓ' ટીકા પ્રશસ્તિ, મહાવીરચરિત્ર)

વડગચ્છમાં આ. જિનચંદ્ર (—આ. હરિભક્ત 'મસ્તિનાયચરિત્ર'
'નેમિનાયચરિત્ર', 'મહાવીરચરિત્ર')

ચંદ્રકુલમાં આ. જિનચંદ્ર, આ. દેવભદ્ર, આ. દેવાનંદ વગેરે

(—સં. ૧૨૬૪ માં સ્થાપેલ મુનિસૂત્રનસ્વામિચરિત્ર)

ચંદ્રકુલમાં આ. જિનવર્ણભાસરિ યથા

(—સં. ૫૬૬ થી)

૩૫. આં ઉદ્ધૃતનસૂરિ—સં ૯૯૪.

૩૬. આં વર્ધમાનસૂરિ—સં ૧૦૮૮.^૧

વિક્રમની દશમી શતાબ્દીના અંતમાં સપાદલક્ષ દેશમાં ચિત્તોડના રાજવી અદલટરાજનો પુત્ર ત્રિભુવનપાલ નામે રાજા હતો. તે સમયે આલોહર દેશના કુચેરા નગરમાં ચૈત્યવાસી જિનચંદ્રાચાર્ય હતા. તેમની આજ્ઞામાં ૮૪ ચૈત્યો હતાં. તેમને વર્ધમાન નામે શિષ્ય હતો. તેમણે ચૈત્યોનો ત્યાગ કરી વનવાસીગચ્છના સુવિહિત આં ઉદ્ધૃતનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો.

આં ઉદ્ધૃતનસૂરિએ સં ૯૯૫ માં પોતાના સર્વદેવ વગેરે આઠ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું અને તે પછી તેમને પશુ અન્તરીમાં ભંભાવીરસ્વામીના મંદિરમાં આચાર્યપદ આપ્યું. તે શાસ્ત્રાનુસાર મુનિજીવન ગાળતા હતા, તેથી તેમની પરંપરા સુવિહિત તરીકે વિશેષ પ્રખ્યાત છે. આં જિનેશ્વર અને આં બુદ્ધિસાગર તેમના પદ્મધરો હતા. તે સં ૧૦૮૮ માં પત્યપદ્રમાં અનશન કરી સ્વર્ગ ગયા. આં અભયદેવસૂરિ તેમનો પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે—

‘તચ્ચન્દ્રકુલીન-પ્રવચનપ્રણીતાપ્રતિવદ્ધવિહારહારિચરિતવર્ધમાનાભિધાનમુનિ-પતિ’

(—ઠાળંગસુત્ત’ વૃત્તિ)

૩૭. આં જિનેશ્વરસૂરિ, આં બુદ્ધિસાગરસૂરિ—બનારસમાં ૫૦ કૃષ્ણગુપ્ત નામે ગ્રાહણ હતો. તેને શ્રીધર અને શ્રીપતિ નામે પુત્રો હતા. તે બંને બુદ્ધિમાન હતા. તેથી તેઓ વેદ-વેદાંતના પારગામી થયા. એકદા તેઓ તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યા અને ફરતાં ફરતાં માલવાની ધારાનગરીમાં આવ્યા. બંને જણુ ભિક્ષા દ્વારા જીવનનિર્વાહ કરતા. તે સમયે ધારામાં ભોજદેવ (સં ૧૦૫૭ થી ૧૧૧૨) રાજા હતો અને લક્ષ્મીપતિ નામે ધનાઢય જૈન શ્રાવક રહેતો હતો. તે શ્રીધર અને શ્રીપતિને હમેશાં ભિક્ષા આપતો હતો.

૧. વર્ધમાનસૂરિવરો. (જૂઓ, પ્રકં ૩૨, ૫૦ ૫૦૬.)

તેના ઘરમાં ભીંત પર વીરા લાખ ટકાનો લેણદેણનો હિસાબ નોંધા
યેલો હતો. જાને લાઈઓ એ હિસાબને રોજ જોતા હતા, તેથી
જાનેને તે મુખપાક જેવો થઈ ગયો હતો. એક વેળા શેઠના ઘરમાં
આગ લાગી, તેમાં એ હિસાબ નાશ પામ્યો. આથી શેઠ ગમગીન
બની ગયો. બીજે દિવસે જાને લાઈઓ રાજીદા નિયમ પ્રમાણે
લિક્ષા માટે શેઠને ઘેર આવ્યા. શેઠને શોકગ્રસ્ત થયેલો જોઈ વસ્તુ-
સ્થિતિ પાત્રી ગયા. તેમણે શેઠ પાસે આવીને પોતાની યાદ પ્રમાણે
નોંધ કરાવી લીધી. આથી શેઠ તે જાને ઉપર ખુશ થઈ ગયો. તેણે
જાનેને આવા બુદ્ધિશાળી બાણી, જો તેઓ જૈન શ્રાધુ બને તો શ્રાવે જ
પ્રભાવક થાય અને જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરે. આમ વિચારી તેઓનો
પરિચય આં વર્ધમાનસૂરિને કરાવ્યો. તે જાનેએ આ ગુરુ પરમ-
તારક લાગે છે એમ બાણીને તેમની પાસે લીધા લીધી. ધીમે ધીમે
જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી છેવટે આચાર્યપદ મેળવ્યું. ગુરુમહારાજે
તેઓનું નામ આં જિનેશ્વર અને આં બુદ્ધિસાગર રાખ્યું. જાનેને
ગુજરાત તરફ વિહાર કરવા આજ્ઞા આપી, ‘ગૃહદુર્ગુર્વાવહી’માં આં
વર્ધમાનસૂરિ વગેરે ૧૮ સાધુઓ હતા, એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

વનરાજ આવડાએ ગુજરાતના સ્વતંત્ર રાજ્યનો પાયો સં
૮૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના દિવસે નાખ્યો. તેનો રાજ્યાભિષેક પ્રથમ
પચાસરમાં અને પછી સં ૮૨૧ માં પાટણમાં જૈનાચાર્ય શીલ
ગુણસૂરિ અને આં દેવચંદ્રસૂરિના પ્રભાવક વાસકોપથી થયો હતો.
વનરાજે પણ ત્યારે એ ગુરુઓને શિષ્યપરંપરાના હકમાં તામ્રપત્ર-
ફરમાન લખી આપ્યું કે, ‘આ આચાર્યોને માનનારા ચૈત્યવાસી
યતિઓને સમ્મત મુનિરાજો જ પાટણમાં રહી શકે, બીજાઓ રહી
શકશે નહીં.’ ગુજરાતના રાજ્યોએ આ ફરમાનનું આજ સુધી અખંડ
પાલન કર્યું હતું. (—જૂઓ, પ્રકં ૩૧, પૃં ૪૯૩, ૪૯૪)

આ ફરમાનના આધારે પાટણમાં ચૈત્યવાસીઓનું વર્ચસ્વ હતું.
સંવેગી, વનવાસી, વિહરુક કે બીજા સાધુઓને રહેવા માટે પાટણમાં
સ્થાન મળતું નહોતું. સં ૧૦૮૦ માં પાટણનો રાજા હીમદેવ હતો

અને રાજપુરોહિત સોમેશ્વર હતો, જે આ. જિનેશ્વર અને આ. ભુદ્ધિસાગરનો માઓ થતો હતો. આચાર્યોએ તેમને ત્યાં જઈ વેદ, ઉપનિષદ અને જૈનાગમ સમ્મત આશીર્વાદ આપ્યો તે આ પ્રમાણે—
‘જે હાથ, પગ અને મન વિના સ્વીકારે છે, આંખ વિના જૂએ છે, ડાન વિના સાંભળે છે અને વિશ્વને જાણે છે પણ તેને કોઈ જાણતું નથી એવા નિરંજન, નિરાકાર મહાદેવ એ જ જિનેશ્વર છે તે તમારું કલ્યાણ કરે.’

પુરોહિત આ સાંભળીને ચમક્યો. સોમેશ્વર અને આચાર્યો વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. વાતવાતમાં જાણવામાં આવ્યું કે, જાને આચાર્યો તેમના ભાણેને યતા હતા અને ચૈત્યવાસીઓના કારણે તેઓને ઊતરવા યોગ્ય સ્થાન મળ્યું નથી. આથી તેણે તરત જ આચાર્યોને અતિ આદરપૂર્વક પોતાના મકાનના મેડા ઉપર ઉતારે આપ્યો. યાજ્ઞિક, સ્માર્ત, દીક્ષિત, અગ્નિહોત્રી વગેરે કેટલાયે વિદ્વાનો આચાર્યશ્રીનો સત્સંગ કરવા આવ્યા અને તેમની વિદ્વત્તા જોઈ-જાણીને ખુશ થઈ ગયા.

જૈનાચાર્યોની વિદ્વત્તાની વાત નગરમાં ફેલાઈ ગઈ. ચૈત્યવાસીઓના માણસો સાંજે તપાસ કરવા આવ્યા અને તેઓએ આચાર્યોને જણાવ્યું, ‘આ ચૈત્યવાસીઓનું ક્ષેત્ર છે અને તમે ચૈત્યવાસી નથી માટે તરત પાટણમાંથી ચાલ્યા જાઓ.’ પુરોહિતે તેઓને કહ્યું: ‘આનો નિર્ણય રાજસભામાં થશે’ એમ સમજાવીને તેઓને પાછા મોકલ્યા. ખીજે દિવસે પુરોહિતે રાજસભામાં જઈને જણાવ્યું કે, ‘દેવ! જૈનાચાર્યો મારા અતિથિ છે. જૈનોએ તેમને ઊતરવા યોગ્ય સ્થળ આપ્યું નથી. મેં તેમને ગુણગ્રાહકદષ્ટિએ જ મારે ત્યાં ઉતારે આપ્યો છે. જો આમાં મારી ભૂલ થઈ હોય તો મને દંડ આપશો.’

રાજાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘મારા રાજ્યમાં કોઈ પણ ગુણવાન પરદેશી રહી શકે છે. એને રહેવાની મના કેમ કરાય?’

ચૈત્યવાસીઓએ પોતાનો મુદ્દો રજૂ કર્યો: ‘ચૈત્યવાસીઓને સમ્મત મુનિરાજે જ પાટણમાં રહી શકે, ખીજાઓ ન રહી શકે—આ ફરમાનનો અંમલ આજ પર્યંત બરાબર થતો રહ્યો છે અને હવે પછી

પણ તેનો બરાબર અમલ થવો જોઈએ, અસલ વસ્તુ આ છે. હવે આપ જણાવો તેમ કરીએ.’

રાજાએ કહ્યું : ‘અમે પહેલાંના રાજાઓની આજ્ઞાને દૃઢતાથી પાળવાને તૈયાર છીએ, પરંતુ સાથોસાથ અમે એમ પણ ઇચ્છીએ છીએ કે, શુભીજનોનું સન્માન રૂંધાવું ન જોઈએ. તમારા જેવા ઉત્તમ પુરુષોના આશીર્વાદથી જ રાજાઓ પોતાના રાજ્યને આબાદ બનાવે છે, એ વાત પણ ધ્યાન બહાર જવી ન જોઈએ. હવે અહીં એટલું જ બની શકે કે, આપ મારી આગ્રહભરી વિનંતિથી આજ્ઞા આપો જેથી એ આચાર્યો પાટણમાં રહી શકે.’

ઐત્યવાસીઓએ રાજાની માગણીને કબૂલ રાખી સંવેગી મુનિ-વરોને પાટણમાં રહેવાની સમ્મતિ આપી. (જૂઓ, પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૮૦)

શૈવાચાર્ય જ્ઞાનદેવ તેમજ પુરોહિત સોમેશ્વરદેવે નવા ઉપાશ્રયનો પાયો નાખ્યો અને સંવ ૧૦૮૦ થી પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓને યોગ્ય ઉપાશ્રય બન્યો.

તે પછી બંને આચાર્યો માલવા તરફ વિહાર કરી ગયા અને ત્યાં જઈ અભયકુમારને દીક્ષા આપી. શુરહેવની સેવામાં આવ્યા તેઓની બેને પણ દીક્ષા લઈને મહત્તરાપદની પ્રાપ્ત કરી, જેનું નામ કલ્યાણુશ્રી મહત્તરા હતું, તથા મરુદેવી ગણિની વગેરે સાધ્વીઓ પણ હતી.

તેમની પાટે (૧) આં જિનચંદ્ર, (૨) આં અભયદેવ અને (૩) આં ધનેશ્વર એમ ત્રણ આચાર્યો થયા.^૧ તેમજ ઉપાધ્યાય ધર્મદેવ, ઉપાં મુમતિ અને ઉપાં વિમલ એમ ત્રણ ઉપાધ્યાયો થયા. આ પૈકી આં ધનેશ્વરનું બીજું નામ આં જિનભદ્રસૂરિ પણ હતું. તેમણે સંવ ૧૦૬૫માં ચંદ્રાવતીમાં ‘સુરસુંદરીચરિત્ર’ રચ્યું છે. તેમને યશ.પાલ નામે શિષ્ય હતા.

૧. અતરમ્ ૨૦ પદ્યકીર્તિ આ ત્રણે શુરભાર્તઓને એક પૃ. ૧ એક

ક્રમમાં પદ્યર નવાખ્યા છે.

શ્રી જિનવલ્લભગણિ પણ આં જિનેશ્વરસૂરિના જ શિષ્ય હતા. ?
(જૂઓ, પ્રકં ૪૦)

અથો—

આં જિનેશ્વરસૂરિએ સંં ૧૦૮૦ માં જલોરમાં હારિભદ્રીય અષ્ટકપ્રકરણ-વૃત્તિ, છઠ્ઠાણ-પગરણગાથા-૧૧૧, પંચલિંગીપ્રકરણ ગાથા-૧૦૧, પ્રમાલક્ષ્મ મૂળશ્લોક-૪૦૫, તેની વૃત્તિ અંથાઃ : ૪૦૦૦, સંં ૧૦૮૨ માં આશાવલ (અમદાવાદ)માં ‘લીલાવધિક્કહા’ અંથાઃ : ૧૮૦૦૦, સંં ૧૦૮૨ માં જલવાલિપુરમાં ઐત્યવંદનવિવરણ-અંથાઃ : ૧૦૦૦, સંં ૧૧૦૮ માં ડીંડુઆણકમાં ચોમાસામાં કહાકોસપગરણ-ગાથા : ૩૦, તેની કહાવિવરણવૃત્તિ વગેરે અથો રચ્યા છે.

આં બુદ્ધિસાગરસૂરિએ સંં ૧૦૮૦ માં જળાલીનગરમાં બુદ્ધિ-સાગર અંથાઃ ‘સપ્તસહસ્રકલ્પમ્’ ૭૦૦૦ રચ્યો. એ વ્યાકરણનો અંથ પદ્યમાં હતો. ‘શબ્દલક્ષ્યલક્ષ્મ’ અને ‘પંચઅંધી’ એ તેનાં બીજાં નામો છે.

આં અભયદેવસૂરિ એ બંને આચાર્યોનો પરિચય નીચે મુજબ આપે છે—

આં જિનેશ્વરસૂરિ, પ્રમાણશાસ્ત્ર, પ્રકરણો અને પ્રબંધોના રચનારા, જ્ઞાનીઓને માન્ય, સમર્થ વ્યાખ્યાતા, પ્રવચનનો શુદ્ધ અર્થ બતાવનાર, સુવિહિત મુનિશિરોમણિ હતા તેમજ આં બુદ્ધિ-સાગરસૂરિ તેમના નાના ભાઈ, વ્યાકરણશાસ્ત્ર વગેરેના રચયિતા છન્દોયુક્ત મિષ્ટભાષી, શ્રુતસાહિત્યના ભંડાર, સુવિહિત અને ચારિત્ર-નિષ્ઠ હતા. (—ઠાણગંધુત-વૃત્તિ, નાયાધર્મકહાઓ-વૃત્તિ પ્રશસ્તિ)

૧. શ્રીમાન નેમિકુમાર ભાંડાગારી પોરવાલે સંં ૧૧૩૮ ના પોષ વદિ ૭ ના રોજ કોટયાચાર્યની ‘વિશેષાવશ્યક લાખ્ય-ટીકા’ અંથાઃ : ૧૩૭૦૦ ની પુષ્પિકામાં લખ્યું છે કે, પુસ્તકં ચેદં વિશ્રુતશ્રીજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યસ્ય જિનવલ્લભગણેરિતિ ।

(—જેન કિટરેચર એન્ડ ફિલોસોફી, પુસ્તક નંં ૧૧૦૬ ની પુષ્પિકા, પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાં ૩, ભાંડારકર ઓરિએન્ટલ રિચર્સ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ, પૂના. મોહનલાલ દલીયંદનો ‘જેનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ પૃં ૨૧૯.)

તે બંને આચાર્યોએ પુરોહિત સોમેશ્વર, ચાણકો, શૈવાચાર્ય જ્ઞાનદેવ, રાજસલા અને ચૈત્યવાસીઓ ઉપર જે પ્રભાવ પાડ્યો છે તે તેઓની વિદ્વત્તા અને સમજાવવાની શૈલીનો પરિચાયક છે. તેઓ શાંતિથી સર્વ કાર્યોને સાધી શકતા હતા.

૩૮. આં અભયદેવસૂરિ—ધારાનગરમાં શેઠ મહીધરને ધનદેવી નામે પત્ની હતી, તેને અભયકુમાર નામે પુત્ર હતો,^૧ તે બહુ બુદ્ધિશાળી હતો અને આં જિનેશ્વરસૂરિ તેમજ આં બુદ્ધિ-સાગરસૂરિનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામ્યો અને નાની ઉંમરમાં જ ધારાનગરીમાં દીક્ષા લીધી. શુરુએ તેને મહાણુ અને આસેવનરૂપ શિક્ષા આપી, તેમજ આગમો લખાવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં આચાર્યપદવી આપી. આં અભયદેવસૂરિ પહેલેથી જ તપસ્વી અને જ્ઞાની હતા. તે સૌને આગમની વાચના આપતા હતા.

આ સમયે પણ ચૈત્યવાસીઓ અને સંવિશ્વવિહારી સાધુઓ વચ્ચે સઘર્ષ ચાલુ હતો.

આચાર્યશ્રીને આય બિલ ને લૂખાસૂકા આહાર તેમજ અતિપરિશ્રમના કારણે રક્તદોષ લાગુ પડ્યો હતો. આ રોગની જાણ થતાં તોફાની તત્વોએ વાત વહેતી મૂકી કે, આં અભયદેવ ઉત્સૂત્રપ્રરૂપક છે તેથી તેમના શરીરે કોઈ-રોગ ફાટી નીકળ્યો છે. આ સાંભળીને, આચાર્યશ્રીને ભારે દુઃખ થયું. તેમણે ધરણેંદ્રનું ધ્યાન કર્યું તેમાં ધરણેંદ્ર પાસેથી રોગશમનનો ઉપાય મળી આવ્યો. દેવી સૂચના મુજબ આચાર્યશ્રી ત્યાંથી વિહાર કરીને સેઠી નદીના કિનારે થામણા ગામમાં પધાર્યા.

કાંતિનગરના શેઠ ધનપતિને સમુદ્રમાંથી અતિ પ્રાચીનકાળમાં લરાવેલી લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા મળી હતી, તે તેણે લાવીને

૧. તેમનો જન્મ સં. ૧૦૭૨માં, દીક્ષા સં. ૧૦૭૭માં થઈ હતી. આં જિનેશ્વરસૂરિએ શુજરાતથી બહોં આવીને તેમને દીક્ષા આપી હતી, એટલે દીક્ષા સં. ૧૦૮૦માં મનાય અને આં વર્ધમાનસૂરિની હયાતીમાં આચાર્ય-પદ આપ્યું હોય તો આચાર્યપદ સં. ૧૦૮૮ સુધીમાં મળ્યું મળ્યાય.

પોતાના ઘરદેરાસરમાં સ્થાપન કરી હતી. રસસિદ્ધ યોગીશ્વર નાગાર્જુને આં પાદલિપ્તસૂરિ પાસે તેનું માહાત્મ્ય સાંભળી, તેને ચોરી લાવી, નહીં કિનારે છુપાવી તેની સમ્મુખ રસસિદ્ધિ કરી હતી. આ પ્રતિમા ગુપ્ત હતી. થામણના પટેલ મહીયલની ગાય નિરંતર ત્યાં જઈ તેની ઉપર દૂધ ઝરી આવતી હતી.^૧

આં અભયદેવસૂરિએ ત્યાં આવી, તે સ્થાનની પાકી ભાળ મેળવી ખાતરી કરી. તેમણે તેની સામે બેસીને ધ્યાન ધર્યું; ‘જય તિહુઅળવરકપ્પ’ થી શરૂ થતા બત્રીશ ગાથાના સ્તોત્ર વડે શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રભુની સ્તુતિ કરી. પરિણામે અધિષ્ઠાયકદેવ પ્રસન્ન થતાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રગટ થઈ. તેના નહવણ જળથી આચાર્યશ્રીનો રોગ શમી ગયો.

શ્રી. અભયદેવસૂરિએ વ્યાખ્યાઅંથો અને મૌલિક અંથો જે રચ્યા છે તેની યાદી નીચે મુજબ છે—

૧. ઠાણુંગસુત્ત-ટીકા અંથાઅ : ૧૪૨૫૦, સં ૧૧૨૦.
૨. સમવાયાંગસુત્ત-ટીકા અં : ૩૫૭૫, સં ૧૧૨૦.
૩. વિવાહપણ્ણત્તિસુત્ત-ટીકા અં : ૧૮૬૧૬, સં ૧૧૨૮.
૪. નાયાધમ્મકહાઓ-ટીકા અં : ૪૨૫૨ (૩૮૦૦), સં ૧૧૨૦

આસો સુદિ ૧૦ (પાટણ)

૫. ઉવાસગદ્દસાંગ-ટીકા અં : ૬૦૦.
૬. અંતગડ્દસાંગ-ટીકા અં : ૧૩૦૦.
૭. અણુત્તરોવવાઈદસાંગ-ટીકા અં : ૧૦૦.
૮. પણ્ણાવાગરણુઅંગ-ટીકા અં : ૪૬૦૦.
૯. વિવાગસુચ-ટીકા અં : ૬૦૦.

૧ નાગાર્જુને તે પ્રતિમાની સામે રસસિદ્ધિ કરી હતી. તે રસ ધુંટવાને માટે રાગ શાન્નિવાહનની રાણી ચંદ્રલેખાને હમેશાં અહીં લાવતો હતો. રસ-સિદ્ધિ થતાં જ ચંદ્રલેખાના પુત્રાએ વિશ્વાસ જમાવી નાગાર્જુનને મારી નાખ્યો અને તે પુત્રો પણ વિશ્વાસઘાતના ફળરૂપે મરણ પામ્યા. એ રસ કોઈને મળ્યો નહોતો.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રં ૧૯, પ્રયંધચિંતામણિ-પરચૂરણ-પ્રયંધ, પ્રયંધકોશ પ્રં ૧૭; પ્રકં ૧૯, પૃં ૧૪૧)

૧૦. ઉવવાધ્મિત્ત-ટીકા અં ૩૧૨૫, સં ૧૧૨૦.
૧૧. પન્નવણાસુત્ત, તર્ધયપયસંગ્ગહણી, ગાથા : ૧૩૩.
૧૨. હારિભદ્રીય પંચાસગ-ટીકા અં :...., સં ૧૧૨૪ (ધોળકા)
૧૩. છટ્ટાણપગરણ (જિણેસરીય)ભાષ્ય અં ૦ :
૧૪. પંચણિગ્ગથી પગરણ અં ૦ :
૧૫. આરાહણકુલ્લયં અં ૦ : ૮૬.
૧૬. જયતિહુઅણુથયં ગાથા : ૩૦, સં ૧૧૧૧.
૧૭. આં જિનચદ્રગણિકૃત નવતત્ત્વપ્રકરણ ભાષ્યવૃત્તિ.
૧૮. સત્તરી-અંથભાષ્ય.
૧૯. મહાવીરથયં (જઈજ્જ સમણો) ગાથા : ૨૨.
(—જૈનસ્તોત્રસ દોહ, પૃ ૧૬૭)

૨૦. શાતારિપ્રકરણવૃત્તિ-ગાથાખંદ.
૨૧. નિગોદપદ્ત્રિશિકા.
૨૨. પુદ્ગલપદ્ત્રિશિકા.
૨૩. સાહમ્ભિયવચ્છલકુલ્લયં ગાથા : ૨૬.
૨૪. વંદણુલભાસં ગાથા : ૩૩.

આં અલયદેવસૂરિ તેમના સમયમાં સમર્થ શાસ્ત્રકાર હતા, તે આ ઉપરથી સમજાય છે. તેઓ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપે છે—

“તચ્ચન્દ્રકુલીનપ્રવચનપ્રણીતાપ્રતિબદ્ધવિહારહારિચરિતશ્રીવર્ધમાનાભિધાન-
મુનિપતિપાદોપસેવિનઃ, પ્રમાણાદિવ્યુત્પાદનપ્રવણપ્રકરણપ્રવન્ધપ્રણયિનઃ પ્રબુદ્ધ-
પ્રતિબન્ધપ્રવક્તૃપ્રવીણાપ્રતિહતપ્રવચનાર્ચવાક્પ્રસરસ્ય સુવિદિતમુનિજનમુલ્લસ્ય-
સ્ય શ્રીજિનેશ્વરાચાર્યસ્ય તદનુજસ્ય ચ વ્યાકરણાદિગાત્રકર્તુઃ શ્રીલુદ્ધિ-
સાગરાચાર્યસ્ય ચરણકમલચન્દ્રરીકકચ્ચેન શ્રીમદમયદેવસૂરિનામ્ના મયા મહા-
વીરજિનરાજસન્તાવર્તિના મહારાજવંશજન્મનેવ સંવિગ્નમુનિવર્ગશ્રીમદજિત-
સિંહાચાર્યાન્તેવાસિયશ્ચોદેવગણિનામધેયસાધોરુત્તરસાધકસ્યેવ વિચાક્રિયા-
પ્રધાનસ્ય સાહાય્યેન સમર્થિતમ્ ।”

(—ઠાણુગસુત્ત-ટીકા-અશસ્તિ, સં ૦ ૧૧૨૦)

સ્પષ્ટ છે કે, આં અભયદેવસૂરિ ચંદ્રકુલના સંવિજ્ઞવિહારી આં વર્ધમાનસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા. સમર્થ જ્ઞાની સુવિહિત આં જિનેશ્વર-સૂરિ તથા આં બુદ્ધિસાગરસૂરિના શિષ્ય હતા. ભં મહાવીરસ્વામીથી ઊતરી આવેલી પરંપરાના હતા. મહારાજવંશમાં જન્મ્યા હોય એમ ઉત્તમ મુનિવંશના હતા અને તેમને સહાયક સંવિજ્ઞવિહારી આં અજિતસિંહસૂરિના શિષ્ય વિદ્વાન અને ક્રિયાપ્રધાન પંચશો-દેવગણિ હતા. ‘મહારાજવંશજન્મનેવ’ એ શબ્દપ્રયોગ બહુ સૂચક છે. સંભવ છે કે, તેમણે ઉપકેશગચ્છ, રાજગચ્છ કે ચૈત્યવાસીની હરોલમાં પોતાના મુનિવંશની ઉત્તમતા બતાવવા માટે આ પ્રયોગ કર્યો હોય.

તીર્થસ્થાપના—

થામણામાં સેઠી નદીના કિનારે શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા આં અભયદેવસૂરિએ પ્રગટ કરી તે સમયે મલ્લવાદીગચ્છના આચાર્ય વિદ્યમાન હતા. આં અભયદેવસૂરિ અહીં પધાર્યા ત્યારે સંઘ એકઠો થયો અને સંઘે ગામજમણ કર્યું હતું. પ્રતિમા માટે જિનપ્રાસાદ બાંધવાનો નિર્ણય થતાં એક લાખ દ્રમ્મનો ફાળો કર્યો હતો. મલ્લ-વાદીગચ્છના આચાર્યના ઉપદેશથી શ્રાવકોએ શિલ્પી આન્નેશ્વર અને મહિષ પાસે ભવ્ય જિનાલય તૈયાર કરાવ્યું અને આં અભયદેવ-સૂરિના કરકમલથી તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. તે સમયથી થામણા તીર્થ બન્યું.

‘જય તિહુઅણુ’ સ્તોત્રની રચના સં ૧૧૧૧ માં થયેલી મનાય છે. એટલે આ ઘટના પછી નવાંગ વૃત્તિઓ રચાઈ એમ સંભવે છે. આચાર્યશ્રીએ ‘જય તિહુઅણુ’ની બે ગાથાઓ ધરણેન્દ્રની સૂચના-થી ગુપ્ત રાખી છે, તેથી આજે તેની ૩૦ ગાથાઓ જ વિદ્યમાન છે.

ટીકારચના—

નિર્વૃત્તિગચ્છના આં શીલાંકસૂરિએ સં ૯૩૩ ની આસપાસ-માં આચરંગસુત્ત, સુચગાંગસુત્ત અને વિવાહપણ્ણતિસુત્તની ટીકાઓ

૧. જુઓ પિટર્સનનો રિપોર્ટ ત્રીજો, પૃ ૨૫, એપેન્ડિક્સ પૃ ૨૪૫, જેન ગૂર્જર કવિઓ—આગ ૨, પૃ ૬૭૪, ૭૧૨

રચી હતી ખીન્ન અગસૂત્રો ઉપર સુબોધ ટીકાઓની ઘણી જરૂર હતી આં અભયદેવસૂત્રિએ શાસનદેવીની દેવી પ્રેરણાથી આયબિવ ની તપસ્યા બાહુ રાખીને સહયોગથી નવ અગસૂત્રો પર ટીકા રચી, જેમા સવિજ્ઞવિહારી આં અત્રિતદેવસૂરિના શિષ્ય કિયાનિષ્ઠ વિદ્વાન ૫૦ યશોદેવગણિએ મોટી મદદ કરી હતી તેસમયના વૃદ્ધ શ્રુતધર નિર્વૃત્તિકુલના આં દ્રોણાચાર્ય વગેરે શુભવાન શાસ્ત્રજ્ઞોએ તે વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરી હતી અને તે પછી શ્રાવકોએ તેની પ્રતિઓ લખાવી હતી

આચાર્યશ્રીને એક દેવી આભૂષણ મળેલુ, જેને રાજા લીમદેવે ત્રણ લાખ દ્રમ્મ આપીને ખરીદી લીધુ હતુ તે રકમ નવાગવૃત્તિ ઓની નકલ કરાવવામા ખપ લાગી હતી પાટણ, ખલાત, આશાવલ અને ધોળકાના જૈનોએ નવાગવૃત્તિની ઘણી નકલો લખાવી હતી

ધોળકાનો જીણા શાહ બહુ નિર્ધન હતો તે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી પૂજા પાઠ અને બપ કરવાથી સુખી થયો હતો તે સોરઠનો દહનાયક બન્યો હતો તેણે આં અભયદેવસૂરિને ધોળકામા પદ રાવી તેમના કરકમલથી પોતે તૈયાર કરેલા બે જિનાલયોમા લાં આદિનાથ તથા લાં પાર્શ્વનાથની (કસોટીની) પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ધોળકામા ચતિઓની જકાત બધ કરાવી નવાગવૃત્તિની ઘણી પ્રતિઓ લખાવી તથા શુભજયતીર્થનો સ્થાપ કાઢ્યો હતો

(-ભક્તામરવૃત્તિ, સં ૧૪૨૬)

તે પછી આચાર્યશ્રી સં ૧૧૩૫ કે સં ૧૧૩૬ મા સમાધિ પૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા આં અભયદેવસૂરિના સ્વર્ગવાસના સમય અને સ્થાનના વિવિધ ઉલ્લેખો મળે છે

તેમના સ્વર્ગવાસની સાલ સં ૧૧૩૫ અને સં ૧૧૩૬ મળે છે તેમના સ્વર્ગવાસનુ સ્થાન ‘પ્રભાવકચરિત્ર મા પાટણ, મહોં કામા કલ્યાણની ‘પટ્ટાવલી’મા કપડવજ અને ‘વીર ત્રયાવલી’ પૃં ૧૬૫ મા ગોપનગર સ્વર્ગભૂમિ બતાવેલ છે

તેમની પાટે આં પ્રસન્નચદ્રમૂરિ આચાર્ય થયા તેમને ઉં

વિમલગણિ નામે શિષ્ય હતો એવો ઉદ્ભવ પાણુ મળે છે.

એકંદરે આં અભયદેવસૂરિ વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં થયેલા મહાન પ્રભાવક હતા.

ઉપાં સજ્જનના શિષ્ય આં મહેશ્વર આં અભયદેવસૂરિને શ્રુતશુરુ અને યુગપ્રધાન તરીકે નવાજે છે. તેઓ જણાવે છે કે—

“ નમિઝળ અમયસૂરિં સુયગુરં જુગપ્પહાણં ચ ।

સેયંવરકુલતિલયં તવલચ્છી-સરસ્સઈનિલયં ॥

સજ્જનગુરુસ્સ સીસો પુષ્પવદ્યં કહં કહહ । ”

આં મહેશ્વરસૂરિએ સં ૧૧૦૯ ‘નાણુપંચમીકહા’ તથા ‘પુષ્પવતીકથા’ રચી છે.

૩૯. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ, આં વર્ધમાનસૂરિ—તેઓને માટે વિલિન્ન ચાર ઉદ્ભવો મળે છે—

(૧) આં પદ્મસૂરિ સં ૧૨૯૪ માં કહે છે—

‘ ચક્રે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિગુરુમિર્ધુર્યઃ પ્રસન્નામિધ-

સ્તેનં પ્રથ્થચતુષ્ટયી સ્ફુટમતિઃ શ્રીદેવમદ્રઃ પ્રમુઃ ॥૩॥

(—મુનિસુવ્રતસ્વામિચરિત્ર-પ્રશસ્તિ)

આં જિનચંદ્રસૂરિએ પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને મોટા બનાવ્યા અને તેમણે પણ બુદ્ધિમાન દેવલદ્રસૂરિને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા, જેમણે ચાર ગ્રંથો રચ્યા છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આં પ્રસન્નચંદ્ર મોટા હતા. આં વર્ધમાનસૂરિ અને આં અશોકચંદ્ર તેમનાથી નાના હતા.

આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ આં જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા અને આં અભયદેવસૂરિના વિદ્યાશિષ્ય હતા. ન્યાય અને આગમના જ્ઞાતા હતા. આં જિનચંદ્રે પોતાની પાટે આં હરિસિંહને અને આં અશોકચંદ્રે આં અભયદેવની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રને સ્થાપન કર્યા. તે પછી આં અભયદેવે પોતાના દીક્ષા-શિક્ષાશિષ્ય આં વર્ધ-

માનને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. આથી આં અભયદેવની પાટે જે આચાર્ય થયા.

(૨) આં વર્ધમાનસૂરિ—સં ૧૧૭૨ માં ‘ધર્મકરંડકવૃત્તિ’માં સંશોધનકાર તરીકે ઉપાં પાર્શ્વચંદ્ર અને અશોકચંદ્રગણિનું નામ આપ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, આં અશોકચંદ્ર સં ૧૧૭૨ પછી આચાર્ય થયા, જે આં વર્ધમાનસૂરિથી નાના હતા.

(૩) એક ઉદ્દેશ્ય એવો મળે છે કે, આં અશોકચંદ્રે આં અભયદેવની પાટે આં જિનચંદ્રના શિષ્ય આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને અને તે જ સમયે ઉપાં સુમતિના શિષ્ય આં દેવભદ્રને આચાર્ય પદ આપ્યું હતું.

આ વિગતથી સમજાય છે કે, આં અશોકચંદ્ર મોટા હતા અને આં પ્રસન્નચંદ્ર નાના હતા.

(—પટ્ટાવલીસમુચ્ચય ભાં ૨, પુરવણી, પૃં ૨૨૩)

(૪) આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય ઉપાં ધર્મદેવગણિના બ્રાતા પં સહદેવગણિના શિષ્ય પં અશોકચંદ્ર હતા. આં જિનચંદ્રે તેમને પોતાની પાટે સ્થાપીને તેમનું નામ આં હરિસિંહ આપ્યું.

(—યુગપ્રધાન શુર્વાવલી)

આ ચાર ઉદ્દેશ્યોમાંથી એટલું જ તારવી શકાય છે કે, આં જિનચંદ્રે અને આં હરિસિંહે (અશોકચંદ્રે) આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિને આં અભયદેવસૂરિની પાટે પ્રથમ સ્થાપ્યા. પછી આં અભયદેવે આં વર્ધમાનસૂરિને પોતાના હાથે પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા અને આં અશોકચંદ્ર સં ૧૧૭૨ પછી આં જિનચંદ્રસૂરિની પાટે સ્થાપિત થયા. સંભવ છે કે, આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ અઢપ આયુષી હશે.

૪૦. આં દેવભદ્રસૂરિ—તેઓ આં પ્રસન્નચંદ્રના શિષ્ય ઉપાધ્યાય સુમતિગણિ અને તેમના શિષ્ય શુભચંદ્રગણિ નામે હતા. આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિએ તેમને સં ૧૧૩૬ માં આચાર્યપદવી આપી આં દેવભદ્ર નામ સખી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા.

શુભચંદ્રગણિયે સં ૧૧૨૫ માં ‘સંવેગરંગશાલા’નું સંશોધન કર્યું. તેમણે સં ૧૧૩૬ માં મહાવીરચરિયં, સં ૧૧૫૮ માં ભરુચમાં ‘કંહારચણકોસો’, સં ૧૧૬૮ માં ભરુચની આંખડ વસતિમાં ‘સિરિ પાસનાહચરિયં, પ્રમાણપ્રકાશ, આરાહણા, અણુતંત્રિણથયં, થંભણ-પાસનાહથયં, વીતરાગસ્તવન’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમણે સં ૧૧૬૭ માં ચિત્તોડમાં આં જિનવદલભને અને સં ૧૧૬૬ ના વૈશાખ વદિ ૬ દિને આં જિનદત્તને આચાર્યપદ આપ્યું.

તેમની પાટે આં પ્રભાચંદ્ર, આં તિલક, આં દેવાનંદસૂરિ થયા. આં પ્રભાચંદ્રે ‘વીતરાગસ્તોત્ર’નું વિવરણ રચ્યું છે. આં તિલક-સૂરિયે ‘ગૌતમપૃચ્છા’ રચી છે.

૪૧. આં દેવાનંદ—તેઓ શુદ્ધ ચારિત્રપાત્ર હતા.

૪૨. આં દેવપ્રભ.

૪૩. આં પદ્મપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૬૪ માં ‘મુનિસુવ્રત-સ્વામિચરિત્ર’ રચ્યું છે.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધકોશ, નવાંગવૃત્તિપ્રશસ્તિ, શિલાલેખો, મુનિસુવ્રતસ્વામિચરિત્ર-પ્રશસ્તિ, વીતરાગસ્તોત્રવિવરણ-પ્રશસ્તિ, પટ્ટાવલી સમુચ્ચય લાં ૨, પૃ ૨૨૧ થી ૨૨૩)

૨. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮. આં અભયદેવસૂરિ.

૩૯. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે આં અભયદેવના દીક્ષા-શિક્ષા શિષ્ય હતા. આં અભયદેવસૂરિયે તેમને પોતાના હાથે પાટે સ્થાપન કર્યા હતા. તેમણે સં ૧૧૪૦ માં ‘મણોરમાકહા’, સં ૧૧૬૦ માં ખંભાતમાં ‘આદિનાહચરિયં’ અં ૫ અને સં ૧૧૭૨ માં ‘ધર્મ-કરંડક’ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સહિત રચ્યાં છે. ‘ધર્મકરંડક’નું ઉપાં ૫ પાર્શ્વ-ચંદ્ર, પં ૦ અશોકચંદ્રગણિયે સંશોધન કર્યું હતું. તેમાં નેમિચંદ્ર (આં આમ્રદેવના શિષ્ય) અને ધનેશ્વરનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે.

૩ મુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૬ આં વર્ધમાનસૂરિ

૩૭ આં ત્રિનેશ્વરસૂરિ

૩૮ આં જિનચ દ્રસૂરિ—તેમને ૧૮ નામમાલાઓ મુખપાઠે હતી તેમણે આં અલયદેવની વિનતિથી સં ૧૧૨૫ માં ‘સ વેગ રગસાક્ષાકહા’ શ્રં ૧૮૦૦૦, ‘દિનચર્યા’ ગાથા ૩૦, ‘-વિવરણ’ શ્રં ૩૦૦ અને ‘ઉપદેશસશ્રવ’ રચ્યા છે ‘સ વેગરગસાક્ષા’નું સંશોધન ૫૦ પ્રમન્નચ દ્રગણિ, ૫૦ ગુણચ દ્રગણિ અને ૫૦ જિન વલગણિએ કર્યું હતું

તેમને (૧) આં આમ્રદેવ, (૨) આં ચ દ્રસૂરિ, (૩) આં અશોકચ દ્ર વગેરે અનેક શિષ્યો હતા આં અશોકચ દ્રની પાઠે આં હરિસિદ્ધ થયા

૩૯ આં આમ્રદેવ—તેમણે સં ૧૧૮૦ માં ધોળકામા વડે ગચ્છના આં નેમિચ દ્રસૂરિએ રચેલા ‘આખ્યાનમણિકોશ’ની વૃત્તિ શ્રં ૧૪૦૦૦ રચી છે, જેના ૫૦ નેમિચ દ્રગણિ, ૫૦ ગુણાકરગણિ અને ૫૦ પાર્શ્વદેવગણિએ સહાય કરી હતી તેમની પાઠે આં વિજયસેન આં નેમિચ દ્ર અને આં યશોદેવ થયા

૪૦ આં નેમિચ દ્ર—તેઓ સં ૧૧૮૦ થી ૧૨૦૦ના ગાળા માં આચાર્ય થયા તેમણે ‘અણુતસામિચરિય’ તથા ‘પૂયગદ્ધ’ શ્રં ૧૮૭૦, ‘માણસજમ્મકુલય’ ગાથા ૨૨ રચ્યા છે તેમને (૪૧) જ્યાનદગણિ શિષ્ય હતા, જેમણે સં ૧૨૦૧માં તીર્થકરોના ૧૨૦ ક-ચાણકો, દેહવર્ણ, દીક્ષાતપ, કેવલિતપ, મોક્ષતપ અને દેહ માનના ઉ-લેખવાળો ગદ્યપદ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં આરસપદ્ધ તૈયાર કરાવ્યો હતો, જે આજુ ઉપર વિમલવસહીની દશમી ફેરીની બહાર ડાબી બાજુની દિવાલ પર ગોઠવેલો આજે પણ વિદ્યમાન છે તેમા લં મહાવીરસ્વામીના નહીં પણ શાસ્ત્રાનુસારી પાંચ કલ્યાણકો બતાવ્યા છે આ પદ્ધતી એ માન્યતા અચૂક સિદ્ધ થાય છે કે, આં વર્ધ

માનસૂરિ, આં જિનેશ્વરસૂરિ, આં જિનચંદ્રસૂરિ, આં અલયદેવસૂરિ-
ની શિષ્યપરંપરા લાં મહાવીરદેવનાં પાંચ કલ્યાણકો માને છે.

(-જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૪૫; પૂં જયંતવિજયજીનો
અર્ખુંદ પ્રાચીન લેખસંદોહ, લેખાંક : ૫૨)

૪૧. આં શાંતિચંદ્રસૂરિ, પં જ્યાનંદગણિ—આં શાંતિસૂરિએ
વિં સં ૧૧૬૧માં ‘પુહવીચંદ્રચરિય’ રચ્યું છે.

૪૨. આં મુનિચંદ્રસૂરિ—તે આં આમ્રદેવના શિષ્ય હતા.

૪. સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮. આં જિનચંદ્ર.

૩૯. આં આમ્રદેવ.

૪૦. આં યશોદેવ—શિલાલેખોમાં તેમના નામ સાથે ‘આરા-
સણસત્ક’ શબ્દ વપરાયો છે. ૧

૪૧. આં દેવચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૪૫માં આખૂ ઉપરની
વિમલવસહીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(-પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લાં ૨, પૂં જયંતવિજયજીનો,
અર્ખુંદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેં : ૧૨૪ થી ૧૪૪)

૪૨. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે મહાન તપસ્વી હતા. તેમણે
આખૂતીર્થમાં સં ૧૩૧૯ માં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(-અર્ખુંદ પ્રાચીન જૈનલેંસં, લેં : ૧૩૫)

તેમના ઉપદેશથી મંત્રી વસ્તુપાલે શંખેશ્વરતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો
અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

જ્યારે મંત્રી વસ્તુપાલ અને મંત્રી તેજપાલ મરણ પામ્યા
ત્યારે આચાર્યશ્રી જૈનશાસનનો મહાન સ્તંભ તૂટી પડ્યો એમ
ખેદ પામ્યા અને વિશિષ્ટ વૈરાગ્યથી આચંખિલનું અર્ખુંદ વર્ધમાન તપ
કરવા લાગ્યા. સંઘે પારણા માટે વિનંતિ કરવા છતાં શંખેશ્વર

૧. આં નેમિચંદ્રના પદ્ધર આં યશોદેવ માટે જૂઓ, પ્રકં ૩૬,
પૂં ૨૦૮)

પાર્શ્વનાથના દર્શન કરી પારણુ કરીશ એવો અભિપ્રાય લીધો આ તપ ૫૬૨ વર્ષ સુધી તેમણે ચાલુ રાખ્યું હતું

તેમણે સં ૧૩૧૯ લગલગમા તપ પૂરું કરી આખૂની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી શ્રીમદ્ધ સાથે શજેશ્વરતીર્થમા જવા વિહાર કર્યો તેઓ વૃદ્ધ હતા, તપશ્વી હતા, ધોમ ધખતો હતો એટલે ગ્રન્થામા વિસામો લેવા એક ઝાડની છાયામા નીચે બેઠા અને તે જ સ્થળે શજેશ્વરજીના ધ્યાનમા એકતાન થઈ જતા આયુષ પૂરું થવાથી સમાધિપૂર્વક કાગધર્મ પામ્યા અને મરીને શજેશ્વરતીર્થમા જ તીર્થાધિષ્ઠાયક તરીકે ઉત્પન્ન થયા અધિષ્ઠાયકરૂપે તીર્થમા વિવિધ પરચા પૂરવા લાગ્યા આ અધિષ્ઠાયકે શ્રોત્રીમધરન્વામી પાસે જઈને મત્રીના ભવો બાણી લીધા એક વાર નાગોરનો શેઠ સુલટ ઓશવાલ શજેશ્વરની યાત્રાએ આવતા રસ્તામા લૂટાયો ત્યારે અધિષ્ઠાયકદેવે તેને મદદ કરી અને લૂટાયેલો માલ પાછો અપાવ્યો

આ આચાર્યશ્રી વડગન્થના હતા

(-શ્રીજિનહર્ષગણિનુ 'વસ્તુપાવચરિત' પ્રં ૮, શ્લો ૧૦ થી ૬૩૩, પ્રથમકોશ પૃં ૧૦૮, પુરાતનપ્રથમ મગ્ધ, પૃં ૬૮, શજેશ્વર મહાતીર્થ, ભાં ૧, પૃં ૬૫, ૬૬, ભાં ૨, પૃં ૪૬ થી ૪૯)

૫ સુવિહિત પટ્ટાવલી

૩૮ આં જિનચદ્રમૂરિ.

૩૯ આં ચદ્રમૂરિ—તેઓ વ્યાકરણના પારગત, સાહિત્યના આગર, વાદિવિજેતા, કામવિજેતા અને શાસ્ત્રસિદ્ધાંતના પારગામી હતા
(-મન્વિનાહચરિય પ્રશસ્તિ)

આરાસણના એક લેખમા તેમને નવાગવૃત્તિકાર આં અભય દેવમૂરિના મતાનીય તરીકે ઓળખાવ્યા છે

(-આપ્તીન જૈનલેખસમ્મહ, ભાં ૨, લેં ૨૮૩)

૪૦ આં હરિશ્વદ્રમૂરિ—તેમણે મં ૧૧૭૨મા ૫૦ જિન

વસ્તુલગણિ રચિત 'આગનિઠવસ્તુવિચાર'ની વૃત્તિ અં : ૮૫૦ ૨ છે, પાટણના શેઠ નીના પોરવાલના વંશજ તેમજ ગુજરાત દુમારપાલના મહામાત્ય પૃથ્વીપાલની વિનંતિથી પ્રાદ્ય અપભ્રંશ ભાષામાં ચોવીશ તીર્થકરનાં ચરિત્રો રચ્યા છે; તેમજ આજે સં ૧૨૧૬ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ને સોમવારે પાટણમાં રહે અપભ્રંશ ભાષાનું 'નેમિનાદચરિય', 'સાગ્યદુમારચરિય', સં ૧૨૧ લગભગમાં રચેલ 'ચંદ્રપદચરિય' અં ૮૦૩૨, તથા પ્રાકૃતભાષા 'મલ્લિનાદચરિય' પ્રસ્તાવ વ્રણનું વિદ્યમાન છે.

૪૧. આં સર્વદેવગણિ—તેમણે પોતાના શુરુને ચોવીશ તીર્થકરનાં ચરિત્રો રચવામાં સહાય કરી હતી.

૪૧. આં યશોભદ્રસૂરિ—તેઓ અંદ્રગચ્છીય આં હરિભદ્રના શિષ્ય હતા. તેમનો સં ૧૩૦૦ના વૈશાખ વદિ ૧ ને બુધવારનો પ્રતિરોજ મળે છે. (—પ્રાચીન લેખસંગ્રહ, ભા ૨, લે ૦ : ૫૪)

૪૧. આં અનિતસિહસૂરિ—ધ્રાવક રામદેવ પોરવાલે લખાવે આં નેમિચંદ્રસૂરિની પ્રશસ્તિ-પુષ્પિકામાં અનુક્રમે આં અભયદેવસૂરિ, આં હરિભદ્રસૂરિ, આં અનિતસિહસૂરિ—એવો ક્રમ આપ્યો છે. પરિવારના મુનિવરો પોતાને આં અભયદેવસૂરિના સંતાન ણતાવડશે તેથી આ ક્રમ અપાયેલો સંભવે છે.

૪૨. આં હેમસૂરિ.

૪૩. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી ધ્રાવક રામદેવ પોરવાલે આં નેમિચંદ્રસૂરિએ રચેલ 'મહાવીરચરિય' લખાવી પંચલુવનચંદ્રગણિને વહોરાવ્યું. (—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર ૦

શેઠ શિવતાગ, રાજા અદલટ, સં ૧૦૧૦ ભુવનપાલ, મિહિલોજ, ધવલ, સં ૧૦૫૩ જૈન રાજા સુધાનંદવજ, સુહિલંદવજ સં ૧૦૫૬ વગેરેનો પરિચય પ્રક ૦ ૩૪ (૫૦ ૫૮૯ થી ૬૦૦)માં આપ્યો છે.

૧. રાજા સુહિલદેવે સં ૧૦૮૦ લગભગમાં કટિલા નદીના કિનારે ગોડાધી અગ્નિકોડમાં રહેલ નરાવગંજ ખાતેની ઐતિહાસિક લગાઈમાં મહમ્મદ

રાજા ચામુંડરાયે થરામાં અપાતાં બલિદાન બંધ કરાવ્યાં અને જિનાલયને તામ્રશાસન આપ્યું તે બીના પણ (પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૭૮ માં) આવી ગઈ છે.

ચણુક શ્રેષ્ઠી—ચણુક વેપારીએ આં ઉદ્ધોતનસૂરિના ઉપદેશથી ‘લક્ષ્મીમસ્તોત્ર’નો પાઠ ચાણુ કર્યો એટલે તે સુખી થયો. તેણે પાટણમાં લં આદીશ્વરનું જિનાલય કરાવ્યું, લક્ષ્મીદેવીના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તીર્થયાત્રાના સંઘો કાઢ્યા. રાજા વૃદ્ધ ભીમદેવ તેને બહુ માનતો હતો. તે વિક્રમની ૧૧મી સદીની મધ્યમાં થયો હતો.

(—આં ગુણાકરની ‘લક્ષ્મીમસ્તોત્ર’ શ્લોક ૨૬ની વિવૃત્તિ)

બાંકિયા ઓમકગોત્ર, સિંધીગોત્રનો પરિચય પ્રક્રં ૩૪, પૃં ૬૦૦ માં આવી ગયો છે. (તથા જૂઓ, પ્રક્રં ૩૬, પૃં ૨૦૭)

ભંડારીગોત્ર—શાકંભરીના લક્ષ્મણ ચૌહાણે નડૂલમાં આવીને ત્યાંનું રાજ્ય જમાવ્યું. (સં ૧૦૨૪ થી ૧૦૨૯) તેની રાણી નડૂલના શેઠની પુત્રી હતી. તે જૈન હતી. તે રાજ્યને ૩૨ પુત્રો હતા. રાજાએ તેમને ભંડાર ઉપર નીમ્યા. આ ૩૨ પુત્રો ઓશવાલવંશમાં દાખલ થયા અને તેમનું ભંડારીગોત્ર બહાર થયું.

(—પુરાતનગ્રંથસંગ્રહ, પૃં ૧૦૨)

ભંડારી અસલથી જૈન હતા. તે પહેલાં સાંડેરકગચ્છના શ્રાવકો હતા. પછી તપાગચ્છના શ્રાવકો થયા. આજે સમસ્ત ભંડારીગોત્રવાળા તપાગચ્છના ઉપાસકો જ મનાય છે. (જૂઓ, પ્રક્રં ૩૪, પૃં ૬૦૧)

ચંદ્રાવતી—

આખૂની તળેટીમાં ચંદ્રાવતી નામે મોટું નગર વસેલું હતું. તેનાં ચડાવલી, ચઢાવલી, ચડાઉલી વગેરે નામો મળી આવે છે.

ત્રિજનવીના સિપાહસાવાર, સૈન્ય સાવાર, મસકેદ માછને દરારી મારી નાખેા હતો. આ જૈન રાજવંશ હતો.

(—અવધ ગેઝેટિયર વો. ૨, પૃં ૩૦૮; વો. ૩, પૃં ૨૮૩-૨૮૪ તથા પ્રક્રં ૩૪, પૃં ૫૬૯, પ્રક્રં ૪૪ દિલ્હીના ન્યાયાલો)

ન્યારે સં ૦ ૮૪૦ માં કનોજમાં વત્સરાજ પ્રતીહાર અને સં ૦ ૮૬૦ ચશોવર્મા પ્રતીહાર રાજા હતા ત્યારે ગુજરાત તેના તાળામાં હતું. સં ૦ ૮૬૦ માં માલખેડના રાજા ગોવિંદ રાઠોડે ગુજરાત છતી લઈ ત્યાં પોતાના ભાઈ ઇંદ્રને ગાદીએ બેસાડ્યો. એ સમયના સંઘર્ષમાં પરમારવંશનો ઉદય થયો અને તેમણે ચંદ્રાવતી વસાવ્યું. તેમાં પાંચ સદી સુધી પરમારવંશે રાજ્ય કર્યું અને ચંદ્રાવતી તેમના શાસનમાં બહોળલાલીની ટોચે પહોંચ્યું.

રાજા ધંધૂક પરમારના સમયે અહીં ૪૪૪ જિનાલયો હતાં, ૬૬૬ શિવાલયો હતાં, જે લાકડાનાં બનેલાં હતાં. એ સિવાય વાવો, ધર્મશાળાઓ વગેરે ઘણાં હતાં. આ સમયમાં જ મંત્રી વિમલશાહે વિમલવસહી બંધાવી આખૂને શ્રેષ્ઠ તીર્થધામોની હરોલમાં મૂકી દીધું. ચંદ્રાવતીના કિલ્લામાં ૩૬૦ કરોડપતિ વસતા હતા. તેઓ વારાફરતી હમેશાં આખૂ ઉપર પૂજા લાણાવતા અને ચંદ્રાવતીમાં સાહસ્ત્રીવચ્છલ જમાડતા હતા. તેઓ નવા આગંતુક જૈનને પોતાના તરફથી એકેક ઇંટ, નળિયું, થાળી અને રૂપિયો આપીને એક જ દિવસમાં ધનાઢય બનાવી દેતા. તેઓ એવા ઉદાર હતા.

આં ધનેશ્વરે સં ૦ ૧૦૬૫ માં અહીં 'સુરસુંદરીચરિત્ર' રચ્યું હતું. મંત્રી કુંકુણે અહીં સં ૦ ૧૦૧૦ માં જિનાલય બંધાવ્યું અને તે પછી દીક્ષા લીધી. કચ્છોલીગચ્છના આં ઉદયસિંહે સં ૦ ૧૨૬૩ માં અહીંની રાજસભામાં મંત્રવાદીને હરાવ્યો હતો. માંડવગઢના મંત્રી પેથડકુમાર તથા ગયાસુદીન ખિલજીના મંત્રી સંગ્રામ સોનીએ અહીં જિનાલયો બંધાવ્યાં હતાં.

મહમ્મુદ ગિઝનવીએ સં ૦ ૧૦૮૦ માં તથા અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૦ ૧૩૬૮ માં પ્રતાપસિંહ પરમારના રાજ્યમાં ચંદ્રાવતી લાંચ્યું અને લૂટ્યું હતું. તેના વંશજ સહસ્ત્રમલ ચૌહાણે સં ૦ ૧૪૮૨ ના વૈશાખ વદિ ૨ ના રોજ સિરોહી વસાવ્યું તેથી ચંદ્રાવતીનું મૂલ્ય ઘટ્યું અને અમદાવાદના બાદશાહે અહમદશાહે સં ૦ ૧૫૦૦ પછી

ચંદ્રાવતી તોડીને તેને ધરાશાયી બનાવ્યું અને તેના પથ્થરો તે અમદાવાદ લઈ ગયો.

કર્નલ જેમ્સ ટોડે ઈસવ ૧૮૨૨ (સં ૧૮૭૯)માં ચંદ્રાવતીનાં ખંડિયેરોનાં ચિત્રો ‘ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા’માં છપાવ્યાં છે.

સર ચાર્લ્સ કોલ્લિવુલ્સ ઈસવ ૧૮૨૪ (સં ૧૮૮૧)માં ચંદ્રાવતી આવ્યો ત્યારે અહીં ૨૦ જૈન મંદિરોનાં અવશેષો સ્પષ્ટ હતાં. રેલ્વે વિભાગના કાર્યવાહકોએ પણ અહીંથી રેલ્વે લાઈન નીકળ્યા પછી પથ્થરો અને નકસી કામના પથ્થરના નમૂનાઓ લઈ જઈ જુદા જુદા સ્ટેશનોમાં ગોઠવ્યા. સિરોહી રાજ્યે આ અંગે કાયદા દ્વારા પથ્થરો લઈ જવાની મનાઈ કરી ત્યારે તો અહીંના પથ્થરો દૂર દૂર લઈ જવાયા હતા.

અમે પણ અહીં સં ૧૯૯૨ માં ચંદ્રાવતીનાં ખંડિયેરો જોવા ગયા હતા, ત્યારે અહીં ૩૭ જૈન મંદિરોના ટીલા (ટીકરાઓ) વિદ્યમાન હતા અને એક જ પથ્થરમાં બે બાજુએ ઘડેલી દ્વિશરીરી એક જિન-પ્રતિમા અમને મળી હતી, જે પાછળથી સિરોહીના મ્યુઝિયમમાં મૂકવામાં આવી હતી.

જાલોરગઢ—

મારવાડમાં જોધપુરથી દક્ષિણે ૭૦ માઈલ અને એરનપુરાશેડથી પશ્ચિમમાં ૩૮ માઈલ દૂર સુકડી નદીના કિનારે પહાડની તળેટીમાં જાલોરનગર વસેલું છે. તેનાં જાળાણિપુર, જાલુર વગેરે બીજાં નામે પણ મળે છે.

નગરની પાસે જ ૧૨૦૦ ફીટ ઊંચો પહાડ છે, જે સ્વર્ણગિરિ, કનકાચલ, સોહનગઢ વગેરે નામોથી ઓળખાય છે. પ્રથમ રાજા નાહડે અહીં કિલ્લો બંધાવ્યો હતો અને વિં સં ૨૭૦ માં અહીં યજ્ઞ-વસતિપ્રાસાદ બંધાવી તેમાં આં પ્રદ્યોતનસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. બીજા ઉલ્લેખ મુજબ ચેઠ ધનપતિએ એ પ્રાસાદ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. એ સમયે કરોડપતિઓ આ કિલ્લા ઉપર રહેતા હતા અને લખપતિઓ વગેરે આ કિલ્લાની બહાર વસતા હતા.

રાજા અમરસિંહ ચૌહાણે વિક્રમની બારમી સદીમાં આ કિલ્લાનો

હોર્ગોદાર દરાઓ. આથી તેના વંશને સોનગરા ચૌહાણ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા. આ દિલ્લો અત્યાદે ૧૨૦૦ ફીટ ઊંચી ટેકરી પર છે, ૮૦૦ વાર લાંબો-પહોળો છે. તેમાં સૂરજપોળ, ધ્રુવપોળ, આદિ-પોળ અને લોહપોળ એવા ચાર દરવાજા છે. અંદર ત્રણ જૈન દેરા-સરો છે, જે પૈકી ચૌમુખજીનું દેરાસર જે માળનું છે.

આ પ્રદેશનું પ્રાચીન નામ પિંડવાલિકામંડળ હોવાનું જાણાય છે. આને તેને જલોર પરગણું કહે છે.

અહીં પ્રતીકારો અને સિસોદિયાઓએ વિક્રમની નવમી સદી સુધી, પરમારોએ સં. ૧૧૭૮ સુધી, ચૌહાણોએ સં. ૧૩૩૬ સુધી, ખિલજીવંશ, મેવાડના રાણાઓ, ચૌહાણો, પિહારી પહાણો, રઠોડો વિક્રમની સત્તરમી સદી અને તે પછી જોધપુરના નરેશોનું રાજ્ય હતું. અહીં સં. ૧૬૮૬ માં રાજા ગજસિંહ અને સં. ૧૭૪૨ માં અજિતસિંહ વગેરે રાજાઓ થયા હતા.

આં જિનેશ્વરસૂરિએ સં. ૧૦૮૦ માં અહીં આં હરિભદ્રસૂરિનાં અષ્ટકો ઉપર ટીકા રચી અને આં બુદ્ધિસાગરે ‘બુદ્ધિસાગરવ્યાકરણ’ (અં : ૭૦૦૦) અહીં રચ્યાં હતાં.

જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય ઉદયવર્ધનગણિ, તેમના શિષ્ય પં. કુશલવર્ધનગણિ, તેમના શિષ્ય પં. નગર્ષિગણિએ અહીં સં. ૧૬૫૧ માં આતુર્માસ કરીને ‘જલુર પંચચૈત્યપરિપાટી’ અને ‘વરદાણા પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યાં છે. તે સમયે જલોરમાં (૧) ભં. આદીશ્વર, (૨) ભં. શાંતિનાથ, (૩) ભં. નેમિનાથ, (૪) ભં.

૧. પં. નગર્ષિગણિએ સં. ૧૬૪૮માં રામસીના રાસ, અલ્પઅલ્પ-વિચારગર્ભિત ભં. મહાવીરસ્વામીનું સ્તવન ગાં. ૪૯, દંડકઅવચૂર્ણિ સં. ૧૬૫૧ના શ્રાવણ સુદિ ૩ના રોજ જલોરમાં, વરદાણા પાર્શ્વનાથ સ્તવન સં. ૧૬૫૧ના ભાદરવા વદિ ૩ના રોજ, ‘જલુરપંચ ચૈત્યપરિપાટીસ્તવન’ અને સં. ૧૬૫૭ના વૈશાખ સુદિ ૭ના રોજ સ્થાનાંતરણપિંકા અં. ૧૮૦૦૦, તેમજ સં. ૧૬૫૭માં શુજરાતીમાં કદીઅંધ ‘કલ્પાન્તર્વાચ્ય’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા હતા. તેમનાથી નગવર્ધનશાખા નીકળી છે. (જૂઓ, પ્રક. ૫૮)

(—જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૧૧૪)

પાર્શ્વનાથ અને (૫) જાનકીનાથના મંદિરો હતાં, જે પૈકીનું જાનકીનાથનું દેરાસર ખરતપ્તવામગા હતું.

જોધપુરના મહાદાનીશ્વરી મંત્રી જયમલ મુહુરોતે^૧ અહીં

૧ રાવ જોધાજી રાઠોડે જોધપુર અને તેના પુત્ર રાવ વીરજી રાઠોડે સ. ૧૫૪૫માં મિકાનેર વસાવ્યા છે. જોધપુરના રાવસિંહ રાઠોડના વશમાં આસથાન, ધૂલડ, અને રાયમલ યથા રાયમલ રાઠોડને ૧૩ પુત્રો હતા તે પૈકી બીજો પુત્ર મોહનસિંહ તપાગચીવ જૈન બન્યો અને તેનાથી મુહુરોત જોત શરૂ થયું.

સૂત્ર મોહુરોતને અચલાજી નામે પુત્ર હતો અને સેનજી નામે પૌત્ર હતો. સેનજીને જયવતા નામે પત્ની હતી; તેનાથી સ. ૧૬૩૮ના મહા વદિ ૮ના દિને જયમલ નામે પુત્ર થયો. જયમલ મુહુરોતને સરપહેરી પત્નીથી નેણુસી, સુરદાસ, આસકાણુ તથા સોદામદે પત્નીથી નગસિંહ અને જગમલ એમ કુલ પાંચ પુત્રો હતા તે પૈકીના નેણુસી મુહુરોતે 'નેણુસીરી ખ્યાત' નામે મથ રચ્યો, જે આજે મારવાડના ઇતિહાસ માટે પ્રામાણિક દલીલ તરીકે પૂરી પાડે છે.

શા. જયમલે રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો. તે ક્યોપિ અને જલોર પર-ગણાનો હુકેમ બન્યો. ત્યાં તેની કારકીર્દિ સફળ નીવડી જોધપુરના રાજા સુરસિંહજીના પુત્ર રાજા ગજસિંહ રાઠોડે તેને જોધપુર બોલાવી મ. ૧૬૮૬માં તેને પેતાનો દિવાન બનાવ્યો. સ. ૧૬૮૭માં ગુજરાત તથા મારવાડમાં બમ્બર દુકાળી પડ્યો ત્યારે દિવાન જયમલજીએ ઘણું ધન વાપરી જનતાને કીમતી રાહત આપી હતી તેને જનનાએ "જમડુશાહ" તરીકે ધિરદાવ્યો હતો. તેણે સ. ૧૬૮૧માં ૫૦ જયસાગર ગણીના હાથે અને સ. ૧૬૮૬માં આઠ વિજયદેવસૂરિના હાથે અજનશ્યાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાં, નવું દેરાસર બધાવ્યું તેની સીમોએ પણ સ. ૧૬૮૩માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. દિવાન જયમલજીએ જલોરના કિલ્લા પરના જાનકીનાથસ્વામીના કુમારવિહાર, ચૌમુખજીનું મંદિર તેમજ ત્રીજા મંદિરોનાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો નાડોલના જાનકીપ્રભના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. જલોર, સાયોર, જોધપુર અને શત્રુજય તીર્થમાં નવા જિનાલયો બધાવ્યાં અને તેમાં ઉપધુકન અજનશ્યાકા કરેલી પ્રતિમાઓ બેસાડી સ. ૧૬૮૬ના જાનકીપ્રભ આજે નાડોલના રાજ-વિહારમાં મૂલનાથક તરીકે વિરાજમાન છે તેમજ જલોરના તપાવાસમાં ઉપાધ્ય બધાવ્યો હતો અને બીજા અનેક ધર્મકાર્યો કર્યા હતાં.

પર્વત પર દિલ્લામાં સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર વદિ ૫ ને શુક્રવારે તપાગચ્છના આં શ્રીવિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાવર્તી અને મહોપાધ્યાય વિદ્યાસાગરગણિ, તેમના શિષ્ય પં. ૨૨૬૪ સાગરગણિ, તેમના શિષ્ય પં. ૭૪ સાગરના હાથે નવા જિનાલયમાં અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાં તેમજ સં. ૧૬૮૬ ના પ્રથમ અષાઢ વદિ ૫ ને શુક્રવારે આં વિજયદેવસૂરિના હાથે અંજનશલાકા કરાવી હતી. તેની પં.નીએ સં. ૧૬૮૭ માં નવા મંદિરમાં પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરાવી હતી અને દિલ્લા પરનાં ત્રણ દેરાસરોનો હોર્ણદ્વાર કરાવ્યો હતો.

આજે જલોરમાં લગભગ ૨૦૦૦ સ્ત્રેતાંગર જૈનોની વસતી છે, ૧૪ જૈન દેરાસરો છે, તે પૈકીનાં ૧-૩ ગઢ ઉપર, ૪-૭ લ. આદીનાથ, લ. શાંતિનાથ, લ. નેમિનાથ, લ. મહાવીરસ્વામીનાં તપાવાસમાં, ૮ લ. પાર્શ્વનાથનું ખરતરવાસમાં, ૯ લ. મુનિસુવ્રતસ્વામીનું ખાનપુરવાસમાં, ૧૦ લ. વાસુપૂજ્યનું કાંકરિયાવાસમાં, ૧૧ લ. પાર્શ્વનાથનું કાંકરિયાવાસમાં, ૧૨ હરવલા પાર્શ્વનાથનું માલેકચોકની પાસે લલુડીપોપાળમાં અને ૧૩-૧૪ દેરાસરો શહેરની બહાર આવેલાં છે. (જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૪, ૧૦ ૫, ૫૦ ૪૩૭, પ્રકં ૧૭, ૫૦ ૩૪૯, પ્રકં ૬૦, ૫૦....)

ભોપાવર તીર્થ—

મહી નહીના કિનારે ભોપાવર ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ ભોજ-કટ હતું. કૃષ્ણ વાસુદેવની રાણી રુકમણીના ભાઈ રુકમણકુમારે આ નગર વસાવ્યું હતું. તેણે સુમેરુ શિખરવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો અને તેમાં શ્રીશાંતિજિનની ખડ્ગાસનવાળી શ્યામ રંગની પ્રતિમા પધરાવી હતી. કૃષ્ણ વાસુદેવે આ ભોપાવર પાસેના અમકા-અમકાદેવીના સ્થાનથી રુકિમણીનું હરણ કર્યું હતું.

આજે અહીં લ. શાંતિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન છે. તે ૧૨ ફીટ ઊંચી છે. તેમાં પ્રભુના બંને હાથોની નીચે દેવીઓની સુંદર આકૃતિઓ છે. પ્રતિમા પ્રાચીન, લઘ્ય અને મનોહર છે.

આ સ્થાન આજે લોપાવરતીર્થ તરીકે વિખ્યાત છે.

(—જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, લોપાવરતીર્થનો રિપોર્ટ)

રામસેન તીર્થ—

ભૃગુપલદેવનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. આ બ્રહ્મલટ્સૂરિ અહીં વિરાજતા હતા ત્યારે લિત્તમાલના પ્રતીહાર રાજા યશોવર્માની ખીજ રાણીએ આમ રાજાને અહીં જન્મ આપ્યો હતો. એ રાણી તથા રાજકુમાર આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યા હતા.

(પ્રકૃ ૩૨, પૃ ૫૨૫, ૫૨૬, ૫૩૬)

રામસેનના રાજા રઘુસેને આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં ૧૦૧૦ માં વડગચ્છના પ્રસિદ્ધ આ સર્વદેવસૂરિના હાથે તેમાં ભૃગુચંદ્રપ્રભ વગેરે પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી, ત્યારથી આ મંદિર ‘રઘુસેનના મંદિર’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું અને વિશેષ જાહેરાતલાક્ષીમાં આવ્યું.

સં ૧૦૧૦ માં રઘુસેનના જિનાલયમાં ભરાવેલ ભૃગુઅજિતનાથની એક કલાપૂર્ણ ખડ્ગાસન પ્રતિમા આજે પણ અમદાવાદની વાઘજીપોળના ભૃગુઅજિતનાથના દેરાસરની ભમતીની દેરીમાં વિદ્યમાન છે.

મુસલમાન ખાદશાહે રામસેનતીર્થનો નિનાશ કર્યો હતો. સં ૧૬૨૬ માં જગદ્ગુરુ આ હીરવિજયસૂરિની વિદ્યમાનતામાં અહીંની જમીનમાંથી ભૃગુપલદેવની ભવ્ય પ્રતિમા નીકળી આવી હતી તેને લોંચરામાં પધરાવી હતી. આ વિજયસેનસૂરિ સંમાં તેની યાત્રાએ પધાર્યા હતા.

રામસેનથી એક માઈલ દૂર ટીંબાઓ છે, તેમાંથી એક સર્વધાતુનું પરિકર મળી આવ્યું છે. તેમાં ઉટકીર્ણ થયેલા લેખમાં જણાવ્યું છે કે, આ વટેશ્વરસૂરિથી ધારાપદ્મગચ્છ નીકળ્યો. તેમાં અનેક આચાર્યો થયા. આ વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિના શિષ્ય આ પૂર્ણભદ્રે સં ૧૦૮૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ના રોજ રઘુસેનના જિનાલયમાં ભૃગુઅજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૩૧, પૃ ૪૭૨)

આળે આ સ્થાન નદી કિનારે વિદ્યમાન છે. ચમત્કારી મનાય છે. જૈન-અજૈન સૌ કોઈ અત્યંત શ્રદ્ધાથી તેને આરાધે છે. આ સ્થાનનો ઓગણીસમી શતાબ્દીમાં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

ચક્ષુ—

આ મંદિરમાં ક્ષેમસિંહ નામે ચક્ષરાજની મૂર્તિ છે, તેની સ્તુતિ આ રીતે કરેલી મળે છે—

“શ્રીનામેયજિનાધિપાંહિયુગલીસેવાનિવદ્વાદરો

મૂદેવાહ્વયસંભવો વિજયતે ચક્ષાધિનાથો મુવિ ।

ક્ષુદ્રોપદ્રવવિદ્વતિગ્યતિકરાધ્યક્ષપ્રભાવોદયઃ

સ્ફાતેર્ધામ સ રામસીતિ મુકુટઃ શ્રીક્ષેમસિંહાહ્વયઃ ॥”

(—આં મુનિસુંદરસૂરિની ગુર્વાવલી, વડગચ્છાચાર્ય ગુણસમુદ્ર-ની સં ૧૪૧૪ માં લખાયેલી શાંતિનાથચરિત્રની પુષ્પિકા, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૫)

લોરેલ—

ગુજરાતની ઉત્તર દિશામાં વાયડ ગામ છે, જ્યાંથી વાયડગચ્છ અને વાયડજ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. અહીં પ્રાચીનકાળમાં ભં મહાવીરસ્વામીનું ભવ્ય દેરાસર હતું. વાયડ પંથકના મંત્રી નીળાચે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી સં ૬ (વનરાજ સંવત્)માં વાયડગચ્છના આચાર્ય શ્રીજીવદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.^૧ તે જ આચાર્ય-શ્રીના ઉપદેશથી મહાસ્થાનના શેઠ લલ્લે જૈનધર્મ સ્વીકારી પિપ્પલક-નગરમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો અને તેની એક દેરીમાં

૧. સંવત્સરે પ્રવૃત્તે સપ્તસુ વર્ષેસુ પૂર્વતઃ ।

ગતેષુ સતમસ્યાન્તઃ પ્રતિષ્ઠા ધ્વજ કુમ્ભયોઃ ॥

પ્રભાવકથરિત—જીવદેવસૂરિ પ્રમંથ

સં ૬ થી વનરાજ સંવત્ (વિં સં ૮૨૭) અથવા વિં સં ૧૦૦૬ લેવાય છે આં જીવદેવસૂરિ મુસત્તમાનોએ સં ૭૮૦ અથવા સં ૮૩૨માં ગુજરાત પર હુમલો કર્યો તે પછી અને કતીશ્વર ધનપાલ વિં સં ૧૦૭૮ની પહેલાં વિદ્યમાન હતા.

(—પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૪૬ થી ૫૫૫)

કનોજની રાજકુમારી મહણી કુવામાં પડીને વ્યંતરી થઈ હતી તેની ભવનદેવી તરીકે સ્થાપના કરી હતી.

વડગચ્છના વાહિદેવસૂરિ આચાર્ય થયા પછી, પિષ્પલકનગર પધાર્યા હતા, ત્યારે ત્યાં આસપાસમાં ભયંકર જંગલ-હતું. ત્યાં વિહારમાં તેમને સિદ્ધ સામે મળ્યો, પણ આચાર્યશ્રીની તપસ્થાના પ્રભાવથી તે ઉપસર્ગ ટળી ગયો. (—પ્રભાવકચરિત્ર)

સંભવ છે કે ત્યારથી અહીં ભયરોલ નામે ચોડી ગામ વસ્યું હોય.

ધારાપદ્રગચ્છના આઠ વાહિવેતાલસૂરિના સંતાનીય આઠ શાંતિ-સૂરિએ સં. ૧૨૨૨ માં પાટણમાં શેઠ સિદ્ધપાલના દેરાસરમાં પોતાના આઠ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા અને પિષ્પલકગચ્છની સ્થાપના કરી. એટલે કે તેમણે પોતાના ગચ્છની મુખ્ય ગાદી ધારાપદ્રને બદલે પિષ્પલકમાં રાખી. આથી સમજાય છે કે, વિક્રમની તેરમી સદી મુઘી પિષ્પલકનગર આબાદ હતું. તે પછી મહમ્મદ ઘોરી કે બીજા કોઈ મુસ્લિમ હુમલાથી એ નગર અને જૈન દેરાસરનો વિનાશ થયો. આજે આ બંને સ્થાનો રાજમહેલ અને દેવતલેડા તળાવના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આઠ વાહિદેવસૂરિવાળી મિહની ઘટના દેવતલેડાના સ્થાને બની હોય એવું અનુમાન થાય છે.

ભોરોલથી પાશ્વિમમાં ૨૫ માઈલ દૂર રાજમહેલનો ટીંબો છે. ત્યાંથી પ્રાચીન ઇંટો નીકળે છે. ભોરોલથી પૂર્વમાં ગણેશપુરને રસ્તે ૧૫ માઈલ દૂર જૂનું દેવતલેડા તળાવ છે. ત્યાં આજે બાવન ફેરીવાળા જિનપ્રાસાદના અવશેષો દેખાય છે. તળાવની ખાસે જ ‘વાણિયાકેરું ખેતર’ છે ત્યાં અગાઉ વાણિયાવાસ, વાણિયાઓની દુકાનો કે દેરાસરના નિભાવ માટે આપેલું જૈન ખેતર હશે.

પિષ્પલકનગર નાશ પામ્યું અને ભોરોલનગર આબાદ થયું. તેનું બીજું નામ ભરલ પણ મળે છે. ભરલના શેઠ મુંજા શાહ શ્રીમાલીએ સં. ૧૨૦૨(૧૩૦૨)માં ભરલમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવી, તેની વડબીગચ્છના આઠ પુણ્યતિલકસૂરિ (સં. ૧૨૦૭ થી સં.

૧૨૫૯)ના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને વાવ બંધાવી.

(--અંબલગચ્છની (શુન્દરાતી) મોટી
પટ્ટાવટી, ૫૦ ૮૯, ૧૦૦, ૨૮૧)

આ મુંજ શાહનું દેરાસર પણ કાળાંતરે નાશ પામ્યું.
ભોરોલથી વાયવ્યજાગ્યામાં ૭૨ દેરીઓવાળો અને ૧૪૪૪ થાંભલા-
વાળો એક જિનપ્રાસાદ હતો તે પણ નાશ પામ્યો. અહીં જમીન-
માંથી નકશીદાર પથ્થરો તેમજ થાંભલાઓ નીકળી આવે છે. તેની
પાસે મુંજ વાવ છે; તેથી આ દેરાસર એક મુંજ શાહે બંધાવેલું
હોય એવું મંભવે છે.

ભોરોલ એ આજે ડીસાથી ૫૦ માઈલ, સાચોરથી ૩૦ માઈલ;
ધરાદથી ૧૩ માઈલ, વાવથી ૧૨ માઈલ અને પિંપલકના ટીંબાથી
૨૫ માઈલ દૂર રહેલું નાનું ગામ છે, જે જુદા જુદા ત્રણ વાસમાં
વહેંચાયેલું છે. અહીં આજે ૩૦૦ ઘરો વિદ્યમાન છે, તેની વસ્તી કુલ
૧૨૦૦ માણસોની છે. તેમાં શ્રાવકોનાં ૨૦ ઘર છે. દેરાસર, પાઠ-
શાળા અને ધર્મશાળા પણ છે.

ભોરોલ પાસે મોદલા તળાવ છે, જેમાં પહેલાં ૧ વાવ હતી,
૧૫૦ ફૂટા હતા, પણ આજે ત્યાં ૧૫ ફૂટાઓ દેખાય છે.

સં. ૧૯૫૬માં 'વાણિયાકેડું' જેતર માંથી જેડતાં જેડતાં એક
જેડૂતને ખંડિત ૪ જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી હતી. જેનોએ તેને
ધનતળાવમાં લઈ જઈ પધરાવી દીધી. સં. ૧૯૬૨ માં ઘણો વરસાદ
પડતાં તેની માટી ધોવાઈ ગઈ અને પ્રતિમાઓ દેખાવા લાગી.
ભોરોલના ઠાકોરે જેનોને આ પ્રતિમાઓ લઈ જવા જણાવ્યું, આથી
સંઘે તે પ્રતિમાઓ લઈ આવીને ભ. આદીશ્વરના દેરાસરમાં બેસાડી,
પણ ત્યાં હંમેશાં નવા નવા ચમત્કારો થવા લાગ્યા. આથી જૈનસંઘે
સં. ૧૯૬૯ના ફાગણ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમાંની ભ. નેમિનાથની
પ્રતિમાને મૂળ ગાદીએ મૂળનાયક તરીકે બિરાજમાન કરી છે. આ
પ્રતિમા ૪ ફૂટ ઊંચી, શ્યામ રંગની, પ્રાચીન અને ચમત્કારી છે.
ભોરોલ ત્યારથી તીર્થ તરીકે ઓળખાય છે.

મં ૨૦૧૪ ના શાહરવા વહિ ૬ તા ૨૩-૧૦-૧૯૫૮ ને બુધ વારે દેરાસરના ચોકના ખૂણામાં ખોદકામ કરતા ૩૨ જિનપ્રતિભાઓ નીકળી આવી છે કોઈ કોઈ ઉપર મં ૧૩૫૫ પિપ્પલકગચ્છના આચાર્ય અને પીપ્પલપુરમાનના ઉલ્લેખો છે

અહીં બે દેવીની મૂર્તિઓ છે તેની ઉપર નીચેની મતવળવાળા લેખો કારેલા છે—

૧ હીંગલાજ દેવી—‘મં ૧૬૬૯ ના જોઠ મુદિ ૧૪ હીંગલાજ મૂર્તિ’ સલવ છે કે, મહાણીક દેવીને જહલે આ મૂર્તિ બની હશે તેનું અસન નામ બુવાઈ જવાથી લોકોએ આ નામ રાખ્યું હશે યુજ્યતીર્થમાં પહાડના ચડાવમાં વચ્ચે રસ્તા ઉપર હીંગલાજ દેવીનું સ્થાન છે કિંવદંતી એવી છે કે, આ દેવીને ધરપારકરથી લાવીને અહીં સ્થાપન કરેલી છે

૨ કાલિકા દેવી—‘મં ૧૩૫૫ વૈશાખ પિપ્પલકગામમાં લં નેમિનાથની અધિષ્ઠાધિકાદેવી અબિકાદેવીની મૂર્તિ’

શિવાલેખ મુજબ તે આ અબિકાદેવીની જ મૂર્તિ છે પણ બુલાઈ જવાથી લોકોએ તેનું નામ કાલિકાદેવી રાખ્યું હશે

આ પ્રમાણેથી સિદ્ધ થાય છે કે પિપ્પલકનગર, દીમાગામ અને લોશવગામ એ વાસ્તવમાં એક જ છે અને પ્રાચીન જૈનતીર્થ છે

(—પ્રભાવકચરિત્ર, અચવગચ્છની પટ્ટાવધી, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, ‘કચ્છાણુ’ માસિક, વં ૧, અક ૨ નો વિશેષાક)

ભીલડિયા તીર્થ—

ભીલડિયા એ લં પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન તીર્થ છે, તેનું મન્કૃત નામ ભીમપની હતું અહીં લં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં મં ૧૨૧૮ કાગણુ વહિ ૧૦ ના આં જિનચંદ્રની દીક્ષા થઈ હતી આ ભીલડિયા વિક્રમની તેરમી સદીમાં લવણપ્રસાદ વાઘેલાના તાબામાં હતું તડગચ્છના આચાર્ય શતાર્થ આં સોમપ્રભસુરિ, આં જગન્નાથસુરિ વગેરેએ મં ૧૭૭૩ માં ભીલડિયાની યાત્રા કરી હતી આં અભયતિલકસુરિએ મં ૧૩૦૭ માં અહીં ‘મહાવીરરાસ’ની

સ્થના કરી હતી. આં જિનેશ્વરે સં ૧૩૧૩ માં પાલનપુરમાં 'દ્રાવકધર્મપ્રકરણ' રચ્યું હતું. સં ૧૩૧૭ માં તેના ઉપરની ટીકા (અં : ૧૫૦૦૦)ની રચના કરી. એ જ સ્થાનમાં ૭૦ મહાવીરસ્વામીના દેરાસરનો છબોદાર થયો. એક ભુવનપાલ ગોસ્વાલે તેનો ધ્વજદંડ ચડાવી, તેને મંડલિકવિહાર નામ આપ્યું. તેમજ 'ધન્નાશાલિભદ્રચરિત્ર' અને 'કૃતપુણ્યકચરિત્ર' લખાવ્યાં. આં જિનપ્રગોષ્ઠે સં ૧૩૩૪ માં શ્રીગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા પધરાવી. અહીં સં ૧૩૩૪ માં ચતુર્માસમાં એ કાર્તિક મહિના હતા. ચતુર્માસ ખીલ કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ પૂરું થાય પરંતુ તથાગચ્છના આં સોમપ્રભે (આચાર્યપદ સં ૧૩૩૨, સ્વર્ગવાસ સં ૧૩૭૩) આકાશદર્શનથી જાણ્યું કે, નજીકના દિવસોમાં ભીલડિયાનો વિનાશ થવાનો છે એટલે તેમણે અપવાદને આશ્રયી પહેલી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ ગોમાસુ પૂરું કર્યું અને તરત ત્યાંથી વિહાર કર્યો. ખીલ પછી સાધુ-સાધ્વીઓ તથા જેનો ભીલડિયાથી ઉચાગો ભરી ગયા અને તેમણે એક સ્થળે જઈને નિવાસ કર્યો. એ સ્થળે રાધનપુર શહેર વસ્યું. પછી તે ભીલડિયામાં આગ સળગી ઊઠી, આગે પોતાના નસ સ્વરૂપે તાંડવ માંડ્યું અને તેમાં ભીલડિયા તારાજ થઈ ગયું. ત્યાં શહેલા આચાર્યો તેમજ જનતા સર્વ કોઈ એ આગમાં ભરખાઈ ગયાં. જન-માલની ભારે ખુવારી થઈ ગઈ.

તે પછી ભીલડિયા ફરી વસ્યું. લખપતિઓ આવી વસ્યા ને આખાદ પછી થયું. (-છવાલિગમ-પુષ્પિકા) સં ૧૫૫૭ માં તથાગચ્છના આં હેમવિમલસૂરિના સમુદાયના ઉપાં જિનમાણિકચ-ગણિના શિષ્ય અનંતહંસગણિ અહીં વિચર્યા હતા. તેમના ઉપદેશથી અહીંના ચોકસી પાસવીર પોરવાલે અહીં અંથલંડાર સ્થાપ્યો. તેમાં ૬,૩૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સિદ્ધાંત ગ્રંથો લખાવ્યા હતા, જે દરેક ગ્રંથનું પં ૫૦ શુભભૂષણે સંશોધન કર્યું હતું. (અં ૫૫, પદ્માવલી ભાં ૨, પૃ ૨૫૩) અરતરગચ્છના આં જિનોદયમી અહીં વીક્ષા થઈ હતી.

સમય જતાં બીલડિયાની આબાદી ઘટવા લાગી.

તે પછી છેવટે સમસેનથી ૧૨ કોશ દૂર સં ૧૮૭૨ માં બીલડિયા ગામ ફરી વસ્યું. આજે અહીં આવકોનાં ૫ ઘર છે. સં ૧૮૯૨ માં એક નાનું ઘરદેરાસર બનાવેલું તે વિદ્યમાન છે.

ગામની બહાર મોટું દેરાસર તીર્થધામ છે. તેમાં તીર્થનાયક તરીકે બીલડિયા પાર્શ્વનાથની નાની સ્થાપત્ય પરિકરવાળી પ્રતિમા છે, પણ તે ગાદીમાં મૂળનાયકના સ્થાને નથી પણ પડખે ભારવટાની નીચે વિરાજમાન છે અને મૂળનાયકના સ્થાને લં નેમિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન છે.

મુસ્લિમ સમયમાં તીર્થનાયકની રક્ષા કરવા માટે આ વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી છે.

બીલડિયા આ રીતે પ્રાચીન જૈન તીર્થધામ છે.

પાવાગઢ—

વનરાજ આવડાએ સં ૮૦૨ માં પાટણ વમાવી ગુજરાતનું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું ત્યારે તેના મંત્રી ચાંપા શાહે ચાંપાનેર વસાવ્યું ને પાવાગઢ ઉપર કિલ્લો બાંધ્યો. તેણે અહીં જૈન દેરાસર પણ બંધાવ્યું.

અહીં ઘણાં જૈન મંદિરો બન્યાં હતાં, તેમના કેટલાકના ઉલ્લેખો નીચે મુજબ મળી આવે છે—

(૧) શ્રીસધનુ બાવન દેરીવાળું લં અભિનંદનસ્વામીનું પ્રાચીન મંદિર હતું, જેનો જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા આં ગુણસાગરસૂરિએ સં ૧૧૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે કરાવ્યાં હતાં આ પ્રતિષ્ઠા—ઉત્સવથી સંઘમાં આનંદી વાતાવરણ ફેલાયું હતું. . .

(૨) જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું, તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીસંઘે આં ગુણસાગરના હાથે સં ૧૧૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે કરી હતી.

મહુમ્મદ બેગડાએ ચાંપાનેર લાંબુ ત્યારે શ્રીસંઘે આ મંદિરના મૂળનાયકની પ્રતિમા જમીનમાં લંડારી હતી. તપાગઢની સાગર-શાખાના ભટ્ટારક શ્રીચંતિસાગરે પોતાને આવેલા સ્વપ્નદર્શન મુજબ

સંં ૧૮૮૬ ના માહ વદિ ૧૧ ના રોજ તે મૂર્તિ જમીનમાંથી પ્રગટ કરી હતી અને સંં ૧૮૮૬ ના માહ સુદિ ૧૩ ના રોજ વડોદરામાં મામાની પોળમાં દેરાસર કરાવી તેમાં તે મૂર્તિને સ્થાપન કરવામાં આવી, જે આજે સુરાવલા પાર્શ્વનાથ તથા કલ્યાણ પાર્શ્વનાથના નામથી વિખ્યાત છે.

(૩) ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર હતું. આં આર્યરક્ષિતસૂરિ અહીં આવ્યા ત્યારે આ મંદિર પણ વિદ્યમાન હતું. આં મહેન્દ્રસૂરિ 'તીર્થમાલા'માં ભં મહાવીરસ્વામીને આ રીતે નમસ્કાર કરે છે—

“ પાવયગિરિવસિહરે દુહદવનીં શુભે વીં ॥ ”

(૪) મહામંત્રી તેજપાલે ગોધરાના રાજા ધૂધલને હતી આવી અહીં ઉત્સવો કર્યા તે પછી અહીં ભં મહાવીરનું સર્વતોલદ્ર નામે મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમાં આજુ જેવી ઝીણી નકશી પણ કરાવી હતી. મુસલમાનોએ તે મંદિરને તોડી નાખી જુમા મસ્જિદના રૂપે પરિવર્તિત કરી નાખ્યું.

(૫) શ્રીસંલવનાથનું મંદિર હતું, જેમાં ખંભાતના શેઠ મેઘાશાહે તેમાં સંં ૧૪૫૭ થી સંં ૧૪૯૯ સુધીમાં ૮ દેરીઓ બનાવી હતી. તેની આં સોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આં સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય આં ભુવનસુંદરસૂરિ, જેમણે ‘મહાવિદ્યાવિડંબન’ ઉપર ટિપ્પણની રચના કરી છે, તેમણે ‘સંલવનાથનું સ્તોત્ર’ રચ્યું છે, તેમાં પાવાગઢને શત્રુંજય મહાતીર્થનો અવતાર બતાવ્યો છે. માંડવગઢના સંઘપતિ વલ્લાહે પાવાગઢતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો અને ભં સંલવનાથની પૂજા કરી પરમશાંતિ મેળવી હતી. (—શુરુશુરુતનાકરકાવ્ય)

આં લક્ષ્મીસાગરના શિષ્ય આં સોમજયના ઉપદેશથી શેઠ છાડાના વંશજ સંં ખીમા અને સંં સહસાએ પાવાગઢમાં મોટું જિનગિંબ ભરાવી, સંં ૧૫૨૭ના ચોથ વદિ ૫ ના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(૬) લીડલંજન પાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું, જેની મૂળ પ્રતિમા વડોદરાના દાદા પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

(૭) પાટણનિવાસી શેઠ છાડાના વંશજ મંઘવી ખીમસિંહ અને સંઠ સહસાએ સંઠ ૧૫૨૭ના પોષ વદિ ૩ ના રોજ પાવાગઢમાં જિનમંદિર બંધાવી, મોટા બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેઓ આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના શ્રાવકો હતા.

(૮) ચાંપાનેરના શેઠ જયવંતે સંઠ ૧૬૩૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ અહીં પાવાગઢમાં જિનાલય બંધાવી તેનો આઠ વિજયસેન-સૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવ્યો હતો.

(-વિજયપ્રશસ્તિ, સર્ગ : ૮, શ્લોક ૪૦ થી ૪૫)

(૯) સંઠ ૧૭૪૬ માં ૫૦ શીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાલા' માં લઠ નેમિનાથના મંદિરનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે—

‘ચાંપાનેરી નેમિ જિણુંદ, મહાકાલી દેવી સુખકંદ.’

(૧૦) કાલિકાનું મંદિર—ચોથા તીર્થંકર લઠ શ્રીઅલિનંદન-સ્વામીની શાસનદેવી કાલીદેવી છે. લઠ અલિનંદનસ્વામીના મંદિરમાં તેનું મંદિર હતું અને તેમાં જૈન શિલ્પ પ્રમાણે મૂર્તિ બનાવીને સ્થાપન કરી હતી, જે પાવાગઢની કાલીદેવી તરીકે ગુજરાતના ગરબા માં માનભેર ગવાય છે. નગારખાનાના દરવાજે ૨૨૬ પગથિયાં ચડવાથી કાલિકા માતાનું મંદિર આવે છે. આઠ આર્યરક્ષિતે તેની આરાધના કરી સંઠ ૧૧૬૬ માં વિધિપક્ષગચ્છ (અંચલગચ્છ)ની સ્થાપના કરી હતી અને કાલિકાદેવીને અંચલગચ્છની અધિષ્ઠાયિકા દેવી મુકરર કરી હતી. આ દેવી પ્રભાવક અને લક્ષ્મીની ઈચ્છા પુરનારી મનાઈ છે. પૃથ્વીરાજ ચૌહાણના વંશજો પાવાગઢના રાજવીઓ હતા ત્યારે તેઓ આ દેવીને રાજ્યની રખેવાળી કરનારી માનતા હતા. પંદરમી શતાબ્દી સુધી પાવાગઢનો ઉત્તમ કાળ હતો. પાવાગઢના પતાર્ધ રાવડને દુર્બુદ્ધિ સૂઝી અને તેણે સખીઓ સાથે ગરબામાં સાક્ષાત્ આવેલી કાલિકા માતાનો હાથ પકડી તેને પોતાની દુર્ભાવના જણાવી. દેવીએ રાજ્યને ઘણા સમયથી પણ તે માન્યો નહીં, એટલે દેવીએ શાપ આપ્યો. પરિણામે મહુમ્મદ બેગડો અહીં ઘડી આવ્યો, ચાંપાનેર ભાંગ્યું, પાવાગઢનું મતન થયું, જૈન મંદિરો લૂંટાયાં. આ

સમયે જૈનસંઘે ઘણી જિનપ્રતિમાઓને ભૂમિમાં ભંડારી દીધી. મહમ્મદે સં. ૧૫૪૧ માં રાજા જયસિંહ, પતાઈ રાવલ, ડુંગરશી પ્રધાન વગેરેને મારી નાખી પાવાગઢ જીતી લીધો. ત્યારથી ચાંપાનેરનું રાજ્ય ખાલસા બન્યું અને મહમ્મદશાહ ત્રીજો (સં. ૧૫૧૬ થી ૧૫૬૯) બે કિલ્લાનો રાજા બનવાથી બેગડો કહેવાયો. તેણે પોતાના નામ ઉપરથી **મહેમદાવાદ** વસાવ્યું. (જૂઓ, પ્રક. ૪૪)

આ ઘટના માટે ‘પાવાગઢથી ઊતર્યાં મહાકાલી રે’ એ ગરબો લોકવિશ્રુત બન્યો. ભદ્રેશ્વરના શેઠ **વર્ધમાન** અને પદમશીએ આ મંદિરનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

પાવાગઢમાં અનેક જૈન શ્વેતાંબર મુનિવરો વિચર્યા હતા. આં શુભસાગર, નાગેન્દ્રગચ્છીય આં વિજયસેનસૂરિ, આં સોમદેવસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ (તપાં) વગેરેએ અહીં પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. આં આર્યરક્ષિતસૂરિએ અહીં જ મહાકાલીદેવીની સાધના કરી હતી અને અંચલગચ્છનો સૂત્રપાત અહીં કર્યો હતો.

તપાગચ્છના આં સોમદેવ (સં. ૧૫૭૧) મહાકવિ હતા. કાવ્ય-કળામાં કુશળ હતા. સમર્થ ધર્મોપદેશક હતા. તેમણે મેવાડનો કુંભો રાણો, જુનાગઢનો રા' માંડલિક અને પાવાગઢના રાજા ગંગ ચૌહાણના પુત્ર રાજા જયસિંહને પોતાની વિદ્વત્તા અને ગાનકળાથી રંજિત કર્યા હતા. ખંભાતમાં રાત્રિભોજન ઉત્થાપ્યું હતું.

(-પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભા. ૨, પૃ. ૨૬૫)

તપાગચ્છના (પપ) આં હેમવિમલસૂરિના પટ્ટધર (પ૭) આં સોમવિમલસૂરિ, જેઓ સં. ૧૬૦૨ માં વીજાપુરના સં. તેજપાલે છ'રી પાળતા કાઢેલા શત્રુજયના સંઘમાં સાથે ગયા હતા અને પાછા ફરતાં અમદાવાદમાં તેમણે એવો અભિગ્રહ કર્યો હતો કે, ‘બોલવું નહીં, સૂવું નહીં; આહાર લેવો નહીં પણ જો ચાંપાનેરના પારેખ કાલાનો પુત્ર જીવરાજ ઘેર બોલાવીને ૩ આખાં અને ૧ ભાંગેલું એમ ૪ ખાણ વહોરાવશે તો પારણું કરીશ, નહિતર પાટણું જંઈને પારણું કરીશ.’ તેમનો આ અભિગ્રહ થોથે દિવસે પૂરો થયો હતો અને તેમણે

સં ૧૫૦૨ નું ચતુર્માસ અમદાવાદમાં કર્યું હતું.

(તપાગચ્છીય લઘુ પોષાળ સોમશાખા
પટ્ટાવલી; સોમવિમલસૂરિરાસ.)

તપાગચ્છની આણસૂરયાખાના આં વિજયરાજને અહીં સં ૧૭૦૧ માં પંચાસપદ આપવામાં આવ્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૫૮)

(-પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાં ૨, પૃં ૨૬૫)

આંભુવનસુદરસૂરિએ ભંસંલવનાથનું સ્તોત્ર, (શ્લો.: ૬૨) રચ્યું છે.

આં ભુવનસુદરસૂરિ, ૫૦ શીલવિજયગણીએ અહીંની યાત્રા કરી હતી. અચ્છગચ્છના આં ઉદયસાગરસૂરિએ ગં ૧૭૬૭ માં સાચા દેવની તથા પાવાગઢનાં મહાકાલીની યાત્રા કરી હતી. અહીં અનેક શ્રાવકો સંઘ લઈને યાત્રા કરવા આવ્યા હતા.

પાવાગઢમાં એક સુંદર જિનમંદિર છે, તેની દીવાલમાં ત્રણ શ્વેતાંબર જિનપ્રતિમાઓ છે, જેમના હાથે કંકણ છે, ભુજાઓમાં બાણબદ્ધ છે અને એકના હાથમાં હાથીનું ચિહ્ન છે.

અહીં સ્થાને સ્થાને જિનમૂર્તિઓના ખંડિત ભાગો ચોડી રીધેલા છે. તેમાં લંગોટ પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

અહીં મર્વતોભદ્ર નામે જિનમંદિર બુદ્ધા મસ્તિષ્ઠમાં પલટાર્થ ગયું છે. એક બાવન દેરીવાળું વિશાળ મંદિર ધરાશાયી જોવાય છે. નગારખાના પાસે ૫ દેરાસરો, દૂધિયા તળાવ પાસે ૩ દેરાસરો અને છાશિયા તળાવ પાસે ૧ દેરાસર વગેરેનાં સ્થાનો દષ્ટિગોચર થાય છે.

પંચમહાલ જિલ્લાના કલેટરે એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે, આ બધાં ખંડિયેરો શ્વેતાંબર જૈનોનાં મંદિરો હતાં.

મેજર જેં ૩૭૬૫૦ વોટસને ઈસ ૧૮૭૭ માં અને મિં બર્નેસે ઈસ ૧૮૮૫ માં પાવાગઢના શિખર ઉપર કિલ્લામાં પ્રાચીન જૈન મંદિરોનો જથ્થો હોવાનું લખ્યું છે.

આ દરેક ઉલ્લેખો પરથી પાવાગઢના મધ્યકાલીન વૈલવનું અને પતનનું દિગ્દર્શન મળે છે. સ્પષ્ટ છે કે, પાવાગઢ એ જૈન શ્વેતાં-

બરેનું મધ્યકાલીન જૈન તીર્થધામ હતું.

(૫૦ શ્રીલાલચંદ ગાંધીનું ‘પાવાગઢથી વડોદરામાં પ્રગટ થયેલા જીરાવલા પાર્શ્વનાથ’; જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ.)

પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથ—

ગુજરાતની ઉત્તરે પાલનપુર શહેર છે. તેનાં પ્રહૂલાદનપુર, પાહ્લનપુર, પહુંવિહારનગર, વગેરે બીજાં નામો પણ મળે છે. અહીં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું વિશાળ જૈન તીર્થસ્થાન છે. તે અંગે બે પ્રકારના ઉલ્લેખો જાણવા મળે છે.

(૧) ચંદ્રાવતીનો રાજા પાલનસિંહ નામે પરમાર હતો. તે જંગલમાં વિશેષ કૃપા કરતો તેથી તેની અરણ્યરાજ નામે પ્રસિદ્ધિ હતી. તેણે ધર્મધતાના કારણે અચલગઢની તળેટીમાં રહેલા જૈન દેરાસરમાં મહાદેવનું લિંગ સ્થાપન કરી દીધું અને ત્યાંની ધાતુની પ્રતિમાને ગળાવી નાખી તેનો નંદો બનાવ્યો. આ અકૃત્યનાં પરિણામે તેના આખા શરીરે કોઠ રોગ ફૂટી નીકળ્યો. તેણે રોગશમન માટે અનેક ઉપચારો કર્યા પણ તે બધા નિષ્ફળ નીવડ્યા. કંટાળીને તે જંગલમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તેને રસ્તામાં વિહાર કરતા આં શીલધવલસૂરિ મળ્યા અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળી પોતાની થયેલી ભૂલ જણાવી પ્રાયાશ્ચત્તની માગણી કરી. આચાર્યશ્રીએ તેને સાંત્વન આપી જણાવ્યું કે, ‘તું નવી પ્રતિમા ભરાવી, તેની પૂજા કરીને તેનું નહાણુ જળ આખા શરીરે લગાડીશ તો તારો રોગ શમી જશે.’ રાજાએ તે પ્રમાણે કર્યું તેથી તેનો રોગ શમી ગયો. તેનું આખું શરીર નવપદ્મવ જેવું બની ગયું. જૈનધર્મ પ્રતિ તેને દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ. આથી તેણે સં. ૧૦૧૧ માં તે જ પ્રદેશમાં પાલનપુર નગર વસાવ્યું, તેમાં દરબારગઢ બનાવ્યો અને પાસે જ રાજવિહાર જૈનમંદિર બંધાવી તેમાં તે નવી બનાવેલી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેણે રાજમહેલ અને રાજવિહાર સામસામે એવી રીતે બંધાવ્યા કે રાજા સવારે પોતાની બારીમાંથી પ્રભુનાં દર્શન કરી શકે. રાજાએ દેરાસરના નિભાવ માટે

લાગે બાંધી આપ્યો. તે સ્થાન પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથના નામે ખ્યાતિ પામ્યું. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૫૩)

(૨) ચંદ્રાવતીના રાજા ધારાવર્ષદેવ પરમારના ભાઈ રાજા પ્રહ્લાદને લોભથી જિનપ્રતિમાને ગળાવી નાખી, તેથી તેના શરીરે ક્રોધ રોગ થઈ આવ્યો. તેણે આઠ શીલધવલના ઉપદેશથી ભં પાર્શ્વનાથની નવી પ્રતિમા બરાબી, તેની પૂજા કરી તેનું ન્હવણ જળ આખા શરીરે લગાડવાથી તેનો રોગ શમી ગયો. આથી તેણે પાલનપુર નગર ફરી વસાવી તેમાં રાજવિહાર—જૈન મંદિર બાંધાવ્યું, જે પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથના નામથી તીર્થની ખ્યાતિ પામ્યું. તેના નિભાવ માટે તેણે લાંગા બાંધી આપ્યા. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૫૭, હીરસૌભાગ્યકાવ્ય, હીરસૂરિસસ, પાલનપુર ગઝલ-આત્માનંદ જૈન પ્રકાશ, વર્ષ : ૫૩, અંક : ૬-૭)

મહમ્મુદ ગિજનીએ સં ૧૦૮૦માં અને અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ સં ૧૭૬૮ મા ચંદ્રાવતી અને પાલનપુર ભાંગ્યાં.

પાલનપુરમાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું ત્રણ માળનું વિશાળ દેરાસર છે. અસલમાં અહીં મૂળનામકની પ્રતિમા સોનાની હતી પરંતુ સંઘે આશાતનાના ભયથી તેને જ ડારી દીધી અને આરસની પ્રતિમા પધરાવી એવી લોકવાયકા છે.

અહીં ઉપકેશગચ્છના આઠ કક્કસૂરિએ સં ૧૨૭૪ના ક્રાંતિક સુદિ ૫ ને ગુરુવારે અજનશલાકા કંરેલી સંદેહ આરસની ૧૫ ફૂટ ઊંચી પ્રતિમા આજે વિરાજમાન છે. આ સમયે દેરાસરના નિભાવ માટે જુદા જુદા લાગા બાંધી આપ્યા હતા, જેથી હુમેશાં ૧૬ મણુ સોમારી અને ૧ મૂઠો ચોખા-વગેરેની મોટી આવક થતી હતી.

પાલનપુરમાં આ મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે. સં ૧૨૮૪ માં ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બન્યું હતું તે આજે મસ્જિદરૂપે, ઊંચું તેમાં સં ૧૨૮૫, સં ૧૩૪૭ ના શિલાલેખો વિદ્યમાન છે.

પાલનપુરમાં આજે (૧) પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથ, (૨) ભં શાંતિનાથ (ત્રણ માળનું), (૩) ભં આદિનાથ, (૪) ભં નેમિનાથ વગેરે મંદિરો છે.

અહીં સંં ૧૦૭૧ થી ૧૦૮૮ ના ગાળામાં નાણાવાલગચ્છના આં વીરચંદ તથા નાડોલગચ્છના આં સોમપ્રભ એક સાથે ચતુર્માસ રહ્યા હતા. તે બંને શિથિલ બન્યા અને અહીંથી પાલખીમાં બેસવાનું શરૂ કર્યું. અહીં સંં ૧૨૭૭ માં આં જિનપતિ સ્વર્ગે ગયા. સંં ૧૨૮૪ માં મહાતપસ્વી આં જગચંદ્રસૂરિએ અહીં ચતુર્માસ કર્યું. સંં ૧૨૯૯ માં અંચલગચ્છના આં દેવેન્દ્રસૂરિ જન્મ્યા. સંં ૧૩૧૨ માં આં જિનેશ્વરના શિષ્ય ઉપાં અભયતિલકે સંસ્કૃત ‘દ્રયાશ્રયમહાકાવ્ય’ની વૃત્તિ (અં : ૬૦૦૦) રચી. સંં ૧૩૦૪ અથવા સંં ૧૩૨૩ માં તપાગચ્છના વિદ્યાનંદ આચાર્ય બન્યા. તે સમયે પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથના દેશસરમાં કેસરની વૃષ્ટિ થઈ હતી. શેઠ કુમાર ઓસવાલની પત્ની પદ્મશ્રીએ સંં ૧૩૧૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ના રોજ અહીં ‘પંચમીકથા’ લખાવી અને તે જિનસુંદરગણિની શિષ્યા લલિતાસુંદરીગણિનીને વહોરાવી. સંં ૧૩૧૩ માં ખરતરગચ્છના આં જિનેશ્વરે ‘શ્રાવકધર્મપ્રકરણ’ રચ્યું. ઉપાં લક્ષ્મીતિલકે સંં ૧૩૧૭ માં તેની ટીકા (અં : ૧૫૦૦૦) રચી. તેમના દાંડાના અહીં બે ટુકડા થવાના સૂચનથી સંં ૧૩૧૩ માં તેમના ગચ્છમાં બે વિભાગ પડ્યા. સંં ૧૩૭૫ માં ખરતરગચ્છના આં જિનોદયસૂરિ જન્મ્યા. સંં ૧૪૩૦ માં તપાગચ્છના આં સોમસુંદર જન્મ્યા. સંં ૧૫૦૩ માં ખરતરગચ્છના આં જિનરાજસૂરિ શિષ્ય પંં જયસાગરગણિએ મ્હાલહા શ્રાવકની વસતિમાં રહી પંં રત્નચંદ્રગણિનો મદદથી ‘પૃથ્વીરાજરાજર્ષિચરિત્ર’ રચ્યું. આ જ અરસામાં સોનગરા મંત્રી અંબણ શ્રીમાળીએ પાલનપુરમાં લં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. સંં ૧૫૩૩ પછી પાલનપુરવાસી શાં છવા ઓશવાલની વિનતિથી આં લક્ષ્મીસાગરે આગમમંડનને અમદાવાદમાં વાચકપદ આપ્યું.

(—ગુરુગુણરતનાકરકાવ્ય)

પદ્મવિયા—વરહુડિયાવંશનો નેમડ પદ્મીવાલ પાલનપુરમાં આવી વસ્યો હતો. તેના વંશજો ત્યાંથી નીકળીને વીજાપુર જઈ વસ્યા હતા.

(પ્રકર ૩૮)

વેસટવંશનો સલક્ષણ ઓસવાલ પાલનપુર આવીને વસ્યો હતો.

તેણે અહીં ભંધારનાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૮૯) પેસદવંશના સંં ગોશલના પુત્ર સંં આશાધરે સંં ૧૩૫૨ માં પાલનપુરમાં 'ઉત્તરજયણસુત'ની ટીકાની પ્રતિ લખાવી હતી.

રાણપુરા નગરશેઠનો પૂર્વજ સંં ૧૧૭૨ માં પાલનપુર આવી વસ્યો હતો. (પ્રકં ૫૮)

કચ્છોલીગચ્છના (૪૨) આં શ્રીપ્રભ, (૪૩) આં આણંદ, (૪૪) આં અમરપ્રભે સંં ૧૩૧૫ ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારે અંબિકા-દેવીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિમા આજે પાલનપુરના વિશલરાયવિહારમાં ભંધારનાથના જિનાલયની ભમતીમાં વિરાજમાન છે.

કેારંટગચ્છના આં સર્વદેવની સંં ૧૨૭૪ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને ગુરુવારની પ્રતિમા પાલનપુરમાં વિદ્યમાન છે.

ભંધારસ્વામીની સંં ૧૩૩૧ ની પ્રતિમા કેારંટગચ્છના ચૈત્યમાં વિરાજમાન છે. કેારંટગચ્છના ઉપાં મુનિપ્રભ ગણિના શિષ્ય મુનિ હંસરાજે સંં ૧૩૨૫ ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારે ગણધર શ્રીપુંડરીકસ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તપાગચ્છના આં હેમવિમલસૂરિ (સંં ૧૫૪૮ થી સંં ૧૫૮૩) ની શિષ્યપરંપરા 'પાલનપુરશાખા' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી હતી.

તપાગચ્છના દેવસૂરસંધ શાખાના ભંધારવિજયરત્નસૂરિ સંં ૧૭૧૧ માં પાલનપુરમાં જન્મ્યા હતા. ઉં વિમલવિજયગણી તેમના ભાઈ-ગુરુભાઈ હતા. (જૂઓ, પ્રકં ૫૮, વિજયદેવસૂરિસંધ)

તપાગચ્છની સવેગીશાખાના (૬૯) મુનિ તપસ્વી કીર્તિવિજયજી ગણિવર સંં ૧૮૩૭ માં પાલનપુરમાં જન્મ્યા હતા. પાલનપુરના ઉપાગ્રયમાં પંં જિતવિજયગણિના નામનો સંં ૧૮૫૭ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો કાષ્ઠલેખ વિદ્યમાન છે. (પ્રં ૫૮)

સંં ૧૫૮૩ માં જગદ્ગુરુ હીરવિજયસૂરિ અહીં જન્મ્યા. અહીં શાંતમૂર્તિ મુનિવર શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે તપાગચ્છની સામાયારી અંગીકાર કરી. ખસ્તરજગચ્છના વિદ્વાન કપીંદ્રસાગર અહીં જન્મ્યા.

આ રીતે પાલનપુર અનેક ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું ધામ બની રહેલું છે. માલવામાં આવેલું આગર પાસેનું પર્ણવિહાર (પાનવિહાર) આનાથી જૂઠું સ્થળ છે. (—ગુરુગુણરતનાકરકાવ્ય)

પાલનપુરમાં આજે શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૫૦૦ ઘર અને સ્થાનકમાર્ગી જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર છે. બંનેમાં સારો સંપ છે. અહીં ૪ દેરાસરો છે. ઘણા ઉપાશ્રયો છે, પુસ્તકાલય છે, ઉદ્યોગમંદિર વગેરે સ્થાનો છે. ઇડરગઢ—

ગુજરાતના ઇશાન ખૂણામાં ઇડર શહેર છે. તેનું સંસ્કૃત નામ ઇલાહુર્ગ મળે છે. અહીં સમ્રાટ સંપ્રતિના સમયનું જૈન દેરાસર હતું.

અહીં સંઘપતિ વત્સરાજ ઓસવાલને રાણીદેવીથી ચાર પુત્રો (૧) ગોવિંદ, (૨) વીસલ, (૩) અકૂરસિંહ અને (૪) હીરો થયા. શેઠ ગોવિંદ રાજમાન્ય હતો. તેણે આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી શત્રુજય, ગિરનાર અને સોપારકનો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. ગુજરાતના ચક્રવર્તી કુમારપાલના તારંગા તીર્થના બત્રીશ માળાવાળા લં અજિતનાથના કુમારવિહારનો જીર્ણોદ્ધાર કરી, તેમાં લં અજિતનાથની નવી પ્રતિમા પધરાવી.

સંઘવી વિસલ ચિત્તોડના રાણાનો માનીતો હતો. તેણે આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી ચિત્તોડમાં લં શ્રેયાંસનાથનું દેરાસર અને દેલવાડામાં નંદીશ્વરપટ બનાવી પ્રતિમા કરાવી, મોટો મહોત્સવ કરી, પં વિશાલરાજને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું.

ઇડરમાં આં સુનિસુંદરસૂરિએ ઋષભદેવસ્તોત્ર બનાવ્યું. આં ગુણુરતને સં ૧૪૬૬ માં કિયારતનસંમુચ્ચય રચ્યો. આં લક્ષ્મીસાગરે સં ૧૫૩૩ માં લં અજિતનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી અને સં ૧૫૧૮ માં આં સુમતિસાધુ વગેરે ત્રણને આચાર્યપદ આપ્યું. આં સોમવિમલની આચાર્યપદવી થઈ. શેઠ મેઘા શાહની પત્ની માણેકદેવીએ સં ૧૫૪૭માં મહાકિયોદ્ધારક આંઆણુંદવિમલસૂરિને જન્મ આપ્યો. સમ્રાટ અકબરને ‘કુયારસકોશ’ વડે અહિંસક બનાવનાર મહોપાધ્યાય શાંતિચંદ્રગણિએ નારાયણ રાજની સલામાં દિગંબરવાદી ભૂષણને હરાવ્યો.

તપાગચ્છના આં વિજયદેવસૂરિ સં૦ ૧૬૩૪ના પોષ સુદિ ૧૩ ને રવિ વારે જન્મ્યા. તેમણે ત્રણ પ્રતિષ્ઠાઓ કરી. સં૦ ૧૬૮૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારે ઉપાં કનકવિજયને આચાર્યપદ આપીને આં વિજયસિંહસૂરિ નામ આપ્યું. ઇડરનરેશ કત્યાણમત્રે આં વિજયદેવ-સૂરિના ઉપદેશથી પહાડ પર રણમત્રચોકી સ્થાપન કરી અને ત્યાં ભં નેમિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું. ટેકરીઓ પર શત્રુંજયાવતાર અને ગિરનારાવતાર બન્યા. ઉપાં ગુણવિજયે ‘વિજયપ્રશસ્તિમહાકાવ્ય’ની ટીકા રચવાનો પ્રારંભ કર્યો. આં વિજયદેવસૂરિએ ૬૪ માધુઓને પંન્યાસ બનાવ્યા. તે જ ચોમાસામાં પં૦ પદ્મભાગરગણિએ રાજ કત્યાણની સલામાં વાઘી બ્રાહ્મણોને હરાવ્યા.

તપાગચ્છની શાખા કમલકળશાગચ્છના આં સુધાનંદને જન્મ-મંજરી’ અને ‘ઇડર ચૈત્યપરિપાટી’ બનાવી હતી. (જૂઓ, પ્ર૦પ૩)

મહોં વિનયવિજયગણિએ પોતાના ‘ઇદ્રદ્વત’ કાવ્યમાં ઇતિહાસનું વર્ણન કર્યું છે.

આ રીતે ઇડરગઢ શ્વેતાંબર જૈનોનું તીર્થધામ છે.

(—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

આઘાટ નગર (આહડક) —

મેવાડના મિત્રવંશી રાણાઓમાં ઘણાએક જૈન હતા. રાવણ અક્ષતરાજ (સં૦ ૯૨૨ થી ૧૦૧૦) છેલ્લાં વર્ષોમાં વધુ પ્રમાણમાં આઘાટ નગરમાં જ રહેતો હતો. એ કારણે એના વંશજો ‘આહડકિયા રાવણ’ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. એ રાજાએ અહીં દેરાસર બંધાવી તેમાં સડરકગચ્છના આં યશોભદ્રના હાથે ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વડગચ્છના અંતિમ આં જગચ્ચંદ્રસૂરિ બાર વર્ષોથી આચંખિલનું તપ કરતા હતા. તેઓ સં૦ ૧૨૮૫ માં આઘાટ નગર પધાર્યા. ત્યાં તેઓ નદી કિનારે આતાપના લેતા હતા. રાણો જૈન-સિંહ (સં૦ ૧૨૭૦ થી ૧૩૦૯) તેમની પ્રશંસા સાંભળી આઘાટ આવ્યો અને આચાર્યશ્રીનું અદ્ભુત તપસ્તેજ જોઈને તેમના ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવ્યું. તેમણે તેને પ્રશંસના ઉદ્ગારો કાઢ્યા : ‘ભગવન્ ! આપ તો મહાન્ તપસ્વી છો.’

બસ, આ સમયથી સં ૧૨૮૫થી આં જગચંદ્રસૂરિના શિષ્યો 'તપાગચ્છ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે. એટલે આઘાટ નગર તપસ્યાનું તીર્થ છે, તપા ધિરુદ્ધનું પુનિત ધામ છે અને તપાગચ્છના આં જગચંદ્રસૂરિની તપસ્યાનું પ્રતીક છે. મેવાડના રાણાઓ ત્યારથી તપાગચ્છના આચાર્યોને પોતાના ગુરુ માને છે. તપાગચ્છનું બહુમાન કરે છે, રાજવીઓ તપાગચ્છના ભટ્ટારકોને પછેડી ઓઢાડી સન્માન આપે છે. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, સિસોદિયાવંશ)

શેઠ હેમચંદ્રે રાણા જૈત્રસિંહના રાજકાળમાં સર્વ આગમો તાડ-પત્ર ઉપર લખાવ્યાં હતાં. આમાંનાં ઘણાં આગમો ખંભાતના ભં શાંતિનાથજીના જૈન ગ્રંથભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

ઉદયપુર અને ઉદયપુર સ્ટેશનની વચ્ચે ઉદયપુરથી ૧ માઈલ દૂર આહડ ગામ છે. અહીં પ્રાચીન ચાર જિનાલયો છે. રાણા ઉદયસિંહે વિં સં ૧૬૨૪ માં ઉદયપુર વસાવ્યું અને તેને રાજધાની બનાવી. તે પછી આહડની જાહોજલાલી ઓસરી હોય એમ લાગે છે.

(-પૂં મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીનો 'ઉદયપુરનાં મંદિરો')

નો લેખ, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૧૦ : ૧૦, પૃ ૩૧૮, ૩૧૯)

કરહેડા તીર્થ (સં ૧૦૩૯)—

મેવાડમાં ચિત્તોડ અને ઉદયપુરની વચ્ચે કરહેડા સ્ટેશનનું ગામ છે. એ કરહેડા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન તીર્થધામ છે. અહીં બાવન દેરીવાળું મોટું દેરાસર છે. તેમાં પાટ ઉપર સંકેરકગચ્છના આં ચણો-ભદ્રસૂરિના સંતાનીય આં શ્યામાચાર્યનો સં ૧૦૩૯નો શિલાલેખ છે.

માંડવગઢના મંત્રી પેથડના પુત્ર મં ૦ ઝાંઝણે આં દાદા શ્રીધર્મ-ઘોષસૂરિના ઉપદેશથી આ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો ને સાત માળનું મંદિર બંધાવ્યું. (—સુકૃતસાગર, તરંગ : ૮મો)

દેરાસર પૂર્વાભિમુખ છે. પૂર્વ દિશાની દિવાલમાં એક છિદ્ર એવી રીતે રાખ્યું છે કે, ભં પાર્શ્વનાથના જન્મ દિવસે માગશર વદિ ૧૦ ની સવારે સૂર્યોદય થતાં જ તેનાં કિરણો બરાબર ભં કરહેડા પાર્શ્વનાથના મુખ ઉપર પડે. (—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

રાવણા પાર્શ્વનાથ—

અલવર શહેરથી ૪ માઈલ દૂર આવેલી એક પહાડી નીચે રાવણા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન તીર્થ હતું આજે તો તેનાં માત્ર બે ડિયેરા જ નજરે પડે છે

એક વાર રાજા રાવણ અને રાણી મ દોદરી વિમાન દ્વારા અહીં આવી ઊતર્યાં. રાણી જિનપૂજા કર્યા વિના અનાજ લેતી નહોતી અને તેઓ પોતાની સાથે મૂર્તિ રાખવાનું ભૂલી ગયા હતા તેથી તેઓએ અહીં વેળુની પ્રતિમા બનાવી, તેમાં તીર્થ કરદેવનું આહ્વાન, સંનિધી કરણ, સ્થાપન વગેરે કરી મ દોદરી રાણીએ એ મૂર્તિની પૂજા કર્યા પછી જોજન કર્યું. આ પ્રતિમા રાણીના શીલના પ્રભાવથી નક્કર બની ગઈ અને ત્યાં રાવણા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. આજે આ વિષે કંઈ તીર્થ છે.

આ માટે એવી કલ્પના છે કે, મેવાડના મિત્રવંશી રાણાઓ રાવણ તરીકે ઓળખાતા હતા. તેમાં ધણા રાણા અને રાણીઓ જૈન થયા હતા રાણા અલ્લદ રાવલે (સ. ૯૨૨ થી ૧૦૧૦) પોતાના નામથી અલ્લદપુર વસાવ્યું અને તેમાં રાવણા પાર્શ્વનાથની સ્થાપના કરી, અથવા એ પ્રાચીન તીર્થનો છલ્લોદ્ધાર કર્યો ત્યારથી આ તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(જૂઓ, પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૮૬ થી ૫૯૧, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

કાંગડા—

પંજાબનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. અહીં શેઠ સિદ્ધરાજના પુત્ર ઢંગને જ્યેષ્ઠ નામે પુત્ર હતો. તેને સ્ત્રી નામની પત્નીથી કેટલોક અને કુમાર નામે પુત્રો થયા કુમાર રાજગચ્છીય આં વાદિઅંબલ દેવસૂરિના શિષ્ય આં અમલચંદ્રનો ઉપાસક હતો. તેણે આચાર્ય-શ્રીના ઉપદેશથી મ. ૧૦૩૦ માં કાંગડાના કિલ્લામાં જિનપ્રતિમા બરાબરી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

(—કાંગડાનો પ્રતિમાલેખ, પ્રક. ૩૨, પ. ૩૦૮)

વિજયસ્તંભ—

રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ રાજા અદલટની ચિત્તોડની સલામાં દિગંબરાચાર્યને હરાવી પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. તેની સ્મૃતિમાં ચિત્તોડ પરનો જૈનસ્તંભ બનેલો વિદ્યમાન છે. તેનો જીર્ણોદ્ધાર સં૦ કુમારપાલ પોરવાલે કરાવ્યો હતો. (જૂઓ, પ્રક૦ ૩૪, પૃ૦ ૬૦૪)

આ સ્તંભ પાસે આં ધનેશ્વરના ઉપદેશથી ભ૦ મહાવીરસ્વામી-નું દેરાસર બન્યું હતું, જેનો ઉદ્ધાર તપાગચ્છીય આં સોમ-સુંદરસૂરિના ઉપદેશથી અને રાણા મોકલજીની પ્રેરણાથી સં૦ ગુણરાજે સં૦ ૧૪૮૫ માં કરાવ્યો હતો. (જૂઓ, પ્રક૦. ૫૦)

પ્રકરણ સાડત્રીથમું.

*

આં દેવસૂરિ

આં સર્વદેવસૂરિની પાઠે આં દેવસૂરિ થયા. ગુજરાતી 'પદ્મા-
વલી' માં તેમનું બીજું નામ અજિતદેવ પણ મળે છે. તેમના જીવન
વિશે કોઈ નોંધ મળતી નથી. તેઓ બહુ રૂપાળા હતા તેથી ગુજ-
રાતના રાજા કર્ણદેવે તેમને 'રૂપશ્રી' નું બિરુદ આપ્યું હતું. રાજાએ
એ બિરુદ પોતાની નાની ઉંમરમાં આપ્યું હોય તો આચાર્યશ્રીનો
સ્વર્ગગમનકાળ સં. ૧૧૧૦ લગભગ ગણાય અને રાજા થયા પછી
આપ્યું હોય તો સં. ૧૧૨૫ લગભગમાં મનાય.

આં કૃષ્ણભિન્ન—

તેઓ યુગપ્રધાન હતા. તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં. ૧૦૬૧ થી
૧૧૧૦ હતો. આ યુગમાં રાજગચ્છના આં શીલભદ્ર કે વડગચ્છના
આં દેવસૂરિ યુગપ્રધાન હોય એવો સંભવ છે. કેમકે તેઓ એ
સમયના સૌમ્યમૂર્તિ આચાર્યો હતા.

આ અરસામાં ઘણા પ્રભાવક આચાર્યો થયા હતા. આબૂતીર્થની
સ્થાપના આ સમયમાં જ થઈ હતી.

આં વર્ધમાનસૂરિ—

આ નામના સમકાલીન ત્રણ આચાર્યો જણવા મળે છે.^૧

૧. વર્ધમાનસૂરિ નામના ઘણા આચાર્યો થવાનું જણાય છે—

(૧) રુદ્રપદ્મીવચ્છના આચાર્ય, જેમણે 'સ્વપ્નપ્રદીપ' સ્થા. ૧૧૭
રચ્યો છે.

(૨) ખરતરગચ્છના આં જેમણે 'આચાર દિનકર' ગ્રંથ જનાઓ છે.

(૩) નર્મગણિકાર આં અમ્બદેવસૂરિના પદ્ધતિ મં. ૧૧૪૦, ૧૧૭૨.

(૪) પૂર્ણતત્ત્વચ્છના આચાર્ય સં. ૧૧૭૪. (પ્રક. ૩૪, ૫૦ ૧૨)

- (૧) રાજગચ્છના આં અન્નિતસિંહના પદ્ધર સંં ૧૦૫૫. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૯)
- (૨) વડગચ્છના સુવિહિત આચાર્ય સંં ૧૦૮૮. (પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૧)
- (૩) નાગેંદ્રગચ્છના આં વીરના પદ્ધર સંં ૧૦૮૮. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૪)

ઉપાધ્યાય આમ્રદેવ—

તેઓ આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સંં ૧૦૫૫માં નાગેંદ્રગચ્છનાં પંં પાર્શ્વલગણિની પ્રેરણાથી રાજગચ્છના આં વર્ધમાનની ‘ઉપદેશપદ-વૃત્તિ’ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી. તે પછી તેઓ ઉપાધ્યાય થયા. આં નેમિચંદ્રસૂરિ તેમના શિષ્ય હતા. તેઓએ પોતાના ગુરુદેવને દોષોથી સર્વથા રહિત, ક્ષમા, મૃદુતા, સરળતા વગેરે એકાંત ગુણોના આધાર બતાવ્યા છે.

(—ઉપદેશપદ-વૃત્તિ, ઉત્તરજ્ઞયણ-વૃત્તિ, મહાવીરચરિયંની પ્રશસ્તિ)

આં ધર્મદોષ—

તેઓ વિદ્યાધરગચ્છની જલ્લીહર શાળાના હતા, સંં ૧૦૮૮.

- (૫) નિર્વૃત્તિકુલના આં ગોવિંદના પદ્ધર સંં ૧૧૬૭. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૯)
- (૬) નાગેંદ્રગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિના પદ્ધર સંં ૧૨૬૯. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૫)
- (૭) કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાન જેમણે ‘કુમારવિહાર-શતક’ રચ્યું.
- (૮) વડગચ્છના સંવિસ્રવિહારી આં દેવચંદ્રના પદ્ધર સંં ૧૩૧૯.
- (૯) મહાહગચ્છના આં સોમપ્રભના પદ્ધર સંં ૧૩૩૫.
- (૧૦) રાજગચ્છ કે વડગચ્છના આં શાંતિપ્રભના પદ્ધર સંં ૧૩૩૨.
- (૧૧) સુવિહિત આચાર્ય. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૨૫)
૧. પાર્શ્વજગણી સંં ૧૦૪૬ (પ્રકં ૩૫, પૃં ૨)

આઠ સિદ્ધસૂરિ, પાંચ જંબૂનાગ—

તેઓ ઉપકેશગચ્છના હતા. આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૦૭૨ માં પાટણમાં શેક કપડીં શાહુના દેસમરમાં જઈ મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

તેમના શિષ્ય જંબૂનાગે લોદ્રવાના રાજાને મહામુદ ગિજનવીના હસ્તાની ભવિષ્યવાણી કરી હતી. તેમણે લોદ્રવામાં રાજા પ્રજાનો પ્રેમ મેળવી જા. મહાવીરસ્વામીના મંદિરની સ્થાપના કરાવી હતી. તેમની પરપરામાં અનુક્રમે દેવપ્રભ મહંતર, કનકપ્રભ મહંતર અને ઉપા. પદ્મપ્રભ થયા હતા (પ્રક. ૧, પૃ. ૨૭-૨૮)

આઠ નમ્પસૂરિ—

તેઓ ઉપકેશગચ્છના આચાર્ય હતા. તેમણે ૩૬ વંશોને જૈન બનાવ્યા હતા. (પ્રક. ૧, પૃ. ૨૮)

આઠ વિજયસિંહ—

તેઓ શીઘ્રકવિ હતા. કોંકણના રાજા નાગાર્જુને તેમના ખડ્ગ કાવ્યથી પ્રસન્ન થઈ તેમને ‘ખડ્ગાચાર્ય’ નું બિરુદ આપ્યું હતું. મહાકવિ સોર્ઠલ, તેમની ‘ઉદયસુદરી’ માં આ આચાર્યશ્રીને આશુ કવિ અને પોતાના મિત્ર તરીકે સંબોધે છે.

આઠ વીરાચાર્ય—

તેમણે સં. ૧૦૭૮માં ‘આરાધનાપતાકા’ રચી છે. સભવ છે કે, ‘જીવાનુશાસન’ના કર્તા આઠ દેવસૂરિ તેમના શિષ્ય હશે પાંચ વીરગણિ આનાથી જૂદા હતા (પ્રક. ૩૪, પૃ. ૫૭૬)

વાદિવેતાલ આઠ શાંતિસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૦૯૬)—

યુગપ્રધાન આઠ હારિલસૂરિના ગચ્છમાં થયેલા આઠ વટેધર સૂરિથી ‘ધારાપદ્રગચ્છ’ નીકળ્યો, જેમાં અનેક વિદ્વાન આચાર્યો થયા ધારાપદ્રગચ્છમાં વિજયગિહ નામે આચાર્ય હતા. તેઓ, ચૈત્ય વાસી હતા. તે સપ્તકર (શાંત) મહેતાના ચૈત્યમાં રહેતા હતા. એક દિવસ રાધનપુર પાસેના ઊણુ ગામમાં તેઓ ગયા. ત્યાંના દેરાસરનાં દર્શન કર્યા પછી તેમની નજર એક છોકરા ઉપર પડી,

તેના લક્ષણોમાં પ્રભાવકતાનાં સ્પષ્ટ ચિહ્નો વરતાતાં હતાં.

એ છોકરો ઊણુનિવાસી શ્રીમાલી શેઠ ધનદેવ અને પત્ની ધનશ્રીનો ભીમ નામે પુત્ર હતો. ભીમ બચપણથી જ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો હતો. તેનું વિશાળ લાલ, ઢીંચણ સુધીના લાંબા હાથ અને બીજાં અનેક લક્ષણોથી એ તેજસ્વી લાગતો હતો.

આચાર્યશ્રી ધનદેવ શેઠ પાસે ગયા અને સંઘના કલ્યાણ માટે એમના પુત્રની માગણી કરી. શેઠે મોટો લાલ થતો જાણીને પોતાનો પુત્ર તેમને સોંપ્યો. આચાર્યશ્રીએ તેને દીક્ષા આપી મુનિ શાંતિભદ્ર નામ રાખ્યું. તેમને શાસ્ત્રો-સિદ્ધાંતો લણાવીને આં શાંતિસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ કર્યા. છેવટે તેમને ગચ્છનો ભાર સોંપી અનશન લઈ સ્વર્ગવાસ કર્યો.^૧

૧. પ્રત્યેક ગચ્છમાં અનેક આં શાંતિસૂરિ (આં શાંતિભદ્રસૂરિ) થયેલા જણવા મળે છે—

(૧) નાગેન્દ્રગચ્છમાં આં મહેન્દ્રના શિષ્ય સં ૧૧૫૦ લગભગમાં થયા.

(૨) ચારાપદ્રગચ્છમાં (૧) જ્યેષ્ઠાચાર્યના શિષ્ય (પ્રકં ૩૧, પૃ ૪૭૨),

(૨) વાદિવેતાલ સ્વં સં ૧૦૯૬, (૩) આં નેમિચંદ્રના શિષ્ય સં ૧૨૨૨માં પિંપલકગચ્છના સંસ્થાપક.

(૩) રાજગચ્છમાં (૧) આં શીલભદ્રના ત્રીજા પદ્ધર આં ધનેશ્વરના શિષ્ય (પ્રકં ૩૫, પૃ ૨૨), (૨) આં હરિભદ્રના શિષ્ય.

(૪) સડિરકગચ્છમાં આં શાંતિસૂરિ. (પ્રકં ૩૪, પૃ ૫૬૮)

(૫) ભાવાચાર્યગચ્છમાં આં શાંતિસૂરિ થયા. તેમણે શૌર્યપુરના રાજાની રાણીની વ્યંતરપીડા હઠાવી. આથી રાજા, રાણી અને પ્રજાજનો-માંના કેટલાક જૈન થયા. રાજાએ ત્યાં જૈનમંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાણીએ પાંચમના તપની આરાધના કરી.

(આં ગુણાકરની ભક્તામરસ્તોત્ર શ્લો ૦ ૨૫ની ટીકા)

(૬) પૂર્ણતલ્લગચ્છમાં આં વર્ધમાનના શિષ્ય મહાન કાવ્ય-ટીકાકાર થયા.

(૭) તિલકમંજરીના ટિપ્પણકાર સં ૧૧૭૫ થી ૧૧૮૦.

(૮) પદ્મીવાલગચ્છમાં થયેલા આચાર્ય શાંતિસૂરિ.

(૯) વડગચ્છમાં (૧) સુવિહિત આં અભયદેવના શિષ્ય (આરાસણાનો લેખ), (૨) વાદિવસૂરિના શિષ્ય સં ૧૨૨૬ લગભગ.

આં શાંતિસૂરિએ રાજગૃહીય મહાત્મકિક આં અભયદેવ સૂરિ પાસે તર્કશાસ્ત્ર અને ધારાપદ્ધીયગચ્છના આં સર્વદેવસૂરિ પાસેથી જિનાગમનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું પાટણ જઈ ગજ બીમદેવ (મં ૧૦૭૮ થી મં ૧૧૦૦)ની રાજસભામાં પોતાની પ્રતિભા વડે ‘કવીન્દ્ર’ અને ‘વાદિયકવર્તી’ના માનદ ગિરુદો મેળવ્યા હતા.

ધારામાં ભોજશજની પડિતમલાના પ્રધાન કવિ ધનપાલે ‘તિલકમજરીકથા’ની રચના કરી હતી તે માટે તેમણે મહેન્દ્રસૂરિને પૂછ્યું કે, ‘આ કથાનું મરોધન કોણ કરી શકે?’ આચાર્યશ્રીએ વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિનું નામ આપ્યું કવિશ્રી એ માટે પાળ્યું આપ્યા અને સર્વપ્રથમ એમના એક શિષ્ય માથે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા વાર્તાલાપથી તેમને ખાતરી થઈ કે, આવા વિદ્વાન શિષ્યોના શુરુ વિદ્યામાગર હોય એમાં નવાઈ નથી જ તેમણે આચાર્યશ્રીને ધારા પધારવા વિનંતિ કરી અને પોતે સાથે ગહીને તેમને સં ૧૦૮૩ લગભગમાં ધારા નગરી તરફ લઈ ગયો.

એક રાતે મરસ્વતીએ આચાર્યશ્રીને આશીર્વાદ આપ્યો કે, ‘તમે તમારો હાથ ઊંચો કરી વાદ કર્યો તો તમને ફરેક સ્થાને વિજય મળશે.’

ધારા પહોંચતા અગાઉના મુકામે રાજ ભોજશજે તેમની સામે આવીને જણાવ્યું કે, ‘ધારાની સભામાં ઉદ્બળદ વાદીઓ છે, તેમાંના જેટલા વાદીઓને આપ જીત્યો તેટલા લાખ માવવી દ્રમ્મ તમને આપીશ જોઉં છું કે શુજરાતના જૈન સાધુઓમાં વિદ્વતાનું કેટલું સામર્થ્ય છે?’

(૧૦) નાણાવાલગચ્છમાં સં ૧૨૬૫ના લેખવાળા

(૧૧) મડાહડગચ્છમાં આં મરોદેવસૂરિની પ્રતિષ્ઠાના પ્રતિષ્ઠાપક

(૧૨) તપાચ્છમાં (૧) આં વિજયશાંતિસૂરિ (આદ્યગણ), (૨) આં વિજયશાંતિસૂરિ (કચ્છવાળા).

૧. (૧૩) નાણાવાલગચ્છમાં મૌની શાંતિસૂરિ, જેમણે ૧૮૦૦૦ વ્રાહ્મણોને જૈન બનાવ્યા
(—રાજગચ્છ પદ્ધતિ, પૃ ૬૪)

આચાર્યશ્રીએ લોજની સલાના ૮૪ જેટલા વાદીઓને જીતી લીધા.^૧

પછી તો બીજા ૫૦૦ વાદીઓ શાસ્ત્રાર્થ માટે ધારામાં આવી ચડ્યા. શ્રીશાંતિસૂરિ આ બધા વાદીઓને જીતી લેશે એવા વિચારથી દ્રવ્યનો આંકડો ગણતાં રાજા વિમાસણમાં પડી ગયો. કવીશ્વર ધનપાલે રાજાનું મન પારખી તોડ કાઢ્યો કે, આચાર્યશ્રીનું નામ શાંતિ છે, પણ તે વાદીઓની સામે વેતાલ જેવા છે તેથી હવે વધુ વાદ કરવાની જરૂર નથી. રાજાએ આચાર્યશ્રીને ૮૪ લાખ માલવી દ્રમ્મ આપવાના હતા, જેનું ગુજરાતી નાણું ૧૨ લાખ થાય. તે દ્રવ્યથી ધારામાં જૈનમંદિરો બાંધવામાં આવ્યાં. કવીશ્વરે પોતાના તરફથી ૬૦૦૦ દ્રમ્મ આપ્યા. તે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી થરાદના જૈનમંદિર માટે મોકલવામાં આવ્યા. થરાદના સંઘે તે દ્રમ્મમાંથી આદિનાથના દેરાસરમાં ડાબી તરફ એક દેરી કરાવી અને રથ બનાવ્યો.

આચાર્યશ્રીએ ‘તિલકમંજરી’માં ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા ન રહે એટલા પૂરતું સંશોધન કરી આપ્યું. રાજાએ આચાર્યશ્રીને ‘વાદિવેતાલ’નું માનવંતું બિરુદ આપી ગુજરાતના સમર્થ વિદ્વાનની કદર કરી.

૧. ૮૪ વાદો—તે ચેમે ચતુરશીતિવાદિનઃ —

વંમ અઢ્ઢ નવ વુદ્ધ નગ અઢ્ઢારહ જિતીય ।

સૈવ સોલ દહમદ્ધ સત્ત ગંધવ્વ વિજિતીય ॥

જિત્ત દિગંવર સત્ત પુણ ચત્તિય ચાર દુ જોઈ ।

એક ધીવર એક મિલ્લ અરુ એક હિ મોઈ ॥

इत्येतेषां योगेन चतुरशीतिः भवन्ति ।

(—મહોં ક્ષમાકલ્યાણુનો ‘ફલવર્ધિસ્થાપના—વાદિદેવસૂરિસંયંધ’;

‘પર્વકથાસંગ્રહ’ સંં ૧૮૬૦ ફાગણ વદિ ૧, બિંકાનેર)

૧ જૈન, ૨ નૈયાયિક, ૩ સાંખ્ય, ૪ બૌદ્ધ, ૫ વૈશેષિક અને ૬ ચાર્વાક એ છ દર્શનોના ૧૭ પેટાભેદો મળીને કુલ ૧૦૨ મતો છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, કર્માક્ર : ૧૨૨, પૃં ૧૪૨).

આચાર્યશ્રીના શિષ્ય પુણ્યલદ્રે સં ૧૦૮૪મા યરાદમા રામસેનના રાજા રઘુનેનના જિનાલયમા ભં આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને તે જ દેરાસરમા ડાળી તરફ કવિ ધનપાલે આપેલી રકમમાથી દેરી બનાવાઈ હતી.

આં શાતિસૂરિ રાજા જીમદેવની વિનતિથી ધારાથી વિહાર કરીને કવિ ધનપાલની આથે પાટણ પધાર્યા અહીં પાટણમા શેઠ જિનદેવે પોતાના પુત્ર પદ્મદેવને સાપ કરડવાથી તેને જમીનમા દાટી રાખ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને બહાર કઢાવી અમૃત ચિંતવી હાથથી અર્પણ કર્યો અને પદ્મદેવનું ઝેર ઊતરી ગયું શેઠ જિનદેવે આચાર્યશ્રીને ભારે ઉત્સવપૂર્વક પોતાને ઘેર પધરાવી ઉપાશ્રયે પહોંચાડ્યા.

આચાર્યશ્રી પોતાના ડર શિષ્યોને પાટણમા ન્યાયનો અભ્યાસ કરાવતા હતા વડગચ્છના આં મુનિચંદ્રસૂરિ નાટોલથી વિહાર કરી પાટણની ચૈત્યપરિપાટી કરવા માટે પાટણ પધાર્યા તેઓ એક દિવસે ભં સપ્તલદેવના દર્શન કરી આં શાતિસૂરિ પાઠ આપી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની પાસે આવી, નમસ્કાર કરીને બેસી ગયા એ સમયે બૌદ્ધ દર્શનના પ્રમેયોનો પાઠ ચાલતો હતો આં મુનિચંદ્રે અહીં ૧૦ દિવસ રહી, પાઠ સમયે હાજરી આપી એ પાઠને વિના પુસ્તકે એકામતાથી અવધારણુ કરી વીધો, પરંતુ આચાર્યશ્રીના શિષ્યો એ પાઠને ધારી ન શક્યા આથી આચાર્યશ્રીને ભારે ખેદ થયો. આં મુનિચંદ્રે આ બોધ આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા મેળવી એ દશ દિવસનો પાઠ અતુકમે ઠહી સંભળાવ્યો. આ સાંભળી આચાર્યશ્રીએ એકદમ ઊભા થઈ ઉત્સાહથી તેમને આલિંગન કર્યું અને કહ્યું ‘ખરેખર, તું તો ધૂળમા ઢકાયેલું રત્ન છે, તું મારી પાસે રહીને અભ્યાસ કર’ આચાર્યશ્રીને ખ્યાલ હતો કે, પાટણમા સવેગી મુનિઓને રહેવા માટે ધ્યાન મળતું નથી, તેથી તેમણે આં મુનિચંદ્રને ટકરાળની પાછળ એક ઘરમા રાખ્યા અને તેમને છયે દર્શનોનો અભ્યાસ કરાવ્યો. આં મુનિચંદ્રે વિના પરિશ્રમે તે ધારી લીધો એ દિવસથી પાટણમા ચૈત્યવાસીઓ તરફથી મુવિકિત માધુઓને મુવલ

તાથી વસતી મળવા લાગી. આ ઘટના સં ૧૦૯૪ લગભગમાં બની હોય એવો સંભવ છે.

કૌલ મતના આં ધર્મ પંડિત કવીશ્વર ધનપાલની સૂચના મુજબ વાદિવેતાલ આં શ્રીશાંતિસૂરિ પાસે પાટણ આવ્યો. તેમની સાથે વાદ કરવાની શરૂઆત કરી. તેણે પ્રથમ પ્રશ્નચક ચલાવ્યું, આચાર્ય-શ્રીએ પોતાને દેવ અને પંડિતને કૃતરો બનાવે એવો જવાબ આપ્યો. પછી તો પંડિતે વિતંડાવાદ શરૂ કર્યો. આચાર્યશ્રીએ તે પાઠને અક્ષરશઃ સંભળાવ્યો. તેમજ તેના યોગપટ વગેરે લઈ હૂબહૂ તેની નકલરૂપે અંગચેષ્ટા કરી બતાવી. પંડિતે તેમના ચરણમાં મસ્તક ઝુકાવીને કહ્યું : ‘કવીશ્વર ધનપાલે જેવા કહ્યા હતા તેવા જ તમે વિદ્વાન છો.’ આચાર્યશ્રી સ્વભાવતઃ શાંત હતા. તેથી તે પણ શાંત બની ગયો.

આચાર્યશ્રીએ એક દ્રવિડના વિદ્વાનને પણ જીતી લઈ શાંત બનાવ્યો હતો.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ ૪૧૫ રાજકુમારોને જૈન બનાવ્યા. ધૂળનો કેટ પડી જવાની ભવિષ્યવાણી કહી સંભળાવી. ૭૦૦ શ્રીમાલી કુટુંબને બચાવી લીધા અને તેઓને દૈવ જૈનધર્મી બનાવ્યા.

આં શાંતિસૂરિના ઉપદેશથી ડીડક શ્રીમાલી જૈન બન્યા હતા. તેમણે ભં આદીશ્વરનું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું અને તે મહીરોલ ગોત્રનાં હતા. સમય જતાં તેઓ પદ્મલીલાલગ્નના બન્યા હતા.

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં ૩૫)

તેમણે જે ગ્રંથો બનાવ્યા છે તેની નોંધ નીચે મુજબ છે—

(૧) ઉત્તરજ્ઞચણુ—પાઠ્યટીકા—તેમણે અન્ય વૃત્તિઓ હોવા છતાં પૂર્ણતદ્વલગ્નના આં ગુણુસેનની વિનિતિથી પાટણમાં સિન્નમાલ-વંશીય મહામાત્ય શાંતૂના ચૈત્યગૃહમાં રહી સ્વાધ્યાયવ્યાસંગથી વાદ-શક્તિના કિલ્લા સમી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકા બનાવી છે, જેનું બીજું નામ ‘પાઠ્ય-ટીકા’ છે. આં વાદિદેવસૂરિએ આ ટીકાના આધારે જ સિદ્ધરાજની સભામાં દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને હરાવ્યો હતો.

(૨) જીવવિચારપયરણુ—ગાથા : ૫૧.

(૩) સંઘાચાર્યૈત્યવંદનલાખ્ય—તેનું બીજું નામ ‘સંઘસામાચાર-લાખ્ય’ પણ છે. ગાથા : ૬૧૦.

(૪) ધમ્મરચણપયરણુ—(ધર્મચાત્ર).

(૫) પર્વપંચિકા (અર્હંદભિષેકવિધિ)—તેનું સાતમું પર્વ ‘બૃહત્ શાંતિ’ છે.

(૧) અંગવિજ્ઞાન—તેનો ઉદ્ધાર કર્યો.

(૨) તિલકમંજરી—કવિ ધનપાલે રચેલી આ કથાનું સંશોધન કર્યું.

આચાર્યશ્રીના વ્યાખ્યાનમાં નાગિની દેવી આવતી હતી અને ગુરુએ વાસશ્લેષ નાખેલા પાટલા પર બેસતી હતી. એક દિવસે આચાર્યશ્રી વામશ્લેષ નાખવાનું ભૂલી ગયા, ત્યારે દેવીએ તરત જણાવ્યું કે, ‘ભગવન્! હવે આપ છ મહિના જીવશો, તે પહેલાં આપે ગરુડની વ્યવસ્થા અને પરભવની સાધના કરી લેવી જોઈએ.’

આચાર્યશ્રીને ૩૨ શિષ્યો હતા. તેમાંથી મુનિ વીરભદ્ર, મુનિ શાલિભદ્ર અને મુનિ સર્વદેવને બીજે દિવસે તેમણે આચાર્ય બનાવ્યા. આમાં આં વીરભદ્ર તો રાજપુરીમાં જ કાલધર્મ પામ્યા. તેમની શિષ્યપરંપરા ચાલી નહીં; પરંતુ તે સિવાયના બંને આચાર્યોની શિષ્યપરંપરા લાંબા કાળ સુધી ચાલી છે.

અંતે આં શાંતિસૂરિ શેઠ યશના પુત્ર સોઢે કાઢેલા ગિરનાર તીર્થના યાત્રાસંઘ સાથે ગિરનાર પધાર્યા. ત્યાં તેમણે ભૂખ, તરસ અને ઊંઘનો ત્યાગ કરી ૨૫ દિવસનું અનશન કર્યું અને સં ૧૦૬૬ ના જેઠ સુદિ ૬ ને મંગળવારે કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં સમાધિપૂર્વક કાલધર્મ પામી સ્વર્ગગમન કર્યું. દૂકમાં તેઓ અનશન સ્વીકારીને દેવ થયા.

પેટાગચ્છો—

આં શાંતિસૂરિની શિષ્યપરંપરામાંથી ચારાપદ્રગચ્છ, આરાસણુ-ગચ્છ, મહાહડાગચ્છ અને પિપ્પલકગચ્છ એ નામે ઉપગચ્છો અને ભિન્ન શાખાઓ નીકળી છે, તે આ પ્રકારે છે—

આરાસણગચ્છ—

૪. આં વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિ.

૫. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ.

૬. આં શાલિભદ્રસૂરિ.

૭. આં વર્ધમાનસૂરિ.

૮. આં યશોદેવસૂરિ—તેઓ આરાસણના હતા. તેમનાથી ‘આરાસણગચ્છ’ નીકળ્યો.

મહાહડાગચ્છ—થારાપદ્રગચ્છ—

ગુજરાતમાં આખૂરોડથી દક્ષિણે પશ્ચિમ તરફ દાા માઈલ દૂર મુંડરથલ અને ફીલણી ગામો છે. જ્યારે ૨૫ માઈલ દૂર મહાર ગામ છે. મહારથી ૪ માઈલ દૂર કુસુમા, વરમાણ ગામો છે. તેમાંનાં કેટલાંએક તો વિક્રમની સાતમી સદી પહેલાંનાં વસેલાં છે.

ફીલણી ગામ આખૂ પર્વતના દક્ષિણ ઢાળ પર હતું. તે ગામની ઉત્તરમાં વશિષ્ઠાશ્રમ હતો. અહીં ઉમરણી (અમરાવતી) ગામના રાજા અંબરીશે ઋષિકેશનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેની રાણી તારાદેવીએ મધુસૂદનનું મંદિર બંધાવ્યું ત્યારથી એટલે સં ૦ ૧૨૮૮ પછી ફીલણી ગામનું બીજું નામ ‘મધુવાળ’ બહિર થયું.

આખૂરોડથી પશ્ચિમ તરફ મહાર જતી મોટરની સડક પર આશરે છ માઈલ દૂર એક પથ્થર ઊભો છે તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, ‘માંડલિક સુરશંભુ પરમાર ધારાવર્ષદેવ સં ૦ ૧૨૪૫ના ભાદરવા સુદિ ૧ને બુધવારના રોજની આજ્ઞા છે કે, ફીલણીના વશિષ્ઠાશ્રમની રક્ષા કરવી. તુકસાન કરે તેને દંડ દેવો.’

(—જૈનપત્ર, વર્ષ : ૫૮, અંક : ૩, પ્ર૦ ૩૫, પૃ ૦ ૧૫૬)

અહીં આજે મધુવાળ ઋષિકેશ અને કોડિક્વજ ગામો છે.

મધુવાળના મંદિર પાસેની ભૂમિમાં પ્રાચીન જૈન મંદિરાસરનું તોરણ તથા થાંભલા આજેય વિદ્યમાન છે. (—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૬૮)

મુંડરથલ પણ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે. (જૂઓ, પ્ર૦ ૧, પૃ ૦ ૬૧)

મહાર ગામનાં બીજાં નામો મહાહડા, મહાહત, માધુહડા, મહાર, મંદાર, મંદાર મળી આવે છે. આજે અહીં જૈનોનાં ૨૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. તપાગચ્છ, અંચલગચ્છ, મહાહડાગચ્છ અને લોંકાગચ્છનાં ઉપોશ્રયો.

છે જાન ધર્મનાથ તેમજ જાન મહાવીરસ્વામીના દેરાસરો છે

વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિ (જન્મ સં ૧૧૪૩), ધારાપદ્ર ગચ્છમા આં ચક્રેશ્વરસૂરિ (સં ૧૧૮૪-૧૨૨૧), ઉપકેશગચ્છના આં મિદ્ધસૂરિના સત્તાનીય આં દેવગુપ્તસૂરિ (સં ૧૪૮૬) અહીં જન્મ્યા હતા, કેમકે તેમના નામની પહેલા મહાહડીય, મટારીય વિશેષણો લગાડેલા જોવાય છે

(-અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખન દોહ, લેખાક ૧૧૪, ૬૨૨)

મટારથી મહાહડાગચ્છ નીકળ્યો તે આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી શરૂ થયો હતો પ્રતિભાલેખોમા આં ચક્રેશ્વરસૂરિને વડગચ્છની સવિસ વિહારી શાળાના આં વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય બતાવેલા છે, પણ તેઓ ઠાણ અને ક્યારે થયા તેનો નિર્ણય કરવો એ એક જટિલ સમસ્યા છે કેમકે ઇતિહાસના પરિશીલનથી જણાય છે કે, વિક્રમની ખારમી સદીના ઉત્તરાર્ધમા વડગચ્છમા મવેગી વર્ધમાનસૂરિઓ બે થયેલા છે તે આ પ્રકારે—

૧ વડગચ્છના આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય આં વર્ધમાનસૂરિની સુવિહિત પરપરાના નવાગીવૃત્તિકાર આં અભયદેવસૂરિના બીજા પદ્ધર આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૪૦-સં ૧૧૭૨) હતા

૨ આમ તો વટેશ્વરગચ્છ પ્રાચીન છે પણ વડગચ્છ પછી નીકળ્યો છે બને ગચ્છોની શબ્દસામ્યતા અને સામાચારીની એકતાથી કેટલાએક વિદ્વાનો બનેને એક માના વટેશ્વરગચ્છમાથી નીકળેલા ધારાપદ્રગચ્છને વડગચ્છનો પેટાગચ્છ બતાવે છે (પ્રકં ૩૧, પૃં ૪૭૩)

આ સાધારણ માન્યતા અનુસાર ધારાપદ્રગચ્છના આં શાલિભદ્ર ની પાટે સવિસવિહારી આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૫૦ લગલગ) થયા આથી અહીં એવી જમણા થાય છે કે, આં ચક્રેશ્વરસૂરિ આ બનેમાથી કયા આચાર્યના શિષ્ય હતા? આનો ખુલાસો આપણને ધારાપદ્રીયગચ્છના શેઠ સિદ્ધદેવની સં ૧૧૮૭ મા લખાયેલ 'લગવતી સૂત્ર'ની વિશેષ વૃત્તિની પુષ્પિકામાથી મળે છે તેમા લખ્યું છે કે, 'શેઠ સિદ્ધદેવે આ પુસ્તક આં શાલિભદ્રસૂરિના પદ્ધર આં

વર્ધમાનસૂરિના આં ચક્રેશ્વરસૂરિને અર્પણ કયું.’

(—જૈન પુસ્તક પ્રં સંં, પ્રં ૩)

૧. મડાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

આં ચક્રેશ્વરસૂરિ અને શેઠ સિદ્ધદેવ બંને થારાપદ્રગચ્છના અને બંને મડાહડના હતા. આથી માનવું પડે છે કે, થારાપદ્રગચ્છના આં વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી મડાહડગચ્છ શરૂ થયો.

પ્રતિભાલેખોને આધારે જણાય છે કે, મડાહડગચ્છ એ વટેશ્વર-ગચ્છની શાખા છે. સાધારણ રીતે વડગચ્છ અને વટેશ્વરગચ્છ એક મનાય છે, તેથી તે વડગચ્છની શાખારૂપે નોંધાયો છે. ખાસ નોંધપાત્ર ઘટના એ છે કે, આ સંવિસ્ટવિહારી ગચ્છ (સંં ૧૧૮૭, સંં ૧૩૩૫, સંં ૧૩૩૭, સંં ૧૩૩૮) હતો. સંં ૧૩૩૫ અને સંં ૧૩૭૦, સંં ૧૩૭૧, સંં ૧૩૮૭ ના પ્રતિભાલેખોમાં મહાહડીય અને મહાહડીયગચ્છના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો મળે છે. એટલે એ વાત ચોક્કસ થાય છે કે, વટેશ્વર-ગચ્છના આં ચક્રેશ્વરસૂરિથી મડાહડગચ્છ શરૂ થયો.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ લાં ૨, લેખાંક : ૧૮૪, ૨૮૪, ૨૯૧, ૨૯૨, ૫૫૦; અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૧૧૪, ૨૯૭, ૫૪૩)

મડાહડગચ્છની ઘણી પરંપરાઓ ચાલી છે. તેમજ તેમાંથી રત્ન-પુરા, જાળડિયા, જાલોર વગેરે શાખાઓ નીકળી છે.

ચંદ્રગચ્છના આં હારિલસૂરિથી હારિલશાખા નીકળી, જેનું ખીજું નામ હારિજગચ્છ સંભવે છે. (—પ્રકં ૨૭, પૃં ૪૪૭ થી ૪૬૨)

તે પરંપરાના આં વટેશ્વર ક્ષમાશ્રમણે ગુજરાતમાં આવીને નવા જૈનો બનાવ્યા અને તેમનો પરિવાર ‘વટેશ્વરગચ્છ’ નામથી જાહેર થયો. ઘણા વિદ્વાનો વટેશ્વરગચ્છ અને વડગચ્છને એક સમજી લે છે. આ ગચ્છની એક શ્રમણપરંપરા થારાપદ્રમાં વિચરતી હતી, જે થારા-પદ્રગચ્છ તરીકે વિખ્યાત થઈ હતી.

થારાપદ્રગચ્છની એક પરંપરા આ પ્રમાણે મળે છે—

૧ અધ્યેષ્ઠાર્ય ૭ આં શાંતિલદ્રમૂરિ.

૩ મિહાતમહોદધિ આં સુવદેવમૂરિ

૪ આં શાંતિલદ્રમૂરિ—તેમનું પ્રમિદ્ધ નામ વાદિવેતાલ શાંતિ સૂરિ (મ્વં મં ૧૦૮૬) હતું

૫ આં પૂર્ણલદ્રસૂરિ—તેમનો ગુરુદેવની આજ્ઞાથી સં ૧૦૮૪માં થરાદમાં ગમનેન નગરના ગન્ત રણુસેનના જ્ઞાનપ્રામાદમાં ભં આદી શ્વગ્ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી (પ્રકં ૩૧, પૃં ૪૭૨)

૬ આં શાંતિલદ્રસૂરિ—તેઓ વાદિવેતાન આં શાંતિસૂરિના હાથે આચાર્ય થયા હતા તેમણે ‘મગ્ધ પિવૃત્તિ’ જનાવી છે

૭ આં વર્ધમાનમૂરિ—તેમનો ચૈત્યવાસ છોડી, કિયોદ્ધાર કરી, મવેગીપણું સ્વીકાર્યું હતું જાથી તેઓ મ વિજયવિહારી તરીકે વિખ્યાત થયા હતા (—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાક ૨૮૪, ૨૮૨, ૫૫૦)

આ કારણે તેમની પરપરાના આચાર્યો પોતાને વર્ધમાનસૂરિના મતાનીય ઓળખાવવામાં ગૌરવ માનતા હતા

(—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાક ૧૧૪, ૨૮૭)

આં વર્ધમાનમૂરિથી ઘણી શિષ્યપરપગઓ ચાલી છે—

મં ૧૧૪ માં આં વર્ધમાનસૂરિના આં ચક્રેશ્વરસૂરિ, આં પરમાનંદસૂરિ આં યશોદેવસૂરિ આં પ્રભસૂરિ વિધમાન હતા

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસં, પ્રં ૨)

આં વર્ધમાનસૂરિની પાછે આં પદ્મસૂરિ અને તેમની પાછે આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ થયા તેમણે મં ૧૧૮૭ના કાગણુ પદિ ૪ ને સોમવારે આખૂ તીર્થમાં ભદ્રસિલ્કના શેઠ બાહડ પોરવાલે ભરાવેલ ભં સખલ દેવની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી (—પ્રાં જૈંલેંસં, લેખાક ૧૮૪)

૮ આં ચક્રેશ્વરમૂરિ—તેઓ મહાહડામાં જન્મ્યા હતા તેમનાથી ‘મહાહડગમ્’ નીકળ્યો તે તથા તેમના શિષ્ય આં પરમાનંદસૂરિના ઉપદેશથી શેઠ દેશવ પોરવાલે ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું સં ૧૧૮૪ના માહ સુદિ ૧૧ ને રવિવારે પાટણમાં ચૂર્ણેશ્વર રાજા સિદ્ધરાજના રોજ્યમાં ‘સાતાધર્મકથાગ’ વગેરે સૂત્રો તથા ટીકાઓ

વગેરે આર પુસ્તકો લખાવ્યાં. એક ત્રિદશજ ચોરવાલ તથા તેની પત્ની રાજિમતીએ સંં ૧૧૮૭ના કાર્નિક મુદિ ૨ ના રાજ પાટણમાં આગમ, નિર્મુદ્ધિ, ચૂદિ, ભાષ્ય વગેરે આગમનાં પુસ્તકો લખાવ્યાં. તે શ્રાવકે સંં ૧૨૧૨માં ચંદ્રાવતીમાં મૂર્તિદેવર સજ્જ કુમારપાલના પ્રીનિપાત્ર રાજા ધારાવર્ષદેવના રાજકાળમાં 'ચલુચૂડા-કાઠા' લખાવી.
(—જૈંપુંપ્રંસંં, પુષ્પિકા : ૬૬)

સંં ૧૧૮૭ના કાગળ વદિ ૪ ને સોમવારે આજૂ તીર્થમાં ભં કપલદેવના ણિળની પ્રતિષ્ઠા કરી.

તેમની પાટ્ટે આં પરમાનંદસૂરિ,^૧ આં જયસિહસૂરિ, આં પદ્મચંદ્ર, આં જિનદત્ત, આં ધર્મદોષ વગેરે આચાર્યો થયા હતા.
(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિચંદ્રિકા, પુષ્પિકા : ૨, ૩; જૈંસાંસંં ઇતિં પારા ૪૦૦, દિં પાં ૩૩૭, પૃં ૨૧૮)

૯. આં જયસિહસૂરિ.

૧૦. આં સોમપ્રભસૂરિ.

૧૧. આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમના સંં ૧૩૩૫, સંં ૧૩૩૭, સંં ૧૩૩૮ના પ્રતિમાલેખો મળે છે. તેમના ઉપદેશથી આરાસણમાં 'સમલિકાવિહાર'નો આરસપટ્ટ ણનાવવામાં આવ્યો હતો.

(—પ્રાં જૈંલેંસંં, લેખાંક : ૨૮૪, ૨૯૧, ૨૯૨)

૧૨. આં સર્વદેવસૂરિ—સમરા શાહે સંં ૧૩૭૧ ના માહ મુદિ ૭ શુરુવારે શત્રુજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારે તે ત્યાં વિદ્યમાન હતા.

૨. મહાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

૮. આં ચક્રેશ્વરસૂરિ.

૯. આં પદ્મપ્રભસૂરિ.

૧૦. આં જયચંદ્રસૂરિ.

૧૧. યશોદેવસૂરિ.

૧૨. આં શાંતિસૂરિ—સંં ૧૩૭૦, સંં ૧૩૭૧, - સંં ૧૩૭૩,

૧. રાજગચ્છની દેવેન્દ્રશાખામાં આં પરમાનંદના શિષ્ય આં રત્નપ્રભ સંં ૧૩૧૦ માં થયા.
(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૧)

સં ૧૩૮૭, સં ૧૨૦૩ (—અર્બુદ પ્રાં જૈંલેંમં ૦, લેખાક ૫૪૩
પ્રાં જૈંલેંમં ૦, લેખાક ૫૦૮)

૧૩ આં હેમસૂરિ—સં ૧૩૮૧

(—અર્બુદ પ્રાં જૈંલેંમં ૦, લેખાક ૫૫૧)

૧૪ આં જ્ઞાનસાગરસૂરિ—સં ૧૩૮૯

(—અર્બુદ પ્રાં જૈંલેંમં ૦, લેખાક ૫૫૮)

૧૫ આં સોમતિલકસૂરિ—સં ૧૩૫૧, સં ૧૩૬૧

૩. મહાહડગચ્છ પટ્ટાવલી

૮ આં વ્યક્રધરસૂરિ

૯ આં જિનહતસૂરિ

૧૦ આં દેવચંદ્રસૂરિ

૧૧ આં શુભચંદ્રસૂરિ

૧૨ આં ધર્મદેવસૂરિ

૧૩ આં જયદેવસૂરિ—આં દેવસૂરિ સં ૧૩૮૯

૧૪ આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ—સં ૧૪૨૦

૧૫ આં હરિભદ્રસૂરિ—સં ૧૪૪૧, ૧૪૬૨

૧૬ આં કમલપ્રભસૂરિ—‘સં ૧૫૨૦ના અષાઢ સુદિ ૨ ને

શુક્રવારે આં કમલપ્રભના ઉપદેશથી સિરોહી નગરમા લં અજિત
નાથના દેરાસરમા મહાહડગચ્છમા લં ચિત્તામણિ પાર્શ્વનાથનો ભદ્ર
પ્રાસાદ બન્યો. આચાર્યે તેમા મર્ધધાતુની પરિકરવાગી તે પ્રતિમા
ની પ્રતિષ્ઠા કરી’ આવો લેખ તેના કાઉસગિયા નીચે છે

આં કમલપ્રભના શિષ્ય ૫૦ અમરચંદ્રે મં ૧૫૧૭મા કંપસૂત્રનો
ખાલાવખોધ રચ્યો

૧૭ આં શુભકીર્તિસૂરિ—તેમણે ‘કાલિકાચાર્યકથા’ રચી

આં ધર્મપ્રભસૂરિ—સં ૧૫૨૦

૧૮ આં હયાનદ્રસૂરિ

૧૯ આં ભાવચંદ્રસૂરિ

૨૦ આં કર્મસાગરસૂરિ

૨૦ ૫૦ મનચંદ્ર

૨૧ આં જ્ઞાનસાગર—કવિ સારંગ તેમનો શ્રાવક હતો, જેણે

મં ૧૬૩૮મા જલોરમા ‘નિહલલુપચાશિકાચોપાધ’, સં ૧૬૫૧

માં ‘લોજપ્રબંધચોપાઈ’, સંં ૧૬૭૮માં પાલનપુરમાં ‘કૃષ્ણરુક્મિણી-
વેલી’ની સંસ્કૃત ટીકા રચી. તે આચાર્યશ્રી પાટે લખે છે કે—

“વડગચ્છશાખા ચંદ્ર વિચાર, મહાહડગચ્છ ગચ્છસિણગાર;
સૂરિપદિ જયવંતા જાણુ, જ્ઞાનસાગર સૂરીશ વખાણુ.”

૨૨. આં સૌભાગ્યસાગર.

૨૩. લાં ઉદયસાગર.

૨૪. લાં દેવસાગર.

૨૫. લાં કમલસાગર.

૨૬. લાં હરિભદ્ર.

૨૭. લાં વાગસાગર.

૨૮. લાં કેસરસાગર.

૨૯. લાં ગોપાળજી.

૩૦. લાં યશકેરણજી.

૩૧. મં લાલજી—સંં ૧૭૮૭

૩૨. મહાત્મા હુકમચંદ.

૩૩. મં ઈંદ્રચંદ.

૩૪. મં કૃલચંદ.

૩૫. મં રતનચંદ.

૪. મહાહડગચ્છના છૂટક આચાર્યો

§ આં ધર્મઘોષસૂરિની પાટે આં સોમદેવ રત્નપુરીય—સંં ૧૩૫૦.

§ આં ચંદ્રસિંહસૂરિની પાટે આં રવિકર—સંં ૧૩૬૭.

§ આં આનંદપ્રભ—સંં ૧૩૫૮.

§ આં ઉદયપ્રભ—સંં ૧૪૩૫, ૧૪૬૯, ૧૪૮૧.

§ આં ધર્મચંદ રત્નપુરીય—સંં ૧૪૮૦, સંં ૧૪૮૫, સંં
૧૫૦૧—તેમની પાટે આં કમળચંદ—સંં ૧૫૪૧.

§ આં પાસચંદ—સંં ૧૪૬૬.

§ આં મુનિભદ્ર—સંં ૧૪૪૬, સંં ૧૪૬૬.

§ આં સોમદેવની પાટે આં ધનચંદ—સંં ૧૪૫૩, સંં ૧૪૬૩.

§ આં મુનિદેવ સંં ૧૪૧૧—તેમની પાટે આં સોમચંદ—
સંં ૧૪૫૩.

§ આં સોમદેવની પાટે આં જ્ઞાનચંદ—સંં ૧૪૯૩.

§ આં સોમપ્રભની પાટે આં શ્રીસૂરિ—સંં ૧૫૧૬.

§ આં મુનિપ્રભની પાટે સંં ૧૪૫૮, સંં ૧૪૭૩.

§ આં નયનકીર્તિ—સંં ૧૫૦૭.

§ આં મતિસુંદર-સં ૧૫૫૬.

§ આં વીરપ્રભાની પાટે આં ગુણચંદ્ર-સં ૧૫૫૭.

§ આં રવિચંદ્ર-સં ૧૫૩૫.

§ આં પૂર્ણચંદ્રની પાટે ઉપાં આનંદમેરુ જાળડિયા-સં ૧૫૫૭

§ આં કમલચંદ્ર જાળડિયા-સં ૧૫૩૫, સં ૧૫૫૭.

માણેકરત્ન-સં ૧૬૨૦ (-અર્બુદ પ્રાંલેખસં, લેખ : ૬૪)

§ લં દેવચંદ્ર, લં લાલજીએ સં ૧૭૮૭માં માણિભદ્ર વીર તથા આં ચક્રેશ્વરસૂરિની ચરણપાદુકાની સ્થાપના કરી.

વિક્રમની અઠારમી સદી સુધી મડાહડગચ્છના ભટ્ટારકો, મહા-ત્માઓ વિદ્યમાન હતા.

(-શિલાલેખો, મડાહડગચ્છ પટ્ટાવલી, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૩૩, ૨૩૮, ૨૪૨, ૨૪૩, ૨૪૬).

મડાહડીય—

ઉપકેશગચ્છના આં સિદ્ધસૂરિના સંતાનીય મહારીય આં દેવ ગુપ્તસૂરિએ સં ૧૪૮૬ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે ઉપકેશગચ્છના મંત્રી ખેતસીએ લં વિમલનાથની પચતીર્થી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(-અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૬૨૨)

૧. પિપ્પલકગચ્છની પટ્ટાવલી

૬. આં શાંતિભદ્રસૂરિ—તેઓ ચંદ્રકુળના ચારાપદ્રગચ્છના હતા.

૭. આં નેમિચંદ્રસૂરિ.

૮. આં શાંતિભદ્રસૂરિ (આં શાંતિસૂરિ)—

તેમને આં સર્વભદ્રે દીક્ષા આપી. આં ચંદ્રસૂરિએ સાહિત્ય, ન્યાય અને આગમ લખાવી આચાર્યપદ આપ્યું. તેમનું બ્રીહદ્ નામ આં શાંતિસૂરિ પણ મળે છે. તેઓ રૂપાળા, પરમ શાંત, દાણિવ્યતા વાળા, ક્ષમાશીલ અને મિષ્ટભાષી હતા. તેઓ પરમસંવેગી અને ચારિત્રચૂડામણિ હતા. બહુ યશસ્વી, મોટા વાદી અને મહાકાવ્યકાર હતા.

તેમને ચક્રેશ્વરીદેવી પ્રસન્ન હતાં, તેથી તેઓ વધુ પ્રભાવક બન્યા

હતા. તેમની ઉપાસના કરવાથી મહાર ગામનો ધારાપદ્મગચ્છનો સિદ્ધ-
રાજ પોરવાલ જૈન મંદિરને માન્ય અને નમસ્કાર કરવાયોગ્ય બન્યો હતો.

તેમણે વીર સં. ૧૬૩૧ (વિ. સં. ૧૨૨૧)ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના
કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં શિષ્ય સુનિચંદ્રની વિનિતિથી ‘ પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર ’
(અં. : ૭૫૦૦) રચ્યું તેમજ હવવિચાર પ્રકરણ, ધર્મરત્નપ્રકરણ-મૂળ,
તેની સ્વોપજ્ઞ દીકા વગેરે અંથો રચ્યા છે.

તેમણે વિ. સં. ૧૨૨૨ માં શુભ મુહૂર્તે શ્રેષ્ઠ સિદ્ધનાગ પોર-
વાલના વંશના શ્રેષ્ઠ સિદ્ધરાજ પોરવાલે ણંધાવેલા ભં. નેમિનાથ
(અથવા ભં. મહાવીરસ્વામી)ના જિનપ્રાસાદમાં એકીસાથે પોતાના
આઠ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા. ૧. આં મહેન્દ્રસૂરિ, ૨. આં
વિજયસિંહસૂરિ, ૩. આં દેવેન્દ્રસૂરિ અથવા દેવચંદ્રસૂરિ, ૪. આં
પદ્મદેવસૂરિ, ૫. આં પૂર્ણદેવ કે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ, ૬. આં જયદેવ-
સૂરિ, ૭ આં હેમગ્રહ, ૮. આં જિનેશ્વર.

આં શાંતિસૂરિએ ઉપર મુજબ પોતાના શિષ્યોને આચાર્યપદ
આપ્યા પછી પોતાના ધારાપદ્મગચ્છને ‘ પિષ્પલકગચ્છ ’ એવા નામથી
જાહેર કર્યા. સંભવ છે કે, ત્યારે પિષ્પલક નગર જાહેર ક્ષેત્ર અને
જૈન તીર્થસ્થાન હશે.

થરાદ, પિષ્પલક, સાચાર તીર્થ એ પિષ્પલકગચ્છનાં ક્ષેત્રો હતાં.

પ. આં પૂર્ણદેવથી પૂર્ણચંદ્રશાખા ચાલી, જે પરંપરામાં
(૧૫) આં પદ્મતિલક, (૧૬) આં ધર્મસાગર, (૧૭) રાજપાલ થયા.
રાજપાલે સં. ૧૬૪૨ ના માહ વદિ ૭ ના રોજ ‘ જંબૂકુમારરાસ ’
બનાવ્યો.

૯. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેમણે સં. ૧૨૦૮ માં ડીડલા
ગામમાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી અને સં. ૧૧૮૩ ના ચૈત્ર
માસમાં ‘ શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ-ચૃણું ’ (અં. : ૪૫૯) રચી છે.

૧૦ આં દેવભદ્ર—રાજ્યો અને રાણાઓ તેમને બહુમાન આપતા હતા

૧૧ આં ધર્મઘોષ—તેમની પાટે બે આચાર્યો થયા

૧૨ આં શીલભદ્ર, આં પરિપૂર્ણદેવ

૧૩ આં વિજયસેન—તેમણે લાં પાર્શ્વનાથ પદ્મને ઉદ્ધાર કરાવ્યો

૧૪ આં ધર્મદેવ—તેમને દેવી પ્રમત્ત હતા તેઓ દેવી મારફત ખીજાઓના ત્રણ લવની વિગત બાણી શકતા હતા આથી તેઓ 'ત્રિલવિયા' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા તેમની શિષ્યપરપરા 'ત્રિલવિયા શાખા' તરીકે પ્રસિદ્ધ પામી તેમણે શુજરાતના રાજા 'સારગદેવને ત્રણ લવો બતાવવાથી તે તથા થરાદના ધૂધલ વગેરે તેમના લક્ષ્મી બન્યા ખીજા પણ ઘણા રાજાઓ તેમને મળવા આવતા હતા તેમની કૃપાથી ધૂધલ રાણો બન્યો હતો રાણા ધૂધલે મસ્તકતીમ ડાબ બનાવ્યો

૧૫ આં ધર્મશ્વર—તેઓ ચૌદશની વાળીની સ્થાપના ઘણી સુક્ષ્મથી કરી શકતા હતા રાજા મેળ તેમના ઉપદેશથી સઘમતિ બન્યો હતો તેઓ મં = ૧૩૧૧ માં વિદ્યમાન હતા

૧૬ આં ધર્મરત્ન—આ આચાર્ય સુધીની પિંચપગચીની વ્યાખ્યાની શુસ્તુતિ મસ્કૃતમાં (સ્લો ૧૫) મળે છે

૧૭ આં ધર્મતિલક—તે પિંચપગચીના પ્રભાવક હતા મં ૧૪૩૭

૧૮ આં ધર્મસિંહ—તેઓ કવિ હતા તેમની બાણીમાં અમોઘ શક્તિ હતી તે તથા આં ધર્મપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી શુદ્ધિમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બન્યો અને અમુક દિવસો માટે અમાગિ પગાવ વાનો નિર્ણય થયો હતો

૧૯ આં ધર્મપ્રભ—તેઓ શેઠ ધિરરાજ અને પત્ની શ્રીદેવી ના પુત્ર હતા શેઠ પાંદહ અને શેઠ પેથડ સોદાગરે તેમનો પાટ

૧ બા અરસામાં ત્રણ સારમદેવ થયા હતા (૧) સારમદેવ વ ધેનો મં ૧૩૩૧ થી ૧૪૫૪ (મકં ૩૫ ૫૦) (૨) સારમદેવ મોદેન મં ૧૫૩૧, (૩) સારમદેવ મોદેન ખીજો કાનાજી મોદેનનો પુત્ર

મહોત્સવ કર્યો હતો. તેઓ વ્યાકરણ, સાહિત્ય, છંદ પિંગલ અને આગમોના વિદ્વાન હતા. ગુણવાળા હતા અને ત્રિભુવિયા શાખાના પ્રભાવક હતા.

જો સમયે સારંગદેવ રાજા હતો અને ગુફીનો સૂળો કાકુર સાધુ હતો. જો સૂળાનો મંત્રી શેઠ હેમચંદ જૈન હતો. શેઠ હેમચંદે સંં ૧૪૪૭ માં આં ધર્મપ્રભના હાથે શ્રીચંદ્રપ્રભના જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને આચાર્યશ્રીને ચોમાસુ રાખી તેમની પાસે 'કલ્પસૂત્ર' સાંભળ્યું તથા શ્રીચંદ્રપ્રભના જિનપ્રાસાદમાં મહાવીર-સ્વામીનો જન્મભાગિયેક-મહોત્સવ કર્યો.

૨૦. આં ધર્મશેખર—તે મિષ્ટભાષી હતા. તેમની વ્યાખ્યાન-કળા આકર્ષક હતી.

૨૧. આં ધર્મસાગર—તેમને રાજા અને રાણાઓ બહુમાન આપતા હતા. તેમની શિષ્યપરંપરામાં (૨૨) આં વિમલપ્રભ, (૨૩) સૌભાગ્યસૂરિ શિષ્ય (૨૪) રાજસાગર થયા. પંં રાજસાગરજીએ સંં ૧૬૪૭ માં થરાદમાં 'પ્રસન્નચંદ્રરાસ', સંં ૧૬૭૨ જેઠ વદિ ૦)) થરાદમાં 'લવ-કુશરાસ' બનાવ્યા છે.

૨૨. આં ધર્મવલ્લભ.

૨૩. આં ધર્મવિમલ.

૨૪. આં ધર્મહર્ષ—સંં ૧૬૭૦.

આ શાખાના યતિઓ મોટે ભાગે થરાદ, પિંપલકનગર અને સાચોર તરફ વિચરતા હતા.

૨. પિંપલકગચ્છની પટ્ટાવલી

શિલાલેખો, પ્રતિમાલેખો, ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ વગેરેના આધારે પિંપલકગચ્છના જૂદા જૂદા આચાર્યોનાં નામો નીચે સુજળ છે—

આં વીરદેવસૂરિ—(સંં ૧૪૧૪ થી ૧૫૦૩) તેમની પાટે ત્રણ આચાર્યો થયા.

૧. આં સુમતિપ્રભ—સંં ૧૪૫૪.

૨ આં વીરપ્રભ—મં ૧૪૮૫ થી ૧૪૮૬

૩ આં હીરાનદસૂરિ, હીરસૂરિ—મં ૧૪૮૫ થી ૧૫૦૩ તેમણે
સં ૧૪૮૫ માં ‘વિદ્યાવિવામપવાડો’, મં ૧૪૯૪ માં ‘વસ્તુપાવ
તેજપાલરાસ, દશાર્ણભદ્રરાસ, જળૂવિવાહવો’, મં ૧૪૮૬ માં ‘કલિ
કાલરામ, સ્થૂવિભદ્ર ગાઝ્ઘમામ’ વગેરે બનાવ્યા છે

આં ગુણુરત્નમૂરિ—સં ૧૫૦૭ થી ૧૫૧૭ આ મમથે
આણુદમેરુએ ‘કાવિકાચાર્યકથાભામ’ બનાવ્યો તેઓ અસવમા તગામ
ના હતા તેમની પાઠે આં ગુણુમાગર (સં ૧૫૨૪ થી ૧૫૨૮) અને
તેમની પાઠે આં શાન્તિસૂરિ (મં ૧૫૪૬) થયા

આં ધર્મઘોષમૂરિ—તેના ઉપદેશથી મં ૧૪૮૩ માં છરાવવા
તીર્થમાં એક દેરીનો છર્ણોદ્ધાર થયો. (—છરાવવાલેખ)

આં લલિતચંદ્ર—તેમણે સં ૧૪૯૧ ના ફાગણ વદિ ૨ ને
સોમવારે ભં મલવનાથની જિનપ્રતિમાની અજનશવાકા કરાવી.
તેમની એક જામનગરમાં શેઠ રાયશી શાહના જિનાવયમાં અને બીજી
મહેસાણાના જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે

ભં વિજયદેવ ભં શાવિભદ્ર—સં ૧૫૧૦ માં થયા

(—જૈનસંપ્રં, કં ૨૫૫)

પિપ્પલકગઝ્ઘા આં વીરપ્રભ સં ૧૪૩૫, આં સુમતિપ્રભ
સં ૧૪૫૪માં થયા મહાહડગઝ્ઘા પણુ આ નામના આચાર્ય થયા છે

આં ગુણુસેનસૂરિ, આં દેવચંદ્રમૂરિ—તેઓ પૂર્ણતત્ત્વગચ્છ
ના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો હતા (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૧)

નમિ સાધુ—તેઓ આં શાતિસૂરિના શિષ્ય હતા તેમણે સં
૧૧૨૨ માં આવશ્યકવૃત્તિ, ચૈત્યવદનવૃત્તિ તથા રુદ્રદના કાવ્યાવકાર
પર ટિપ્પન રચ્યા છે તે ટિપ્પનમાં તેઓ અપભ્રંશ ભાષા માટે
લખે છે કે, ‘અપભ્રંશ ભાષા પ્રાકૃતમાંથી ભિતરી આવી છે તેના
દેશલેદે અનેક લેદો છે તેના વિવિધ લક્ષણો છે, તે જાણવા માટે
તે તે દેશની જનતાનો સપર્ક સાધવો જોઈએ’

આખૂ તીર્થ—

નાગેન્દ્ર-ચન્દ્ર-નિર્વૃત્તિ-વિદ્યાધરપ્રમુખસંઘેન ।

ઝર્વુદકૃતપ્રતિષ્ઠો યુગાદિજિનપુદ્ગલો જયતિ ॥

(—વીર વંશાવલી, વિવિધગચ્છીય પટ્ટાવલી, પૃ૦ ૧૮૮)

આખૂ પર્વત પર દેલવાડા, ઓરિયા અને અચલગઢમાં જૈન દેરાસરો છે. દેલવાડામાં પાંચ દેરાસરો છે. તેમાં વિમલવસહી અને હુણિગવસહી મુખ્ય છે. પાંચે મંદિરો ભવ્ય અને વિશાળ છે. તે તીર્થસ્થાન મનાય છે. આખૂના રાજાઓએ અવારનવાર કરમાનો બહાર પાડી દેલવાડાનાં દેરાસરોને કરમુક્ત બહાર કર્યાં છે.

૧. વિમલવસહી (વિમલવસતિ)—

ગુજરાતના મહામાત્ય વીરને (૧) નેહ, (૨) વિમલ અને (૩) ચાહિલ એમ ત્રણ પુત્રો હતા, તે પૈકી વિમલ ભારે બાહોશ હતો. તે અમોઘ બાણાવલી હતો. પુખ્ત વયે તે રાજકારણમાં પડ્યો અને તે સર્વપ્રથમ સેનાપતિ બન્યો. તેણે પોતાની જિંદગીનાં છેલ્લાં વર્ષો શાંતિ માટે ચંદ્રાવતીમાં વીતાવ્યાં. ત્યાં વિદ્યાધરગચ્છના બલીહર શાખાના આઠ ધર્મધોષને ચતુર્માસ કરાવ્યું. તેમનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને યુદ્ધમાં લાગેલાં પાપોનું તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત માગ્યું. આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘તું આખૂ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર. તું એ માટે સમર્થ છે. એમ કરવાથી તારા પાપોની શુદ્ધિ થશે.’

એ પછી તેણે અંબિકાની આરાધના કરી ત્યારે અંબિકાએ પ્રસન્ન થઈ વર માગવા કહ્યું. મંત્રીએ જણાવ્યું : ‘મને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય અને આખૂ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય મળે.’ દેવીએ કહ્યું : ‘તારી બે મહેચ્છાઓમાંથી એક જ પૂરી થઈ શકશે, માટે એ બેમાંથી એકની માગણી કર.’ વિમલ મંત્રીએ પોતાની પત્ની શ્રીદેવી સાથે વિચાર કરીને તીર્થોદ્ધાર કરવાની માગણી કરી. અંબિકા ‘તથાસ્તુ’ કહીને અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

મંત્રી વિમલે રાજા ભીમદેવ (સં૦ ૧૦૭૮ થી સં૦ ૧૧૨૦), આખૂના રાજા ધંધૂક (સં૦ ૧૦૮૦) અને મોટાભાઈ નેહની આજ્ઞા

લઈ આખૂ ઉપર દેરાસર કરાવવાનું નક્કી કર્યું એ સમયે આખૂ ઉપર બ્રાહ્મણોની વસતી હતી, બધી જમીન બ્રાહ્મણોના તાબામાં હતી તે બધા ત્યા જૈન મંદિર બંધાવવા માટે વિરોધ કરતા હતા, એટલે જમીન મેળવવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ હતું મંત્રી ધારે તો રાજસત્તાથી મક્કતમાં જમીન લઈ શકે તેમ હતું, પણ ધર્મકાર્યમાં રાજસત્તાના પ્રભાવ કે દબાવનો ઉપયોગ કરવાની તેની ઇચ્છા નહોતી તે જમીનના માલિકોને સત્તુષ્ટ કરીને ધર્મનું કાર્ય કરવામાં માનતો હતો.

એ સમયે લોકોની એવી માન્યતા પણ હતી કે પ્રાચીન કાળે આખૂ નંદિવર્ધન જૈન તીર્થ હતું, પણ તેના કોઈ એ ધાણ કે નોંધ મળતા નહોતા એવું કોઈ પ્રમાણ મળે તો બ્રાહ્મણોનો વિરોધ હળવો કરી શકાય એક દિવસે મંત્રીને સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘ પહાડ ઉપર ચંપાના ઝાડ નીચે ખાડો ખોદતા લોકમાન્યતાને સમર્થક એવું પ્રાચીન પ્રમાણ મળી આવશે ’ મંત્રીએ સ્વપ્ન મુજબ કરી જોયું તો ત્યાં ૭૦ નખલદેવની પ્રાચીન પ્રતિમા નીકળી આવી લોકવાયકા સાચી પડી.

બ્રાહ્મણ એ જોઈ જાણીને નરમ પડ્યા પછી તો તેઓએ જમીન ની કીમત આપી ન શકે એવી કીમતનો તુલ્કો અજમાવ્યો કે, ‘ જેટલી જમીન જોઈએ તેટલી જમીન ઉપર સોનામહોર પાથરીને લઈ લો જમીન લેવા માટે આ એક જ માર્ગ છે ’

મંત્રી તો બ્રાહ્મણો માગે તે કરતાયે વધુ કીમત આપવા તૈયાર હતા એટલે તેમણે બ્રાહ્મણોને વધુ સત્તુષ્ટ કરવા જણાવ્યું ‘ સોના મહોર તો ગોળ હોય છે એટલે વચ્ચે જગા ખાલી રહે, તે પુરાય એ રીતે કીમત આપવાની મારી ઇચ્છા છે ’

એ આતર મંત્રીએ ચોરસ સોનામહોરો બનાવીને બ્રાહ્મણોને ૧૪૦ કૂટ લાખી અને ૮૦ કૂટ પહોળી જમીનના ૬૦,૦૦૦ રૂપિયા આપી ધરણી દીધા બ્રાહ્મણો તો માલામાલ થતા મંત્રીને હર્ષભેર આશીર્વાદ આપીને અન્યત્ર રહેવા ચાલ્યા ગયા.

મંત્રીએ અહીં આરસનું ૫૪ ફેરીઓવાળું વિશાળ અને લબ્ધ દેરાસર બંધાવ્યું આખૂ ઉપર દર છ મહિને ધરતીકંપ થતો હોવાને

કારણે મંદિરનું શિખર નાનું બનાવ્યું. તેમાં રંગમંડપ, દેરીઓ અને છતમાં મોટી મોટી ગુમ્મતો ઉતારી છે. છતોમાં મનુષ્ય-સ્ત્રી, પશુ-પક્ષી, દેવ-દેવી, હંસવાહિની સરસ્વતી, અભિષેક કરાવતી લક્ષ્મી, ગજવાહિની, પાંચ કલ્યાણકો, ચૌદ સ્વપ્નો, છપ્પન દિક્કુમારી ઉત્સવ, અભિષેક, દીક્ષાનો વરઘોડો, લોચ, કાયોત્સર્ગધ્યાન, સમવસરણ, ત્રણ ગઢો, સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા, અયોધ્યા, તક્ષશિલા, ભરતખાહુ-બલિનાં છ ચુદ્ધો, દીક્ષા, ભં શાંતિનાથનો મેઘરથનો ભવ, ભં નેમિ-નાથની બતન, વિવાહ, નેમિજીવનચરિત, આર્દ્રકુમારનો ગજઉપદેશ, નમસ્કારમુદ્રા, ચૈત્યવંદનમુદ્રા, કાયોત્સર્ગમુદ્રા, પંચાંગ નમસ્કાર, અષ્ટાંગ પ્રણિપાત, પૂજાર્થે ગમન, ફૂલમાળા, ગુરુજી, ગુરુવંદન, ગુરુ-ભક્તિ, ગુરુઉપદેશ, વ્યાખ્યાનસભા, ઠવણી, અવનતમુદ્રા, વાસશ્લેષદાન, કૃષ્ણજીવનની ઘટનાઓ, નાગ-નાગિણી, કાલીય અહિદમન, ચાણુર-મહ્વચુદ્ધ, નૃસિંહાવતાર, શેષશય્યશયન વગેરે અનેક ઘટનાઓ આરસ-માં કોતરીને ગોઠવી છે. આરસને એવી રીતે કંડાર્યો છે કે, તે જોનારને જાણે કોતરેલો કાગળ જ લાગે. તેની નકસી એવી ઝીણ-વટવાળી છે કે, સારામાં સારો ચિત્રકાર પણ તેની નકલ ન કરી શકે. આકૃતિઓ પણ હૂબહૂ ઉતારેલી લાગે છે. જાણે અજોડ ભારતીય કળાશિલ્પ-આકૃતિશાળા જિભી કરેલી જોવાય. આ મંદિર તૈયાર કરવામાં એ સમયે ૧૮,૫૩,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાનો વ્યય થયો હતો. આ કાર્ય તૈયાર થવામાં ત્યાંનો ક્ષેત્રપાલ વાલીનાહ અડચણો જિભી કરતો હતો. મંત્રીએ તેને નૈવેદ્ય ધરાવીને સાત્ત્વિક બાગથી અનુકૂળ કર્યો હતો.

મંત્રી વિમલે ભં ઋષભદેવની પિત્તલની ભવ્ય પ્રતિમા તૈયાર કરાવી તેને મૂળનાયકના સ્થાને સ્થાપન કરી અને ભં ઋષભદેવની જે પ્રાચીન પ્રતિમા જમીનમાંથી નીકળી હતી તેને ભમતીની ૨૦મી દેરીમાં સ્થાપન કરી.

મંત્રી વિમલે આ પ્રતિષ્ઠા માટે ચાર સંઘને આમંત્રણ આપ્યું ત્યારે જૈન સમાજમાં ચૈત્યવાસ ચાલુ હતો. નાગેન્દ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ અને વિદ્યાધર એ ચારે ગચ્છ તથા તેના પેટાગચ્છના આચાર્યો એકત્ર

મળીને પ્રતિષ્ઠા કરી રહ્યા હતા. વિમલ મંત્રીનો વંશ વિદ્યાધરગચ્છનો હતો. તેણે નાગેન્દ્રગચ્છના આઠ વીર, આઠ ધર્મમાન, ચન્દ્રગચ્છના રાજગચ્છીય આઠ શીલલદ્ર, વિદ્યાધરગચ્છના આઠ ધર્મધોય વગેરે આચાર્યોના કરકમલથી સં ૧૦૮૮ માં વિમલવસહીમાં લઠ શ્રીકપલ-દેવ વગેરે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શ્રીમંથમાં વ્યવસ્થાકાર વત્યો.^૧

આ દિવસ એવો આનંદમય હતો કે સૌના મન ઉપર એ અવિરમરણીય છાપ મૂકતો ગયો. સૌ કોઈ પોતાને માટે 'વિમલગ્રી-સુપ્રમાતમ્' એવી લાવના લઈને વિદાય થયા અને આ સ્થાન કેવ-કુલપાટક-દેલવાડા નામથી ઝાંઘેર થયું.^૨ (પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૮૩, ૧૮૪)

૧ ચિદુ આચરિર્દિ પરદિવ વહુમાવ મરંત ।

(-કવિ પાદ્મવૃત્તે 'આજુરાસ' સં ૧૨૮૬)

આ સિરામ મં ૧૪૦૫માં રચાયેલો 'પ્રત્યક્ષાસ', મં ૧૪૬૬ની 'ગુરવાધી' મં ૧૨, સં ૧૪૮૦નો 'અર્ચુદાસ' મં ૧૦, સં ૧૬૬૨નો 'ઉપદેશસાર' વગેરે પ્રથેમાં સં ૧૦૮૮માં ચાર આચાર્યોના હાથે થયેલી વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠાના ઉદ્દેશે મો મળે છે. સં ૧૪૬૭ની 'ઉપદેશત-ગિણી'માં આઠ ધર્માસદ અને જિનદર્શના 'વસ્તુપાલયરિત્ર' પ્રકાશ દર્શાવેલા આઠ રત્નસિંહને વિમલવસહીના પ્રતિષ્ઠાપક ગણાવ્યા છે. ચાર કુળના આચાર્ય એકત્ર મળીને પ્રતિષ્ઠા વગેરે કરે એ તત્કલીન મંદરાદ અને જૈન એકતાનું સચક પ્રતીક ગણાય. રિકમની આરમી સદીથી નવા નવા મતો નીકળ્યા ત્યારથી આ એકતા જોખમાઈ છે. પશ્ચિમી ચેત્યવાસી અને ખરતગચ્છ કે ઉપકેશગચ્છ અને ખરતગચ્છ એકસાથે બેસીને પ્રતિષ્ઠા આ દ કરે એ અસંભવિત જેવું બની ગયું. ■ વિધિચૈત્ય-અવિધિચૈત્યની કલ્પના, ઉદ્દેશન-વિહારની ચર્ચા અને બીજા મંચમાં કન્યા ન આપવી વગેરેની મેદનીતિએ આ મંચનને તોડી નાખ્યું છે, જે આજ સુધી જોડાયું નથી.

૨. શાતમૂર્તિ ઇતિહાસવ પૂજ્ય શ્રીજયતવિજયજી મદારાજે આ પ્રદેશમાં વિચરીને 'આજુરાસ'નો ઇતિહાસ પાંચ ભાગોમાં લખ્યો અને સંકલિત કર્યો છે. તેમણે 'આજુની વિમલવસહીના પ્રતિષ્ઠાપક કોણુ' એ સંમધે સ્વતંત્ર ભેખ લખી સુંદર પ્રકાશ પાડ્યો છે.

તેઓ જણાવે ■ કે, ખનરગચ્છની કેટલીક પટ્ટાવતીઓમાં સવિતવિહારી વડગચ્છના સુવિદિતશાખાના આઠ વર્કમહાસૂરિસ ઉપદેશથી અને કરકમલ-

વિમલવસહીનું મંદિર આજે પણ આત્મશાંતિના શોધકો અને ભારતીયકલાના ઉપાસકો માટે તીર્થધામ બની ગયું છે. જૈનાચાર્યો

થી વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા ખતાવી છે; પરંતુ નીચેના પ્રમાણોથી જણાશે કે તે વાત સાચી નથી.

(૧) અરતરગચ્છની એ પટ્ટાવલીઓ વિક્રમની પંદરમી સદી પછીની બનેલી છે. બનવાજોગ છે કે, ગચ્છની મમતાના કારણે ઉપર મુજબનો ઉલ્લેખ થયો હોય, પણ ભૂલવું ન જોઈએ કે, 'અંચલગચ્છની (ગુજરાતી) મોટી પટ્ટાવલી' પૃ. ૧૭૦માં પણ લખ્યું છે કે, અંચલગચ્છના (પેટાગચ્છ) શંખેશ્વરગચ્છ તથા વલ્લીગચ્છ શાખાના આં સોમપ્રભે સં. ૧૦૮૮માં વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, એ જ રીતે અરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓએ આં વર્ષમાનસૂરિનું નામ દાખલ કરી દીધું છે.

(૨) અરતરગચ્છના પં. રામલાલજીગણિ 'મહાજનમુક્તાવલી'માં લખે છે કે, વિકાનેરના મહાત્મા, કુલચુર અને વહીવંચાઓએ આં જિનચંદ્રના સ્વાગતમાં ભાગ ન લીધો, અ. થી મંત્રી કર્મચંદ્ર બહાવતે તેઓના ચોપડા અને વંશાવલીઓનો નાશ કરાવ્યો અને નવી પટ્ટાવલીઓ, નવી વહીઓ તૈયાર કરાવી. આ ઘટના સાચી હોય તો તે સમય પછી બનેલી અરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓ પ્રાચીન પ્રમાણોના અધારે નહોં પણ સમકાલીન ગુરુપરંપરાની મૌખિક વાતો અને દંતકથાઓના અધારે લખેલી બન્યા.

(૩) એ પટ્ટાવલીઓમાં વિમલવસહીના મૂળનાયકની પ્રતિમા શાની છે, એ અંગે એકવાક્યતા નથી. તેમજ વિમલ શહને નવો જૈન બનાવવામાં આવ્યો હોય એવી દબે ચીનચોં છે, એ પણ ઠીક નથી.

(૪) અરતરગચ્છ સિવાયના કોઈ પણ પ્રમંથ, પટ્ટાવલી કે ઐતિહાસિક ગ્રંથમાં આં વર્ષમાનસૂરિએ વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરાવેનો ઇશારો પણ નથી.

(૫) આં ઉદ્ધોતનસૂરિએ સં. ૯૯૪માં આઠ આચાર્યો બનાવ્યા અને મંત્રી વિમલે સં. ૧૦૮૮માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી તો યું આં વર્ષમાનસૂરિ ૯૪ વર્ષ જીવ્યા ?

(૬) અરતરગચ્છના સમર્થ દત્તિહાસકાર આં જિનપ્રભસૂરિએ પોતાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'ના 'અર્ચુદકલ્પ'માં આં વર્ષમાનસૂરિએ મંત્રી વિમલને ઉપદેશ કર્યો કે વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરી એવું લખ્યું જ નથી.

(૭) શ્રી. અગરંચંદ્ર નાદટાના 'ઐતિહાસિકકાવ્યસંગ્રહ' પૃ. ૪૫ માં આપેલી અરતરગચ્છ પટ્ટાવલીની ગાથા ૧૪, ૧૫, ૧૬માં લખ્યું છે કે, વિં

તેને ખૂબ કવે છે અને કલાધરો પણ આ મંદિરની પ્રશંસા કરતાં થાકતા નથી.^૧

મં. ૧૦૨૪ માં રાજા દુર્વેશની સમાધાં આ. જિનચંદ્રને ‘ખરતર’ બિરુદ મળ્યું, તો આચાર્યશ્રી ૬૪ વર્ષ વિદ્યમાન રહ્યાં !

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૪)

(૮) આચારના વિજયધર્મસદ્ગી યાનમંદિરની એક દસ્તાવિજિત પદાવલીમાં આ. વર્ધમાનનું વર્ણન છે તેમાં પણ મંત્રી વિભવ કે વિમલવસદી અંગે કંઈ જ લખ્યું નથી.

આ તથા બીજા અનેક પ્રમાણોથી તારવી શકાય એમ છે કે આ. વર્ધમાનસૂરિએ વિમલવસદીની પ્રતિષ્ઠા કરી નથી. જ્યારે બીજા સમગ્ર યુગવાયો મળે છે કે, ચાર મંથના આચાર્યોએ તે પ્રતિષ્ઠા કરી જે ચંદ્ર-મંથ તરફથી રાજમંથના આચાર્યો વિદ્યમાન હતા.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૪)

એક મુદ્દાની વાત તો એ છે કે, નૈત્યવાસી આચાર્યો અને સુવિદિત આચાર્યો એકત્ર થઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવે એ ત્યારે સંભવિત નહોતું.

૧. “The design and execution of this shrine, and all its accessories are on the model of the preceeding, which, however, as a whole, it surpasses. It has more simple majesty, the fluted columns sustaining the Mandap (Portico) are loftier, and the vaulted interior is fully equal to the other in richness of sculpture and superior to it in execution, which is more free and in finer taste

“The dome in the centre is the most striking feature and a magnificent piece of work, and has a pendant, cylindrical in form and about three feet in length, that is a perfect gem,” and “which where it drops from the ceiling appears like a cluster of the half closed lotus, whose cups are so thin, so transparent and so accurately wrought, that it fixes the eyes in admiration”

Col. Tod.

Amongst all this lavish display from the sculptor's chisel, two temples viz. those of Adinath and Nemnath, stand out as pre-eminent and specially deserving of notice

મંત્રી વિમલ શાહે આબૂ પાસેના પ્રદેશમાં શ્રીદેવીના નામથી 'શ્રીપુર' ગામ વસાવ્યું જે આજે 'સરોતરા'ના નામથી વિદ્યમાન છે. એમાં બંધાવેલા મંદિરનાં ખંડિયેરો આજે પણ વિદ્યમાન છે.

વિમલવસહીના જીર્ણોદ્ધારો ઘણા થયા છે. મહામાત્ય વીરના

and praise, both being entirely of white marble and carved with all the delicacy and richness of ornament which the resources of Indian art at the time of their creation could devise. The amount of ornamental detail spread over these structures in the minutely carved decoration of ceilings, doorways, pillars, panels and niches, is simply marvellous, while the crisp thin translucent shall like treatment of the marble surpasses anything seen elsewhere, and some of the designs are just dreams of beauty. The general plan of the temples, too, with its recesses and corridor, lends itself very happily in bright and shade with every change in the Sun's position.

Col. Erskin.

It hangs from the centre more like a lustre of crystal drops than a solid mass of marble, and is finished with a delicacy of detail and appropriateness of ornament which is probably unsurpassed by any similar example to be found anywhere else. Those introduced by the Gothic Architects in Henry the Seventh's Chapel at Westminster, or at Oxford, are coarse clumsy in comparison.

Mr. Fergusson.

(The Eminent Archeologist).

There are two places, Umeer (Amber) and Jaipur, surpassing all which I have seen of the Kremlin, or heard of the alhambra.....and the Jain temples of Aboo.....rank above them all.

Bishop Heber.

Architectural style is perfect and complete in all parts when we first practically meet with it in the early part of 11th century at Abu or at Girnar. From that point it

વંશના દશરથે સં ૧૨૦૧ માં દશમી દેરીનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેમાં ૭૦ શ્રીનેમિનાથની પ્રતિમા પધરાવી એક મોટા આરસમાં પોતાના પૂર્વજ શેઠ નીત્રાથી લઈને આઠ પુરુષોની મૂર્તિઓ કેતરાવી અને બીજા પથ્થરમાં ગમ્મરોહી મંત્રી વિમલ શાહ તથા અશ્વરોહી દશરથની મૂર્તિ કેતરાવી. એ જ વંશના મંત્રી પૃથ્વીપાલે સં ૧૨૦૪ થી સં ૧૨૦૬ માં રાજગચ્છના આઠ ચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ત્યાંની ઘણી દેરીઓનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. નવી હસ્તિશાળા બનાવી તેમાં ઘોડા ઉપર મંત્રી વિમલને અને પાછલા સાત હાથીઓ ઉપર શેઠ નીત્રાથી લઈને પોતાના સુધીના સાત પુરુષોને બેસાડ્યા. તેના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે સં ૧૨૪૫ માં વિમલવસહીનો પૂરો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. દેરીઓમાં નવી જિનપ્રતિમાઓ બેસાડી પોતાના કુટુંબ વતી ૨૪ તીર્થંકરોની જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી બેસાડી. બીજા શ્રેઠ્ઠીઓએ પણ બીજી પ્રતિમાઓ ભરાવી સ્થાપન કરી અને તે દરેકની પ્રતિષ્ઠા કાસહદગચ્છના આઠ સિંહસૂરિ વગેરે લિખ્ત લિખ્ત ગચ્છના આચાર્યો પાસે કરાવી છે. મંત્રી ધનપાલે સં ૧૨૩૭ માં હસ્તિશાલામાં ૩ હાથીઓ પર પોતે બે લાઈ અને એક પોતાનો પુત્ર એમ ત્રણ મૂર્તિઓ ગોઠવી છે.

અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૮ માં બલોરથી આખું આવી વિમલવસહી અને હુલિંગવસહીનાં મંદિરો તોડી નાખ્યાં. જિનપ્રતિમાઓને ખડિત કરી અને અનેક નકસી કામનો વિનાશ કર્યો.

આથી ધર્મધોષગચ્છના આઠ જ્ઞાનચંદ્રના ઉપદેશથી મહાવરના શેઠ ગોસલના પુત્ર વીજડ વગેરે છ લાઈઓ તથા મહાસિંહના પુત્ર લાલિંગ વગેરે ૩ લાઈઓ એમ કુલ ૯ લાઈઓએ મળીને

progresses during one or two centuries towards greater richness but in doing so, it loses its purity and perfection it has attained in the earlier period and from that culminating point its downward progress can be traced through abundant examples to the present day."

(.....)

સં ૧૩૭૮ ના જોડ સુદિ ૯ ને સોમવારે વિમલવસાદીનો હર્ષોદ્ધાર કર્યો. તેમાં ગણારો અને મૂઠમંડપ સાદા જ બનાવ્યા. શેઠ ગોસલ, તેની પત્ની ગુણદેવી, શેઠ મહાજિસિદ્ધ અને તેની પત્ની મીણદેવીની મૂર્તિઓ બનાવીને સ્થાપન કરી.

વિમલવસાદી અને હુણિગવસાદીનો છેલ્લો હર્ષોદ્ધાર સં ૦....માં અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ ૨૨ લાખથી વધુ રૂપિયાના ખર્ચથી શરૂ કર્યો છે, જે આજે પણ ચાલુ જ છે.

વિમલવસાદીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓ અને ખીજી મૂર્તિઓ પણ છે. સં ૧૩૬૬ની આં જ્ઞાનચંદ્રના પદ્મધર આં મુનિશેખરની, સં ૧૬૬૧ની મહોં લલિતસાગર પ્રતિષ્ઠિત જગદ્ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિની પરિકરવાળી ગુરુપ્રતિમાઓ છે. જગદ્ગુરુની પ્રતિમાના પરિકરમાં જે બાળુએ જે મુનિવરો છે. તેમની નીચે જે શ્રાવકો બેઠા છે. મંત્રી વિમલના વંશના મંત્રી શાં અભયસિંહના પુત્ર મંત્રી જગસિંહના પુત્ર મંત્રી લાણુકે સં ૧૩૮૪ માં સ્થાપન કરેલી અંબિકાદેવીની મૂર્તિ તેમજ લક્ષ્મીની મૂર્તિ પણ છે. હસ્તિશાલામાં ગળરૂઠ તથા અશ્વારોહી શ્રાવકની મૂર્તિઓ છે અને છતમાં વિવિધતાભરેલું સુંદર સ્થાપત્ય છે.

વિમલવસાદીમાં વિક્રમની ખીજી સહસ્રાબ્દીના ઐતિહાસિક ઘણા શિલાલેખો-પ્રતિમાલેખો છે. લમતીની ૧૦મી દેરીની બહાર ડાબી તરફ એક કલ્યાણુકે પદ્મ છે, જેને ગૃહદ્વગચ્છની સુવિધિત શાખાના આં વર્ધમાનસૂરિની પરંપરાના આં નેમિચંદ્રના શિષ્ય પં ૦ જ્યાનંદગણિએ સં ૧૨૦૧ માં ગદ્ય-પદ્ય પ્રાકૃત લેખ તૈયાર કરીને દાખલ કરાવ્યો છે, તેમાં આરસ પર ચૌવીશ તીર્થંકરોના ૧૨૦ કલ્યાણુકો, દેહવર્ણ, દીક્ષાતપ, કેવલિતપ, નિર્વાણુતપ અને દેહમાન કોરેલાં છે, તેમાં લં મહાવીરસ્વામીનાં પાંચ કલ્યાણુકો બતાવ્યાં છે. આ પદ્મથી અચૂક રીતે સિદ્ધ થાય છે કે, ત્યાં સુધી સમસ્ત જૈનસંઘ વડગચ્છ અને આં વર્ધમાનસૂરિના શ્રમણો લં મહાવીરસ્વામીના સિદ્ધાંત સુજળના પાંચ કલ્યાણુકો જ માનતા હતા.

હુણિગવસહી (લૂણવસહી)—

શેઠ આશરજી પોરવાલને ચાર પુત્રો અને સાત પુત્રીઓ
 િ. તે સૌમાં વધુ તેજસ્વી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામની
 ધુળેસહીએ ગુજરાતના તેરમા સૈકાના રાજકારણના ઇતિહાસમાં
 શિષ્ટ આદર અને પ્રસિદ્ધિ મેળવ્યાં હતાં. તેઓ માત્ર જૈન સંસ્કૃતિ
 નહીં પણ ગૂર્જર સંસ્કૃતિના રક્ષણહાર અને સૂત્રધાર હતા.

તેમને હુણિગ નામે મોટો ભાઈ હતો. તે ભરયુવાનીમાં સ્વર્ગસ્થ
 િ. તેમણે મરણ સમયે આ ભાઈઓના આગ્રહથી મનની વાત
 હેર ઢરી કે, ‘ મને આખૂ તીર્થમાં એક દેરી બનાવવાની તીવ્ર
 છા હતી, પણ મારા ભાગ્યમાં એ લાલ લેવાનું નહીં હોય. હવે
 મારાથી બની શકે તો તમે એ લાલ અવસ્થ લેશો.’

વસ્તુપાલ અને તેજપાલ સં. ૧૨૭૬ માં મહામાત્ય બન્યા. તેમના
 ક્ષમાં મોટા ભાઈ હુણિગે જે ભાવનાનાં બીજ રાખ્યાં હતાં તેમાંથી
 િદાર વૃક્ષ બનાવવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો અને સં. ૧૨૮૬ માં
 મ લીમદેવ, રાજા સોમસિંહ પરમારની આજ્ઞા મેળવી અને
 ખૂ ઉપર દેલવાડામાં વિમલવસહીની પાસેની ભૂમિમાં ‘ હુણિગ-
 હી ’ નામે વિશાલ અને લબ્ય જિનપ્રાસાદ બિલો કર્યો.

તેમાં વિમલવસહીના ધોરણે મોટું દેરાસર, નાનું શિખર, ભમતી-
 ૪૮ દેરીઓ, છતમાં આરસનું કોરખીલચું શિલ્પ, હસ્તિશાલા,
 દેશશાલામાં હાથીઓ, હાથીઓ પાસેની દીવાલના આરસમાં આઠ
 જયસેન, આઠ ઉદયમલ અને પોતાના પૂર્વજોની વગેરેની રચના
 િ છે.

વિમલવસહીમાં જે જે ઘટનાઓ કોતરી છે તે તે અહીં પણ
 રસમાં ઉતારી છે. આ ઉપરાંત જાં નેમિનાથ તથા કૃષ્ણનાસુ
 ના જીવનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓ પણ દાખલ કરી છે.

ધર્મપદ્ધતિ—

દેરાગર માટેના પથ્થરો વગેરે ઓરિયા તરફના રસ્તે પર્વત પર
 િવવામાં આવ્યા હતા. દરેક કોથ પર પાણી, લોજન અને દુકાનો-

ની વ્યવસ્થા હતી. આથી મજૂરો અને શિલ્પીઓને પૂરી અનુકૂળતા રહેતી હતી. દેરાસરનું કામ થયા પછી શત્રુઓ પણ આ રસ્તે ચડી ન આવે એવી અગમચેતી દાખવી આ રસ્તાને સદંતર બંધ કરી પહાડી ભાગને વિષમ બનાવી દીધો. આખૂમાં ઠંડી ઘણી રહે છે. એ ઠંડી કારીગરોને ન નડે તે માટે સગડીઓની આગ કારીગરની નજીક તપતી રહે અને કારીગર તેની હૂંફમાં મસ્ત રહી આરસને કંડારતો રહે, એવી પાકી વ્યવસ્થા કરી હતી.

મંત્રીઓએ દેરાસરને સર્વાંગસુંદર બનાવવા માટે કલાધરે ઉત્તરોત્તર ચાર વાર સક્રિય પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. દેરાસર પૂર્ણ થઈ અને લાવવાહી કોરણી તૈયાર થઈ એટલે બીજા તેમાં નવી કોરણી કરનારને કોરણી કરતાં નીકળેલા ચૂરાની ભારેલ આંદો આપી, ત્રીજા વાર કોરણી કરતાં નીકળેલા ચૂરાના ભારેલ સોનું આપ્યું અને ચોથી વાર કોરણી કરતાં નીકળેલા ચૂરાના ભારેલ ભોતીઓ આપી શિલ્પીઓની કદર કરી હતી. એ કા તેમણે આ શિલ્પકળાને છેલ્લી ટોચે પહોંચાડી દીધી છે.

મંત્રીઓ રાજ્યના કારોબારમાંથી કુરસદ મેળવી શકે એમ નહોતાં તેઓ અવારનવાર આવીને તપાસ કરી જતા અને યોગ્ય સદસ્યોન આપતા. બાકી તો આ કામની સંપૂર્ણ જવાબદારી તેજપાલની પત્ની મહંમદ અનુપમાદેવીને શિરે હતી. અનુપમાદેવીએ પોતાના લાઈ ઉદલને સાથે રાખી આ જવાબદારીને સફળતાપૂર્વક પાર કરી. આ લુણિગવસહી તે પોતાના મોટા લુણિગ, મહંમદ અનુપમાદેવી અને તેના પુત્ર લૂણિસિહના શ્રેય બનાવી અને તેમાં બે ગોખલાઓ તેજપાલની બીજા પત્ની સુદેવીના શ્રેય માટે બનાવ્યા છે. આ બે ગોખલાઓ એટલે બે દેવ શિલ્પકળાના અદ્ભુત નમૂનારૂપે આજે પણ પ્રતીતિ કરાવતા વિદ્યમા

વસહીમાં ભઠ નેમિનાથ વગેરે પ્રતિમાઓની મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ ઉત્સવમાં આબૂનો રાજા સોમસિંહ પરમાર, અમલદારો, પંચ, ૪ મહાધરો, ૧૨ માંડલિકો, ૮૪ રાણા, ૮૪ જ્ઞાતિના મહાજનો અને દૂર દૂરના જૈન, જૈનેતર લાઈઓ વગેરે આવ્યા હતા. ઝોએ એકીઅવાજે લુણિગવસહીની પ્રશંસા કરી. જાણેરના દીવાન યશોવીર, જેઓ શિષ્યસ્થાપત્યના મહાવિદ્વાન મનાતા હતા, તે મંત્રી વસ્તુપાલના આમ્રહથી અહીં આવ્યા અને મંદિરના શિષ્યસ્થાપત્યને નિહાળી મુખ્ય શિષ્યી શોભનદેવની પ્રશંસા કરી. સાથોસાથ જેના પરિણામે મંત્રી કુટુંબને કે લુણિગવસહીને નુકસાન થાય એવી નાની-મોટી ૧૩ ભૂલો હતી તે શિષ્યીઓને વિગતવાર સમજાવી. આવાં ધર્મસ્થાનો રચાવવા માટે તેમણે મંત્રી તેજપાલની અત્યંત પ્રશંસા કરી હતી.

મંત્રીઓએ આ ઉત્સવમાં રાજા, પ્રજા, જૈનો, અજૈનોની હાજરીમાં પોતાના કુટુંબની તથા ચંદ્રાવતીના જૈન સંઘની અમુક વ્યક્તિઓની વ્યવસ્થાસમિતિ બનાવી તે સમિતિને આ લુણિગવસહીનો વહીવટ સોંપ્યો હતો અને એ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે, દેહવાડનો સંઘ લુણિગવસહીની આરસંભાળ રાખે અને ચંદ્રાવતી, હિમરણી, કિસરડેલી, ઠાસહદ, વરમાણ, ધડેલી, મહાતીર્થ મુંડસ્થલ, હંડાઉદ્રા, ડબાણી, મડાહડ તથા સાહિત્રવાડનો જૈન સંઘ દર સાલ પ્રતિષ્ઠાની સાલગીરી ઉપર આવીને એકેક દિવસ વહેંચી દર્શ અષ્ટાશ્લોક મહોત્સવ કરે.

આ રીતે તીર્થની રક્ષાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો અને વિમલ-વસહી તેમજ લુણિગવસહીને કરમુક્ત બહોર કરવામાં આવ્યાં.

રાજા સોમસિંહ પરમારે લગવાનની પૂજા માટે ડબાણી ગામ ભેટ આપ્યું હતું.

લુણિગવસહીનો સં. ૧૨૮૬ માં પ્રારંભ થયો. સં. ૧૨૮૭ માં પ્રતિષ્ઠા થઈ, સં. ૧૨૮૮ માં ધ્વજાદંડ-કળશની પ્રતિષ્ઠા થઈ; સં.

૧૨૮૭ થી સં ૧૨૯૩ સુધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા અને સં ૧૨૯૭ માં પ્રસિદ્ધ કલામય ગોખલાઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ. લુણિગવસહીના નિર્માણ અને ઉત્સવમાં એ સમયે કુલ મળીને ૧,૨૫,૩૦,૦૦૦ દ્રવ્યનો ખર્ચ થયો હતો.

લુણિગવસહી આજે શિલ્પકળાનું પ્રદર્શનગૃહ છે. વિમલવસહીની કોટિનું ખીલું મંદિર છે. પ્રેક્ષકો, સ્થાપત્યરસિકો, ચિત્રકારો અને કળાધરો તેને ફરી ફરી વાર જૂએ તોપણ ધરાતા નથી.

લુણિગવસહીના જીર્ણોદ્ધારો ઘણા થયા છે.

અદલાઉદ્દીન ખિલજીએ સં ૧૩૬૮ માં બલોરથી આપૂ આવી વિમલવસહી અને લુણિગવસહીનાં મંદિરમાં તોડફોડ કરી, જિન-પ્રતિમાઓને ખંડિત કરી, ઘણીએક કોરણીનો નાશ કર્યો અને હસ્તિશાલાના હાથીઓને પણ ખંડિત કર્યા.

આવા સુંદર અને કળામય મંદિરને અસ્તવ્યસ્ત જોઈ ચંડસિંહ પોરવાલના પુત્ર સં ૧૩૭૮ માં ઘણું સમારકામ કરાવ્યું અને મોટા મંદિરનો પૂરો જીર્ણોદ્ધાર કરી ભં નેમિનાથની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બેણપ ખંદરના શેઠ જગદેવના પુત્રો સોમચંદ્ર તથા ગુણભદ્ર વિજાપુર જઈ વસ્યા હતા. તેમણે પણ લુણિગવસહીના આ જીર્ણોદ્ધારમાં ભારે સહયોગ આપ્યો હતો.

અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની જૈન પેઢી તરફથી સં થી લુણિગવસહીનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર ચાલુ છે.

લુણિગવસહીમાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. આં

૧. બેણપખંદરના શેઠ જગદેવ રાજ સાથે જકાતનો અંકડો પડવાથી ૧૮ લાખ દ્રવ્યનો ખર્ચ કરી ખંદરનો સાત ગાકોનો કિનારો પથ્થર અને કચરો ભરી પુરાવી દીધો. એટલે તે સમયથી બેણપનું ખંદર બંધ પડ્યું. વેપારી વહાણો આવતા બંધ થયા, નગર પણ ઉજ્જડ થવા લાગ્યું અને સ્થાનિક વેપારીઓ પણ બેણપને છોડી બીજે ચાલ્યા ગયા. આ સમયે શેઠ જગદેવના પુત્રો સોમચંદ્ર અને ગુણભદ્ર વિજાપુર જઈ વસ્યા. તેમણે લુણિગવસહીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (-અંચલગચ્છની ચળગતી ચોળી)

આ મંદિરને 'ચૌમુખજીનું' મંદિર, ખરતરવસહી અને સલાટોનું મંદિર' પણ કહે છે.

ઓરિયા—

આખૂ ઉપર ફેલવાડાથી ઈશાન ખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ઓરિયા ગામ છે. અહીં નાનું જિનાલય છે. તેમાં પંદરમી શતાબ્દીમાં ભૃગુ શાંતિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન હતી, પણ આજે તો ભૃગુ આદિનાથ વિરાજમાન છે.

અહીં શાલિગામમાં જૈન દેરાસર હતું પણ આજે નથી.

અચલગઢ—તે ફેલવાડાથી ૬ માઈલ દૂર છે. અહીં ચાર દેરાસરો છે.

૧. ચૌમુખજીનું મંદિર—

સંઘવી રત્ના અને સંઘ ધરણ્યા એ સરહડિયાગોત્રના પોરવાલ હતા. તેમના વંશમાં અનુક્રમે સંઘ સાલિંગ અને સંઘ સહસા થયા. સંઘ સહસા માડવગઢના બાદશાહ ગયાસુદીનનો દીવાન હતો. તેણે તપાગચ્છી કમલકલશ શાખાના આઠ સુમતિસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૫૫૪ માં મિરોહીના રાજા જગમલ (સં. ૧૫૪૦ થી ૧૫૮૦)ના રાજ્યમાં અચલગઢના ખોટા શિખર ઉપર ચૌમુખજીના બે માળના દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. ભવ્ય પ્રાસાદ તૈયાર થયો, આથી સંઘ સહસાની પત્ની સંસારદે અને અનુપમાદે; પુત્રો—ખીમરાજ, દેવરાજ; પૌત્રો—જયમલ અને મનજી વગેરે પરિવાર તથા આઠ જયકમલસૂરિ વગેરે ચતુર્વિધ સંઘ સાથે અહીં આવ્યો. તેણે તે મંદિરમાં ઉત્તરની ગાલીએ સં. ૧૫૬૬ ના શકલુ વદિ ૧૦ના રોજ તપાગચ્છીય કમલકલશ શાખાના આઠ જયકમલસૂરિના હાથે ભૃગુલદેવની પ્રતિમા લરાવી વિરાજમાન કરાવી.

(જૂઓ, પ્રક. ૪૫)

સં. ૧૫૧૮ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને રત્નિવારે તથા સં. ૧૫૨૯ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શુક્રવારે આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે ડુંગર-ગરમાં મહાઅંજનશલાકા થઈ હતી, જેમાં ડુંગરપુર, કુંભલમેડું

વગેરેના સંઘે હુંગરપુરના રાવલ સોમદાસના મંત્રી સાલહા વગેરેએ ઘણી પ્રતિમાઓ ભરાવી હતી. (જૂઓ, પ્રકૃ ૫૩)

સંઘ સહસ્રા તેમાંની પ્રતિમાઓ અહીં લાવ્યો અને ચૌમુખજીની ખીજ ત્રણ ગાદીઓમાં વિરાજમાન કરાવી અને છૂટા છૂટા સ્થાનોમાં પોતાની અંજનશલાકાવાળી પ્રતિમાઓ ઘેસાડી. મંત્રી સહસ્રાએ સંઘભક્તિ કરી યાત્રકોને ખુશ કર્યા અને વિવિધ રીતે તીર્થપ્રભાવના કરી, જેમાં પાંચ લાખની રકમ વાપરી હતી.

સંઘ રત્નાના પુત્ર સંઘ સોના, તેનો પુત્ર સંઘ આશા પણ આ યાત્રાસંઘમાં સાથે આવ્યો હતો. તેણે આ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવનો લાભ લીધો હતો.

ચૌમુખજીની ચાર પ્રતિમાઓ પિત્તલ-સોનાના મિશ્રણની બનેલી છે અને તેનું વજન ૧૪૪૪ મણ છે. દર્શકો તેને સાવ સોનાની બનેલી માને છે.

(-શુરુશુરુરત્નાકરકાવ્ય, સર્ગ : ૩, પ્રકૃ ૪૫, અચલગઢના શિલાલેખો)

બાદશાહના દીવાનનું આ દેરાસર છે તેથી લોકો તેને ‘બાદ-શાહનું મંદિર’ કહે છે. અહીં ખીજ એવી પણ લોકવાયકા છે કે, મેવાડના રાણા કુંભાજીના દીવાને આ મંદિર બનાવેલું છે, અને રાણો પોતાના અચલગઢના રાજમહેલમાં બેસીને ચૌમુખજીના દર્શન કરતો હતો.

૧. રાણા કુંભાજી જૈનધર્મપ્રેમી હતા. તેના રાજ્યમાં ધરણા શાહ પોર-વાલ થયો. તેનું ઘણું રાજ્યો માન-સન્માન કરતા હતા.

શેઠ ધરણા શાહે શત્રુજ્ય વગેરે તીર્થોના મોટા યાત્રાસંઘ કાઢ્યા હતા. અખરી, પિંડવાડા, સાલેરા વગેરે સ્થાનોમાં મંદિરો બંધાવ્યા હતાં. ઘણા જીર્ણોદ્ધારો, પદસ્થાપનામહોત્સવો, દાનશાલાઓ, સંઘભક્તિ, તીર્થયાત્રા, દુષ્કાળો વગેરે ધર્મકાર્યોમાં મદદ કરી હતી. રાણા કુંભાજીએ વસાવેલા રાણકપુરમાં સંઘ ૧૪૯૬ માં ત્રણ માળનું ચૌમુખજીનું ત્રૈલોક્યદીપક મંદિર બનાવી, તેમાં આં સોમસુંદરસરિના વરદ હસ્તથી ભંડ ઋષભદેવ વગેરે જિનપ્રતિમાઓની અંજન-શલાકા-પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ મંદિરની માંડણી અખોડ છે. તેમાં ૧૪૪૪ થાંભલાઓ છે. મુખ્ય માંડપોના મોટા સ્તંભો કારણથી સુશોભિત છે. આ

વિજયનેનસૂરિ, આં ઉદયપ્રભસૂરિની પ્રતિમા, મત્રીઓના પૂર્વજોની મૂર્તિઓ, આરાસણના આસપાસ પોરવાલે ૧૯મી દેરીમા સં ૧૩૩૮ મા અશ્વાવબોધ સમલિકાવિહારનો પટ્ટ સ્થાપ્યો હતો ગૃહમંડપમા સં ૧૫૧૫ ની સતી સન્નિમતીની કલાપૂર્ણ પ્રતિમા છે અને છતમા સુદર કોરડીભર્યું શિષ્ય છે સ્થાને સ્થાને ઐતિહાસિક શિલાલેખો પણ લાગેલા છે ?

ઉજ્જય તાવતાર—લુહિગવસહીના મોટા દરવાજા પાસે ઉત્તર તરફ નાનો દરવાજો છે ત્યાં આગળ જતા હિઆ ભાગ પર ગિરનાર તીર્થની ૪ દૂકોની સ્થાપનાની ૪ દેરીઓ છે

૩ મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર—

વિમલવસહીની બહાર હસ્તિચાળા પાસે ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર છે, જે વિક્રમની અઠારમી મહીના પ્રારભમા બન્યું છે.

૪ પિત્તલહરનું મંદિર—

સભવત કુભલમેરુ દુર્ગના શેઠ લીમા શાહ પોરવાડે હેલવાડા માં ભં આવીશ્વરનું દેરાસર બંધાવ્યું અને તેમા ૫૧ આગળની પ્રતિમા બનાવવા પિત્તલનો ઉત્તમ રસ તૈયાર કર્યો પાવનપુરના શેઠ ધનાશાહે તેમા પોતાનો ભાગ રાખવા વિનંતિ કરી, પણ લીમા શાહે ના પાડી આથી તેણે હાથમા સોનું છુપાવી લાવી ભઠ્ઠો પર જ તે રસમા સોનું મેળવી દીધું પ્રતિમાજી તૈયાર થઈ પણ લીમા શાહ મરણ પામ્યો પોતાના ગોત્રબંધુના એ કાર્યને પૂરું કરવાની ભાવનાથી આ ચંડ સિંહ પોરવાવના પુત્ર સં પેથડ શાહે તે પ્રતિમાને સોનાથી રસાવી મજબૂત બનાવી, પણ તેને અહીં પધગવવામા મુસવમાનોના હુમલાનો ભય હતો આથી કુભલમેરના તપાગચ્છીય શ્રીસંઘે દુર્ગમા ચૌમુખજીનું મંદિર બંધાવી, તેમા મુખ્ય દિશામા સં ૧૫૧૮ ની પહેલા આ પ્રતિમાને બેસાડ્યા અને બાકીની ત્રણ દિશામા બીજી

૧. મેઝાડના કુલા રાણાએ મં ૧૫૦૬ના અષાઢ સુદિ ૨ ના રોજ દુપર ભોળની વિનંતિથી આનૂત વારિશનો મુખ્યવેશ આપી કર્યો હતો, જેના શિલાલેખો લુહિગવસહીના દરવાજા પાસે વિદ્યમાન છે

પ્રતિમાઓ બેસાડી હતી. આ પ્રતિમાઓ સોનાવાળી હોવાથી કાળી પડતી નથી.

ત્યાર બાદ અમદાવાદના મહમ્મુદ બેગડાના રાજા-પ્રજા માન્ય દીવાન સુંદર તથા તેના પુત્ર બીજા દીવાન ગદા ગૂર્જર શ્રીમાલીએ સં ૧૫૧૫ માં મોટા યાત્રાસંઘ સાથે આવી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. ભં ૪૫૯૬ વની ૧૦૮ મણુ ધાતુની પ્રતિમા (૧૨૦ મણુ પિત્તલની) બનાવી અને તેની સં ૧૫૧૫ માં તપાગચ્છીય આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે તે મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (જૂઓ, પ્રકં ૫૩)

મંત્રી ગદાના પુત્ર શ્રીરંગે પણ સં ૧૫૨૫ માં અહીં ઘણી પ્રતિમાઓ ભરાવી, તે પછી અહીં સં ૧૫૩૧ માં બંને ગોખલાની અને સં ૧૫૪૭ સુધીમાં બીજી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. અહીં કુલ ૨૦ દેરીઓ છે.

આ મંદિરમાં પિત્તલની પ્રતિમાઓ છે તેથી આ મંદિર ‘પિત્તલ-હરમંદિર’ અથવા ‘ભીમાશાહનું મંદિર’ કહેવાય છે.

પિત્તલહરમંદિરની બહાર મણિભદ્રવીરનું મંદિર છે, સુરહીલેખ છે, સતીનો પોળિયો છે અને સં ૧૦ અસુનો લેખ છે.

(—ઉપદેશતરંગિણી, અર્ધુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૪૬૭)

૫. ચૌસુખનું મંદિર—

આ મંદિર ત્રણ માળનું છે. દરેક માળમાં ચૌસુખ પ્રતિમા વિરાજમાન છે. દરડાગોત્રના શાં મંડલિક ચોસવાલ તથા તેના પરિવારે સં ૧૫૧૫ માં આ મંદિરમાં ખરતરગચ્છના આં જિનચંદ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. એ સમયે મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ હતા.

સંભવ છે કે, આ મંદિરના નિર્માણમાં વિમલવસહી અને લૂણવસહી માંથી બચેલો માલસામાન વપરાયો હોય. શિલ્પીઓ-સલાટો વગેરેએ કંઈકે ‘અવૈતનિક કામ કર્યું’ હશે, તેમાંના સ્તંભો બનાવ્યા હશે. આથી આ મંદિર ‘સલાવટોના મંદિર’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે. બે-ત્રણ થાંભલામાં સલાટોનાં નામ કોતરેલાં મળે છે પણ એટલા ઉપરથી તેને સલાટોનું મંદિર કહી ન શકાય.

આ મંદિરને ‘ચૌમુખજીનું મંદિર, ખરતરવસહી અને સલાટોનું મંદિર’ પણ કહે છે

ઓરિયા—

આખું ઉપર દેવવાડાથી ઈશાન ખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ઓરિયા ગામ છે અહીં નાનું જિનાવય છે તેમાં પદરમી શતાબ્દીમાં ભૃગુ શાંતિનાથની પ્રતિમા વિરાજમાન હતી, પણ આજે તો ભૃગુ આદિનાથ વિરાજમાન છે

અહીં શાવિગામમાં જૈન દેરાસર હતું પણ આજે નથી.

અચલગઢ—તે દેવવાડાથી ૬ માઈલ દૂર ૭ અહીં ચાર દેરાસરો છે

૧ ચૌમુખજીનું મંદિર—

સઘવી રત્ના અને સૌંધરણા એ મરહુડિયાગોત્રના પોરવાવ હતા તેમના વશમાં અનુક્રમે સૌ સાલિંગ અને મૌં સહસ્રાચાર્ય સૌં સહસ્રા માડવગઢના બાદશાહ ગયામુદીનનો હીવાન હતો તેણે તપાગચ્છીની કમલકણથ શાખાના આૌં મુમતિમુદરસૂરિના ઉપદેશથી સૌ ૧૫૫૪ માં મિરોહીના રાજા જગમલ (સૌ ૧૫૪૦ થી ૧૫૮૦)ના ગળ્યમાં અચલગઢના મોટા શિખર ઉપર ચૌમુખજીના બે માગના દેરાસરનો પાયો નાખ્યો ભવ્ય પ્રાસાદ તૈયાર થયો, આથી સૌં સહસ્રાની પત્ની સસારદે અને અનુપમાદે, પુત્રો—ખીમરાજ, દેવરાજ પૌત્રો—જયમલ અને મનજી વગેરે પરિવાર તથા આૌં જયકમલસૂરિ વગેરે અતુલિધ સઘ સાથે અહીં આવ્યો તેણે તે મંદિરમાં ઉત્તરની ગાદીએ સૌ ૧૫૬૬ ના ફાગણ વદિ ૧૦ના રોજ તપાગચ્છીય કમલકણથ શાખાના આૌં જયકમલસૂરિના હાથે ભૃગુ સ્વલદેવની પ્રતિમા ભગવી વિરાજમાન કરાવી.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૪૫)

સૌ ૧૫૧૮ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે તથા સૌ ૧૫૨૬ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શુક્રવારે આૌં લક્ષ્મીસાગરસૂરિના હાથે ડુંગર પુગમાં મહાઅજ્ઞનશાકા યજ્ઞ હતી, જેમાં ડુંગરપુર, કુંલવમેડું

વગેરેના સંઘે હુંગરપુરના રાવલ સોમદામના મંત્રી સાહેબા વગેરેએ ઘણી પ્રતિમાઓ ભરાવી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૫૩)

સંઘ સહસ્રા તેમાંની પ્રતિમાઓ અહીં લાવ્યો અને ચૌમુખજીની ખીજ ત્રણ ગાદીઓમાં વિરાજમાન કરાવી અને છૂટા છૂટા સ્થાનોમાં પોતાની અંજનશલાકાવાળી પ્રતિમાઓ બેસાડી. મંત્રી સહસ્રાએ સંઘલક્ષિત કરી ચાચકોને ખુશ કર્યા અને વિવિધ રીતે તીર્થપ્રભાવના કરી, જેમાં પાંચ લાખની રકમ વાપરી હતી.

સંઘ રત્નાના પુત્ર સંઘ સોના, તેનો પુત્ર સંઘ આશા પણ આ યાત્રાસંઘમાં સાથે આવ્યો હતો. તેણે આ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવનો લાભ લીધો હતો.

ચૌમુખજીની ચાર પ્રતિમાઓ પિત્તલ-સોનાના મિશ્રણની બનેલી છે અને તેનું વજન ૧૪૪૪ મણુ છે. દર્શકો તેને સાવ સોનાની બનેલી માને છે.

(-ગુરુગુણરત્નાકરકાવ્ય, સર્ગ : ૩, પ્રકં ૪૫, અચલગઢના શિલાલેખો)

બાદશાહના દીવાનનું આ દેરાસર છે તેથી લોકો તેને ‘બાદ-શાહનું મંદિર’ કહે છે. અહીં ખીજ એવી પણ લોકવાચકા છે કે, મેવાડના રાણા કુંભાજીના દીવાને આ મંદિર બનાવેલું છે, અને રાણો પોતાના અચલગઢના રાજમહેલમાં બેસીને ચૌમુખજીના દર્શન કરતો હતો. ?

૧. રાણા કુંભાજી જૈનધર્મપ્રેમી હતા. તેના રાજ્યમાં ધરણા શાહ પોર-વાસ થયો. તેનું ધણા રાજાઓ માન-સન્માન કરતા હતા.

શેઠ ધરણા શાહે શત્રુંજય વગેરે તીર્થોના મોટા યાત્રાસંઘ કાઢ્યા હતા. અખરી, પિંડવાડા, સાલેરા વગેરે સ્થાનોમાં મંદિરો બંધાવ્યા હતાં. ધણા જીર્ણોદ્ધારો, પદસ્થાપનામહોત્સવો, દાનશલાઓ, સંઘલક્ષિત, તીર્થયાત્રા, દુષ્કાળો વગેરે ધર્મકાર્યોમાં મદદ કરી હતી. રાણા કુંભાજીએ વસાવેલા રાણકપુરમાં સંઘ ૧૪૯૬ માં ત્રણ માળનું ચૌમુખજીનું ત્રૈલોક્યદીપક મંદિર બનાવી, તેમાં આં સોમસુંદરસુરિના વરદ હસ્તથી ભં ઋષભદેવ વગેરે જિનપ્રતિમાઓની અંજન-શલાકા-પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ મંદિરની માંડણી અજોડ છે. તેમાં ૧૪૪૪ થાંભલાઓ છે. મુખ્ય માંડપોના મોટા સ્તંભો કોરણીથી સુશોભિત છે. આ

અહીં ૫૦ રૂપવિજયજી ગણીએ સં ૧૮૮૮ ના માહ સુદિ ૫ ને સોમવારે પ્રતિષ્ઠિત કરેલું ગુરુમંડલ છે, જેમાં વચ્ચે જંબૂસ્વામીની અને આઠ દિશાઓમાં આઠ વિજયદેવસૂરિ વગેરે આઠ પટનાયકોની પાદુકાઓ છે.

૨. શ્રીઋષભદેવનું મંદિર—

અમદાવાદના શેઠ શાંતિદાસ શ્રીમાલીએ આ મંદિરના મૂળનાયક ભૃગુઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. ભમતીમાં ૨૪ દેરીઓ છે. અહીં સરસ્વતી તથા ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ પણ વિદ્યમાન છે.

૩. શ્રીકુંથુનાથનું મંદિર—

તપાગચ્છના આઠ લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ સં ૧૫૨૭ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના રોજ અંજનશલાકા કરેલી ભૃગુકુંથુનાથની મનોહર ધાતુ પ્રતિમા મૂળ ગાદી ઉપર વિરાજમાન છે. સંભવ છે કે, આ દેશસર સં ૦ ખેતા શાહે બંધાવ્યું હોય.

અહીં પાસે જ જૈન કારખાનું-સંઘની પેઢી છે. તેમાં ગાદીની છત્રી પાસે અંધારોહી ત્રણ મૂર્તિઓ છે, જે કુંગરપુરમાં બનેલી છે. તેમનું વજન ૨૫ મણુ છે અને કીમત ૧૦૧ મહમૂદી લાગેલી છે. તેમાં એક કલહીના પુત્ર ધર્મરાજ દત્તની છે, જેને ચૌમુખજીના ભક્ત શાં ૦ પત્રાના પુત્ર શાહુલે સં ૧૫૬૬ ના માગશર સુદિ ૧૫ ના રોજ બનાવેલી છે. બીજી બે મૂર્તિઓ મિરોહીના રાજ જગમાલની છે, જેને સિરોહીના દેશસરના પૂજારીએ સં ૧૫૬૬ માં બનાવી છે.

૪. શ્રીશાંતિનાથનું મંદિર (કુમારવિહાર)—

અચલગઢની તળેટીનું અચલેશ્વરનું મંદિર તથા અચલગઢની પગથીની જમણી બાજુની ટેકરી પરનું રાજ કુમારપાલનું મંદિર— આ બંને અંગે જુદા જુદા છતાં એક સૂચનાવાળા અને અનેક ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો મળે છે, જેમાંથી બે સુદાઓ તારવી શકાય છે—

મદિસ્ત્રી ભન્નવ અને વિદ્યાગતાની સાથેસાથ આજુનાં મંદિરોની પરંપરા ગ્રંથો આરો છે.

આ રીતે રાણકપુર જોવાનું મોટું તીર્થધામ છે. (જૂઓ, ૫૧૦-૪૫, ૫૦)

(૧) પહેલી ઘટના એ છે કે, આખૂના રાજા અરણ્યરાજ પરમારે અચલપાર્શ્વનાથના મંદિરનું અચલેશ્વર મંદિર બનાવ્યું અને સં. ૧૦૧૧ માં પાલનપુર વસાવી ત્યાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું.

(૨) બીજી ઘટના એ છે કે, રાજા પ્રહલાદન પરમારે અચલગઢના જિનાલયની જિનપ્રતિમાને ગળાવી, તેનો નંદી બનાવ્યો અને સં. ૧૨૭૪ ની આસપાસમાં પાલનપુર વસાવી ત્યાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. (—જૂઓ, પ્રકં. ૩૫, પૃ. ૧૫૩, ૧૫૭, પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથ, પ્રકં. ૩૬, પૃ. ૨૪૫)

અચલેશ્વરના દેવળમાં આજે શિવલિંગ છે. શિલાલેખોથી જાણવા મળે છે કે, મંત્રી વસ્તુપાલે સં. ૧૨૬૦ માં આ દેવળનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આ મંદિરમાં આજે સં. ૧૪૬૪ માં બનેલો પોઠિયો છે. સં. ૧૬૮૬ માં બનેલી કવિ દુરાશા ચારણની મૂર્તિ છે. દેવળની માંડણી, પ્રદક્ષિણાની ભમતી અને પખાસન વગેરે અસલમાં આ જૈન દેરાસર હોય એમ પુરવાર કરે છે. લોકો અસલની ઘટનાને ભૂલી ગયા અને એક જૈન મંત્રીએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, એટલી એ પુરાણી ઘટના છે. અહીં એક કાળે નંદિવર્ધન તીર્થ હતું, એવી હકીકત માત્ર પદ્માવલીઓમાં પણ કવચિત્ લખેલી મળતી હતી. શ્રીદુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી આ મંદિરના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડતાં જણાવે છે કે, ‘અચલેશ્વર મહાદેવનું મોટું દેવાલય છે તે મૂળ જૈન મંદિર હતું એવું અનુમાન થાય છે.’

(—અચલગઢનો લેખ, ગુજરાત માસિક, વર્ષ : ૧૨, અં. ૨, આત્માનંદ જૈન પ્રકાશ, વર્ષ : ૫૩, અંક ૬—૭)

અચલગઢના ભટ્ટારક અમરસાગરના શિષ્ય વાચક વિનયશીલ સં. ૧૭૪૨ માં લખે છે કે, રાજા પ્રહલાદને રાજા કુમારપાલના ભ. શાંતિનાથ જિનચૈત્યની ત્રણ જિનપ્રતિમાઓને ગાળી નાખી નંદી બનાવ્યો, આથી તેને કોઠ રોગ થયો. એ રોગની શાંતિ માટે તેણે પાલનપુરમાં જૈનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને બંભાતથી ભ. શાંતિનાથની

પ્રતિમા લાવીને કુમારવિહારમાં સ્થાપન કરી.

(—અચલગચ્છીય વાં વનયશીલરચિત ‘અર્ધુદયૈત્ય-
પરિપાટીસ્તવન’ ઢાળ ૫, ગાથા : ૬ થી ૧૨)

અચલેશ્વર અને કુમારવિહાર અંજેના આ ઉદ્ભવેષો પાલનપુરનો ઇતિહાસ સર્જે છે, પણ તે બંનેમાં વાસ્તવિક ઘટના કયી છે તે એ વિષયના અભ્યાસીઓ જ નિર્ણય લાવે એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.

કુમારવિહાર આજે અચલગઢમાં ભં શાંતિનાથના દેરાસર તરીકે વિદ્યમાન છે. અહીં મૂળનાયકની ગાદી ઉપર પ્રથમ ભં નેમિનાથની પ્રતિમા હતી. સં ૧૩૮૦ પછી ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા હતી અને આજે ભં શાંતિનાથની પરિકરવાળી પ્રતિમા વિરાજમાન છે.

આં જિનપ્રભસૂરિએ ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’માં આં સોમસુંદર-સૂરિએ ‘અર્ધુદકલ્પ’માં તથા આં જ્ઞાનવિમલસૂરિએ સં ૧૭૫૫માં રચેલી ‘તીર્થમાલા’માં અહીં ભં મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બતાવ્યું છે અને સં ૧૮૭૯ માં રચાયેલી એક અપ્રગટ તીર્થમાળામાં અહીં ભં શાંતિનાથનું ચૈત્ય દર્શાવ્યું છે એટલે સમજી શકાય કે, કુમાર-વિહારમાં મૂળનાયક જિનપ્રતિમાઓનો ઉપર મુજબ દેશકાર થતો રહ્યો હતો.

દર્શનીય સ્થળો અને તીર્થો—આખૂ ઉપર જૈન-અજૈન તીર્થ-ધામો વિદ્યમાન છે. ઘણાં દર્શનીય સ્થાનો વગેરે છે, તે આ પ્રમાણે છે—

વિમલવસહી, લુલિગવસહી, દેલવાડાનાં જૈન મંદિરો અને અચલ-ગઢનાં જૈનમંદિરો, ગુરુશિખર, અચલેશ્વર મહાદેવ, મંદાકિની કુંડ, ભર્તૃ-હરિગુફા, ગોપીચંદગુફા, કોટેશ્વર, શ્રીમાતા-કન્યાકુમારી, રસિયો વાલમ, નલગુફા, પાંડવગુફા, અર્ધુદાદેવી (અંબિકાદેવી-અધરદેવી), ખાપકટેશ્વર, રઘુનાથ મંદિર, ચંપાગુફા, રામઝરુજો, હસ્તિગુફા, રામકુંડ, ગોર-સિણીદેવી, વશિષ્ઠાશ્રમ, ગોમુખીગંગા, ઋષિકેશ, દૂધવાવડી, નખી-તળાવ, ટોડરૈક, ગ્રાવણુ-સાદરવો, અચલગઢનો કિલ્લો, હરિશ્ચન્દ્રગુફા, રેવતીકુંડ, ભૃગુઆશ્રમ, ભીમગુફા, ગુરુશિખર, દ્રેવર તળાવ, કેંગ પોઈટ, મૌનખાખાકી ગુફા, સંતસરોવર, નનરોક, સનસેટ પોઈટ,

શાંતિઆશ્રમ, જ્વાલાદેવી ગુફા, જૈન મંદિરનું ખંડેર, ગુરુગુફા, જમ-
દગ્નિઆશ્રમ, ગૌતમઆશ્રમ, માધવાશ્રમ, કોડીધ્વજ વગેરે.

પ્રશંસા ઉલ્લેખો—

વીસમી સદીના ઇતિહાસ વિવેચકોએ વિમલવસહી તથા
હુણિગવસહીની ઘણી પ્રશંસા કરી છે. તેમાંના કેટલાક ઉચ્ચકોટિના
વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો અહીં નોંધીએ છીએ—

મિ. ફરગ્યુસન લખે છે કે, આ મંદિરોમાં કે જે આરસનાં
ખનેલાં છે તે હિંદુઓના અતિપરિશ્રમ કરનારાઓના ટાંકણાંએ ફૂટ-
પટ્ટી જેવી સૂક્ષ્મતાથી એવી મનોહર આકૃતિ બનાવી છે કે, જેની
નકલ કાગળ ઉપર ઉતારવામાં ઘણો સમય અને ઘણી મહેનત કરવા
છતાં હું સફળ બન્યો નથી.

(—પિકચર્સ ઇલસ્ટ્રેશન ઓફ ઇનોસેન્ટ આર્કિટેક્ચર ઇન
ઇન્ડિયા, હિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ડિયન આર્કિટેક્ચર, મો. ૬૦
હેસાઈક્રિટ જૈંસાંસંઁઈં, પૃ. ૨૧૪).

કર્નલ જેમ્સ ટોડ લખે છે કે, હિંદુસ્તાનભરમાં આ મંદિર
શ્રેષ્ઠ છે. તાજમહાલ સિવાય બીજું કોઈ (સ્થાપત્ય) એની સરખા-
મણીમાં બહુ રહી શકે તેમ નથી. (—ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા)

ફાર્ગુસન જણાવે છે કે, આ મંદિરની કોતરણીના કામમાં
સ્વાભાવિક નિર્ભવ પદાર્થોનાં ચિત્રો બનાવ્યાં છે. એટલું જ નહીં
પરંતુ સાંસારિક જીવનનાં દૃશ્ય, વ્યાપાર તથા નૌકાશાસ્ત્ર સંબંધી
વિષય તો શું પણ રણક્ષેત્ર સુદ્ધાનાં ચિત્રો પણ કોતરવામાં આવ્યાં
છે. છતાં જૈનધર્મની અનેક કથાઓનાં ચિત્રો પણ અંકિત છે.

(—ફાર્ગુસનસમાળા, મો. ૬૦ હેસાઈક્રિટ
જૈંસાંસંઁઈં, પા. ૨૮૬)

રા. ૦. ૦. ગૌરીશંકર ઓજા અપને ઇતિહાસમેં ઉલ્લેખ કરતે હૈં કિ,
'ऐतिहासिक दृष्टिसे भी आबू उल्लेखनीय और प्रशंसनीय है, परंतु आबूकी
इतनी प्रसिद्धि और यशस्वितामें खास कारण तो और ही है, और वह है

‘આવૂ-દેલવાડાકે જૈનમંદિર ।’

(—સિરોહીરાજ્યકા ઇતિહાસ, રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ)

કારીગરીમેં વિમલ્લવસહીકી સમતા કરનેવાલા દૂસરા કોઈ મંદિર હિંદુ-સ્તાનમેં નહીં હૈ । (—રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ, સંક્ર : ૧, પૃ૦ ૧૯૩)

દુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી નોંધે છે કે, વિમલ્લવસતિના મંદિરની કોરણી વિશે તજજ્ઞો કહે છે કે આ દેવળ એના અણિશુદ્ધ નકસીકામથી પ્રેક્ષકને વિચારણામાં ગરક કરી દે છે. એ એટલું તો પૂરું છે કે, તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર ન જ થઈ શકે. ખાસ કરીને મંદિરમાં સફેદ આરસ પર જે નકસી કામ કર્યું છે તેની ઝીણવટ અદ્ભુત છે, પણ આ બધી શોભા અંદરના ભાગમાં જ છે. બહારથી તો આ મંદિરો તદ્દન સાદાં લાગે છે. ક્યુંમનના કહેવા પ્રમાણે સ્થાપત્યકળાની ટોચનો આ નમૂનો છે.^૧

અને તે પછીના બે એક સૈકામાં (હુણિગવસહીમાં) એ (કળા) અસુક બાબતમાં થોડીક ચડે છે, પણ પૂર્ણતા અને શુદ્ધિની બાબતમાં તો ધીમે ધીમે આ દેશની સ્થાપત્યકળા એ પછી ઊતરતી ગઈ છે.

(—ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ,
ભાગ ૧, પ્ર૦ ૧૧, પૃ૦ ૨૨૪)

ગુજરાતના રાજાઓ, મંત્રીઓ અને શ્રીમંત વેપારીઓએ ધણું ઉત્તેજન આપ્યું હતું અને શિલ્પના નહીં પણ સ્થાપત્યકળાના તો ઉત્તમ નમૂના એ કાળે સર્જ્યા હતા.

(—ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ,
ભાગ ૨, પરિશિષ્ટ ૧, પૃ૦ ૪૪૮)

૧ જૂઓ, ફરગ્યુસનની ‘હિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ડિયન આર્કીટેક્ચર’, હાવેલ્ડન ‘એન્સાઇક્લોપીડિયા ઓફ ઇન્ડિયા’, સુન્તાની સાહિત્ય પરિષદના છપાવેલા રિપોર્ટમાં મળતી વિશ્વનાથ પાઠકનો ‘ગુજરાતનું સ્થાપત્ય’ નિબંધ, તથા ‘ગુજરાતનાં વીર્યસ્થાનો’ પૃ૦ ૧૪૧ થી ૧૫૩.

આખૂ તીર્થનાં વિવરણ સાધનો—

૧. અર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદોહ, પૃં મુનિ શ્રીજયંતવિજયંદ્ર વિમલવસહીના સંં ૧૨૦૧, સંં ૧૩૫૦, સંં ૧૩૭૮ વગેરેના પ્રતિમાલેખોઃ લુણિગવસહીના સંં ૧૨૮૭ વગેરેના પ્રતિમાલેખો.
૨. તિલકમંજરી, ધનપાલ કવિ.
૩. દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય, સંં ૧૨૧૬, કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિ.
૪. ચિત્તોડના કિલ્લાનો સંં ૧૨૦૮નો કુમારપાલનો લેખ.
૫. હમ્મીરમહમદન, સંં ૧૨૮૫, આં જયસિંહસૂરિ.
૬. સુકૃતસંકીર્તન, સંં ૧૨૮૭, કવિ અરિસિંહ.
૭. સંધપતિચરિત્ર, સંં ૧૨૯૦, આં ઉદયપ્રભસૂરિ.
૮. સુકૃતકીર્તિકલ્પલિની, આં ઉદયપ્રભસૂરિ.
૯. આખૂરાસ, સંં ૧૨૮૯, કવિ પાહ્લણ.
૧૦. પ્રબંધાવલી (પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ), સંં ૧૨૯૦, આં જિન-ભદ્રસૂરિ.
૧૧. વસંતપિલાસ, સંં ૧૨૯૬, આં બાલચંદ્રસૂરિ.
૧૨. વિવિધતીર્થકલ્પ, સંં.... આં જિનપ્રભસૂરિ.
૧૩. પ્રબંધચિતામણિ, સંં ૧૩૬૧, આં મેરુતુંગસૂરિ.
૧૪. પ્રબંધકોશ, સંં ૧૪૦૫, આં રાજશેખરસૂરિ.
૧૫. શુર્વાવલી, સંં ૧૪૬૬, આં મુનિસુંદરસૂરિ.
૧૬. અર્બુદકલ્પ, સંં ૧૪૮૦, આં સોમસુંદરસૂરિ.
૧૭. કુમારપાલપ્રબંધ, સંં ૧૪૯૨, ઉપાં જિનમંડનગણિ.
૧૮. વસ્તુપાલચરિત, સંં ૧૪૯૭, પંં જિનહર્ષ.
૧૯. ઉપદેશતરંગિણી, સંં ૧૪૯૭, પંં રત્નમંડનગણિ.
૨૦. શુરુશુભરત્નાકરકાવ્ય, સંં ૧૫૪૧, પંં સોમચારિત્રગણિ.
૨૧. હીરસૌભાગ્યકાવ્ય-સટીક, સંં ૧૬૫૬, પંં દેવવિમલગણિ.
૨૨. ઉપદેશસાર, સંં ૧૬૬૨, પંં કુલસાગર.
૨૩. વિમલપ્રબંધ, કવિ લાવણ્યસમય.

આરાસણુ (કુભારિયાણુ)—

થારાપદગચ્છના આં યશોદેવસૂરિ(સં ૧૧૮૪)થી આરાસણુ ગચ્છ નીકળ્યો છે

મત્રી વિમલ શાહે આખૂ ઉપર સં ૧૦૮૦ માં વિમલવસહી સ્થાપન કર્યું તે પછી તરતમા એ વચ્ચેએ કે ચદ્રાવતીના ધનાઢ્ય જૈનોએ આરાસણુમાં વિમલવસહી જેવી સુદર કોતરણીવાળા વિમલ વસહીના કારીગરો પાસે વિશાળ જૈન મંદિરો બધાવ્યા આ દરેકની રચનાનો ચોક્કસ સમય મળતો નથી પરંતુ આ મંદિરો તે સમયના મનાય છે આજે અહીં પાંચ જૈન મંદિરો છે

(૧) ભં નેમિનાથનુ મંદિર—એ પ્રાચીન મંદિરની આં વાદિ દેવસૂરિના હાથે મોટી પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી પાછળથી મૂળનાયકની પ્રતિમા ખડિત થવાથી વોરા તજપાલે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ખીજ નવી પ્રતિમા ભરાવી આં વિજયદેવસૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી આ મંદિરમાં સં ૧૩૧૦ થી ૧૩૪૫ સુધીના શિલાલેખો મળે છે, જેમાં પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં જિનભદ્ર, આં પરમાનંદ નવાગીવૃત્તિકાર આં અલયદેવસૂરિના સત્તાનીય આં બદ્ર, આં સોમપ્રભના પદ્મધર આં વર્ધમાન, આં બકેશ્વર અને વડગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિના નામો મળે છે આ મંદિરમાં વિમલવસહી જેવું કોરણી ગમ છે

(૨) ભં મહાવીરનુ મંદિર—આ મંદિરમાં મૂળનાયકની બેઠક પર સં ૧૧૧૮ના ફાગણ સુદિ ૮ ને સોમવારનો લેખ છે ફરતી ૨૪ દેરીઓ છે અહીં પશુ મૂળનાયકની પ્રતિમા ખડિત થવાથી સં ૧૬૭૫ના માહ સુદિ ૪ ને શનિવારે આં વિજયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે વિરાજમાન છે મંદિરના રંગમડપમાં છત પર સુદર કોરણી કરેલી છે નકસીમાં વિવિધ જીવનઘટનાઓ ઉપસાવી છે

(૩) ભં શાંતિનાથનુ મંદિર—આ મંદિરમાં કુલ ૧૬ દેરીઓ

છે. સં. ૧૧૩૮ થી સં. ૧૧૪૬ સુધીના શિલાલેખો મળે છે. ધુમ્મટ અને તોરણો સુંદર નકસીથી લેવાં છે.

(૩) લં પાર્શ્વનાથનું મંદિર—આ મંદિર સૌથી મોટું વિશાળ અને પ્રાચીન છે. અહીંના એક ગોખલાની વેદી ઉપર લેખ છે કે, આં વાદિદેવસૂરિએ સં. ૧૨૧૬ ના વૈશાખ સુદિ ૨ ના રોજ ગોખલામાં લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. મંદિરની બેઠકમાં સં. ૧૨૫૯નો આં ધર્મઘોષસૂરિનો લેખ પણ છે. બીજી બેઠકમાં સં. ૧૩૬૫નો લેખ છે. અહીં પણ આજે તો મૂળનાયક તરીકે આં વિજયદેવસૂરિએ સં. ૧૬૭૫ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ વિરાજમાન છે. આ મંદિરમાંની કમાનો, તોરણો અને છતમાં અદ્ભુત કોરણી કરેલી છે.

(૫) લં સંલવનાથનું મંદિર—આ મંદિરમાં લમતી નથી અને તેથી દેરીઓ બનેલી નથી. તેમજ કોરણી પણ નથી.

સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, મંત્રી વિમલ શાહે જ આ મંદિરો બંધાવ્યાં છે. વિમલવસહી બનાવતાં પથ્થરો બચ્યા હતા, આરસની ખાણ પણ પાસે જ હતી. સિદ્ધહસ્ત કારીગરોને જ કામે લગાડ્યા હતા અને મુસલમાનોના હુમલાથી બચી શકે એવું એકાંત સ્થાન નજીકમાં આ જ હતું. એટલે સંલવ છે કે, મંત્રી વિમલ શાહે આ બધાં દેરાસરો બંધાવ્યાં હોય. આજ સુધી આ મંદિરો ટકી શક્યાં છે તે ઉપરનાં કારણોને આભારી છે.

મંત્રી વિમલ શાહેને આરાસણની પંહાડીઓમાંથી સોનાની ખાણો મળી આવી હતી. એ ખાણોનું બનિજ લાવીને લકઠીમાં ગળાવી સોનું એકકું કર્યું હતું. તેનાથી જિનપ્રતિમાઓ અને ઉપયુક્ત દેવાંલયો બનાવ્યાં હતાં. આજે પણ કુંભારિયામાં એ બનિજ ગાળવાની લકઠીઓનાં નિશાનો દેખાય છે.

એ લકઠી બનાવનારા કુંભારોનું નિવાસસ્થળ સમજતાં કુંભારિયાના નામથી વિખ્યાત થયું છે.

આખૂ પ્રદેશના જિનાલયોમાં શાસનદેવ તરીકે મોટે ભાગે બ્રહ્મશાંતિદેવ અને અંબિકાદેવીની પ્રતિમાઓ મળે છે.

ખીજી રીતે પણ મંત્રી વિમલ શાહને અંબિકાદેવી પ્રેસન્ન હતી. એટલે તેણે આ મંદિરોના ઘેરાવાના પ્રવેશ ભાગમાં જ ભં નેમિનાથના મંદિરની અધિષ્ઠાયાિકા તરીકે અંબિકાનું પણ ભવ્ય મંદિર બાંધાવ્યું, જે આજે અંબાજીના સ્થાનથી પ્રસિદ્ધ છે. દેવીના મૂળ સ્થાનમાં સત્તરિસચંદ્ર-૧૭૦ નો વિજયચંદ્ર છે. અસદ્ભૂત સ્થાપના છે. તેની ઉપર બનાવટી ખોળી ચડાવેલું છે.

શ્રીમાલી વાણિયા, પોરવાલ વાણિયા અને જૈનોનું આ પવિત્ર ધામ છે.

હમીરગઢ—

આખૂની પૂર્વ દિશામાં જુદી પહાડી ઉપર આરાસણ તીર્થ છે તેમ આખૂ પહાડની પશ્ચિમ દિશામાં આખૂના ઢોળાવમાં જ હમીર પુર તીર્થ છે. આ સ્થાન ખુબ પ્રસિદ્ધ નથી. અહીં નાનાં મોટાં ચાર દેરાસરો છે એક દેરાસરના એક પથ્થર ઉપર વિમલવસહીના નમૂનાની જ સુદર કોરણી છે. કલાપ્રેમી અને શાંતિના ઇચ્છુકો માટે આ સ્થાન આદર્શ છે. મંત્રી વિમલના ભાઈના વંશજોએ આ તીર્થની સ્થાપના કરેલી છે.

સિરોહીથી નૈઋત્યમાં ૯ માઈલ દૂર, મિંદરથથી દક્ષિણ દિશામાં ૩ માઈલ દૂર અને અણાદરાથી ઇશાન ખૂણામાં ૧૩ માઈલ દૂર હમીરગઢનું સ્થાન આવેલું છે. હમીર દેવડાએ સં ૮૦૮ માં હમીરગઢ વસાવ્યો. આ વંશના દેવડાઓએ અંદ્રાવતી અને સિરોહીમાં રાજ્ય કર્યું હતું. મુસલમાની આક્રમણો વખતે હમીરગઢ તૂટ્યું અને તે સ્થળે પાછળથી મીરપુર વસ્યું.

અહીં સં ૧૫૭૩ માં આં પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ, જેમણે ‘ પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છ ’ની સ્થાપના કરી છે તે જન્મ્યા હતાં. સં ૧૫૭૬ માં તપા ગચ્છની કુતુબપુરા શાખાના આં સૌભાગ્યનંદિએ ‘ મૌન એકાદશીની કથા ’ રચી હતી. સં ૧૭૫૫માં આં જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ચાર દેરાસરોની યાત્રા કરી હતી.

અહીં આજે પણ ચાર દેરાસરો વિદ્યમાન છે.

(૧) આરસનું મંદિર—સંભવ છે કે મંત્રી વિમલ શાહના ભાઈના વંશજોએ આ તીર્થની સ્થાપના કરી હોય. ભવ્યતા, કલા અને કોરણીમાં આ મંદિર વિમલવસહીના દેરાસરની યાદ કરાવે છે. દીવાલોમાં તીર્થકરો, ગુરુમહારાજો, દેવ-દેવીઓ, શેઠ-શેઠાણીઓની માટી માટી મૂર્તિઓ કોતરેલી છે. મંદિરના થરોમાં પણ વિવિધ ભાવોનાં દર્શ્યો છે. મેઘરથ રાજનું દાન, ૧૪ સ્વપ્નો, ગુરુદેવની વ્યાખ્યાનસલા, મુનિના હાથમાં દોરાવાળી તરપણી, હાથમાં મુહુર્ત પત્રિ એમ વિવિધ ભાવો કંડારેલા છે.

આ મંદિર પાયાથી શિખર સુધી આરસનું બનેલું છે, જેમાં સં. ૧૨૧૬નો આં ચંદ્રસિંહસૂરિ, સં. ૧૩૪૬નો આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ અને આં વર્ધમાનસૂરિના પ્રતિમાલેખો મળે છે. તેમજ સં. ૧૫૫૨, સં. ૧૫૫૬ ના તપગચ્છના આં ધર્મરત્નસૂરિ, આં ઉદયસાગરસૂરિ, આં હેમવિમલસૂરિના ઉપદેશથી દેરીઓના જીર્ણોદ્ધાર થયાના લેખો છે.

આ દેરાસરનું અસલ નામ ‘જગન્નાથપ્રાસાદ’ છે. તેમાં પ્રથમ જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે હતી. તે પછી ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે હતી. તે જ પ્રતિમા આજે મુંબઈના ગોડીજીના મંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે વિદ્યમાન છે અને પૂજાય છે. મીરપુરનું આ મંદિર પ્રતિમા વિનાનું ખાલી છે.

(૨-૩) આરસના મુખ્ય મંદિરથી થોડી દૂર બે નાની ટેકરીઓ છે. તેની ઉપર બે નાનાં સાદાં મંદિરો છે, પણ તે મૂર્તિ વિનાનાં ખાલી પડેલાં છે. સંભવ છે કે, જોધપુરના ઓશવાલ દીવાને આ મંદિરો બંધાવ્યાં હોય.

(૪) રસ્તા પર એક સાદું મંદિર છે, જે બીજા-ત્રીજા મંદિરો પહેલાં બન્યું હોય એમ લાગે છે.

આ રીતે મીરપુરમાં ચાર જિનાલયો છે. અહીંના વહીવટ સિરોહીની શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદજીની પેઢી કરે છે.

કલાપ્રેમી અને શાંતિના ઇચ્છુકો માટે આ સ્થાન દર્શનીય છે.

સાંડેરાવ તીર્થ—

શકરાચાર્યના ત્રાસથી જૈનો મગધથી હિન્દુસ્તાન કરી રાજપૂતાના મા ચાવી આવ્યા, એનો ઇતિહાસ અગાઉ (પ્રકૃ ૩૨, પૃ ૫૦૨-૫૦૪મા) આવી ગયો છે જૈનોએ ત્યાની પ્રાચીન જિનપ્રતિમાઓ લાવીને રાજપૂતાનામાં સ્થાપન કરી છે શબ્દસામ્યથી તારવી શકાય છે કે, ક્ષત્રિયકુલ લ૦ મહાવીરની જન્મભૂમિની નદિવર્ધન પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમા નાદિયામાં, તેમના દીક્ષાસ્થાનની પ્રતિમા મુડસ્થલમાં, સજ્જ વાલુકાની પ્રતિમા નાણામાં, નિર્વાણસ્થાન પાવાપુરીની પ્રતિમા દિયાણામાં, કોટિવર્ધનગરના કોટિકગ્ધની કોટયર્કમાં, બ્રાહ્મણકુળની પ્રતિમા બ્રાહ્મણવાડામાં સ્થાપન કરી છે અને આ૦ પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ ત્યા (પૂર્વદેશમાં) જઈને નવા જિનાલયો બધાવી તે તે સ્થળે પાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે

ઇતિહાસ કહે છે કે, લ૦ મહાવીરને સુપુમણી ગામ બહાર ખીલાનો ઉપસર્ગ થયો હતો ત્યા લોકોએ લ૦ મહાવીરનું મંદિર બધાવ્યું હતું આ પ્રતિમા ક્યા સ્થાપન કરી હશે એ સંશોધનનો વિષય છે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએથી વિચારીએ તો આર્ય કાલકની શિષ્યપરપરા ખડિલગ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતી સભવ છે કે, સંડેરક ગ્ધ તેનું જ અપજ્ઞ શ નામાતર હશે સંડેરગ્ધનો ઇતિહાસ પ્રથમ (પ્ર૦ ૩૪, પૃ ૫૬૮ થો ૫૮૮) આવી ગયો છે આ રીતે જોઈએ તો સંડેરગ્ધના આચાર્યોએ સુપુમણીની એ પ્રતિમા લાવીને સંડેરકમાં સ્થાપન કરી હોય તો બનવાજોગ છે

મારવાડનું સાંડેરાવ એ સાંડેરકગ્ધનું કેદ્રધામ છે ત્યા લ૦ મહાવીરસ્વામીનું પ્રાચીન જિનાલય છે, જેમાં સં ૧૧૧૫, સં ૧૧૬૩ના શિલાલેખો વિદ્યમાન છે

“શ્રીસાંડેરકચૈયે

પણ્ડિતજિનચંદ્રેણ ગોષ્ઠિયુતેન ધીમતા ।

દેવનાગુરોર્મૂર્તિં કારિતા મુક્તિવાચ્છતા ॥

॥સં ૧૧૧૩ વૈશાક્ષ વદિ ૩ ॥”

આ લેખવાળી ગુરુમૂર્તિ ત્યાં વિદ્યમાન છે. તેના ગળા પાછળ ઓઘો છે. પાછળ લામંડળ છે. લામંડળની ઉપર તીર્થંકરની પ્રતિમા છે. મૂર્તિની નીચે ચાર લક્ષ્મીની મૂર્તિઓ છે.

(૧) પ....ત્તઃ, જેમના હાથમાં કપડું છે.

(૨) પં૦ જિનચન્દ્ર, જે ગુરુદેવના પગ દાળે છે, તેને ડાબી બગલમાં ઓઘો છે.

(૩) થિરપાલ, જે હાથ જોડીને ઊભો છે.

(૪) શુભદ્ધર, જેના હાથમાં ફૂલછાળ છે.

અહીં સુખમિણીની જિનપ્રતિમા આવેલી છે તેને પુરવાર કરતો શિલાલેખ છે. લ૦ મહાવીરસ્વામીના દેરાસર સામે જૈન ઉપાશ્રય છે. તેમાં પહેલી લાઘનની પાંચ ચોકીમાંની બીજી, ત્રીજી, ચોથી ચોકીના પાટડા ઉપર બીજી પંક્તિ, ત્રીજી ચોકીના પહેલા થાંભલા ઉપર શિલાલેખ છે, તે લેખ આ પ્રકારે છે—

“(૧) ૧૥ સંવત્ ૧૨૬૧ વર્ષે ફાગુન સુદિ ૪ ગુરૌ અવેહ શ્રીસાંદે-
રકનિવાસિશ્રેષ્ઠિગુણપાલ-

(૨) પુત્રી કલ્યાણા-ગોલા-ચમ્પા: સુખમિણી-

સ્વામિકાયા શ્રીમહાવીરચૈત્યે સ્વત્તિકા કારાપિતા ॥ ”

આ શિલાલેખથી સ્પષ્ટ છે કે, સુખમિણી ગામની બહાર લ૦ મહાવીરને ખીલાનો ઉપસર્ગ થયો હતો. ત્યાંની પ્રતિમાને જૈનો હિજરત સમયે અહીં સંડેરકમાં લાવ્યા અને વિરાજમાન કરી. આ પ્રદેશમાં જે જીવિતસ્વામીની પ્રતિમાઓ કહેવાય છે તે વાસ્તવમાં હિજરત સમયમાં અહીં લાવીને સ્થાપન કરેલી લાગે છે. એટલે સાંડેરાવ અતિ પ્રાચીન જૈનધામ છે. દેરાસરમાં ભમતીના મોટા દરવાજાની ચોકીના પાટડા ઉપર ત્રણ લીટીનો પડિમાત્રામાં સંસ્કૃત શિલાલેખ છે, તેનો સાર એવો છે કે, સં૦ ૧૨૨૧ ના માહ વદિ ૨ ને શુક્રવારે અહીંના રાજા આદ્યજીદેવના રાજ્યમાં તેની મહારાણી આનલદેવીએ સાંડેરાવના મૂળનાયક લ૦ મહાવીરદેવનાં ચૈત્ર સુદિ

૧૩ ના કસ્યાણકના વાર્ષિક ઉત્સવ માટે અમુક બારનું દાન કર્યું છે.
(જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૭૦)

ભોંયરાના દરવાજા ઉપર શિલાલેખ છે—

‘ સં ૧૨૬૮ ના માહ વદિ ૫ ને સોમવારે નરૂણના મહારાજ
સંભામસિંહના રાજ્યમાં શેઠ કર્મસિંહ વગેરેએ દાન કર્યું.’

સાંડેરાવના દેરાસરમાં ડાળી બાજુએ એક સાપની આકૃતિ (મૂર્તિ)
બનાવેલી છે અને ત્યાં ઘીનો અખંડ દીવો પ્રજ્વલિત રહે છે.

સાંડેરાવમાં સંઘની શ્રીશાંતિનાથ જૈન પેઠી છે. તેમાં ૧૮૦
પુરાણા સિક્કાઓ છે, જેમાં ખરોખૂરી લિપિ અને વચ્ચે રાખતું મહોરું
છે, તથા પાછળ ૦૦૦ વગેરે છે.

સંડેર—

પાટણથી ૬ કોશ દૂર સંડેર નામે ગામ છે. ત્યાં ગામની વચ્ચે
એક મોટા પડ્યાલ ઉપર એક શિવ મંદિર અને એક દેવીમંદિર છે.

વનરાજ આવડાએ શેઠ નીનાના પુત્ર મંત્રી લહીરને આ ગામ
ઇનામમાં આપ્યું હતું. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૭૬)

મંત્રી લહીર વિંધ્યાચલની પહાડીમાંથી વિંધ્યવાસિની દેવીને
અહીં લાવ્યો હતો અને તેને ધણુડાવી નામ આપી સ્થાપન કરી
હતી. એ દેવી મંત્રી લહીર અને તેના વશબેને પ્રસન્ન હતી. એવું
કહેવાય છે કે, મંત્રી લહીર લડાઈ કરવા જતો ત્યારે - આ દેવી
કાળી ચક્રી રૂપે તેના લાલા ઉપર આવીને બેસતી અને મંત્રી
લહીરને વિજય મળતો.

સંડેરના દેરાસરમાં મૂળનાથક લાંબા ચંદ્રપ્રભ સિનેશ્વરની પ્રતિમા
છે. તેની નીચે બીજા પરિકરમાંથી છૂટી પડી ગયેલી ગાદી બેસાડેલી
છે. તેમાં એક લેખ છે, તેનો આર એ છે કે, સં ૧૩૦૨ ના માહ
સુદિ ૧૫ ને શુક્રવારે હારીજગચ્છના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય આં
શ્રીગુણલદ્રના ઉપદેશથી પિતૃન્ય નાગદેવી વગેરેની સમ્મતિથી તેના
પુત્ર શેમસિંહે શેઠ જયતાના શ્રેય માટે દેરો કરાવી, તેમાં લાંબા
વીરની પ્રતિમા પધરાવી.

દેરાસરમાંની પાદુકા ઉપર ત્રણ લીટીનો લેખ છે તેનો સાર એ છે કે, સં ૧૯...ના શ્રાવણ સુદિ ૬ ના રોજ સકલપંડિતશિરોમણિ પં ૦ માણેકવિજયના શિષ્ય પં ૦ શાંતિવિજય, તેના શિષ્ય પં ૦ રવિવિજયની પાદુકા છે.

અહીં ધાતુમૂર્તિઓ ઉપર નીચે મુજબના લેખ છે—

- ૧ સં ૧૫૦૭, શાંતિનાથ, પ્રતિષ્ઠાપક તપાં આં રત્નશેખરસૂરિ.
 ૨ સં ૧૫૬૪ના જેઠ સુદિ ૧૨ શુક્રવાર, સંભવનાથ, પ્રં આં લખિયસાગરસૂરિ.
 ૩ સં ૧૪૮૦ જેઠ સુદિ ૧૩, પોરવાડ જયતાક, જયતલદેએ મુનિ-સુવ્રતસ્વામીનું ણિય કરાવ્યું. પ્રં તપાં આં સોમસુંદરસૂરિ.
 ૪ સં ૧૫૨૧ પોષ સુદિ ૧૧ શનિ, નેમિનાથ, દ્વિવંદનીક વૃદ્ધ-શાખાના આં સિદ્ધસૂરિ. ઉનાઉઆ-વાસ્તવ્ય.
 ૫ શ્રુતકેવલિકંઠ્ય મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીગણિની આજ્ઞા પ્રમાણે છેવટે સં ૧૭૪૬ માં આં જ્ઞાનવિમલસૂરિએ કિયોદ્ધાર કરી અહીં સંવેગી માર્ગ સ્વીકાર્યો.

પ્રકરણ આડત્રીશમું

*

આં સર્વદેવસૂરિ

આં દેવસૂરિની પાટે આં સર્વદેવસૂરિ થયા. આ આચાર્યશ્રીના છવન વિશે કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી. માત્ર તેમણે આં વિજય ચંદ્ર, આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, આં નેમિચંદ્ર, આં રવિપ્રભ, આં ચંદ્રપ્રભ વગેરે આઠને આચાર્યપદવી આપી હતી, એટલી હદીકત જાણવા મળે છે. આં નેમિચંદ્ર મં ૦ ૧૧૨૬ અને સં ૦ ૧૧૩૬ના ગાળામાં આચાર્ય થયા હતા એટલે સંભવ છે કે, આં સર્વદેવસૂરિ સં ૦ ૧૦૩૭ માં સ્વર્ગસ્થ થયા હશે, પરંતુ બીજી રીતે મં ૦ ૧૧૬૫ પણ મળે છે.

વડગચ્છ

આં જયસિંહસૂરિની પદ્માવલી આ પ્રકારે મળે છે.—

૩૬. આં જયસિંહસૂરિ—તેઓ વડગચ્છના આચાર્ય હતા. આં સર્વદેવસૂરિના હાથે આચાર્ય બન્યા હતા.^૧

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ, ૪૧. આં ધર્મઘોષ, ૪૨. આં શીલગુણ.

૪૩. આં માનતુંગસૂરિ—તેમણે ‘સિદ્ધજયંતી’ ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમાં ‘ભગવતીસૂત્ર’માં નિર્દિષ્ટ કૌશાંબીની રાજકુમારી જયંતીના પ્રશ્નોત્તરોનો સંગ્રહ કર્યો છે.

૪૪. આં મલયપ્રભસૂરિ—તેઓ પોરવાડજ્ઞાતીય શેઠ શુભંકરના વંશના સેવાકપુત્ર યશોધન, તેમના પુત્ર સુમદેવના પુત્ર હતા. આ વંશમાંથી આં મલયપ્રભ, આં વાદિદેવસૂરિ પરંપરાના આં નં ૦

૧. તેમની પદ્મપરંપરા અને પૂનામિત્રા-ત્રિસ્તુતિક મતની પરંપરામાં

નામની સામ્યતા જોવાય છે

૪૩, આં મેદનચંદ્ર, આં ઉદયચંદ્ર; આં લલિતકીર્તિ, આં જય-
દેવ, પં ધનકુમારગણી, સાધ્વી જિનસુંદરી ગણિની, સાધ્વી ચંદન-
બાલો ગણિની વગેરે દીક્ષિત થયાં હતાં.

આં મલયપ્રભસૂરિએ સં ૧૨૬૦ માં ‘સિદ્ધજયંતી’ ગ્રંથની
વૃત્તિ રચેલી છે. તેની સં ૧૨૬૧ માં પોરવાડના ત્રીય શેઠ ચંશેાદેવ-
ની પત્ની શ્રાવિકા નાંઉએ પં મુજલ પાસે મુંકુશિકા ગામમાં પ્રતિ
લખાવી અને તે આં અજિતપ્રભસૂરિને તેણે વહોરાવી હતી.

(—પિટર્સનનો રિપોર્ટ ૩, પૃ ૦ ૩૭, ૪૩; ૪૫;
જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૩, ૨૩)

૪૫. આં સમંતલદ્રસૂરિ—સં ૧૨૮૬ ના ફાગણ સુદિ ૩ ની
ઉલ્લેખમાં તેઓ પોતાને ચંદ્રગચ્છના બતાવે છે.

વડગચ્છના આં માનતુંગના વંશના આં ધર્મચંદ્રના પદ્મધર
આં વિનયચંદ્રના ઉપદેશથી સં ૧૪૪૩ ના કાર્તિક વદિ ૧૪ ને
શુક્રવારે રાત્રે વનવીર ચૌહાણના સમયમાં નાડલાઈના ઉજ્જવતાવ-
તાર તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો. (—પ્રકં ૩૪, પૃ ૦ ૬૦૫)

૩૮. આં સર્વદેવસૂરિ—

આં સર્વદેવસૂરિએ સં ૧૦૨૩ ના માહ સુદિ ૧૦ ના રૌજ
શંખેશ્વરતીર્થમાં લોહિયાણુના રાજાને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો.
તે બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયો પણ સંયોગવંશાત બદલાઈ ગયો.
છેવટે પાંચેક વર્ષ પછી ફરીથી એ જ તીર્થમાં તેને દંઠ વ્રતધારી
બનાવ્યો. આ રાત્રએ જૈનધર્મનાં સારાં કાર્યો કર્યાં.^૧

૧. પૂણ્ય જયંતિનિર્મળ મહારાજ જણાવે છે કે, અંચલગચ્છની પદ્મ-
વલીમાં આ ઘટનાનો સં ૭૨૩ આપ્યો છે અને એ સાલમાં ૩૦૦ વર્ષ
ઉમેરવાથી અંશર વિક્રમ સંવત સાથે મેળ મળી રહે છે. એ રીતે આ ઘટના
સં ૧૦૨૩ માં બની હતી. (—શંખેશ્વર મંદોતીય)

પરંતુ અમને તો આ સં ૭૨૩ તે વહી લખવાના પ્રારંભનો ચૈત્ય-
વાસી સંવત લાગે છે એટલે આમાં ૪૭૨ વર્ષ ઉમેરવાથી વિક્રમ સંવત અંશર
આ રીતે આ ઘટના સં ૧૧૯૫ માં બની છે, એમ મનાય.

૩૬ આં મહાવિપ્રભસૂરિ—તેમને આં સર્વદેવે આચાર્યપદવી આપી હતી

૪૦ આં રત્નસિંહસૂરિ—તેમને સૈદ્ધાંતિક આં મુનિચંદ્રસૂરિએ આચાર્યપદવી આપી હતી

૪૧ આં વિનયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ચોવીશ તીર્થ કરાના ચરિત્રો, વીશ પ્રબંધો, સં ૧૨૮૫ માં ‘પાર્શ્વનાથચરિત્ર’, સં ૧૨૮૬ માં ‘મલ્લિનાથચરિત્ર’, તે પછી ‘મુનિસુવ્રતચરિત્ર’ સર્ગ ૮, આં બપ્પભટ્ટિસૂરિની ‘કવિશિક્ષા’ના આધારે ‘કવિશિક્ષા’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે, જેમાં ભારતના ૮૪ દેશોની માહિતી આપી છે તેમણે જન્મસ્થળવાલગમ્પના આં ઉદયસિંહે સં ૧૨૮૬ માં રચેલી ‘ધર્મવિધિવૃત્તિ’નું સંગ્રહન કર્યું હતું સં ૧૩૨૫ માં ‘કલ્પદુર્ગપદનિરુક્ત સં ૧૩૪૫ માં ‘લીપાલિકાકંપ, નેમિનાથચતુષ્પદિકા (ચોપાઈ ૪૦), આનંદસધિ, ઉપદેશમાવાકયાનકછપ્પય’ વગેરે ગ્રંથો રચેલા છે (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૨૭)

આં મહેન્દ્રસૂરિ અને વાચનાચાર્ય શોભન—

આં મહેન્દ્રસૂરિ ચંદ્રગમ્પના હતા આમુક વસતીમાં ઊતરનારા વિહરૂક આચાર્ય હતા તેઓ વિદ્વાન હતા તેમની ઉપદેશશક્તિ અમોઘ હતી તેઓ અગવિજ્ઞા અને ચૂડામણિશાસ્ત્રના બળુકાર હતા બીજી ગીતે પણ તેઓ નિષ્પૃહ હતા એક વેળા તેઓ વિહાર કરતા કરતા ધારાનગરીમાં પધાર્યા.

મધ્ય ભારતના સાકાશ્ય નગરનો પડિત દેવર્ષિ, જે ધારામાં આવીને વસ્યો હતો, તેણે પોતાનું ધન ગુપ્તરીતે ભૂમિમાં દાટી રાખ્યું હતું તેનો પુત્ર સર્વદેવ તે ધનની જાણ મેળવવા પ્રયત્નશીલ હતો સર્વદેવ બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપાસક હતો, છતાં વિદ્વાત, ત્યાગ, મત્યવાદિતા અને વિગ્રિહ જ્ઞાનગમ્પિતા કરણે જૈન મુનિઓ પ્રતિ તેને આકર્ષણ કર્યું તેને ધનપાત્ર અને શોભનનામે બે વિદ્વાન પુત્રો હતા.

ધારામાં આવેલા આં મહેન્દ્રસૂરિની વિદ્વાત વિશે તેણે બંધુ ચૂડામણિશાસ્ત્રના બળુકાર તે આચાર્યશ્રી પાસે સર્વદેવ ગયો અને

એકાંતમાં તેમને વિનંતિ કરી કે, ‘મારા પિતાએ મારા ઘરમાં ધન દારેલું છે આપ કૃપા કરીને મને એ સ્થાન બતાવજો નો મને ગારે આનંદ થશે. એ ધનમાંથી આપને અડધું ધન આપીશ. આપને પણ લાલ થશે.’

શુરુએ જણાવ્યું કે, ‘તારા ઘરની સમગ્રી વસ્તુઓમાંથી હું મારું તે અડધું તારે મને આપવું.’ પંડિતે તે કબૂલ કર્યું અને આચાર્ય મહારાજે બતાવેલા સ્થાનમાંથી પુષ્કળ ધન મેળવ્યું. તે આચાર્યશ્રીને ધન દેવા માટે ગયો પણ આચાર્યશ્રીએ ધન લેવાની ના પાડી ને જણાવ્યું કે, ‘તારે આપવું હોય તો ઘરની વસ્તુઓ પૈકી તારા જે પુત્રોમાંથી મને એક પુત્ર આપ.’

આ સાંભળી પંડિત વિભાસણમાં પડી ગયો, પણ તેણે પોતાની કબૂલાત પાળવા માટે જાને પુત્રોને એક પછી એક બોલાવી જણાવ્યું કે, ‘તું આચાર્યનો શિષ્ય બની મને કાગ્યમાંથી છોડાવ—મને આ સંકટમાંથી મુક્ત કર.’

પિતાનું આ વચન સાંભળી ધનપાલ ધમધમી ઊઠ્યો : તેણે ઉત્તર વાળ્યો કે, ‘પિતાજી ! હું બ્રાહ્મણનો પુત્ર છું, બૂદ્ધેવ છું, મુંજરાજનો માનીતો અને ભોજરાજનો મિત્ર છું. હું જૈન સાધુ બનું એ ત્રણે કાળમાં બનવાનું નથી. તમારું તમે જાણો. આ વાત મને પૂછશો નહીં.’

બીજો પુત્ર શોભન પિતાજીને ખૂબ વહાલો હતો. પિતા તેને આપવા નામુશ હતો. આમ છતાં તેમણે શોભનને પૂછ્યું ત્યારે શોભને એ વાતનો સહર્ષ સ્વીકાર કરતાં જણાવ્યું : ‘પિતાજી ! હું જૈન સાધુ થવાને તૈયાર છું. આપની આજ્ઞા માથે ચડાવું છું. મને શુરુજીના બોળામાં બેસાડો, હું તેમનો ભક્ત બનીશ. મારું જીવન પવિત્ર-પણે ગાળીશ.’

બસ, પંડિતજીની આજ્ઞા ફળીભૂત થઈ. તેઓ શોભનને લઈને ઉપાશ્રયે ગયા અને આચાર્યશ્રીને શોભન અર્પણ કર્યો. તેમણે ગળગળા અવાજે આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘મહારાજ ! આ મારો પુત્ર મને ખૂબ વહાલો છે. આપને પણ પ્રિય લાગે એવો છે. તેને દીક્ષા

આપી મારું કુળ અજવાળે અને આપનું નામ દિપાવે એવું ઘડતર કરજો આચાર્યશ્રીએ શોભનને દીક્ષા આપી અને ત્યાંથી ગુજરાત તરફ વિહાર કર્યો.

પંઠ ધનપાલે જ્યારે શોભનની દીક્ષાનો પ્રસંગ સાંભળ્યો ત્યારે તેને ખૂબ ગુસ્સો આવ્યો તેણે મુંજરાજ અને લોજરાજ પાસે જઈને કહ્યું. ‘જૈન સાધુઓ શાંતિના બહાના હેઠળ કુમળા બાળકોને દેસલાવીને લઈ જાય છે’ એમ સમજાવી રાજ આજ્ઞા દ્વારા માળવામાં જૈન શ્વેતાંબર સાધુનો વિહાર બંધ કરાવ્યો. ધારાનગરીના જૈનસંઘે આઠ મહેન્દ્રસૂરિને આ બંધ પહોંચાડી.

શોભન મુનિને આ ઘટનાની બાજુ યતાં એમણે વિચાર કર્યો કે, મારા કારણે આ કપરી ઘટના બની છે તો તેના નિવારણનો ઉપાય પણ મારે જ કરવો જોઈએ. તેઓ વાચનાચાર્ય બન્યા પછી ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને ધારાનગરીમાં પધાર્યા. તેમના શિષ્યો કવિ ધનપાલને ત્યાં લિખા અર્થે ગયા તેમના ઘરમાં ત્રણ દિવસનું દહીં હતું. દહીંમાં ત્રસ જીવો ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે એમ જણાવી દહીં લેવાની ના પાડી. કવિ ધનપાલે ત્યાં નજીક આવી પૂછ્યું: ‘આમાં જીવો કયાં દેખાય છે?’

મુનિઓએ ધનપાલને અળતાનો ભૂકો મંગાવવા જણાવ્યું. એ ભૂકો દહીં ઉપર લખરાઓ દહીંમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો ઉપર તરી આવ્યા તે બતાવ્યા ધનપાલને મુનિઓ ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી. તેને જૈન સિદ્ધાંત વિજ્ઞાનસિદ્ધ હોવા માટેનો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ બપોરે શોભન મુનિ પાસે આવ્યા. તેમને નમસ્કાર કરીને જૈન ત્યાગની પ્રશંસા કરી, જૈન સિદ્ધાંતો વિશે વિશેષપણે બાજુવાની ઇચ્છા દર્શાવી.

વાઠ શોભને તેને મુદ્દેવ કુદ્દેવ, સુગુરુ કુગુરુ, સુધર્મ-કુધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું અને તેને માથે જૈન બનાવ્યો. એ પછી કવિએ રાજને સમજાવી, જૈન સાધુઓને માળવામાં વિહાર કરવાની છૂટ અપાવી. કવિ આઠ મહેન્દ્રસૂરિને ધારામાં મહોત્સવપૂર્વક લઈ આવ્યો ને તેમણે જૈનધર્મનું સર્વોત્તમુખી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

વાં શોભન મુનિએ એક વાર ચમકાલંકારમાં ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિઓ (પદ્ય-૯૬) બનાવી. ગુરુએ તેની ભારે પ્રશંસા કરી. કવિને પણ પોતાના ભાઈ માટે ગૌરવ ઊપજ્યું. કવિએ તે સ્તુતિઓની ટીકા રચી અને તેમાં શોભન મુનિનો આ રીતે પરિચય આપ્યો—

‘ પંડિત દેવર્ષિના પૌત્ર અને પં. સર્વદેવના પુત્ર શોભન (જૈન) મુનિ થયા. (૧-૨) તેમની આંખો કમળ જેવી વિસ્તૃત છે, શરીર રૂપાળું અને ગુણોથી તેઓ પૂજનીય છે. તેઓ તેમના નામથી જ નહીં પણ શરીરથીયે શોભન છે. (૩) તેઓ તેમના સર્વ દર્શનોના બાણકાર છે. સાહિત્યના પારગામી છે. મહાકવિઓના નમૂનારૂપે છે. (૪) તેઓ બાલપ્રહારી છે, કામવિજેતા છે. સર્વ પાપક્રિયાઓથી રહિત છે. (૫) જે મોટા ધર્મમૂર્તિ સ્વરૂપ છે, જેમણે સહજપણે કદાપિ કોઈ જીવનેય માર્યો નથી વગેરે (૬).

કવિ ધનપાલ તથા આં. મહેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૦૯૦ પછી સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. (—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, શોભન સ્તુતિ-ટીકા.)

આં. દ્રોણાચાર્ય અને આં. સૂરાચાર્ય —

નાડોલના પ્રદેશમાં જે ચૌહાણ ક્ષત્રિયો વસતા હતા તેઓ પ્રથમ તો નિર્વૃત્તિગચ્છના ચૈત્યવાસીઓને અને પછીથી ચતુર્દશીપક્ષના શ્રીપૂજ્યોને પોતાના કુળગુરુ માનતા હતા.

“સીસોદિયા સાંડેસરા, ચૌદસિયા ચૌહાણ;

ચૈત્યવાસિયા આવડા, કુલગુરુ એહ પ્રમાણ.”

નાડોલના પ્રદેશમાં સં. આમસિંહ અને દ્રોણસિંહ નામે બે ચૌહાણ ભાઈઓ વસતા હતા. દ્રોણસિંહે નિર્વૃત્તિગચ્છમાં દીક્ષા લીધી. તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. તેઓ આગમના પરગામી પંડિત હતા, જેઓ ઇતિહાસમાં દ્રોણાચાર્યના નામે જ્યાં પામેલા છે. તેઓ ગુજરાતના રાજા ભીમદેવ (સં. ૧૦૭૮ થી સં. ૧૧૨૦)ના મામા થતા હતા. રાજદરબારમાં તેમની ઘણી પ્રતિષ્ઠા હતી. રાજવંશો સાથેના ધનિષ્ઠ સંબંધ, વિદ્વત્તા અને ત્યાગ એ ત્રિવેણી સંગમ જ્યાં હોય ત્યાં તીર્થ ગુણ પ્રગટે છે. તેમનામાં એવી તીર્થરૂપતા હતી.

અદ્રકુળના મુવિહિત આં અલયદેવસૂચિએ સ = ૧૧૨૦ લગ
લગમા મૂળ નવ અગ્રો, પચાસગ વગેરેની વૃત્તિઓ બનાવી છે
જેનુ મરોધન શ્રીદ્રોણાચાર્ય પાસે કરાવ્યું હતું એવા એ વિશ્રુત શ્રુતધર
હતા શ્રી દ્રોણાચાર્યે મં ૦ ૧૧૪૬ મા 'ઓધનિર્ધુક્તિ'ની વૃત્તિ રચેલી છે
તેમા તેમની વિદ્વત્તાનો પચ્ચિય મળે છે^૧ તેમણે ઘણાં ચૌહાણો અને
માલકીઓને જોન બનાવ્યા હતા

આચાર્યશ્રીના જીવન વિશે વિશેષ હકીકત બાજુવા મળતી નથી,
પણ એટલું ચોક્કસ છે કે, તેઓ એમના મમયમા બહુમાન્ય આચાર્ય
હતા તેમનો મમય મં ૦ ૧૦૬૦ થી સં ૦ ૧૧૪૫ મુધીનો કંઠથી
શકાય તેમની પાટે પ્રસિદ્ધ વાદી આં સૂગચાર્ય થયા, જેઓ સંસારી
મબધમા તેમના ભત્રીજા થતા હતા

(-પ્રભાવકચરિત્ર, નવાગીવૃત્તિની પ્રશન્તિઓ)

ગુજરાતના રાજા દુર્વલરાજ અને નાગરાજ—જને ભાઈઓ
નાટોલના ચૌહાણ રાજા મહેદ્રની બે સગી બહેનોને પરણ્યા હતા
એટલે નાટોલના ચૌહાણ રાજાને ત્યાં ભીમદેવનું મોખાળ ગણાય ત્યાં
મઆમસિંહ અને દ્રોણસિંહ નામે બે ચૌહાણ ભાઈઓ હતા તે
પૈઠી દ્રોણસિંહ તો બચપણથી જ જોન સાધુ બની દ્રોણાચાર્યની
ખ્યાતિ મેળવી ચૂક્યા હતા સઆમસિંહનો પુત્ર મહીપાલ તીવ્ર

૧ ' ઓધણિજીવિત ની મયામ સખ્યાની નોંધ જુદી જુદી મળે છે તે
આ પ્રન છે—

(અ) મયામ ૧૧૬૪ (૧૧૭૦)

—પ્રકં ૧, પૃ ૧૨૩

(બા) મયામ ૧૧૩૨ સં ૦ ૧૧૫૪ મા લખાયેલી પ્રતિ

(જૂઓ, જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસમૂહ પુષ્પિકા. ૭)

(૩) દક્ષારસદિ સર્ણદિ અદ્વદિ અર્ણદિ સમ્મતા ।

પ્રન્યામ પ્રત્યેકાદૃત । ગાયા ॥ સવત્ ૧૧૮૧ જ્યેષ્ઠ, કૃત્ત ૧૩

ગનો મુનિવન્દસાધુના લિખિતેતિ ।

(—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સમૂહ, પુષ્પિકા ૨૬)

આ રિયનિર્મા મયામ ચોક્કસ થઈ શકે એમ નથી આમે સમકાલીન
તાનો વિચાર કરી અનુમાન કર્યું છે કે ઓધનિર્ધુક્તિની રચના સં ૦ ૧૧૪૬ છે

બુદ્ધિશાળી અને ઉત્તમ લક્ષણવાળો હતો. સંપ્રામસિદ્ધના મરણ બાદ તેની પત્નીએ આ બાળક દ્રોણાચાર્યને સોંપી દીધો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય તથા સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોનો પારગામી વિદ્વાન બનાવીને દીક્ષા આપી હતી. તેમણે તેને આચાર્યપદને યોગ્ય બનાવી સૂરાચાર્ય નામ આપીને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યો હતો.

શ્રીદ્રોણાચાર્ય રાજા ભીમદેવના મામા થતા હતા અને સૂરાચાર્ય મામાઈ ભાઈ થતા હતા. આથી પણ તે તેમને ખૂબ માનતો હતો.

એકવાર રાજા ભોળે પાટણના રાજપંડિતોની પરીક્ષા કરવા માટે અંધિપાલ મંત્રી સાથે નીચેની ગાથા લખી મોકલાવી—

“હેલા નિદ્રલિય ગદંદકુંભપાડ્યપડાવપસરસ્સ ।

સીહસ્સ મિયેણ સમં નિગ્ગહો નંહ સંધાણં ॥”

—જે રમત રમતમાં હાથીઓના કુંભસ્થળને તોડવામાં પ્રતાપી છે એવા સિંહને હરણ સાથે લડાઈ કરવાનું કે મૈત્રી કરવાનું ન શોભે.

શુજરાતના પંડિતોએ તેનો ઉત્તર ઘડ્યો પણ રાજા ભીમદેવને તે પસંદ ન પડ્યો. આથી રાજાએ આ૦ ગોવિંદાચાર્યને રાજસભામાં બોલાવી આ ગાથાનો ઉત્તર આપવા વિનંતિ કરી. ત્યારે સાથે રહેલા આ૦ સૂરાચાર્યે તરત જ તેના ઉત્તરરૂપે નીચેની ગાથા બનાવી, કહી સંભળાવી—

“અંધયસુયાણ કાલો મીમો પુહવીમ્મિ ણિમ્મિઓ વિહિણા ।

જેણ સર્વંપિ ન ગણિયં કા ગણના તુજ્ઞ એક્કસ્સ ॥”

—વિધાતાએ અંધકના સો પુત્રોના વિનાશ માટે ભૂમિ ઉપર એક ભીમને બનાવ્યો, જેણે સોનેય ન ગણ્યા તો તેની આગળ તારા જેવા એકની શી ગણના ?

રાજા ભીમ તો આ ચમત્કારભરી રચનાથી ખૂબ ખુશ થયો, જ્યારે રાજા ભોજ આ ગાથા સાંભળી ચુપ બની દાંત કચકચાવવા લાગ્યો. તેણે આવા ઉત્તરના રચયિતા સામે યુક્તિથી કામ લેવાનો વિચાર કર્યો.

સં ૧૦૮૪ પછીનો આ પ્રમંજ હોતો. શ્રીસૂરાચાર્ય વાચનાચાર્ય પણ હતા તેઓ શિષ્યોને લણાવતા હતા. તેમને એવો ગર્વ હતો કે મારા શિષ્યોને મારા જેવા ઉચ્ચ કેટિના વિદ્વાન બનાવું. પણ મૌની બુદ્ધિ એકચરણી હોતી નથી. તેથી શિષ્યો અર્થનું બરાબર અવધારણુ ન કરે તો આચાર્યશ્રી તેમને ઓછાથી શિક્ષા કરતા. આ રીતે મારતાં મારતાં ઓછાની ઢાંડી વારંવાર તૂટી જતી. આથી આચાર્યશ્રીએ એક શ્રાવક પામે લોઢાની ઢાંડી લાવવા જણાવ્યું. આ ડ્રોણાચાર્યને આ વાતની બજાર પડી ત્યારે તેમણે સ્નેહથી શ્રીસૂરાચાર્યને જણાવ્યું ‘લોઢાની ઢાંડી એ તો ચમરાજનું ચન્ન છે. સાધુને એ તો પરિત્રહસ્પ છે આથી એવી ઢાંડી ત્યાજ્ય ગણાય. તું એવી ભૂલ કરીશ મા’

શ્રીસૂરાચાર્યે નમ્રતાથી જવાબ વાળ્યો કે, ‘પૂજ્યશ્રી ! આપને હાથ મારા ઉપર છે તો મારામાં એવી નિર્દયતા આવવાની નથી. લોહકંડ બતાવવા માટે છે, મારવા માટે નહીં અને એ પણ મારા શિષ્યોમાં મારા ગુણો ઊતરે એ માટે જ પ્રયત્ન છે.’

ગુરુજીએ કહ્યું ‘વત્સ ! તારામાં કયા ગુણો છે ? થોડું ભેદયો ત્યાં અભિમાન આવી ગયું ?’

સૂરાચાર્યે વિનમ્રપણે કહ્યું : ‘પ્રભો ! મને ગર્વ મધી પણ મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, મારે એવા વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર કરવા છે કે જે મર્વ સ્થળે વાદીઓને હતી લે, આપનું નામ વધારે અને જૈન શાસનને ઉત્તત બનાવે.’

ગુરુ મહારાજે હસીને જવાબ આપ્યો : ‘ઓછી બુદ્ધિવાળા શિષ્યો પાસેથી આવી આશા ન રખાય. તારે જૈનશાસનની ખરેખર પ્રભાવની કરવી જ હોય તો માળવામાં જઈ લોજરાજની પંડિતસભાને હતી આવ.’

પોતાની વિદ્વંત્તા માટે જેને આત્મવિશ્વાસ હતો એવા સૂરાચાર્યે ગુરુની આ ટોંણાને આજ્ઞારૂપે વધાવી લીધો. તેમણે ગુરુનો આશીર્વાદ માગતાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, ‘હું જ્યાં સુધી લોજરાજની પંડિતસભાને હતી ન લઉં ત્યાં સુધી હું છ વિગયનો ત્યાગ કરીશ.’

શુરુએ સૂરાચાર્યની પીઠ ઘાળી ‘શાળાશ’ કહી માથે હાથ મૂકીને આશીર્વાદ આપ્યો.

આ તરફ લોજરાજે તેમની ગાથાના ઉત્તરદાયક શ્રીસૂરાચાર્યને માળવા બોલાવવા હ્રત મોકલ્યો. હ્રતે રાજા ભીમદેવ પાસે આવીને શ્રીસૂરાચાર્યને મોકલવા વિનંતિ કરી.

શ્રીસૂરાચાર્યને શુરુના આશીર્વાદ ઉપર આ કહેણ ઇષ્ટાપત્તિ જેવું લાગ્યું. તેમણે ધારાતરફ પ્રયાણ કર્યું. લોજરાજે શ્રીસૂરાચાર્યને હાથી ઉપર બેસાડી ધારામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તેઓ જિતમંદિરમાં દર્શન કરી ચૈત્યવાસી આચાર્ય ચૂડ સરસ્વતીના ઉપાશ્રયમાં આવી ઊતર્યા.

એક દિવસે લોજરાજને ભુદાં ભુદાં દર્શનોના વિવિધ વિધાનો જોઈ તેઓને એક કરવાનું સૂઝ્યું. તેણે છયે દર્શનોના તેમજ ઉપદર્શનોના હજારેક ધર્માચાર્યોને બોલાવી એક વાડામાં પૂર્યા અને જણાવ્યું કે, ‘તમે સૌ ભુદો ભુદો ધર્મવિધિ બતાવી જનતાને ભ્રમમાં નાખો છો તો તમે સૌ મળીને એક એવું દર્શન બનાવો કે જનતાને ભ્રમણા ન રહે. તમે આવી વ્યવસ્થા કરશો તો જ અહીંથી છૂટી શકશો.’

સૌએ મળીને શ્રીસૂરાચાર્યને આ વાતની જાણ કરી અને તેમને વિનંતિ કરી કે, ‘શુજરાત એના વિવેક અને વ્યવહારકૃશળતા માટે ખ્યાત છે, આપ શુજરાતના વિદ્વાન છો, બુદ્ધિમાન છો તો એવો ઉપાય થોજો કે રાજવીની આવી ભ્રમ મટે.’ શ્રીસૂરાચાર્યે તે ધર્માચાર્યોને આશ્વાસન આપ્યું અને તેઓ લોજરાજને મળ્યા.

આચાર્ય : ‘રાજન્! તેં આ પંડિતોને વાડામાં પૂર્યા છે તેથી મને બહુ દુઃખ થાય છે. હું શુજરાત તરફ જવાને તારી અનુજ્ઞા લેવા આવ્યો છું. ત્યાં જઈને આ ઘટના વિશે હું રાજા ભીમદેવને જણાવીશ.’

લોજરાજ : ‘તમે અમારા અતિથિ છો તેથી હું તમને કંઈ પણ કહી શકું તેમ નથી, પણ તમે એ વાત મને સમજાવો કે આ દર્શનો ભુદાં ભુદાં કેમ છે ?

આચાર્ય : ‘રાજન્! ધારાનગરમાં ૮૪ પ્રાસાદ, ૮૪ સ્ત્રીડાં, ૮૪ બનર વગેરે અલગ અલગ કેમ છે ? તમારા હિસાબે તો એ દરેકને

એક મ્થાને એક કરી દેવા નેઈએ, એમ કરવાથી ઘરાકોને લભવાનું હુ ખ ન્ગી ન્થે.

લોગ્ગા ‘નૌને જુદો જુદો માવ જોઈતો હોય છે, તે જો એક મ્થાને એકા ધર્મિ તથા તો મોટી ગરબડ મચી જાય આથી જરૂરિયાત મુજબ જુદી જુદી દુકાનો ગોઠવેલી છે શહેરની વ્યવસ્થા જાગવા માટે પણ એમ કરવું બહુ જરૂરી છે’

આચાર્ય ‘હે ગર્ગ’ પ્રજાની લિંગ લિંગ કુચિને પૂરી ઠગવા માટે જેમ જુની જુની દુકાનો ગોઠવી છે તેમ અવગ અવગ ધર્મવ્યવસ્થા પણ જરૂરી છે એનો નાશ કયો મીતે ધર્મિ ગણાય ? જૂઓ, નાલગો—

દયાપ્રેમી હોય ત જનધર્મ પામે, ખાવા પીવાનો મોખીન કૌવધર્મ ને નેવે, વ્યવહારને ધર્મિના વેદોને માને અને મોક્ષ મેળવવાની ધર્મિજાણો નિઃજનદેવની ઉપાનના કરે’

ખાવા માનવમન્કારા વિરમણથી જામેવા છે તો મ્થાલિમાના માનવી પોત માનેવા દર્શનને એકદમ કેમ છોડી શકે ?

ગત્તએ આચાર્યશ્રીની યુગ્મિથી સતોષ માન્યો અને બધા ધર્માચાર્યોને છોડી નીધા ધાગનગરમા મો કોઈ આચાર્યશ્રીની પ્રતિભાથી પ્રભાવિત થયા

એકવાર આચાર્યશ્રી ધારાના નમ્રૂતવિધાવયમા ગયા ત્યાં ‘મોક્ષવ્યાપરણ નો અભ્યાસ ચાલતા હતા તેમા આ પ્રકારે મગવાયરણ શ્રેયુ હતું—

“સ્વર્તુર્મુગ્ધુગ્ધામ્મજવનદસકર્પૂર્મમ ।

માનમ મ્મતા નિયે સર્વેગુજા સમ્યગ્તી ॥”

આ શ્રીએ આ શ્રીએ ન લગીને કશું, ‘માનવામા શું આવા વિદ્વાનો વને છે ? તો કોઈ નરમ્વતીને કુમારી, જલ્દા પારિતી માને છે ત્યારે આ શ્રીએ તેનું વપરપે વર્ણન કર્યું છે ને આશ્ચર્ય છે દગિત્રીએ માનની પુત્રીને પરણે છે, મોક્ષપ્રવામીએ બાબીને પણ પરણે છે તેમ માનવામા શું પારસી શ્રી માટે માનમ મ્મતા મમ એવી છ’ છે ? ખરખર, આ શ્રીએ માનવાની વિગેરના દર્શાવે છે’

અધ્યાપકે રાજા આગળ આ વૃત્તાંત કહ્યો અને તેને પણ વિચાર કરતો કરી મૂક્યો.

રાજવીએ સૂરાચાર્યને રાજસભામાં બોલાવી તેમનું મહાભાંધું સમ્માન કર્યું અને કવીશ્વર ધનપાલે પણ તેમની અગ્રાધારણ બુદ્ધિની પ્રશંસા કરી.

એક વાર લોજરાજે પોતાની રાજસભાના ૫૦૦ પંડિતોને જણાવ્યું કે, તમે સૂરાચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવો તો ઠીક થાય. પરંતુ કોઈ પંડિત આગળ આવ્યો નહીં, સૌ ચૂપ રહ્યા. પણ એક ચતુર પંડિતે રાજાની સમ્મતિ મેળવી એક એવો તાગડો રચ્યો કે, એક ચતુર બુદ્ધિમાન ૧૬ વર્ષના લોળા બાળકને ન્યાયના ખાસ ફકરાઓ બોખાવી પોપટ પંડિત બનાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ તેને વચમાં રોકીને પૂછ્યું : 'તું બોલું પદ કેમ બોલ્યો ?' બાલ સરસ્વતીએ બેઘડક કહ્યું : 'મહારાજ ! મને ખાતરી છે કે, મારી પાટીમાં એજ પ્રમાણે લખેલું છે.'

સૂરાચાર્ય હસીને બોલ્યા : 'જેવો લોજવ્યાકરણનો મંગલપાઠ એવો જ લોજસભાનો આ શાસ્ત્રાર્થ ! માળવો જોયો અને માંડા પણ ખાધા. માલવરાજ ! બસ, હવે હું જાઉં છું.' એમ કહી તે ઉપાશ્રયે ચાલ્યા ગયા.

રાજાના દિલમાં ક્રોધ અને શરમ માતાં નહોતાં. તેને એ દર્દ હેતું કે, એ શૈવ નહીં પણ જૈન, બ્રાહ્મણ નહીં પણ ક્ષત્રિય, પંડિત નહીં પણ ભિક્ષુ, સાધારણ માનવી નહીં પણ એક શત્રુ રાજાનો ભાઈ અને તે પણ અંધયઁ ગાથાથી મારી બેઠજીતી કરનાર ગુજરાતી યુવાન ધારાની સભાને જીતીને માળવામાંથી જીવતો ચાલ્યો જાય છે. આ કેમ બની શકે ?

આઞ ચૂડ સરસ્વતીએ સૂરાચાર્યને ચેતવી દીધા કે, 'તમે શાસનની પ્રભાવના માટે આ કરો છો તે સારી વાત છે પણ આ સભામાં જય કે પરાજય બંને સરખા છે. લોજરાજ પોતાની સભાને જીતનારને જીવતો જવા દેતો નથી. મને દુઃખ થાય છે કે, તમારા માટે પણ એવો જ પ્રયત્ન થશે.'

સૂરાચાર્યે કહ્યું કે, ‘આપની કૃપાથી સૌ સારાં વાત્તાં થશે.’

કવીશ્વર ધનપાલે સૂરાચાર્યને જણાવ્યું કે, ‘આપ ગુપ્તગુપ્ત મારે ત્યાં આવી જાઓ.’

ખીજે દિવસે સવારે આં ચૂડસરસ્વતીના ચૈત્ય અને ઉપાધ્યયની ચારે તરફ ઘોડેસવારોની પાકી ચોકી મુકવામાં આવી. ઊપરી ઘોડે-સવારે આં ચૂડસરસ્વતીને જણાવ્યું કે, ‘લોજરાજ સૂરાચાર્યને વિજય-પત્ર આપવા બોલાવે છે તો તેમને સત્વર મોકલો.’

સૂરાચાર્ય પરિસ્થિતિને પામી ગયા. તેઓ ખરેખરો પ્રચંડ ગરમીમાં મુલટો ઓળખી ન શકે એ રીતે મેલું અને ફાટેલું વસ્ત્ર પહેરી હાથમાં ઘડો લઈ કવીશ્વરને ઘેર આવ્યા ગયા. કવિએ પોતાના ઘરના ભોંયરામાં તેમને છુપાવી રાખ્યા. તે પછી કવીશ્વરનો જીવ હેઠો પેઠો કે, હવે આચાર્ય ખચી જશે. કવીશ્વરે એક પાનના ચેપારીને દશ સોનામહોર આપી તેની સાથે આચાર્યશ્રીને ગુપ્તવેશમાં ગુજરાત તરફ મોકલી દીધા. આ ઘટના સં. ૧૦૮૪ પછી બની હતી.

આ તરફ ધારામાં મુલટોએ ત્રીજો પહોર થતાં એક પુષ્ટ ઢેહવાળા સાધુને પકડીને લોજરાજની સલામાં હાજર કર્યો. લોજરાજ એને જોઈ આલો જ બની ગયો અને તેને સમજાઈ ગયું કે ગુજરાતી સાધુ મારી મલાને જ નહીં પણ મારી ચાલાકીને પણ જીતી ગયો છે.

રાજા ભીમદેવને આ સમાચાર મળતાં જ શ્રીદ્રોણાચાર્ય અને કેટલાક રાજપુરુષો શ્રીસૂરાચાર્યની સામે ગયા. પોતાનો શિષ્ય હેમખેમ પાછો આવી રહ્યો છે એ સમાચારે ગુરુજીને અપાર આનંદ થઈ રહ્યો હતો. શિષ્યે દ્વરથી આવતા ગુરુજીને જોયા અને હાથ જોડ્યા. નજીક આવીને તે ગુરુજીના ચરણમાં નમી પડ્યા. દ્રોણાચાર્યે શિષ્યના માથે હાથ ફેરવતાં કહ્યું : ‘પુત્ર ! મારી આશા સફળ થઈ છે. તારી માતાની આશા તો પૂર્ણ પૂરી કરી છે. તારા આવવાના સમાચારથી સંઘમાં આનંદ વર્તી રહ્યો છે.’

સૂરાચાર્યે નમ્રતાથી કહ્યું : ‘ભગવન્ ! હું ઉતાવળો ઉતાવળો ધારામાં ગયો અને આપની કૃપાથી લોજની સલાને જીતીને આવ્યો.

ધું. આ શિષ્યોએ આપને ફરિયાદ ન કરી હોત અને મેં ગર્વથી સંભાને જીતવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી ન હોત તો મારે માથે આપનો વરદ હાથ છે એનું કદાપિ જ્ઞાન થયું ન હોત.’

ગુરુએ કહ્યું : ‘ એ પ્રતિજ્ઞા દુષ્કર હતી જ. તું ગયો ત્યારથી આજ સુધી સૌ સાધુઓ તેમજ શ્રીસંઘે આયંબિલનું તપ ચાલુ રાખ્યું છે. આથી શાસનદેવીએ તારી રક્ષા કરી છે અને તારું મુળ જોવા સૌ ભાગ્યશાળી થયા છે. તું સાચે જ આપ્તજન છે, તું જ એ પ્રતિજ્ઞાને પૂરી શકે.’

રાજાએ કહ્યું કે, ‘ આપ સમર્થ છો તેથી જ ત્યાંથી સુખરૂપ અહીં આવી ગયા છો. શું ભોજને કોઈ સંતાન છે ? ’

આચાર્યે જવાબ આપ્યો કે, ‘ રાજન્ ! આ જીલ્લા ભીમદેવ સિવાય બીજાની પ્રશંસા કરતી નથી. મેં ભોજરાજને હિતશિક્ષા આપી કે, આખૂનો પરમારવંશ ભેદાશે અને ધારા ધરાતલમાં ધસી પડશે.’

રાજા સહર્ષ બોલી ઊઠ્યો : ‘ મારો ભાઈ ભોજને જીતી આવ્યો છે ત્યારે હું પણ ભોજને અવશ્ય જીતી શકીશ.’

રાજા અને શ્રીસૂરાચાર્યે હાથી ઉપર બેસીને ધામધૂમથી પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો.

શ્રીસૂરાચાર્યે લાગેલા દોષોનું ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું અને શુદ્ધ થયા. તેમણે સં. ૧૦૬૦ માં ગદ્ય-પદ્યમય ‘ નેમિનાથચરિત્ર ’ની રચના કરી. તે પછી ‘ નાભેય-નેમિ દ્વિસંધાનકાવ્ય ’ રચ્યું. પોતાના શિષ્યોને વાદીન્દ્ર બનાવ્યા. નવા શિષ્યો વધાર્યા, શાસનની વિવિધ રીતે સેવા કરીને છેવટે ૩૫ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમના ‘ નાભેય-નેમિ દ્વિસંધાન ’નું સંશોધન કવીશ્વર ધનપાલે કર્યું હતું.

શ્રીસૂરાચાર્ય સમર્થ વાદી, પ્રૌઢ પ્રજ્ઞાવાળા અને ધર્મપ્રચારની ધર્મશેષાળા પ્રભાવક આચાર્ય હતા. તેમનો સમય સં. ૧૦૭૦ થી સં. ૧૧૫૦નો કલ્પી શકાય.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રક. ૧૮, પ્રબંધચિંતામણિ)

આઠ ગોવિંદસૂરે, આઠ વર્ધમાનમૂરિ—

શ્રીગોવિંદાચાર્ય નિર્વૃત્તિકુવના ચૈત્યવાસી વાચનાચાર્ય હતા તેમનું બીજું નામ આઠ વિષ્ણુસૂરિ જણવા મળે છે તેમની પાસે ચૈત્યવાસી અને સવેગી એ દરેક શ્રમણો લણુતા હતા આચાર્ય પણ દરેકને પુત્ર જેવા વાત્મચથી લણાવતા હતા ઇતિહાસ તેમના ચરિત્રના માત્ર ત્રણ પ્રમગો રજૂ કરે છે મલવ છે કે આ આચાર્યે 'કર્મન્તવ'ની ટીકા રચી હોય

(૧) ધાગના નામ ભોજદેવે ગુજરાતના રાજા પ્રથમ ભીમદેવના પડિતોની પરીક્ષા કરવા માટે દેશાવાળો શ્વેક મોકલ્યો ત્યારે રાજા ભીમદેવે વાચનાચાર્ય ગોવિંદને રાજસભામાં બોલાવી આ ગાથા નો મણુસણુતો જવાળ આપવાની વિનંતિ કરી હતી પાસે બેઠેલા સૂત્રાચાર્યે તેના ઉત્તરમાં તરત જ અઘચં ગાથા બનાવી આપી પરિણામ એ આઠ્યુ કે, માગવા અને ગુજરાતની વચ્ચે તરતમાં અગડો થયો હતો તે અટકી ગયો અને ભોજરાજાએ આમ ત્રણ મોકની શ્રીસૂત્રાચાર્યને માળવામાં બોલાવ્યા હતા (પ્રકૃ ૩૮)

(૨) તેઓ ગુજરાતના રાજા પ્રથમ કર્ણદેવ (સં ૧૧૨૦ થી સં ૧૧૫૦)ના બાલમિત્ર હતા (પ્રમધ ૨૦)

(૩) રાજા સિદ્ધરાજના સમયે સામ્યમતનો વાદી સિંહ આવ્યો હતો, જે અજેય મનાતો હતો રાજાએ ગોવિંદાચાર્યને વિનંતિ કરી ગોવિંદાચાર્યની સૂચના મુજબ તેમના જ વિદ્યાશિષ્ય અને ભાવ દેવાચાર્યગૃહના આઠ વીરસૂરિએ મત્તમયૂરછદમાં અને અપહ્નુતિ અલકારમાં વાદની સ્થાપના કરી વાદી સિંહ તો આ કવિતા સાંભળી ને જ મૌન બની ગયો અને ગુજરાતની પડિતસભાને યશ મળ્યો

આ ઉલ્લેખો પરથી અષ્ટ છે કે, ગુજરાતના રાજાઓ ભીમદેવ કર્ણદેવ અને સિદ્ધરાજદેવ ગોવિંદાચાર્યના ભક્તો હતા વીરાચાર્ય જેવા તેમના વિદ્યાશિષ્યો હતા તેમનો સમય વિંસં ૧૦૮૦ થી ૧૧૮૦ ના મધ્યગાળામાં કંપી શકાય એમ છે આઠ ગોવિંદસૂરિનું બીજું નામ આઠ વિષ્ણુસૂરિ હોય તો તેઓ નિર્વૃત્તિકુલના અને કામ્યગૃહ

ના હતા. તેમના પદ્મધર આં વર્ધમાનસૂરિ હતા. આ ગોવિંદાચાર્ય વાચકવંશના આં ગોવિંદસૂરિથી બુદ્ધા હતા.

(—પ્રકં ૮, પૃં ૧૮૮, પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૯)

આં વર્ધમાનસૂરિ—તેઓ ગોવિંદસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૧૯૭ માં શાકટાયનના વ્યાકરણ પર ‘ગણુરત્નમહોદધિ’ નામનો ગ્રંથ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથે રચ્યો છે. તેમાં મૂળરૂપે શ્લોકબદ્ધ નામગણો આપ્યા છે અને તેની ટીકામાં ગણોના પ્રત્યેક પદની વ્યાખ્યા કરી છે. ઉદાહરણો તેમજ વિવિધ વૈયાકરણોના મતો આપી તેને બહુ વિશદ બનાવી છે.^૧ ‘ગણુરત્નમહોદધિ’ અને ‘સિદ્ધહેમન્યાસ’ની રચના સમકાલીન મનાય છે. આ આચાર્યે સિદ્ધરાજના વર્ણનરૂપે કોઈ ગ્રંથની રચના કરી હોય એમ માનવામાં આવે છે.

આં અલયદેવસૂરિ—તેમનો પરિચય અગાઉ (પ્રકરણ ૩૬, પૃં ૨૧૬)માં આવી ગયો છે.

આં મહેશ્વરસૂરિ—તેઓ પ્રસિદ્ધ મોટા જ્ઞાની અને યશસ્વી હતા. તેઓ સં ૧૧૦૦ ના ભાદરવા વદિ ૨ ને સોમવારે શ્રીપથાપુરીમાં શ્રીવિજય રાજના સમયે સ્વર્ગે ગયા. તેમને સાધુ દેવ નામે શિષ્ય હતા. (જૂઓ, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાં ૨, લેં : ૫૪૪)

કલકત્તામાં શ્રીપૂરણચંદ્ર નહારના જિનાલયમાં—

‘સં ૧૧૫૦ જેઠ શું ૧૦ મહેશ્વરાચાર્યશ્રાવક।’ એવો પ્રતિમાલેખ છે.

(—નહારજીનો જૈનલેખસંગ્રહ, લેં : ૩૮૭)

બીજા આં મહેશ્વર માટે (જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૧)

શ્રીચંદનાચાર્ય—આ આચાર્ય સંખંધી વિશેષ હકીકત મળતી નથી. પ્રાસંગિક વર્ણનોથી એટલું સમજાય છે કે, તેઓ માળવામાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પ્રારંભમાં વિદ્યમાન હતા, તેઓ શીઘ્ર કેવિ હતા, વૃદ્ધ સરસ્વતી બિરુદવાળા હતા. તેમણે સુલલિતપદોવાળી

૧. આ ગ્રંથ ૪૦ સં ૧૮૭૯ થી ૧૮૮૧ સુધીમાં એગલિંગે સંશોધન કરી બતાવ્યો છે.

‘અગ્રોકવતી-કથા’ રચેલી છે. મહાકવિ સોર્ઠીજીની ‘ઉદયમુંદરી કથા’ માં તેમને મહાકવિ તરીકે અને પોતાના મિત્રરૂપે ઓળખાવ્યા છે.

માલવરાજ લોજ (સં. ૧૦૫૨ થી સં. ૧૧૧૨) એક દિવસ સવારે શિલાનું નિશાન કરીને ધનુર્વેદનો અભ્યાસ કરતો હતો, ત્યારે શ્રીચંદનાચાર્ય પધાર્યા અને બોલ્યા કે—

વિદ્વા વિદ્વા ગિર્યેયં ભવતુ પરમતઃ કાર્યુર્કર્કાડિતેન

રાજન્ ! પાપાળવેધવ્યસનરસિકતાં મુષ્ઠ દેવ ! પ્રસન્ન ।

ક્રીડયં શ્વેત્ પ્રવૃદ્ધા કુલગિસ્ત્રિકુલં કેલિલક્ષ્યં કરોપિ

વ્યસ્તાઽધારા ધરિત્રી નૃપતિલ્લઃ ! તદા યાતિ પાતાલમૂલમ્ ।

‘હે રાજન્ ! શિલા તો વીંધાઈ ગઈ, હવે ધનુષની રમતથી બસ થયું. હે નૃપતિલ્લ ! જો આ આહત વધતી જાય અને તું કુળપર્વતોને નિશાન બનાવી વીંધવા લાગે તો આ પૃથ્વી આધાર રહિત બની પાતાળના તળિયે ચાલી જાય. માટે હે નરદેવ ! પથ્થરોને વીંધવા માટેની વધતી જતી આ આહતને તું છોડી દે, પ્રસન્ન થા.’

લોજરાજ આ રીતની પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને પ્રસન્ન થયો પરંતુ બીજી જ પળે આ શ્લોકનો બીજો કંઠિપત અર્થ ગોઠવીને નિરાશાપૂર્વક બોલ્યો કે, ‘તમને સર્વ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન હોવા છતાં તમે આ રચના ‘વ્યસ્તા ધારા’નો પ્રયોગ કર્યો છે તો ધારાનગરીનો નિકટમાં વિનાશ થવાનું સૂચવે છે. કેમકે, પ્રાચીન નિર્મિત્યોની સહજ રીતે નીકળેલી વાણી કદી જૂઠી પડતી નથી.

રાજા લોજની આ અટકળ સાચી પડી અને ધારા ઉપર નાશની મોખત ગગડી.

હાહલપતિ કલચૂરી રાજા કલ્પદેવ, ગુજરાતનો સોલંકી રાજા લીમદેવ અને કલ્પાટકનો રાજા સોમેશ્વર—એ ત્રણેયે એકીસાથે ધારા ઉપર હલ્લો કર્યો. લોજ રાજા આથી ગભરાઈ ગયો અને સં. ૧૧૧૨ માં તે જ રાતે મરણ પામ્યો ને ધારા નગરી ધ્વસ્ત થઈ.

(—જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૬૬)

ધારા નાશ પાગી અને ચંદનાચાર્યની અકસ્માત નીકળી પડેલી વાળી સાચી પડી. અંભવ છે કે, આ ચંદનાચાર્ય ચૈત્યવાસી હશે. તેઓ શીઘ્ર કવિ હતા એ વાત ચોક્કસ છે.

મલધારગચ્છ

ચિત્તોડના સુપ્રસિદ્ધ રાજા ગદ્ગદે અલવર વસાવ્યું અને રાણી હરિયદેવીના નામથી હર્ષપુર વસાવ્યું. પુષ્કરની પાસેનું હાંસોટ એ જ હર્ષપુર હતું. ત્યાં શ્રી જૈનસંઘે આઠ પ્રિયવ્રંધસૂરિની મન્ત્રિજમા શાખાના પ્રશ્રવાહનકુલના આચાર્યોને પધરાવ્યા અને ત્યારથી એ પ્રશ્રવાહનકુલના ધ્રમજોનું ‘હર્ષપુરીયગચ્છ’ નામ પડ્યું. તેમાં વિક્રમની બારમી સદીમાં આઠ વિજયસિંહસૂરિ થયા. તેમના શિષ્ય આઠ અલય-દેવસૂરિથી ગુજરાતના રાજા કર્ણુદેવ (સં. ૧૧૨૦ થી સં. ૧૧૫૦) ના સમયમાં હર્ષપુરીયગચ્છનું નામ ‘મલધારગચ્છ’ પડ્યું. આ ગચ્છની પરંપરા ઘણાં વર્ષો સુધી ચાલી હતી. તેના આચાર્યો કે શ્રીપૂજેની પરંપરાનો વિચ્છેદ થતાં તેમની ગાદીએ તપાગચ્છના શ્રીપૂજે બેસતા હતા. (જૂઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૭, ૫૬૮)

મલધારગચ્છની પટ્ટાવલી આ પ્રકારે મળે છે—

૧. આઠ અલયદેવસૂરિ—તેઓ હર્ષપુરીયગચ્છના આઠ વિજયસિંહસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ શરીર પ્રત્યે એકદમ નિઃસ્પૃહ હતા. વસ્ત્રોમાં માત્ર એક ચોલપટ્ટો અને એક પછેડી (ઉપરનું ચોદવાનું કપડું) પહેરતા હતા. તેઓ નિરંતર છઠ્ઠ-અઠ્ઠમનું તપ કરતા હતા. જાવજીવ સુધી પાંચ વિગયનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ મહા-વિદ્વાન હતા. તેમને ચક્રેશ્વરીદેવી પ્રસન્ન હતાં.

ગૂર્જરેશ્વર કર્ણુદેવ એક દિવસે બહાર જતો હતો. યુવરાજ (સિદ્ધરાજ) જયસિંહ પણ તેની સાથે હતો. ત્યારે તેમણે મેલા શરીર અને મેલાં કપડાંવાળા આઠ અલયદેવસૂરિને જોયા. તે આચાર્ય-શ્રીની કડક નિઃસ્પૃહતાથી પ્રસન્ન થઈ તેમને મલધારી (ઓલિયા)નું

બિરુદ આપ્યું. (સં ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦)¹.

વિદ્વાન વીરાચાર્યે તેમને સૂરિમંત્ર આપ્યો. તેઓ મૂરિમંત્રની આરાધનાથી દિનપ્રતિદિન વધુ પ્રભાવક બન્યા. ગ્રાકંભરીના સમ્મત વિશલદેવ (ત્રીજા વિઘ્નહરાજ)ના પુત્ર પ્રથમ પૃથ્વીરાજે (સં ૧૧) આચાર્યશ્રીના પત્રથી રણુથલોરના જૈન દેરાસર પર સોનાનો કલશ સ્થાપન કર્યો. આચાર્યશ્રીએ જ્ઞાતિયરમાં રાજા ભુવનપાલને ઉપદેશ આપી અહીંના અધિકારીઓએ લ૦ મહાવીરના દેરામરનો દરવાજો બંધ કરાવ્યો હતો તે ખોલાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ ચંદ્રવંશી ગણ એલક શ્રીપાલની વિનતિથી શ્રીપુર પધારી સં ૧૧૪૨ના માહ સુદિ ૫ ને રવિવારે લ૦ અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાજાએ અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની પૂજા માટે સિરપુર ગામ વસાવી આપ્યું અને પ્રતિમાજી ને સ્થળેથી પ્રગટ થયાં હતાં તે સ્થળે જળકુંડ બનાવી આપ્યો. આચાર્યશ્રીએ ત્યાંથી કુદપાકે તીર્થની યાત્રા કરી અને દેવગિરિમાં આવીને અતુર્ભાસ કર્યું.

સોરઠનો રાજા ખેગાર પણ તેમનો ભક્ત હતો.

આચાર્યશ્રીએ મેકતામાં કડમડયક્ષ તથા હજારો બ્રાહ્મણોને પ્રતિ ખોધી ત્યાં લ૦ મહાવીરવામીનું મંદિર કરાવ્યું. ગુજરાતના રાજવી મિદ્ધરાજ જયમિદ્ધે તેઓશ્રીના ઉપદેશથી પોતાના દેશમાં શ્રાવણ વદિ ૧૨ થી ભાદરવા સુદિ ૪ સુધીના પચુષ્ણપર્વ અને અગિયારમ વગેરે દિવસોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી, પશુવધ બંધ કરાવ્યો હતો.

૧ શ્રીવર્ણો વિરુદ્ તસ્ય મલહારીલપોષયત્ ॥૫॥

(-મવ૦ અ'૦ રાજસોમરકૃત ' ન્વવકેદકો ટીકા 'ની પ્રશસ્તિ, તથા પ્રાકૃત દ્વાથવપૃતિ-પ્રસન્નિ, સં ૧૩૮૭)

જસ્ય મલહારી નામ દિગ્ કચ્છેન નરવણાં ।

(-આ૦ પદ્મદેવકૃત સદ્ગુરુપદ્ધતિ)

જમસિંહરાયેષ...મયવધામો ઓસરિક્ષણ દુક્કરનારઓ સિંદિગ્ મલહારીતિ નામ ॥ (-જિનપ્રમથસિંહ 'વિવિધતીર્થકથા', કૃષ્ ૪ : ૪૦)

અને એ અંગેનું રાજકરમાન આપ્યું હતું.^૧ આચાર્યશ્રીની સૂચનાથી મહામાતૃ શાંતૂએ લડચના સમળીવિહાર જિનમંદિરમાં સોનાના કળશ ચડાવ્યા હતા.

તેમણે અનશન કર્યું ત્યારે તેરમા દિવસના ઉપવાસ વખતે પાટણના મુખ્ય શ્રાવક સીયકે ભરમાંદગીમાં મરતાં પહેલાં આચાર્યશ્રીના દર્શનની અલિલાષા, દર્શાવી. આચાર્યશ્રીએ ત્યાં જઈને તેને ઉપદેશ આપ્યો. તેની પાસે યોગ્ય ક્ષેત્રોમાં ૨૦ હજાર દ્રમ્મનું દાન કરાવ્યું. આચાર્યશ્રીએ કુલ ૪૭ દિવસનું અનશન પાળી સં ૧૧૬૮ લગલગમાં પાટણમાં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગગમન કર્યું, રાજ સિદ્ધ-રાજ અનશનમાં તેમના ખાસ દર્શન માટે ગયો હતો. આચાર્યના અંતિમ શયની પાલળી નીકળી ત્યારે રાજ તથા તેમના પરિવારે ગઢની પાછલી અટારીએ આવીને તેમના શયનાં અંતિમ દર્શન કર્યાં હતાં. લોકો આચાર્યશ્રીના અગ્નિસંસ્કારના કથાનેથી રાખ લઈ ગયા ત્યાં સુધી કે રાખ ન રહી ત્યારે ત્યાંની માટી પણ લઈ ગયા અને એ રીતે ત્યાં મોટો ઊંડો ખાડો ખની ગયો. તેમના શરીરની રાખ પણ પ્રભાવશાળી હતી.

આચાર્યશ્રી પરમ શાંત હતા. સૌ કોઈ તેમને જોતાં શાંત બની જતા હતા. તેમને રાજ-મહારાજઓ બહુ માનતા હતા. કેટલાયે મંત્રીઓ તો તેમના શિષ્ય જેવા પરમભક્ત બની ગયા હતા.

(—આં જયસિહસૂરિકૃત ‘ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૧૬૧; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘પ્રાકૃત દયાશ્રયમહા-કાવ્ય-વૃત્તિ’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૭; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘ન્યાયકંઠલીપન્નિકા’ પ્રશસ્તિ, સં ૧૩૮૫. આં પદ્મ-દેવસૂરિકૃત ‘સદ્ગુરુપદ્ધતિ’. આં ચંદ્રસૂરિકૃત ‘મુણિ-

૧. જોગ અર્ધમિહદેવો રાયા મળિઝગ સચલદેવમમ્મિ ।

કારાવિઓ અમારિ પજોગવળામ્મિ નિહિસુ ॥

एकादशीनुस्तरिनेपमारीमकारयन् जामनशानपूर्वम् ।

(—ધર્મોપદેશમ હા વિવરણ, પ્રક્ર ૩૫, ૫૦ ૬૧)

સુખચરિયં ' પ્રશસ્તિ, સં ૧૧૯૩; આં જિનપ્રભસૂરિ-
કૃત ' વિવિધતીર્થકલ્પ ' સં ૧૩૨૭ થી ૧૩૮૯; મહો-
પાધ્યાય લાવવિજયગણિકૃત ' અંતરીક્ષતીર્થમાહાત્મ્ય ' સં
૧૭૨૫, પિટસંનનો રિપોર્ટ, પૃ ૧૦, ૧૧, ૮૯, ૯૬)

૨. આં હેમચંદ્રસૂરિ—તેઓ આં અલયદેવસૂરિના શિષ્ય
હતા. એ સમયે એટલે ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલના
સમયે જૈનશાસનમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ નામના ત્રણ સમર્થ આચાર્યો
વિદ્યમાન હતા. મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિ એ સૌમાં ઉમ્મરથી
મોટા હતા. શાત અને પ્રભાવક હતા.

આં અલયદેવસૂરિના ઉપદેશથી મહામાત્ય પ્રદ્યુમ્ન વૈરાગ્ય
પામ્યો ત્યારે લાખોની મિલકત, રૂપાણી સ્ત્રીઓ-પત્નીઓ, સાદાથી
અને મંત્રીપદને છોડી દઈ દીક્ષા લીધી અને શાસ્ત્રો ભણી ગણીને
ગુરુમહારાજના હાથે આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે જ અંતે મલધાર
હેમચંદ્રસૂરિના નામથી ખ્યાતિ પામ્યા.

આં હેમચંદ્રસૂરિ સ્વભાવથી જ નમ્ર, વિનયશીલ, પરમ શાંત,
બહુશ્રુત, સત્યપ્રિય અને સ્થિતપ્રજ્ઞ હતા. તેમની જીવન ઘટનાઓ
અને ગ્રંથોમાં તેમના આ ગુણોની ઝળક મળે છે. તેઓ વધુ પ્રમાણ
માં ' ઉપમિતિભવપ્રપચા કથા ' નું વ્યાખ્યાન આપતા હતા, ત્યારથી
જ એ કથા વધુ પ્રસિદ્ધિ પામી. રાજા સિદ્ધરાજ તેમના નૈસર્ગિક
ગુણોથી આકર્ષાયો હતો. તે તેમના વ્યાખ્યાનમાં પોતાના પરિવાર
સાથે ઘણી વાર જતો હતો અને ચિત્તને સ્વસ્થ બનાવી વ્યાખ્યાન
સાંભળતો હતો. તેમના દર્શન માટે અવારનવાર આવતો હતો.
આંદાપ સંદાપ પણ કરતો હતો અને કોઈ કોઈ વાર આચાર્યશ્રીની
રાજમહેલમાં પધરામણી પણ કરાવતો હતો.

રાજાએ એક વાર આચાર્યશ્રીને રાજમહેલમાં પધરાવ્યા. જાણે
બેસાડી ડાલ વગેરે વસ્તુઓથી આચાર્યશ્રીની ત્રણ વાર આરતી
ઉતારી અને આચાર્યશ્રીના ચરણમાં પડીને તેમને પંચાંગ નમસ્કાર

કર્યા. પોતાને માટે પિરસાઈને આવેલા થાળમાંથી આચાર્યશ્રીને ચાર પ્રકારનો આહાર વહોરાવ્યો.

જાણે પોતાનું જીવન સફળ થયું એમ માનીને તેણે સહર્ષ જાહેર કર્યું કે, 'હું માનું છું કે આજે ભગ્ન મહાવીર સાક્ષાત્ મારા આંગણે પધાર્યા છે.'

રાજાએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ગુજરાતનાં જિનમંદિરો ઉપર સોનાના કળશ ચડાવ્યા.^૧

ભરૂચના દંડનાયક શાંતૂ મહેતાએ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સમલીપિહાર ઉપર સોનાનો કળશ ચડાવ્યો.

ધંધુકા, સાચોર વગેરેના જાણેના જાણેના કનડતા હતા. જાણેનાની રથયાત્રાના ઉત્સવમાં વિદ્ધ નાખતા હતા. રાજા સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી આ કનડગત દૂર કરાવી. રથયાત્રા નિર્વિધને નીકળી શકે એવો પાકો પ્રબંધ કરાવ્યો. રાજ્યના અમલદારોએ સત્તાના મદથી જિનમંદિરના લાગા બંધ કરાવ્યા હતા તે રાજાએ ફરીથી ચાલુ કરાવ્યા. કોઈ કોઈ ગામોમાં તો લાગાની રકમ રાજબળનામાં દાખલ થઈ ગઈ હતી તે પણ જાણેના દેરાસરોને પાછી અપાવી.

(-પિટર્સન રિપોર્ટ, પાન : ૧૪-૧૬)

એક દિવસે રાજા સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ખુશ થઈ દર સાલ માટે વર્ષના ૮૦ દિવસોમાં અમારિશાસન કર્યું. તે

૧. પ્રતિવોધ્ય સિદ્ધભૂવવમુદ્દકનકકલસૈર્યઃ ।

ઉત્તંસિતવાન્ પરિતઃ સ્વદેશ-પરદેશચૈત્યાનિ ॥૯

(-પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્યવૃત્તિ-પ્રશસ્તિ, સં. ૧૩૮૭, ન્યાયકંદલી-પંજિકા-પ્રશસ્તિ, સં. ૧૩૮૫, પિટર્સનનો રિપોર્ટ, પાન ૧૪, ૧૬)

સકલનિજધરિત્રીમધ્યમધ્યાસિતાનાં જિનપતિભવનાનાં તુજ્જશક્તાવલીપુ ।

અનઘયદુપદેશાત્ સિદ્ધરાજેન રાજા સ્ફુરદવિરલભાસઃ સ્થાપિતા સ્વર્ણકુમ્ભાઃ ॥

(-પિટર્સન રિપોર્ટ, પાન : ૮૬)

શાસન તામ્રપત્ર પર લખાવી આચાર્યશ્રીના ચરણમાં અર્પણ કર્યું.^૧

આં દેવપ્રભસૂરિ સિદ્ધરાજના એ શાસનને દૂંઠાક્ષરીમાં આ રીતે રજૂ કરે છે—“મલધારી આં અલયદેવના પટ્ટરૂપી આકાશમાં આં હેમચંદ્રરૂપી ચંદ્ર બિગ્યો. રાજા સિદ્ધરાજે તેના વચનરૂપી અમીતું પાન કર્યું અને રાજ્યના સૌ પ્રાણીઓ દીર્ઘાયુષી બન્યા.”^૨

આં હેમચંદ્રના ઉપદેશથી પાટણથી ગિરનારતીર્થ અને શત્રું જયતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ નીકળ્યો. આચાર્યશ્રી પણ સાથે જ હતા. શ્રીસંઘે વણુથડીમાં પડાવ નાખ્યો. સંઘના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ નાહી-ધોઈ શરીરે કેસર ચોળી, બહુમૂલ્ય વસ્ત્રો પહેરી, રત્નજડિત દાગીના ધારણ કરી દેરાસરમાં દર્શન-પૂજા-પ્રભાવના કરી રહ્યા હતા. સઘપતિ પાસે પણ ઘણું ધન સાથે હતું. આ બધું જોઈ સોરઠના રાજા રા'ખેંગારની દાનત બગડી.

“લંગારસ્ત સુદ્ધાપહુળો જાયં મળે દુદ્ધં ॥” ૬૮

પાસવાનોએ પણ રાજાને ચડાવ્યો કે, “રાજાનું સમજી લે કે ગુજરાત પાટણનું ઘણું ધન તારા પુણ્યપ્રતાપે તારે આંગણે આપ્યું છે. માન કે, લક્ષ્મી તને ચાંદલો કરવા આવી છે.

“તા ગિણ્દ તુમ્હં યયે મહારો હોઈ તુહ જહા પોદો ।

સંમાયિજઈ ગાળં એકાઈ દઝ્વકોડીઈ ॥૭૦॥”

રાજાનું! આ સંઘને લૂંટી લે, તારો ખર્ચનો છલકાઈ જશે. એક કરોડનું લેખું મંલવે છે.

૧. પ્રતિવર્ષે જીવરક્ષા અસીત્યદમસીત્યદમ્ ।

વસ્યોપદેશાત્ સિદ્ધેશ તામ્રપત્રેષ્વસીલિખત્ ॥૧૦॥

(—પ્રાકૃત દ્વાચાથપદ્ધતિ પ્રકરિત, ન્યાયકંડોપનિષદ-પ્રકરિત)

૨. રાજા રાજ્યના કેવળ મનુષ્યોનો જ નહીં પણ સમગ્ર પ્રાણીઓનો રક્ષક બને છે ત્યારે તેનું રાજ્ય બહુ તપે છે. રા'ખેંગાર, રાજા સિદ્ધરાજ, રાજા કુમારપાલ, ગાદશાહ અકબર, કમ્બજનરેશ અને મેરમીનરેશ વાપણ હોર વગેરે અનેક દાખલાઓ એ અંગે મળે છે.

આ સાંભળી રાજાનું મન પીગળી ગયું. તેણે સર્વસ્વ લૂંટી લેવાનો મનસૂબો કરી લીધો પણ તેને રાજમર્યાદાનો ભંગ અને અપયશનો મોટો ડર હતો, તેથી શું કરવું એની વિમાસણમાં તે પડી ગયો. તેણે સંઘને બાણી-બેઈને એક દિવસ અહીં વધુ રોકાણ કરાવ્યું. એક દિવસ તે સંઘપતિને મળ્યો જ નહીં. બીજે દિવસે રાજકુટુંબમાં કોઈ મોટું મરણ થયું. આં હેમચંદ્રે રાજા ખેંગારનું મન પારખી લીધું હતું તેથી તેમણે આ મરણના ખાનાથી રાજ-મહેલમાં જઈ રાજાને ઉપદેશ આપ્યો. રાજાવીને નીતિના માર્ગે દોર-વાણી આપી. રાજાએ પણ ઉપકાર માની પ્રસન્ન થઈને સંઘને આગળ પ્રયાણ કરવાની રજા આપી. સંઘ ત્યાંથી રવાના થઈ શત્રુ-જયતીર્થની યાત્રા કરી પાટણ ગયો.

શ્રીસંઘે ગિરનારતીર્થને ૫૦,૦૦૦ અને શત્રુજયતીર્થને ૩૦,૦૦૦ પારુત્યની ભેટ ધરી હતી.

(આં ચંદ્રસૂરિકૃત મુણિસુવચચરિયં, ગાથા : ૬૩ થી ૭૬)

મલધાર હેમચંદ્રસૂરિએ નીચે પ્રમાણેના અંથોની રચના કરી છે, જેનું પ્રમાણ લગભગ લાખ શ્લોક જેટલું થાય છે—

૧. આવસ્સય ટિખ્ખણુંક-આવશ્યકપ્રદેશવ્યાખ્યા, અં : ૫૦૦૦.
૨. સયગ કમ્મગ્ગંથ વિવરણ, અં : ૪૦૦૦-
૩. આણુઓગદારસુત્તવિત્તી, અં ૬૦૦૦.
૪. ઉવએસમાલા-પુખ્ફમાલાપગરણ મૂલ, અં :
૫. પુખ્ફમાલા સ્વોપસ્રવૃત્તિ, અં : ૧૪૦૦૦.
૬. જીવસમાસ વિવરણ, અં : ૭૦૦૦, સં ૧૧૬૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૪ ને સોમવાર, પાટણ. (તેમણે સં ૧૧૬૪ માં રચેલા આ

૧. ગ્રન્થલક્ષવિનિર્માતા નિર્ગ્રન્થાનાં વિશેષકઃ ॥૮॥

(—ન્યાયકંદલીપંજિકા-પ્રશસ્તિ)

येन ग्रथितग्रन्थस्य लक्षमेकं मनाक् सनम् ॥

(—આં જયસિંહસૂરિકૃત ‘ધર્મોપદેશમાલા વિવરણ’)

વિવરણની તાડપ્રતિ આજે ખંભાતમાં વિદ્યમાન છે. એટલે
અંથકારના હાથે જ લખાયેલી આ પ્રતિ ગણાય છે.)^૧

૭. લવલાવના-મૂલ, અં ૧૧૭૦, મેડતા અને છત્રાપદ્મી.

૮. લવલાવના સ્વોપસૃષ્ટિ, અં ૧૩૦૦૦, અં ૧૧૭૦,
મેડતા છત્રાપદ્મી.

૯. નંદિસુત્ત ટિપ્પન.

૧૦. વિસેસાવસ્સય-બહુવૃત્તિ, અં : ૨૮૦૦૦, અં ૧૧૭૫.

તેમને ‘વિસેસાવસ્સય’ વૃત્તિ રચવામાં ૧. ૫૦ અભયકુમાર,
૨. ૫૦ ધનદેવ ગણિ, ૩. ૫૦ જિનભદ્ર ગણિ, ૪. ૫૦ લક્ષ્મણ
ગણિ, ૫. મુનિ વિબુધચંદ્ર, તથા ૬. સાધ્વી આણંદશ્રી મહંતરા
અને ૭. સાધ્વી વીરમતી ગણિનીએ સહાય કરી હતી.

તેમના અથોમાં લવલીકુતાનો પરિચય આ પ્રકારે મળે છે—
‘મને શુરુજનોએ જ્ઞાન આપ્યું છે. હું તેમાંથી જે જે સમજ્યો છું તેને
આત્મસ્મરણ માટે મેં અહીં ગોઠવ્યું છે. આમાં જે જે દોષો હોય તે
મુનિજનોએ મારા ઉપર પ્રસન્ન બનીને શોધવા. કેમકે જગતમાં સૌ
કર્મને આધીન છે. સૌ છંદસ્થ છે અને મારા જેવા તો સદ્બુદ્ધિ-
વિહોણા છે, ને મતિવિભ્રમ તો કેને થતો નથી ?’ (—આવસ્સય ટિપ્પન)

તેમના શિષ્યોમાં ચાર બહુ પ્રસિદ્ધ હતા.

૧. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેમણે અં ૧૧૯૧ ના માહ વદિ
૩ ના રોજ કૃષ્ણર્ષિના શિષ્ય આં જયસિંહસૂરિની ‘ધર્મેપિદેશમાલા’
ગાથા : ૬૮ નું વિવરણ અં : ૧૪૪૭૧ રચ્યું, જેમાં તેમના શુરુભાર્ગ
૫૦ અભયકુમાર ગણિએ સહાય કરી હતી. આ આચાર્ય ઘણા
રૂપાળા અને શાંત હતા.

૨. આં ચંદ્રસૂરિ—તેઓ લાટદેશના નાણાપ્રધાન મંત્રી હતા.

૩. આં વિબુધચંદ્ર—તે પણ લાટદેશના મંત્રી હતા. તેમણે
મંત્રીપદ તજી દર્શ દીક્ષા લીધી. તેમણે શુરુદેવની ‘વિસેસાવસ્સય’ની

ખૃદ્દૃવૃત્તિનું તથા આં ચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘મુણિસુવ્યયચરિયં’ નું સંશોધન કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય પદ્મચંદ્ર હતા.

૪. પં લક્ષ્મણ ગણિ—તેમણે સં ૧૧૯૯ના માહ સુદિ ૧૦ના રોજ ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલના રાજ્યમાં માંડલમાં ‘સુપાસનાહચરિયં’ અંથાગ્ર : ૧૦૦૦૦ પ્રમાણ રચ્યું છે.

આં હેમચંદ્રસૂરિએ ઘણી ધર્મપ્રભાવના કરી હતી. ગિરનાર તીર્થનો કબજો અપાવ્યો હતો. અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. સાધુઓનો થતો પરાજય નિવાર્યો હતો. ચૈત્યવાસનો ફેલાવો ન થાય એ માટે તેમણે સક્રિય પ્રયત્ન કર્યો હતો. જિનમંદિરો માટે થતાં વિદ્વો દૂર કરાવ્યાં હતાં. લગભગ એક લાખ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથોની રચના કરેલી છે.

તેઓ સાત દિવસનું અનશન કરી પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. રાજ સિદ્ધરાજ તેમની સ્મશાન યાત્રામાં થોડાએક માર્ગ સુધી સાથે ગયો હતો અને એ રીતે પોતાનો આચાર્યશ્રી પ્રત્યેનો હાર્દિક પૂજ્યભાવ વ્યક્ત કર્યો હતો.

આચાર્યશ્રી પરમનૈષ્ઠિક પં એતાંબચાર્ય લટારક તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. એકંદર તેઓ વિક્રમની બારમી શતાબ્દીના પ્રભાવક આચાર્ય હતા.

(જૂઓ, જીવસમાસની સ્વલિખિત પ્રત)

(—આં ચંદ્રસૂરિકૃત ‘સણુયકુમારચરિયં’ અને ‘મુણિસુવ્યયચરિયં’ પ્રશસ્તિઓ, આં વિજયસિહસૂરિકૃત ‘ધર્મોપદેશ-માલાવિવરણ’-પ્રશસ્તિ, પં લક્ષ્મણગણિકૃત ‘સુપાસનાહચરિયં’-પ્રશસ્તિ; આં દેવપ્રભસૂરિકૃત ‘ન્યાયાવતાર-ટિપ્પન, આં દેવલદ્રકૃત ‘પાંડવાયન’; આં રાજશેખરસૂરિકૃત ‘ન્યાયકંદલીપ’-જિહ્વા-પ્રશસ્તિ અને પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયમહા-કાવ્યવૃત્તિ’-પ્રશસ્તિ; પિટર્સન રિપોર્ટ પાં ૮૯ થી ૯૬, જૈનસત્યપ્રકાશ’ ક્રમાંક ૧૩૬; ‘જૈન’ અંક તા-૨-૧૦-૧૯૨૭. પાન ૬૯૭)

૨. આં હેમચંદ્રસૂરિ પોતે ‘જીવસમાસની વૃત્તિ’ માં પોતાનો પરિચય આપે છે કે, ‘યમ, નિયમ, સ્વાધ્યાય અને પદ્મસ્થધ્યાનાનુષ્ઠાનરત,

પરમનૈષ્ઠિક પંડિત શ્વેતાંબરાચાર્ય ભટ્ટારક શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય સં. ૧૧૬૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૪ ને સોમવારે પાટણમાં જયસિંહના રાજ્યમાં 'જીવમમાનવૃત્તિ' (અં. : ૭૦૦) લખી છે. આ પ્રતિ આજે ખંભાતના ભડારમા વિદ્યમાન છે. (—પ્રશસ્તિ : ૧૪)

આં હેમચંદ્રસૂરિના ચાર શિષ્યો પ્રસિદ્ધ હતા. આ સિવાય બીજા શિષ્યો પણ હતા. તેમની પણ જે શિષ્યપરંપરા ચાલી તે આ પ્રકારે છે—

૩. મલધારી ભટ્ટારક માધવચંદ્રસૂરિ—તેઓ ધર્મ, ઉપશમ અને દમની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ હતા.

૪. ભં. અમૃતચંદ્રસૂરિ—તેઓ ભરત પોરવાણના વંશજ પદ્મસિંહ પોરવાણની પુત્રી મોહિણીદેવી, જે કદુકરાજ પોરવાણની પત્ની હતી, તેને અમૃતલાલ નામે પુત્ર હતો. તેઓ ભં. માધવચંદ્રના શિષ્ય થયા અને ભટ્ટારક બન્યા.

તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી, મોટા તપસ્વી, મહાત્યાગી, વિદ્વાન, મોટા વાદી અને સર્વ વિદ્યામા પ્રવીણ હતા. જૈનશાસનની રક્ષામાં સમર્થ હતા. તેઓ જગમ સરસ્વતી સ્વરૂપ હતા. એક વાર તેઓ વિહાર કરતા કરતા બં. ભણવાડુ—પાટણમાં પધાર્યા. ત્યારે અહીંના શાસક રાજા રણધીંગનો પુત્ર બં.લાલનો માહલિક ભૂલો નામે ઠાકોર હતો, તે ઠાં. ગોહિલનો પુત્ર હતો. એ સમયે બં. ભણવાડુમાં શ્રીમાત્રીતાતિની શાખા ગુર્જરવંશના જૈનો હતા, તે સૌ ભં. અમૃતચંદ્રસૂરિના ભક્તો હતા. તેમનો એક ગુર્જરવંશનો શેઠ રત્નલુ (દેવલુ) નામે વિદ્વાન હતો. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતભાષાનો બહુકાર હતો અને વિવેકી જૈન હતો. તેને પપાઈ નામે પત્નીથી ત્રણ પુત્રો થયા. તે આ પ્રમાણે—

(૧) સિંહ—શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી શ્વેતાંબર જૈન હતો. તે બહુ હતો પણ ભં. અમૃતચંદ્રસૂરિની કૃપાથી સરસ્વતીદેવીનું વરદાન મેળવી

૧. આ બં. ભણવાડુ તે બ્રાહ્મણવાડા તીર્થ કે વરમાણ મંભવે છે અને બદલાય તે ગુર્જરેશ્વર કુમારપાણનો વિરોધી રાજા બદલાય સંભવે છે

(જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૮)

સિદ્ધ સારસ્વત ધન્યો. તે ચાર લાપાનો વિદ્વાન હતો. પં. સિદ્ધે સં.માં બંધાડવાડુમાં અપભ્રંશલાપામાં ‘પન્નજુન્નકહા’ (પન્નજુન્ન-ચરિય)ની રચના કરી હતી. તેણે આ કથામાં દરેક સંધિના છેડે શાર્દૂલવિકીડિત છંદમાં બનાવેલો એકેક શ્લોક બેલ્યો છે, જેમાં તેણે જરૂરી બાબત તથા પોતાનો અને પોતાના વંશનો પરિચય રજૂ કર્યો છે.

(૨) શુભંકર—તે પ્રેમાળ હતો અને સન્નનોને પ્રિય હતો. વિદ્વાન અને જ્ઞાની હતો. રાજના જેવો પ્રભાવશાળી હતો.

(૩) સાધારણ—તે દેખાવડો હતો અને જૈનધર્મમાં અત્યંત પ્રેમવાળો હતો. (—પન્નજુન્નકહા)

૩. આં ચંદ્રસૂરિ—તેઓ રાજ સિદ્ધરાજના લાટદેશ ખાતેના નાણાપ્રધાન હતા. તેમણે રાજમુદ્રા છોડી દઈ સાધુમુદ્રા ગ્રહણ કરીને જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી હતી.

તેમણે નીચે મુજબના ગ્રંથો બનાવ્યા છે—

૧. મુણિમુવ્વચચરિય—ગ્રંથાંક : ૧૦૯૯૪. તેઓ જ્યારે ધોળકામાં આવ્યા અને શેઠ ધવલ પોરવાડેના ભરૂચાવસહીના નામથી ઓળખાતા ભં. મુનિમુવ્વતસ્વામીનાં દર્શન કરવા પધાર્યા ત્યારે શેઠે તેમને ‘મુનિમુવ્વત-ચરિત્ર’ રચવાની વિનંતિ કરી. આથી આચાર્યશ્રીએ આશાવલમાં શેઠ નાગિલ શ્રીમાલીના પુત્રોની વસતિમાં ચતુર્માસ નિર્ગમન કર્યું અને સં. ૧૧૬૩ ના આસો વદિ અમાવાસ્યાના દિવસે આ ચરિત્રની રચના પૂર્ણ કરી. ‘સણકુમારચરિય’ તેનો જ અવાંતર ભાગ છે.

૨. સંગહણીસુત્ત—આં જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણના ‘સંગ-હણીસુત્ત’ના આધારે આ ગ્રંથની રચના કરી.

૩. લઘુસમાસ—મોટા ‘ક્ષેત્રસમાસ’માંથી ઉદ્ધારણે આ ગ્રંથની રચના કરેલી છે. તેની પ્રારંભગાથા આ પ્રકારે છે—

‘નમિત્તું વીર સયલ્લથમાસંગં ।’

। આં ચંદ્રસૂરિની પાટે બે આચાર્યો થયા.

(૧) આં મુનિચંદ્રસૂરિ. (જૂઓ, પટ્ટાંક ૪)

(૨) આં દેવપ્રભસૂરિ—તેઓ એમના સમયના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન હતા આં મુનિચંદ્રસૂરિએ તેમને આચાર્યપદવી આપી હતી તેમણે પોતાના ગુરુએ રચેલા ‘સગહણીસુત’ અને ‘ખિત્તસમાસ’ની વૃત્તિઓ ગી છે જેમા આગમ ગ્રંથો, ટીકાઓ વગેરેના આધારે ભૂગોળ-ખગોળનું વિશદ પ્રતિપાદન કરેલું છે તેમણે ‘ન્યાયાવતાર’ પર આં સિદ્ધર્ષિએ રચેલી વૃત્તિ ઉપર ટિપ્પન રચેલું છે

૪ આં મુનિચંદ્રસૂરિ—જેમણે ઔતુકચવશી રાજા આનંદને દીક્ષા આપી હતી તેમના વિશે પ્રસંગ એવો બન્યો કે, એક દિવસ રાજા આનંદ શિકારે ગયો હતો ત્યાં તેને ભારે કંઠનો અનુભવ થયો આં મુનિચંદ્રસૂરિના દર્શને જઈને તેણે પોતાની વીનક કથા કહી તે ઉપરથી તેમણે ઉપદેશ આપ્યો અને તે વૈરાગ્યવાસિત થતા સસારની માયાતણ હઈ આં મુનિચંદ્રના ચરણે ગયો અને દીક્ષા અંગીકાર કરી

આં મુનિચંદ્રસૂરિની પાઠે ત્રણ આચાર્યો (૧) આં દેવાનંદસૂરિ, (૨) આં દેવપ્રભસૂરિ, (૩) આં યશોભદ્રસૂરિ થયા

૫ આં દેવપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી ધોળકાના રાજા વીરધવલે માસ, શિકાર અને મદિરાનો ત્યાગ કર્યો તે રાજા તેમના ઉપદેશથી તત્વનો બાણકાં અને બુદ્ધિશાળી બન્યો હતો

(—મળ ધર્મિતામણિ)

આચાર્યશ્રીએ પાડવાયન તથા ધર્મસાર (મુગાવતીચરિત્ર) ગ્રંથો ગયા છે આ પાડવાયનને આં યશોભદ્રસૂરિ જોઈ ગયા હતા અને જ્ઞાનમૂર્તિ આં નરચંદ્રસૂરિએ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર તેનું સંશોધન કર્યું હતું તેઓ પોતાને કૌટુંબિક ગણ, વક્ષસમાન ફેલાતી મધ્યમા શાખા, પ્રજ્ઞવાહન કુલ, સુમનોથી શોભતા હર્ષપુરીચગચ્છ અને મવધાગચ્છના બતાવે છે

(—પાડવાયન પ્રશસ્તિ)

૬ આં નરચંદ્રસૂરિ—આં દેવાનંદસૂરિ અને આં દેવપ્રભસૂરિની પાઠે આં નરચંદ્રસૂરિ થયા^૧ તે જ્ઞાનમૂર્તિ હતા

૧ દેવાનંદમુનીશ્વરપદ્મજ્ઞસેવનકવચ્ચરણ :

પયોતિ શાસ્ત્રમકાર્પીદ મરચન્દ્રાક્યો મુનિચર ॥ (—નાગચંદ્ર જ્યોતિષ)

આં નરચંદ્રસૂરિ ભારે બુદ્ધિશાળી હતા. તેમને સરસ્વતી પ્રસન્ન હતાં. તેઓ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના મોસાળ પક્ષના ધર્માચાર્ય હતા. તેઓ મંત્રી વસ્તુપાલના ગાઢ સંબંધમાં હતા. તેઓ તેમને ખૂબ માનતા હતા. તેમણે તેમના સંબંધથી જ સંં ૧૨૭૬-૭૭ માં શત્રુજયતીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ મંત્રી વસ્તુપાલના માથે હાથ મૂક્યો હતો. પોતે છેલ્લા બિમાર પડ્યા ત્યારે મહામંત્રી વસ્તુપાલને જણાવ્યું કે, 'હવે મારું આયુષ્ય પૂરું થયું છે અને તું પણ અગિયારમે વર્ષે' (સંં ૧૨૮૮ના ભાદરવા સુદિ ૧૦ અથવા સંં ૧૨૮૬ માહ સુદિ....રવિવારે સ્વર્ગવાસી બનીશ. તેમણે આ પ્રમાણે કહી મંત્રીને ધર્મોપદેશ આપ્યો. અને સંં ૧૨૮૮ ના ભાદરવા સુદિ ૧૦ ના રોજ સ્વર્ગવાસ કર્યો. રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ આં નરચંદ્રસૂરિ પાસે 'ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર'નું અધ્યયન કર્યું હતું. રાજપુરોહિત સોમેશ્વરદેવે આં નરચંદ્રને 'કીર્તિકૌમુદી'માં મહાકવિ તરીકે નવાજ્યા છે.

આં નરચંદ્રસૂરિએ નીચે પ્રમાણેના ગ્રંથો રચેલા જાણવા મળે છે—

- (૧) યમકમય ચતુર્વિંશતિ જિનરાજસ્તોત્ર, સ્તુતિકાવ્યો સુભાષિતો.
- (૨) કથા ૧૫ રત્નસાગર, મંત્રી વસ્તુપાલની પ્રેરણાથી રચના કરી.
- (૩) જ્યોતિષ્સાર (નારચંદ્ર જૈન જ્યોતિષ).
- (૪) શ્રીધરકૃત 'ન્યાયકંઢલી' ઉપર ટિપ્પન.^૧

તત્ક્રમિકો દેવપ્રમસૂરિઃ કિલ પાણ્ડવાયનચરિત્રમ્ ॥૧૩॥

તદીયસિંહાસનસાર્વભૌમઃ સૂરીશ્વરઃ શ્રીનરચન્દ્રનામા ॥૧૪॥

(—ન્યાયકંઢલી પ્રશરિત)

૧. મહર્ષિ કણ્વાદના 'તર્કસંગ્રહ' ઉપર પ્રશસ્તપાદે ભાષ્ય રચ્યું છે, તેના ઉપર ચાર ટીકાઓ બની છે—૧. બ્યોમશિવાચાર્યની બ્યોમવતી, ૨. શ્રીધરાચાર્યની ન્યાયકંઢલી, ૩. ઉદયનાચાર્યની કિરણુવત્તી અને ૪. શ્રીવત્સાચાર્યની લીલાવતી.

આં નરચંદ્રસૂરિએ 'ન્યાયકંઢલી' પર ટિપ્પન રચ્યું છે અને આં રાજશેખરસૂરિએ 'પંજિકા' રચી છે.

(૫) મુશરિફત ‘અનર્ધરાધવ’ પર ટિપ્પન (અં : ૨૩૫૦) આં વિમલસૂરિની પ્રેરણાથી રચ્યું.

(૬) સિદ્ધહેમ-પ્રાકૃતદીપિકા, અં : ૧૫૦૦.

(૭) સંજોહપંચામ્રિયા ઉપદેશ.

(૮-૯) ગિરનાર પર મંત્રી વસ્તુપાલે બંધાવેલા જિનમંદિરની બે પ્રશસ્તિઓ સં : ૧૨૮૮.

(૧૦) વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિ, સ્લો : ૨૬.

આં ઉપરાંત તેમણે આં દેવપ્રભના ‘પાંડવાયન’ તથા આં ઉદયપ્રભસૂરિના ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ (સં : ૧૨૮૮)નું સંશોધન કર્યું હતું.

આં નરચંદ્રના^૧ શિષ્યે રચેલા અંથો નીચે મુજબ જાણવા મળે છે—

(૧) આં નરેંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ આં નરચંદ્રના પ્રિય શિષ્ય હતા. મોટા તપસ્વી અને પ્રકાંડ વાદી હતા. તેમણે ઘણા વાતીઓને છુટ્યા હતા, રાજાઓને પ્રતિજ્ઞા કર્યો હતો. મહામાત્ય વસ્તુપાલના આગ્રહથી તેમણે ‘અલંકારમહોદધિ’ (પ્રકાશ : ૮) નામે અંથની રચના કરેલી છે. તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ પણ રચી છે. ‘કાકુસ્થકેલિ’ (અં : ૧૫૦૦) ‘વિવેકપાદપ, વિવેકકલિકા’, ગિરનાર પર મંત્રી વસ્તુપાલે બંધાવેલા જૈન મંદિરની પ્રશસ્તિઓ સં : ૧૨૮૮ વગેરે રચ્યાં છે. તેમણે રચેલું ‘કાકુસ્થકેલિ’ એમના સમયમાં લખવાયું હતું.

(૨) આં પદ્મદેવસૂરિ.

(૩) પં : ગુણવદ્ધલ—તેમણે આં નરચંદ્રની પ્રેરણાથી સં : ૧૨૭૧ માં ‘વ્યાકરણચતુષ્કિકા’ રચી છે.

(—વસ્તુપાલચરિત્ર, ન્યાયકંદલીપનિકાપ્રશસ્તિ, જ્યોતિષ સાર-પ્રશસ્તિ, દિનશુદ્ધિદીપિકા પ્રસ્તાવના, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં : ૨૪, પૃ : ૪૦૩; ડો : ભોગીલાલ સાંકેસરાકૃત ‘વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડલ’

હર્ષપુરીયગચ્છના મલધારી આચાર્યની આજ્ઞાપાલક સાધ્વી અનિત-
સુંદરી ગણિનીએ સં ૧૨૫૮ ના શ્રાં સુદિ ૭ ને સોમવારે પાટણમાં
'ત્રિપણ્ડિલાધ્ય' લખ્યું.

૭. આં પદ્મદેવસૂરિ—એમના સમયમાં થયેલા આં પ્રલા-
નદસૂરિનો સં ૧૩૨૧ નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૮. આં તિલકસૂરિ—તેમનો સં ૧૩૭૮ નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૯. આં રાજશેખરસૂરિ—તેમણે શ્રીધરની 'ન્યાયકંઠલી'
ઉપર પંજિકા સં ૧૩૮૫, પ્રાકૃત દ્રવ્યાશ્રયમહાકાવ્યવૃત્તિ સં ૧૩૮૭,
વિનોદાત્મક ચતુરશીતિપ્રબંધકથાકોશ (૮૪ કથા), સ્યાદ્વાદ-
કલિકા, દાનપટ્ટત્રિશિકા, પદ્મદર્શનસમુચ્ચય (શ્લોક ૧૮૦), પ્રબંધકોશ
(ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ) સં ૧૪૦૫, નેમિનાથકાગ સં ૧૪૦૫ વગેરે
ગ્રંથોની રચના કરી છે.

તેમણે આં મેરુતુંગસૂરિના 'સ્તંભનેદ્રપ્રબંધ'નું સંશોધન કર્યું
હતું. 'રાજગચ્છપદ્માવલી'માં તેમને વાદિગંધહસ્તિ યતાવ્યા છે. (પૃ ૬૫)

તેમણે કટારવીર દુઃસાધવંશના શેઠ બપ્પકે, જેણે બખ્સુલીમાં
જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું, તેનો પુત્ર શુણ્ણપાલ, જે સવાલકમાં
જન્મ્યો હતો, તેના પુત્ર નૂનક, તેનો પુત્ર સાઠક, તેનો પુત્ર જગત્ત-
સિંહ મહમ્મુદ બેગડાનો માનીતો હતો. તે જગત્તસિંહને શ્રીદેવી-
પત્ની હતી, તેના પુત્ર મહણ્ણસિંહની વિનતિથી આચાર્યશ્રીએ
સં ૧૪૦૫ ના જેઠ સુદિ ૭ ના રોજ દિલ્હીમાં જગત્તસિંહની વસતિમાં
રહીને 'પ્રબંધકોશ'ની રચના કરી.

તેમના સં ૧૩૮૭, સં ૧૪૧૮ ના શિલાલેખો મળે છે.

૧. દુઃસાધવંશ માટે જુઓ પ્રક ૪૩.

૨. પ્રતિમાલેખો માટે જુઓ પૂં શ્રીજયંતવિજયજીનો 'અણ્ણદ પ્રાચીન
જૈનલેખસંદોહ, શ્રીજિનવિજયજીનો 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા ૨ અને
'જૈન'નો અંક : ૧૩-૧-૧૯૫૪, સં ૨૦૧૦ જેઠ સુદિ ૯ ના દિવસે પ્રગટ
થયેલી પ્રતિમાનો લેખ.

તેમણે સં. ૧૦૧૦ માં વડગચ્છના આ. મુનિભદ્રસૂરિએ રચેલા ‘શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય’નું સંશોધન કર્યું હતું. આ કાવ્યકર્તા તેમને સૌમ્યમૂર્તિ તરીકે નવાજે છે.

(-શાંતિનાથચરિત્ર પ્રચલિત, શ્લોક ૧૧)

સાર્થ પુનઃપ્રયાગચ્છના આ. પં. જ્ઞાનચંદ્રે ‘રત્નાકરાવતારિકા’ ઉપર ટિપ્પણ રચેલું છે તેનું પણ તેમણે જ સંશોધન કર્યું હતું. આ સિવાય તેમણે ‘સૂરિમંત્રવિચાર’ નામે કૃતિ રચેલી છે.

આ. રાજશેખરસૂરિના શિષ્ય પં. સુધાકલશે સં. ૧૩૮૦ માં ‘સંગીતોપનિષદ્’, સ. ૧૪૦૬ માં ‘સંગીતોપનિષત્સાર’ (અ. ૬) રચ્યા છે.

આ. મુનિશેખરસૂરિ—તેમનો સં. ૧૪૨૮ ના વૈશાખ વદિ ૧ નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૧૧. આ. મુનિસાગરસૂરિ—તેમના સં. ૧૫૫૪, સં. ૧૫૫૫ ના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

૧૨. આ. ગુણસાગરસૂરિ—જા. ગુણસુંદરના (?) સં. ૧૫૨૨ના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

આ. ગુણસાગરજીની પાટે આ. લક્ષ્મીસાગરસૂરિ થયા. તેઓ સં. ૧૫૪૮ માં આચાર્ય થયા. મં. ૧૫૭૫ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે ‘વસ્તુપાલરાસ’ની રચના કરેલી છે.

મહાધારગચ્છના જૈનો—

મહાધારગચ્છના આચાર્યોએ બનાવેલા જૈનગોત્રોનાં નામો નીચે મુજબ મળે છે—

૧. પગારિયા (ગાલીયા, કોઠારી, સીંધી), ૨. કોઠારી, ૩. ગિરિયા, ૪. જંબ, ૫. ગંજ, ૬. ગહેલડા અને ૭. ખીમમરા.

આ ગોત્રો મહાધારગચ્છના મુનિવરો અને શ્રીપૂજેની પરંપરાનો વિચ્છેદ થતાં તપગચ્છના શ્રીપૂજેની સત્તામાં આવ્યાં છે. એટલે આજે આ ગોત્રો તપગચ્છનાં મનાય છે.

(-મહાધારગચ્છના કુલગુરુઓની વહીઓના આધારે)

મહાકવિ ધનપાલ—

મધ્યદેશના આંકાશ્યનગરનો ગ્રામ્યણ દેવર્ષિ પોતાના પરિવાર સાથે ધારાનગરીમાં આવીને વસ્યો હતો. તે વસ્તુતઃ—

‘શાસ્ત્રેષ્વધીતી કુસાલઃ કલ્યાણ વન્ધે ચ વૌધે ચ ગિરાં પ્રકૃષ્ઠઃ ।’

ની ઉક્તિ મુજબ હતો. તે શાસ્ત્રજ્ઞ, કલાકૃશલ, જ્ઞાની, તાર્કિક અને મિષ્ટભાષી હતો. દેવર્ષિ પોતે બૃહસ્પતિ જેવો વિદ્વાન, પુણ્યશાલી, રાજમાન્ય અને મોટો દાની હતો. તે ધારાનગરીમાં ઉત્કર્ષ પામ્યો. તેણે એકદું કચેલું ધન ભૂમિમાં દાટી રાખ્યું હતું, પણ તેની કોઈને માહિતી નહોતી. તેને સર્વદેવ નામે પુત્ર હતો. તેની પત્નીનું નામ સોમશ્રી હતું. તેમને ધનપાલ અને શોભન નામે બે પુત્રો હતા.

પંઠ સર્વદેવે પોતાના પિતાએ દાટેલા ધનનું સ્થાન બાળી લઈ પુષ્કળ ધન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેના બદલામાં તેણે આચાર્યશ્રીને પોતાનો નાનો પુત્ર શોભન સોંપ્યો હતો. કવિ ધનપાલ, જે મુંજરાજ અને ભોજરાજનો પુરોહિત હતો, તેણે રાજના કાન ભંભેરીને માળવામાં જૈન શ્વેતાંબર સાધુઓના વિહાર માટે પ્રતિબંધ મુકાવ્યો હતો. શોભનાચાર્ય વાચનાચાર્ય બન્યા પછી ધારામાં આવ્યા અને કવિ ધનપાલને જૈન સિદ્ધાંતોનો જ્યાલ આપીને જૈન બનાવ્યો. પછી તો તેણે આઠ મહેન્દ્રસૂરિને ધારામાં પધરાવી માળવામાં જૈન સાધુઓના વિહારનો પ્રતિબંધ દૂર કરાવ્યો.

કવિ ધનપાલ અને શોભનાચાર્ય એ બંને પ્રકાંડ વિદ્વાનો હતા. તેમની પ્રથમે મુલાકાત કંડક શબ્દોથી થઈ હતી અને છેવટે મિષ્ટભાષામાં પરિણામ પામી હતી. એ રમુજ મુલાકાત બાણવા જેવી છે—

ધનપાલ—ગર્દભદન્ત ! ભદન્ત ! નમસ્તે ।

શોભનાચાર્ય—કવિવૃષણાસ્ય ! વયસ્ય ! સુખં તે ? ।

ધનપાલ—અહો ! તમે પણ વિદ્વાન માલમ પડો છો. તમે તો

જાલવાની છટામાં મને પણ જીતી લીધો, પણ બતાવો

કે, અહીં તમે કોના અતિથિ થયા છો ?

શોભન—મહાકવિ ધનપાલના.

ધનપાલ—બહુ ખુશીની વાત છે તો પધારે મારે ઘેર જમવા
શોભન—અમે એક ઘેરથી બિશા લેના નથી. માધુકગી વૃત્તિથી

જ આહાર કરીએ છીએ

ધનપાલ—એમા શુ દોષ છે ?

શોભન—સપિઓએ કહેયુ છે કે, માધુકગીવૃત્તિથી મ્હેં ઇશુગનું

પણ અન્ન લેયુ પણ બૃહસ્પતિ જેવાનું એકલાનું ન લેયુ-

ન જ ખાવું આ શમ્યલવસૂગિએ કહ્યું છે કે, જ્ઞાની

પુત્રપો લભરા જેવા છે તેઓ એક મ્થળે મ્થિગ રહેતા

નથી, એક ઘનું અન્ન ખાતા નથી અને ઇંદ્રિયોને છૂટો

દોષ આપતા નથી આ પ્રમાણે વર્તે તે જ માથે માધુ

ધનપાલ—હુ જૈન મુનિઓના આવા ત્યાગમાં ખુશ થાઉં છું

પડી તો લાખી વાતચીતને અતે કવિ ધનપાલને પોતાના ભાઈ

તરફ શોભનાચાર્યની બાજુ ધતા સ્થરે આનંદ થાય છે અને તેમની

વિદ્વત્તા જોઈને હર્ષ પામે છે

એક દિવસે કવિ ધનપાલને ત્યાં માધુઓ બિશા લેવા આ-આ

હઠીનો યોગ હતો પણ તે ત્રણ દિવસનું હતું માધુઓએ ‘ત્રણ દિવસ

ના હઠીમા જીવોત્પત્તિ થાય છે તેથી તે અમને ન ખાવે’ એમ કહીને

ના પાડી કવિ ધનપાલને તો આવી વાતમા-શ્રદ્ધા જ નહોતી એ-લે

તેણે જણાવ્યું કે, ‘આમા જીવ બતાવો તો હું તમારી વાત માનું

અને શાસ્ત્રોની મઝ્યાઈની મને પ્રતીતિ પણ થાય’ બહોરવા

આવેલા માધુઓ કુશળ અને વિદ્વાન હતા તેમણે અગતો મળાવી

આપવા જણાયું તે અગતો હઠી ઉપર પાથરી દેવામા આવ્યો ત્યારે

કવિને જીવોત્પત્તિની માચી ખાતરી થઈ આવી

શોભનાચાર્યે જૈન મિદ્ધાતો વિગેની ભૂમિકા રચી જ હતી અને

જૈન સાધુઓના મ પર્કમા આવવાથી તેમના વિશે તેનો જિજ્ઞાસુ

ખ ધાયેલો જ હતો ત્યાં આ પ્રત્યક્ષ જીવવિજ્ઞાને તેના ઉપર કાતિકારી

અસર નિપજાવી તેને જૈન સિદ્ધાંતોની મઝ્યાઈ વિશે સંદેહ ન રહ્યો

તેણે જૈનધર્મ સ્વીકારવા માટે અડગમને નિશ્ચય કરી લીધો

‘મેં આજ મુઘી થોડા ગામોના ધણી અને માગ્યું ન આપે એવા રાજાઓની મોહવશ ખુશામત કરી પણ હવે તો આજથી ત્રણ ભુવનના નાયક અને મોક્ષદાતા એવા વીતરાગદેવની ભક્તિથી સેવા કરીશ.’ કવીશ્વર ધનપાલ આજથી જૈન બન્યો. તેણે પોતાની વિદ્વત્તાનો પ્રવાહ જૈનશાસનના ધોરી માર્ગે વહાવ્યો.

કવિ ધનપાલ મોટો વિદ્વાન હતો. મુંજ રાજાએ તેને પોતાના મુત્ર જેવો માન્યો હતો અને પોતાના ખોળામાં બેસાડી ‘કુર્યાલસરસ્વતી’ (દાદી-મૂછવાળી ભારતી)ના ગિરૂદથી શોભાવ્યો હતો. ભોજ રાજાએ પણ તેને પોતાનો બાલમિત્ર, વડીલ, હિતૈષી અને રાજ્યનો વફાદાર વિદ્વાન માન્યો હતો. તેણે તેને ‘કવીશ્વર’ અને ‘સિદ્ધસારસ્વત’ એવાં બે ગિરૂદોથી અલંકૃત કર્યાં હતાં.

કવિશ્વર ધનપાલ વિદ્વાન, સત્યવાદી અને નિડર વક્તા હતો. તે ભોજ રાજાની સાભાનો મુખી હતો. ભોજ તેને પોતાની સાથે જ રાખતો હતો. તે તેની કાવ્યકળાથી આનંદ આપતો હતો. ભોજરાજ તેને પ્રસંગોચિત જુદી જુદી વસ્તુઓનું વર્ણન કરવા કહેતો ત્યારે તે અમત્કારિક, શબ્દલલિત, પ્રાસાદિક અને અર્થગંભીર વાણીમાં વર્ણન કરતો. કવીશ્વરનાં સૂક્તોની મહાવિદ્વાનો પણ પ્રશંસા કરતા હતા. તેમનાં કેટલાંક સૂક્તો સુંદર અને જાણવા જેવાં છે—

શંકર—ભોજરાજ! શંકર અને પાર્વતી સાથે બેઠેલા છે તેથી જ તેના દર્શનમાં મને શરમ આવે છે. હું બાલક હોત તો જુદી વાત હતી પણ હવે ત્યાં કેમ જવાય ?

ભૂંગી—મારા સ્વામી શંકર છે. તે દિગંબર છે તો તેમને ધનુષ્યની શી જરૂર છે ? શસ્ત્ર રાખે છે તો ભસ્મની શી જરૂર છે ? ભસ્મ લગાવીને રહેવું છે તો સ્ત્રીની શી જરૂર છે ? અને સ્ત્રી રાખવી છે તો કામ પર દ્વેષ શા માટે રાખે છે ? ભૂંગી સેવક પોતાના સ્વામીની આવી પરસ્પર વિરોધી ચેષ્ટાથી હાડપિંજરજેવો બની ગયો.

કામદેવ—જે વિરહના કારણે સ્ત્રીને શરીરમાં જ ધારણ કરી

રાખે છે એ શંકરે મને હત્યો હતો એમ હુમતો-અને રતિના હાથમા તાડી દેતો કામદેવ જયવંત છે.

યાજ્ઞવલ્કયસ્મૃતિ—રાજન્! શ્રુતિમાં વિષ્ટા ખાનારી ગાયનો સ્પર્શ, આડની પૂજા, બકરાનો વધ, પૂર્વજોને તર્પણ, બ્રહ્મલોચન, અગ્નિમા બલિઅર્પણ, માયાવીને માનવા વગેરે ધર્મભાગ બતાવેલા છે તેને સાચા કેમ મનાય!

ગાય—ગાય પણ છે, વિષ્ટા ખાય છે, પતિ-પુત્રીનો લેહ રાખતી નથી, ખરીથી જીવોને મારે છે, બીજાને શીંગડું મારે છે આવી ગાયને નમસ્કાર શા માટે કરવો? એ ક્ષુધા આપે છે માટે જ બે વહનીય હોય તો ભેંસ પણ વંદનીય ગણાય.

યજ્ઞપશુ—

નાહં સ્વર્ગમ્પ્રેમોગતૃપિતો નામ્યર્થિતસ્ત્વં મયા

સંતુષ્ટઃ તૃણમક્ષણેન સતતં સાધો ! ॥ યુક્તં તવ ।

સ્વર્ગં યાન્તિ યદિ ત્વયા વિનિહતા યાગે ધ્રુવં પ્રાગ્નિનો

યજ્ઞં કિં ન કરોષિ માતૃ પિતૃભિઃ પુત્રૈસ્તથા વાન્ધવૈઃ ॥

શિકાર—હે દેવ! તારા અસ્તથી લાય પાત્રી પ્રાણીઓ ખોતાની બાતના રક્ષણ માટે બળવાનનુ ચરણ લે છે. જેમ હરણ ચંદ્રમામાં રહેલા હરણ તરફ દોડે છે અને ભૂડ આદિવસાહની તરફ નીચે જમીન ખોતરે છે.

રસાતલ યાતુ યદત્ર પૌરુષં દુર્નીતિરેષા ધરણીમૃતાનામ્ ।

નિહન્યતે યદ્ બલિના હિ દુર્બલો હ્રદા ! મહાકપ્તમરાજકં જગત્ ॥

આમ મેરુતુંગસૂરિ કહે છે કે, રાજાએ આ વચન સાંભળીને ક્યા ઉપજતાં આજીવન પશુ શિકારનો ત્યાગ કર્યો.

તળાવ—

एषा तटाकमिषतो वरदानशाला

मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा सदैव ।

पात्राणि यत्र बत सारस-चक्रवाका

पुण्यं क्रियद् भवति तत्र वयं न विम्र. ॥

આ રીતનાં કવિનાં અનેક સૂક્તો ઉત્તમ મનાયાં છે. તેની સમસ્યા-પૂર્તિ પણ પ્રૌઢ પાંડિત્યવાળી ગણાતી હતી.

એક વાર ભોજ રાજની સભામાં એક વહાણવટીએ રામેશ્વરના શિવાલયની પ્રશસ્તિની મીઠુના પાટિયાથી ઉતારેલી નકલ મૂકી, તેમાં ઘણા શ્લોકો ત્રુટક હતા. રાજપાંડિતોએ ત્રુટક પાઠના સ્થાનમાં નવાં નવાં ચરણો ણનાવ્યાં. રાજને તેનાથી સંતોષ ન થયો. તેણે સિદ્ધ-સારસ્વત પંથનપાલને તે ચરણોની પૂર્તિ કરવા નિવેદન કર્યું.

કવિશ્રીએ 'સ્નાતા તિષ્ઠતિ' પદનાં ત્રણ ચરણ હતાં તેમાં ચોથું ચરણ ઉમેર્યું. વળી 'હરશિરસિ' પદનાં બે ચરણો હતાં તેમાં બે ચરણો નીચે મુજબ ઉમેરી ણતાવ્યાં—

હરશિરસિ શિરાંસિ યાનિ રેજુઃ હરિહરિતાનિ લુઠન્તિ ગૃધ્રપાદૈઃ ।

અયિ ! સ્વલુ વિષમઃ પુરાકૃતીનાં વિલસતિ જન્તુપુ કર્મણાં વિપાકઃ ॥

—રાવણના શિર પર જે માથાં શોભતાં હતાં તે (લક્ષ્મણના હાથે કપાતાં) ગીધાના પગ તળે કચરાય છે. ખરેખર, પ્રાણીઓમાં પહેલાંનાં કર્મોનું વિષમ ફળ વિલસે છે.

એક પાંડિતે આ સમસ્યાને કલ્પનાનું રૂપ ણતાવ્યું. આથી ભોજ રાજએ તે મંદિરની પ્રશસ્તિની ખીજ નકલ મંગાવીને જોયું તો તેમાં આ રીતે જ શ્લોક હતો. કવિ ધનપાલની આ શક્તિ જોઈ રાજ પ્રસન્ન થયો અને કવિને ઘણા આદર-માનથી જોવા લાગ્યો.

કવિની સ્પષ્ટવાદિતાથી રાજ પ્રસન્ન હતો, પણ તે ક્યારેક નારાજ પણ થઈ જતો. સમય જતાં તેને સિદ્ધસારસ્વત આગળ નમતું જોખવું પડતું. રાજ તેને સવિનય વિનવતો.

એક વાર રાજએ વિચાર કર્યો કે આ કવીશ્વર ચરહિંસા અને શિકાર વગેરેની નિંદા કરે છે તો આનું કાસળ કાઢી નાખવું જોઈએ. કવિ પણ રાજના આ ભાવને કળી ગયો હતો. એક વાર એક બાલિકા સાથે રાજમાર્ગમાં જાહેલી ડાશીએ ૯ વાર માથું ધુણાવ્યું ત્યારે રાજએ કવિશ્રીને પૂછ્યું કે, 'જાલો, આ ડાશી શાની મના કરે છે?'

કવિએ કહ્યું, ‘રાજન્ ! તે બાલિકાએ ૯ પ્રશ્નો કર્યા છે અને તે ડાઘીએ તેનો ૯ વાર નિષેધ કર્યો છે તે આ પ્રકારે હશે એમ માનુ હું—

કિં નદી કિં મુસારિ કિમુત મુગ્ધનિઃ કિં નલઃ કિં કુવેગઃ

કિં વા વિવાહરોડસૌ કિમુ રનિરમગઃ કિં વિવુઃ કિં વિધાતા ।

નાયં નાય ન વાયં ન સ્વટ્ઠ નાહિ નવા નાપિ નાસૌ ન વૈપઃ

ક્રાંતાં કર્તુ પ્રવૃત્ત સ્વયમિદ્દિ હિ હલે ! મૂપતિમોજદેવ ॥

—બાલિકા પૂછે છે કે શું આ મહાદેવ છે ? વિષ્ણુ છે ? ઇશ્વર છે ? નલ છે ? કુવેર છે ? વિવાહર છે ? કામદેવ છે ? ચંદ્ર છે કે બ્રહ્મા છે ? તેનો ડાઘીભાએ ઉત્તર આપ્યો કે, હે ભોળી બાલિકા ! આ તેમાંનો કોઈ નથી પણ કોડા કરવાને જઈ રહેલો આ ભોળદેવ છે.

રાજા મનમાં ખુશ થયો અને બોલ્યો, ‘કવિરાજ ! મને વિષ્ણુ વગેરેની ઉપમા અપાય તે યોગ્ય નથી. આમાં તો અતિશયોક્તિ રહેલી છે.

કવિશ્રીએ તરત જવાબ આપ્યો કે, તમને વિષ્ણુની ઉપમા આપી છે તે ખરાબર છે, તેનું કારણ માંલજો—

અમ્યુષતા વમુમતી દલિતં મિપૂર.

ક્રોડીરુતા ચલવતા ચલિગ્જલસ્મીઃ

દુરુત જન્મનિ કૃતં તદનેન યૂના

જન્મત્રયે ચદક્રોત્ પુરુષ પુરાણ ॥

—વિષ્ણુએ પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર, શત્રુની છાતી ચીરવી અને બલિરાજની લક્ષ્મીને મહણ કરવાનાં કાર્યો ત્રણ જન્મ લઈને કર્યા હતાં ત્યારે તમે એક જ જન્મમાં એ ત્રણે કર્યો કર્યા છે.

ભોળરાજે આ શીઘ્ર કવિત્વથી પ્રસન્ન થઈ કહ્યું, ‘કવિરાજ ! જે ઇચ્છા હોય તે માગો, જરૂરથી આપીશ.’

કવિશ્રીએ બીજું કંઈ ન માગતાં પોતાના જીવિતવ્યનું વરદાન માંગ્યું, ત્યારે રાજાએ તેની આ મનોવિજ્ઞાનકળાથી અચળો પામી તેને ન આરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

લોજરાજે ‘અરસ્વતીકંઠાલરણુ’ નામે રાજમહેલ બનાવ્યો હતો. તેના દરવાજાનાં ગોળમાં રતિ સાથે હાથતાળી દેતી કામદેવની મૂર્તિ બેસાડી હતી. કવિ ધનંપાલે મહેલની પ્રશસ્તિ રચી શિલામાં કેતરાવી. તેમાં આ શ્લોક પણ દાખલ કર્યો હતો. રાજાએ એ પ્રશસ્તિના ઉપલક્ષમાં સ્વર્ણકળશ પારિતોષિક તરીકે આપ્યો હતો.^૧

એક વાર લોજરાજે કહ્યું, ‘કવિરાજ ! તમે તમારી મનોવિજ્ઞાન-કળાથી જણાવો કે, હું આજે આ અરસ્વતીમહેલમાંથી કયા દરવાજેથી બહાર નીકળીશ ?’

કવિશ્રીએ એક લોજપત્ર પર ‘તોડેલી છતમાંથી’ એવા શબ્દો લખીને એ લોજપત્ર એક દાળડામાં મૂક્યું અને તે દાળડો રાજાના અંગરક્ષકોને આપ્યો. રાજાએ કવિશ્રીને ખોટા પાડવા માટે ઉપરની છત તોડાવી નાખી અને તે રસ્તે બહાર નીકળ્યો. પછી કવિશ્રીનાં જવાબ જોવા માટે જ્યારે તેણે દાળડો ખોલ્યો અને વાંચ્યું ત્યારે તો તે કવિશ્રીની આ અદ્ભુત શક્તિ ઉપર મુગ્ધ થઈ ગયો.

એક વાર લોજરાજે કવિશ્રીને દેવોની પૂજા કરવાની અનુજ્ઞા આપી. કવિ તો સ્નાન વગેરેથી શુદ્ધ થઈ એક પછી એક કાલિકા, વિષ્ણુ, શિવ અને જિનેશ્વરનાં મંદિરોમાં ગયો. પ્રથમનાં ત્રણ મંદિરોમાંથી તો પૂજા કર્યા વિના દુખાતા દિલે પાછો કર્યો. ચોથા જિન-મંદિરમાં ગયો અને ત્યાં પૂજા કરી પ્રસન્નવદને બહાર આવ્યો.

રાજાએ જાણીને આ ઘટના વિશે જાણી લીધા પછી કવિશ્રીને પૂછ્યું, ‘કહો, કેાની કેાની પૂજા કરી ?’

કવિએ નિખાલસપણે જવાબ આપ્યો, ‘હું પ્રથમ મહાકાલિકા-દેવીના મંદિરમાં ગયો તો તે દેવી મહિષાસુરને હણવામાં વ્યગ્ર બનેલી

૧. સંભવ છે કે, મુસલમાનોએ એ મહેલની જ મસ્જિદ બનાવી હોય. એ મસ્જિદની દીવાલમાંથી લોજરાજે રચેલ કોદંડગ્રંથ લખેલી શિલાઓ મેળા આવી છે. તેની પ્રતિલિપિ દિલ્હીના મ્યુઝિયમમાં છે. શ્રીમાન દયારામ સહાનીએ સં. ૧૯૮૯માં અમારી પાસે તેની પ્રતિલિપિનો પાઠ વાંચીને તેની નકલ તૈયાર કરી હતી.

હતી તેના હાથમા ખોપરી હતી, શસ્ત્રો હતા તેનુ રૂપ મહારૌદ્ર હતુ એ જોઈને મને લાગ્યુ કે, દેવી અન્યારે ક્રોધમા છે તેથીતેની પૂજા કરવી ન શોભે

‘પછી હુ વિપ્લુમહિરમા ગયો ત્યારે વિપ્લુની પાસે મત્યલામા, રુકિમાળી વગેરે જોડેવા હતા સમગ્રીવા આવતી હતી એન્હો મને થયુ કે, એકાતમા જોડેવા દેવ પાને ન જવાય બીજાએ પણ અત્યારે ત્યા જવુ ઠાંક નથી એન્હો હુ ત્યા પડઠો નાખીને પાછો વળ્યો

‘પછી હુ ગિવાવયમા ગયો ત્યા તો મને સમજણ જ ન પડી કે, શિવજીના કયા અગની પૂજા કરુ કેમ કે જ્યા કંઈ નથી ત્યા કૂલમાળા કયા પડેગયુ ? નાંક નથી ત્યા ધૂપ દેવાનો અર્થ નથી કાન નથી ત્યા ગીત કેને સલગાવવા ? પત્ર નથી ત્યા પ્રણામ કેને કરવા ? એન્હો મારે અહીં કેનુ પૂજન કરયુ તેનો વિચાર ધઈ પડયો

‘પછી જિનાવયમા ગયો ત્યા વીતરાગની સૌમ્ય મૂર્તિના દર્શન થયા તેમની આખમા અમી હતું મુખ પ્રસન્ન હતું ખોખો સ્ત્રી સગથી ખાની કતો, હાથ શસ્ત્રાથી ગ્રહિત હતા અહીં માનુ દેવત્વ દેખી મે તે દેવાધિદેવની પૂજા કરી મને ત્યા ખૂબ શાંતિ મળી રાજન્ ! તમે મને દેવપૂજની આજ્ઞા કરી તો મને જ્યા દેવત્વ જોવાયુ ત્યા મે પૂજા કરી’

કવિશ્રીએ આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું તે પછી કવિએ રાજાને દેવતત્ત્વ, શુરુતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વ સંભળાવ્યુ રાજા એ બધુ સાંભળીને ખુશ થયો

એક વાર રાજાએ પૂછયુ, ‘કવિરાજ ! મહાકાલિના મહિરમા પવિત્રારોહ મહોત્સવ થાય છે તારા દેવનો એવો મહોત્સવ કેમ થતો નથી ?

ધનપાલે જવાબ આપ્યો કે, ‘પવિત્રારોહ તો જે અપવિત્ર હોય તેને પવિત્ર બનાવવા માટે છે જ્યારે જિનેશ્વરદેવ તો સદાય પવિત્ર છે તેને પવિત્ર કરવાની કરી જરૂર નથી’

હવે કવિ ધનપાલે આત્મકથાણુ તરફ પોતાનુ મન વિશેષપણે

લગાડ્યું. તેણે ધારામાં લાં આદીશ્વરનું સુંદર ચૈત્ય ળંધાવ્યું. તેમાં આં મહેન્દ્રસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને નિરંતર પૂજા ચાલુ રાખી. તેની સ્તુતિરૂપે ‘ઋષભપંચાગિકા’ રચી. તે ચૂડામણિશાસ્ત્રનો અભ્યાસી હતો, જૈનદર્શનનો જ્ઞાતા અને બાર વ્રતધારી હતો. જે સાતે શ્લેષોમાં દાન આપતો હતો.

કવિ ધનપાલે કાવ્યની અમત્કૃતિઓથી ભરપૂર, અલંકાર અને નવ રસોથી સભર એવી ઋષભદેવની સ્તુતિપ્રધાન ગદ્યકથા (અં : ૧૨૦૦૦ પ્રમાણ) બનાવી. ગુજરાતના પ્રદેશમાં વિચરતા આં શાંતિ-સૂરિને ધારામાં મહોત્સવપૂર્વક પધરાવી તેમની પાસે એ કથાનું સંશોધન કરાવ્યું. તેમણે ઘણા વાદીઓને છુટ્યા હોવાથી તેમને રાજના હાથે ‘વાદિવેતાલ’નું માનવંતુ ણિરુદ્ધ અપાવ્યું. તે કથા શિયાળામાં રાતના વખતે રાજ ભોજને સંભળાવી. એ સાંભળીને રાજ ઘણા પ્રસન્ન થયો. આવા લાલિત્યભર્યા વર્ણનથી તેનું મન લલ-ચાલ્યું અને કહ્યું, ‘મિત્ર ! હું તારી પાસે એ માગણી કરું છું કે આ કથામાં જ્યાં પાતુ જિનઃ ના સ્થાને પાતુ શિવઃ, અયોધ્યાના સ્થાને અવન્તી (ધારા), શક્રાવતાર ચૈત્યના સ્થાને મહાકાલમંદિર, ઋષભદેવના સ્થાને મહાદેવ અને હિન્દના સ્થાને મોજ એટલું પરિવર્તન કરી દે તો તું માગીશ એ હું આપીશ. તારી આ કથા અમર બની જશે એમાં શંકા નથી.

. કવિરાજે જવાબ આપ્યો કે, ‘રાજન્ ! આ રીતે પરિવર્તન કરવું એ તો મારા હૃદયનો ગંભીર અપરાધ છે. એ આત્મઘાતી પગલું છે. દૂધના વાસણમાં સુરાનું એક ટીપું પડે તો તે અપવિત્ર બની જાય. એવું પરિવર્તન કરનાર વિદ્વાન એ વિદ્વાન નથી પણ દ્વિજિહ્વ-બલ છે એમ મારું માનવું છે. વળી સૂર્ય અને આગિયામાં જે તદ્દાવત છે તે પણ કદાપિ ભૂંસી શકાય તેમ નથી.’

. રાજને આ નમ્ર સત્ય વાત સાંભળીને ભારે ગુસ્સો ચડ્યો. તેણે એ કથાને પાસેની સગડીમાં મૂકીને બાળી નાખી. કવિએ પણ રાજને કડક શબ્દોમાં ઘણું ઘણું સંભળાવ્યું.

આ પ્રસંગ પછી કવિ ઘેઝ આઘ્યા અને દુષ્પાતા હૃદયે ખાટલા મા સૂઈ ગયા તમની નવ વર્ષની નાની પુત્રી તિલકમ જગીએ પિતાની ગમગીની જોઈ પિતાજીને તેનું કાગ્જ પૂછ્યું તિલકમ જરી તેના પિતાની વહાવનોયા પુનાં હતી પિતાએ તેને પોતાની વિધાનો વારસા આપ્યો હતો અને નવ વર્ષની વયે પણ તે એક વિદુયો બની ચૂકી હતી ત પિતાજીનાં એ કથા રાજ વાચી જતી અને યાદ કરી લેતી તિલકમ જગીએ હકીકત માલગીને પિતાને આશ્વાસન આપતા કહ્યું, 'પિતાજી' રાજાએ તમારી કૃતિને બાળી નાખી તેથી ચિંતા કરવા જેવું નથી મને તે કથા અક્ષરશ યાદ છે'

પુત્રીની વાત સાલળી કવિશ્રી આનંદિત થઈ ગયા તેમણે જોગન કર્યા પછી બાલિકાના મુખેથી એ કથા પાઠ સાલળીને લખી લીધા એમ કરતા થોડા દિવસોમા જ એ કથા ફરીથી લખાઈ ગઈ જોકે તેમા કેઈ કેઈ ભાગ બાલિકાએ માલગ્યો કે વાચ્યો ન હતો તેથી તે ભાગ અધૂરો રહી ગયો પણ કવિશ્રીએ ત્યાં નવો પાઠ ઉમેરીને બધો સબધ જોડી કથાને અખડ સ્વરૂપ આપ્યું કથા પૂર્ણ રીતે તૈયાર થતા તેનું નામ 'તિલકમ જગી' રાખ્યું આ ઘટના વિંસ ૦ ૧૦૮૪ લગભગમા બની હતી

એ ઘટના પછી જ નિર્વંતિગચ્છના આઠ સૂરાચાર્ય ધારામા આઘ્યા હતા અને તેમણે જોજરાજની મલાને જીતી લીધી હતી કવિ ધનપાલે તેમના મહામોક્ષા જીવનને જોજરાજથી બચાવી લીધું પછી તે કવિને પણ વાગ્યું કે હવે ધારામા રહેવું યોગ્ય નથી તેઓ ધારાને છોડીને માચોરમા આવીને રહ્યા ત્યાં તેમણે સાચોરના જિનમંદિરમા મૂળનાયકની મૂર્તિ જોઈને અપ્રજ્ઞમા મુદર સ્તુતિ કરી એ સ્તુતિ ઉપરની ઘટના ઉપર આજો પ્રકાશ પાથરતી આજે ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ધરાવે છે

૧

ભરુચનો પ્રાદ્યુપુત્ર કૌવાચાર્ય ધર્મ નામે પડિત ધારાની રાજ મલામા આગ્યો અને પડિતોને શાસ્ત્રાર્થ માટે લવકાર્યા / ધારાનો વિદ્વાન તેની સામે હામ લીધી શકે એમ ન હતું આથી રાજાને

કવીશ્વર ધનપાલ યાદ આપ્યા. તેણે સાચો માણસ મોકલીને કવીશ્વરને આમંત્રણ મોકલ્યું. પણ કવીશ્વર તો પ્રભુલક્ષિમાં લીન હતા તેથી આવ્યા નહીં.

લોજરાજે ણીજે માણસ મોકલી કવીશ્વરને વિનંતિ કરી કે, ‘કવિરાજ! તમે મોટા છો હું નાનો છું. મોટાએ નાનાના કહેણ ઉપર ગુસ્સો કરવો ન જોઈએ. જો કે તમે તીર્થસેવામાં લીન છો પણ મારા મંત્રોપની ખાતર એક વાર ધારા આવી જાયો. માળવો છોતે કે હારે પણ એ તમારી જન્મભૂમિ છે. એક પરદેશી કૌલ-પંડિત ધારાને છતી જાય એ તમને ઠીક લાગે છે? વધુ શું કહું? તમે વિવેચી છો. તમને ઠીક પડે તેમ કરો.’

કવીશ્વર માતૃભૂમિના પ્રેમ ખાતર ધારા ગયા અને ધર્મ પંડિતને શાસ્ત્રાર્થ માટે પડકાર કર્યો. તરત જ શાસ્ત્રાર્થની ચોજના થઈ. ધર્મ પંડિતે મંગલાચરણ કર્યું—

‘સારસ્વતે શ્રોતસિ મે પ્લવન્તાં પલ્લલકલ્પા ધનપાલવાચઃ ।’

—ધનપાલની વાણી મારા સારસ્વત પ્રવાહમાં તરખલાની જેમ તણાતી રહો.

કવિશ્રીએ એ જ શ્લોકનો પદવિચ્છેદ કરી ણીજે અર્થ બનાવી પંડિતને લોહો પાડ્યો. એટલે કે આ ધર્મ પંડિત - ઇચ્છે છે કે, હે ધનપ-હે ધનપતિ રાજન્! મે આલવાચઃ—મારી શ્રેષ્ઠવાણી, સારસ્વતે શ્રોતસિ—સિદ્ધસારસ્વત ધનપાલના સ્વરમાં, પલ્લલકલ્પા—તરખલાની જેમ, પ્લવન્તામ્—તણાતી રહો.

પછી બંને વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ જામ્યો. તેમાં ધર્મ પંડિત હારી ગયો. કવિ ધનપાલની આગળ તેનો ગર્વ ગળી ગયો પણ રાજાએ કવિ ધનપાલની સમ્મતિથી ધર્મ પંડિતને લાખ દ્રમ્મનું દાન કર્યું. પંડિતે જણાવ્યું, ‘મને હવે ખાતરી થઈ છે કે કવીશ્વર ધનપાલ બુદ્ધિનિધાન અને અજોડ પંડિત છે.’

કવિએ કહ્યું, ‘પંડિતજી! એમ ન કહો. પૃથ્વી રત્નની ખાણ

છે પાટણુમા આં શાંતિમૂરિ પાને લાગ્યો, ત્યા તમને સાચુ પાડિત્ય
જોવા મળશે'

પડિતને પરાજય થવાના કારણે બહાગ જવુ જ હતુ તેથી તેણે
કવિશ્રીની વાતને વધાવી ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું

ધર્મ પડિત ભોજની મલામા બીજે દિવસે આ યો નહીં એટલે
કવીશ્વરે જણાવુ કે, 'ધર્મ પડિતે ધર્મ છોતે અને અધર્મ હારે
એ કહેવતને ખોટી પાડી છે, પશુ ધર્મસ્થ ત્વરિતા ગતિ ની કહેવતને
માની પાડી છે'

ભોજશાજે માગવાનુ ગૌરવ જળવાયુ એમ માનીને આનંદને
દમ ખેંચ્યો

કવીશ્વરે વૃદ્ધાવસ્થા થવાથી ભોજગજની આજ્ઞા લઈ આં મહેન્દ્ર
સૂરિ પાને સલેખના કરી શુભ સમાધિથી મગ્ન પામી પહેલા દેવ
લોકમા વાસ ગયો

કવીશ્વર દીર્ઘાયુષી હતા, કેમકે સં ૧૦૨૬ મા માવવેશ સીયક
રાજે મજબેક લાગ્યુ ત્યારે તે તેની સાથે હતો એ વખતે સીયકની
ઉંમર ૨૦-૨૨ વર્ષની હશે જ સં ૧૦૮૧ મા મહમ્મદ ગીજનીએ
સોમનાથ તોડ્યુ હતું સં ૧૦૮૪ લગભગમા 'તિલકમજરી'ની રચના
કરી અને સૂરાચાર્યને જાનથી બચાવ્યા તે પછી તે સાચાર તીર્થમા
ગયો તે પછી પણ તે ઘણા વર્ષો મુખી હોયો આ હિસાબે તેનો
સં ૧૦૧૦ મા જન્મ થયો હશે અને સં ૧૦૬૦ પછી મરણ
પામ્યા હશે એમ કંપી થકાય

આં મહેન્દ્રસૂરિ પણ સં ૧૦૬૦ પછી અનશન લઈ સમાધિ
પૂર્વક કાગધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા

કવીશ્વર ધનપાલે સસ્કૃત અને પ્રાકૃતમા નીચે મુજબના
અથોની રચના કરી છે—

૧ પાદ્યિવટ્ટી નામમાલા—(ગાથા ૨૭૫) કવીશ્વરે આ અથ
સં ૧૦૨૬ મા આ પ્રાકૃત કોશની રચના મજબેક લાગી પાછા વળતા
સ્તામા કરી છે સભવ છે કે, તેણે આ અથ પોતાની પત્ની લક્ષ્મી
માટે બનાવ્યો હોય

૨. ધનંજય કોશ (અં : ૧૮૦૦)—આ સંસ્કૃત ભાષાના કોશનો ઉલ્લેખ શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિના ‘અભિધાનચિંતામણિ’ અને ‘દેશીનામ-માલા’ ની ટીકામાં આવે છે. સંભવ છે કે આના આધારે જ ‘ધનંજય-નામમાલા કોશ’ (અં : ૨૦૦)ની રચના થઈ હશે.

૩. તિલકમંજરી—આ કથામાં જ કવિશ્રી લખે છે કે, મેં ભોજને જિનાગમની કથા સાંભળવાની ઇચ્છા થતાં તેના માટે આ ‘તિલકમંજરી’ ગ્રંથ રચ્યો (શ્લોક ૫). આ કથાના કારણે જ કહેવાયું છે કે, શબ્દ-સાહિત્યદોષાસ્તુ સિદ્ધસાસ્ત્વતે નુ કિમ્—સિદ્ધ સારસ્વતમાં શબ્દવ્યાકરણ અને સાહિત્યના દોષો કયાંથી હોય ?

વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ સં ૧૦૮૪ માં આ કથામાં ઉત્સૂત્ર કથન ન આવે એટલા પૂરતું જ આ કથાનું સંશોધન કર્યું હતું. એ સંસ્કૃત કથા અદ્ભુત નવ રસોથી ભરપૂર અને રોચક છે. આ કથા પણ સંસ્કૃત ગદ્ય કથાસાહિત્યમાં જેવી કે, સુખંધુની વાસવદત્તા, બાણની કાદંબરી, દંડીનું દશકુમારચરિત, ત્રિવિક્રમની નવકથા અને સોર્ડુલની ઉદયસુંદરી-ની જેમ ગૌરવવંતું સ્થાન ભોગવે છે. ૬૦ સં શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિએ પોતાના ‘કાવ્યાનુશાસન’ તથા ‘છંદોનુશાસન’માં તિલકમંજરીનાં પદો ઉતાર્યાં છે.

તિલકમંજરી પર પૂર્ણતલગચ્છના આં શાંતિસૂરિએ સં ૧૧૮૦માં ટિપ્પન, પં ૫૬સાગરગણિએ ટીકા (અં : ૮૦૦૦) અને વર્તમાનમાં વિજયલાવણ્યસૂરિએ તેના ઉપર પરાગ નામની વિશદ ટીકા (અં : ૨૦૦૦૦)ની રચના કરેલી છે.

આ તિલકમંજરીના આધારે—(૧) દિગંબર પં ૫૦ ધનપાલે સં ૧૨૬૧ માં ‘કથાસાર’, (૨) શ્વેતાંબર પં ૬૬મીધરે સં ૧૨૮૧ માં ‘કથાસાર’ (૩) પં ૫૬સાગરગણિએ કથાસાર અને (૪) એક વિદ્વાને કથાંશ રચેલા છે.

૪. શોભનકૃત—ચતુર્વિંશતિની ટીકા.

૫. સાવગધમ્મપગરણુ (સાવગવિહિપગરણુ)—ગાં : ૨૪.

(—જૈનસંગ્રં, ક્રમાંક : ૧૫૫)

૬. ઉસલપંચાસિયા—(ગાથા : ૫૦) આ પ્રાકૃતમાં રચેલી સ્તુતિઓ છે. તેના પદો મુલક્ષિત છે. તેના ઉપર એક પ્રાચીન વ્યાખ્યા મળે છે અને બીજી વ્યાખ્યા પં. હેમવિજયકૃત મળે છે. મહો. ધર્મ-શેખરગણિએ રચેલ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અવચૂરિ (અં. ૩૩૬), હારિજ ગચ્છના આ. વીરભદ્રના શિષ્ય ‘તરંગવતીસાર’ના રચયિતા આ. નેમિચંદ્રસૂરિની અવચૂરિ, તપા. ચારિત્રહેમ ગણિની (સં. ૧૫૨૬) સિરોહીમાં અવચૂરિ, એક અજ્ઞાત નામની અવચૂરિ વગેરે વિવરણો મળે છે.

૭. વીરચુઈ (ગાથા : ૩૦) વિરોધાલંકારમયસ્તુતિ.

૮. વીરસ્તુતિ (ગાથા : ૧૧) સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ચરણોવાળી સ્તુતિ.

૯. સૂરાચાર્યકૃત નાલેય-નેમિ દ્વિસંધાન કાવ્યનું સંશોધન.

૧૦. સત્યપુરીય મહાવીરોત્સાહ : ગાથા : ૧૫.

અથકારો અને કવિઓ કવિ ધનપાલની આ પ્રકારે પ્રશંસા કહે છે—

(૧) શબ્દ-સાહિત્યદોષાસ્તુ સિદ્ધસારસ્વતે નુ કિમ્ !

(૨) સમસ્યામર્પયમાસ સિદ્ધસારસ્વતઃ કવિં ।

(૩) વ્યુપત્તિર્ધનપાલ્તઃ ।

(આ. હેમચંદ્ર, અભિધાનચિંતામણિ ટીકા)

(૪) વચનં ધનપાલસ્ય ચન્દનં મલયસ્ય ચ ।

સરસં હૃદિ વિન્યસ્ય કોઽમૂલ્લમ ન નિર્વૃત્તં ॥

(આ. મેરુતુંગ, પ્રબંધચિંતામણિ પ્ર. ૨)

એકંદર પંડિત ધનપાલ તે કવીશ્વર, કુર્યાલસરસ્વતી અને સિદ્ધ સારસ્વત તરીકે વિખ્યાત અગિયારમી શતાબ્દીનો મુરંધર વિદ્વાન. તે આશુ કવિ, આદર્શ અંધકર્તા, સમર્થ વાદી અને પરમ જૈન હતા.

(૫) પરમશ્રાવકેણ ધનપાલેનાપ્યુક્તમ્ ।

(મહો. યશોવિજયજી, ધર્મપરીક્ષા)

ધનપાલ નામના ત્રણ કવિઓ પ્રસિદ્ધ છે—

(૧) કવીશ્વર ધનપાલ તે તિલકમંજરીના કર્તા.

(૨) પદ્મકવંચીય ધનપાલ—જેણે અપ્રજ્ઞામાં ભવિષ્યત્કહા રચી.

(૩) પદ્મીવાલ ધનપાલ—જેણે સં. ૧૨૬૧ ના કાર્તિક સુદિ ૮ ના દિવસે ‘તિલકમંજરી-કથાસાર’ રચ્યો છે. કવિએ પોતાનો અને તેમના કુટુંબનો પરિચય અંથના પ્રારંભમાં જ આપ્યો છે.

તેઓ બધા ધનપાલ નામ હોવા છતાં સાહિત્યપાલ બન્યા હતા.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રણંધચિતામણિ, ભોજપ્રણંધ, ઉપદેશતરંગિણી)

દંડનાયક જિણાશાહ

જિણહ શ્રેષ્ઠી ધોળકાનો વતની હતો. તેનું ગોત્ર શ્રીમાલી હતું, એના પિતાનું નામ હતું પાહા શેઠ. જિણાશાહ ઘણો નિર્ધન હતો, પણ તંદુરસ્ત અને બલવાન હતો. ધી, કપાસ તથા અનાજની દેરી કરી જતમહેનતથી પોતાનો તથા કુટુંબનો નિભાવ કરતો હતો. તે શ્રદ્ધાળુ જૈન હતો. પ્રતિદિન જિનપૂજા અને ગુરુવંદન કરતો હતો. એક દિવસે નવાંગીવૃત્તિકાર મહાપ્રભાવક આં અભયદેવસૂરિએ તેને પદ્મદલમાં સ્થાપિત ભં પાર્શ્વનાથની પૂજા તથા ‘ભક્તામરસ્તોત્ર’ના પાઠનો વિધિ બતાવ્યો. જિણાશાહે પૂજાપાઠ અખંડ રીતે ચાલુ રાખ્યા.

તેણે એક દિવસે ઘીનો ગાડવો લઈ દેરીએ જતાં રસ્તામાં તેને મારવાને આવેલા ત્રણ લૂંટારાઓને માત્ર ત્રણ બાણથી જ મારી નાખ્યા. આ વાતની જાણ થતાં ગુજરાતના રાજા ભીમદેવ સોલંકી (સં. ૧૦૭૮ થી ૧૧૨૦)એ તેને પાટણ બોલાવી તરવાર, પટ્ટો તથા સોનાની મુદ્રા આપી ધોળકાનો દંડનાયક બનાવ્યો.

આ સમયે ત્યાં રહેલા સેનાપતિ શત્રુશૈલ્યે કહ્યું, ‘અન્નદાતા! જિણા શેઠને ૩ તથા કાપડના વેપારની આવડત છે. માટે તેને તો ગજ અને કાતર અપાય પણ તરવાર ન અપાય’.

જિણાશાહે તરત જ સંભળાવી દીધું કે, ‘તરવાર, ધનુષ્ય, બાણ, ભાલો અને શક્તિને ઉપાડનારા તો ઘણાંયે હોય છે પણ યુદ્ધમાં શૂરા તો વિરલા જ હોય છે.’

સેનાપતિએ તેનો માર્મિક જવાબ સાંભળીને કહ્યું, ‘શસ્ત્ર અને શાસ્ત્ર યોગ્ય પુરુષને મેળવીને જ યોગ્ય બને છે.’

જિણાશાહ દંડનાયક બન્યો. તેણે પ્રજાપાલન માટે ખૂબ ધ્યાન

આપ્યું. તેણે સર્વપ્રથમ ચોર અને લૂંટારાઓને પકડી લીધા અને એ પ્રદેશમાંથી ચોરનું નામનિશાન ભૂંસી નાખ્યું. એક ચારણે શાહની તાકાતની પરીક્ષા કરવા માટે જિંટની ચોરી કરી. રાજપુરુષ ચારણને પકડી ધોળકામાં શાહની સામે લઈ આવ્યો. જિણાશાહ તે વખતે દેરાસરમાં પૂજાપાઠ કરતો હતો. દંડનાયકે પહેલાં બાંધેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે રાજપુરુષે જિણા શાહને દેરાસરની બહાર બોલાવીને પૂછ્યું કે, ‘આ ચારણે જિંટની ચોરી કરી છે તો શું દંડ દેવો?’ શાહે ત્યાં જિલા જિલા જ આંગળી ઉપર આંગળી ઘસીને તથા ફૂલનું ફીટું કાપીને સંકેતથી જ જણાવ્યું કે, તેનો વધ કરવો.

ચારણ વાત સમજી ગયો, તેણે કહ્યું—

‘એક જિણહાને જિણવરહ, ન મિલઈ તારે તાર;

જોઈ અમારણ પૂજઈ, તે કિમ મારણહાર?’

આ સાંભળી જિણા શાહે કહ્યું, ‘જો ફરી વાર ચોરી કરીશ તો માર્યો ગયો સમજજો.’ ચારણને છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો ત્યારે તે ચારણ બોલ્યો કે—

‘દક્ષા ચોરી સા કરી જા સ્વોલડ્ડ ન માઈ ।

ચીજી ચોરી જુ કરહ તુ ચારણ ચોર ન થાઈ ॥’

‘શાહજી! ચોર કદાપિ ઘરમાં સંતાડી ન શકે એવા જિંટની ચોરી કરે ખરે? અને ચારણ કદાપિ ચોરી કરે ખરે? આ તો તમે જૈન છો એટલે તમે ધાક કથી રીતે બેસાડો છો એ મારે જાણ્યું હતું.’ શાહે ખુશી થઈ ચારણને સોનામહોરોનું ઇનામ આપ્યું.

જિણાશાહે ધોળકામાં બે જિનમંદિરો બંધાવ્યાં. ઘરદેરાસર માટે કસોટીની ભંડ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી અને સંઘના દેરાસર માટે ભંડ આદીશ્વર, ગોમુખ તથા ચક્રેશ્વરીદેવીની પ્રતિમા ભરાવી. તે દરેકની આંધ અભયદેવસૂરિના કરકમલથી અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ઘણાં ધર્મકાર્યો કર્યાં. જિણાશાહે ધોળકામાં જૈન યતિઓની જગતે બંધ કરાવી, જે સં. ૧૪૨૬ સુધી બંધ હતી.

(—તપાગચ્છીય પં. નંદિસ્તગણિ શિષ્ય પં. રત્નમંદિરગણિની

‘ ઉપદેશતરંગિણી ’ તરંગ : ૩; આં ગુણાકરની લક્ષ્તા-
મરસ્તોત્ર કાં ૩૩ ની ટીકા)

શેઠ હેમરાજ—

શેઠ હેમરાજ માળવાની ધારાનગરીમાં રહેતો હતો. તે લક્ષ્તા-
મરસ્તોત્રનો અખંડ પાઠી હતો. રાજા ભોળે (સં ૧૦૫૨ થી ૧૧૧૨)
એક વાર ગ્રાહ્યણોની શિખવણીથી શેઠને બાંધીને કૂવામાં નાખ્યો.
શેઠ લક્ષ્તામરસ્તોત્રના જાપના પ્રભાવથી બંધન તોડી કૂવાની બહાર
નીકળી આવ્યો. આ જોઈ રાજા પણ લક્ષ્તામરસ્તોત્ર માટે શ્રદ્ધાળુ બન્યો.
(—આં ગુણાકરની સં ૧૪૨૬ની લક્ષ્તામર-
સ્તોત્રટીકા, કાવ્ય ૧-૨ની વિવૃતિ)

ચંડપ મંત્રીવંશ—

૧. ચંડપ—તે પોરવાડ જૈન હતો. તેને ચાંપલદેવી નામે પત્ની
હતી. રાજા ભીમદેવનો તે ભંડારી હતો.

૨. ચંડપ્રસાદ—તે રાજા કર્ણદેવનો મંત્રી હતો. તેની પત્નીનું
નામ જયશ્રી હતું. તેને શૂર અને સોમ નામના બે પુત્રો હતા.
બંને ભાઈઓ રાજા સિદ્ધરાજના મંત્રી હતા. બુદ્ધિશાળી, શૂરવીર
અને ધર્મપ્રેમી હતા.

૩. સોમ—તેને સીતાદેવી નામે પત્ની હતી. તે દાની,
સદ્ગુણી, ગુરુઆજ્ઞાપાલક અને ધર્માત્મા હતો. (જૈનસંપ્રં, વર્ષ : ૨,
પૃ ૬૭) તે. તીર્થંકર ભગવંતને દેવ, નાગેન્દ્રગચ્છના આં હરિ-
ભદ્રને ગુરુ તેમજ સિદ્ધરાજ જયસિંહને રાજા માનતો હતો.
એ સિવાય બીજાને નમતો નહોતો. તે સિદ્ધરાજનો ખજાનચી મંત્રી
હતો. તેણે સં ૧૨૫૪ માં પાટણમાં રાજગચ્છના આં પૂર્ણભદ્ર કે
આં વાહિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર પાસે ‘પંચતંત્ર’ ગ્રંથનો
જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.^૧ તેણે સં ૧૨૮૪ માં દેરાસરમાં સ્તંભ-
દાન કર્યું હતું.

૧. (૧) વડગચ્છના આં વાહિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર સં ૧૨૫૪, સં ૧૨૮૫ (૨) રાજગચ્છના આં ચંદ્રના શિષ્ય પૂર્ણભદ્ર સં

પાટણનો શેઠ કર્પૂરપટ્ટાધીશ પુત્ર સોમ પોરવાડ સં ૧૨૧૬ માં પણ આ જ સમયે થયો હતો.

૪. આસરાજ (અન્ધરાજ)—તે માતૃલક્ષ્મી વિવેકી જૈન હતો. તેણે સાત તીર્થોની સાત વાર યાત્રા કરી હતી. છેલ્લી યાત્રામાં બાગકો વસ્તુપાલ-તેજપાલ સાથે હતા. તે પાટણમાં રાજકાર્યમાં નિયુક્ત હતો. એક વખત તે માલાસણ ગયો ત્યારે ત્યાં મલધાર ગચ્છના કલિકાલગૌતમાવતાર આઠ હરિભદ્રસૂરિ પાસેથી પ્રાસંગિક રીતે શેઠ આબૂ પોરવાલની પુત્રી બાલવિધવા કુમારદેવીને મુલક્ષણી બાળી તેની સાથે લગ્ન કર્યું અને તે મુંડલાક (સોપારક) આવ્યો ગયો. તેને ત્યાં ચાર પુત્રો અને ૭ પુત્રીઓ થઈ. તે પરિવાર નીચે મુજબ હતો—

(૧) હુણિગ—તે રાજકાર્યમાં કુશળ હતો. તેને લૂણાદેવી નામે પત્ની હતી. તે યુવાનીમાં આવતાં જ મરણ પામ્યો. એ સમયે એનું કુટુંબ ગરીબ દશામાં હતું તેથી ઘરના માણસોએ તેને પરભવ માટે ત્રણ લાખ નવકાર મંત્રો આપ્યા, પણ વસ્તુપાલે મરતી વેળા પૂછ્યું કે, ‘મોટાભાઈ! તમારી કોઈ ઈચ્છા હોય તો જણાવો’ હુણિગે જવાબ આપ્યો કે, ‘ભાઈ! મને આબૂ તીર્થમાં ભગવાનની એકાદ દેરી બનાવવાની ઉત્કટ લાવના હતી પણ મારા સાગ્યમાં નહીં તેથી એ લાવના તે લાવનારૂં જ રહી છે. જો તમને અનુકૂળતા થાય તો મારી એ લાવનાને સફળ બનાવજો. સૌના મનમાં એ વાત રમી ગઈ પણ પરિસ્થિતિ આગળ મૌ લાચાર હતા તેથી સૌ મૌન રહ્યા. વસ્તુપાલ-તેજપાલના દિવમાં આ લાવનાનું બીજ રાપાયું, તેથી તેઓ ગુજરાતના મંત્રી બન્યા તે પછી એ બીજમાંથી જાણે કંઈપણ બહુ થયું. આજે આબૂ ઉપરનું ‘હુણિગવત્રડી’ નામનું

૧૨૩૯ (પ્રા. ૩૨, ૪૦ ૫૧૦, પ્રા. ૩૪, ૪૦....) (૩૩) અરતરમચ્છીવ આ. જિનપતિના સિંચની તથા સુમતિચિની નાની દીક્ષા સં. ૧૨૧૦ ના જોડ સુદિ ૬ ના રોજ થઈ હતી.

દર્શનીય અને વિશાળ જૈનમંદિર ઊભું છે તેનું શ્રેય આ લુણિગની ભાવનાને કાળે જાય છે.

(૨) મલ્લદેવ—તે મહાજનમાં વડો હતો. મંત્રી હતો. તેને લીલાદેવી અને પ્રતાપદેવી નામે પત્નીઓ હતી. લીલાદેવીથી પૂર્ણ-સિંહ, સહજલદેવી તથા સજ્જમલદેવી નામે સંતાન હતાં. પૂર્ણસિંહને પણ અહ્લણાદેવી તથા મહણુદેવી નામે પત્નીઓ હતી. અહ્લણાદેવીથી પેથડ નામે પુત્ર તથા બલ્લાલ નામે પુત્રી હતાં. તેને માટે એક શ્લોક ‘પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ’માં નોંધાયેલો મળે છે—

‘ધર્મવિધાને મુવનચ્છિદ્રપિધાને વિમિત્રસંધાને ।

સૃષ્ટિકૃતા ન હિ સૃષ્ટઃ પ્રતિમલ્લો મલ્લદેવસ્ય ॥

(૩) વસ્તુપાલ—તે ગુજરાતનો મહામાત્ય હતો. આં વિજય-સેનસૂરિના ઉપદેશથી ધર્મપ્રેમી બન્યો હતો. તેને ૬૦ કાન્હડ, ૬૦ રાણુદેવી પોરવાડની બુદ્ધિશાળી પુત્રીઓ લલિતાદેવી તથા વેજલદેવી નામે પત્નીઓ હતી. લલિતાદેવીને જયંતસિંહ નામે પુત્ર હતો. તે રાજકાર્યમાં કુશળ હતો, જે સં. ૧૨૭૬ માં ખંભાતનો દંડનાયક બન્યો હતો. તેને જયતલ, જન્મણ અને રૂપા નામે પત્નીઓ હતી. તેની વિનતિથી આં જિનભદ્રે સં. ૧૨૬૦ માં ‘પ્રબંધાવલી’ની રચના કરી હતી. દંડનાયક જયંતસિંહે પોતાની આઘેડ વયમાં પત્ની સુહલદેવીથી જન્મેલ પુત્ર પ્રતાપસિંહના કલ્યાણ માટે પુસ્તક રચાવી-ને લખાવ્યું હતું. (—જૈ.પુ.પ્ર.સં. પુષ્પિકા : ૭)

મંત્રી વસ્તુપાલે સં. ૧૨૬૦ માં ‘ધર્મબિયુદ્ધયમહાકાવ્ય’ લખ્યું હતું.^૧

(૪) તેજપાલ—તે ગુજરાતનો કુશળ મહામાત્ય હતો. ભારે લડવૈયો હતો. તેને ચંદ્રાવતીના શેઠ ગાંગણ પોરવાડના પુત્ર ધરણિ-ગની પુત્રી અનુપમાદેવી તથા પાટણના ૬૦ ઝાલાણ, ૬૦ રાણી મોઢની

૧. સંવત્ ૧૨૯૦ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૧ રવૌ સ્તંભતીર્થવેલાકુલમણુપાલયતા મહં વસ્તુપાલેન શ્રીધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યમિદમલેખિ ॥૮॥

શુભમસ્તુ શ્રોતૃ-વ્યાખ્યાતૃણામ્ ॥૮॥ (—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રક. ૭૦, પૃ. ૫૦)

પુત્રી સુહડાદેવી નામે પત્નીઓ હતી. અનુપમાદેવીને બુદ્ધિશાળી, પ્રતાપી અને ઉદારદિલ લલ્લુસિંહ નામે પુત્ર હતો. લલ્લુસિંહને રતના તથા લખમી નામે પત્નીઓ હતી ને ગૌરદેવી નામે પુત્રી હતી. સુહડાદેવીથી સુહડસિંહ નામે પુત્ર અને જકુલા નામે પુત્રી હતાં. સુહડસિંહને સુહડાદે તથા સુલખણ નામે પત્નીઓ હતી. સુહડસિંહ સં ૧૨૬૭ માં મરણ પામ્યો.

તેજપાલની પત્ની અનુપમાદેવીનું જ્યેના સમયમાં ભારતીય નારીઓમા ઊંચું સ્થાન હતું. તે ચંદ્રાવતીના શેઠ ધરણિગ અને પત્ની ત્રિભુવનદેવીને ખીમો, આંજો, ઉદલ એમ ત્રણ પુત્રો અને અનુપમા નામની આ પુત્રી હતી. અનુપમા બુદ્ધિશાળી છતાં કદરૂપી હતી. તેજપાલે તેની સાથે સગપણ થયા પછી તે, તોડવાને ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો. છેવટે જાંઘ્રપ્રજના યક્ષ વિજયને આઠ દ્રમ્મ ચડાવવાની માનતા પણ માની હતી, પણ ભાવિલાવને કોણ ફેરવી શકે? તે તેજપાલના ઘરમાં આવી ત્યારથી જ તેનાં કુટુંબ પગલાંથી કુટુંબની ઉત્તતિ થવા લાગી. આથી થોડા દિવસોમાં જ તે સૌને પ્રિય થઈ પડી. ઘરનું એક પણ કામ તેની સલાહ વિના થતું નહોતું. આખું ઉપર લુણિગવસહીના નિર્માણમાં તેનો જ સક્રિય ફાળો હતો. તે પોતાના ભાઈ ઉદલને સાથે સખી ઘણા કાળ સુધી આખું ઉપર રહી હતાં અને પોતાની જાતદેખરેખ નીચે આ કાર્ય પૂરું કરાવ્યું હતું. સ્વભાવે તે શાંત અને ઉદાર હતી.

ઉદ્દેશ્ય મળે છે કે, એક વાર તે યતિઓને વહોરાવતી હતી ત્યારે તેમના હાથમાંનું ધીનું પાત્ર અચાનક મહંત અનુપમાદેવી ઉપર પડ્યું. તેનાં કપડા ધીથી તરબોળ થઈ ગયાં. આથી મંત્રી તેજપાલ ગુસ્સે થઈ ગયો પણ અનુપમાદેવીએ તરત જ શાંત મગજથી જવાબ આપ્યો કે, 'જે ઘાંચીના ઘેર જન્મી હોત તો શું દયા હોત? પણ મારાં અહોભાગ્ય છે કે, મારા ઉપર બીજા કોઈનું નહીં પણ પૂજ્ય ગુરુદેવના પાત્રનું ધી ઢળ્યું છે.' મંત્રી આ સાંભળી શાંત થઈ જોડ્યો, 'મીઠી વાણી સાથેનું દાન, અભિમાન વગરનું જ્ઞાન,

ક્ષમા સાથેનું સામર્થ્ય અને ત્યાગલાવના સાથેનો પૈસો—આ-ચારે વસ્તુ અત્યંત દુર્લભ છે.

મહંં અનુપમાદેવી સૌને છૂટે હાથે દાન આપતી હતી, તેથી તે પરદર્શનમાતા તરીકે ખ્યાનિ પામી હતી. તેનું કંકણ કાવ્ય હતું. તેના હાથે અપાય કે બીજાઓ મારફત અપાય તેનું ક્ષણ મળે કે ન મળે પણ પોતાના હાથે જ અપાય તેનું ક્ષણ મળે જ છે.

તેણે નંદીશ્વર તપના ઉજમણામાં જિનપ્રાસાદ પૂરે ન થાય ત્યાં સુધી એકાસણું કરી વામદેવ સલાટ દ્વારા શત્રુજયતીર્થમાં નંદીશ્વર જિનપ્રાસાદ ગનાવ્યો અને તે જ તીર્થમાં અનુપમસરોવર બંધાવ્યું.

તેણે સં ૧૨૯૨ માં પંચમીતપનું ઉજમણું કર્યું, ત્યારે ૨૫ સમવસરણુ ગનાવ્યાં, શત્રુજયતીર્થની તળેટીમાં ૩૨ વાડીઓ, ગિરનારતીર્થની તળેટીમાં ૧૬ વાડીઓ ગનાવી. તેજલપુરમાં જિનાલય, પોપાળ, તેની સાથે કુમાર સરોવર ગનાવ્યાં. આઝરિયા ગામમાં જિનપ્રાસાદ, વાવ અને તળાવ ગનાવ્યાં હતાં. તેણે લુણિગવસહીના નિલાવ માટે ડાક અને ડમાણી ગામ અપાવ્યાં, તપોધનના ઉપકરણો માટે તે તે નામનાં પાત્ર, દોડ, ઝોલી, દાંડા વગેરે ગામ આપ્યાં.

(—પ્રબંધાવલી, પુરાં પ્રં સં, પૃં ૬૩, ૬૫)

સમકાલીન કવિઓએ પણ મહંં અનુપમાની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે, જેમકે—

‘લક્ષ્મી ચંચળ છે, પાર્વતી ચંડી છે, ઈદ્રાણી શોકચવાળી છે, ગંગા નીચે વહેનારી છે, સરસ્વતી તો કેવળ વાણીના સારવાળી છે, પણ અનુપમા-અનુપમ છે.’

એટલે ભારતીય નારીઓના ઇતિહાસમાં અનુપમાનું સ્થાન અનુપમ છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

અનુપમાદેવીએ સં ૧૨૯૩ના પોષ સુદિ ૧૩ ના રોજ વડગચ્છના આં મદનચંદ્રસૂરિને ‘આઘનિર્ચુક્તિ’ વહોરાવી હતી. તેની પુષ્પિકામાં તેને....મહંં વગેરે વિશેષણો વાપરેલાં છે.

(પ-૧૧) સાત પુત્રીઓ—૧. બલ્લુ (ભાઉ), ૨. માઉ, ૩.

માઉ, ૪ ધના, ૫ મોદગા, ૬ વચનુ અને ૭ પરમવદેવી (પદ મવદેવી)

(૫) વસ્તુપાલ-તેજપાલ—જામગજના ૧૧ સતાનોમ વસ્તુ પાન અને તજપાવ એ જને બાઈઓ ગુજરાતના પ્રતિદ્વામના અમર પુરુષો છે

તમનો જન્મ મં ૦ ૧૦૩૫ થી ૧૦૪૦ લગભગમા થયો હતો તે મૌ બાઈજેનો (માતા પિતાના મળ બાદ) મં ૦ ૧૦૫૦ પછી માંજ આવી વસ્યા બ્યાપાર કરતા તેઓના ભાગ્યનો મિતારો ચમક્યો ધન વધ્યુ ત્રણ લાખ દ્રમ્મ થયા અને મૌના લગ્ન પણ થયા તેઓ ગન્ત ભીમદેવના મહેતા પણ હતા તેમને મડનેશ્વર વીરધવલ સાથે ગાદ મૈત્રી હતી કવિ મોમેશ્વર મત્રી તેજપાવને વીરધવલનો અદ્વિતીય બધુ બતાવે છે

(—જાળપ્રગમ્તિ, શ્લોક ૬૪)

વસ્તુપાલ તેજપાવે પાતાની નાની ઉમરમા મં ૦ ૧૨૪૮ મા માતા પિતા માથે શત્રુજયતીર્થની યાત્રા કરી હતી તેઓએ અહીં ધન વધ્યા પછી બાવનામા દેરામર બધા યુ અને મં ૦ ૧૨૭૬ મા નાનકડો શત્રુજયનો યાત્રામઘ કાઢ્યા તેઓને હજાવા ગામે જતા માનમ પડ્યુ કે, સ્તાના જવાનઓ મુસાફરોને લૂટી લે છે આથી તેઓએ કાઈ ન જાતે એવા ધ્યાનમા ૧ લાખ દ્રમ્મ ફાળી રાખવાનો નિર્ણય કર્યો પરંતુ તેઓ રાતે જ્યા ધન ફાળવા ગયા ત્યાથી જ ખાટો ખોદતા તેઓને મોનાનો વરુ મળ્યો અનુપમાદેવીએ તેઓને મનાહ આપી કે, આપણા ભાગ્યનો મિતારો ચમકે છે ધનને ભૂમિમા દાટવાની જરૂર નથી ભૂમિમાતા તો આપણને સામેથી ધન આપે છે માટે આ ધનને હવે પહાડ ઉપર ગોઠવો, એવે કે પહાડો ઉપર વિશાળ ધર્મસ્થાનો બનાવો

તેમણે શત્રુજયની યાત્રા કરી, ત્યા લલિતા સરોવર, નવા મંદિરો તથા છલ્લોદ્ધારો શરૂ કરાવ્યા ત્યાથી નીકળી ગિરનાર તથા પ્રભાસ પાટણની યાત્રા કરી ધોળકા આવ્યા ત્યારે ગુજરાતનો રાજા લોળો ભીમદેવ હતો તે ઘેરો અને ઉડાઉ હતો તેથી તેના સામનો

સ્વતંત્ર થવા લાગ્યા હતા. ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની સ્થિતિ કથળવા લાગી હતી. તેને સ્વં પિતામહ કુમારપાલે સ્વપ્નમાં સૂચવ્યું કે, તું લવણ-પ્રસાદને સર્વેશ્વર બનાવ. તે રાજ્યને બચાવી શકશે.’ (—સુકૃતસંકીર્તન)

લવણપ્રસાદ અને તેના પુત્ર વીરધવલ વાઘેલાએ તે સમયે ધોળકા-ને પોતાનું પાટનગર બનાવી, ખંભાત સુધીનો પ્રદેશ છતી લઈ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. ગુજરાતની દેવી મહાલુદેવીએ આ પિતા-પુત્રને સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, ‘તમે ગુજરાતનો ઉદ્ધાર કરો. વસ્તુપાલ-તેજપાલને મહામાત્ય બનાવો. આથી તમારો પ્રતિદિન ઉદ્ધાર થશે.’ આ પિતા-પુત્રે રાજપુરોહિત સોમેશ્વરની સલાહથી અને ગુજરાતના રાજા ભીમદેવની સમ્મતિથી વસ્તુપાલ-તેજપાલને સં. ૧૨૭૭ માં પોતાના મહામાત્ય બનાવ્યા. તેઓ મહામાત્ય બન્યા તે પહેલાં રાજા વીરધવલ તથા રાણી જયતલ તેમને મળવા ગયાં હતાં. ત્યારે અનુપમાદેવીએ પોતાના પિયેરથી લાવેલો ગવેરાતનો હાર રાણીને પહેરાવ્યો હતો, પણ રાજાએ તે પાછો આપી દીધો. વસ્તુપાલ-તેજપાલે મહામાત્ય બનવા પહેલાં સૌ જનતા સમક્ષ રાજા પાસેથી વચન માગી લીધું કે, ‘આજે અમારી પાસે ત્રણ લાખ દ્રમ્મ છે. તમારી સાથે અમારે વાંધો પડે ત્યારે તમારે અમારા આ ધનને સ્પર્શ કરવો નહિ.’ રાજાએ આ શરત કબૂલ રાખી તેઓને પ્રધાન બનાવ્યા.

મંત્રીઓએ સં. ૧૨૭૭ માં શ્રીસંઘ સાથે શત્રુજયનો યાત્રાસંઘ ઠાઠ્યો. લલિતાસરોવર આગળ પડાવ નાખ્યો હતો. દાદાની યાત્રા-પૂર્ણ કરી તેમણે ત્યાં સ્વર્ણકળશો, ચોકીઓ, આરાધ્યમર્તિઓ, ઇંદ્ર-મંડપો તથા દેરાસર બનાવ્યાં અને શત્રુજયની યાત્રા માટે કુમાર-પાલના હડા સુધીની પાજ બંધાવી. આ પ્રસંગે અહીં ‘કરુણવજ્રા-યુદ્ધ-નાટક’ લખવાયું હતું. સંઘ શત્રુજય, ગિરનાર તથા પાટણની યાત્રા કરી ધોળકા આવ્યો.

આં સોમપ્રભસૂરિ, પં. ૦ જગચંદ્રગણિ વગેરે આ સઘમાં સાથે હતા. દશા-વીંશા વગેરે જ્ઞાતિઓ—

સંલવ છે કે, આ અરસામાં દશા-વીંશાના ભેદ પડ્યા હોય. એ

વિશે એવો ખુવાનો મળે છે કે, મહાજનની ૮૪ જ્ઞાતિઓ ગણાતી તે સમયે તે મોટે ભાગે જૈનધર્મ પામતી હતી આ જ્ઞાતિઓમાં ક્યાક ક્યાક વિધવાવિવાહ પણ પ્રચલિત હતો એવા વિવાહ કરનારા છૂટાછવાયા હતા, તેમની કોઈ એક વ્યવસ્થિત જ્ઞાતિ નહોતી ! મત્રી વસ્તુપાલના સમયે તેણે જ્ઞાતિનું સ્વરૂપ લીધું હોય એમ લાગે છે

એક વાર વસ્તુપાવ તેજપાલે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કર્યું સૌને નોતરે દેવામાં આ યુ, પણ એક શેઠનો પુત્ર, જે નિર્ધન બની ગયો હતો તેને નોતરુ આપવાનું બની જવાયુ તે શેઠના પુત્રે ૮૪ જ્ઞાતિની વિશાળ સલામા યુક્તિપૂર્વક વાત મૂકી કે, ‘અમે કુલીન છીએ પણ ગરીબ થઈ ગયાના કારણે અમારી ાલ કરવામાં આવી છે વસ્તુપાવ તેજપાલ વિધવાના પુત્રો છે પણ ધનાઢય છે અને સજ્જસતામાં મહા માત્યપદે છે તમને જમણું મળે છે એટલે તમને અમારા ગરીબની શી પડી હોય ?

શેઠના પુત્રના આ શબ્દોએ સલામા વીજળી જેવો આચકો પેદા કર્યો હોહા થવા લાગી પછી તો આ સલામાથી કેળવાઈ ઊઠીને ચાલવા માડ્યા જે ગયા તે ‘વીશા’ કહેવાયા અને જેઓ મત્રીની સાથે રહ્યા તે ‘દશા’ કહેવાયા

ચોરાશી જ્ઞાતિઓમાં આ બેદો પડ્યા આ જ્ઞાતિલેદનુ એ પરિણામ આનું કે, વીશા અને દશામાં એક રોટી વ્યવહાર ચાલુ રહ્યો પણ બેટી વ્યવહાર બંધ થઈ ગયો જે કે દશા એ વિધવાના સત્તાનને પોતાના વર્ગમાં મેળવી લેનારો સમુદાય છે, પણ વિધવાવિવાહનો હિમાયતી નથી એટલે દશામાં પણ વિધવાવિવાહ થતો તો નથી જ પછી તો એમાં પણ જે વિધવાવિવાહ કરનારા નીકળ્યા તે તેનાથી બુદ્ધા પડ્યા અને સમય જતા તેઓ પાચા, અઢિયા, સવાયા તરીકે બહેર થયા આજે શુજ રાતના ભાલેજ ગામમાં પાંચાની જ્ઞાતિ વિધમાન છે કણ્ઠાટકમાં દિગબરોમાં ચતુર્થ પચમ જ્ઞાતિ વિધમાન છે

વરહુડિયા શાં નેમડના વશજોમાં બીજી જ્ઞાતિઓની કન્યા વધુ

૧ જૂઓ અંગનજીની (ગુજરાતી) મોટી પદાવની ૫૦ ૮૧

અને સંઘવીનું દળદળાણુ સ્વાગત કર્યું. તે પછી બાદશાહની માતા કુશીદા બેગમ મધકા શરીફની યાત્રા માટે નોકળી, તેનો ધર્મશુરુ આલમ પણ તેની સાથે હતા. તે સમુદ્ર સ્તે જવા માટે ખંભાત બંદરે આવી પહોંચી. ત્યારે મંત્રી વસ્તુપાલે ઘડેલી ચોળના પ્રમાણે લૂંટારાઓએ તે બેગમ માતાને લૂંટી લીધી. માતાએ મંત્રી આગળ ફરિયાદ કરી. મંત્રી વસ્તુપાલે ત્યાં આવીને તેને પાઈ એ પાઈને સમસ્ત માલ પાછા અપાવ્યો. તેનો બહુ સત્કાર કર્યો. તે યાત્રા કરીને પાછી ફરતાં ફરી ખંભાત આવી. ત્યારે પણ મંત્રીએ તેનું ધાનું સન્માન કર્યું. બાદશાહની માતા કુશીદા બેગમે મંત્રી વસ્તુપાલને પોતાનો ધર્મપુત્ર કહી પોતાની સાથે તેને દિલ્હી લઈ ગઈ અને માતાએ બાદશાહ આગળ મંત્રી વસ્તુપાલની ભારે પ્રશંસા કરી. આથી બાદશાહ અને મંત્રી વસ્તુપાલ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રીસંબંધ બંધાયો. મંત્રી વસ્તુપાલ દિલ્હીથી પાછો ફર્યો તે પહેલાં બાદશાહ પાસેથી પાકું વચન લીધું કે, ‘હું જીવન પર્યંત શુજરાત પર ચડાઈ નહીં કરું.’ એ રીતે મંત્રી વસ્તુપાલે શુજરાતને દિલ્હીના બાદશાહથી નિર્ભય બનાવ્યું. વળી, બાદશાહનો સન્મતિથી આરસનો પથ્થર મેળવી લઈ આદિનાથની પ્રતિમા ઘડાવી શત્રુજય તીર્થ ઉપર સ્થાપન કરી.

હવે શુજરાતમાં સર્વથા શાંતિ હતી. મંત્રીઓએ શાંતિપર્વ તથા શિવપુરાણ વગેરેના શ્લોકો વડે રાજ વીરધવલને માંસ, શિકાર અને મદિરાથી વિમુખ બનાવ્યો અને મલક આં દેવપ્રભના ઉપદેશો સંભળાવી, ધર્મનો તાત્ત્વિક પ્રેમી બનાવ્યો.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૩૪)

મંત્રી વસ્તુપાલે સં ૧૨૮૭ માં શત્રુજય તીર્થનો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. વઢવાણના નગરશેઠે તેને સત્કારમાં દક્ષિણાવર્ત શંખ આપ્યો. મંત્રી વસ્તુપાલે તે લેટણું સ્વીકારી તેના બદલામાં તેને પોતાનો પ્રભાવળી શંખ આપી સાધર્મિક પ્રેમનો દાખલો બેસાડ્યો.

આ સંઘમાં નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્યો આં વિજયસેન આં ભ, આં વર્ધમાન, મલધારગચ્છના આં નરચંદ્ર, નાગેન્દ્રગચ્છ.

દિવ્યભાષા બાદશાહ અદતમશ શમશુદ્દીન (સં ૧૨૬૬ થી ૧૨૮૩) અમીર શીકા (મીવચ્છીકાર)નો મેનાપતિ ઘોરી ઇસ ૫ મ ૧૨૮૩-૮૪ માં ગુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો ત્યારે હિંદુ ગજઓનું સંગઠન સફળ બન્યું હતું, તેથી મહામાત્ય વસ્તુપાવ મહાશ્વલદેવીને આરાધી, વરદાન મેળવી, એક લાખ ઘોડેમવારો સાથે પાટણથી નીકળ્યો તે પાલનપુર યઈ આબૂ ગયો અને યુદ્ધનો બચૂ જોડવી તૈયાર રહ્યો તેની સામે બાદશાહના સૈન્યે આબૂનાં ઘાટીમાં આવી પકાવ નાખ્યો કે તરત જ વસ્તુપાલે દક્ષિણ દિશામાંથી મારો ચલાવ્યો અને ધારાવર્ષ દેવ વગેરે ખડિયા રાખ્યોએ પાછળથી ઉત્તર દિશામાંથી મારો ચલાવ્યો અને એ યીતે બાદશાહી સૈન્યનો ઘાટીમાં જ વિનાશ કર્યો મત્રી વસ્તુપાલ વિજય મેળવી, પાટણ યઈ ધોળકા આવ્યો પ્રજાએ તેનું ઉમંગકાથી સ્વાગત કર્યું તે દિવસે ૧ ફૂલની કિંમત ૧ સિદ્ધા દ્રવ્યની યઈ હતી પ્રજાએ એવા મોઢા પુષ્પોની માંગાથી મત્રીનું સ્વાગત કર્યું હતું^૧

મત્રીએ આ વિજયના ઉપલક્ષ્યમાં તાર ગાંતીર્થમાં લાંબા અજિત નાથના ફેરાસરમાં ગોખ કરાવ્યો હતો, જેમાં સં ૧૨૮૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ ને રવિવારે લાંબા દિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી (જૈન સં ૩૦ વર્ષ ૨, પૃ ૬૭)

મત્રીને હજી મોટો કં હતો કે, કુતજુદ્દીન એમકની જેમ બાદશાહ અદતમશ પણ ગુજરાત પર ફરી વાર લાયકર હુમલો કરશે આથી તે એનો ઉપાય શોધી રહ્યો હતો

નાગોરનો સઘપતિ શેઠ ખૂનડ જૈન હતો બાદશાહ અદતમશની પ્રિય બેગમ એમકલા તેને પોતાનો ધર્મબધુ માનતી હતી તે મોટો મઘ લઈ શનુજય તીર્થની યાત્રાએ જતો હતો સં ૧૨૮૬ માં તે માંડલ આવ્યો એટલે મત્રી વસ્તુપાવ તેને ત્યાંથી ધોળકા લઈ આવ્યો

૧ અરૂંધત મહિરના અં ૦ જયસિંહસરિએ આ વિજયને ઉદ્દેશી ૧૧ ૧૨૮૫ સગબતમાં 'દમ્મીરમદમદ'ના નામક નાટક રચ્યું અને તે નાટક અજાતમાં ભીમેશ્વર મહાદેવના યાત્રા-ઉત્સવ પ્રસંગે અજાવવામાં આવ્યું હતું

અને સંઘવીનું દળદળાણરૂપે સ્વાગત કર્યું. તે પછી બાદશાહની માતા કુસીદા બેગમ મક્કા શરીફની યાત્રા માટે નીકળી, તેનો ધર્મશુરુ આલમ પણ તેની સાથે હતો. તે સમુદ્ર રસ્તે જવા માટે ખંભાત બંદરે આવી પહોંચી. ત્યારે મંત્રી વસ્તુપાલે ઘડેલી યોજના પ્રમાણે લૂંટારાઓએ તે બેગમ માતાને લૂંટી લીધી. માતાએ મંત્રી આગળ ફરિયાદ કરી. મંત્રી વસ્તુપાલે ત્યાં આવીને તેને પાઈ એ પાઈનો સમસ્ત માલ પાછો અપાવ્યો. તેનો બહુ સત્કાર કર્યો. તે યાત્રા કરીને પાછી ફરતાં ફરી ખંભાત આવી. ત્યારે પણ મંત્રીએ તેનું ઘણું સન્માન કર્યું. બાદશાહની માતા કુસીદા બેગમે મંત્રી વસ્તુપાલને પોતાનો ધર્મપુત્ર કહી પોતાની સાથે તેને દિલ્હી લઈ ગઈ અને માતાએ બાદશાહ આગળ મંત્રી વસ્તુપાલની ભારે પ્રશંસા કરી. આથી બાદશાહ અને મંત્રી વસ્તુપાલ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રીસંબંધ બંધાયો. મંત્રી વસ્તુપાલ દિલ્હીથી પાછો ફર્યો તે પહેલાં બાદશાહ પાસેથી ન્યાકું વચન લીધું કે, ‘હું જીવન પર્યંત ગુજરાત પર ચડાઈ નહીં કરું.’ એ રીતે મંત્રી વસ્તુપાલે ગુજરાતને દિલ્હીના બાદશાહથી નિર્ભય બનાવ્યું. વળી, બાદશાહની સન્મતિથી આરસનો પથ્થર મેળવી ભં આદિનાથની પ્રતિમા ઘડાવી શત્રુજય તીર્થ ઉપર સ્થાપન કરી.

હવે ગુજરાતમાં સર્વથા શાંતિ હતી. મંત્રીઓએ શાંતિપર્વ તથા શિવપુરાણ વગેરેના શ્લોકો વડે રાજ વીરધવલને માંસ, શિકાર અને મદિરાથી વિમુખ બનાવ્યો. અને મલં આં દેવપ્રભના ઉપદેશો સંભળાવી, ધર્મનો તાત્ત્વિક પ્રેમી બનાવ્યો.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૩૪)

મંત્રી વસ્તુપાલે સંં ૧૨૮૭ માં શત્રુજય તીર્થનો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. વઢવાણના નગરશેઠે તેને સત્કારમાં દક્ષિણાવર્ત શંખ આપ્યો. મંત્રી વસ્તુપાલે તે ભેટણું સ્વીકારી તેના બદલામાં તેને પોતાનો પ્રભાવ-શાળી શંખ આપી સાધર્મિક પ્રેમનો દાખલો બેસાડ્યો.

આ સંઘમાં નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્યો આં વિજયસેન આં ઉદયપ્રભ, આં વર્ધમાન, મલધારગચ્છના આં નરચંદ્ર, નાગેન્દ્રગચ્છ.

ના આં મન્વવાદી, આં વર્ધમાનમૂરિ, વાયડગચ્છના આં જિનદત્ત, ગન્ગચ્છના આં બ્રાહ્મચ દ્ર, ચૈત્રવાવગચ્છના આં ભુવનચ દ્રમૂરિ, વડગચ્છના આં જગચ્છદ્રમૂરિ વગેરે ૭૦૦ આચાર્યો, ૨૧૦૦ સાધુઓ, ઘણી સાધ્વાઓ, ૧૧૦૦ દિગ્બરાચાર્યો, ઘણા લઘુ મધપતિઓ, ૧૩૪ જિનપ્રતિમાઓ, ૧૮૦૦ શ્રીકરો, ૭૦૦ પાવખીઓ, ૪૦૦૫ સેજવાવા, ૪૫૦ જૈન ભોજકો, ૧૦૦૦ ચાણો, ૩૩૦૦ ભાટ, ૧૦૦૦ કંઠોઈ, ૧૦૦૦ મુથાગ, ૧૦૦૦ લુહાર, ૨૦૦૦ પોડિયા, ૪૫૦૦ ગાડા, ૭૦૦ બેટ, ૪૦૦૦ ઘોડા, ૧૮૦૦ વન, ૪ ગન્ગમુગ, ૭ લાખ મનુષ્યોની મોટી નેના અને જો જ હિસાબે તબૂ, પાણીની દાકીઓ અને મગમામાન હતો.

જો મત્રીઓએ મં ૧૨૭૭ તથા મં ૧૨૮૭ માં પાવીતાણામાં લવિતા સરોવર, ઉપાગ્રય તથા વરણ બધાબ્યા હતા શત્રુ જય તીર્થ માં રાકુનિકાવતાર, સત્યપુરાવતાર, સ્તભનતીર્થાવતાર તથા અબા, શાળ, પ્રદ્યુમ્ન અને અવલોકન જો ચાર શિખરોયુક્ત ઉજ્જય તાવતારના નવા મંદિરો તેમજ પોતે પોતાના પૂર્વજો, ભાઈઓ તથા બને રાજાઓની મૂર્તિઓ, મોઢેરપુરાવતારમાં પોતાની આરાધક મૂર્તિઓ, ભં આદીશ્વરનું મંદિર વગેરેના ઇંદ્રમંડપો, તોરણો, સ્વર્ણકળશો તથા મુવર્ણનું રત્નજડિત પૂડિયું, મરુવતીની પ્રતિમા, કપડીં ચક્ષુનો મંડપ અને અનુપમા તળાવ વગેરે બધાબ્યા ગુજરાતના મહામત્રી વાહુડહેવના દેવદાયમાં વધારો કર્યો તથા અહીં તીર્થની સભાગ માટે ચાર જૈન કુટુંબોને વમાન્યા એકદરે અહીં ૧૮૮૬૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું હતું.

તેજલપુર—

મત્રીઓએ શત્રુજયની તબેટીમાં લવિતા સરોવરના કાઠે, જ્યાં સઘનો પડાવ હતો ત્યાં, તેજલપુર વસાવ્યું તેને કોન કરાવ્યો અને તેમાં ભં પાર્શ્વનાથ અને મહાદેવના મંદિરો બધાબ્યા ત્યાં નવા જોનો વગેરેને વસાવ્યા.

તપાગચ્છીય આં દેવસુદરસૂરિના આવક ઘોઘાના સં સરવણે

લક્ષિતાસરોવરને સુધરાવ્યું અને તેના નાનાભાઈ ધાંધે ભં પાર્શ્વનાથના જિનાલયનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (—પ્રકં ૪૯)

આ નગરનો મહામ્મદ જોગડાની સેનાએ નાશ કર્યો આથી ત્યાંના વતનીઓ પાલીતાણામાં જઈ વસ્યા.

સમ્રાટ અકબરના શેખ અબુલફઝલે સૌરાષ્ટ્રના મહેસૂલી વિભાગ પાડ્યા. તેના ત્રીજા વિભાગમાં લખે છે કે, ‘તેનો ત્રીજો વિભાગ શત્રુજયની ડુંગરીની તળેટીમાં છે, તેમાં એક જૂનું પડતી દશાનું શહેર છે.’ (—સૌરાષ્ટ્રનું ઇતિહાસદિગ્દર્શન)

આ સ્થાન આજે શત્રુજય પહાડની ઉત્તરમાં અને જય તળેટીથી પૂર્વમાં ભૂતેશ્વર મહાદેવના નામથી વિખ્યાત છે.

સંઘ શત્રુજય, પ્રભાસપાટણ, ગિરનાર, વંથલી થઈને ધોળકા આવ્યો. ત્યાં રાજા વીરધવલ, મંત્રી તેજપાલ તથા શહેરના આગેવાનોએ સંઘનો સુંદર સત્કાર કર્યો.

મંત્રી વસ્તુપાલ વિચારશીલ જૈન હતો. તે ધર્મપ્રભાવના માટે જૈન ધર્મસ્થાનોની માફક જૈનેતર ધર્મસ્થાનો પણ ણંધાવતો હતો પણ ખીજે કોઈ જૈન એના પગલે ચાલી જૈનેતર ધર્મસ્થાનને ઉત્તેજન આપે તો તે વાત તેને પસંદ નહોતી. આ સંઘના એક યાત્રિકે જૈન તીર્થમાં થોડું દાન કર્યું અને સોમનાથમાં વિશેષ ધન આપ્યું. આ હકીકત જાણીને મંત્રીએ જણાવ્યું કે, ‘આ સંઘમાં આવેલાં ખીજે સ્થળે વધુ દાન આપી ન શકે અને કોઈ એવી ભૂલ કરે તો તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતે સ્વતંત્ર સંઘ કાઢી તેની ઇચ્છા મુજબ વતી શકે.’ તે યાત્રિકે મંત્રીની વાતને ન્યાયી માનીને જૈન તીર્થમાં મોટી રકમનું દાન કર્યું.

મલધાર આં નરચંદ્રસૂરિ આ સાલમાં ભાદરવા વદિ ૧૦ના રોજ સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે મંત્રી વસ્તુપાલને ભવિષ્યવાણી રૂપે કહ્યું હતું કે, ‘આજથી દશ વર્ષે તારું મરણ થશે.’

મંત્રી તેજપાલે સં ૧૨૮૬ માં આખૂ ઉપરના દેલવાડામાં વિમલવસહીની પાસે નવી જમીન ખરીદી તેમાં હુણિગવસહીનું

કામ ગરૂ કર્યું તેમા મં ૧૨૭૮ મા લં મવિનાથનો ગોખલો
 ભાર્થ મવદેવના કથ્યાણુ માટે બધાવવામા આવ્યો મંત્રીએ સં
 ૧૨૮૭ ના ફાગણ વદિ ૩ ને રવિવારે આં વિજયસેનસૂરિના હાથે
 હુણિગવસહીના મદિરમા લં નેમિનાથ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી
 આ ઉત્સવમા ૪ મહાધરો, ૧૨ માડવિકો, ૮૪ રાણા, ૮૪ શાંતિઓના
 મહાજનો વગેરે હાજર હતા જેની કોરણી આજે જગતભરમા અદ્વિ
 તીય મનાય છે તે હુણિગવસહી મદિર ઉપર મં ૧૨૬૨ મા ધજા
 દડ વડાવ્યો મં ૧૨૮૩ અને સં ૧૨૬૭ મા પછુ અહીં પોતાની
 માતા, પિતા, બહેનો, લલિતાદેવી, સુહડાદેવી, પુત્રીઓ વગેરેના
 નામથી દેરીઓ બનાવેલી છે એટલે આ મદિરનિર્માણનુ કાર્ય સં
 ૧૨૮૭ સુધી ચાલતુ હતું અહીંના દરેક કાર્યમા મળીને ૧૨૫૩૦૦૦૦૦
 દ્રવ્ય ખર્ચાયુ છે (જૂઓ, પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૮૪ થી ૨૮૭)

મંત્રી વસ્તુપાલે ગિરનાર તીર્થ ઉપર પોતાના તથા પરિવારના
 કથ્યાણુ માટે તીર્થોદ્ધાર કર્યો શનુજ્યાવતાર, અષ્ટાપદાવતાર, સમેત
 શિખરાવતાર, જ્ઞાનતીર્થાવતાર, મત્યપુરાવતાર અને કારમીશવતાર
 મરમ્વતી વગેરે ગ્રાસાદો બનાવ્યા તે દરેકની સં ૧૨૮૪ ના ફાગણ
 સુદિ ૧૦ ને બુધવારે આં વિજયસેનસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી
 આસરાજવિહાર, કુમારદેવીસરોવર અને ઉપાશ્રયબનાવ્યા વૃદ્ધ યાત્રાગુ
 ઓ માટે ડાહીઓ વસાવી અહીંના ભટ્ટા યાત્રિકો પાસેથી કર લેતા
 હતા તે કર માફ કરાવ્યો અહીં ૧૨૮૮૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય વાપર્યું
 પ્રભામપાળુમા અષ્ટાપદાવતાર ગ્રાસાદ બધાવ્યો અને આસપાસ
 ખીબા લૌકિક તીર્થો પણ બધાવ્યા

બંને ભાર્થો આં જગત્ત્રય દ્રમૂરિ, ઉપાં દેવભદ્ર, આં દેવેન્દ્ર
 સૂરિના તપ ત્યાગભર્યા વૈરાગ્યના ઉપદેશથી પ્રભાવિત હતા તેમના
 મહેતાએ આં જગત્ત્રય દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી મંત્રી વસ્તુપાલે
 આં દેવેન્દ્રસૂરિ ખસાત હતા ત્યારે તેમના વ્યાખ્યાનમા મૌને
 મુહપત્તિની પ્રભાવના કરી હતી

સં ૧૨૬૪ મા રાણો વીરધવલ મળુ પામ્યો મંત્રી વસ્તુપાલે

તેની ઈચ્છા મુજબ તેના ખીન્ન પુત્ર વીશલદેવને ધોળકાની ગાદીએ બેસાડ્યો. વીશલદેવે સત્તાના મદમાં નાગડ બ્રાહ્મણને મહામાત્ય બનાવ્યો અને બંને મંત્રીઓને તેના હાથ નીચેના નાના મંત્રીઓની જગા આપી. સમરાક પ્રતીકારની લાંબેશ્વરીથી બંને મંત્રીઓ પાસે ધનની માગણી કરી અને ધન ન હોય તો તેની ખાતરી કરવા ઘટ-સર્પનું દિવ્ય માગ્યું. દાદા લવણપ્રસાદે તેને તેમ કરતાં વાર્યો પણ તેણે પોતાની હઠ છોડી નહીં, એટલે રાજપુરોહિત સોમેશ્વરે તેને સમન્તવી આ અકૃત્યથી રોક્યો.

એક દિવસે એક કુદલકે ઉપાશ્રયનો કચરો ભૂલથી નીચે ફેંક્યો. તે રસ્તે જતા રાજના મામા સિંહ જેઠવા ઉપર પડ્યો. મામાએ શુરસે થઈ તે કુદલકને માર્યો અને ગાળો આપી. આ સાંભળી મંત્રી વસ્તુપાલે રાજપુત્ર ભૂણપાલને મોકલી મામાનો હાથ કપાવી મંગાવી પોતાના મહેલની આગળ લટકાવ્યો. બંનેની સેનાઓ લડવા માટે તૈયાર થઈ. રાજ વિશલદેવને ત્યારે વિમાસણ થઈ કે હવે શું કરવું ? અંતે પુરોહિત સોમેશ્વરે રાજ, મામા, તથા મંત્રીઓને સમન્તવી શાંત પાડ્યા. રાજએ મામા પાસે મંત્રીની માફી મંગાવી અને મંત્રી તથા તેમના ધર્મનું ગૌરવ વધાર્યું.

મંત્રી વસ્તુપાલે વિચાર કર્યો કે, આં નરચંદ્રસૂરિના ભવિષ્ય-કથન મુજબ હવે મારું આયુષ્ય ઓછું છે. તેથી સં ૧૨૯૭-૯૮ માં તે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા માટે સંઘ સાથે નીકળ્યો અને રસ્તામાં અંકેવાલિયા ગામમાં શુરુદેવો પાસે નિર્યામણા કરી સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રાજના ઘેર તેનો જન્મ થયો.

મંત્રી તેજપાલ અને મંત્રી જયંતસિંહે અંકેવાલિયામાં તળાવ ખોદાવ્યું તથા વસ્તુપાલના શબને શત્રુજયના પ્રદેશમાં લાવીને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અહીં સ્વર્ગારોહણ પ્રાપ્તિ બંધાવ્યો અને અંકેવાલિયા ગામમાં જિનપ્રાસાદ, સરોવર તથા દાનશાલા બંધાવ્યાં. મહામાત્ય તેજપાલ પણ સં ૧૩૦૮ માં શંખેશ્વરતીર્થ પાસેના ચંદ્ર ગામમાં છેલ્લે પહોંચે સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો. ત્યાં તેના

પુત્રે લબ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો જે આજે પણ વિદ્યમાન છે.

મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલે ઘણું ધર્મકાર્યો કર્યા છે. તેમાંના કેટલાકની યાદી નીચે મુજબ છે—^૧

જિનપ્રાસાદો ૧૩૦૪ ધોળકા વગેરેમાં, જીર્ણોદ્ધારો ૨૩૦૦ પંચાસરા પાર્શ્વનાથ, સ્તંભન પાર્શ્વનાથ વગેરેના, સવા લાખ જિનગિઓ, ૬૮૪ ઉપાશ્રયો, ૫૦૦ આચાર્યનાં સિદ્ધાસનો, ૫૦૦ કપડાના સમ વસરણ મંડપો, ૭૦૦ પ્રહશાળાઓ, ૭૦૦ પાઠશાળાઓ, ૩૦૦૨ વીરધવલ, નારાયણ વગેરે કૃષ્ણાલયો અને શૈવાલયો, ૭૦૦ મઠો, ૭૦૦ અન્નશાળાઓ સ્થાપન કરી. પ્રતિદિન ૫૦૦ વેદપાઠીઓના કુટુંબોના નિર્વાહની વ્યવસ્થા કરાવી. દર સાલ ત્રણ વાર સંઘપૂજા, ૩૨ પથ્થરના નવા કિલ્લાઓ, ૬૪ મસ્જિદો, ૮૪ તળાવો, ૬૩૪ વાવો, ૭૦૦ કૂવા, અનેક વેપારી મંડીઓ, દવાખાનાં, પરબો વગેરે બંધાવ્યાં. તેઓએ ૬૩ યુદ્ધોમા વિજય મેળવ્યો. પોતાની પત્નીઓનાં તપનાં મોટાં ઉજમણાં કરાવ્યાં. પાવ્યમ અને અગિયારશના ઉજમણા માટે પાંચ તથા અગિયાર નિર્ધન જૈનોને ધન આપી લખપતિ બનાવ્યા સાત કરોડનુ દ્રવ્ય ખરચી જ્ઞાનભંડાર બનાવ્યા. સર્વસિદ્ધાંતની એકેક નકલ સોનાની શાહીથી અને બીજી નકલ તાડપત્ર અને કાગળ ઉપર લખાવી (ઉપ૦ ૨૬). પડિતોને બક્ષીસ તેમજ ગરીબોને ધણું દાન આપ્યું. શત્રુજય, ગિરનાર અને આબુ ઉપર મળીને અખજેતું દ્રવ્ય ખરચ્યું. તેમણે ૧૮ વર્ષમાં કુલ ૨૦૭૩૧૮૦૦૦૦૦ દ્રવ્ય ખરચ્યું હતું એવી માહિતી મળે છે.

મંત્રી વસ્તુપાલ પોતે વિદ્વાન હોતા તેમજ વિદ્વાનોનો પરીક્ષક અને પોષક હોતા. તેણે ‘નરનારાયણાનંદમહાકાવ્ય’ (સર્ગ : ૧૬), ગિરનારમંડન શ્રીનેમિનાથસ્તોત્ર, અંબિકાદેવીસ્તોત્ર તથા આરાધના (શ્લો. ૧૦) વગેરે કૃતિઓ રચેલી મળે છે. આ કૃતિઓ તેમની

૧. આ અંગ્રે પ્રત્યક્ષ, સૂક્તસદીર્ઘનમાં નાની નાની નોંધો મળે છે અને જિનદર્શક ‘વસ્તુપાલચરિત્ર’માં તેનો વિસ્તાર નોંધ મળે છે.

કવિપ્રતિભાની સાક્ષી પૂરે છે. તેમણે રચેલાં પ્રાસંગિક સૂક્તો પણ મળે છે. દાખલા તરીકે—

‘શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસુ એ ઋતુઓ એક પછી એક આવે પણ આવે ઉનાળો અને ચોમાસુ એ જાંને ઋતુઓનો એટી-સાથે અનુભવ થઈ રહ્યો છે, કેમકે મહારાજ વીરધવલના મરણથી જનતાના દિલમાં ઉનાળાનો તાપ સળગી રહ્યો છે જ્યારે આંખોમાં ચોમાસુ ભિમટી રહ્યું છે.’

તેમણે ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ની સં. ૧૨૯૦ માં પોતાના હાથે કરેલી નકલની પ્રતિ મળી આવે છે. વિદ્વાનો આવા વિદ્યાસેવીને ‘સરસ્વતીપુત્ર’ કહે તેમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી.

તેમની સારસ્વત સ્ત્રીમાં રાજપુરોહિત કવીન્દ્ર સોમેન્દ્રદેવ, હરિ-હર, મદન, સુભટ, નાનાક, પાલહણ, પં. યશોવીર, ઠં. અરિસિહ, આં. વિજયસેન, આં. ઉદયપ્રભ, આં. નરચંદ્ર, આં. નરેંદ્રપ્રભ, આં. માણિકચંદ્ર, આં. બાલચંદ્ર, આં. જયસિંહસૂરિ, આં. અમરચંદ્ર વગેરે વિદ્વાનો હતા. આં. પ્રદ્યુમ્નસૂરિ ત્યારે ભગતા કવિ હતા. આ બધા વિદ્વાનોએ મંત્રી વસ્તુપાલની વિવિધરૂપે પ્રશંસા કરી છે—

‘તમારામાં જુવાની છે પણ મદનવિકાર નથી, લક્ષ્મી છે પણ ગર્વ નથી, સજ્જન-દુર્જનની પરીક્ષા કરવાની બુદ્ધિ છે પણ કપટ નથી, તમારી આવી આકૃતિ કેણે ઘડી ?

(—વીરધવલના વસ્તુપાલ પ્રતિ ઉદ્દગારે)

પીયૂષાદપિ પેશલા શશધરજ્યોત્સ્નાકલાપાદપિ,

સ્વચ્છા નૂતનચૂતમજ્જરીભરાદપ્યુલ્લસત્સૌરમાઃ ।

વાગ્દેવીમુલ્લસીમસૂક્તવિશદોદગારાદપિ પ્રાજ્ઞલાઃ,

કેપાં ન પ્રથયન્તિ ચેતસિ મુદં શ્રીવસ્તુપાલોક્તયઃ ॥

(—ઉપદેશતરંગિણી તરંગ ૧ લો; પ્રબંધકોશ,
પં. જિનહર્ષકૃત ‘વસ્તુપાલચરિત્ર’)

સૂરો રણેષુ ચરણપ્રણતેષુ સોમઃ વક્રોડતિવક્રચરિતેષુ વુઘોડર્થવોધે ।

નીતૌ ગુરુઃ કવિજને કવિરક્રિયાસુ મન્દોડપિ ચ ગ્રહમયો નહિ વસ્તુપાલઃ ॥

—હે વસ્તુપાલ ! તું રણમાં સૂર્ય, આગ્રિતો પ્રત્યે ચંદ્ર, દુષ્ટો પ્રત્યે મંગલ, જ્ઞાનમાં બુદ્ધ, નીતિમાં ગુરુ, કવિઓમાં શુક અને પાપમાં મંદ છે—એ રીતે મહાજેવો હોવા છતાં મહામય નથી. (—અજ્ઞાત, ઉપદેશતરંગિણી)

શ્રીવસ્તુપાલ ! તવ માલતલે જિનાજ્ઞા

વાળી મુલે દ્વિદિ કૃપા કરપદ્મજે શ્રીઃ ।

દેહે વૃત્તિર્વિલસતીતિ રૂપૈવ કીર્તિં

પૈતામહં સપદિ ધામ જગામ નામ ॥ (—ઉપદેશતરંગિણી)

દક્ષઃ શસ્ત્રે ચ શાસ્ત્રે ચ ઘને ચ પ્રધને ચ યઃ ।

વસ્તુપાલ-યશોવીરૌ સત્યં વાગ્દેવતાસ્તુતૌ ॥

(વામનસ્થલીનો પાંચશોધર-મુકુત-
સંકીર્તન, સર્ગ : ૩, શ્લોક ૪૩)

સૂત્રે વૃત્તિઃ કૃતા પૂર્વં દુર્ગસિંહેન ધીમતા ।

વિતૂત્રે તુ કૃતા તેષા વસ્તુપાલેન મન્ત્રિણા ॥

અન્નદાનૈઃ પયોદાનૈઃ ધર્મસ્થાનૈધ મૂતલમ્ ।

યગસા વસ્તુપાલેન રુદ્રમાકાશમણ્ડલમ્ ॥

(—રાજપુરોહિત કવિ સોમેશ્વર)

વિરચયતિ વસ્તુપાલઃ ચૌલક્રયસચિવેષુ કવિપુ ચ પ્રવરઃ ।

ન કદાચિદ્ધર્મહરણં શ્રીકરણે કાવ્યકરણે વા ॥

અન્યયેન વિનયેન વિષયા વિક્રમેણ મુકુતરમેણ ચ ।

કાપિ કોઽપિ ન પુમાનુપૈતિ મે વસ્તુપાલસદૃશો દશોઃ પથિ ॥

(—રાજપુરોહિત સોમેશ્વરકૃત આબૂપ્રશસ્તિ)

નાનર્ચ મક્તિમાન્ નેમૌ નેમૌ શઙ્કર-કેશવૌ ।

જૈનોઽપિ યઃ સ વેદાનાં દાનામ્ભઃ કુરુતે કરે ॥

(—રાજપુરોહિત સોમેશ્વરકૃત કીર્તિકૌમુદી)

વિમુતા-વિક્રમ-વિદ્યા-વિદગ્ધતા-વિત્તવિક્કરણવિવેકૈઃ ।

યઃ સપભિર્વિકારૈઃ કલિતોઽપિ વમાર ન વિકારમ્ ॥

(—મલધાર આઠ નરચંદ્રસૂરિકૃત ગિરનારતીર્થ જિનાલય-
પ્રશસ્તિ, જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૭)

ક્ષત્રિયાઃ સમરકેલિરહસ્યં જાનતે ન વણિજો ભ્રમ એષઃ ।
 અમ્બડો વણિગપિ પ્રધને કિં મલ્લિકાર્જુનનૃપં ન જઘાન ॥
 દૂત રે [વણિગહં રણહદે વિશ્રુતોઽસિ તુલયા કલયામિ ।
 મૌલિમાળ્ડપટલાનિ રિપૂણાં સ્વર્ગવેપતનમથો વિતરામિ ॥

(—આ૦ બાલચંદ્રકૃત 'વસંતવિલાસ', સર્ગ : ૫, શ્લોકો ૪૩-૪૪)

વજ્રં વજ્રભવે વનં વનસવે પુષ્પં વસન્તતૈવ,
 વાસઃ સ્વસ્તરવે વચઃ સુગુરવે દીપો યથા માનવે ।
 ધૂપં ચાગરવે સિતેક્ષુપરવે રાપ્રામૃતં મેરવે,
 હૃથં તે સચિવેન્દ્ર ! કાવ્યકરણં રોચિષ્ણવે જિણ્ણવે ॥

(—આ૦ ઉદયપ્રભસૂરિ વચન, ઉપદેશસાર, ઉપ૦ ૩૬)

વૌદ્ધૈર્વૌદ્ધઃ વૈષ્ણવૈર્વિષ્ણુમક્તઃ શૈવૈઃ શૈવો યોગિભિર્યોગરક્તઃ ।
 જૈનૈસ્તાવજ્જૈન એવેતિકૃત્વા સત્ત્વાધારઃ સ્તૂયતે વસ્તુપાલઃ ॥ .

(—પ્રખંધાવલી)

મહામાત્ય વસ્તુપાલને ૨૪ બિરુદો હતાં, જેમાં સરસ્વતીકંઠા-
 ભરણુ, સચિવચૂડામણિ, સરસ્વતીધર્મપુત્ર, લઘુ લોજરાજ, દ્વાતચક્ર-
 વર્તી, ચતુરચાણાકચ, મન્નજનૈન, સર્વજનમાન્ય અને ઋષિપુત્ર
 વગેરે મુખ્ય બિરુદો હતાં.

એકંદરે તે દાનવીર, નૃપપ્રીતિપાત્ર, પ્રબલો માનીતો, ગુજ-
 રાતનો ચતુર મહામાત્ય, રણમેદાનમાં લડવૈયો, ધર્માત્મા તેમજ લક્ષ્મી-
 નો લાડીલો અને સરસ્વતીનો સપૂત હતો.

તેણે શત્રુજય તીર્થમાં ભ૦ ઋષભદેવની યાત્રા કરી તેમાં એક
 જ માગણી કરી છે કે—

યદ્ દાયે હ્રુતકારસ્ય યત્ પ્રિયાયાં વિયોગિનઃ ।
 યદ્ રાધાવેધિનો લક્ષ્યે તદ્ ધ્યાનં મેઽસ્તુ તે મતે ॥

(—પ્રખંધાવલી)

મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલના જીવનચરિતનાં સાધનો—

૧. નર-નારાયણાનંદકાવ્યપ્રશસ્તિ, વસ્તુપાલચરિત.

૨. કીર્તિકૌમુદી (સં૦ ૧૨૮૨ લગભગ), 'ઉલ્લાસરાઘવ' માંના દરેક સર્ગના અંતિમ શ્લોકો, સુરથોત્સવનો છેલ્લો સર્ગ, આબૂની સં૦ ૧૨૮૭ની પ્રશસ્તિ, ગિરનારની સં૦ ૧૨૮૮ની પ્રશસ્તિ, નં૦ ૧, ૩, કર્તા-રાજપુરોહિત કવીશ્વર ઠં શોભેશ્વરદેવ.

૩. સં૦ ૧૨૮૮ની ગિરનાર પ્રશસ્તિ (નં૦ ૨, ૪, ૫) કર્તા-મલધારી આ૦ નરચંદ્રસૂરિ.

૪. સુકૃતસંકીર્તન (સર્ગ : ૧૧) સં૦ ૧૨૮૫, કર્તા-અરિસિંહ.

૫. ધર્માબ્યુદયકાવ્ય (સર્ગ : ૧૬), સુકૃતકીર્તિકશ્લોકાલિની, ગિરનારની સં૦ ૧૨૮૮ની (નં૦ ૬) પ્રશસ્તિ, કર્તા-આ૦ ઉદય-મલસૂરિ.

૬. હુમ્મીરમહમદન નાટક સં૦ ૧૨૮૫, કર્તા-આ૦ વીર શિખ્ય આ૦ જયસિંહસૂરિ.

૭. શકુનિકાવિહાર પ્રશસ્તિ, કર્તા-આ૦ લદ્રેશ્વરસૂરિ, સં૦ ૧૨૬૦.
(-પ્રબંધાવલી)

૮. વસંતવિજ્ઞાસ સં૦ ૧૨૬૭, કર્તા-આ૦ બાલચંદ્રસૂરિ.

૯. પ્રબંધચિંતામણિ સં૦ ૧૩૬૧, કર્તા-આ૦ મેરુતુંગસૂરિ.

૧૦. વિવિધતીર્થકંટક સં૦ ૧૩....., કર્તા-આ૦ જિનમલસૂરિ.

૧૧. ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ (પ્રબંધકોશ) સં૦ ૧૪૦૫, કર્તા-આ૦ રાજશેખરસૂરિ.

૧૨. વસ્તુપાલચરિત સં૦ ૧૪૬૭, કર્તા-આ૦ જિનહર્ષસૂરિ.

૧૩. ઉપદેશસાર સતીક સં૦ ૧૬૬૨, કર્તા-પં૦ કુમારસાગર ગણિ.

૧૪. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં૦ ૧૪૮૪, કર્તા-હીરાનંદ.

૧૫. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં૦ ૧૫૫૦, કર્તા-મલધાર આ૦ લક્ષ્મીસાગર.

૧૬. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૫૬૫, કર્તા-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ.
 ૧૭. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૬૮૨, કર્તા-ઉપાઠ સમયસુંદર.
 ૧૮. વસ્તુપાલ-તેજપાલરાસ સં ૦ ૧૭૨૧, કર્તા-આનંદસૂરગચ્છીય
 પં ૦ મેરુવિજય ગણિ.
 ૧૯. વીરવંશાવલી, જૈનસાહિત્યસંશોધક, ખંડ ૧, અંક : ૩.
 ૨૦. જૈનસાહિત્યસંશોધક, ખંડ : ૩, અંક : ૧, પૃ ૦ ૧૦૫.

વંશાવલીઓ

સાંખ્યસિંહવંશ—

૧. સાંખ્યસિંહ—તે પોરવાડ હતો, તેનું બીજું નામ સામંતસિંહ હતું.
 ૨. શાંતિ.
 ૩. બ્રહ્મનાગ.
 ૪. નાગ.
 ૫. આલૂ—તે માલાસણમાં રહેતો હતો અને મલધારગચ્છને શ્રાવક હતો.
 ૬. કુમારદેવી—તે આલૂ પોરવાડની પુત્રી હતી અને અશ્વરાજ (આસરાજ)ની પત્ની હતી. તેને ૧૧ સંતાન હતાં. તે સૌમાં મંત્રી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ બહુ વિખ્યાત અને ઐતિહાસિક પુરુષો હતા.
- (૧) વરણાગવંશ—

૧. વરણાગ—તે રામસેનનો વતની શ્રીમાલી જૈન હતો. મહાદ્વાની હતો. પોતાના ગોત્રીય લાઈઓ પ્રત્યે અત્યંત વાત્સલ્યવાળો હતો. સંભવ છે કે, મંત્રી શાંત પણ તેમનો જ પુત્ર હોય.

૨. વીસલ.

૩. પદ્મ—તેને સાંગણ, રણસિંહ, અભયડ, કેલહણ અને વીલહાક નામે પુત્રો હતા.

૪. વીલહાક—તેને સંસારદેવી નામે પત્ની હતી. હરિય નામે પુત્ર હતો. બીજી પત્ની મંજુલાદેવીથી મહીપ અને હરિ નામે પુત્રો થયા.

૫. હરિ—તે દેખાવડો હતો. સુભટ અને ધર્માત્મા હતો. તેની

પત્નીનું નામ હમ્મીરદેવી અને પુત્રોનું નામ રાસિક તથા નાનુ હતાં. બંને પુત્રો રૂપાળા હતા. તેમાં રાસિક પુણ્યશાળી, વ્યવહારનિપુણ, વિશાળ મનનો, સમૃદ્ધ, ઉદાર, સુમતિ, પરગજુ, પરોપકારી અને ધર્મપ્રેમી હતો. હરિએ વડગચ્છના આઠ વાદિદેવસૂરિની પરંપરા આઠ ગુણસમૃદ્ધ પામે દીકરા લીધી અને હરિભદ્ર નામે સુનિ ધયા. તે આધુભક્ત હતા. આધુવાત્સલ્યમાં મદા તત્પર રહેતા. તેઓ ગુરુની આજ્ઞા મેળવી, શત્રુબંધ ગયા અને અનશન લઈ સ્વર્ગે મંથર્યા.

૬. નાનુ—તે હરિનો નાનો પુત્ર હતો. ધર્માત્મા હતો. તેણે સં. ૧૪૧૪ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે રામચેનમાં રાજગચ્છના આઠ માણેકચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૭૬ માં રચેલા ‘શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર’ (સર્ગ : ૮; મં. : ૫૫૭૪)ની પ્રતિ લખાવી, આઠગુણસમૃદ્ધસૂરિને વહોરાવી. એ આચાર્યશ્રીએ જ તેની પુષ્પિકામાં પ્રસ્તુત દાનપ્રશસ્તિ આપી છે.

(—જૂઓ, શાંતિનાથચરિત્ર પ્રશસ્તિ,
પ્રક્ર. ૩૫, પૃ. ૩૮, સં. ૧૪૧૪)

(૨) વરણાગવંશ—

૧. વરણાગ—શ્રીમાત્રીવંશમાં વિચદુ નામે બહુ યશસ્વી શેઠ હતો. તેણે સંઘભક્તિ કરવા માથે દેરાસર, વાવ, દાનશાલા, પરમ વગેરે બંધાવ્યા હતાં. તે કચ્છના કંથકોટમાં રહેતો હતો. તેને વરણાગ નામે પુત્ર થયો. તે ધર્માત્મા હતો. તેણે શત્રુબંધ, ગિરનાર વગેરે તીર્થોના સંઘ કાઢ્યા હતા. ગરીબોને ખૂબ મદદ કરી દાનવીર તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી હતી. (રામચેનનો વરણાગ આ કંથકોટના વરણાગથી જુદો સમજવો.)

૨. વાસ—તે મોટો દાની અને સત્યવાદી હતો. તેને ૧. વીસલ, ૨. વીરદેવ, ૩. નેમિ, ૪. ચાંદુ અને ૫. શ્રીવત્સ નામે પુત્રો થયા.

૩. વીસલ—તે ગુણવાન હતો. તેને ૧ લક્ષ, ૨ સુલક્ષણ, ૩ સોલક અને ૪ સોદી નામે પુત્રો હતા. શેઠ વીસલ મરીને દેવ થયો. લક્ષ વિદ્વાન હતો. સુલક્ષણ મદ્રગુણી હતો. સોલક યશસ્વી હતો. સોદી પોતાના ગુણોથી લોકપ્રિય બન્યો હતો. તે શાંત અને દાનવીર

હતો તેમજ વેપારીઓમાં વડો હતો.

૪. સોલ—તેની નામના ઋણ દેલાયેલી હતી. તેને શ્રી નામે રૂપાળી પત્ની હતી. તે કંઈકાંટ છોડીને ભદ્રેશ્વર નગરમાં આવી વસ્યો. તે સમયે ભદ્રેશ્વર મોટું નાગી નગર હતું. વેપારનું મોટું ખીડું હતું. અહીં ધુધુરા નામે દેવી હતી, જે કામિતદાયિની મનાતી હતી. સોલને ૧ જગડ્ડ, ૨ રાજ, ૩ પદા—એમ ત્રણ પુત્રો હતા. પહેલા પુત્રને યશોમતી, બીજાને રાજલદે અને ત્રીજાને પદા નામે પત્નીઓ હતી. રાજને વિક્રમસિંહ તથા ધાંધલ નામે બે પુત્રો અને હંસી નામે એક પુત્રી હતી.

૫. જગડ્ડશાહ—તે ત્રણે ભાઈઓમાં વડેરા હતો. દાની હતો. તેને એક બકરીના ગળામાં ગાંધેલા હારમાંથી લક્ષ્મીવર્ધક મણિ મળી ગયો ત્યારથી તે ધનપતિ થઈ ગયો. તે છૂટે હાથે ધન દેતો હતો.

તેની પત્નીનું નામ યશોમતી હતું. તેને પ્રીતિમતી નામે એક પુત્રી હતી. પ્રીતિમતીને શેઠ યશોદેવ ગ્રાથે પરણાવી કે તરત જ તે વિધવા બની. પિતાએ તે વિધવાનો વિવાહ કરવાનો વિચાર કર્યો પણ બે વૃદ્ધાઓએ યુક્તિપૂર્વક સમજાવ્યો એટલે તે સમસમી ગયો. તેણે પુત્રીના શ્રેય માટે વાવ, કૃવા વગેરે બંધાવ્યા.

જગડ્ડશાહ તથા યશોમતીને પુત્ર ન હોવાના કારણે ભારે ગ્રિંતા રહેતી હતી. જગડ્ડશાહે સાત ઉપવાસ કરી સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક વરુણદેવને પ્રત્યક્ષ કર્યો અને તેની પાસે પુત્રની યાચના કરી. દેવે સ્પષ્ટ જણાવ્યું, ‘શેઠ ! તારા ભાગ્યમાં પુત્ર નથી; પણ તારે ત્યાં લક્ષ્મી સ્થિર થઈને રહેશે, તારા ભાઈ રાજને પુત્ર-પુત્રી થશે.’ દેવ આ રીતે કહી શેઠને રત્નો આપી ચાલતો થયો.

શાહે પોતાના મુનિમ જયંતસિંહ ઓશવાલને વેપાર માટે સમુદ્ર-યાત્રાએ મોકલ્યો. જયંતસિંહ આર્દ્રપુરમાં ગયો. ત્યાં મકાન ભાડે રાખી પોતાનું કરિયાણું ઉતાર્યું. અહીં દરિયાકાંઠે એક સરસ શિલા હતી. જયંતસિંહને તે શિલા લઈ જવાનો વિચાર થયો. ખંભાતના તુકી જહાજોનો વડો પણ અહીં આવ્યો હતો તેની નજર પણ આ શિલા ઉપર પડી અને તેને લઈ જવાનો તેણે પણ ઇરાદો કર્યો.

આથી બંને વચ્ચે હરિશ્ચંદ્ર ચાલી. શિલા લઈ લેવા માટે બંને વચ્ચે ચડાવો થયો. આખરે જ્યંતસિંહે ત્યાંના રાજાને ત્રણ લાખ રૂપિયાની રકમ આપી તે શિલા પોતાના કબજે કરી. તેણે ત્યાં જગદુ શાહનો યશ વધાર્યો અને શિલાને વહાણમાં ચડાવી ભદ્રેશ્વર પહોંચાડી. જગદુ શાહે તે શિલા ઓટલા આગળ પગ ધોવાની જગાએ મૂકી.

જગદુ શાહે એક દિવસ એક યોગીના મુખથી સાંભળ્યું કે, ‘આ શિલા હુપાવી રાખવા જેવી છે.’ ઓટલે જગદુ શાહે તે શિલાને તોડી નાખી તો તેમાંથી તેને રત્નોનો સંગ્રહ મળી આવ્યો.

એક દિવસે ધરપારકરના રાજા પીઠદેવે કચ્છ ઉપર ચડાઈ કરીને રાજા ભીમદેવે બધાવેલો ભદ્રેશ્વરનો કિલ્લો તોડી નાખ્યો અને બહાર ક્યું કે, ‘હવે તો બે ગધેડાને શીંગડાં ભીંગે તો જ ભદ્રેશ્વરનો કિલ્લો બને.’

જગદુ શાહે પાટણથી ગુજરાતના રાજા ભીમદેવના અને અર્જુનસોલંકીના પુત્ર લવણપ્રસાદ પાસેથી સૈન્યની મદદ મેળવી સેનાની દેખરેખ નીચે છ મહિનામાં ભદ્રાવતીનો નવો કિલ્લો બોલો કર્યો. તેના એક ખૂણાના ભાગમાં રાજા પીઠદેવની માતાની મૂર્તિ અને તેની ઉપર શીંગડાવાળો ગધેડો બનાવ્યો. તેના શીંગડાંને સોનાથી મઢી લીધા. રાજા પીઠદેવ આ જોઈ, આઘાત પામી મરણ પામ્યો.

પૂનર્મિયાગચ્છના આઠ પરમદેવે શંખેશ્વર તીર્થમાં વર્ધમાન તપ શરૂ કર્યું. સં. ૧૩૦૨ ના માહ સુદિ ૫ ના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં કંઠોદમાં શેઠ દેવપાલના ઘરેથી આહાર વહોરી પારણું કર્યું. તેમણે સાત યજ્ઞ દેવોને ઉપદેશ આપી શંખેશ્વરના ભક્ત બનાવ્યા. રાજા દુર્જન ક્રૌંચને શંખેશ્વર તીર્થની ઉપાસના કરાવી, કોઠ રોગથી મુક્ત કરાવ્યો અને એ જ રાજા પાસે શંખેશ્વર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે પછી આઠ પરમદેવ ભદ્રાવતી તીર્થની યાત્રાએ પધાર્યા. તેમના ઉપદેશથી જગદુ શાહ ધર્મપ્રેમી બન્યો.

આ સમય દરમિયાન રાજા ભીમદેવ સોલંકીના મરણ પછી વીરધવલ તથા વીરભદ્રદેવ (સં. ૧૩૦૨ થી ૧૩૧૮) ગુજરાતના રાજા બન્યા.

જગદ્દુ શાહે રાજ વીસલદેવની આજ્ઞા મેળવી શત્રુજય તથા ગિરનાર તીર્થની યાત્રાના છંદ્રી પાળતા સંઘા કાઢ્યા. પૂનમિયાગચ્છ તથા ચૌદ-શિયાગચ્છના ઘણા જૈનાચાર્યો તેમાં સાથે પધાર્યા હતા.^૧ આં વીર-સૂરિએ સ્થાપન કરેલ લં મહાવીરસ્વામીના જિનપ્રાસાદને જગદ્દુ શાહે સોનાના દંડ-કળશ ચડાવ્યા, પરકોટો બનાવ્યો, આરસની ત્રણ દેરીઓ, અષ્ટાપદાવતાર જિનાલય, ૧૭૦ જિનાલય બનાવ્યાં. ત્રિખંડેશ શ્રીપાર્શ્વ-નાથની મૂર્તિ લરાવી, તેમાં પુત્રી પ્રીતિમતીના કસ્ટ્યાણુ માટે સ્વર્ણપત્ર તૈયાર કરાવ્યું. રાજ કણદેવની વાવનો છુછોદ્ધાર કરાવ્યો. રાજ મૂલરાજ તથા કુમારપાલનાં તળાવો સમરાવ્યાં. જિનપૂજ માટે મોટી કૂલવાડી બનાવી ભેટ આપી. કપિલકોટમાં લં નેમિનાથ તથા કૃષ્ણનાં મંદિરો સમરાવ્યાં. કૂનડામાં શિવાલય તથા વિષ્ણુ મંદિર સમરાવ્યાં. ઢંકામાં શ્રીઋષભદેવનું નવું દેરાસર બંધાવ્યું. વઢવાણમાં ચોવીશ દેરીવાળો વીરજિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો, સેવાડીમાં લં ઋષભદેવનો બાવન દેરીવાળો પ્રાસાદ બનાવ્યો, શત્રુજયતીર્થ, સલળણપુર તથા દેલવાડામાં નવાં દેરાસરો બનાવ્યાં, ભદ્રેશ્વરમાં આં પરમદેવ માટે ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. તેમાં આચાર્યશ્રી માટે તાંગાની પાટ ગોઠવી. આં પરમદેવના શિષ્ય આં શ્રીવેણુને આચાર્યપદ અપાવ્યું. તેમને પોતાના વંશના કુલશુર સ્થાપન કર્યા. ભદ્રેશ્વરમાં સેંકડો વાવ બંધાવી. તે દેવની યાદગીરીમાં દેરી બનાવી. મુસલમાન વેપારીઓ માટે ખીમલી મસ્જિદ બંધાવી.

એક વાર આં પરમદેવે જગદ્દુ શાહને જણાવ્યું કે, સં ૧૩૧૩, ૧૩૧૪, ૧૩૧૫ માં સમગ્ર દેશમાં ત્રિવર્ષી મોટો દુકાળ પડવાનો છે માટે અનાજનો સંગ્રહ કરી લેજો. શાહે જેટલું મળી શક્યું તેટલું અનાજ એકઠું કર્યું હતું. આચાર્યની ભવિષ્યવાણી સાચી પડી. ત્રિવર્ષી દુકાળ પડ્યો ત્યારે રાજાઓના કોઠારો ખાલીખમ હતા. સર્વત્ર હાહાકાર થવા માંડ્યો. રાજ વીસલદેવે રાજકોઠાર તપાસ્યો ત્યારે તેમાંથી માત્ર ૧૩ દાણા મળ્યા. પરંતુ પાટણમાં જગદ્દુ શાહે ગરીબોને

૧. રાકા-ચતુર્દશીપક્ષસંભૂતૈર્મૂરિસૂરિભિઃ ।

સ સંઘઃ શુશ્રુમે ગજ્ઞાન્યમુનોર્ષિરિવાર્ણવઃ ॥ સં. ૬, સ્લો. ૩૩

આપવા માટે નક્કી કરેલા અનાજના ૭૦૦ કોહારો હતા તેથી રાજ્યે નાગડ મંત્રી દ્વારા જગદૂ શાહને બોલાવી અનાજની માગણી કરી જગદૂ શાહે કહ્યું કે, 'આ અનાજ તો ગરીબોનું છે, મેં આપી નીધું છે, એટલે તે મારું નથી' રાજ્યે નમ્રતાથી કહ્યું, 'તો મારી પ્રજાની શી દશા થશે?' એ પછી જગદૂ શાહે વીસલદેવને અને બીજા રાજ્યોને અનાજ પૂરું પાડ્યું અનાજ આપ્યાની વિગત આ રીતે મળે છે - જગદૂ શાહે રાજ્ય વીસલદેવને ૮૦૦૦ મૂડા, સિંધના હમીરને ૧૨૦૦૦ મૂડા, માળવાના મદનવર્માને ૧૮૦૦૦ મૂડા, દિન્દીના મોગ્ગીનને ૨૧૦૦૦ મૂડા, કાશીના રાજ્ય પ્રતાપને ૬૨૦૦૦ મૂડા, મેવાડના રાણાને ૩૨૦૦૦ મૂડા, મ્હદિવને ૧૨૦૦૦ મૂડા અનાજ આપ્યું અને મોરઠ, ગુજરાત તથા રેવા કાઠમા ૩૩ દાનશાળાઓ, કચ્છ, મારવાડ તથા ધારામા ૩૦, મેવાડ, માળવા તથા ઢાળમા ૪૦ અને બીજી છૂટીછવાયી ૯ એમ કુલ મળીને ૧૧૨ દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી જગદૂ શાહે આ દુકાળમા કુલ ૯૬૬૦૦૦ મૂડા, (૮૦૬૦૭૦૫૦૭૨ મણ) અનાજનું દાન કર્યું હતું ગરીબોને લગ્ન પિંડમા કરોડો સોનામહોરનું દાન આપ્યું હતું એ રીતે તેણે સર્વત્ર દાનવીર તગીકેની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી

જગદૂ શાહ અને નાગડ મંત્રી વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી જામી હતી એ સમયે જ રાજ્ય વિસલદેવના ઘોડાનો પ્રસંગ બન્યો હતો એટલે એ મૈત્રીમા ઘણા જ વધારો થયો

આ ૦ પરમદેવનો સ્વર્ગવાસ થયો અને આ ૦ શ્રીધેણુ તેમની પાટે આન્યા તેઓ પણ મહાપ્રાણાવિકે હતા તેમણે ગારુડી યોગીના સાપનું ઝેર ઉતારી તેને જીવી લીધો યોગી તે પછી સાપ કરડવાથી સાતંમા દિવસે કથકોટમા મરણ પામ્યો

જગદૂ શાહ ધર્મધ્યાનમા મસ્ત બની સ ૦ ૧૩૨૦ થી ૧૩૩૦ના ગાગામા મરણ પામ્યો તે ૭૨ વર્ષ જીવ્યો તેના મરણના સમાચાર સાંભળી ભારતભરમા ખૂણે ખૂણે શોક છવાયો દિન્દીના બાદશાહે તેના માનમા પોતાનો મુકુટ ઉતાર્યો સિંધપતિએ બે દિવસ માટે અન્ન

ત્યાગ કર્યું. રાજા અર્જુનદેવે (સં ૧૩૧૮ થી સં ૧૩૩૧) ઘણું
રુદ્ધ કર્યું, તેણે ખાધું પણ નહીં.

આં શ્રીષેણે ઉપદેશ આપી તેમના લાઈ રાજ અને પદ્મનો
શોક સુકાવ્યો અને બંને લાઈઓને વિશેષપણે ધર્મમાં પ્રીતિ લગાડી.

(—આં ધનપ્રલસૂરિ શિષ્ય આં સર્વાનંદરચિત જગદુચરિત-
મહાકાવ્ય, સર્ગ : ૭, શ્લોક ૩૮૭, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૧૧૬)

સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ વિલાગના સમુદ્ર કાંઠાના પ્રદેશમાં સાધારણ
જનતાની લોકવાણીમાં શેઠ જગદૂ શાહની યશોગાથા છુપાયેલી મળે છે.

સૌરાષ્ટ્રની પશ્ચિમમાં, દક્ષિણમાં અને પૂર્વમાં સમુદ્ર ઘોંટાયેલો
છે. સમુદ્રના વ્યાપારીઓ આ રસ્તે થઈ ઘણી વાર પસાર થાય છે.
ભદ્રાવતીથી જળરસ્તે ખંભાત જવું હોય તો સમુદ્ર કિનારે ઘણું
ખંદરો આવે છે. સૌરાષ્ટ્રમાં દક્ષિણ છેડે સમુદ્ર કિનારે કોયલા નામે
પહાડી છે. તેની ઉપર વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દીમાં દેવીનું મંદિર
હતું. એ દેવી તથા મંદિર દક્ષિણાભિમુખ હતાં. મુસાફરો એમ માનતા
હતા કે ‘મધ્યાહ્ન સમયે આ મંદિરની નીચે દેવીની દૃષ્ટિએ માર્ગમાં
જે વહાણ આવે તે નાશ પામે.’

એક વાર જગદૂ શાહ પોતાના દત્તક પુત્ર તથા પરિવારને સાથે
લઈ ભદ્રાવતીથી વહાણમાં બેસી આવ્યો જતો હતો. મધ્યાહ્ન થવાને
થોડીએક વાર હતી અને સામે દેવીનું મંદિર દેખાતું હતું, ત્યારે
ખલાસીઓ બોલ્યા : ‘શેઠજી, આપણા વહાણને હાલ તુરતમાં થોડી
ઘડીઓ માટે અહીં જ લંગારવાં પડશે, કારણ કે મધ્યાહ્ન સમયે
આ દેવીની દૃષ્ટિમાં જે વહાણ આવે છે તે સર્વથા નાશ પામે છે.

જગદૂ શાહે લોકમાન્યતાને જાણી ત્યાં સમુદ્ર કિનારે વહાણ
થંભાવ્યાં અને આપણે થોડાએક દિવસ અહીં રોકાવું છે એમ જાહેર
કર્યું. શેઠ કરુણામૂર્તિ હતો, સાચો દયાલક્ષ્મી હતો. તેણે પહાડી ચંડી
દેવીના મંદિરમાં જઈ આસન જમાવી એક પછી એક ત્રણ ઉપવાસ
કર્યા. એ તપથી પ્રસન્ન થઈ દેવીએ શેઠને પૂછ્યું, ‘શું જોઈએ છે ?
વરદાન માગી લે.’ શેઠે બે હાથ જોડી વિનંતિ કરી, ‘માતાજી ! સમુદ્ર-

ના મુસાફરો જપોરે અહીંથી પસાર થાય તો તેઓ જનમાલથી લય છે. માતા એ માતા જ છે, તો તારે તારા આ પુત્રો ઉપર વાતસલ્ય-લાવ લાવી આ માનવસંહાર બંધ કરવો જોઈએ એવી આ બાળકની વિનંતિ છે.' દેવી ધમધમીને બોલી, 'એ નહીં જ બને. તું તારી હઠ છોડી દે અને ચાલ્યો જા.' શેઠ ખૂબ કરગર્યો એટલે દેવી બોલી કે, 'તારે જો સંહાર બંધ જ કરાવવો હોય તો મારી દેરીએ ચડવાનાં ૧૦૮ પગથિયાં છે, એ દરેક પગથિયે એક એક પાડાતું બલિદાન આપે તો આ માનવસંહાર સદાને માટે બંધ કરીશ. બસ, હવે માત્ર બે જ માર્ગ છે : બલિદાન આપ અથવા ચાલ્યો જા.'

શેઠ દેવીની વાણી સાંભળી વિચારમાં પડ્યો. માનવસંહાર રોકવા માટે પશુઓનો સંહાર ! આ તો કેવળ સંહારલીલા જ છે, પરંતુ શેઠ તરત જ મુનિભોને હુકમ કરી પાડા મંગાવ્યા. ૧૦૬ પાડા આવી ગયા. સારો દિવસ જોઈ બલિદાન દેવાનો પ્રબંધ ગોઠવ્યો. તે દિવસે પહેલે પગથિયે જઈ દેવીને વિનંતિ કરી કે, માતાજી ! તું માનવસંહાર બંધ કરે એ માટે આ લોગ આપવામાં આવે છે. હું, મારો પુત્ર અને ૧૦૬ પાડા તૈયાર છે, પણ તું માનવસંહાર સદાને માટે બંધ કરજો એમ કહી શેઠ હાથમાં તરવાર લઈ જય માતા કહી તરવારને પોતાની ગરદન ઉપર ઉગામી પણ એકાએક અજવાળું થયું, સૌ કોઈ પ્રકાશમાં ચકાચોંધે જની ગયા. કોઈ અદૃશ્ય હાથે આવી શેઠના હાથને પકડી રાખ્યો અને ગેબી અવાજ કર્યો, 'બસ, શેઠ ! મારે તારું સત્ત્વ જોવું હતું. તારા સાહસ અને પ્રાણી-પ્રેમથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. હવે તું એક કામ કર. આ પહાડી પર મારી દક્ષિણમુખી દેરી છે તેને સ્થાને ઉત્તરમુખી દેરી બનાવીને મને તેમાં બેસાડજો જેથી દરિયાના મુસાફરોનો લય આજથી ફર ધાય. હવે એક પણ વહાણ મારા કારણે ત્રાસ નહીં પામે.'

જગદૂ સાહે ત્યાં દેવીની ઉત્તરમુખી દેરી બનાવી અને તેમાં દેવીને બેસાડી. લોકોએ આ સાહસવીર ઉપકારી પિતા-પુત્રનાં પૂતળાં બનાવી તે દેરીની બહાર બેસાડ્યાં અને દેવીની આરતી ધયા પછી

તે બન્નેની આરતી ઉતારવાનું શરૂ કર્યું.

આજે પણ કોયલા પહાડીની દેવીનો મેળો ભરાય છે અને લોકો દેવોની આરતી ઉતાર્યા પછી જગદૂ શાહ તથા તેના પુત્રની આરતી ઉતારે છે.

(૧) સિદ્ધનાગવંશ—

૧. શેઠ સિદ્ધનાગ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. તેને અંબિની નામે પત્ની હતી અને પોઢક, વીરડ, વર્ધન અને દ્રોણુક એમ ચાર પુત્રો હતા. તે સાચોરનો વતની હતો, પણ પોતાના પરિવારને લઈને દધિપદ્ર(દધિયા અથવા દાહોદ)પત્તનમાં આવી વસ્યો. તેણે દધિપદ્રના ભં શાંતિનાથના દેરાસરમાં સોના તથા પિત્તળના મિશ્ર દ્રવ્યથી ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા ભરાવી પધરાવી.

૨. પોઢક—તેને અંબુદત્ત, અંબુવર્ધન અને સજ્જન નામે પુત્રો હતા તેમજ બે પુત્રીઓ હતી. પોતાના પરિવારને લઈને તે મંડાર આવીને વસ્યો. તેણે અહીંના મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં ભં સુપાર્શ્વનાથ તથા ભં પાર્શ્વનાથની પાષાણની પ્રતિમાઓ ભરાવી. તેની બંને પુત્રીઓએ દીક્ષા લીધી હતી, જે યશઃશ્રી ગણિની અને શિવાદેવી મહત્તરા નામે જ્યાત હતી.

૩. સજ્જન—તેને મહલચ્છિ નામે પત્ની તથા ધવલ, વિસલ, દેસલ, રાહડ અને બાહડ નામે પુત્રો હતા તથા શાંતિ અને ધાંધિકા નામે પુત્રીઓ હતી. ધવલને ભલ્લણી નામે પત્ની, વોરચંદ અને દેવચંદ નામે પુત્રો થયા. શાંતિને શુક વગેરે પુત્રો થયા. વીસલ અને દેસલને કોઈ સંતાન નહોતું. બાહડને જિનમતી નામે પત્ની અને જસડુ નામે પુત્ર થયો.

૪. રાહડ—તે વિદ્વાન, ગુણવાન, સજ્જનપ્રિય, ધર્મપ્રેમી; દાતા અને ઉદાર હતો. તે હમેશાં જિનપૂજા, જિનસ્તવન, ગુરુવંદન, સાસ્ત્ર-શ્રવણ, દાન-શીલ-તપ વગેરે કાર્યોમાં દિવસ વ્યતીત કરતો હતો. તેને દેમતી નામે પત્ની તેમજ ચાહડ, બોહડિ, આસડ અને આશાધર નામે પુત્રો હતા તથા અશ્વદેવી, મૂંધી, મોંદ્ર, તેણુચ અને

રાણુય નામે પુત્રવધૂઓ હતી તેઓને યશોધર, યશોવીર, યશ કર્ણ વગેરે પુત્રો તથા ઘેઉ, જાસુ, જયતુ નામે પુત્રીઓ હતી શેઠ ગહડતુ કુટુંબ મોહુ હતુ તેમાથી મોહડિ નામનો પુત્ર એકાએક મરણ પામ્યો આથી તેને મ સાગ્ની અસારતાનુ ભાન થયુ ધર્મ પ્રત્યે વધુ પ્રેમ જન્મ્યો

તેણે પોતાના હાથે કમાયેલા દ્રવ્યમાથી ધરમા પૂજવાયોગ્ય ભં શાંતિનાથની પિત્તલની પ્રતિમા ભરાવી હતી ઉપરનો પ્રસંગ બનતા તેણે સં ૧૨૨૭ ના ભાદરવામા પાટણમા સુશ્રાવક રાજા કુમારપાલના રાજ્યમા આં દેવચંદ્રસૂરિકૃત ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ લખાવી આં યશ પ્રભના પદ્મધર આં પરમાન દસુરિને વહોરાવ્યુ જે અક્ષરો અને ચિત્રોથી શોભાયમાન હતુ તેની પ્રશસ્તિ આં ચક્રધરસૂરિના શિષ્ય આં પરમાન દસુરિએ રચી છે (—જેં પુ ૩૦ સં ૦, પુષ્પિકા ૫)

(૨) સિદ્ધનાગવશ—

૧ સિદ્ધનાગ—તે પોરવાડ શાંતિનો હતો તેણે પોતાની ભત્રી કમાઈમાથી ઘણા જિનબંધો ભરાવ્યા હતા તેને વોઠક, વીરડ, વર્ધન અને દ્રોણક એમ ચાર પુત્રો હતા

૨ વીરડ—તે જિનભક્ત અને ગુરુભક્ત હતો તેની પત્નીનું નામ ધનદેવી હતુ તે મહારાજા આવીને વસ્યો

૩ વરદેવ—તે સરળ હતો જૈનધર્મમા દૃઢ અનુરાગી, કૃપાળુ અને જનમાન્ય હતો તેણે ભં મહાવીરસ્વામીની પિત્તલની પ્રતિમા તેમજ સમવસરણ બનાવ્યા અને વાદિવેતાવ આં શાંતિસૂરિને વિનંતિ કરી ‘ઉત્તરજ્ઞયણ’ની પાછિ ટીકા બનાવરાવી અને તે જ્ઞાનની અતિભક્તિથી તે લખાવી

તેને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી અને સિદ્ધ રાજ નામે પુત્ર હતો ચાપૂશ્રી, અમૃતદેવી, જિતમતી, યશોરાણ અને પાણુકાજી નામે પુત્રીઓ હતી શેઠ વરદેવે મરતી વેળા સિદ્ધરાજને જણાવ્યુ હતુ કે, ‘તારે મારા ગ્રેય માટે તીર્થયાત્રા, સધ અને જિનપૂજામા ધન વાપરવુ, છતાં પુસ્તક લખાવવામા વિશેષ ધન આપવુ’

૪ સિદ્ધરાજ—તે પાટણમા આવી વસ્યો તે સૌ કોઈને

પ્રિય ધાય તેવી મીઠી વાણી જોલનારો, શુભનો પદ્યખાતી, વીર, રૂપાળો, જૈનધર્મમાં અત્યંત રાગી, જિનપ્રાસાદો ખંધાવનાર, રાજ-માન્ય, દંઠ પ્રતિજ્ઞાવાળો, દાક્ષિણ્યશીલ, દાની અને સદાચારી હતો. તેને ૧ રાજિમતી અને ૨ શ્રીદેવી એમ બે પત્નીઓ હતી. વીરહત્ત, અંબ, સરણુ વગેરે પુત્રો હતા. વીરિકા, જયહિણી વગેરે પુત્રીઓ હતી. તે બધો પરિવાર સદાચારી અને લોકપ્રિય હતો. શેઠાણી રાજિમતીએ મરતી વેળા પોતાના પતિને વિનંતિ કરી કે, ‘તમે મારા શ્રેય માટે ‘લગવતીસૂત્ર’ની બે પ્રતિઓ લખાવજો.’ શેઠ સિદ્ધરાજે પોતાના પિતા અને પત્નીના શ્રેય માટે નીચે પ્રમાણેની પ્રતિઓ લખાવી—૧. સૂયગડંગસુત્તનિજ્જુત્તિવૃત્તિ, ૨. ઉવાસગદસાઓ અંગ-વૃત્તિ, ૩. ઉવવાઈસુત્તવૃત્તિ, ૪. રાયપસેણિયસુત્ત, ૫. કપ્પસુત્તભાસ, ૬. કપ્પસુત્તચુણિ, ૭. દસવેયાલિયસુત્તણિજ્જુત્તિવૃત્તિ, ૮. ઉવએસં-માલા, ૯. લવલાવના, ૧૦. પંચાસગસુત્તવૃત્તિ, ૧૧. પિંડવિસુદ્ધિ-વૃત્તિ, ૧૨. જસદેવસૂરિ રચિત પ્રથમ પંચાસગચુણિ, ૧૩. લઘુવીર-ચરિય, ૧૪. રયણચૂડકહા, ૧૫-૧૬. લગવતીસુત્તમૂલ, ૧૭. લગવતી-સુત્તવૃત્તિ—એમ ૧૦ આગમો અને બીજા અંથો મળીને કુલ એક લાખ શ્લોક પ્રમાણથી વધુ એવા અંથો લખાવ્યા. તેમાં લગવતી-સૂત્રની વૃત્તિવાળું પુસ્તક સં ૧૧૮૭ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ પાટણમાં ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજ્યમાં લખાવી તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, જે આં શાલિભદ્ર અને આં વર્ધમાનસૂરિના પદ્ધરં સંવિજ્ઞવિહારી આં ચક્રેશ્વરાચાર્યને વહોરાવ્યું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૭ પૃ ૦ ૨૬૪)

શેઠ સિદ્ધરાજના પૂર્વજો અસલમાં મહાહડ(મંડાર)ના વતની હતા. તે દધિપદ્ર(દધ્યા)માં રહેતા હતા પોતે પાટણમાં આવીને વસ્યો હતો. ચારાપદ્રગચ્છના આં શાંતિસૂરિએ શેઠ સિદ્ધદેવના દેરાસરમાં—ઉપાશ્રયમાં સં ૧૨૨૨ માં પોતાના આઠ શિષ્યોને આચાર્ય બનાવ્યા અને પોતાના ગચ્છનું નામ ‘પિપ્પલકગચ્છ’ રાખ્યું. સંભવ છે કે આચાર્યશ્રીએ પોતાના ગચ્છની ગાદી થરાદને બદલે પિપ્પલક નગરમાં

રાખી હોય અથવા તેમણે આ પદવીપ્રદાન પીપળના વૃક્ષ નીચે કર્યું હોય. વડગચ્છ અને પિપ્પલકગચ્છ એ સમાનાંતર સૂચક નામો છે. (—જૈન પુન્યપ્રશસ્તિમંત્ર, પ્રકૃં ૩૭, પુષ્પિકા : ૩, ૫, પ્રકૃં ૩૭૫૦૨૭૧)

સીદવંશ—

૧. સીદ—તે પોરવાડ સ્થાતિનો હતો. ચંદ્રાવતીમાં રહેતો હતો. ધનકુબેર હતો. નગરમાં પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ તરીકે તેની ગણના થતી. તે યશસ્વી હતો. તેને વીરદેવી નામે પત્ની હતી.

૨. પૂર્ણચંદ્ર—તેનું જીવન પવિત્ર હતું. તેણે નાગેન્દ્રગચ્છીય આં વિજયસિંહસૂરિની ઉપાસના, દેરામર, જિનાબિગ્રો, ભરાવવાં, પરાપકાર, પોતાના બે પુત્રોની દીક્ષાના ઉત્સવો વગેરેમાં પુષ્કળ ધનવ્યય કર્યું હતું. તેમને ૧. બ્રહ્મદેવ, ૨. બોહડિ, ૩. બહુદેવ, ૪. આમલ, ૫. વરદેવ, ૬. યશોવીર, ૭. વીરચંદ, ૮. જિનચંદ્ર એમ ૮ પુત્રો હતા. તે પૈકી બ્રહ્મદેવ અને તેની પત્ની પોહિણીએ જગતમાં ભારે ખ્યાતિ મેળવી. તેઓએ આં પદ્મદેવના ઉપદેશથી ત્રિં ૨૦ પું ચરિત્ર આદિનાથ ચરિત્ર લખાવ્યું, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના બે મોટા જિનપ્રાસાદ બનાવ્યા. (૩) બહુદેવે નાગેન્દ્રગચ્છના આં વિજયસિંહના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાપ પામી આં વિષ્ણુધર્મદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી અને તે આં પદ્મદેવસૂરિ બન્યા. (૬) યશોવીર વિદ્વાન હતો તે પંડિતોને પણ માન્ય હતો, તેણે મોટી નામના મેળવી હતી અને રાજગચ્છના દેવેન્દ્ર શાખાના (૧૨) આં અભયદેવસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ (૧૩) આં પરમાનંદસૂરિ નામે બહાર થયા. તેમની પાટે (૧૪) આં રત્નપ્રભસૂરિ આવ્યા. (જૂઓ, પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૩૧)

૩. બોહડિ—તે મોટો ગુણવાળો હતો. તેને આંબી નામે પત્ની હતી.

૪. વિન્હજી—તેને રૂપિણી નામે પત્ની હતી. તેને આશપાલ, સીધુ, જગતસિંહ, પદ્મસિંહ નામે પુત્રો અને વીરીદેવી નામે પુત્રી હતી. તે પૈકીના જગતસિંહે રાજગચ્છના આં પરમાનંદસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને તે જ આં રત્નપ્રભસૂરિ નામથી ખ્યાતિ પામ્યા. વિન્હજી આં

રત્નપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૩૧૦ માં આરાસાણમાં ભ. નેમિ. નાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવ્યો. (—રાજગચ્છ પદાવલી, નં. ૭)

૫. આશપાલ—તે સૌ બાઈ-જેનોમાં મોટો હતો. તેને જેતુડા નામે પત્ની હતી. સત્જન, અભયસિદ્ધ અને સહજ નામે પુત્રો હતા. તેણે આઠ રત્નપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ડાહ્યાપદ્રમાં ભ. સુમતિનાથનું દેરાસર તથા પ્રતિમા બનાવ્યાં અને સં. ૧૩૨૨ ના કાર્તિક વદિ ૮ ને સોમવારે ‘વિવેકમંજરી’ની વૃત્તિ લખાવી. આ વૃત્તિ રામચંદ્રે લખી છે અને તેની પ્રશસ્તિ રાજગચ્છના આઠ પ્રધુમ્ન-સૂરિએ શોધી છે. (—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૩૦, સાતમી રાજગચ્છ પદાવલી, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૧)

શુભંકરવંશ—

૧. (૧) તે સં. ૧૧૯૩માં સાંકેશવમાં થયો.

(જૂઓ પ્ર. ૩૭, પૃ. ૩૦૩)

શુભંકર—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. વિદ્યપક્ષગચ્છનો હતો.

(૨) બંભણવાડમાં શુભંકર મૂર્તિ શ્રીમાલી જૈન થયો છે.

(જૂઓ પ્રક. ૩૮ પૃ. ૩૩૩)

૨. સોલાક.

૩. યશોધન—તેને ઉદયણ, સત્યદેવ, સુમદેવ, બાહૂ અને લીલાક નામે પુત્રો હતા. સુમદેવના પુત્ર વડગચ્છના આઠ શ્રીમલય-પ્રભસૂરિ થયા છે.

૪. બાહૂ—તેને દાહડ, લાડણ, લખમણ, લખમિણીદેવી, સુખ-મણિદેવી, જસહિણિદેવી અને જેહીદેવી નામે સંતાનો હતાં.

૫. દાહડ—તેને શ્રીદેવી નામે પત્ની અને સોલાક, વાસલ, મદન, વીરુક તથા સાઉક, નામે સંતાનો થયાં. તે પૈકીના મદને દીક્ષા લીધી. તે આઠ મદનચંદ્રસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

૬. સોલાક—તેને લક્ષણા નામે પત્ની હતી. ઉદય, ચંદ્ર, ચાંદાક, રત્ન, વાંદહાકદેવી તથા ધાંદહીદેવી નામે સંતાનો હતાં. ચંદ્રે દીક્ષા લીધી, જે આઠ ઉદયચંદ્રસૂરિ નામે ખ્યાતિ પામ્યા.

વાહકના પુત્રે નીકા લીધી જે આં લલિતકીર્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા આદાકના પુત્ર પૂર્ણદેવના પુત્ર તથા પુત્રીએ નીકા લીધી, જેના નામ ૫૦ ધનકુમાર ગણિ અને સાધ્વી ચ દનખાલા ગણિની હતા આદાકની પુત્રી નાઉલીદેવીએ દીકા લીધી, તેનું નામ સાધ્વી જિન સુદરી ગણિની પડ્યું તે વિદુષી હતી (સં ૧૩૧૩, ૧૩૨૬) તેનો પરિવાર મોટો હતો તેના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૩ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે રાજા વિસલદેવ અને નાગડ મત્રીના રાજકાળમાં પાલનપુર માં શેઠ વીરજી ઓશવાલનો પુત્ર શ્રીકુમાર અને તેની ખીજ પત્ની પદ્મશ્રીએ ‘જ્ઞાનપદ્મીની કથા’ લખાવી તે પ્રતિ સાધ્વી લલિત સુદરી ગણિનીને વહોરાવી

૭ ઉદય—તેને પામવીર, બાહડ, છાહડ, વાલીદેવી દિવતિણી દેવી, વસ્તિણિદેવી વગેરે સત્તાનો હતા બાહડને વસુધરી નામે પત્ની હતી તેમને શુભચંદ્ર, ગાગી વગેરે સત્તાન થયા શુભચંદ્રનું ખીજુ નામ કુલચંદ્ર હોવાનો મલવ છે શુભચંદ્રને રુકિમણી પત્ની હતી

૮ પાસવીર—તેને સુખમતિ પત્ની હતી તથા મેવાક, હરિ ચંદ્ર (તે આં જયચંદ્રસૂરિ), ભોલાદ, લહરીદેવી, ખીંબણીદેવી વગેરે મતાન હતા

૯ સેવાક—તેને પાહલુદે પત્ની હતી તેણે સં ૧૩૨૬ના શ્રાવણ સુદિ ૮ ના ‘પરિગિષ્ટપદ્મ’ લખાવ્યું

ભરતનો વંશ—

૧ શેઠ ભરત—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો મોટા મોટા રાજાઓ પણ તેને માન આપતા હતા

૨ યશોનાગ—તે ઘણા સોહામણો અને શુભવાન હતો

૩ પદ્મચંદ—તે રાજમાન્ય હતો શ્રીકરણસુદ્રાવાળો હતો તેને તિહુણાદેવી પત્ની હતી યશોરાજ, આસરાજ, સોમરાજ, રાણિગ, સોહુકા અને માહિણી નામે સત્તાનો હતા તે પૈકીના સોમરાજે દીકા લીધી અને રાણિગને શેઠ કુલચંદ તથા જસુવદેવીની પુત્રી રાજલદે પત્ની તથા મઆમસિંહ નામે પુત્ર હતો મઆમસિંહની

પત્ની અને શેઠ અભયકુમાર તથા સલક્ષ્ણાદેવીની પુત્રી સુહડાદેવીએ આં મલધારગચ્છના ગુરુના ઉપદેશથી તેમજ પતિદેવની મદદથી ‘પર્યુષણાકલ્પ’નું નવું પુસ્તક લખ્યું. તેને કોઈ સંતાન નહોતું.

૪. યશોરાજ—તેને પૃથ્વીસિંહ, પ્રહ્લાદન, પેથુકાદેવી અને સન્નનદેવી નામે સંતાન હતાં.

૫. પ્રહ્લાદન—તેને માધલા નામે પત્ની હતી અને દેવસિંહ, સોમસિંહ, પદ્માદેવી, સદ્માદેવી અને રાણીદેવી નામે સંતાન હતાં.

૬. દેવસિંહ. (—જેનું પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૦) સોહી પદ્મીવાલનો વંશ—

૧. સોહી—તે પદ્મીવાલ હતો. તે પવિત્ર આત્મા, રૂપાળો અને વિવેકી શ્રાવક હતો. તેને સુહવા નામે પત્ની હતી.

૨. પાસનાગ—તેને પદ્મશ્રી પત્ની હતી. તેમને સાંજનં, રાણુક, આહડ, પદ્મી અને જેસલદેવી નામે સંતાન હતાં. રાણુક આરાધના-પૂર્વક મરણ પામ્યો.

૩. આહડ—તેને ચંદ્ર નામે પત્ની હતી અને આસરાજ, શ્રીપાલ, ધાંધક, પદ્મસિંહ, લલતુ અને વાસ્તુદેવી નામે સંતાન હતાં. વાસ્તુની પુત્રી મદનસુંદરી અને પદ્મસિંહની પુત્રી ભાવસુંદરી કીર્તિ-ગણિનીની શિષ્યા બની હતી.

૪. શ્રીપાલ—તેને વેલુ નામે પત્ની હતી. તેના પુત્રનું નામ વિલા હતું. તેણે સં. ૧૩૦૩ના કાર્તિક સુદિ ૧૦ ને રવિવારે લગ્ન કર્યાં. આં કુલપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી પોતાનું ન્યાયસંપત્તિ દ્રવ્ય ખરચી આં હેમચંદ્રસૂરિના ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષના ભંડ અગ્નિતાપથી ભંડ શીતલનાથ સુધીના તીર્થંકરોનાં ચરિત્રોની પ્રતિ લખાવી અને આં કુલપ્રભસૂરિના પદ્મધર આં નરેશ્વરસૂરિ પાસે તેનું વ્યાખ્યાન કરાવી સાંભળ્યું. તેની પુષ્પિકામાં પદ્મીવાલવંશનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે—

તત્વાના સકલા કલંચમધિકં વર્યાર્જવાલંકૃતં,

લક્ષ્મીર્વિજનતીવ યં શ્રિતવતી પ્રેહ્લદગુણાધ્યાસિતમ્ ।

રક્ષાનોત્તરણામિલાપમકરોદ્ વ્યાવર્ણતામાગતા ।

પહીવાલ इति प्रसिद्धमहिमा वंशोऽस्ति सोऽयं मुवि॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૧૧)

વરહુડિયા વંશ-પહીવાલ

અસ્તિહ શ્રેષ્ઠપર્વપરિચિત્ત. ક્ષમામૃતાતપ્રતિષ્ઠ.

सञ्छायधारुवर्णः सकलसरलतालङ्कृतः शस्तवृत्तः ।

पह्नीवालारुयवंशो जगति सुविदितस्तत्र युक्तेव साधुः

साधुव्रातप्रणन्ता वरहुडिरिति सत्ख्यातिमान् नेमडोऽभूत्॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૬)

૧. વરદેવ—સં ૧૧૫૦ પછી પાલીથી શ્વેતાંબર પહ્લીવાલ ગચ્છ નીકળ્યો. એ રીતે પાલીની પ્રજા પાલીની બહાર ગઈ તે પહ્લીવાલ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી. એમાંના પહ્લીવાલ શેઠ વરદેવ નાગોરમાં રહેતો હતો. તેનાથી વરહુડિયા ગોત્ર થયું. તેને આસદેવ અને લક્ષ્મીધર નામે બે પુત્રો હતા. લક્ષ્મીદેવને ચિરદેવ, શુભધર, જયદેવ અને ભુવન એમ ચાર પુત્રો હતા.

૨. આસદેવ—તેને નેમડ, આલડ, માણિક અને સંલખણ એમ ચાર પુત્રો હતા.

૩. નેમડ—તે ખાલનપુર આવીને વસ્યો. તેને રાહડ, જયદેવ અને સહદેવ—એમ ત્રણ પુત્રો હતા. રાહડને બે પત્નીઓ અને પાંચ પુત્રો હતા. જયદેવને બલ્લહણદેવી નામે પત્ની હતી. તેનાથી તેને ત્રણ પુત્રો થયા. ૧. વીરદેવ (પત્ની વિજયશ્રી), ૨. દેવકુમાર (પત્ની દેવશ્રી), ૩. હાલુ (પત્ની હરસિણી). સહદેવને ખેડા અને ગોસલ નામે બે પુત્રો હતા. ખેડાને કીલખા નામે પત્ની હતી. તેમને બેહંડ, હમચંદ, કુમારપાલ અને પાસદેવ નામે પુત્રો હતા. ગોસલને શુભદેવી પત્ની હતી. તેમને હરિચંદ પુત્ર અને દેમતી નામે પુત્રી હતાં.

નેમડના વંશજો નેમા વાણિયા કહેવાયા.

૪. રાહડ—તેને બે પત્નીઓ હતી. તેમાં પ્રથમ લક્ષ્મી નામની

પત્નીથી જિનચંદ્ર અને દુલહ નામે પુત્રો થયા અને બીજી પત્ની નાઈકીથી ધનેશ્વર, લાહડે અને અભય નામે પુત્રો થયા. ધનેશ્વરને ધનશ્રી નામે પત્ની હતી અને અરિસિહ નામે પુત્ર હતો. શેઠ લાહડે સં ૧૩૦૭માં 'સદીક-ભગવતીસૂત્ર' ની અને સં ૧૩૦૬ના ભાદરવા સુદિ ૧૫ ના રોજ 'વ્યવહારસૂત્ર' નો પ્રથમ ખંડ લખાવ્યો.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૯)

૫. જિનચંદ્ર—તેને ધાહિણી નામે પત્ની હતી. ધાહિણી નામે પુત્રી હતી અને સં ૦ દેવચંદ્ર, નામધર, મહીધર, વીરધવલ અને ભીમદેવ નામે પુત્રો હતા. શેઠ જિનચંદ્ર, તેના ભાઈઓ, કાકા ભાઈઓ વગેરે મોટો પરિવાર હતો. તેઓ તપગચ્છના આં દેવેન્દ્ર અને આં વિજયચંદ્રના ઉપાસક હતા. શેઠ જિનચંદ્રનો પરિવાર વિજયપુરમાં રહેતો હતો ત્યારે વીજયપુરમાં સં ૧૨૬૨માં ૫૦ દેવભદ્ર, ૫૦ મલયકીર્તિ, ૫૦ અજિતપ્રભ વગેરે, સં ૧૨૬૬માં આં દેવેન્દ્ર, આં વિજયચંદ્ર, ઉપાં દેવભદ્ર વગેરે આતુર્ભાસ રહ્યા હતા.

(—મો ૬૦ દે ૦ પાસ ૫૬૦)

૬. વીરધવલ—ભીમદેવ—વીજયપુરમાં વીરધવલનું લગ્ન થવાનું હતું. અને લગ્નમંડપ ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો તે જ સમયે આં દેવેન્દ્રસૂરિ વીજયપુર પધાર્યા હતા. તેમના વૈરાગ્યજનક ઉપદેશથી વીરધવલ અને ભીમદેવ બંને ભાઈઓ વૈરાગ્યવાસિત બન્યા. લગ્નને મંડપ દીક્ષાનો મંડપ બની ગયો. આં દેવેન્દ્રસૂરિએ તે બંનેને સં ૧૩૦૨માં દીક્ષા આપી. તે બંને વિદ્યાધ્યયન કરીને આં વિદ્યાનંદસૂરિ (સં ૧૩૨૩ થી ૧૩૨૭) અને આં દાદા ધર્મધોષસૂરિ (૧૩૨૭ થી ૧૩૫૭) નામથી જ્યાંતિ પામ્યા. (પ્રક ૦-૪૬)

પ્રતિષ્ઠાઓ—

શાં નેમડના વંશજોએ આબૂ ઉપરના લુણિગવસંહીમાં દેરીઓ, પરિકરો અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. શત્રુજંય, ગિરનાર, આબૂ, તારંગા, બલોર, આરૂપ, પાટણ, વીજયપુર, લોહોલ, પાલનપુર અને નાગોર વગેરે સ્થાનોમાં દેરાસરો, દેરીઓ, પ્રતિમાઓ, પરિકરો અને

પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

(—અર્બુદ પ્રાચીન જૈનલેખમંદોહ, લેખાંક : ૩૪૫ થી ૩૫૬),
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૮, પૃષ્ઠ ૩૬૮; જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિ
સંગ્રહ, પુષ્પિકા : ૨૬મી, વ્યવહારસૂત્ર પુષ્પિકા સં ૧૩૦૬,
સટીક ભગવતીસૂત્ર પુષ્પિકા, સં ૧૩૦૭)

કર્પૂરપદ્માધીશ વંશ—

૧. કર્પૂરપદ્માધીશ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો.^૧

૨. સોમ—તેના ઘરમાં માધુઓ આવીને જિતરતા હતા. રાજ
ગચ્છના આંચદ્રસૂરિએ સં ૧૨૧૪ માં તેના ઘરમાં રહીને ‘સર્વ
કુમારચરિય’ (અં ૮૦૦૦)ની રચના કરી હતી. તે સં ૧૨૨૬
લગભગમાં મરણ પામ્યો.

૩. વાહુડિ—તે ગેઠ મોમનો પુત્ર હતો. કલિંગાલસર્વજ્ઞ આં
હેમચ દ્રસૂરિનો ભક્ત હતો. તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચી
ભાષાનો વિદ્વાન હતો. તેણે ‘વાગ્બટ્ટાલકાર’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે
તેણે પાદશાખા ‘ઉદરવસહિકા’ નામે જિનમંદિર બંધાવી, તેમાં ભ
મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેના વિશે વાગ્બટ્ટાલકારના કેટલા
એક શ્લોકો તેનો ધર્મ, પિતા, વિધમાનતાકાળ અને અલંકારકલા
ઉપર પ્રકાશ પાડે છે, જેમાના કેટલાક શ્લોકો આ છે—

શ્રિયે દિશતુ વો દેવ. શ્રીનામેય ત્રિન સદા ।

મોક્ષમાર્ગે સતાં વ્રૂતે યદાગમયદાવલી ॥ (—પરિ ૧, શ્લો ૦ ૧)

૧. આંચદ્રસૂરિ કર્પૂરધારાપ્રવાહ માટે લખે છે કે—

સહજ શ્રીદેવગિરી, રામદેવ નુપ ગુણે ।

તથા નિરવશ ચક્રે, યથા નાન્યકયામયૌ ॥૩૫॥

કર્પૂરપૂરસુમય તામ્બૂલ યસ્ય ચચ્છત ॥

કર્પૂરધારાપ્રવાહવિરુદ્ધ ચન્દિનો દદુ ॥૩૬॥

(સં ૧૩૬૩ સ્તુત્યવીરોદ્ધારપ્રગથ, પ્રસ્તાવ બીજો, પૃ ૧૦૧)

આથી સમજાય છે કે અધ્યુગ્મીન ભારતમાં રાજ-મહારાજાઓ જેને
‘કર્પૂરવાળુ પાનનું બીડું’ આપતા તેને જનતા કર્પૂરધારાપ્રવાહ નિરુદ્ધ આપતી હતી.

મર્તુઃ પાર્વતિ ! નામ કીર્તય ન ચેન્ ત્વાં નાહયિષ્યામ્યહં.

ક્રીડાવ્જેન શિષેતિ મત્યમનથે કિં તે ઝૃગાલઃ પતિઃ ?

નાં સ્થાણુઃ કિમુ કીલકો ન હિ પશુત્વાર્મા ન ગોમા ગવાં

દોલાલ્લેલનકર્મગીતિ વિજયા-ગૌર્યોર્ગિરઃ પાન્તુ વઃ ॥

(-પરિં ૪, શ્લો. ૧૬)

જયતિ પ્રતાપપૂષા જયસિંહઃ ક્ષમામૃદધિનાથઃ ॥ (-પરિં ૪, શ્લો. ૪૫)

યસ્યાસ્તિ નરકક્રોડનિવાસે રસિકં મનઃ ।

સોઽસ્તુ હિંસા-ઽનૃત-સ્તેયતત્પરઃ મુતરાં જનઃ ॥ (-પરિં ૪, શ્લો. ૭૭)

આઃ સ્યન્દનવ્યજમૃતોદ્ધુરતામ્રચૂડઃ ।

શ્રીકર્ણદેવનૃપમૃનુરયં રણાગ્રે ॥

(-પરિં ૪, શ્લો. ૮૧)

અસ્ત્વસ્તુ પૌરુષગુણાજયસિંહદેવ૦

(-પરિં ૪, શ્લો. ૮૫)

અળહિલ્લપાટકં પુરમવનિપતિઃ કર્ણદેવનૃપમૃનુઃ ।

શ્રીકલગનામધેયઃ કરી ચ ગત્તાનિ જગતીહ ॥

(-પરિં ૪, શ્લો. ૧૩૨)

બંમંડમુત્તિસંપુડમુત્તિઅમગિણો પહાસમુહ વ્વ ।

સિરિવાહટ્તિ તળઓ આસિ બુહો તસ્સ સોમસ્સ ॥

(-પરિં ૪, શ્લો. ૧૪૮)

વાગ્લટાલંકારના પાંચ પરિચ્છેદો છે. તેના કુલે ૨૬૦ શ્લોકો છે. તેના ચોથા પરિચ્છેદનો ૧૨ મો શ્લોક ક અક્ષરનો બનેલો છે, જે 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય'માં રાજિમતીના ત્યાગપ્રસંગે સમુદ્રના

૧. કવિ વાહુક પૌરવાડે પોતાના અલંકારગ્રંથના 'ચોથા પરિચ્છેદમાં' ક અક્ષરવાળો કલ્પકું ॥૧૨॥ શ્લોક આપ્યો છે તે 'નેમિનિર્વાણકાવ્ય'ના નહીં પણ 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય'નો છે. એટલે હવે એ સંશોધન કરવાનું બાકી રહે છે કે આ 'નેમિનિર્વાણકાવ્ય' સ્વોપન છે કે અન્યકર્તૃક ?

વર્ણનરૂપે છે ।

શેઠ નેમિકુમારના પુત્ર વાગ્લટે પોતાના ‘કાવ્યાનુશાસન’માં જણાવ્યું છે કે, ૫૦ હડી, વામન અને વાગ્લટ વગેરેએ ૧૦ ગુણો બતાવ્યા છે જ્યારે એ માત્ર મધુરતા, ઓજસ અને પ્રસાદ એ ત્રણ ગુણો જ માન્યા છે, જેમા ઉપરના ૧૦ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે એટલે કે કાવ્યાનુશાસનકાર વાગ્લટ અને અવકારકાર વાગ્લટ લિપ્ત લિપ્ત છે, એક નથી વાગ્લટાલકારની ઉપર નીચેના વિદ્વાનોએ ટીકાઓ રચેલી મળે છે—

(૧) આં જિનવર્ધન, (૨) ૫૦ ક્ષેમહસ, (૩) ૫૦ અનતભટ્ટ પુત્ર ગણેશ, (૪) ઉપાં રાજહસ અને (૫) ૫૦ સિંહદેવગણિ

૫૦ સિંહદેવ ગણિએ પોતાની ટીકામાં આ વાગ્લટને મહા માતૃ જણાવ્યો છે પણ તે ઠીક નથી તે મહામાતૃ નહીં પણ મહામાતૃ શ્રેષ્ઠા હતો

૪ શરણુદેવ—તેને મુહુડાદેવી નામે પત્ની હતી અને વીરચંદ, પાસડ, આબડ તેમજ રાવણ નામે પુત્રો હતા તેણે સં ૧૨૭૫ માં આરામણના દેરાસરમાં બે દાદાધર કરાવ્યા તેની ચાર પુત્રીઓએ સં ૧૩૧૦ માં આરામણના દેરાસરમાં ૧૭૦ તીર્થ કર્યો ૫ કરાવ્યો આબડને અલયસિરિ નામે પત્ની અને વીજો, જેતો નામે પુત્રો હતા રાવણને હીરુ નામે પત્ની અને જોડમિહ પુત્ર હતો જોડમિહને જયતવદે નામની પત્ની હતી

૫ વીરચંદ—તેને મુખમણિ પત્ની, પૂનો નામે પુત્ર અને મોહગદેવી નામે પુત્રવધૂ હતી શેઠ વીરચંદે સં ૧૩૩૮ માં જોડ

૧ કવિ વાહડ પોતાના અલકા પ્રથના એવા પરિચ્છેદમાં—

અમરમગરં ૩૨૮ ॥ રમ્યારામાં ૩૩૦ ॥ નેમિ ૩૩૧ ॥

ચતુષ્પતિં ૩૩૨ ॥ ચાન્દારમૂર્તી ૩૩૪ ॥ જદુર્વસ-તે ૩૩૫ ॥

નિત્યગીરિતે ૩૩૬ ॥ અપરં મુલેન ૩૩૭ ॥—વગેરે મેંસોડા સભવ

શેઠ નેમિકુમારના પુત્ર કવિ વાહડના ‘નેમિનિર્વાણશાસ્ત્ર’ના છે આથી સભવ છે કે આ જને કવિ વાહડે સમકાલીન વિદ્વાનો દર્શો

મુદિ ૧૪ ને શનિવારે આરાસણમાં લાં વાસુપૂજ્યસ્વામીની પ્રતિમ કરાવી. તેમાં વડગચ્છના આં પરમાણુદસૂરિના હથે લાં વાસુ પૂજ્યની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં ૧૨૪૫ માં સમેતશિખર મહાતીર્થન યાત્રા કરી અને સમેતશિખરનો પટ ણનાવી તેની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેને પોસીના તીર્થમાં સ્થાપન કરી.

(—આરાસણાતીર્થના લેખો, પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, લે. ૦ : ૨૭૬ થી ૨૮૦

દેવવંશ—

૧. દેવ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો.

૨. સંધીરણ.

૩. યશોધન—તેને યશોમતી નામે પત્ની તથા અંબ, ગોત શ્રીધર, આશાધર અને વીર એમ પાંચ પુત્રો હતા. આ ભાઈઓએ સં ૧૨૧૨ ના જેઠ વદિ ૮ ને મંગળવારે વિમલવસહીના ગૃહમંડપન ગોખલામાં પિતાના કલ્યાણ માટે લાંઆદિનાથનું િંખ લરાવી પધરાવ્યું જિનદેવ વંશ—

૧. જિનદેવ—તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો હતો. મહાત્મા હતો. ગુણ વાન, પ્રતિષ્ઠિત અને વિવેકી જૈન હતો.

૨. સર્વદેવ.

૩. સોમદેવ—તેણે વડગચ્છના આં વિજયસિંહની પાસે દીક્ષા લીધી, જેઓ પ્રસિદ્ધ શતાર્થી આં સોમપ્રભસૂરિ તરીકે વિખ્યાત થયા (—કુમારપાલપડિઓહો)

જાહિલ મહત્તમ વંશ—

૧. જાહિલ—રાજા ભીમદેવનો વ્યયકરણ અમાત્ય (ખરચખાતા નો પ્રધાન) હતો. તે પોરવાડ જ્ઞાતિનો જૈન હતો.

૨. નરસિંહ—તે પણ મહત્તમ હતો.

૩. દુર્લભરાજ—તે રાજા કુમારપાલનો મહત્તમ હતો. કવિ હતો. તેણે સં ૧૨૧૬ માં ‘સામુદ્રિકતિલક’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના પુત્ર જગદેવે તેમાં મદદ કરી હતી.

૪. જગદેવ—તેણે ‘સ્વપ્નાચિંતામણિ’ નામનો ગ્રંથ (અં ૨, શ્લોક ૩૩૧૧) રચ્યો છે.

શેઠ દોહડિનો વંશ—

૧. દોહડિ—તે જૈનધર્મનો પ્રેમી હતો. સાધુઓનો ભક્ત હતો. તે પાટણમાં ટકશાળની પાછળ પોતાની વમતિમાં સાધુ-મુનિઓને ઉતારે આપતો હતો. વાદિવેતાણ આં શાંતિમૂરિ, આં નેમિચંદ્ર અને આં મુનિચંદ્ર વગેરે પ્રતિ આદરભક્તિ રાખતો હતો. તેણે સં ૧૧૨૬ માં આં નેમિચંદ્રસૂરિએ રચેલી ‘ઉત્તરજયલુપ્તલુપ્ત વૃત્તિ’ (અં ૧૪૦૦)ની પહેલી પ્રતિ પોતાના હાથે લખી હતી.

શેઠ જાસક—તેની પત્નીનું નામ વસુધરા. તે બંને જણ મોટા દાનવીર હતા. તેમના આગ્રહથી આં દેવસૂરિએ સં ૧૧૬૨ માં પાટણમાં તેની વમતિમાં રહી ‘જીવાલુસામણ’ (ગાથા: ૩૦૮) તથા તેની વૃત્તિ એક જ મહિનામાં રચીને પૂર્ણ કરી હતી.

૩. વીર—મં ૧૧૦૨.

શેઠ નીનાનો શ્રીમાલવંશ—

તેના પૂર્વજોમાં શેઠ નાડા તે શ્રીમાલવનગરનો ભારદ્વાજ ગોત્રી શ્રીમાત્રી બ્રાહ્મણ હતો. તે શહેરમાં પૂર્વ દરવાજે ભટ્ટવાડામાં રહેતો હતો. પાત્ર કરોડનો તે આમામી હતો. તેણે મં ૭૯૫ માં જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. ચંપકવાડીમાં ભં શાંતિનાથનું ચૈત્ય હતું તેનો ગોળિક બન્યો. તેની પરંપરા નીચે મુજબ હતી—

૧ શેઠ નાડા, ભાર્યા મૂરમદે, ૨ ગુણા, ભાર્યા રંગાઈ, ૩ હરદાસ, ભાં માહવી, ૪ લોલો, ભાર્યા ગંગાઈ, ૫ ગોવાલ, ભાર્યા મરદા, ૬ આશા, ભાર્યા પુહતી, ૭ વજાંગ, ભાર્યા કરમી, ૮ શિવો, ભાર્યા પતી, ૯ મહીરાજ, ભાર્યા કમાઈ, ૧૦ રાજ, ભાર્યા પૂરી, ૧૧ ગણપતિ, ભાર્યા રહી, ૧૨ અઝણ, ભાર્યા કપૂ, ૧૩ મણેર, ભાર્યા હાપી, ૧૪ કુંચરપાલ, ભાર્યા વાછી, ૧૫ પાસા, ભાર્યા પ્રેમી, ૧૬ વસ્તા, ભાર્યા વનાદે, ૧૭ કાન્હો, ભાર્યા સાપૂ, ૧૮ નાનો, ભાર્યા પૂગી.

સં ૧૧૧૧ માં ભિન્નમાલ ભાંચુ લાખો મનુષ્યો મરી ગયા.

ઘણા કેદમાં પુરાયા. શેઠ નાનો શ્રીમાલી લિખમાલ છોડી નાઠો અને કોલિહારામાં પાયચી ગામે જઈ વસ્યો. તેનો વંશ નીચે મુજબ ચાલ્યો—

૧૮ શેઠ નાનો, ભાર્યા પૂગી, ૧૯ અમરો, ભાર્યા આઉ, ૨૦ હરદે, ભાર્યા હાંસલદે, ૨૧ ગોપી, ભાર્યા ગુરીદે, ૨૨ જોગો, ભાર્યા હાપૂ, ૨૩ નાંદિલ, ભાર્યા નાંદલઈ, ૨૪ સારિંગ, ભાં નારિંગદેવી. તે સં ૧૨૨૫ માં પોતાના સાસરે પાટણમાં ફેફલિયાવાડામાં જઈ વસ્યો. ૨૫ શ્રીધર, ભાર્યા સરીયાદે. તે સં ૧૨૮૫ માં ગાંભૂ પાસે સાસરે નરોલીમાં જઈ વસ્યો. ૨૬ અના, ભાર્યા અનાદે, ૨૭ મૂલો, ભાર્યા માલણદે. તેણે સં ૧૩૧૬ માં અંચલગચ્છના આં અજિતસિંહના ઉપદેશથી ભં આદિનાથનો ચોવીશવટો બનાવ્યો. ૨૮ વર્ધમાન, ભાર્યા વયજલદે. શેઠ વર્ધમાનનો નાનો ભાઈ શેઠ જઈતા પોતાના સાસરે ચાણુસ્મા જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં આં અજિતપ્રભસૂરિ કે, આં ભુવનતુંગસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૫ માં ભટેવા પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ૨૯ શેઠ કરમણ, ભાર્યા કરમાદે. તે સાદૂ મહં દાધેલીયુને ત્યાં મોદેરા જઈને વસ્યો અને સં ૧૩૬૫ માં મહં (મંત્રી) બન્યો.

આ પરિવારના વંશજો વળાદ, પાટણ, બલહાણા, નાગનેશ, ખંભાત, તારાપુર, માંડવગઢ, વડોદરા વગેરે સ્થળોમાં જઈને વસ્યા.

(—જૈન સાહિત્ય સંશોધક, ખંડ ૨૧,

અંક : ૪, પૃં ૧૬૩ થી ૧૬૬)

સ્તંભન પાર્શ્વનાથ તીર્થ (ખંભાત)—

શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની જે પ્રતિમાઓ અને એક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા પ્રાચીનતા અને પ્રભાવકતા માટે ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્તિ હતી. તે ત્રણે પ્રતિમાઓનો ઇતિહાસ એવો મજે છે કે એ પ્રતિમાઓને સ્વયં ઇંદ્ર પૂજા કરવા માટે દેવલોકમાં લઈ ગયો હતો. સૂર્યદેવ અને ચંદ્રદેવ પોતાના વિમાનમાં લઈ ગયા હતા. ભુવનપતિ દેવોના ઇંદ્ર પાતાલમાં લઈ ગયેલા. વરુણ રાજા અને રામચંદ્રજીએ તે પ્રતિમાઓ સમુદ્ર કાંઠે રામેશ્વરમાં મૂકી હતી. ચાંદવોએ દારિકા નગરી

સ્થાપન કરી ત્યારે તેં પ્રતિમાઓને દ્વારિકામાં સ્થાપન કરીને પૂજા કરી હતી. ઋષિ દ્વીપાયને મૂળ દ્વારિકાને બાળી નાખી નષ્ટ કરી મૂકી ત્યારે યાદવોએ એ પ્રતિમાઓને સમુદ્રમાં પધરાવી હતી. પછી કેટલાંયે વર્ષો સુધી એ પ્રતિમાઓ સમુદ્રમાં રહી.

એક વાર શ્રીકાંત નગરનો જૈન ધનપતિ (સાગરદત્ત) વેપાર અર્થે વહાણોને લઈને સમુદ્રમાર્ગે જઈ રહ્યો હતો અને તેનાં વહાણો એ પ્રતિમા ઉપર યઈને જવા લાગ્યાં ત્યારે તેનાં વહાણો એકાએક થંભી ગયાં. ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં તે વહાણો આગળ જઈ ન શક્યાં. શેઠે પૂજાપાઠ કર્યો ત્યારે આકાશવાણી ધઈ કે, 'આ સ્થાનમાં પ્રાચીન એવી ત્રણ પ્રતિમાઓ છે. તે પ્રતિમાઓના અધિષ્ઠાયક ભક્ત એવા મેં તારા વહાણો થંભાવ્યાં છે. માટે એ પ્રતિમાઓને તારા વહાણમાં લઈ લે તે પછી જ તારાં વહાણો આગળ સફર કરી શકશે.' શેઠે તરત જ ખારવાઓને સમુદ્રની અંદર ઉતારી પ્રતિમાઓ બહાર કઢાવી વહાણમાં પધરાવી. શેઠ એ પ્રતિમાઓને કાંતિનગર લઈ ગયો અને પોતાના ઘરદેરાસરમાં પધરાવી પૂજન કરવા લાગ્યો, આથી શેઠને બધી રીતે લાભ થયો.

એ જ અરસામાં ઢંકગિરિના ક્ષત્રિય શ્વસિંહની પુત્રી ભૂપાલ દેવીનો પુત્ર નાગાશુન વનસ્પતિવિદ્યાનો પારગામી વિદ્યાસિદ્ધ પુરુષ હતો. તેણે વિદ્યાસિદ્ધ આઠ પાદલિપ્તસૂરિની સાથે સેવા કરીને આકાશમાં ઉડ્ડયન કરવાનો પાઠલેખ મેળવ્યો હતો. શુરુશુની સ્મૃતિ માટે તેણે તેમના નામ ઉપરથી પાદલિપ્તપુર (પાલીતાણા) બસાવ્યું હતું. ગિરિસજ ઉપર ભઠ મહાવીરસ્વામીનું જિનાલય, ગિરનારની નીચે કિલ્લા પાસે દ્વારકાના રાજમહેલો, દશારમઠપ, રાજ ઉચ્ચસેનનો રાજમહેલ, વિવાહવેદિકા, ભઠ નેમિનાથનું દીક્ષા માટે પ્રયાણ વગેરે રચનાઓ બનાવી હતી, (પ્રકૃ ૧૧, પૃ ૨૪૧) અને એ જ શુરુદેવના મુખેથી સંભળ્યું હતું કે, ભઠ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની નિશામાં બનાવેલો રસ કોટિવેધી બને છે. તે મુજબ રસ સિદ્ધ કરવા માટે શ્રીકાંતનગરના શેઠના દેરાસરમાંથી ભઠ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ઉપાડી લાવીને એકી નદીના કાંઠે

જંગલમાં છુપાવી રાખી હતી. તેની સાંનિધ્યમાં તેણે રચને શિશુ કર્યો અને અહીં થાંભળા (તાલુકા-આણંદ) ગામ વસાવ્યું હતું. એ સમયથી એ પ્રતિમા સેદીનદીને કાંઠે ખાખરાના આડની ઘટામાંની ભૂમિ નીચે દટાઈ રહી હતી.

વિકસની ખારમી શતાબ્દીમાં થાંભળાના પટેલ મહીયલની ગાય એ સ્થળે આવીને એ પ્રતિમા ઉપર હમેશાં દૂધ ઝરી જતી હતી.

વડગચ્છના સંયેગી મુવિહિત આં અભયદેવસૂરિ ધરણેંદ્રની સૂચના મુજબ અહીં પધાર્યા ત્યારે તેમણે ગોવાળિયાના મુળેથી ગાયના દૂધ ઝરવાનો વૃત્તાંત સાંભળ્યો. તેમણે એ સ્થળે ધ્યાન મુદ્રામાં બેસીને 'જય તિહુઅળ' સ્તોત્ર (ગાથા : ૩૨) બનાવી ભં પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરી. આથી તે પ્રતિમા ત્યાંથી પ્રગટ થઈ આવી. પ્રતિમા પ્રગટ થયાના સમાચાર સાંભળી શ્રીસંઘ ત્યાં આવ્યો અને તે ખુશાલીના પ્રસંગમાં ગામ જમણ કર્યું. જૈનોએ ત્યાં ને ત્યાં લાગેક રૂપિયાનો ફાળો કર્યો. શ્રીસંઘે મહાવાદીગચ્છના આચાર્યના ઉપદેશથી સ્થપતિ આમેશ્વર તથા મહિષ પાસે જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો અને તેમાં આં અભયદેવસૂરિના હાથે સારા મુહૂર્તમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૬, ૨૧૭)

આ મંદિરનો મંત્રી વસ્તુપાલે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. સંભવ છે કે, આ તીર્થ પણ મુસ્લિમ હુમલાથી બચ્યું ન હોય. એટલે એ પ્રતિમાને સમુદ્ર કિનારે વિશાલ જિનાલય બંધાવી તેમાં સ્થાપન કરી, ત્યારથી ખંભાત એ સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. સ્તંભનપુર (ખંભાત) પણ સમુદ્રમાં વહાણો સ્તંભી ગયેલાં તે સ્થળે વસ્યું છે.

આ પ્રતિમાજીના પ્રભાવથી શ્રીરામચંદ્રજીએ રામેશ્વરનો સેતુ બાંધ્યો હતો. સિદ્ધયોગી નાગાજીને કોટિવેધ રસ બાંધ્યો અને ખંભાતમાં દરિયો બંધાયો તેથી એ સ્તંભન પાર્શ્વનાથના નામે ખ્યાત છે અને ખંભાત સ્તંભન પાર્શ્વનાથના તીર્થ તરીકે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે.

સ્થપતિ આમદેવ તથા મહિષને મુખ્ય સૂત્રધાર તરીકે નિરંતર એક દ્રમ્ભ મળતો હતો. તેમણે પોતાની આવકમાંથી ખચત કરીને

મોટી રકમ આપી આ મંદિરમાં એક દેરી બનાવી હતી. ધોળકાનો મુખ શ્રાવક પોપ દશમીના દિવસે આ પ્રતિમાજીની પહેલી પૂજા કરતો હતો. આ પ્રતિમા માથેની બે પ્રતિમાઓ પૈકી એક બં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ચારૂપમાં અને બીજી લં અરિષ્ટનેમિની ગુજરાતના પાટણ શહેરમાં વિવિધમાન છે અને પૂજાય છે.

સ્તંભનક પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રથમ થાંમણામાં વિરાજમાન હતી પછી કોઈ કારણે સમુદ્રકિનારે તમાલિની નગરમાં વિશાળ નિનાદાય બંધાવીને સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. સમય જતાં તે સ્થાન ખલાત માથે જોડાઈ જતાં ખંભાત-સ્તંભન પાર્શ્વનાથ તીર્થ બન્યું. આ ઘટના સં. ૧૪૪૧ પહેલાં બની હતી.

(-પ્રભાવકચરિત્રપ્રબંધ : ૧૬, પ્રબંધચિંતામણિ, પરશુરવ્ય પ્રબંધ, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ : ૧૭, મુનિ શ્રીનેમિવિજયકૃત મં. ૧૮૧૧ નો સ્તંભન પાર્શ્વનાથ આદિ સ્તવનશાસ, ઢાંગ ૨૭, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, પ્રક. ૧૧, પૃ. ૨૪૫, જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિમંત્રક, પુષ્પિકા : ૪૦)

ચારૂપ મહાતીર્થ—

પાટણથી ૬ કોસ દૂર ચારૂપ નામે ગામ છે, જ્યાં શ્રીશામળા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું તીર્થ છે. (જૂઓ, પ્રક. ૧, પૃ. ૫૬)

ખંભાતના વર્ણનમાં જોયું કે, શ્રીકાંતનગરના શેઠ ધનપતિનાં વહાણો સમુદ્રમાં ધંભી ગયાં અને એ જ સ્થળે સમુદ્ર તળિયે રહેલી ત્રણ અતિપ્રાચીન પ્રતિમાઓને શેઠે બહાર કઢાવી ત્યારે જ એ વહાણો આગળ આવી શક્યાં. તે પૈકીની એક પ્રતિમા, જે નાગા જીર્ણ થામણામાં લઈ ગયો હતો તે સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી બીજી લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ચારૂપમાં આવી અને ત્રીજી શ્રીનેમિનાથ લં ની પ્રતિમા પાટણ શહેરમાં સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. આં પ્રભાવકચરિત્ર ‘પ્રભાવકચરિત્ર’ માં લખે છે કે—

“ તેષામેકા ચ ચારુપગ્રામે તીર્થ પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ”

ઉપર્યુક્ત બંને પ્રતિમાઓ પાટણ વસ્યા પછી પાટણ અને ચારૂપ

માં આવી હોય એવો સંભવ છે.

અહીં આરૂપ તીર્થમાં નાગેન્દ્રગચ્છીય આં શીલગુણસૂરિ સંતાની આં દેવેન્દ્રસૂરિએ આરૂપ મહાતીર્થમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કર્યાનો લેખ મળે છે. આ લેખનો સંવત્ ઘસાર્ધ ગયો છે તેથી સમયને નિર્ણય થઈ શકતો નથી. વળી, દેવેન્દ્રસૂરિ નામના અનેક આચાર્ય થઈ ગયા છે. એક આચાર્ય નવમી શતાબ્દીમાં અને એક ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયા હતાં. એ પૈકીના કયા આચાર્યે ક્યારે આ મંત્રિ સ્થાપન કરી એ જાણી શકાયું નથી. આમ છતાં આરૂપનો મહાતીર્થ તરીકે ઉલ્લેખ થયો છે એ પાછળ આ તીર્થની મૂર્તિની અતિ-પ્રાચીનતાં અને પ્રભાવકતા કારણરૂપ હશે.

વરહુડિયા નેમડના વંશજેએ અહીં જિનાલય બનાવ્યું હતું. (પ્રકૃ. ૩૮, પૃ. ૧૦૧.)

ભાવાચાર્યગચ્છના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પુરુષ શ્રીવીરાચાર્ય પાડીથી પારણી જતાં અહીં આરૂપમાં પધાર્યા હતા. એ સમયે નૂર્જનરેશ સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધ તેમને પારણીમાં પધારવાની વિનંતિ કરવા આરૂપમાં આવ્યો હતો.

અહીં મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે ભં આદિનાથના મુદ્રમંડપવાળો પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. (આબૂલેખ) તેમજ મંત્રી-પેથડશાહે ભં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું અથવા બિંબે પધરાવ્યું હતું.

(અુર્વાવલી, જૈન-તીર્થમે ઇતિહાસ)

આણુસ્મા—

પારણીથી દક્ષિણ દિશામાં ૧૦ કોશ દૂર આણુસ્મા નામે ગામે છે; જેનું સંસ્કૃત નામ અંદ્રાવતી. એમ કહેવાય છે કે, અહીંની મસ્જિદમાં આંદ જોવાને માટે બાર બારીઓ મૂકેલી છે તેથી ગામેનું નામ ‘આંદસમા-આણુસ્મા’ પડ્યું.

અહીં ભટેવા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ છે. પ્રતિમા જો કે નાની છે પણ પ્રાચીન છે. એવો સંભવ છે કે, તે અસલમાં મારવાડના ભટેવર ગામથી આવી હોય.

આણુસ્મા પાસેના નરેલી ગામમાં જયંતી નામે એક શેઠ

મોટી રકમ આપી આ મંદિરમાં એક દેરી બનાવી હતી. ધોળકાનો મુખ્ય શ્રાવક પોપ દશમીના દિવસે આ પ્રતિમાજીની પહેલી પૂજા કરતો હતો.

આ પ્રતિમા સાથેની બે પ્રતિમાઓ પૈકી એક લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ચાણૂપમાં અને બીજી લં અરિષ્ટનેમિની ગુજરાતના પાટણ શહેરમાં વિદ્યમાન છે અને પૂજ્ય છે.

સ્તંભનક પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રથમ થાંમણામાં વિરાજમાન હતી પછી કોઈ કારણે સમુદ્રકિનારે તમાલિની નગરમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવીને સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. સમય જતાં તે સ્થાન ખંભાત સાથે જોડાઈ જતાં ખંભાત-સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું તીર્થ બન્યું. આ ઘટના સં ૧૪૪૧ પહેલાં બની હતી.

(-પ્રભાવકચરિત્રપ્રગંધ : ૧૬, પ્રબંધચિંતામણિ, પરચૂરણ-પ્રબંધ, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ : ૧૭, મુનિ શ્રીનેમિવિજયકૃત મં ૧૮૧૧ નો સ્તંભન પાર્શ્વનાથ આદિ સ્તવનરાસ, ઢાળ ૨૭, જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ, જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, પ્રક્ર ૧૧, પૃ ૨૪૫, જૈન પુસ્તક પ્રચસ્તિમંત્રક, પુષ્પિકા ૪૦)

ચાણૂપ મહાતીર્થ—

પાટણથી ૬ કોસ દૂર ચાણૂપ નામે ગામ છે, જ્યાં શ્રીશામળા પાર્શ્વનાથ લગવાનનું તીર્થ છે. (જૂઓ, પ્રક્ર ૧, પૃ ૫૬)

ખંભાતના વર્ણનમાં જોયું કે, શ્રીકાંતનગરના શેઠ ધનપતિનાં વહાણો સમુદ્રમાં ધંધી ગયાં અને એ જ સ્થળે સમુદ્ર તળિયે રહેલી ત્રણ અતિપ્રાચીન પ્રતિમાઓને શેઠે બહાર કઢાવી ત્યાં જ એ વહાણો આગળ આવી શક્યાં. તે પૈકીની એક પ્રતિમા, જે નાગા જુન થામણામાં લઈ ગયો હતો તે સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામી. બીજી લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા, ચાણૂપમાં આવી અને ત્રીજી શ્રીનેમિનાથ લં ની પ્રતિમા પાટણ શહેરમાં સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. આ પ્રભાચંદ્રસૂરિ ‘પ્રભાવકચરિત્ર’ માં લખે છે કે—

“તેવામેકા ચ ચારુપમામે તીર્થ પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥”

ઉપર્યુક્ત બે પ્રતિમાઓ પાટણ વસ્યા પછી પાટણ અને ચાણૂપ

માં આવી હોય એવો સંભવ છે. અહીં ચારૂપ તીર્થમાં નાગેન્દ્રગચ્છીય આં શીલગુણસૂરિ સંતાનીય આં દેવેન્દ્રસૂરિએ ચારૂપ મહાતીર્થમાં લાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કર્યાનો લેખ મળે છે. આ લેખનો સંવત્ ઘસાઈ ગયો છે તેથી સમયનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. વળી, દેવેન્દ્રસૂરિ નામના અનેક આચાર્યો થઈ ગયા છે. એક આચાર્ય નવમી શતાબ્દીમાં અને એક ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયા હતાં. એ પૈકીના કયા આચાર્યે 'કચારે' આ મંત્રિ સ્થાપન કરી એ જાણી શકાયું નથી. આમ છતાં ચારૂપનો મહાતીર્થ તરીકે ઉલ્લેખ થયો છે એ પાછળ આ તીર્થની મૂર્તિની અતિ પ્રાચીનતા અને પ્રભાવકતા કારણરૂપ હશે.

વરહુડિયા નેમડના વંશજોએ અહીં જિનાલય બનાવ્યું હતું. (પ્રકર ૩૮, પૃ. ૦૦૦૦)

ભાવાચાર્યગચ્છના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પુરુષ શ્રીવીરાચાર્ય પાલીથી પાટણ જતાં અહીં ચારૂપમાં પધાર્યા હતા. એ સમયે ગૂર્જરનરેશ સિદ્ધરાજ જયસિંહ તેમને પાટણમાં પધારવાની વિનંતિ કરવા ચારૂપમાં આવ્યો હતો.

અહીં મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે લાં આદિનાથના મુદમંડપવાળો પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. (આખૂલેખ) તેમજ મંત્રી પેથડશાહે લાં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું અથવા બિંબ પધરાવ્યું હતું.

(ચુર્વાવલી, જૈન-તીર્થનો ઇતિહાસ)

ચાણુસ્મા—

પાટણથી દક્ષિણ દિશામાં ૧૦ કોશ દૂર ચાણુસ્મા નામે ગામે છે, જેનું સંસ્કૃત નામ ચંદ્રાવતી. એમ કહેવાય છે કે, અહીંની મસ્જિદમાં ચાંદ જોવાને માટે બાર બારીઓ મૂકેલી છે. તેથી ગામનું નામ 'ચાંદસમા-ચાણુસ્મા' પડ્યું.

અહીં ભટેવા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ છે. પ્રતિમાને કે નાની છે પણ પ્રાચીન છે. એવો સંભવ છે કે, તે અસલમાં મોરવાડના ભટેવર ગામથી આવી હોય. ચાણુસ્મા પાસેના નરેલી ગામેના જયંતી નામે એક શેઠ

રહેતા હતા. તેનો ભાઈ જયતા ચાણુસ્મા પરણ્યો હતો. એ જયતા શેઠ નરોદીથી ઉચાળો ભરીને ચાણુસ્મા આવીને વસ્યો. તેણે ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથનું મંદિર ફરી બંધાવ્યું અને સં. ૧૩૩૫ (સં. ૧૩૪૫) માં અંચલગચ્છીય આઠ અજિતમલસૂરિના હાથે કે આઠ ભુવનતુંગસૂરિના હાથે) ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા કરાવી હતી.

(—અંચલગચ્છીય મોટી પટ્ટાવડી)

એ પછી આ મંદિર ફરીને નાશ પામ્યું અને પ્રતિમાજીને ભૂમિમાં મતાડવામાં આવી. એક દિવસે સ્વયંદ નામના એક નિર્ધન શ્રાવકને સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયકદેવે જણાવ્યું કે, ‘ભદ્રુઆર ગામની પાસેના ખેતરમાં ભ. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે તે લઈ આવ.’ શેઠ સ્વપ્ન મુજબ એ ખેતરમાં ગયો અને એ પ્રતિમા લઈ આણ્યો. અધિષ્ઠાયકદેવે તેને ફરીયા સ્વપ્નમાં નિધાનનું સ્થળ બતાવ્યું. શેઠ એ ધનથી ત્યાં જિનમંદિર બંધાવ્યું અને સં. ૧૫૩૫ માં તે મંદિર માં ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ સ્થાપન કરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

સં. ૧૭૩૫ માં પં. સત્યવિજયગણિના શિષ્ય કર્પૂરવિજયજી અને તેમના શિષ્ય વૃદ્ધિવિજયજીની દીક્ષાવિધિ આ સ્થળે થઈ હતી.

આ મંદિરનો છેલ્લો ઉદ્ધાર સં. ૧૮૭૨ માં થયો હતો.

આ મંદિરના ભોયરામાં સં. ૧૨૪૭નો હારિજગચ્છનો અને એક જૈન ગણેશમૂર્તિનો લેખ છે. (જૂઓ, પ્રક. ૩૨, પૃ. ૪૫૨)

ચાણુસ્માના શ્રીમાલી શેઠ ભીમજીના પુત્ર હરજીનો સં. ૧૬૬૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ના રોજ જન્મ થયો હતો. તેણે સં. ૧૬૮૯ માં ખંભાતમાં દીક્ષા લીધી અને મુનિ હર્પસાગર નામ ધારણ કર્યું. સં. ૧૬૯૨ માં અમદાવાદમાં આઠ રાજસાગરસૂરિની પાટે આવ્યા તે આઠ વૃદ્ધિસાગરસૂરિ નામ રાખવામાં આવ્યું. તેમનો સ્વર્ગવાસ અમદાવાદમાં સં. ૧૭૪૭ માં થયો. (જૂઓ, પ્રક. ૫૮, સાગર પટ્ટાવડી)

અહીં સં. ૧૬૮૨ માં વિજયગચ્છ અને સાગરગચ્છના સમાધાન માટે મુનિસમ્મેલન ભરાયું હતું, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યું હતું. ચાણુસ્માથી રાંખેશ્વર જતાં વચ્ચે કુંજોઈ તીર્થ તથા હારિજ

ગામ આવે છે. આ હારિજ ગામથી હારિજગચ્છ નીકળ્યો હતો, એનું બીજું નામ હારિજગચ્છ હોય એવો સંભવ છે. હારિજ ગામની બહાર કેવલાસ્થલીનો ટીંગો છે, જે આચાર્યોની શમશાન ભૂમિ હતી. ત્યાંની એક ખાંભી ઉપર સં ૧૧૩૧ નો આં સિંહદત્તનો લેખ પણ વિદ્યમાન છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૧, પૃં ૩૨, પ્રકં ૨૭, પૃં ૪૫૨; કડી પ્રાંત સર્વસંગ્રહ, ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ, ભાં ૩ ની પ્રસ્તાવના)

સેરિસા તીર્થ—

ગુજરાતમાં મહેસાણા અને વીરમગામની વચ્ચે કડી ગામની પાસે ‘સેરિસા’ નામે જૈન તીર્થ છે. ભં પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન અને અમરકારી તીર્થ મનાય છે. તેની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ જુદા જુદા ગ્રંથોમાં જુદી જુદી રીતે મળે છે.

(૧) આં જિનપ્રભસૂરિ જણાવે છે કે, નવાંગવૃત્તિકાર આં અભય-દેવસૂરિની શાખાના આં દેવેન્દ્રસૂરિએ મંત્રગણે અન્ય સ્થળેથી આર મોટી જિનપ્રતિમાઓ લાવીને સેરિસામાં પધરાવી.

(-વિવિધતીર્થકલ્પ-અયોધ્યાકલ્પ)

(૨) આં જિનપ્રભસૂરિ બીજી વાર લખતાં નિર્દેશ કરે છે કે, છત્રાપાલીયગચ્છના^૧ આં દેવેન્દ્રસૂરિએ^૨ સેરિસામાં આવી જમીનમાંથી એક મોટી પાષાણની ફલહી(પાટ) કઢાવી અને તેની જિનપ્રતિમાઓ બનાવવા માટે પદ્માવતીદેવીનું આરાધન કર્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે, ‘સોપારકના એક અંધ સ્થપતિને બોલાવી લાવી તેની પાસે પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવો. જો તે એક જ રાતમાં પ્રતિમાઓ ઘડીને તૈયાર કરી આપશે તો તે મહાપ્રાભાવિક થશે.’ સેરિસાના શ્રીસંઘે તે સ્થપતિને બોલાવ્યો અને તેને ફલહી આપવામાં આવી. સ્થપતિએ એક જ રાતમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભં બી પ્રતિમા ઘડીને

૧. અંયલગચ્છમાં સં ૧૨૧૭માં છત્રહર્ષ નામની એક શાખા નીકળી હતી.

૨ આં દેવેન્દ્રસૂરિ તે રાજગચ્છીય પં પાર્શ્વગણિ સંભવે છે.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૫, ૨૭)

તૈયાર કરી, યજ્ઞ પ્રતિમાની છાતીમા એક મગ્ગો રહ્યો હતો તેને દૂર કરવા સ્થપતિએ તે સ્થળે હળવા હાથે ટાકણુ લગાવ્યું ને ત્યાંથી લોહીની ધારા વહૂટી આચાર્યશ્રીએ આગળી દાબી લોહીને રોકી રીધું તે પછી બીજી ચોવીશ પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવવામા આવી આચાર્યશ્રી તે જ રાત્રે બીજી ચાર પ્રતિમાઓ પોતાની દિવ્ય શક્તિથી બહારમાં લાવવાના હતા ત્રણ પ્રતિમાઓ તો આવી અને સવાર પડી ગઈ ચોથી પ્રતિમા લાવતા જ્યાં પ્રભાત થયું તે સ્થળે એટલે પારાચલુના ખેતરમા પધરાવી પ્રતિમા રાતે બનેલી હોવાથી તેના અવયવો સાફ દેખાતા નથી ચૂડાંદેશ્વર કુમારપાલે અહીં ચોથી પ્રતિમા ભરાવી ચૌમુખજીની સ્થાપના કરી તે જ પ્રતિમાઓ આજે પણ પૂજ્ય છે

(-વિવિધતીર્થકંપ, પૃ. ૨૪-૨૫)

(૩) ૫૦ રત્નમંદિર ગણિત જણાવે છે કે, ૧ હુલક દેવચંદ્રે ચક્રેશ્વરીદેવીનું આરાધન કર્યું અને તેની પાસે એક જ રાતમા ૧૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા અને વિશાળ એવો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

આ રીતે મેરિસા મહાતીર્થ બન્યું. (-ઉપદેશતરંગિણી)

(૪) કવિવર લાવણ્યસમય સૂચવે છે કે, આં. વિદ્યાસાગર સેરિમા પધાર્યા તેમની સાથે ૫૦૦ શિષ્યોનો પરિવાર હતો તેમાંથી બે શિષ્યોએ છૂપી રીતે મત્રારાધના કરી બાવન વીરોને સાધ્યા તેઓએ વીરોને હુકમ કર્યો કે, 'જિનપ્રતિમા સાથેનું વિશાળ જિનમંદિર લઈ આવો' એ વીરો આકાશમાર્ગે જિનમંદિર લાવી રહ્યા હતા એટલામા યુગ્મહારાજ જાગ્યા અને તે શિષ્યોનું કામ સમજી ગયા તેમણે તરત પદ્માવતીદેવીને બોલાવીને જણાવ્યું કે, 'અહીં લવિષ્યમા ઉપદ્રવ થવાનો છે તેથી આ પ્રતિમા અહીં જિતરે એ લાલમંદે નથી' આથી દેવીએ એ જિનપ્રતિમાને અદ્દશ રાખી તે પછી આં. દેવચંદ્રે ૭૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ધરણેદ્ર મારફત મગાવી તેની અહીં સ્થાપના કરી તે પ્રતિમા પાતાલમાથી આવી હતી અધિપાયકદેવ તેને પાતાલમા લઈ જવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તે ડાલતી હતી આથી તેનું નામ 'લોડણ પાર્શ્વનાથ' પડ્યું આં. દેવચંદ્રે બીજી

૨૩ જિનપ્રતિમાઓ લાવી અહીં પધરાવી. પાટણના મંત્રી ચંદ્રપ્રસાદ તથા મંત્રી વસ્તુપાલે અહીં લાં નેમિનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી.

આ પ્રમાણેથી એટલું સ્પષ્ટ છે કે, આં દેવેન્દ્રસૂરિએ મંત્ર બળથી સેરિસાનું તીર્થ સ્થાપન કરેલું છે.

(-સેરિસા સ્તવન સં ૧૫૬૨, જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૩૯).

સં ૧૭૨૧ માં મુસલમાનોએ આ મંદિર તોડી નાખ્યું. આં વિજયનેમિસૂરિ અહીં પધાર્યા ત્યારે તેમણે અહીંના ટીંગા સાક કરાવી પ્રતિમાઓને બહાર કઢાવી.

એ સમયે અમદાવાદના નગરશેઠ કુટુંબમાં થયેલા શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ ધનવાન, બુદ્ધિમાન અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં એક કુશળ વહીવટકર્તા આગેવાન વ્યક્તિ હતા. તપાગચીય બાલગ્રહચારી શાંતભૂતિ આં શ્રીવિજયકમલસૂરિના તેઓ અનન્ય ભક્ત હતા. તેમણે આં નેમિસૂરિના ઉપદેશથી સેરિસામાં વિશાળ જિનપ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો. તેમનો સ્વર્ગવાસ થવાથી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ સં ૨૦૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ એ જિનપ્રાસાદમાં આં શ્રીવિજયનેમિસૂરિના હાથે ત્યાંની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ મંદિર વિશાળ છે અને પ્રતિમાઓ ભવ્ય છે.

(-જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ)

૫. તપાગચીય આં ધર્મધોષસૂરિ(સં ૧૩૨૮)એ ‘પાશ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યું છે, તેના છઠ્ઠા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે, ‘શિરીષ (સેરિસા)નગરમાં લાં પાર્શ્વનાથની ઉપસર્ગના પ્રસંગ પછીની નાગરાજથી વીંટાયેલા ચરણોવાળી, ફણાથી શોભતી અને ધ્યાનસ્થ પ્રતિમા છે.’ આ વર્ણન ઉપરથી એ પ્રતિમાના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પડે છે.

૬. જગદ્ગુરુ આં શ્રીહીરવિજયસૂરિની પરંપરાના પં ૦ મુનિ શ્રીનેમવિજયજી જણાવે છે કે, શ્રીકાંતનગર, જેનું બીજું નામ જૈન કુંતી અથવા વડનગર હતું, તેના શેઠ ધનપતિના ઘરમાં ત્રણ

૧. વિક્રમની બારમી, તેરમી શતાબ્દીમાં દેવેન્દ્રસૂરિ અને ધર્મધોષસૂરિ નામના એક કરતા વધારે આચાર્યો થયા હતા.

પ્રાચીન પ્રતિમાઓ હતી. તેમાંની એક મૂળનાયકની પ્રતિમા વિદ્યા-સિદ્ધ નાગાર્જુન લઈ ગયો હતો તેથી શેઠે તેની જગ્યાએ શ્રીવીર ભગવંતની પ્રતિમાને સ્થાપન કરી હતી. એ સમયે એક આચાર્યનો સમુદાય એ નગરમાં યાત્રા કરવા આવ્યો. શેઠનું મંદિર અને મૂર્તિઓ જોઈ સૌને આનંદ થયો. એ સમુદાય ત્યાંથી બીજા નગરમાં ગયો. ત્યાં જિનમંદિર નહોતું. એટલે આચાર્યશ્રીના બે શિષ્યોએ ગુરુ મહારાજને કહ્યું વિના તેમની મંત્રપોથીમાંથી બાવન વીરોને આકર્ષણ કરવાની વિધાનો પ્રયોગ કર્યો. આથી બાવન વીરો હાજર થયા. તે શિષ્યોએ તેઓને જણાવ્યું કે, ‘કાંતિનગરમાંથી મૂર્તિ સમેત મંદિર લઈ આવો.’ વીરો તે જિનાલય લેવા જતા હતા ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘કુકડો બોલે તે પહેલાં અમે એ કરી લઈશું પણ કુકડો બોલ્યા પછી કામ થઈ શકશે નહીં.’ વીરો ત્યાંથી આકાશમાર્ગે મંદિર લાવી રહ્યા હતા ત્યારે આચાર્યશ્રીએ બાણી લીધું કે આ કામ પેલા બે શિષ્યોએનું છે. પરંતુ ભવિષ્યમાં આ નગરમાં ધર્મપ્રવૃત્તિને નુકશાન થવાનું છે એમ ગુરુશ્રીએ બાણીને એ દેરાસર અહીં આવે તે પહેલાં જ કુકડાનો અવાજ કર્યો તેથી વીરોએ એ મંદિર તે સ્થળે રસ્તામાં જ ગણમાં જ ઉતાર્યું. તેમાં મૂળનાયકનું સ્થાન ખાલી હતું.

એક વાર આ બધાં ધર્મબોધસૂરિ અહીં દર્શનાર્થે પધાર્યા. તેમણે પ્રથમ ધરણેન્દ્ર અને નાગેન્દ્રને આરાધી તેમની પાસેથી ભગવાન પાર્શ્વનાથની બીજી પ્રતિમા મેળવીને અહીં મૂળનાયકની જગ્યાએ સ્થાપન કરી. ધીમે ધીમે ત્યાં ગામ વસ્યું. મૂળનાયકની પ્રતિમા ડોલતી હતી તેથી તેનું નામ ‘લોહાણું પાર્શ્વનાથ’ પડ્યું. પછી આચાર્યશ્રીએ મંત્રો વડે તે પ્રતિમાને સ્થિર કરી. પ્રતિમાનો કારણે તે સ્થાનનું માહાત્મ્ય વધ્યું અને તે સ્થળ ૪૮ કોસમાં મોટાનગર રૂપે વસી ગયું. દેરાસરની ચારે બાજુએ ગીચ વસ્તી હતી. ત્યાં જવા માટેની ગેરી પણ સાંકડી બની ગઈ હતી. આથી એ સ્થાન શેરીસા અને કડી નામે વિખ્યાત થયું.

અહીં શ્રીવંત નામે એક ધનાઢય શ્રાવક વસતો હતો. સંધમાં મુખ્ય આગેવાન હતો. જબરો વહાણવટી હતો. ધર્મશ્રદ્ધાળુ પણ હતો.

તે ભગવાન પાર્શ્વનાથની નિત્ય પૂજા કરતો. ગુરુભક્તિ કરતો. પર્વ દિવસે ઉપવાસ, પૌષધ વગેરે કરતો હતો. તે ૧૨૦ વર્ષનો થયો.

એક દિવસે તેનાં બધાં વહાણ સમુદ્રમાં ડૂંબી ગયાં અને વખારમાં ભરેલો માલ ચોરો ઉપાડી ગયા. આથી તે નિર્ધન બની ગયો. લોકો તેને કંઈ પણ ઉછીનું આપતા નહીં, પણ તેનો ધર્મરંગ જરાયે ઊતર્યો નહોતો.

એક દિવસે પશુસણમાં સૌ કોઈ વ્યાખ્યાનમાં બેઠા હતા એટલામાં શ્રીવંત શેઠની પત્ની આવીને ઉપાશ્રયમાં સૌની આગળ બેસવાને જવા લાગી, ત્યારે એક સ્ત્રીએ મોણું માર્યું કે, 'ઘરમાં પૈસો મળે નહીં અને શેઠાણી થઈને આગળ બેસવું છે ! મોટાઈનું માન લેવું હોય તો સંવત્સરી દાન દે અને પ્રભાવના કર.' શેઠાણી તુરત બોલી કે, 'આજે તો મોટો પર્વ દિવસ છે, ઘરમાં સંપત્તિ હોય તો તેનો દાન કોણ ન લે ? જો કુદરત કૃપા કરશે તો કાલે જ નવકારશી જમાડીશ.' એમ કહી ઊઠીને તે ચાલતી થઈ.

તેણે ઘર આવી શ્રીવંત શેઠને બધી વાત કહી, અને તેમને સમજાવીને ઉપાશ્રય મોકલી આવતી કાલની નવકારશીના જમણનું સૌને નોંતરું અપાવ્યું. પરંતુ ઘરમાં ફૂટી બદામ પણ હતી નહીં અને કોઈ ઉધાર આપે તેમ પણ હતું નહીં.

શેઠ રાતે પવિત્ર થઈ, વસ્ત્રો પહેરી, ધૂપ-દીપ કરીને સેરિસા પાર્શ્વનાથનું અખંડ ધ્યાન કરવા લાગ્યા. થોડો સમય થતાં એક સર્પ નીકળી આવ્યો અને તરત બીલમાં પેસી ગયો. શેઠાણીએ વિચાર કર્યો કે, 'આ બીલમાં હાથ નાખું તો સાપ કરડશે. આથી આક્રમમાંથી બચી જવાશે.' તેણે બીલમાં તરત હાથ નાખ્યો ત્યાં તો તેના હાથમાં સોનાની સાંકળ આવી.

એ સાંકળ વેચીને શેઠે નવકારશીનું જમણ કર્યું, અને તેમની આબરુ સચવાઈ ગઈ. જેણે એ સાંકળ વેચાતી લીધી હતી તેણે તે પોતાના ખજાનામાં મૂકી રાખી. જ્યારે તે તેને ફરીથી બેઠો ત્યારે તેણે સાંકળને બદલે સાપ બેઠો. લોકોએ આ દૃષ્ટાંત જાણ્યું અને

આ કાર્ય અધિષ્ઠાયક દેવનું છે એમ સમજી સર્વત્ર પાર્શ્વનાથ લગવંતો.
અમત્કાર ફેલાયો.

(-થ લણ પાર્શ્વનાથ સ્તવન, સેરિસા પાર્શ્વનાથ સ્તવન, શંખેશ્વર
પાર્શ્વનાથ સ્તવન-રાસ, ઢાળ ૧૫-૨૪ રચના સં ૧૮૧૧
ફાગણ સુદિ ૧૩ સોમવાર, પ્રક્ર ૫૮ મહો ૦ કડ્યાણવિજય
ગણિની શ્રમણપરંપરા નં ૦ ૬૬ પં ૦ નેમિનાથગણિ
વીરવંશાવલી)

અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથતીર્થ (સં ૧૧૪૨)

લંકા નગરીના પ્રતિવાસુદેવ રાજ રાવણના માનીતા માહી તથા
સુમાહી રાવણની આજ્ઞાથી વિમાનમાં બેસી કોઈકામ માટે નીકળ્યા.
તેઓ તીર્થ કરની પૂજા કર્યા સિવાય લોજન કરતા નહોતા. કોઈ વેળાએ
તેઓ તે વિદર્ભમા નીચે જતર્યા. નોકરે રસોઈ તૈયાર કરેલી પરંતુ
તે જિનપૂજની પેટી લંકામા જ ભૂલી આવ્યા હતા. એટલે તેણે શુદ્ધ
ભાવથી શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવતની ફણાવાળી પ્રતિમા વેળુની બનાવીને
માહી સુમાહીએ તેની પૂજા કરી, અને તેને પાસેના સરોવરમાં (ફવામાં)
પધરાવી દીધી. એ પ્રતિમા ત્યાં વજ્ર જેવી કઠણ બની ગઈ. ફવાનો
દેવ તેને પૂજવા લાગ્યો. એ સ્થળ મત્સ્ય દેશના વિંગોલી વિભાગનું
વૈરાટ (વૈદર્ભી) નગર હતું તેથી તે વિભાગ વરાટ નામે પ્રસિદ્ધ થયો.

એલિચપુરમાં શ્રીપાલ નામે રાજા હતો. તેના શરીરમાં કોઠ
રોગ ફૂટી નીકળ્યો એટલે તે રાજપાટ છોડીને અંત:પુરને સાથે લઈ
જંગલમાં જઈ વસ્યો. તેણે એક દિવસે સાંજે તે જ સરોવરમાં હાથ
પગ ધોયા અને પાણી પીધું તેથી તેને તે રાત આરામમાં પસાર
થઈ. રાણીએ જોયું તો રાજાનો કોઠ રોગ શમી ગયો હતો. તેણે રાજા
પાસેથી ગઈકાલની સર્વ હકીકત જાણી અને તળાવ પાસે જઈને
પૂજા કર્યા. રાણીને તે રાતે સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘અહીં લગવાન
પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે. તેના પ્રભાવથી રાજાને આરામ થયો છે.
હવે તમે આ પ્રતિમાને બહાર કાઢી તમારા સ્થાને લઈ જાઓ. સાત
દિવસના જન્મેલ ગાયના વાછરડાંની જેડીથી જોતરેલા સ્થમાં પ્રતિમાજીને

પધરાવો અને નમે આગળ આલજો. રથ આપાઆપ તમારી પાછળ આવશે. પણ યાદ રાખજો કે, તમારે પાછા વળીને જોવું નહીં અને પાછળ રથ આવે છે કે નહીં તેની શંકા પણ કરવી નહીં. જ્યારે નમને શંકા થશે ત્યારે તે સ્થળે પ્રતિમાજી સ્થિર થઈ જશે.

રાત્રીએ સવારે સ્વપ્નની બધી વાત જાણવી. રાત્રીએ સ્વપ્ન અનુસાર બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી અને તે એલિચપુર નરક આડ્યો. પરંતુ વડ નીચે જતાં જતાં રાત્રીને શંકા થઈ કે રથ આવે છે કે નહીં? રાત્રીએ પાછળ વળીને જોયું એટલે પ્રતિમા ત્યાં જ સ્થિર થઈ ગઈ અને રથ નીચેથી નીકળી ગયો. પ્રતિમાજી ત્યાં એટલાં અધર હતાં કે નીચેથી પનિહારી હેલ લઈને નીકળી જાય. પછી કાળના પ્રભાવે તે ધીમે ધીમે નીચે આવતી ગઈ. આજે તે એટલી અધર છે કે, તેની પાછળ રાજેલા દીવાનો પ્રકાશ આગળ સુધી આર-પાર નીકળી આવે આથી એ અધર હોવાને કારણે ‘અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ’ નામથી ખ્યાતિ પામી.

રાત્રી શ્રીપાલે ત્યાં શ્રીપુર નગર વસાવ્યું અને તેમાં વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું, પણ તેના મનમાં ગર્વ થયો એટલે પ્રતિમાજી મંદિરમાં બેઠાં નહીં. પછી શ્વેતાંબર જૈન સંઘે ત્યાં જ બીજું મંદિર તૈયાર કરાવ્યું અને ભલધારી આઠ અભયદેવસૂરિએ સં. ૧૧૪૨ ના મહા સુદિ ૫ ને રવિવારે તે મંદિરમાં ભ. અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સમયે પ્રતિમા ચાર આંગળ અધર હતી. રાત્રીએ પૂજા માટે શ્રીનગર ભેટ આપ્યું. (જૂઓ પ્રક. ૩૮, પૃ. ૩૨૪)

તપાગચ્છીય આઠ વિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાધારક મહોપાધ્યાય ભાવવિજયગણિ પૂર્વ કર્મના ઉદયથી આજે આંધળા થઈ ગયા હતા. તેમને મનમાં વિશ્વાસ હતો કે, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ ભગવંતની યાત્રા કરવાથી લાભ થશે એટલે તેઓ ખાટણના શ્રીસંઘ સાથે અહીં યાત્રાએ પધાર્યા. તેમણે અહીં પ્રભુ સામે બેસી એકાગ્રતાથી અને ઉલ્લાસથી સ્તોત્ર ગાયું. એ રીતે ભક્તિ કરતાં આંખનાં પડળ બિઘડી ગયાં અને તેમને પ્રભુનાં દર્શન થયાં. તેમણે ત્યાં જ પ્રભુનું

જે સ્તોત્ર બનાવ્યું છે તે ઉપલબ્ધ છે. પછી તેા તેઓ ગુજરાતમાં પધાર્યા, તેમને મહામહોપાધ્યાયની પદવી મળી. તેમણે ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’ની ભાવવાહી ટીકા બનાવી. સ્તોત્રમાં અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથનો ઐતિહાસિક પરિચય આપેલો છે. તેમના ઉપદેશથી શ્વેતાંબર સંઘે, સં. ૧૭૧૫ માં અંતરીક્ષજી તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને મંદિરમાં આં વિજય-દેવસૂરિ તથા મહોં ભાવવિજય ગણિની ચરણપાદુકા પધરાવી. અહીં માણિભદ્રચીરની પ્રાચીન સ્થાપના છે. મૂળનાયકજીની અઢીસો વર્ષ પુરાણી ચાંદીની આંગી વિઘમાન છે, જે એટલા પુરાણા સમયમાં આંગી બનતી હતી તેનો પુરાવો આપે છે, આજે પણ મૂળનાયકજીની પ્રતિમા નીચેથી અગલુછલું નીકળી જાય એટલી તે અધર છે.

(જૂઓ પ્રકં ૫૮, મહોં વિમળહર્ષ ગણિની પરંપરા)

એક વાર એક લૂંટારાએ અહીં પાસેના એક ગામમાં લૂંટ ચલાવી ગામ ભાંગ્યું. તે ગામમાં એક જૈન દિગંબર મંદિરમાં તીર્થંકરની દિગંબર પ્રતિમાઓ હતી. શ્વેતાંબર મઘે ભાઈચારાથી તે પ્રતિમાઓને શ્રીપુરમાં લાવી મંદિરમાં રાખી અને તે સમયથી દિગંબર જૈન ભાઈઓ પણ અહીં યાત્રાર્થે આવવા લાગ્યા પરંતુ એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, દિગંબર જૈનોને લાલચ લાગી અને તીર્થને પોતાનું બનાવવા તેઓએ અગડો શરૂ કર્યો, પરંતુ તેમાં તેમને કોરી નિષ્ફળતા જ મળી.

આ તીર્થનો વહીવટ આજે બાલાપુરના શેઠ હરખચંદ હૌસીલાલ, પાનાચંદ વગેરે તપાગમ્મનો શ્રીસંઘ કરે છે.

(-મહોં ભાવવિજયજી રચિત ‘અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથમાહાત્મ્ય’ શ્લો. ૧૪૪, તીર્થમાલાઓ, અજતશત્રુ આં વિજયકમલ-મૂરિકૃત અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ માહાત્મ્ય સં. ૧૯૬૪ ચૈ. ૫૦ ૮ આ : અંતરીક્ષ)

દક્ષિણમાં ચાર શ્વેતાંબરી તાર્થો વિઘમાન છે.

(૧) કુદપાકજી, જેનો પરિચય અગાઉ (પ્રકં ૨૮, પૃ. ૪૫૫) માં આવી ગયો છે.

(૨) અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, જૈનો પરિચય ઉપર આવી ગયો છે.

(૩) મુકતાગિરિ એ શામળિયા પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન શ્વેતાંબર જૈન તીર્થ છે. એનું પ્રાચીન નામ ગજપદ કે મેઢગિરિ હતું.

(જૂઓ પ્રક્રં ૧, પૃં ૬૦)

પં ૦ શીલવિજયજી પાંચ તીર્થોમાં મુકતાગિરિને પણ ગણાવે છે. અહીંનો વહીવટ શ્વેતાંબર જૈનોના હાથમાં હતો. સં ૧૮૩૮ સુધીમાં શેઠ માણેકચંદ હાથ્યાભાઈ શ્વેતાંબર જૈન ઓશવાલ અહીંનો વહીવટ કરતા હતા. પછી તેમણે આસપાસમાં દિગંબર જૈનો વધુ હોવાથી દિગંબર જૈન ભાઈઓ પણ તીર્થલક્ષિતનો લાભ લે એવી સદ્ભાવનાથી અને ભાઈચારના હેતુથી એનો વહીવટ દિગંબર ભાઈઓને સોંપ્યો અને દિગંબર તીર્થરક્ષક કમિટીની એકતરફી વલણના કારણે તેમણે આ તીર્થને પૂર્ણ રીતે દિગંબર તીર્થ બનાવવાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા છે.

(૪) કુંભોજતીર્થ—કોલહાપુર અને સાંગલીની વચ્ચે એક નાનકડી પહાડી પર જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથનું ત્રણ માળનું જીંચું અને ભવ્ય દેરાસર છે. નીચેથી ઉપર ૧. ભં અન્નિતનાથ, ૨ ભં જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથ, ૩ ભં ચંદ્રપ્રભસ્વામી મૂળનાયક છે. ચોક્કમાં ચાર દેરીઓ છે. જે દેરીઓમાં જિન પ્રતિમા, ત્રીજી દેરીમાં પદ્માવતી દેવી અને ચોથી દેરીમાં માણિભદ્ર વીરની મૂર્તિઓ છે.

પહાડ નીચે ધર્મશાળા છે. પહાડથી ગામ દૂર છે. અહીં તપાગચ્છના ભદ્રારક શ્રીપૂજ વિજયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી સં ૧૭૯૧ માં જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો.

નાશિક—આ શ્વેતાંબર જૈનોનું પ્રાચીન તીર્થ છે. અહીં પલ્લીવાલ સાહુ ઇસરનો પુત્ર માણિકચ, તેની પત્ની નાઉદેવી, તેના પુત્ર સાહુ કુમારસિંહે ભં ચંદ્રપ્રભ જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેણે પાયાથી શિખર સુધી નવો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો.

સાધુ પેથડ કુમારે નાશિકમાં ભં ચંદ્રપ્રભ જિનેશ્વરનું, દેવગિરિમાં ભં મહાવીરસ્વામીનું, સેતુબંધમાં ભં નેમિનાથનું જિનાલય વગેરે

બધાબ્યા હતા એકાન્નગરમા ભન્ય તોજી ચડાવ્યું હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૬૫ (આં જિનપ્રભસૂરિકૃત
(ગુર્વાવલી) વિવિધતીર્થકંપ)

અત્યાદે નાશિકમા ઉપર્યુક્ત ન્યાનો નથી

કેદારપુર—વદ્રકુળના કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આં નસસૂરિના ઉપદેશથી ધર્મટગોત્રના શાં દેવધર એશવાવની પુત્રી મૂલ્ય અને તેના પુત્ર વૈગટે સં ૧૩૬૮ માં કેદારપુરમા પોતાના માતાપિતાના શ્રેય માટે ‘શ્રામહાવીરચરિત્ર’ ખરીદીને આં નસસૂરિને વહોરાવ્યું અને આચાર્યશ્રીએ એ મહાવીરચરિત્ર વ્યાખ્યાનમા વાચી સંભળાવ્યું
(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસમ્રહ, પ્રશસ્તિ ૩૬)

કેદાર પ્રતિવાસુદેવ રાજા રાવણના અધિકારી કેદારે અષ્ટાપદ તીર્થની પાને કેદાર પાર્શ્વનાથનું તીર્થસ્થાપ્યું હતું આને આ તીર્થ વિદ્યમાન નથી.
ઘોઘા તીર્થ—

ઘોઘા ભૌગધ્જના આવેલું પ્રાચીન બદ્ધ છે અહીંના શાં હીરાનાણા વડી શ્રીમાત્રીએ સં ૧૧૬૮ માં વિશાળ જિનપ્રસાદ બધાવી તેમા સંપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા આં મહેદ્રસૂરિના હાથે કરાવી હતી

સુવત્તાન મહમ્મદ બેગડાના બીજા પુત્ર અહમદ સીકદરે સં ૧૫૩૧ (મને ૧૪૭૪) માં રાણજી ગોહેલનું રાણપુર લાગ્યું તેથી રાણજી ગોહેલની પંપરાના મોખડજીએ ઘોઘામા આવી પોતાની ગાદી સ્થાપન કરી તે પીરમજેનો બાદશાહ કહેવાતો હતો એ દરિયાના વેપારી વહાણોને લૂટતો હતો દિન્ડીના બાદશાહ મહમ્મદ બિન તઘવજે (મને ૧૩૨૫ થી ૧૩૫૧) તેની આ બાબિયાગીરીના ધધાથી કોથે ભરાઈને ઘોઘા ઉપર મુસલમાની મેના મોકત્તી અને મોખડજી ગોહેલ મને ૧૩૪૭ માં મુસલમાન મેનાપતિના હાથે ખેદડપુર પાને મરણ પામ્યો તે પછી તેનો પુત્ર ડુગરજી ગોહેલ ઘોઘાનો નવ્ત બન્યો

બાદશાહ મહમ્મદના મેનાએ ઘોઘામા શ્રાપાર્શ્વનાથની ઉપર્યુક્ત પ્રતિમાને તોડીને નવ ટુકડા કરી નાખ્યા હતા આ નવ ટુકડા લાપસીમા

દાળી રાખવાથી જોડાઈ ગયા હતા પણ તેના સાંધા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા, તેથી આ પ્રતિમા નવખંડા પાર્શ્વનાથ, નામે ઓળખાવા લાગી. આજે પણ ઘોઘાનું તીર્થ નવખંડા પાર્શ્વનાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ અને એની મૂર્તિઓને અનુલક્ષીને પ્રાચીન જૈનાચાર્યોએ એ નામનાં સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે.

એ પછીના સમયમાં ઘોઘાખંડરના રહેવાસી શેઠ સાંડા શ્રીમાલીના પુત્ર સંઠ સરવણે તપાગરુઢીય આં દેવસુંદરસૂરિ (સં ૧૪૨૦ થી ૧૪૬૬) ના પરિવારના મુનિવરોના ઉપદેશથી અહીં નવાં જિનાલયો ખંધાવ્યાં અને શત્રુંજય, તથા ગિરનાર તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રા સંઘો કાઢ્યા. તેણે પાલીતાણામાં લલિતાસરોવરનું સમારકામ કરાવ્યું હતું.

શેઠ સાંડા શ્રીમાલીના બીજા પુત્ર ધાંધે દુકાળમાં દાનશાલાઓ ખુલ્લી મૂકી જનતાનો મોટો ઉપકાર કર્યો હતો. પાલીતાણામાં મંત્રી તેજપાલે ખંધાવેલા ભં પાર્શ્વનાથના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર તેણે કરાવ્યો હતો. બીજાં પણ ઘણાં ધર્મસ્થાનો ખંધાવ્યાં હતાં. સં ૧૪૫૦ સરવણના પુત્રે 'નાયાધમ્મકહાઓ' સટીકની પ્રતિ લખાવી હતી.

(—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ, પ્રાં ૫૭)

ઘોઘાના મંત્રી તેજ શ્રીમાલીના પુત્ર મેઘો મંત્રી હતો. તેને ધર્મિણી પત્ની અને કુટુંબો, ધાંગો નામે પુત્રો હતા ધર્મિણી વગેરેએ સં ૧૪૬૧ ભા ૧ વદિ ૧ આં સોમસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી 'અંદપન્નત્તિ-વૃત્તિ' પ્રાં ૬૫૦ તાડપત્રી ઉપર લખાવી. (શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ પૃ ૬૫)

ઘોઘાનિવાસી શાં સોમજી આં વિજયદેવસૂરિનો શ્રાવક હતો. તે મરીને દેવ થયો. પછી તેના કુટુંબીઓ વિધર્મી બની ગયા. સોમજી દેવે એ વાત જાણીને સૌને ઉપદેશ આપ્યો તેમજ ચમત્કાર બતાવ્યો. તે પછી તે બધા આં વિજયદેવસૂરિના ભક્ત બન્યા.

(તપાગણુગુણપદ્ધતિ)

તપાગરુઢના મહોપાધ્યાય કલ્યાયવિજય ગણિની પરંપરાના ઉમાં કુંઅરવિજયે સં ૧૭૨૦ માં ઘોઘામાં ચતુર્માસ કર્યું હતું અને તીર્થ પટ્ટની સ્થાપના કરી હતી. (જૈનસત્યપ્રકાશ, પ્રક ૫૯, ક્રમાંક : ૧૧૭)

બધાના હતા એકાન્નગ્રામા જય તોરણ ચડાવ્યું હતું
 (જૂઓ પ્રકર ૩૫, પૃષ્ઠ ૬૫ (આરંભિતપ્રસૂરિત
 (સુર્વાવની) વિવિધતીર્થકપ)

અન્યા નાશિકમા ઉપર્યુત્ત નધાનો નથી

કોડકાપુર—૧૬કુળના ટૂંકુર્ષિંગરના આરંભપ્રસૂરિના
 ઉપદેશથી ધર્મગોત્રના શાં દેવધર એશવાવની પુત્રી મૂલુ અને તેના
 પુત્ર વૈગટે સં ૧૩૬૮ માં કાંડાપુરમાં પોતાના માતા પિતાના
 શ્રમ માટે 'શ્રીમહાવીરચરિત્ર' ખરીદીને આરંભપ્રસૂરિને વહોરાવ્યું
 અને આચાર્યશ્રીએ એ મહાવીરચરિત્ર વ્યાખ્યાનમાં વાંચી મળ્યાં.

(—જેન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ ૩૬)

કેદાર પ્રતિવાસુદેવ ગાંધીના અધિકારી કેદારે અષ્ટાપદ તીર્થની
 પાને કેદાર પાર્શ્વનાથનું તીર્થસ્થાપ્યું હતું આને આ તીર્થ વિદ્યમાન નથી
 ઘોઘા તીર્થ—

ઘોઘામૌગપૂના આવેશુ પ્રાચીન જાદુ છે અહીંના શાં હીંગનાથ
 વટી શ્રામાનીએ સં ૧૧૬૮ માં વિશાળ જિનપ્રાસાદ બધાવી તેમાં
 ભંપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા આરંભેદ્રપ્રસૂરિના હાથે કરાવી હતી

સુનતાન મહમ્મદ જેડાના બીજા પુત્ર અહમદ સીકરે સં
 ૧૫૩૧ (મને ૧૪૭૪) માં રાણજી ગોહેલનું રાણપુર ભાગ્યુ તેથી
 ગણજી ગોહેલની પંપરાના મોખડજીએ ઘોઘામાં આવી પોતાની
 ગાદી સ્થાપન કરી તે પીરમજેનો બાદશાહ કહેવાતો હતો એ
 દરિયાના વેપારી વહાણોને લૂંટતો હતો દિહીના બાદશાહ મહમ્મદ
 બિન તથાએ (મને ૧૩૨૫ થા ૧૩૫૧) તેની આ ચાચિયાગીરીના
 ધધાથી કોધે ભગઈને ઘોઘા ઉપર મુસલમાની સેના મોકલી અને
 મોખડજી ગોહેલ મને ૧૩૪૭ માં મુસલમાન સેનાપતિના હાથે
 ખેદપુર પાને મરણ પામ્યો તે પછી તેનો પુત્ર હુમરજી ગોહેલ
 ઘોઘાનો નગર બન્યો

બાદશાહ મહમ્મદના સેનાએ ઘોઘામાં શ્રાપાર્શ્વનાથની ઉપર્યુક્ત
 પ્રતિમાને તોડીને નવ ટુકડા કરી નાખ્યા હતા આ નવ ટુકડા નાપસીમાં

દેવના વરદ હસ્તે દીક્ષા લીધી હતી. (સૂરીશ્વર ઔર સમ્રાટ પૃ. ૨૧૩ થી ૨૧૬)

જાં શું આં હીરવિજયસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ આં વિજય-
દેવસૂરિ, આં વિજયપ્રભસૂરિ વગેરેએ દીવના કીરંગીઓને ઉપદેશ
આપી દયાપ્રેમી તથા ધર્મપ્રેમી બનાવ્યા હતા.

જાં શું આં હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૫૦માં ચોમાસું કર્યું
હતું. આં વિજયપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી દીવના સં. નેમિદાસે શત્રુજય
તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. દીવમાં ૯ જિનાલયો
હતાં. ઉનાના જૈન સંઘે નવમી સદીમાં દીવના ૩ જિનાલયોનો
છૂર્ણોદ્ધાર કરી તેમાં ૯ જિનાલયોની જિનપ્રતિમાઓ પધરાવી.

આજે ગિરનાર તીર્થની પંચતીર્થી કરનારા જૈન યાત્રિકો ઉના
શહેર, જગદ્ગુરુસ્તૂપ અજારાતીર્થ અને દીવળંદરની યાત્રા કરે છે.

સં ૧૭૮૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ ઘોઘામાં ભં ધાર્ધ-
નાથના જિનપ્રાસાદના ભોંયરામાં શેડ મીડા સુદરજીની શેડમાં તપા-
ગચ્છના સદ્ગારક વિજયરત્નસૂરિના શિષ્ય આસાધારક ભં રાજસાગર-
સૂરિના શિષ્ય પં ૦ દેવવિજય ગણિએ ભં સુવિધિનાથની પ્રતિમાની
પ્રતિષ્ઠા કરી. (ભોંયરાનો શિલાલેખ, પ્રકં ૫૮)

રાજ અખેરાજી ગોહેલે સં ૧૭૧૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ
વડવા પાસે ભોવનગર વસાવ્યું અને તેને બંદર બનાવ્યું. ઘોષા
બંદર ત્યારથી બંધ પડ્યું.

પીરમઝેટ—ઘોઘાબંદરથી ૭ કોશ દૂર ખરસાલિયા ગામના
પૂર્વ કિનારે પીરમઝેટમાં જૈનોનાં ઘણાં ઘરો હતાં અને
જિનાલય હતું. અદ્વાઈદીન ખિલજીના સૂબા અલ્લખાન સં ૧૩૬૬
માં શત્રુંજય તીર્થને તોડવા આવ્યો ત્યારે પીરમઝેટના હિંદુઓએ
શત્રુંજય તીર્થના ભં આદીશ્વરની પ્રતિમાને ઉઠાવી લાવી પીરમઝેટમાં
છુપાવી હતી. આ પ્રતિમાનો પછીનો દત્તિકાસ મળતો નથી.
પીરમઝેટમાંથી જિનપ્રતિમાઓના અવશેષો મળી આવ્યા છે.

શિયાલઝેટ—આં વાદિદેવસૂરિની પરંપરાના (૪૭) આં નયન-
ચંદ્રમૂરિએ સં ૧૩૪૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે શિયાલઝેટમાં
ભં નેમિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (—પ્રકં ૪૧)

દીવઝેટ—દીવના ૬૦ મહન, ૬૦ આલ્હલુ, ૬૦ જયંત, ૬૦ જેતા,
૬૦ રાજ, ૬૦ પદમસિંહ વગેરેએ સં ૧૩૦૬ મં સુ ૧ ના રોજ
મહુવાના મંથલાંડારને મોટી મદદ કરી હતી. (પ્રકં ૪૫)

વિં સં ૧૫૬૩માં દીરંગીઓએ દીવઝેટને પોતાને કબજે કર્યો.
પ્રભાસ પાટણનો શેડ અભયરાજ દીવબંદરમાં આવી વસ્યો.
તેની પાસે ચાર પાંચ વ્યાપારી વહાણો હતા.

તે (૧) અભયરાજ (૨) તેની પત્ની અમરાદેવી (૩) તેના ભાઈની
પત્ની (૪) પુત્ર મેઘકુમાર (૫) પુત્રી ગંગાદેવી (૬-૭-૮-૯) ચાર
મુનિઓ એમ નવ વજ્રાએ ખંભાત નર્મ જં ૦ સુ ૦ આં દીરવિજય-
સૂરીશ્વરની પાસે ખંભાતના ક સારીપુરમાં રાયલુનાં આડ નીચે આધાર્ય.

દેવના વરદ હસ્તે હીક્ષા લીધી હતી. (સૂરીશ્વર ઓર સમ્રાટ ૫૦ ૨૧૩ થી ૨૧૬)

જાં ગું આં હીરવિજયસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ આં વિજય-
દેવસૂરિ, આં વિજયપ્રભસૂરિ વગેરેએ દીવના કીરંગીઓને ઉપદેશ
આપી દયાપ્રેમી તથા ધર્મપ્રેમી બનાવ્યા હતા.

જાં ગું આં હીરવિજયસૂરિએ સં ૧૬૫૦માં ચામાસું કયું
હતું. આં વિજયપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી દીવના સં નેમિદાસે શત્રુજય
તીર્થનો જરી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. દીવમાં ૯ જિનાલયો
હતાં. ઉનાના જૈન સંઘે નવમી સદીમાં દીવના ૩ જિનાલયોનો
છણીદાર કરી તેમાં ૯ જિનાલયોની જિનપ્રતિમાઓ પધરાવી.

આજે ગિરનાર તીર્થની પંચતીર્થી કરનારા જૈન યાત્રિકો ઉના
શહેર, જગદ્ગુરુસ્તૂપ અજારાતીર્થ અને દીવખંદરની યાત્રા કરે છે.

પ્રકરણ યોગજ્ઞાલીસ

૪

આં યશોભદ્રસૂરિ, આં નેમિચંદ્રસૂરિ (સંવત ૧૧૬૯)

આં સર્વદેવસૂરિની પાટે આં યશોભદ્રસૂરિ^૧ અને આં નેમિચંદ્રસૂરિ થયા. સંભવ છે કે, આં યશોભદ્રસૂરિ સં ૧૧૪૮ સુધી વિદ્યમાન હોય અને તેમની પાટે અથવા આં જયસિંહસૂરિની પાટે આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ આવ્યા હોય.

આં નેમિચંદ્ર તે આં ઉદ્ધોતનસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય આઝ દેવના હસ્તીક્ષિત શિષ્ય હતા. આચાર્ય થયા પહેલાં તેમનું ૫૦ દેવેન્દ્રગણિ નામ હતું. આં સર્વદેવસૂરિએ આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, આં નેમિચંદ્રજી, આં રાવેપ્રભ, આં પ્રભાચંદ્ર વગેરે આઠને આચાર્યો બનાવ્યા. આં નેમિચંદ્રજી સં ૧૧૨૬ અને સં ૧૧૩૬ ના માળામા આચાર્ય થયા હતા તેમણે તે જ માળામાં આં મુનિચંદ્રને આચાર્યપદ આપી ચોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. આં નેમિચંદ્ર સં ૧૧૬૯ પછી સ્વર્ગે ગયા.

સંભવ છે કે આં યશોભદ્ર કે આં જયસિંહની પાટે આં પ્રભાચંદ્ર અને આં નેમિચંદ્રની પાટે આં મુનિચંદ્ર આવ્યા હોય. આં મુનિચંદ્રે આં આનંદ, આં માનદેવ, આં અન્નિત, આં વાદિદેવ વગેરેને આચાર્યપદારૂઢ કર્યા હતા. તેમની વિદ્યમાનતામાં જ આં પ્રભાચંદ્રે પૂનમિયા મતની સ્થાપના કરી હતી.

આં નેમિચંદ્રે આચાર્ય થયા પહેલાં અને પછી ઘણા મંથો રચ્યા છે તે આ પ્રકારે હોવાનું જણાય છે—

૧. આં વિજયચંદ્રના શિષ્ય આં યશોભદ્રસૂરિ હતા અને તેમના શિષ્ય

૧. રચણચૂડ-તિલચસુંદરીકહા—(અં ૩૦૦૦) તેઓ ગણી હતા
 આ કથા રચી છે અને વડગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિના નાતા
 પ્રશિષ્ય પં ૦ યશોદેવગણિએ (સં ૧૧૨૦-૧૧૨૮) તેની પહેલી
 લખી છે.
 (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૭૨)

૨. ઉત્તરજ્ઞચણસુત-વૃત્તિ—અં ૧૨૦૦૦, (? ૧૪૦૦૦) પં ૦
 ચેન્દ્રગણિએ સં ૧૧૨૬ માં પાટણમાં દોહડિ શેઠની વસતિમાં રહીને
 બ્રાતા મુનિચંદ્રના વચનથી વાદિવેતાલ શાંત્યાચાર્યની પાઈચ-ટીકાના
 ધારે એક પાઠ દર્શાવતી લઘુવૃત્તિ રચી છે. પં ૦ સર્વદેવગણિએ
 પ્રથમ પાટી પર લખી અને ગુણલક્ષ્મી શેઠ દોહડિએ તેની પહેલી
 લખી છે.
 (જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૬૬)

૩. આખ્યાનમણિકોશ—તેમણે આચાર્યપદ પ્રસંગે આ અંથ
 જોયો હતો. સુવિહિત આં આમ્રદેવે સં ૧૧૬૦ માં ધોળકામાં
 (અં ૧૪૦૦૦ પ્રમાણ) ટીકા બનાવી છે, જેમાં તેમના શિષ્ય પં ૦
 મિચંદ્રગણિ, પં ૦ ગુણાકર અને પં ૦ પાર્શ્વદેવે સહાય કરી હતી.
 (જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૨૪)

૪. મહાવીરચરિત—(અં ૩૦૦૦) આં નેમિચંદ્રે સં ૧૧૩૬
 રાજ કણુદેવના રાજ્યમાં પાટણમાં શેઠ દોહડિની વસતિમાં રહી
 તાના કર્મમળ ધોવા માટે આ ચરિત્ર બનાવ્યું.

૫. પ્રવચનસારોદ્ધાર—આ જૈન આગમોમાંથી ઉપયોગી પ્રાકૃત
 થાનો સંગ્રહ કર્યો છે. તેની ઉપર જૈનાચાર્યોએ વિવિધ વિવરણો
 આપ્યાં છે.

(૧) રાજગચ્છના આં ઉદયપ્રભસૂરિએ આં મુનિચંદ્ર વગેરેની
 ણાથી ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’નું ટિપ્પન, વિષમપદ બાલાવબોધ અં :
 ૦૩ બનાવ્યો. જેનું આં મુનિચંદ્રસૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.
 (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૫)

(૨) રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેને સં ૧૨૭૮ માં ‘પ્રવચનસારો-
 ર-ટીકા’ બનાવી.

(૩) પં ૦ પદ્મમંદિર ગણિએ પ્રવચનસારોદ્ધારનો ગુજરાતી બાલ-
 ૫૩

બોધ અર્થે જના થો (જે દુષ્ટ ગયો છે)

અથ મશોધન—

તેમણે સં ૧૧૬૨ માં આં દેવસૂરિના, જીવાલસામણી-સટીક' (અં ૨૨૦૦) તથા સં ૧૧૬૦ માં ચંદ્રકુનીન મરવાડગચ્છના વાચનાચાર્ય વીં ગણીની 'પિંડનિઙ્ગુત્તી'ની 'શિષ્યહિતા' નામની વૃત્તિ(અં ૭૬૭૧)નું પાટણમાં સશોધન કર્યું હતું

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫)

આ અગ્રસામા અનેક પ્રભાવકો થયા હતા નવાગીવૃત્તિકાર આં અલયદેવમૂરિ (પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૧૬), આં આમ્રદેવમૂરિ સં ૧૧૬૦

(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૨૪)

(૧) આં મહેશ્વરમૂરિ—નિર્વૃત્તિકુળના કામ્યકુળમાં આં વિષ્ણુમૂર્તિની પાટે આં મહેશ્વરમૂરિ થયા તેઓ મોટા જ્ઞાની હતા, પ્રતિષ્ઠિત હતા, બહુ યશસ્વી હતા તેઓ સં ૧૧૦૦ ન લાકરવા વહિ ર ને સોમવારે શ્રીપથાપુરીમાં શ્રીવિજયના ગજકાળમાં સ્વર્ગે ગયા તેમને સાધુદેવ નામે શિષ્ય હતા એ વિશેનો એક શિવાલેખ ૦ પૂતાના (રાજ્યાન)ના બ્યાના ગામમાં વિદ્યમાન છે

(પ્રાચીન જૈન લેખમંત્રક લાં ૨, લેખક ૫૪૪,

જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૦, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૨૧)

(૨) આં મહેશ્વરમૂરિ—તે ઉપાધ્યાય મજ્જનના શિષ્ય હતા આં અલયદેવમૂરિના વિદ્યાર્થી હતા તેમણે 'નાલુપચમીકહા' તથા 'પુષ્કવર્ધકહા' ગ્રંથોની છે

(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૨૧)

'નાલુપચમીકહા' ની પ્રતિ ઉપર લેખન સવત ૧૦૦૮ કે સં ૧૧૦૬ અંક સદિગ્ધ છે જે સં ૧૧૦૮ હોવો જોઈએ તેનો ખુલાસો મળે છે કે 'પુષ્કવર્ધકહા'માં તપ અને જ્ઞાનના લડાર આં અલયદેવને મોતાના શ્રુતગુરુ બતાવ્યા છે એ હિમાળે તેમનો સં ૧૧૦૮ વધુ સાચો લાગે છે આ નાલુપચમીના આધારે ધક્કડવશના દિગમ્બર ૫૦ ધનપાલે 'લવિસયત્તકહા' જનાવી છે

(પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૫, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૫૨)

આં હરિભદ્રસૂરિ—સં ૧૧૭૨, સં ૧૧૮૫.

(પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૭૨)

આં સિદ્ધસૂરિ, આં કંકસૂરિ (સં ૧૧૫૨)—આં સિદ્ધ-
સૂરિએ દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમનું નામ આધારણ કવિ હતું. એ સમયે
તેમણે સં ૧૨૧૩ માં ‘સમરાધ્યયકહા’ની એક ઘટનાના આધારે
‘વિલાસવર્ધકહા’ (સંધિ : ૧૧)ની રચના કરી હતી. આચાર્યપદવી
આપવામાં આવી ત્યારે સિદ્ધસૂરિ નામ રાખવામાં આવ્યું. એ પછી
તેમણે કેટલાંક સ્તુતિ-સ્તોત્રોની રચના કરી હતી.

તેમની પાટે આં કંકસૂરિ (સં ૧૧૫૨ થી ૧૨૧૨) આવ્યા.
તેઓ ક્રિયાપાત્ર, મોટા તપસ્વી અને ચમત્કારી હતા. તેમણે સં
૧૧૫૫ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને તેમનો પરિવાર ‘કંકુદાચાર્યગચ્છ’
નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.
(જૂઓ પ્રકં ૧, પૃ ૦ ૨૬)

આં દેવસૂરિ (સં ૧૧૬૨)—આં વીરસૂરિના શિષ્ય વિમલ-
હિલવાળા આં દેવસૂરિએ સં ૧૧૬૨માં રાજા સિદ્ધરાજના રાજ્યમાં
પાટણમાં શેઠ દોહડિ (દોહડી)ની વસતિમાં રહીને ‘જીવાણુસાસણય’
(ગાં : ૩૨૩) તથા તેના પુત્ર દાનવીર શેઠ જસક અને શેઠાણી
વસુધરાના પુત્રો વીર વગેરેના ઉપદેશથી તે ગ્રંથ ઉપર એક જ
મહિનામાં સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (ગ્રં : ૨૨૦૦)ની રચના કરેલી છે.

(પ્રકં ૩૮, પૃ ૦ ૩૬૬)

આ ગ્રંથમાં તેમણે એ સમયે નવા નીકળેલા ૩૮ મતભેદોની
શાસ્ત્રાધારે આલોચના કરેલી છે. આ મૂળ ગ્રંથનું સંશોધન સપ્તનિઘ્ન-
નિવાસી સકલ ગુણોની ખાણ જેવા તથા સિદ્ધાંતરહસ્યવેદી આં
જિનદત્તસૂરિએ કર્યું હતું અને આં મહેંદ્રસૂરિ વગેરેએ સમ્મતિ
આપી હતી.

આ ગ્રંથ વડગચ્છના નાયક શુદ્ધ સિદ્ધાંત વ્યાખ્યાકાર સિદ્ધાંત-
મહોદધિ શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી મધ્યસ્થભાવમાં રહીને બનાવ્યો
અને તેમણે જ આ ગ્રંથ તથા તેની ટીકાનું સંશોધન કર્યું.

इयसिरिसिद्धंतमहोयहीग सिरिनेमिचंदमूरीगं ।

उवणसाओ मञ्जथयाण सिरिदेवमूरिहिं ॥३०७॥

આ આં જિનદત્તમૂરિ ચંદ્રાવતીના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. તેમણે સકલ્લાગમરહસ્યવેદી તરીકે નામના મેળવી હતી. આં મહેન્દ્રમૂરિ નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્ય હતા, અથવા સરવાલગચ્છના આં મમુદ્ર-ઘોષના પદ્ધર આં મહેન્દ્રસૂરિ હતા અને આં નેમિચંદ્ર તે પાટણમાં વિરાજમાન વડગચ્છના વયસ્થવિર, શ્રુતચ્ચવિ અને ચારિત્રસ્થવિર આં નેમિચંદ્રમૂરિ હતા. વાચનાચાર્ય અમુદ્રઘોષ, વાં વીરગપ્તિ (સં ૧૧૬૦)નો પરિચય પહેલાં (પ્રકં ૩૫, પૃં ૬, ૧૪) આવી ગયો છે.

રાજા એલકે શ્રીપાલ—તે વિહર્લ દેશમાં આવેલા એલિયપુરનો રાજા હતો. તેણે સં ૧૧૪૨ ના માહ સુદિ ૫ ના દિવસે શ્રીપુરમાં મલધારી આં અલયદેવસૂરિના હાથે અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ તીર્થની સ્થાપના થઈ અને એલિયપુરની પાસે આવેલા ગજપદ તીર્થ—મુક્તાગિરિ નામક તીર્થનો છલ્લોદ્ધાર વગેરે કરાવ્યો.

(પ્રકં ૩૮, પૃં ૪૦૮)

પ્રકરણ ચાલીશમું

*

આં મુનિચંદ્રસૂરિ

શ્રીમુનિચંદ્રમુનીન્દ્રો દદાતુ મદ્રાણિ સંઘાય ॥ (—ગુર્વાવલી, શ્લોકો ૭૨)
આં યશોભદ્રસૂરિ અને આં નેમિચંદ્રસૂરિની પાટે સૈદ્ધાન્તિક
આં મુનિચંદ્રસૂરિ થયા. તેમનું બીજું નામ ચંદ્રસૂરિ હોવાનું પણ
બાણવા મળે છે. તેઓ બાલપ્રહારી હતા. તેમનું નામ જ શાંતિક
મંત્ર મનાતો હતો. (મુનિ માલની બૃહદ્દગ્ધ-પદ્ય-ગુર્વાવલી)

તેમનો જન્મ હલોઈમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ચિંતક
અને માતાનું નામ મોંઘીબાઈ હતું. તેમનું ચિતયકુળ હતું.
તેમણે લઘુ વયમાં જ આં યશોભદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી.
દીક્ષાના દિવસથી જિંદગીપર્યંત માત્ર ૧૨ વસ્તુઓ જ આહારમાં લીધી
હતી. સૌવીરનું પાણી પીધું હતું. છ વિગય અને બીજાં ખાવાનાં
દ્રવ્યોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો અને આયંબિલનું તપ ચાલુ રાખ્યું
હતું. તેઓ ઉપાધ્યાય વિનયચંદ્રના વિદ્યારી હતા.

સં ૧૦૬૪ લગભગમાં તેઓ પોતાના ગુરુદેવની સાથે પાટણ-
માં ચૈત્યપરિપાટી માટે પધાર્યા. આ સમયે પાટણમાં ચૈત્યવાસીઓનો
ભારે પ્રભાવ હતો. સંવેગી સાધુઓ માટે ઊતરવાને ત્યાં યોગ્ય સ્થાન
નહોતાં. પોષાળો બની ન હતી. મુનિશ્રી એક દિવસે થારાપદ્રગગ્ધ-
ના ચૈત્યમાં ભંડારખલદેવનાં દર્શન કરી પાસેના સ્થાનમાં નિવાસ
કરતા આં વાદિવેતાલ શાંત્યાચાર્ય પોતાના ૩૨ શિષ્યોને બોદી
દર્શનના પ્રમેયવાદનો વિષય ભણાવતા હતા ત્યાં જઈ તેમને નમસ્કાર
કરીને બેસી ગયા. પછી તો એ વિષયનો રસ લાગતાં તેઓ નિરંતર
દશ દિવસ સુધી ત્યાં ગયા. તેમણે તે પાઠ એકાગ્રતાથી વિના પુસ્તકે
અવધારણ કરી લીધો પરંતુ આચાર્યશ્રીના શિષ્યોમાંથી કોઈ એ

વિષયને ધારી શક્યો નહીં આથી આચાર્યશ્રીને ભારે ખેદ ઊપજ્યો. આ ભેદ જાણી યામુનિચંદ્રે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા મેળવી દશ દિવસ મુધાનો આપેલો પાઠ કમળદ્વ કહી સભળાવ્યો. એ સાંભળી આચાર્યશ્રીએ હર્ષવેશમાં ઊભા થઈને મુનિશ્રાં મુનિચંદ્રને આલિંગન કર્યું અને ડહુ ‘ખરેખર તું તો ધૂળમાં ઢકાયેલું બહુમૂલુ રત્ન છે તું મારી પાસે રહીને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી લે’ આચાર્યશ્રી જાણતા હતા કે, પાટણમાં મવેગી મુનિઓને ઊતરવા માટે થોડાં મ્યાન નથી તેથી તેમણે ટકશાળની પાછળ આવેલા શેઠ દોહડિના ઘરમાં ઊતરવાની વ્યવસ્થા કરાવી અને તેમણે છયે દર્શનોનો અભ્યાસ આઠ શાતિસૂરિ પાને કર્યો મુનિશ્રીએ પરિશ્રમ વિના છયે દર્શનોને નવધારણ કરી લીધા બસ, એ સમયથી મવેગી સાધુઓને મુવલતાથી વસતિ મેળવા લાગી (જૂઓ, પ્રકાં ૩૭, પૃં ૨૭૦)

તેમણે સાંભરમાં ગળા અણોરિજની મલામાં શૈવ વાદીને હરાવ્યો હતો અને દિગંબરવાદી શુણ્વચંદ્રની સાથે ગજગમ્મના આઠ ધર્મધોપસૂરિના ઘયેના વાદમાં આઠ ધર્મધોપસૂરિને મદદ કરી હતી અને શુણ્વચંદ્રને હરાવ્યો હતો.

આઠ મુનિચંદ્ર શાત, ત્યાગી, નવકપવિહારી, નિર્દોષ વસતિ અને આહારના ગવેષક તેમજ શ્રીમઘમાં સૌને માનનીય વિદ્વાન હતા.

આઠ નેમિચંદ્ર અને આઠ મુનિચંદ્ર એ બનેની વય, દીક્ષાપર્યાય તથા પદમ્થપર્યાયમાં નજીવુ આવડુ હોય એમ જણાય છે ઉપાઠ આગ્રહેવ એકના દીક્ષાગુરુ તો બીજાના દીક્ષાદાયક હશે બનેમાં

૧ આઠ મુનિચંદ્રશ્રિ નવકપવિહારી હતા. (—પૃથ્વજાવિચાર)

આઠ મુનિચંદ્રશ્રિ સધુ નિમિત્ત મનાવેની વસતિમાં રહેતા નહોતા પણ દરેક વેળા પાણીમાં જુડા જુડા પાડામાં જુડી જુડી જમીએ રહેતા હતા (પદ ૧૦૫ મુ) તેઓ વગમ્મના હતા તેઓ પોતાને ચૈત્યવાસીએ મયી નોકમેલા નહીં પરંતુ પહેલેથી જ વસનિવાસી માનના હતા કેમકે દેસસર પ્રતિમાં પોપાળ અને જૈન વશે તો ચૈત્યવાસી પરપરાના હતા.

(—આઠ મહેદ્રશ્રિની મંં ૧૨૬૪ની સ્તવપદી પદ ૧૦૫, તથા ૧૦૮)

૪. આવસ્સયસત્તરિ, ગાથા : ૭૦
૫. ઉવએસપંચાસિયા, ગાથા : ૫૦
૬. મોક્ષોપદેશ પંચાશક, અં ૫૧
૭. ઉવએસ પંચવીસિયા, ગાથા : ૨૫, જેમાં દયા વગેરેનું સ્વરૂપ છે.
૮. હિયોવએસ, ગાથા : ૨૫
૯. વિસયનિદા કુલયં, ગાથા : ૨૫
૧૦. સામણુગુણોવએસ, ગાથા : ૨૫ (સામાન્ય ગુણોપદેશ કુલક)
૧૧. આણુસાસણુંકુસં, ગાથા : ૨૫
૧૨. ઉવએસામયં, ગાથા : ૩૨, જેનો પ્રારંભ-વરહેમસમસરીરો થી થાય છે. ઉવએસામયં ણિધિયં કુલકં.
૧૩. સોગહરોવએસ, ગાથા : ૩૩
૧૪. રચણત્તયકુલયં, ગાથા : ૩૧
૧૫. ખારસવયં અથવા સાવયવયસંખેવો, ગાથા : ૯૪, સં ૧૧૮૬ આષાઠ સુદિ ૩ ને સોમવારના દિવસે રચના થઈ છે.
૧૬. કાલસયગં, ગાથા : ૧૦૦
૧૭. તિત્થમાલાથયં, ગાથા : ૧૧૨
૧૮. પર્યુપણાપર્વવિચાર, શ્લોક : ૧૨૫, જેના આધારે ‘પર્યુપણાદિ-વિચાર’ લખાયો છે.
(જૂઓ, ભાંડારકર ઓરિયંટલ રિચર્સ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ,
જૈનવિભાગ પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, નં ૫૬)
૧૯. ગાહાકોસો (રસાઉલ ગાથા : ૩૦૪)
૨૦. પ્રશ્નાવલી.
૨૧. સમ્મત્તુપાયવિહિ, ગાથા : ૨૬
૨૨. સુહુમત્થવિચારલવ, (અપ્રાપ્ય) અં : ૧૫૦ ની ચૂર્ણિ, સં ૧૧૭૦માં આં ધનેશ્વરસૂત્રિએ તેની વૃત્તિ રચી. (જેમને પં ૦ મુનિયંદ્ર, પં ૦ વિમલચંદ્ર નામે શિષ્યો હતા.)
૨૩. ઉવએસપદ (ઉપદેશપદસુખ સંજોધિની ટીકા) અંથાઅ : ૧૪૦૦૦,

એક શ્રાવકે મં ૧૧૪૯મા પ્રતિષ્ઠા કગવી ત્યાં તેતો વાટીભ આંચ દ્રમણ વગેરે મોગ આચાર્ય વિધમાન હોવા છતાં આંચ મુનિચ દ્રસૂગિને પ્રતિષ્ઠા માટે લઈ જવાની માગણી કરી આંચ દ્રમણને આમા પોતાનું અપમાન લાગ્યું તેથી તેમણે માધુઓ પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે અને પૂનઃ પાળી પાળે વગેરે નવી પ્રરૂપણાવાળો ‘પૂનમિયા મત’ બતાવ્યો આંચ મુનિચ દ્રસૂગિએ ‘આવચ્ચયમત્તરી’ બનાવી મધને મન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરી ?

આંચ મુનિચ દ્રસૂગિ ખલાતથી નાગોર મુધીના પ્રદેશમા વિચર્યા હતા તેમના પરિવારમા ૫૦૦ માધુઓ હતા ઘણી સાધ્વીઓ હતી તેઓ સં ૧૧૭૮ ના કાર્તિક વદિ ૫ ના રોજ પાટણમા સમાધિ પૂર્વક કાવધર્મ પાત્રી સ્વર્ગે સચર્યા તેમના શિષ્ય આંચ વાદિદેવ-મૂરિ પોતાના પત્નિઆં માથે અબિકાદેવીની સૂરનાથી આ પ્રમગે હાજર હતા તેમણે તે સમયે ગુરુવિરહવિલાપ તથા મુણિચ દ્રસૂગિ શુદ્ધ રચ્યા હતા

(-પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રમધનિતામણિ, પ્રમધકોશ, શાતિનાથ મહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ, કવાવધચરિત્ર પ્રશસ્તિ, બૃહદ્ગચ્છ ગુર્વાવલી, ગુરુવિરહવિલાપ, મુણિચ દ્રસૂગિશુદ્ધ, ગચ્છાચારપદ્મનયની વિજયવિમલીયા વૃત્તિ પ્રશસ્તિ, ગુર્વાવલી, તપાગચ્છ પદ્માવલી)

અથરચના—

આંચ મુનિચ દ્રસૂગિએ ઘણાં મથો રચ્યા છે, તેમાંથી જેના નામ જાણવા મળે છે તે આ પ્રકારે છે—

૧ પ્રાભાતિક સ્તુતિ, (વસતતિવડા, શ્લો ૬)

૨ અગુવસત્તરિ, ગાથા ૭૦ એવાપદ્મવૃત્તિ મહિત

૩ વણ્ણસર્પસત્તરિ, ગાથા ૭૦

૩ આંચ માણુભદ્ર સં ૧૩૮૪માં ‘કનાવધચરિત્ર’ રચ્યું છે તેમાં આંચ મુનિચદ્રને સૈદ્ધાન્તિક જતાવ્યા છે તેમના જ પ્રપદ્ધર આંચ મુનિચદ્ર પદ્મ આંચ મુનિચદ્રને મં ૧૪૧૦માં રચેલા ‘શાતિનાથ-મહાકાવ્ય’માં જણાવે છે કે—સન્યાસ પ્રક્ટીચકાર મળવા શો જીવમૈત્રી થયવ ॥

૧૦. રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેન, આં ધર્મધોષના પદ્ધરે.

(પ્રકં ૩૫, પૃ. ૨૬, ૩૬)

૧૧. પાયચંદ્રગચ્છના ભટ્ટારક, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૫૦. (પ્ર. ૪૧)

આં દેવપ્રભસૂરિ—

તેઓ આં વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં યશોભદ્રના શિષ્ય હતા.

આં મુનિચંદ્ર હસ્તક તેઓ આચાર્યપદ પામ્યા હતા.

આ સમયમાં એક ધર્મટોળોત્રીય જાવડ નામે શેઠ હતા. તેમને ત્રણ પત્નીઓ હતી. બીજી પત્ની સર્વદેવીથી તેને ૧. દેવનાગ અને ૨. ઉન્નિજલ નામે બે પુત્રો થયા. આ આખું કુટુંબ સત્યનું અનુરાગી અને વિધિનું પક્ષપાતી હતું. ઉન્નિજલે આં જિનવદલભસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૧૬૭) પાસે સમ્યક્ત્વધર્મ સ્વીકાર્યો. તે સાધુભક્ત, સત્યવાદી, આગમશ્રોતા, બોધવાળો, દાની અને જિનેન્દ્રભક્ત હતા. તેણે ભં નેમિનાથ પ્રભુનું દેરાસર બંધાવ્યું. તેને ઉત્તમચારિત્રપાત્ર, ગીતાર્થચૂડામણિ, વિદ્યાના ભંડાર, પુણ્યપ્રભાવક આં મુનિચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લેવાની ભાવના હતી પણ તે એકાએક સ્વર્ગવાસી થયો. તેને લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી. તેનાથી તેને છ પુત્રો થયા. ત્રીજા પુત્ર રામદેવને મહેન્દ્ર નામે પુત્ર હતો. મહેન્દ્રની પત્ની રાજ્યશ્રીએ આં દેવચંદ્રસૂરિએ રચેલું ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ લખાવી આં દેવપ્રભસૂરિને વહોરાવ્યું હતું. (જૂઓ, જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૫૧)

૩૭. આં જિનેશ્વરસૂરિ—

તે વડગચ્છની સુવિહિત પરંપરાના આચાર્ય હતા. સં. ૧૦૮૦.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃ. ૨૧૧)

૩૮. આં જિનવદલભસૂરિ—

વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં જૈન સંઘમાં ચૈત્યવાસીઓની પ્રધાનતા હતી. તેઓ વિક્ષાન શક્તિસંપન્ન અને જૈનધર્મના રાગી હતા. ધર્મની રક્ષા તથા તેના ઉત્થાનમાં તત્પર રહેતા હતા પણ તેઓ આચારથી શિથિલ રહેતા. ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓમાં ચૈત્યવાસીઓનો ચૈત્યવાસી, મૃદુપક્ષીય, કૌમલ્ય, કવલા વગેરે નામોથી પરિચય મળે છે.

સં ૧૧૭૧ નાગોરથી પાટણ આ ગ્રંથમાં પં ૦ રામચંદ્રગણિએ સહાય કરી હતી.

૨૪. કમ્ભપયડી ટિપ્પન, અં ૦ : ૧૬૫૦ (કર્મપ્રકૃતિ-વિશેષવૃત્તિ)

૨૫. ધર્મખિંદુવિવૃત્તિ, અં ૦ : ૩૦૦૦, સં ૦ ૧૧૮૧.

૨૬. યોગખિંદુવૃત્તિ, (૧)

૨૭. લલિતવિસ્તરપંજિકા, અં ૦ : ૧૮૦૦.

૨૮. અનેકાંતજયપતાકોદ્ધોતદીપિકા—ટિપ્પનકમ્

૨૯ શ ખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તવન, સ્લો ૦ ૧૦.

૩૦. કલિકુડપાર્શ્વનાથ સ્તવન, સ્લો ૦ ૧૦. ઉદયપ્રભસૂરિ રચિત પ્રવચનસારોદ્ધાર—વિષમપદપર્યાયનું સંશોધન કર્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૪૫)

આં ભુનિચંદ્રસૂરિવરે—

આ નામના ઘણા જૈનાચાર્યો થયા છે તે આ પ્રમાણે—

૧. વડગચ્છપ્રતિષ્ઠાપક આં ઉદ્ધોતનના શિષ્ય (આં યશોદેવના મોટાભાઈ સં ૦ ૧૧૭૮. (પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૭૧)

૨. મુવિહિત આં આગ્રહેવના શિષ્ય તથા આં શાંતિચંદ્રના પદ્ધર શુતલેખનિકપપદ્ધ વિશેષણવાળા (પ્રકં ૩૬, પૃ ૦ ૨૨૫)

૩. વડગચ્છના સૈદ્ધાંતિક ૪૦મા પદ્ધર આચાર્ય સ્વં સં ૦ ૧૧૭૮.

૪. વડગચ્છના આચાર્ય ધનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય

૫. મલધારગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિના પદ્ધર સં ૦ ૧૨૫૦.

(પ્રં ૩૮, પૃ ૦ ૩૩૪)

૬. સં ૦ ૧૩૧૮ મા થયેલા આચાર્ય, તેમણે નાગાનંદકાવ્ય, તથા 'નૈપધીયકાવ્યટીકાસાર' અં ૦ : ૧૨૦૦ ની રચના કરી છે.

૭. પુનમિયાગચ્છના આં ચારિત્રચંદ્રના પદ્ધર સં ૦ ૧૫૭૮.

૮. 'મદ્ધુલો પરિપૂચ્છતી' દમુદિતા વાળી પ્રશ્નાવલી સ્લો ૦ ૧૫ ની રચના કરી છે તે.

૯. પિપ્પલકગચ્છના આં શાંતિચંદ્રના શિષ્ય સં ૦ ૧૨૧૧

(પ્રકં ૩૭, પૃ ૦ ૨૭૧)

તેમણે ચૈત્યવાસીઓ સામે મોટી ઝુંબેશ ઉઠાવી હતી. ચિત્તોડ જઈને ચંડિકાદેવીની આધના કરી હતી. 'વૃહાચાર્યપ્રણંધાવલી'માં જણાવ્યું છે કે, તેમણે ચંડિકાના નામથી પોતાનો ગચ્છ ચલાવ્યો હતો. વાગડમાં ૯૧૦૦૦૦ ઘરોના માણસોને નવા જૈન બનાવ્યા હતા. એક શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો સાધારણ નામનો શ્રાવક નિર્ધન હતો તેને પરિશ્રદ્ધપરિમાણનું મોટું વ્રત કરાવ્યું તેથી તે ધનવાન બની ગયો. તેણે ચિત્તોડમાં ૭૦ મહાવીરસ્વામીનું નવું દેરાસર બંધાવ્યું. માણવાનો રાજા નરવર્મા આચાર્યશ્રીને ખૂબ માનતો હતો. (જયંતવિજય-કાવ્ય)

આં અભયદેવસૂરિ એ સમયે જૈન સિદ્ધાંતોના પારગામી વિદ્વાન હતા. ચૈત્યવાસી અને સંવેગી બધાથે આચાર્યો તેમને માનતા હતા. આવી સમર્થ શક્તિવાળાની પાટે બેસવાને સૌ કોઈ ઇચ્છે એ સ્વાભાવિક હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૧૬)

આં અભયદેવસૂરિની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ તથા આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૭૨) આવ્યા. જિનવલ્લભગણિ પણ તેમની પાટે બેસવાને ઉત્સુક હશે પણ તે શક્ય નહોતું. તેમની આચાર્યપદવીનો પ્રશ્ન આં અભયદેવસૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ઘણા વર્ષે ઊઠ્યો પણ ચતુર્વિધ

શિષ્યોડસ્તિ શાસ્ત્રકૃતધીર્જિનવલ્લભાલ્યઃ

સહ્યેન યસ્ય ત્રિગુણોડપિ જનો ગુણી સ્યાત્ ॥૫॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રકાશિતસંગ્રહ પ્રં ૧; જૈન લિટરેચર એન્ડ દિલોસોફી, પું નં ૧૧૦૬ની પુષ્પિકા; ભાગ-૩૨ ઓરિયંટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ પૂના—પ્રકાશિતપ્રકાશિતસંગ્રહ, ભાં ૩૭, જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ખંડા : ૨૧૯)

આ બ્રહ્મ શ્રીજિનવલ્લભસ્તુતિપદં કીદૃગ્વિધાઃ કે સતામ્ ॥૧૫૧॥

અવચૂરિઃ—મદ્ગુરવો-ડજિને-ડશ્વ-રસ-ઠ-રયઃ । મદ્ગુરવો જિનેશ્વરસૂરયઃ ।

(—પ્રશોત્તર પશ્ચિમતક)

૬ લોકાર્ચ્યકૂર્ચપુરગચ્છમહાઘનોત્થ-

મુક્તાફલોજ્જ્વલજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યઃ ।

પ્રાપ્તઃ પ્રથાં ગણિર્જિનવલ્લભોડત્ર,

યસ્યોપસંપદમવાપ્ય તતઃ શ્રુતં ચ ॥

(—અષ્ટસપ્તતિકા)

તેઓની બુદ્ધા બુદ્ધા નગરોમાં મુખ્ય ગાલીઓ હતી. ચિત્તોડના ચૈત્ય વાસી મઠની એક શાખા કૂચપુર (કૂચેરા—મારવાડ)માં હતી. આસીકા હુર્ગનિવાસી આં જિનચંદ્ર (જિનેશ્વર) તેના અધ્યક્ષ હતા. તેમને જિનવલ્લભ નામે શિષ્ય હતો, જે ૫૦૦ દ્રમથી લીધેલો. ગુરુએ તેને વ્યાકરણ, કાવ્ય, ન્યાય વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. સર્પા-કર્ષણી, સર્પભોચિની વિદ્યાઓ આપી વાચનાચાર્યપદ આપ્યું. તેને તથા જિનશેખરને આગમ લખવા માટે પાટણમાં આં અભય દેવસૂરિ પાસે મોકલ્યા. અહીં તે બંનેને વિવેકપૂર્વક જિનાગમ લખતા સાચા માર્ગનું સાચું જ્ઞાન થયું. તેમણે જ્યોતિષનું જ્ઞાન પણ મેળવ્યું. અંતે તે ગુરુની આજ્ઞા મેળવી વડગચ્છની સંવેગી શાખાના આં વર્ધમાનસૂરિના પટ્ટધર પરમસંવેગી આં જિનેશ્વરના શ્રીજિન-વલ્લભ નામે શિષ્ય બન્યા. તેઓ પોતાને તથા સમકાલીન લેખકો તેમને આં જિનેશ્વરના શિષ્ય તથા આં અભયદેવસૂરિના વિદ્યા શિષ્ય બતાવે છે.^૧

૧ ખરતગમ્મની પદ્માવતીના રચયિતા ૫૦ જિનચંદ્રમણિને આં અમયદેવસૂરિના શિષ્ય બતાવે છે તે તો માત્ર કલ્પના જ છે વાર૧૧માં તેઓ આં જિનેશ્વરસૂરિના જ શિષ્ય હતા

જ ૫૦ નેમિકુમાર પોરવાલ ‘આવસ્યવિસેસભાસ’ની પુષ્ટિમાં લખે ■ ૩—

લિખિત પુસ્તક ચેદ નેમિકુમારસંક્ષિપ્ત ।

પ્રાચીનકુલજાતેન શુદ્ધાક્ષરવિલેખિના ॥

સં ૧૧૩૮ પોષ વદિ ૭ ॥ કોટવાચાર્યકૃતા ટીકા સમાપ્તેતિ । પ્રચ્છાદ મસ્યા ત્રયોદશસહસ્રાણિ સપ્તશતાધિકાનિ ॥ ૧૩૦૦ ॥ પુસ્તક ચેદ વિદ્યુત ધીજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યસ્ય જિનવલ્લભગણેરિતિ ॥

પુષ્પિકા—વિસ્ફુર્જિત યસ્ય ગુણરૂપાસૈ શાસ્ત્રાયિત શિષ્યપરમ્પરામિ ।

પુષ્પાયિત યદ્યસતા સ સુર્ગિજિનેશ્વરોઽમૂદ મુલિ કલ્પવૃક્ષઃ ॥૪૧॥

શાસ્ત્રાપ્રરોહ ઇવ તસ્ય વિદ્વદ્ગુહ-

શુદ્ધિચ્છદપ્રચયવધિતજાત્યતાપઃ ।

તેમણે ચૈત્યવાગ્નીઓ સામે મોટી ઝુંબેશ ઉઠાવી હતી. ચિત્તોડ જઈને ચંડિકાદેવીની સાધના કરી હતી. 'વૃદ્ધાચાર્યપ્રબંધાવલી'માં જણાવ્યું છે કે, તેમણે ચંડિકાના નામથી પોતાનો ગચ્છ ચલાવ્યો હતો. વાગડમાં ૯૧૦૦૦૦ ઘરોના માણસોને નવા જૈન બનાવ્યા હતા. એક શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો સાધારણ નામનો શ્રાવક નિર્ધન હતો તેને પરિગ્રહપરિમાણનું મોટું વ્રત કરાવ્યું તેથી તે ધનવાન બની ગયો. તેણે ચિત્તોડમાં ૭૦ મહાવીરસ્વામીનું નવું દેરાસર બંધાવ્યું. માળવાનો રાજા નરવર્મા આચાર્યશ્રીને ખૂબ માનતો હતો. (જયંતવિજય-કાવ્ય)

આં અભયદેવસૂરિ એ સમયે જૈન સિદ્ધાંતોના પારગામી વિદ્વાન હતા. ચૈત્યવાસી અને સંવેગી બધાએ આચાર્યો તેમને માનતા હતા. આવી સમર્થ શક્તિવાળાની પાટે બેસવાને સૌ કોઈ ઇચ્છે એ સ્વાભાવિક હતું. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૧૬)

આં અભયદેવસૂરિની પાટે આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ તથા આં વર્ધમાનસૂરિ (સં ૧૧૭૨) આવ્યા. જિનવદ્દલગણિ પણ તેમની પાટે બેસવાને ઉત્સુક હશે પણ તે શક્ય નહોતું. તેમની આચાર્યપદવીનો પ્રશ્ન આં અભયદેવસૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ઘણા વર્ષે ઊઠ્યો પણ અતુર્વિધ

શિષ્યોઽસ્તિ શાસ્ત્રકૃતધીર્જિનવલ્લભાશ્વઃ

સહ્યેન યસ્ય વિગુણોઽપિ જનો ગુણો સ્યાત્ ॥૫॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિત્રંબહ પ્રં ૧; જૈન લિટરેચર એન્ડ ફિલોસોફી, પું નં ૧૧૦૬ની પુષ્પિકા; ભાગાન્કર ઓરિયન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ પૂના—પ્રકાશિતપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૩જો, જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇન્ડિક્સ, પારા : ૨૧૯)

આ વ્રહ્મ શ્રીજિનવલ્લભસ્તુતિપદં કીદગ્વિધાઃ કે સતામ્ ॥૧૫૧॥

અવત્સૂરિઃ—મદ્ગુરવો-ઽજિને-ઽશ્વ-રસ-ઝ-રયઃ । મદ્ગુરવો જિનેશ્વરસૂરયઃ ।

(—પ્રશોત્તર પદ્ધિશતક)

इ लोकार्च्यकूर्चपुरगच्छमहाघनोत्थ-

मुक्ताफलोज्ज्वलजिनेश्वरसूरिशिष्यः ।

પ્રાપ્તઃ પ્રથાં ગણિર્જિનવલ્લભોઽત્ર,

यस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥

(—અષ્ટસપ્તતિકા)

સંઘે તેમને ‘આ પારકા છે, કોમલ. પક્ષના છે’ વગેરે જણાવી આચાર્યપદ આપવાનો વિરોધ કર્યો પરંતુ સુવિહિત આઠ દેવભદ્રે આવા શક્તિસંપન્ન સાધુને બીજે જવા ન દેવાના વિચારથી અને દીર્ઘદષ્ટિએ બોધને (હિંદી) સં. ૧૧૬૭ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના દિવસે ચિત્તોડમાં તેમને આચાર્યપદ આપ્યું. ‘વૃદ્ધાચાર્ય પદાવક્ષી’ માં તો આઠ અભયદેવસૂરિએ પોતે જ સં. ૧૧૬૭ માં તેમને આચાર્યપદવી આપી એમ જણાવ્યું છે.

ચિત્તોડનાં દેરાસરો જૈનવાસીઓના તાળામાં હતાં. આઠ જિનવક્ત્રભસૂરિને કલ્યાણકોના દિવસોમાં તેમાં પ્રવેશ મળતો નહોતો, પરંતુ તેમાં પ્રવેશ કરવો જરૂરી હતો આથી આઠ જિનવક્ત્રભે ભાદરવા વદિ ૧૦ ના રોજ ભ. મહાવીરસ્વામીની ગર્ભાપહારતિથિને કલ્યાણક તરીકે બહાર કરી, ભ. મહાવીરના દેરાસરમાં પ્રવેશ કર્યો. આમ દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવામાં સક્ષમતા મળી પાછું તેમણે છઠું કલ્યાણક ચલાવી તીર્થંકરોનાં પાંચને બદલે છ કલ્યાણકોની પ્રજ્ઞા કરી. આથી તેમનો ગમ્મછ બુદ્ધો થયો.^૧

તે સમયે જૈન શ્રમણોમાં આઠ જિનવક્ત્રભનું સ્થાન ઊંચું હતું. તેમના પ્રંથો પછુ માન્ય લેખાતા હતા પરંતુ છઠ્ઠા કલ્યાણકની પ્રજ્ઞા પછા કર્યા પછી તેમાં તક્ષવત પડી ગયો. આઠ જિનદત્તસૂરિએ ‘ઉપદેશરસાયન’ ગાથા : ૨૧ માં સંઘખાહ્યનો કટાક્ષ કર્યો છે તે ઉપર્યુક્ત ઘટનાનું સૂચક છે.

‘આચાર્ય જિનવક્ત્રભસૂરિ તે દિવસથી જૈનધર્મના સેવકને બદલે

૧. આઠ મહેન્દ્રસૂરિ સં. ૧૨૯૪ માં લખી જણાવે છે કે, આઠ જિનવક્ત્રભે છઠું કલ્યાણક સ્થાપન કર્યું. એકઢરી મુદપતિ કરાવી અને ચૈત્યપ્રાસાદોની નિદા કરી ‘સનપદક’માં તેમણે જિનપ્રતિમાને નિદિષ્ઠ તથા પિથિની ઉપમા આપી અને વાંટાણાના કરપરાવર્ત કંગાવ્યા. (સનપદી-૫૬ : ૧૦૭)

આઠ મેરુતમસંજિએ સં. ૧૪૩૮ની વિચારશ્રેણિમાં સં. ૧૧૪૪માં ખરતરમતની ઉત્પત્તિ ગતાવો છે. સભવ છે કે આ સાથે કલ્યાણક પ્રજ્ઞાની હેતુ.

એક સ્વતંત્ર ગચ્છના પ્રતિષ્ઠાપક બની ગયા. તેમની શિષ્યપરંપરા-
માંથી મધુકરગચ્છ, ખરતરગચ્છ અને રુદ્રપદ્મીયગચ્છો નીકળ્યા. એ જ
કારણે તે ગચ્છોની સામાચારીઓ ભિન્ન ભિન્ન મળે છે.

આં જિનવદ્લભસૂરિ આચાર્ય થયા પછી માત્ર છ મહિના
જીવ્યા હતા. સં. ૧૧૬૭ ના કાર્તિક વદિ ૧૨ ના રોજ કાલધર્મ
પામ્યા હતા. ‘વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી’ માં લખ્યું છે કે, તેઓ સ્વર્ગે
ગયા ત્યારે એ ગચ્છમાં આઠ આચાર્યો હતા.

આં જિનવદ્લભસૂરિએ ગણિપદ અને આચાર્યપદ મળ્યા પછી
ઘણા ગ્રંથોની રચના કરી હતી.

૧. પિંડવિસોહિપગરણ, સં. ૧૧૪૪.
૨. સૂક્ષ્માર્થસિદ્ધાંતવિચાર (સાર્ધશતક), ગાથા : ૧૫૦.
૩. પદશીતિ-આગમિકવસ્તુવિચાર.
૪. પોસહવિધિપ્રકરણ, શ્લો. ૪૦ (જેમાં પ્રથમ ઇરિયાવહી
પડિચ્છમીને પોસહ લેવાનું વિધાન છે.)
૫. સંઘપદ્ધત્.
૬. પ્રતિકંભણ સામાચારી.
૭. ધર્મશિક્ષા.
૮. ધર્મોપદેશ-દ્વાદશકુલકસંગ્રહ.
૯. પ્રશ્નોત્તર ષષ્ટિશતક, શ્લો. ૧૬૦.
૧૦. શૃંગારશતક.
૧૧. સ્વપ્નાષ્ટકવિચારસંગ્રહ.
૧૨. ચિત્રકાવ્ય.
૧૩. લઘુ-અજિતશાંતિસ્તવ.
૧૪. ભાવારિવારણસ્તોત્ર.
૧૫. પંચકલ્યાણકસ્તોત્ર, ગાથા : ૨૬.
૧૬. જિનસ્તોત્ર.
૧૭. પાર્શ્વસ્તોત્ર, શ્લો. ૬
૧૮. વીરસ્તવ.

૧૬ સ્તોત્રો

૨૦ અષ્ટસમ્પતિકા

૨૧ પામણાહયુત્ત, ગાથા ૨૨

આં જિનવલ્લભે ચિત્તોઠ, નાગોઠ, નરવર અને મહુપુરમા સં ૧૧૬૪ મા અષ્ટસમ્પતિકા, અષ્ટપદક તથા ધર્મશિક્ષા આદિ મયો શિલાપદ્મમા ખોદાવ્યા હતા તેમણે સં ૧૧૨૫ મા આં જિનચંદ્ર સૂરિએ રચેલી 'મવેગરગથાવા'નું સંશોધન કર્યું હતું

પિહવિમોહિપગરણુ (રચના સં ૧૧૪૪)-તેના ઉપર સં ૧૧૭૬ મા ચંદ્રકુલના આં યશોદેવે વિવરણ રચ્યું છે સં ૧૧૮૨ મા કમ્બુવીવાનગચ્છના આં ઉદયચૂરિએ દીપિકા રચી છે પદ્મવીવાલગચ્છના આં અજિતસિંહે દીપિકા રચી અને બીજા આચાર્યોએ અવજૂરિઠા, પત્રિકા રચી છે વિક્રમની સોગમી સદીમાં તપાગચ્છીય ૫૦ સ વેગદેવે બાવાવબોધરચ્યોહોવાનું જણવા મળે છે સૂક્ષ્માર્થ સિદ્ધાંતવિચાર (કર્મશ્રદ્ધ ગાથા ૧૫૦) તેના ઉપર ભાષ્ય રચાયું છે સં ૧૧૭૦ મા આં સુનિચદ્રે ચૂલ્લિ રચી, સં ૧૧૭૧ મા ચંદ્રકુલના આં ધનેશ્વરસૂરિએ વૃત્તિ રચી આં જિનવલ્લભસૂરિ શિષ્ય આં રામદેવે વિવરણ રચ્યું અને આં ચક્રેશ્વરે પ્રિપણ બનાવ્યા છે

વડશીતિ-આગમિકવચ્ચુવિચાર (ગાથા ૮૬), તેની ઉપર આં સુનિચદ્રે સં ૧૧૭૦ મા ચૂલ્લિ રચી સં ૧૧૭૩ મા આં જિનવલ્લભશિષ્ય આં ગમદેવે પ્રિપણ રચ્યું સં ૧૧૭૬ મા ચંદ્રકુલના આં યશોદેવે વિવરણ રચ્યું સુવિહિત વડગચ્છીય આં હરિભદ્રે વૃત્તિ (અં ૮૫૦) રચી નિર્વૃત્તિકુલના આં મવયગિરિએ વૃત્તિ રચી અને ઉપાં મેરુપ્રભે પણ વૃત્તિ વગેરેની રચના કરેલી છે

પોસહવિધિ (શ્લોકો ૪૦), જેમાં પ્રથમ ઇસ્થિાવહી પડિક્કમીને પછી પોસહ લેવાનું વિધાન છે તેની ઉપર સં ૧૬૧૭ મા આં જિનચંદ્રે વૃત્તિ બનાવી

સદષ્ટક ઉપર (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮ મા) આં જિનપતિ

એ બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી. ઉપાં ઉર્ધ્વાજે લઘુવૃત્તિ રચી, સં ૧૫૧૩ માં શેઠ વીરદાસના પુત્ર શેઠ હમીરના પુત્ર પં ૦ લક્ષ્મીસેને લઘુવૃત્તિ રચી. સં ૧૬૧૯ માં પં ૦ સાધુકીર્તિએ આવચૂરિની રચના કરી.

‘દ્વાદશકુલક’ ઉપર સં ૧૨૯૩ માં ઉપાં જિનપાલે વૃત્તિ રચી છે. તેમણે સ્વપ્નાપટક ઉપર સં ૧૨૯૨ માં ભાષ્ય રચ્યું છે.

પ્રશ્નોત્તરશતક ઉપર સં ૧૪૮૩ માં તપાગચ્છીય આં સોમ-મુદરસૂરિશિષ્ય.....ટીકા રચી છે. સં ૧૬૪૦ માં ઉપાં પુણ્યસાગરે વૃત્તિ રચી છે.

સ્તોત્રો ઉપર જુદા જુદા વિદ્વાનોએ વૃત્તિઓ બનાવી છે. આ રીતે આં જિનવલ્લભસૂરિના અંથો પ્રતિષ્ઠા પામ્યા હતા. તેમના શિષ્ય પં ૦ રામદેવગણિએ સં ૧૧૭૩ લગભગમાં ‘પદ-શીતિ’નું ટિપ્પન, ‘સત્તરિ’નું ટિપ્પન તથા ‘સિદ્ધાંતવિચાર’નું પ્રાકૃત વિવરણ રચ્યું છે.^૧

પં ૦ નેમિકુમાર પોરવાલે સં ૧૧૩૮ માં પં ૦ જિનવલ્લભગણિ માટે કોટયાચાર્યના ‘આવસ્યયભાષ્ય’ ઉપરની ટીકા લખેલી છે અને નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિકે ‘સહિસ્યપગરણ’ બનાવ્યું છે તથા સં ૧૨૪૫માં જૂની ગુજરાતીમાં આં જિનવલ્લભસૂરિનું ગીત બનાવ્યું છે. નેમિકુમાર અને નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિક એ બંને જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે. નેમિકુમારે વિશેષભાસની અંતે જોડેલી પુષ્પિકાથી આં જિન-વલ્લભના ગુરુનો નિર્ણય થઈ જાય છે અને તેમની ઉન્મરનો અંદાજ પણ મળી રહે છે.

૧. આં મહેન્દ્રસરિ લખે છે કે, પદશીતિના ટિપ્પણમાં અનાયતનની ચર્ચા છે. પરંતુ પ્રતિમામાં મારા-તારાનો ભેદ રાખવો એ સર્વજ્ઞની અભક્તિ છે. અરિહંતને પરાયા માનવાથી પંથર અને પિત્તલ જ પોતાનાં રહે છે. ગુણો પક્ષપાત ઊડી જાય છે. ચૈત્યમાં વિદ્ય નાખવાથી મહામિથ્યાત્વ લાગે છે. ગ્રંથેભેદનો અસંભવ થઈ જાય છે વગેરે વગેરે. (—શતપદી પદ : ૧૦૭)

મધુકરગચ્છ-રુદ્રપદ્મીગચ્છ—

આં જિનવલ્લભસૂરિની પદ્માવલી નીચે મુજબ મળે છે, જેનું નામ મધુકરગચ્છ હતું અને ૪૦ નખરના આં અભયદેવસૂરિ પછી તેનું ખીજુ નામ રુદ્રપદ્મીય (રહેલીયા) ગચ્છ પડ્યું.

અથપુષ્પિકાઓ સ્પષ્ટ નિર્ણય આપે છે કે, ગંગા નદીના દક્ષિણ કિનારે વડહર દેશમાં 'રુદ્રપ'ની નગર' આવેલું હતું તેમાં મં. ૧૨૦૭, ૧૨૦૮ માં ગોવિંદદેવ નામે રાજા હતો.

૩૮. આં જિનવલ્લભસૂરિ—તેમના ચૈત્યવાસી ગુરુ તથા સવેગી ગુરુ એ બનેના નામો 'જિન' શબ્દથી શરૂ થાય છે, તેથી આચાર્ય થયા પછી આં વલ્લભસૂરિના નામમાં પણ 'જિન' શબ્દ ગોઠવવામાં આવ્યો અને તેમના પદ્મધરામાં પણ જિન શબ્દ કાયમી બની ગયો.

૩૯. આં જિનશેખરસૂરિ—તેઓ પણ કુર્ચપુરીય ચૈત્યવાસી આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય હતા તે ગુરુની આજ્ઞાથી ૫૦ જિન વલ્લભગણિની સાથે જ આં અભયદેવસૂરિ પાને સિદ્ધાંત લખવા આવ્યા હતા અને સવેગી થતા આં જિનવલ્લભના શિષ્ય બન્યા હતા તેઓ આં જિનવલ્લભની પાટે આવ્યા તેમણે સમ્યક્ત્વસંપત્તિ, શીલતરંગિણી, પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલાની વૃત્તિ વગેરે રચના કરી છે તેઓ ખરતરગચ્છની સામાચારીને માનતા નહોતા.

૧ કાતન્નોત્તરાપરનામ-વિદ્યાનન્દ [વ્યાકરણ] સં. ૧૨૦૮

इति विजयानन्दविरचिते कातन्नोत्तरे विद्यानन्दापरनाम्नि तद्धितप्रकरण समाप्तम् ॥

(પાગળ, ચેતરવસહીપાટકાવસ્થિતમાળાગાર)

दिनकर-शतमिति सख्येऽष्टाधिवान्दयुक्ते श्रीमद्भगोविन्दचन्द्रदेवराज्ये जाह्नव्या दक्षिणकूचे श्रीमद्विजयचन्द्रदेवे वडहरभुज्यमाने धोनामदेवदत्तजह्मपुरीदिग्बिभागे पुरराहपुरस्थितिपौषमासे षष्ठ्या त्रिंशौ शौरिदिन वणिग्मल्लहणेनात्मजस्यार्ये तद्धितविजयानन्द लिखितमिति यथा दृष्टं तथा निश्चितम् शुभं भवतु । ५० विजयानन्दकृत कातन्नसंविधिकारक-समाप्त तद्धितपादपत्रिकाया कातन्नोत्तर ॥

(—જૈન પુસ્તકપ્રસ્થિતિસંગ્રહ, પ્રસ્થિત, ૧૨, ૧૩)

૪૦. આં પદ્મચંદ્રસૂરિ—સંભવ છે કે તેમના સમયે સં ૧૨૦૪ માં ‘મધુકર’ અને ‘ખરતર’ એમ બે ગચ્છો જુદા પડ્યા હોય.

૪૧. આં વિજયસિંહસૂરિ—તેમનાં બીજાં નામો આં વિજયચંદ્ર અને આં વિજયેન્દુ પણ મળે છે.

૪૨. આં અભયદેવસૂરિ—તેમણે કાશીની રાજસભામાં મોટા વાદીને હરાવ્યો, તેથી કાશીરાજે તેમને ‘વાદિસિંહ’નું બિરુદ આપ્યું હતું. તેમણે સં ૧૨૭૮ માં શ્રીચંકિત ‘જયંતવિજયમહાકાવ્ય’ બનાવ્યું છે. તેમનાથી મધુકરગચ્છનું રુદ્રપદ્વીયગચ્છ એવું બીજું નામ પડ્યું.

રુદ્રપદ્વીય આં સિંઘતિલકસૂરિ લખે છે કે—

પદ્મે તદાયેઽભયદેવસૂરિરાસીદ્ દ્વિતીયોઽપિ ગુણાદ્વિતીયઃ ।

જાતો યતોઽયં જયતીહ રુદ્રપલ્લીયગચ્છઃ સુતરામતુચ્છઃ ॥ ૧

(—સમ્યક્ત્વસમતિવૃત્તિ-પ્રશસ્તિ)

આં દેવેન્દ્રસૂરિ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે—

યસ્માદાસીદસીમપ્રશમમુખગુણૈરદ્વિતીયો વરેણ્યઃ

ષટ્તર્કગ્રન્થવેત્તાઽભયપદપુરતો દેવનામા મુનીન્દ્રઃ ।

યસ્માત્ પ્રાલેયશૈલાદિવ ભુવનજનત્રાતપાવિઙ્ગહેતુ-

ર્જજે ગજ્ઞપ્રવાહઃ સ્ફુટદુરુકમલો રુદ્રપલ્લીયગચ્છઃ ॥

(—પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલિકા-વૃત્તિ)

૧. ખરતરગચ્છની સં ૧૫૮૨ની ‘પદ્મ-પદ્માવલી’માં સં ૧૧૬૬ માં અને ગદ્ય-પદ્માવલીઓમાં સં ૧૨૦૪-૧૨૦૫માં આં જિનશેખરથી રુદ્ર-પદ્વીયગચ્છની ઉત્પત્તિ બતાવી છે. પરંતુ રુદ્રપદ્વીયગચ્છના આચાર્યના ઉક્ત ઉલ્લેખથી પદ્માવલીઓનું કથન નિરાધાર બની જાય છે. એટલે સં ૧૧૬૬માં મધુકર, સં ૧૨૦૪ માં ખરતર અને તે પછી રુદ્રપદ્વીયગચ્છ ઉત્પન્ન થયો એ યુક્તિસંગત લાગે છે. એ પણ પ્રતીતિકર વાત છે કે રુદ્રપદ્વીયગચ્છના આચાર્યો પોતાના નામ સાથે પૂર્વમાં ‘જિન’ શેષદ જોડતા નથી. આ બધા કારણોથી રુદ્રપદ્વીયગચ્છ તેમજ ખરતરગચ્છ બંને જુદા જુદા ગચ્છો છે. એ બંનેની સામાચારી ભિન્ન ભિન્ન છે.

૪૩ આં દેવભદ્રસૂરિ (મં ૧૩૦૨)—આં દેવપ્રભના શિષ્ય આં કમવપ્રભે જિનપ્રભન્તોત્ર રચ્યુ

૪૪ આં પ્રભાનદસૂરિ—તેમની પાટે આં મહાનદ, આં ચદ્ર, આં વિમવચદ્ર, આં ગુણુચેખર વગેરે ઘણા આચાર્યો થયા હતા તે પછી આ ગરુડની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થઈ આં ચદ્રની પાટે આં જિનભદ્રસૂરિ થયા હતા

૪૫ આં સઘતિલકસૂરિ—તેમનું ખીખુ નામ આં જગત તિવક પણુ મળે છે તેમણે મં ૧૪૨૨ માં ‘સમ્યક્ત્વસમ્પતિ’ની વૃત્તિ રચી છે તેમની પાટે પણ આચાર્યો થયા

(૧) આં સોમતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૮૨ માં આં જયકીર્તિરચિત ‘ગીવોપદેશમાયા’ ઉપર શીવતરગિણીવૃત્તિ, વીરકંપ, પદ્મદર્શનસૂત્ર ટીકા, લઘુસ્તવ ટીકા, કુમારપાલદેવચરિત (મં ૭૪૦)નો રચના કરી છે તેમની પાટે આં હેમચ દ્રસૂરિ આચાર્ય

(૨) આં દેવેન્દ્રસૂરિ—તેમણે વિમવચદ્રની ‘પ્રશ્નોત્તરમાનિકા’ ઉપર વૃત્તિ, હાનોપદેશમાયા, તેની સ્વોપસા ટીકા અને મુનિ હેમચ દ્રની વિનતિથી ત્રિશત્ચતુર્વિંશતિના ૧૦ સ્તવનોની રચના કરી છે

૪૬ (૩) આં ગુણુચ દ્રસૂરિ—તેમનું ખીખુ નામ ગુણુપ્રભ હોવાનું પણ જણાય છે તેઓ મં ૧૪૧૫માં વિધમાન હતા તેમના શિષ્ય મુનિ ગુણુકરે સં ૧૪૨૬ માં આં અભયદેવસૂરિના રાજ્યમાં ‘લક્ષ્મીમસ્તોત્ર વૃત્તિ’ રચી આં ગુણુપ્રભના સં ૧૪૧૦, ૧૪૧૫ ના પ્રતિમાલેખો મળ્યા આવે છે તેમની પાટે (૧) આં અભયદેવ અને (૨) આં ધનપ્રભ આચાર્ય આં ધનપ્રભના સં ૧૫૧૮, મં ૧૫૨૫ ના પ્રતિમાલેખો પ્રાપ્ત થાય છે તેમની પાટે આં ચારિત્રપ્રભ થયા, જે સં ૧૫૮૦ માં વિધમાન હતા

૪૭ આં અભયદેવસૂરિ—તેઓ ખહુ વિખ્યાત હતા સં ૧૪૨૬ માં વિધમાન હતા

૪૮ આં જયાનદસૂરિ—તે મં ૧૪૬૮ માં વિધમાન હતા, જે ઉચ્ચવિહારી હતા

૪૬. આં વર્ધમાનસૂરિ—તે આં અભયદેવના શિષ્ય હતા. આં જયાનંદસૂરિના હાથે આચાર્યપદ મેળવી, તેમની જ પાઠે આપ્યા હતા. તેઓ ત્રીજી યુદ્ધિવાળા અને શાંત હતા. તેમણે સં. ૧૪૬૮ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ જલંધર પ્રદેશના નંદનવન નગરમાં રાજા અનંતપાલના રાજકાળમાં ‘આચારદિનકર’ (ઉદ્ય : ૪૧) રચ્યો છે. તેની પ્રશસ્તિના શ્લોક : ૩૨ માં પોતાની પદ્માવલી આપી છે. તે પોતાને કૌટિકગણ, વજ્રશાળા, ચંદ્રકુલના અને રુદ્ર-પદ્મલીયગચ્છના બતાવે છે.

આં જયાનંદના શિષ્ય મુનિ તેજસકીર્તિએ ‘આચારદિનકર’ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી. આં વર્ધમાનસૂરિએ ‘સ્વપ્નપ્રદીપ’ (ઉદ્દ્યોત : ૫, શ્લોક ૧૬૭)ની પણ રચના કરી છે.

રુદ્રપદ્મલીયગચ્છના ઉં નરચંદ્રગણિના શિષ્ય ઉં દેવચંદ્રગણિએ સં. ૧૫૦૧ ના જેઠ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારે ‘ભર્તૃહરિશતકત્રય’ લખ્યાં.
(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨જો, પ્રશસ્તિ નં. ૨૬)

ખરતરગચ્છ

છેલ્લાં ૮૦૦ વર્ષોમાં વડગચ્છ, દેવાચાર્યગચ્છ, તપગચ્છ, અંચલ-ગચ્છ અને ખરતરગચ્છમાં અનેક પ્રભાવક આચાર્યો અને મુનિવરો થયા. તેમાં જૈનધર્મના સંરક્ષણમાં ખરતરગચ્છનો ફાળો પણ કીમતી છે, પરંતુ ઐતિહાસિક અંશે, તે ગચ્છના આચાર્યોના અંશે તથા ખરતર-ગચ્છની પદ્માવલીઓમાં ઘણીએક ઐતિહાસિક વિગતોમાં એકતા નથી. એ એક જટિલ વસ્તુ છે. તેમાંના કેટલાએક વિસંવાદો નીચે મુજબ છે—

૧. પૂરણચંદ્ર નાહરે ‘ખરતરગચ્છ પદ્માવલી સંગ્રહ’ પ્રકાશિત કર્યો છે. તેમાં સં. ૧૫૮૨ ની એક પદ્મ પદ્માવલી અને ત્રણ ગદ્ય-પદ્માવલીઓ છપાવી છે. ‘જૈન શ્વેતાંખર કોન્કરન્સ હેરલ્ડ’ પુસ્તક : ૧૪, અંક : ૪, ૫, ૬, પૃષ્ઠ : ૧૬૩ વગેરેમાં નાહરગચ્છના ભંડારની હસ્તલિખિત ખરતરગચ્છની પદ્માવલીનો પરિચય છે.

શ્રી અગરચંદ્ર નાહરાએ ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંદોહ ‘પ્રકાશિત કર્યો છે, તેમાં અનેક ભાષા પદ્માવલીઓ છપાવી છે.

૧ ખરતરગચ્છની જુદી જુદી પટ્ટાવલીઓમા શુરુપર જુદી જુદી મળે છે ખરતરગચ્છની પદ્યપટ્ટાવલીમા અને મહોત્ ક્ષમાકંટયાણુ ની પટ્ટાવલીમા પણ પટ્ટાનુક્રમ વિલિન છે

૨ આં અભયદેવસૂરિ પોતાની નવાગીવૃત્તિમા પોતાને આં જિનેશ્વર તથા આં જુદ્ધિસાગરના પદ્ધર બતાવે છે, ત્યારે પટ્ટાવલી કારે તેમને આં જિનચંદ્રની પાટે ગોઠવે છે અને દર ચોથી પેઠીએ આં જિનચંદ્રનુ નામ રાખવાનુ જોડે છે (જૂઓ, પ્રકં ૩૬, પૃં ૭૧૮)

૩ આં અભયદેવસૂરિ—નવાગીવૃત્તિઓમા, આં દેવપ્રભ 'મહા વીરચરિય' મા, આં ચક્રેશ્વર તથા આં વર્ધમાનસૂરિ પ્રતિમાલેખોમા પોતાને ચંદ્રકુલના, વડગચ્છના અને સુવિહિતશાખાના જણાવે છે, ત્યાર પટ્ટાવલીકારે તેમને ખરતરગચ્છના લખે છે અને આં જિનહસ તેા આં ઉદ્ધોતનમૂરિને પણ ખરતરગચ્છમા ગોઠવે છે

૪ નેમિકુમાર પોરવાલ સં ૧૧૩૮ ની 'વિલેસાવસ્ત્રમલાધ્ય' ની ટીકાની પુષ્પિકામા આં જિનવંશલને અને આં જિનવંશલ પોતાના 'પ્રશ્નોત્તરપષ્ટિશતક' તથા 'અજમત્તતિ'મા પોતાને આં જિનેશ્વરના શિષ્ય બતાવે છે વગી, સુવિહિત આં દેવમદ્ર તેમને સં ૧૬૧૭ મા આચાર્યપર આપે છે, ત્યારે આં અભયદેવમૂરિની પાટે તેઓના હાથે સ્થાપેના આં વર્ધમાનમૂરિ વિદ્યમાન હતા (પ્રકં ૩૬, પૃં ૭૧૩) એવે તેમની પાટે બીજા આચાર્યોની જડરત નહોતી છતાં પટ્ટાવલીકારે આં જિનવંશલને આં અભયદેવની પાટે ગોઠવે છે

૫ 'પ્રભાવકાન્તિ'ના ઉલેખથી અજ્ઞ છે કે, સુવિહિત માધુ પરપરા પ્રાચીન કાગથી આવુ હતી જ તે માધુઓનો મંત્ર પાળુમા પ્રવેશ થતો નહોતો આં જિનેશ્વર તથા આં જુદ્ધિસાગરે પાળુમા આવી વાદ વિવાદ કરીને નર્કી પરતુ પોતાના ત્યાગ, તપ અને જ્ઞાનના

સિધ્ધો જૈન પ્રથમાગાએ મં. ૨૦૧૩ માં 'ખરતરગચ્છ જુદ્ધ ગુર્જરાધી પ્રશસિત કરી છે જેમાં મં. ૧૩૦૫ની યુગપ્રધાનાચાર્ય' ૫ વધો અને મં. ૧૫૮૨ સપ્તમની 'દશાચાર્ય' પ્રત્યધાવણી' છપાતો છે

ઝોજસૂત્રી પાટણના રાજા તથા પ્રજાના દિલમાં સુવિહિત પરંપરાની પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી. માણ રાજા દુર્લભરાજે પણ શાસ્ત્રાર્થ કે તેન વિજયના કારણે નહીં, પરંતુ તેઓની પવિત્ર જીવનચર્યાના કારણે ચૈત્યવાસીઓને બહુમાનથી સમજાવી તેઓની સમ્મતિ મેળવી ઉપાશ્રય બનાવવાની આજ્ઞા આપી, (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૮૦) જ્યારે પટ્ટાવલીકારોએ આ પ્રસંગે શાસ્ત્રાર્થ કર્યાનું જણાવ્યું છે અને એ વિજયના ઉપલક્ષમાં ‘ખરતર’ ખિરુદ ગોઠવી દીધું છે.

૬. ઇતિહાસ કહે છે કે, પાટણમાં સં ૧૦૭૮ થી સં ૧૧૨૦ સુધી ભીમદેવ પહેલાનું રાજ્ય હતું, છતાં પટ્ટાવલીકારોએ સં ૧૦૮૦ માં રાજા દુર્લભની સલામાં શાસ્ત્રાર્થ તથા ખરતર ખિરુદને વર્ણવ્યાં છે.

૭. શ્રીનાહરજીની પદ્યપટ્ટાવલીમાં સં ૧૦૨૪ માં દુર્લભરાય સલામાં,^૧ વૃદ્ધાચાર્ય પટ્ટાવલીમાં સં ૧૦૨૪ માં દુર્લભરાજના રાજ્યમાં,^૨ પહેલી અઢારમી સદીની ગદ્યપટ્ટાવલીમાં સં ૧૦૮૦ માં દુર્લભરાજની સલામાં, ખીજી સં ૧૮૩૦ની મહોં ક્ષમાકેદયાણુની પટ્ટાવલીમાં સં ૧૦૮૦માં દુર્લભરાજની સલામાં, ત્રીજી સં ૧૬૮૦ની પટ્ટાવલીમાં પ્રાકૃત કવિતાના આધારે સં ૧૦૨૪ માં દુર્લભરાજની સલામાં,^૩ શ્રીયુત નાહટાજીના “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્યસંદોહ”ના પૃં ૪૫ માં ગાથા : ૧૪, ૧૫, ૧૬, માં સં ૧૨૦૪ માં દુર્લભરાજની સલામાં, સં ૧૨૦૭ માં ૮૪ વાદજય, ખરતર ખિરુદ, નાહરજીના ભંડારની પ્રતિમાં સં ૧૨૦૪ માં પાટણમાં ખરતર ખિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ છે. આ રીતે પટ્ટાવલીઓમાં મોટો વિસંવાદ છે. યુગપ્રધાના-ચાર્ય ગુર્વાવલીમાં આં જિનેશ્વરસૂરિને ખરતર ખિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

૧. વર્ષાન્ધિ-પક્ષાન્ન-શશિપ્રમાણે ભેમેડપિ યૈઃ સ્વરતરવિરુદઃ ॥૩૮॥

૨. દસસયચરવીસે વચ્છરે ॥

૩. દસસયચિહુવીસેહિ, નયર પાટળ અણહિલ્લપુરિ,
સુવિહિતસ્વરતરગચ્છવિરુદ ॥૧૧॥

૮ મં ૧૨૮૦ નો આખુરાસ, મં ૧૦૬૦ ની પ્રજધાવતી મં ૮૦૫ નો આં રાજગેખરનો પ્રજધકોશ, મં ૧૪૬૬ ની આં નિમ્બદરની ગુર્વાવલી, સં ૧૪૮૦ નો આં મોમસુદ્ધસૂરિનો અમુદ પ, મં ૧૬૨૨ નો પં કુવમાગરગણીનો ઉપદેશસાં વગેરે તિહામિક પ્રથોમા ઉચ્ચેખ છે કે, ચાર ગચ્છના આચાર્યોએ આખુ ૨૨ મં ૧૦૮૮ મા વિમલવસતિની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી (જૂઓ, ૧૦૩૫, પૃં ૧૮૩) ખરતરગચ્છીય મહોં જિનપાલગણી 'યુગ માનાચાર્ય ગુર્વાવલી' મા, આં જિનપ્રભસૂરિ 'વિવિધતીર્થકંપ' મા મલવસતિના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વર્ધમાનસૂરિને બતાવતા નથી, છતાં પટ્ટાવલીકારો તેના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વર્ધમાનસૂરિને કહે છે એ જ મીતે અચવગચ્છના પટ્ટાવલીકારો તેના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે વવલીગચ્છના આં સોમપ્રભસૂરિને બતાવે છે

૯ ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓમા ફલોધિતીર્થની પ્રતિષ્ઠા લાવકુત્ત ૧૧વી મહોં ક્ષમાકચ્ચાણે પર્વંથામા આં વાહિદેવસૂરિના વામ થી ફલોધિતીર્થની સ્થાપના જણાવી છે છતાં કોઈ કોઈ લેખક નો યશ ખરતરગચ્છને આપે છે

૧૦ આઈન ઈ અકખરી, બાદશાહી ફરમાનો, અકખર બાદશાહે ૦ જિનચંદ્રને આપેલુ સુલતાનનુ ફરમાન અને તત્કાલીન પ્રથોના ધારેનક્રી છે કે, પૂં આં જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિએ સમ્રાટ ખરને પ્રતિબોધ કર્યો અને હયાગ્રેમી બનાવ્યો, જ્યારે પટ્ટાવલીકારો આં જિનચંદ્રે સમ્રાટ અકખરને પ્રતિબોધ કર્યાનુ જણાવ્યું છે

૧૧ તુજકે જહાંગીરના ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, બાદશાહ જહાંગીર આં જિનચંદ્રના પટ્ટધર ઉપાં માનસિંહ (આં જિનસિંહ) ને નારાજ હતો અને તેથી તેણે આગરામા તેમના ચતિઓનો કાર બધ કરાવ્યો હતો (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, જહાંગીર) આં જિન , મહોં વિવેકહર્ષગણિ, પં મહાનંદ, પં પરમાનંદ વગેરેના યોગથી તે વિહાર ખુલ્લો કરાવ્યો હતો જ્યારે કોઈ કોઈ લેખક ૧૨ બધ કરાવ્યાનો દોષ બીજાઓ ઉપર ઓઢાડવા પ્રયત્ન કરે છે

૧૨. કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરીશ્ચરણ અને ગૂર્જરેશ્વર કુંભારપાલનું સ્વર્ગગમન સં ૧૨૨૯ માં થયું હતું. પટ્ટાવલીકારે સં ૧૧૭૮ થી ૧૨૩૧ સુધી તેઓની વિદ્યમાનતા બતાવે છે.

૧૩. સં ૧૬૯૦ ની ખરતરગચ્છીય પટ્ટાવલીમાં આં ઉદ્ધવોતન-સૂરિએ ગચ્છવર્ધક મુહૂર્તમાં આં વર્ધમાને જ આચાર્યપદ આપવાનું જણાવ્યું છે અને મંત્રી વિમલને મુપ્રભાત નામે પુત્ર હતો એમ બતાવ્યું છે. જ્યારે ખરતરગચ્છની બીજી પટ્ટાવલીઓ અને બીજા ગચ્છની વિભિન્ન પટ્ટાવલીઓમાં આં ઉદ્ધવોતનસૂરિએ આં સર્વદેવ વગેરે આઠ આચાર્યોને આચાર્યપદ આપવાનું અને મંત્રી વિમલ શાહને કોઈ સંતાન ન હોવાનું જણાવેલ છે.

૧૪. આં જિનદત્તસૂરિની સ્વર્ગવાસ તિથિ માટે પટ્ટાવલીઓમાં એકમત નથી.

આવી રીતે નાના મોટા ઘણા મતભેદો જિલા છે, એટલે સત્યતા તારવવામાં ઘણી જ કુશળતા રાખવી પડે તેમ છે. આ વિસંવાદો કેમ પડ્યા તે એક નાબુક પ્રશ્ન છે, છતાં ખરતરગચ્છીય મહોં યતિવર રામલાલજી ગણિની રચનામાંથી તે અંગે કંઈક ખુલાસો મળે છે. તેઓ ‘મહાજનવંશમુક્તાવલી’માં લખે છે—

ખિકાનેરના કુલગુરુ મહાત્મા અને વહીવંચાઓએ ખરતરગચ્છના આં જિનચંદ્રસૂરિનું સ્વાગત કર્યું નહીં, આથી ખરતરગચ્છના શ્રાવક ખિકાનેરના મંત્રી કર્મચંદ્ર બચાવતે તેઓની વહીઓ અને વંશાવલીઓનો બળબળરીથી વિનાશ કર્યો. તે પછીથી નવી વહીઓ, નવી વંશાવલીઓ અને નવી પટ્ટાવલીઓ તૈયાર કરાવી, વગેરે વગેરે.

આ વાત સાચી હોય તો સ્પષ્ટ છે કે, ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓ સત્યતા પર નહીં કિન્તુ ગચ્છરાગ પર નિર્ભર છે. આવી સ્થિતિમાં ખરતરગચ્છનો ઇતિહાસ લખવામાં બહુ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે—ગંભીર પરિશીલનની જરૂર છે.

ગચ્છસ્થાપક કોણ ?

કોણ ? એ જ મુખ્ય પ્રશ્ન છે. એનો નિર્ણય થતાં આમાંના ઘણા વિગતવાદોનો આપોઆપ નિકાલ આવી જાય તેમ છે, તો આપણે તેનો વિચાર કરીએ.

ખરતરગચ્છના આદિ આચાર્ય કોણ છે ? એની વિચારણામાં ૧-આં જિનેશ્વરસૂરિ સં ૧૦૮૦ અને ૨-આં જિનદત્તસૂરિ સં ૧૨૦૪, બંને આચાર્યોનાં નામો અપાય છે તો આપણે પહેલાં એ તપાસી લઈએ કે, ખરતરગચ્છની સંસ્કૃતિ એ બંનેમાંથી કોના તરફ વધુ ઢળે છે ?

(૧) ૫૦ સુભતિગણિએ ‘ગણધરસાર્ધશતક’ ની બૃહદ્વૃત્તિમાં આં જિનેશ્વરસૂરિનું ચરિત્ર દર્શાવ્યું છે તેમાં ખરતર ગિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

(૨) મહોં જિનપતિએ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી’ (ખરતર-ગચ્છ બૃહદ્ગુર્વાવલી) રચી છે, તેમાં આં જિનેશ્વરસૂરિને ખરતર ગિરુદ મળ્યાનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩) આં જિનેશ્વરની પરંપરાના સુવિધિત આં દેવલદ્ર, આં ચક્રેશ્વર, આં વર્ધમાન, આં પદ્મ, આં પદ્મપ્રભ વગેરે આચાર્યો શિલાલેખોમાં અને ગ્રંથોમાં પોતાને વડગચ્છના બતાવે છે જ્યારે આં જિનદત્તની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને ખરતરગચ્છના બતાવે છે.

(૪) આં જિનવલ્લભના શિષ્યો પોતાને ‘મધુકરગચ્છ’ ના બતાવે છે અને આં જિનદત્તની પરંપરાના આચાર્યો પોતાને ખરતર બતાવે છે.

(૫) આં જિનેશ્વરના શિષ્યો વડગચ્છની સામાચારીને વક્ષાદાર રહે છે. આં જિનદત્તના શિષ્યો ખરતરગચ્છની સામાચારીને વક્ષાદાર રહે છે.

(૬) ખરતરગચ્છવાળા આં જિનેશ્વરને નહીં કિન્તુ આં જિનદત્તસૂરિને જ દાદા (ગચ્છના આદિ પુરુષ) માને છે, તેમની મૂર્તિઓ તથા પગલાંની સ્થાપના કરે છે-પૂજા કરે છે, પ્રતિક્રમણમાં તેમની જ આરાધના કરે છે.

(૭) આં જિનેશ્વરજૈન શાસનના કલ્યાણની કામના કરે છે. આં જિનદત્ત વીરો અને યોગિનીઓ પાસે માત્ર ખરતરગચ્છને માટે જ વરદાન માગે છે.

(૮) આં જિનેશ્વરના અનુગામીઓ જૈન સંઘની રક્ષા અને ઉત્કર્ષ તથા જિનાલયો બનાવવા વગેરેને શાસનસેવા માને છે, જ્યારે આં જિનદત્તના અનુગામીઓ વિશેષતઃ ખરતરગચ્છની રક્ષા અને ઉત્કર્ષ તથા દાદાવાડી બનાવવી વગેરેને શાસનસેવા માને છે.

(૯) આં જિનેશ્વરના શિષ્યોએ કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિ અને પરમાર્હત કુમારપાલ મહારાજને ધર્મના સ્તંભ માન્યા છે, જ્યારે આં જિનદત્તના સંતાનીઓએ તેઓની વિરુદ્ધ કલમ ચલાવી છે.

(૧૦) ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે જૈન સંઘનું અને પાટણનું ઐક્ય જોખમાય નહીં એટલા ખાતર નવી સામાચારીવાળા જૈન ગચ્છોને શવટો આપ્યો હતો, ત્યારે આં જિનેશ્વરના શિષ્યો ગુજરાતમાં જ

૧. તતઃ શક્તિ મનસિ હેમાચાર્યો ન છોટ્યતિ, તદા હેમાચાર્યમગિની હેમશ્રી મહત્તરાડસ્તિ, તયોક્તમ્, ' છોટ્યન્તુ ', તૈરુક્તમ્, ' इदं लिखितमस्ति यः छोटयिष्यति तस्य जिनदत्तसूरीणामाज्ञाऽस्ति ' तेन वीमेमि । महत्तरयोक्तम्, को जिनदत्तः ? न कोऽपि भवदीयसमो गच्छाधिपः, अहं छोटयामि, कुमारपालेन दत्तम् । तथा छोटितमात्रे तत्कालं नेत्रद्वयं पतितम्, अन्धा जाता । पुस्तकं भाण्डागारे मुक्तम्, रात्रौ वह्निर्लग्नः । सर्वं पुस्तकं प्रज्वलितम् । तत् पुस्तकमाकाशमार्गेण बौद्धानां समीपे गतम् ।

(—સં ૧૬૯૦ સુધીની—સત્તરમી સદીની ખરતરગચ્છપદાવલી, થોડા ફેરફાર સાથે મહોં ક્ષમાકલ્યાણની ખરતરગચ્છપદાવલી) ખરતરગચ્છની ગઘ-પદાવલીઓમાં આં જિનદત્ત અને આં જિનેશ્વરની અને જોયા બતાવવા અને કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિ તેમજ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલને નીચા બતાવવા માટે આવી વાતો જોડી કાઢવામાં આવી છે. પરંતુ આં જિનેશ્વર ખીજનો સમય વિં સં ૧૨૭૮ થી ૧૩૩૧ છે. જ્યારે કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિ અને ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલનો સમય સં ૧૧૯૯ થી ૧૨૨૯ છે. આં જિનેશ્વરની નામ પણ કલ્પિત છે. આથી નક્કી છે કે પદાવલીકારોએ ઘણી નાઓ ગચ્છરાગથી ઊભી કરી છે.

રહ્યા હતા અને આં જિનદત્તનો પરિવાર સંં ૧૨૦૪ પછી ગુજરાતની બહાર વિચરતો હતો. આં જિનદત્ત ગુજરાત બહાર જ સ્વર્ગસ્થ થયા. તે પછી પણ વિમલવસહીનો હર્ણોદ્ધાર, લૂણવસહીની સ્થાપના, વસ્તુપાલનો સંઘ અને પ્રતિષ્ઠા, સત્રુજયનો મોટો હર્ણોદ્ધાર વગેરે ધર્મ-ઉત્સવોમાં એ પરિવારની ઉપસ્થિતિ મળતી નથી એ પણ એક સૂચક વસ્તુ છે.

(૧૧) આં જિનવલ્લભે ચિત્તોડ મંદિરની પ્રશસ્તિ અને પ્રશોત્તર પદ્ધિશતક તેમજ આં જિનદત્તસૂરિએ ‘ગણધરસાધ’શતક’ (ગાથા : ૭૬) વગેરેમાં આં જિનેશ્વરસૂરિનાં પ્રશંસાકાવ્યો રચ્યાં છે ખરાં, પરંતુ આં જિનેશ્વરસૂરિથી ખરતરગચ્છ નીકળ્યો એવો ઇશારો પણ કયો નથી. સુવિદિત આં દેવભદ્રસૂરિએ તેમના ‘મહાવીરચરિય’ માં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે, આં જિનેશ્વરથી ખરતરગચ્છ નહીં પરંતુ વિમલતર એટલે સુવિદિત શ્રમણ પરંપરા વાલી છે.

(૧૨) આં જિનદત્તસૂરિ સંં ૧૧૬૯ ની પહેલાંના કોઈ પણ અંધ કે શિલાલેખમાં આં જિનેશ્વરથી ખરતરગચ્છ નીકળ્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. તે પછીના અંધોમાં એવો ઉલ્લેખ થયો છે.

(૧૩) ઐતિહાસિક પ્રબંધકારો આં જિનેશ્વરને તેમજ આં અભયદેવને પ્રભાવક આચાર્યો માને છે. આં જિનવલ્લભ કે આં જિનદત્તને નહીં.

(૧૪) વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી અને બીજી પટ્ટાવલીઓમાં આં જિનેશ્વરસૂરિના ચરિત્ર અંગે મોટો મતભેદ છે.

આ અને આ બંધનાં બીજાં પ્રમાણોના આધારે નિર્વિવાદ માન્યું પડે છે કે, ખરતરગચ્છની સ્થાપનાનું શ્રેયઃ આં જિનેશ્વરને નહીં પરંતુ આં જિનદત્તસૂરિના ફાળે જાય છે. જો કે આં જિનવલ્લભે કડયાલુકની પ્રરૂપણા કરી અને આં જિનદત્ત તેમની પાટે બેઠા પરંતુ આં જિનદત્તે આં જિનવલ્લભની સામાચારીથી ભિન્ન સામા-

આરી રચી ખરતરગચ્છને જન્મ આપ્યો. ૧ આમ છતાં પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિતામણિ, પ્રબંધકોશ વગેરે ઐતિહાસિક ગ્રંથો, જે સર્વ-માન્ય પ્રભાવકોનાં ચરિત્રો છે, તેમાં આં જિનદત્તનો ઉલ્લેખ નથી. પરંતુ તેમનામાં એવું સામર્થ્ય હતું કે, તેમણે ઐત્યવાત્રીઓ સામે ટક્કર લીધી અને સં. ૧૨૦૪ માં એક સ્વતંત્ર બળવાન ગચ્છ સ્થાપન કર્યો. તેઓ ખરતરગચ્છના સર્વ પ્રથમ આચાર્ય હતા અને ખરતરગચ્છ પણ આજ સુધી તેમને જ વફાદાર રહ્યો છે. એ જ કારણ છે કે, ખરતરગચ્છીઓ તેમનાં મંદિરો બંધાવે છે, તેમની મૂર્તિઓ કે ચરણપાદુકાઓને પૂજે છે અને પ્રતિક્રમણમાં પણ તેમને જ અચૂક રીતે સંભારે છે. કહેવાની જરૂર નથી કે, ખરતરગચ્છ હશે ત્યાં સુધી આં જિનદત્તનું નામ પણ અમર રહેશે.

આં જિનદત્તસૂરિએ વિવિધ સ્થાનોમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે પ્રતિમાઓ કે પ્રતિમાલેખો આજે મળતા નથી. પરંતુ કેટલાંક ચતિઓએ ગુરુલક્ષિતી કે ગુરુલક્ષ્મી પાસેથી વધુ મકરાની રકમ મેળવવાની લાલચથી આવા પ્રતિમાલેખો કોતરાવ્યા છે. ત્રી કોઈ જાણે છે કે, ૫૦ કડ્યાણુવજિય ગણિએ જાહેર લેખો આપી આ પ્રતિમાલેખોનો બ્રમસ્ફોટ કર્યો છે—તેવા લેખો બનાવટી હોવાનું પુરવાર કર્યું છે.

(—આત્માનંદ પ્રકાશ)

આ જ રીતે કોઈ ચતિએ ૬૦ સં હેમચંદ્રસૂરિના નામના બનાવટી પ્રતિમાલેખો પણ કોતરાવ્યા છે. અમે આવા પ્રતિમાલેખો અબારીમાં મેળા હતા અને ત્યાંના શ્રીસંઘને સાદ્ જણાવ્યું હતું કે આ લેખો બનાવટી છે.

ખરતરગચ્છની પદ્માવલી—

આં જિનદત્તસૂરિ ઉપર મુજબ ખરતરગચ્છના આદિ પુરુષ છે

૧. આં જિનવદ્ધબત્તી સામાચારીમાં, સામાયિક તથા પૌષધમાં ધરિયાં-લી પછી કરેમિ ભંતેનું વિધાન છે. આં જિનદત્તની સામાચારીમાં સામાયિક તથા પૌષધમાં કરેમિ ભંતે પછી ધરિયાવહોનું વિધાન છે વગેરે તફાવત છે.

(જૂઓ, રૂપસ્લીયગચ્છ સામાચારી)

એટલે ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી તેમનાથી ગરૂ થાય છે.

ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી સામાન્ય રીતે બે જાતની મળે છે—

(૧) સત્તરમી સદી મુધોના પટ્ટાવલીકારોએ પોતાની પરંપરા ‘નંદીસૂત્ર’ના વાચકવંશ સાથે જોડી દીધી છે. મંભવ છે કે, તેમને પોતાની અખંડ ગુરુ-પરંપરાનું જ્ઞાન નહીં હોય.

(૨) ઓગણીસમી સદીના મહોદ્દ ક્ષમાકલ્યાણે આઠ મુનિ-મુદરસૂરિની ‘ગુર્વાવલી’ના આધારે ગુરુપરંપરા જોડી છે. આ પટ્ટાવલી વ્યવસ્થિત છે. તેથી ખરતરગચ્છમાં આજે તે પ્રામાણિક મનાય છે.

અહીં બંને જાતની પટ્ટાવલીઓ આપીએ છીએ—

ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલી પહેલી

૧. ભગવાન મહાવીરસ્વામી	૨. ગણધર મુધર્મસ્વામી
૩. આઠ જખૂસ્વામી	૪. આઠ પ્રભવસ્વામી
૫. આઠ શય્યભવ	૬. આઠ ચયોભદ્ર
૭. આઠ સભૂતિવિજય	૮. આઠ ભદ્રબાહુ
૯. આઠ સ્થૂલભદ્ર	૧૦. આઠ મહાગિરિ
૧૧. આઠ મુહુસ્તિસૂરિ	૧૨. આઠ વજ્રસ્વામી
૧૩. આઠ આયંસંકિત	૧૪. આઠ દુર્ણલિકાપુત્ર
૧૫. આઠ નદિ	૧૬. આઠ નાગ
૧૭. આઠ રેવતી	૧૮. આઠ સમિત
૧૯. આઠ પડિલ્લ	૨૦. આઠ હિમવાન
૨૧. આઠ નાગાર્જુન	૨૨. આઠ ગોવિંદ
૨૩. આઠ સભૂતિ	૨૪. આઠ લોહિત્ય
૨૫. આઠ પુષ્પગણિ	૨૬. આઠ ઉમાસ્વાતિ
૨૭. આઠ જિનભદ્ર	૨૮. આઠ વૃદ્ધવાદી
૨૯. આઠ સિદ્ધસેન	૩૦. આઠ હરિભદ્ર
૩૧. આઠ દેવ	૩૨. આઠ નેમિચંદ્ર
૩૩. આઠ ઉદ્ધોતન	૩૪. આઠ વર્ધમાન
૩૫. આઠ જિનેશ્વર, સ. ૧૦૨૪	૩૬. આઠ જિનચંદ્ર

૩૭. આં અભયદેવ	૩૮. આં જિનવલ્લભ
૩૯. આં જિનદત્ત	૪૦. આં જિનચંદ્ર
૪૧. આં જિનપતિ	૪૨. આં જિનેશ્વર
૪૩. આં જિનપ્રબોધ	૪૪. આં જિનચંદ્ર
૪૫. આં જિનકુશલ, સં ૦ ૧૩૯૦	૪૬. આં જિનપદ્મ
૪૭. આં જિનલખિધ	૪૮. આં જિનચંદ્ર
૪૯. આં જિનોદય	૫૦. આં જિનરાજ
૫૧. આં જિનભદ્ર	૫૨. આં જિનચંદ્ર
૫૩. આં જિનસમુદ્ર	૫૪. આં જિનહંસ, સં ૦ ૧૫૮૨
૫૫. આં જિનમાણિક્ય, સં ૦ ૧૫૮૨	

ખરતરગચ્છની પદ્ય-પટ્ટાવલીઓ અને કેટલીક ગદ્ય-પટ્ટાવલીઓમાં
કા ફેરફાર સાથે ઉપર મુજબનો પટ્ટાનુક્રમ મળે છે.

ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી બીજી

૩૯. આં જિનદત્તસૂરિ—

કલ્પદુર્ભરુમળહે સ જયતિ શ્રીજૈનદત્તો ગુરુઃ ॥ (—પટ્ટાવલી)
તેમનો સં ૦ ૧૧૩૨ માં ધંધૂકામાં જન્મ, સં ૦ ૧૧૪૧ માં દીક્ષા,
૧૧૬૬ માં ચિત્તોડમાં આચાર્યપદ, સં ૦ ૧૨૦૪ માં ગચ્છવ્યવસ્થા
સં ૦ ૧૨૧૧ ના અષાઠ સુદિ ૧૧ ના દિવસે અજમેરમાં સ્વર્ગ-
ન થયું.^૧

ધંધૂકાના વતની શેઠ વાછિગ (વિવિધ, વાચક) હુંબડની
વાહડદેવીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો અને તેનું નામ
મચંદ રાખ્યું. વાચક ધર્મદેવે (જયદેવે) સાધ્વીની પ્રેરણાથી

૧. શ્રીપૂરણચંદળ નાહરે પ્રકાશિત કરેલ ચારે પટ્ટાવલીઓમાં આં જિન-
સૂરિના પિતાનું નામ, દીક્ષાચુરનું નામ, આચાર્યપદતિથિ, મિકાનેરમાં દીક્ષા-
સંખ્યા, ૭ વ્યસન, ૭ વરદાન—વર દેનારા, નિષિદ્ધ વિહારક્ષેત્રો, ચમત્કારો
ઘણી બાબતોમાં એકમતતા નથી એટલે સત્ય શું અને કલ્પિત શું તેનો
યથા શંકે તેમ નથી.

બાલક સોમચંદ્રને ૯ વર્ષની વયે દીક્ષા આપી. મુનિ સોમચંદ્ર પહેલે દિવસે ગુરુભાઈ પંચ સર્વદેવગણ સાથે સ્થંડિલ ગયા અને ત્યાં તેણે ઘાસના તાવડ બિગેલા અંકુરાઓને ઉખેડી નાખ્યા. પંચ સર્વદેવે તેને કપડો આપતાં જણાવ્યું કે, આવું કરીશ તો તારો સાધુવેશ લઈ લઈશું. બાલ મુનિએ પોતાની બૂલની માફી ન માગતાં સામે કડક જવાબ વાળ્યો કે, ‘મારી ચોટલી લાવો અને તમારો વેશ લઈ લો.’ પંચ સર્વદેવે જોયું કે બાલક હાજરજવાળી છે. (—ગણધરસાધ્વંશતક-વૃત્તિ)

લાવડાગમ્મના આચાર્યે મુનિ સોમચંદ્રને પંજિકાનું જ્ઞાન આપ્યું. આં અશોકચંદ્રે વડી દીક્ષા આપી. આં હરિશ્ચંદ્રે સિદ્ધાંત અને મંત્રપાઠ શિખવ્યો.

આં દેવભદ્રે સં. ૧૧૭૬ માં ચિત્તોડમાં સુવિહિત આં જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય પંચ જિનવલ્લભને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમણે ૩૦ કથાવૃત્તની પ્રકૃપણા કરી હતી તે પછી તેઓ માત્ર ૩ મહિના જીવીને કાળધર્મ પામ્યા હતા.

તેમને જિનશેખર વગેરે શિષ્યો હતા, પણ તે મધુર સ્વભાવના હશે, ગુરુની કુંજેશને વેગ આપે એવા નહીં હોય એટલે આં જિનવલ્લભની પાટે કોણ બેસે એ પ્રશ્ન બિલો થયો. ઇરમિયાન મુનિ સોમચંદ્ર વિહાર કરી ચિત્તોડ આવ્યા. તેમને પાટે બેસાડવાની વાત ચાલી, પરંતુ આચાર્યના શિષ્યોને બહલે બીજાને પાટે બેસાડવાનો પ્રશ્ન વિકટ હતો. ઝગડો થઈ જવાનો ભય પણ હતો. આચાર્યપદવી માટે ત્રણ સુહૃતો લેવાયાં હતાં, એમાં જેમ વિલંબ થાય તેમ લાભ હતો. અંતે સુવિહિત આં દેવભદ્રે ત્રીજા સુહૃતમાં સં. ૧૧૬૯માં વૈશાખ વદિ ૬ (વૈશાખ સુદિ ૧, વૈશાખ સુદિ ૧૦)ની સાંજે સધ્યા સમયે ગોરજ લગ્નમાં મુનિ સોમચંદ્રને આં જિનદત્તસૂરિ નામ આપી આં જિનવલ્લભની પાટે સ્થાપન કર્યા. ‘વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી’માં લખ્યું છે કે, ‘આચાર્યપદ જલોરમાં બીજા સુહૃતમાં થયું હતું.’ તેમનો રંગ કાળો હતો અને શરીર ઠીંગણું હતું.

એક દિવસે આં જિનદત્તે કડક હાથે કામ લીધું, એટલે ઉપ-

સ્થિત આચાર્યોએ તેમને ગચ્છ બહાર કર્યા અને આં જિનવદ્દલભના શિષ્યોએ તેમને અમાન્ય રાખી પંચ જિનશેખરને આચાર્ય બનાવી સ્વતંત્ર સંઘાડો ચલાવ્યો, જે ‘મધુકરગચ્છ’ નામથી બહાર થયો.

આં જિનદત્ત જ્યોતિષના અભ્યાસી હતા. તેમણે હિંમત ન હારતાં ઉત્તરમાં વિહાર લાંબાવ્યો. સં. ૧૧૭૦ માં નાગોરમાં પ્રવેશ કર્યો. અહીં ધનદેવ નામે શેઠ રહેતો હતો. તે આં જિનવદ્દલભનો ભક્ત હતો. તેણે ભંડ નેમિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું હતું. તેણે આં જિનદત્તને “આયતન, અનાયતન, વિધિમંદિર, અવિધિમંદિર વગેરે ચર્ચાઓ” તથા દેવા વિનંતિ કરી હતી, પણ આચાર્યશ્રીએ તેનો આદર ન કર્યો. આચાર્યે બિઠાનેર જઈ શાંતિસ્તોત્ર પાઠથી મરકીનો ઉપદ્રવ દૂર કરાવ્યો. આથી તેમને બિઠાનેરમાંથી ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓનો લાભ થયો.^૧ તેમણે નારનોલની એક બાલવિધવાને ચૈત્યવાસી સાધ્વીઓની શિષ્યા બનાવી હતી, તેને નવી બનેલી સાધ્વીઓ સોંપી અને તેને મહત્તરાપદ આપ્યું. ઘણા ચૈત્યવાસી યતિઓને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા. તેમણે મુલતાન જઈ ત્યાંના ચૈત્યવાસીઓને પોતાના શ્રાવક બનાવ્યા. તેમને સંપન્ન બનાવવા માટે મકરાણામાં સાતે શુદ્ધિથી શુભ લગ્નમાં એક પવિત્ર જિનપ્રતિમા તૈયાર કરાવી, પણ તેને મુલતાન લાવતાં વચમાં નાગોરમાં જ એક ચૈત્યવાસી આચાર્યે તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી નાખી. આથી મુલતાનનો લાભ નાગોરને મળ્યો. વળી, તેમણે શ્રાવકોને ભટનેરાના દેરાસરની માણિ-ભદ્ર ચક્ષુની પ્રતિમા લાવવા માટે મોકલ્યા. મુલતાની શ્રાવકો એ પ્રતિમાને ચોરી લાવ્યા, પણ તે પ્રતિમા પંજાબની નદીઓમાં જ રહી ગઈ. આં જિનદત્તે મુલતાનથી ત્યાં જઈ પાંચ નદીઓના કિનારે માણિભદ્ર ચક્ષુ, મુસલમાની પાંચ પીરો, સોમ વ્યંતર અને સીલેમા પહાડીનો ખોડિયો ક્ષેત્રપાલ (ખોડિયો હનુમાન) વગેરે દેવોની સાધના

૧. આ દીક્ષિતોની સંખ્યા ચારે પટ્ટાવલીઓમાં જુદી જુદી બતાવી છે.

A અક્ષસપ્તગુણિત-૭૫, B ૫૦૦ સાધુ, C ૫૦૦ સાધુ અને ૭૦૦ સાધ્વીઓ

D ૫૦૦ સાધુ અને ૩૦૦ સાધ્વીઓ.

કરી અને તે પછી ૬૪ ભોગણીઓને પણ સાધી હતી.

ખરતરગચ્છની પદ્માવલીઓમાં આ પીર-સાધના અને બીજી ચમત્કારની વાતો ઘણા વિસ્તારથી આપી છે, જેમાં વાયડગચ્છના આઠ જીવદેવસૂરિ અને મરેલી ગાયની ઘટના (પ્રકૃ ૩૪, પૃ ૫૪૬ થી ૫૫૬) તેમજ દાદા ધર્મદોષસૂરિ અને માપના ઝેરની ઘટના (પ્રકૃ ૪૬) વગેરે જેવા ચમત્કારો પણ મામેલ છે. એકંદરે તેમને મોટા ચમત્કારી પુરુષ તરીકે વર્ણવેલા છે.

આઠ જિનહત્તસૂરિ સં ૧૨૦૪માં પાટણમાં હતા ત્યારે એક ધનિકની સ્ત્રીએ જિનમંદિરમાં આશાતના કરી આચાર્યશ્રીએ તે માટે સખત હાથે કામ લીધું અને સાથોસાથ સ્ત્રીઓને માટે જિનપૂજનો સર્વથા નિયેધ કર્યો. આ ઘટનાથી પાટણના સંઘમાં મોટો ખળભળાટ મચી ગયો. આચાર્યશ્રી તરત જ અગમચેતી વાપરીને ત્યાંથી નીકળી ગયા અને ઔદિકી વિધાના બળે એકદમ ભલેર પહોંચી ગયા.^૧

એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે, ગૂર્જરેશ્વર મહારાજા કુમારપાલે પાટણના જૈન સંઘની-મહાજનની અને પાટણના રાજ્યની એકતા જોખ માય નહીં એટલા માટે નવી સામાચારીવાળા જૈન ગચ્છોને દેશવટો આપ્યો હતો. પાટણમાં પ્રવેશ તથા વસવાટ નિવાર્યો હતો. આથી પાટણના સંઘમાં શાંતિ પથરાઈ ગઈ.^૨

(૧) મહોઠ જિનપાલની 'યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી'ના ઉલ્લેખથી સમજાય છે કે, આઠ જિનહત્તસૂરિ ગુજરાતથી બહાર ગયા તે પછી

૧ વેદાન્તરાજકાલ (૧૨૦૪) ઔદિકમઘ-ઔદિકપક્ષ ।

(-રાજગચ્છપદ્માવલી, કકુઆમતપદ્માવલી-નિરિધગચ્છ પદ્માવલીસમૃદ્ધ)

૨ ખરતરગચ્છની પદ્માવલીમાં કં ૨૦ આઠ હેમચંદ્રસૂરિ તથા ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના વિરોધમાં બહી કનમ ચલાવી, તેનું આ જ કારણ હશે એ ગચ્છોનો વિદાર તેરમી સદીમાં ગુજનાતમાં મળતો નથી, તેનું પણ આ જ કારણ હશે. અચવગચ્છની પદ્માવલીમાં જણાવ્યું છે કે, આઠ જર્વાસિદ્ધ મહારાજા કુમારપાલની સમ્મતિ મેળવી પાટણમાં રહ્યા હતા

(-જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૬૫)

કેલવહેલાં આં જિનપતિ સંઘ સાથે ગુજરાતમાં તીર્થયાત્રા
દે આવ્યા પણ તેમણે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી નહીં; કેવલ
રનાર તેમજ ખંભાતની યાત્રા કરી હતી. આ યાત્રાવર્ણનમાં
૦ અકલકે મારવો લોકોડતિસ્થૂલમાપી (૫૦ ૩૬); આં તિલકપ્રભે
રાત્રાયાં ત્વં સિંહ ઇવ (૫૦ ૩૮); સાધુ ક્ષેમંધરે ગૂર્જરાત્રામય્યે ભવતઃ
પિ ૧ (૫૦ ૩૯) વગેરે જે શબ્દો વાપર્યા છે તેથી સ્પષ્ટ થાય
કે, ત્યારે ગુજરાતના જૈનોને માટે ખરતરગચ્છ અપરિચિત ગચ્છ
1 બની ગયો હતો. આં જિનપતિ પછી જનતાને નવેસરથી
તરગચ્છ મળ્યો. ત્યાં સુધી તે દેશવટાની સ્થિતિમાં હોય એમ
છે.

આં જિનદત્તસૂરિ ગુજરાત બહાર ગયા પણ તેઓ કાર્યક્ષમ
થી તેમણે સં ૧૨૦૪ માં આં જિનવલ્લભે પ્રરૂપેલાં છ કલ્યા-
, સ્ત્રીને જિનપૂજનો નિષેધ વગેરે માન્યતાઓને પ્રધાનતા આપી,
નિયમો બાંધી સ્વતંત્ર ખરતરગચ્છ ચલાવ્યો અને તે દિવસથી

૧. ભાડાશાસ્ત્રિક ગ્રંથો—કપટવહુલા ગૂર્જરાત્રા 1 કાર્પટિકગૂર્જરલોક...
(૫૦ ૪૩)

૨. અંચલગચ્છના આં મહેંદ્રસૂરિલખે છે કે, અં જિનવલ્લભે ૬,
જિનદત્તે ૨૫, આં જિનચંદ્રે ૩, આં જિનપતિએ ૭ જેટલી નવી
ઓ ચલાવી, જેમાં છદ્દે કલ્યાણક, સ્ત્રીને પૂજનો નિષેધ, મંદિરમાં યુવાન
ના નાચનો નિષેધ, શ્રાવકની પ્રતિમાઓ બનાવવાનો નિષેધ, પોતાને યુગ-
પચીસમો તીર્થંકર, ત્રિભુવનગુરુ વગેરે મતાવવા, ગુરુ પ્રતિમાનો પ્રચાર,
દ્રવ્યની વ્યવસ્થા, બીજા ગચ્છવાળાની કન્યા લેવા દેવાનો મનાઈ,
કુત્રનિર્માલ્ય નહો, ૩ નવકાર અને ૩ કરમિજાતેથી સામાયિક ઉચ્ચરવું,
ત્વં વિચ્છેદ, દેવાનો કુત્રકુરી પદ, સાધુ-ઉપધિ મર્યાદા વિચ્છેદ, દેહવસ્ત્રની
વગેરે.
(—શતપદી ૫૬ : ૧૦૭)

આ ખરતરગચ્છની જેમ સં ૧૩૦૮ માં ઉપકેશગચ્છની ખરા તપા
નામની શાખાનીકળી હતી. (—આજુ પ્રાચીન લેખસંદોહ લે ૦ : નં ૬૦)

કંપકેશગચ્છના ચૈત્યવામીઓનું નામ કોમલગચ્છ (કંવલાગચ્છ) પડ્યું.^૧

જેમ બૌદ્ધોને ભારત છોડ્યા પછી વધુ લાભ થયો તેમ આં જિનદત્તસૂરિને ગુજરાત છોડ્યા પછી વધુ લાભ મળ્યો. તેઓ મારવાડના તો કલ્પવૃક્ષ તરીકે જાહેર થયા.^૨

તેમણે ખરતરગચ્છને સ્વતંત્ર સામાચારી આપી છે, જેના કેટલાંકો નિયમો નીચે મુજબ છે—

૭૦ મહાવીરનાં ૭ કન્યાલોક માનવાં, પાંચ નદીની સાધના કરવી, આચાર્ય સિવાય બીજો કોઈ તીર્થંકરની પ્રતિષ્ઠા ન કરે. સ્ત્રી પૂજા ન કરે, દેરાસરમાં નર્તકી નાચે નહીં, ચતુષ્પર્વી સિવાયના દિવસોમાં પૌષ્ઠ થાય નહીં, પૌષ્ઠમાં આહાર લેવાય નહીં, આયંબિલમાં બેઠી વધુ ચીજોનો ઉપયોગ ન થાય.

સામાયિકમાં ૩ કરોમિ મંત્રો બોલવાં અને તે પછી ફરિયાવહી સૂત્ર પાઠ બોલવો.

તિથિ વધે તો પહેલી તિથિને માનવી, ચૌદશ ઘટે તો પૂનમે પાખી કરવી, શ્રાવણ વધે તો બીજા શ્રાવણમાં સંવત્સરી કરવી. ભાદરવો વધે તો પહેલા ભાદરવામાં સંવત્સરી કરવી વગેરે.

(—ઉત્તરોત્તરદ્વાદશનકુલક, ગાથા : ૧૮, સ્વોપસ અવસૂરિ)

આં જિનદત્તે પાંચ નદીના પીરોને—દેવોને ખરતરગચ્છના અધિષ્ઠાયક બનાવ્યા. તેઓને સાત વચનો આપ્યાં અને તેઓની પાસેથી

૧. વિં ૯૦ ૧૨૦૪ વર્ષે પત્તને પૌષ્ઠસાલિવનવાસિનોર્વિવાદ. કલ્પગચ્છઃ
ખરતરગચ્છએતિ નામની અમૂતામ્ ।

(—પૂરણ્યંદ્ર નાદર સંગૃહીત પટ્ટાવલી, જૈન સ્વેર્ગાગર કો-ફર-સ હેરફડ,
પુસ્તક : ૧૪, અંક. ૪, ૫, ૬, પાનું ૧૬૩; પટ્ટાવલી સમુચ્ચય,
ભા. ૧, પૃ. ૫૬.)

૨. કલ્પદુર્મદમણ્ડલે સ જવતિ શ્રીજૈનદત્તો ગુરુઃ ।

મહસ્થલીકલ્પતરુ સ જીયાદ્ ગુણધવાના જિનદત્તસૂરિઃ ॥૫૧॥

—ટીકાઆચાર્યનાંધાવલી

સાત વરદાન લીધાં,^૧ તે આ પ્રમાણે છે—

સાત વચનો—

- (૧) ગચ્છપતિ સિંધમાં જાય તો પાંચ નદીને સાધે.
- (૨) ગચ્છપતિ હમેશાં ૨૦૦ (૧૦૦૦) સૂરિમંત્રનો જાપ કરે.
- (૩) ગચ્છનો સાધુ હમેશાં ૩૦૦ (૨૦૦૦) નવકાર ગણે.
- (૪) ખરતરગચ્છીય શ્રાવક હમેશાં સાત સ્મરણનો પાઠ કરે.
(શ્રાવિકા ત્રિશતી ફેરવે)
- (૫) શ્રાવક પ્રતિધર ૧ (૨) ખીચડીની માળા ફેરવે.
- (૬) શ્રાવક દર મહિને બે આયંબિલ કરે.
- (૭) ગચ્છપતિ (સાધુ) હમેશાં એકાસણું કરે.

સાત વરદાનો—

- (૧) દરેક ગામમાં ખરતરગચ્છનો એક શ્રાવક દીપતો થાય.
- (૨) ખરતરગચ્છનો શ્રાવક ગરીબ ન રહે.
- (૩) સંઘમાં કુમરણુ ન થાય. (સાધુ-સાધ્વી સાપથી મરે નહીં.)
- (૪) ગચ્છની બ્રહ્મચારિણી સાધ્વીને ઋતુધર્મ આવે નહીં.
- (૫) ગચ્છનો શ્રાવક સિંધમાં જાય તો ધનવાન થઈને આવે.
- (૬) સંઘમાં કોઈને શાકિની છળે નહીં.
- (૭) ‘જિનદત્ત’ નામથી વીજળી ન પડે.

સં ૧૬૭૪ ની પટ્ટાવલીમાં માણિભદ્રનાં પાંચ વરદાનો ઉપર મુજબ બતાવ્યાં છે, તેમજ જોગણીનાં બીજાં સાત વરદાનો પણ

૧. ‘વૃક્ષાચાર્ય’ પ્રમંધાવલી ‘માં લખ્યું છે કે, કચ્ચોલાચાર્યના જીવ પાસેથી સાત વરદાન મળ્યાં. જે આ વરદાનોથી જિનન છે.

‘પદ્મ-પટ્ટાવલી’માં સોમદેવે એક જ વરદાન આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે. પછીની ગદ્ય પટ્ટાવલીઓમાં વરદાતા અને વરદાનોની સંખ્યામાં વધારો થયેલો જોવાય છે.

ઉપર્યુક્ત વચનો અને વરદાનોનું બહુધા પાલન થયું નથી. ચોથું વરદાન લેવાનો કે દેવાનો શો હેતુ છે તે સમજાવું નથી. શીવપાલનની આવી વિચિત્ર કસોટી તો ન જ હોય.

‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’માં વરદાનનો ઈશારો સરખો નથી.

દર્શાવ્યાં છે; જેમાં ખરતરગચ્છનો સાધુ પ્રાયઃ મૂર્ખ ન રહે, વચન-સિદ્ધિવાળો બને; સાધ્વી ઋતુમતી ન થાય અને દિલ્હીથી ઉપર-આગળ ગયેલો શ્રાવક ધનવાન બને વગેરે વરદાનોની નોંધ છે.

આં જિનદત્તસૂરિએ એ પણ અભિવચન આપ્યું છે કે, “ખરતર-ગચ્છનો આચાર્ય દિલ્હી, અજમેર, લઝવ, ઉજ્જૈન, મુલતાન, ઉચ્ચનગર અને લાહોર એ સાત નગરોમાં જાય નહીં. ખાસ કારણે ત્યાં જાય તો રાતવાસો કરે નહીં, આહાર કરે નહીં.” સંભવ છે કે તે સમયે તે તે નગરોમાં ખીજા ગચ્છોનું જોર વધુ હોય.

આં જિનદત્તે સં ૧૨૧૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ બિકા-નેશમાં આં જિનચંદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યાં. ખરતરગચ્છમાં આચાર્યોના નામ પહેલાં ‘જિન’ શબ્દ જોડવાનું ત્યારથી ચાલુ થયું છે. તેમણે ૧૦ વાચનાચાર્ય અને ૫ મહત્તરાઓ બનાવી હતી. તેમણે જૈત્યવાસી અને માહેશ્વરીઓને પોતાના જૈન બનાવ્યા હતા.

અર્થો—

તેમણે રચેલા અર્થો નીચે મુજબ જાણવામાં આવ્યા છે—

૧. ગણધરસાધર્મશતક, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦ (પાત્રીશ આચાર્યો-ની સ્તુતિ)

૨. સહોહહોલાવલી, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦

૩. ગણધરસંપ્રતિ, પ્રાં ગાથા : ૭૦

૪. સર્વાધિષ્ઠાયિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૨૬

૫. સુગુરુપારતંત્ર્ય, પ્રાં ગાથા : ૨૧

૬. વિધ્નવિનાશિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૧૪

૭. વ્યવસ્થાકુલક, પ્રાં ગાથા : ૬૨

૮. જૈત્યવંદનકુલક, પ્રાં ગાથા : ૨૯

૯. પ્રાકૃતવિશિકા

૧૦. ઉપદેશરસાયન, અપભ્રંશ શ્લોક ૮૦

૧૧. કાલસ્વરૂપ, અપભ્રંશ શ્લોક ૩૨

૧૨. ચર્યારી, અપં ૨૨૧૦ ૪૭.^૧

એમના ઉપદેશથી તહનગઢનો રાજા કુમારપાલ ચાલુક (સં ૧૨૧૦ થી ૧૨૫૨) જેન બન્યો હતો. (—ભારતીયવિદ્યા, ભા ૨, અંક : ૧)

આ આચાર્યના સમયમાં સં ૧૧૬૬ થી ‘ મધુકરગચ્છ ’ નીકળ્યો અને તેમાંથી આં અભયદેવના સમયે ‘ રુદ્રપદ્મીગચ્છ ’ નીકળ્યો.

‘ યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી ’માં તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૨૧૧ના અષાઢ વદિ ૧૧ ના રોજ થયો એમ જણાવ્યું છે.

આં જિનદત્તસૂરિ ખરતરગચ્છના સ્થાપક, શાસક, પ્રથમ આચાર્ય, કાર્યક્ષમ ગચ્છનાયક અને દાદા હતા. તેઓ સં ૧૨૧૧ ના અષાઢ સુદિ ૧૧ ના દિવસે અજમેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા. શ્રાવકોએ તે સ્થાને સમાધિસ્તૂપ બનાવ્યો, જેની પ્રતિષ્ઠા સં ૧૨૨૧ માં આં જિનચંદ્રસૂરિએ કરી હતી. આં જિનપતિસૂરિએ સં ૧૨૩૫ માં અજમેરમાં ચોમાસુ કર્યું અને આં જિનદત્તસૂરિના સ્તૂપની મોટા મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી.

તેમના અગ્નિસંસ્કારનું અસલ સ્થાન ભૂલાઈ જવાથી અજમેરના જેનોએ ખીજે સ્થાને ભં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર તથા દાદાવાડી બનાવ્યાં છે, જે આજે વિદ્યમાન છે.

૪૦. મણિધારી જિનચંદ્ર—તેમનો સં ૧૧૬૭ ના ભાદરવા સુદિ ૮ ના રોજ જન્મ, સં ૧૨૧૮ ના ફાગણ વદિ ૮ ના રોજ અજમેરમાં (દિલ્લીમાં) દીક્ષા, સં ૧૨૧૧ (૧૨૦૫?)ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ બિકાનેરમાં આચાર્યપદ અને સં ૧૨૨૩ ના ખીજા

૧. આં જિનકુશલે સં ૧૩૮૩ માં ચૈત્યપદનકુલકની વૃત્તિ ૪૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણ રચી. પં સુમતિગણિએ ગણધરસાધર્શતકની જલ્દવૃત્તિ સં ૧૨૬૫ ની પં કનકચંદ્રગણિકૃત જલ્દવૃત્તિ, આં જિનેશ્વર શિષ્ય ઉપાં પદ્મ-મંદિરે લઘુવૃત્તિ ગ્રં : ૨૩૮૦, પં. ચારિત્રસિંહે ‘ અંતર્ગત પ્રકરણ ’ રચ્યું છે. ઉપાં જિનપાલે સં ૧૨૬૪ માં ચર્યારીની વૃત્તિ, સં ૧૨૬૨ માં ઉપદેશ-રસાયનની વૃત્તિ, ઉપાં સુરપ્રભે ‘ કાલસ્વરૂપ ’ની વૃત્તિ અને પં પ્રબોધચંદ્રે સં ૧૩૨૦ માં સંદેહદોષાવલીની જલ્દવૃત્તિ રચી છે.

દર્શાવ્યાં છે; જેમાં ખરતરગચ્છનો સાધુ પ્રાચ્યઃ મૂર્ખ ન રહે, વચન-સિદ્ધિવાળો બને; સાધ્વી ઋતુમતી ન ધાય અને દિલ્હીથી ઉપર-આગળ ગયેલો શ્રાવક ધનવાન બને વગેરે વરદાનોની નોંધ છે.

આં જિનદત્તસૂરિએ એ પણ અભિવચન આપ્યું છે કે, “ખરતર-ગચ્છનો આચાર્ય દિલ્હી, અજમેર, ભરૂચ, ઉત્તરજૈન, મુલતાન, ઉચ્ચનગર અને લાહોર એ સાત નગરોમાં જાય નહીં. ખાત્ર કારણે ત્યાં જાય તો રાતવાસો કરે નહીં, આહાર કરે નહીં.” સંભવ છે કે તે સમયે તે તે નગરોમાં બીજા ગચ્છોનું જોર વધુ હોય.

આં જિનદત્તે સં. ૧૨૧૧ ના વૈશાખ મુદિ ૬ ના રોજ બિકા-નેરમાં આં જિનચંદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યાં. ખરતરગચ્છમાં આચાર્યોના નામ પહેલાં ‘જિન’ શબ્દ જોડવાનું ત્યારથી ચાલુ થયું છે. તેમણે ૧૦ વાચનાચાર્ય અને ૫ મહત્તરાઓ બનાવી હતી. તેમણે ચૈત્યવાસી અને માહેશ્વરીઓને પોતાના જૈન બનાવ્યા હતા.

અર્થે—

તેમણે રચેલા અર્થે નીચે મુજબ જાણવામાં આવ્યા છે—

૧. ગણધરસાર્ધશતક, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦ (પાંત્રીશ આચાર્યો-ની સ્તુતિ)

૨. સ્વદોહદોલાવલી, પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫૦

૩. ગણધરસપ્તતિ, પ્રાં ગાથા : ૭૦

૪. સર્વાધિષ્ઠાયિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૨૬

૫. સુગુરુપારત્રય, પ્રાં ગાથા : ૨૧

૬. વિધ્નવિનાશિસ્તોત્ર, પ્રાં ગાથા : ૧૪

૭. વ્યવસ્થાકુલક, પ્રાં ગાથા : ૬૨

૮. ચૈત્યવંદનકુલક, પ્રાં ગાથા : ૨૯

૯. પ્રાકૃતવિશિકા

૧૦. ઉપદેશરસાયન, અપભ્રંશ શ્લોક ૮૦

૧૧. કાલસ્વરૂપ, અપં શ્લોક ૩૨

૧૨. ચર્યરી, અપં ૧૨૧૦ ૪૭.૧

એમના ઉપદેશથી તહનગદનો રાજા કુમારપાલ યાદવ (સં ૧૨૧૦ થી ૧૨૫૨) જૈન બન્યો હતો. (-ભારતીયવિદ્યા, ભા ૨, અંક : ૧)

આ આચાર્યના સમયમાં સં ૧૧૬૬ થી 'મધુકરગચ્છ' નીકળ્યો અને તેમાંથી આં અભયદેવના સમયે 'રુદ્રપટ્ટીગચ્છ' નીકળ્યો.

'યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી'માં તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૨૧૧ના અપાઠ વદિ ૧૧ ના રોજ થયો એમ જણાવ્યું છે.

આં જિનદત્તસૂરિ ખરતરગચ્છના સ્થાપક, શાસક, પ્રથમ આચાર્ય, કાર્યક્ષમ ગચ્છનાયક અને દાદા હતા. તેઓ સં ૧૨૧૧ ના અપાઠ સુદિ ૧૧ ના દિવસે અજમેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા. શ્રાવકોએ તે સ્થાને સમાધિસ્તૂપ બનાવ્યો, જેની પ્રતિષ્ઠા સં ૧૨૨૧ માં આં જિનચંદ્રસૂરિએ કરી હતી. આં જિનપતિસૂરિએ સં ૧૨૩૫ માં અજમેરમાં ચોમાસુ કર્યું અને આં જિનદત્તસૂરિના સ્તૂપની મોટા મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી.

તેમના અગ્નિસંસ્કારનું અસલ સ્થાન ભૂલાઈ જવાથી અજમેરના જૈનોએ ખીજે સ્થાને ભં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર તથા દાદાવાડી બનાવ્યાં છે, જે આજે વિદ્યમાન છે.

૪૦. મણિધારી જિનચંદ્ર—તેમનો સં ૧૧૬૭ ના ભાદરવા સુદિ ૮ ના રોજ જન્મ, સં ૧૨૧૮ ના ફાગણ વદિ ૮ ના રોજ અજમેરમાં (દિલ્લીમાં) દીક્ષા, સં ૧૨૧૧ (૧૨૦૫?)ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ બિકાનેરમાં આચાર્યપદ અને સં ૧૨૨૩ ના ખીજ

૧. આં જિનકુશલે સં ૧૩૮૩ માં ચૈત્રપદનકુલની વૃત્તિ ૪૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણ રચી. પં સુમતિગણિએ ગણધરસાધનકની જલદવૃત્તિ સં ૧૨૬૫ ની પં કનકચંદ્રગણિકા જલદવૃત્તિ, આં જિનેશ્વર શિષ્ય ઉપાં પદ્મ-મંદિરે લઘુવૃત્તિ ગ્રં : ૨૩૮૦, પં. ચારિત્રસિંહે 'અંતર્ગત પ્રકરણ' રચ્યું છે. ઉપાં જિનપાલે સં ૧૨૬૪ માં ચર્યરીની વૃત્તિ, સં ૧૨૬૨ માં ઉપદેશ-રસાયનની વૃત્તિ, ઉપાં સુરપ્રભે 'કાલસ્વરૂપ'ની વૃત્તિ અને પં પ્રજોધર્યંત્રે સં ૧૩૨૦ માં સંદેહદોલાવલીની જલદવૃત્તિ રચી છે.

ભાદરવા વદિ ૧૪ ના રોજ દિલ્હીમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમના પિતાનું નામ રાસલ અને માતાનું નામ દેવલુદેવી હતું તેમને આં જિનદત્તે પોતાના હાથે આચાર્યપદવી આપી પોતાની પાટે ધ્યાનથી હતા તેમણે જોડિયા ક્ષેત્રપાલની માધના કરી હતી તેમણે પૂર્વદેશની યાત્રા કરી પાછા ફરતા રાજ મહનપાલની વિનયિથી ગુરુદેવનું અભિવચન તોડી દિલ્હીમાં ચોમાસુ કર્યું અને (યોગિની ના છવથી) ત્યાં જ તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે અતિબલ નામે અધિષ્ઠાયક સ્થાપ્યો હતો. તેમના પોતાના કપાળમાં મળિ હતો કોઈ આવકની ગફલતથી એક વિદ્યા સિદ્ધ થોળી તેમનો મળિ ઉપાડી ગયો તેમની માડવી મુકરર સ્થાને ન પહોંચતા વચમાં મરઘામાં (મસાણમાં) ઉતારવાથી વચમાં જ રહી એટલે આવકોએ તેમનો ત્યાં જ અગ્નિસસ્કાર કર્યો અને તે સ્થાને સ્તૂપ બનાવ્યો. જોડિયા ક્ષેત્રપાલ ત્યાં પરચા પૂરતો હતો. પાછળથી સ્તૂપની ચરણપાડુકા મુસલમાનોએ ઉપાડીને ફેંકી દીધી અને ત્યાં ખાડો બનાવી મૂક્યો છે, તેની પૂજા ભક્તો કરે છે આ સ્તૂપ ખરતરગચ્છમાં ચમત્કારી મનાય છે સં ૨૦૧૩ ના આસો વદિ ૧૧ ને શનિવાર તાં ૧૬-૧૦-૧૫૭ અને આં ૧૦ અમાસ બુધવાર તાં ૨૩-૧૦-૧૫૭ના રોજ ત્યાં ચોરી થઈ ત્યારથી ચમત્કાર મનાતો નથી.

એ સમયથી ખરતરગચ્છમાં ફરેક ચોથી પાટે ‘જિનચંદ્રસૂરિ’ નામ રાખવાનો પ્રચાર શરૂ થયો છે.

તેમના શિષ્ય ઉપાં જિનમતે સં ૧૨૧૫ માં ‘રાક્ષસકાવ્ય’ની ટીકા રચી છે તેમણે આં જિનપતિને ઉપાં પદ્મમલ સાથેના ‘ગુરુકાવ્યાબ્દક’ના શાસ્ત્રાર્થમાં બહુ મદદ કરી હતી ઉપાં જિન મતનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૨૪૨ માં થયો હતો.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૨૩૫, પૃં ૧૪૩, ક્રમાંક ૨૩૮)

૧ જોડિયાક્ષેત્રપાલસ્તુત્ત્વેષ્ઠિષ્ઠાતા । તુયે તુયે પદ્મે ધીમિનચંદ્રસૂરિનામ સ્થાપનમ્ ॥

(—સં ૧૭૧૧ની ખરતરગચ્છ પદ્માવલી)

આં જિનપતિસૂરિ—

તત્પદ્મે શ્રીજિનપતિસૂરિર્જ્જ્ઞેઽથ પશ્ચલિર્જ્ઞી યઃ ।

શ્રીસંઘપટ્ટકમલં વિવૃત્ય ચક્રે વુધાશ્ચર્યમ્ ॥૬॥

(—અલયકુમારચરિત્ર-પ્રશસ્તિ)

વાગ્મિનાં ચ શિરોસ્ત્નં વન્દે મર્ત્યેશ્વરસ્તુતમ્ ।

મક્ત્યા સુમેધસાં ધુર્યં શ્રીમજ્જિનપતિગુરુમ્ ॥

તેઓ બિકાનેરના શાં યશોવર્ધન માદહુ અને સૂહવદેના પુત્ર હતા. તેમનું નામ નરપતિ હતું.

તેમનો સંં ૧૨૧૦ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ના રોજ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હતો. સંં ૧૨૧૮ ના ફાગણ વદિ ૮ (સંં ૧૨૧૭ ના ફાગણ સુદિ ૧૦) દિલ્હીમાં દીક્ષા થઈ હતી, સંં ૧૨૨૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના રોજ બખ્ષેરકમાં આં જયદેવના હાથે આચાર્યપદ, સંં ૧૨૭૭ ના અષાઢ સુદિ ૧૦ (સંં ૧૨૭૮ ના માહ સુદિ ૬) ના રોજ પાલનપુરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

તેમણે ૩૬ વાદ જિત્યા હતા.

તેમણે આસપુરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યારે મણિવાળા યોગીએ જિનપ્રતિમાનું સ્તાંભન કર્યું હતું. આથી તેમણે વાસક્ષેપ નાખી તે સ્તાંભન ફર કર્યું હતું. આ કારણે યોગી પણ તેમનો ભક્ત બની ભાલ-મણિ તેમજ સ્તાંભિનીવિદ્યા આપીને ચાલતો થયો. આચાર્યે તે વિદ્યા ગ્રહણ ન કરી.

ખેડનો મંત્રી ઉદ્ધરણ સાધર્મિકોને વસ્ત્રદાન વગેરે ઘણું દાન આપતો હતો. તેણે નાગોરમાં દેરાસર બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા આં જિનપતિએ કરી, અને તે કુટુંબને ખરતરગચ્છનું ભક્ત બનાવ્યું. મરોઠના નેમિચંદ્ર ભંડારીનો પુત્ર અંબડ (દેવદત્ત) દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયો ત્યારે ભંડારીએ આં જિનપતિની પરીક્ષા કરી તેમને પોતાનો પુત્ર સોંપ્યો.

તેમણે સંં ૧૨૩૩ માં કલ્યાણનગરમાં બિકાનેરના શાં માન-દેવે ભરાવેલ ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. (—વિવિધતીર્થકલ્પ)

આં વાહિદેવસૂરિએ ૨૦ ૧૧૯૯ના ફાં ૨૦ ૧૦ દિને ફલોધિમા તીર્થની સ્થાપના કરી ત્યારે ત્યાં ખરતરગચ્છનું વિધિયૈત્ય નહોતું તેથી આં જિનપતિએ સં ૧૨૩૪ માં ફલોધિમા ભં પાર્શ્વનાથનું નવું ખરતરગચ્છીય ચૈત્ય બનાવ્યું

તેમણે ૨૦ ૧૨૪૮ લગલગમા આમાવલ, કર્ણાવતી નગરમા ઉદયનવિહારના ચૈત્યવાસીઓએ પ્રતિષ્ઠા કરેલ જિનજિ બોને અપૂર્ણનીય કરાવી ચર્ચા ઊભી કરી આ ચર્ચાએ મોટું રૂપ પકડ્યું એ અગેશ થો બન્યા અને સં ૧૨૪૮માં કર્ણાવતીમા શાસ્ત્રાર્થથયો આં વાહિદેવસૂરિ ના સતાનીય આં પ્રધુન્નસૂરિએ આ અગે ‘વાહસ્થવ’ નામે શ્રેય રચ્યો અને આં જિનપતિએ તેના ઉત્તરમા ‘પ્રયોધ્યવાહસ્થવ’ નામે શ્રેય બનાવ્યો એ સિવાય તેમણે યમકમયચતુર્વિંશતિજિનસ્તવન સ્લોક ૩૦, તીર્થમાલા, પચ્ચલિગીપ્રકરણ વિવરણ અને સધપટ્ટકની બૃહત્ ટીકા રચી. આં જિનભદ્રના પરિવારના ૫૦ હર્ષરાજે આના આધારે સધપટ્ટક ની નાની ટીકા બનાવી છે

આં જિનપતિના ઉપદેશથી મરોઠના ચેઠ આશાપાવ ધર્મંટની પત્ની શુભમણિએ સં ૧૨૮૨ માં ‘અનેકાર્થઅભિધાનકોશ’ લખાવ્યો

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ ૮)

તેમણે સં ૧૨૪૪ માં પુનમિયા આં અકલકદેવ સામે સાધુ સધ કઢાવી સાથે જાય એવું નિરૂપણ કર્યું

ઉપકેશગચ્છના ઉપાં પદ્મપ્રભે અજમેરમા વિસલરાજની સભામા સં ૧૨૩૯ માં આં જિનપતિને ‘શુરુ કાવ્યાષ્ટક’ અગેના વાહમા હરાવ્યા તે પછી પણ તે બને વચ્ચે બીજી વખત પણ શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો

(—ઉપકેશગચ્છ પદ્માવલી, પ્રકં ૧, પૃં ૨૮,
જૈનસત્યપ્રકાશ, કમાક ૨૩૯)

આં જિનપતિએ ખરતરગચ્છને વ્યવસ્થિત રૂપ આપ્યું, તેથી ખરતરગચ્છના પદ્માવલીકારો તેમને—વિવિનમોમણિ ॥૬૨॥, ખરતરગચ્છ-સૂત્રધાર, ગચ્છસૂત્રાણા સૂત્રધાર, ગચ્છસામાચારીપ્રવર્તક, પરમસંવેગી વગેરે વિશેષણોથી નવાજે છે

આ સમયે ખરતરગચ્છમાં સગોત્રી ૫૪૦ આચાર્યો હતા. આં જિનપતિના ઘણા શિષ્યો વિદ્વાન હતા. તે પૈકી કેટલાકની માહિતી નીચે મુજબ છે—

(૧) મહોં જિનપાલ—તેમણે સંં ૧૩૦૫ ના અષાઢ સુદિ ૫ ના રોજ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય ગુર્વાવલી’ (અં : ૨૦૧૨૪ ?), સંં ૧૨૬૨ માં ‘પટ્ટસ્થાનક-વૃત્તિ, સનતકુમારમહાકાવ્ય-સટીક, સંં ૧૨૯૨ માં ઉપદેશરસાયન-વિવરણ, સંં ૧૨૯૩ માં આં જિનવલ્લભસૂરિના દ્વાદશકુલકનું વિવરણ, સંં ૧૨૯૪ માં ચર્ચરી-વિવરણ તથા સ્વપ્ન વિચારભાષ્ય’ બનાવ્યાં છે. તેઓ સંં ૧૨૬૯માં જાલોરમાં ઉપાધ્યાય બન્યા હતા.

(૨) પંં મુમતિગણિ—તેમણે સંં ૧૨૯૫ માં ખંભાતથી ધારા નલકચ્છક માંડવગઢ સુધીના વિહારમાં આં જિનદત્તના ‘ગણુ-ધરસાધર્શતક’ની બૃહદ્વૃત્તિ રચી, જેનો પ્રથમ આદર્શ પંં કનક-ચંદ્રે લખ્યો. પંં ચારિત્રસિંહે તેના આધારે ‘ગણુધર અંતર્ગત પ્રકરણ’ રચ્યું અને ઉપાં સર્વરાજે (ઉપાં પદ્મમંદિર ગણિએ) લઘુવૃત્તિની રચના કરી.

(૩) પંં પૂર્ણલદ્ર—તેમણે સંં ૧૨૭૫ માં ઉપાસકદ્વાકાકથા, સંં ૧૨૮૨ માં પાલનપુરમાં અતિમુક્તકચરિત્ર, સંં ૧૨૮૫ માં જેસલમેરમાં ધન્ય-શાલિભદ્રચરિત્ર (પરિં ૬), સંં ૧૩૦૫ માં કૃત-પુણ્યકચરિત્રની રચના કરી.

(૪) આં સર્વદેવ—તેમણે પંં પૂર્ણલદ્રને ધન્ય-શાલિભદ્ર-ચરિત્ર બનાવવામાં સહાય કરી હતી અને સંં ૧૨૮૭ માં જેસલમેરમાં ‘સ્વપ્નસપ્તતિક્ષા’ રચી છે. તેમણે સંં ૧૨૭૮ માં જાલોરમાં આં જિનેશ્વરને આચાર્યપદ આપ્યું હતું.

(૫) ઉપાં સૂરપ્રભ—તેમણે પંં પૂર્ણલદ્રના ‘ધન્ય-શાલિભદ્ર-ચરિત્ર’નું સંશોધન કર્યું, કાલસ્વરૂપકુલકની વૃત્તિ રચી. સ્તંભનેશ પાર્શ્વ-સ્તવન બનાવ્યું. તેમણે ખંભાતમાં દિગંબર વાદી યમદંડને હરાવ્યો તથા પદ્યબદ્ધ ‘બ્રહ્મકલ્પ’ રચ્યો. ઉં ચંદ્રતિલકને વિદ્યાનંદબ્યાકરણ ભણાવ્યું.

૪૨. આં જિનેશ્વરસૂરિ—તેઓ મરોડના નેમિચંદભંડારી અને તેમની પત્ની લક્ષ્મીદેવીના આંબડ નામે પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૨૪૫ ના માગશર સુદિ ૧૧ ના રોજ ભરણી નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હતો. સં ૧૨૫૫માં ખેડમાં દીશા થઈ ત્યારે તેમનું નામ મુનિ વીર-પ્રભ રાખવામાં આવ્યું. સં ૧૨૭૮ ના માહુ સુદિ ૬ ના રોજ જલોરમાં આં સર્વદેવના હાથે આચાર્યપદવી થઈ ત્યારે આં જિનેશ્વર નામ રાખવામાં આવ્યું અને સં ૧૩૩૧ ના આસો વદિ ૬ ના રોજ જલોરમાં અનશનપૂર્વક સ્વર્ગગમન કર્યું.

લગભગ ૩૩ વર્ષની ઉંમરે તેઓ આચાર્ય થયા પણ જ્ઞાનવાળા નહોતા આથી તેમને સરસ્વતી નદી જોળાંમાં પછી પાટણમાં પ્રવેશ કરતાં પોતાની અજ્ઞતા માટે ખેદ થયો. આથી પોતાનું મરણ થાય તો સારું એવો વિચાર પણ આવ્યો. આ કારણે સરસ્વતી દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેમને વિદ્યાનું વરદાન આપ્યું. તેમણે પાટણમાં જઈ—‘ઘર્હતો મગવન્ત’ સ્તુતિ-શ્લોક રચ્યો. સરસ વ્યાખ્યાન આપ્યું. આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’માં છે પણ અર્વાચીન ‘વૃદ્ધાચાર્ય-પ્રબંધાવલી’માં નથી.

ખરતરગચ્છના પદ્માવલીકારોએ આં જિનેશ્વરનું સ્થાન જિંચું ખનાવવા માટે ૬૦ સં ૨૦ આં હેમચંદ્રસૂરિ તથા મૂળદેશ્વર કુમાર-પાલ મહારાજ માટે મનગદંત ઘટનાઓ જોડી દીધી છે, જે વસ્તુ ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય-ગુર્વાવલી’માં કે ‘વૃદ્ધાચાર્ય-પ્રબંધાવલી’માં નથી. વસ્તુતઃ પદ્માવલીકારો ગચ્છના રાગમાં તલ્વાઈને ઐતિહાસિક સત્યોને સર્વથા ભૂલી ગયા છે આં જિનેશ્વરસૂરિ તો મૂળદેશ્વર કુમારપાલના મરણ બાદ ઘણાં વર્ષો વીત્યા પછી જન્મ્યા હતા અને ખીજી તરફ આં જિનેશ્વરના શિષ્યોએ ૬૦ સં ૨૦ આં હેમચંદ્રસૂરિના અથો ઉપર વિવરણો રચ્યાં છે, ત્યારે કળૂલ કરવું પડે કે, આં જિનેશ્વરના પરિવારને ૬૦ સં ૨૦ હેમચંદ્રસૂરિ પ્રત્યે બહુમાન હતું.

રુદ્રપદ્લીય આં સોમતિલકે ‘કુમારપાલદેવચરિત’ ની રચના પણ કરી છે.

પાલનપુરમાં આં જિનેશ્વરસૂરિના ઘાંડાના બે ટુકડા થઈ ગયા, આથી તેમને લાગ્યું કે મારો ગચ્છ બે લાગમાં વહેંચાઈ જશે, તો મારે મારા હાથે એની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ કે, બે લાગલા પડે છતાં મોટું નુકસાન ન થાય. એટલે તેમણે પોતાની પાટે પોતાના હાથે બે આચાર્યો સ્થાપન કર્યા.

(૧) આં જિનસિંહસૂરિ સં ૧૨૮૦ અને (૨) આં જિનપ્રજોધ-સૂરિ સં ૧૩૩૧. (વૃદ્ધાચાર્ય-પટ્ટાવલી, પ્ર ૮)

આં જિનસિંહસૂરિ લાડણના શ્રીમાલી હતા. તેમનાથી સં ૧૩૧૩ (? સં ૧૩૩૧)માં ત્રીજે લઘુ ખરતરગચ્છ નીકળ્યો, જેનું બીજું નામ શ્રીમાલીગચ્છ પણ મળે છે.

આં જિનેશ્વરે સં ૧૩૧૩ માં પાલનપુરમાં ‘શ્રાવકંધર્મ-પ્રકરણ’ રચ્યું. ઉપાં લક્ષ્મીતિલકે સં ૧૩૧૭ માં તેની ટીકાં (અ : ૧૫૦૦૦) રચી.

આ સાલમાં ભીમપદ્મી (ભીલડિયા)માં ભં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બન્યું. સં ૧૩૩૪ ના વૈશાખ વદિમાં ભીલડિયામાં ગણધર ગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા બિરાજમાન કરવામાં આવી.

આં જિનેશ્વરે ‘યમકમય ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન’ શ્લો ૩૧, તથા ‘પાર્શ્વનાથ જિનસ્તવન’ શ્લો ૨૧ની રચના કરી.

પં સોમમૂર્તિએ સં ૧૩૩૧માં ‘જિનેશ્વરસૂરિદીક્ષારાસ’ બનાવ્યો છે.

આં જિનેશ્વરે જૈન મંધને ઘણા વિદ્વાન શિષ્યો આપ્યા છે. ૧

(૧) ઉપાં વિવેકસમુદ્રગણિ—તેમનું બીજું નામ ઉપાં વિવેક-સાગર હતું. શેઠ વાહડના પુત્ર બોહિત્થ, તેમના પુત્રે આં જિનેશ્વર પાસે દીક્ષા લીધી, જેઓ વિવેકસમુદ્ર નામથી વિખ્યાત થયા. તેમણે સં ૧૩૦૪ ના વૈશાખ સુદિ ૧૪ ના રોજ દીક્ષા લીધી. સં

૧. સૂરિર્જિનરત્ન ઇહ બુદ્ધિસાગરસુધીરમરકીર્તિઃ કવિઃ પૂર્ણકલશો બુધઃ ।

જૌ પ્રવોધેન્દુગચ્છ-લક્ષ્મીતિલકૌ પ્રવોધેન્દુમૂર્ત્યાદયો યદ્વિનેયાઃ ।

(—શ્રી અચ્યનિલકૃત સંસ્કૃત-દયાશ્રયવૃત્તિ પ્રશસ્તિ)

૧૩૨૩ માં જોસલમેરમાં વાચનાચાર્યપદ મળ્યું સં ૧૩૪૨ ન વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ બલોરમાં આં જિનચ દ્રના હાથે ઉપાધ્યાયપદ અને સં ૧૩૬૯ ના જોઠ સુદિમાં સ્વર્ગગમન થયું હતું તેમણે જ આં કુશલસૂરિને લખાવ્યા હતા, તેમજ પદવી અપાવી હતી ઉપાધ્યાયે ‘પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્ર, પિતા ગોહિત્યની વિનિતિથી ખલાતમાં દિવાળીના દિવસે નરવર્મચરિત્ર (સર્ગ ૫, અં ૫૪૨૪) સં ૧૩૩૪ના પ્રથમ કાલિક સુદિ ૧૫ ના રોજ જોસલમેરમાં પુણ્યસાર કથા’ (અં ૩૪૨) રચ્યા છે, તેમણે ‘વિવેકસાગર સમ્યક્ત્વાલકાર’ અથવા પછી રચના કરી છે તેમની પુણ્યસાર કથાનું સંશોધન આં જિનપ્રભોષે કર્યું હતું

સં ૧૫૧૮ માં તપાગચ્છમાં આં સોમસુદરસૂરિના શિષ્ય પં ૧ વિવેકસમુદ્રગણિ નામે હતા (પ્રકં ૫૦)

(૨) વાં પૂર્ણકલશગણિ—તેઓ આં જિનેશ્વરના દીક્ષાશિષ્ય અને આં જિનરત્નના વિદ્યાશિષ્ય હતા તેમણે સં ૧૩૦૭ માં કં ૧ સં આં હેમચ દ્રસૂરિના ‘પ્રાકૃત દ્વાચાથ્યમહાકાવ્ય’ની વૃત્તિ (અં ૧૫૦૦) રચી, જેનું ગુરુભાઈ ઉં લક્ષ્મીતિલકે સંશોધન કર્યું હતું વાચકશ્રીએ યત્ર મત્રવાણ ‘સ્તબ્ધ પાશ્વનાથસ્તોત્ર’ (શ્લોક ૩૭) સ્વોપદ વૃત્તિ સાથે રચ્યું હતું

(૩) ઉપાં લક્ષ્મીતિલક—તેઓ ઉપાં જિનરત્ન પાસે વિદ્યા લખ્યા હતા તેમણે ઉપાં અભયતિલક વગેરેને લખાવ્યા હતા સં ૧૩૧૭ માં ‘શ્રાવકધર્મપ્રકરણ’ની ટીકા (અં ૧૫૦૦૦) રચી તથા સં ૧૩૧૧માં ‘પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્રમહાકાવ્ય’ (સર્ગ ૧૭)ની રચના કરી

(૪) ઉપાં અભયતિલક—તેઓ આં જિનેશ્વરના દીક્ષાશિષ્ય અને ઉપાં લક્ષ્મીતિલકના વિદ્યાશિષ્ય હતા તેમણે ઉપાં લક્ષ્મીતિલક પાસે ન્યાયનો અભ્યાસ કર્યો હતો સં ૧૩૧૨ માં પાલનપુરમાં આં હેમચ દ્રસૂરિના ‘સંસ્કૃત દ્વાચાથ્ય મહાકાવ્ય’ (સર્ગ ૨૦)ની વૃત્તિ (અં ૬૦૦૦) રચી તેમણે ‘ન્યાયાલકાર’નું દિપ્પન (અં ૫૪૦૦૦) રચ્યું જે ૧ અક્ષપાદનું ન્યાયતર્ક, ૨ વાત્સ્યાયનભાષ્ય,

૩. ભારદ્વાજનું વાર્તિક, વાયસ્પતિની તાત્પર્ય ટીકા, ૪. ઉદયનની ન્યાય-તાત્પર્યપરિશુદ્ધિ અને ૫. શ્રીકંઠની ન્યાયાલંકારવૃત્તિ—એ ઉત્તરોત્તર પાંચ ગ્રંથો પર પંચપ્રસ્થ ન્યાયતર્કની વ્યાખ્યા છે. આ પંચપ્રસ્થ લેખનની પ્રશસ્તિ આં જિનેશ્વરના શિષ્ય કવિ કુમારે રચી છે. ઉપાં અભયતિલકે ઉપાં ચંદ્રતિલકના ‘અભયકુમારચરિત્ર’નું સંશોધન કર્યું અને ઉપદેશમાલાની બૃહદ્વૃત્તિની પ્રશસ્તિ બનાવી.

(૫) ઉપાં ચંદ્રતિલક—તેઓ પંં નેમિચંદ્રગણિ પાસે સામાયિકશ્રુત લણ્યા, પળાયા. મુનિ સિદ્ધસેન પાસે ‘પ્રલાણિ’ શીખ્યા. આં જિનેશ્વરના શિષ્ય વાયનાચાર્ય ગુણભદ્ર પાસે ‘પંજિકા’ શીખ્યા. સૂરપ્રભ પાસે ‘વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ’^૧ લણ્યા. ત્રૈવેદ આં વિજયદેવસૂરિ પાસે ન્યાય લણ્યા અને મહોં જિનપાલ પાસે ‘નંદીસૂત્ર’ વગેરે મૂલ આગમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. સંભવ છે કે તેમનું દીક્ષાનામ સોમકીર્તિ હશે. તેમણે સંં ૧૪૧૧ માં પાટણમાં સ્વતંત્ર પંજિકા લખી છે.

તેમણે સંં ૧૩૧૨ માં ખંભાતમાં ‘અભયકુમારચરિત્ર’ (અં : ૬૦૩૬) રચ્યું, જેનું સંશોધન ઉપાં લક્ષ્મીતિલક તથા ઉપાં અભય-તિલકે કર્યું હતું. અમરકીર્તિ કુમાર કવિએ ‘અભયકુમારચરિત્ર’ની પ્રશસ્તિ બનાવી છે.

(૬) મુનિ સૂરપ્રભ.

(૭) મુનિ ધર્મતિલક—તેમણે સંં ૧૩૨૨ માં ‘ઉલ્લાસિક-સ્મરણ-ટીકા અને અજિતશાંતિસ્તવન-ટીકા’ રચ્યાં છે.

(૮) આં જિનરત્ન—તેમણે ‘નિર્વાણલીલાવતીસૂત્ર, તેની વૃત્તિ, સિદ્ધાંતરત્નિકા-વ્યાકરણસૂત્ર, તેની વૃત્તિ અને ન્યાયવિલાસ રચ્યાં છે. તેમણે ઉપાં પૂર્ણકલશ અને ઉપાં લક્ષ્મીતિલકને લણાવ્યા હતા.

૧. વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ એ મળે છે—

(૧) કાતન્ત્રનું ખીલું નામ વિદ્યાનંદ. (જૂઓ, પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૩૪)

(૨) તપાગચ્છના અં દેવેન્દ્રસૂરિના પ્રથમ પદ્ધર અં નિદ્યાનંદસૂરિએ પણ ‘વિદ્યાનંદ વ્યાકરણ’ બનાવ્યું હતું. (—ચૂર્ણલી શ્લોં ૧૭૧, પ્રકં ૪૬)

૫૦ પ્રબોધચંદ્ર ગણિની ‘ સંદોહદોલાવલી ’ની બૃહદ્વૃત્તિના સંશોધનમા મદદ કરી હતી.

(૯) ૫૦ પ્રબોધચંદ્ર ગણિ—તેઓ ૫૦ પદ્મદેવ પાસે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ઉપાં શુણ્ણદ્ર પાસે ‘ કાલંત્ર-ખંજિકા ’, આં વિજયદેવ પાસે ન્યાય, ઉપાં જિનપાલ પાસે આગમ શીખ્યા હતા. તેમણે સં ૧૩૦૧ માં ‘ સંદોહદોલાવલી ’ની બૃહદ્વૃત્તિ રચી છે. ઉપાં લક્ષ્મી-તિલક, ઉપાં જિનરત્ન અને ઉપાં ચંદ્રતિલકે તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

(૧૦) પ્રબોધભૂતિ—(જૂઓ પ્રકં ૪૦ માં નં ૪૩ ના આં જિનપ્રબોધસૂરિ.

(૧૧) ઉપાં દેવભૂતિ—તેમણે ઉપાં હેમપ્રભની ‘ પ્રશ્નોત્તર-રત્નમાલા ’ની પ્રશસ્તિ રચી છે.

(૧૨) ઉપાં શુણ્ણસમુદ્ર ગણિ—તેઓ મોટા વિદ્વાન હતા.

(૧૩) કવિ કુમાર અમરકીર્તિ—તે વિદ્વાન હતા. ‘ શ્રેયોત્તુ ’ સંશોધન સારી રીતે કરી શકતા હતા. તેમણે ઉપાં અભયતિલક ગણિના પંચમસ્થ વ્યાખ્યાની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી. ઉપાં ચંદ્ર-તિલકના ‘ અભયકુમારચરિત્ર ’ની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી.

(૧૪) જગદ્—તેમણે (સં ૧૨૭૮ થી ૧૩૩૦ ના ગાળામાં) ‘ સમ્યક્ત્વમાધ્ય-ચક્રપર્થ ’ રચી છે.

(—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પાના : ૬૦૭)

*

(૩) લઘુખરતરગચ્છ-શ્રીમાલીગચ્છ

આં જિનેન્દરના મુખ્ય પદ્ધર અને શ્રીમાલીગચ્છના પ્રથમ આં જિનસિંહરચિત પદ્માવલી ના પ્રકારે મળે છે—

૪૨. આં જિનેન્દરસૂરિ—સ્વર્ગવાસ સં ૧૩૩૧.

૪૩. આં જિનસિંહસૂરિ—તેઓ લાહણના શ્રીમાળી હતા. તેઓ પદ્માવલીનો મંત્ર પામ્યા. સં ૧૨૮૦ માં શુરુણના હાથે આચાર્ય થયા. તેમનાથી સં ૧૩૩૩ (સં ૧૩૩૧)માં ‘ લઘુ ખરતર-ગચ્છ ’ નીકળ્યો, જેનું બીજું નામ શ્રીમાલગચ્છ પણ છે.

તેમણે ગુરુની આજ્ઞા લઈ શ્રીમાલીઓના પ્રદેશમાં વિહાર કર્યો. અહીં તેમને ઘણા શિષ્યો થયા. તેમણે હીલવાડીના મુહંડપાલને દીક્ષા આપી અને સં. ૧૩૪૧ માં આચાર્યપદ આપ્યું. પદ્માવતીનો મંત્ર, જે પોતાને સિદ્ધ થતો નહોતો તે પણ તેમને આપ્યો. તે પત્ની તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા. (-વૃદ્ધાચાર્ય પ્રણંધાવલી, પ્ર. ૯)

૪૪. આં જિનપ્રભસૂરિ—હીલવાડીમાં તાંળી ગોત્રના શેઠ મહીધરને રત્નપાલ નામે પુત્ર હતો. રત્નપાલને જેતલદેવીથી પાંચ પુત્રો થયા. એ સૌમાં વચેટ મુહંડપાલ હતો. આં જિનસિંહે શેઠ પાસેથી તેને માગી લીધો ને સં. ૧૩૨૬ માં તેને દીક્ષા આપી. સં. ૧૩૪૧ માં કિલવાણા નગરમાં તેમને આચાર્યપદ આપ્યું અને આં જિનપ્રભ નામ આપી પોતાની પાટ્ટે સ્થાપન કર્યા, તેમજ પદ્માવતીનો વિદ્યાપાઠ પણ આપ્યો.

આં જિનપ્રભસૂરિએ પદ્માવતીદેવીની વિધિપૂર્વક સાધના કરી, તેથી દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેમને વરદાન આપ્યું. આચાર્યશ્રીએ દિલ્હી જઈ ધારાધર જોષી દ્વારા મહમ્મુદ તઘલક (સં. ૧૩૮૨ થી ૧૪૦૭) બાદશાહને ઉપદેશ આપી પોતાનો ભક્ત બનાવ્યો અને જૈનધર્મની મોટી પ્રભાવના કરી. તેમણે દિલ્હીમાં ઘણા ચમત્કારો બતાવ્યા હતા.

એક દિવસ જ્યારે આચાર્યશ્રી સ્થંડિલ જતા હતા ત્યારે મુસલમાનોએ તેમને પથ્થર માર્યા પણ તે પથ્થર આપોઆપ મારનારાઓને વાગવા લાગ્યા. આચાર્યશ્રીએ બાદશાહની બેગમની વ્યંતર ખીડા દૂર કરી, આથી બેગમ તેમને પિતા તુલ્ય માનવા લાગી. કાશીના પંડિત રાઘવચેતને બાદશાહની વીંટી આચાર્યશ્રીના ઓઘામાં ટુપાવી દીધી અને બાદશાહે જ્યારે સૌની જડતી લીધી ત્યારે તે વીંટી પંડિતજીની પાઘડીમાંથી નીકળી. આચાર્યશ્રીએ ચોસઠ યોગિનીઓને વ્યાખ્યાનવેળાએ પાટલા ઉપર થંભાવી દીધી હતી. એક સાંઈ-ફકીરે બાદશાહની સભામાં પોતાની કુલહ(ટોપી) ઉડાડી આકાંશમાં અદ્ધર ચડાવી દીધી. આચાર્યશ્રીએ રજોહરણુ—ઓઘો મોકલી તે મારત ટોપીને નીચે ઉતારી દીધી. ફકીરે એક પનિહારીના ઘડાને

આકાશમા ધંભાવી દીધો. આચાર્યશ્રીએ તે ઘડાને ત્યાં દેડી નાખ્યો. પણ તેમાના પાણીને જરફની જેમ ત્યાં જ ધંભાવી રાખ્યું. તે પછી બાદશાહની પિનતિથી તેને નીચે વરમાવ્યું. એક વાર બાદશાહે આચાર્યને પૂછ્યું કે, ‘આવતી કાલે મારે રાજપાટિકાએ જવાનો રસ્તો કયો હશે તે જણાવો.’ આચાર્યશ્રીએ એક ચંબરખીમાં ‘ખંદર-ખૂરજ’નો રસ્તો લખીને આપ્યો. જીજે દિવસે બાદશાહ તે ખૂરજ તોડીને રાજપાટીએ ગયો અને જ્યારે પેટ્રી ચંબરખી વાંચી ત્યારે બાદશાહને આચાર્યશ્રી પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર જેવા લાભ્યા. બાદશાહે મુસાફરીમાં એક વડને સાથે લઈ જવાની ઇચ્છા વર્તાવો ત્યારે આચાર્યશ્રીના હુકમથી (અને વિજયમંત્રના પ્રભાવથી) વડવૃક્ષ બાદશાહ સાથે પાંચ કોશ મુખી ગયું અને આચાર્યશ્રીએ મનાઈ ફરમાવી ત્યારે તે વડ પાછો પોતાને સ્થાને આવી ઊભો.

આં જિનપતિએ કલ્યાણનગરમાં સં. ૧૨૩૩ માં જે ૯૦ મહાવીરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે પ્રતિમાને મુસલમાનોં હુકાવી લાવ્યા અને સં. ૧૩૮૫ માં દિલ્હીના બાદશાહી મહેલના પગથિયામાં ગોઠવી દીધી. તે પ્રતિમાને આં જિનપ્રભે બાદશાહ પામેથી મેળવીને તેની કલ્યાણનગરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. બાદશાહે તેની પૂજા માટે બે ગામ અર્પણ કર્યાં.

બાદશાહ શત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ ગયો ત્યારે આચાર્યશ્રીએ રાયણ વૃક્ષમાંથી દૂધની વૃષ્ટિ કરાવી હતી. આચાર્યશ્રીએ આવા અનેક ચમત્કારો બતાવ્યા હતા.

તેમણે કલાલનો ધંધો કરતા ખંડેલવાલોને તે ધંધો છોડાવી જૈન બનાવ્યા. (—વૃદ્ધાચાર્ય પ્રબંધાવલી, પ્ર. ૧૦)

આં જિનપ્રભે સં. ૧૩૪૬ માં નાગેન્દ્રગચ્છીય આં મલ્લિખેણ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને ‘ધૂણું સરસ્વતી’ અને ‘પ્રત્યક્ષ સરસ્વતી’ એમ બે ગિરુદો મળ્યાં હતાં.

આં જિનપ્રભને એવી પ્રતિષ્ઠા હતી કે, હંમેશાં ઓછામાં ઓછી પાંચ નવી ગાથાઓ રચ્યા પછી જ આહાર લેવો. આથી ‘તેમણે

રચેલા ઘણા અંથો અને સ્તોત્રો મળે છે.

૧. વિવિધતીર્થકલ્પ (સંસ્કૃત-પ્રાકૃત) સંં ૧૩૨૭ થી ૧૩૮૬.
૨. કાંતંત્ર-વિભ્રમ-ટીકા, (અં : ૨૬૧) સંં ૧૩૫૨, દિલ્હી.
૩. સંસ્કૃત-દ્વયાશ્રયકાવ્ય (શ્રિણિકચરિત્ર), સંં ૧૩૫૬.
૪. વિધિપ્રપા, સંં ૧૩૬૩ ના આં સું ૧૦, અયોધ્યા.
૫. સિદ્ધાંત આગમરહસ્ય.
૬. સંદેહવિપૌષધિ, સંં ૧૩૬૪, અયોધ્યા.
૭. ભયહરસ્તોત્ર-ટીકા, સંં ૧૩૬૫.
૮. ઉવસગ્ગહર-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૯. અનિત-શાંતિ-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૧૦. સમસ્મરણ-વૃત્તિઓ, સંં ૧૩૬૫, અયોધ્યા.
૧૧. પંચપરમેષ્ઠિસ્તવ.
૧૨. સૂરિમંત્રપ્રદેશવિવરણ-(રહસ્યકલ્પદ્રુમ)
૧૩. વીરસ્તુતિ-સ્વર્ણસિદ્ધિસ્તવાવચૂરિ, (અં : ૬૦) સંં ૧૩૮૦.
૧૪. સાધુ પ્રતિક્રમણ-વૃત્તિ, સંં ૧૩૬૪.
૧૫. સંસ્કૃત-પ્રાકૃતસ્તવનો-સ્તોત્રો.
૧૬. અપભ્રંશ ભાષાના અંથો-સ્તોત્રો.
૧૭. મદનરેખાસંધિ, સંં ૧૨૬૭.
૧૮. વચસ્વામીચરિત્ર, સંં ૧૩૧૬.
૧૯. નેમિનાથ-મુનિસુવ્રત-જન્મભાષિષેક.
૨૦. દ્વયક્ષરનેમિસ્તવ.
૨૧. પદ્માવતીચતુષ્પદિકા.

તેમણે આં જિનસેનના શિષ્ય આં મલ્લિષેણુને ‘લૈરવપદ્મા-વતીકલ્પ’ રચવામાં અને આં ઉદયપ્રભના શિષ્ય આં મલ્લિષેણુને ‘સ્યાદ્વાદમંજરી’ રચવામાં મદદ કરી હતી.

મલધારગચ્છના આં રાજશેખર તેમની ‘ન્યાયકંદલી’ના વિદ્યાર્થી હતા એ જ આં રાજશેખરે ‘ન્યાયકંદલી-વૃત્તિ’ બનાવી અને આં સંઘતિલક પણ તેમની પાસે લખ્યા હતા.

૫૦ રવિવર્ધનગણિ લખે છે કે, આં જિનપ્રભસૂરિ પાટણ પધાર્યા અને ત્યા તપગચ્છના આં સોમપ્રભસૂરિ જે પોપાળમાં વિરાજમાન હતા ત્યાં જિતર્યા. તેમણે કરેલ શાસનપ્રભાવનાની આં સોમપ્રભે પ્રથાંમા કરી ત્યારે આં જિનપ્રભસૂરિએ જણાવ્યું કે, ‘અમે બાદ શાહની સાથે રહીએ છીએ તેથી પરાધીન છીએ. તમે ચારિત્રધર છો, તમારા જેવા વિદ્યમાન છે તેથી જ જૈનશાસનમાં ચારિત્ર વર્તે છે.’ બન્ને આચાર્યો વચ્ચે આટલો વાર્તાલાપ થયો અને બન્નેમાં પ્રેમ વધ્યો. આં જિનપ્રભસૂરિએ પોપાળમાં ઉઠરનો ઉપદ્રવ હતો તે મટાડ્યો. (—જિનપ્રભસૂરિકથા)

૫૦ આદિગુપ્ત ‘મિહાંતમ્તવન’ની અવસૂરિમાં આં જિન પ્રભસૂરિ માટે લખે છે કે—

યેન (જિનપ્રભસૂરિના) પ્રતિદિનં નમ્યસ્તોત્રાદિકરણાનન્તરમેવાહારપ્રહ્ણા-
ભિપ્રહ્ણ નૈકાનિ સ્તોત્રાણિ વિરચિતાનિ । પદ્માવતીદેવીવચનાત્ તપાગચ્છ-
મમ્યુદયવન્તં સમીક્ષ્ય શ્રીસોમતિલકમૂરયે (સં ૧૩૭૩-૧૪૨૪) ૯૦૦
સ્તોત્રાણિ સમર્પિતાનિ ।

ખીજે પણ ઉચ્છેષ્ઠ મળે છે કે—

પદ્માવતીવચનનોડમ્યુદયં વિભાવ્ય

યત્ મૂરયે સ્તવનસમગતીં સ્વકીયામ્ ।

મૂરિર્જિનપ્રભ ઉપપ્રદદે પ્રથાયૈ

સોડ્યં સર્તાં તપગગો ન કથં પ્રશસ્ય ! ॥ (જૂઓ, પ્રકં ૪૮)

આ ઘટનાથી એ પણ તારવી શકાય છે કે, આં જિનપ્રભસૂરિને તપાગચ્છ ઉપર ઘણો પ્રેમ હતો.

મલધારગચ્છીય આં રાજ્યેષ્ઠરે આં જિનપ્રભ પાસે ‘ન્યાય કંદલી’નો અભ્યાસ કર્યો હતો.

આં જિનપ્રભની પાટે આં જિનદેવસૂરિ થયા.

૪૫. આં જિનદેવ—તેમણે ‘કાલકાચાર્ય-કથા અને હૈમીનામ માતાશિલોંછ’ની રચના કરેલી છે. આં જિનદેવની પાટે આં સુમતિમૂરિ

થયા. તેમણે ‘ દશવૈકાલિકલઘુ-વૃત્તિ ’ (અં : ૩૫૦૦) રચી છે.

૪૬. આં જિનમેરુસૂરિ.

૪૭. આં જિનહિતસૂરિ.

૪૮. આં જિનસર્વસૂરિ.

૪૯. આં જિનચંદ્રસૂરિ.

૫૦. આં જિનસમુદ્રસૂરિ.

૫૧. આં જિનતિલકસૂરિ.

તેઓ સં ૧૬૬૧ માં શકંધરપુરમાં ચોમાસુ હતા ત્યારે મહોં રાજહંસ ગણિ, મહોં સમયહંસ ગણિ, પં રતનસાગર ગણિ વગેરે તેમની સાથે હતા. (—પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રં ૬૪)

૫૨. આં જિનરાજસૂરિ—મોટા ખરતરગચ્છમાં પણ (૪૯) આં જિનોદયની પાટે (૫૦) આં જિનરાજસૂરિ થયા હતા. તે આ આચાર્યથી જુદા સમજવા.

૫૩. આં જિનહિતસૂરિ—સં ૧૪૭૭. તેમને ઉપાં કલ્યાણરાજ નામે શિષ્ય હતા.

૫૪. આં ચારિત્રવર્ધનસૂરિ—તેઓ આં જિનહિતસૂરિના શિષ્ય ઉપાં કલ્યાણરાજના શિષ્ય હતા. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે ઘણા ટીકા ગ્રંથો વગેરે રચ્યા છે—

૧. મેઘહૂત-ટીકા, (અં : ૧૧૨) સં ૧૫૨૪, અરડક્કમલ શ્રીમાલી-ની વિનિતિથી રચી.

૨. કુમારસંભવની શિશુહિતૈષિણી-વૃત્તિ, (સર્ગ : ૭) સં ૧૪૯૨ ના માહ સુદિ ૮.

૩. રઘુવંશ-વૃત્તિ.

૪. સિન્હરત્નકર-ટીકા, (અં : ૪૮૦૦) સં ૧૫૦૫ના વૈશાખ સુદિ ૮ ગુરુવાર.

૫. નૈષધીય-ટીકા, સં ૧૫૧૧ વૈશાખ સુદિ.

૬. શિશુપાલવધ-ટીકા.

૭. કલ્યાણમંદિરસ્તોત્ર-વૃત્તિ.

૮. ભાવારિવારણ-સ્તોત્ર-વૃત્તિ.

૮ ગાથવ પાડવીય વૃત્તિ

૧૩ આં જિનપ્રભોધમૂરિ—તેઓ આં શ્રીચંદ્ર અને શ્રીદેવી
ના પુત્ર હતા તેમનો મં ૧૦૮૫ મા જન્મ થયો તેમનું નામ પર્વત
પાડવામા આંયુ તેમણે મં ૧૦૮૬ ના કાગળ વહિ ૫ ના રોજ
થગદમ દીક્ષા લીધી ત્યાં તેમનું નામ પ્રભોધમૂર્તિ ગાથવામા
આંયુ મં ૧૦ વાચકપદ મળ્યું અને મં ૧૩૩૧ ના આનો વહિ ૫
ના નામ આચાર્ય પદ આંયુ ત્યાં નામ આં જિનપ્રભોધમૂરિ રાખ્યું
મં ૧૩૩૧ ના કાગળ વહિ ૮ ના રોજ જાડોરમાં આચાર્ય પદ
મહોત્સવ થયો મં ૧૩૪૧ મા તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો તેમણે
મં ૧૩૩૪ મા જેમવમેગ્મા 'પૂર્ણનારકયા'નું સંશોધન કર્યું હતું
તેમણે મં ૧૩૦૧ મા 'મહેલ્લોવાવત્રી'ની વૃત્તિ રચી, જેનું
ઉપાં લક્ષ્મીતિલક, ઉપાં જિનરત્ન અને ઉપાં ચંદ્રનિલકે સંશોધન
કર્યું હતું આચાર્યશ્રીએ મં ૧૩૨૮ મા 'કાલત્રયાકરણ' ૫૦
'દુર્ગપદપ્રભોધ' રચ્યો હતો

આં જિનચંદ્રે સં ૧૩૫૧ મા તેમની પ્રતિમા બનાવેલી, તે
ખલાતમા વિદ્યમાન છે

સં ૧૩૩૩ મા આં જિનમિહથી શ્રીએ માળાગચ્છ 'વધુ
ખરતરગચ્છ' નાંક્યો

૪૪ આં જિનચંદ્રમૂરિ—તેઓ મગધાણના મંત્રી દેવરાજ
છાજેડ અને તેમની પત્ની કમવાદેવીના પુત્ર હતા તેમનો મં ૧૩૨૬
ના માહ સુદિ ૪ ના રોજ જન્મ થયો નામ ખલરાય પાડવામા
આંયુ તેમણે મં ૧૩૩૦ મા જાવોરમા દીક્ષા લીધી તેમને મં ૧૩૪૧
ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને સોમવારના રોજ જાવોરમા આચાર્ય
પદ પ્રાપ્ત થયું તેમનો સં ૧૩૭૬ મા કોસવાળા ગામમા કપવાથી
સ્વર્ગવાસ થયો હતો

તેમણે ચાર રાતઓને પ્રતિજોષ કર્યો હતો, આથી તે મગધે
ખરતરગચ્છ રાજગચ્છ એવા નામથી પણ જોગખાવા લાગ્યો ખરતર
ગચ્છના પટ્ટાવનીકારે આં જિનચંદ્રને કલિકાલકેવલી તરીકે જોગખાવે છે

૪૫. આં જિનકુશલસૂરિ—તેઓ સમીયણના મંત્રી જિદ્દહો-
ગર છાજેડ અને તેમની પત્ની મહં જયશ્રીના પુત્ર હતા તેમને
જન્મ સં ૧૩૩૦ માં થયો હતો. સં ૧૩૪૭ માં દીક્ષા લીધી અને
સં ૧૩૭૭ ના જેઠ વદિ ૫ ના રોજ પાટણમાં રાજેન્દ્રાચાર્યના
હાથે આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૩૮૬
ના ફાગણ વદિ અમાવાસ્યા દિને દેરાઉરમાં અનશનપૂર્વક થયો હતો.
તેમણે સં ૧૩૮૦ માં શાં તેજપાલના સંઘ સાથે શેત્રુજય
તીર્થની યાત્રા કરી, નવમી દ્વંકમાં માનતુંગ નામના જિનપ્રાસાદમાં
લં ૨૬૫૯ વર્ષની ૨૭ આંગળપ્રમાણ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં
૧૩૭૭ માં ભીલડિયામાં ભુવનપાલના ૭૨ દેરીવાળા જિનાલયમાં લં
મહાવીરસ્વામીની, જેસલમેરમાં જસધવલે ભરાવેલા ચિતામણિ પાર્શ્વ-
નાથની અને જલોરમાં લં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી
હતી. તેમણે ચૈત્યવંદનકુલક-વૃત્તિ વગેરે અથો ણનાવ્યા છે.
તેઓ દેરાઉરમાં, જ્યાં સ્વર્ગસ્થ થયા ત્યાં, સ્તૂપ ણનાવવામાં આવ્યો
હતો પણ મુસલમાનોએ તે તોડી નાખતાં હાલ તેનો પત્તો લાગતો
નથી. ખરતરગચ્છમાં આં જિનદત્તસૂરિ જેમ દાદા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે
તેમ આં જિનકુશલ પણ દાદા તરીકેની ખ્યાતિ પામ્યા છે. તેઓ પણ
અમત્કારી હતા એમ કહેવાય છે. પણ તેમના સ્તૂપનો પત્તો નથી એ
પુરાણપ્રેમીઓ અને ખરતરગચ્છના અનુયાયીઓ માટે દુઃખનો વિષય
ગણાય છે.

તેમના પરિવારમાં આં જિનપદ્મસૂરિ ઉં લખિધિનિધન ઉપાં
વિનયપ્રભ, ઉપાં વિવેકસમુદ્ર, ઉપાં જયસાગર વગેરે ૧૨૦૦
સાધુઓ અને ૧૦૫ સાધ્વીઓ હતી.
ઉપાં વિનયપ્રભે સં ૧૪૧૨ માં ગૌતમસ્વામીનો રાસ રચ્યો,
જે આજે ઘેર ઘેર વંચાય છે.

આં તરુણપ્રભ પણ આ સમયે થયા હતા. તે આં જિન-
ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં રાજેન્દ્રચંદ્રના વિદ્યાશિષ્ય આં જિનકુશળના
પદ્ધતિ હતા. તેમણે આં જિનપદ્મ સં ૧૩૬૦, આં જિનલખિધિ

૮. નામ પાડવીય વૃત્તિ.

૬૩ આં જિનપ્રત્યોધમૂરિ—તેઓ આં શ્રીચંદ્ર અને શ્રીદેવી ના પુત્ર હતા તેમનો મં ૦ ૧૨૮૫ માં જન્મ થયો. તેમનું નામ પર્વત પાડવાના આંયુ તેમણે મં ૦ ૧૨૮૬ ના કાગળ વહિ ૫ ના રાજ યનાદન રીંગ લીધી ત્યારે તેમનું નામ પ્રત્યોધમૂરિ રાખવામાં આંયુ મં ૦ વાચકપદ મળ્યું અને મં ૦ ૧૩૩૧ ના આમે વહિ ૫ ના રાજ આચાર્ય પદ આંયુ ત્યારે નામ આં જિનપ્રત્યોધમૂરિ રાખ્યું. મં ૦ ૧૩૩૧ ના કાગળ વહિ ૮ ના રાજ જલોરમાં આચાર્ય પદ મહોત્સવ થયો. મં ૦ ૧૩૪૧ માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમણે મં ૦ ૧૩૩૪ માં જેમ્સમેશમાં ‘પૂર્ણમારકથા’નું મંત્રોધન કર્યું હતું. તેમણે મં ૦ ૧૩૨૧ માં ‘મહેદોદ્ધાવલી’ની વૃત્તિ રચી, જેનું ઉપાં ૭૨મીતિવક્ર, ઉપાં જિનરત્ન અને ઉપાં ચંદ્રનિવક્રે મંત્રોધન કર્યું હતું આચાર્યશ્રીએ મં ૦ ૧૩૨૮ માં ‘કાતંત્રવ્યાકરણ’ પર ‘દુર્ગપદપ્રત્યોધ’ રચ્યો હતો.

આં જિનચંદ્રે મં ૦ ૧૩૫૧ માં તેમની પ્રતિમા બનાવેલી, તે ખંભાતમાં વિદ્યમાન છે.

મં ૦ ૧૩૩૩ માં આં જિનસિંહથી ત્રીજો ગાખાગચ્છ ‘લઘુ ખરતરગચ્છ’ નીકળ્યો.

૪૪. આં જિનચંદ્રમૂરિ—તેઓ મગીયાણાના મંત્રી દેવરાજ છાજેડ અને તેમની પત્ની કમલાદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો મં ૦ ૧૩૨૬ ના માહ મુદિ ૪ ના રાજ જન્મ થયો નામ ખંભારાધ પાડવામાં આંયુ. તેમણે મં ૦ ૧૩૩૨ માં જલોરમાં શિક્ષા લીધી. તેમને મં ૦ ૧૩૪૧ ના વશાખ મુદિ ૩ ને સોમવારના રાજ જલોરમાં આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત થયું તેમનો મં ૦ ૧૩૭૬ માં કોસવાણા ગામમાં કંપ વાથી સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

તેમણે ચાર રાજ્યોને પ્રતિબોધ કર્યો હતો, આથી તે મમયે ખરતરગચ્છ રાજગચ્છ એવા નામથી પણ ઓળખાવા લાગ્યો. ખરતરગચ્છના પદાવલીકારે આં જિનચંદ્રને કલિકાલકેવલી તરીકે ઓળખાવે છે.

વાસદેવપદ્મી આચાર્યપદ્મી મળી અને સંં ૧૪૧૫ના અપાડ વદિ
૧૩ના રોજ ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

તેઓ પરમસંવેગી હતા. તેમની શિષ્યા સાધ્વી ગુણુસમૃદ્ધિ
મહાત્મરાએ સંં ૧૪૦૬માં 'અંજનામુંદરીચરિત્ર' (અંં : ૫૦૪) રચ્યું.

૪૬. આં જિનોદયસૂરિ—પાલનપુરના શાં ૩૬પાલ માલુ
અને તેમની પત્ની ધારલદેને સમરો નામે પુત્રનો જન્મ સંં
૧૩૭૫માં થયો. સમરાએ બીલડિયામાં દીક્ષા લીધી ને તેઓ મુનિ સોમ-
પ્રભ નામથી જોળખાવા લાગ્યા. સંં ૧૪૧૫ના અપાડ સુદિ ૨ (૧૩)ના
રોજ ખંભાતમાં આં તરુણપ્રભના હાથે આચાર્યપદ્મી મેળવી અને
આં જિનોદયસૂરિ નામ રાખવામાં આવ્યું. સંં ૧૪૩૨ના ભાદરવા
વદિ ૧૧ના રોજ પાટણમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ પાંચે
તિથિએ ઉપવાસ કરતા હતા. તેઓ સૌભાગ્યશાળી હતા. તેમના
હાથે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ, ઘણા પદસ્થો તેમજ સંઘપતિઓ થયા. તેમના
સમયમાં તપગચ્છના આં દેવસુંદરસૂરિના પદ્ધર આં સાધુરત્ન-
સૂરિના ઉપદેશથી ગ્રંખલપુરના હાકેમ શાં કોચર પોરવાડે બહુ-
ચરાજનાં બાર ગામોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. (પ્રકં ૩૫, પૃં
૧૬૮; કોચર વ્યવહારિયાનો રાસ) આચાર્યશ્રીએ સંં ૧૪૧૫માં
'વિકેમરાસ' રચ્યો છે.

આં જિનોદયના શિષ્ય ઉપાં મેરુનંદને 'જિનોદયવિવાહલો'
તથા સંસ્કૃત, અપભ્રંશમાં સ્તવનોની રચના વગેરે કરેલી છે. પંં
જ્ઞાનકલશે સંં ૧૪૧૫માં 'જિનોદયસૂરિપદ્માભિષેકરાસ' રચ્યો છે.

તે સમયે જેસલમેરના છાજેડ ગોત્રની વેગડશાખાના ઉપાં
ધર્મવલ્લભ વિદ્વાન હતા. આચાર્યશ્રીએ તેમને આચાર્યપદ આપ-
વાનો વિચાર કર્યો પણ તેમના દોષો જાણવામાં આવતાં અને શાં
ઉદ્યકરણની સલાહ મળતાં તેમને આચાર્ય બનાવ્યા નહીં. તેમના
કુટુંબીઓ મંત્રી વગેરે અધિકારપદે હતા. ધનવાળા હતા. ઉપાં
ધર્મવલ્લભે સાચાર જઈ 'વારાહી' દેવીની સાધના કરી. રુદ્રપલ્લી-
ગચ્છના આચાર્યે સંં ૧૪૨૨માં તેમને પાટણમાં આચાર્યપદવી

મં ૦ ૧૪૦૦, આં જિનચદ્ર મં ૦ ૧૪૦૬, આં જિનોદય મં ૦ ૧૪૧૫ (૧૪૧૪) વગેરેને આચાર્યપદવી આપી હતી તેમણે સં ૧૪૧૧મા આં ૫૦ અમાને બાવબોધ-‘શ્રાવક-પ્રતિકેમણમૂત્ર વિવરણ’ રચ્યું છે

આં જિનકુશલે મં ૦ ૧૩૮૮મા ૫૦ તરુણુપ્રભૂતિને આચાર્યપદ આપી તેમનું આં તરુણુપ્રભ નામ રાખ્યું

૪૬ આં જિનપદ્મસૂરિ—તેઓ પન્નબના છાત્રેડ ઓસવાવ હતા મં ૦ ૧૩૮૨મા જન્મ્યા હતા તેમને સં ૧૩૬૦ના જેઠ સુદિ ૬ના રોજ હુપાવના ઉત્તમવમા દેરાડિરમાં આચાર્યપદ આપવામા આંબુ, અને મં ૦ ૧૪૦૦ના વૈશાખ સુદિ ૧૪ના રોજ પાટણમાં તેમનું સ્વર્ગગમન થયું

આં તરુણુપ્રભે તેમને ‘સૂરિમત્ર’ આપ્યો હતો ખરતરગચ્છના પટ્ટાવલીકારે આ આચાર્યની વિદ્વતા માટે પણ આં જિનેશ્વર જેવી જ ઘડના બતાવે છે, એટલે આં જિનપદ્મસૂરિ પન્નબના હોવાથી વિદ્વાન નહોતા તેમને પાંજુમા મગ્ધવતીએ વરદાન આપ્યું અને પાંજુમા મહંતો મગધતં શ્લોકની રચના કરી, બ્યાખ્યાન પણ મરમ આપ્યું

‘યુગપ્રધાનાચાર્ય પટ્ટાવલી’મા આ ઘડનાનો ઉલ્લેખ નથી

તેમને ‘બાલધવવ કૂર્ચાન મરસ્વતી’નું બિનુદ્ધ હતું

આં જિનભદ્ર, આં જિનકુશલ, આં જિનપદ્મ અને આં જિનેશ્વર (વેગડ) એ ચાટે છાત્રેડ ગોત્રના હતા

૪૭ આં જિનવ્રતિધસૂરિ—તેમને મં ૦ ૧૪૦૦ના અષાઢ સુદિ ૧ના રોજ પાટણમાં આં તરુણુપ્રભમૂર્તિના હાથે આચાર્ય પદવીમળી અને તેઓ મં ૦ ૧૪૦૬મા નાગોરમા કાવધર્મ પામ્યા હતા તેઓ વિદ્વાન હતા અખ્યાવધાની હતા એ મમયે તે ગરુડમા ૮૪ શિષ્યો બાકરણના વિદ્વાન હતા આ અરમામા મુસલમાનોએ અજ મેરમા હલ્લો કર્યો હતો

૪૮ આં જિનચદ્રમૂરિ—તેમને સં ૧૪૦૬ના માહ સુદિ ૫ (૧૦)ના રોજ નાગોરમા (જેસલમેરમા) આં તરુણુપ્રભમૂરિના

આં જિનભદ્રસૂરિનો સં ૧૪૫૦માં જન્મ, સં ૧૪૬૧માં દીક્ષા,
સં ૧૪૭૫ના મહા સુદિ ૧૫ના રોજ ભણસોલમાં આચાર્યપદ થયું.
સં ૧૫૧૪ના મહા વદિ ૯ના રોજ કુંભલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો
હતો. એ રીતે તેઓ ઘણાં વર્ષો જીવ્યા હતા.

આં જિનભદ્રે જિણસત્તરિ ગાં : ૨૨૦, અપવર્ગનામમાલા,
દ્વાદશાંગીપદપ્રમાણકુલક ગાં ૨૧ વગેરે રચ્યાં છે.

તેમણે ગિરનાર, ચિત્તોડ, મંડોવર વગેરેમાં જિન પ્રતિમાઓની
પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. માંડવગઢ, જેસલમેર, જલોર, પાટણ, ખંભાત
નાગોર વગેરે સ્થાનોમાં અંથલંડારો સ્થાપાવ્યા હતા. તેમને ઘણા
શિષ્યો-પ્રશિષ્યો હતા. તેમણે જગતને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ
વગેરે ૧૮ વિદ્યાન્ મુનિવરો આપ્યા હતા. તે આ પ્રમાણે—

આં ભાવરત્નસૂરિ.

આં કીર્તિરત્નસૂરિ—તેમણે સં ૧૫૧૫માં કુંભલમેરમાં
આં જિનચંદ્રને આચાર્યપદ ભટ્ટારકપદ આપ્યાં. આં કીર્તિરત્નના
શિષ્ય પં ૦ લાવણ્યશીલગણિના ઉપદેશથી સં ૧૫૦૧ના ચૈ ૦ સુ ૦ ૧ના
રોજ પાટણમાં શેઠ નાગરાજવંશજ શે ૦ ઉદયસિંહે સોનેરી શાહીથી
નંદીસૂત્ર લખાવ્યું હતું. (—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્રક ૨૮)

મહો ૦ કમલસંયમ ગણિ—તે મોટા વિદ્વાન્ હતા. તેમણે સં ૧૪૭૬માં દીક્ષા લીધી હતી. તેમણે સં ૧૫૨૪માં વૈભારગિરિ
તીર્થમાં આં જિનભદ્રની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં ૧૫૨૬માં જ્ઞેનપુરમાં શેઠ મલ્લરાજને ઉપદેશ આપી સિદ્ધાન્તો
લખાવ્યા. સં ૧૫૪૪માં ‘ઉત્તરજગ્ગણસુત્ત’ની સર્વાર્થસિદ્ધિ કમલ-
સંયમી ટીકા બનાવી. સં ૧૫૪૯માં કર્મસ્તવ-વિવરણ, સિદ્ધાન્ત-
સારોદ્ધાર, સમ્યક્ત્વોલ્લાસ કડી : ૧૩ વગેરે બનાવ્યા છે.

મહો ૦ સિદ્ધાન્તરુચિ ગણિ—તેમને જીરાવલા પાર્શ્વનાથ
ઉપર ઘણી ભક્તિ હતી. તેમની ઉપર ત્યાંનો અધિષ્ઠાયક પ્રસન્ન
હતો. તેમણે તે દેવની મહેરબાની મેળવી માંડવગઢના સુલતાન
બાદશાહ મહમુદ ગ્યાસુદ્દીનની રાજસભામાં વાદીઓને હરાવ્યા હતા.

આપી, આં જિનેશ્વર નામ સખ્યું. તેમણે કુટુંબીઓની મદદથી નવો ગચ્છ ચલાવ્યો. આ રીતે ખરતરગચ્છમાં સં ૧૪૨૨માં ચોથો 'વેગડગચ્છ' નીકળ્યો.

૫૦. આં જિનરાજસૂરિ—તેમને સં ૧૪૩૩ના કાગણ વડે ૬ના રોજ પાટણમાં આચાર્યપદ મળ્યું. સં ૧૪૬૧માં દેલવાડામાં સ્વર્ગાગમન થયું. આં જિનવર્ધને સં ૧૪૬૮માં દેલવાડામાં તેમની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેઓ ન્યાયના પ્રકાંડ અભ્યાસી હતા, અને સર્વ સિદ્ધાંતના પરગામી હતા. તેઓ ક્ષમાશીલ હતા. તેમણે (૧) આં સ્વર્ણપ્રભ, (૨) આં ભુવનરત્ન અને (૩) આં સાગરચંદ્રને આચાર્ય પદવી આપી હતી. આં જિનપ્રભસૂરિની પરપરામાં આં જિનરાજ થયા છે તે આ સૂરિથી જૂદા છે. (જૂઓ, પ્રકં ૪૦, પૃ ૪૬૬)

તેમના પરિવારમાં ૩ આચાર્યો, ૧૨ ઉપાધ્યાયો, અને ૩૬ વાચનાચાર્યો હતા.

૫૧. આં જિનભદ્રસૂરિ—આં સાગરચંદ્રસૂરિએ સં ૧૪૬૧ માં દેલવાડામાં આં જિનરાજની પાટે આં જિનવર્ધનને સ્થાપન કર્યા. આં જિનવર્ધને જેસલમેરમાં લં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં મૂળનાયકનો પાસે જેસાડેલ ક્ષેત્રપાલની મૂર્તિને ઉઠાવી બહાર જેસાડી. આથી આચાર્યશ્રી અને ક્ષેત્રપાલ વચ્ચે અગડો પડ્યો. ક્ષેત્રપાલે આચાર્યશ્રીને પ્રદાયર્થવ્રતના ભંગવાળા ઠરાવ્યા. આથી આં સાગરચંદ્રે આં જિનરાજની પાટે આં જિનવર્ધનના બદલે આં જિનભદ્રને જેસાડ્યા. તેમાં ૧ ભાદો નામ, ૨ ભાણુસેલ ગામ, ૩ ભણુસાલી ગોત્ર, ૪ ભદ્રા કરણ, ૫ ભરણી નક્ત્ર, ૬ ભદ્રસૂરિ નામ અને ૭ ભદ્રારક પદ—એમ સાત લોકાર મેળવ્યા.

૧. આં જિનવર્ધને સં ૧૪૭૪માં સિવાદિવરચિત 'સપ્તપદાર્થો'ની ટીકા રચી તેમજ 'વાગ્મદાશંકાર'ની પચ્ચ ટીકા રચી આં જિનસાગરચિંપ્ય પં ૦ ધર્મચંદ્ર નાજશેખરની 'કપૂરમંજરી'ની ટીકા રચી.

૨. મહા સુદિ ૧૪ના રોજ કદાપિ ધરણીનક્ત્ર ન જ હોય.

ખાલાવખોધ બનાવ્યો.

ઉં મુનિરાજ....

પં વિશાલ ગણિ

પં લખિધવિશાલ ગણિ

પં સહજશીલ ગણિ

પં સુમતિસેન ગણિ

મુ ક્રિયાતિલકલ

મુ સમયપ્રલ

પં પુણ્યવિમલ ગણિ

પં મતિવિમલ ગણિ

પં મતિરાજ ગણિ

પં પદ્મમેરુ ગણિ

મુ વિનયતિલકલ

મુ ભાનુપ્રલ

મુ દયાકમલ વગેરે.

તેમને રાવલ વૈરસિંહ રાજા ત્ર્યંબકદાસ વગેરે ભક્તો હતા.

આં જિનભદ્રસૂરિ, આં જિનચંદ્રસૂરિ, મહોં કમલસંયમ ગણિ વગેરેના ઉપદેશથી ઘણા ગ્રંથભંડારો બન્યા છે. ગ્રંથો લખાવ્યા છે. સોનાની શાહીથી નંદીસૂત્ર, શ્રીકલ્પસૂત્ર પણ લખાવેલાં મળે છે.

આં જિનભદ્રસૂરિ સં ૧૫૦૧ના વૈં મુ ૪ ને રવિવારે જેસલમેરમાં પોતાને હાથે સિદ્ધહિમરાખ્દાનુશાસન-વૃત્તિ લખી છે.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્રક ૩૧)

આં જિનભદ્રના સમયે ખરતરગચ્છમાં સં ૧૪૬૧માં, સં ૧૪૬૫માં પિષ્પલક ગામમાં આં જિનવર્ધનસૂરિથી પાંચમો ‘પિષ્પલક’ નામનો શાખાલેદ નીકળ્યો છે.

આં જિનવર્ધને સં ૧૪૭૪માં શિવાદિત્યની ‘સપ્તપદાર્થી’ની વૃત્તિ અને ‘વાગ્મલટ્ટાલંકાર’ની વૃત્તિ બનાવી.

આં જિનવર્ધનપદ્મે, આં જિનચંદ્રપદ્મે, આં જિનસાગર (સં ૧૪૮૯ થી ૧૫૫૦) ‘હિમલધુવૃત્તિ-દુઢિકા’ તથા ‘કર્પૂરપ્રકરણ’ની અવચૂરિ બનાવી.

આં જિનવર્ધનશિષ્ય પં આજ્ઞાસુંદરે સં ૧૫૧૬માં ‘વિદ્યાવિલાસનરેન્દ્ર-ચોપાઈ’ બનાવી.

આં જિનસાગરશિષ્ય પં ધર્મચંદ્ર ગણિએ રાજશેખરની ‘કર્પૂર-મંજરી’ની ટીકા બનાવી.

પર. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ જેસલમેરના શાં વચ્છરાજ

તેમણે એક વિધવાના નાનું નામના પુત્રને મંત્રવાણું માદળિયુ આપ્યું. આથી નાનું બાદશાહ આસુદીનનો માનીતો બન્યો હતો. સંભવ છે કે, આ નાનું તે નેણા લણુશાળી શ્રીમાલી હોય. તેના વંશમાં કવિ મંડન, કવિ ધનદ થયા. તેમના શિષ્ય સાધુસોમે સં૦ ૧૫૧૨માં પુષ્પમાળાપ્રકરણની ટીકા, સં૦ ૧૫૧૬માં મહાવીરચરિત્રની વૃત્તિ, ચરિત્રપંચક-વૃત્તિ, નંદીચરદ્રીપસ્તવન વૃત્તિ બનાવી છે.

મહો૦ જયસાગર ગણિ—તે આ૦ જિનરાજસૂરિના શિષ્ય હતા અને આ૦ જિનવર્ધનના વિદ્યાર્થી હતા. તેમણે સં૦ ૧૪૮૪માં સિન્ધ-માંથી આ૦ જિનભદ્રસૂરિ ઉપર વિજ્ઞસિરૂપે ‘વિજ્ઞસિત્રિવેણી’ રચીને મોકલી હતી. સં૦ ૧૪૭૮માં પાટણમાં ‘પર્વસ્તાવણિ’ (ગા૦ : ૬૨૧) બનાવી. સં૦ ૧૪૯૭માં ‘નગરકોટચૈત્યપરિપાટી’ બનાવી. સં૦ ૧૪૯૫માં ‘સંદેહહોણાવલી વૃત્તિ’ બનાવી. ‘તીર્થસજસ્તવન, વિવિધ સ્તોત્ર-વૃત્તિ,’ સં૦ ૧૫૦૩માં પાલનપુરમાં ‘શ્રીપૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર’ સં૦ ૨૬૫૪ વગેરે બનાવ્યા હતા.^૧

મહો૦ જયસાગરના શિષ્ય ઉ૦ રત્નચંદ સં૦ ૧૫૦૧ના પો૦ સુ૦ ૧૧ રવિવારે ‘સખીજ-કિથારત્નસમુચ્ચય’ લખ્યો. મહો૦ જયસાગર ગણિવરને (૧) ઉ૦ રત્નચંદ્ર ગણિ, (૨) પં૦ મેઘરાજ, (૩) પં૦ સોમ-કુંજર, (૪) સત્યરુચિ એમ ૪ શિષ્યો થયા.

ઉપા૦ રત્નભૂતિ ગણિ, તેમના શિષ્ય ઉ૦ મેરુસુંદરે સં૦ ૧૫૨૫માં માંડવગદમાં આ૦ તરુણપ્રભના ‘આવશ્યક બાલાવળોધ’ના આધારે

૧. ઋષિ સજ્જને સં૦ ૧૭૦૦ એ૦ ૧૦ ૧ રવિવારે ચિત્રા નક્ષત્રમાં જ્વળવાટક દુર્ગમાં ‘પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર’ લખ્યું હતું. ત્યારનાદ ખરતરમંડળના નં૦ ૫૨માં બ૦ જિનભાણિકસૂરિની પરંપરાના (૫૬) પં૦ સુખનિમદિર ગણિ (૫૭) પં૦ જ્વળનંદન ગણિ (૫૮) પં૦ પ્રેમધી ગણિ (૫૯) પં૦ દુલીચંદ્ર મં૦ (૬૦) પં૦ રત્નોદય મં૦ના શિષ્ય (૬૧) પં૦ મહત્તમનિએ સં૦ ૧૮૩૮ એ૦ ૧૦ ૫ ગુરુવારે તેના આધારે ખરતરમંડળના બ૦ જિનચંદ્રના શાસનમાં લખનોમાં નવાજ ગાજઉદીન દેદરના રાજ્યમાં પ્રતિ લખી

(—શ્રીમદ્ધરિતસંગ્રહ, ભા૦ ૨, પ્રક૦ ૧-૭૬૬)

ખાલાવખોધ બનાવ્યો.

ઉં મુનિરાજ....

પંં પુણ્યવિમલ ગણિ

પંં વિશાલ ગણિ

પંં મતિવિમલ ગણિ

પંં લખિધવિશાલ ગણિ

પંં મતિરાજ ગણિ

પંં સહજશીલ ગણિ

પંં પદ્મમેરુ ગણિ

પંં સુમતિસેન ગણિ

મું વિનયતિલકલ

મું ક્રિયાતિલકલ

મું ભાનુપ્રભ

મું સમયપ્રભ

મું દયાકમલ વગેરે.

તેમને રાવલ વૈરસિંહ રાજ અંબકદાસ વગેરે ભક્તો હતા.

આં નિનલદ્રસૂરિ, આં નિનયંદ્રસૂરિ, મહોં કમલસંયમ ગણિ

વગેરેના ઉપદેશથી ઘણા અંથલંકારો બન્યા છે. અંથો લખાવ્યા છે.

સોનાની શાહીથી નંદીસૂત્ર, શ્રીકલ્પસૂત્ર પણ લખાવેલાં મળે છે.

આં નિનલદ્રસૂરિ સંં ૧૫૦૧નાં વૈં સું ૪ ને રવિવારે જેસલ-

મેરમાં પોતાને હાથે સિદ્ધહેમશખ્દાનુશાસન-વૃત્તિ લખી છે.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રકં ૩૧)

આં નિનલદ્રના સમયે ખરતરગચ્છમાં સંં ૧૪૬૧માં, સંં

૧૪૬૫માં પિપ્પલક ગામમાં આં નિનવર્ધનસૂરિથી પાંચમો ‘પિપ્પ-

લક’ નામનો શાખાલેહ નીકળ્યો છે.

આં નિનવર્ધને સંં ૧૪૭૪માં શિવાદિત્યની ‘સપ્તપદાર્થી’ની

વૃત્તિ અને ‘વાગ્મલટલાંકાર’ની વૃત્તિ બનાવી.

આં નિનવર્ધનપદ્મે, આં નિનયંદ્રપદ્મે, આં નિનસાગર (સંં

૧૪૮૯ થી ૧૫૫૦) ‘હેમલઘુવૃત્તિ-દુંઢિકા’ તથા ‘કર્પૂરપ્રકરણ’ની

અવચૂરિ બનાવી.

આં નિનવર્ધનશિષ્ય પંં આજ્ઞાસુંદરે સંં ૧૫૧૬માં ‘વિદ્યા-

વિલાસનરેન્દ્ર-ચોપાઈ’ બનાવી.

આં નિનસાગરશિષ્ય પંં ધર્મચંદ્ર ગણિએ રાજશેખરની ‘કર્પૂર-

મંજરી’ની ટીકા બનાવી.

પર. આં નિનયંદ્રસૂરિ—તેઓ જેસલમેરના શાં વચ્છરાજ

ચમ્પક અને તેમની પત્ની વાહ્લાદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૪૮૭માં જન્મ થયો ને સં ૧૪૯૨ માં દીક્ષા થઈ. તેમને સં ૧૫૧૫ ના વૈશાખ વદિ ૨ ના દિવસે કુલવ્રમેશ્વરમાં આઠ કીર્તિરત્નના હાથે આચાર્યપદ મળ્યું. સં ૧૫૩૦(૧૫૩૭) માં જોસલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે જોસલમેર, આબૂ, ચિત્તોડ વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. ચિત્તોડમાં કુંભા રાજાના ભંડારી વેલ્લથદે શાંતિનાથનું શૃંગાર-ચોકી મંદિર કરાવ્યું. તેની તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી. આઠ ગુણરત્ન, આઠ ધર્મરત્ન, આઠ જિનસમુદ્ર વગેરેને આચાર્ય બનાવ્યા.

આ અરસામાં સં ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં લોંકા લલિયાએ પ્રતિમા ઉત્થાપી અને સં ૧૫૨૪ (૧૫૩૦)માં 'લોંકામત' ચલાવ્યો. આ મતને બાદશાહ પીરોજશાહે ટેકો આપ્યો.

(-ઉપાઠ કમલસંયમકૃત 'સિદ્ધાંત-સારોદ્ધારસમ્યક્ત્વોદ્ધાસ, કડી : ૧૩)

૫૩. આઠ જિનસમુદ્રસૂરિ—તેઓ બાહડમેશ્વરના પારેખ દેકા શાહ અને તેમની પત્ની દેવલદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૫૦૬ માં જન્મ થયો. તેમણે સં ૧૫૧૨ (૧૫૨૧)માં દીક્ષા લીધી. સં ૧૫૩૩ ના માઠ સુદિ ૧૩ ના રોજ પુર્ણપુરમાં આઠ જિનચંદ્રસૂરિના હાથે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું અને સં ૧૫૫૫ માં અમદાવાદમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

તેઓ પરમત્યાગી હતા. તેમણે પંચનદીપીરની સાધના કરી હતી. તેમણે જોસલમેરમાં સં ૧૫૩૬ માં તેમજ બીજાં સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

જોધપુરના રાજા તથા એક ધનાઢ્ય બાટે સં ૧૫૪૭ માં આઠ જિનસમુદ્રને મંડોવર આમંત્રણ આપી ઘણું સન્માન કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય આઠ જિનસાગરશિષ્ય પં ૦ ધર્મચંદ્રે 'સિન્દૂરપ્રકર-ટીકા' રચી છે.

આઠ જિનસમુદ્રની શિષ્યા સાધ્વી રાજલક્ષ્મી ગણિની સં ૧૫૨૦ના ભાગશર વદિ ૧૦ ના રોજ પાલનપુરમાં હતી.

(-શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્ર. ૧૦૬)

૫૪. આં જિનહંસસૂરિ—તેઓ એત્રાવાના આં મેઘરાજ
એપણ અને તેમની પત્ની કમલાદેના પુત્ર હતા. તેમનો સંં ૧૫૨૪માં
જન્મ થયો. તેમણે સંં ૧૫૩૫માં જેસલમેરમાં દીક્ષા લીધી. દીક્ષા નામ
સુનિધર્મચંદ્ર શાળામાં આવ્યું. તેમને સંં ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં
આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. સંં ૧૫૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ દિને
(જેઠ સુદિ ૬ રવિવારે) રાહિયી નદત્રમાં બિડાનેરમાં આં શાંતિ-
સાગરના સૂરિમંત્રથી ભટ્ટારકપદ મળ્યું અને સંં ૧૫૮૨માં અમદા-
વાદમાં ત્રણ દિવસનું અનશન કરી તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

ત્યારે આચાર્યશ્રી ૧૪ સાધુઓ સાથે આગરા પધાર્યા ત્યારે
ત્યાંના શ્રીગંધે તેમનો નગરપ્રવેશમહોત્સવ કર્યો હતો. પરંતુ ત્યાંના
બાદશાહ સીકંદર લોદીએ (ઈં સંં ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) કાઠની કાન
ભંભેરણીના કારણે આચાર્યશ્રી, ૧૩ સાધુઓ તેમજ ૫૦૦ માણસો
વગેરેને ધોળપુરની કેદમાં પૂરી દીધા હતા. એ સ્થિતિમાં ત્રણ વર્ષ
પસાર થઈ ગયાં. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, બાદશાહ ૩૩, સિકંદર લોદી)

આચાર્યશ્રીએ વિવિધ દેવોનું આરાધન કર્યું પણ કંઈ ન વળ્યું.
આખરે આં અજિતદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત છરાવલા પાર્શ્વનાથનું આરા-
ધન કર્યું—જીરાપહ્લીપુરીશપાર્શ્વનાથકૃપયા ॥૧૦૧॥ તેમની કૃપાથી તેઓ
કેદમાંથી છૂટ્યા. તેમણે ૫૦૦ કેદીઓને પણ છોડાવ્યા અને બાદશાહને
ઉપદેશ આપી અમારિ પ્રવર્તાવી.

‘વૃદ્ધાચાર્ય પટ્ટાવલી’માં જણાવ્યું છે કે, આં જિનહંસનું અભિવચન
તોડવાથી આવા વધ-બંધન થાય. આં જિનહંસે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ
કરાવી હતી, યાત્રાસંઘો કઢાવ્યા હતા. ઘણા નવા આચાર્યો બનાવ્યા
હતા. સંં ૧૫૮૨ માં તેમણે ‘આચરંગસુત્ત-દીપિકા’ રચી.

બાદશાહ સીકંદર (ઈં સંં ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) લોદીએ આં
જિનહંસને કેદમાં પૂર્યા તેથી આં શાંતિસાગરે આં જિનસમુદ્રની
પાટે આં જિનદેવને નવા આચાર્ય બનાવી સ્થાપન કર્યા. ખર-
તરગચ્છમાં સંં ૧૫૬૪-૬૫માં મારવાડના રૈયા ગામમાં આં જિન-
દેવથી છઠ્ઠો ‘આચાર્યગચ્છ’ (વડો આચાર્યયગચ્છ) નીકળ્યો.

ચરમક અને તેમની પત્ની વાલ્હાદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૪૮૭ માં જન્મ થયો ને સં ૧૪૯૨ માં દીક્ષા થઈ. તેમને સં ૧૫૧૫ ના વૈશાખ વદિ ૨ ના દિવસે કુંભલમેરુમાં આઠ કીર્તિરત્નના હાથે આચાર્યપદ મળ્યું. સં ૧૫૩૦ (૧૫૩૭) માં જેસલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

તેમણે જેસલમેર, આબૂ, ચિત્તોડ વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. ચિત્તોડમાં કુંભા રાણાના ભંડારી વેલયંદે શાંતિનાથનું શૃંગાર-ચોકી મંદિર કરાવ્યું. તેની તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી. આઠ શુભરત્ન, આઠ ધર્મરત્ન, આઠ જિનસસુદ્ર વગેરેને આચાર્ય બનાવ્યા.

આ અરસામાં સં ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં લોંકા લલિયાએ પ્રતિમા ઉત્થાપી અને સં ૧૫૨૪ (૧૫૩૦)માં 'લોંકામત' ચલાવ્યો. આ મતને બાદશાહ પીરોજશાહે ટેકો આપ્યો.

(-ઉપાઠ કમલસંયમકૃત સિદ્ધાંત-
સારોદ્ધારસમ્યક્ત્વોદ્ધાસ, કડી : ૧૩)

૫૩. આઠ જિનસસુદ્રસૂરિ—તેઓ બાહડમેરુના પારેખ દેકા શાહ અને તેમની પત્ની દેવલદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૫૦૬ માં જન્મ થયો. તેમણે સં ૧૫૧૨ (૧૫૨૧)માં દીક્ષા લીધી. સં ૧૫૩૩ ના માઠ સુદિ ૧૩ ના રોજ પુજપુરમાં આઠ જિનચંદ્રસૂરિના હાથે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું અને સં ૧૫૫૫ માં અમદાવાદમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

તેઓ પરમત્યાગી હતા. તેમણે પચનદીપીરની સાધના કરી હતી. તેમણે જેસલમેરમાં સં ૧૫૩૬ માં તેમજ બીજાં સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

જોધપુરના રાજા તથા એક ધનાઢ્ય બાદે સં ૧૫૪૭ માં આઠ જિનસસુદ્રને મ ડાવર આમંત્રણ આપી ઘણું સન્માન કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય આઠ જિનસાગરશિષ્ય પં ૦ ધર્મચંદ્રે 'સિન્દરપ્રકર-ટીકા' રચી છે.

આઠ જિનસસુદ્રની શિષ્યા સાધ્વી રાજલક્ષ્મી ગણિની સં ૧૫૨૦ના ભાગશર વદિ ૧૦ ના રોજ પાલનપુરમાં હતી.

(-શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાગ ૨, પ્રાં ૧૦૬)

૫૪. આં જિનહંસસૂરિ—તેઓ સેત્રાવાના શાં મેઘરાજ ચોપડા અને તેમની પત્ની કમલાદેના પુત્ર હતા. તેમનો સંં ૧૫૨૪માં જન્મ થયો. તેમણે સંં ૧૫૩૫માં જેસલમેરમાં દીક્ષા લીધી. દીક્ષાનામ મુનિ ધર્મરંગ રાખવામાં આવ્યું. તેમને સંં ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. સંં ૧૫૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ દિને (જેઠ સુદિ ૯ રવિવારે) રોહિણી નક્ષત્રમાં બિકાનેરમાં આં શાંતિ-સાગરના સૂરિમંત્રથી ભટ્ટારકપદ મળ્યું અને સંં ૧૫૮૨માં અમદાવાદમાં ત્રણ દિવસનું અનશન કરી તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

ન્યારે આચાર્યશ્રી ૧૪ સાધુઓ સાથે આગરા પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રીસંઘે તેમનો નગરપ્રવેશમહોત્સવ કર્યો હતો. પરંતુ ત્યાંના બાદશાહ સીકંદર લોદીએ (ઈં સં ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) કોઈની કાન ભંભેરણીના કારણે આચાર્યશ્રી, ૧૩ સાધુઓ તેમજ ૫૦૦ માંણસો વગેરેને ઘોળપુરની કેદમાં પૂરી દીધા હતા. એ સ્થિતિમાં ત્રણ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં. (જૂઓ, પ્રકં ૪૪, બાદશાહ ૩૩, સિકંદર લોદી)

આચાર્યશ્રીએ વિવિધ દેવોનું આરાધન કર્યું પણ કંઈ ન વળ્યું. આખરે આં અજિતદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત છરાવલા પાર્શ્વનાથનું આરાધન કર્યું—જીરાપછીપુરીશપાર્શ્વનાથકૃપયા ॥૧૦૧॥ તેમની કૃપાથી તેઓ કેદમાંથી છૂટ્યા. તેમણે ૫૦૦ કેદીઓને પણ છોડાવ્યા અને બાદશાહને ઉપદેશ આપી અમારિ પ્રવર્તાવી.

‘વૃદ્ધાચાર્ય પટ્ટાવલી’માં જણાવ્યું છે કે, આં જિનદત્તનું અભિવચન તોડવાથી આવા વધ-બંધન થાય. આં જિનહંસે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી, યાત્રાસંઘો કઠાવ્યા હતા. ઘણા નવા આચાર્યો બનાવ્યા હતા. સંં ૧૫૮૨ માં તેમણે ‘આચરંગસુત્ત-દીપિકા’ રચી.

બાદશાહ સીકંદર (ઈં સં ૧૪૮૮ થી ૧૫૦૭) લોદીએ આં જિનહંસને કેદમાં પૂર્યા તેથી આં શાંતિસાગરે આં જિનસમુદ્રની પાટે આં જિનદેવને નવા આચાર્ય બનાવી સ્થાપન કર્યા. ખરે-તરગચ્છમાં સંં ૧૫૬૪—૬૫માં મારવાડના રૈયા ગામમાં આં જિનદેવથી છઠ્ઠો ‘આચાર્યગચ્છ’ (વડો આચાર્યયિગચ્છ) નીકળ્યો.

આ સમયે સં૦ ૧૫૮૨ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ અમદાવાદ સ્થવિર પરંપરાની પદપ્રશસ્તિ શ્લોક ૧૧૦ની રચના થઈ. ઉપા૦ સ રંગ ગણીએ સં૦ ૧૫૯૬માં ‘સુયગડંગમુત્ત-દીપિકા’ (અં૦ : ૧૩૪) રચેલી છે.

૫૫. આ૦ જિનભાણિકચસૂરિ—તેઓ કુકડા ચોપડાગોળ શા૦ રાજ (રાઉલ જીવરાજ) તથા તેમની પત્ની રત્નાદેવી (શ્યણી પત્તાદેવી)ના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં૦ ૧૫૪૬ માં થયો. તેમ સં૦ ૧૫૬૦ માં દીક્ષા લીધી. સં૦ ૧૫૬૨ ના ભાદરવા વદિ ૯ (માહ સુદિ ૫)ના રોજ પાટણમાં આ૦ જિનહંસના હાથે આચાર્યપદ મેળવી અને સં૦ ૧૬૧૨ ના અપાડ સુદિ ૫ ના રોજ અનશનપૂર્વે સ્વર્ગવાસ થયો.

તેઓ ગુજરાત, પૂર્વદેશ અને સિંધમાં વિવર્યા હતા. તેમ પાંચ નદીને સાધી હતી. સં૦ ૧૫૯૩ માં બિકાનેરમાં મંત્રી કર્મસિત ના દેશસરમાં ભ૦ નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેઓ જ્ઞેસલમેર ઘણાં વર્ષો મુધી સ્થિર રહ્યા. એટલે ખરતરગચ્છના યતિઓ શિથિલ બની ગયા અને લોકાગચ્છ દેલાવા લાગ્યો. આથી મંત્રી સંગ્રામસિતે આચાર્યશ્રીને શિથિલાચાર છોડી ક્રિયોદ્ધાર કરવા વિનતિ કરી આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘હું દેશઉરની યાત્રા કરી આવીને પછી ક્રિયોદ્ધાર કરીશ.’ તેઓ દેશઉરની યાત્રા કરી જ્ઞેસલમેર તરફ આવતો હતો, ૨૫ કોશ મુધી આવ્યા પછી ત્યાં પાણી ન મળવાથી (સં૦ ૧૬૧૨ અ૦ સુ૦ ૫) અનશન લઈ કાલધર્મ પામ્યા. તે પછી તેમને શિષ્યો ઉપા૦ કનકતિલક વગેરેએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો.

આ૦ જિનલદ્રસૂરિની પરંપરાના ઉપા૦ રત્નાકર ગણિએ સં૦ ૧૬૧૦ ના શ્રાવણ વદિ ૮ ના રોજ ‘જીવવિચાર’ની પ્રાકૃત વૃત્તિના આધારે સંસ્કૃત-દીકા રચી.

૫૬. આ૦ જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ વડલીના રીહડગોત્રના શા૦ શ્રીવંત અને તેમની પત્ની શ્રીદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં૦ ૧૫૬૫ માં થયો હતો. તેમણે સં૦ ૧૬૦૪માં દીક્ષા લીધી. સં૦ ૧૬૧૨

ના ભાદરવા સુદિ ૯ ના રોજ જે સદમેરમાં તેમને આચાર્યપદ સં ૧૬૭૦ ના આસો વદિ ૨ ના દિવસે બિલાડામાં સ્વર્ગવાન કિયોદ્ધાર—

તેમણે સં ૧૬૧૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ ના રોજ ઉપાં તિલક સાથે પરિબ્રહ્મ છોડી કિયોદ્ધાર કર્યો.

જે સમયે બિકાનેરમાં ૮૪ ગચ્છના ઉપાશ્રયો હતા. બીજા મહાત્માઓ, યતિઓ, કુલ્લગુરુ કે વહીવંચા આં નિનચંદ્રને ન હતા. આમૈયામાં સામે જતા નહોતા. બિકાનેરના મંત્રી રસિહના પુત્ર મંત્રી કર્મચંદ્ર બહાવત જે આચાર્યશ્રીના ભક્ત તેમને આં નિનચંદ્રને ન માનવાના કારણે તે મહાત્માઓ વંચાઓ વગેરે પ્રતિ ભારે ગુસ્સો આવ્યો. તેમણે દષ્ટિરાગથી બીજા ગચ્છના મહાત્માઓ વગેરેની પટ્ટાવડીઓ વહીઓ વગેરેનો નાશ કર્યો. “પ્રાચીન ઇતિહાસ પર પડેલો પાછળથી તેમણે નવી પટ્ટાવડીઓ અને વહીઓ તૈયાર કરી

તે પછી બિકાનેરનો રાજા રાયસિહ તેમજ ‘રાજરસના બનાવનાર તેના ભાઈ પૃથ્વીરાજ સાથે ખટપટ થવાથી મંત્ર ચંદ્ર આગરા ગયા અને ત્યાં સમ્રાટ અકબરના અંગત નિમાયા. (—રાજરસનામૃત, પૃ ૩૪, ધ

આં નિનચંદ્રે પાટણમાં શાસ્ત્રાર્થ થયો તેમાં આં દેવસૂરિને ખરતરગચ્છના સિદ્ધ કરાવવા સબળ પ્રયત્ન કર્યો આં વાદિદેવસૂરિના વાસસ્થેપથી સ્થપાયેલ ફલોધિ તીર્થમાં ગચ્છીઓએ પ્રવેશ મેળવવા ભારે જહેમત ઉઠાવી હતી.

જે જ અરસામાં દિલ્હીની ગાદીએ મોગલ સમ્રાટ ૨ હતો. તેણે ગુજરાતના સૂબાને પત્ર લખી આં હીરવિજયસૂરિ રાતથી આગરા બોલાવ્યા. સં ૧૬૩૯ માં તેમનો ઉપદેશ સાં પોતાના રાજ્યમાં છૂટક છૂટક છ મહિનાની અમારિ પળા

૧. વધુ વિવરણ માટે જુઓ, ખરતરગચ્છીય મહોં રામલાલ : મહાજનવંશસુકતાવલી.

દેશોમા અહિં માના કુમાનો મોકલ્યા સમ્રાટે તેમને 'જગદ્ગુરુ'નો ખિતાબ આપ્યો અને સમય આવતા તેમને શત્રુજય તીર્થનો પટ્ટો લખી આપ્યો જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિએ અહીં ચાર વર્ષ વિચરીને શાસનપ્રલાવના કરી, ગુજરાત તત્કાલ વિહાર કર્યો બમ, એ ગમયથી મોગલ દરબારમા જૈન મુનિઓનો પ્રવેશ શરૂ થયો (જૂઓ, પ્ર૦ ૫૮)

આં જિનચંદ્રના શિષ્ય ૫૦ તિવકગણીએ ૧૦ ૧૫૬૯મા ખલાત મા 'પ્રાકૃત શબ્દસમુચ્ચય' રચ્યો તેમના પ્રશિષ્ય ધર્મસમુદ્રે ૨૦ ૧૫૬૭મા 'સુમિત્રકુમારરાસ' ની રચના કરી

મત્રી કર્મચંદ્રે આં જિનચંદ્રને આગરા જોડાવ્યા આચાર્ય શ્રીએ સં ૧૬૪૮ના અપાડ શુબં ૮ના રોજ ખલાતથી વિહાર કરી જલોરમા પચુંવણા તથા ચોમાસુ પસાર કરી કાં ૧૨ ના રોજ તેઓ લાહોર પધાર્યા આચાર્યશ્રી થોડું લાહોરમા રહ્યા અને પછી હાપુડ પધાર્યા, આચાર્યશ્રીએ લાહોરમા સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપ્યો, અને આં હીરવિજયસૂરિને અમારિયા ફરમાન આપ્યા હતા તેવા ચોમાસી અઠ્ઠાઈ માટે ફરમાનોની માગણી કરી ફરમાન મેળવ્યું ખલાતના હરિયામા મચ્છીમારોની જાળ બધ કરાવી મત્રી કર્મચંદ્રે મોટા સમારોહથી આચાર્યશ્રીને યુગપ્રધાનપદ આપ્યું તથા વાં માનસિંહને આચાર્યશ્રીના હાથે આં જિનસિંહના નામથી આચાર્યપદ અપાવ્યું આ ઉત્સવમા સમ્રાટે નહીં પણ સમ્રાટના ધર્મશુરુ શેખ અબુલફઝલે હાજરી આપી હતી

સમ્રાટ અકબર સં ૧૬૬૨ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ મરણ પામ્યો તે પછી જહાંગીર દિલ્હીનો બાદશાહ બન્યો આં જિનસિંહે એવી લવિષ્યવાણી કરી હતી કે, શાહજહાં ખુશરુ દિલ્હીનો બાદશાહ બનશે આથી બિકાનેરનો રાજા રાયસિંહ, યુવરાજ દલપત તેમજ મત્રી કર્મચંદ્ર બહાવત વગેરેએ શાહજહાં ખુશરુનો પક્ષ કર્યો હતો સમ્રાટ જહાંગીરે એ વાત દાદમા રાખી સમય આવતા બિકાનેરના રાજવંશનું અને મત્રી કર્મચંદ્ર બહાવતના વંશનું યુક્તિ થી મૂળથી નિકળન કાઢી નાખ્યું તેણે આં જિનસિંહ માટે તુળ્યકે

જહાંગીર (જહાંગીરનામા)માં ખૂબ તિરસ્કારભર્યા શબ્દો લખ્યા છે.^૧ આ સ્થિતિમાં આગરા પ્રદેશમાં જૈન યતિઓનો, તેમાંયે ખાત્ર કરીને ખરતરગચ્છના યતિઓનો વિહાર સદંતર બંધ થઈ ગયો.

એ જ અરસામાં તથાગચ્છના મહોં ભાનુચંદ્ર ગણીવર અને તે પછી મહોં વિવેકહર્ષ ગણીવર, પંં મહાનંદ, પંં પરમાનંદ વગેરે આગરામાં વિચરતા હતા. આં જિનચંદ્રસૂરિની તીવ્ર ભાવના હતી કે યતિઓનો વિહાર એ પ્રદેશમાં ચાલુ કરાવવો. એટલે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ આગરા પધાર્યા અને મહોં વિવેકહર્ષ ગણી તથા પંં પરમાનંદ ગણીને સાથે રાખી બાદશાહ જહાંગીરને મળ્યા અને બાદશાહને રાજ કરી ચૌને માટે આગરા પ્રદેશ તરફનો વિહાર ખુલ્લો કરાવ્યો.

આ આચાર્યશ્રીએ ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. શિષ્યોની પદ-સ્થાપના પણ કરી હતી. એ રીતે વિવિધ ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં.

ખરં પંં જયસોમે સંં ૧૬૫૦ માં લાહોરમાં ‘કર્મચંદ્રચરિત્ર’ રચ્યું. પંં ગુણવિનયે સંં ૧૬૫૫ માં ‘કર્મચંદ્રચોપાઈ’ રચી છે.^૨

૧. ‘તુલુક જહાંગીર’ નો મુંશી દેવીપ્રસાદકૃન દિન્દી અનુવાદ સારાંશ—જહાંગીરનામા, સંં ૧૯૬૨ કાર્નિક મુદિ ૧૧, કક્ષક્તામાં છપાવેલ, તેના પૃષ્ઠ ૧૫ ૫૨, ૬૬, ૭૦, ૮૭, ૧૦૮, ૧૫૨, ૧૮૧, ૨૦૯માં જુઓ.

૨. મંત્રી કર્મચંદ્ર અચ્છાવત—તે જિકાનેરના મંત્રી સંધ્યામસિંહ અચ્છાવતનો પુત્ર હતો. તે બાહોશ હતો અને દેવ-ગુરુ તેમજ ધર્મનો પ્રેમી હતો. તે પ્રથમ જિકાનેરના રાજા રાયસિંહનો મંત્રી હતો રાજકુટુંબ સાથે ખંટપટ થવાથી આગરા ગયો અને સમ્રાટ અકબરના અંગન ખાતાનો મંત્રી બન્યો. તે આં જિનચંદ્ર અને ઉપાં માનસિંહનો પરમ ઉપાસક હતો. તેને ખરતરગચ્છ પ્રત્યે ભક્તિરાગ નહીં પણ દષ્ટિરાગ હતો. આથી તેની સેવા કુસેવા બની ગઈ. પરિણામે તે પોતે, તેનું કુટુંબ, તેનો ગચ્છ કે જૈનશાસન—એ અધાંમાંથી કાઢીને કશે લાભ થયો નહીં. તે ઘટના આ પ્રકારે છે—

(૧) ખરતરગચ્છના મહોં રામલાલજી ગણી લખે છે કે—જિકાનેરના કુલચુરુઓ વગેરેએ આં જિનચંદ્રનું સ્વાગત ન કરવાથી ખરતરગચ્છના શ્રાવક જિકાનેરના મંત્રી કર્મચંદ્ર અચ્છાવતે તેઓની વહીઓ તેમજ વંશાવલીઓ વગેરેનો

બાદશાહી ફરમાનો—

સમ્રાટ અકબર અને તેના ઉત્તરાધિકારી બાદશાહોએ જૈના આર્યોને જુદી જુદી બાબતો માટે અવારનવાર ફરમાનો આપ્યા છે શાસનદીપક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી ‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’માં,

બળજમરીથી ન શ કર્યો અને પછી નવી વસાવનોએ અને નવી પટાવનીઓ તૈયાર કરાવી (—મહાજા મુક્તાવની) એગ્ને જૈન ઇતિહાસને ધક્કો પહોંચ્યો પણ ખુશીની વાત છે કે તે કુતરુઓએ ખીખ ખીખ સહેરોના પ્રથમકરે તથા ગાદીઓની વડીઓના આધારે વડીઓ અને વસાવનોએ બંધવસ્થિત કરી લીધી અજો વિગિનન ગરુડોની જે પટાવનીઓ મળે છે તે આ ઘટના ધંધીની મળે છે

(૨) મહત્વાકાંક્ષી આ. નાવચદ્ર જેમ રાજ બંધવપાવ સોવકીની તરફેણ કરી હતી તેમ મત્રી કર્મચદ્ર નરગવતે સાહબંધ ખુશરુની તરફેણ કરી હતી પણ તેમાં તેમને સફળતા મળી નહીં બાદશાહ જહાંગીરને આ રમતની ખમર પડી ત્યારે તેણે આ રમતના ખેનાડો રાજ રાયસિદ્ધ અને મત્રી કર્મચદ્રના વચનુ તેમના અગત માણસો પાસે જ નિકાલ કઢાવ્યું તેમજ ખરતરમચના વતિ ઓનો વિદાર દિલ્હી અને આગના પ્રદેશમાં મધ કરાવ્યો (—પુણે જહાંગીર) ખુશીની વાત એ છે કે અ. જિનચદ્ર મહા. વિવેકદર્શનશ્ચિ ૫૦ મહાનંદ ૫૦ પરમાનંદ ત્રેરે અમરામાં બાદશાહ જહાંગીરને મળ્યા અને તેમને સમગ્રવોને પતિવિદાર ખુશો કર્યો

(૩) ઋષિ ધુનાથ મળે છે કે નિકાનેરમાં ૨૭ મહોદ્દનાઓ વસેના છે તે પૈકીના ૧૩ મહોદ્દનાઓ બ. ચિનામજ્જિ પાર્શ્વનાથ તરફના છે અને ૧૪ મહોદ્દના બ. મહાતીરસ્વામીના જિનાવથ તરફના છે ત્યાં સં. ૧૬૪૦ સુધીમાં કેઈ ઝમડે નહોતો પણ મત્રી કર્મચદ્ર રાજ રાયસિદ્ધના રાજકાળમાં ૧૩ મહોદ્દનાઓમાં ખગતરમચના જારકો માટે વાળ વાગે ખીખઓ માટે વગાડી ન શકાય એવો મર્પાદ બાંધી હતી અને ઠાકરશી વેદે રાજ સુરસિદ્ધના રાજકાળમાં ૧૪ મહોદ્દનામાં કવનામચના જહારકો માટે વાળ વાગી શકે ખીખઓ માટે ન વગાડી શકાય એવો મર્પાદ બાંધી આપી હતી તપામચ સોકામચ વગેરેના આચાર્યો આવે ત્યારે ૨૭ મહોદ્દનામાં વાળ વગાડી શકાતાં નહીં તેઓને પ્રવેશસવ વાળ વિના જ મળે હતો કોઈ આ મર્પાદને તોડે તો મોટા કસેદ જીએ મળે

નામોરી સોકામચના બ. સદારમ મં. ૧૭૬૬ મ’ નિકાનેર પધાર્માં ત્યારે

શ્રી જિનવિજયજીએ ‘કૃપારસકોશ’ની પ્રસ્તાવનામાં ફરમાનોના ફોટા, ફરસી પાઠો, અંગ્રેજી-હિન્દી-ગુજરાતી અનુવાદો આપ્યા છે.

કોઈ કોઈ ફરમાનોના સારાંશ નીચે મુજબ છે—

(૧) અહિંસાનું ફરમાન—અકળર બાદશાહ લખે છે—મારી ભાવના છે કે મારી પ્રજા પ્રસન્ન રહે, આકર્ષિત રહે, એવું શુભાચરણ આપણે કરવું જોઈએ. ગમે તે મતનો મહાપુરુષ હોય તે જો પવિત્ર રહે, આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહે, પ્રભુના ધ્યાનમાં મગ્ન રહે તો હું તેના બાહ્ય વ્યવહારને ન જોતાં તેના માનસિક અભિપ્રાયને જોવા તેની સોળત કરી વિચાર વિનિમય કરું છું. મને આવા મહાપુરુષો તેમના ભક્તોએ ઝિકાનેરના રાજાની આજ્ઞા મેળવી આ મર્યાદા તોડીને ભટ્ટારકનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો હતો.

(—નાગપુરીયલોકાગચ્છ પદ્માવતીપ્રગંધ, સં૦ ૧૯૮૯ પટિયાલા, ત્રિવિધગચોપપદ્મવતીસંગ્રહ, પૃ૦ ૯૨. ત્રિશેષ માટે જુઓ પ્રક૦ ૫૩)

આ ગચ્છમતાગ્રહ ખીજ ગચ્છો માટે જ નહીં પણ પોતાના ગચ્છની વિભિન્ન શાખાઓના ભટ્ટારકો માટે પણ હતો. જયપુરની ગાદીના ભટ્ટારક ઝિકાનેર ગયે તો તેમના માટે ત્યાં વાજાં વાગી શકતાં નહીં. એ જ રીતે જયપુરની ગાદીના ભટ્ટારકે જયપુરના રાજાની આજ્ઞા મેળવીને ઝિકાનેરના ભટ્ટારકે જયપુર આવે તો તેમને માટે વાજાંનો પ્રતિગંધ કરાવ્યો હતો.

અમારા સામેની જ એક ઘટના બનેલી કે લાંબરજીંદ્રસૂરિ ઝિકાનેર ગયે તો માન-સન્માન થતું ન હોવાથી શહેરમાં પ્રવેશ કરતા નહીં. એક વાર ભટ્ટારકે જિનંયાત્રિસૂરિ જયપુર આવ્યા અને સ્ટેશન પર જ પુગંતીયાની જોતું ધર્મશાળામાં રહ્યા. તેમનો વાજાં વગેરેથી નગરપ્રવેશ ધર્મ શક્યો નહીં, તેથી તે જયપુર શહેરમાં ગયા નહીં.

ખુશીની વાત છે કે, આં વિજયવલ્લભસૂરિ સં૦ ૨૦૦૪માં તાં ૧૪-૪-૧૯૪૮ ના રોજ પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના શ્વેતાંબર જૈનસંઘે આ સંકુચિત મર્યાદા સદાને માટે તોડી, તેમનો ધામધૂમથી નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

આજે એ કલેશ ઝિકાનેરમાં નથી. પરંતુ મંત્રી કેમંચંદ્રને ખરતરગચ્છ પ્રત્યે કેવો રાગ હતો તે આ ઘટનાઓ ઉપરથી જણી શકાય છે. મંત્રીને મોટી મોટી અભિલાષાઓ હતી પણ કુદરતે તેને સહકાર આપ્યો નહીં.

પ્રત્યે પ્રેમ થાય છે હું આવા કાર્યને પસંદ કરું છું આ માટે મેં ગુજરાતથી આં દ્વીરવેંજયમૂર્તિને અહીં જોવા આ હતા તે સપ્તાર વાર અહીં આજ્યા ૬ તેમનામા ઉત્તમ તપ, અમાધારણ પવિત્રતા વગેરે છે, જે મર્વયા આદરપાત્ર છે, સન્માનયોગ્ય છે તે હવે ગુજરાત પધારે છે તેમની ઇચ્છા છે કે જાદશાહ અનાયોનો રક્ષક છે તેા શ્રાં ૧૦ ૧૨ થી ભાં ૧૦ ૬ એમ પશુમણના ૧૨ દિવસો પવિત્ર છે તેમા કોઈ પણ સ્થાને કોઈ પણ પશુપ્રાણી મરાય નહિ એવું કરવું જોઈએ આમ કરવાથી દુનિયામા પ્રશંસા વધે ધણા જીવો વધથી બચી જાય, આમ કરવાથી પ્રભુ પણ જાદશાહ ઉપર પ્રસન્ન રહેશે તેઓની આ ઇચ્છા છે આ ઇચ્છા અમારા ધર્મથી પ્રતિકૂળ નથી. પવિત્ર મુસવમાન ધર્મને અનુકૂળ છે તેમની આ માગણીને સ્વીકારી અમે હુકમ જાહેર કર્યો કે- “કોઈએ પશુપણના ૧૨ દિવસોમા જીવહિંસા કરવી નહિ આ હુકમ હમેશા માટે છે તેનું જરાબર પાલન કરવું—છીજરી સન ૮૮૨ જમાદુલસાની મિતિ-૭

આ ફરમાનની નકલ ૬ સ્થાન માટે બનાવી છે (૧) ગુજરાતના સૂબા, (૨) માળવાના સૂબા, (૩) અજમેરના સૂબા, (૪) દિંદી ક્ષેત્ર પુરનો પ્રદેશ, (૫) લાહોર મુલતાનનો પ્રદેશ અને (૬) સૂરિજની પાસે રાખવા માટે બનાવી

ઉજ્જૈનમા માલવાના સૂબા પર મોકલાવેલ અસલ ફરમાન સુરક્ષિત છે જેની લંબાઈ ૨ ફૂટ, પહોળાઈ ૧૦ ઇંચ છે મોટા મજબૂત કપડા ઉપર સોનેરી શાહીથી લખેલ છે તે કોઈ કોઈ સ્થાને ફાટી ગયું છે મેજર જનરલ સરજેન માલકમે પોતાના મેમાયર ઓફ સેટ્રલ ઇડિયા પુસ્તકના ભાં ૨, પૃં ૧૩૫-૧૩૬મા તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પ્રકાશિત કર્યો છે

(૨) જૈન તીર્થોના દાનનું ફરમાન—અકબર જાદશાહ લખે છે કે, મારા તાબાના માલવા, શાહજહાનાબાદ, લાહોર, મુલતાન, અમદાવાદ, અજમેર, મેરઠ, ગુજરાત, બંગાળ વગેરે મુલકો તથા બીજા જે નવા તાબામા આવે તે મુલકોના સૂબા, કચોડપતિ અને

જગીરદારને સૂચના કરવામાં આવે છે કે—

શ્વેતાંબર આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ તથા તેમના શિષ્યો જે પવિત્ર મનવાળા સાધુપુરુષો છે, તેઓના દર્શનથી મને ઘણો આનંદ થયો છે. તેઓની માગણી છે કે અમારાં તીર્થ સિદ્ધાચલજી, ગિરનારજી, તારંગાજી, કેશરિયાનાથજી, આખૂજી, રાજગૃહીની પાંચ પહાડી, સમ્મેતશિખરજી વગેરે શ્વેતાંબર તીર્થસ્થાનો છે તેમાં તથા તેની આસપાસની ભૂમિકામાં કોઈ જીવની હિંસા થાય નહીં એવો હુકમ કરવો જોઈએ. અમને આ માગણી વ્યાજ્ઞી લાગે છે. તપાસ કરતાં નક્કી થયું છે કે આ સ્થાનો શ્વેતાંબર જૈનાનાં છે. હું આ સૌ સ્થાનો શ્વેં આં હીરવિજયસૂરિને અર્પણ કરું છું કે, તેઓ એ પવિત્ર સ્થાનોમાં શાન્તિથી પ્રભુની ઉપાસના કરે. આ સ્થાનો શ્વેતાંબર સમાજનાં છે. તેઓની માલિકીવાળાં છે. જ્યાં સુધી સૂર્ય ચંદ્ર તપે ત્યાં સુધી આ ફરમાન જૈન શ્વેતાંબરોને માટે અમર રહે. આ ફરમાનના અમલમાં કોઈએ દખલ કરવી નહીં. આ તીર્થોના પર્વતોની ઉપર નીચે કે આસપાસ યાત્રાધામોમાં કોઈએ કોઈ જાતની જીવહિંસા કરવી નહીં. આ હુકમનો પાકો અમલ કરવો. કોઈએ ઉલટું વર્તવું નહીં. ખીજી સનદ માગવી નહીં—જીલસી સન ૩૭, માહે ઉર્દીખેડેસ્ત મુતાખિક રવીઉલ અવલ, મિતિ ૭મી.

આ ફરમાન અમલવાદમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં છે. તેની લાંબાઈ ૨ ફૂટ, પહોળાઈ ૧ ફૂટ ૫ ઇંચ છે. ઘોળા કપડા ઉપર સોનેરી શાહીથી લખેલ છે. ઉપર ડાબી તરફ બાદશાહી મહોર લાગેલી છે. રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજના મુનશી મહમ્મદ અબ-દુદલાએ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો છે.

(૩) અહિંસાનું ફરમાન—બાદશાહ અકબર લખે છે—
ખરતરગચ્છના આં જયચંદ્રસૂરિ (આં જિનચંદ્રસૂરિ) તે ભગવદ્-લક્ષિતવાળા છે, તેઓની માગણી છે કે તમે પહેલાં આં હીરવિજય-સૂરિને દરસાલ માટે પશુસણના ૧૨ દિવસનું કોઈ મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, માછલી વગેરેને ન મારવાનું અને તેઓને બચાવવાનું ફરમાન.

આપ્યું છે તો મને પણ ફરસાલ અપાડ સુદિ ૯ થી અપાડ સુદિ ૧૫ સુધીની અઠ્ઠાઈમાં કોઈ કોઈ જીવને મારે નહીં એવું ફરમાન આપવું જોઈએ.

અસહી વાત એ છે કે, જ્યારે પરમેશ્વરે મનુષ્યોને ખાવું વગેરે કામ માટે જુદા જુદા પદાર્થ જનાવ્યા છે તો આદમીએ 'કયાદેય કોઈ પ્રાણીને હુખ આપવું ન જોઈએ નહીં તો આદમી પોતાના પેટને યજુઓનું મસાણું જનાવે એ બ્યાજખી નથી.

હાલમાં આં જિનસિંહસૂરિ એટલે ઉં માનસિંહે અરજી કરી છે કે પહેલાં આ મતલબના ફરમાનો નીકળી ચૂક્યાં પરંતુ તેની મંજૂરી ગૂમ થઈ છે.

તેની આ અરજથી હું એ જ મતલબનું આ ફરમાન આપું છું. સૌએ આ હુકમનું ખૂબ પાલન કરવું આના નિયમોમાં ગડબડ કરવી નહીં.—ઈલાહી સન ૪૯ ખુસ્તાદ મિતિ ૩૧.

આ ફરમાન પ્રયાગની હિંદી માસિક પત્રિકા સરસ્વતીના ઈં સં ૧૯૧૨ ના જૂનના (ભાગ - ૧૩, સપ્તા : ૬) અંકમાં પ્રકાશિત થયું છે. ફારસી ભાષામાં પ્રકાશિત થયું છે અને જોધપુરનિવાસી મુશી દેવીપ્રસાદજીએ તેનો હિંદી અનુવાદ કર્યો છે.

(કૃપારસકોશ સંસ્કરણ જીજ્ઞાની શ્રી જિન વિજયજીની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૩૧ થી ૩૬)

૫૭. ભં જિનસિંહ—તેઓ ગણધર ચોપડાગોત્રના શાં આંપસી તથા તેમની પત્ની ચતુરાદેના પુત્ર હતા. તેમનો સં ૧૬૧૫ ના માહ સુદિ ૧૫ ના રોજ જેતાસરમાં જન્મ થયો હતો. તેમનું નામ માનસિંહ હતું. સં ૧૬૨૩ માં તેમણે બિકારમાં દીક્ષા લીધી. તેમને સં ૧૬૪૦ માં જોસલમેરમાં વાચકપદ, સં ૧૬૪૬ ના શગળ સુદિ ૨ ના રોજ લાહોરમાં આચાર્યપદ મળ્યું અને સં ૧૬૭૪ ના પોષ સુદિ ૧૩ ના રોજ મેડતામાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

આ અરસામાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ પ્રગટ્યા અને કાપરડા તીર્થની સ્થાપના થઈ.

પ્રાટ જહાંગીર લં જિનસિંહસૂરિ ઉપર ખૂબ નારાજ હતો, શુંન તેણે પોતાના તુબુકે જહાંગીર (જહાંગીરનામા) અંથમાં મસંગે કર્યું છે. જો એ ભમરાલી ઘટના બની ન હોત તો આ મોગલ દરબારમાં સુંદર ધર્મપ્રભાવના કરી શક્યા હોત. ની પાટે બે આચાર્યો થયા : (૧) ભટ્ટારક જિનરાજસૂરિ અને ૦ જિનસાગરસૂરિ સં ૧૬૭૪.

. લં જિનરાજ—તેઓ શાં ધરમશી બોથરા અને તેમની જલના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં ૧૬૪૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૭ થયો હતો. સં ૧૬૫૬ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ માં તેમણે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમનું નામ રાજસમુદ્ર પાડ્યું. સં ૧૬૬૮માં આશાવલમાં તેમને વાચકપદ આપવામાં ૧૦ ૧૬૭૫ ના ફાગણ સુદિ ૭ના રોજ મેડતામાં આચાર્ય-ત્વ ત્યારે તેમનું નામ આં જિનરાજસૂરિ રાખવામાં આવ્યું. ૬ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના રોજ પાટણમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ .

જિનરાજ અને જિનસાગર એ બંને એક જ દિવસે ૧૫૫ હતા. તે બન્નેએ સં ૧૬૭૫ માં શત્રુંજય તીર્થ ઉપર ૭ની ચોસુખજીની દૂકમાં લં ઋષભદેવની ચોસુખ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એ ઉપરાંત તેઓએ લાણવડ, અમદા- ૧ વગેરે સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી.

જિનરાજ વ્યાકરણ, કાવ્યસાહિત્યના વિક્ષાન હતા. તેમણે 'કાકાવ્ય' ઉપર જિનરાજીયા ટીકા રચેલી છે. આં જિન- ૫રંપરામાં એક આં જિનરાજસૂરિ થયા છે તે આનાથી

પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવમાં મહોં જયસોમ ગણિ, ઉપાં વિજય ગણિ, ઉપાં ગણિ, પં આનંદકીર્તિ ગણિ વગેરે મુનિવરો હાજર હતા. આ ને પ્રતિષ્ઠાનો લાભ સં સોમજીના પુત્ર સં ૩૫૭ વગેરેએ લીધો (—શત્રુંજયતીર્થલેખ)

આ સમયે પદ્મગજ ગણિ શિષ્ય ૫૦ જ્ઞાનતિલક ગણિએ મં ૧૬૬૦ માં 'ગૌતમકુવક વૃત્તિ' રચી છે

એ સમયે મહોં જયસાગર ગણિની પરપરાના ઉપાં જ્ઞાન વિમલના શિષ્ય વાચનાચાર્ય ઉપાં વટલભ ગણિ વિદ્વાન હતા તેમણે મં ૧૬૬૮ માં ૧ વિજયદેવમાહાત્મ્યકાવ્ય, સર્ગ ૧૬, ૨ ઉપકેશશબ્દબ્યુતાત્તિ, ૩ સં ૧૬૫૪, આં જિનેશ્વરના શિલોછ નામકોશ ટીકા, ૪ સં ૧૬૬૧ માં વિગાનુશાસન ટીકા, સં ૧૬૬૧ માં દુર્ગપદ્મપ્રબોધવૃત્તિ, સં ૧૬૬૭ માં ભેદપુરમાં અભિધાન ચિંતામણિ સારોજ્યારવૃત્તિ, ૬ અરનાથજિનસ્તુતિકાવ્ય-સ્વોપન વૃત્તિ સાથે, ૭ સારસ્વતપ્રયોગનિર્ણય, ૮ વિદ્યપ્રબોધ પરિં ૩, શ્લોક ૧૪૦, બલભદ્રપુર, ૯ ચતુર્દશસ્વરસ્થાપનવાદસ્થલ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે મહોં જયમાગર ગણિના શિષ્ય ૫૦ રત્નચંદ્રે સં ૧૫૦૧ પોં સું ૧૧ ને રવિવારે બીજ સંહિત 'કિયારત્નસમુચ્ચય' લખ્યો હતો

તેમના સમયે સં ૧૬૮૦ માં 'ગદ્ય ખરતરગચ્છપદ્માવલી'ની રચના થઈ એ જ સમયે ભં જિનસાગરમૂરિથી આચાર્યીય ગચ્છ નાંકળ્યો આ શતાબ્દીની અંતે એક દરે ખરતરગચ્છમાં ચાર ગચ્છો થયા

ખરતરગચ્છના ૫ બનારસીદાસે સં ૧૬૮૦ માં દિગંબર મત માં ભળી તેશપથ ચલાવ્યો

ખરતરગચ્છમાં સં ૧૬૮૬ માં આં જિનસાગરનો આદ્યો 'ભદ્ર રકગચ્છ,' સં ૧૬૮૬ માં આં જિનસાગરથી નવમો 'લઘુઆચાર્યીય ગચ્છ,' સં ૧૭૦૦ માં ઉપાં રગવિજયથી દશમો રગવિજય 'શાખાગચ્છ' અને તેમાંથી મહોં શ્રીસારથી અગિયારમો 'શ્રીસારીયગચ્છ' નીકળ્યો આ રીતે ખરતરગચ્છમાં એક દરે અગિયાર ગચ્છો થયા

આં જિનરગવિજયની શાખા નીકળી ત્યારે તપગચ્છના કેટલાએક શ્રાવકો ઉપાં રગવિજયના પદ્મમાં રહ્યા હતા તેઓ ત્યાર

પછી ખરતરગચ્છના અનુયાયી મનાય છે.

વૈરાટનગરના શેઠ ભારમલજી રાકયાનના પુત્ર શેઠ ઇંદ્રચંદ્રજી રાકયાન શ્રીમાલી તપાગચ્છના ધ્રાવક હતા. જગદ્ગુરુ શ્રીહરીવિજય-સૂરિના ઉપાસક હતા, તેમણે સં. ૧૬૪૪ માં ખંધાવેલું જિનાલય (ઇંદ્રવિહાર) આજે પણ વૈરાટનગરમાં શિલાલેખ સાથે વિદ્યમાન છે. તેમના વંશજો શ્રીમાન લાલા ખેરાતીલાલજી, લાં બાબુમલજી, લાં જવાહરલાલજી રાકયાન વગેરે આજે દિલ્હીમાં વસે છે, જે આજે ખરતરગચ્છનું પાલન કરે છે. પં. ૦ વિનયવદ્ભમે આં જિનરંગના સમયે 'ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી' બનાવી છે.

૫૯. ભં જિનરત્ન—તેમને વૈરાગ્ય થવાથી માતાની સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૧૧માં અકળગળાદમાં થયો હતો.

૬૦. ભં જિનચંદ્ર—તેમણે મંડોવરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમના સમયે સં. ૧૭૧૧ માં 'ગદ્ય-ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી' બની. તેમનો સ્વર્ગ-વાસ સં. ૧૭૬૩ માં સુરતમાં થયો હતો.

૬૧. ભં જિનસૌખ્યસૂરિ—તેઓ પ્રભાવકે આચાર્ય હતા. તેમના સમયે ઘોઘાથી વહાણ દ્વારા ત્રીધા ખંભાત જવાતું હતું. ચતિઓ તથા છંદો પાળતો તીર્થ-યાત્રાસંઘ એ રસ્તે આવતા-જતા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૮૦ના જેઠ વદિ ૧૦ના રોજ ઝાણીનગરમાં થયો હતો.

૬૨. ભં જિનભક્તિ—તેમણે સં. ૧૭૭૯ માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૭૮૦ માં ભટ્ટારકપદ પ્રાપ્ત થયું અને સં. ૧૮૦૪ માં માંડવી ખંદરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેમણે કેટલીક તીર્થયાત્રાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી. તેમને ઉપાં રાજસોમ, ઉપાં રામવિજય વગેરેનો મોટો ચતિપરિવાર હતો.

૬૩. ભં જિનલાલ—તેમણે મોટી મારવાડ, ગોલવાડ, મેવાડ, વઢિયાર, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ વગેરે પ્રદેશોમાં વિહાર કરી વિવિધ તીર્થયાત્રાઓ કરી. તેમની સાથે યાત્રામાં સો-સો બસો-બસો ચતિઓ સાથે રહેતા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૮૩૪ ના આસો વદિ ૧૦ ના રોજ ગૂદાનગરમાં થયો હતો.

આ સમયે સં ૧૮૦૭ના માહ સુદિ ૩ ને ચોમવારે જોધપુરમાં ક્ષેમકીર્તિગાખાના વાચક ગાતિહર્ષ, તેમના શિષ્ય મુનિ જિનહર્ષ, તેમના શિષ્ય મુનિ મુળવર્ધન, તેમના શિષ્ય મુનિ દયામિહના શિષ્ય વાચક ૩૫૪દ્રે ‘ગોતમીયમહાકાવ્ય’ (સર્ગ ૧૧)ની વ્યના કરી છે

૭૦ જિનલાલે સં ૧૮૩૩ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ મનાર બહરમાં ‘આત્મગોધ’ (પ્રકાશ ૪) રચ્યો છે મુનિ ક્ષમાકંઠ્યાણે તેની પ્રથમ પ્રતિ લખી હતી

૬૪ ૭૦ જિનચદ્ર—તેમણે માગ્વાડ, મોટી મારવાડ, પૂર્વદેશ, દક્ષિણ સોરઠ વગેરે પ્રદેશોમાં વિચરી તીર્થયાત્રાઓ કરી હતી પૂર્વ દેશની યાત્રામાં ઉપાં અમૃતધર્મ, ઉપાં ક્ષમાકંઠ્યાણ વગેરે તેમની સાથે હતા તેમણે લખનૌમાં ત્રણ ચોમાસા કર્યા હતા મકસૂદા બાદના શ્રીસ ઘે સં ૧૮૪૫ ના માહ સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારે મહિમાપુર મા બનાવેલા ૭૦ મુવિધિનાથના જિનાવયની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તેમણે તથા લઘુ આચાર્યૈય ૭૦ જિનચદ્રસૂરિએ મળાને પરસ્પરમાં એકતા સ્થાપી હતી તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૮૫૬ ના જેઠ સુદિ ૩ ના રોજ સૂરતમાં થયો હતો

૬૫ ૭૦ જિનહર્ષ—તેમણે સૂરત, દેવીકોટ, બલોર, બિકાનેર વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી શત્રુજય, ગિરનાર, અત રિક્ષણ, મકસીણ, ડેસરિયાણ, સમેતશિખર વગેરે તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી

તેમણે સં ૧૮૭૦ માં અને બીજી વાર સં ૧૮૭૬ માં સઘ સાથે સમેતશિખર તીર્થની યાત્રા કરી હતી સં ૧૮૬૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ના રોજ સઘ સાથે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી હતી તેઓ છેલા જોસવગેરના બાફણા બાદરમલ બોસવરમલના સઘ સાથે શત્રુજયતીર્થની યાત્રા માટે નીકળ્યા અને મહોવરમાં ચોમાસુ રહ્યા ત્યાં જ સં ૧૮૯૨ ના કાર્તિક વદિ ૯ ના દિવસે મહોવરમાં અનશન લઈ સ્વર્ગે ગયા

શેઠ બાદરમલજી બાફણાનો સઘ ચોમાસા પછી મહોવરથી

નીકળી શત્રુજય તીર્થમાં ગયો. ત્યાં સંઘપતિની માતાજીએ લં
ઋષભદેવ દાદાને મોતીનો હાર પહેરાવ્યો પણ ભાટોએ તે હાર તરત
જ ઉઠાવી લીધો. ભાટોની આવી જોડુકમીથી સંઘપતિએ તેમની
સામે સખત હાથે કામ લીધું અને ભાટોની જોડુકમીનો અંત આણ્યો.

આ અરસામાં લં જિનભક્તિસૂરિના શિષ્ય પંં પ્રીતિસાગર
શિષ્ય ઉપાં અમૃતગણીના શિષ્ય મહોં ક્ષમાકેદ્યાણુગણી સમર્થ
વિદ્વાન થયા હતા. તેમણે કિયોદ્ધાર કરી પીળાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં.

તેમણે ચૈત્યવંદન ચતુર્વિંશતિ, પર્વકથા-સંગ્રહ સંં ૧૮૬૦ના
કાગણુ વદિ ૧૧ બિકાનેર, ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી સંં ૧૮૩૦ જૂના-
ગઢ, ગૌતમીયમહાકાવ્ય-ટીકા સંં ૧૮૫૨ ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ ને
સોમવાર, જેસલમેર વગેરે અંથો રચ્યા છે. તેમણે ‘ખરતરગચ્છ
પટ્ટાવલી’માં લં જિનચંદ્ર અને લં જિનહર્ષસૂરિના પટ્ટાનુક્રમ પાછળથી
વધાર્યા છે. તેમણે લં જિનચંદ્રની સાથે પૂર્વદેશનાં તીર્થોની યાત્રા
કરી હતી. મહિમાપુરના પ્રતિષ્ઠાલેખમાં તેમનું નામ મળે છે. તેઓ
સંં ૧૮૭૪ માં બિકાનેરમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા અને તેમના શિષ્ય
પંં ધર્માનંદગણિએ સંં ૧૮૭૪ માં બિકાનેરમાં તેમની ચરણપાદુકાની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૬૬. લં જિનસૌભાગ્ય—તેમનો જન્મ સંં ૧૮૬૨માં થયો.
સંં ૧૮૭૭માં તેમણે દીક્ષા લીધી. સંં ૧૮૮૨ના મહા સુદિ ૭ને
શુરુવારે બિકાનેરમાં ભટ્ટારકપદ મહોત્સવ થયો અને સંં ૧૯૧૭માં
સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૭. લં જિનસિંહ—તેમનો સંં ૧૯૩૫માં બિકાનેરમાં
સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૮. લં જિનચંદ્ર.

૬૯. લં જિનકીર્તિ. *

ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી ત્રીજી (લઘુ આચાર્યાયગચ્છ)

૫૭. લં જિનસિંહ—તેમનો સંં ૧૯૭૪માં મેડતામાં
સ્વર્ગવાસ થયો. (જૂઓ, પ્રકં ૪૦, પૃં ૦....)

૫૮ ભ૦ જિનમાગર—તેઓ આચાર્યશ્રીના પ્રથમ આચાર્ય હતા ભ૦ જિનગણ તથા ભ૦ જિનમાગર એ બંનેએ મ૦ ૧૬૭૪ માં મેડતાનાં એકીમાથે ભટ્ટારકપદ મેળવ્યું તેમણે મ૦ ૧૬૭૫માં શ્રુત્યતીર્થ યજ્ઞશાસ્ત્રની ચૌમુખની દ્રુકમાં ભ૦ મુદ્રપલ દેવજીની ચૌમુખ વગેરે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી આ૦ જિન માગર કાવ્યમાહિત્ય અને ન્યાય વગેરે વિષયોના વિદ્વાન હતા તેમનો સ્વર્ગવાસ મ૦ ૧૭૦૦ના જેઠ વદિ ૩ના રોજ અમદાવાદમાં થયો.

૫૯ ભ૦ જિનધર્મ—તેમણે શ્રુત્યતીર્થ યાત્રામાં છઠ્ઠું અઠ્ઠમ વગેરે તપ કર્યા હતા તેઓ સર્વદેશોમાં વિચર્યા હતા તેમનો સ્વર્ગવાસ મ૦ ૧૭૪૬ના મહા વદિ ૮ના રોજ લુણકરણમર નગરમાં થયો હતો.

૬૦ ભ૦ જિનચંદ્ર—તેમનો સ્વર્ગવાસ મ૦ ૧૭૬૪ના જેઠ સુદિ ૧૫ના રોજ બિકાનેરમાં થયો હતો.

૬૧ ભ૦ જિનવિજય—તેમનો સ્વર્ગવાસ મ૦ ૧૭૮૭ના આસો વદિ ૬ના રોજ જેસલમેરમાં થયો હતો.

૬૨ ભ૦ જિનકીર્તિ—તેમણે પૂર્વદેશની યાત્રાઓ કરી હતી મહામૂદાબાદમાં નણ ચતુર્માસ ગાળ્યા હતા તેમનો સ્વર્ગવાસ મ૦ ૧૮૧૮ના રોજ બિકાનેરમાં થયો હતો.

૬૩ ભ૦ જિનમુક્તિ—તેમણે બાર વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધી હતી સોળમા વર્ષે ભટ્ટારકપદ મેળવ્યું હતું અને એકવીશમા વર્ષે મ૦ ૧૮૨૪ના આસો વદિ ૧૨ના રોજ જેસલમેરમાં સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

૬૪ ભ૦ જિનચંદ્ર—તેઓ બ્યાકરણ તથા સિદ્ધાંતના વિદ્વાન હતા બિકાનેરનો રાજા તેમનો ભક્ત હતો શ્રીસંઘે આ ભટ્ટારક તથા ભટ્ટારકશાખાના ભ૦ જિનચંદ્ર વચ્ચે મેળ કરાવ્યો હતો આ ભટ્ટારક ૭૨ વર્ષની ઉંમરે એટલે મ૦ ૧૮૭૫ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ જેસલમેરમાં સ્વર્ગ ગયા હતા.

૬૫ ભ૦ જિનોદય—તેમણે મ૦ ૧૮૬૩માં મદસોરમાં અને મ૦ ૧૮૬૭ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ બિકાનેરમાં જિનપ્રતિમાની

પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેઓ સં. ૧૮૬૭ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ના રોજ ગિરનારમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૬૬. ભં. જિનહેમસૂરિ—તેમનો જન્મ સં. ૧૮૬૬ના અષાઢ સુદિ ૧ના રોજ પુણ્ય નક્ષત્રમાં આલિયાણા ગામમાં થયો હતો. સં. ૧૮૮૩ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોજ દીક્ષા લીધી હતી. તેમનો સં. ૧૮૯૭ના જેઠ સુદિ ૫ના રોજ ગિરનારમાં ભટ્ટારકપદ મહોત્સવ થયો હતો. તેમણે ઇંદોરના સંઘમાં ઝઘડો હતો તે દૂર કરાવ્યો હતો અને ત્યાં જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. મણોદમાં ભં. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમણે સર્વ દેશોમાં વિચરી તીર્થયાત્રાઓ કરી હતી.

✽

પૂનમિયાગચ્છ—પૂર્ણિમાપક્ષ (સં. ૧૧૫૯)

વડગચ્છના આં સર્વદેવસૂરિની પાટે આઠ આચાર્યો થયા. તેમાં સૌથી મોટા આં જયસિંહસૂરિ હતા. તેમની પાટે આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ થયા. તેઓ વિદ્વાન અને વાદી હતા. વડગચ્છમાં વડેરા હતા. તેમને વાદીભસૂરિનું બિરુદ હતું. (પ્રકં. ૩૬, પૃ. ૪૧૬)

તેમનાથી નાના આં મુનિચંદ્રસૂરિ હતા. તેઓ પરમ શાંત, ત્યાગી અને લોકપ્રિય હતા. એમની લોકપ્રિયતાએ નવા ગચ્છને જન્મ દેવાનું કારણ આપ્યું. (પ્રકં. ૪૦, પૃ. ૪૨૩)

સં. ૧૧૪૯ નું એ વર્ષ હતું. એક શ્રાવકે મોટા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘મારે પ્રતિષ્ઠા કરાવવી છે માટે આપ આં મુનિચંદ્રસૂરિને આજ્ઞા આપો જેથી તેઓ ત્યાં આવીને મારું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપે.’

આં ચંદ્રપ્રભસૂરિને આ વિનંતિ પોતાના અપમાન સ્વરૂપ લાગી. તેમને એમ લાગ્યું કે, આ શ્રાવક આં. મુનિચંદ્રને લઈ જવા રાજ છે પણ અમને લઈ જવાની તેની ઈચ્છા નથી. આથી જ અમારે આં મુનિચંદ્રને પણ ત્યાં મોકલવા ન જોઈએ. આચાર્યશ્રીએ

આવકને જવાબ આપ્યો કે, ‘મહાનુભાવ ! પ્રતિષ્ઠા એ સાવધ ક્રિયા છે, તે આવકની ક્રિયા છે, સાધુની એ વિધિ નથી માટે આં મુનિ ચદ્ર ત્યા નહીં આવે.’

આં ચદ્રપ્રભે આ રીતે સાધુઓ પ્રતિષ્ઠા કરાવી ન શકે એવી નવી પ્રરૂપણા કરી બીજા સુવિદિત આચાર્યોએ તેમની આ નવી પ્રરૂપણા સામે વિરોધ ઉઠાવ્યો, આથી આં ચદ્રપ્રભ સં ૧૧૪૯માં પોતાના પરપરાગત ગૃહથી જુદા પડ્યા તેમણે સં ૧૧૫૯થી નવો ‘પૂનભિયાગૃહ’ ચલાવ્યો. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૨૪)

૧ હુ નન્દેન્દ્રિયરુદ્ધકાલજનિત (૧૧૫૯) પક્ષોડ્ધિ રાકાકિલો
વેદાભારણકાલ (૧૨૦૪) ઔષ્ણિકમસો વિશ્વાર્કગાથે (૧૨૧૪) ડચલ. ।
પૂ જ્યેષ્ઠ (૧૨૨૬) ન સાર્પર્ણિમ ફતિ ઓમેન્દ્રિયાર્કેપુ (૧૨૫૦) ન
૫ નિસ્તુતિકોડક મજ્જલ રથો (૧૨૮૫) ગાદપ્રહસ્તાપસ ॥

પાઠાન્તરે-(કાલે નિસ્તુતિક- કલો જિનમતે જાત દ્વકીયાપ્રદાત ॥

(-વિવિધમન્ડીવ પદાવનીસમજ પૃં ૬૪, પૃં ૧૨૫)

મજ્જાપાલો પુણિમ પુણિમિઓ સદ્ધપુણિમા મમિમા ।

દોહિ વિ આગમનામો કુચયરાઓ વરયરો જાઓ ॥

૧ પૂર્ણિમાગૃહ મં ૧૧૫૯, ૨ સં ૧૧૪૦ મા ૧૯૬૬વાલુક, ૩ સં ૧૨૦૪માં ખરતરમૃત, ૪ અચનમૃત સં ૧૨૧૪ ૫ સાધ્ પૂર્ણિમાગૃહ મં ૧૨૩૬, ૬ ત્રિસ્તુતિક-આગમિક સં ૧૨૫૦, ૭ તપામૃત સં ૧૨૮૫ માં થયા.

એ સિવાય ૧ ૧૯૬૬વાલુક-મધુકરમૃત સં ૧૨૭૮ માં, ૨ હુ પકમૃત સં ૧૫૦૮, ૩ કટુકમૃત મં ૧૫૬૪, ૪ મીગમત મં ૧૫૭૦, અને ૫ પાશ્વર્યદ્રમૃત સં ૧૫૭૨ માં નીકળ્યા. (દશમત)

વગમૃતમાંથી પૂર્ણિમામૃત નીકળ્યો પૂર્ણિમામાંથી સાધ્ પૂર્ણિમામૃત અને આગમિકમૃત નીકળ્યા અને ખરતરમૃત કુચેરામૃતથી નીકળ્યો.

જિનદત્તાઓ સરયર પુણિમ ચદસરિણો જાયા ।

પલ્લવિયપાઘાયરિણ તવોમય દેવમદાઓ ॥

આં જિનદત્તથી ખરતર, આં ચદસરિથી પૂર્ણિમા, આપાદાચાર્યથી પાંચવિક અને આં દેવમદાથી તપામૃત નીકળ્યા.

(-સં ૧૬૬૬ ની દસવેવાસિષસુત-ટો-પ્રસરિત, ઝાંડારકર
ઓરિવટસ રિસર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ, સ્વી ઇ. ૨, પૃં ૭૨૪)

ચંદ્રકુલના વડગચ્છમાંથી ‘પૂનમિયાગચ્છ’ નીકળ્યો, તેમાં શ્રાવક પ્રતિષ્ઠા કરે, પાળી પૂનમે કરવી, છમાત્રી ન હોય, છ મહિના પહેલાં ઉપસ્થાપના ન દેવી વગેરે સામાચારી હતી.

પૂણિમાપક્ષના આં દેવાનંદ લખે છે—

દુર્વાદિદ્વિરદાહ્નુશઃ સમયવિત્ શ્રેણીશિરોમળનં

શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિરાદ્ સ ભગવાન્ પ્રાચીકશત્ પૂર્ણિમામ્ ।

તસ્માજ્જૈનવચોઽપૃતં મૃશમધુઃ શ્રીધર્મધોષાદયઃ

શ્રીમદ્રેશ્વરસૂરિતસ્ત્વચકલત્ શાસ્ત્રા દ્વિતીયા પ્રથામ્ ॥

(—ક્ષેત્રસમાસવૃત્તિ-પ્રશસ્તિ)

તેમણે ચૌદશની પાળી પાળનારા પાંચ ચૈત્યવાસીઓને પોતાના પંક્ષમાં મેળવી દીક્ષા આપી હતી. તેમનાં નામ આ પ્રકારે હોવા સંભવે છે.

(૧) આં ધર્મધોષસૂરિ—તેઓ ૫૦૦ દેરાસરો અને ત્રણ લાખ દ્રવ્યની રકમ છોડીને સાધુ થયા.

(૨) આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેમના બીજા પદ્ધતર આં શ્રીપ્રભથી ‘કચ્છૂલીગચ્છ’ નીકળ્યો.^૧

આં ભદ્રેશ્વરની શિષ્યપરંપરામાં મહાતપસ્વી આં પરમદેવ

૧. આં મહેંદ્રસૂરિ લખે છે કે, આં શાતિસૂરિથી પીપળિયાગચ્છ, આં દેવેન્દ્રથી સંગમખેડિયા; આં ચંદ્રપ્રભ, આં શીત્તગુણ, આં પદ્મદેવ અને આં ભદ્રેશ્વરથી પૂનમિયાગચ્છની (પૂનમિયા, ત્રિસ્તુનિક, આગમિક અને કછોલી) ૪ શાખાઓ; આં મુનિયંદ્ર, આં વાદિદેવસૂરિથી પ્રાચીન વડગચ્છની પરંપરા, આં ભુદ્ધિસાગરથી શ્રીમાલગચ્છ અને આં મલયચંદ્રથી આશાપદ્મીયગચ્છ નીકળ્યા છે.

વડગચ્છવાળા પોતાને ચૈત્યવાસી માનતા નથી. શરૂઆતથી જ અસલી વસતીવાસી માને છે પણ દેરાસરો, પ્રતિમાઓ, પોષાળ અને જૈન વંશો તો ચૈત્યવાસી પરંપરાના છે.

આં ચંદ્રપ્રભે સં ૧૧૪૯ માં ‘પૂનમિયાગચ્છ’ પ્રકાશ્યો અને ઉપાં વિજયચંદ્રે સં ૧૧૬૯ માં વિધિપક્ષ પ્રગટ કર્યો. (—શતપદી પદ ૧૦૮)

થયા તેમણે વર્ષમાન તપ કરી તેનું પારણુ સં ૧૩૦૨ના માગશર સુદિ પના શ્રવણ નક્ષત્રમા કડોદ ગામમા શેઠ દેવપાલના ઘેર કર્યું, શખેશ્વરતીર્થમા ૭ યજ્ઞોને પ્રતિજોધી સધને અનુકૂળ બનાવ્યા શખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આરાધન કરી ઝીંજીવાડાના રાજા દુર્જનશાહ્યને કોઠ રોગ મગાડ્યો અને ઉપદેશ આપી શખેશ્વરજીના દેરાસરને મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો દાનવીર શેઠ જગદૂશાહે તેમને ધામધૂમથી ભદ્રાવતીનગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો હતો તેમના શિષ્ય આં શેષસૂરિને મહેતસવપૂર્વક આચાર્યપદ અપાવ્યું તેમની પાસેથી ત્રણ વર્ષનો દુકાળ પડશે એમ બાણી લઈ અનાજના ભડારો ભરી દુકાળમા રાજા-પ્રજા સૌ જનતાને મોટી મદદ કરી હતી આં પરમદેવની પાટે આં શેષસૂરિ થયા તેઓ સં ૧૩૦૨ પહેલાં મ્વર્ગે ગયા

(—આં સર્વાનન્દનું જગદૂયરિત્ર, શખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર નં ૪૦, પૂં જયતવિજયજી મંત્રુ ‘શખેશ્વરમહા તીર્થ’ પૃં ૪૭ થી ૫૧, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૭૭)

તેમની શિષ્યપરપરામા આં સર્વાનન્દ થયા તેમણે ‘જગદૂયરિત્ર’ રચ્યું, તેના છઠ્ઠા સર્ગમા ‘પૂનમિયાગચ્છ’ તથા ‘અતુર્દશીય ગચ્છ’નું સૂચન છે આં સર્વાનન્દસૂરિએ સં ૧૪૬૫મા, સં ૧૪૬૨મા અજનશલાકા કરાવી, જે પ્રતિમાઓ આખૂતીર્થમા વિરાજમાન છે

(—અખુંદ જૈન લેખસંદોહ, લેં ૪૦૨, ૬૨૮)

તેમણે કછેલી ગામમા ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા તથા પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરી તેમના શિષ્ય ગુણસાગર, તેમના શિષ્ય યતિ યશોવર્ધન (સં ૧૫૨૧ થી ૧૫૪૦)ની પ્રતિમા સિરોહીના ભં અન્નિતનાથના દેરાસરમા છે

આં ભદ્રેશ્વરની પરપરામા અનુક્રમે (૪૧) આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, (૪૨) આં મુનીશ્વર, (૪૩) આં રત્નાપ્રભ, (૪૪) આં મહેન્દ્ર અને આં રત્નાકર થયા (૪૫) આં રત્નાકરે સં ૧૫૧૨ના મહા સુદિ ૫ ને સોમવારે ભં શાંતિનાથજિનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી આ ધાતુ પ્રતિમા મહેસાણામા ભં મહાવીરગ્વામીના દેરાસરમા છે

(૩) આં વિજયસિંહ—તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. ચંદ્રાવતીના ગૃહચૈત્યમાં રહેતા હતા. વિદ્વાન હતા. તેમણે ‘ઉપદેશમાલા’નું ગ્રંથાન કરતાં કરતાં વૈરાગ્ય પામી આં ચંદ્રપ્રભની નિશા સ્વીકારી.^૧

(૪) આં શીલગુણ—તેઓ નાણાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી હતા. તથા તેમના પદ્મધર આં દેવભદ્રથી “ત્રિસ્તુતિક્રમત” નીકળ્યો.

(૫) આં વિજયચંદ્ર—તેઓ નાણાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી ધ્યાય હતા. આં શીલગુણ તેમના મામા થતા હતા. તેમણે ની સાથે જ પૂર્ણિમાપક્ષ સ્વીકાર્યો અને સં ૧૧૬૬માં વિધિ-તથા સં ૧૨૧૩ (૧૨૧૪)માં અંચલગચ્છ પ્રકટ કર્યો.^૧

(—આં મહેન્દ્રકૃત શતપદીપદ : ૧૦૮)

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ—તેમણે દર્શનશુદ્ધિ, પ્રમેયરત્નકોશ, તથા ત્રો વગેરે કૃતિઓની રચના કરી છે.

૪૧. આં ધર્મઘોષપ્રમુરિ—તેઓ ચૈત્યવાસી હતા. ૫૦૦ સરની આવક, વહીવટ તેમજ ૩ લાખ દ્રવ્યની રકમ છોડી સાધુ થયા. તેમણે પચાસ વર્ષ સુધી એકાંતર ઉપવાસ કર્યા પાણુમાં પણ માત્ર કાંજ અને ખીચ લેતા હતા. તેઓ જન હતા. નિઃસ્પૃહ—ત્યાગી હતા. તેમને રાજા સિદ્ધરાજ બહુ પ્રીતો હતો. તેમણે ‘શબ્દસિદ્ધિ’ તથા ‘મહરિસીકૃતય’ (ઋષિમંડલ) માં છે. આં યશોઘોષના શિષ્ય આં હેમપ્રભ ‘પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલા-૩’ (સં ૧૨૪૩)માં લખે છે કે—

જજ્ઞે શ્રીજયસિંહમૂપતિનતઃ શ્રીધર્મઘોષપ્રમુઃ ॥....નિર્ગ્નથ્ચૂડામણિઃ ॥
તેમની પાટે થયેલા આચાર્યોનાં નામો નીચે મુજબ મળે છે—

(૧) આં ચક્રેશ્વરપ્રમુરિ—તેઓ ચૈત્યવાસી આં વર્ધમાનના ચ હતા. મહાધીશ હતા. પરમશાંત હતા. તેમણે આં ચંદ્રપ્રભની સા સ્વીકારી હતી. તેમના ઉપદેશથી ૪૧૫ રજપૂતો જૈન બન્યા

૧. આં વિજયસિંહ અને આં વિજયચંદ્ર એક જ સંભવે છે. તેમ જ દેવપ્રભ અને આં દેવભદ્ર (સં ૧૨૨૪) પણ એક જ હોવાનો સંભવ છે.

હતા તેમણે આં ચદ્રપ્રભની 'દર્શનશુદ્ધિ' પર ટીકા રચી પણ તે અધૂરી રહી છે (જ્ઞેનમત્યપ્રકાશ, વર્ષ ૭, પૃ. ૧૫૫)

તમની પરપરામા અનુક્રમે ૪૩ શિવપ્રભ, ૪૪ આં તિલકપ્રભ ૪૫ આં પદ્મપ્રભ યથા હતા

આં તિલકપ્રભે સં ૧૨૬૧મા પ્રત્યેકબુદ્ધચરિત્ર, પૌષ્પ પ્રાયશ્ચિત્ત સામાચારી, ચૈત્યવદન-ગુરુવદન પ્રત્યાખ્યાન લઘુવૃત્તિ, ધાવકપ્રતિકમણસૂત્રવૃત્તિ, સાધુ પ્રતિકમણસૂત્રવૃત્તિ, ધાવક પ્રાયશ્ચિત્ત સામાચારી, મં ૧૨૭૪મા જીવતડ-પવૃત્તિ, સં ૧૩૦૪મા હસવેયા વિયસુત્ત-ટીકા, મં ૧૨૭૭મા દર્શનશુદ્ધિની સપૂર્ણ ટીકા, સં ૧૨૬૬મા આવશ્સય-લઘુવૃત્તિ (મં ૧૨૩૨પ), સં ૧૩૦૪મા સામાચારી, પ્રતિકમણવૃત્તિ પાશિકસૂત્ર અવચૂરિ, પાશિક ખામણા અવચૂરિ વગેરે રચ્યા છે

આં પદ્મપ્રભે ગુરુદેવને 'આવશ્સય-લઘુવૃત્તિ' રચવામા સહાય કરી હતી, અને ૫૦ યશસ્તિવકે તેની પ્રથમ નકલ કરી હતી

(૨) આં વર્ધમાનસૂરિ—તેમની પાટે આં ધર્મઘોષના શિષ્ય આં અલયદેવસૂરિ—અલયઘોષસૂરિ યથા અને આં અલયદેવની પાટે યશશ્ચદ્ર યથા હુંબડ ધાવક ઇલિકે તેમને સં ૧૧૮૨મા આવશ્સયસુત્ત વહોરાવ્યું (—જ્ઞેન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રકં ૬)

આં અલયઘોષના શિષ્ય ૫૦ વિદ્યાકુમારના ઉપદેશથી પાટડીના રાણા સૂરાકના ભાઈ શાંતિપદેવના પુત્ર વિજયપાલ આવાની પત્ની નીતદ્વેદેવીએ પાટડીમા ભં ૫૦ પાર્શ્વનાથનું ચૈત્ય કરાવ્યું, ઘોષાળ કરાવી, અને યોગશાસ્ત્રના પ્રસ્તાવ ૨ ની (મં ૩૩૦૦) પ્રતિ લખાવી તેને રાણા પદ્મસિંહ નામે પુત્ર, રૂપદાદેવી નામની પુત્રી અને રાણા દુર્જનશાલ્યે આલો જમાઈ હતો

(—જ્ઞેન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રકં ૮૮, પાટણ ભં ૩૨૩ યસૂચી, શંખેશ્વર મહાતીર્થ)

(૩) આં યશોઘોષસૂરિ—તેમના શિષ્ય આં હેમપ્રભે સં ૧૨૪૩મા મત્રી હરિપાવની વિનતિથી આં વિમલસૂરિની 'પ્રશ્નોત્તર

રત્નમાલા'ની વૃત્તિ રચી.

(૪) પં० વિમલગણિ—તેમણે દર્શનશુદ્ધિની નાની ટીકા રચી. તેમના શિષ્ય આં દેવપ્રભસૂરિ હતા.

૪૨. આં દેવભદ્રસૂરિ—તેઓ પં० વિમલ ગણિના શિષ્ય હતા. તેઓ આં ધર્મઘોષસૂરિની પાઠે બેઠા. તેમણે સં० ૧૨૨૪માં 'દર્શનવિશુદ્ધિ'ની લઘુવૃત્તિ ઉપર વિવરણ રચ્યું, જેમાં તેમના શિષ્ય શાંતિપ્રભે સહાય કરી હતી, અને મુનિભદ્રે તેનો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો.

આં ચંદ્રપ્રભની પરંપરામાં આં દેવપ્રભ, આં તિલકપ્રભ, આં અજિતપ્રભ થયા હતા. આં અજિતપ્રભે સં० ૧૩૦૭માં 'શાંતિનાથ ચરિત્ર' રચ્યું. (—જૈન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૬)

૪૩. આં જિનદત્ત.

૪૪. આં શાંતિભદ્રસૂરિ—તેઓ આં દેવભદ્રના શિષ્ય હતા. બહુ ગુણવાન હતા. તેમનું બીજું નામ આં શાંતિપ્રભ પણ મળે છે. તેમણે પોતાના ગુરુદેવને 'દર્શનશુદ્ધિ-વિવરણ' રચવામાં સહાય કરી હતી.

૪૫. આં ભુવનતિલક.

૪૬. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ આગમના વેત્તા હતા.

૪૭. આં હેમતિલકસૂરિ—તેમણે કચ્છના કંથકોટમાં ગોધન યક્ષને પ્રતિબોધી સન્માર્ગમાં સ્થાપન કર્યો. રાવ સુમરસિંહ—(રાવ સુમરો)ને પ્રતિબોધ કર્યો.

૪૮. આં હેમરત્ન—સં० ૧૩૮૬. આ સમયે આં ગુણચંદ્ર-પદ્મે આં ગુણપ્રભ, તેમની પાઠે આં ગુણભદ્રસૂરિ થયા. સં० ૧૪૨૭ (પ્ર० ૮૭)

૪૯. આં હેમપ્રભ.

૫૦. આં રત્નશેખરસૂરિ—તે મોટા વાદી હતા. હંમેશાં અભ્યુદય પામતા હતા. સદા પ્રસન્ન રહેતા. સં० ૧૪૩૨.

૫૧. આં રત્નસાગર.

૫૨ આં ગુણસાગર—મં ૦ ૧૪૮૩.

૫૩ લં ગુણસમુદ્રસૂરિ—મં ૦ ૧૪૮૨ થી ૧૫૧૨ તેઓ કલિ યુગના કટવતરુ હતા તેમણે સં ૦ ૧૪૭૫મા 'ગ્નિનદત્તકથા' રચી

૫૪ આં ગુણસુદર—સં ૦ ૧૫૦૬ તેમના બીજા પટ્ટધર આં ગુણધીર સં ૦ ૧૫૨૪ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને રવિવારે થયા ગુણસમુદ્રશિષ્ય ૫૦ મત્યરાજે સં ૦ ૧૫૧૪મા 'શ્રીપાલનચરિત્ર' (સ્લો. ૪૬૮) રચ્યુ

૫૫ લં સુમતિપ્રભ (લં સિંહપ્રભસૂરિ)

૫૬ લં પુણ્યરત્ન—સં ૦ ૧૫૧૫ થી ૧૫૬૦. તેઓ લં સુમતિ પ્રભના નાના ભાઈ હતા તેઓ બચપણમા જ ગચ્છનાયક બન્યા હતા તેમને ૫૦ જયસિંહ નામે શિષ્ય હતા

૫૭ લં સુમતિરત્ન—સં ૦ ૧૫૬૧ થી ૧૫૮૭ તેઓ મત્રી મુધાગર શ્રીભાવી અને તેમની પત્ની મહં જયવીરના પુત્ર હતા. રૂપાળા, લક્ષણુવંત અને ભાગ્યશાળી હતા તેમનો સં ૦ ૧૫૨૮મા જન્મ, સં ૦ ૧૫૩૫મા દીક્ષા, સં ૦ ૧૫૪૩ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુ વારે માડવગઢમા ગુરુજના હાથે ભટ્ટારકપદવી અપાઈ હતી તેમની વાણી અમીમય હતી તેમણે સં ૦ ૧૫૬૫ના મહા સુદિ ૫ ને ગુરુવારે લં ચદ્રપ્રભસ્વામીની પચતીર્થીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી (—ભાદક તીર્થના લેખો)

૫૮ ૫૦ ઉદયસમુદ્ર—તેમણે સં ૦ ૧૫૮૦મા પૂર્ણિમાગચ્છ ગુર્વાવલી કડી ૧૮, ગુરુસ્તુતિ કડી ૨૨, અને કલશ-છંપય-૧ રચ્યા છે (—જૈનયુગ, પુ. ૫, અક ૪-૫, મં ૦ ૧૬૮૬ માગશર

પોષ, પૂ. ૦ ૧૬૭ થી ૧૭૦, ગચ્છમતપ્રબંધ, પૂ. ૦ ૫૮,

પટ્ટાવલી મમુચ્યય ભા. ૨, પૂ. ૦ ૧૪૫ થી ૧૪૮)

પૂનમિયાગરછ પટ્ટાવલી બીજી

૪૦ આં ચદ્રપ્રભ (સં ૦ ૧૧૪૯) ૪૧ આં ધર્મધોપ

૪૧ આં ભદ્રેશ્વર—તેમના બીજા પટ્ટધર આં શ્રીપ્રભથી

“કચ્છવીગચ્છ” નીકળ્યો

૪૨. આં મુનિપ્રભ (આં મુનીશ્વર) ૪૩. આં સર્વદેવ

૪૪. આં નોમપ્રભ ૪૫. આં રત્નપ્રભ.

૪૬. આં ચંદ્રસિંહ.

૪૭. આં દેવસિંહ.

૪૮. આં પદ્મતિલક.

૪૯. આં શ્રીતિલક.

૫૦. આં દેવચંદ્ર.

૫૧. આં પદ્મપ્રભ.

૫૨. આં દેવાનંદ—તેઓ આં પદ્મપ્રભના શિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ દેવમૂર્તિ હોવાનું પણ જણાય છે. તેમણે શક સં ૧૩૨૦ (સં ૧૪૫૫)માં 'ક્ષેત્રસમાસ' અને તેની સ્વોપસૃત્તિ રચી.

૫૩. આં અભયચંદ્ર.

૫૪. આં રામચંદ્ર—તેમણે સં ૧૪૬૦ના મહા સુદિ ૧૪ના રોજ ડભોઈમાં 'વિક્રમચરિત્ર'ની ૩૨ કથા રચી, 'પંચદંડાતપત્રછત્ર પ્રબંધકથા' (અં : ૨૨૫૦) રચી.

પૂનમિયાગચ્છપટ્ટાવલી (ભીમપટ્ટી શાખા) ત્રીજી

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભ. ૪૧. આં ધર્મદોષ. ૪૨. આં સુમતિલક.

૪૩. આં જયચંદ્ર—સં ૧૫૦૩ થી ૧૫૧૬.

૪૪. આં ભાવચંદ્ર—તેમણે સં ૧૫૩૫માં 'ગદ્ય-શાંતિનાથ ચરિત્ર' (અં : ૭૦૦૦) રચ્યું.

૪૫. આં ચારિત્રચંદ્ર—સં ૧૫૩૬નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૪૬. આં મુનિચંદ્ર—સં ૧૫૭૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૪૭. પં વિદ્યારત્ન—તેમનું બીજું નામ આં વિદ્યાપ્રભ પણ મળે છે. તેમણે સં ૧૫૫૭ (સં ૧૫૭૮)માં અમદાવાદમાં સંસ્કૃતમાં 'કુર્માપુત્રચરિત્ર' રચ્યું, જેનું પં હર્ષકુલ ગણિએ સંશોધન કર્યું હતું. પં વિદ્યારત્નના ગુરુભાઈ પં જયરાજે સં ૧૫૫૩માં 'મત્સ્યોદ્ધર રાસ' રચ્યો. ૪૭ આં મુનિચંદ્રની પાટે આં વિનયચંદ્ર થયા. તેમને સં ૧૫૮૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

આ પટ્ટાવલી પૂર્ણિમાગચ્છની ભીમપટ્ટીશાખાની છે. ૪૭. આં વિદ્યાપ્રભની પાટે સં ૧૬૫૪ મં ૧૦ ૧ આં લલિતપ્રભ હતા.

પૂર્ણિમાપક્ષના કેટલાએક આચાર્ય—

આં ભદ્રેશ્વરની પરંપરામાં આં પરમદેવ, સં ૧૩૦૨.

(—જગદ્ગચરિત્ર)

આં કમલપ્રભે સં ૧૩૭૦મા 'પુકગીકચરિત્ર' રચ્યુ

આં મોમતિવક સં ૧૪૬૧

આં મુનિતિવક મં ૧૪૭૩મા અજનશવાકા કરાવી

(—અર્જુદાચવ પ્રાચીન લેખસદ્દોહ, લેં ૬૧૨)

આં પાસચદે મં ૧૪૭૪મા અજનશવાકા કરાવી

(અર્જુદં લેખાક ૬૧૩)

આં ભદ્રેશ્વરના મતાનીય ભં સર્વાનદસૂરિ સં ૧૪૬૫

સં ૧૪૬૨

યતિ ગુણસાગર, યતિ ચયોવર્ધન સં ૧૫૨૧ થી ૧૫૪૦

આં મુનિશેખરની પાઠે આં માધુરત્ન સં ૧૫૦૩ના જેઠ

સુદિ ૭ ને સોમવાર

આં મલયપ્રભના પદ્ધર આં ભુવનપ્રભે સં ૧૫૩૩મા અજન
શવાકા કરાવી, જે પ્રતિમાઓ આજે પાટણ પાસેના રૂપપરના ફેરા
મરમા વિદ્યમાન છે

પૂનમિયાગંતમા અનુક્રમે આં વિવેકસિંહ, આં રામચદ્ર, આં
ધીરસિંહ, આં અભયસિંહ થયા છે તેમના ઉપદેશથી રોહિનાના
સામત શ્રીમાત્રીએ મં ૧૩૭૫મા ત્રિંશં પું અંબુભં નેમિનાથ
ચરિત્ર ' લખાંબુ

આં ધર્મશેખરના પદ્ધર આં વિશાવરાજ સં ૧૫૩૦મા થયા

(—જૈન મલ્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૨૫૬)

આં મહિમાપ્રભશિખ્ય ભં ભાવરત્નસૂરિએ સં ૧૭૫૬મા ઝાઝ
રિયા મુનિ સજ્જાય, મં ૧૭૬૮મા રૂપપરમા 'હરિભવમાહીરાસ',
મં ૧૭૭૦ના કાર્તિક સુદિ ૬ને બુધવારે વાણસમામા 'ભદ્રેશ્વર
પાર્શ્વનાથ ઉત્પત્તિ સ્તવન, મં ૧૭૮૭મા પાળુમા 'સુભદ્રાસતીરાસ',
મં ૧૭૮૮મા પાળુમા 'પ્રાદિવિમવાગતી રાસ', સં ૧૮૦૦મા
અબડરાસ, નવવાડ મજ્જાય, આવાહાનૃતિસ્તવન, સ્તુતિ વગેરે રચ્યા છે

ભં મહિમાપ્રભના પદ્ધર આં ભાવપ્રભે મં ૧૭૭૪ના જેઠ
સુદિ ૮ ને સોમવારે પિત્તલનુ ત્રિગડુ બનાંબુ, જે આજે પાળુના

નગરશેઠના ઘરમાં છે. તેમણે મહાં યજ્ઞોવિજયગ્નના 'પ્રતિમાશતક' પર સં' ૧૭૬૩ના મહા સુદિ ૮ ને શુક્રવારે ટીકા રચી છે. 'ઊઠી સવારે'વાળી અધ્યાત્મસ્તુતિ પણ તેમની રચના છે. તેમનો સં' ૧૭૬૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

પૂનમિયાગગ્નની પ્રધાન, ભીમપદ્મીય, ભરુચા, છાપરિયા, અને અતુર્થશાખા એમ વિવિધ શાખાઓના પ્રતિમાલેખો મળે છે.

પૂનમિયાગગ્નનાં ગોત્રો—૧ સાંઠ, ૨ સિયાલ, ૩ સાલેચા, ૪ પૂનમિયા, ૫ મેઘાણી, ૬ ધનેરા વગેરે પૂનમિયાગગ્નનાં જોન ગોત્રો છે.
(—પૂનમિયાગગ્ન મહાત્માની વહીના આધારે)

અંચલગગ્ન

પાછલાં ૮૦૦ વર્ષોમાં વડગગ્ન, દેવાચાર્યગગ્ન, તપગગ્ન, અંચલગગ્ન અને ખરતરગગ્નમાં અનેક પ્રભાવક મુનિવરો થયા છે. અંચલગગ્ને પણ જૈનધર્મના સંરક્ષણ અને સંવર્ધનમાં કીમતી ફાળો આપ્યો છે. આં મેરુતુંગસૂરિએ સં' ૧૪૩૮ માં અંચલગગ્નની સંસ્કૃત પટ્ટાવલી રચી છે. તેના આધારે બીજી પટ્ટાવલીઓ તથા જુદી જુદી અનુપૂર્તિઓનો વધારો થયો છે. મુનિ શ્રીધર્મભાગરજીએ સં' ૧૬૮૪ માં તે પટ્ટાવલીઓ, અનુપૂર્તિઓ, શિલાલેખો, વહીવંચાની વહીઓ વગેરેના આધારે ગુજરાતીમાં અંચલગગ્નની મોટી પટ્ટાવલી લખી છે, જેમાં અંચલગગ્નીય આચાર્યો, પ્રભાવકો અને તત્કાલીન ઘટનાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે. આં ભાવસાગરે ૧૫૮૦માં સંસ્કૃત પટ્ટાવલી બનાવી છે.

શંખેશ્વરગગ્નપટ્ટાવલી—નાણાવાલગગ્નપટ્ટાવલી

અંચલગગ્નની મોટી પટ્ટાવલીમાં શંખેશ્વરગગ્ન અને વડગગ્ન એમ બે ગગ્નોની પરંપરા જોડાયેલી છે, તેમાંથી શંખેશ્વરગગ્નની પટ્ટાવલી નીચે મુજબ તારવી શકાય છે. આ પટ્ટાવલીમાં વહીવંચા સંવત (ભાટ-સંવત) વપરાયા છે.

(૧) આં ઉદ્ધોતનસૂરિ—તેઓ શંખેશ્વરગગ્નના આચાર્ય હતા. તેઓ વિં' સં' ૭૨૩ માં વિદ્યમાન હતા.

અચલગચ્છની પટ્ટાવતીમા તેમને ૪૦ ૭૦૦ માં થયેલ આં રવિ પ્રભની પરપરાના ચોથા પટ્ટધર જતા ચા છે, તેમને વડગચ્છના સ્થાપકે દર્શાવ્યા છે અને સવત્ ૭૨૩ નો જતાવ્યો છે, એ વાત બરાબર નથી આ આચાર્ય શંખેશ્વરગચ્છના જૈત્યવાસી હતા જ્યારે વડગચ્છના આચાર્ય વિહરકે શાખાના સવેગી આચાર્ય હતા, જેઓ સં ૮૮૫ માં થયા હતા એટલે એ જને આચાર્યો જુદા જુદા હતા ? આ આચાર્યની પરપરામાં થયેલા શંખેશ્વર, લોહિયાણા, નાણા, નાડોલ, વલ્લભી વગેરે ગચ્છના આચાર્યોના મઠો સભવતઃ ચંદ્રાવતીમાં હતા

વટેશ્વરગચ્છના દાક્ષિણ્યચિહ્ન આં ઉદ્ધોતનસૂરિ વિં સં ૮૩૫ માં થયા, તે પણ ઉપર્યુક્ત આચાર્યોથી ભિન્ન હતા ?

(પ્રકં ૨૭, પૃં ૪૫૧)

(૨) સર્વદેવસૂરિ—તેઓ સં ૭૨૩ માં શંખેશ્વરમાં ચતુર્માસ રહ્યા હતા લોહિયાણાનો સોલકી રાજા વિજયત મોટાભાઈ જયતે લોહિયાણાનું રાજ્ય ખૂચવી લેવાથી બેત્રાતટ (બેજુપબદર)માં નાના પાસે આવ્યો અને ચોમાસુ ગાંતિથી પસાર કરવા માટે શંખેશ્વરમાં આવી રહ્યો, તેણે આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળી સં ૭૨૪ ના માગશર સુદિ ૧૦ ના રાજ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો, જ્યારે તે લોહિયાણાનો રાજા બન્યો ત્યારે આચાર્યશ્રીને લોહિયાણામાં પધરાવી સમજણપૂર્વક બાર વ્રતધારી ધ્રાવક બનાવ્યો તેણે લોહિયાણામાં જૈન મંદિર તથા પોષાળ બનાવી આં સર્વદેવસૂરિ સં ૭૪૫ માં સ્વર્ગસ્થ થયા

વડગચ્છના મુખ્ય આં સર્વદેવ ઉપર્યુક્ત સર્વદેવાચાર્યથી જુદા આચાર્ય હતા તેઓ સં ૧૦૧૦ માં વિદ્યમાન હતા તેમના પ્રપટ્ટધર આં સર્વદેવસૂરિ સં ૧૦૩૭ માં સ્વર્ગસ્થ થયા (પ્રં ૩૬, ૩૮)

(૩) આં પદ્મદેવસૂરિ—તેઓ વાદી હતા તેમણે સાખ્ય વાદીઓને હરાવ્યા હતા, તેથી તેઓ સાખ્યસૂરિના નામથી પણ ખ્યાત હતા.

૧ ઠાઈ ઠાઈ ગ્રંથગર બ્રમથી ગુપ્ત સવત્ બાટ સવત્ સક મંવત્ અને વિક્રમ સવત્ને એક ની લે છે તેમ વટેશ્વરગચ્છને અને વડગચ્છને પણ એક માની લે ■ અહીં પણ તમ જન્મુ હે ૧ તો ના નહીં

(૪) આં ઉદયપ્રભસૂરિ—તેઓ સંં ૭૭૨ માં આં પદ્મદેવની પાઠે આવ્યા. તેઓ સમર્થ પ્રભાવક હતા. લોહિયાણાના રાજા જયંત સોલંકીના પુત્ર શ્રીમદ્દે નાગેંદ્રગચ્છમાં દીક્ષા લીધી હતી, જેઓ સોમપ્રભાચાર્યના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા. જયંતનો પૌત્ર ભાણુજી સોલંકી સંં ૭૬૪ માં લોહિયાણાની ગાદીએ બેઠો. ભિન્નમાલનું રાજ્ય પણ તેણે પોતાને કબજે કર્યું હતું. તે આં ઉદયપ્રભ અને આં સોમપ્રભનો ભક્ત હતો. તેણે આં સોમપ્રભના ઉપદેશથી શત્રુજય અને ગિરનારનો સંઘ કાઢ્યો હતો.

આ સમયમાં કુલશુરની વ્યવસ્થામાં ગરબડ થવાથી તત્કાલીન ચૈત્યવાસી આચાર્યોએ મળીને કુલશુરની મર્યાદા બાંધી અને વંશાવલી-ઓ લખવાની શરૂઆત કરી. એ સમયથી વહીવંચાનો આરંભ થયો. ઇતિહાસ કહે છે કે, વિં સંં ૪૭૨ થી વહીવંચાનો આરંભ થયો છે ત્યારથી વહીવંચા સંવત્ કે ભાટ સંવતો હોવાનું લેખી શકાય.

ભાણુ રાજાને સંતાન નહોતું તેથી ઓસિયાના શેઠ જયમલ ઓસવાલની પુત્રી રત્નાકુમારીને તે પરણ્યો. તેને રાણો તથા કુંભો નામે બે પુત્રો થયા. તેણે સંં ૭૬૫ ના માગશર સુદિ ૧૦ ને રવિવારે આં ઉદયપ્રભસૂરિ પાસે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં.

ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ ભિન્નમાલના શ્રીમાલી તથા પોરવાડનાં સેંકડો કુટુંબોને પ્રતિબોધી જૈન બનાવ્યા.

તેઓ સંં ૮૩૨ માં અનશન સ્વીકારી નાડોલમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પાઠે બે આચાર્યો થયા. (૧) પ્રભાનંદસૂરિ અને (૨) વદલસૂરિ. પ્રભાનંદસૂરિથી ‘નાણાવાલગચ્છ’ નીકળ્યો અને વદલસૂરિથી ‘વદલસીગચ્છ’ નીકળ્યો, જેનું બીજું નામ ‘નાડોલગચ્છ’ હતું. તેનો સમય સંં ૮૩૨ ગણાય.

(૫) આં પ્રભાનંદસૂરિ—તેમણે નાણાના રાજા શત્રુશત્રુને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો. તેમના ઉપદેશથી રાજા શત્રુશત્રુ શત્રુ-જયનો સંઘ કાઢ્યો. સાધર્મિકોને સોનામહોરની લહાણી કરી. ધર્મની

પ્રભાવતા ડઝી આચાર્યશ્રી મં ૦ ૮૮૦ મા પ્રભાસપાટણમા સ્વર્ગે
ગયા વીરવશાવતી 'મા આ આચાર્યનું નામ આચ્યુ નથી આ
મા રાયથો 'નાણાવાવગઝ નીકળ્યો

(૬) આં ૦ ધર્મચક્રસૂરિ—તેઓ સં ૦ ૮૮૦ મા આચાર્ય થયા

(૭) આં ૦ સુવિનયક્રસૂરિ—તેઓ સં ૦ ૯૨૨ મા આચાર્ય થયા

(૮) આં ૦ સુપુસમુદ્રસૂરિ—તેઓ મં ૦ ૯૫૭ મા આચાર્ય થયા

(૯) આં ૦ વિજયપ્રભસૂરિ—તેઓ મં ૦ ૯૬૫ મા આચાર્ય થયા

(૧૦) આં ૦ નગક્રસૂરિ—તેઓ મં ૦ ૧૦૧૩ મા આચાર્ય થયા

(૧૧) આં ૦ વીરવક્રસૂરિ—તેઓ સં ૦ ૧૦૭૧ મા આચાર્ય થયા

આ સમયે વલ્લભીશાખાના આં ૦ સોમપ્રભસૂરિ હતા તે બંને
આચાર્યોએ ઝોડસાથે પાવનપુરમા ચોમાસુ ગયા બંને પાવખીમા
ખેસતા હતા તેમના ચતિઓમા શિથિલાવાગ વધી રહ્યો હતો આં
વીરચક્ર સં ૦ ૧૧૩૩ મા વઢવાણમા સ્વર્ગગય થયા

આ અરસામા જ મહાચમુદ્ધ ઘોડીએ લિખ્તમાવ ભાગ્ય

(૧૨) આં ૦ જયસિંહ—તેઓ ઉપાં ૦ યશોદેવના શિષ્ય હતા આં
વીરક્ર કાવધર્મ પામતા ગચ્છના આચાર્યોએ તેમને સં ૦ ૧૧૩૩
મા સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા અને તેમણે નવ શિષ્યોને અદ્રાવતીમા
આચાર્યપદવી આપી

(—શતપદ્ધીપદ ૧૦૮)

ઉપાધ્યાય વિજયચક્ર તેમના શિષ્ય હતા

આં ૦ જયસિંહના ગુરુભાઈ ઉપાધ્યાય સુનિતિલકે પાળુમા
પોતાના ધનાઢય ઢાકાની મદદથી સ્વયં આચાર્યપદ લીધું જેનાથી
'તિલકેશાખા' નીડગી આં ૦ જયસિંહ ઘણા શિથિવ હતા તેઓ
સં ૦ ૧૧૬૮ મા વઢવાણમા સ્વર્ગે સંચર્યા

આચાર્યના નાના ભાઈ તેમના શિષ્ય હતા, જેમનું નામ સુનિ
રાજચક્ર હતું તે પગ્ગાયપ્રવેશિની વિદ્યાના જાણકાર હતા

(૧૩) આં ૦ વિજયચક્ર—તેઓ આં ૦ જયસિંહના શિષ્ય હતા
ઉપાધ્યાયપદે હતા તેઓ પ્રથમ આચાર્ય થયા નહોતા આં ૦ યશો
ભદ્ર આં ૦ નેનિચક્રસૂરિના શિષ્ય આં ૦ શીલગુણસૂરિ તેમના માના

ધાય. આં શીલગુણસૂરિએ આં અંદ્રપ્રભની સાથે પૂનમિયાગચ્છ આદર્યો. ઉપાં જયસિંહે પાળુ સંં ૧૧૬૯માં મામાના ગચ્છની નિશ્રાએ કિયોદ્ધાર કરી 'વિધિમાર્ગપદ્ધ'ની રચાપના કરી. તેઓ જ અંચલગચ્છના પ્રથમ આં આર્યરક્ષિતસૂરિ હતા. શંખેશ્વરગચ્છ, નાણાવાલગચ્છ તથા વલ્લીગચ્છ તે સમયથી અંચલગચ્છમાં જોડાઈ ગયા.

(-શતપદીપદ : ૧૦૮)

આં ભાવસાગરસૂરિએ પ્રાકૃત 'વીરવંશપટ્ટાવલી'માં (૩૫) આં ઉદ્ધૃતનસૂરિ, (૩૬) આં સર્વદેવસૂરિ, (૩૭) આં પદ્મદેવ, (૩૮) આં ઉદયપ્રભ, (૩૯) આં પ્રભાનંદ, (૪૦) આં ધર્મચંદ્ર, (૪૧) આં સુવિનયચંદ્ર, (૪૨) આં ગુણસમુદ્ર, (૪૩) આં વિજયપ્રભ, (૪૪) આં નરચંદ્ર, (૪૫) આં વીરચંદ્ર, (૪૬) આં મુનિતિલક, (૪૭) આં જયસિંહ, (૪૮) આં આર્યરક્ષિત—આ રીતે નાણાવાલગચ્છની પરંપરા અનુસારે પટ્ટાનુક્રમ આપ્યો છે.

(ગાથા : ૩૨ થી ૩૬)

વલ્લીગચ્છ-નાડોલગચ્છ પટ્ટાવલી

(૧) આં ઉદ્ધૃતનસૂરિ—શંખેશ્વરગચ્છના પ્રથમ આચાર્ય, સંં ૭૨૪.

(૨) આં સર્વદેવસૂરિ—સ્વં સંં ૭૪૫

(૩) આં પદ્મદેવ

(૪) આં ઉદયપ્રભ—સ્વં સંં ૮૩૨

(૫) આં વલ્લીસૂરિ—તેમને નાડોલમાં સંં ૮૩૨ માં આં ઉદયપ્રભસૂરિએ આચાર્યપદ આપ્યું. આ આચાર્ય નાડોલગચ્છના પ્રથમ આચાર્ય હતા. આ સમયે નાણાવાલગચ્છ અને નાડોલગચ્છ (વલ્લીગચ્છ) એમ બે વિભાગ પડ્યા.

૬. આં ધર્મચંદ્ર—તેઓ સંં ૮૩૭ માં આચાર્ય થયા. પાટણના રાજવી વનરાજ આવડાના મંત્રી લહીર પોરવાડે પોતાની માતાના નામથી નારંગપુર વસાવી, તેમાં આ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સંં ૮૩૨ માં ભં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું.

૭. આં ગુણચંદ્ર—તેમને સંં ૮૬૯ માં આચાર્યપદવી મળી.

૮ આં દેવચંદ્ર—તેમને સં ૮૯૯ માં આચાર્યપદવી મળી

૯ ભં સુમતિચંદ્ર—તેમને મં ૮૦૫ માં આચાર્યપદ મળ્યું

૧૦ ભં હનિચંદ્ર—તેમને સં ૯૫૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું

૧૧ ભં રત્નગિહ—તેઓ સં ૮૭૦ માં આચાર્ય થયા તેમણે સં ૧૦૦૫ માં રાજ્યલોગ પામેના આજીણુ ગામમાં ડીડૂગોત્રના શેઠ ધાધવને જૈન બનાવી, કાટિયાગોત્ર સ્થાપ્યું તે ગોત્રની હીંબડિયા, સોની અને ઝવેરી ગાખાઓ થઈ (અવગચ્છપટ્ટાવતી પૃ ૨૦૪)

૧૨ ભં જયપ્રભ—તેઓ મં ૧૦૫૧ માં આચાર્ય થયા તેમણે સં ૧૦૦૭ માં ભિન્નભાવના રાવત સોમકરણ પરમારને તથા તેના પરિવારને જૈન બનાવી સં ૧૨૮૫ માં વડેરાગોત્ર સ્થાપ્યું મં ૧૩૩૫ ના વૈશાખ સુદ ૫ ના રોજથી વડેરાગોત્રની લઘુશાખા નીકળી

૧૩ ભં એમપ્રભ—તેઓ સં ૧૦૫૧ માં આચાર્ય થયા તેઓ એકવાર નાણાવાવગચ્છના આં વીરચંદ્ર સાથે પાવનપુરમાં ચતુર્માસ રહ્યા, ત્યારથી તે બંનેએ પાવાનીમાં બેસવાનું શરૂ કર્યું તેઓ ‘મહાત્મા’ બન્યા મત્રી વિમલશાહે આજીણુ ઉપર બધાવેલા વિમલવસહી ત્રિનાથની મં ૧૦૮૮ માં તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરી

૧૪ ભં મુરપ્રભ—તેઓ સં ૧૦૮૪ માં આચાર્ય થયા

૧૫ ભં શેમપ્રભ—તેઓ સં ૧૧૪૫ માં આચાર્ય થયા

૧૬ ભં ભાનુપ્રભ—તેઓ સં ૧૧૭૭ માં આચાર્ય થયા આ સમયે નાણાવાવગચ્છ, નાડોવગચ્છ—વલ્લીગચ્છ થયા તેઓએ અચલગચ્છની સામાન્યરી શરૂ કરી

૧૭ ભં પુણ્યતિવક—તેઓ મં ૧૨૦૭ માં આચાર્ય થયા તે મહાન પ્રભાવક હતા તેમણે સં ૧૨૧૧ માં બેણપનમરના રાવ સોમિવ ડોડિયા પરમારને જૈન બનાવ્યો ચાર લાખ પીરોજના ખરચથી શત્રુજયનો સઘ કરાવ્યો, જે લાખ પીરોજની દાનશાખા મહાવી મં ૧૨૪૪ માં હથુડીના રાવ વનવીર ચૌહાણને જૈન બનાવ્યો ચૌહાણશાખામાં બિડના શેઠ વનાજીથી ‘લઘુ સાજનીશાખા’ નીકળી લદ્દારગચ્છના ઉપદેશથી આં સુબ શ્રીમાનીએ મં ૧૨૦૨

માં ભોંસલનાં દેરાસર બંધાવ્યું, યાવ બંધારી, જુદાડીના શાં મુનિ-
એ આદિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. ભિત્તમાલનો શેઠ સંઘા પોરવાડ
પાટણમાં આવીને વસ્યો હતો. તેના વંશજ શેઠ જેતશી પારજો સં
૧૨૯૫ માં પાટણમાં આ આચાર્યશ્રીના હાથે ભં પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં
પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ખેનલવસાડીની સ્થાપના કરી.

(—અંચલગચ્છપટ્ટાવલી, પૃં ૧૧૩)

૧૮. ભં ગુણપ્રભ—તેઓ સંં ૧૨૫૬ માં આચાર્ય થયા. આચાર્ય
સિદ્ધપ્રભ અને આં અજિતપ્રભ એ બંને તેમના શિષ્યો હતા.

૧૯. આં સિદ્ધપ્રભ—અંચલગચ્છના આચાર્ય ધર્મધોપના પટ્ટ-
ધર આં મહેંદ્રસૂરિ સંં ૧૩૦૬ માં ખંભાતમાં કાલધર્મ પામ્યા
ત્યારે ખંભાતના સંઘે ગંધારથી ભં ગુણપ્રભના શિષ્ય વલ્લીગચ્છના
ભં સિદ્ધપ્રભને આમંત્રણ આપી તેમની પાટે સ્થાપન કર્યા. ત્યારથી
વલ્લીગચ્છ અંચલગચ્છમાં ભળી ગયો.

આ વલ્લીગચ્છના શાખાચાર્ય આં જયચંદે સંં ૧૩૮૨ માં
ખાડમેરના સમરથ નામના ક્ષત્રિયને જૈન બનાવી તેનું મહાજન ગોત્ર
સ્થાપન કર્યું.

(—અંચલગચ્છપટ્ટાવલી, પૃં ૧૧૭

—૧૧૮ અને પૃં ૨૦૩ થી ૨૧૩)

અંચલગચ્છ—

અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલીમાં શંખેશ્વરગચ્છ અને વડગચ્છ
એમ બે ગચ્છોની પરંપરા જોડાયેલી છે. તેમાંથી અંચલગચ્છ નીકળ્યો.
નાણાવાલગચ્છના આં આચાર્યરક્ષિતસૂરિએ પૂર્ણિમાગચ્છની નિશામાં
હીક્ષા લઈ નાણાવાલગચ્છમાં કિયોદ્ધાર કર્યો અને સંં ૧૧૬૬ માં
વિધિપક્ષગચ્છ અને સંં ૧૨૧૩ માં અંચલગચ્છની સ્થાપના કરી.
તેમાં ૭૦ જોડની પ્રરૂપણા કરી.

૪૦. આં ચંદ્રપ્રભસૂરિ—તેઓ વડગચ્છના આં નેમિચંદ્ર-
સૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સંં ૧૧૫૬ માં પૂતભિયાગચ્છ ચલાવ્યો.

૪૧. આં આચાર્યરક્ષિતસૂરિ—આખૂ પાસેના દંતાણી ગામમાં
પોરવાડ શેઠ દ્રોણ અને તેમની પત્ની દેહીએ સંં ૧૧૩૬ માં ગુરુ-

મહારાજના આશીર્વાદથી એક બાળકને જન્મ આવ્યો, જેનું નામ ગોદુહકુમાર ગખવામા આવ્યું.

નાણાવાણગરના આઠ જયમિત્ર તથા તેમના શિષ્ય યતિ રાજચંદ્ર, જેઓ પરગાયપ્રવેશિની વિદ્યાના બહુકાર હતા તે સાધુ પરિવાર માથે વિદ્યા કરતા સ. ૧૧૪૧ માં દત્તાત્રી ગામમાં આવ્યા. શેઠ દાણે પોતાનો ગોદુહકુમાર તેમને વહોરાવ્યો. મઘે શેઠ દ્રોણને અનર્ગલ ધન આપી મન્કાર કર્યો.

આચાર્યશ્રીએ ગોદુહકુમારને લઈને ખભાત તરફ વિહાર કર્યો. ખભાતમા અરબસ્તાનના કરોડપતિ વેપારી મીદિકને આચાર્યશ્રીએ લોન્પત્ર ઉપર ચત્ર લખી આપ્યો હતો. તેનાથી તેને પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ આથી તેણે આચાર્યશ્રીને ઘણું ભેટલું આપ્યું સોનાની પાલખી પણ મમર્પણ કરી.

મ. ૧૧૪૬ના પોષ સુદિ ૩ ના દિવસે ખંભાતમા જ ગોદુહને દીક્ષા આપી તેનું નામ સુનિ આચાર્યરક્ષિત રાખ્યું. ગુરુજીએ તેને વ્યાકરણ વગેરે બહુાવી શાસ્ત્રજ્ઞાન આપ્યું. યતિ રાજચંદ્રે મંત્ર તત્ત્વ અને કાય-પ્રવેશિની વિદ્યા આપી. ગુરુએ મ. ૧૧૫૬ના મહા સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમા આચાર્યપદ આપ્યું તે પછી તેઓ આઠ આચાર્યરક્ષિતસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા જ્યારે તેમણે આગમોનુ મનન કરવા માંડ્યું ત્યારે તેમને જણાયું કે, અત્યારનુ માધુજીવન શિથિલ છે એટલે તેમણે ગુરુની આજ્ઞા મેળવી પોતાના મામા સુનિ શીલગુણની સાથે પૂનમિયાગરની નિશા સ્વીકારી.

મ. ૧૧૫૬ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને ફરી દીક્ષા લઈ ઉપાઠ વિજયચંદ્ર નામ રાખ્યું તેઓ વિહાર કરીને પાવાગઢ આવ્યા, ત્યાં તેમણે તપમ્બા કરી તેથી કાળીદેવી તેમને મહાયક થઈ. પછી તેઓ ભાલેજ આવ્યા. ત્યાં શેઠ યશોધવજી બહુ-શાળી જૈન હોવા છતાં અજૈન જેવો બની ગયો હતો. તેને તેમણે અમત્કાર બતાવી કુટુંબ મહિત જૈન બનાવ્યો.

સ. ૧૧૬૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમણે ભાલેજમાં

ફરી નાણાવાલગચ્છમાં ભળીને આં જયસિંહસૂરિના હાથે આચાર્યપદ સ્વીકાર્યું અને ફરીથી આં આચાર્યરક્ષિત નામથી જ્યાં પામ્યા. તેઓ આં વિજયચંદ્રના નામથી પણ ઓળખાતા હતા.

સામાચારી—

તેમણે પૂનમે પાળી, અભિવર્ધિત વર્ષમાં શ્રાવણ કે પહેલા ભાદરવામાં સંવત્સરી, ચોથી થોઈનો નિષેધ, પર્વમાં પૌષધ, સાધુને જિનપ્રતિષ્ઠાનો નિષેધ, શ્રાવકને દ્વીપપૂજા અને ફલપૂજાનો નિષેધ, મુહુર્તનો નિષેધ, ગુરુવંદનમાં ખીજા ખમાસમણનો નિષેધ, પર્વ સિંવાય પૌષધનો નિષેધ, ઉપધાનમાદારોપણ નિષેધ, રાતે જિનપૂજા અને રાતે નૃત્ય પૂજાનો નિષેધ કર્યો. સાધુ અને શ્રાવકના ચૈત્યવંદનમાં ભેદ કર્યો. નવકારમંત્ર તથા છુમોત્યુ છું વગેરે સૂત્રોમાં પાઠભેદ કર્યો. આ પ્રકારે લગભગ ૭૦ બોલની પ્રરૂપણા કરી. (જૂઓ, શતપદી). વિધિપક્ષગચ્છની સ્થાપના કરી. તે ગચ્છ સં ૧૨૧૪ માં અંચલગચ્છ તરીકે જ્યાં પામ્યો.

આં આચાર્યરક્ષિત, આં જયસિંહસૂરિ, (૪૩) આં ધર્મદોષ સં ૧૨૬૩માં રચેલી પ્રાકૃત ‘શતપદી’ ઉપરથી તેમના શિષ્ય આં મહેન્દ્રસૂરિએ સં ૧૨૬૪ માં સંસ્કૃતમાં ‘શતપદી’ (અં ૫૩૪૨) રચી છે. તેમાંના કેટલાક નોંધવાયોગ્ય પદો આ છે—

૩. સાધુ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે.

૪. દ્વીપકપૂજા શાસ્ત્રમાં ઉપદેશી નથી.

૬. ફળપૂજા શાસ્ત્રમાં જણાવી નથી.

૧૫. ત્રણ થોય કહેવી.

૨૦. શ્રાવકો મુહુર્ત ન રાખે.

૨૨. સાધુને વાંદતાં એક ખમાસમણ દેવું.

૩૬. પર્વ દિવસે જ પૌષધ કરવો.

૩૯. સાંજ-સવાર એમ બે સમયે જ સામાયિક કરવું.

૮૨. સંવત્સરી પચાસમા દિવસે અને અભિવર્ધિત વર્ષમાં વીસમા દિવસે કરવી.

૮૨ શ્રાવકો સાધુની જેમ ચૈત્યવદન ન કરે

૮૬ ઉપધાન માવારોપણ કરવા નહીં

૯૭ રાતે જિનપૂત તેમજ પૂજાના નૃત્ય ન કરવું

૯૮ નવકાર અને છુમોત્યુ છુ વગેરે સૂત્રોમા પાઠકેર કરે છે

૧૧૨ ચોમાસી પાખી પૂનમે કરવી

૧૧૭ છે ચો બોવ છે (જૂઓ, આં મહેન્દ્રસૂરિકૃત 'શતપઠી')

શખેન્દ્રગચ્છ, નાણાવાવગચ્છ અને નાડોલગચ્છના વલ્લભીગચ્છે
પણ ઉપયુક્ત સામાજીકીનો સ્વીકાર કર્યો

તેમના ઉપદેશથી શેઠ યશોધને ભાલેજમા વિશાળ જિનાવય
બધાંયુ તેમા ક્ષેત્રપાલવ્યતર નડતર કરતો હતો. આથી આચાર્યશ્રીએ
આકર્ષણી વિદ્યા અને સ્તભિની વિદ્યાથી તેને કાળુમા લીધો અને
જિનાવયના કાર્યમા મહદગાર બનાવ્યો. શેઠની સમ્મતિથી દેશસરના
કરવાનમા તેણે ક્ષેત્રપાલની ચાર હાથવાગી ભૂતિ બનાવીને બેસાડી

આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શેઠ યશોધને યત્રુજયનો છ'રી પાગતો
યાત્રાસઘ કાઢ્યો રસ્તામા મહાકાનીદેવીએ આચાર્યશ્રીની બે વાર પરીક્ષા
કરી બને પ્રસંગો ખેડામા બન્યા એક વખત જ્યારે આહાર તૈયાર
હતો ત્યારે વહોરવા જતા તેમણે તે દેવપિંડ ઠે એમ બાણી લઈ તે
આહાર ન લીધો અને બીજી વખતે જ્યારે સઘનો પડાવ ખેડામા
હતો ત્યારે આચાર્યશ્રીની સામે સોનાનો થાગ ધરવામા આવ્યો.
આચાર્યશ્રીએ નિરુપહતાથી તે થાગ લીધો નહીં પરંતુ તેમાની એક
સોનામહોર લઈ કોઈ શ્રાવકને આધારણુખાતામા વાપરવા આપી
દીધી ત્યારથી દેવીએ વિધિપક્ષગચ્છની રખેવાગી કરવાનું વચન આપ્યું
તે દેવીએ સાથોમાથ એ પણ જણાવ્યું કે, 'તમે એક સોનામહોર
લીધી છે તેથી તમારા ગચ્છનો એક શ્રાવક જડગ લખપતિ બની રહેશે'

આચાર્યશ્રીના જીવનમા પણ વાયડગચ્છના આં જીવદેવસુરિ
ની પેઠે ગાયની ધન્યા બનેલી જોડવામા આવી છે

સં ૧૧૭૭ મા તેઓ પાગકરના સુગપાળુમા પધાર્યા ત્યા મગ્ગીનો
ઉપદ્રવ થયો હતો તે તેમણે શાત કરી દીધો ત્યાના પરમાર રાજા

મહીપાલને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો. રાજાએ લાં શાંતિ દેરાસર બંધાવ્યું અને તેના વંશજો ઓશવાલ બન્યા. તે બધા ડિયાગોત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેનો મંત્રી ધરણુ નામે જૈન

બેણુપના કરોડપતિ શેઠ કપદિની પુત્રી સમયશ્રી(સોમ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સંસારને અસાર સમજી પોતાની પણીઓ સાથે દીક્ષા લીધી. સમય જતાં તે સાધ્વીને મહા પદવી પણ મળી. એ કપદિ શેઠને ગૂર્જરનરેશ સિદ્ધરાજે ૧ રાજ્યનો ભંડારી બનાવ્યો અને તેને ૧૮ ગામ બક્ષિસમાં ૨ (પૃં ૧૦૮, ૧૩૬,

વિધિપદ્ધતું બીજું નામ અંચલગચ્છ કેમ પડ્યું એ અંગે ભિન્ન ઉદ્ભવ મળે છે—

(૧) રાજા સિદ્ધરાજે પુત્રકામેષ્ટિયજ્ઞ આરંભ્યો ત્યારે ૯ ગાય મરી ગઈ. રાજવીની વિનંતિથી આં આર્યરક્ષિતે ૧ પ્રવેશિની વિદ્યાના બળે તે ગાયને યજ્ઞશાળાની બહાર કાઢી, રાજાએ તેમને ‘અંચલ’ એવું બિરુદ આપ્યું.

આ ગાયની ઘટના વાયડગચ્છના આં જીવદેવસૂરિના જ પણ બની હતી. એ ઘટના આં આર્યરક્ષિતસૂરિના નામે પણ :

રાજા સિદ્ધરાજે સંં ૧૧૮૪ પછી પુત્રકામના માટે યજ્ઞે કરી. એ હિસાબે અંચલગચ્છ સંં ૧૧૮૫ થી સંં ૧૧ ગાળામાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો. (—જૂઓ, અંચલગચ્છ પા

(૨) ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના સમયે (સંં ૧૧૬૬ થી ૧૧૭૦) આં આર્યરક્ષિતસૂરિ પાટણ આવ્યા ત્યારે શેઠ કપદિએ એસના છેડાથી—અંચલથી વંદન કર્યું તેથી એ ગચ્છ ‘અંચલ’ નામે પ્રસિદ્ધ પામ્યો.

(૩) કેર્કર ગામ પાસે આવેલા બેણુપ ગામમાં નાદા નાથી) નામની પૂનમિયાગચ્છની ધનાઢય શ્રાવિકા હતી. તે સ્વઃ સ્વજન, અને સાધર્મિકોને પાળતી હતી. (પ્રકં ૩૫, પૃં

એકવાર એક પૂનમિયાગચ્છના આચાર્યે શ્રાવકોને ધર્મ

નિર્વાહ વિશે પૂછ્યું, ત્યારે શ્રાવજોએ જણાવ્યું કે, ‘અહીં નાદાના પ્રસાદથી સૌ વાતે સારું છે’

આચાર્યે કહ્યું, ‘નાદા કોણ છે? એના પ્રસાદથી નહીં પણ દેવગુરુ પ્રસાદથી એમ કહો’

આ વાત માલગીને નાદાને ગુસ્સો ચડ્યો મઘે આચાર્યશ્રીને દ્વાદશાવર્ત વહન કર્યું નાદાની પાસે મુદ્ધપત્તિ નહોતી તેથી આચાર્યે સઘનુ વહન સ્વીકાર્યું, પણ નાદાનુ વહન ન સ્વીકાર્યું

એ જ અરસામા પૂનર્મિયાગચ્છના એક નેત્રવાળા મત્રવાદી ઉપાઠ નરસિંહે સં ૧૧૬૬મા શ્રાવકોને પ્રતિક્રમણનો નિષેધ કર્યો તેણે ‘વિધિપક્ષમત’ ન્યાયો હોતો પાવાગઢની હિંસાપ્રિય ઝાલીદેવીનું ૨૧ ઉપવાસથી આનધન કર્યું અને ચક્રેશ્વરીદેવી હાજરાહજીર છે એમ જાહેર કર્યું તેમણે બેણુપમા આવી શ્રાવકોને મુદ્ધપત્તિનો નિષેધ કર્યો નાદા તથા સઘ પાસે અચવથી વહન કરાવ્યું આથી નાદા ખુશ થઈ અને ૮૦૦૦ ટાં નો ખર્ચ કરી નડિયાદના ચૈત્યવાસી આચાર્ય પાસે ઉપાધ્યાયને આચાર્યપદ અપાવ્યું અને તેમનું નામ આઠ આર્યશક્તિ કાયમ કર્યું આ રીતે સં ૧૨૧૩ મા મુદ્ધપત્તિને બદલે કપડાના છેડાનો વહનવિધિ ચલાવ્યો, એટલે વિધિપક્ષ આચાર્ય નામથી જાહેર થયો (દશમત , જૈન ઇતિહાસ, પ્ર૦ જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રચારક વર્ગ, પાલીનાણા, સં ૧૯૬૪)

તેમના પરિવારમા ૧૦ આચાર્ય, ૨૦ ઉપાધ્યાય, ૭૦ પડિત, ૧૦૩ મહત્તન, ૮૨ પ્રવર્તિની અને બીજા માધુ માધ્વી હતા તેમણે સં ૧૨૨૬ (૧૨૩૬)મા ૧૦૦ વર્ષની ઉમરે આઠ જયસિંહસૂરિને ગચ્છનો ભાર સોંપી પાવાગઢ ઉપર ૭ દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગવાસ કર્યો

આચાર્યશ્રીએ શ્રીમાવ અને ઓશવાવના અનેક નવા જૈન ગોત્રો સ્થાપન કર્યા, જેમા મીડડિયા અને ગાધી વગેરે મુખ્ય ગોત્રો છે દશા-વીશાનો ભેદ—

આ સમયે જૈન મહાજનમા દશા-વીશાના ભેદો હતા ‘અચવ ગચ્છપટ્ટાવલી’મા લખ્યું છે કે, નાણાવાવગચ્છના આઠ ઉદયપ્રભસૂરિના

ઉપદેશથી કાત્યાયન શ્રીમાલી જૈનો થયા. તેનો આદિપુરુષ સિદ્ધ-
માલનગરનો લં શાંતિનાથના દેરાસરનો ગોખિંક શેઠ શ્રીમદ્દલ નામે
હતો. શેઠ મેઘા, શેઠ મુંજ, શેઠ જિનદાસ વગેરે તેના વંશજો હતા.
શેઠ જિનદાસ જોણપમાં રહેતો હતો. તે કામદેવ જેવો રૂપાળો હતો.
એ સમયે જોણપમાં રાજા ભીમ રાણો હતો અને જોગા નામે દિવાન
હતો. રાજાને કોઈ સંતાન નહોતું તેથી તેણે જોગાની પુત્રી માનાને
પોતાની પુત્રી કરીને રાખી હતી.

એક વેળા દિવાળીના દિવસે રાજા માનાને પોતાના જોગામાં લઈ
સાજસભામાં બેઠો હતો, તે વખતે શેઠ જિનદાસ જુહાર કરવાને રાજ-
સભામાં આવ્યો. માનાકુમારી તેને જોઈને મોહિત થઈ ગઈ. રાજાએ
તેને જિનદાસ સાથે પરણવા માટે પૂછ્યું. ત્યારે માનાએ હા પાડી.
પણ જિનદાસે વાંધો લીધો કે, ‘અમે વીશા શ્રીમાલી છીએ, જ્યારે
જોગા દશા શ્રીમાલી છે એટલે તે કન્યાને હું પરણી શકું નહીં.’
રાજાએ બળજબરીથી તે બંનેનાં લગ્ન કર્યાં. શેઠ જિનદાસ ત્યાંથી
નીકળી આરાસણમાં જઈને વસ્યો અને તેનાથી સં ૧૧૮૫ માં
‘લઘુ સાજનશાખા’ નીકળી.

એક સાલ આરાસણમાં ભયંકર મરકી ફાટી નીકળી. આરાસણ
ભંગ થયું. શેઠ જિનદાસના વંશજો ત્યાંથી નીકળી ઇંડર જઈને
વસ્યા. તેમાંના મંત્રી નાયકે સં ૧૩૦૧ માં જેરાલુમાં લં શ્રીઋષભ-
દેવનું મંદિર બંધાવ્યું. આ વંશના શેઠ ભરથાની સ્ત્રી આલીએ
સં ૧૩૧૧ માં લં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર તથા આલાસર નામે તળાવ
બંધાવ્યું.

(અંચલગચ્છ પટ્ટાવલી, પૃ ૮૧)

નાણાવાલગચ્છનાં ગોત્રો—રણુધીરા, કાવડિયા, ઢઢાં, શ્રીપતિ,
તલ્લેરા, કોઠારી વગેરે છે. (—નાણાવાલ મહાત્માઓની વહીના આંધારે)

અંચલગચ્છનાં ગોત્રો—૧. ગાલ્હ, ૨. આયગોત્તા, ૩. બુહડ,
૪. સુભદ્ર, ૫. બહોરા, ૬. સિયાલ, ૭. કટારિયા, કોટેચા, રાનપુરા
બહોરા, ૮. નાગડ, ૯. મીઠડિયા વહોરા, ૧૦. ઘરવેલા, ૧૧. વડેર,
૧૨. ગાંધી, ૧૩. દેવાનંદા, ૧૪. ગૌતમ, ૧૫. દોશી, ૧૬ સોનીગરા, ૧૭.

કોટિયા, ૧૮ હગિયા, ૧૯ દેડિયા, ૨૦ બોરેલા, ૨૧ લાલન વગેરે છે

૪૦ આં જયસિંહસૂરિ—મોપારકના શેઠ દાહડે ચોશ વાવને નેહી નામે પત્ની હતી શેઠાણી નેહીએ એક નિવસ સ્વપ્નમા કળશ જોયો પરિણામે સં ૧૧૭૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૬ ના રોજ તેણે જિનકલશ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો તે પુત્ર મોટો થતા ત્યા પધારેલા આં ઠક્કરસૂરિના વ્યાખ્યાનમા જવા લાગ્યો આચાર્યશ્રી વ્યાખ્યાનમા ‘જ બૂચગિર’ વાચતા હતા એમના ઉપદેશથી એ બાળક ના દિલમા વૈરાગ્યના અકુરો ભાગી નીકળ્યા આં આર્યરક્ષિતે તેને સં ૧૧૬૩ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ પાટણમા દીક્ષા આપી, મુનિ યશશ્ચ દ્ર નામ આપ્યું બાવ મુનિ ત્રીજ બુદ્ધિશાળી હતા તેને વ્યાકરણ, તર્ક, મત્ર તત્ત્વ અને મિદ્ધાત લણાવી સં ૧૧૬૭ મા ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું અને તેમનું નામ ઉપાં જયસિંહ રાખવામા આંમુ સં ૧૧૮૦ લગભગમા ગજ સિદ્ધરાજની સલામા શ્વેતાબરા

ચાર્ય વાદિદેવસૂરિ અને દિગ બરાચાર્ય ભં કુમુદચ દ્ર વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ થયો ત્યારે ઉપાં જયસિંહે શ્વેતાબર મુનિસઘને કીમતી સાહયોગ આપ્યો હતો આં આર્યરક્ષિતસૂરિએ તેમને સં ૧૫૦૨ મા માંડલ-મા આચાર્યપદ આપ્યું હતું

આં મહેન્દ્રસૂરિ જણાવે છે કે, વડગઢના આચાર્ય રામ-દેવસૂરિએ પાવાગઢ પાસે મદારપુરમા સં ૧૭૦૨ મા તેમને આચાર્યપદે અધાપન કર્યા હતા તેમના કુલગુરુ દિગ બર ભટ્ટારક છત્ર સેન હતા તે મત્રવાદી હતા આં જયસિંહે તેમને છત્રી લઈ પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા તેમનું નામ છત્રહર્ષ આપવામા આંમુ શાલવીએ શ્વેતાબર જૈન બન્યા ઉપાધ્યાય છત્રહર્ષથી સં ૧૨૧૭ મા ‘હર્ષશાખા’ નીકળી

જૂર્જિત્વર કુમારપાલે પાટણના સઘનુ તથા રાજ્યનુ એકમ જોખમાય નહીં, તે ખાતર નવી સામાચારીવાળા જૈન ગઢોને દેશ વડો આપ્યો એટલે કે પાટણમા આવવાની અને ત્યા રહેવાની મનાઈ કરી હતી એ સમયે પૂનમિયાગચ્છ, ખરતરગચ્છ વગેરેના સાધુ

ઓ બહારગામ વાસ્યા ગયા હતા પરંતુ આં જયસિંહ યુક્તિપૂર્વક ચૂર્જનરેશ કુમારપાલની સમ્મતિ મેળવીને પાટણમાં જ રહ્યા હતા.

પટ્ટાવટીકારે અહીં આં જયસિંહની મહત્તા બતાવવા આં હેમચંદ્રસૂરિના મુખથી પ્રશંસા વર્ણવી છે અને ચૂર્જનરેશ કુમારપાલનું મૃત્યુ આં હેમચંદ્રસૂરિની પહેલાં બતાવ્યું છે.

આ આચાર્ય ઉમ્ર વિહારી હતા. તેમણે ઘણાં તીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તેમના ઉપદેશથી શેઠ આંબાકે પ્રભાસપાટણમાં લં ચંદ્રપ્રભ-સ્વામીના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

તેઓ સં ૧૨૫૬ માં પ્રભાસપાટણમાં દેવલોક પામ્યા.

તેમણે નીચે જણાવેલા ગ્રંથો રચ્યા છે. 'કર્મગ્રંથની બૃહદ્-ટીકા, કૃમ્મપચટ્ટી-ટીકા, કર્મગ્રંથ વિચાર ટિપ્પન, કર્મવિપાક, સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકા, જૈનતર્કવાર્તિક, ન્યાયમંજરી ટિપ્પન' વગેરે. સં ૧૩૩૦ માં 'યુગાદિદેવચરિત્ર' રચ્યું જેને આસપની પુત્રી લક્ષ્મી તથા પુત્ર આંબડે ભક્તિથી લખાવ્યું હતું.

આં જયસિંહે ઘણા નવા જૈનો બનાવ્યા હતા.

સં ૧૨૦૮ માં હથુંડીના રાજા અતન્તસિંહ રાઠોડનો જલો-હરનો રાગ મંત્રજલથી મટાડી દીધો હતો અને તેને જૈન બનાવ્યો હતો. તે રાજવીએ લં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. તેના વંશજો હથુંડિયા રાઠોડ ઓશવાલ બન્યા.

સં ૧૨૨૪ માં શંખેશ્વરજી પાસેના લોલાડાના. રાવ ક્ષણુગર રાઠોડને જૈન બનાવ્યો હતો.

સં ૧૨૨૮ માં પારકરમાં ઉમરકોટના મોહણસિંહ પરમારને જૈન બનાવ્યો. ઉમરકોટમાં લં અજિતનાથનું દેરાસર બન્યું. તેમનાથી નાગડા ગોત્ર ચાલ્યું. એ જ નાગડા ગોત્રના શેઠ. તેજસીએ સં ૧૬૨૪ અને શેઠ રાજસી નેણસીએ જામનગરનું પ્રસિદ્ધ એવું લં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. એ સિવાય નાગડા ગોત્રના શેઠ નરસી નાથાએ સં ૧૬૨૦ માં શત્રુંજય ઉપર નરસી નાથાની દૂક બંધાવી અને નીચે પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી. શેઠ

મૌલાગ્યચદ કપૂચદ દે પલુ ત્યા ધર્મશાગા બધાવી

સ ૦ ૧૨૨૮ મા પારકરમા પીયુઆના ઠાં સવણ સોવડી, રાગી રૂપાદે, કુમાર લાનણુ વગેરેને જૈન બનાયા તેમનાથી લાવનગોત્ર ચા યુ (મ ૦ ૪૧, પૃ ૦)

મ ૦ ૧૨૩૧ મા ચોધગી બિહાર ડીડુને જૈન બનાવ્યો

મ ૦ ૧૨૫૫ મા જૈમવમેરના રાઉ દેવડા ચાવડાને જૈન બનાવ્યો તેના પુત્ર જામરે જાવોગમા લ ૦ આદિનાથનુ દેરાસર બધાવ્યું એ વશના લોકો દેડિયા કહેવાયા આ વશના જૈનોએ ઘણા દેરાસરા, ઉપાશ્રયો અને વાવ બધાવ્યા, મધ કંઠ્યા તેમનાથી સ ૦ ૧૬૪૫ મા 'લઘુસજ્જનશાખા' નીકળી આ વશની ઘણી સ્ત્રીઓ મતી ધર્મ હતી

સ ૦ ૧૨૧૧ મા શિવ કોડાના લૂટારુ રાજા સોમચદ યાદવને જૈન બનાવ્યો તેણે એકવાર આ ૦ જયસિંહને લૂટી લીધા હતો આખરે તે મુધર્યો ત્યારે તેમનો ભક્ત જૈન બન્યો હતો તેણે લ ૦ પાર્શ્વનાથનુ શિખરબધાદેરાસર બધાવ્યું તેનાથી ગાદહાગોત્ર ચાલ્યું

સ ૦ ૧૨૪૪ મા પૂજવાડાના રાવ કટારમવણ ચૌહાણને ઓશ વાડ જૈન બનાવ્યો તેનાથી કંટારિયા ગોત્ર ચા યુ રાવ કરોડપતિ હતો તેણે હથુડીમા લ ૦ મહાવીરનુ દેરાસર બધાવ્યું રોહિડાના વીરણ કંટારિયાએ સ ૦ ૧૨૮૬ મા રત્નપુરમા લ ૦ શાંતિનાથનુ દેરાસર બધાવ્યું

સ ૦ ૧૨૪૪ મા કોડાના લૂટારુ રાવ રાજસેન પરમારને જૈન બનાવ્યો તેના વશજો પોલડિયા ઓશવાલ બન્યા

સ ૦ ૧૨૫૬ મા ચિત્તોડના ઠાં વીરદત્ત ચાવડા જૈન બન્યો

સ ૦ ૧૨૫૭ મા નલવરનો રાવ રણજિત સંઠોડ જૈન બન્યો તેના વશજો સંઠોડ જૈન કહેવાયા

સ ૦ ૧૨૫૮ ના માહ મુદિ પ ના રોજ કાટડાનો સંઠોડ જૈન બન્યો તેના વશજો સંઠોડ ઓશવાવ કહેવાયા

૪૩. આ ૦ ધર્મધોપસૂરિ—

મારવાડમા મહાવપુરમા પોરવાલસાતીય થીચદ નામે શ્રદ્ધી

હતાં. તેને રાજલદે નામે પત્ની હતી. તેણે સં૦ ૧૨૦૮ માં ધન-
કુમારને જન્મ આપ્યો. આં જયસિંહસૂરિએ તેને સં૦ ૧૨૨૬ માં
હીક્ષા આપી તેમનું નામ ધર્મઘોષ મુનિ રાખ્યું. સં૦ ૧૨૩૦ માં તેમને
ઉપાધ્યાયપદ આપવામાં આવ્યું અને સં૦ ૧૨૩૪ માં ભટોહરિ ગામમાં
તેઓ આચાર્યપદસ્થ થયા. સાંભરના ક્ષત્રિય સામંતે એ આચાર્યપદ-
મહોત્સવમાં હજાર સોનામહોરો ખરચી હતી. આચાર્યશ્રી સં૦ ૧૨૬૮
માં કચ્છના નાડોણ ગામમાં ૬૯ વર્ષની ઉંમરે કાલધર્મ પામ્યા હતા.

તેમણે સં૦ ૧૨૬૨ માં પ્રાકૃતમાં 'શતપદ્મી' નામે ગ્રંથ રચ્યો;
જેમાં અંગલગચ્છનું મંતવ્ય રજૂ કર્યું છે.

તેમના સમયે સં૦ ૧૨૩૬ માં ખરડા પાસેના ધુમલી ગામમાં
શેઠ જેતાએ દોઢ લાખ ટંકા ખરચીને જેતાવાવ બંધાવી હતી.

ધુમલીના રાજા વિક્રમાદિત્યે તેમને ઘણું માન આપ્યું હતું. તેમણે
સાંભરના સાંભર ક્ષત્રિયને, મોહલના યોહડ નામના ક્ષત્રિયને, બના-
રસના દિનકર ભટ્ટને, જલોરના ભીમ ચૌહાણને અને લાખણ ભાલ-
ણીના રણમલ્લ પરમારને જૈન બનાવ્યા હતા.

જલોરના ચૌહાણ ભીમે તેમના ઉપદેશથી સં૦ ૧૨૬૬ માં ડોડ
ગામમાં ૯૦ વાસુપૂજ્યસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું હતું. એ ડોડિયા-
લેઆવંશના શેઠ વીરાએ જલોરમાં ૯૦ ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું દેરાસર
બંધાવ્યું હતું.

આં ધર્મઘોષના સમયે ઝાલોડીગચ્છના આં જયપ્રભસૂરિએ
અંગલગચ્છનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

આં ધર્મઘોષે દિગંખર ભટ્ટારક વીરચંદને છતી લઈ વલ્લભી-
શાખાના આચાર્ય બનાવ્યા હતા.

૪૪. આં મહેન્દ્રસિંહ—

સરામાં દેવપ્રસાદ નામે ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ પંડિત હતો. તેની
પત્નીનું નામ ક્ષીરદેવી. તેણે સં૦ ૧૨૦૮ માં મહેન્દ્રને જન્મ આપ્યો.
આં ધર્મઘોષસૂરિ ત્યાં ચતુર્માસ રહ્યા. પંડિત આચાર્યશ્રીના શિષ્યોને
વ્યાકરણ ભણાવતા હતા. પંડિતનો પાંચ વર્ષનો પુત્ર મહેન્દ્ર મુનિઓ

સાથે ખૂબ હળી ગયો હતો. તે આચાર્યશ્રીના જોગામાં જઈને બેસતો, પાત્રા લેતો, પંડિત અને પંડિતપત્ની બંને જૈનધર્મનાં અનુરાગી બન્યા હતા. પોતાના પુત્રને એક વિશિષ્ટ પંડિત બનાવવા માટે તેણે આચાર્યશ્રીને પોતાનો પુત્ર વહોરાવ્યો અને શેઠ રુણાકે ખુશી થઈને પંડિતને આજીવિકા માટે પુષ્કળ ધન આપ્યું.

આચાર્યશ્રીએ મહેન્દ્રકુમારને સં ૧૨૩૭ માં દીક્ષા આપી. તેમને લણાવી ગણાવીને સં ૧૨૫૭ માં ઉપાધ્યાયપદવી આપી અને સં ૧૨૬૩ માં નાડોલમા આચાર્યપદ આપ્યું ને આં મહેન્દ્રસૂરિ નામ રાખ્યું.

આં મહેન્દ્રસૂરિએ કિરાડુના શેઠ આદ્ધાકને તેના ઘરમાં બેઠડી નીચે દટાયેલું કશ લાખ ટંકાનું ધન બતાવ્યું અને એ જ વખતે તેમણે ત્રણ વર્ષનો દુષ્કાળ પડવાની આગાહી પણ કરી હતી. આથી શેઠ આદ્ધાકે એ ધનનો સદુપયોગ કરી લેવાનો નિર્ણય કર્યો. પરિણામે તેણે જ્યાં ત્યાં દૂવાઓ બોલાવ્યા, હાનશાળાઓ ખુલ્લી મૂકી અને મનુષ્યો તેમજ પ્રાણીઓને ખૂબ મદદ મળે એવી સગવડ કરી આપી. આ ઘટના સં ૧૨૫૭ થી ૧૨૬૩ માં બની હતી.

દહીધલીના વાઘેલા રાજના મંત્રી હાથીએ લં નાથલહેવનું મંદિર બાંધાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા સં ૧૩૦૧ માં આં મહેન્દ્રસૂરિ પાસે કરાવી.

(પૃ ૧૧૪)

આં મહેન્દ્રસૂરિ થરાદ પધાર્યા ત્યારે તપાગચ્છના પરમ-સુવેગી આં દેવેન્દ્રસૂરિ સં ૧૩૦૭ માં ત્યાં આવ્યા હતા. તેમણે આં મહેન્દ્રસૂરિને મહાવ્રતના અતિચારો સમજાવી જણાવ્યું કે, 'તમે સુવિહિત આચાર્ય છો તેથી સુવિહિતે નિમિત્ત કહેલું કે બતાવવું ન જોઈએ. એટલે થયેલા પાપની તમારે આલોચણા લેવી જોઈએ.' પરંતુ તેઓ કંઈ કરે તે પહેલાં સં ૧૩૦૮માં પર્યુષણપર્વમાં ખંભાતમાં કલ્પસૂત્ર વાંચતાં વાંચતાં વાયુના પ્રકોપથી પાટ પર જ કાલધર્મ પામી ગયા.

તેમને રૂપચદ વગેરે ૧૩ શિષ્યો હતા. ખંભાતના સંધને તેઓ યોગ્ય ન હાગવાથી વલ્લભીશાખાના આં સિદ્ધપ્રભને ગંધારથી

ખોલાવી લાવી તેમની પાટે સ્થાપન કર્યા. નાહોલની વલલીશાખા ત્યારથી અંચલગચ્છમાં લળી ગઈ.

આં મહેન્દ્રસૂરિએ અનેક જૈનતીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તેમણે પ્રાકૃતમાં ‘તીર્થમાલા’ (અં : ૧૧૧) અને તેના ઉપર (અં : ૩૦૦૦)ની સ્વોપજ્ઞ ટીકા રચી છે. આં ધર્મધોષની પ્રાકૃત ‘શતપદી’ નું તેમણે સં ૧૨૯૪માં સંસ્કૃતમાં વિવરણ (અં ૫૩૪૨) રચ્યું છે તેમજ ‘ગુરુગુણષટ્ત્રિશિકા’ વગેરે અંથો રચેલા છે.

૪૫. આં સિંહપ્રભસૂરિ—

સં ૧૨૮૩માં તેમનો વિજયપુરમાં જન્મ થયો હતો. સં ૧૨૯૧માં દીક્ષા લીધી, સં ૧૩૦૬માં ખંભાતમાં આચાર્યપદ મેળવ્યું અને સં ૧૩૧૩માં ભરચુવાનીમાં જ કાળધર્મ પામ્યા.

તેઓ ગુજરાતના વીજયપુર ગામના અરિસિંહ પોરવાડ અને તેમની પત્ની પ્રીતિમતીના પુત્ર હતા. પાંચ વર્ષની ઉંમર થતાં જ તેના મા-બાપ મરકીમાં મરણ પામ્યા. કાકા હરિએ તેને વલ્લભીશાખાના ભં ગુણપ્રભને ધનવાન જાણી સો સોનામહોરમાં વેચી નાખ્યો. તેણે દીક્ષા લીધી અને સિદ્ધાંતો વગેરે જાણીને સમર્થ વાદી તરીકેની નામના મેળવી. છેવટે ખંભાતના સંઘે તેમને યોગ્ય જાણીને આં મહેન્દ્ર-સૂરિની પાટે સ્થાપન કર્યા, પણ તેઓ યુવાની અને અધિકારને પચાવી ન શક્યા એટલે તેઓ પરિગ્રહધારી શિથિલ ચૈત્યવાસી ભટ્ટારક બન્યા અને ૩૦ વર્ષના યુવાકાળમાં જ કાળધર્મ પામી ગયા. તેમના ઉપદેશથી સં ૧૩૦૧માં ઇડરના મંત્રી નાયકે ખેરાલુમાં આદિનાથ લગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું.

૪૬. આં અજિતસિંહ—

હોડ ગામમાં શ્રીમાલી જિનદેવ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને જિન-દેવી નામે પત્ની હતી. તેણે સં ૧૨૮૩માં સારંગકુમારને જન્મ આપ્યો. સારંગકુમારના માતા-પિતા યાત્રા કરવા ખંભાત ગયા અને ત્યાં બંને તાવના રોગથી મરણ પામ્યા. સાત વર્ષના સારંગકુમાર માટે પ્રશ્ન ઊભો થયો. ખંભાતના શ્રીસંઘે તે કુમાર વલ્લભીશાખાના

ભં ગુણપ્રભને આપ્યો. ભટ્ટારકે તેને સં ૧૨૯૧મા દીક્ષા આપી અનિતસિંહ મુનિ નામ આપ્યું તે પછી આં સિંહપ્રભની સાથે ચૈત્યવાની બની ગયા હતા તે પાવણીમા બેસતા, છડી, ચામર અને મુલદો રાખતા હતા.

તેઓ ઉપાળા હતા મત્રવાદી પછી હતા તેમણે મહાકાલીની માધના કરી હતી પૂરણ્યદ સાલવીએ ગત્રુંજ્યનો મધ કાઢ્યો હતો, તેમા તેઓ માથે ગયા હતા ત્યારે સમરસિંહ આવડાએ તેમને લૂટી લીધા હતા ભટ્ટારકે મહાકાલીની સહાયથી તેને સ્તભિત કરી હિમા તેમજ લૂટની પ્રતિજ્ઞા કરાવીને છોડ્યો હતો.

તેઓ સં ૧૩૧૬મા જલોન્મા ભટ્ટારકે બન્યા તેમણે પાળુમા પોતાના ૧૫ શિષ્યોને ઉપાધ્યાય બનાવ્યા.

આ સમયે સં ૧૪૮૫મા રૂપા શેઠે બેણુપમા કૂવો બનાવ્યો પછી તેમા પાણી ન આવ્યું દેવીએ તેના પૌત્ર કાનછનુ બલિદાન માગ્યું શેઠ માળે મહાજન માથે કૂવા નછૂક ગયા અને કુમાર કાનછને કૂવામા પાણુમા મુવાડ્યો મવારે જોયું તો કૂવો પાણીથી ભરાઈ ગયો અને બાગક તેમા રમતો છુવતો નીકળ્યો (૫૦ ૧૦૯)

તેમના ઉપદેશથી નરેન્દ્રી આદિ ગામના મૂળ વગેરે ધાવકોએ સં ૧૩૧૬મા ભં સુભદેવ વગેરે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી એ મગના શેઠ વર્ધમાનનો ભાઈ જ્યના નરેન્દ્રીથી ઉવાગો ભરી પોતાના સસરાના ગામ ચાણુમમામા આવીને વસ્યો. તેણે આં અનિતપ્રભના ઉપદેશથી સં ૧૩૩૫મા ચાણુમમામા ભં ભટેવર પાર્શ્વનાથના મહિગ્નો છુર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં ૧૩૪૫મા ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી આં ભુવનતુંગમૂરિ ના વિધિમા સાથે હતા.

ભટ્ટારક અનિતમિહ સં ૧૩૩૬મા આં દેવેન્દ્રને પોતાની પાટે ન્યાપન કરી દેવસોક ગયા.

તેમના અનિતસિંહ અને અનિતપ્રભ એવા બે નાગો મળે છે.

૧ પૂર્ણિમાપક્ષના આં રિજવસિદ્ધચરિના સતતર્નવ આં અનિતપ્રભે સં ૧૩૦૭મા 'કર્ણનાથચરિત્ર' રચ્યું છે. (જૈન સત્ત્વ પ્રાગ, ૧૦ ૧૦૬)

૪૭. આઠ દેવેન્દ્રસિંહ—

પાલનપુરના શેઠ સાંત્ર શ્રીમાલીની પત્ની સંતોષે સં ૧૨૯૯માં દેવચંદ્ર નામે બાળકને જન્મ આપ્યો. લઠ અજિતસિંહે તેને સં ૧૩૧૬માં પાલનપુરમાં દીક્ષા આપી. સં ૧૩૨૩માં તિમિરપુરમાં આચાર્યપદ આપ્યું. સં ૧૩૭૧ના માગશર સુદિ ૧૩ના રોજ તેણે પાલનપુરમાં સ્વર્ગે ગયા.

તેણે વિદ્યાન હતા, કવિ હતા. વિદ્યાનો તેમનાં કાવ્યો સાંભળવાને તેમની બ્યાખ્યાનશ્રામાં આવતા હતા. તેમણે ‘જૈન મેઘદૂત કાવ્ય (?)’ તેમજ ચિત્રગદ્ધ કાવ્યવાળી ગિતસ્તુતિયા રચી છે.

શેઠ ધોડાશાહે સં ૧૩૨૫માં કુણુગેરમાં લઠ આદિનાથનું મંદિર બંધાવી આઠ દેવેન્દ્રસિંહના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(અંચલગચ્છપદાવલી, પૃ. ૮૮)

૪૮. આઠ ધર્મપ્રભસૂરિ—

લિખ્તમાલમાં લીંબા પોરવાલ નામે શ્રેષ્ઠીને વીજલદેવી નામે પત્ની હતી. તેણે સં ૧૩૩૧માં એક બાળકને જન્મ આપ્યો. તેણે સં ૧૩૫૧માં જલોરમાં દીક્ષા લીધી. સં ૧૩૫૯માં આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, સં ૧૩૬૩ના મહા સુદિ ૧૦ના રોજ આસોટી ગામમાં સ્વર્ગગમન થયું. તેમણે સં ૧૩૮૯માં ‘કાલિકાચાર્યકથા’ રચી.

તેમણે નગરપારકરના પરમાર ક્ષત્રિયોને જીવહિંસાની પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી.

૪૯. આઠ સિંહતિલકસૂરિ—

મારવાડમાં એચપુરના શેઠ આશાધર પોરવાલની પત્ની ચાંપલદેવે સં ૧૩૪૫માં તિલકચંદને જન્મ આપ્યો. તેમનો બીજો પુત્ર કર્મચંદ્ર જન્મથી જ બહેરો-ચૂંગો હતો. લઠ ધર્મપ્રભે તેને બધી રીતે બોલતો અને સાંભળતો કર્યો. મા-બાપે એ પુત્ર ગુરુજીને વહોરાવ્યો. લઠારકે તેને સં ૧૩૬૧માં શિહોરમાં દીક્ષા આપી. સં ૧૩૭૧માં આણંદપુરમાં આચાર્યપદવી આપી અને સં ૧૩૮૩માં પાટણમાં ગચ્છનાયકપદ લગાવ્યું. તેમણે ખંભાત વગેરે સ્થળોમાં

અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંગનશલાકા કરાવી હતી. મં ૧૩૬૫ના ચૈત્ર સુદિ ૬ના રોજ તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

૫૮. આઠ મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ—

વડગામના શેઠ આમુ શ્રીમાલીની પત્ની જીવનદેવીએ મં ૧૩૬૩માં મહેન્દ્રને જન્મ આપ્યો. શિશુવયમાં જ તેના માબાપ મરી જવાથી મામાએ તેને લઠ સિંહલિલકસૂરિને વહોરાવી દીધો. ભટ્ટારકજીએ તેને મં ૧૩૭૫માં ઓશિયામાં દીક્ષા આપી, સં ૧૩૯૩માં પાટણમાં આચાર્યપદ આપી અને સં ૧૩૯૫ (૧૩૯૮)માં ખંભાતમાં ગચ્છનાયકનું પદ દીધું.

આઠ મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ મં ૧૪૦૬માં મારવાડમાં આવેલા રાણી (નાણી) શહેરમાં ચતુર્માસ હતા. એ વખતે ૪૦ દિવસ સુધી વરસાદ પડ્યો નહીં. ભટ્ટારકજીએ ધ્યાન કરવા માંડ્યું ને તરત જ વરસાદ પડ્યો. આત્મે સુદિ ૮ની મધ્ય રાતે તેમને કાળો સ્નાપ કરડ્યો. આઠ-દશ પહોર ધ્યાન કરવાથી તેનું ઝેર પણ ભિતરી ગયું. તેઓ સં ૧૪૪૪ (મં ૧૪૪૫)ના માગશર વદિ ૧૧ના રોજ શત્રુંજયમાં સ્વર્ગે ગયા. સંભવ છે કે, તેમણે ‘જીરાવલા પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ શ્લોક ૪૫ બનાવ્યું હોય.

તેમણે માદડી, અયવાડી, વીંછીવાડિયા ગ્રામ વગેરેમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

તેમણે પોતાની પાટે ત્રણ આચાર્યો બનાવ્યા.

(૧) આઠ સુનિશેખર—તેમનાથી શેખરશાખા નીકળી.

(૨) આઠ જયશેખર—તેમને ખંભાતની રાજસલામાં કવિ ચક્રવર્તીનું બિરુદ મળ્યું. આઠ જયશેખરે સં ૧૪૩૬માં નરસમુદ્રમાં ‘ઉપદેશ ચિંતામણિ-સ્વોપસ્ર સાવચૂરિ’ (મં ૧૨૦૦), સં ૧૪૬૨માં ખંભાતમાં ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ,’ મં ૧૪૬૨માં ‘ધર્મિભવચરિત્ર કાવ્ય,’ ‘જૈન કુમારમંલેવ, શત્રુંજય બત્રીશી, ગિરનાર બત્રીશી, મહાવીર બત્રીશી, આત્મબોધકુલક. ૧૨ કુલક, ધર્મસર્વસ્વ, ઉપદેશમાલાની અવચૂરિ, પુષ્પમાળા-અવચૂરિ, નવતત્ત્વગ્રાથા—૧૭, અજિતશાંતિસ્તાવ

શ્લોક : ૧૭, સંયોધસપ્તતિકા, નલ-દમયંતીચંપૂ, કલ્પસૂત્ર-મુખાવગોધ
ન્યાયમંજરી, ગુજરાતી ત્રિભુવનદીપકપ્રગંધ કંડી : ૪૩૨, પ્રયોધ-
ચિતામણિ ચોપાઈ, અંતરંગ ચોપાઈ, નેમિનાથદાગ કંડી : ૫૮,
સ્તવનો' વગેરે રચ્યાં છે. તેઓ પોતાને 'વાણીદત્તવર' તરીકે ઓળખાવે છે.

(૩) આં મેરુતુંગસૂરિ—

મિચ્છત્તિમિરનાસણ, અહિળવગુરુ મેરુતુંગદિળરાઓ ॥૧૮૨॥

(વીરવંશપદ્માવલી)

૫૧. આં મેરુતુંગસૂરિ—

શ્રીધર્મભૂતિની પદ્માવલીમાં લખ્યું છે કે, મારવાડમાં નાણા
ગામના શેઠ વૈરસિંહ મીઠડિયા વહોરાની પત્ની નાહુંભુદેવીએ સં. ૧૪૦૫માં ભાલણને જન્મ આપ્યો. તેણે સં. ૧૪૧૮માં દીક્ષા લીધી.

'મેરુતુંગસૂરિરાસ'માં લખ્યું છે કે, મારવાડમાં આવેલા નાણા
ગામના શેઠ વૈરસિંહ પોરવાલની પત્ની માલદેવીએ સં. ૧૪૦૩માં
મુંખમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરી હોય એવું સ્વપ્નમાં જોયું. એ સ્વપ્નાનુ-
સાર વસ્તિગ નામના પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો. સં. ૧૪૧૦માં
તેણે દીક્ષા લીધી.

ભં. મહેન્દ્રપ્રભે ભાલણ (વસ્તિગ)ને સં. ૧૪૧૮ (સં. ૧૪૧૦)
માં નાણામાં દીક્ષા આપી અને સં. ૧૪૧૬ (૧૪૩૨)માં પાટણમાં
આચાર્યપદવી આપી.

આં મેરુતુંગે સં. ૧૪૪૪માં લોલાડા ગામમાં મંત્રના પ્રભાવથી
અમદાવાદના બાદશાહ મહમ્મદશાહના સૈન્યનો હલ્લો રોકી રાખ્યો
હતો અને ત્યાંના ઠાં. મેઘ રાઠોડને જૈન ધર્મનો પ્રેમી બનાવ્યો
હતો. સં. વિનંતિ કરી આચાર્યશ્રી પાસે નક્કી કરાવ્યું કે, લોલાડામાં
પ્રતિસાલ સાધુઓ ચતુર્માસ માટે પધારે.

૧. પદ્માવલી અને રાસમાં આવો ફરક મળે છે. એ સિવાય બીજી આગતોમાં
પણ ફેરફાર જોવાય છે. સંભવ છે કે, પદ્માવલીના બીજા આચાર્યોની આગતમાં
પણ આવા ફેરફાર હશે. અન્યાન્ય સાધનોથી તેને ઠીક કરી લેવા જોઈએ.

આચાર્યશ્રીને સાપ કરડયો હતો, તેનું ઝેર તેમણે પોતે ધ્યાનથી ઉતાર્યું હતું.

અહીં એક અજગર બહુ નુકસાન કરતો હતો તે માટે ‘શ્રી-વલાસ્તોત્ર’ નમો દેવદેવાય (ગાથા : ૧૪) રચી ઉપસર્ગ દ્વર કર્યો હતો.

(જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૦૬)

સં. ૧૪૪૫ના શાગણ વદિ ૧૧ના રોજ પાટણમાં શુરુમહારાજે તેમને ગચ્છનાયકપદ આપ્યું અને આ. ૨૯૯૨માં રાજે યુવરાજ-પદ આપ્યું.

આચાર્યશ્રીએ વડનગરમાં નગરચોકના પુત્રનું ઝેર ઉતારી નાંગર બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવ્યા હતા. તેમને ઉપદેશ આપી જૈન દેશસરે અને ઉપાશ્રયો બંધાવ્યા હતા.

‘જેસાણ પ્રબંધ’માં તેમણે જણાવ્યું છે કે, તેમના ઉપદેશથી જેસાણ લાલને ઉમરકોટમાં ૭૨ ફેરીવાળો ભ. ૦ શાંતિનાથનો જિન-પ્રાસાદ બંધાવ્યો અને શત્રુજય આદિ મોટાં તીર્થોના સંધ કાઢ્યો. એ સંધનું વર્ણન પણ તેમાં આપ્યું છે.

શત્રુજયમાં ફીવાથી ચંદરવો બળી રહ્યો હતો તે તેમણે ખંભાતમાં બેઠા હાથમાંની મુહપત્તિને ચોળી નાખીને હોલવ્યો હતો. તેમની પાસે દેવીઓ આવતી હતી એમ પણ કહેવાય છે.

તેમના ઉપદેશથી ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ થઈ હતી. તેમજ કેટલીક દાનશાળાઓ પણ ખુશ્કી મુકાઈ હતી.

તેઓ સં. ૧૪૭૧માં (સં. ૧૪૭૩ના માગશર સુદિ ૧૫ના રોજ પાટણમાં) જૂનાગઢમાં આ. ૦ જયકીર્તિને પોતાની ‘પાટે સ્થાપન કરી સ્વર્ગે ગયા.

તેમણે સં. ૧૪૪૪માં કાતંત્રનું બાલબોધ-વ્યાકરણ, ભાવકર્મ-પ્રક્રિયા, મેઘહૃતવૃત્તિ, શતકલાપ્ય, જૈનમેઘહૃતકાવ્ય, નાભિવંશસંભવ-કાવ્ય, યદુવંશસંભવકાવ્ય, નેમિહૃતકાવ્ય, છુમ્ભાત્મ્ય છં-ટીકા, સુધાદ-કથા, ઉપદેશમાલાની ટીકા, વદ્દર્શન નિર્ણય, સં. ૧૪૫૩માં શત-પદીસાર, રાયનામાંકચરિત્ર સં. ૧૪૦૬માં, કામદેવકથા સં. ૧૪૧૩ માં,

સંભવનાથચરિત્ર, ધાતુપારાયણ, લક્ષણશાસ્ત્ર, રાણમતી-નેમિસંબંધ, સૂરિમંત્રોદ્ધાર (અં ૦ ૫૫૮), સં ૦ ૧૪૪૯માં સત્તરિભાષ્યવૃત્તિ, કંકાલય રસાધ્યાય, (જસોજી પ્રબંધ) સં ૦ ૧૪૩૮માં, અંગલગચ્છપદાવલી તથા વિચારશ્રેણિ રચ્યાં છે.

તેમના સમયે પારકરમાં ગોડી પાર્શ્વનાથની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. એમના સમયમાં ગુરુભાઈ આં રત્નશેખરથી ‘મુનિશેખરશાખા’ ચાલી અને આં ભુવનતુંગથી ‘તુંગશાખા’ ચાલી.

આં મહેંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય શાખાચાર્ય ભુવનતુંગસૂરિએ જૂનાગઢમાં રા’ખેંગારની સભામાં ગારુડીને હઠાવી સાપનો ધંધો છોડાવ્યો તેમ તેમના ઉપદેશથી ઘાણી, ભઠ્ઠીઓ બંધ રહી, મચ્છી-મારોએ બળ તોડી.

તેમણે ઋષિમંડળ, આઉરપચ્ચક્રખાણ, ચતુઃશરણની ટીકાઓ રચી. તેઓ મોટા મંત્રવાદી હતા.

આ સમર્થ શાખાચાર્ય આં અભયસિંહના ઉપદેશથી સં ૦ ૧૪૩૨માં પાટણમાં શાં ખેતા તોડા મીઠડિયાએ ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી જે ગોડી પાર્શ્વનાથ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

એ સમયે ભુવનતુંગસૂરિ તથા શાખાચાર્ય આં જયતિલક (સં ૦ ૧૪૭૧) એ બંને મહાપ્રાભાવિક હતા. તેમજ શાખાચાર્ય મહીતિલક (સં ૦ ૧૪૭૧) સમર્થ આચાર્યો હતા.

આં મેરુતુંગસૂરિના પરિવારમાં આં રત્નશેખર, આં મહીતિલક, આં મેરુનંદન, આં માણેકસુંદર, આં ગુણસમુદ્ર, આં જયકીર્તિ વગેરે ૬ આચાર્યો, માણેકશેખર વગેરે ૪ ઉપાધ્યાયો, પંન્યાસ, સાધુ, સાધ્વી, મહિમાશ્રીજી મહત્તરા, પ્રવર્તિની વગેરે પરિવારગણ હતા. (રાસ) ૫૨. આં જયકીર્તિસૂરિ—

તિમિરપુરના શેઠ ભૂપાલ નામે હતા. તેમને ભ્રમરીદેવી નામે પત્ની હતી. તેમણે સં ૦ ૧૪૩૩માં જયંતકુમારને જન્મ આપ્યો. આં મેરુતુંગસૂરિએ તેને સં ૦ ૧૪૪૪માં દીક્ષા આપી. સં ૦ ૧૪૬૭માં ખંભાતમાં આચાર્યપદ આપ્યું અને સં ૦ ૧૪૭૩માં તેમણે પાટણમાં

ગચ્છનાયકપદ પ્રાપ્ત કર્યું

તેમણે સં ૧૪૪૭મા બાલવયમા જ ઝેરથી મૂર્છિત બનેલા કટની ગામના માહસાક ઓગવાવના કુટુંબને વિધાપહારમંત્રથી બંધાવી નીધું હતું તેઓ સં ૧૫૦૦મા આપાનેરમા સ્વર્ગસ્થ થયા

તેમના ઉપદેશથી ઘણીએક પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી તેમણે ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા, મેત્રસમાસટીકા, અને સમહુપીટીકા’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે

તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય લાવણ્યકીર્તિથી ‘કીર્તિશાખા’ નીકળી આં જયકીર્તિના શિષ્ય (૧) સદ્ધિવર્ધને સં ૧૫૧૨મા ચિત્તોડમા ‘નવ-દવદતીરાસ તથા જિનેદ્રાતિશયપચાશિકા, ૨૪ ચૈત્યવદન’ વગેરે રચ્યા છે

આં જયકીર્તિ શિષ્ય (૨) મહીમેરુએ ‘ક્રિયાશુભ્તા’ જિનસ્તુતિ પચાશિકા, કંપસૂત્રાવચૂરિ, જૈનમેધહતકાવ્યટીકા વગેરે રચ્યા છે

આં જયકીર્તિના શિષ્ય (૩) શીનરત્ને સં ૧૪૮૧ના ચૈત્ર વદિ પને બુધવારે પાટણમા આં મેરુતુગના મેધહતની ટીકા બંધાવી, જેનું સંશોધન આં માણિકચસુદરે કર્યું હતું તથા જિનચૈત્યવદન ચોવીશી, અષ્ટક વગેરે રચ્યા છે

આં માણિકચસુદરસૂરિ (માણિકચશેખર)—તેમનું બીજું નામ માણિકચશેખર પણ મળે છે તેઓ આં મેરુતુગસૂરિના શિષ્ય હતા તેઓ આં જયશેખરસૂરિ પાસે લણ્યા હતા તેમણે સં ૧૪૬૩મા ‘શ્રીધરચરિત્ર, ચતુર્ધર્મકથાપૂર્વ, શુકરાજકથા, પૃથ્વીચદ્ર ચરિત્ર સં ૧૪૭૮, ગુણવર્માચરિત્ર સં ૧૪૮૪ સાચાર, ચદ્રધવલ ધર્મદત્તકથા, અબ્બપુત્રકથા, મહાબળ-મલયાસુદરીચરિત્ર સર્ગ ૪, સવિલાગમતકથા, કંપનિયુક્તિઅવચૂરિ, આવસ્સયસુત્તણિજ્જુતીટીકા-દીપિકા, ઓધનિયુક્તિદીપિકા, પિંડનિયુક્તિદીપિકા, દસવેચાલિયદીપિકા, ઉત્તરજ્ઞયણદીપિકા, આચરગસુત્તદીપિકા, નવતત્ત્વ વિવરણ’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે, જે દરેક ‘માણિકચાક વાળા છે તેમણે શ્રીધરચરિત્ર સર્ગ ૮, તેના ઉપર એવાપણ દુર્ગપદ્યોગ્યા સં ૧૪૬૩મા દેલ

વાડામાં રચી છે. મૂળ તથા વ્યાખ્યા મળીને અંથાગ્ર ૧૬૮૯ છે. (આં ગ્રંથ ચારિત્રસ્મારક અંથમાલા તરફથી પ્રકાશિત થયો છે)

૫૩. આં જયકેશરિસૂરિ—તેમનો સંં ૧૪૬૧માં પાંચાલના થામ ગામમાં શેઠ દેવશીઓશવાલની પત્ની લાખાણુદેવી કુક્ષિથી ધનરાજનો જન્મ થયો. સંં ૧૪૭૫માં દીક્ષા, સંં ૧૪૯૪માં આચાર્યપદ, અને સંં ૧૫૪૨માં અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમણે અમદાવાદના બાદશાહને ‘જ્વરાપહારસ્તોત્ર’ તેમજ મહાકાલીની સહાયથી જ્વરમુક્ત કર્યો હતો. બાદશાહે ઝવેરીવાડમાં તેમના ચતિઓ માટે ઉપાશ્રય બંધાવી આપ્યો હતો.

તેમણે દહીયાના રજપૂત હેમરાજને જૈન બનાવ્યો. તેમણે અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકા કરાવી હતી. તેઓ પ્રભાવક ભટ્ટારક હતા.

૫૪. આં સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૦૬માં પાટણમાં સોની કુટુંબમાં જન્મ થયો હતો. પિતાનું નામ જવડ, માતાનું નામ પુરલી, પોતાનું નામ સોનપાલ. સંં ૧૫૨૨માં તેમણે દીક્ષા લીધી, સંં ૧૫૪૧માં આચાર્યપદ મેળવ્યું અને સંં ૧૫૪૨માં ગચ્છનાયકપદ પ્રાપ્ત કર્યું, સંં ૧૫૬૦માં માંડલમાં સ્વર્ગગમન કર્યું.

તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ કરાવી હતી. તેમને ચક્રેશ્વરીદેવીની સહાય હતી. તે પછી ચક્રેશ્વરીદેવી અહીં આવતાં બંધ થયાં હતાં.

તેમના સમયે ઉપાધ્યાય ભાવવર્ધનથી ‘વર્ધનશાળા’, કમલરૂપથી ‘કમલશાળા’ અને ધનલાભથી ‘લાલશાળા’ નીકળી હતી.

આ સમયે સંં ૧૫૪૬ માં આં ઉદયસાગરે ‘ઉત્તરજ્ઞયણસુત્ત-દીપિકા’ રચી. શ્રીકીર્તિવલ્લભ ગણિએ અમદાવાદમાં સંં ૧૫૫૨ માં ‘ઉત્તરજ્ઞયણ-વૃત્તિ, સંં-૧૫૭૨ માં દિવાળીના દિવસે વાં વિનંયહંસે ઉત્તરજ્ઞયણ-લઘુવૃત્તિ અને દસવેચાલિય-ટીકા’ રચી.

૫૫. આં ભાવપ્રભસૂરિ—તેમનો સંં ૧૫૧૬ માં તુરમિણિ-માં શાં સાંગાની પત્ની શૃંગારદેવીથી જન્મ થયો. તેનું નામ ભાવડ રાખવામાં આવ્યું. સંં ૧૫૨૦ માં ખંભાતમાં તેમને આં જયકેશરિના

હાથે દીક્ષા અપાઈ હતી

તેમને મં ૦ ૧૫૬૦ માં માંડલમા આચાર્યપદ ગચ્છનાયકપદ મળ્યું હતું તેઓ મં ૦ ૧૫૮૩ માં ખલાતમા સ્વર્ગસ્થ થયા. હતા તેમણે પ્રાકૃતમા ‘વીગ્વશપદ્માવલી’ (ગાં ૨૩૧) બનાવી છે તે મોટા પ્રભાવક હતા

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અજ્ઞનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી તેમના સમયે અચલગચ્છના બીજા શાખાવાર્યો આં ૦ સુવિહિત, આં ૦ સુમતિરત્ન વગેરે વિદ્યમાન હતા

૫૬. આં ૦ ગુણુનિધાનસૂરિ—તેઓ પાળણના શેઠ નાગરાજ શ્રીમાલીની પત્ની લીલાદેવીની કૃપે મં ૦ ૧૫૫૮ માં જન્મ્યા હતા તેમનું નામ સોનપાલ. તેમને મં ૦ ૧૫૫૨ માં દીક્ષા અપાઈ મં ૦ ૧૫૬૫ માં ખલાતમા આચાર્યપદ ગચ્છનાયકપદવી મળી તેમનું મં ૦ ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમા સ્વર્ગગમન થયું હતું

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અજ્ઞનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી તેમના શિષ્ય આં ૦ ધર્મભૂતિઓ મં ૦ ૧૬૧૭ માં આં ૦ મેરુ તુગસૂરિકૃત ‘અચલગચ્છની પદ્માવલી’ની અનુપૂર્તિ કરી

આં ૦ ગુણુનિધાનસૂરિનો શ્રાવક શ્રીરગ ચોધરી અલવરમા રહેતો હતો તેની પત્ની શ્રાવિકા રાજશ્રી મં ૦ ૧૫૮૬ માં અલવરમા હતી

૫૭. આં ૦ ધર્મભૂતિસૂરિ—ખલાતના હસરાજ ચોશવાલની પત્ની હાસીએ મં ૦ ૧૫૮૫ ના પોષ સુદિ ૮ ના રોજ ધર્મદાસને જન્મ આપ્યો આં ૦ ગુણુનિધાને તેને મં ૦ ૧૫૯૬ માં દીક્ષા આપી, ધર્મભૂતિ મુનિ એવું નામ રાખ્યું મં ૦ ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમા આચાર્યપદ આપ્યું અર્ધુદાદેવીએ તેમને નૈષ્ઠિક ગ્રહણચારી જાણી વિદ્યાઓ આપી અમદાવાદના શ્રીસથે તેમને, મં ૦ ૧૬૨૬ માં ડુગ પ્રધાનપદ આપ્યું

તેઓ ઉચ્ચ વિહારી હતા તેમણે સમૈતશિખરની ત્રણ વાર યાત્રાઓ કરી મં ૦ ૧૬૧૫ માં શત્રુજય ઉપર ક્રિયાદ્વાર કર્યો

તેમના ઉપદેશથી ઘણી અજ્ઞનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ

હતી. વળી જ્યાં-ત્યાં ઉપાશ્રયો, વ્રતગ્રહણ, ઉત્સવો, દીક્ષાઓ અને છ'રી પાળતા. સંઘો પણ નીકળ્યા હતા.

તેમના ઉપદેશથી આગરાના શેઠ ઋષભદાસ લોઢાએ સં ૧૬૧૮ માં શિખરજીનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો. ઋષભદાસ લોઢાએ સં ૧૫૫૬ માહ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે આગરામાં જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી અંથલંડાર બનાવ્યો. તેના પુત્રો શેઠ કુંરપાલ અને સોનપાલે સં ૧૬૨૮ માં શ્રેયાંસનાથ અને લં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરોનો પાયો નાખ્યો. પણ તે જમીન ઠીક ન હોવાથી સં ૧૬૬૫ ના માહ સુદિ ૩ ના રોજ હસ્તિશાલાની ભૂમિમાં ફરી પાયો નાખ્યો. તેમણે ઉપાશ્રય પણ બંધાવ્યો. સમેતશિખરનો સંઘ કાઢ્યો અને શિખરજીમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

શેઠ તેજસીએ સં ૧૬૨૪ ના પોષ સુદિ ૮ ના રોજ જામનગરમાં બે લાખ કોરી ખરચી લં શાંતિનાથનું મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે મંદિરને અકબરના સૂળા ખાનઆજમે મુજફરવતી સૈન્ય લાવી તોડી નાખ્યું. તેથી શાં તેજસીએ સં ૧૬૪૯ના માગશર સુદિ ૪ ના રોજ તેનો ફરી જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તથા પાંચ લાખ કોરી ખરચી શત્રુજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. દીવના શાં નાનચંદ લણુશાળીએ લં શીતલનાથની પોખરાજની પ્રતિમા ભરાવી. શેઠ મોહણસિંહે સં ૧૬૪૮ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ જામનગરમાં સમુદ્રમાંથી મળેલી જીવિતસ્વામી લં નેમિનાથની પ્રતિમાનું ઘર-દેરાસર બંધાવ્યું. જેસલમેરના શ્રીસંઘે સં ૧૬૫૭માં મોટો અંથલંડાર સ્થાપ્યો. એક ગામમાં બાલભક્ષક કાપાલિકનો ઉપસર્ગ હોયો. સં ૧૬૬૯ માં પાલનપુરના નવાબની બેગમનો એકાંતરિયો તાવ ઉતારી દીધો. આથી નવાબે પાલનપુરમાં ઉપાશ્રય બંધાવી દીધો.

તેમણે 'પડાવશ્યક-વૃત્તિ, ગુણસ્થાનકંભારોહ-વૃત્તિ અને સં ૧૬૧૭માં અંગ્રલગજ પટ્ટાવલી' વગેરે અંથો રચ્યા છે.

તેમના પરિવારમાં ૭ મહોપાધ્યાય, ૫ ઉપાધ્યાય, ૯ પ્રવર્તકો,

૮૨ થનિઓ, ૫ મહુત્તગઓ, ૧૧ પ્રવર્તિનીઓ અને ૫૭ સાધ્વીઓ હતા એ મોમા મહોઠ ગ્લમાગઠ મુખ્ય હતા તેઓ વિદ્વાન, વાદી અને મધુગ્ભાષા હતા

તેમના મમયમા મૂર્તિગાખા, ચદ્રશાખા, કીર્તિશાખા અને વર્ધ નાનગાખા નીડળી

તેઓ મં ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ની સવારે પ્રભાતપાટણમા પદ્મામન લગાડીને -વર્ગચ થયા

૫૮. આઠ કેલ્યાણુમાગચૂરિ—લોવાડના શ્રીમાળી નાનિગ કોઠાનીના પત્ની નામિનાદેએ મં ૧૬૩૩ ના અષાઢ સુદિ ૨ ને શુક્ર વારે રાતના આઠાં નક્ષત્રમા કોડિનકુમારને જન્મ આપ્યો તે પાચ વર્ષની ઉંમરે તેના પિતા માથે શ્રીધર્મમૂર્તિ આચાર્યને વહન કરવા જતો હતો ત્યારે આચાર્યશ્રીના યોગામા બેસી જતો, તેમની મુઠ પત્તિથી રમતો આ બધા વક્ષણો ભેઈ તેના પિતાએ એ પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોગવી દીધો આચાર્યશ્રીએ તેને મં ૧૬૪૨ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે ધોળકામા દીક્ષા આપી મં ૧૬૪૪ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ પાનીતાણુમા વડી દીક્ષા આપી મં ૧૬૪૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ અમદાવાદમા આચાર્યપદ આપ્યું ઉદય પુગના મથે મં ૧૬૬૬ મા યુગપ્રધાનપદ આપ્યું

તેમના ઉપદેશથી શેઠ વર્ધમાન પદમશીએ મં ૧૬૫૦ મા ૩૨ લાખ કોરી ખચ્ચી ભદ્રેશ્વન્ધી શત્રુજયનો છ'ગી પાગતો તીર્થયાત્રા સઘ કાઢ્યો શત્રુજય ૫૦ બે દેરાસરોનો પાયો નાખ્યો મં ૧૬૭૫ મા, મં ૧૬૭૬ ના ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ તે બને—શ્રીત્રેથામનાથ અને શ્રીશાતિનાથના બે દેરાસરોની પ્રતિષ્ઠા અને અજનશવાકાઓ કરાવી મં ૧૬૭૬ મા, મં ૧૬૭૮ મા લમનગરમા ધૃતલોવ પાર્શ્વનાથના દેરાસરમા ચાલીના દરવાજા કરાવ્યા ભદ્રેશ્વરમા માણેક અને નીવમની ચાર પ્રતિમાઓ ભરાવી, ઉજમણ કચું, માધર્મિજોનો ઉદ્ધાર કર્યો

શેઠ રાજશા નાગડાએ મં ૧૬૫૦ મા શત્રુજય ઉપર દેરાસર નો પાયો નાખ્યો મં ૧૬૭૫ મા તેમા દોઢ લાખ ખરચી ભં શાતિ

નાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૬૫૨ માં તેણે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. શા. ૦ નેણસીએ જામનગરમાં જે લાખ ડેરી ખરચીને શા. ૦ રાજશી તેજશીએ બંધાવેલા મંદિરમાં સં. ૧૬૭૮ માં સંભવનાથનો ચૌમુખપ્રાસાદ-ગભારો બનાવ્યો.

આગરાના મંત્રી કુરપાલ-સોનપાલ લોઢાએ સં. ૧૬૭૧ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ આગરામાં લ. ૦ શ્રેયાંસનાથ અને લ. ૦ મહાવીરસ્વામીનાં બંને દેરાસરોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને ૪૫૦ પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરાવી, મોટો ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. મોગલ સમ્રાટ જહાંગીર તે મંદિરોને તોડવા આવ્યો હતો, પણ આચાર્યશ્રીએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા લ. ૦ મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાનો ધર્મલાલ અને આશીર્વાદ સાંભળી ચમત્કાર પામી પ્રભુને તેમજ આચાર્યશ્રીને નમસ્કાર કરીને ચાલ્યો ગયો. એમ કહેવાય છે કે, નાગની કૃષ્ણ ઉપર પ્રતિમાલેખોમાં રાજ તરીકે સમ્રાટ જહાંગીરનું નામ ઉત્કીર્ણ કર્યું, તે દેખીને જહાંગીર ખૂબ પ્રસન્ન થયો. લોઢા મંત્રીઓએ શત્રુજયનો છંદો પાળતો યાત્રા-સંઘ કાઢ્યો. ભૂજના રા'ભારમલ્લજીએ આચાર્યશ્રીના મંત્રિત પાણીથી વાયુમુક્ત થતાં માંસાહાર છોડ્યો હતો અને રાજવિહાર જિનાલય બંધાવ્યું હતું. વળી, કચ્છમાં પર્યુષણના આઠ દિવસ માટે દર સાલ માટે અમારિપટલ વજડાવ્યો. ભૂજના શ્રીસંઘે લ. ૦ ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મોટું દેરાસર બંધાવ્યું. પાટણના સાળવી સંઘે સં. ૧૭૧૫ માં આ. ૦ કલ્યાણસાગરસૂરિની જીવંત ચરણપાદુકાઓ બનાવી દેરાસરમાં સ્થાપન કરી.

આ. ૦ કલ્યાણસાગરસૂરિએ 'શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર, સુરપ્રિયચરિત્ર, વિવિધ છંદોમાં ચિત્રમય જિનસ્તોત્રો તેમજ ગોડી પાર્શ્વનાથનાં સહસ્રનામમય સ્તવન'ની રચના કરી છે.

તેમના પરિવારમાં ૧૧ મહોપાધ્યાયો, ૧૧૩ સાધુઓ, ૨૨૮ સાધ્વીજીઓ હતાં.

તેઓ સં. ૧૭૧૮ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના સૂર્યોદય થતાં ભૂજમાં કાળધર્મ પામી ગયા.

૮૨ યતિઓ, ૫ મહત્તગઓ, ૧૧ પ્રવર્તિનીઓ અને ૫૭ માધ્વીઓ હતા એ મૌમા મહોઠ રત્નનાગરજી મુખ્ય હતા તેઓ વિદ્વાન, વાની અને મધુભાષી હતા

તેમના સમયમા મૂર્તિશાળા, ચદ્રશાળા, કીર્તિશાળા અને વર્ધ માનસાળા નીકળી

તેઓ મં ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ની સવારે પ્રભાસપાટણમા પદ્માસન લગાડીને સ્વર્ગસ્થ થયા

૫૮. આઠ કેલ્યાણુમાગરસુરિ—લોલાડના શ્રીમાળી નાનિગ કોહારીના પત્ની નામિવાહેએ સં ૧૬૩૩ ના અષાઠ સુદિ ૨ ને શુક્રવારે રાતના આદ્રા નક્ષત્રમા કોડિનકુમારને જન્મ આપ્યો તે પાચ વર્ષની ઉંમરે તેના પિતા માથે શ્રીધર્મમૂર્તિ આચાર્યને વદન કરવા જતો હતો ત્યારે આચાર્યશ્રીના ખોળામા બેસી જતો, તેમની મુઠ પત્તિથી રમતો આ બધા વક્ષણો ભેદ તેના પિતાએ એ પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોરાવી દીધો આચાર્યશ્રીએ તેને સં ૧૬૪૨ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે દ્યોળકામા દીક્ષા આપી સં ૧૬૪૪ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ પાનીતાણુમા વડી દીક્ષા આપી સં ૧૬૪૯ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ અમદાવાદમા આચાર્યપદ આપ્યું ઉદય પુરના સં ૧૬૬૯ મા યુગપ્રધાનપદ આપ્યું

તેમના ઉપદેશથી શેઠ વર્ધમાન પદમશીએ સં ૧૬૫૦મા ૩૨ લાખ દોરી ખરચી ભદ્રેશ્વરથી શત્રુજયનો છ'રી પામતો તીર્થયાત્રા સઘ કાઢ્યો શત્રુજય પર બે દેરાસરોનો પાયો નાખ્યો સં ૧૬૭૫ મા, સં ૧૬૭૬ના ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ તે બને—શ્રીગ્રેયાસનાથ અને શ્રીશાંતિનાથના બે દેરામરોની પ્રતિષ્ઠા અને અજનશલાકાઓ કરાવી સં ૧૬૭૬ મા, સં ૧૬૭૮ મા ન્તમનગરમા ઘૂતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથના દેરા સરમા ચાલીના દરવાજા કરાવ્યા ભદ્રેશ્વરમા માણેક અને નીલમની ચાર પ્રતિમાઓ ભરાવી, ઉજમણ કચું, સાધર્મિજોનો ઉદ્ધાર કર્યો

શેઠ રાજશી નાગડાએ સં ૧૬૫૦ મા શત્રુજય ઉપર દેરાસર નો પાયો નાખ્યો સં ૧૬૭૫ મા તેમા દોઢ લાખ ખરચી ભં શાંતિ

વડી' રચી છે અને સુનિ સંવત્સારક્રમ 'શુભવલોચનવન' રચ્યું છે.
૬૨. ભૃગુ કીર્તિસાગર—તેમના સં. ૧૮૪૩ના ભાદરવા સુદિ
૬ ના રોજ સુરત બંદરમાં થયો. તેમના શિષ્યશિષ્યસ્તે 'ચોદ શુભવલોચન-
સ્તવન' (કરી : ૬૮) રચ્યું છે.

૬૩. ભૃગુ પુણ્યસાગર—તેમનો સં. ૧૮૭૦ ના કાલિક સુદિ
૧૩ ના રોજ પાટણમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૪. ભૃગુ રાજેન્દ્રસાગર—તેમનો સં. ૧૮૬૨ માં માંડવી બંદર-
માં સ્વર્ગવાસ થયો.

૬૫. ભૃગુ સુખસાગર—તેમણે સં. ૧૮૬૩ માં શત્રુજય ઉપર
સુરતના શેઠ મોતીશાહની દ્રંકમાં ૭૦૦ જેટલી પ્રતિભાઓની, સં. ૧૮૬૭ ના માહ સુદિ ૫ ના રોજ નળિયામાં નાગડાગોત્રના દશા
ઓશવાલ શેઠ નરશી નાધાના ભૃગુ ચંદ્રપ્રભના દેશસરની, શત્રુજય
પર નરશી નાધા દ્રંકની, મુંબઈમાં મોતીશાહના દેશસર વગેરે ઘણા
સ્થાનોમાં પ્રતિષ્ઠાઓ અને અંજનશલાકાઓ કરાવી હતી. શેઠ નરશી
નાધાએ ખાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી હતી અને મુંબઈમાં જેનોને
ઘણી મદદ આપી કચ્છી પ્રજા ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો હતો.

ભદ્રારક્રમ સં. ૧૯૧૪ માં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

મુંબઈના શાહ સોદાગર શેઠ મોતીશાહે ખાલીતાણામાં ધર્મશાળા
બંધાવી શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો અને કુંતાસરનો ખાડો પુરાવી
દ્રંક બંધાવી. મુંબઈ વગેરેમાં ઘણી ધર્મશાળાઓ, પાંજરાપોળ, દવા-
ખાનાં બનાવ્યાં. મુંબઈમાં ભાયળલામાં દેશસર બંધાવ્યું. તે સં. ૧૮૬૨
ભાદરવા સુદિ ૧૨ રવિવારે મુંબઈમાં મરાણ પામ્યા. તેમના પુત્ર
ખીમચંદે સં. ૧૮૬૩ ના માહ મહિનામાં શત્રુજય ઉપર ૧૫ લાખ
ખરચી મોતીશાહ દ્રંકની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૮૮૫ ના માહ સુદિ
૬ ના મુંબઈમાં ભાયળલામાં ભૃગુ આદીશ્વરના દેશસરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

૬૬. ભૃગુ રત્નસાગર—તેમના સમયમાં કોઠારાના દશા ઓશ-
વાલ ગાંધી શેઠ કેશવજી નાયકે સં. ૧૯૨૧ના માહ સુદિ ૭ ને
શુરવારે શત્રુજય ઉપર દ્રંક બંધાવી. તેની અંજનશલાકા અને
૬૮

૫૯. ભંભરમાગરસૂરિ—

તમણે સં ૧૬૯૧ ના આવણ સુદિ ૭ ના રોજ ભૂતમા 'વર્ધ' માન પદ્મગિહનગ્નિ' મર્ગ ૯ તથા 'અચલગરછપદ્મવલી' રચ્યા છે

આ ભદ્રાગકની એક મયમધારી ચતિગાખા પાત્રીતાણામા હતી, જમા અનુક્રમે ધ્રામુનિચીવ, શ્રીગુણચીવ, ઉપાં વિનયશીલ થયા ઉપાં વિનયશાલે સં ૧૭૪૨ મા વડનગરમા 'અર્જુદાચવ-ચૈત્યપરિ પાટી—અર્જુદક-પ' રચ્યો હતો

સં ૧૭૬૨ ના આવણ સુદિ ૭ ના રોજ ધોળકામા તેમનો દેહોત્તર્ગ થયો

૬૦. ભંભરમાગર—તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી તેમનો મ્વર્ગવાસ સં ૧૭૬૭ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ પાટણમા થયો

૬૧. ભંભરમાગર—

સં ૧૭૨૫ મા મુમવમાનોએ જામનગર ૫૦ ચડાઈ કરી એ સમયે શ્રીમધે બધી જિનપ્રતિમાઓને લોચરામા ભડારી નીધી હતી અને બધા મદિરો બધ કંઠી નાખ્યા હતા ખરતરગરના પૂં દેવ ચદ્રજી મહારાજના આજ્ઞાથી મત્રી તલકરશીએ સં ૧૭૮૮ ના આવણ સુદિ ૭ ને શુક્રવારે બધા દેરામરો ખોલી નાખ્યા, પ્રતિમાઓને ફરીથી સ્થાપન કરી અને ભંભરમાગરના ઉપદેશથી સં ૧૭૬૦ મા તે બધાનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામા આવ્યો ભદ્રારકજીએ સં ૧૮૦૨ ના આવણ સુદિ ૬ ના રોજ 'કચ્છાણુસાગરસૂરિસસ, આત્રપચાશિકા, કપસૂત્ર લઘુવૃત્તિ, આવકત્રતકથા' વગેરે રચ્યા છે

તેમના ચાર શિષ્યો ઉપાધ્યાયપદધારી હતા (૧) ઉપાં કીર્તિ સાગર, (૨) ઉપાં દર્શનમાગર, (૩) ઉપાં જ્ઞાનસાગર અને (૪) ઉપાં ખુદસાગર

આ પૈકીના ઉપાં દર્શનમાગરનજિયાના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ દેવશ કર નામના માણુલદ્દ હતા તેણે પોતાની પત્ની મગી જતા નીકા લીધી હતી તેમણે સં ૧૮૨૭ મા 'આદિનાથરામ અને સ્તવન ચોવીશી' રચ્યા

ઉપાં જ્ઞાનમાગરે સં ૧૮૨૮ મા સુરતમા 'અચલગરછપદ્મ

૬૮. યતિ સ્વરૂપસાગર.

૬૯. મુનિ ગૌતમસાગર—તેઓ પાલીના શ્રીમાલ પ્રાહ્મણ-
ના પુત્ર હતા. સં ૧૯૨૦માં જન્મ્યા, સં ૧૯૪૦માં યતિના શિષ્ય
બન્યા પરંતુ મુનિજીવન વીતાવવા લાગ્યા. સં ૧૯૪૬ના ફાગણ
સુદિ ૧૧ ના રોજ પાલીમાં શ્રીપાર્શ્વચંદ્રગચ્છના મુનિ ભાયચંદજીની
પાસે કિયોદ્ધાર કરી અંચલગચ્છના મુનિ ગૌતમસાગરજી બન્યા.
તેઓ બંને વિહાર કરી ગુજરાતમાં આવ્યા. તેઓ પાટણમાં તપ-
ગચ્છની સામાચારી મુજબ પ્રતિક્રમણ કરતા હતા.

મુનિ ભાવસાગરજી, મુનિ ભાયચંદજી અને મુનિ ગૌતમસાગરજી
એ ત્રણેયે પાટણમાં સં ૧૯૪૬માં બીજા ભાદરવા સુદિ ઉદય ૪ના
રોજ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કર્યું હતું. તે પછી મુનિ ગૌતમસાગરજી
કચ્છમાં એકાકી વિચરતા હતા. તેમને સં ૧૯૪૯ના મહા-સુદિ
૧૦ ના રોજ મુનિ ઉત્તમસાગર નામે પ્રથમ શિષ્ય થયા. તે પછીથી
તેમનો પરિવાર વધ્યો. તેઓ અંચલગચ્છમાં પ્રભાવક થયા. સં ૦
....માં સ્વર્ગે ગયા.

તેમના શિષ્ય મુનિ નીતિસાગરના શિષ્ય મુનિ ધર્મસાગરે સં ૦
૧૯૮૪માં અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી બનાવી.

૭૦. આં દાનસાગરસૂરિ. ૭૧. આં નેમસાગરસૂરિ વિદ્યમાન છે.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ (સં ૧૨૩૬)—

જૈન સંઘમાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દિના ઉત્તરાર્ધથી નવા નવા
મતો નીકળ્યા ત્યારથી જૈન સંઘની એકતા તૂટવા લાગી. ગૂર્જર-
નરેશ કુમારપાલે પાટણમાં જૈન સંઘનું એકમ ન જોખમાંથ એ
ખાતર પૂનમિયા, અંચલ, બરતર વગેરે નવા ગચ્છોને પાટણ બહાર
વિહાર કરવા ફરમાન કર્યું હતું. એટલે એ ગચ્છોવાળા મોટે ભાગે
ગુજરાત બહાર વિચરતા હતા. ગુજરાતના તટકાલીન ધર્મોત્સવોમાં
પણ એ મતવાળાનું નામ મળતું નથી. એ સમયે પૂનમિયાગચ્છના
આં સુમતિસિંહસૂરિ સં ૧૨૩૬માં પાટણ આવ્યા. તેઓ શાંત
સ્વભાવના હતા. શ્રાવકોએ તેમના ગચ્છ વિશે પૂછપરછ કરી ત્યારે

પ્રતિષ્ઠા ભં રત્નસાગરે કરી. શેઠે તેમાં દશ લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યા. પાલીતાણામાં ધર્મશાળા બંધાવી.

ભટ્ટારક સં ૧૯૨૮ના શ્રાવણ સુદિ ૨ ના રોજ મુથરીમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

૬૭. ભં વિવેકસાગર—સં ૧૯૪૮ના ફાગણ સુદિ ૩ ને શુક્રવારે મુંબઈમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

૬૮. ભં જિનેન્દ્રસાગર—સં ૧૯૮૫. વિધવાન.

આ અરસામાં મુથરીમાં શેઠ વસનજી ત્રિકમજી થયા. શેઠ વસનજીના પિતા ત્રિકમજી (સ્વં સં ૧૯૩૦) અને માતા લાખાબાઈ (સ્વં સં ૧૯૨૨) હતાં. વસનજીનો જન્મ સં ૧૯૨૨માં થયો. તેમને ત્રણ પત્નીઓ હતી અને પ્રેમાબાઈ, બીલબાઈ, શામજી, મેઘજી, લક્ષ્મીબાઈ તેમજ બંકિમચંદ્ર (જન્મ સં ૧૯૬૦) વગેરે સત્તાન હતાં. તેમણે સાયરામાં દેશસર બધાંયુ. જૈનોને અનેક પ્રકારની મદદો આપી. પાઠશાળા, ધર્મશાળા અને બીજાં ધર્મકાર્યો કર્યાં.

(—જૈન ઇતિહાસ, પ્રકાં જૈનવિદ્યાપ્રચારકવર્ગ)

અંચલગચ્છની પટ્ટાવલી ખીજી

૫૮. આં કલ્યાણસાગર—સ્વં સં ૧૭૬૮.

૫૯. મહોં રત્નસાગર—તેમને ચાર શિષ્યો હતા.

૬૦. ઉપાં મેઘસાગર—તેમને ત્રણ શિષ્યો હતા.

૬૧. ઉપાં વૃદ્ધિસાગર—તેમને ત્રણ શિષ્યો હતા. સ્વં સં ૧૭૩૩.

૬૨. ઉપાં હીરસાગર—સ્વં સં ૧૭૭૩. તેઓ પ્રલાવક હતા. ચમત્કાર બતાવતા હતા. સં ૧૮૦૪ના કાર્તિક સુદિ ૨ ના રોજ સોજિત્રામાં કાળધર્મ પામ્યા.

૬૩. પં સહજસાગર.

૬૪. પં માનસાગર.

૬૫. પં રંગસાગર.

૬૬. પં કૃતેહસાગર.

૬૭. યતિ દેવસાગર—તેમણે સં ૧૯૨૫માં દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે મારવાડમાં ૯ શિષ્યો બનાવ્યા. તેઓ સં ૧૯૨૮માં કાળધર્મ પામ્યા.

૬૮. યતિ સ્વરૂપસાગર.

૬૯. મુનિ ગૌતમસાગર—તેઓ પાલીના શ્રીમાલ પ્રાદ્યાનુ-
ના પુત્ર હતા. સં ૧૯૨૦માં જન્મ્યા, સં ૧૯૪૦માં યતિના શિષ્ય
બન્યા પરંતુ મુનિજીવન વીતાવવા લાગ્યા. સં ૧૯૪૬ના ફાગણ
સુદિ ૧૧ ના રોજ પાલીમાં શ્રીપાર્શ્વચંદ્રગચ્છના મુનિ ભાયચંદ્રજીની
પાસે કિયોદ્ધાર કરી અંચલગચ્છના મુનિ ગૌતમસાગરજી બન્યા.
તેઓ બંને વિહાર કરી ગુજરાતમાં આવ્યા. તેઓ પાટણમાં તપ-
ગચ્છની સામાયારી મુજબ પ્રતિક્રમણ કરતા હતા.

મુનિ ભાવસાગરજી, મુનિ ભાયચંદ્રજી અને મુનિ ગૌતમસાગરજી
એ ત્રણેયે પાટણમાં સં ૧૯૪૬માં ખીજ ભાદરવા સુદિ ઉદય ૪ના
રોજ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કર્યું હતું. તે પછી મુનિ ગૌતમસાગરજી
કચ્છમાં એકાકી વિચરતા હતા. તેમને સં ૧૯૪૯ના મહા-સુદિ
૧૦ ના રોજ મુનિ ઉત્તમસાગર નામે પ્રથમ શિષ્ય થયા. તે પછીથી
તેમનો પરિવાર વધ્યો. તેઓ અંચલગચ્છમાં પ્રભાવક થયા. સં
....માં સ્વર્ગે ગયા.

તેમના શિષ્ય મુનિ નીતિસાગરના શિષ્ય મુનિ ધર્મસાગરે સં
૧૯૮૪માં અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી બનાવી.

૭૦. આં દાનસાગરસૂરિ. ૭૧. આં નેમસાગરસૂરિ વિદ્યમાન છે.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ (સં ૧૨૩૬)—

જૈન સંઘમાં વિક્રમની બારમી શતાબ્દિના ઉત્તરાર્ધથી નવા નવા
મતો નીકળ્યા ત્યારથી જૈન સંઘની એકતા તૂટવા લાગી. ગુર્જર-
નરેશ કુમારપાલે પાટણમાં જૈન સંઘનું એકમ ન જોખમાય એ
ખાતર પૂનમિયા, અંચલ, ખરતર વગેરે નવા ગચ્છોને પાટણ બહાર
વિહાર કરવા ફરમાન કર્યું હતું. એટલે એ ગચ્છોવાળા મોટે ભાગે
ગુજરાત બહાર વિચરતા હતા. ગુજરાતના તત્કાલીન ધર્મોત્સવોમાં
પણ એ મતવાળાનું નામ મળતું નથી. એ સમયે પૂનમિયાગચ્છના
આં સુમતિસિંહસૂરિ સં ૧૨૩૬માં પાટણ આવ્યા. તેઓ શાંત
સ્વભાવના હતા. શ્રાવકોએ તેમના ગચ્છ વિશે પૂછપરછ કરી ત્યારે

તેમનો યુગ્મિપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે, ‘અમે પૂનમિયા નથી પણ સાર્ધ પૂનમિયા છીએ. આ રીતે સં ૧૨૩૮માં આં શુભનિર્મિત્તથી સાર્ધપૂનમિયાગચ્છ નીકળ્યો.

આ મનમાં—ધાવક પ્રમુની ૫૫૫૫, ૧૫૫૫ કે ૬૫૫૫ ન કહે નાધુ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરે પશુ પાપી ચોદરી પાળે વગેરે આમાયારી હતી આના ધાવકને માધુ જેવો માન્યો છે તેથી એ મનનું ‘માધુ પૌર્ણિમિક’ એવું બીજું નામ પણ મળે છે ‘ચતુર્દશીગચ્છ’ પણ આનું જ સંજ્ઞા નામ હોવાનું સભર છે, આ ગચ્છના આ સર્વો જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરતા હતા.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છના આં શુભવદના શિષ્ય જ્ઞાનચંદ્રે ‘રત્ના કરાવતાગિકા ગિપન ગચ્છુ છે, જેનું મહાધારગચ્છના આચાર્ય રાજ શેખરે સંશોધન કર્યું હતું.

સાર્ધપૂનમિયાગચ્છમાં અનુક્રમે આં ધર્મતિવક ■ ■ ૧૪૫૭, આં ધન્યતિવક યથા તેમજ અનુક્રમે આં આગરચંદ્ર, આં સોમ ચંદ્ર (નોમમુદૈર) મં ૧૫૦૮, આં ગમચંદ્ર મં ૧૫૦૪, આં પુણ્યચંદ્ર સં ૧૫૦૬ થી સં ૧૫૧૭, આં વિનયચંદ્ર સં ૧૫૧૩, આં ઉચ્ચચંદ્ર સં ૧૫૧૭ થી સં ૧૫૬૧, આં મુનિચંદ્ર સં ૧૫૭૨, ભટ્ટારક વિદ્યાચંદ્ર મં ૧૫૬૬માં યથા

ત્રિસ્તુતિકમલ (આગમિકગચ્છ)—

૪૦. આં ચંદ્રમલચૂરિ—તેમનાથી મં ૧૧૫૮ માં ‘પૂન મિયાગચ્છ’ નીકળ્યો.

૪૧. આં શીલગુણચૂરિ—તેઓ ચૈત્યવામી હતા તેમણે તથા તેમના ભાણેજ નાલાવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી ઉપાં વિજયચંદ્રે પૂનમિયાગચ્છમાં પ્રવેશ કરી કિયોદ્ધાર કર્યો ઉપાં વિજયચંદ્રે તો સં ૧૧૬૮માં વિધિપદ્ધતી સ્થાપના કરી અને સં ૧૨૧૩થી અચલગચ્છ બતાવ્યો. આં શીલગુણચૂરિ તથા આં દેવલદ્ર પણ વિધિપદ્ધતિ ભળ્યા તેમણે શુભજયતીર્થમાં બીજા સાત-આઠ બ્રાત ચિત્તવાગા યતિઓને પોતાના બનાવ્યા શ્રુતદેવતાની મુતિનો નિષેધ

કર્યો અને અંચલગચ્છના આધારે 'ત્રિસ્તુતિકમત' ચલાવ્યો.

૪૨. આં દેવલદ્રસૂરિ—તેઓ આં શીલગુણસૂરિના સહ-
ચારી હતા. તે તેમની પાટે આચાર્ય બન્યા. તેમણે સંં ૧૨૫૦માં
બ્રહ્મ શુદ્ધિવાળો 'આગમિકમત' ચલાવ્યો. તેઓ આગમિકગચ્છના
સૂત્રધાર હતા.

૪૩. આં ધર્મધોષસૂરિ—તેઓ આગમના બાણકાર હતા.

૪૪. આં યશોભદ્રસૂરિ.

૪૫. આં સર્વાનન્દસૂરિ.

૪૬. આં અભયદેવસૂરિ—તેમણે શાસનની પ્રભાવના
કરી હતી.

૪૭. આં વજ્રસેનસૂરિ—તેઓ આગમના બાણકાર હતા.

૪૮. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેઓ મોટા વાદી હતા.

૪૯. આં હેમસિંહસૂરિ—તેમની શિષ્ય પરંપરામાં અનુક્રમે
(૫૦) આં સુનિસિંહ, (૫૧) પંં ઉદયરત્ન થયા. પંં ઉદયરત્ને સંં
૧૪૩૦ ના કાં સુદિ ૧૩ ને સોમવારે મહુવામાં 'સિદ્ધચક્ર' લખ્યું હતું.

૫૦. આં રત્નાકરસૂરિ—સંં ૧૪૯૪માં વિદ્યમાન હતા.
આં જ્યાનંદપદે સંં ૧૫૦૮ થી સંં ૧૫૩૧; આં દેવરત્ન સંં
૧૫૭૩, આં સોમરત્ન સંં ૧૫૮૭, આં ઉદયરત્ન થયા.

સંં ૧૫૩૧ આં દેવરત્નની પાટે આં શીલવર્ધન થયા.

૫૧. આં વિનયચંદ્રસૂરિ—સંં ૧૪૮૫ થી સંં ૧૫૧૨.
આં અમરસિંહની પાટે સંં ૧૫૧૪ માં આં હેમરત્ન થયા.

૫૨. આં ગુણસમુદ્રસૂરિ.

૫૩. આં અભયસિંહસૂરિ—તેમનું નામ લેવાથી પાપ
નાશ પામતું હતું, એવા એ પવિત્ર હતા.

૫૪. આં સોમતિલકસૂરિ—તેમણે બાલ્યાવસ્થામાં ઉપદેશ
આપી મિથ્યાત્વીઓને બુઝવ્યા હતા. તેઓ સમર્થ વાદી પણ હતા.

૫૫. આં સોમચંદ્રસૂરિ—

૫૬. આં ગુણુરત્નસૂરિ—આં રત્નાકરસૂરિ—સંં ૧૪૯૪.

તેમણે 'આદિનાથ જન્માલિષેક' રચ્યો. ગુણરત્નશિષ્ય દેવરત્ને 'ગજ સિંહકુમારરાસ' રચ્યો.

૫૭. આં સુનિસહસૂરિ—સં ૧૪૮૫ થી સં ૧૫૧૩ તેઓ શાત સ્વભાવી હતા તેમજ સચમી અને દયાની ભૂતિ હતા તેઓ અખંડ જિનભાષકરતા હતા સં ૧૪૯૨મા તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી (માલપુરના લેખો) તેમનો સં ૧૪૯૯નો પ્રતિમાલેખ મળે છે.

૫૮. આં શીલરત્નસૂરિ—તેમનું ખીજુ નામ ભં શિવરત્ન પણ મળે છે સં ૧૫૦ (?) તેઓ વિધિપક્ષગચ્છના મંડનરૂપ હતા તેમણે સં ૧૫૦૭મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમણે તથા આં આદિપ્રભે સં ૧૫૧૨મા પ્રતિષ્ઠિત કરેલી જિનપ્રતિમા ખાદનવાડામા વિરાજમાન છે.

૫૯. આં આણુદમ્ભસૂરિ—સં ૧૫૧૩ થી સં ૧૫૭૧ તેઓ વિક્ષાન હતા તેમના ખીજા નામો આં આદિપ્રભ, આં આનંદ રત્ન એવા મળે છે તેમણે સં ૧૫૧૦મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આં ચારિત્રપ્રભના શિષ્ય આં જયતિવક્રસૂરિએ 'હરિવિક્રમ મહોદયકાંથ સર્ગ' ૧૨ અને મલયાસુદરીચરિત્ર સર્ગ ૪' રચ્યા.

તેમના જ લાઈ ૫૦ અમરકીર્તિગણિએ સં ૧૫૦૨ના કાં ૫૦ ૧૩ બુધવારે ઇડરમા તેની પહેલી પ્રત લખી હતી.

(—શ્રી પ્રશન્તિસમ્રાટ, ભાં ૨ જો પ્રાં ૧૦ ૩૫)

૫૦ અમરકીર્તિ મહોં અમરસાગર ખન્યા હતા આગમગચ્છમા સં ૧૫૧૨મા આં હેમરત્ન હતા સં ૧૫૩૬મા ૫૦ ઉદયરત્ન હતા.

૬૦ મ આં અમરરત્નસૂરિ—સં ૧૪૭૦ થી ૧૫૪૭

૬૦. ઘ આં સુનિરત્નસૂરિ—સં ૧૫૪૨ તેઓ ગલીર હતા અને અવકારવાળી મીઠી ભાષા બોલતા હતા.

૬૧. ઉપાં સુનિસાગર—તેમણે ગુરુકાવ્યનવક, આગમગચ્છ પદાવલી, ગુરુસ્તુતિ, અને પચતીર્થસ્તુતિ વગેરે રચ્યા છે.

(—જૈન પૂર્વેર કવિઓ ભાં ૧, પૃં ૪૧૫ થી ૪૫૨, ૬૧૫, ૭૦૨, ભાં ૨, પૃં ૨૨૨૪, પદાવલી સમુચ્ચય ભાં ૨, પૃં ૧૫૮ થી ૧૬૨)

આં અમરસિંહ—સં ૧૪૭૫. (જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક: ૧૨૪)
 આં સાધુરત્ન શિષ્ય આં જ્યાનંદ. સં ૧૪૭૬ થી ૧૪૮૬.

આગમગચ્છની બીજી પરંપરા—

આગમગચ્છમાં એક જુદી વ્યવસ્થિત પદ્ધતિ પરંપરા મળે છે. સંલવ છે કે તે આં જયતિલકસૂરિની પદ્ધતિ પરંપરા હોય. તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) ભાં ચારિત્રપ્રભસૂરિ, આં સાધુરત્નસૂરિ.

(૨) આં જ્યાનંદસૂરિ—તેમણે ચાર ઉપાધ્યાયોને આચાર્ય બનાવ્યા. તેમના ઉપદેશથી સાંડેરના આભૂ પોરવાડના વંશજ સં ૧૪૩૮માં મંડલિકે ઘણા તીર્થોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સં ૧૪૩૮માં હુકાળમાં પ્રજાને અનાજ-પાણીની મદદ કરી. સં ૧૪૭૭માં શત્રુજય તીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. (જૂઓ પ્રં ૪૫, પૃ ૦)

તેમણે પોતાના શિષ્ય દેવરત્ન માટે 'સ્વાદિસમુચ્ચય-ત્રીપિકા' રચી

૩. આં દેવરત્ન—આ આચાર્ય અને આં વિવેકરત્નસૂરિ સુધીના આચાર્યો ગુરુભાઈઓ છે. બનવાબેગ છે કે તે એક પદાર્પક આચાર્ય બન્યા હોય.

૪. આં શીલરાજ, આં શીલવર્ધન.

૫. આં શીલરત્ન.

૬. આં વિવેકરત્નસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શાં આભૂ પોરવાડના વંશજ વ્યવહારી હુંગર, વ્યં નરબહે ચોથું વ્રત સ્વીકાર્યું. એક ઉપાધ્યાયને સૂરિપદ અપાવ્યું. વ્યં પર્વત, વ્યં કાન્હાએ સૂરિપદનો ઉત્સવ કર્યો. સં ૧૫૭૧માં જૈન સિદ્ધાન્ત તથા અંથો લખાવ્યા. વ્યં સહસા વીર વગેરેએ વિવિધ અંથો લખાવ્યા.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભાં ૨, પ્રં ૨૪૧. ૨૬૬ થી ૨૭૨ જૂઓ પ્રકં ૪૫ પૃ ૦)

૭. ભાં સંયમરત્નસૂરિ.

આ સમયે આગમગચ્છની લઘુશાખામાં આં સૌભાગ્યસુંદર, આં ધર્મરત્નસૂરિ, પ્રવર્તિની સહેમશ્રી શિષ્યા સાધ્વી મહિમાશ્રીજી

તેમણે 'આદિનાથ જન્મભાષિતેક' રચ્યો. ગુણગ્નગ્રિધ્ય દેવરત્ને 'ગજ મિહકુમારરાસ' રચ્યો.

૫૭. આઠ મુનિસહસ્રમૂરિ—મં ૧૪૮૫ થી મં ૧૫૧૩ તેઓ શાત સ્વભાવી હતા તેમજ મયમી અને દયાની મૂર્તિ હતા તેઓ અખ ડગ્લિનતપ કરતા હતા સં ૧૪૮૨મા તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી (માવપુરના લેખો) તેમનો મં ૧૪૮૮નો પ્રતિમાલેખ મળે છે

૫૮. આઠ ગીરરત્નમૂરિ—તેમનું ખીન્નુ નામ ભં શિવરત્ન પણ મળે છે સં ૧૫૦ (૧) તેઓ વિધિપદગચ્છના મંડનરૂપ હતા તેમણે સં ૧૫૦૭મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમણે તથા આઠ આદિપ્રભે સં ૧૫૧૨મા પ્રતિષ્ઠિત કરેની જિનપ્રતિમા બાદનવાડામા વિરાજમાન છે

૫૯. આઠ આણુદમ્ભમૂરિ—સં ૧૫૧૩ થી સં ૧૫૭૧ તેઓ વિદ્વાન હતા તેમના ખીજ નામો આઠ આદિપ્રભ, આઠ આનંદ રત્ન એવા મળે છે તેમણે સં ૧૫૧૨મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

આઠ ચારિત્રમ્ભના શિષ્ય આઠ જયતિવકસૂરિએ 'હરિવિક્રમ મહોદયકાવ્ય સર્ગ' ૧૨ અને મલયામુદરીચરિત્ર સર્ગ ૪ રચ્યા તેમના જ લાઈ ૫૦ અમરકીર્તિગણિએ સં ૧૫૦૨ના કાં ૫૦ ૧૩ બુધવારે ઇડંમા તેની પહેની પ્રત લખી હતી

(—શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨ જો પ્રશં ૧૦ ૩૫)

૫૦ અમરકીર્તિ મહોં અમરસાગર બન્યા હતા આગમગચ્છમા સં ૧૫૧૨મા આં હેમરત્ન હતા સં ૧૫૩૬મા ૫૦ ઉદયરત્ન હતા

૬૦ મ આઠ અમરરત્નમૂરિ—સં ૧૪૭૦ થી ૧૫૪૭

૬૦, ઘ આઠ મુનિરત્નસૂરિ—સં ૧૫૪૨ તેઓ ગણીર હતા અને અવકારવાગી ગીઠી ભાષા બોલતા હતા

૬૧. ઉપાઠ મુનિસાગર—તેમણે શુરુકાવ્યનવક, આગમગચ્છ પદાવની, શુરુસ્તુતિ, અને પચતીર્થસ્તુતિ વગેરે રચ્યા છે

(—જૈન ગ્રન્થ કવિઓ ભાં ૧, પૃં ૪૧૫ થી ૪૫૨, ૬૧૫, ૭૦૨ ભાં ૨, પૃં ૨૨૨૪, પદાવલી સમુચ્ચય ભાં ૨, પૃં ૧૫૮ થી ૧૬૨)

ળીછ તરફ ચંદ્રકુલના વનવાસી અને વડગચ્છના શ્રમણો જિ
ન હતા. શરૂઆતથી જ તેઓ પવિત્ર સંવેગી શ્રમણો હતા. તે
કે ચૈત્યવાસીઓમાં આચાર, વિચાર કે પ્રરૂપણાનો ભેદ ના
એટલે જ તે જાનેમાં પરસ્પર મેળ રહેતો હતો. સૌ ગચ્છવાળા
શુદ્ધ શ્રમણો જાને એ સર્વથા જરૂરી હતું. આંબ ઉદ્ધતાન,
સર્વદેવ, આંબ વર્ધમાન, આંબ જિનેશ્વર આ આંગે સાવધાન
સંધની એકતા તૂટે નહીં અને કાર્ય થાય એ રીતે પ્રયત્નશીલ
માત્ર આટલો કિયોદ્ધાર સર્વથા ઈચ્છનીય હતો.

જારમી શતાબ્દિથી કેટલાએક નવા મતો શરૂ થયા. તેઓએ આ
અનાયતનનો ભેદ, વિધિચૈત્ય, અવિધિચૈત્યનો ભેદ, પોસહ માટે
અને અપર્વનો ભેદ, સામાયિક માટે સંધ્યા, અસંધ્યાનો ભેદ; :
ધના માટે શાસનદેવ અને પીરનો ભેદ; જિનપૂત્રમાં પુરુષ-
ભેદ; કન્યા પરણાવવામાં સ્વગચ્છ, પરગચ્છનો ભેદ; ચોથ-પાંચ
ભેદ, ચૌદશ-પૂનમનો ભેદ—એવી ભેદનીતિ સ્વીકારી પોતાના
જમાવ્યા અને જૈનસંધને છિન્નલિન્ન કરી નાખ્યો, જે આજ
અજાંડ જાની શક્યતા નથી. અજાંડ જાનાવવાને જાહાને નવો મત
થતો, જેના પરિણામે જૈનસંધ અનેક પક્ષોથી વિચિત્ર અને અમય
જાની ગયો છે. વિક્રમની સોળમી શતાબ્દિના નવા મતોએ તો ત્યાં
માઝા મૂકી કે નવા જૈનો જાનાવવાનો શુદ્ધમાર્ગ એકાએક રૂંધાઈ

આ નવા મતોએ જે શિથિલતા ઉપર કાગારોળ મચાવી મૂકી
તે શિથિલતા તો તેમનામાં ચૈત્યવાસીઓ કરતાંયે વિશેષ પ્રમા
હતી. એટલે હવે તો તેઓ પોતાની નવી પ્રરૂપણાની રક્ષા માટે
ખાંધીને રહ્યા હતા. આ વાડાખંધીએ જૈનેતર વર્ગમાં પણ જૈન
માટેની ભ્રાંતિ ફેલાવવામાં વિશેષ ભાગ ભજવ્યો. જૈનધર્મ
આગ્રહ એ જે પરસ્પર વિરોધી વલણોએ ધર્મ ઉપર કુઠારાઘાત
એટલું જ નહીં પોતાને જેસવાની ડાળી ઉપર ઘા કર્યો છે
સંધમાં એક જ સંયુક્ત કુટુંબમાં વિવિધ માન્યતાઓથી ભેદ
નાખ્યો છે. આવી વાડાખંધી તૂટે તો જ જૈનધર્મ જગતનું શ્રદ્ધ

માટે ૫૦ જયસુંદરે સં ૧૬૪૦ ના આસો સું ૩ ના રોજ દેકાપુરમાં
અથ લખાવ્યો હતો. (પ્રાં ૪૨૩, ૬૩૩)

૮. લં કુલવર્ધનસૂરિ.

૯. ૫૦ જયરત્નગણિ (૫૦ જયસુંદર ગણિ).

૧૦. ઋષિ દેવરત્નજી.

૧૧. ઋષિ વિનયરત્નજી તે સં ૧૬૬૧માં વિદ્યમાન હતા.
(પ્રથાં નં ૬૫૫)

આં સિંહદત્તપદ્મે આં સોમદેવ (સં ૧૫૭૩), આગમગચ્છના
લં સિંહરત્નસૂરિ—સં ૧૮૨૧માં પાટણના ચેઠ કચ્છરા કીકાએ
ઠાઠેલા શત્રુજયના સંઘમાં સાથે હતા.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૯૪ થી ૯૮)

ચતુર્દશીશાખા—

જૈન ધ્રમજીસંઘના નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, નિર્વૃત્તિ અને વિદ્યાધર એમ ચાર
ધ્રમજીકુળો અને તેના પેટાગચ્છો માટે ભાગે વિં સં ૧૦૦૦ લગ-
લગમાં ચૈત્યવાસી બની ગયા હતા. શ્રી દ્રોણાચાર્ય, સૂરાચાર્ય, ગોવિંદા-
ચાર્ય, શાન્ત્યાચાર્ય, પીરાચાર્ય વગેરેનું ચરિત્ર તપાસીએ તો કપટ
થાય છે કે, તેઓ વિદ્વાન, શાસ્ત્રજ્ઞ, અનેકાંતના યથાર્થ વ્યવસ્થાપક,
વિવેકી, આપસ-આપસમાં પ્રેમવાળા અને ધર્મરક્ષામાં સદા ઉધ-
શીલ હતા. ઉત્સવ હોય, યાત્રા હોય કે પ્રતિષ્ઠા હોય તો સૌ મળીને
ધર્મપ્રભાવના કરતા હતા. તેથી તેઓ નવા જૈનો બનાવી શકતા
અને જૈન ધર્મેલાને વધુ સ્થિર અને દંઢ બનાવી શકતા હતા. તેઓ
ધર્મ ઉપર થતા આક્રમણનો એક સાથે મળી સામનો કરતા હતા.
તેઓ ૪ સંઘ, ૭ હોત્રો, તથા ધર્મસ્થાનો, ધર્મદાય વગેરેની પૂરી
રક્ષા કરતા હતા. તેઓ બધી રીતે શાસનને વફાદાર રહી ધર્મની
રક્ષા કરતા રહેતા. છેલ્લે તેઓ અનરજન લઈને આત્મકલ્યાણ પણ
સાધતા હતા. તેઓમાં આચારગુદિ હતી, વિચારગુદિ પણ રહેતી.
માત્ર વ્યવહારગુદિ નહોતી. એટલે કે તેઓ ચિચિલ હતા. એ તેમની
મોટી ઊણપ હતી, જેને દૂર કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા હતી.

ખીલ તરફ ચંદ્રકુડના વનવાસી અને વટગચ્છતા શ્રમણો શિથિલ ન હતા. શરૂઆતથી જ તેઓ પવિત્ર સંવેગી શ્રમણો હતા. તેઓમાં કે ઐત્યવાસીઓનાં આચાર, વિચાર કે પ્રરૂપણાનો ભેદ નહોતો. એટલે જ તે જાનેમાં પરસ્પર મેળ રહેતો હતો. સૌ ગચ્છવાળા આવા શુદ્ધ શ્રમણો જાને એ સર્વથા વરૂરી હતું. આઠ ઉદ્ધવાતન, આઠ સર્વદેવ, આઠ વર્ધમાન, આઠ જિનેશ્વર આ જાને સાવધાન હતા. સંઘની એકતા તૂટે નહીં અને કાર્ય ધાય એ રીતે પ્રયત્નશીલ હતા. માત્ર આટલો કિંચિત્તદાર સર્વથા ઈચ્છનીય હતો.

જારમી શતાબ્દિથી કેટલાએક નવા મતો શરૂ થયા. તેઓએ આયતન, અનાયતનનો ભેદ, વિધિઐત્ય, અવિધિઐત્યનો ભેદ, પોસાડ માટે પર્વ અને અપર્વનો ભેદ, સામાયિક માટે સંઘ્યા, અસંઘ્યાનો ભેદ; આરાધના માટે શ્રાસનદેવ અને ખીરનો ભેદ; જિનપૂજનમાં પુરુષ-સ્ત્રીનો ભેદ; કન્યા પરણાવવામાં સ્વગચ્છ, પરગચ્છનો ભેદ; ચૌથ-પાંચમનો ભેદ, ચૌદશ-પૂનમનો ભેદ—એવી ભેદનીતિ સ્વીકારી પોતાના વાડા જમાવ્યા અને જૈનસંઘને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યો, જે આજ સુધી અખંડ જાની શક્યો નથી. અખંડ જનાવવાને જાડાને નવો મત ઊભો થતો, જેના પરિણામે જૈનસંઘ અનેક પક્ષોથી વિચિત્ર અને અમર્યાદિત જાની ગયો છે. વિક્રમની સોળગી શતાબ્દિના નવા મતોએ તો ત્યાંસુધી માઝા મૂકી કે નવા જૈનો જનાવવાનો શુદ્ધમાર્ગ એકાએક રૂંધાઈ ગયો.

આ નવા મતોએ જે શિથિલતા ઉપર કાગાશેળ મચાવી મૂકી હતી તે શિથિલતા તો તેમનામાં ઐત્યવાસીઓ કરતાંયે વિશેષ પ્રમાણમાં હતી. એટલે હવે તો તેઓ પોતાની નવી પ્રરૂપણાની રક્ષા માટે વાડા ખાંધીને રહ્યા હતા. આ વાડાખાંધીએ જૈનેતરવર્ગમાં પણ જૈનધર્મ માટેની ખાંતિ ફેલાવવામાં વિશેષ લાગ લગવ્યો. જૈનધર્મ અને આગ્રહ એ જ પરસ્પર વિરોધી વલણોએ ધર્મ ઉપર કુઠારાઘાત કર્યો એટલું જ નહીં પોતાને જોડવાની ડાળી ઉપર ઘા કર્યો છે અને સંઘમાં એક જ સંયુક્ત કુટુંબમાં વિવિધ માન્યતાઓથી ભેદ પાડી નાખ્યો છે. આવી વાડાખાંધી તૂટે તો જ જૈનધર્મ જગતનું કલ્યાણ

કગ્વાની કમતા રાખી શકે

૧૯૨૧નરેશ કુમારપાણને આવી વાડાગ ધીના કટુ પગિણાઓને ખ્યાવ આળ્યો કે તત્ત જ મઘની એકતાને કાયમ રાખવા નવા મત વાદીઓને બહાર વિહાર કગ્વાનુ ફરમાન કર્યું હતુ એ સમયે તેઓ ગુજરાતની બહાર ગયા અને અવમગ મગતા ગુજરાતમા ફરી આવીને વમ્યા તે મતોમાના કેળવાક નવા મતો પોતાના પ્રત્તપણાને છોડી દઈ થોડેઘણે અશે અમલ માર્ગે આવી ગયા એવા મતોમા અતુર્દશીશાખા પણ એક મત હતો

નાગેદ્ર, ચદ્ર, નિર્વૃત્તિ, વિદ્યાધર, ચૈત્યવાસી, ધંડેરક, લાવાચાર્ય, કામ્યક, મડેમરા, રાજ, ચૈત્રવાવ, નાણાવાવ, વલશી, વનવામી, કૂચેરા, વડગમ્થ વગેરે સૌ ચૌદશે પાખી કરતા હતા તેમાથી આઠ અદ્ર પ્રલે સં ૧૧૫૬ મા પૂનમિયાગમ્થ ચલાળ્યો અને પૂનમે પાખી કરવાની પ્રત્તપણા કરી

જો તે પ્રાચીન બધાયે ગમ્થો ચૌદશે પાખી પાળતા તેથી તેમાના કોઈ એકેનુ અતુર્દશીગમ્થ એવુ પ્રસિદ્ધ નામ નહોતું આથી નવા મતવાળા આઠ અદ્રપ્રભના ગુરુબધુ આઠ મુનિચદ્રને અતુર્દશાગમ્થના કહેવા લાગ્યા પણ તેઓ પરમ સૈદ્ધાંતિક અને વડગમ્થના આચાર્ય તરીકે વિખ્યાત હતા એ પૂનમિયાગમ્થમાથી ૭૫ વર્ષ બાદ એળે સં ૧૨૩૬ મા 'સાર્ધ' પૂનમિયાગમ્થ' નીકળ્યો તેણે ફરીથી ચૌદશે પાખી ની સ્થાપના કરી એળે સલવ છે કે, તે ગમ્થ સમયજતા અતુર્દશી ગમ્થ બની ગયો હોય તેની પદ્ધતિની આ પ્રમાણે બની શકે—

૪૦. આઠ અદ્રપ્રભમૂરિ—સં ૧૧૫૮ પૂનમિયાગમ્થ

૪૧. આઠ વિજયસિદ્ધમૂરિ—તેઓ અગાઉ તો ચદ્રાવતીના નવગૃહચૈત્યના ચૈત્યવાસી હતા

૪૨. આઠ મુમતિસિદ્ધમૂરિ—તેમણે સં ૧૨૩૬ મા 'સાર્ધ' પૂનમિયાગમ્થ' ચલાયો

૪૩. આઠ તેમણે અતુર્દશીશાખા નામ રાખ્યુ હશે

૪૪. આઠ દેવેન્દ્રમૂરિ—તેઓ પોતાને અતુર્દશીશાખાના જ

ખતાવે છે. તેમનો આખૂ તીર્થમાં રહેલ ભં શાંતિનાથની પ્રતિમા પર
આ પ્રમાણે લેખ મળે છે—

સં ૧૩૩૧ વૈ ૦ શુ ૦ ૭ શુક્રવારે શાંતિનાથવિવપ્રતિષ્ઠા પૂર્ણિમા-
પક્ષીયચતુર્દશીશાખાયાં શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ-ઉપદેશેન કારિતા પ્ર ૦ સૂરિભિઃ ॥

(પૂ ૦ જયન્તવિજયજનું અર્બુદલેખસંદોહ, લે ૦ ૫૩૦)

સ્પષ્ટ વાત છે કે આં દેવેન્દ્રસૂરિ પૂનમિયાગરના હતા પણ
ચૌદશે પાળી માનતા હતા. ચંદ્રશિયા ચૌહાણ એ કદાચ આ ગરના
માટે લખાયું હશે.

તપગરના તપસ્વી આં જગતચંદ્રસૂરિના પદધર આં દેવેન્દ્ર-
સૂરિ હતા. (સ્વ ૦ સં ૧૩૨૭) ઉપાં દેવભદ્ર ગણિ તેમના શિષ્ય નહીં
પણ ઉપાં હતા અને વિજયચંદ્ર ગણિ બીજા ઉપાં હતા. આચાર્ય-
શ્રીએ ઉપાં વિજયચંદ્રને પોતાનો શિષ્ય હોવા છતાં અયોગ્ય જાણી
આચાર્યપદ આપ્યું ન હતું અને તેથી જ આં દેવેન્દ્રસૂરિએ પણ તેમને
આચાર્યપદ આપ્યું નહીં. એટલે ઉપાં દેવભદ્ર ગણિની પ્રેરણાથી
ચતુર્દશી પક્ષના આં દેવેન્દ્રસૂરિએ ઉપાં વિજયચંદ્ર ગણિને સં
૧૨૯૬માં આચાર્યપદ આપ્યું.

૪૫. આં હેમપ્રભસૂરિ—તેઓ ઝીંઝુવાડાના મહામંડલેશ્વર
રાણા દુર્જનશલ્યના ગુરુ હતા. તેમણે સં ૧૩૦૫ ના માહ સુદિ
૧૩ ને ગુરુવારે ‘ત્રૈલોક્યપ્રકાશ’ (કેવલાદર્શ) નામનો પ્રસિદ્ધ તાજિક
ગ્રંથ (અં ૦ : ૧૧૬૦) રચ્યો છે, જે જ્યોતિષી વિદ્વાનોમાં ઘણો
પ્રામાણિક મનાય છે.

૧ કૃતોડયં કેવલાદર્શસૈલોક્યસ્ય પ્રકાશકઃ ।

શ્રીમદ્દેવેન્દ્રશિષ્યેણ શ્રીહેમપ્રભસૂરિણા ॥૫૭॥

• इति प्रतिभासर्वज्ञ-त्रैविद्य-वृन्दारक-महामण्डलेश्वर-राणकशल्य-श्रीदुर्जनशल्यदेव-
गुरुभिः प्रणतपादश्रीश्रीदेवेन्द्रशिष्यैः श्रीहेमप्रभसूरिभिर्विरचिते त्रैलोक्यप्रकाशे
ज्ञानदपेणापरनाम्नि नव्यताजिके दिन-मास-चर्षार्घिकाण्डमण्डलपद्धतिः समाप्ता ॥

(—પાટથુ, જૈન ભં ૦ ડિ ૦ ક્યો ૦ વો ૦ ૨, (ગાં ૦ ઓ ૦ સિં ૦)

સં ૧૫૦૬માં ચતુર્દશી પક્ષના ડેડરીયા આં પાર્શ્વચંદ્ર વિદ્યમાન હતા. તેમજ ચતુર્દશી પક્ષના ચૈત્રગચ્છના આં ગુણદેવના પદે આં જિનદેવ વિદ્યમાન હતા. (આં બુદ્ધિમાગરસૂરિકૃત ધાતુ પ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભાં ૧-૨) એટલે કે તેઓ વૃદ્ધ તપાગચ્છમાં મળી ગયા હતા.

એક જુની લાપા પટ્ટાવટીમાં ઉલ્લેખ છે કે આં વિજયદેવ-સૂરિના સમયે તપગચ્છનાં ૧૩ બેસણાં હતાં. ૧૩માં ચઉદસીયાગચ્છનું પણ નામ છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે ચઉદસીયાગચ્છ અને તપગચ્છની સમાચારી એક હતી. તે શ્રાવકો તપગચ્છમાં મળી ગયા છે.

(પટ્ટાં સમું ભાં ૨, પૃં ૨૫૬)

✽

કચ્છલીગચ્છ

પૂર્ણિમાગચ્છના આં ભદ્રેશ્વરસૂરિની એક શિષ્યપરંપરા કચ્છલી ગચ્છ નામે જાહેર થઈ હતી. કાછોલી ગામ આજુ ગિરિરાજની તળેટી-માં છે. તેનાં કચ્છલી, કછલી અને કચ્છોલિકા એવાં નામ મળે પણ છે. આ સ્થળેથી કચ્છલીગચ્છ અને કચ્છોલીજ્ઞાતિ નીકળ્યાં, જેનાં બીજાં નામો કચ્છોલીવાસગચ્છ અને કચ્છોલીવાસજ્ઞાતિ એવાં મળે છે. અહીં કચ્છોલીગચ્છનું ભં પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય અને વિશાળ મંદિર છે. કચ્છોલીગચ્છના આં ઉદયસિંહમૂર્તિના સ્વર્ગવાસ પછી સં ૧૩૦૩ માં અહીંના શેઠ શ્રીપાલ વગેરે ગોડી શ્રાવકોએ ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાના જૂના પરિકરને બદલે નવું પરિકર બનાવેલ છે. તે સમયે કોઈ ગચ્છાચાર્ય ન હોવાથી કચ્છોલીમોગ્ધગુરુનામુપદેશેન એમ લખ્યું છે અને મૂળ બિંબ ખંડિત થઈ જતાં તેના સ્થાને

इति श्रीदेवेन्द्रसूरिशिष्यश्रीहेमचमसूरिनिर्चितमर्षकाण्डम् ॥

સં ૧૨૦૫ માપ મુદિ ૧૩ ગુરો નિષ્પન્નમિદ તાઝિમ્ ॥

(-વડોદરા, ગ્રામ્યવિદ્ય મંદિરની પ્રતિ નં ૧૨૦૮૭,

સં ૧૨૪૫ હં બિં પ્રતિ, ૫૪ : ૧૮)

તેમણે ‘ધર્મવિધિ’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે તેઓ આરાસણુમા અનશન કરી કાળધર્મ પામ્યા

૪૩ આં માણિક્યસૂરિ—તે કવિલકોટના શ્રીવત્સકુલના બીજા ભાઈ યશોલટના વશના શેઠ છાહડના પુત્ર હતા તેમણે શ્રીમલસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ વ્યાકરણ, છંદ, ન્યાય અને આગમનું અધ્યયન શરૂ કર્યું ગુરુએ તેમને ગુણવાન બોઈ કચ્છનીમા ભં પાર્શ્વનાથના દેરા સરમા આચાર્યપદ આપ્યું તેઓ નિરતર આયજિવ દે નીવી કરતા હતા મહાન તપસ્વી હતા તેમના ચરણોદકથી રાબ્ધ ધવલ (યશો ધવલ સં ૧૨૨૦)ની રાણી મરવાની અણી ઉપર હતી તે નીરોગી થઈ ગઈ તેઓ ધર્મપ્રભાવક હતા તેમણે પોતાનું મરણ નજીકમા જાણીને કચ્છવી જઈ ખાસવના પુત્રને દીક્ષા આપી તેમજ સદ્ધ મેળ વીને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમા તેમને આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા તે પછી એ આચાર્ય કાળધર્મ પામ્યા

૪૨ આં શ્રીમલસૂરિની બીજી પરપરામા ૪૩ આં નેમિપ્રભ, ૪૪ આં લનિતપ્રભ અને ૪૫ આં સાગરચંદ્રસૂરિ થયા તેમણે ‘મ ત્રાધિરાજક ૫’ પાંચ પટલમા શ્લોકો ૬૦૦ લગભગ રચ્યા છે
(જૈનમંત્રોત્રસ દોહ ભાં ૨, પૃં ૨૨૭ થી ૨૮૮)

વળી, ૪૨ આં શ્રીમલસૂરિ, ૪૩ આં આણુદસૂરિ, ૪૪ આં અમરપ્રભ—તેમણે સં ૧૩૧૫ ના કાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારે અબિકાની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી આ મૂર્તિ પાવનપુરમા વિગલશય વિહાર—ભં સુપાર્શ્વનાથની ભમતીમા છે

૪૪ આં ઉદયમિહસૂરિ—તેઓ કચ્છવીના શેઠ ખાસવના પુત્ર હતા તેઓ અજોડ વાલી, અમોઘ વ્યાખ્યાતા, ત્યાગી અને તપસ્વી હતા આં માણિક્યપ્રભસૂરિએ તેમને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમા દીક્ષા આપી હતી અને યોડા દિવસોમા જ સદ્ધને મેળવાને આચાર્યપદવી પણ આપી દીધી હતી આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ચંદ્રાવતી પધાર્યા ત્યારે અહીં રાબ્ધ ધધવ (ધારાવર્ધ

સં ૧૨૬૩) હતો. તેની સલામાં એક કળાડી ચાખડી પહેરીને આવ્યો. તેણે ઊભા ઊભા જ જાહેર કર્યું કે, 'હું મોટો વાદી છું. મેં મોટા મોટા પંડિતો, બ્રાહ્મણો અને તપસ્વીઓને હરાવ્યા છે. તારી સલામાં એવો કોઈ વિદ્વાન છે કે, જે મારી સાથે વાદ કરે ?'

રાજાએ મનમાં વિચાર કરી નિર્ણય કરી લીધો કે, જો આં ઉદયસિંહસૂરિ અહીં પધારે તો મારી સલાની લાજ રહે તેમ છે. રાજા પોતે ઉપાશ્રયે ગયો અને આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, 'આપ રાજ-સલામાં પધારો ને ચંદ્રાવતીને વિજયમાળા અપાવો.' આચાર્યે રાજા તથા સંઘ સાથે રાજસલામાં જઈ કળાલિયા સાથે વાદ માંડ્યો. આચાર્યે તેને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવ્યો અને પછી મંત્રવાદમાં પણ આ રીતે હરાવ્યો.

તે કળાલિયાએ લયંકર કાળો ભોરિંગ સર્પ વિકુવ્યો. આચાર્યે ગરુડ મોકલી તેને પકડાવી લીધો. તેણે એક ધસમસતો વાદ વિકુવ્યો ને રાજસલામાં ખળભળાટ મચી ગયો. આચાર્યશ્રીએ રજેહરણ મોકલી વાદને દૂર હઠાવ્યો ને સલામાં હર્ષનાદ થયો. તેણે પોતાનું ખખ્ખર આકાશમાં ઊંચે ઉડાડ્યું ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તે ખખ્ખર નીચે કળાલિયા ઉપર ઉતાર્યું ને તેના માથે પડતાં તેના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. આથી કળાલિયાનું મોં શરમથી શ્યામ પડી ગયું. સલાએ ખૂમાખૂમ મચાવી દીધી. કળાલિયો દોડતો આવીને આચાર્યશ્રીના ચરણ-માં ઝૂકી પડ્યો અને તેણે તેમની માફી માગી.

સલામાં મોટો અવાજ ઊઠ્યો કે આચાર્ય જીતી ગયા, જીતી ગયા. આચાર્યશ્રીએ એ ખખ્ખરના ટુકડા ભેડી તેને મંત્રથી સાંધી ઘઈ મિષ્ટાન્નથી ભરી દીધું ને આચાર્યશ્રીનો જયકાર થયો.

આચાર્યશ્રી ત્યાંથી વિહાર કરી નાગહદ તીર્થની યાત્રા કરી આહડ પધાર્યા. અહીં ટોડર નામે દિગંબર વાદી હતો, જે જળ, કોદાળી, નીસરણી લઈ, પેટે પાટો ખાંધી ફરતો હતો અને તે કેવલિ-ભુક્તિ તેમજ સ્ત્રીસુક્તિનો નિષેધ કરતો હતો.

૧. સં ૧૨૬૫ થી ૧૨૮૩ સુધીમાં નાડોડમાં ધર્મસદેવ ચૌહાણ રાજા હતો.
(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૭૧)

તેમણે 'ધર્મવિધિ' નામે ત્રય ગ્રંથો છે તેઓ આગમજુમા અનયન કરી કાગધર્મ પામ્યા

૪૩ આં માણિક્યમૂર્તિ—તે કવિવકોના શ્રીવન્મકુવના બીજા ભાઈ યશોભના વચના શેડ હાલડના પુત્ર હતા તેમણે શ્રીપ્રભમૂર્તિ પાને દીક્ષા વર્ષ વ્યાકરણ, છદ, ન્યાય અને આગમનુ અધ્યયન શરૂ કર્યું ગુરુએ તેમને ગુણવાન જોઈ કચ્છવીમા ભં પાર્શ્વનાથના દેરા મરના આચાર્યપદ આપ્યું તેઓ નિન્તર આચાર્ય કે નીવી કરતા હતા મહાન તપસ્વી હતા તેમના ચરણોદકથી રાજા ધવન (યશો ધવન મં ૧૨૨૦)ની ગણી મન્વાની અઘી ઉપર હતી તે નીરાગી થઈ ગઈ તેઓ ધર્મપ્રભાવક હતા તેમણે પોતાનું મરણ નજીકમાં જાણીને કચ્છવી નજી બાસના પુત્રને દીક્ષા આપી તેમજ મધ મેળ વીને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં તેમને આચાર્યપદ આપી પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા તે પછી એ આચાર્ય કાગધર્મ પામ્યા

૪૨ આં શ્રીપ્રભમૂર્તિની બીજી પરપરામાં ૪૩ આં નેમિપ્રભ, ૪૪ આં હવિતપ્રભ અને ૪૫ આં આગરચ દ્રમૂર્તિ થયા તેમણે 'મત્રાધિરાજક' પ' પાંચ પન્વમાં શ્લોક ૬૦૦ લગભગ રચ્યા છે
(—જૈનસ્તોત્રસ દોહ ભાં ૨, પૃં ૨૨૭ થી ૨૮૮)

વળી, ૪૨ આં શ્રીપ્રભમૂર્તિ, ૪૩ આં આણુદસૂરિ, ૪૪ આં અમરપ્રભ—તેમણે સં ૧૩૧૫ ના કાગણ મુદિ ૪ ને બુધવારે અબિકાની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી આ મૂર્તિ પાનનપુરમાં વિગવરાય વિહાર—ભં સુપાર્શ્વનાથની ભમતીમાં છે

૪૪ આં ઉદયસિહમૂર્તિ—તેઓ કચ્છવીના શેડ બાસવાના પુત્ર હતા તેઓ અત્રેડ વાદી, અમોઘ વ્યાખ્યાતા, ત્યાગી અને તપસ્વી હતા આં માણિક્યપ્રભસૂરિએ તેમને ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં દીક્ષા આપી હતી અને થોડા દિવસોમાં જ સઘને મેળવીને આચાર્યપદવી પણ આપી દીધી હતી આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ચ દ્રાવતી પધાર્યા ત્યારે અહીં રાજા ધધવ (ધારાવર્ષ

શિષ્યે સં ૧૩૬૩ માં કોરટાના દેરાસરમાં 'કચ્છલીરાસ' રચ્યો.

૪૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ શ્રીવત્સકૃપના શેઠ છાહડ પોરવાલના વંશના હતા. સંભવતઃ તેમણે જ સં ૧૩૬૭ માં 'કચ્છલીરાસ' ણનાવ્યો. જસાકની ણહેન વીંઝીએ તેમને 'ઉપદેશમાલા' વહોરાવી. સંભવતઃ આં રત્નપ્રભસૂરિ સં ૧૩૭૧માં શત્રુંજયોદ્ધારમાં હાજર હતા.

૪૮. આં નરચંદ્રસૂરિ—સં ૧૪૧૮ ના કાર્તિક વદિ ૧૦ ના રોજ કચ્છલીમાં તેમના ભાઈ ગુણભદ્ર નામે હતા.

(—કચ્છલીરાસ, કાછોલી-દેરાસરના શિલાલેખો, પટ્ટાવલીસમુ-

ચય ભાં ૨, જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૧૪૫, જૈનપુસ્તક-

પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૮૬)

કછોલીગચ્છમાં સં ૧૫૦૦ માં આં સકલચંદ્ર અને સં ૧૫૭૩ માં આં વિજયરાજ તથા તેમના પટ્ટધર આં વિદ્યાસાગર થયા હતા.

આચાર્ય ઉદયસિંહસૂરિએ તેની સાથે વાદ કર્યો તેમણે જીવ માત્ર સિદ્ધ અવસ્થામાં તથા વક્રગતિના ત્રણ સમયમાં આહાર લેતા નથી, ખાત્રી તો તે નિરતર આહાર લે જ છે એટલે કેવળીને આહારનો અભાવ માનવો એ તો ભ્રમણા જ છે આ વિશે નદિમુનિ વગેરે અનેક દષ્ટાંતો મળે છે મરુદેવી માતા હાથીના હોદા ઉપર બેઠેલી અવસ્થા માં મોઢે ગયા આથીયે એ ચોક્કસ છે કે, સ્ત્રી મોઢે જઈ શકે છે ઇત્યાદિ પ્રમાણે આપી તેને હરાવ્યો.

તેમણે 'પિંડવિમોહીદીપિકા, સં ૧૨૬૫ માં ચેદધિવદ્ધણદીપિકા અને સં ૧૨૫૩ માં શ્રીપ્રભસૂરિએ રચેલા 'ધર્મવિધિ' ગ્રંથ ઉપર ટીકા (અં ૫૫૨૦) રચી છે.

આચાર્યશ્રીએ આખરે ચદ્રાવતી પધારી આવકોને લલામણુ કરી કે, 'કહ્યુંથીમા સાજણુ શેઠનો એક છ મહિનાનો પુત્ર છે તેને મારી પાટે સ્થાપજો'

તેઓ સં ૧૩૦૨ માં કાળધર્મ પામ્યા.

તે પછી બીજે વર્ષે એટલે સં ૧૩૦૩ માં ગોઠી શેઠ શ્રીપાલ વગેરે આવકોએ લં પાશ્વનાથના દેરાસરમાં મૂળનાથક લં પાર્શ્વનાથના દેરાસરની પ્રતિમાના જૂના પરિકરને મ્થાને નવું પરિકર બનાવ્યું.

૪૫ આં કમલમિહસૂરિ—તેઓ કચ્છુલીના શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડ પોરવાવના વશના શેઠ સાજનના પુત્ર હતા તેમનો જન્મ સં ૧૩૦૧ માં, દીક્ષા સં ૧૩૦૬ માં અને સં ૧૩૦૮ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે તેમને આચાર્યપદ મળ્યું. સઘે તેમને આં ઉદયસિંહ સૂરિની પાટે સ્થાપન કર્યા તેમણે ગૌતમસ્વામીનો મત્ર સાધ્યો તેમણે યોગોપધાન કર્યા અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું ગુજરાત, મેવાડ, માવવા, ઉજ્જૈન વગેરે સ્થાને વિહાર કરી ઘણી શાસનપ્રભાવના કરી તેમણે સં ૧૩૩૭ માં છયળી નગરમાં પોતાની પાટે આં પ્રજાતિવકને સ્થાપન કરી અનશન સ્વીકારી આત્મકચ્છાણુ સાધ્યું.

૪૬ આં પ્રજાતિવકસૂરિ—તેઓ શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડના વશના પોરવાડ હતા તેમને સં ૧૩૩૭ માં આચાર્યપદ મળ્યું તેમના

શિષ્યે સં૦ ૧૩૬૩ માં કોરટાના દેરાસરમાં 'કચ્છુલીરાસ' રચ્યો.

૪૭. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેઓ શ્રીવત્સકુળના શેઠ છાહડ પોરવાલના વંશના હતા. સંભવતઃ તેમણે જ સં૦ ૧૩૬૭ માં 'કચ્છુલીરાસ' બનાવ્યો. જસાકની બહેન વીંઝીએ તેમને 'ઉપદેશમાલા' વહોરાવી. સંભવતઃ આં રત્નપ્રભસૂરિ સં૦ ૧૩૭૧માં શત્રુંજયોદ્ધારમાં હાજર હતા.

૪૮. આં નરચંદ્રસૂરિ—સં૦ ૧૪૧૮ ના કાર્તિક વદિ ૧૦ ના રોજ કચ્છુલીમાં તેમના ભાઈ ગુણભદ્ર નામે હતા.

(—કચ્છુલીરાસ, કાછોલી-દેરાસરના શિલાલેખો, પટ્ટાવલીસમુ-

ચય ભાં ૨, જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૧૪૫, જૈનપુસ્તક-

પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશસ્તિ : ૮૬)

કછોલીગચ્છમાં સં૦ ૧૫૦૦ માં આં સકલચંદ્ર અને સં૦ ૧૫૭૩ માં આં વિજયરાજ તથા તેમના પટ્ટધર આં વિદ્યાસાગર થયા હતા.

પ્રકરણ એકતાલીશમું

*

આં અજિતદેવસૂરિ

આં મુનિચંદ્રસૂરિની પાઠે આં અજિતદેવસૂરિ થયા. તેઓ આં મુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. પદ્ધતિ હતા. છયે કર્શનેના ન્યાય મથોના પારગામી હતા. સંસ્કૃતમાં ગદ્ય પદ્ય રીતે શીખતાથી બોલી શકતા હતા. તર્કના સાગર હતા. આથી વાલીઓ તેમનાથી હાર પામી દૂર દૂર વાઝ્યા જતા હતા. (-દ્વિસંધાનકાવ્ય)

તેઓ સૌરાષ્ટ્રમાં ઘણા કાળ વિચર્યા. તેમણે સં ૧૧૬૧માં જીરાવલાતીર્થની સ્થાપના કરી.

આ અરસામાં ઘણા પ્રભાવક જૈનાચાર્યો, જૈન રાજાઓ, જૈન વિદ્વાનો, જૈન સ્ત્રીઓ અને વિવિધ સાહિત્યનું નિર્માણ વગેરે થયાં. યુગપ્રધાનાચાર્ય ધર્મધોપસૂરિ (સં ૧૧૮૮) —

તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સં ૧૧૧૦ થી ૧૧૮૮ હતો. તેઓ રાજ. ગચ્છના આં ધર્મધોપસૂરિ હોવાનો સંભવ છે. (પ્ર૦ ૩૫, પૃ ૦ પ્ર૦ ૩૬) આં હેમચંદ્રસૂરિવરો —

રાજા સિદ્ધરાજ અને રાજા કુમારપાલના રાજકાળમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ નામના ત્રણ વિદ્વાનો થયા હતા.

(૧) મલધારગચ્છના આં અભયદેવસૂરિના પદ્ધતિ સં ૧૧૬૪.

(પ્રક૦ ૩૮, પૃ ૦ ૩૨૬)

(૨) પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિના પદ્ધતિ કલિકાલસર્વજ્ઞ

આં હેમચંદ્રસૂરિ, સ્વં સં ૧૨૩૬. (પ્રક૦ ૪૧)

(૩) વડગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિના પદ્ધતિ. (પ્રક૦ ૪૨)

આં વિનયચંદ્રસૂરિ (સં ૧૧૬૬) —

તેઓ વડગચ્છના આં ઉદ્ધતનસૂરિના શિષ્ય ઉપાં આમદેવ સૂરિના શિષ્ય હતા, ઉપાધ્યાય હતા, તેમણે સૈદ્ધાંતિક આં મુનિ

ચંદ્રસૂરિને આભ્યાસ કરાવ્યો. સંં ૧૧૬૬માં ‘કથાકોશ’ નામે અંથન રચના કરી.

આં યશોદેવસૂરિ (સંં ૧૧૭૭-૧૧૮૨)—

તેઓ પ્રસિદ્ધ આં વીરગણિ મિશ્રના પ્રણિપ્ય હતા. (પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૮૬) તેમણે ઘણા અંથો રચ્યા હતા. તે આ પ્રકારે છે—

૧. પંચાસગ વૃત્તિ, સંં ૦૧૧૭૨.
૨. ઇયાપથિકી-ચૈત્યવંદન-વંદનકચ્છિ, સંં ૧૧૭૪.
૩. આં જિનવદ્ધલકૃત ‘પિંડવિસોહી’ની લઘુવૃત્તિ (અંં ૨૮૦૦) સંં ૧૧૭૬માં, જેને વડગચ્છના શ્રુતનિકષપદ પૂજ્ય મુનિ ચંદ્રસૂરિએ શોધી હતી. કચ્છલીગચ્છના આં ઉદયસિંહે આ વૃત્તિના આધારે સંં ૧૨૬૫માં ‘પિંડવિસોહી-દીપિકા’ રચેલી છે.
૪. પદ્ધિખસુત્તની સુખાવખોધિકાવૃત્તિ.
૫. ખામણા-અવચૂરિ અંં ૩૧૦૦, સંં ૧૧૮૦માં રાજા સિંદ્ધે-રાજના રાજ્યમાં પાટણમાં સોની નેમિચંદ્રની પોષાળમાં રચી. (પૂના-પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રતિ નંં ૧૧૫૫)

૬. પચ્ચકળાણ સરૂવં, સંં ૧૧૮૨.

૭. પારકા અંકિઅં—ચક્રાવલીમાં તેનો ઉદ્ધાર કર્યો.

(પ્રકં ૩૪ પૃં ૫૮૬)

આં દેવશુભ્રતસૂરિ—

આં દેવશુભ્રતે સવા લાખ દ્રમ્મ છોડી દીક્ષા લીધી. તેમનાં મુનિ ધનદેવ, ઉપાં યશોદેવ અને આં દેવશુભ્રતસૂરિ એવાં નામો મળે છે.

૧. તેમણે સંં ૧૧૬૫માં પાટણમાં લં મહાવીરસ્વામીના ઉપ-કેશગચ્છના દેરાસરમાં પોતાના પૂર્વજ આં દેવશુભ્રતે (પ્રકં ૧, પૃં ૨) રચેલી ‘નવપદપ્રકરણ’ની લઘુવૃત્તિ પર ‘બૃહદ્વૃત્તિ’ રચી.

૨. સંં ૧૧૭૪માં તેજ સ્થાને તેમણે ‘નવતત્ત્વ પ્રકરણ’વૃત્તિ રચી.

૩. સંં ૧૧૭૮માં ‘ચંદ્રપ્રભચરિત્ર’ રચ્યું, જે આશાપુરમાં શરૂ કરીને પાટણમાં પૂર્ણ કર્યું.

તેઓ સં ૧૨૩૨ સુધી વિદ્યમાન હતા. તેમણે પોતાની પાટે પોતાના ગુરુભાઈ સિદ્ધસૂરિને સ્થાપન કર્યા અને તેમનું સ્વર્ગગમન થવાથી સં ૧૨૩૨માં આં કક્ષસૂરિને સ્થાપન કર્યા.

(-પ્રકં ૧, પૃં ૨૬, ૩૦)

શ્રીવીરાચાર્ય—

તેઓ ભાવાચાર્યગચ્છના સિદ્ધપુરુષ હતા. રાજા સિદ્ધરાજના ગુરુ હતા (તેમનો પરિચય જુઓ, પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૫૭માં) કલ્યાણના રાજા પરમહિંએ તેમને ૫, હાથી ભેટ આપ્યા હતા.

(વિં ગં ૫૬૧ સં ૦ પૃં ૬૫)

આં અમરચંદ્રસૂરિ, આં હરિભદ્રસૂરિ—

આં અમરચંદ્રસૂરિએ ‘સિદ્ધાંતાર્ણવ’ની રચના કરી અને આં હરિભદ્રે સં ૧૨૫૦માં ‘તત્ત્વબોધ’ તથા ‘ચંદ્રપ્રહરચરિત્ર’ રચ્યું.

(જુઓ : પ્રકં, ૩૫, પૃં ૬)

આં સાગરચંદ્રસૂરિ—

તેઓ રાજગચ્છના આં વૈરસ્વામીના પદ્ધર આં નેમિચંદ્ર-સૂરિના પદ્ધર હતા. આં વર્ધમાનસૂરિ જણાવે છે કે, તેમણે રાજા સિદ્ધરાજ વિશેના વર્ણનનો અંશ રચ્યો હતો. તેમની વાણી પ્રાસાદિક હતી. જેમકે—

દ્રવ્યાશ્રયા. શ્રીજયસિંહદેવ ! ગુણા કળાદેન મહર્ષિગોક્તા ।

ત્વયા પુન પળિટતદાનશૌણ્ડ ! ગુણાશ્રયં દ્રવ્યમપિ વ્યથાયિ ॥

તેમની પાટે તેમના ગુરુભાઈ માણિક્યચંદ્ર આવ્યા હતા.

(-સુદ્રિત ગુણરત્નમહોદધિ, પૃં ૧૪૪. મોં ૬૦ હેસાઈનો)

જૈનસાહિત્યનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પારા ૩૬૨, પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૬)

આં નમ્મસૂરિ—

તેમણે સં ૧૧૯૯માં ‘ધમ્મવિહી’ અંશ રચ્યો.

શ્રીવર્ધમાનાચાર્ય—

તેઓ નિર્વૃત્તિકુલના કામ્યકગચ્છના શ્રીગોવિંદાચાર્યના શિષ્ય હતા. તેમણે સં ૧૧૯૭માં ‘ગણરત્નમહોદધિ’ (વ્યાકરણ વિષયક)

અંથ રચ્યો. (—જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૯; પ્રકં ૩૮, પૃં)

આં જયમંગલસૂરિ—

જલોરના દેવાચાર્યગચ્છમાં આં જયમંગલ (સંં ૧૩૧૯ થી ૧૩૩૪) થયા છે તે આ આચાર્યથી જુદા છે. (જૂઓ પ્રકં ૪૧)

તેમણે સંં ૧૧૯૦ થી સંં ૧૧૯૮ના ગાળામાં પાટણમાં રાજા સિદ્ધરાજની સલામાં ‘કવિશિક્ષા’ નામના અંથની રચના કરી.

આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં શાંતિસૂરિ—

પૂર્ણતલ્લગચ્છમાં થયેલા કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના ગુરુભાઈ આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ સંં ૧૨૨૯ તથા આં શાંતિસૂરિ સંં ૧૧૮૦માં થયા.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨)

આં સુમતિસૂરિ—

તેઓ સંંકરકગચ્છમાં આં ઇશ્વરસૂરિથી ૮મી પાટે થયા. તેમણે ‘દસવેયાલિયસુત્ત’ની ટીકા રચી છે, જે સંં ૧૧૮૮માં તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી છે.

(પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૮)

આં મદલવાદી—

તેમનો પરિચય અગાઉ જણાવ્યો છે. (જૂઓ પ્રકં ૨૩, પૃં ૩૮૦)

સાધ્વી દેવશ્રી ગણિની—

તેમણે સંં ૧૧૯૨માં ખેડામાં રાજા સિદ્ધરાજના મંત્રી ગાંગિલના કાળમાં ખેડાના વહીવટદાર રાજા સોમદેવના સમયે આં મહેશ્વરસૂરિએ રચેલી ‘પુષ્પવધિક્ષા’ની પ્રતિ તાડપત્રમાં લખાવી.

(—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પારા : ૩૫૫)

સાધ્વીજી—

પૂજ્ય મૂલચંદજી ગણિવરના સમુદાયના મુનિવર શ્રીચશોવિજયજીના સંગ્રહમાં સંં ૧૨૦૫ની મહત્તર સાધ્વીજીની પ્રતિમા વિદ્યમાન છે.

પાટણના અષ્ટાપદજીના દેરાસરમાં સંં ૧૨૦૫ની સાધ્વીજી દેમતી ગણિનીની મૂર્તિ વિરાજમાન છે.

સંલવ છે કે, આ દેમતી ગણિની તે ગ્રાહ્યજીગચ્છના આં

વિમલસૂરિની સાધ્વી મીનાગણિ શિષ્યા નંદાગણિની, તેમની શિષ્યા લક્ષ્મીદેવતી હોય. (જૂઓ પ્રકૃં ૩૫, પૃં ૬૮)

માતરના દેશસરમાં અં ૧૨૬૮ની આર્યા પદ્મશ્રીની પ્રતિમા છે.

(-જ્ઞેનયુગ (નવું) વં ૨, અંક : ૧)

આં મલયગિરિ—

તેઓ વિક્રમની બારમી મઠીની સમાપ્તિ સમયના સમર્થ અંધ-કાર હતા. આગમિક રહસ્યના સફળ પ્રકાશક હતા. આ આચાર્યશ્રીના જીવન વિશે કોઈ માહિતી મળતી નથી. અંધારામાં દીવા જેવો એક માત્ર ઉલ્લેખ મળે છે કે, આં દેવચંદ્રસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ અને આં મલયગિરિએ એકીસાથે સરસ્વતીની સાધના કરી હતી અને તેમની પાસેથી વરદાન મેળવ્યું હતું. આં મલયગિરિએ સિદ્ધાંતોની સરળ ટીકા કરવાનું વરદાન માગ્યું હતું, અને દેવીએ 'તથાહસ્તુ' કહ્યું હતું.

તે પછી તેમણે કીમતી સાહિત્યભંડાર રજૂ કર્યો. એ અંધોના નામ આ પ્રકારે છે—

૧. ભગવદ્ગુપ્ત શતક બીજાની વૃત્તિ.
 ૨. ભગવદ્ગુપ્ત શતક વીસમાની વૃત્તિ.
 ૩. શાયખનેહીગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૩૭૦૦)
 ૪. જીવાજીવાભિગમગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૧૩૦૦૦).
 ૫. પદ્મવલ્લામગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૧૬૦૦૦).
 ૬. સૂર્યપદ્મવૃત્તિ વૃત્તિ (અં ૦ : ૬૦૦૦)
 ૭. ચંદ્રપદ્મવૃત્તિ વૃત્તિ (અં ૦ : ૬૪૧૧).
 ૮. જૂદીવપદ્મવૃત્તિ-વૃત્તિ
 ૯. નદીમૂળ વૃત્તિ (અં ૦ : ૭૭૩૫).
 ૧૦. મહાકાવ્યસૂત્ર-પેદિયાવૃત્તિ (અં ૦ : ૧૩૧૪).
- આ વૃત્તિ અધૂરી રહી છે. આં ક્ષેમકીર્તિએ તેને પૂરી કરી છે.
૧૧. વવહાગ્યુત્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૩૩૬૨૫).
 ૧૨. જ્ઞેનમકરંડય વૃત્તિ (અં ૦ : ૫૦૦૦)
 ૧૩. આવસ્તમયગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૨૨૦૦૦).

૧૪. ઓહનિજ્જુત્તિ-વૃત્તિ, (અં : ૭૫૦૦).

૧૫. પિંડનિજ્જુત્તિ-વૃત્તિ, (અં : ૭૦૦૦).

૧૬. વિસેસાવસ્સય-વૃત્તિ, (અં :).

૧૭. કમ્મપયડી-વૃત્તિ.

૧૮. ખિત્તસમાસ-વૃત્તિ.

૧૯. હારિભદ્રીય ધમ્મસંગહણી-વૃત્તિ.

૨૦. ધર્મસાર-વૃત્તિ.

૨૧. ચંદ્રપ્રભ મહત્તરકૃત-પંચસંગહ-વૃત્તિ, (અં : ૧૮૮૫૦).

૨૨. ષડશીતિ-વૃત્તિ.

૨૩. સખતતિકા-વૃત્તિ.

૨૪. મુષ્ટિ વ્યાકરણ—(શબ્દાનુશાસન) અં ૧૨, સ્વોપજ્ઞ-વૃત્તિ સાથે સં ૧૨૦૮.

૨૫. દેશીનામમાલા, સં ૧૨૦૮.

આચાર્યશ્રીએ પોતાના અંથોમાં શબ્દસિદ્ધિ માટે પોતાના ‘મુષ્ટિ-વ્યાકરણ’નાં જ સૂત્રો ટાંક્યા છે અને પોતાની ‘દેશીનામમાલા’ના ઉપયોગ કર્યો છે. આચાર્યશ્રીએ રાજ સિદ્ધરાજના સમયે ‘મુષ્ટિ-વ્યાકરણ’ અને રાજ કુમારપાલના સમયે તેની ટીકા બનાવી છે. ‘સિદ્ધહેમચંદ્રશબ્દાનુશાસન’ અને ‘મુષ્ટિવ્યાકરણ’માં સૂત્ર તથા પ્રયોગોની એવી સામ્યતા છે કે સામાન્ય મનુષ્ય એમાં ભૂલ કરી બેસે. જેમકે—

“સિદ્ધિઃ સ્યાદ્વાદાત્ ॥ લોકાત્ ॥ હ્યતે દૃશ્યે ॥ અદહદરાતીન્
કુમારપાલઃ ॥”
(—સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણ)

“સિદ્ધિરનેકાન્તાત્ ॥ લોકાદ્ વર્ણક્રમઃ ॥ હ્યતે દૃશ્યે ॥ અરુણત્
કુમારપાલોદરાતીન્ ॥”
(—મુષ્ટિવ્યાકરણ)

‘જીવાજીવાલિગમસૂત્ર’ની વૃત્તિમાં દેશીનામમાલાનાં જે પ્રમાણે આખ્યાં છે તે કવિ ધનપાલ અને આં હેમચંદ્રસૂરિની ‘દેશીનામ-માલા’નાં નથી, એટલે માની શકાય એમ છે કે, આ પાઠ પણ વ્યાકરણની જેમ પોતાની જ ‘દેશીનામમાલા’ના આખ્યા છે.

વિમલસૂરિની સાધ્વી મીનાગણિ શિષ્યા નંદાગણિની, તેમની શિષ્યા લક્ષ્મીદેવતી હોય. (જૂઓ પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૬૮)

માતરના દેરાસરમાં સં ૧૨૬૮ની આર્યા પદ્મશ્રીની પ્રતિમા છે.

(—જૈનયુગ (નવું) વ૦ ૨, અંક : ૧)

આં મલ્લયગિરિ—

તેઓ વિક્રમની બારમી મહીની સમાપ્તિ સમયના સમર્થ અંધ-કાર હતા. આગમિકે રહસ્યના મદ્ય પ્રકાશક હતા. આ આચાર્યશ્રીના જીવન વિશે કોઈ માહિતી મળતી નથી. અંધારામાં દીવા જેવો એક માત્ર ઉલ્લેખ મળે છે કે, આં દેવચંદ્રસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ અને આં મલ્લયગિરિએ એકીસાથે સરસ્વતીની સાધના કરી હતી અને તેમની પાસેથી વરદાન મેળવ્યું હતું. આં મલ્લયગિરિએ સિદ્ધાંતોની સરળ ટીકા કરવાનું વરદાન માગ્યું હતું, અને દેવીએ ‘તથાસ્તુ’ કહ્યું હતું.

તે પછી તેમણે કીમતી સાહિત્યભંડાર રજૂ કર્યો. એ અંથોના નામ આ પ્રકારે છે—

૧. ભગવદ્ગુપ્ત શતક બીજાની વૃત્તિ.
 ૨. ભગવદ્ગુપ્ત શતક વીસમાની વૃત્તિ.
 ૩. રાયપમેણીગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૩૭૦૦).
 ૪. જીવાજીવાભિગમગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૧૩૦૦૦).
 ૫. પન્નવણ્ણગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૧૬૦૦૦).
 ૬. સૂરપણ્ણગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૬૦૦૦).
 ૭. ચંદ્રપણ્ણગુપ્ત-વૃત્તિ (અં ૦ : ૬૪૧૧).
 ૮. જ બુદ્ધીવપણ્ણગુપ્ત વૃત્તિ.
 ૯. નંદીસૂચ વૃત્તિ (અં ૦ : ૭૭૩૫).
 ૧૦. મહાકપ્પસૂચ-પેદિયાવૃત્તિ (અં ૦ : ૧૩૧૪).
- આ વૃત્તિ અધૂરી રહી છે. આં હેમકીર્તિએ તેને પૂરી કરી છે.
૧૧. વવહારગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૩૩૬૨૫).
 ૧૨. જોષ્ઠિકરંડય વૃત્તિ (અં ૦ : ૫૦૦૦).
 ૧૩. આવસ્સયગુપ્ત વૃત્તિ (અં ૦ : ૨૨૦૦૦).

માઈલ દૂર મહાર નામે ગામ છે.^૧ ત્યાં વીરનાગ નામે પોરવાલ શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને જિનદેવી નામે પત્ની હતી. એ કુટુંબ આં મુનિચંદ્રસૂરિને ગુરુ તરીકે માનતું હતું.

એક વખત જિનદેવીએ સ્વપ્નમાં પોતાના મુખમાં પેસતા ચંદ્રમાને જોયો ને તેણે સં ૧૧૪૩ના માઘ માસની વૃદ્ધિ ૬ ને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રમાં પૂર્ણચંદ્ર નામના બાળકને જન્મ આપ્યો.

એકવાર ભયંકર દુકાળ પડતાં શેઠ વીરનાગ મહાર છોડી લડુચ આવીને વસ્યો. ત્યાં આં મુનિચંદ્રસૂરિ પધાર્યા હતા. તેમના ઉપ-દેશથી ત્યાંના શ્રાવકોએ વીરનાગને બધી રીતે સહાય આપી. આઠ વર્ષનો પૂર્ણચંદ્ર પણ મસાલાની ફેરી કરવા લાગ્યો. તે ખાસ નિયત ઘરોમાં જતો હતો. ત્યાંથી તેને દ્રાક્ષ વગેરે ચીજો ખાવાને મળતી. અહીંના એક શેઠના ખાપના ઉદયથી ઘરમાંના સોનૈયા અને રૂપિયા કોલસા બની ગયા હતા. તે તેણે ઉકરડે નાખ્યા. એવામાં પૂર્ણચંદ્ર ફેરી કરતો કરતો તેને ઘેર ગયો અને ઉકરડે ધન પડેલું જોઈને તે શેઠને કહેવા લાગ્યો : ‘શેઠજી ! તમે આ ધન ઉકરડે કેમ નાખ્યું છે ?’ શેઠે પૂર્ણચંદ્રને ભાગ્યશાળી સમજી જણાવ્યું કે, ‘ભાઈ ! તું આ ધન વાંસની છાળમાં ભરી ભરીને મને આપ.’ સરળ બાળકે તે મુજબ ક્યું એટલે કોલસા સોનું-રૂપું બની ગયા. શેઠે પ્રસન્ન થઈ પૂર્ણચંદ્રને એક સોનામહોર ધનામમાં આપી.

આં મુનિચંદ્રસૂરિએ આ વૃત્તાંત જાણી વીરનાગને કહ્યું : ‘મહાનુભાવ ! લક્ષ્મી આ બાળકને વરવા ઈચ્છે છે, એવાં એનાં લક્ષણો છે. એ બાળક ભાગ્યશાળી છે. જો એ સાધુ થાય તો શાસનની ભારે ઉન્નતિ કરે. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રમાણે કહી તેની ખાસ પૂર્ણચંદ્રની માગણી કરી. શેઠે વિનીતભાવે જણાવ્યું, ‘ગુરુદેવ ! હું વૃદ્ધ થયો છું. તેની મા પણ વૃદ્ધ છે. અમારે આ એક જ પુત્ર છે. અમારું ભાવિ એના ઉપર જ છે.’ છતાં ‘ગુરુદેવની આ આજ્ઞા હું સહર્ષ

૧. મહાર ગામ અને મહાહડગચ્છના પરિચય માટે જુઓ

(પૃકં ૩૭, પૃ ૨૬૩)

તેઓ 'આવશ્યયમુત્ત'ની વૃત્તિમા ૮૦ સં હેમચ દ્રમૂરિને-
'તથા ચાહુ સુતિપુ ગુરુ' કહી ચળોધે છે

આ-ચાર્યશ્રાએ આ અથો ચ્યતા એક જ કામના રાખી હતી કે
'મને આ અથ યનાવવાથી જે લાભ થાય તે વડે જગતના તમા
છમે યોધિગીજને પામે, એમ હું ઈચ્છુ છું'

'આ અથ જ્યનાના ફગડપે માની એ જ અભિલાષા છે કે
મો છવો સમ્યક્ત્વ પામે, આત્મકચ્ચાણુ નાધે અને મોક્ષ મેળવે'

તેઓ આ પદિત લાવનાથી જ જગતને મોટો અથમ અ
આપી ગયા છે

આં ક્ષેમકીર્તિમૂરિ તેમના મલ્લય નામ અને માહિત્યની
મીઠાશને મિતાક્ષત્રીમા શ્રદ્ધાજિવિ અર્પતા કહે છે કે—

'આગમદુર્ગમપદસગયાદિતાપો વિઠાયતે ત્રિડુપામ્ ।

યદવચનચંદનરસૈ મટયગિરિ જા જયતિ ચદાર્પ ॥'

(અં ૧૩૩૨ના જેઠ મુદિ ૧૦ ને રવિવારે 'ક'પલાખ્ય'ની મોટી
ત્રીકા અં ૪૨૬૦૦)

(—જોન નવ્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૭૩-૭૪-૭૫—એક જ અંક)

આં ચ દ્રમૂરિ—તે નાગેદ્રમચના હતા તેમણે વિવિધ અથો
યના આ હતા અં ૧૧૮૦ મા ગચ સિદ્ધરાજના રાજ્યમા તેમણે
પાળુમા સોની નેમિચદના પોષાગમા પકિષમુત્તની વૃત્તિ (અં
૩૧૦૦) રચી હતી આ વૃત્તિને વિહારી ગીતાર્થ આચાર્યોએ શોધી હતી

(—પૂના, પ્રશસ્તિમંત્રક, અં નં ૧૧૫૫)

વિશેષ માટે જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૪)

આં મિદ્ધમેનમૂરિ—

ઉપકેશમચના મુનિ આધારણ કવિએ અં ૧૧૨૩ મા ધધુમા
'વિવાનવધિદ્ધા' રચી તે પછી તેઓ આં મિદ્ધમેનમૂરિ થયા

આં વાદિદેવમૂરિ—

શુજગતની ઉત્તરે આવેલા આમૂ પદારથી નૈમત્ય ખુલામા ૨૫

તથા આંબેજનદેવસૂરિ એમ વિવિધ નામોથી વિખ્યાત થયા.

આંબેજનદેવસૂરિએ પોતાની દ્રાઈને દીકરા આપી, તેનું નામ આંબેજી અંબેજનભાલા રાખ્યું. આંબેજનદેવસૂરિના કુટુંબમાંથી માતા, પિતા, ભાઈ વિજય, અને જેન સરસ્વતીએ તેમજ વિમલચંદ્ર વગેરેએ તે પહેલેથી દીકરા આંગીકાર કરી હતી.

શેઠ ઉદયને ધોળકામાં શ્રીસ્ત્રીમંધરસ્વામીની પ્રતિમા ભરાવી. તેની અંજનશલાકા કરવા માટે અકુમ તપ કરી શામ્ભવદેવીને પૂછ્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે, 'આંબેજનદેવસૂરિ યુગપ્રધાન છે. તેમના હાથે આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવજે, આંબેજનદેવસૂરિએ તે શેઠની વિનંતિથી ધોળકામાં આવીને સં. ૧૧૭૫માં તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી, જે સ્થાન 'ઉદાવસહી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.'

આ આચાર્યશ્રીએ નાગોર તરફ વિહાર કર્યો. તેઓ સપરિવાર આખૂલીર્થમાં પધાર્યા. પહાડ ઉપર ચડતાં રસ્તામાં મહેતા અંબા-પ્રસાદને સાપ કરડ્યો હતો, પણ આચાર્યશ્રીના પાદપક્ષાલન કરેલા પાણીથી તેનું તે ઝેર ઊતરી ગયું. સૌએ આનંદપૂર્વક ઉપર જઈને ભં. ૧૧૭૫માં તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી.

અહીં અંબિકાદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું કે, 'શુરુદેવનું આયુષ્ય માત્ર ૮ મહિના બાકી છે. તે તમે પાછા ફરો અને પાટણ પધારો.' આથી આચાર્યશ્રી વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા. અને આંબેજનદેવસૂરિએ સં. ૧૧૭૬ના કાર્તિક વદિ પના દિવસે પાટણમાં વિધિપૂર્વક અનશન આદરી સ્વર્ગવાસ કર્યો.

આ દરમિયાન ભાગવતદર્શનનો ઉદ્દેશ્ય વિદ્વાન દેવભોધિ પાટણમાં આવ્યો. તે વાદમસ્ત હતો. તેણે રાજસભાના દરવાજે પાટિયું લટકાવી તેમાં નીચેનો શ્લોક લખ્યો—

‘एक-द्वि-त्रि-चतुः-पञ्च-षण्मेनकमनेन काः ? ।

देवत्रोषे मयि क्रुद्धे षण्मेनकमनेन कः ? ॥’

૧ મંત્રી બાહડે ધોળકામાં ઉદાવસહીના સ્થાને 'ઉદયનાવહાર'ની સ્થાપના કરી હતી.

સ્વીકારુ છું' શામનની ઉન્નતિ માટે હું પુત્રવાત્સલ્યનો ભોગ આપુ છું'

આચાર્યશ્રીએ પૂર્ણચંદ્રના માળાપની ગત મેળવી મં ૧૧૫૨ મા તને દીક્ષા આપી તેનું નામ મુનિ રામચંદ્ર રાખ્યું

શ્રીમદે પણ શ્રેષ્ઠ વીઘ્નાગ અને જિનદેવી આનંદથી ભવનશુભે અને નિશ્ચિતપણે ધર્મ-જ્ઞાન કરી ગઈ એવી વ્યવસ્થા કરી દીધી

મુનિ રામચંદ્રે વ્યાકરણ, માહિત્ય, ન્યાય અને મિદ્ધાતત્ત્વ જ્ઞાન મેળવ્યું તેમણે થોડા મમયમા ૪ વાદગદ્યિત કેળવી લીધી એ શક્તિથી તેમણે ધોળમમા શિવગુપ્ત બ્રાહ્મણને, માચોરમા કાશ્મીર સાગર (કિરપુર)ને, નાગોન્મા દિગ્ગજ શુભદ્રને, ચિત્તોડમા શિવ ભૂતિ ભાગવતને, વસુભૂતિ મીમામકને, ગાદિયગમા ગંગાધરને, ધારામા ધરણીધરને, પુઝગિપ્પીમા પદ્માકરને, ભરૂચમા કૃષ્ણ બ્રાહ્મણને, નવવગમા ધીમારને તથા તહનગરમા ગેડુઆ વશ્વધારીને હરાડી વાદી તરીકેની નામના મેળવી

એ મમયે જ્યાનનામા વિદ્વાનો વાંધી મુનિ રામચંદ્ર, મહાપટિત વિમલચંદ્ર, બુદ્ધિશાળી હરિચંદ્ર, ૫૦ નોમચંદ્ર, દુલ્લભગુપ્ત પાર્શ્વચંદ્ર, વિદ્વાન્ શાતિચંદ્ર (શાતિકગ્ગ) અને નવચંદ્ર આગયાં અગ્રોકચંદ્ર પ્રાણ એ દરેકમા પચ્ચપ્ ગાઠ પ્રેમ હોતો

આ કથનનો વિશાગ અર્થ એ થાય છે કે, ૫૦ રામચંદ્ર તે વડગચંદ્રના આં વાદી દેવસૂરિ, ૫૦ વિમલચંદ્ર તે ઉપાધ્યાય વિમલ ચંદ્ર ગણિ હરિચંદ્ર તે વડગચંદ્રના આં હરિચંદ્ર (મં ૧૦૨૨૩મા ચંદ્રપદ્મચરિત્રના કર્તા), ૫૦ રામચંદ્ર તે કં ૨૦ આં હેમચંદ્ર સૂરિ, ૫૦ પાર્શ્વચંદ્ર તે સંજગચંદ્રના આં ચંદ્રસૂરિ, ૫૦ શાતિચંદ્ર તે પિ પલકગચંદ્રના પક આં શાતિચંદ્ર અને અગ્રોચંદ્ર તે મુવિહિત શાખાના આં અગ્રોચંદ્રસૂરિ એ ગૌ મનમત્લીન વિદ્વાન મુનિવંદે હતા, જેઓ આપમઆપમમા અન્યત પ્રેમભાવનો વર્નાવ ગણતા

શુરુમહાનજે મં ૧૧૭/ તપો(મહા)મામ મુદ્ધિ ૧૦ ના રાજ મહામાત્ય આશુક પોરવાડની વિનિયતી ૫૦ રામચંદ્રને આચાર્ય પદ આપ્યું, જેઓ આં દેવમૂર્તિ, દેવાચાર્ય, આં દેવચંદ્રસૂરિ

તથા આં વાદિદેવસૂરિ ઓગ વિવિધ નામોથી વિખ્યાત થયા.

આં દેવસૂરિએ પોતાની ક્ષાંતિ દીક્ષા આપી, તેનું નામ સાંધ્યંદનખાલા રાખ્યું. આં દેવસૂરિના કુટુંબમાંથી માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, અને એન સરસ્વતીએ તેમજ વિમલચંદ્ર વગેરેએ તે પદ લેથી દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી.

શેઠ ઉદયને ધોળકામાં શ્રીગ્રીમંધરસ્વામીની પ્રતિમા લાવવી તેની અંજનશલાકા કરવા માટે અહૂમ તપ કરી શાસનદેવીને પૂછ્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે, 'આં દેવસૂરિ યુગપ્રધાન છે. તેમના હાથે અંજન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવજે, આં દેવસૂરિએ તે શેઠની વિનંતિથી ધોળકામાં આવીને સં ૧૧૭૫માં તે પ્રતિમાની અંજનશલાકા અંજન પ્રતિષ્ઠા કરી, જે સ્થાન 'ઉદાવસહી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.'

આ આચાર્યશ્રીએ નાગોર તરફ વિહાર કર્યો. તેઓ સપરિવાર આશ્રૂતીર્થમાં પધાર્યા. પહાડ ઉપર ચડતાં રસ્તામાં મહેતા અંજન પ્રસાદને સાપ કરડ્યો હતો, પણ આચાર્યશ્રીના પાદપદ્માલન કરેલ પાણીથી તેનું તે ઝેર ઊતરી ગયું. સૌએ આનંદપૂર્વક ઉપર જઈને ભંડારમાં જઈને પાદપદ્માલન કરી.

અહીં અંખિકાદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું કે 'ગુરુદેવનું આયુષ્ય માત્ર ૮ મહિના બાકી છે. તે તમે પાછા ફરે અને પાટણ પધારો.' આથી આચાર્યશ્રી વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા અને આં સુનિચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૭૮ના કાર્તિક વદિ પના દિવસે પાટણમાં વિધિપૂર્વક અનશન આદરી સ્વર્ગવાસ કર્યો.

આ દરમિયાન ભાગવતદર્શનનો ઉદ્ભવ વિદ્વાન દેવબોધિ પાટણમાં આવ્યો. તે વાદમસ્ત હતો. તેણે રાજસભાના દરવાજે પાટણ લટકાવી તેમાં નીચેનો શ્લોક લખ્યો—

‘એક-દ્વિ-ત્રિ-ચતુઃ-પચ્ચ-ષળમેનકમનેન કાઃ ? ।

દેવબોધે મયિ ક્રુદ્ધે પળમેનકમનેન કઃ ? ॥’

૧ મંત્રી બાહડે ધોળકામાં ઉદાવસહીના સ્થાને 'ઉદયનાવહાર'ની સ્થાપના કરી હતી.

૭ મહિના પમાજ થઈ ગયા પણ કોઈ વિદ્વાન જોની સાથે વાદ કરવા તૈયાર થયો નહીં, રાજા સિદ્ધરાજ મુજાયો મત્રાં અમા પ્રસાદે ગજવીને સૂચવ્યું કે, ‘આ શ્લોકનો પરમાર્થ આ દેવસૂરિ બતાવી શકશે’

આં દેવસૂરિ પાસે રાજાનાં વિનંતિ આવી ત્યારે આચાર્યશ્રીએ આ શ્લોકનો અર્થ આ રીતે કહી બતાવ્યો—

આર્વાક, વૈશેષિક, નૈયાયિક, સામ્ય, પ્રભાકર અને મીમાંસક એમ ઘણા દર્શનો છે તેમાંના કોઈ એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, કોઈ પ્રત્યક્ષ સાથે અનુમાન એમ બે પ્રમાણ, કોઈ આગમ સાથે ત્રણ પ્રમાણ, કોઈ ઉપમાન સાથે ચાર પ્રમાણ, કોઈ અર્થાપત્તિ જિભેરીને પાંચ પ્રમાણ અને કોઈ પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ તથા અભાવ એમ છ પ્રમાણ મળે છે માત્ર હું દેવજોધિ સુદુ તેા દર્શને કે ઘણા દર્શનોમાંથી એક પણ ન રહે

આ ખુલાસાથી દેવજોધિને આશ્ચર્ય સાથે ખુશી થઈ અને રાજા વીને પરમ આનંદ થયો

આ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી થેઠ થાહડે પાટણમાં દેરાસર બધાવી ભં મહાવીરજ્વામીનુ તેજસ્વી બિંબ ભરાવ્યું અને આચાર્યશ્રીએ સં ૧૧૭૮માં તેની અજનશવાકા તથા પ્રતિષ્ઠા કરી

આચાર્યશ્રી વિહાર કહી નાગોજ ગયા, ત્યારે ત્યાના રાજા અણ્ણેરાજ ચૌહાણ (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૭૩) તથા મસ્તવાદી દેવ જોધિએ આચાર્યશ્રીનુ ભાવભીનુ સ્વાગત કર્યું હતું આચાર્યશ્રી પાટણ આવી ગયા ત્યારે રાજા સિદ્ધરાજે શાકભગી પર હંબો કરી ત્યા પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી હતી

આચાર્યશ્રીએ પાટણમાં ચતુર્માસ ગાળ્યું અને બીજે વર્ષે કર્ણાવતીમાં સિદ્ધ શ્રાવકના ઉપાધ્યયમાં ચતુર્માસ વોતાવ્યું કર્ણાટકના રાજાના ગુરુ દિગ્ગજરાચાર્ય વાદી કુસુદયદ્રનુ પણ તે વર્ષે ચતુર્માસ કર્ણાવતીમાં હતું તેને આં દેવસૂરિ સાથે વાદ કરવાનું મન થયું તેણે એક દિવસે વાચાલ ચારણોને શિખવાડીને આં દેવસૂરિ પાસે મોકલ્યા

એક વાર વાલી કુમુદચંદ્રે એક વૃદ્ધ સ્ત્રીવાળી સાધ્વી સરસ્વતી-
શ્રીની ઘણી કદરૂપના કરી. સાધ્વીજીએ આં દેવસૂરિ પાસે આવી
એ વૃત્તાંત જણાવ્યો. અને સાથેસાથ ઉત્તેજક વાણીમાં જણાવ્યું કે,
'મોટા મહારાજે તમને આચાર્ય બનાવ્યા તે અમારી વિડંબના
જેવા માટે જ કે ? તમારી વિદ્વત્તા શું કામ આવશે ? તમારી
મોટાઈ શું કામની ? શત્રુને ન જિતાય તો હથિયાર શા કામનાં ?
અક્ષમ્ય પરાભવ વધતો જાય એવી સમતા શા કામની ? અનાજ
સુકાઈ જાય એવી સમતા શા કામની ? એને એની દુષ્ટતાનું ફળ
જ્યારે મળશે ત્યારે મળશે પણ તમારો આશ્રિત સંઘ તો તમારા
આ સમભાવથી પતન પામશે.'

આચાર્યશ્રીએ ખૂબ શાંતિ અને ધીરજથી આ બધું સાંભળ્યું.
સાધ્વીજીને શાંત કરી ઉપાશ્રયે મોકલ્યાં અને પાટણના સંઘને પં
માણેકચંદ્ર પાસે પત્ર લખાવી જણાવ્યું કે, 'અહીં દિગંબર વાલી છે.
તે વાદ કરવા ઇચ્છે છે. અમારો વિચાર છે કે તેની સાથે પાટણમાં
શાસ્ત્રાર્થ કરવો. આ માટે અમારે પાટણ આવવાનું છે વગેરે વગેરે.'
એપિયો કર્ણાવતીથી નવ કલાકમાં પાટણ પહોંચ્યો અને શ્રીસંઘને
તે પત્ર આપ્યો.

પાટણના સંઘે આચાર્યશ્રીને તરત જણાવ્યું કે, 'આપ જલદી
પાટણ પધારો. સંઘની રક્ષા તથા મહત્તા આપના જ હાથમાં છે.
આપ સિદ્ધરાજની સભામાં જ શાસ્ત્રાર્થ કરો. અમે સૌ આપને
વિજય જોવાને ઉત્સુક છીએ. સંઘમાં ૩૦૭ શ્રાવકોએ નક્કી કર્યું
છે કે, "એ શાસ્ત્રાર્થ ચાલે ત્યાં સુધી આપના વિજય માટે અમે
સૌ આયંબિલનું તપ કરીશું."

આં દેવસૂરિએ વાલી કુમુદચંદ્રને જણાવ્યું કે, 'હું પાટણ જઈ
છું. તમે પણ પાટણ આવો. ત્યાં રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ થશે.'

આં દેવસૂરિએ પાટણ તરફ વિહાર કર્યો. માર્ગમાં ઘણા સારા
શકુનો થયા. તેઓ પાટણ જઈને રાજને મળ્યા.

દિગંબરોઆચાર્ય કુમુદચંદ્રે પણ પાટણ તરફ વિહાર કર્યો. તેમણે

અશુભ શુક્રનોને પણ શુભ માની પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે ખજાનાના મંત્રી ગાંગિલ નાગર, શાસ્ત્રાર્થ સલાના ત્રણ કેશવ વગેરે રાખ્યો, અને નવા દર્શનવાળાઓને મળીને ધન અપાવી પોતાના પક્ષમાં લીધા.

શેઠ થાહડ અને શેઠ નાગદેવ મોઢે આં દેવસૂરિને ઉપરની યતના જણાવીને વિનંતિ કરી કે, ‘અમારું ધન ધર્મની રક્ષા માટે જ છે તો આપણે ધનથી કામ લેવું જોઈએ.

આચાર્યશ્રીએ હસીને ઉત્તર આપ્યો કે, ‘મહાનુભાવો ! ધનથી વેળ્યને ખરીદવો, એની કોઈ કીમત નથી. એવો વિજય અને પરાજય એક જ સરખાં છે. વિજય તો વિદ્યાથી જ મળવો જોઈએ. ખીણ ખટખટની જરૂર નથી. દેવશુરની કૃપાથી સૌ સારાં વાનાં થશે, ૧મારે કોઈએ આ રસ્તે દ્રવ્યવ્યય કરવો નહીં.’

દિગંબરાચાર્યે પોતાની પત્રિકા સ્થાને સ્થાને ચોડાવી અને યતિ-મોના વીશ ઉપાશ્રયોમાં વાજતેગાજતે જલ-તૃણ મુકાવ્યાં. શેઠ થાહડે ૧જસભાના હરવાળે લટકતી પત્રિકા ફાડીને ફેંકી દીધી.

રાજા સિદ્ધરાજે કવિચકવર્તી શ્રીપાલ મારફત આ વૃત્તાંત જાણ્યો. રાજાના હુકમથી મંત્રી ગાંગિલ અને તે પછી તેનો ભાઈ પ્રતિજ્ઞાત્ર લખાવવા ગયા પણ આચાર્યશ્રીએ તેમને ફૂટેલા બાણી કંઈ જવાખ ન આપ્યો, એટલે રાજાએ પાંચ વિજયસેનને મોકલીને નિનું પ્રતિજ્ઞાપત્ર લખાવ્યું.

રાજમાતા મયણુદલદેવીને પિયરના કારણે દિગંબર આચાર્ય રફ પક્ષપાત હતો એટલે આં હેમચંદ્રસૂરિ તેમને રાજમહેલમાં જ્યાં તેમણે જણાવ્યું કે, ‘માતાજી ! રાજસભામાં શાસ્ત્રાર્થ યશે માં દિગંબરો એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ કામો બંધ છે. જ્યારે શ્વેતાંબરો એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ નકામો જતો નથી.’

રાજમાતાને પણ તપાસ કર્યા પછી નક્કી થયું કે આં હેમચંદ્ર-વાંત સાચી છે એટલે તેમણે દિગંબરો તરફનો પક્ષપાત છોડી દીધો.

આ તરફ આં દેવસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્યોએ અને પંડિતોએ બુદ્ધા બુદ્ધા દિગંબરાચાર્ય પાસે જઈ જાણી લીધું કે, દિગંબરાચાર્ય સિદ્ધાંતમાં ખૂબ કુશળ નથી.

રાજાએ શાસ્ત્રાર્થ માટે સં ૧૧૮૧ (સં ૧૧૮૨)ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ નો દિવસ નક્કી કર્યો.

તે દિવસે સૌ રાજસભામાં આવવા લાગ્યા. દિગંબરાચાર્ય તરફથી કુસુદયંદ્ર તથા ત્રણ કેશવ પંડિતો આવ્યા. શ્વેતાંબરો તરફથી આં વાદિદેવસૂરિ, આં હેમચંદ્ર, આં યશોભદ્ર, આં જયસિંહ, કવિચકવર્તી શ્રીપાલ, કેરવરાજ અને ભાનુચંદ્ર (ભાભૂ) વગેરે આવ્યા. રાજસભાના સભાસદો મહર્ષિ, ઉત્સાહ, સાગર અને રામ વગેરે વિદ્વાનો આવ્યા.

હજી શાસ્ત્રાર્થનો સમય થયો નહોતો. તેથી થોડા સમય માટે વિદ્વાનોને યોગ્ય એવી શબ્દાર્થની ગમ્મત ચાલી.

આં કુસુદયંદ્ર—પીતં તક્રમ્ ? છાશ પીધી ને ?

આં હેમચંદ્ર—આપ અમૃત્ય કેમ બોલો છો ? વૃદ્ધ છો એટલે ? તક્રં તુ શ્વેતં ભવતિ ન તુ પીતમ્ ।-છાશ તો ધોળી હોય છે પીળી હોતી નથી, સમન્થા ને ?

આં કુસુદયંદ્ર—તું હજી બાળક છે. તારી સાથે વાદ શો કરવો ?

આં હેમચંદ્ર—બાળક કેાણુ છે ? જેને લંગોટી પણ ન હોય તે. આપ જુઓ છો કે મેં તો કપડાં પહેર્યાં છે.

આં કુસુદયંદ્ર—શ્વેતાંબરોએ આ રણાંગણમાંથી સત્વર પલાયન કરવું એ જ ઉચિત માર્ગ છે.

આં દેવસૂરિ—આ શાસ્ત્રાર્થ છે. જ્યાં શાસ્ત્રની કીમત છે, ત્યાં શસ્ત્રો સન્નિવવામાં આવે અને રણાંગણ બને તો તેઓ જે ‘શીઘ્ર પલાયન’ કરવાનું કહે છે તેમણે જ નાસી જવું ઉચિત છે.

રાજા જયસિંહ—હવે શાસ્ત્રાર્થ શરૂ કરો—

દિગંબરોએ લખાવ્યું કે આં કુસુદયંદ્રનો આ મત છે—

‘ કેવલિ હ્રો ન મુંજઈ ચીવરસહિયસ્સ નથિ નિવ્વાણં ।

હત્થી હુઆ ન સિજ્જઈ મયમેયં કુમુદચંદસ્સ ॥’

—કેવળજ્ઞાનવાળો આહાર ન કરે, વસ્ત્રધારી મનુષ્ય મોક્ષે જાય નહીં અને સ્ત્રી મોક્ષને સાધી ન શકે.

સ્વેતાંબરોએ લખાવ્યું કે, આં દેવસૂરિનો મત છે કે—

‘ કેવલિ હ્રો વિ મુંજઈ ચીવરસહિયસ્સ અથિ નિવ્વાણં ।

હત્થી હુઆ વિ સિજ્જઈ મયમેયં દેવસૂરીણં ॥’

—કેવળજ્ઞાનવાળો પણ આહાર કરે, વસ્ત્રધારી પણ મોક્ષે જાય અને સ્ત્રી પણ મોક્ષને સાધી શકે.

ખંનેનું પ્રતિજ્ઞાપત્ર આ પ્રમાણે હતું :—

આ શાસ્ત્રમાં જે દિગંબર હારે તો તે પાટણ છોડીને ચાલ્યા જાય. સ્વેતાંબર હારે તો તે સ્વેતાંબર ધર્મ છોડી દિગંબર ખની જાય અને સ્વેતાંબર ધર્મ હાર્યા પછી અહીં રહે નહીં.

આ હાર જીતમાં એ પણ સુદો હતો કે, વાદી કુમુદચંદ્રને શુભ-શતમાં વિવેકી વિદ્વાનો છે, રાજા સિદ્ધરાજ ચક્રવર્તી છે, પાટણ નર-સમુદ્ર છે વગેરે બિરુદ અંકિત શબ્દો પણ ખટકતા હતા. તે ત્રણેને ખોટા ઠરાવવા હતા. (—પ્રખંધાવલી)

આં કુમુદચંદ્રે મંગલાચરણ કર્યું કે—

મ્વયોત્પુતિમાત્તનોતિ સવિતા જીર્ણોર્ણનામાલય-

ષ્ટાયમામથયતે શરી મશક્તામાયાન્તિ યત્રાદ્રયઃ ।

દૃશ્યં વર્ણયતો. નમસ્તવ યશો જાતં સ્મૃતેર્ગોચરં

તદ્ યસ્મિન્ અમરાયતે નરપતે ! વાચસ્તતો મુદ્રિતાઃ ॥

—દૂંકામાં હે રાજન ! તારા યશના મુકાબલામાં આ અનંત આકાશ પણ ભમરા જેવું દીસે છે, આથી વધુ કહેવાને મારી જીભ ચાલતી નથી.

ત્રોતાએ સમજી ગયા કે, આ શાસ્ત્રાર્થમાં વાદી કુમુદચંદ્રની જીભ નહીં ચાલે.

આં દેવસૂરિએ મંગલાચરણ કર્યું કે—

નારીણાં વિદધાતિ નિર્વૃત્તિપદં શ્વેતામ્બરપ્રોન્મિષ્ણ-

કીર્તિસ્ફાતિમનોહરં નયપથપ્રસ્તારમઙ્ગીગૃહમ્ ।

યસ્મિન્ કેવલિનો ન નિર્જિતપરોત્તેકાઃ સદા દન્તિનો

રાજ્યં તજ્જિનશાસનં ચ ભવતઃ ચૌલુક્ય ! જીયાચ્ચિરમ્ ॥

—હે ચૌલુક્યરાજ ! સ્ત્રીઓને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિનું વિધાન કરનારા શ્વેતાંબરોથી વિકસિત અને સ્ફુરાયમાન કીર્તિ વડે જે મનોહર લાગે છે. વળી, નયમાર્ગના વિવિધ પ્રકારો અને ભંગો જેમાં દર્શાવ્યા છે અને બીજાઓ—પરવાદીઓના ગર્વનો સદા પરાજય કરનારા હાથીઓ જેવા કેવળજ્ઞાનીઓ જેમાં છે, એવું તારું રાજ્ય અને જિનેશ્વર ભગવંતોનું શાસન ચિરકાળ જય પામે.

શ્રોતાઓ સમજી ગયા કે, આ મંગલાચરણ જ શ્વેતાંબરોનો વિજય બતાવે છે.

વાદી કુમુદચંદ્રે સ્વપક્ષ રજૂ કર્યો કે, સ્ત્રી જૂઠઠ, સાહસ, કપટ, તુચ્છતા વગેરેનું ઘર છે, તેથી મોક્ષ માટે તે સર્વથા અયોગ્ય છે.

આં દેવસૂરિએ સિદ્ધ કર્યું કે, સ્ત્રી એક મહાન્ સત્ત્વવાળી શક્તિ છે. તીર્થંકરોની માતા, રાજમાતા મયણુદલદેવી, સીતા, સુલદ્રા, રાજમતી, અનસૂયા વગેરે દેવી સ્વરૂપ નારીઓ સાત્ત્વિકતાનાં પ્રતીકો છે. એટલે કે, સ્ત્રી પણ પોતાના સત્ત્વથી મોક્ષે જવાને યોગ્ય છે. આમાં પ્રથમ ૫૦૦ પ્રશ્નો અને તેના ૫૦૦ ઉત્તરો થયા, તેમાં ૨૫ દિવસ વીતી ગયા.

તે પછી આચાર્યશ્રીએ વાદિવેતાલ આં શાંતિસૂરિની ‘ઉત્તર-જન્યણુ’ની પાઠ્યવૃત્તિના આધારે સ્ત્રી-મુક્તિ અંગે અનેક વિકલ્પોનો ઉપન્યાસ કર્યો. વાદી કુમુદચંદ્ર આ વસ્તુને બરાબર ધારી શક્યા નહીં એટલે આચાર્યશ્રીએ એ વાદ ત્રણ વાર કહી સંભળાવ્યો.

આં કુમુદચંદ્રે જણાવ્યું કે, ‘આ વાદને વસ્ત્ર પર લખી લો.’

શાસ્ત્રાર્થસંભાના પંડિત મહર્ષિએ બહાર કર્યું કે, ‘વાદી વાદને લખવાનું કહે છે, એટલે મૌખિક વાદ સમાપ્ત થાય છે. મૌખિક વાદમાં

દિગંબર હારી ગયા અને જ્વેતાંબર છૂટ્યા છે. હવે લેખિત વાદ શરૂ થાય છે. ’

રાજની આજ્ઞાથી પં૦ કેશવે આ૦ દેવસૂરિના વાદને લખી લીધો. વાદી કુમુદચંદ્રે તે વાંચ્યો. તેમાં વપરાયેલ કોટાકોટિ શબ્દ ઉપર તેમણે વાંધો ઉઠાવ્યો.

આ સમયે રાજવીની સૂચનાથી રાજ્યના પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણજ્ઞાતા પં૦ ડાકલ કાયસ્થે પાણિનીય તેમજ શાકટાયન વ્યાકરણનાં ટાપટીપ સૂત્રથી નિર્ણય આપ્યો કે, કોટાકોટિ, કોટીકોટિ અને કોટિકોટિ એ ત્રણે શબ્દો વ્યાકરણસિદ્ધ અને શુદ્ધ છે.

વાદી કુમુદચંદ્રે પોતાનો પરાજય અનુભવ્યો એટલે હવે મંત્ર-તંત્રનું શરણ લીધું, પણ તેમાંયે તેમને કોરી નિષ્ફળતા જ મળી. બસ, આ૦ કુમુદચંદ્રને કહેવું પડ્યું, ‘દેવાચાર્ય’ મહાન છે, તેઓ મહાવાદી છે.’

સભામાં તરત જ ગર્જારવ થયો કે, ‘આ૦ વાદી દેવસૂરિનો વિજય થયો છે.’

રાજવીએ તેમને વાદીન્દ્રનું બિરુદ આપ્યું અને વિજયપત્ર લખી આપ્યો.

આચાર્યશ્રીએ રાજવીને જણાવ્યું કે, ‘આ શાસ્ત્રીય વાદ છે. તેથી હું આશા રાખું છું કે, હારનારનો કોઈએ તિરસ્કાર કરવો જોઈએ નહીં.’

રાજાએ તેમની આ વિવેકી માગણીને કબૂલ રાખી.

આ૦ કુમુદચંદ્ર રાજસભાના પાછલા દરવાજેથી ચાલ્યા ગયા.¹

૧. આ૦ કુમુદચંદ્ર વિક્રમની બારમી સદીના સમયે દિગંબર આચાર્ય હતા. તેમણે દિગંબર સંધને અનેક વિદ્યા શિષ્યો આપ્યા હતા. દિગંબરાચાર્ય કુંદકુંદાચાર્યના ‘પ્રત્યયનસાર’ની તાત્પર્યવૃત્તિ રચનાર આ૦ જયસેન પણ તેમના જ વિદ્યાર્થી હતા તે પોતાની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે—

“અજ્ઞાનતમાસા લિપ્તો માર્ગઃ રત્નત્રયાત્મકઃ ।

તત્પ્રવાશસમર્પાય નમોઽસ્તુ કુમુદેન્દવે ॥૧૧॥”

આજે પાટણમાંથી જ નહીં પણ ગુજરાતભરમાંથી દિગંબરોનો પસંદગાને માટે ભાગી ગયો.

यदि नाम कुमुदचन्द्रं नाजेष्यद् देवसूरिरहिमरुचिः ।

कटिपरिधानमघास्यत् कतमः श्रेताम्बरो जगति ? ॥

—સૂર્ય જેવા તેજસ્વી આં દેવસૂરિએ કુમુદચંદ્ર ઉપર વિજય ન મેળવ્યો હોત તો જગતમાં કયો શ્વેતાંબર કટીપરિધાન કરત અર્થાત્ બધાને દિગંબર બનવું પડત. (પ્રભાવકચરિત્ર)

જૈનોએ વાજતેગાજતે વિજયોત્સવ મનાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ એક ગુજરાતી પંડિતના વિજયમાં ગુજરાતનો વિજય માની હતો, એવા આનંદનું એને ગૌરવ હતું. તેથી તે આં દેવસૂરિ હાથનો ટેકો ઝીલીને તેમની સાથે ચાલતો હતો. શેઠ થાહડે વિજયની ખુશીમાં ભાટ-ચારણ અને માંગણોને ત્રણ લાખ રૂપિયા દાન કર્યું. સૌ રાજસભામાંથી વાજતેગાજતે નીકળીને શેઠ થાહડે દેરાસરમાં ભં મહાવીરનાં દર્શન કરી આચાર્યશ્રીને ઉપાશ્રયે લઈ ગયા.

રાજાએ આ વિજયના ઉપલક્ષમાં આચાર્યશ્રીને છાલા વગેરે ૧૨ ગામ તથા એક લાખ દ્રવ્ય આપ્યું પણ આચાર્યશ્રી નિઃસ્પૃહ સાધુ હતા. તેમણે એ દાન સ્વીકાર્યું નહીં.

વાદીન્દ્ર દેવસૂરિ તુષ્ટિદાન લેતા નથી એ જાણી રાજાએ રકમમાંથી પાટણમાં ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું, તથા ભં વ્રત દેવની ૮૫ આંગળાંબી પિત્તલની ભવ્ય પ્રતિમા ભરાવી અને સં ૧૧૮૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ના દિવસે ચારે કુલના આચાર્યોને મેળવ આં દેવસૂરિના હાથે તે દેરાસરમાં તેની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ સ્થાન ‘રાજવિહાર’ નામથી ખ્યાતિ પામ્યું.

આ વિજયના ઉપલક્ષમાં રાજા સિદ્ધરાજની પ્રેરણાથી મંત્ર આલિંગે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્સુખ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

આં વાદિદેવસૂરિએ સં ૧૧૭૫માં ધોળકામાં ઉદાવસહીની સં ૧૧૭૬માં પાટણમાં શેઠ થાહડના જિનચૈત્યની અને સં ૧૧૮૩માં પાટણના રાજવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં ૧૧૮૮માં સિદ્ધપુરમાં રુ

દિગંબર હારી ગયા અને શ્વેતાંબર છુટ્યા છે હવે લેખિત વાદ શરૂ થાય છે ,

ગજની આજ્ઞાથી ૫૦ કેશવે આં દેવસૂરિના વાદને લખી લીધેા વાદી કુમુદચંદ્રે તે વાંચ્યો તેમા વપરાયેલ કોટાકોટિ શબ્દ ઉપર તેમણે વાધો ઉઠાવ્યો

આ સમયે રાજવીની સૂત્રનાથી રાજ્યના પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણજ્ઞાતા ૫૦ કાકલ કાયસ્થે પાણિનીય તેમજ શાકળાયન વ્યાકરણના ટાપટીપ સૂત્રથી નિર્ણય આપ્યો કે, કોટાકોટિ, કોટીકોટિ અને કોટિકોટિ એ ત્રણે શબ્દો વ્યાકરણસિદ્ધ અને શુદ્ધ છે

વાદી કુમુદચંદ્રે પોતાનો પરાજય અનુભવ્યો એટલે હવે મન-તત્રતુ શરણ લીધુ, પણ તેમાયે તેમને કોરી નિષ્ફળતા જ મળી બસ, આં કુમુદચંદ્રને ઠહેલુ પડ્યુ, ‘દેવાચાર્ય’ મહાન છે, તેઓ મહાવાદી છે ,

સલામા તરત જ ગર્જારવ થયો કે, ‘આં વાદી દેવસૂરિનો વિજય થયો છે ,

ગજવીએ તેમને વાદીન્દ્રનુ બિરુદ આપ્યુ અને વિજયપત્ર લખી આપ્યો

આચાર્યશ્રીએ રાજવીને જણાવ્યુ કે, ‘આ શાસ્ત્રીય વાદ ત્રીજી હુ આશા રાખુ છુ કે, હારનારનો કોઈએ તિરસ્કાર કર્યો નેઈએ નહીં ,

રાજ્યએ તેમની આ વિરેકી માગલીને કબૂલ રાખી

આં કુમુદચંદ્ર રાજસલામા પાછવા હરવાગેથી આપ્યા ગયા !

૧ આં કુમુદચંદ્ર (વિક્રમની બારમી સજીના સમય) દિગંબર આચાર્ય દના તેમજ દિગંબર સમને અનેક વિદ્યા સિધ્ધે આપ્યા હતા દિગંબર આચાર્ય કુમુદચંદ્રના પ્રચલનસારની તાત્પર્યશક્તિ રચનાર આં જયસેન પણ તેમના જ વિદ્યાર્થી દના તે પોતાની પ્રકરિમાં જણાવે છે કે—

અજાનમતા તિષ્ઠો માગ દત્તવચાસનમ્ ।

છત્રધાનમમર્ચય મમોન્દુ કુમુદચંદ્રે ૧૧૩

આજે પાટણમાંથી જ નહીં પણ ગુજરાતભરમાંથી દિગંબરોનો પગ સદાને માટે ઊખડી ગયો.

યદિ નામ કુમુદચન્દ્રં નાજેપ્યદ્ દેવસૂરિરિહિમરુચિઃ ।

કટિપરિધાનમધાસ્યત્ કતમઃ શ્વેતામ્બરો જગતિ ? ॥

—સૂર્ય જેવા તેજસ્વી આં દેવસૂરિએ કુમુદચન્દ્ર ઉપર વિજય ન મેળવ્યો હોત તો જગતમાં કયો શ્વેતાંબર કટીપરિધાન કરત ? અર્થાત્ બધાને દિગંબર બનવું પડત. (પ્રભાવકચરિત્ર)

જેનોએ વાજતેગાજતે વિજયોત્સવ મનાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ એક ગુજરાતી પંડિતના વિજયમાં ગુજરાતનો વિજય માનતો હતો, એવા આનંદનું એને ગૌરવ હતું. તેથી તે આં દેવસૂરિના હાથનો ટેકો ઝીલીને તેમની સાથે ચાલતો હતો. શેઠ થાહડે આ વિજયની ખુશીમાં ભાટ-ચારણ અને માંગણોને ત્રણ લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું. સૌ રાજસભામાંથી વાજતેગાજતે નીકળીને શેઠ થાહડના દેરાસરમાં ભં મહાવીરનાં દર્શન કરી આચાર્યશ્રીને ઉપાશ્રયે લઈ ગયા.

રાજાએ આ વિજયના ઉપલક્ષમાં આચાર્યશ્રીને છાલા વગેરે ૧૨ ગામ તથા એક લાખ દ્રવ્ય આપ્યું પણ આચાર્યશ્રી નિઃસ્પૃહ સાધુ હતા. તેમણે એ દાન સ્વીકાર્યું નહીં.

વાદીન્દ્ર દેવસૂરિ તુષ્ટિદાન લેતા નથી એ બાણી રાજાએ એ રકમમાંથી પાટણમાં ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું, તથા ભં મહાલ-દેવની ૮૫ આંગળાંબાં પિત્તલની ભવ્ય પ્રતિમા ભરાવી અને સં ૧૧૮૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ના દિવસે ચારે કુલના આચાર્યોને મેળવી આં દેવસૂરિના હાથે તે દેરાસરમાં તેની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ સ્થાન ‘રાજવિહાર’ નામથી ખ્યાતિ પામ્યું.

આ વિજયના ઉપલક્ષમાં રાજા સિદ્ધરાજની પ્રેરણાથી મંત્રી આલિંગે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

આં વાદિદેવસૂરિએ સં ૧૧૭૫માં ઘોળકામાં ઉદાવસહીની, સં ૧૧૭૬માં પાટણમાં શેઠ થાહડના જિનચૈત્યની અને સં ૧૧૮૩માં પાટણના રાજવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં ૧૧૮૮માં સિદ્ધપુરમાં રુદ્ર

મહાલયના વ્યવસ્થાપક મત્રી આલિંગના ચતુર્મુખપ્રાસાદ નામના રાજવિહાગની પ્રતિષ્ઠા કરી

એક વાર આરાસણના મહં ગોગાનો પુત્ર પાસિલ શ્રેષ્ઠી અહીંના રાજવિહાગનું ખૂબ સૂક્ષ્મતાથી નિરીક્ષણ કરીને એ મદિરને માપવા લાગ્યો ત્યારે ત્યાં દર્શન માટે આવેલી ૬૦ છાડાની પુત્રી હાસીએ મશકડી કરી કે, 'ભાઈ' માપ લો છો તો શું તમારે કોઈ દેરાસર બધાવવું છે ?'

પાસિલે હાજર જવાબ આપ્યો કે, 'જેન' તારા મોમા સાકર તું એ પ્રતિષ્ઠા-ઉત્તમમા જગત આવળે જોવ, આવીશ ને ?' હાસીએ તેની માગણી સ્વીકારી

આ તરફ પાસિલે આરાસણમા જઈને દેવીની માધના કરી ધન મેળવ્યું ૪૫ હજાર મોનામહોન ખરચીને ૭૦ નેમિનાથનું ભવ્ય દેરાસર આરાસણમા બધાવ્યું હાસીએ ૬ લાખ ખરચ કરીને તેમા મેધનાદ નામે રગમડપ બધાવ્યો આં દેવસૂરિએ સં ૧૧૬૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ને શુક્રવારે તેની પ્રતિષ્ઠા કરી કોઈ કોઈ સ્થાને સં ૧૨૨૬ મા પ્રતિષ્ઠા કર્યાનું લખ્યું છે

આચાર્યશ્રીએ શાકભરી તરક વિહાર કર્યો ત્યારે મેડતામા ચતુર્માસ વીતાવ્યું ફલોદિમા માસકંપ કર્યો એ અરસામા ફલોદિમા ૭૦ પાર્શ્વનાથની ચમત્કારી પ્રતિમા પ્રગટ થઈ આચાર્યશ્રીએ પોતાના શિષ્ય ૫૦ ધામગણિ તથા ૫૦ મુમતિગણિને વાસક્ષેપ આપી મોકલ્યા અને સં ૧૧૬૬ના ફાગણ સુદિ ૧૦ને શુક્રવારે તે મૂર્તિનો પ્રવેશ કરાવ્યો આં જિનચંદ્રને મોકલી સં ૧૨૦૪ના મહા સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે પ્રતિમાજી, દેરાસર અને કમળ-ધ્વજ-દડ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી એટલે ફલોદિ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ આં દેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત મનાય છે અજમેર, નાગોરના જૈનો અને જાબડો અહીંના ગોઠી બન્યા હતા

(—પુરાતનપ્રજ પસ મહ)

એક વાર આચાર્યશ્રી પિષ્પલવાટકના જગલમા જતા હતા

ત્યારે તેમની સામે એક સિંહ દોડતો આવીને ઊભો રહ્યો. તેમણે આડી રેખા ખેંચીને તેને ફાંટી રાખ્યો. આ જંગલમાં ખાલ તથા વૃદ્ધ મુનિઓને ભૂખનો પરિપક ઊભો થયો. આચાર્યશ્રીએ મનમાં વિચાર કર્યો એટલામાં તો એક સાર્થવાહ એ માર્ગે ઘઈને નીકળ્યો. તેણે આહાર-પાણીથી મુનિલક્ષિતનો લાલ લીધો. સમય જતાં અહીં ભોરેલ તીર્થ થયું.^૧

ધર્મપ્રચાર—તેમના ઉપદેશથી મહામાત્ય સાંતૂંએ પોતાના નવા ઘરની પોપાળ બનાવી. ૩૫ હજાર ઘરો એટલે સાડા ત્રણ લાખ મનુષ્યોએ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. એ જ રીતે કોરટાના મંત્રી નાહડ, મંત્રી સાલિગ વગેરેએ પણ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યાનું મનાય છે.^૨

ગ્રંથો—આચાર્યશ્રીએ ‘પ્રમાણુનયતત્વાલોકાલંકાર’ પરિચ્છેદ : ૮, મૂલસૂત્ર ૩૭૪, તેના ઉપર મોટી ટીકા ‘સ્વાદ્યાદરતનાકર’ ગ્રંથ : ૮૪૦૦૦ બનાવી છે. ‘મુણિચંદ્રસૂરિશુરયુધ્ધ’ ગ્રંથ : ૪૨ (૪૧), શુરુવિરહવિલાપ, દ્વાદશમ્વતસ્વરૂપ, કુરુકુલ્લાદેવીસ્તુતિ, પાર્શ્વ-ધર-ણેન્દ્રસ્તુતિ, કલિકુંડપાર્શ્વનાથચંત્રસ્તવન શ્લોક ૧૦, જીવાજીવા-લિગમ-લઘુવૃત્તિ, ચતિહિનચર્યા, ઉપધાનસ્વરૂપ, પ્રભાતસ્મરણ, ઉપદેશ-કુલક, સંસારોદ્ધિગ્ન મનોરથકુલક’ વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે. સં. ૧૧૭૪માં નાગોરમાં, પાટણમાં પોતાના શુરુદેવને ‘ઉવએસપદ-ટીકા’ રચવામાં સહાય કરી હતી.

તેઓ આં ભદ્રેશ્વરસૂરિને પોતાનો ગચ્છ લખાવી સં. ૧૨૨૬ના શ્રાવણ વદિ ૭ને શુરુવારે ૮૩ વર્ષની વયમાં સમાધિપૂર્વક

૧. ‘ભોરેલતીર્થ’ મારે જૂઓ પ્રાં. ૩૬, પૃ. ૨૩૫

૨. ૧૭ આં વૃદ્ધદેવ, ૩૭ આં દેવ, કે ૪૧ અં વદિદેવસૂરિના ઉપદેશથી નાહડ વગેરે જૈન થયાનું મનાય છે. એવું લખાણ મળે છે કે, આં વદિદેવસૂરિ તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં સં. ૧૨૨૫માં ક્રાંત.માં ચોમાસુ કરતા પધાર્યા ત્યારે અહીં મંત્રી નાહડ, મંત્રી સાલિગ વગેરે આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળી જૈન થયા. તેઓએ ૭૨ જિનવિહારો બનાવ્યા. મં. સાલિગે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કે, જિનપૂજા કર્યા વિના મુખમાં અનાજનો દાણો પણ નાખવો નહીં.

કાળ કરી સ્વર્ગે ગયા. (-પ્રભાવકચરિત, પ્રબંધ ચિંતામણિ, ઉપ
દેશતરંગિણી, પદ્માવલીઓ, શિક્ષાલેખો,
આં ૪૨ શ્રીજયશેખરનું વાદીન્દ્રદેવસૂરિ
મહાકાવ્ય, જૈનસત્યપ્રકાશ, ૩૦ ૫૬)

પ્રશંસા—

જૈન લેખકો વાદિદેવસૂરિએ એળવેલા વાદવિજયને બારે ગૌરવ-
થી લલકારે છે. એ વિશે કેટલાંક પ્રમાણો આ છે—

૧. જેમણે દિગંબર વાદીને હિંતવાણીથી ચમત્કારમાં સ્થાપન કર્યા
અને રાખના નિમ્નુથી બચાવ્યો, તેમજ જેઓ સૌને સન્મતિ
આપે છે તે દેવસૂરિ સદા આનંદ આપે.

(-તત્કાલીન રાજવૈતાલિકનું કવિત, પ્રભાવકચરિત)

૨. યદિ નામ કુમુદચન્દ્રં નાજેષ્વર દેવસૂરિહિમરુચિઃ ।

કટિપત્થિધાનમધાસ્યત્ કતમઃ શ્વેતામ્બરો જગતિ ! ॥

(-આં હેમચંદ્રસૂરિની ઉક્તિ, પ્રભાવકચરિત,
પ્રબંધચિંતામણિ, રાજગચ્છપદ્માવલી, ૫૦ ૯૩)

૩. આસ્થાને જયસિંહદેવનૃપનેર્યેનાસ્તદિગ્વાસસા ।

જ્ઞાનિવાંગસમર્થનેન વિજયસ્તમ્મઃ સમુત્તમ્મિતઃ ॥૩॥

(-આં રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલાટીકા-પ્રશસ્તિ)

પાર્યં પાર્યં પ્રવચનમુધા પીયતે યા પ્રકામં

સ્વૈરં સ્વૈરં વહતિ કૃતિનાં કીર્તિવહ્નીવનંપુ ।

દોષગ્રી કામાન્ નવનવરસૈઃ સા મૃગં પ્રીણયન્તી

માદૃગ્ વસ્તાન્ જયનિ જગતિ યીમાવી દેવમૂરેઃ ॥૩॥

(-આં રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલાની દોષદૂરિવૃત્તિ-મંગલાચરણ)

૪. દિગંબર આચાર્યે કીર્તિરૂપી ગોદડી ઓઢીને નમ્નતાનો ભંગ
કર્યો અને આં દેવસૂરિએ તો તે ગોદડીને ફાડી નાખી, તેને
ફરી નિર્મલ બનાવ્યો. (-આં ઉદયપ્રભસૂરિ, પ્રબંધચિંતામણિ)

૫. નમ્નો યત્ પ્રતિધર્માત્ કીર્તિયોગપટં ત્યજન્ ।
 હિયેવાઙ્યાજિ ભારત્યા દેવસૂરિર્મુદેઽસ્તુ વઃ ॥
 યઃ શ્વેતામ્બરશાસનસ્ય વિજિતે નનં પ્રતિષ્ઠા ગુરુઃ ।
 તદેવાદ્ ગુરુતોઽપ્યમેયમહિમા શ્રીદેવસૂરિપ્રમુઃ ॥

(—આં મેરુતુંગસૂરિકૃત પ્રબંધચિંતામણિ)

૬. વક્ત્રપ્રતિષ્ઠાચાર્યાય નમઃ શ્રીદેવસૂરયે ।
 યત્પ્રસાદમિવાહ્યાન્તે સુખપ્રશ્નેષુ સાધવઃ ॥

—વશ્વની પ્રતિષ્ઠા કરનારા આં દેવસૂરિને નમસ્કાર હો. ગુરુ-
 વંદનમાં ‘સ્વામી શાતા છેછ’ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મુનિવરો ‘દેવ-
 શુરુપ્રસાદાત્’ એમ કહે છે, તે તેમની કૃપાનું પ્રતીક છે.

(—રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત સંં ૧૩૨૪નો
 સમસાદિત્યસંશ્લેષ, પ્રબંધચિંતામણિ)

૭. અતિષ્ઠિપદ નિર્વૃત્તિમજ્જનાજનં વિજિત્ય યો દિક્પટમાગમોક્તિભિઃ ।
 વિવાદવિદ્યાવિદુરં યદા યદા જયન્તિ તેઽમી પ્રમુદેવસૂરયઃ ॥
 શ્વેતામ્બરાણામપિ યૈશ્ચ દર્શનં સ્થિરં કૃતં ગૂર્જરભૂમિમણ્ડલે ।
 ચલાચલં દિક્પટવાદવાત્યયા મનોમુદે તે મમ દેવસૂરયઃ ॥

(સંં ૧૪૧૦ વાદિદેવસૂરિ સંતાનીય આં
 મુનિભદ્રકૃત શાંતિનાથમહાકાવ્ય-પ્રશસ્તિ)

૮. પહિરત કો મુનિ વલ્લ તમુ જઈં હહુ સુગુરુ ન હોત ।

(—મુનિ માલની બૃહદ્ગચ્છ-ગુર્વાવલી)

૯. વિદ્વાન્ કવિ યશશ્ચન્દ્રે આ વિજયને અનુલક્ષીને મુદિતકુમુદર્ચન્દ્ર
 નામક નાટકની રચના કરેલી છે.

પદ્મપરંપરા—

આં વાદિદેવસૂરિએ પોતાની પાઠે આં ભદ્રેશ્વરસૂરિને સ્થાપન
 કર્યા. ખીન્ન ઘણા શિષ્યો અને પ્રશિષ્યોને આચાર્યપદવી આપી.
 તેમનાંથી વડગચ્છ, દેવાચાર્યસંતાનીય, નાગોરી, નાગોરીતંપા, સત્ય-

પુરીય, ભિન્નમાન, જીગવવા, રામસેન વગેરે સાખાઓ નીકળી અને અનેક પદ્ધતિપરા આપી તે આ પ્રમાણે છે—

૧ વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ—અવં સં ૧૨૨૬

૪૨ આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ વાદિદેવસૂરિના મુખ્ય પદ્ધતિ હતા સ્વભાવે શાત હતા આં મુનિવદ્રસૂરિએ એવા ‘સાવયવયસંસ્કરો’ ના આધારે આં વાદિદેવે શ્રાવકોને પ્રત ઉચ્ચરાવ્યા અને આં ભદ્રેશ્વરે તેના આધારે ‘માવયવયપરિગ્રહપન્નિભાણુ’ (ગાં ૮૪) પ્રથમ સં ૧૧૮૬ ના આસો સુદિ ને મોમવારના રોજ પાટણમાં રચ્યો તેમણે ‘સ્થાદ્વાદરત્નાકર’ના નિર્માણમાં પોતાના શુદ્ધવને પૂરી સહાયતા કરી, એ માટે આં દેવસૂરિ પોતે જ આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ અને આં રત્નપ્રભસૂરિનો પરિચય આ પ્રકારે આપે છે—

ઈં દુષ્કર મવતુ તત્ર મમ પ્રન વે

યત્રામિનિમલ્મતિ સતતામિમુગ્ધ ।

મદ્રેશ્વરઃ પ્રવરસૂક્તમુધાપ્રવાહો

રત્નમમં સ મજત સહસ્રરિમાવન્ ॥

તેમણે આગસણ વગેરે ધ્યાનોમા જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી આં રત્નપ્રભસૂરિએ રચેલી ‘ઉપદેશમાવાની દોષદૂરી વૃત્તિ’નું તેમણે સં ૧૨૩૮ માં મશોધન કર્યું હતું

૪૩. આં વિજયચંદ્રસૂરિ, આં પરમાનંદસૂરિ—

આં વિજયે દુસૂરિ આં વાદિદેવસૂરિના ગિય્છ હતા તેઓ મોળાવાની હતા આં પરમાનંદસૂરિએ ‘કાવ્યપ્રકાશ’ પર ખડન મડના તમક ગિપ્પણ રચ્યું છે

૪૪. આં માણેકચંદ્રસૂરિ—તેમના (૧) આં માણેકચંદ્રસૂરિ અને (૨) આં માણેકચંદ્રસૂરિ એવા નામો પણ મળે છે તેઓ આં વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા મમર્થ વાદી હતા તેમણે ‘કવાવર્ધ અગ્નિ’ રચ્યું છે તેઓ આં મુનિવદ્રસૂરિને મૈદ્વાતિક તરીકે

ઓળખાવે છે. આં અગ્નિતપ્રભસૂરિએ સં ૧૩૮૪માં રચેલા 'શાંતિ-
નાથચરિત્ર'માં તેમનું નામ આપેલું છે. તેમના ત્રણ શિષ્યો સુપ્રસિદ્ધ
હતા. (૧) આં હરિભદ્રસૂરિ, (૨) ગુણભદ્રસૂરિ અને (૩) પં
વિદ્યાકર ગણિ.

આં માણેકચંદ્રને ઉપાં વિમલચંદ્ર ગણિ નામે શિષ્ય હતા.

૪૫. આં હરિભદ્રસૂરિ—પં વિદ્યાકર ગણિએ સં ૧૩૬૮
માં 'સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન'ની વૃત્તિની દીપિકાનો ઉદ્ધાર કર્યો,
તેમાં તેઓ જણાવે છે કે, મારા વડિલ ગુરુભાઈ તથા વિદ્યાગુરુ
આં હરિભદ્રસૂરિની કૃપાથી હું દીપિકાનો ઉદ્ધાર કરી શક્યો છું.

૪૬. આં ધર્મચંદ્રસૂરિ—તેમની પ્રેરણાથી પં રત્નદેવ
ગણિએ સં ૧૩૯૩ માં રચેતાંબર પં જયવલ્લભના પ્રાકૃત 'વિભળ-
લગ્ન'ની ટીકા રચી છે.

૪૭. આં વિનયચંદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શ્રીસંઘે સં
૧૪૪૩ના કાર્તિક વદિ ૧૪ ને શુક્રવારે ચૌહાણ વનવીરદેવના રાજ-
કાળમાં નાડલાઈ તીર્થના ઉજ્જયંતાવતાર તીર્થ જાહેવાણના દેરા-
સરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. (—પ્રકં ૩૪, પૃ ૬૦૫)

૨. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૪૩. આં વિજયચંદ્રસૂરિ.

૪૪. આં માણેકચંદ્રસૂરિ.

૪૫ આં ગુણભદ્રસૂરિ—તેઓ આં માણેકચંદ્રના શિષ્ય
હતા. તેઓ મહાન્ કવિ હતા. મહમ્મુદ બાદશાહે (ઇં સં
૧૩૨૬ થી ૧૩૫૧) તેમના એક શ્લોકની રચનાથી ખુશ થઈ તેમના
ચરણે દશ હજાર સોનામહોરોની થેલી ધરી હતી, પણ આચાર્યશ્રીએ
તે લીધી નહીં. તેમણે બાદશાહની પાસે શુદ્ધ માર્ગની સ્થાપના કરી
શુદ્ધ મુનિમાર્ગ બતાવ્યો હતો. તેઓ વ્યાકરણ, છંદ, સાહિત્ય-
અલંકાર, નાટક અને ન્યાય વગેરે શાસ્ત્રોના તલસ્પર્શી વિદ્વાન હતા.

૪૬. આં મુનિભદ્રસૂરિ—તેમને બાદશાહ પીરોજશાહ બહુ

પુરીય, લિખ્તમાલ, છરાવલા, રામચેન વગેરે શાળાઓ નીકળી. અને અનેક પદ્મપરપરા આપી તે આ પ્રમાણે છે—

૧. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આઠ વાદિદેવસૂરિ—સ્વં સં ૧૨૨૬.

૪૨. આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ—તેઓ વાદિદેવસૂરિના મુખ્ય પદ્મધર હતા. સ્વભાવે શાંત હતા. આઠ મુનિચંદ્રસૂરિએ રચેલા ‘સાવયવયસંલેખો’ ના આધારે આઠ વાદિદેવે ગ્રાવકોને ત્રત ઉચ્ચરાવ્યાં અને આઠ ભદ્રેશ્વરે તેના આધારે ‘સાવયવયપરિગ્રહપરિમાણુ’ (ગાઠ : ૯૪) ગ્રંથ સં ૧૧૮૬ ના આસો સુદિ ને સોમવારના રોજ પાટણમાં રચ્યો. તેમણે ‘સ્વાદ્વાદરત્નાકર’ના નિર્માણમાં પોતાના ગુરુદેવને પૂરી સહાયતા કરી, એ માટે આઠ દેવસૂરિ પોતે જ આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ અને આઠ રત્નપ્રભસૂરિનો પરિચય આ પ્રકારે આપે છે—

किं दुष्करं भवतु तत्र मम प्रबन्धे

यत्राभिनिर्मलमतिः सतताभिमुख्यः ।

भद्रेश्वरः प्रवरसूक्तमुधाप्रवाहो

रत्नममः स भजते सहकारिभावनम् ॥

તેમણે આરાસણ વગેરે સ્થાનોમાં જિનપ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. આઠ રત્નપ્રભસૂરિએ રચેલી ‘ઉપદેશમાલાની દોઢદ્વી વૃત્તિ’નું તેમણે સં ૧૨૩૮ માં સંશોધન કર્યું હતું.

૪૩. આઠ વિજયચંદ્રસૂરિ, આઠ પરમાનંદસૂરિ—

આઠ વિજયેંદ્રસૂરિ આઠ વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય હતા. તેઓ માટા વારી હતા. આઠ પરમાનંદસૂરિએ ‘કાવ્યપ્રકાશ’ પર ખંડન મંડના તમક ટિપ્પણ રચ્યું છે.

૪૪. આઠ માણેકચંદ્રસૂરિ—તેમનાં (૧) આઠ માણલદ્રસૂરિ અને (૨) આઠ માનતુંગસૂરિ એવાં નામો પણ મળે છે. તેઓ આઠ વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. સમર્થ વાદી હતા. તેમણે ‘કલાવર્ધચરિય’ રચ્યું છે. તેઓ આઠ મુનિચંદ્રસૂરિને સૈદ્ધાંતિક તરીકે

મહાવીર મંદિરમાં રચી હતી. તેમાં અપભ્રંશમાં રચેલા સંદર્ભો પણ છે. દોઘટ્ટી એટલે જે હાટવાળા શેઠના સ્થાનમાં કે તેમની પ્રેરણાથી બનાવેલી અથવા જે ભાષામાં બનાવેલી. હટ્ટી શબ્દનો અર્થ હડો-હાટ એવો થાય છે. આ દોઘટ્ટી વૃત્તિનું આં ભદ્રેશ્વરસૂરિએ સંશોધન કર્યું છે.

તેમણે ‘પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોક’ની લઘુવૃત્તિ ‘રત્નાકરાવતારિકા’ (અં ૫૦૦૦) રચી છે. તેમાં શબ્દોની રમકઝમક અને પ્રતિભાનો પરિચય મળે છે. અલુવ્યંજનાવગ્રહ (અલુપ્રાપ્યકારિતા)નો વાદ સો વૃત્તોમાં બનાવીને પોતાના કવિત્વનો ખ્યાલ આપ્યો છે અને શિવ-સિદ્ધિવિધ્વંસ એટલે જગત્ કર્તૃત્વનિરાસવાદ માત્ર ૧૩ વર્ણો તે— ‘ત થ દ ધૂ ન પ વ મ મ ય ર લ વ’ અને ‘તિ તે સિ ટા તસ્’ એ પ્રત્યયોવાળા પ્રયોગોમાં ગૂંથીને અદ્ભુત વૈચાકરણ્ય અને કવિત્વનો પરિચય કરાવ્યો છે. એ સિવાય તેમણે નેમિનાહચરિયં, મતપરીક્ષા પંચાશત્ (અં ૫૦૦૦), અંતરંગસંધિ (અપભ્રંશ ભાષામાં ૯ કડવકોમાં), અપભ્રંશ કુલકો’ સં ૧૨૩૨ માં રચેલાં મળે છે.

૪. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં ગુણચંદ્રસૂરિ—તેમણે સદીક ‘હિમવિભ્રમ’ વ્યાકરણ વિષયક નાનો ગ્રંથ રચ્યો છે. વળી કવિચક્રવર્તી પદ્ધર્શનજ્ઞાતા અને શબ્દાનુશાસનના પારગામી પં ૦ કાકલના ઉપદેશથી પં ૦ પુંડરીકે રચેલી ‘તત્ત્વપ્રકાશિકાની વૃત્તિ’ રચી હતી. (—હિમસમીક્ષા, પૃ ૦. ૪૮)

૫. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં પૂર્ણભદ્રસૂરિ—આ આચાર્યશ્રીએ કે રાજગચ્છના આં ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય પૂર્ણભદ્રે^૧ સં ૧૨૫૪ ના ફાગણ વદિ ૩ ના

૧. (૧) વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય આં પૂર્ણભદ્ર સં ૧૨૫૪, સં ૧૨૮૫.

માનતો હતો. તેમણે આં મુનિદેવસૂરિએ સં૦ ૧૩૨૨ માં રચેલા સંક્ષિપ્ત 'શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય' ને જોઈને પોતાના હૃદયે કર્મોના વિનાશ માટે સં૦ ૧૪૧૦ માં 'શાંતિનાથમહાકાવ્ય' (અં૦ : ૬૨૭૨) રચ્યું છે.

તેઓ આ કાવ્યમાં ખાસ સૂચના કરે છે કે, જેમ જૈનાચાર્યો હાલ પોતાના શિષ્યોને મિથ્યાત્વથી ભરેલાં પાંચ કાવ્યો ભણાવે છે તેમ તેઓ નવા સાધુઓને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર કરવા માટે તથા શબ્દજ્ઞાનને ખીલવવા આ મહાકાવ્ય જરૂર ભણાવે. આ કાવ્યનું મહાધારગચ્છના આં રાજશેખરસૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું.

(-શાંતિનાથચરિત્રમહાકાવ્ય-પ્રશસ્તિ, ૨૨૧૦ ૧ થી ૧૭)

બાદશાહ દિશેજશાહની(ઇ૦સં ૧૩૫૨ થી ૧૩૮૮)ની સલામત આ આચાર્યશ્રીની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી.

૩. વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં રત્નપ્રભસૂરિ--તે આં વાદિદેવસૂરિના વિદ્વાન પટ્ટધર શિષ્ય હતા. મિત્ર મુનિઓ તેમને રત્નાકરના નામથી મંજી ધતા. તેમણે સં૦ ૧૧૮૧ માં થયેલા આં કુમુદચંદ્ર સાથેના શાસ્ત્રાર્થ-માં પ્રશ્નચક્રવાલમાં વાદી કુમુદચંદ્રને કૃતરો અને પોતાને દેવ બનાવી તેમની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરી હતી. ગુરુદેવ પણ 'સ્થાવાકરત્નાકર'માં આં ભદ્રેશ્વરની જેમ જ આં રત્નપ્રભને પણ અપૂર્વ સહાયક બતાવે છે.

(જૂઓ, ૨૨૧૦ ૫૦)

આં વાદિદેવસૂરિના ભાઈ વિજયે દીક્ષા લઈ આં વિજયસેન-સૂરિ નામથી ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેમની પ્રેરણાથી આં રત્નપ્રભ-સૂરિએ ધર્મદાસગણિની 'ઉપદેશમાલા' ઉપર દોઢટ્ટી (અં૦ ૧૧૧૫૦) નામની વૃત્તિ સં૦ ૧૨૩૬ (૧૨૩૮)માં લેખ્યના અધ્યાવબોધ તીર્થ-

૧. વાદિદેવસૂરિ સંપ્રાનીય આં મહાનંદસૂરિના શિષ્ય આં મુનિદેવે મં૦ ૧૩૨૨ માં પ્રોઢ મંસૂ૧ બાપામાં સંક્ષિપ્ત 'શાંતિનાથચરિત્ર' રચ્યું હતું.

(-પ્રકં ૪૧, સાંત્રી વડગચ્છ પદ્માવલી)

મહાવીરસ્વામીની ધાતુપ્રતિમા ઉપર તેમનો લેખ આ પ્રકારે મળે છે—

સં ૧૩૨૭ ફા ૦ સુ ૮ પહ્લીવાલજ્ઞાતીય ઠ ૦ કુમારસિંઘ માર્યા-
કુમરદેવી સુત સામંત માર્યા સિંગારદેવી પિત્રોઃ પુણ્યાર્થ ઠ ૦ વિક્રમસિંહ ઠ ૦
લ્લણા ઠ ૦ સાંગાકેન શ્રીમહાવીરવિંવં કા ૦ પ્ર ૦ વડગચ્છેશ્વરીપદ્મચન્દ્રસૂરિ-
શિષ્યશ્રીમાળિક્યસૂરિમિઃ ॥

લેખનો સાર એ છે કે, આ ૦ માણિક્યદેવ તે આ ૦ વાહિદેવસૂરિના
સંતાનીય આ ૦ પદ્મચંદ્રના પદ્મધર હતા.^૧

(—આ ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિસંકલિત ધાતુપ્રતિમા
લેખસંગ્રહ, ભા ૦ ૨, લેખાંક : ૧૩૭)

એ જ લેખસંગ્રહમાં લેખાંક : ૬૬૧ માં પણ તેમણે સં ૧૩૭૫
માં ભ ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ખીજો ઉલ્લેખ મળે છે.

આ ૦ માણિક્યદેવે નવમંગલાંક ‘નલાયનચરિત્ર’ સ્કંધ ૧૦,
સર્ગ : ૬૬, અં ૦ : ૪૦૫૦ રચ્યું છે. તેમાં તેમણે દરેક સ્કંધને અંતે
પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. એ ઉપરથી તારવી શકાય છે કે—
આ ૦ માણિક્યદેવ વડગચ્છરૂપી આકાશમાં ચંદ્ર જેવા હતા. તેઓ
કવિઓમાં મુખ્ય હતા. કૌતુકરસિક, સુકવિ, સાહિત્યના મર્મજ્ઞ મહા-
કવિ હતા.

તેમણે ‘નલાયન’ રચ્યું તે પહેલાં ‘યશોધરચરિત્ર’ સર્ગ : ૧૪,

૧. જૈન પ્રતિમાલેખો ઘણા પ્રકાશિત થયા. શ્રીપૂરણચંદ્રજી નાહરે લેખ-
સંગ્રહ ભા ૦ ૧, ૨, ૩ પ્રકાશિત કર્યા છે. તેમાં ગચ્છઆગ્રહના કારણે કેટલા
એક જરૂરી લેખો પણ લેવાયા નથી. આ ૦ હીરસૂરિના લેખો લેવાયા નથી.
ખીજા લેખોમાં કંઈક શંકાઓ પણ રહે છે.

આ ૦ બુદ્ધિસાગરસૂરિએ ધાતુપ્રતિમાલેખસંગ્રહના-એ ભાગ પ્રગટ કરાવ્યો
છે તેમાં મોટે ભાગે નિશાળના શિક્ષકોને મહેનત છું આપીને સંગ્રહ કરાવ્યો
હશે. તેથી તેમાં અનેક અશુદ્ધિઓ અને રખડાઓ રહી જવા પામી છે.
ભારતભરતાં સમસ્ત દેરાસરોની પાસાણુ તેમજ ધાતુપ્રતિમાઓના લેખો લેવડા-
વવાની શેઠ આણુંદજી કંથ્યાણુજીની પેઢી જેવી સંસ્થાએ વ્યવસ્થા કરવી જોઈ એ.

રાજ પાટણમાં મત્રી મોમની^૧ વિનતિથી ગજનીતિના વિવેચન મટે
‘પચતત્ર’નો પાઠોદ્ધાર કર્યો હતો. (—ગ્રાંથોગીવાચ ૪૦ ગાદેમગના
ગુજગતી પચતત્રની પ્રસ્તાવના)

૪૩. આં પદ્મદેવસૂરિ, આં શ્રદ્ધદેવસૂરિ—તેમનું બીજું
નામ આં પદ્મચંદ્ર પણ મળે છે. આં પદ્મદેવસૂરિ આં વાદિદેવ
સૂરિના શિષ્ય હતા. પંતુ આં પૂર્ણભદ્રે તેમને આચાર્યપદવી આપીને
પોતાની પાઠે આપન કર્યા હતા તેમણે મં ૧૨૧૫ ના વૈશાખ સુદિ
૧૦ ને મગધવારે ભં ગાતિનાથની પ્રતિમાની અજનશવાકા કરી
ત્યારે તેઓ પાણિનીય ૫૦ પદ્મચંદ્ર મત્તિ નામથી ઓળખાતા હતા
અને મં ૧૦૮૮, મં ૧૨૧૩, મં ૧૦૮૬ માં અજનશવાકા તેમજ
પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી તેમાં આં પદ્મદેવ તરીકેની ખ્યાતિ મેળવી ચૂક્યા
હતા તેમણે ઠવિ આસઠે ગ્રંથેથી ‘ઉપદેશકદત્તી’ વગેરે ગ્રંથોનું
અશોધન કર્યું હતું.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાગ ૨, લેખાક ૩૬૪, ૩૬૫,
અર્ધુદાચલ પ્રાચીન જૈનલેખમંદોહ, લેખાક ૨૩૧, ૫૨૪,
૧૨૫, પ્રકં ૪૩, પૃ ૦)

આં શ્રદ્ધદેવે મં ૧૩૦૭ ના જેઠ વદિ ૫ ના રાજ આખૂ
તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—અર્ધુદાચલ પ્રાચીન જૈનલેખમંદોહ, લેખાક ૩૩૩)

૪૪. આં માણિક્યદ્રસૂરિ—તેમના આં માનદેવ, આં
માણિક્યદેવ, આં માણિક્યદ્ર, આં માણિક્યેશ્વર વગેરે નામો મળે છે.
અમદાવાદના ગવેરીવાડમાં આવેલા ભં સભવનાથના જિનાલયમાં ભં

(૨) રાજમંચના આં ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં પૂજ્યભદ્ર મં ૧૨૩૯
(—પ્રકં ૩૫ પૃ ૨૬)

(૩) ખરતરમંચના આં જિનપતિસૂરિ (મં ૧૨૨૩ થી મં ૧૦૭૮)ના
શિષ્ય પૂર્ણભદ્ર તેમની તથા ૫૦ મુમતિ મંદિતી નાની દીક્ષા મં
૧૨૬૦ના જેઠ સુદિ ૬ ના રાજ વર્ષ હતી. (—પ્રકં ૪૦, પૃ ૪૫૮)

૧ મત્રી સોમ માટે જૂઓ, પ્રકં ૩૮ પૃ ૩૫૫

તદોયપદશાલિના વિરચિતે મુયન્ત્રાગમે,

મહેન્દ્રગુરુણો મૃતાઽજનિ વિચારણા યન્ત્રજા ॥ અં ૫, શ્લો ૦ ૬૭ ॥

તેઓ ગુરુદેવની જેમ મોટા જ્યોતિષી હતા. પિરોજશાહ બાદશાહ અને તેની રાજસભાના જ્યોતિષી પર આ આચાર્યનો પ્રભાવ હતો. તેઓના આગ્રહથી તેમણે આ ‘યંત્રરાજ’ નામક ગ્રંથ રચ્યો.

૪૫. આં મલયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ગુરુએ રચેલા ‘યંત્રરાજ’ ઉપર સુગમટીકાની રચના કરી છે. તેમણે ટીકામાં શાકે ૧૨૯૨, સં ૧૪૨૭ થી સં ૧૪૩૫ ના વચલા ગાળાની કેટલીક પૂનમ, અમાસ અને નક્ષત્રોનું સ્પષ્ટ ગણિત આપ્યું છે. તેમજ સં ૧૪૨૭ થી સં ૧૪૯૪ સુધીનો નક્ષત્રનો કોઠો (કોષ્ટક) આપ્યો છે. આ ગ્રંથના અધ્યાય ૧ ના શ્લોક ૪૦ માં જણાવ્યું છે કે—‘અયં ગ્રન્થઃ શાકે ૧૨૯૨ વર્ષે નિષ્પન્નઃ ।’ આથી સ્પષ્ટ છે કે, આ ટીકાગ્રંથ સં ૧૪૨૭ માં બન્યો. આદિમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે—

“પ્રણમ્ય સર્વજ્ઞપદારવિન્દં સૂરેર્મહેન્દ્રસ્ય પદામ્બુજં ચ ।”

તનોતિ તદ્ગુપ્તિયન્ત્રરાજગ્રન્થસ્ય ટીકાં મલયેન્દુસૂરિઃ ॥”

અંતે તેઓ લખે છે—

શ્રીપીરોજશક્રેન્દ્રસર્વગણકૈઃ પૃષ્ઠો મહેન્દ્રપ્રમુ-

ર્જાતઃ સૂરિવરસ્તદીયચરણામ્બોજૈકમૃદ્ધવુતા ।

૧. (૧) આ સમયે કૃષ્ણર્ષિગચ્છમાં પણ આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિની પાટે બાદશાહ મહમ્મદ પ્રશસિત આં મહેન્દ્રસૂરિ થયા હતા.

(જૂઓ, પ્રક્ર ૩૩, પૃ ૫૨૦)

(૨) ચૈત્રગચ્છમાં જંગાહરીશાખામાં સં ૧૫૨૨ માં ચાદસમીપ ભં મલયચંદ્રસૂરિની પાટે ભં લક્ષ્મીસાગર ચાદસમીપ થયા હતા.

(-ધાતુપ્રતિભાલેખ, ભાં ૧, લે ૧૫)

(૩) વોયગચ્છના આં અમરચંદ્રસૂરિ (વેણીકૃપાણ)ના શિષ્ય પં મહેન્દ્ર હતાં. તે પં મદનચંદ્ર (સં ૧૩૪૯) નામે શિષ્ય હતા. [-પ્રતિભાલેખ]

‘મુનિમનોહર, અનુભવસારવિધિ અને પાંચ નાટક’ના ગ્રંથો રચ્યા છે.^૧

૬ વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧ આં વાદિદેવસૂરિ

૪૨. આં જિનચંદ્રસૂરિ—તેમનું બીજું નામ આં જિન ભદ્રસૂરિ સહયે છે તેમણે શુદ્ધેવની આશાથી મં ૧૨૦૪ ના માહ મુદિ ૧૩ ને શુકવાર ફેલોધિ પાશ્વેનાથ તીર્થની સ્થાપના કરી હતી.

૪૩. આં મદનચંદ્રસૂરિ—તે શુભકર પોરવાડના વશના દાહડના મદન નામના પુત્ર હતા (જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૮૭) તેઓ આં વાદિદેવસૂરિના સત્તાનીય હતા પણ કોના શિષ્ય તે સ્પષ્ટ જણવા મળતું નથી મત્રી તેજપાલનો પત્ની મહં અનુપમાદેવીએ સં ૧૨૬૩ ના પોષ મુદિ ૧૩ ના દિવસે તેમને ‘ઓઘનિયુક્તિ’ની પ્રતિ વહોરાવી હતી શુભકર પોરવાડના વશના દાહડના પુત્ર મદને દીક્ષા લીધી તે આં મદનચંદ્રસૂરિ થયા (—પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૫૬)

૪૪. આં મહેંદ્રસૂરિ—તેમના શિષ્ય આં મહેંદ્રસૂરિ તે ભડચમા વિશેષ રહેતા હતા મોટા જ્યોતિષી હતા અને રાજમાન્ય હતા તેમણે ‘ચત્રરાજગમ’ અધ્યાય ૫, શ્લોં ૧૮૦ માં ૫થાગ વિષયક જ્યોતિષનો ગ્રંથ રચ્યો છે તેમના શિષ્ય આં મલ્લચંદ્ર સૂરિએ તેના ૫૨ ટીકા રચી છે મગલાચરણમા તેઓ જણાવે છે કે—

શ્રીસર્વજ્ઞપદામ્બુજ હૃદિ પરામૃત્ય પ્રભાવપ્રદ,

શ્રીમત મદનારણ્યસૂરિસુગર કન્યાણકલ્પદુમ્મ ।

લોકાના હિતકામ્યયા પ્રકુરુતે ‘સદયત્રરાજાગમ’

નાનામેદયુત ચમત્કૃતિપર સૂરિર્મહેન્દ્રામિઘઃ ॥૧॥

અતે તેઓ કહે છે—

અમૂદ મૃગુપેરે વેરે ગણકચક્રચૂડામણિ,

કૃતી નૃપતિસસ્તુતો મદનસૂરિનામા ગુરુ ।

તદીયપદશાંલિના વિરચિતે સુચન્નાગમે,

મહેન્દ્રગુરુણો મૃતાઽજનિ વિચારણા યન્ત્રજા ॥ અં ૫, શ્લો ૦ ૬૭ ॥

તેઓ ગુરુદેવની જેમ મોટા જ્યોતિષી હતા. પિરોજશાહ બાદશાહ અને તેની રાજસલાના જ્યોતિષી પર આ આચાર્યનો પ્રભાવ હતો. તેઓના આગ્રહથી તેમણે આ ‘યન્ત્રરાજ’ નામક ગ્રંથ રચ્યો.

૪૫. આં મલયચંદ્રસૂરિ—તેમણે ગુરુએ રચેલા ‘યન્ત્રરાજ’ ઉપર સુગમટીકાની રચના કરી છે. તેમણે ટીકામાં શાકે ૧૨૯૨, સં ૧૪૨૭ થી સં ૧૪૩૫ ના વચલા ગાળાની કેટલીક પૂનમ, અમાસ અને નક્ષત્રોનું સ્પષ્ટ ગણિત આપ્યું છે. તેમજ સં ૧૪૨૭ થી સં ૧૪૯૪ સુધીનો નક્ષત્રનો કોઠો (કોષ્ટક) આપ્યો છે. આ ગ્રંથના અધ્યાય ૧ ના શ્લોક ૪૦ માં જણાવ્યું છે કે—‘અયં ગ્રન્થઃ શાકે ૧૨૯૨ વર્ષે નિષ્પન્નઃ ।’ આથી સ્પષ્ટ છે કે, આ ટીકાગ્રંથ સં ૧૪૨૭ માં બન્યો. આદિમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે—

“પ્રણમ્ય સર્વજ્ઞપદારવિન્દં સૂરર્મહેન્દ્રસ્ય પદામ્બુજં ચ ।”

તનોતિ તદગુપ્તયન્ત્રરાજગ્રન્થસ્ય ટીકાં મલયેન્દુસૂરિઃ ॥”

અંતે તેઓ લખે છે—

શ્રીપીરોજશક્રેન્દ્રસર્વગણકૈઃ પૃષ્ઠો મહેન્દ્રપ્રમુ-

ર્જાતઃ સૂરિવરસ્તદીયચરણામ્મોજૈકમૃદ્ધજુતા ।

૧. (૧) આ સમયે કૃષ્ણર્ષિગચ્છમાં પણ આં પ્રસન્નચંદ્રસૂરિની પાટે બાદશાહ મહંમદ પ્રસાસિત આં મહેન્દ્રસૂરિ થયા હતા.

(જુઓ, પ્રક ૦ ૩૩, પૃ ૦ ૫૨૦)

(૨) ચૈત્રગચ્છમાં જંગાહરીશાખામાં સં ૧૫૨૨ માં ચાંદસમીય ભં ૦ મલયચંદ્રસૂરિની પાટે ભં ૦ લક્ષ્મીસાગર ચાંદસમીય થયા હતા.

(—ધાતુપ્રતિભાલેખ, ભાં ૦ ૧, લે ૦ ૧૫)

(૩) વાંચકગચ્છના આં અમરચંદ્રસૂરિ (વેણીકૃપાણુ)ના શિષ્ય પં ૦ મહેન્દ્ર હતા. તેને પં ૦ મદનચંદ્ર (સં ૧૩૪૯) નામે શિષ્ય હતા. [—પ્રતિભાલેખ]

સૂરિપ્રીમલયેન્દુના ત્રિચિતેઽસ્મિન્ યન્ત્રરાગાગમે,

વ્યાખ્યાને પ્રવિચારણાદિકથનાવ્યાયોઽગમત્ પદ્મમ. ॥

(—અં ૫, શ્લોક ૬૭ ની ટીકા પ્રશસ્તિ)

૭. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧ આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનચ દ્રસૂરિ.

૪૩. આં મદનચ દ્રસૂરિ.

૪૪ આં મુનિદેવસૂરિ—તેમણે રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ રચેલી ‘પ્રમજ્જ્યાવિધાન’ની વૃત્તિની પહેલી પ્રતિ લખી અને પોતે રચેલા ‘શાંતિનાથચરિત્ર’નું તેમની પાસે મશોધન કરાવ્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૪.)

પોરવાલ શાં શક્તિકુમારને આસાહી નામે પુત્ર હતો. તેમને શિવાદેવી નામે પત્ની તથા ૧ વોસિરિ, ૨ સાહલ, ૩ સાંગો અને ૪ પુણ્યસિંહ નામે પુત્રો થયા. વોમિરિ વગેરે ચાર ભાઈઓએ પિતા આસાહીના કથ્યાણુ માટે ‘અષ્ટાપદ’ નામનું ચૈત્ય બનાવ્યું અને તેની આં મુનિદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમણે આચાર્યશ્રીને ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ રચવાની વિનંતિ કરી.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં નં ૧૩૪, પૃં ૮૩)

પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૬૦ માં ‘સતિ નાહચરિય’ (અં ૧૨૧૦૦) બનાવ્યું હતું. આં મુનિદેવે તેના આધારે સં ૧૩૨૨ ના ફાગણ સુદિ ૨ ને બુધવારે નવું અને સંક્ષિપ્ત ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ (અં ૪૯૧) રચ્યું. વડગચ્છના આં ગુણલદ્રસૂરિના પટ્ટધર આં મુનિચંદ્રે સં ૧૪૧૦ માં આ ‘શાંતિનાથચરિત્ર’ના આધારે કાવ્ય સાહિત્યના લક્ષણો યુક્ત ‘શ્રીશાંતિનાથ મહાકાવ્ય’ (અં ૬૨૭૨) રચ્યું છે.

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨૦, પ્રકં ૪૧, વડગચ્છપટ્ટાવલી ખીણ, પૃં)

આં મુનિદેવે સં ૧૩૨૪ માં કૃષ્ણવિંગચ્છના આં જયસિંહસૂરિની ‘ધર્મોપદેશમાલા’ (ગાથા : ૯૮)નું વિવરણ (અં . ૬૫૦૦) રચ્યું.

૮. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમણે ‘ભરાપદલીપાર્શ્વનાથસ્તોત્ર’ રચ્યું છે.

૪૩. આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—આશાવલમાં ચૈત્યવાત્રી ભટ્ટારકે પ્રતિષ્ઠિત કરેલો પ્રાચીન ‘ઉદયનવિહાર’ હતો, તેની પ્રતિમાઓ વંદનીય નથી એમ ખરતરગચ્છીય આં જિનપતિસૂરિ (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮)એ જાહેર કર્યું ત્યારે આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ પોતાના પિતા ક્ષેમ-કરના પ્રતિબોધ માટે તે વિચારોનું ખંડન કરતો ‘વાદસ્થલ’ નામે અંથ રચ્યો. આં જિનપતિસૂરિએ પોતાના ગચ્છના પ્રતિપાદન માટે ‘પ્રબોધ્યવાદસ્થલ’ નામનો અંથ રચ્યો છે.

૪૪. આં માનદેવસૂરિ—તેમના માટે શિલાલેખોમાં પ્રદ્યુમ્ન-સૂરિપદ્મોદ્ધરણ એવું વિશેષણ મળે છે. એ સમયે ઘણા આં માનદેવ-સૂરિ અને આં માણિકચચંદ્ર થયા હતા. તેમનાથી જુદા બતાવવા માટે ઉપયુક્ત વિશેષણ આપવામાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે.

૪૫. આં જયાનંદસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારે ગિરનાર તીર્થમાં ગૂજરાતના મહામાત્ય ઉદાયનના વંશજ પૌત્ર દંડનાયક સલક્ષણસિંહે ભરાવેલી ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

(—ગૂજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ભા ૩, લેખાંક : ૨૧૩)

૯. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં મહેન્દ્રસૂરિ—તેમણે આં સુનિસુંદરસૂરિએ રચેલી ‘પદ્મિનિસિત્તરી’ની ‘સુખબોધિકા’ વૃત્તિ રચી; જેમાં પં ૦ વજસેન ગણિયે મદદ કરી હતી. પં ૦ વજસેનના શિષ્ય પં ૦ હરિશ્ચંદ્રે ‘કર્પૂર-પ્રકરણ’ તેમજ ‘નેમિનાહચરિય’ અંથો રચ્યા છે.

૪૩. આં જયપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૬૧ ના જેઠ સુદિ

૨ ને રવિવારે બ્રહ્મણગચ્છમાં ભ૦ નેમિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

૪૪. આ૦ રામભદ્રસૂરિ—તેમણે ‘પ્રબુદ્ધરોહિણેયનાટક’ અંક : ૬, તેમજ ‘કાલિકાચાર્ય કથા’ રચ્યા છે. જલોરના રાજા સમર સિંહ તથા ઉદયસિંહ (સં૦ ૧૨૩૯ થી સં૦ ૧૩૦૬)ના મંત્રી યશોવીર તથા અજયપાલે જલોરમાં સં૦ ૧૨૩૯ માં ભ૦ આદિનાથનું દેરાસર તથા રગમંડપ બંધાવ્યા. તેના યાત્રોત્સવમાં ‘પ્રબુદ્ધરોહિણેય નાટક’ ભજવાયું હતું.

૧૦. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આ૦ વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આ૦ વિમલચંદ્રસૂરિ.

મુનિ માલ લખે છે કે—

“વિમલચંદ્ર ઉવજઝાઈ ભાઈ, તસુ પદ્ધિ પ્રબધી;
મતનીચંદ ઉવજઝાયપણૌ, તસુ પછે ન કીધી.”

આથી સમજાય છે કે, આ૦ વાદિદેવસૂરિના ભાઈ વિજયે નીલા લીધી હતી. તે આ૦ વાદિદેવસૂરિના ઉપાધ્યાય હતા. સંભવ છે કે, આ૦ માનદેવસૂરિના પણ ઉપાધ્યાય હોય. તેઓ આચાર્ય થયા પછી આ૦ વિમલચંદ્રસૂરિ નામથી બહાર થયા. તેમનું બીજું નામ આ૦ વિજયસેનસૂરિ પણ મળે છે. આ૦ વિમલચંદ્ર જ આ ગચ્છના પહેલવહેલા ઉપાધ્યાય હતા. એ પછી તે ગચ્છમાં ઉપાધ્યાય થયા નથી અને સાધ્વીઓમાં પ્રવર્તિની પણ થઈ નથી. સંભવ છે કે, તેમની માતા મહત્તરા કે પ્રવર્તિની હશે. તે પછી બીજી પ્રવર્તિની બની ન હોય !

૧. ઇતિહાસ કહે છે કે, તીર્થ કર જગવાનના શાસનમાં સાધુઓ કરતાં સાધ્વીઓની સંખ્યા લગભગ ત્રણ ગણી હતી. મધ્યકાળમાં સાધ્વીઓની સંખ્યા સાધુઓ કરતાં ઓછી હતી. વિક્રમની વીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધથી સાધ્વીઓની સંખ્યા વધી ■ પણ મંદમાં તેઓ પ્રત્યેનું આદર-સન્માન અને તેમને શાસન દિન માટે વિશિષ્ટને તૈયાર કરવાની ભાવના વધી નથી મંભવ છે કે, એકવીસમી સદીમાં ભારતના રાજતંત્રમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઓટી રહેતાં જૈન સંપતંત્રમાં સાધ્વીઓની સંખ્યા પણ વધે અને જાને તંત્રમાં એ અંગે પપટો આવે,

સાધારણ વ્યવસ્થા એ હતી કે, મહત્તર અને પ્રવર્તિની આચાર્યની આજ્ઞામાં રહેતા અને સાધ્વીસમૂહ પ્રવર્તિનીની આજ્ઞામાં રહેતો. આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા હતી. વર્તમાનમાં સાધ્વીઓ પંચાસ કે સાધુઓની સીધી આજ્ઞામાં રહે છે. આ વ્યવસ્થા ઉત્તમ ન ગણાય. સાધ્વીસંઘના અભ્યુદય માટે ફરીવાર એવી પ્રાચીન વ્યવસ્થા ચલાવવી જરૂરી છે.

૪૩. આં માનદેવસૂરિ—તેઓ આં વિમલચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમનું બીજું નામ આં માણિકચસૂરિ પણ હતું.

૪૪ આં ધર્મદેવસૂરિ—તેઓ આં માણિકચસૂરિના શિષ્ય હતા.

૪૫. આં વજ્રસેનસૂરિ—તેઓ આં ધર્મદેવના આજ્ઞાપાલક શિષ્ય હતા. આં વજ્રસેનસૂરિ આં ધર્મદેવના પટ્ટધર હતા અને આં વાહિદેવસૂરિસંતાનીય આં જયશેખરસૂરિની પાઠે પણ ૪૬. આં વજ્રસેનસૂરિ થયા હતા. આ રીતે એક જ નામના બે આં વજ્રસેન હોવાથી કેટલીક બાબતોમાં સત્ય તારવી શકાતું નથી. કોઈ કોઈ વિદ્વાન તો એક આં વજ્રસેનસૂરિને આં વાહિદેવસૂરિના જ પટ્ટશિષ્ય પણ માને છે. તો બંને આચાર્યોની બાબતમાં ઉપલબ્ધ થતાં પ્રમાણોના આધારે નિર્ણય કરવો બેઠ્ઠો. અમે મળેલા પ્રમાણોના આધારે પટ્ટાનુક્રમ આપ્યો છે.

આ આં વજ્રસેનસૂરિએ સં ૧૩૮૪ ના આસો સુદિ ૧ ને સોમવારે શ્રીમાલનગરમાં સાધ્વી શ્રીમતી સુંદરી, વિજયલક્ષ્મી, સાં પદ્મલચ્છી અને સાં ચારિત્રલક્ષ્મીની વિનતિથી પોતાના શ્રેય માટે અને સમસ્ત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુખ્ય સાધુઓના પાંચવા માટે ‘શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર’ લખ્યું હતું.

(—શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્રાં નં ૧૦૮, પૃ ૭૦)

૧૧. વડગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં વિમલચંદ્રસૂરિ—તેઓ પ્રથમ ઉપાધ્યાય હતા. આચાર્ય થયા પછી તેમણે આ ગચ્છમાં ઉપાધ્યાયપદ અને સાધ્વીનું પ્રવર્તિનીપદ બંધ કર્યાં હતાં.

૪૩. આઠ માનદેવસૂરિ.

૪૪. આઠ હરિભદ્રસૂરિ, આઠ સર્વદેવસૂરિ—આઠ સર્વ-
દેવને ૫૦ ઉદયચંદ્ર (મં ૦ ૧૩૬૦) નામે શિષ્ય હતા.

૪૫. આઠ પૂર્ણચંદ્રસૂરિ, આઠ હરિપ્રભસૂરિ—સં ૦ ૧૩૩૧,
સં ૦ ૧૩૪૬.

(—પ્રાચીન જૈનલેખમત્રહ, ભા ૦ ૨, લેખાંક : ૪૮૩, ૪૮૮, ૪૯૮)

૪૬. આઠ નેમિચંદ્રસૂરિ—તેઓ આઠ પૂર્ણભદ્રના શિષ્ય હતા.

૪૭. આઠ નયનચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૦ ૧૩૪૩ ના માહ સુદિ
૧૦ ને ગુરુવારે સૌરાષ્ટ્રના શિયાલખેટમાં ભં નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી.

૪૮. આઠ મુનિશેખરસૂરિ—તેઓ ત્યાગી હતા. યુગપ્રધાન હતા.
તેઓ જ્યારે ભટ્ટકગમાં હતા ત્યારે શત્રુજય ઉપર લાગેલી આગને
હોલવી નીધી હતી. તેમને મુનિનાયક (સં ૦ ૧૪૧૭) નામે શિષ્ય હતા.

૪૯. આઠ તિલકસૂરિ, આઠ ધર્મતિલકસૂરિ—સં ૦ ૧૩૬૪,
મં ૦ ૧૪૩૬.

૫૦. આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ.

૫૧. આઠ મુનીશ્વરસૂરિ—તેમનાથી આચાર્યશાખા અને
ભટ્ટારકશાખાઓ ચાલી.

આ સમયે સં ૦ ૧૫૧૬ ના જેઠ સુદિ ૬ ના રોજ વડગમ્હના
આઠ ઉદયપ્રભે આખૂતીર્થમાં ભં મુમતિનાથ અને ભં વિમલનાથની
પંચતીર્થીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(—અખુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૬૪૩)

આઠ ઉદયપ્રભસૂરિ વરમાણના રહેવાસી હતા.

૫૨. ભં મહેન્દ્ર, આઠ રત્નાકર—ભં મહેન્દ્રના પદ્ધર ભં
કમલચંદ્રસૂરિ (સં ૦ ૧૪૮૨માં) થયા.

(—અખુદ પ્રાચીન જૈનલેખસંદોહ, લેખાંક : ૬૨૦)

૫૩. ભં મેરુપ્રભ, આઠ રાજરત્ન.

૫૪. ભં મુનિદેવ, આઠ રત્નશેખર.

૫૫. ભં. સુપુત્રપ્રભ. આં. સંયમરાજ—ભં. સુપુત્રપ્રભ-
ના શિષ્ય મુનિ વિજયદેવ (સં. ૧૬૧૩) હતા.

(—અર્જુન પ્રાચીન જૈનલેખસં. દોહ, લેખાંક : ૩૮૯)

૫૬. ભં. ભાવદેવ, આં. ઉદયરાજ.

૫૭. ભં. શીલદેવ, આં. મુરેંદ્ર—ભં. શીલદેવ તે ભં.
દેવસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૬૧૯માં મહિમાપુરમાં
‘ચતિછતકલ્પ’ ‘આદ્યછતકલ્પ’ અને સં. ૧૬૩૬માં ‘શ્રીવન્દા-
ત’ રચી છે. તેમજ તેમણે સં. ૧૬૪૪ના વૈશાખ સુદ પના રોજ
મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં બાદશાહ અકબર લાહોરમાં હતો ત્યારે સર-
પત્તન (સરસાવા)માં ‘વિનયંધરચરિત્ર’ (સં. ૨૨૮૫) રચ્યું છે.
|| અમયમાં મુનિ માલદેવે ‘બૃહદ્દગ્ધપદ્માવલી.’ (ભા. ૩ : ૩૮)
છુ શેઠની દાનભાવનાસ્તવન’ રચ્યાં છે.^૧

મુનિ માલદેવ બૃહદ્સ્થાવસ્થામાં જ કવિ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા
કવિવર ઋષભદાસે ‘કુમારપાલરાસ’માં તેમને મહાકવિની
માં મૂક્યા છે.

૫૮. ભં. માણિક્યદેવ, આં. ગુણવંત.

૫૯. ભં. દામોદર, આં. દેવસૂરિ.

૬૦. ભં. નરેંદ્રદેવ—શ્રીસંઘે મળીને આ ભટ્ટારકને ઉપરની
શાળા ઉપર સ્થાપ્યા. તેઓ વિદ્વાન હતા. વૈદ્યકમાં નિષ્ણાત
તેમના પગલે પગલે ઋદ્ધિ હતી. પ્રાતઃસ્મરણીય હતા અને
ધ્યાન સમા હતા.

(—મુનિ માલની ‘બૃહદ્દગ્ધપદ્માવલી’
જૈનસત્યપ્રકાશ કં.માંક : ૭૭)

૧૨. વાહિદેવસૂરિગચ્છ—વડગચ્છ પદ્માવલી

૪૧. આં. વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં. જિનભદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેઠ વાહડિ પોર-
પાદરામાં ઉદરવસહી બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે સં.

૧. શીલદેવે સં. ૧૬૩૬માં ‘શ્રી વન્દારુવૃત્તિ’ લખી હતી.

(શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પ્રક. ૧ (પૃ. ૪૩૩).

૧૨૦૪મા 'ઉપદેશમાલા કથા' રચી છે સં ૧૨૧૮મા મત્રી યશો
ધવલના અમાત્યપણામા પાપુમા તાડપત્ર ઉપર 'કપયૂર્ણ' લખાવી
તેમના બીજા પદ્ધર આં રત્નપ્રભસૂરિ થયા (પદ્દાં ૧૫મી)

૪૩. આં શાંતિસૂરિ—તે પરમત્યાગી હતા તેમને વાદિદેવ
સૂરિના હાથે આચાર્યપદવી મળી હતી તેમની સેવામા દેવો આવતા હતા

૪૪. આં ગુણાકરસૂરિ—તેમનું દેવો પણ સાનિધ્ય કરતા હતા

૪૫. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તે તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હતા અને
બોલવામા ચતુર હતા

૪૬. આં ગુણસમુદ્રસૂરિ—તે સ્વભાવે સરળ હતા અને
શાસન પ્રત્યે અત્યંત રાગવાળા હતા સં ૧૪૧૪

૪૭. સુનિ હરિભદ્ર—રામસેનના ચેઠ વીંહાને મળુવાદે પત્ની
હતી તેણે મહીપ અને હરિ નામે બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો હરિ
નાનો હતો તેનું સુખ મનોહર હતું તે સુભટ અને ધર્મનિષ્ઠ હતો
તેને હમીરદે નામે પત્ની હતી તેનાથી તેમને રાસિવ અને નાનુ
નામે બે પુત્રો થયા તે પછી હરિએ આં ગુણસમુદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા
લીધી તેમનું નામ સુનિ હરિ પાડવામા આ પુ તેઓ પરમ સાધુ
લક્ષ્મ હતા તેમણે ગુરુ આજ્ઞા મેળવી અનશન આદરી સ્વર્ગગમન
કર્યું તેના પુત્ર નાનુએ રાજગચ્છના આં માણિકચત્રે રચેલા
'શાંતિનાથચરિત્ર' સર્ગ ૮, (અં ૫૫૭૪) નવી પ્રતિ લખાવી, આં
ગુણસમુદ્રસૂરિને વહોરાવી. આં ગુણસમુદ્રે તેની પુષ્પિકામા આ જ્ઞાન
પ્રશસ્તિ લખી છે (—શાંતિનાથચરિત્ર—પુષ્પિકા, સં ૧૪૧૪)

૧૩. દેવાચાર્યગચ્છ પદ્માવલી (બલોર)

૪૧ આં વાદિદેવસૂરિ—રાબ કુમારપાલે સં ૧૨૨૧મા જાણે
રના સુવર્ણગઢ ઉપર જાં પાર્શ્વનાથનો કુમારવિહાર સ્થાપન કર્યો
અને તેમા સદ્વિધિ પ્રવર્તે એ ખાતર વડગચ્છના આં વાદીન્દ્ર
દેવાચાર્યના પક્ષમા તે પ્રાસાદ આચદ્રા સમર્પિત કર્યો

૪૨. આં પૂર્ણદેવસૂરિ—તેમનું બીજું નામ પૂર્ણચંદ્ર હોવાનું
જણાય છે બલોરના મત્રી યશોવીરે રાબ સમર્પિત ઓહાણના

આદેશથી સં ૧૨૪૨માં કુમારવિહારનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. સં ૧૨૫૬ના જેઠ સુદિ ૧૧ના રોજ આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિના હાથે તેના દંડ-કળશ, ધ્વજ-તોરણ વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. સં ૧૨૭૯માં તેઓ પોતાને દેવસૂરિગચ્છના બતાવે છે.

(—ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૬૨૨)

તેમણે સૂરિમંત્રગણિત-લખિધસ્તોત્ર પ્રાકૃત ગાથા : ૧૫ અને શત્રુજય ઉપર પાંચ ઉપવાસ કરીને સૂરિમંત્રકલ્પનું ‘દુર્ગાપદ્મવિવરણ’ (અં : ૨૩૮) રચ્યું છે.

૪૩. આં રામભદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૬૮માં દિવાળીના દિવસે કુમારવિહારના રંગમંડપ ઉપર સ્વર્ણકળશની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેમનું બીજું નામ આં રામચંદ્ર પણ મળે છે.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાંક : ૩૫૨, જલોરલેખ)

૪૪. આં જયમંગલસૂરિ—તેમણે દુઃસાધ્ય મંત્રી યશો-વીરની પ્રશંસાના શ્લોકો રચ્યા છે. મારવાડમાં આવેલી સુધાની પહાડી પર જલોરના રાજા ચાચિગદેવ (સં ૧૩૦૬ થી ૧૩૩૪) વાળી પ્રશસ્તિ, અપભ્રંશ ગુજરાતીમાં ‘મહાવીર જન્માભિષેક’ પદ્ય : ૨૭, ‘કવિશિક્ષા’ અંથ તથા ‘ભટ્ટિકાવ્યની ટીકા’ રચી છે.

૪૫. આં સોમચંદ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૨૬માં ‘વૃત્તરત્ના-કર’ની સુબોધિનીવૃત્તિ રચી છે.

દેવાનંદિતગચ્છ—૪૨મા આં શીલભદ્રના સંતાનીય શ્રાવકની સં ૧૨૧૪માં જે મૂર્તિ બની હતી તે આજે મહેસાણાના મોટા દેરાસરમાં વિદ્યમાન છે. (વિશેષ માટે જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૬૬)

૧૪. નાગોરીવડગચ્છ—નાગોરીતપાગચ્છ પટ્ટાવલી

૪૧. આં વાહિદેવસૂરિ.

૪૨. આં પદ્મપ્રભસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૨૧માં ‘ભુવનદીપક-ગ્રંથ ભાવપ્રકાશ’ નામે પ્રશ્નગ્રંથ રચ્યો છે. આં સિંહતિલકસૂરિએ તેના ઉપર સં ૧૩૨૬માં ‘ભુવનદીપકવૃત્તિ’ રચી છે. આ આચાર્ય નાગોર-સાંભર તરફ વિશેષ વિચરતા રહ્યા હોવાથી તેમની પરંપરા

‘નાગોરીશાખા’ નામથી વિખ્યાત થઈ

૪૩. આઠ પ્રમન્નચદ્રસૂરિ—તેઓ ક્રિયાશિધિવ હતા

૪૪. આઠ ગુણમસુદ્રસૂરિ—તેમને ગન્ત ત્રિભુવનપાલ બહુ માનતો હતો તેમનો સ્વર્ગવાસ ૪૦ ૧૩૦૮મા થયો હતો

૪૫ આઠ જયશેખરસૂરિ—તેઓ ઉગ્ર વિહારી હતા તેમણે સં ૧૩૦૧મા તપાગચ્છના આઠ જગચ્છસૂરિની નિશામા ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો, તે અમલથી નાગોરીશાખા ‘નાગોરી તપાગચ્છ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ તેમણે બાગ જોડાને જૈન બનાવ્યા તેમણે ‘વાદીન્દ્રદેવ સ્મરિમહાકાવ્ય’ રચ્યું (જેન સત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૫૬)

ગણ્યલોરના રાય હમીરે તેમને કેવિરાજનું બિરુદ આપ્યું હતું

૮૬. આઠ વજ્રસેનસૂરિ—તેઓ મોટા વિદ્વાન હતા અમોઘ ઉપદેશની શક્તિવાળા હતા તેમને મારગ ભૂપતિએ ૪૦ ૧૩૪૩મા ‘દેશનાજલધર નુ બિરુદ આપ્યું હતું અલ્લાવદીન ખિલજીએ તેમના યોગના વ્યવહારોથી ખુશ થઈ મત્રી સિદ્ધક રાણા મારફત ગુણા ગામમા હાર તથા વિવિધ ફરમાનો આપ્યા હતા તેમણે સં ૧૩૪૭ મા લોદાગોત્રના ૧૦૦૦ ઘરોને જૈન બનાવ્યા, ‘લઘુ ત્રિપિણિલાકા પુરુષચન્દ્રિ’ તથા ‘ગુરુગુણપદ્મિશકા રચી તેઓ સં ૧૩૫૪મા આચાર્ય થયા હતા

આઠ વજ્રસેનસૂરિના શિષ્ય ૫૦ હરિયેણે ‘કર્પૂરપ્રકર’ અને ‘નેમિનાથચરિત્ર’ની રચના કરી છે

૪૭. આઠ હેમતિલકસૂરિ—તેમણે સં ૧૩૮૨મા ભાટી-રાજા તથા દુલચીરાયને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા તેમણે ‘ભુવનદીપક’ ગ્રંથની વૃત્તિ પણ રચી છે

સમરાશાહે સં ૧૩૭૧ ના માહ સુદિ ૭ ને ગુરુવારે શત્રુજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કર્યો ત્યારે આઠ હેમાચાર્ય ત્યા હાજર હતા

૪૮. આઠ રત્નશેખરસૂરિ—તેમનો સં ૧૩૭૨મા જન્મ, સં ૧૩૮૫મા દીક્ષા, સં ૧૪૦૦મા બિવાહમા આચાર્યપદ અને સં ૧૪૨૮ પછી સ્વર્ગવાસ થયો

તેમણે ખરતરગચ્છના આં જિનપ્રભસૂરિ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમને ‘મિશ્યાંધકારનભોમણિ’નું ગિરુદ મળ્યું હતું. તેમણે સંં ૧૪૪૭માં ‘ગુણસ્થાનકમારોહ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ, વીરંજયક્ષેત્રસમાસ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ, ગુરુગુણપદ્મત્રિશકાવૃત્તિ, સંજોધસિત્તરીવૃત્તિ, સંં ૧૪૧૮ માં સિરિસિરિવાલકહા, સિદ્ધચકલેખનવિધિ, દિણસુદ્ધિદીપિકા આં ૧૪૪, છંદોરત્નાવલી અને પદ્દર્શનસમુચ્ચય’ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે. આ ગ્રંથના લેખકે સંં ૧૯૮૩ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ મુંબઈમાં દિનશુદ્ધિદીપિકાની ગુજરાતી વિશ્વપ્રભા નામે ટીકા રચી છે.

સંં ૧૪૦૭માં ફિરોજશાહ તઘલખને આચાર્યશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો અને બાદશાહે તેમને સંં ૧૪૧૪માં વિવિધ ફરમાનો આપ્યાં હતાં.^૧

આચાર્યશ્રીએ ૧૦૦૦ ઘરોના માણસોને નવા જૈન બનાવ્યા. તેમના શિષ્ય પંં સોમચંદ્રગણિએ સંં ૧૫૦૪માં ‘કર્પૂરપ્રકર ગ્રંથ બાલાવળોધ-કથા’ : ૧૫૭ (ગ્રંં ૨૨૬૦) રચ્યા છે.

૪૯. આં હેમચંદ્રસૂરિ—તેમણે સંં ૧૪૧૮માં તેમના ગુરુ-દેવની ‘સિરિસિરિવાલકહા’નો પ્રથમ આદર્શ લખ્યો હતો. સંં ૧૪૨૪ માં પૂર્ણચંદ્ર આચાર્ય થયા હતા.

૫૦. આં હેમહંસસૂરિ—તેમનું બીજું નામ હેમચંદ્ર પણ મળે છે. તેઓ આં પૂર્ણચંદ્રના શિષ્ય હતા. તેમનો સંં ૧૪૩૧માં જન્મ, સંં ૧૪૩૯માં દીક્ષા, સંં ૧૪૫૩માં આચાર્યપદ થયાં.

તેમની પરંપરામાં અનુક્રમે ૫૧. પંં લક્ષ્મીનિવાસ, ૫૨. પંં પુણ્યરત્ન, ૫૩. પંં સાધુરત્ન વગેરે ચતિઓ થયા.

૫૧. ભં રત્નસાગર—તેમનું દ્વંકું નામ રત્નાકર હતું. તેમનું બીજું નામ ભં રત્નપ્રભસૂરિ પણ મળે છે. તેમણે સંં ૧૪૯૨માં ‘આદિનાથ જન્મભાષિષેક’ તથા સંં ૧૫૦૮માં અમદાવાદમાં ‘વસંત-વિલાસ’ રચ્યો.

૧. આં રત્નશેખરથી આં હેમસમુદ્ર સુધીના આચાર્યોના પદાનુક્રમ માટે શિલાલેખો, ચંદ્રકીર્તિટીકા તથા પદાવલીઓમાં વિસંવાદ જોવાય છે.

ચંદ્રગચ્છના વિનયદેવથી સં ૧૬૦૨ના વૈશાખ સુદિ ૩ને સોમવારથી
'સુધર્મગચ્છ' શરૂ થયો.

ચલાવ્યો, જે સમય જતાં પાયચંદ્રગચ્છ નામથી જાહેર થયો. તેમણે પં ૦
જગર્થિ ગણિ સાથે વાદમાં જોધપુરમાં રાજ માલદેવનું શરણ લીધું. તેમણે ધણા
આગમેના ટુખ્યા લખ્યા છે. સં ૧૫૮૮ માં તેમણે 'શ્રિચિક્રાસ' રચ્યો.
લોકાગચ્છના વિરોધમાં ૧૨૨ જોલ બનાવ્યા છે. વિવિધ ૨૬ સજ્જાઓ રચી છે.

(—આં જયચંદ્ર પાર્શ્વચંદ્રચરિત્ર દ્વિઃ : ૪૭, હીર-
સૌભાગ્યકાવ્યપ્રશસ્તિ, પાયચંદ્રગચ્છ પટ્ટાવલી વગેરે)

પાયચંદ્રગચ્છની પટ્ટાવલી આ પ્રમાણે મળે છે—

૫૪. આં પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૬૧૨, જોધપુર.

૫૫. આં સમરચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૬૨૬, ખંભાત.

૫૬. આં રાજચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૬૬૯ ના જોડ સુદિ ૬, ખંભાત.

તેમની પાટ્ટે (૫૭) રતનચંદ્ર, (૫૮) વચ્છરાજ થયા છે.

૫૭. આં વિમલચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૬૭૪ના આસો સુદિ ૧૩, અમં

૫૮. આં જયચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૬૯૯ ના અષાઢ સુદિ ૧૫.

તેમણે સં ૧૬૫૪ માં રાયરત્નરાસ, પાર્શ્વચંદ્રસૂરિદ્વાદશ ૪૭, રાજચંદ્ર-
સૂરિ ખારમાસા વગેરે રચ્યા છે. તેમણે સં ૧૬૫૪ ના 'રાસરત્ન' માં પોતાનો
વડગચ્છ બતાવ્યો છે. એટલે સંભવ છે કે, સં ૧૬૫૪ પછી પાયચંદ્રગચ્છ
નામ પડ્યું હશે

૫૯. જાં પદ્મચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૭૪૪ના આસો સુદિ ૧૦, વીરમગામ.

૬૦. જાં મુનિચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૭૫૦ના આસો વદિ ૧૦, „

૬૧. જાં નેમિચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૭૯૭ના વૈશાખ વદિ ૫, મિકાનેર.

૬૨. જાં કનકચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૮૧૦ના માહ વદિ ૧૦, મિકાનેર.

૬૩. જાં શિવચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૮૨૩ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯, વડુ.

૬૪. જાં બાનુચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૮૩૭ના કાર્તિક વદિ ૮, વીરમગામ.

૬૫. જાં વિવેકચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૮૫૪ના શ્રાવણ વદિ ૧૩, ઉનંજન.

૬૬. જાં લખિંચંદ્રસૂરિ—સ્વં સં ૧૮૮૩ના કાર્તિક વદિ ૧૦, મિં

તેમણે 'સિદ્ધાંત રત્નકાવ્યાકરણ, જ્યોતિષજ્ઞાનક' વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે.
તેમના ઉપદેશથી ઉદયપુરના પટ્ટવા જોરાવરમલજીએ પચ્ચીસ લાખનો ખર્ચ કરી
શત્રુજંયનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો.

૬૭. જાં હર્ષચંદ્ર—સ્વં સં ૧૯૧૩ના ફાગણ વદિ ૧૪, શંખેશ્વર.

૫૫ ભ૦ રાજરત્ન—તેમનું પ્રગિદ્ધ નામ જયન્વામી હતું
ભ૦ વિનયપ્રીતિ અને ભ૦ માનક્રીતિ આ મમયે થયા હતા

૫૬. ભ૦ ચદ્રક્રીતિ—તેમનો મ૦ ૧૬૬૮મા ‘મારન્વત વ્યાક
રણ’ની ચદ્રક્રીતિ નામે ટીકા, શાસ્ત્રીય નામમાયા, યોગચિતામણિ,
અને મ૦ ૧૬૩૦મા આ૦ રત્નશેખરના ‘પ્રાકૃત છંદ કોશ’ની ટીકા
જોડેલી છે

ભ૦ ચદ્રક્રીતિમૂર્તિથી બીજી પાણી પદ્માવલી મળે છે—

૫૬ ભ૦ ચદ્રક્રીતિમૂર્તિ, ૫૭ ભ૦ માનક્રીતિમૂર્તિ

૫૮ ભ૦ અમરક્રીતિમૂર્તિ—તેમના શિષ્ય મુનિ ધર્મક્રીતિએ સ૦
૧૬૫૭ના આસો સુદિ ૧ ને મોમવારે નાગોળમા ‘શ્રીપાવચગિત્ર’ લખ્યું
ને તેની પ્રશસ્તિમા પોતાને કોનિકગણ, વજ્રશાખા ચદ્રકુળ વડગચ
અને નાગપુન્યતપાગચના તેમજ આ૦ દેવસૂરિની શ્રમણપરપરાના
બતાવે છે (—જૂઓ શ્રી પ્રશસ્તિમ ગ્રંથ ભા૦ ૨, પ્ર૦ ન૦ ૬૦૮)

૫૭. ભ૦ હર્ષક્રીતિ—તેમનું મૂળ નામ મુનિ હર્ષક્રીતિ મળે
છે તેઓ જ્યારે ઉપાધ્યાય હતા ત્યારે તેમનું નામ ઉપા૦ પમચદ્ર
હતું તેમણે મ૦ ૧૬૬૮ મા ‘મારન્વત ટીકાની પહેલી પ્રતિ લખી
મ૦ ૧૬૬૮ મા કન્યાણુમદિન્તોનની વૃત્તિ, સ૦ ૧૬૫૪ ના પોષ
વદિ ૪ ના રોજ મૃહજાતિઅવચૂરિ (મ૦ ૨૪૫), મિદ્ધરપ્રકરણ વૃત્તિ
અને વૈદ્યવતારોદ્ધાર વગેરે ગ્રંથો રચ્યા છે

૬૮ ભ૦ હેમચદ્ર—સ્વ૦ સ૦ ૧૬૬૭ના ચત્ર વદિ ૭, મિહાનેર

૬૮ આ૦ ભાતૃયદ્રસૂરિ—તેમણે સ૦ ૧૬૩૭ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ના
રાજ માગવર્મા કિષોદ્ધાર કરી સ્વ૦ સ૦ ૧૬૭૨ના વૈશાખ વદિ ૮ બુધવાર,
રાજનગર (—૫૧ વીસમુખ્યથ ભા૦ ૨ પ્રક૦ ૫૩, ૫૦ ૨૪૮)

૭૦ આ૦ સાગરચદ્રસૂરિ—તે બહુ ચાંત હતા મળતિયા રચનાવના
હતા તેમને શ્રમણમંથની એકતા અને જૈન ધર્મની ઉન્નતિ માટે ઘણી ધનસ
હતી તેઓ મ૦ ૧૮૬૦ મા અમદાવાદમાં અખિત ભારતવર્ષીય મુનિ સમ્મેનન
મળ્યું તેમાં આવ્યા હતા અને નિર્ણય આપનારી પ્રવર મુનિસમિતિમાં તે
નિમાયા હતા

આ પરંપરાના ભં વિજયસુંદરે સં ૧૬૭૩ માં સિરોહીમાં
આં વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય પં રામવિજયને સૂરિપદ આપી તેમનું
નામ આં વિજયતિલકસૂરિ રાખ્યું.

(જૂઓ, પ્રકં ૫૮, આણંદસૂરગચ્છ પટ્ટાવલી,
નાગોરી તપાગચ્છ પટ્ટાવલી વગેરે)

નાગોરી તપાગચ્છનાં ગોત્રો—૧. ગોહલાણી, નવલખા, ભૂતેડિયા.
૨. ખીપાડા, હિરણ, ગોગડ, શ્રીસોદિયા, ૩. રૂલીવાલ, વેગાણી,
૪. હિંગડ, લાંગા, ૫. રામસોની (રામસેની), ૬. આખક, અમડ, ૭.
છલાણી, છજલાણી, ઘોડાવત, ૮. હીરાઉ, કેલાણી, ૯. ગોખરુ,
ચોધરી, ૧૦. જોગડ, ૧૧. છોરિયા, જામડા, ૧૨. લોઢા, ૧૩. સૂરિયા,
મીઠા, ૧૪. નાહર, ૧૫. જડિયા.

(-નાગોરી તપાના મહાત્માની વહીના આધારે)

તપાગચ્છનાં જૈન ગોત્રો—૧. વરડિયા, ખદરિયા, ખાહુદિયા,
૨. ખાંડિયા, કવાડ, શાહ, હરખાવત, ૩. છરિયા, ૪. ડકરિયા, ૫.
લલવાણી, ૬. ગાંધી, વેદગાંધી, રાજગાંધી, ૭. ખજનચી, ૮. ખૂરડ,
૯. સંઘવી, ૧૦. મુણોત, ૧૧. પગારિયા, ૧૨. ચૌધરી, ૧૩. સોલંકી,
૧૪. ગુજરાણી, ૧૫. કચ્છોલે, ૧૬. મોરડચે, ૧૭. સાલેચે, ૧૮.
કોઠારી, ૧૯. ખટોલ, ૨૦. ખિનાકિયા, ૨૧. સરાફ, ૨૨. લૌકડ,
૨૩. મીન્તી, ૨૪. આંચલિયા, ૨૫. ગોલિયા, ૨૬. ચોસવાલ, ૨૭.
ગોટી(ગોઠી), ૨૮. માદરેચ, ૨૯. લોલેચ, ૩૦. માલા વગેરે.

તપાગચ્છનાં તેર ખેસણાં છે.^૧ સૌ એક સામાચારીવાળા છે. તે
સર્વ ગચ્છના જૈનો તપાગચ્છમાં સામેલ થયા છે.

૧. તપાગચ્છના ભદ્રારકોના તાબામાં ૧૩ ગચ્છોની યાદી હતી તે આ
પ્રમાણે—૧. તપાગચ્છ, ૨. સડેરક, ૩. ચકેદશીયા, ૪. કમતકલશા, ૫.
ચંદ્રગચ્છ, ૬. કોટિકગચ્છ, ૭. કતકપુરા, ૮. કોરંગચ્છ, ૯. ચિત્રોડાગચ્છ,
૧૦. કંજપુરા, ૧૧. વડગચ્છ, ૧૨. ઉપકેશ-ચોસવાલગચ્છ, ૧૩. મતધારી.
ગચ્છ. આ ૧૩ ગચ્છના જૈનો તપાગચ્છના વિજયદેવસૂરિસંઘના શ્રીપૂજની
આરા પાળતા હતા.

(-શ્રીતપગચ્છ અમણવંશવૃક્ષ, પૃ. ૩૬)

ઓસવાલ, પોરવાડ, મારુ, સોરઠિયા, શ્રીમાલી, ચૂર્ચરભણુમાલી, અમવાલ, પંડલીવાલ, કપોળ, નાગર વગેરે અનેક જ્ઞાતિઓવાળા તપાગચ્છના જૈનો છે.

૧૫ વડગચ્છ પટ્ટાવલી (આરાસણુ)^૧

૪૧. આં વાદિદેવસૂરિ.

૪૨. આં જિનભદ્રસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેઠ વાહડ પોર વાડે પાઠરામાં ઉંદરવસહી બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તેમણે સં ૧૨૦૪ માં ‘ઉપદેશમાલા કથા’ રચી. સં ૧૨૧૮ માં મંત્રી યશો ધવલના મંત્રીપણામાં પાટણમાં ‘કદ્ધપચૂણિ’ની તાડપ્રતિ લખાવી તેમના બીજા પટ્ટધર આં શાંતિસૂરિ હતા.(જૂઓ, પટ્ટાવલી ૧૨ મી)

૪૩. આં રત્નપ્રભસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેઠ વાહડના મોટા પુત્ર બ્રહ્મદેવે સં ૧૨૭૫માં આરાસણુના દેરાસરમાં દાઢાધર કરાવ્યો.^૨

૪૪. આં હરિભદ્રસૂરિ.

૪૫. આં પરમાણુદસૂરિ—તેમના ઉપદેશથી શેઠ વાહડના બીજા પુત્ર ચરણદેવ, તેમના પુત્રો વીરચંદ, પાસડ, આંબડ તથા રાવણે સં ૧૩૧૦ માં આરાસણુમાં ૧૭૦ તીર્થકરોનો પટ્ટ કરાવ્યો. શેઠ વીરચંદે સં ૧૩૩૮માં આરાસણુમાં ભં વાસુપૂજ્યની દેરી બનાવી, પ્રતિમા ભરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવી સં ૧૩૪૫ માં મહેત-ગિખર તીર્થની યાત્રા કરી, સમેતશિખરનો પટ્ટ બનાવ્યો અને એ પટ્ટની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કરાવી, પોસીના તીર્થમાં સ્થાપન કર્યો.

(—આરાસણુના લેખો, પ્રાચીન જૈનલેખ-સંગ્રહ, ભા ૨, લેખાંકો : ૨૭૬, ૨૯૦)

૧. આરાસણુસત્ક આચાર્ય યશોદેવ માટે જૂઓ, પ્રક્ર ૩૬, પૃ ૨૨૫
આરાસણુમચ્છ માટે જૂઓ, [પ્રક્ર ૩૭, પૃ ૨૬૩]
આરાસણુ તીર્થ માટે જૂઓ, [પ્રક્ર ૩૭, પૃ ૨૬૮]

૨. આ સમયે રાજગચ્છમાં [૧૩] આં પરમાનંદ, [૧૪] આં રત્ન પ્રભ યથા. તેમના ઉપદેશથી સં ૧૩૧૦ ના વૈશાખ વદિ ૫ ના રોજ શેઠ વીરદેવ પોરવાડના વંશના વીરહણે આરાસણુમાં ભં નેમિનાથના દેરાસરમાં સ્તંભ કરાવ્યો.
[પ્રક્ર ૩૫, રાજ ૦ પટ્ટા ૦ સાતમી, પૃ ૩૧]

૧૬. ભિન્નમાલ વડગચ્છ

આ ગચ્છ કયા ગચ્છનો પેટાગચ્છ છે તેનો સ્પષ્ટ આધાર મળતો નથી, પરંતુ એક ઉદ્દેશના આધારે અમે તેને વાદિદેવસૂરિ-નો સંતાનીય ગતાવ્યો છે. તેમાં અનુક્રમે ૧. આં વીરસૂરિ, ૨. આં અમરપ્રભસૂરિ, ૩. આં કનકપ્રભસૂરિ થયા હતા.

શ્રીમાલી વહોરા ગોપાલે તેમના ઉપદેશથી સં ૧૫૫૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને શુક્રવારે પુતર્વાસુ નક્ષત્રમાં માંડવગઢની દક્ષિણ તળેટીમાં ભં પાર્શ્વનાથનો પ્રાસાદ બંધાવ્યો.

(-જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૦ : ૨૫, પટ્ટાવલી-

સમુચ્ચય, ભા ૦ ૨, પૃ ૦ ૨૨૫)

અંચલગચ્છમાં પણ ભિન્નમાલગચ્છ એવો શાખાગચ્છ હોવાની પ્રશસ્તિઓ મળે છે.

૧૭. રામસેનીય વડગચ્છ

બૃહદ્ગચ્છમાં રામસેનીયાવટકે આં મલયચંદ્રસૂરિ થયા. તેમણે સં ૧૫૦૯ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ ભં શાંતિનાથની ધાતુપ્રતિમા સર-ધના (ઉં ૫૦)માં વિરાજમાન છે.

૧૮. જરાવલા વડગચ્છ

આ ગચ્છમાં સં ૧૬૫૧ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે ભં દેવાનંદસૂરિપટ્ટે આં સોમસુંદરસૂરિ થયા.

કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિ (સં ૧૨૨૯)

किं स्तुमः शब्दपाथोर्धेर्हेमचन्द्रयतेर्मतिम् ।

एकेनापि हि येनेदृक् कृतं शब्दानुशासनम् ॥

ગૂજરાતના ધંધુકા નગરમાં મોઢ શાંતિનો શેઠ સાચો (સાચિગ) રહેતો હતો, તેને પાહિની નામે પત્ની હતી. તે જૈનોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રેષ્ઠી નેમિનાગ મોઢની બહેન હતી. તે જૈનધર્મ પાળતી હતી. એક વેળા તેણે સ્વપ્નમાં ચિંતામણિરત્ન જોયું, જે શુરુ પાસે

જઈને ચમકવા લાગ્યું. એક આંખો જોયો, જે બીજો સ્થળે જઈ દાંડ્યો ફૂંચ્યો.^૧

આં દેવચંદ્રસૂરિએ એ સ્વપ્નના ક્ષણ વિશે જણાવ્યું કે, ‘તું એક નરમણિને જન્મ આપીશ, જે મોટો થતાં ગુરુમણિ થશે. તારા એ પુત્ર ધીમે ધીમે વિકાસ સાધી એક મહાન પુરુષ બનશે.

તેણે મં. ૧૧૪૫ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ની રાતે એક તેજસ્વી બાળકને જન્મ આપ્યો. તેના માતાપિતાએ એ બાળકનું નામ ચંગદેવ રાખ્યું. ચંગ એટલે ઉત્તમ.

પૂર્ણતણગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ એક દિવસ ધંધકામાં મોઢ જાતિના દેરાસરમાં દર્શને પધાર્યા.^૨ તેઓ ચૈત્યવંદન કરતા હતા ત્યારે પાહિનીદેવી પણ દેરાસરે દર્શન કરવા આવી હતી અને દેરા મરમાં પ્રદક્ષિણા દેતી હતી. એ અમરે બાળક ચંગો પણ ઉપાશ્રય મા જઈને આચાર્યશ્રીના આસન પર બેસી ગયો. આચાર્યશ્રી અને માતાએ ત્યાં આવીને જોયું કે બાળક ગુરુપદનો અભિલાષી છે. આચાર્યશ્રીએ પાહિનીને યાદ આપી કે, ‘બહેન! એ લબ્ધ સ્વપ્ન તમને યાદ છે? આ બાળક જગદ્ગુરુ થવાને જન્મ્યો છે. જો, આ તેની જ નિશાની છે, તું બાતે જ જોઈ લે, હવે વિચાર કરી લે. તારે આ બાળક ગુરુ મહારાજને વહોરાવવો જોઈએ.’

માતાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘તેના પિતાજીની આજ્ઞા હોય તો મારી સમ્મતિ છે, પણ તેના પિતા આજ્ઞા આપે તે અશક્ય છે.

પાહિની દેવીએ વિચાર કર્યો કે, મારા ચંગો જો નિશ્ચિતરૂપે સાધુ થવાનો હોય તો પછી મારા પોતાના હાથે તેને યોગ્ય ગુરુને કેમ ન સોંપવો? તેણે પોતાના ભાઈ નેમિનાગની સાથે સલાહ કરી લીધી અને ચંગદેવ આં દેવચંદ્રસૂરિને સોંપ્યો.

૧. સ્વપ્નમાં ચિંતામણિ (અભાવકચરિત), આંખો (અનધેકાસ અને સોહમકુવપદાવધી)

૨. પૂર્ણતણગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ માટે જૂઓ, પ્રક્ર. ૩૫, પૃ. ૧૧.

દીક્ષા—

આં દેવચંદ્રસૂરિ ચંગદેવને સાથે લઈ વિહાર કરતા કરતા કર્ણાવતી પધાર્યા. કર્ણાવતીમાં શેઠ ઉદાયન રાજમાન્ય શ્રેષ્ઠી હતા. સાથે શેઠ ચાંગને પાછો લઈ આવવા કર્ણાવતી ગયા. તેણે શેઠ ઉદાયનના ભાવભીના સત્કારથી અને યુક્તિભર્યા વચનોથી ખુશ થઈ પોતાનો પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોરાવ્યો.

પછી આચાર્યશ્રીએ ખંભાત તરફ વિહાર કર્યો. લં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં (આલિગવસહીમાં) સં ૧૧૫૦ ના માહ સુદિ ૧૪ ને શનિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં ગોરજના સમયે (ગોધુલિ લગ્નમાં), કન્યાના લગ્નમાં, પહેલા ભુવનમાં ગુરુ, પાંચમા નીતિધર્મભુવનમાં બુધ, છઠ્ઠા ભુવનમાં રવિ, મંગલ; આઠમા ભુવનમાં શુક્ર (ધિષ્ણ્ય શુક્ર), નવમા ધર્મભુવનમાં રોહિણીનો શનિ અને અગિયારમા ભુવનમાં પુષ્યનો ચંદ્ર હતો ત્યારે એ પાંચ વર્ષના બાલકે ચાંગદેવને દીક્ષા આપી અને તેનું નામ મુનિ સોમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું. આ દીક્ષાનો ઉત્સવ પિતા સાચા શેઠે કર્યો. (—પ્રબંધચિંતામણિ)

સરસ્વતી સાધના—

મુનિ સોમચંદ્રની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. આચાર્યશ્રીએ તેને વ્યાકરણ અને સાહિત્યનું અધ્યયન કરાવ્યું. મુનિ સોમચંદ્ર વિદ્વાન બન્યા. તેઓ નિરંતર એકાગ્રપણે સરસ્વતીદેવીનું ધ્યાન કરતા હતા. તેમના મનમાં એવી અભિલાષા હતી કે, કાશ્મીર જઈ સરસ્વતીદેવીને પ્રસન્ન કરી “સિદ્ધ સારસ્વત” બનવું. આચાર્યશ્રીએ તેમની ભાવનાને પૂર્ણ કરવા કાશ્મીર તરફ વિહાર કર્યો. બાલ મુનિએ રૈવતાચલમાં નહીં પરંતુ રૈવતાવતાર તીર્થમાં^૧ એકાગ્ર બની સરસ્વતીનું ધ્યાન કર્યું. સરસ્વતીએ પ્રત્યક્ષ થઈ તેમને જણાવ્યું, ‘વત્સ ! તારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. તારી વાંછા પૂરી થશે. તારે હવે કાશ્મીર જવાની જરૂર નથી.’

૧ રૈવતાવતાર તીર્થ તે ખંભાતમાં એ નામનું દેરાસર. જેમ આખૂં દેવવાડા અને નાડલાઈમાં એ નામની ટેકરીઓ છે.

જઈને ચમકવા લાગ્યું. એક આંગો બેયો, જે બીજે સ્થળે જ ફાડ્યો ફૂડ્યો.^૧

આં દેવચંદ્રસૂરિએ એ સ્વપ્નના કૃપા વિશે જણાવ્યું કે, ‘જે એક નરમણિને જન્મ આપીશ, જે મોટો થતાં ગુરુમણિ થશે. તારે એ પુત્ર ધીમે ધીમે વિકાસ સાધી એક મહાન પુરુષ બનશે.

તેણે સં. ૧૧૪૫ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ની રાતે એક તેજસ્વી બાળકને જન્મ આપ્યો. તેના માતાપિતાએ એ બાળકનું નામ ચંગદેવ રાખ્યું. ચંગ એટલે ઉત્તમ.

પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ એક દિવસ ધંધકામાં મોઢ જાતિના દેરાસરમાં દર્શને પધાર્યા.^૨ તેઓ ચૈત્યવંદન કરતા હતા ત્યારે પાહિનીદેવી પણ દેરાસરે દર્શન કરવા આવી હતી અને દેરા સરમાં પ્રદક્ષિણા દેતી હતી. એ સમયે બાળક ચંગો પણ ઉપાશ્રય માં જઈને આચાર્યશ્રીના આસન પર બેસી ગયો. આચાર્યશ્રી અને માતાએ ત્યાં આવીને બેસી કે બાળક ગુરુપદનો અભિલાષી આચાર્યશ્રીએ પાહિનીને યાદ આપી કે, ‘બહેન ! એ ભવ્ય સ્વપ્ન તમને યાદ છે ? આ બાળક જગદ્ગુરુ થવાને જન્મે છે. જો, આ તેની જ નિશાની છે, તું જાતે જ બેઈ લે, હવે વિચાર કરી લે. તારે આ બાળક ગુરુ મહારાજને વહોરાવવો બેઈએ.’

માતાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘તેના પિતાજીની આજ્ઞા હોય તો મારી સમ્મતિ છે, પણ તેના પિતા આજ્ઞા આપે તે અશક્ય છે

પાહિની દેવીએ વિચાર કર્યો કે, મારો ચંગો જો નિશ્ચિતરૂપે સાધુ થવાનો હોય તો પછી મારા પોતાના હાથે તેને યોગ્ય ગુરુને કેમ ન સોંપવો ? તેણે પોતાના ભાઈ નેમિનાગની સાથે સલાહ કરી લીધી અને ચંગદેવ આં દેવચંદ્રસૂરિને સોંપ્યો.

૧. સ્વપ્નમાં ચિતામણિ (પ્રજાવક્યરિત), અબિા (પ્રજાધકોસ અને સોદમકુલપદાવલી)

૨. પૂર્ણતલ્લગચ્છના આં દેવચંદ્રસૂરિ માટે જૂઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૧.

દીક્ષા—

આં દેવચંદ્રસૂરિ ચાંગદેવને સાથે લઈ વિહાર કરતા કરતા કર્ણાવતી પધાર્યા. કર્ણાવતીમાં શેઠ ઉદાયન રાજમાન્ય શ્રેષ્ઠી હતા. સાચો શેઠ ચાંગને પાછો લઈ આવવા કર્ણાવતી ગયા. તેણે શેઠ ઉદાયનના ભાવભીના સત્કારથી અને સુક્ષ્માલય્યા વચનોથી ખુશ થઈ પોતાનો પુત્ર આચાર્યશ્રીને વહોરાવ્યો.

પછી આચાર્યશ્રીએ ખંભાત તરફ વિહાર કર્યો. ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં (આલિંગવસહીમાં) સં. ૧૧૫૦ ના માહ સુદિ ૧૪ ને શનિવારે પુણ્ય નક્ષત્રમાં ગોરજના સમયે (ગોધુલિ લગ્નમાં), કન્યાના લગ્નમાં, પહેલા ભુવનમાં ગુરુ, પાંચમા નીતિધર્મભુવનમાં બુધ, છઠ્ઠા ભુવનમાં રવિ, મંગલ; આઠમા ભુવનમાં શુક્ર (ધિષ્ણય શુક્ર), નવમા ધર્મભુવનમાં રોહિણીનો શનિ અને અગિયારમા ભુવનમાં પુણ્યનો ચંદ્ર હતો ત્યારે એ પાંચ વર્ષના બાલકે ચાંગદેવને દીક્ષા આપી અને તેનું નામ સુનિ સોમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું. આ દીક્ષાનો ઉત્સવ પિતા સાચા શેઠે કર્યો.

(—પ્રબંધચિંતામણિ)

સરસ્વતી સાધના—

સુનિ સોમચંદ્રની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. આચાર્યશ્રીએ તેને વ્યાકરણ અને સાહિત્યનું અધ્યયન કરાવ્યું. સુનિ સોમચંદ્ર વિદ્વાન બન્યા. તેઓ નિરંતર એકાગ્રપણે સરસ્વતીદેવીનું ધ્યાન કરતા હતા. તેમના મનમાં એવી અભિલાષા હતી કે, કાશ્મીર જઈ સરસ્વતીદેવીને પ્રસન્ન કરી “સિદ્ધ સારસ્વત” બનવું. આચાર્યશ્રીએ તેમની ભાવનાને પૂર્ણ કરવા કાશ્મીર તરફ વિહાર કર્યો. બાલ સુનિએ રૈવતાચલમાં નહીં પરંતુ રૈવતાવતાર તીર્થમાં^૧ એકાગ્ર બની સરસ્વતીનું ધ્યાન કર્યું. સરસ્વતીએ પ્રત્યક્ષ થઈ તેમને જણાવ્યું, ‘વત્સ ! તારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થઈ છું. તારી વાંછા પૂરી થશે. તારે હવે કાશ્મીર જવાની જરૂર નથી.’

૧ રૈવતાવતાર તીર્થ તે ખંભાતમાં એ નામનું દેરાસર. જેમ આખૂ દેવવાડા અને નાડલાઈમાં એ નામની ટેકરીઓ છે.

મુનિ સોમચંદ્રે મરસ્વતીના આ વરદાનથી ખુશ થઈ તેમણે કાશ્મીર જવાનું મુનવત્તી રાખ્યું.

એક એવી માન્યતા છે કે, આ દેવીના વરદાનની ઘડના અભારી તીર્થમા બની હતી.

આં હિમચંદ્રસૂરિને દેવી સહાય હતી, એ અંગે પણ એક કિવદંતી મળે છે કે, આં દેવચંદ્રસૂરિ, મુનિ સોમચંદ્ર અને મુનિ મલ્લયગિરિ—એ ત્રણેએ એક લોચરામાનગ્ન રહી કુમારીઆ ગામના શ્રીમાતી શેઠની પદ્મિની સ્ત્રીને પોતાની સામે નમ જીભી રાખી દેવીનું ધ્યાન કર્યું ત્યાં શેઠને ખુની તરવારે જીભા રાખ્યા અને તેમને સૂચના આપી રાખી કે, ‘અમારામાથી જે કોઈ ચલાયમાન થાય તેનું માથું તારે તરવારથી ઉડાડી દેવું તેઓએ ૧૦ દિવસ સુધી એ પ્રકારે ધ્યાન કર્યું તેઓના પ્રજ્ઞતેજથી અને ધ્યાનના આકર્ષણથી અગિયારમા દિવસે દેવ પ્રત્યક્ષ થયા દેવે વરદાન આપ્યું કે, ‘આં દેવચંદ્રસૂરિને બાવન વીરા વશમા રહેશે મુનિ સોમચંદ્ર સૂરિ રાજાને પ્રતિજ્ઞા કરી શકશે અને મુનિ મલ્લયગિરિ સિદ્ધાતની વૃત્તિઓ બનાવી શકશે’ આમા શ્રીમાતી શેઠને કરોડ રૂપિયાનો લાભ થયો અને બધાએ ત્યાંથી વિહાર કરી રૈવતાવતાર તીર્થની યાત્રાએ ગયા.

(—સોહમકુલપટ્ટાવલી, વીરવ શાવલી)

એક ગામમા એક શ્રીમતનો મુન અતરાયકર્મના ઉદ્યતી નિર્ધન બની ગયો હતો. ઘરનું ધન માટી અને કોલસા બની ગયું હતું આથી તે દુઃખી હતો. મુરકેનીધી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો તેણે પોતાના ઘરના લોચરામાથી કચરો કાઢી ઘરના ચોકના એક ખૂણામા રાખી મૂક્યો હતો એવામા આચાર્યશ્રી વિહાર કરતા કરતા તે ગામમા પધાર્યા અને શેઠના પુત્રના ઘેર જોયરી માટે પધાર્યા.

શેઠના પુત્રે ઘણા આદરથી આચાર્યશ્રીને ઘેસ વહોરાવી બાલ મુનિ સોમચંદ્રે ઘરમા અને ચોકમા નજર ફેરવી તો તેમને પેલો કચરાનો ઢગલો નોનાનો દેખાયો તેમને વિચાર આવ્યો કે આ ગૃહસ્થ કરોડપતિ હોવો જોઈએ પરંતુ જોયરીમા ઘેસ જોઈને

તેમને થયું કે, આ લોભી હોવો નેઈએ. તેમણે શુરુછને શુપ્ત સંકેત કર્યો, પણ શુરુછ કંઈ સમજી ન શક્યા. પણ ચતુર શેઠનો પુત્ર એ હકીકત પામી ગયો. તેણે જાણ થઈ બાલમુનિને ઉચ્છ્રીને તે ઢગલા ઉપર જ બેસાડી દીધા. એ બાલપ્રહારી ચારિત્રનિષ્ઠ બાલમુનિના ચારિત્રના પ્રભાવથી કચરાનો ઢગલો પ્રગટ રીતે સોનાનો બની ગયો. શેઠના પુત્રે હર્ષ પામીને શુરુભહારાજને વિનંતિ કરતાં જણાવ્યું કે, 'નાના મહારાજ તો પ્રત્યક્ષ સ્વર્ણપુરુષ છે. એ સોમચંદ્ર નથી પણ હેમચંદ્ર છે. શુરુદેવ ! આપ આ મુનિને આચાર્ય પદવીથી અલંકૃત કરો અને તે ઉત્સવમાં આ શ્રાવકને લાલ મળે એવી કૃપા કરો.'

આચાર્ય મહારાજે પણ મુનિ સોમચંદ્રને હેમચંદ્રરૂપે નિહાળ્યા.

(—વીરવંશાવલી, સોહમકુલપદાવલી, પદાવલીસમુચ્ચય, ભા. ૨)

આચાર્યપદ—

શુરુદેવે આ બાલમુનિને કામવિનેતા અને સર્વ રીતે યોગ્ય જાણી સં. ૧૧૬૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે કર્ક લક્ષમાં પહેલે શુરુ, ત્રીજે ચાહુ, છઠ્ઠે મંગળ, નવમે શુક-કેતુ, દશમે સૂર્ય-પુષ અને અગિયારમે ચંદ્ર-શનિ હતા—એ યોગમાં ખંભાતનગરમાં આચાર્યપદવી આપી, તેના કર્ણને ચંદન-કપૂરથી સુવાસિત કરીને સૂરિમંત્ર આપ્યો અને તેનું નામ આં હેમચંદ્રસૂરિ રાખ્યું.

આ સમયે માતા પાહિનીએ ઘણા ઉલ્લાસથી દીક્ષા લીધી. આ નવા આચાર્યશ્રીની ભાવના અનુસાર આચાર્યશ્રીએ સાધ્વી પાહિનીને પ્રવર્તિનીપદ આપ્યું અને સંઘે પ્રવર્તિનીને સિંહાસન ઉપર બેસવાની અનુમતિ આપી.

આં દેવચંદ્રસૂરિ સં. ૧૧૬૭ લગભગમાં સમાધિથી કાલ કરી સ્વર્ગે ગયા અને આં હેમચંદ્રસૂરિ સપરિવાર વિહાર કરતા કરતા પ્રાટણ પધાર્યા.

એક દિવસે રાજા સિદ્ધરાજની સવારી બજારમાંથી પસાર થઈ રહી હતી. રાજા હાથી ઉપર બેઠો હતો. આં હેમચંદ્રસૂરિ પણ એ

જ અવસરે બજારમા થઈને જઈ રહ્યા હતા રાજાએ આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યાને પૂછ્યું, ‘ મહાત્મન તમારે કઈ કહેવું છે ? ’ અવસરે આચાર્યશ્રીએ પ્રમત્તમુખે જણાવ્યું, ‘ સિદ્ધરાજ તારા ગજને શકા રાખ્યા વિના જ આગળ ચલાવ કદાચ દિગ્ગમે ગલરાઈ જાય તેનો તારે વિચાર કર્યો નહીં કેમકે પૃથ્વીને તો તું જ ધારણ કરી રહ્યા છે ’ ગજવીએ આચાર્યશ્રી ઉપર નીકી નજર નાખી

સિદ્ધરાજના દિવમા દિગ્વ્યાત્રાના વિચારો ઊઠ્યા હતા બરાબર એ જ સમયે તેને પ્રમત્તમુખ આચાર્યશ્રીના દર્શન થયા તેમના જ શ્રીમુખેથી મહામગ્વરૂપ આશીર્વાદ મળ્યો, એટલે રાજવીએ આ ઘટના મહાશકુનવતી માની લીધી અને આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘ આપ હમેશા બપોરે મને પ્રભોદ વિનોદ આપવા પધારજો ’ રાજમહેલમાં પ્રવેશ—

આચાર્યશ્રીએ રાજના આ આમત્રણને શુભ શકુન માની લઈ તેઓ આજથી રાજમહેલમા જવા લાગ્યા તેઓ પોતાના ચારિત્ર્ય બળથી અને પ્રતિભાથી ધીમે ધીમે રાજસભામા પ્રતિષ્ઠા પામ્યા

રાજસભામા આચાર્યશ્રીનો ઉત્કર્ષ જોઈ બીજા પડિતોના દિવમા સાક્ષર સાક્ષર દૃષ્ટ્વા એ ન્યાયે ઇર્ષ્યાએ જન્મ લીધો પણ આચાર્યશ્રી તો સૌમ્યભાવથી તેમને શાત કરતા અને પોતાની પ્રતિભાથી પ્રભાવિત કરતા રહેતા

એક દિવસ એક ચારણ કવિ રાજની સભામા આવ્યો તે અપજ્ઞ શ ભાષામા કવિત્ત બનાવીને બોલવા લાગ્યો તે કવિત્તના પ્રારભમા આચાર્ય હેમચંદ્રનું નામ હતું તેથી તે સાલજીને બીજા પડિતોને ગુસ્સો આવ્યો પણ પછીના ચરણો ન્યારે તેમણે સાલજ્યા ત્યારે તે બધા ખુશ થયા એટલું જ નહીં પણ તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા ચારણે આચાર્યશ્રીના કહેવાથી એ કવિત્તને ત્રણ વાર ઊંચે સ્વરે લલકાર્યું આથી સભ્યોએ આચાર્યના ઉપદેશથી તે ચારણને ત્રીશ હજારતુ ઇનામ આપ્યું ચારણે હર્ષિત થઈ કહ્યું ‘ મે ત્રણ વાર કવિત્ત સંભળાવ્યું છે તે મારા ગજ પ્રમાણે બરાબર છે અને

સભ્યોએ મને ત્રીશ હજારની રકમ આપી છે તે મારી સાત પેઠી માટે ખરાબર છે.’

આચાર્યશ્રી ચૌમુખજીના દેરાસરમાં રોજ વ્યાખ્યાન આપતા હતા. ૯૦ નેમિનાથનું ચરિત્ર ચાલતું હતું. ઇચ્છે દર્શનવાળાઓ આવીને તેને ઉત્સાહથી સાંભળતા હતા. ગ્રાહ્ય શ્રોતાઓએ, પાંડવોએ જૈન દીક્ષા લીધી એ વાત ઉપર વિરોધ ઉઠાવ્યો અને રાજને વિનંતિ કરી કે, ‘આ જૈનાચાર્ય વેદવ્યાસના કથનથી બુદ્ધિ વાત કરે છે. તેથી સ્મૃતિનો અનાદર થાય છે તો તેમને વિપરીત બોલતા રોકવા જોઈએ.’

સિદ્ધરાજે આચાર્યશ્રીને બોલાવી ખુલાસો માગ્યો. પાંડવોએ જૈન દીક્ષા લીધી છે એ વાતનું પ્રમાણ માગ્યું.

આચાર્યશ્રીએ ગંભીરપણે જણાવ્યું કે, ‘રાજન્ ! વ્યાસજી મહા-ભારતમાં પાંડવોનું હિમાલયગમન જણાવે છે; જ્યારે જૈનાચાર્યો પાંડવોએ દીક્ષા લીધાનું જણાવે છે, પણ તે પાંડવો અને આ પાંડવો એક જ છે એવું શાસ્ત્રમાં સૂચન નથી. પાંડવો ઘણા થયા છે. સાંભળો, ‘ગાંગેય પિતામહે પોતાના પરિવારને જણાવ્યું હતું કે, મારું મરણ થાય ત્યારે મારા શરીરને એવી ભૂમિમાં અગ્નિદાહ દેજો કે જ્યાં બીજા કોઈનો પણ અગ્નિદાહ થયો ન હોય.

‘ભીષ્મ પિતામહ મરણ પામતાં તેનો પરિવાર એવી ભૂમિની તપાસ માટે એક પહાડના ઊંચા શિખર ઉપર આવ્યો ત્યારે ત્યાં દેવવાણી થઈ કે—

‘અત્ર મીષ્મશતં દર્ધં પાણ્ડવાનાં શતત્રયમ્ ।

દ્રોણાચાર્યસહસ્રં તુ કર્ણસંખ્યા ન વિચિતે ॥’

—અહીં ૧૦૦ ભીષ્મો, ૩૦૦ પાંડવો, ૧૦૦૦ દ્રોણાચાર્યો અને ગણી ન શકાય એટલા કર્ણોને અગ્નિદાહ દેવાયો છે.

‘સ્પષ્ટ વાત છે કે, અહીં પાંડવો ઘણા થયા છે. અમે તો ખતાવીએ છીએ કે એ કાળે જૈન પાંડવો થયા હશે. એમાં શંકા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. તેમની પ્રતિમાઓ શત્રુંજય તીર્થમાં અને

નામિકના શ્રીચદ્રપ્રભુના દેરામરમા વિદ્યમાન છે તેમ કેદારતીર્થમા પણ છે તેથી જેને જ્યાં શ્રદ્ધા હોય તે ત્યાં તેમને પૂરે

‘જ્યાં પ્રગ્ન જ્ઞાન છે ત્યાં ધર્મ છે જ્ઞાન ગમે ત્યાં હોઈ શકે જ્ઞાન અને ગંગા એ કોઈની ધગેહર નથી’

પ્રાદ્યતો આ ખુવાગો આલગી મૌન રહ્યા ગજાએ આચાર્યશ્રીને વ્યાખ્યાન ચાલુ ગખવાને વિનંતિ કરી

એક દિવસે પુરોહિત આમિગે આચાર્યશ્રીને જણાવ્યું, ‘તમારી ઉપદેશશલામા શ્રીઓ શણગાર સહજને આવે છે અને જેનો પોતાને માટે તૈયાર બનેલો પૌષ્ટિક આહાર તમને આપે છે ત્યારે તમારું પ્રશ્નચર્ચ કેવી રીતે ટપી શકે ? કારણ કે, પત્રલોહ પાસશર સુષિ વગેરે પણ શ્રીમા મોહ પામ્યા, તો પછી દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે ખાનારા માનવી પોતાની ઇંદ્રિયોને કાબૂમા રાખે એ તો સમુદ્રમા વિંધ્યાચલ દૂબ્યા જેવી વાત છે’

આચાર્યશ્રીએ હસીને જવાબ આપ્યો, ‘પુરોહિતજી ! તમારો નિર્ણય વિગ્રાગપૂર્વકનો નથી આલજો, સિદ્ધ બગવાન છે, તે હરણુ, હુક્કર વગેરેનું મામ ખાય છે છતાં વર્ષભરમા એક જ વાર વિષય મેવન કરે છે જ્યારે કંપૂતગ કાકરા અને ધાન્ય ખાય છે છતાં નિરતર કામી બની રહે છે તેનું શું કારણ ?’

આ સમયે મિદ્ધરાજે જણાવ્યું કે, ‘ઉત્તર દેવાની તેવડ ન હોય છતાં ગજમલામા ફાવે તેમ બોલે એ ઉતાવળિયો સ્વભાવ કહેવાય’ પુરોહિત આ કપકાથી શરમિદો બની ગયો

વાદી ગુરુ આં દેવસૂરિએ મિદ્ધરાજની સલામા સં ૧૧૮૧ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ના રોજ દિગબસચાર્ય કુમુદચંદ્રને હરાવી વિજય પતાકા મેગવી અને શ્વેતાબરોએ જૈનધર્મ અને ગુજરાતને ગૌરવ વતું બનાવ્યું, તેમા આં હેમચંદ્રસૂરિનો પણ સખગ હાથ હતો દિગબસચાર્ય પૈસાના બગથી ખજાનાપ્રધાન ગાગિવ, રાજસલાના દેશવ નામના વણ મળ્યો અને બીજા દર્શનીઓને પોતાના પક્ષમા લીધા હતા

આં વાદિદેવસૂરિએ એવી રીત ન દાખવી. તેઓ તો માનતા હતા કે, જે વિજય વિદ્યાથી મળે છે તે જ સાચો વિજય છે. ધનથી મેળવાયેલો વિજય સાચો નથી હોતો. પણ આ પ્રસંગે એક માત્ર રાજમાતાનો ભય હતો. રાજમાતા મિનલદેવી તેમના પિયરના કારણે દિગંજરાચાર્ય તરફ પક્ષપાત બતાવે એ વાત તરફ આં હેમચંદ્રસૂરિનું લક્ષ ગયું. તેઓ હમેશાં રાજમહેલમાં જતા-આવતા. અવારનવાર રાજમાતા પણ આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ સાંભળતાં. તેઓ આ પ્રસંગે રાજમહેલમાં જઈ રાજમાતાને મળ્યા અને જણાવ્યું, ‘માતા ! દિગંજરા આ શાસ્ત્રાર્થમાં એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ નકામો બત્ત છે, ન્યાયે શ્વેતાંબરા એવું સિદ્ધ કરવાના છે કે, સ્ત્રીઓએ કરેલો ધર્મ ફાક જતો નથી.’

રાજમાતાએ આ અંગે પાકી તપાસ કરી અને આં હેમચંદ્રસૂરિની વાતને સાચી માન્યા પછી દિગંજરાનો પક્ષ છોડી દીધો. પરિણામે વાદ માટેનો ન્યાય મેળવવામાં આડળીલી નડી નહીં. આં વાદિદેવસૂરિની પ્રબળ શુદ્ધિ આગળ આં કુસુદથંદ્ર આંખા પડી ગયા અને દક્ષિણના પંડિતો પર ગુજરાતના આ વિદ્વાન વાદીએ વિજયની મહોર મારી. (જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૭૦)

આ સમયે આં હેમચંદ્રસૂરિ ૩૬ વર્ષની ઉંમરના હતા. પણ તેઓ નૈમિક પ્રહાર્યના ઓજસૂથી સનત કુમાર વગેરેની જેમ બાલ મુનિ જેવા દેખાતા હતા. દિગંજરાચાર્યે તેમની મશકરી કરવા ધાર્યું પણ આચાર્યશ્રીએ તેમને લબ્ધે એવો શેકડો જવાબ વાળ્યો. તેમણે સંભળાવી દીધું કે, ‘તમે મને બાળક માનો છો પણ ખરો બાળક તો એ જ છે કે, જે લંગોટી પણ વીંટી શકતો નથી. જોઈ લો, મેં તો કપડાં પહેરેલાં છે.’ એ સાંભળી સૌ હસી પડ્યા.

રાજ સિદ્ધરાજે આ શાસ્ત્રાર્થના ઉપલક્ષમાં આં વાદિદેવસૂરિને લાખ રૂપિયાની રકમ તથા બાર ગામ આપવાને જણાવ્યું ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તે દાનનો સ્વીકાર ન કર્યો. આથી રાજાએ તે દ્રવ્ય વડે પાટણમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને તેમાં સંં ૧૧૮૩

ના વૈગાળ મુદ્દિ ૧૦ના રાજ આઠ વાદિદેવસુગ્નિના હાથે ૯૫ આગ
 ઊંચી જાળ સ્થાપિત કરી પિત્તવતી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જે
 મધ્યમાં 'રાજવિહાર' નામથી પ્રમિદિ પામ્યું

(-જૂઓ ચાતુ પ્રકરણ પૃષ્ઠ ૫૭૦, ૫૭૧)

એક વાર લાગવતમતનો આચાર્ય દેવબોધ પાટણમાં આવ્યો,
 જે 'મિદ્ધ માગ્ધવત' વિદ્વાન હતો. રાજાએ તેને ગજમલામાં પધારવા
 આમંત્રણ આપ્યું તેણે ઉત્તર વાળ્યો કે, 'કાશીનરેશ અને કનોજના
 નરેશો જોયા છે તો આ નાનકડા ગુજરાતનો રાજા શી વિમાતમાં
 છે?' તેણે ગજવીનું આમંત્રણ પાછું ઠેર્યું

રાજા રાજકવિ શ્રીપાલને માથે લઈ તેને મળવા ગયો અને
 ૫૦ દેવબોધની સામે જ જમીન ઉપર બેસી ગયો. દેવબોધે કવિ
 ચક્રવર્તી શ્રીપાલની મશકરી કરી એટલે એ બંને વિદ્વાનો વચ્ચે
 ઝગડો થયો. રાજાએ દેવબોધને કોઈ રકમ ભેટ ન કરી

સિદ્ધરાજે બધાવેવા ગજવિહારમાં મં. ૧૧૮૩માં જાળ સ્થાપ
 દેવનો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ હતો. એ ઉત્સવમાં દેવબોધે હાજરી આપી
 સૌને પોતાના પાડિત્યથી આશ્ચર્યચકિત કરી નાખ્યા તેમણે એ વાત
 તત્કાલે સ્પષ્ટ જણાવી કે—'શકર જેવો કોઈ રાગી નથી, કેમકે
 તે સદા અર્ધનારીશ્વર બની રહે છે જિનેશ્વર જેવો કોઈ વીતરાગ
 નથી, કેમકે તે નારીના સગથી રહિત છે બીજાઓ વચગાળાના છે
 જે વિષયલોગને પૂરા સેવી શકતા નથી અને તેને સર્વથા છોડી
 શકતા નથી'

રાજા સિદ્ધરાજે ખુશ થઈ ૫૦ દેવબોધને લાખ દ્રવ્ય આપ્યું
 બીજી તરફ તે ચુરા પીતો હતો. એ વાત કવિરાજ શ્રીપાલે ગુપ્તચરો
 દ્વારા જાણીને રાજાને પણ વાકેફ કર્યો હતો. આથી રાજાએ તેને ધન
 આપવું બંધ કર્યું. ૫૦ દેવબોધનો ખર્ચ લખલૂટ હતો એટલે તે
 ત્રણ વર્ષમાં સાવ નિર્ધન જેવો બની ગયો

હવે તેણે આઠ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને મળવાનું જોડાવ્યું. કવિરાજ
 શ્રીપાલે આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, 'આપે ૫૦ દેવબોધને મળ

વાની તક ન આપવી. તેનો સત્કાર પણ ન કરવો.’

આચાર્યશ્રીએ ગંભીરપણે કવિરાજ શ્રીપાલને જણાવ્યું કે, ‘મહા-
નુભાવ ! એ અસાધારણ સિદ્ધ સારસ્વત પંડિત છે. એ નિરભિમાની
ખનીને આવે તો તેને સત્કાર આપવો જ જોઈએ.’

એક દિવસે પંચ દેવગોધ આં હેમચંદ્રસૂરિને મળવા ઉપાશ્રયે
આવ્યો. આચાર્યશ્રીએ તેને પોતાના અર્ધઆસન ઉપર બેસાડી
સત્કાર કર્યો. પંચ દેવગોધ આચાર્યશ્રી માટે જોડ્યા કે—

‘પાતુ વો હંમગોપાલો દણ્ડ-કન્નલમુદવહન્ ।

પડ્દર્શનપશુગ્રામર્થિધારયન્ જૈનવાટકે ॥’

—જે પડ્દર્શનરૂપ પશુઓને જૈન ગોચરમાં ચારી રહ્યા છે તે
દેડ અને કાંજળીવાળા હેમ-ગોપાલ તમારું રક્ષણ કરો.

આચાર્યશ્રીએ ત્યાં ત્યારે જ કવિરાજ શ્રીપાલને જોલાવી તે
ખંને વચ્ચે મૈત્રી કરાવી લીધી, કેમકે ઝગડો મટાડવો એ સાધુનો
પ્રથમ ધર્મ છે. વળી, રાજા પાસેથી તેને લાખ દ્રવ્ય અપાવ્યું અને
તે પછી દેવગોધ આત્મકલ્યાણ માટે ગંગાકિનારે વાલ્યો ગયો.

એકવાર રાજાએ યાત્રાએ જતાં આં હેમચંદ્રસૂરિને વાહન ઉપર
બેસવાની વિનંતિ કરી, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ સાધુ માટે તે અકલ્પ્ય-
ખતાવી ઇન્કાર કર્યો. આથી રાજાએ કહ્યું કે, ‘તમે જડ છો.’ આચાર્યે
દ્રંકો ઉત્તર આપ્યો, ‘હા, અમે નિજડ છીએ.’

તે પછી રાજા ચોથે દિવસે ઉપાશ્રયે આવ્યો ત્યારે આચાર્યશ્રી
આયળિલ કરતા હતા. રાજાને તે વિશે ખબર નહોતી. રાજાએ
પડદો ભાંગી જોયું તો આચાર્યશ્રી લૂણસૂકું લોજન કરી રહ્યા હતા
તે તેના પ્રત્યક્ષ જાણવા-જોવામાં આવ્યું. રાજા આચાર્યશ્રીનાં ત્યાગ,
તપસ્યા અને શાંત સ્વભાવથી ખૂબ પ્રભાવિત થયો.

સિદ્ધરાજને પુત્ર નહોતો. એનું તેને મોટું દુઃખ હતું. તે પુત્ર-
કામનાથી સંવ ૧૧૮૫માં ઉઘાડે પગે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યો.
તેણે આચાર્યશ્રીને પણ સાથે લીધા.

રાજાએ બ્રાહ્મણોને શિહોર ગામ આપ્યું. શત્રુજયતીર્થમાં લ૦
ઋષભદેવની પૂજા માટે ૧૨ ગામ આપ્યાં. ગિરનારતીર્થના જીર્ણો-
દ્ધારની પૂરી રકમ આપી. તીર્થમાં યાત્રિકોએ પાળવાના નિયમો
બનાવ્યા. લ૦ શ્રીનેમિનાથ, અંબિકાદેવી તથા અવલોકનશિખર
(પાયમી ટ્રંક)માં લ૦ નેમિનાથનાં દર્શન-પૂજન કર્યાં, અને પ્રભાસ
પાટણુ જઈ સોમનાથ મહાદેવની યાત્રા કરી.

(-જૂઓ પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૬૪, ૬૫, ૬૭)

આચાર્યશ્રીએ અહીં શિવાલયમાં મહાદેવના ગુણોનું પ્રતિપાદન
કરતી સ્તુતિ કરી—

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા,

યોડસિ સોડસ્યમિથયા યયા તયા ।

વીતદોષકલ્પઃ સં ચેદ મવાન્

एक एव भगवन् ! नमोऽस्तु ते ॥૩૧॥

(-અયોગવ્યવચ્છેદિકા, શ્લો૦ ૩૧)

રાજાએ અહીં ઘણું દાન કર્યું.

આચાર્યશ્રીએ કોડીનાર જઈને અક્રમતપ કરી અંબિકાદેવીને
આરાધી અને રાજાના સત્તાન માટે પૂછ્યું. દેવીએ જણાવ્યું કે,
'રાજાના ભાગ્યમાં પુત્ર નથી; પણ તેના પછી કુમારપાલ ગુજરાતનો
રાજા થશે, જે રાજ્યને વધારશે, લોગવશે અને મોટો પરમાર્હત-
શ્રાવક થશે.'

આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધરાજને આ વિગત જણાવી. રાજા 'ત્યાંથી
નીકળી રાજધાનીમાં આવ્યો. તેણે પાટણના જ્યોતિષી, મંત્રવાદી
અને નિમિત્તિયાઓ વગેરેને પૂછીને ખાતરી કરી તો આચાર્યશ્રીની
લવિધ્યવાણી સર્વથા સાચી હતી. હવે તેને નિર્ણય બંધાયો કે, તેની
પછી ત્રિભુવનપાલનો પુત્ર કુમારપાલ ગુજરાતનો મહાન રાજા થશે.

(-જૂઓ પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૧૦૦)

આચાર્યશ્રી મં૦ ૧૧૬૨ની સાલમાં ખંભાતમાં ચતુર્માસ વિરા-

જમાન હતા, ત્યારે કુમારપાલ વખાનો માર્યો તેમની પાસે આવ્યો હતો. આચાર્યશ્રીએ તેને ઝોળાળી લીધો ને સારા આસન ઉપર બેસાડીને આધ્યાસન આપ્યું. તેમણે સ્પષ્ટ નિર્ણય આપ્યો કે, ‘આજથી સાતમે વર્ષે તું રાજ્ય બનીશ.’ શ્રાવણેએ તેને રસ્તાની ખરચી માટે ૩૨ દ્રમ આપ્યા.

રાજા સિદ્ધરાજે માળવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેને આં વીરસૂરિ અને આં હેમચંદ્રસૂરિની મંગલવાળી થઈ હતી. તે છતીને પાછો વળ્યો. તેમની વાણીને તે આ વિજયનું મૂળ શકુન માનતો હતો. રાજાએ સં. ૧૧૯૩માં માળવા છતીને પાટણમાં ધામધૂમથી પ્રવેશ કર્યો. આં વીરસૂરિ, આં હેમચંદ્રસૂરિ અને બીજા આચાર્યો તેમજ વિદ્વાનોએ રાજાને વિવિધ આશીર્વાદથી વધાવ્યો. શુજરાત ગૌરવાન્વિત બન્યું.

એક દિવસે રાજસભામાં રાજા અવંતીથી આવેલા અંધલંડારના અંથોને બેતો હતો. એવામાં તેના હાથે ‘ભોજવ્યાકરણ’ ચડી ગયું, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે, ‘ભોજરાજા મહાવિદ્વાન હતો, જેણે આ અંધ રચ્યો છે.’ સિદ્ધરાજે ઉત્કંઠાપૂર્વક પૂછ્યું, ‘શું આપણા અંધલંડારોમાં આવી કોટિના અંથો નથી? શું શુજરાતમાં એવો કોઈ વિદ્વાન નથી કે આવા મહાન અંથો રચી શકે?’

ત્યાં ઉપસ્થિત બધા વિદ્વાનોએ ત્યારે આચાર્યશ્રી સામે નજર કેંદ્રિત કરી અને રાજાએ આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી કે, ‘લગવન! આજે જ ‘કાતંત્ર વ્યાકરણ’ લખાવાય છે તે નાનું છે. એનાથી વિદ્યાર્થીને વ્યુત્પત્તિ થતી નથી. બીજી તરફ પાણિનીયવ્યાકરણ વૈદિક પ્રક્રિયાથી કિલ્લટ બની ગયું છે, તો હે મુનિવર! તમે જગતના ઉપકાર માટે સરળ અને સુબોધ એવા રાષ્ટ્રીય વ્યાકરણનું નિર્માણ કરો અને મહાપુણ્યના ભાગીદાર બનો. મને યશનો ભાગી બનાવો અને શુજરાતને સાહિત્યિક ગૌરવ અપાવો.’

આચાર્યશ્રીએ રાજવીની વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો. તેમણે એમના સમય સુધીનાં સમસ્ત વ્યાકરણોનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કર્યું અને

નવું 'સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણ' રચ્યું. તેમાં ૮ અધ્યાય તથા ૩૨ પાટલા રાખ્યા, દરેક પાટની અંતે એકેક શ્લોક અને છેલ્લે ચાર શ્લોક એમ કુલ ૪૫ શ્લોક ભેડી; તેમાં ચૌલુકચરાજવંશનું લાક્ષણિક દર્શન કરાવ્યું છે. એ વ્યાકરણની સરળતા માટે પૂર્તિમાં લઘુવૃત્તિ, બૃહદ્વૃત્તિ, ધાતુપાઠ, અનુશામનો, ધાતુપારાયણ, શબ્દકોશો, દ્વયાદય કાવ્ય વગેરે જરૂરી અંગોપાંગ થયો બનાવ્યા.

રાજપુરોહિત અને વિદ્વાન મલામદોએ એ વ્યાકરણનું ત્રણ વાર વાચન-મનન કરી તેને શુદ્ધ વ્યાકરણ તરીકે જાહેર કર્યું. રાજાએ તે વ્યાકરણને હાથીની અંબાડી ઉપર પધરાવી, નગરમાં ફેરવીને સત્કાર કર્યો. ૩૦૦ લાડિયાઓ રાકી તેની ઘણી નકલો લખાવી દેશો દેશ મોકલી. ૨૦ નકલો કારમીર મોકલાવી અને પાટણમાં વ્યાકરણના અજોડ વિદ્વાન કાકલ કાયસ્થની અધ્યક્ષતામાં સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણનું મકન-પાઠન શરૂ કરાવ્યું. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૬૬)

આચાર્યશ્રીએ ખીજ પલુ વિવિધ વિષયના થયો રચ્યા છે.

આચાર્યશ્રી સં ૧૧૬૮ ના ચતુર્માસમાં ખંભાતમાં હતા ત્યારે રાજા સિદ્ધરાજ મં ૧૧૬૬ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ના રાજ પાટણમાં મરણ પામ્યો. કુમારપાલ ખંભાત આવીને શેઠ સાંખની માથે આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યો. તે આશીર્વાદ મેળવી પાટણ ગયો અને સં ૧૧૬૬ માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો.

આચાર્યશ્રી વિહાર કરતા કરતા પાટણ પધાર્યા. અહીં સં ૧૨૦૭ માં તેમનાં માતા પૂં પ્રવર્તિની પાહિનીજીએ અનશનકર્યું. કાવકોએ પુણ્યમાં ૩ કરોડ વાપર્યા અને આચાર્યશ્રીએ ત્રણ લાખ શ્લોકનું પુણ્ય આપ્યું ને પ્રવર્તિનીજી કાલધર્મ પામ્યાં. એમના શખની શિખિકા ત્રિપુરુષ ધર્મસ્થાનના બાવાઓએ તોડી નાખી એટલે આચાર્યશ્રીએ એ વાત રાજા કુમારપાલને જણાવી રાજવીએ તેઓને યોગ્ય શિક્ષા કરી.

એ જ સમયે રાજવી કુમારપાલે આચાર્યશ્રીને પ્રતિદિન રાજ મહેલમાં પધારવા વિનંતિ કરી અને આચાર્યશ્રીનો રાજમહેલમાં

આદરભર્યો સત્કાર થવા લાગ્યો. રાજ-રાણી હંમેશાં તેમનો ઉપદેશ સાંભળતા અને તેમને ગુરુ માનતા.

ગૂર્જરેશ્વર રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં ૧૨૦૭ માં પ્રભાસપાટણના સોમનાથના મંદિરનો પાયાથી શિખર સુધીનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાનો સંકલ્પ કરી સોમનાથના મંદિરની ધ્વજાઓ ચડે ત્યાં સુધી માંસ-મદિરાનો ત્યાગ કર્યો, પછી સાત વ્યસનો પણ છોડ્યાં. સં ૧૨૦૮માં સમસ્ત રાજ્યભરમાં અમારિપટલ વગડાવ્યો. જુગાર સર્વથા બંધ કરાવ્યો અને સં ૧૨૧૧ માં પ્રભાસપાટણમાં મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આચાર્યશ્રી એ પ્રતિષ્ઠાપ્રસંગે પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. ત્યાંના પાશુપતાચાર્ય મહંત ભાવ બૃહસ્પતિએ આચાર્યશ્રીનો હાથ ઝાલી તેમને શિવાલયમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. આચાર્યશ્રીએ ત્યાં શિવપુરાણની વિધિ મુજબ મહાદેવનું આહ્વાન, અવગૂંઠન, મુદ્રા, ન્યાસ અને વિસર્જન કરી અંતિમ સ્તુતિપાઠ ઉચ્ચાર્યો—

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા, યોડસિ સોડસ્યમિધયા યયા તયા ।

વીતદોષકલુષઃ સ ચેદ મવાન્ એક મગવન્ ! નમોડસ્તુ તે ॥

(—અયોગવ્યવચ્છેદિકા, શ્લો ૩૧)

મવવીજાઙ્કુરજનના રાગાઘાઃ ક્ષયમુપાગતા યસ્ય ।

વ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો વા નમસ્તસ્મૈ ॥

(—મહાદેવસ્તોત્ર, શ્લો ૪૪)

—જે તે સમયે, જેવા તેવા, જે તે નામથી જે તે હો, પણ હે ભગવન્! તમે જે દોષ રહિત હો તો તમને એકલાને જ નમસ્કાર કરું છું. (૧)

—જેમણે જન્મ-મરણના અંકુરાને ઉગાડનારા રાગ વગેરે દોષોનો નાશ કર્યો છે તેવા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ કે જિનેશ્વર જે હો તેઓને નમસ્કાર થાઓ. (૨)

મહામાત્ય વાહડે સં ૧૨૧૩ માં શત્રુજય તીર્થનો મોટો ઉદ્ધાર કરાવી આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે ભંષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આચાર્યશ્રીએ રાજા કુમારપાલને ઉપદેશ આપ્યો, તેથી સં. ૧૨૧૬ માં રાજાએ સ્વમ્યક્ત્વ સાથે શ્રાવકનાં બાર વ્રત ઉચ્ચર્યાં, આચાર્યશ્રીએ તેને આશીર્વાદમાં પરમાર્હત અને રાજપિં એવાં બિરુદો આપ્યા અને રાજાના આગ્રહથી તેના આધ્યાત્મિક બોધ માટે ‘વીતરાગ-સ્તોત્ર’ અને ‘મટીક-યોગશાસ્ત્ર’ની રચના કરી.

રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ઘણા કુમારપાલ-વિહારો-૧૪૪૪ દેરાસરો, ઘણાંએક જીર્ણોદ્ધારો, ૨૧ જ્ઞાનભંડારો કરાવ્યા અને ઘણી દાનશાલાઓ ખોલી. નિર્ધન જૈનોને-સ્વામી ભાઈઓને ૧૪ કરોડની મદદ કરી. રુદતી ધનનો નિયમ રદ કર્યો અને જનતા ઉપર પડેલા ઘણા કરોને માફ કર્યાં. તે પછી તેણે સિદ્ધહેમકુમાર સંવત્ ચલાવ્યો.

૫૦ વામરાશિએ રાજા સિદ્ધરાજના સમયે આચાર્યશ્રીને ગાળો આપી હતી. તેથી આચાર્યશ્રી નારાજ થતાં તેની આજીવિકા બંધ કરવામાં આવી હતી, તેમજ પ્રભાસપાટણના શિવાલયના મહંત ભાવ બૃહસ્પતિએ શરાણ સેવન વગેરેની ભૂલો કરી હતી. તેથી તેમની આજીવિકા બંધ કરવામાં આવી હતી. તે બંનેએ આચાર્યશ્રીના ચરણે આવીને ભૂલોની માફી માગી હતી એટલે રાજા કુમારપાલે તેઓની આજીવિકા ફરીથી ચાલુ કરી હતી. આ ઘટના સં. ૧૨૨૫ માં બની હતી.^૧

મહામાત્ય આંબડે જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ભરૂચના શકુનિકા વિહારમાં સં. ૧૨૨૨ માં ભ. ૦ મુનિમુવ્રતસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમજ મંત્રી આંબડે પોતાના પિતાના ઉદયનવસત્તિનો વિસ્તાર કરી ઉદયનવિહાર બંધાવ્યો, તે બંનેની પ્રતિષ્ઠા પણ સં. ૧૨૨૩માં આચાર્યશ્રીના હાથે કરાવી.

રાજા કુમારપાલે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સં. ૧૨૨૬ માં

૧ મદત ભાવ જુદરપનિને સં. ૧૨૨૫માં ફરી વાર આજીવિકા આપી આપી તે રિઠે જુઓ, પાટણના બદકાળી મંદિરમંત્રી સિદ્ધાલેખ-ખંડ તથા જુઓ, ૫૩૦ ૪૫, ૫૦ ૧૨૪નું દિપ્પણ.

શત્રુજયતીર્થ અને ગિરનારતીર્થનો છ'રી પાળતો યાત્રાસૂઝ ડાઢ્યો. રાત્રીએ શત્રુજયમાં ઘણો લાલ લીધો પણ તે વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે ગિરનાર પહાડ ઉપર ચડી શક્યો નહીં.

ન્યારે સંઘનો પડાવ વલભીપુરથી આગળ આવ્યો ને ચોગડ પાસે થાપા અને ઈસાવલ એ બંને પહાડીઓની તળેટી નજીક કરવામાં આવ્યો હતો. રાત્રીએ એ બંને પહાડીઓ ઉપર લં ઋષભદેવ અને લં પાર્શ્વનાથનાં દેરાસર બંધાવ્યાં. આ દેરાસરના પથ્થરો આવે પણ ત્યાં નજરે પડે છે. કોઈએ એ પથ્થરોમાંથી ઊભું કરેલું નાનકડું શિવાલય આવે વિદ્યમાન છે.

આચાર્યશ્રીએ સં ૧૨૨૮ માં પાટણમાં અંજનશલાકાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી. તેમના હાથે કરાયેલી આ પ્રતિષ્ઠાઓ છેલ્લી હતી. આચાર્યશ્રીને આં બાલચંદ્ર નામે મહત્વાકાંક્ષી શિષ્ય હતા. આં બાલચંદ્રે એવો મનસૂબો કર્યો કે જેમ આં હેમચંદ્રસૂરિ અને રાજા કુમારપાલની જોડી છે તેવી કુમારપાલ રાજા પછીના રાજા અજયપાલ સાથે પોતે જોડાઈને વિખ્યાત થવું.

આચાર્યશ્રીએ લગ્નવેલા સાધવા માટે આં બાલચંદ્રને ઘટીયંત્ર ઉપર ખેસાડ્યા. આં બાલચંદ્રે પોતાની સ્વાર્થસાધના માટે મુહૂર્તના સમયમાં ગરબડ કરી વાસ્તવિક લગ્ન આવ્યા પહેલાં જ લગ્ન આવ્યું છે એમ જાહેર કર્યું અને એ જ સમયે ઉપર્યુક્ત પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરવામાં આવી.

વડોદરાનો વેપારી શેઠ કાનજી વસો થોડી વાર પછી હાંફજો-હાંફજો થતો આચાર્યશ્રી પાસે આવ્યો, તે પોતાના દેરાસરના મૂળનાથકની પ્રતિમાને અંજનશલાકા કરાવવા લાવ્યો હતો, પણ સામગ્રી મેળવવામાં સમય વીતી જવાથી રાજપુરુષોએ તેને અંદર આવવા દીધો નહોતો. પ્રતિષ્ઠાનું કામ સમાપ્ત થતાં તે આચાર્યશ્રી પાસે આવો પગે પડી રોવા લાવ્યો. કૃપામૂર્તિ આચાર્યશ્રીએ બહાર આવીને આકાશમાં નજર નાખી, સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ જોયું ને તરત જ બોલી ઊઠ્યા : ‘ અરે! આ શું થયું? જે સમયે અંજનશલાકા-પ્રતિષ્ઠા

ધર્મ છે તે મુદ્દત્ તો દૂષણવાળું છે તે પ્રતિષ્ઠાપક તથા પ્રતિમાજીને વધુમા વધુ ત્રણ વર્ષનું આયુષ્ય આપનારું છે.

આચાર્યશ્રીએ તરત જ સાચું મુદ્દત્ આવતાં શેઠ કાનજીની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી, જે પ્રતિમા અત્યંત પ્રભાવશાળી બની. મંભવતઃ આ ત્રણે જિનપ્રતિમાઓ તે—૧. ગોડીપુરની, ૨. મહે-મહાવાદની અને ૩. તારંગાની છે. (જૂઓ, પં. નેમવિજયગણિનું ગોડીજીપાર્શ્વનાથનું સ્તવન, પ્રકૃ. ૫૮)

આચાર્યશ્રીએ એ ઉત્સવમાં જાહેર કર્યું કે મારું આયુષ્ય હવે માત્ર છ મહિનાનું બાકી છે અને કુમારપાલ પણ મારા પછી છ મહિને મરણ પામશે.
ધર્મપ્રચાર—

આચાર્યશ્રીએ પાંત્રીશ હજાર જેટલાં ઘરોના માનવીઓને જૈન બનાવ્યા. આમ તેઓ બધી રીતે સમર્થ હતા, તેઓ ધારત તો પોતાનો નવો ગચ્છ સ્થાપીને ચલાવી શકત, પણ તેઓ એવા ગર્વિષ્ઠ મહત્વાકાંક્ષી નહોતા. તેઓ સમદર્શી હતા, અધૂરા નહોતા, ઉતાવળિયા નહોતા, સ્થિતપ્રજ્ઞ હતા, જ્ઞાનના સાગર હતા. અહંના પૂનરી નહોતા, વીતરાગના અનુગામી હતા. આથી તેમણે નવો પંથ ચલાવવાનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન કર્યો અને તીર્થંકરના શાસનની સર્વતો-મુખી રક્ષા કરવાને સદા ઉદ્યમશીલ રહ્યા.

વળી, તેમના શરીર અને કાર્યક્ષમતાનું વર્ણન આ પ્રકારે મળે છે—

તેમનામાં સોના જેવી શરીર કાંતિ હતી, કમલની પાંખડી જેવી આખો હતી. બેનારને હર્ષ ઉત્પન્ન કરે તેવું મુખ હતું. તેમનું ચારિત્ર ચમત્કારી હતું. તેમનામાં બાવીશે પરીપહો છતવાનું સામર્થ્ય હતું. તપસ્યાની પણ શક્તિ હતી. તેમની જીવિ વિષયાર્થ શાસ્ત્રને ઉકેલી શકતી. વ્યાકરણ જેવાં ત્રણે સ્વપાની કુશળતા હતી, પરવાદીને છતવાની તીક્ષ્ણ તર્કશક્તિ હતી. ધારી અસર કરે તેવી કવિત્વ શક્તિ હતી. અયોગ્ય અને પતિતને પણ ધર્મમાં સ્થાપવાનું અને તેમાં

સ્થિર કરવાનું પ્રભાવળળ હતું. તેમની વાણી મધ જેવી મીઠી હતી.

નિપુણ પુરુષો આં હેમચંદ્રની અપૂર્વ શક્તિ પ્રત્યક્ષ જોઈને પ્રાચીનકાળમાં થઈ ગયેલા સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો અને ગણધરોના વિશિષ્ટ સામર્થ્યમાં વિશ્વાસ કરતા હતા.

(—આં સોમપ્રભસૂરિકૃત ‘કુમારપાલપડિખોહો, ગ્ણાં :

૨૦ થી ૨૪ અને શ્રી. મધુસૂદન મોદીકૃત ‘હેમસમીક્ષા’)

આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરિ સં. ૧૨૨૯ માં પાટણમાં સંઘ સમક્ષ આં રામચંદ્રને પોતાની પાટ સોંપી, સમાધિમાં રહી, બ્રહ્મચંદ્રથી પ્રાણ છોડી કાલ કરી સ્વર્ગે ગયા અને તે પછી એ જ સાલમાં રાજા કુમારપાલ પણ સ્વર્ગગમન કરી ગયો.

રાજા અને પ્રજાએ આચાર્યશ્રીનો મૃત્યુ-ઉત્સવ મનાવ્યો. રાજા સાંમંતો અને પ્રજાએ આચાર્યશ્રીના અગ્નિસંસ્કારના સ્થાનેથી તિલકું કરવા માટે રાજા લીધી અને જ્યારે રાજા રહી નહીં ત્યારે જનતાએ ખોદી ખોદીને માટી લીધી. પરિણામે ત્યાં મોટો ખાડો પડ્યો, જે સ્થાન ‘હેમખાડ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું.

રાજપુરોહિત રાજકવિ સોમેશ્વરદેવે આચાર્યશ્રી વિશે એક અર્ધ શ્લોકમાં ઐતિહાસિક તથ્ય બતાવ્યું છે કે—

‘વૈદુષ્યં વિગતાશ્રયં શ્રિતવતિ શ્રીહેમચન્દ્રે દિવમ્ ।’

(—સુરથોત્સવ, સર્ગ : ૧૫, શ્લોક ૫૨)

શિષ્યપરિવાર—

કં. સં. આં હેમચંદ્રસૂરિના જીવનપ્રસંગોમાં જુદે જુદે સ્થળે તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોનાં નામ આવે છે. તેઓનો દ્વંકો પરિચય આ પ્રમાણે છે—

૧. આં બાલચંદ્રસૂરિ—આં હેમચંદ્રસૂરિના તે કુશિષ્ય હતા. તેમને રાજા અજયપાલને પોતાનો બનાવી, પોતે રાજગુરુ બનવાના કોડ હતા. પરંતુ તેમણે ગુરુદ્રોહ કરી છેલ્લી પ્રતિષ્ઠામાં મુહૂર્તની ગરબડ કરી હતી. રાજા અજયપાલે પણ રાજા થયા પછી આં બાલચંદ્રને ગુરુદ્રોહી અને ગચ્છદ્રોહી ઠરાવી મરાવી નાખ્યા. આં

બાવચ દ્રસૂરિ વિદ્વાન હતા, પણ આં રામચ દ્રસૂરિના પ્રખર વિરોધી હતા તેમણે જ આં રામચ દ્રને મરાવી નાખ્યા હતા તેમણે રચેની 'સ્નાતસ્વાં'ની સ્તુતિઓ ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે

૨. આં રામચ દ્રસૂરિ—એકવાર રાજા સિદ્ધરાજે આં શ્રીહેમ ચ દ્રસૂરિને પૂછેનું કે, 'આપ સરસ્વતીપુત્ર છો, સર્વજ્ઞપુત્ર છો, પણ આપની પાઠને શોભાવે એવો અધિક ગુણવાળો વિદ્વાન્ શિષ્ય કોણ છે?'

આચાર્ય મહારાજે તે સમયે જણાવેનું કે, 'રાજન્! ૫૦ રામ ચ દ્ર મારો ગુણવાન શિષ્ય છે, જે સઘમાન્ય પણ છે'

આ સાંભળી રાજા ૫૦ રામચ દ્રનાદર્શન કરીને આનંદિત થયો હતો.

એક દિવસે રાજા ઉનાળાના દિવસોમા રાણીઓને સાથે લઈ શ્રીજમકોડા કરવા માટે ઉદ્યાનમા ગયો તેણે ત્યાં ૫૦ રામચ દ્રને જોઈને એકદમ પૂછ્યું, 'ઉનાળાના દિવસો માટે કેમ હોય છે?' શીઘ્ર કવિ રામચ દ્રે કાવ્યમા ઉત્તર આપ્યો કે—

‘દેવ ! શ્રીગિરિદુર્ગમહા ! મવતા દિગ્જૈત્રયાત્રોસવે

ઘાવદ્ધીરતુરઙ્ગનિષ્ઠુસલુક્ષુણ્ણશ્મમામણ્ડલાત્ ।

વાતોદ્ધૂતરજોડમિલ્ત્ મુરસરિત્ સજ્ઞાતપદ્મસ્થલી

દૂર્વાચુમ્બનચચ્ચુરા રવિહયાસ્તેનાતિવૃદ્ધ દિનમ્ ॥’

—હે ગિરનારના વિજેતા, હે નરદેવ ! તારી દિગ્વિજય યાત્રા માં હોડતા ઘોડાઓની ખુરીઓથી જીડેલી ધૂળ આકાશમા જઈને સુરગગામા પડી ને ત્યાં કાદવ થયો તેમજ ધરે પણ જાગી નીકળી આ તાણ ધરે ખાવાને માટે સૂર્યના ઘોડાઓ રોકાતા નાથ છે તેથી જ દિવસ મોટો થયો છે

રાજાએ આ ચમત્કારભર્યું કાવ્ય સાંભળી ત્યાં જ સૌની સમક્ષ ૫૦ રામચ દ્રને ‘કવિકટારમહલ્લ’નું ગિરુદ આપ્યું

કવિ ચક્રવર્તી^૧ શ્રીપાલ પોરવાડે સહસ્રલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ રચી ત્યારે રાજવીએ તેનું સશોધન કરવા માટે ઉત્તમ કોટિના સર્વ પડિતોને બોલાવ્યા આં હેમચ દ્રસૂરિ પોતે ત્યાં પધાર્યા નહીં,

પણ પંઠ રામચંદ્રને ત્યાં મોકલ્યા. તેમને આથોસાથ સૂચના કરી કે, 'જે સૌ વિદ્વાનોની પ્રશસ્તિને સમ્મતિ મળે તો તમારે કશી પંડિતાઈ બતાવવી નહીં.' પંઠ રામચંદ્ર ત્યાં પધાર્યા. પ્રશસ્તિકાવ્યો વંચાયાં, સૌ પંડિતોએ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. તેમાં એક નીચે મુજબનું કાવ્ય હતું—

‘કોશેનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેતુમેતત્ ક્ષમં

સ્વસ્યાપિ સ્ફુટકણ્ટકવ્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ધતે ન હિ ।

एकोऽप्येष करोति कोशरहितो निष्कण्टकं भूतलं

मत्तैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमांश्चिथ्रियत् ॥’

—આ લક્ષ્મીએ કમળને તણ રાજા સિદ્ધરાજની તરવારનું શરણ લીધું છે, કેમકે તે કમળકેશ (દોડવો તથા ખન્નના)વાળું છે અને દળ (પાંદડી તથા લશ્કર)વાળું છે. છતાંય પોતાના કાંટાને હઠાવી શકતું નથી, તેમ કદાપિ પુરુષત્વને પામી શકતું નથી. જ્યારે આ અસિ(તરવાર) કેશ રહિત અને દળ રહિત હોવા છતાં એકલી જ પૃથ્વીના કંટકોને હઠાવે છે. તેમજ પુરુષત્વને પણ ધારણ કરે છે.

સૌ પંડિતોએ આ કાવ્યને ખૂબ વખાણ્યું એટલે રાજાએ પંઠ રામચંદ્રનો અભિપ્રાય માગ્યો. તેમણે ધીમેથી વાંધો ઉઠાવ્યો કે, આ કાવ્યમાં દલ શબ્દ સૈન્યના અર્થમાં વાપર્યો છે અને કમલ શબ્દને નિત્ય નપુંસક બતાવ્યો છે. આ પ્રયોગો ખાસ વિચારવા જેવા છે. પંડિતો આ હકીકત સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયા. અંતે રાજાના આગ્રહથી સૌ પંડિતોએ તોડ કાઢ્યો કે, દલનો અર્થ રાજાનું સૈન્ય પણ થઈ શકે અને કમલ શબ્દ પુંલિંગમાં પણ વપરાય છે. તેથી અહીં ‘પુરુષત્વને ધારણ કરી શકતું નથી.’ તેને બદલે ‘કમલ પુરુષત્વને પામે કે ન પામે એવો શંકા-વિકલ્પ પાઠ લેવો.

સિદ્ધરાજ પંઠ રામચંદ્રની આવી તેજ સ્ફુરણાથી પ્રસન્ન થયો અને તેની સામે અત્યંત સ્નેહભાવે એકીટશે જોઈ રહ્યો. પંઠ રામચંદ્રને ઉપાશ્રયમાં પહોંચતાં જ એક આંખે દર્દ જીપડ્યું અને તેમની તે આંખ સદાને માટે ચાલી ગઈ. તેમની એક આંખ ગઈ પણ

વિચક્ષણ કાવ્યશક્તિ તેા એવી ને એવી જ મતેજ હતી.

આં હેમચંદ્રમૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું હતું અને પોતાના અંત સમયે તેમને જ પોતાની પાટે સ્થાપ્યા હતા.

આં સમચંદ્રમૂરિ સમર્થ વિદ્વાન હતા. જૈનધર્મમાં અત્યંત શ્રદ્ધાવાન હતા, ગુરુભક્ત હતા અને સાચી સ્વતંત્રતાના મોટા પક્ષ પાતી હતા. તેમણે એક આંખ જવા છતાં કદાપિ દીનતા બતાવી નહોતી.

તેમણે પોતાની જિનસ્તુતિ બત્રીશીઓ પૈકીની ૭૦ મુનિમુક્ત-સ્વામી બત્રીશી, ઉપમા બત્રીશી, પ્રાસાદ બત્રીશી વગેરેમાં તીર્થંકરો ને કરુણાના સાગર અને સર્વ જનના રોગોના શામક તરીકે વર્ણવ્યા છે. છતાં પોતે તેમની પામે પોતાની ગયેલી આંખને શાગતા નથી. તેમણે સત્તર જિનસ્તુતિ પોડશકોમાં છેલ્લો એક શ્લોક નીચે મુજબ આપ્યો છે—

‘સ્વામિત્રનન્તફલકૃત્વતરોઽમિરામ-

ચન્દ્રાવદાતચરિતાશ્રિતવિશ્વચક્ર ! ।

શકસ્તુતાંહિસરસીરુહ ! દુઃસ્વસ્વાર્થે

દેવ ! પ્રસાદ કરુણાં ધુરુ દેહિ દષ્ટિમ્ ॥’

આથી એટલું નહીં થાય છે કે, તેમણે પોતાની આંખ ગયા પછી જ આ સ્તુતિઓ રચી છે અને દષ્ટિની માગણી કરી છે પણ તેમણે દષ્ટિ શબ્દનો જે અર્થ કર્યો છે તે ઉપરથી માનવું પડે છે કે, તેમણે આ સ્તુતિથી આંખ નહીં પણ દિવ્યદષ્ટિ માગી છે. આ છે તેમના હૃદયના ઉદ્વેગો—

‘સાક્ષાત્કારઃ સકલબ્રગતાં સ્યાદ યતઃ કેવલં તત્

ચક્ષુઃ કિંચિદ્ દિશતિ કૃતિનાં દેવ ! યુષ્મદ્વસાદઃ ।

અંધાનાં તન્નિયતવિચ્યાં દષ્ટિસૃષ્ટિં દધાનઃ

કૈયામેવ સ્તવનવચસાં ગોચરે સંચરિષ્યુઃ ॥’

(—અસાદ્ધાત્રિશિકા, શ્લોક ૧૫)

• સ્વત્ત્વો દેવ ! મયારાં સામ્યોડપિ વર્તમાનિ ।

ના મ્મ મુવં પરાયત્તિલ્લોકરયાપિ નાયકઃ ॥૧૫॥

• સ્વાનન્દ્યશ્રીપવિત્રાય પરમવ્રતમૂર્તયે ।

સાધિતાદોષસાન્યાય નમો મગવતેઽર્હતે ॥૧॥ (—પાંડશિક્ષા)

તેમના આ શબ્દો તેમના સ્વભાવનો પરિચય કરાવે છે કે, તેઓ સ્વતંત્રતાના પૂજારી હતા. તેઓ સ્થૂલ દષ્ટિના નહીં પણ દિવ્ય દષ્ટિ એટલે કે વજ્રજ્ઞાનના ઇન્દ્રિય હતા.

આં રામચંદ્ર રાજા કુમારપાલની રાજસભાના સભ્ય કવિ હતા. કોઈ પણ બાદશાનો વિદ્વાન કવિ રાજસભાની પરીક્ષા કરવા અટપટી સમસ્યા મૂકે તો આં રામચંદ્ર પોતાની અદ્ભુત શક્તિથી તે સમસ્યા પૂરતા હતા, જે સાંભળીને આગતુક કવિ માથું ધુણાવી દેતો હતો.

આં બાલચંદ્ર અને આં રામચંદ્ર વચ્ચે કારમું વેમનસ્ય હતું. સં. ૧૨૩૦ માં અજયપાલ સોલંકી ગુજરાતનો રાજા થયો ત્યારે તેણે આં બાલચંદ્રની શિખવાળીથી આં રામચંદ્રને કહ્યું કે, ‘તમે આં હેમચંદ્રની પાટે આં બાલચંદ્રને સ્થાપો.’ આચાર્યશ્રીએ સાફ શબ્દોમાં જણાવી દીધું કે, ‘તેમ કરવાની શુરુદેવની આજ્ઞા નથી. એ બનવાનું નથી.’

રાજાએ હુકમ કર્યો કે, ‘મારે રાજહુકમ છે કે તમે એ પ્રમાણે કરો; નહીંતર રાજાજ્ઞા લોપવાના દંડ તરીકે તપાવેલ તાંબાની પાટ ઉપર બેસી જાઓ.’

આચાર્યશ્રીએ શુરુદેવની આજ્ઞાના પાલન માટે ત્યાં પોતાનું બંધિદાન આપ્યું. તેઓ છેલ્લે એટલું જ બોલ્યા કે—

“જગતને પ્રકાશ આપનારો સૂર્ય પણ આથમે છે-માટે જે થવાનું હોય તે જ થાય છે.”

‘રઘુવિલાસનાટક’ની પ્રસ્તાવનામાં આં રામચંદ્ર પોતાના વિશે કહે છે—

‘ પદ્યપ્રગ્ધમિપદ્યમુગ્ધાનકેન

વિદ્વન્મન સદસિ નૃત્યતિ યસ્ય કીર્તિ ।

ત્રિવાત્રયીચળમચુચ્ચિત્કાવ્યતન્દ્ર

કસ્ત ન વેદ મુદ્દતી નિલ રામચન્દ્રમ્ ॥’

ખીને પણ કહેવાયુ છે કે—

‘ સૂક્તયો રામચન્દ્રસ્ય વસન્તઋણીતય ।

સ્વાતન્ત્ર્યમિષ્ટયોગધ પદ્મૈતા હર્ષવૃષ્ટય ॥’

આં રામચન્દ્રના નામથી અપભ્રંશ ભાષામાં કોઈએ જણાવ્યું છે કે—

‘ મહિલા કૂટચરિત્ત, બલ પુણ્ય પાર ન ચાણુઈ,
દિન ડરચઈ દોરડઈ, રચણી વિમહર દેણુ મોડઈ
ઉદિર દિઠઈ ઉદ્ધસઈ, કાનિ ધરી વાધહ રાલઈ,
ઉબગી નડતીય દલી પડઈ, ચદિ કુગરી અણિયાવઈ
સાત સમુદ્ર લીવા તરઈ, મુદ્ધિ નહી ખુડવિ મરઈ,
રામ કવીસર ઇમ કહઈ, સ્ત્રી વિશ્વાસ ન કો કરઈ’

(—કુલસાગરગણિકૃત ‘સંગીક ઉપદેશસાર’ ઉપ૦૩૨, સં ૦૧૬૬૨)

આં રામચન્દ્ર એ સમયના શબ્દશાસ્ત્ર, કાવ્યશાસ્ત્ર અને ન્યાય શાસ્ત્રના વિદ્વાન, ઉદ્દલટ કવિ, સફળ પ્રબધકાર અને વિશિષ્ટ નાટક કાર હતા તેમણે રચેલા ગ્રંથો આ પ્રકારે વ્યણવા મળે છે—

૧ દ્રવ્યાવકાર—સ્વોપનવૃત્તિસહિત—આં રામચન્દ્ર અને આં ગુણ ચન્દ્ર એ બંનેએ મળીને રચે છે તેમાં, ૧ જીવ, ૨ પુદ્ગલ અને ૩ ધર્માધર્માદિ એમ ત્રણ પ્રકાર છે^૧

૨ નાટ્યદર્પણ—સ્વોપન વૃત્તિસહિત—આં રામચન્દ્ર અને આં ગુણચન્દ્ર એ બંનેએ મળીને રચે છે જેમાં ૫૫ નાટક—પ્રમ ધોના ઉલ્લેખો અને દશરૂપકોને બહુવે બાર રૂપકો દર્શાવ્યા છે^૨

૧ દ્રવ્યાવકારની સં ૧૨૦૨માં લખાયેલી તાકપરની પ્રતિ જેસલમેરમાં મુસિન છે

૨ નાટકો માટે જુઓ પ્રકં ૩૫ પૃ ૩૩૫ દિપ્પણ

૩. સત્યહરિશ્ચંદ્ર નાટક.
૪. નલવિલાસ નાટક (સપ્તાંકી).
૫. કૌમુદીમિત્રાણંદ નાટક (દશાંકી, રૂપકનાટક, કુતૂહલપૂર્ણ).
૬. રાઘવવિલાસ નાટક (રાઘવાભ્યુદય).
૭. યદુવિલાસ નાટક (યાદવાભ્યુદય).
૮. નિર્ભયભીમવ્યાયોગ નાટક.
૯. મલ્લિકામકરંદ નાટક.
૧૦. રોહિણીમૃગાંક પ્રકરણ.
૧૧. વનમાલી નાટિકા.
૧૨. કુમારવિહારશતક-પ્રશસ્તિ.
૧૩. સુધાકલશ-સુભાષિતકોશ.
૧૪. હૈમ-બૃહદ્વૃત્તિન્યાસ, અં ૦ ૫૩૦૦૦.
૧૫. ઋષભ દ્વાત્રિશિકા.
૧૬. વ્યતિરેક દ્વાત્રિશિકા.
૧૭. પ્રસાદ દ્વાત્રિશિકા.
૧૮. અપહ્નુતિ દ્વાત્રિશિકા.
૧૯. અર્થાન્તરન્યાસ દ્વાત્રિશિકા.
૨૦. જિનસ્તુતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૧. દષ્ટાંતગર્ભા જિનસ્તુતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૨. શાંતિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૩. ભક્તિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૪. નેમિ દ્વાત્રિશિકા.
૨૫. મુનિસુવ્રત દ્વાત્રિશિકા.
- ૨૬-૩૧ જિનસ્તુતિષોડશક, બત્રીશી.
૩૨. સ્તોત્રો.
૩૩. ધોળકાના ઉદયનવિહારની પ્રશસ્તિ, શ્લો ૦ ૧૦૪

(-જૈનસત્યપ્રકાશ, કેમાંક : ૨૨૨;

વિશેષ માટે જૂઓ 'નલવિલાસ' પ્રસ્તાવના)

તેમણે ૧૧ નાટકો અને ઘણા પ્રજંધો બનાવ્યા છે, જેમાં તેમની કવિ તરીકેની પ્રતિભા, સ્વતંત્ર સ્ફુરણા, ખીજાનું અનુકરણ કરવાનો અભાવ વગેરે સ્પષ્ટ તરી આવે છે. (પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રજંધ ચિંતામણિ)

ઉપદેશતરંગિણી, ઉપદેશસાર)

૩. આઠ મહેન્દ્રસૂરિ—તેમણે સં ૧૨૪૧માં ‘અનેકાર્થકૌમુદી’ —અનેકાર્થ કોશની ટીકા રચી, ગુરુદેવના નામ પર ચકાવી છે. આઠ સોમપ્રભસૂરિએ ‘કુમારપાલપડિબોહો’ રચીને પ્રથમ આઠ મહેન્દ્રસૂરિ, પં ૦ વર્ધમાનગણિ, અને પં ૦ ગુણચંદ્રગણિને સંભળાવ્યો હતો. તેમની સૂચના મુજબ તેને વ્યવસ્થિત પણ કર્યો.

૪. (પં ૦) વર્ધમાનગણિ—તેમણે ‘કુમારવિહાર-પ્રશસ્તિ-કાવ્ય’ તથા તેની વ્યાખ્યા રચી છે. તેમજ ૮૭મા શ્લોકના ૧૧૬ અર્થો કરી બતાવ્યા છે. (શં ૬૦૦), તે કાવ્ય નીચે મુજબ છે—

‘ગમ્ભીર શ્રુતિભિઃ સદાચરણતઃ પ્રાપ્તપ્રતિષ્ઠોદયઃ’

સદ્ક્રાન્તારચત પ્રિયો વહુગુણો યઃ સામ્યમાલ્ભયતે ।

શ્રીચૌલુક્યનરંચરેણ વિવુધશ્રીદેમચન્દ્રેણ ચ

શ્રીમદ્વામદમન્ત્રિગા ચ પરિવાલિન્ધ્યા ચ મન્ત્રેણ ચ ॥’

આ પ્રશસ્તિકાવ્યના ૩૧મા પદના અર્થમાં રાજા કુમારપાલનું, ૪૧મા પદના અર્થમાં આઠ હેમચંદ્રસૂરિનું, ૧૦૬મા પદના અર્થમાં મંત્રી વાગ્ભટનું વર્ણન કરેલું છે પણ એ કુમારવિહારની પ્રશસ્તિ મળતી નથી.

પં ૦ વર્ધમાનગણિ સં ૧૨૪૧માં વિદ્યમાન હતા.

૫. આઠ ગુણચંદ્રગણિ—સંભવ છે કે તેઓ આઠ રામચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા. કેમકે, આઠ રામચંદ્ર અને તેમણે મળીને સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથે દ્રવ્યાલંકાર, અને નાત્યદર્પણ ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમને સં ૧૨૪૧ પછી આચાર્યપદવી મળી હતી.

૬. પં ૦ યશસ્વંદ્રગણિ—તે મહાન જ્યોતિષી, અંગવિદ્યાના અભ્યાસી અને મંત્રવાદી હતા. તેઓ આચાર્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. તેમણે સં ૧૨૪૧મા આઠ સોમપ્રભસૂરિએ રચેલો ‘કુમાર-

પાલપડિગોહો' ખૂરેખૂરે વાંચીને પસંદ કર્યો હતો.

૭. પં ૦ ઉદયચંદ્રગણિ—તે વ્યાકરણના અન્નેક વિદ્વાન હતા. તેઓ રાજા કુમારપાલને 'યોગશાસ્ત્ર'નું વ્યાખ્યાન આપતા હતા. તેમાં પ્રકાશ : ૩, શ્લોક ૧૦૭માં કર્માદાન વિષયક—

‘દન્ત-કેશ-નસ્વાસ્થિ-ત્વગ્-રોમ્ગાં ગ્રહણમાકરે ।’

એ શ્લોક જોલતાં વારંવાર 'રોમ્ગો' પાઠ જોડ્યા. આચાર્યશ્રીએ પાઠ બદલવાનું કારણ પૂછ્યું. ગણિવરે ઉત્તર આપ્યો કે, 'પ્રાણીઓના અંગો અને વાજિત્રોને દ્વંદ્વસમાસમાં એકવચન આવે છે.' આ જવાબ સાંભળી રાજા તથા શ્રોતાઓએ તેમની ખૂબ પ્રશંસા કરી. પં ૦ ઉદયચંદ્રગણિની પ્રેરણાથી રાજગચ્છના આં ધર્મધોષસૂરિના પદ્મધર આં રત્નસિંહ, તેમના પદ્મધર આં દેવચંદ્ર, તેમના શિષ્ય મુનિ કનકપ્રભે 'સિદ્ધહેમચંદ્રવ્યાકરણ' પર 'ન્યાસોદ્ધાર' રચ્યો છે.

૮. મુનિ દેવચંદ્ર—તેમણે 'માનમુદ્રાલંબનનાટક' અંક : ૫, તથા 'ચંદ્રલેખાવિજય પ્રકરણ' અંક : ૫ એમ બે નાટક રચ્યાં છે. પહેલા નાટકમાં ચક્રવર્તી સનતકુમાર તથા વિલાસવતીનું ચિત્રણ છે. બીજામાં કુમારપાલે અર્જુન સાથેના યુદ્ધમાં બતાવેલી વીરતાનું વર્ણન કર્યું છે. આમાં ચંદ્રલેખાને વિદ્યાધરી બતાવી છે, તે અર્જુન-રાજાની બેન જલહણ છે. આ નાટકની રચનામાં શેષભટ્ટારકે સહયોગ આપ્યો હતો. પાટણના કુમારવિહારમાં ભં અનિતનાથના વસંતોત્સવ પ્રસંગે આ નાટક ભજવાયું હતું.

૯. પં ૦ ઉદયસાગરગણિ—તેમના શિષ્ય આં દેવેન્દ્રે 'સિદ્ધહેમચંદ્ર વ્યાકરણ' પર દુર્ગપદ્મવ્યાખ્યા રચી છે.

આં હેમચંદ્રસૂરિનું અંથસર્જન—

આં હેમચંદ્રસૂરિ ભારતીય અંથકારોમાં મોખરે છે. તેમણે વિવિધ વિષયના મૌલિક અને વિવેચનાપૂર્ણ અંથો સંખ્યા છે. એવો ભાગ્યે જ કોઈ વિષય હશે જે આચાર્યશ્રીની કલમથી લખાયો ન હોય. એ જ કારણે ભારતના અંથવિદ્યાતાઓ તેમને 'કલિકાલસર્વજ્ઞ' માને છે અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો તેમને Ocean of the Knowledge

ઝહીને ણિગ્દાવે છે ડોઁ પિટ્ઠન તેમને ભારત ભૂમિનો ડોહીનૂર ગણાવે છે આચાર્યશ્રીએ વિદ્વાનોને માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે તેથી જ તેમના પત્નીનો સમ્પ્રદાય લાખા અને ગુજરાતી લાખાનો કાગ 'હેમચુગ' (સ્વર્ણકાગ) તરીકે મનાય છે

આચાર્યશ્રી પોતે પોતાના શ્રદ્ધાની રચનાનું કારણ નીચે મુજબ જૂ કરે છે—'એ મિદ્ધરાજ જયસિંહની વિનિતિથી મિદ્ધહેમચદ્ર શબ્દાનુશાસન વ્યાસરણ વૃત્તિમહિત, આગોપાગ અને મુગમ બનાવ્યું છે તેમજ ગાન કુમારપાવ માટે યોગશાસ્ત્ર, લોકોના ઉપકાર માટે દયાશ્રયકાન્થ, છ હોનુશામન, અભિધાનચિતામણિ કેશવ વગેરે રચ્યા છે અને ગાન કુમારપાવના અનુરોધથી તેના તથા લોકોના ઉપકાર માટે 'ત્રિપદિશલાકાપુરુષચરિત' રચ્યું છે

(—જૂઓ ત્રિપદિશલાકાપુરુષચરિતપ્રશસ્તિ)

તેમની પ્રતિભાનું મહાન મર્જન તે 'મિદ્ધહેમચદ્રશબ્દાનુશાસન' ગુજરાતના વકવર્તી રાજા મિદ્ધગજ જયસિંહે માલવા ઉપર વિજય મેળવીને ત્યાંનો રાજકીય અથલકાંડ તે પાછો લાવ્યો તેમા લોજ વ્યાકળ્ય જોઈ તેને વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે, ગુજરાતી વિદ્વાનો આવો અથ રચીને ગુજરાતને પણ વિદ્યામન્કારી દેશેની હરેવમા સ્થાપે એવું કઈક કરવું જોઈએ તેણે તરત જ આઁ હેમચદ્રસૂરિને એ અંગે વિનિતિ કરી અને આચાર્યશ્રીએ સર્વાંગપૂર્ણ 'મિદ્ધહેમચદ્રશબ્દાનુશાસન'ની રચના કરી ૨

સર્વાંગપૂર્ણ એટલે જેમા મૂળપાઠ, લઘુવૃત્તિ, બૃહદ્વૃત્તિ, ન્યાસ,

૧ મક્ષો મમ તવ ક્ષ્યાતિ પુષ્વ ચ મુનિનાયક ! ।

કુલ લોકોપકારાય નવ શબ્દાનુશબ્દાનુશાસનમ્ ॥ (—પ્રભાવકચરિત)

૨ તેનાતિવિસ્તૃતદુરાગમવિપ્રકીર્ણ-

શબ્દાનુશાસનસમૂહકર્ધિતન ।

અભ્યર્ચિતા નિરવમ ત્રિધિવદ વ્યવત

શબ્દાનુશાસનમિદ મુનિદેવચન્દ્ર ॥

(—સિદ્ધદેવ ૦ પ્રકરણ)

ગણપાઠ, ઉણાદિપાઠ હોય. વળી, તેમણે શબ્દાનુશાસનની માફક લિંગાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, છંદોનુશાસન, વાદાનુશાસન વગેરે પાંચ અનુશાસનો રચ્યાં. શબ્દકોશ, દ્વયાશ્રયગ્રંથન વગેરે સાંગોપાંગ રાષ્ટ્રીય વ્યાકરણ રચ્યું.

આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધહેમની સ્વોપજ્ઞ બૃહદ્વૃત્તિમાં યાસ્ક, ગાર્ગ્ય, વેદમિત્ર, શાકલ, ઇંદ્ર, કક્કલ, કલાપક, જ્યાદિત્ય, વામન, ક્ષીર-સ્વામી, ઘૌઢ્ર ચંદ્રગોમી, જયંતીકાર, દુર્ગસિંહ, દેવનંદિ (પૂજ્યપાદ), ભાષ્યકાર પતંજલિ, શેષરાજ, શ્રીશેષ, ભોજ, વામન, વાર્તિકકાર, કાત્યાયન (વરરુચિ), વિશ્રાંતવિદ્યાધર (વામન), શાકટાયન, શ્રુતપાલ અને શિવશર્મા વગેરેના મતો રજૂ કર્યા છે.

જ્યાદિત્યની કાશિકા (પૂર્વવૃત્તિ), વામનની કાશિકા (ઉત્તરવૃત્તિ), ચંદ્રગોમીનું ચાંદ્ર, પૂજ્યપાદનું જૈનેન્દ્ર, જિનેન્દ્રબુદ્ધિનો કાશિકાન્યાસ, પાણિનીય (ઈ. સ. ૫૦૦ ૩૬૬), પતંજલિનું મહાભાષ્ય, કાત્યાયનનું (ઈ. સ. ૨૫૦) વાર્તિક, વિશ્રાંતવિદ્યાધરની કાશિકા-ઉત્તરવૃત્તિ, શાકટાયન, શિવશર્માનું કાતંત્ર, આં પ્રભાચંદ્રનો શબ્દાભોજભાસ્કર, આં શ્રુતકીર્તિની જૈનેન્દ્ર પંચવસ્તુપ્રક્રિયા, આં બુદ્ધિસાગરનું બુદ્ધિ-સાગરવ્યાકરણ વગેરેનાં પ્રમાણો ટાંક્યાં છે.

જો કે ઉપર દર્શાવેલાં વ્યાકરણ ગ્રંથોનાં અંગઉપાંગો જુદા જુદા વિદ્વાનોએ જુદા જુદા સમયે લેડ્યાં છે. જ્યારે એકલા આં હેમ-ચંદ્રસૂરિએ જ સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસનનાં સમસ્ત અંગ-ઉપાંગો સંજ્યાં છે ને સાથેસાથ લેડ્યાં છે.

આ વ્યાકરણમાં સૂત્રયોજનાની કુશલતા, શૈલીની સુપાઠ્યતા, ભાષાની સરળતા, રચનાની પૂર્ણતા, વિષયની વ્યાપકતા, વિષયાર્થ જ્ઞાનનું બદાબલ, દૃષ્ટાંત ગોઠવવાની ચતુરતા, ખાસ ખાસ સિદ્ધાંતોની સુગમ સંકલના અને વિવેચનની તટસ્થતા વગેરે વસ્તુઓ આચાર્ય-શ્રીની જવલંત પ્રતિભાને વ્યક્ત કરે છે.

એ વ્યાકરણ વિશ્વભરમાં અજોડ બન્યું છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, શૌર-સેની, માગધી, પિશાચી, ચૂલિકાપિશાચી અને અપભ્રંશ ભાષાઓનું

બીજે નવો શ્લોક લખાવતા હતા. તેમણે આવી અવધાનશક્તિથી જગતને મોટો સાહિત્યભંડાર આપ્યો છે.

તેમણે રચેલા અંથોનાં નામ નીચે મુજબ છે—

૧. સિદ્ધહેમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન-મૂળ—સંસ્કૃતસૂત્ર-૩૫૬૬, પ્રાકૃત-સૂત્ર-૧૧૧૬. કુલ સૂત્ર સંખ્યા : ૪૬૮૫, અં : ૧૧૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૨. સિદ્ધહેમચંદ્ર-લઘુવૃત્તિ, અં : ૬૦૦૦.
૩. સિદ્ધહેમચંદ્રબૃહદ્વૃત્તિ, અં : ૧૮૦૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૪. સિદ્ધહેમચંદ્રબૃહદ્ન્યાસ, અં : ૮૪૦૦૦ (પૂરો મળતો નથી. સં ૧૧૬૭ પછી).
૫. લિંગાનુશાસન, શ્લોક : ૧૩૮.
૬. લિંગાનુશાસનવૃત્તિ, અં : ૩૬૮૪ (સં ૧૧૬૭ પછી).
૭. ગણપાઠ.
૮. ઉણાદિગણપાઠ, સૂત્ર : ૧૦૦૬ (સં ૧૧૬૩).
૯. ઉણાદિગણપાઠવૃત્તિ, અં : ૩૨૫૦ (સં ૧૧૬૭ પછી).
૧૦. ધાતુપાઠ, ધાતુ : ૨૨૦૦ (સં ૧૧૬૩).
૧૧. ધાતુપારાયણ, અં : ૫૬૦૦ (સં ૧૧૬૩ પછી).
૧૨. ધાતુપારાયણ-સંક્ષિપ્ત.
૧૩. પ્રાકૃતવ્યાકરણ, પ્રાકૃતસૂત્ર-૬૩૦, શૌરસેનીસૂત્ર-૨૭, માગધી-સૂત્ર-૧૬, પિશાચીસૂત્ર-૨૨, ચૂલિકાપિશાચીસૂત્ર-૪, અપભ્રંશ-સૂત્ર-૨૦ એ છ ભાષાનાં કુલ સૂત્રો : ૧૧૧૬.
૧૪. પ્રાકૃતવ્યાકરણ-લઘુવૃત્તિ, અં : ૨૨૦૦.
૧૫. પ્રાકૃતવ્યાકરણબૃહદ્વૃત્તિ, (અપ્રાપ્ય)
૧૬. બાલભાષાવ્યાકરણ.
૧૭. બાલભાષાવ્યાકરણવૃત્તિ.
૧૮. અભિધાનચિંતામણિકોશ, કાંડ : ૬, શ્લોક ૧૫૪૧, (સં ૧૨૧૬).
૧૯. અભિધાનચિંતામણિકોશવૃત્તિ, અં : ૧૦૦૦૦.

૨૦. અભિધાનચિંતામણિગ્રંથ, અં. : ૨૦૪ (આં જિનદેવકૃત પરિશિષ્ટ છે.)
૨૧. અનેકાર્થસંગ્રહ, કાંડ : ૭, સ્લોક ૧૮૨૬.
૨૨. અનેકાર્થસંગ્રહવૃત્તિ અનેકાર્થકૈરવકૌમુદી, અં. : ૬૦૦૦.
૨૩. નિઘટ્ટકોશ, (અપ્રાપ્ય)
૨૪. નિઘટ્ટગ્રંથ, કાંડ ૬, સ્લોક ૩૬૬ (પરિશિષ્ટ છે.)
૨૫. દેશીનામમાલા, વર્ગ : ૮, કુલ શબ્દો : ૩૬૭૮, ગાથા : ૬૩૪.
૨૬. દેશીનામમાલા ટીકા રત્નાવલી, અં. : ૩૫૦૦.
૨૭. કાવ્યાનુશાસન, અધ્યાય : ૮, સૂત્ર : ૨૦૮ (સં ૧૧૬૬).
૨૮. કાવ્યાનુશાસન-વૃત્તિ અલંકારચૂડામણિ, અં. :
૨૯. કાવ્યાનુશાસનવિવેક, કુલ અં. : ૬૮૦૦ (સં ૧૨૦૦ પછી) તે (છ દોનુશાસન પછી રચાયેલો)
૩૦. દ્વયાશ્રયમહાકાવ્ય,^૧ મર્ગ : ૨૦, સ્લોક ૨૪૩૫, અં. : ૨૮૨૮, સંસ્કૃત સં ૧૨૧૬ (ચૌલુક્યવશવર્ણન) પ્રાકૃત સં ૧૨૨૬ લગભગ (કુમારપાલચરિત્ર) અં. : ૧૫૦૦.

૧ વિ. મં. ૧૬૬ સુધી જૈન આગમો ચાર અનુપોત્તરાગા હતા તે પછી એક અનુપોત્તરાગા થવા આજે પણ એ અનુપોત્તરાગો ખ્યાલ આપતું હોવાથી મળે છે જેમને ધમ્મો મગલમુક્કિદ્ધનો સ્વર્ણસિદ્ધિ પરક અર્થ પણ મળે છે આં પાદસિપ્તસુત્રો ગાહાલુપટેજ વીરસુત્રિ મં. : ૫ દ્વારા તે ખતાવ્યો.

આં હેમચંદ્રસરિનું સંસ્કૃત દ્વયાશ્રય સિદ્ધહેમચંદ્રસરિના સાત અધ્યાયોના ક્રમશઃ પ્રયોગો સાધતું રાજા મૂનરાજ્યી કુમારપાલ સુધીના રાજ્યોનું વર્ણન કરે છે, જ્યારે પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય સિદ્ધહેમચંદ્રસરિના આઠમા અધ્યાયના ક્રમશઃ પ્રયોગો સાધતું રાજા કુમારપાલનું ચરિત્ર વર્ણવેલું છે.

આં જિનપ્રમથરિએ એણે દ્વયાશ્રયમાં પણ કાતંત્ર વ્યાકરણની દુર્ભાસિદ્ધરિતિના પ્રયોગો સાધવા સાથે મહારાજ એણે ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે (સં ૧૩૫૬)

આ અધ્યાયોમાં બે અર્થો દર્શાવ્યા છે સનાર્થો વગેરે અનેકાર્થના માટે જુઓ પ્રકં ૪૩ અનેકાર્થસાક્ષિત્ય

૩૧. છંદોનુશાસન, અધ્યાય : ૮, સૂત્ર : ૭૬૪ (સં. ૧૧૯૬).
૩૨. છંદોનુશાસનવૃત્તિ-છંદશ્વકામણિ, અં. ૦ : ૩૦૦૦.
૩૩. ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત, પર્વ : ૧૦, અં. ૦ : ૩૬૦૦૦ (સં. ૧૨૧૬). (આ અંથની સં. ૧૨૬૪ માં લખાયેલી તાડપત્રની પ્રતિમાં આં હેમચંદ્રસૂરિ અને રાજા કુમારપાલનું ચિત્ર અંકિત છે.)
૩૪. પરિશિષ્ટપર્વ, (ઇતિહાસ). સર્ગ : ૧૩, અં. ૦ : ૩૫૦૦; (સં. ૧૨૧૬).
૩૫. સકલાહૃતસ્તોત્ર, અં. ૦ : ૨૭ (૨૮).
૩૬. અયોગવ્યવચ્છેદિકા-દ્વાત્રિંશિકા (વીરસ્તુતિ), શ્લો. ૦ ૩૨.
૩૭. અન્યયોગવ્યવચ્છેદિકા-દ્વાત્રિંશિકા (વીરસ્તુતિ), શ્લો. ૦ ૩૨.
૩૮. પ્રમાણુમીમાંસા, અધ્યાય : ૫, (સં. ૧૨૦૦ પછી, છંદોનુશાસન પછી બનાવી છે, અપૂર્ણ મળે છે.)
૩૯. પ્રમાણુમીમાંસાવૃત્તિ.
૪૦. વાદાનુશાસન (અપ્રાપ્ય).
૪૧. બલાબલવાદનિર્ણય.
૪૨. બલાબલવાદનિર્ણય-બૃહદ્વૃત્તિ.
૪૩. દ્વિજવદનચપેટિકા (વેદાંકુશ); અં. ૦ : ૧૦૦૦.
૪૪. વીતરાગસ્તોત્ર, સ્તોત્ર : ૨૦, અં. ૦ : ૧૮૬ (સં. ૧૨૧૭)
૪૫. મહાદેવસ્તોત્ર, શ્લો. ૦ ૪૪, (સં. ૧૧૮૫)
૪૬. યોગશાસ્ત્ર (અધ્યાત્મોપનિષત્), પ્રકાશ : ૧૨, (સં. ૧૨૧૮).
૪૭. યોગશાસ્ત્રવૃત્તિ, અં. ૦ : ૧૨૫૭, (સં. ૧૨૨૦).
૪૮. સપ્તતત્ત્વવિચારણા, શ્લો. ૦ : ૧૪૦.

આ સિવાય અર્હન્નામસહસ્રસમુચ્ચય, સપ્તસંધાન મહાકાવ્ય, દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા, નિવૃત્તિ-વ્યાવૃત્તિ-વ્યાયોગ અને અર્હન્નીતિ વગેરે અંથો આચાર્યશ્રીની રચના મનાય છે. અર્હન્નીતિ અંથ પ્રાચીન નથી. વિક્રમની વીસમી સદીમાં બન્યો લાગે છે. બીજા અંથો અપ્રાપ્ય છે.

સિદ્ધહેમચંદ્રશાસ્ત્રાનુશાસનના વિવરણ અર્થે—

બૃહદ્ન્યાસ (સ્વોપજા)—અં : ૮૪૦૦૦.

લઘુન્યાસ—આં રામચંદ્રકૃત, અં : ૫૩૦૦૦.

લઘુન્યાસ—આં ધર્મધોષ રચિત, અં : ૬૦૦૦.

લઘુન્યાસ—અં : ૩૦૦૦.

લઘુન્યાસ—પ્રશસ્તિ-અવચૂરિ, મુનિ ઉદયચંદ્ર.

દુર્ગપદબ્યાખ્યા—આં હેમચંદ્રસૂરિના પ્રશિષ્ય.

ન્યાસોદ્ધાર—રાજગચ્છીય આં દેવેંદ્રસૂરિશિષ્ય આં કનકપ્રભસૂરિ.

હેમ લઘુવૃત્તિ—કાયસ્થ કાકલ (સં ૧૨૦૦).

સિદ્ધહેમ અવચૂરિ—આં જયાનંદસૂરિ શિષ્ય આં અમરચંદ્રસૂરિ (સં ૧૨૬૪).

હેમ બૃહદ્વૃત્તિ દુંદિકા—પં સૌભાગ્યસાગર (સં ૧૫૬૧).

હેમ દુંદિકા સંસ્કૃત—પં વિનયચંદ્ર.

હેમ દુંદિકા પ્રાકૃત—આં હેમવિમલસૂરિશિષ્ય પં ઉદયસૌભાગ્ય ગણિ (સં ૧૫૬૧).

હેમલઘુવૃત્તિ દુંદિકા—પં મુનિશેખર.

હેમલઘુવૃત્તિ અધ્યાય : ૪, દુંદિકા—ખરં આં જિનસાગરસૂરિ (સં ૧૫૦૦).

હેમ અવચૂરિ—પં ધનચંદ્ર.

હેમચતુષ્કપાદવૃત્તિ—પં ઉદયસૌભાગ્ય ગણિ, (સં ૧૫૬૧).

હેમવ્યાકરણ દીપિકા—શ્રીરત્નશેખર.

સિદ્ધહેમ રહસ્યમ્ અં : ૧૫૦૦.

સિદ્ધહેમ પ્રાકૃત પ્રકાશ—મલધારી આં નરચંદ્રસૂરિ.

સિદ્ધહેમ પ્રાકૃત દીપિકા—આં હરિપ્રભસૂરિ.

હેમ દુર્ગપદપ્રબોધ—આં જ્ઞાનવિમલસૂરિ શિષ્ય પં વલ્લભ વિમલ (સં ૧૬૬૧).

હેમ કારકસમુચ્ચય—આં શ્રીપ્રભસૂરિ (સં ૧૨૮૦).

હેમવૃત્તિ—આં શ્રીપ્રભસૂરિ (સં ૧૨૮૦).

આખ્યાતવૃત્તિ—આં નંદસૂરિ.

આચાર્યશ્રીનાં બીજા ગ્રંથોનાં વિવરણો—

લિંગાનુશાસન-વૃત્તિ—આં જ્યાનંદસૂરિ.

લિંગાનુશાસનદુર્ગપદ્મપ્રબોધવૃત્તિ—સં ૧૬૬૧ (શ્રીવલ્લભગણિ).

ધાતુપાઠ—પં ૦ પુણ્યસુંદર ગણિ.

હેમ-કવિકલ્પદ્રુમ—સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ, આં હેમવિભલસૂરિ શિષ્ય શતાર્થી
પં ૦ હર્ષકુલ ગણિ (પ્રકં ૫૫).

કિયારત્નસમુચ્ચય—આં ગુણુરત્નસૂરિ, અં ૦ : ૫૬૬૧, (સં ૧૪૬૬, મુ ૦ ઇંડર).

હેમવિભ્રમ-સટીક—આં વાદિદેવસૂરિ સંતાનીય આં ગુણુચંદ્રસૂરિ.

હેમવિભ્રમ-સવૃત્તિક—આં જિનપ્રભસૂરિ.

સ્યાદિસમુચ્ચય—ઉલ્લાસ : ૪, સ્લો ૦ : ૫૪, અં ૦ : ૧૩૦૦, વાયક-
ગચ્છીય વેણીકૃપાણુ આં અમરચંદ્રસૂરિ, (સં ૧૨૪૩ થી ૧૨૬૧).

કાવ્યાનુશાસન-અલંકાર-ચૂડામણિવૃત્તિ, આં અમરચંદ્રસૂરિ.

સ્યાદિસમુચ્ચયવૃત્તિ—આં અમરચંદ્રસૂરિ.

સ્યાદિશબ્દહીપિકા—આગમગચ્છીય શ્રીજ્યાનંદસૂરિ, સં ૧૪૫૦.

પ્રાકૃતશબ્દસમુચ્ચય—ખરં આં જિનચંદ્રસૂરિશિષ્ય પં ૦ તિલક-
ગણિ, સં ૧૫૬૬, ખંભાંત.

અનેકાર્થવૃત્તિ—આં મહેન્દ્રસૂરિ, અં ૦ : ૧૨૦૦૦ (સં ૧૨૪૦).

દ્વયાશ્રય-કાવ્યવૃત્તિ-સંસ્કૃત—આં જિનેશ્વર શિષ્ય ઉપાં અભય-
તિલક ગણિ, (સં ૧૩૧૨) મુ ૦ પાલનપુર.

દ્વયાશ્રયવૃત્તિ-પ્રાકૃત—આં જિનેશ્વરશિષ્ય પં ૦ પૂર્ણકલશ ગણિ,
(સં ૧૩૦૭).

દ્વયાશ્રયવૃત્તિ-પ્રાકૃત—મલં આં રાજશેખર (સં ૧૩૮૭).

વીતરાગસ્તોત્ર-વિવરણ—સુવિહિતશાખાના આં પ્રભાચંદ્રસૂરિ.

સકલાર્હતત્ત્વત્યવંદન-વૃત્તિ—પં ૦ કનકકુશલગણિ, સં ૧૬૫૪.

સ્નાતસ્વાસ્તુતિ-વૃત્તિ—પં ૦ કનકકુશલગણિ, સં ૧૬૫૮.

અન્યયોગવ્યવચ્છેદદ્વાત્રિંશકા-ટીકા-સ્વાદ્વાદમંજરી—નાગેન્દ્રગચ્છીય
આં મદિલપેણસૂરિ, અં ૦ : ૩૦૦૦, સં ૧૩૪૯.

અલંકારચૂડામણિ વૃત્તિ—મહોં યથોવિજય ગણિ, પ્રતિમાયત
શ્લોં : ૯ સ્વોપનવૃત્તિ, અંં : ૩૨૫૦.

ધાતુરત્નાકર—આં વિજયલાવણ્યસૂરિ.

હૈમધાતુમાલા—શ્રીગુણવિજય.

ન્યાયસંગ્રહ—ન્યાયાર્થમંજૂષા ન્યાસ—વ્યાકરણ ન્યાય : ૧૪૧, ૫ં

હેમહંસ ગણિ સંં ૧૫૧૫-૧૫૧૬, અમદાવાદ.

અભિધાન ચિંતામણિનિર્ણીતિ—મહોં લાનુચંદ્રગણિ.

અભિધાનચિંતામણિ સારોદ્ધારવૃત્તિ—ઉં શ્રીવલ્લભગણિ સંં
૧૬૬૭.

હેમી નામમાલા-શિલોંછ—ખરં આં જિનપ્રભસૂરિના પદ્ધર આં
જિનદેવસૂરિ.

શિલોંછ નામકોશ ટીકા—ઉં શ્રીવલ્લભગણિ સંં ૧૬૫૪.

કોટિશઃ વંદન હો એ શબ્દસાગરસમા આં હેમચંદ્રસૂરિને.

સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ પરથી અવતારિત વ્યાકરણો—

સિદ્ધસારસ્વત—આં દેવાનંદસૂરિ, (સંં ૧૩૩૪)

હેમલઘુપ્રક્રિયા—મહોં વિનયવિજય ગણિ, (સંં ૧૭૧૨)

હેમપ્રક્રિયાપ્રકાશ (બૃહ-ન્યાસ)—મહોં , , અંં ૩૫૦૦૦

ચંદ્રપ્રભા (હેમકૌમુદી)—મહોં મેઘવિજયગણિ, અંં ૭૦૦૦
સંં ૧૭૫૮)

હેમશબ્દચંદ્રિકા—મહોં મેઘવિજયગણિ.

હેમપ્રક્રિયા—મહે દ્રસુત વીરસી.

બાલલાષા વ્યાકરણસૂત્ર-વૃત્તિ.

બૃહદ્હેમપ્રભા—આં વિજયનેમિસૂરિ.

લઘુહેમપ્રભા— , ,

પરમલઘુ હેમપ્રભા , ,

સિદ્ધપ્રભા—આં સાગરાનંદસૂરિ.

પ્રાકૃત વ્યાકરણ—આં જિનકૃપાચંદ્રસૂરિ.

” , , પદ્ય—આં રાજેંદ્રસૂરિ.

હેમબૃહત્પ્રક્રિયા—૫ં ગિરજાશંકર શાસ્ત્રી.

हेमसंस्कृत प्रवेशिका (गुजराती) भा० १-२-५० शिवदास
नेमचंद्र (पाटणु)
प्राकृत चंद्रिका—

वर्षे ज्ञाननवर्तुभूमिकलिते (१६९८) मासे शुभे श्रावणे

पक्षे शुक्ल इति द्वितीयदिवसे बुद्धानगर्यामथ ॥

शिष्यो देवनरेन्द्रकीर्तिगणिनां नाम्ना जगन्नाथसन् (?)

पुस्तं लेखयति प्रशस्तमनघं सत्प्राकृतव्याकृतेः ॥

शुभं भवतु ॥ श्लोक १५०० ॥ (—श्री प्रशस्तिसंग्रह, भा० २,
प्र० नं० ७५१, पृ० २१०)

आ पुस्तक छाणीना श्रीविजयदानसूरि सं० शास्त्रसंग्रहभां छे.

आ० हेमचंद्रसूरिनी वाणीयातुरीना नमूना—

कुण्ठाः क्षोणिमृतामनेककटका भग्नाऽथ धारा ततः

कुण्ठः सिद्धपतेः कृपाण इति रे मा मंसत क्षत्रियाः ।

आरूढप्रबलप्रतापदहनः संप्राप्तधारश्चिरात्

पीत्वा मालवयोपिदश्रुसलिलं हन्तायमेधिष्यते ॥

(—सिद्धहेमशब्दानुशासन—प्रशस्ति)

अकृत्रिमस्वादुपदां परमार्थाभिधायिनीम् ।

सर्वभाषापरिणतां जैनीं वाचमुपास्महे ॥१॥ (—काव्यानुशासन—मंगल)

शब्दमात्रो महादेवो लौकिकानां मते मतः ।

शब्दतो गुणतश्चैव ह्यर्थतो जिनशासने ॥६॥

भववीजाङ्कुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।

ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥४४॥ (—महादेवस्तोत्र)

इमां समक्षं प्रतिपक्षसाक्षिणामुदारघोषामवघोषां ब्रुवे ।

न वीतरागात् परमस्ति दैवतं न चाप्यनेकांतमृते नयस्थितिः ॥२८॥

न श्रद्धयैव त्वयि पक्षपातो न द्वेषमात्रादरुचिः परेषु ।

यथावदासत्त्वपरीक्षया तु त्वामेव वीर ! प्रमुमाश्रिताः स्मः ॥२९॥

यत्र तत्र समये तथा यथा योऽसि सोऽस्यमिधया यया तथा ।
 वीतदोषरूप स चन्द्र मवानेक एव भगवन् । नमोऽस्तु ते ॥३१॥
 (—अयोगव्यवच्छेद—द्वार्त्रिशिका)

स्वयं विवादग्रहिले वितण्डापाण्डित्यरूपद्वलमुख जनेऽस्मिन् ।
 मायोपदेशात् परमर्म मिदन्नहो ! विरक्तो मुनिरयदीय ॥१०॥
 न धर्महेतुर्विहिताऽपि हिंसा नोत्पद्यतार्थमपोद्यते च ।
 स्वपुत्रघातानृपतिबलिप्तासन्नक्षचारि स्फुरित परेपाम् ॥११॥
 प्रतिक्षणोपाद् विनाशयोगिस्थिरैकमभ्यक्षममीक्षमाण ।
 जिन ! वदाज्ञामवमयते य स वातकी नाथ ! पिशाचकी वा ॥१२॥
 (—अयोगव्यवच्छेद—द्वार्त्रिशिका)

कुण्डाऽपि यदि सोत्कण्ठा त्वद्गुणग्रहण प्रति ।
 ममैषा भारती तर्हि स्वस्त्येतस्यै किमयथा ! ॥२-७॥
 क्षण सक्त क्षण मुक्त क्षण कुब्ध क्षण क्षमी ।
 मोहायै क्रिडयैवाह कारित कपिचापलम् ॥१६-४॥
 तत्र चतसि वर्तेऽहमिति वार्त्ताऽपि दुर्लभा ।
 मच्चित्ते बन्ने चेत् त्वमलमयेन केनचित् ॥१९-१॥
 तव प्रेम्थोऽस्मि दासोऽस्मि सेनकोऽस्मि किङ्कर ।
 ओमिति प्रतिपद्यस्व नाथ ! मात पर भुवे ॥२०-८॥
 स्वयं ज्ञापयसे तत्त्व मार्गं दर्शयसि स्वयम् ।
 स्वयं च त्रायसे त्रिध त्वतो नाथामि नाथ ! किम् ॥ (—वीतरागस्तोत्र)
 बने पद्मासनाऽऽसीन कोडस्थितमृगार्भकम् ।
 कदाऽऽग्रास्यन्ति वक्त्रे मा अरतो मृगयूथपा ॥१४५॥
 शत्रौ मित्रे तृण क्षेण स्वर्णेऽग्नि मग्नौ मृदि ।
 मोक्षे भवे मरिच्यामि निर्विशेषमनि कदा ॥१४६॥

(—अडोम्भावना, योगभाष्य, प्र० ३)

અભવાય મહેશાયામદાય નરકન્તિદે ।

અરાગસાય વ્રજ્યને કસ્મૈનિદ્ ભગવતે નમઃ ॥૧૩--૪॥

યાવજાનોમિ પદવીં પર્ગં ત્વદનુભાવજાન્ ।

તાવન્માયિ શરણ્યત્ત્વં માં નુન્ન શરણં પ્રિતે ॥૧૭-૮॥ (—વીતરામસ્તોત્ર)

મામજાતિરિદિષ્ટો વગિગ્જાતિરવનકઃ ।

પ્રિયજાતિરનાર્યાન્દઃ શરીરશ્ચ નિરામયઃ ॥૭૪૩॥

વિદ્યાન્ ધર્મી ગુણ્યમાર્વઃ ગ્માંજનધાપનાપલઃ ।

રાજપુત્રઃ સુચરિત્રઃ પ્રાચેણ ન દિ દશ્યતે ॥૭૪૪॥

(—ત્રિપદિશાલાકાપુરુષચરિત, સ૦ ૧)

આચાર્યશ્રીએ કાવ્યાનુશાસન તથા છંદોનુશાસનની ટીકામાં વિવિધ અવતરણો આપ્યા છે એથી સ્પષ્ટ સમજ શકાય છે કે, આચાર્યશ્રી સાક્ષરબ્રાહ્મણ, મધ્યમજનતા, તથા આગમજનતા લોકસાક્ષિત્યથી પૂરેપૂરી રીતે પરિચિત હતા. તેના કેટલાક આ નમૂના છે—

દ્વૌ વજ્રવર્ણો જગતીપતીનાં સદિમઃ પ્રદિષ્ટૌ નનુ સાર્થજન્યૌ ।

યઃ સ્યાજ્જપાવિદુમગદ્ગુણો યો વા હરિદ્વારસસંનિકાશઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, રત્નનૈપુણ્યમ્, અ૦ ૧, લોકશાસ્ત્રેષુ વિવેક)

હંહો સ્તિગ્ધસલ્લે ! વિવેક ! વહુભિઃ પ્રાપ્તોઽસિ પુણ્યૈર્મયા

ગન્તવ્યં કતિચિદ્દિનાનિ ભવતા નાસ્મત્સકાશાત્ ક્વચિત્ ।

ત્વત્સદ્દેન કરોમિ જન્મ-મરણોચ્છેદં ગૃહિતત્વરઃ

કો જાનાતિ પુનસ્ત્વયા સહ મમ સ્યાદ્ વા ન વા સદ્ધમઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, અ૦ ૧, સતો૦ વિવેક)

સન્ધ્યાં યત્ પ્રગિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઞ્જલિર્યાચસે

ધસે યન્ન નદીં વિલજ્જ ! શિરસા તન્નાપિ સોઢં મયા ।

શ્રી જાતાઽમૃતમન્થને યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિપં મક્ષિતં

મા લીલમ્પટ ! માં સૃષ્ટેત્યભિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ વઃ ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, અ૦ ૨, પ્રણયેર્પા; ટીકા પૃ૦ ૭૨)

गण्डोल्लासविभावित पशुपतेर्हास्योद्गम पातु च ॥

(—काव्यानुशासन, अ० २, एतत्सक्रम, टीका, पृ० ७५)

कनककलशस्वच्छे राधापयोधरमण्डले

नवजलधरस्थामामात्मद्युतिं प्रतिबिम्बिताम् ।

असितसिचयप्रान्तभ्रान्त्या मुहुर्मुहुरुत्क्षिपन्

जयति जनितबीडाहास प्रियाहसितो हरि ॥

(—काव्यानुशासन अ० २, एतत्सक्रम ० टीका, पृ० ७६)

वृष्णेनाम्ब ! गतेन रन्तुमधुना मृद भक्षिता स्वेच्छया

सत्यं वृष्ण ! क एवमाह मुसली मिथ्याम्ब ! पश्याननम् ।

व्यादेहीति विकाशिते शिशुमुखे माता समग्रं जगत्

दृष्ट्वा यस्य जगाम विस्मयपद पायात् स व केशव ॥

(—काव्यानुशासन, अ० २, दिव्यदर्शन० टीका, पृ० ८०)

स्वास्थ्यं प्रतिभाऽभ्यासो भक्तिर्विद्वत्कथा बहुध्रुतता ।

स्मृतिर्दाढ्यमनिर्वेद मातरोऽष्टौ कवित्वस्य ॥

(—काव्यानुशासन, अ० १, सतो० विवेक)

जइ स सणेही तो मुअइ अह जीवइ निनेह ।

बिहिं वि पयारेहिं गइअ धण किं गजइ मेह ॥४—३६७॥

अम्मीए सत्थावत्थेहिं सुधि चित्तिजट माणु ।

पीए दिट्ठे हल्लोहल्लेण कोचेयइ अप्पाणु ॥४—३९६॥

पुत्ते जाए कवणु गुणु अवणु कणु मुएण ।

जा बप्पीक्री मुहडी चम्पिजइ अवरेण ॥४—३९५॥

सरिहिं सरेहिं न सखरेहिं न वि उज्जाणवणेहिं ।

देस खण्णा होत्ति वट्ठ । निउसन्तेहिं सुअणेहिं ॥४—४२२॥

एकमेकउं जइवि जोएदि हरि सुट्ठु सन्नायरेण ।

तो विदेहिं जहिं वि राही को सक्कइ संवरिवि इदनयणानेहिं प्पट्ठा ॥

एककुडुली पंचहिं रुद्धी, तह पंचहंवि जुअंजुअवुद्धी ।

वहिणु ! एतं धरु कहि किं व नंदउ, जत्थ कुडुम्वउ अप्पण छंदउ ॥ ४-४२२

(—सिद्धदेव अ० ८, प्राकृत अपभ्रंश विलाग)

मा कुडुलेवणी धवलकुट्टिमे परवहुं णिएऊण ।

कुसुमालिअ कुरुकुरियं कोरेसु कुलफंसणो होही ॥

(—देशीनामभाला, वर्ग : २, गाथा : ४२)

गंगहे जम्नुहे भीतरु मेछइ सरसइ मज्झि हंसु जइ जिछइ ।

तय सो वेत्थु रमइ पहुत्तउ जित्थु याइ सो मोक्खु निरुत्तउ ॥

(—प्राकृतद्वयाश्रयकाव्य, सर्ग : ८, गाथा : १५)

भल्लतणु जइ म हसि भल्लप्पणु पसमेण ।

जइ करिएव्वउ पसमु विजउ तो कोरेव्वउं करणहं ॥

(—प्राकृतद्वयाश्रयकाव्य, सर्ग : ८, गाथा : ७६)

આ૦ હેમચંદ્રસૂરિના પ્રશંસાકાવ્યો—

બુદ્ધા બુદ્ધા વિદ્વાનોએ આચાર્યશ્રીની સ્તુતિ કરી છે, તેમાંના કેટલાંક કાવ્યો આ પ્રકારે છે—

किं स्तुमः शब्दपाथोवेर्हेमचन्द्रयतेर्मतिम् ।

एकेनापि हि येनेदक् कृतं शब्दानुशासनम् ॥ १ ॥

स्तुमस्त्रिसन्ध्यं प्रमुहेमसूरेरनन्यतुल्यामुपदेशशक्तिम् ।

अतीन्द्रियज्ञानविवर्जितोऽपि यः क्षौणिभर्तुर्व्यधित प्रबोधम् ॥ १ ॥

(—આ૦ સોમપ્રભસૂરિરચિત—કુમારપાલપડિઓહો)

क्लृप्तं व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्वयाश्रया—

ડલકારૌ પ્રથિતૌ નવૌ પ્રકટિતૌ શ્રીયોગશાસ્ત્રં નવમ્ ।

तर्कः संजनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं

વચ્ચં યેન ન કેન-વિધિના મોહઃ કૃતો દૂરતઃ ॥

(—આ૦ સોમપ્રભસૂરિરચિત—શતાર્થી કાવ્ય ૬૩ની ટીકા)

गुरुर्गुरुं रराजस्य चातुर्विधैकसृष्टिम् ।

त्रिपष्टिनरसदृष्टकविर्वाचां न गोचरः ॥

(—आ० मुनिरत्नसूरिरिच्छित-अभयचरित्)

सन्त्यग्ये कवितावितानरसिकास्ते भूरयः सूरयः

इमापस्तु प्रनिगोष्यते यदि परं श्रीहेमगुंगिरा ।

उन्मील्यन्ति महामहास्थपि परं लक्षाणि ऋक्षाणि वै

नो राकाशशिना विना बत मय्युज्जागरः सागरः ।

(उपा० निनभंडन कृत—कुमारपालप्रबंध, पृ० ५३)

शब्द-प्रमाण साहित्य-च्छन्दोऽक्षरविधायिनाम् ।

श्रीहेमचन्द्रपादानां प्रसादाय नमो नमः ॥

(आ० रामचंद्रसूरि—आ० गुणचंद्रसूरि)

साहित्य-व्याकरणाद्यनेकशालनिर्माणप्रत्नप्रजापतिः श्रीहेमचन्द्रयतिपतिः ॥

(—५० पूर्णकुलशमलिकृत-आकृत द्वयाधय-टीकाने प्रारंभ)

वैदुष्यं विगताधयं धितवति श्रीहेमचन्द्रे दिवम् ॥

(शमभवि सोमेश्वरदेवस्थित—सुरयोत्पत्, सर्गः १५, श्लो० ५२)

सदा हृदि यहेमः श्रीहेममूरः सरस्वतीम् ।

सुवत्या शब्दरत्नानि ताम्रपर्णी जिता यया ॥ (—शमभवि सोमेश्वरदेव)

यः सुज्ञैः सर्ववित् प्रोक्तः कलिकालेऽपि स्मिराद् ।

तस्य श्रीहेमचन्द्रस्य प्रमाणं मेऽत्र वर्तताम् ॥

(—श्री मधुसूदन मोदीकृत हेमसमीक्षा—प्रारंभ)

आचार्या बहवोऽपि सन्ति सुवने भिक्षोपमोगक्षमा

नित्यं पामरदृष्टिताडनविधावेत्युप्रजागत्कराः ।

चौलुक्यक्षितिपालभालदृषदा स्तुत्यः स एकः पुनः

नित्योत्तेजितपादपङ्कजनसः श्रीहेमचन्द्रो गुरुः ॥

(—आ० निनलद्रसूरिकृत—प्रबंधावली)

निःश्रीमप्रतिभैकजावितरौ निःश्रीमृग्मिस्तृणां

पुण्योचन सरस्वती-गुरुगुह्य स्वाद्वैकल्पो दधन् ।

यः स्यादादमसाधयन्निजवपुर्दृष्टान्ततः सोऽस्तु मे

सत्त्वद्वयम्बुनिधिप्रबोधविषये श्रीहमनन्दः प्रभुः ॥२॥

ये हेमनन्दमुनिमेतदुक्तमन्त्रार्थसेवाविषयतः श्रयन्ते ।

संप्राप्य ते गौरवमुज्ज्वलानां पदे कन्दानामुन्नितं भवन्ति ॥३॥

(—आ० भट्टिल्लोपसूक्ष्म-स्याद्वाहमंजरी-भंगलाचरण)

चातुर्वर्षमहोदधेर्भगवतः श्रीहमनन्दगिरि

गम्भीरार्थविलोकने यदभवद इष्टिः प्रकृष्टा मम ।

द्राघीयः समयादगग्रदपराभूतप्रभूताऽथ यं

तन्नूनं गुरुपादंशुकपिका सिद्धाभ्रनरयोजितम् ॥२॥

येषामुज्ज्वलहेतुहेतिरुचिरः ग्रामाणिकाध्वम्पृशां

हमाचार्यसमुद्रवस्तवनभूर्यः समर्थः सखा ।

तेषां दुर्नयदस्युसंभवमयाम्पृष्टात्मनां संभव-

त्यायासेन विना जिनागमपुरप्राप्तिः शिवश्रीप्रदा ॥१॥

(—आ० भट्टिल्लोपसूक्ष्म-स्याद्वाहमंजरीनी अंतिम प्रशक्ति)

सप्तर्षयोऽपि सततं गगने चरन्तो

रक्षुं क्षमा न मृगीं मृगयो सकाशात् ।

जीयाच्चिरं कलियुगे प्रभुहेमसूरि-

रेकेन येन भुवि जीववयो निषिद्धः ॥

(—विविधगच्छीय पट्टावलीसंग्रह, पृ० ६३)

विशिष्ट राज्ञ्योऽने अष्टौ

राज्ञः सुवनपाल—विष्मनी अजियारमी सद्दीमां राज्ञः अद्वैत
अने राज्ञः कर्म्म तथा. (प्र३० ३४, पृ० ५८८, ५८९) ओ न समये
अद्वैत राज्ञानो पुत्र सुवनपाल थयो. ते अपाद्वैत (सवालक)नो

રાજા હતો. રાજા અલ્લટ ચિત્તોડનો રાજા હતો. તે આં પ્રદુર સૂરિનો પરમભક્ત જૈન હતો. તેનો પુત્ર ભુવનપાલ સવાલક કુવેશ રાજા હતો. તે અહીં સગોત્રી તરીકે આવીને ગાદીએ બેઠો.

(—પ્રકર ૩૪, પૃ ૫૮)

રાજા અલ્લટની પરંપરામાં ચિત્તોડની ગાદીએ રાણો રણસિંહ થયે રાણો રણસિંહ (સં ૧૨૧૧)—આ રણાનાં મંત્રામસિંહ અં સમરસિંહ એવાં નામો પણ મળે છે. તે સં ૧૨૧૧ માં થયે હતો આ રાણા રણસિંહથી સીસોદિયા રાજાઓ ‘રાણા’ થી ઓળખાવ લાગ્યા. તેને કરણસિંહ નામે પુત્ર અને ધીરસિંહ નામે પૌત્ર હતો.

તે ધીરસિંહે સં ૧૨૨૮ની આસપાસમાં જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેનાથી ‘સીસોદિયા ઓશવાલવંશ’ ચલાવ્યો.

સીસોદિયા ઓશવાલો મેવાડની નૈર્ઋત્યમાં આવેલા ભૂલાનગર માં રહેતા હતા. ભૂલાનગર દટ્ટનપટ્ટણ થતાં ત્યાંનું એક સીસોદિયા કુટુંબ અમદાવાદ આવી વસ્યું, જે આજે નગરશેઠના કુટુંબ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ભૂલાનગરની આસપાસના પ્રદેશમાં પાંચમની તિથિ માટે ‘પાંચમ ના કામમાં પંચાત પડે.’ એવી માન્યતા છે. એ જ રીતે નગર શેઠના કુટુંબમાં પણ પાંચમનો દિવસ અશુભ લેખાય છે. તે માટે એવી હતકથા મળે છે કે, સીસોદિયાવંશની એક કુમારિકા પાંચમના દિવસે શુભ કામ માટે ગઈ હતી. તેને રસ્તામાં ખૂબ પગવણી થઈ અને રસ્તામાં જ તે મરણ પામી. ત્યારથી સીસોદિયા ઓશવાલો પાંચમ ના દિવસે કોઈ પણ બાતનું શુભ કામ કરતા નથી. પાંચમ માટેની આ માન્યતા ભૂલાનગર અને નગરશેઠના કુટુંબનો પ્રાચીન સંબંધ હોવાનું પુરવાર કરે છે. થોડાએક વર્ષો પહેલાં ભૂલાનગરનું ‘જોડકામ થયું’ ત્યારે તેમાંથી ઘણી જિનપ્રતિમાઓ મળી ‘આવી હતી. તે પ્રતિમાઓ આજે રાહડાના જિનમંદિરમાં નિવસી છે.

(—જૂઓ, પ્રકર ૫૮, નગરશેઠવંશ તથા પદ્માવલીમુચ્ચય, ભા ૨, પૃ ૨૧૨)

શેઠ ધનદેવ, કવિ પદ્માનંદ—

નાગેશના શેઠ ધનદેવે શ્રીનિમિત્તાય બળનું મંદિર જાહેરાતું. અર-
નરમરુદ્ધના સાથે જિનદસમુદ્રિ સં. ૧૧૭૦ માં નાગેશ આગ્રા ત્યાં
શેઠે નાગસાથે શ્રીનિમિત્તાયના અન્તાયનન, વિધિ, અભિધિ વિધવને ન
સર્વવ્યાપક અપના આવી હતી, પણ તેમણે તે આવી નહીં. તેના પુત્ર
કવિ પદ્માનંદે 'વિદ્યાવ્યાસનાક' ની રચના કરી છે.

રાજા કુમારપાલ (સં. ૧૨૨૬)—

તે ગુજરાતનો મહાવર્તી રાજા હતો. તેણે જૈન ધર્મને સ્વીકારી
પરમાર્થવર્તી ખ્યાલિ ગ્રંથગી. તે જૈનધર્મનો અગ્રેષ્ઠ સંરક્ષક હતો.
(શૂંગો, પ્રક્રં ૩૫, પૃ. ૧૦૦ થી ૧૩૩)

રાજા કુમારપાલ—

તે વલ્લભગઢનો સાદવધર્મી રાજા હતો. જૈનધર્મનો પ્રેમી હતો.
તે સં. ૧૨૫૨ માં મરાઠા પાગ્યો. (શૂંગો, પ્રક્રં ૩૬, પૃ. ૩૬૧)

મંત્રી શાંતુ (ધર્મદેવ)—

સચ્ચરાત્રી સુનર્વરમ્ભઃ સાર્થી મુશાલી સરલઃ સુવર્ણઃ ।

સર્વર્મત્તમા પ્રિતિગુન્પ્રતિષ્ઠવંશો મુવિ પર્કટનામધેયઃ ॥

સદ્વૃત્તિવિનિર્મિતાઽભિજનપ્રાનિપ્રકપોદયઃ

પ્રોદગુત્તોત્તિમાનુરઃ સરલતાશાલી સુપર્વવ્રજઃ ।

ધર્માય પ્રવેરેણ મૃશિવિલસતસંપદભરેણાશિતઃ

સ શ્રીમાન્ જગત્તાતલં વિજયતાં વંશશિરં ધર્મકટઃ ॥

(—જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં ૮૨)

વટપદ્રમાં શ્રીગાલીજાતીય ધરકટ ગોત્રનો વરણાગ નામે શ્રેષ્ઠી
હતો. તે યાશપદ્રગચ્છનો હતો. તેને સંપૂર્ણ નામે પત્ની હતી અને
શાંતુ નામે પુત્ર હતો. શાંતુનાં સંતૂક, શાંતિ, સંપત્, સંપત્કર વગેરે
નામે મળે છે. તેને શીલાદેવી નામે પત્ની તથા નિશ્ચો અને ગીગો
નામે પુત્રો હતા તેમજ વયજૂ નામે પુત્રી હતી. ગીગાનું બીજું નામ

મહં દેવલ પણ મળે છે.^૧

શાંતૂએ રાજા લીમદેવના સમયે રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ તે પાંચ હજાર ઘોડેસવારોનો સેનાપતિ થયો અને તે પછી તે કમશ મંત્રી, દંડનાયક અને મહામાત્યની પદવીઓ મેળવી. રા. સિદ્ધરાજે સં ૧૧૫૦ માં પાટણમાં ગાંધીએ બેસતા જ અત્યાચારો દખાવવા મંત્રી શાંતૂની સલાહથી કામ લીધું. તેણે મર્વ પ્રથમ પોતાના મામા મહનપાલને મારી નાખ્યો. સિદ્ધરાજે સં ૧૧૬૧ લગભગમાં માલવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે તેની સામે પંચમહાલના લીલોલ લડાઈનો મોરચો ઝોકળ્યો હતો. મહામાત્ય શાંતૂએ આસપાસના ગામોમાંથી સૈન્ય એકઠું કરીને એ મોરચો તોડી નાખ્યો. તે પછી શાંતૂ ભરૂચનો દંડનાયક બન્યો હતો.

તેણે પાટણમાં શાંતૂવસહી ચૈત્ય, ઘરાહમાં ચારાપદ્રગચ્છતું દેરાસર, પોતાના મોસાળ મઠા ગામમાં^૨ પોતાની માતાના કંઠ્યાણુ માટે સં ૧૧૨૬ ના વૈશાખ વદિ ૧૧ ને સંનિવારે મૂળનાયકનું પરિકર તથા ૧૬૦ જિનેન્દરનો પદ્મ, આળૂ ઉપર વિમલવસહીની ૧૩ મી દેરીમાં સં ૧૧૧૬ માં પોતાના પુત્રના કંઠ્યાણુ માટે જિનપ્રતિમા બરાવી અને આશાવલમાં શાંતૂવમહી બંધાવી^૩ મહં આં અભય

૧. ચારાપદ્રીયસન્તાને મીમમૂપાલવલ્લભ ।

શાન્તામાત્યો મહીલ્યાતોઽન્નિ ધ્રાવકસત્તમ ॥

માર્ગા તસ્ય શિવાદેવી શ્રેયસે વ્રતિમાયિમામ્ ।

નિખા-ગીગાસ્થયો [તયો] વારયામાસનિર્મલમ્ ॥ સં ૧૧૧૬ ॥

(—પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, ભા. ૨, પૃ. ૧૨૬)

૨. હારીજથી ચાલુરમાં જતાં ૫ કોશ દૂર જતાં વચ્ચે મંઠા ગામ આવે છે જ્યાં બહોં એકે આવક નથી તેમ દેર સર પણ નથી બહોં મં. ૧૬૩૪ માં જમીનમાંથી ૭૫ જિનપ્રતિમાનાં પરિકરો નીકળ્યાં હતાં, તેમાંનાં ૩૮૫૬ હારીજ, જમણપુર, મોર્ધ વગેરે તીર્થોમાં વિદ્યમાન છે.

(—જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક. ૧૫, પૃ. ૧૨૪)

૩. ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, પૃ. ૧૬.

દેવના ઉપદેશથી ભરૂચમાં સમઢીવિહાર પર સ્વર્ણકળશ ચડાવ્યો. તેમણે વાંકા અને નિહાણા ગામમાં જે મોટાં જૈન દેરાસરો બંધાવ્યાં. એ જાને ગામ વચ્ચે એક ગાઉની સુરંગ બનાવી હતી, તે દ્વારા શ્રાવકો એક દેરાસરમાં પૂજા કરીને બીજા દેરાસરમાં પૂજા માટે જઈ શકતા હતા. રાજગચ્છના તપસ્વી આં ભદ્રેશ્વરસૂરિ, જેઓ એકાંતરે ઉપવાસ કરતા હતા, તેમના ઉપદેશથી મંત્રી શાંતૂ અને દંડનાયક સજ્જને વડઉદયમાં મોટી રથયાત્રા કાઢી હતી. (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૮)

પંં મોખદેવે સંં ૧૧૮૭ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને મંગળવારે જ્યારે રાજ જયસિહના મહામંત્રી શાંતૂ ગુજરાતના દંડનાયક તરીકે વડોદરામાં હતા ત્યારે ઓસલંગ માટે ‘પંચવત્યુકસ્મથવ’ની ટીકા લખી હતી.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રં નંં ૬૫)

એક વાર મંત્રી હાથણી ઉપર બેસીને ફરતો ફરતો શાંતૂવસહી-માં પ્રભુદર્શને આવ્યો, ત્યારે ત્યાં એક ચૈત્યવાળી યતિ વેશ્યાના ખલે હાથ રાખીને બિલો હતો. મંત્રીએ તેને પણ વિધિપૂર્વક વંદન કર્યું અને થોડી વાર પછી તેને ફરી વાર નમન કર્યું. એ યતિને ખૂબ શરમ આવી. એને મનમાં થયું કે, જમીન જગા આપે તો તેમાં સમાઈ જાઉં. તેણે મંત્રીના ગયા પછી વૈરાગ્ય જાગવાથી બધુચે છોડી મલધારી આં હેમચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને શત્રુજય તીર્થમાં જઈ તપ આદર્યું. એમનાં એ રીતે બાર વર્ષ વીતી ગયાં.

મંત્રી એક વાર શત્રુજયની યાત્રાએ ગયા. ત્યાં તેમણે આ તપસ્વીને જોયા પણ ઓળખ્યા નહીં. મંત્રીએ તેમને તેમના ગુરુ વગેરેનું નામ પૂછ્યું. તપસ્વીએ તરત જણાવ્યું કે, ‘મારો સાચો ગુરુ મહામાત્ય છે.’ શાંતૂએ પોતાના કાને હાથ દઈને કહ્યું, ‘આપ એમ કેમ બોલો છો ?’ તપસ્વીએ વિગતવાર ખુલાસો કર્યો અને મંત્રીને ધર્મમાં વધુ સ્થિર બનાવ્યો.

મંત્રી થારાપદ્રગચ્છના આં શાંતિસૂરિ, મલધારી આં અભય-દેવ, આં હેમચંદ્રસૂરિ, રાજગચ્છના આં ભદ્રેશ્વર, વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિ, કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિ વગેરેનો ઉપાસક

હતો. વાદિદેવનાલ શાંતિમૂરિએ મંત્રીની વસહીમાં ‘ઉત્તરજયણ’ની પાઈય ટીકા રચી હતી.

ઉપાશ્રય—

મંત્રીએ ૮૪ હજાર સોનેયા ખરચી પાટણમાં એક નવું ઘર બાંધાવ્યું. મૌ કોઈ તે ઘરનાં વખાણ કરતાં હતાં. મંત્રીએ આ બાદિદેવસૂરિને મપરિવાર અહીં પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું અને એ મકાન બતાવ્યું. મંત્રીને ખ્યાલ હતો કે, આચાર્યશ્રી આ ઘરની પ્રશંસા કરશે જ, પરંતુ આચાર્યશ્રી મકાન જોયા પછી મૌન જ રહ્યા. મંત્રીએ પૂછ્યું, ‘ગુરુજી! મૌ કોઈ આ ઘર જોઈ તેની પ્રશંસા કરે છે. આપને આ ઘરમાં કંઈ વાંધો દેખાયો કે શું? આપ એ વિશે કેમ કંઈ કહેતા નથી?’

આ બાણેકથંદ્રસૂરિએ જવાબ આપ્યો કે, ‘મંત્રીશ્વર! આ તો ગૃહસ્થનું ઘર છે. આરંભ સમારંભનું કેંદ્ર ગણાય. સાધુ તેની પ્રશંસા કરે નહીં. હા, તમે પોપાળ બનાવી હોત તો આચાર્યશ્રી તેને યોગ્ય પ્રશંસા જરૂર કરત.’

આ સાંભળી મંત્રીએ તે ઘરનો ઉપાશ્રય બનાવ્યો અને તેમાં પુરુષ જેવડાં મોટાં બે દર્પણો ટંગાવ્યાં અને તેમાં સર્વપ્રથમ આ બાદિદેવસૂરિને પધરાવ્યા, ત્યારથી એ મુખ્ય પોપાળ બની.

કવિ બિલ્હણ—કાશ્મીરનો કવિ બિલ્હણ મંત્રીનો આશ્રિત કવિ હતો. તેણે ‘કર્ણમુંદરીનાટિકા’ (અંક : ૪) રચી, તેમાં મંત્રી શાંતને રાત્ર વત્સરાજના મહામાત્ય યોગેશ્વરાચાર્ય આથે સરખાવ્યો છે ને મહામાત્ય તરીકે વર્ણવ્યો છે. આ નાટિકાના મંગલાચરણમાં તીર્થંકરની સ્તુતિથી શરૂઆત કરી છે. પાટણમાં લગ્ન બાદિનાથ ના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે શાંતિ ઉત્સવગૃહમાં આ નાટિકા ભજવાઈ હતી. મહાકવિ બિલ્હણ (ઈ. સ. ૧૦૬૬ થી ૧૦૮૫)—

૧. મુક્તિકલશ—તે અગ્નિહોત્રી ગ્રાહણ હતો. મધ્યપ્રદેશમાંથી કાશ્મીરના શ્રીનગરથી ૩ માઈલ દૂર ખેનમુખ (જયવત) ગામમાં આવી વસ્યો.

૨. રાજકલશ—તે અગિલોત્રી હતો. દાની, પરાકમી અને વિદાન હતો. તે વેદવિદાનો પારંગત હતો. તેણે માનવોના હિત માટે વ્યાખ્યાનચલાઓ રચી હતી અને કૃષા તેમજ પરણો વગેરે ગંધાવ્યાં હતાં.

૩. ન્યેષ્ઠકલશ—તેણે પાણિનિ વ્યાકરણ ઉપર રચાયેલ 'પાતં-જલ-મહાભાષ્ય' ઉપર ટીકા રચી. તેને નાગદેવી નામે પત્ની હતી અને ૧. ધાણમ, ૨. ગિલ્કુણ અને ૩. આનંદ એમ ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે વિદાનો અને કવિઓ હતા.

૪. બિલ્હણ—તે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, વેદ-વેદાંગ વગેરેનો મોટો પંડિત હતો. તેની વિદ્વત્તા માટે તે સર્વત્ર પંકાતો હતો. તે રાજ-કલશની વિદ્યમાનતામાં રીસાર્થને કારમીર છોડી નીકળી ગયો. તે મથુરા, વૃંદાવન, પ્રયાગ અને કાશી જઈને ત્યાંના વિદાનો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી ડાહલ, ધારા, ગૂજરાત, પાટણ. રામેશ્વર થઈ કલ્યાણપુર ગયો.

કલ્યાણપુરના રાજા વિક્રમાદિત્ય સોલંકીએ કવિ બિલ્હણને કલ્યાણપુરમાં રોકી ઘણું સન્માન કરી પોતાની વિદ્વત્સલાનો વિદ્યા-પતિ બનાવ્યો. (વિક્રમાંકદેવચરિત)¹

તેણે નીચે મુજબના ગ્રંથો રચ્યા છે—

(૧) પાર્શ્વનાથસ્તોત્ર, (૨) પાર્શ્વનાથઅષ્ટક, શ્લો ૮, અષ્ટકનો અંતિમ શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

इति जिनपतेः स्तोत्रं चित्रं महाकविबिहूल-

ग्रथितमखिलत्रैलोक्यैकप्रकाशनमास्वतः ।

पठति सततं यः श्रद्धावान्न मज्जति सज्जनो

भवजलनिधौ क्षुम्नः स प्रबुध्मन्स्थितिमाश्रितः ॥૧॥

૧. આ સિવાય બીજો પણ એક કવિ બિલ્હણ થયો છે, જેનું ખંડ-કાવ્ય બિલ્હણ પંચાશિકા (ચૌર પંચાશિકા) શ્લો ૫૦ પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક વિદ્વાનોએ બંને બિલ્હણોની ધટનાઓ એકની સમજીને જુદી જુદી કલ્પનાથી બિલ્હણના જીવન વિશે લખ્યું છે.

આ શ્લોકમાં ધુમ્ન અને આઠ પ્રધુમ્નમૂર્તિનાં નામ છે, એટલે મલય છે કે કવિને મલધારી આઠ હેમચંદ્રસૂરિ અને આઠ ચંદ્રસૂરિ માથે પરિચય થયો હોય.

(—જૈનસ્તોત્રમ હોહ, ભા. ૨, સ્તો. નં. ૫૩, પૃ. ૧૯૪)

(૩) કર્ણસુંદરીનાટિકા—(જેમાં નાંદીમાં તીર્થ કરતું મંગલાચરણ છે).

(૪) વિક્રમાકદેવચરિત—મં. ૧૧૪૨ (દક્ષિણના સોલંકીઓનો ઇતિહાસ છે).

મંત્રી શાત્રુ પરાક્રમી, બુદ્ધિશાળી, ચતુર રાજનીતિજ્ઞ, ધર્મપ્રેમી જૈન હતો. તેણે પોતાના જીવનમાં દેવ, ગુરુ અને રાજવી માટે નિશ્ચિત મર્યાદા બાધી લીધી હતી. એ મુજબ દેવ તરીકે તીર્થ કરાને, ગુરુ તરીકે મુમાધુઓને અને રાજા તરીકે જયસિંહદેવને જ માનતો હતો અને નમસ્કાર કરતો હતો બીજાને તે એવી મહત્તા આપતો નહોતો.

એક વાર સિદ્ધરાજ જયસિંહથી રોસાઈને તે માલવા ચાડ્યો ગયો પણ તે ત્યાના રાજવીને નમ્યો નહીં. તેણે જણાવ્યું, ‘રાજવી તરીકે જયસિંહ મિવાય બીજાને હું મારું માયું નહીં નમાવું’ આ રાજભક્તિની હકીકત સાંભળીને જયસિંહે તેને પ્રેમથી ગુજરાત બોલાવ્યો અને મેવાડ-માળવાના સંધિ જેવા આહડ ગામમાં છેલ્લે પહોંચે અનશન લઈ સ્વર્ગસ્થ થયો.

મંત્રી શાત્રુ દીર્ઘાયુષી હતો. માળવાના જય પછી એટલે સં. ૧૧૬૫ લગભગમાં તે મરણ પામ્યો.

મંત્રી સુન્દલ—

તે કર્ણદેવનો મંત્રી હતો. રાજા સિદ્ધરાજે માળવા ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે તે ધારાનગરીમાં સાંધિવિગ્રહિક તરીકે હતો. તેણે જ બહાર રહેલા રાજા સિદ્ધરાજને ધારાનો કિલ્લો તોડવાનો બૂદ્ધ બતાવ્યો હતો.

તેણે પાટણમાં સુન્દલવસાહી જંધાવી હતી. ‘યોગદંષ્ટિસમુચ્ચય’ની તાડપત્રની પ્રતિની પુષ્પિકામાં લખ્યું કે, ‘સં ૧૧૪૬માં કર્ણદેવના

રાજ્યમાં પાટણમાં મહામાત્ય મુંબલની વસહીમાં રહી આ પ્રતિ લખી છે. એટલે મુંબલે એક ઉપાશ્રય બંધાવ્યો હતો.

મુંબલ એ શૂરવીર, બુદ્ધિમાન, રાજનીતિનિપુણ અને જૈનધર્મ-પ્રેમી હતો. (પ્રબંધચિંતામણિ, દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીનો ગુજરાતનો

મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પ્રકં ૧૨, પૃં ૨૬૬.)

વિમલશાહ (ધર્કટશ્રીમાલી)—

મંકાનગરમાં શ્રીમાલીવંશનો ધર્કટગોત્રનો અને થારાપદ્રગચ્છનો શેઠ વજ નામે જૈન રહેતો હતો, તેને બળવાન અને વિમલ દિલ-વાળો વિમલ નામે પુત્ર હતો. આ વિમલકુમારે પં ૧૧૨૬ના વૈશાખ વદિ ૧૧ને શનિવારે પરિકરવાળી જિનપ્રતિમા બનાવી. આ પરિકર આજે જમણપુરના દેરાસરમાં મૂળનાયકની ગાદી નીચે વિદ્યમાન છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશક : ક્રમાંક : ૧૫, પૃં ૧૨૨)

મહામાત્ય ઉદયન શ્રીમાળી (સં ૧૨૦૮)—

મારવાડમાં બલોર અને રામસેન વચ્ચે આવેલા વાઘરા ગામમાં શેઠ બોહિત્યની પરંપરામાં અનુક્રમે શેઠ અશ્વેશ્વર, શેઠ ચક્ષનાગ, શેઠ વીરદેવ, અને શેઠ ઉદયન થયા હતા. શ્રીમાળીવંશના આ કુટુંબમાં ઉદયન (ઉદા) મહેતા પ્રથમ ધીનો વેપાર કરતા હતા. તેમને સુહાદેવી નામે પત્ની હતી.

ઉદા મહેતાએ એક રાતે એક ખેતરમાં કેટલાક પાણી વાળિયાને બેયા અને તેઓને ‘પૂછ્યું’, ‘તમે કોણ છો?’ તેઓએ પોતે અમુકના મજૂર છીએ એમ જણાવ્યું ત્યારે મહેતાએ ફરીવાર ‘પૂછ્યું’, ‘મારા મજૂરો કયાં છે?’ તેમણે ઉત્તર વાળ્યો કે, ‘કર્ણાવતીમાં.’ એ જ અરસામાં મહારાજા કર્ણદેવે સાબરમતીના કાંઠે કર્ણાવતી વસાવી હતી.

ઉદા મહેતા મજૂરોના ઉપયુક્ત જવાબને શકુન માત્રી પત્ની સુહાદેવી અને પુત્રો ચાહડ ને બાહડ વગેરે કુટુંબને સાથે લઈ કર્ણાવતીમાં આવીને વસ્યા.

અહીં આવતાં તે સર્વ પ્રથમ વાયડગચ્છના જૈન દેરાસરમાં પ્રભુ-દર્શને ગયો. એ જ સમયે શાલાપતિ ત્રિભુવનસિંહની પત્ની લચ્છી

છીપણુ (સફરી બાવનાગ) પોતાના દાન-દામી માથે પ્રભુદર્શન માટે ત્યાં આવી હતી તેણે ઉદા મહેતાને પગેથી આગંતુક સાધર્મી તારી પૂછ્યું, ‘ભાઈ! તમે કોના મહેતાન છો?’ ઉદયને જણાવ્યું કે, ‘મહેતા! અમે પરદેશી છીએ તો તમે માની લો કે અમે તમારા જ મહેતાન છીએ.’ તરુણે ઉત્સાદથી કહ્યું, ‘મારે ત્યાં સાધર્મિક ભાઈ મહેતાન હોય એવા માગ અહોભાન્ય કયાળી? તમે સૌ મારે ત્યાં આલો.’ ઉદયન સદકુલુષ તેને ત્યાં ગયો અને તેણે આપેલા ધરમા તે રહેવા લાગ્યો.’

ઉદયને ત્યાં વેપાર ખેડ્યો અને ધન મળવા લાગ્યું તેણે કાચા મકાનને પાકું ઇંટોનું બનાવવાનો ઇરાદો કર્યો ત્યારે પાંચે બોલતા તેને અદાક ધન મળ્યું તેણે તરત જ લાઈને બોલાવી બે હાથ ભેટી કહ્યું, ‘આ ધન તારા મકાનમાળી નીકળ્યું છે માટે એ તારું ધન છે, તે તું લઈ જા’

લાઈએ ઉત્તર વાળ્યો કે, ‘ભાઈ! એ તો તારા નમીબનુ માટે એ ધન તારું છે તે તું રાખ’

બસ, આજથી ઉદયન શ્રીમાત્રીના ભાગ્યનો મિત્રારો ચમકવા લાગ્યો તે ધીરે ધીરે આગળ વધ્યો ને કર્ણાવતીનો નગરચોક બન્યો. મ. ૧૧૭૬ પછી તે રાજા સિદ્ધરાજનો મંત્રી બન્યો. રા’બેગારને માર્યા પછી તે ‘રાણિક’ ઉપાધિથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પ્રબધકારે ઉદયનને ‘રાણિક’ તરીકે સંબોધે છે.

(-પુરાતન પ્રબધસમૂહ, પૃ. ૩૨, ૪૦, પ્રબધકોશ, પૃ. ૭)

એવટે તે ખલાતનો દડનાયક બન્યો. તેણે રાજમાતા મિનલ દેવીની આજ્ઞાથી લોલાદનો યાત્રિકવેરો માર્યું કર્યો. તેણે સ. ૧૧૫૦મા ખલાતમા આ. હેમચંદ્રસૂરિને દીક્ષા અપાવી હતી.

નુરુદ્દીન મહમ્મુદ શાહીએ લખ્યું છે કે, ‘ઉદયનના અમલ વખતે ખલાતમા બ્રાહ્મણો તથા અગ્નિપૂજકોએ સુત્રી મુસલમાનો પર કેર વર્તાવ્યો હતો, ૮૦ મુસલમાનોને મારી નાખવામા આવ્યા હતા.

અને મસ્તિશ્વરને બાળી નાખવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે મંત્રી ઉદયને ઘણા સમભાવથી કામ લીધું હતું. એ સમયે રાજા સિદ્ધરાજે ગુપ્ત રીતે ખંભાત આવી સાચી ખાતરી મેળવી. બ્રાહ્મણો તેમજ અગ્નિપૂજકોનો દંડ કર્યો હતો.

(-નુરુદ્દીન મહમ્મુદ શાહી દ્વન 'જમે ઉલ હિકાયત'

ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ, પૃં ૨૭૦;

જૂઓ પ્રકં ૩૧, પૃં ૬૭)

ઉદયન સિદ્ધરાજનો વિશ્વાસપાત્ર સૂળો હતો. સિદ્ધરાજે કુમારપાલને શત્રુ તરીકે જાહેર કર્યો અને તે પછી કુમારપાલ સં ૧૧૬૨માં ખંભાતમાં આવ્યો ત્યારે કુમારપાલે વોસિરિ બ્રાહ્મણને મહામાત્ય પાસે મોકલ્યો હતો. મહામાત્યે ત્યારે સાફ સાફ જણાવ્યું કે, 'તું રાજાનો શત્રુ છે, માટે તું અહીં આવીશ તો ઉદયન તને પકડી લેશે.' એમ જણાવીને રાજ્યની વફાદારી વ્યક્ત કરી હતી.

રાજા સિદ્ધરાજ મરણ પામ્યો ત્યારે મહામાત્યે સેનાપતિ, રાણી, મંડલેશ્વર, સામંતો અને રાણકોની સમ્મતિથી કુમારપાલને ગુજરાતનો રાજા બનાવ્યો. રાજા કુમારપાલે તેને ખંભાતનો સૂળો કાયમ રાખ્યો અને તેના પુત્રા પૈકી બાહડને પોતાનો મહામાત્ય અને આંખડને દંડનાયક બનાવ્યો.

રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૮માં વડનગરનો કિલ્લો બંધાવ્યો તે મહામાત્ય ઉદયન કે મહામાત્ય બાહડની દેખરેખ નીચે બન્યો હતો. કેમકે તે કિલ્લાના જૂના ભાગોમાં મહં ઉદલ એવા શખ્દો કેરાયેલા છે.

(-રાસમાલા, ભાં ૩, પૃં ૩૫૧).

રાજા કુમારપાલે સોરઠના ઉદ્ધત બહારવટિયા સુવર (સાંગણા ડોડીયા)ને દબાવવા માટે વૃદ્ધ મંત્રી ઉદયનને મેલગપુર મોકલ્યો, તેમની સાથે રાજાનો બ્રાતા કીર્તિપાલ, નાડોલનો રાજા આલ્હણ ચૌહાણ વગેરે હતા.

એ સમયે મહામાત્ય ઉદયને જતાં જતાં વચલા ગાળામાં સમય મેળવી શ્રીશત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરી હતી. એ સમયે ત્યાં મૂળ

મંદિર લોકડાનું હતું. તેણે ત્યાં પ્રભુનાં દર્શન-પૂજન કર્યાં અને ચૈત્યવંદન કર્યું. તે સમયે તેણે જોયું કે, એક ઉંદર દીવેટમાંથી એક સળગતી વાટ લઈને દોડાદોડ કરી રહ્યો હતો. તે દરમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં દેરાસરના રખેવાળોએ તેની પાસેથી વાટ છોડાવી લીધી. આ ઘટના જોઈને મહામાત્યે વિચાર્યું કે, જો ઉંદર કોઈક વાર બળતી વાટને દરમાં લઈ જશે તો આગ લાગી જશે અને મંદિરનો નાશ થશે, તેથી અહીં જીર્ણોદ્ધાર કરી પથ્થરનું નવું દેરાસર બનાવવું જોઈએ. મહામાત્યે ત્યારે ત્યાં જ મનથી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હું આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવીશ.

મહામાત્ય યાત્રા કરીને લાંબું પ્રયાણ આરંભી સેના સાથે મળી ગયો. તેણે યુદ્ધ કરી મુંવરને જીતી લીધો. પણ યુદ્ધમાં શરીર ઘણા ધા પડવાથી અને વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે તે અશક્ત ઈની ગયો. તે સેના સાથે વઢવાણની છાવણીમાં આવી પહોંચ્યો. તેને લાંબું કે, હવે મારું આયુષ્ય તૂટી રહ્યું છે. તેણે રાજબ્રાતા કીર્તિપાલ તથા સામંતોને એકઠા કરીને જણાવ્યું કે, ‘હવે હું ઇંચી શકું એમ લાગતું નથી, એટલે મેં જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે પૂરી નહીં થાય તો હું દેવરાણ્યમાંથી મુક્ત નહીં થાઉં. એ કામ મારા પુત્રોએ કરવાનું છે તમે મારા પુત્રા બાહડ અને આંબડ વગેરેને સંદેશો પહોંચાડજો કે, તેઓ શત્રુજય તીર્થનો મોટો પાયો જીર્ણોદ્ધાર કરાવે. ભરુચના શકુનિકાવિહારનો પણ જીર્ણોદ્ધાર કરાવે અને શત્રુજય તીર્થ ઉપર ચડવાને માટે પાજ બંધાવે. બીજી ભારી એ ઈચ્છા છે કે, અત્યારે કોઈ મુનિરાજ આવી મને મૃત્યુની અંતિમ આરાધના કરાવે.’

કીર્તિપાલ વગેરેએ જવાબ વાળ્યો કે, ‘મહામાત્ય ! આપ ચિંતા ન કરશો, અમે તમારો સંદેશો તમારા પુત્રોને પહોંચાડીશું, અને તેઓ તમારી ઈચ્છાઓને જરૂર પાર પાડશે. એટલું જ નહીં, અમે પણ એ કાર્યમાં અમારો પૂરેપૂરો સહયોગ આપીશું.’

મહામાત્યની ઈચ્છા મુજબ અહીં તીર્થાલોક સાધુને જોતાવાય એમ હતું નહીં, તેથી સામંતોએ એક યુવાન બહુરૂપીને જૈન સાધુનો

વેશ પહેરાવી બનાવટી સાધુ બનાવી થોડી ઘણી શિખામણુ આપી મહામાત્યની સામે હાજર કર્યો. મહામાત્ય ઉદાયને તેને નમસ્કાર કરી સ્વયં દશ પ્રકારની મરણસંબંધી આરાધના કરી અને હસતે અહરે સંં ૧૨૦૭-૧૨૦૮ માં વઢવાણમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો.

આ તરફ તે યુવાનને પણ વિચાર આવ્યો કે, 'મારા જોવા નાનો માનવી જૈન સાધુનો વેશ પહેરવા માત્રથી મહામાત્યને પૂંત્ય બન્યો તો હવે જો સાચો સાધુ બનું તો મને ઘણો જ લાભ થશે. મારા આત્માનું કલ્યાણ થશે.' આમ વિચાર કરી તે સાચો જૈન સાધુ બન્યો. લાવ સાધુ થયો અને શુદ્ધ સાધુજીવન પામી તેણે અંતે ગિરનાર તીર્થમાં જઈને અનશન કર્યું.

મહામાત્ય ઉદયને ત્રણ જિનમંદિરો ખંધાવ્યા હતાં-(૧) મંત્રીએ સંં ૧૧૪૯ લગલગમાં કર્ણાવતી (આશાવલ)માં બહોતેર દેરીઓવાળો ઉદયનવિહાર ખંધાવ્યો, જેમાં ચૈત્યવાસીઓને હાથે ભૂત-ભવિષ્ય અને વર્તમાન ચોવીશીની જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (પ્રબંધચિંતામણિ), તેનાં ખંડિયેરો આજે નર-ઉદા-નરોડામાં તપો-ધનવાસમાં વિદ્યમાન છે.

ખરતરગચ્છના આં જિનપતિ (સંં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮)એ આશાવલના ઉદયનવિહારનાં જિનખંડોને અપૂર્ણનીય ઠરાવવા સવાલ ઊભો કર્યો હતો. આથી વાદિ દેવસૂરિના પ્રશિષ્ય આં પ્રદુમ્ન-સૂરિએ સંં ૧૧૪૮ માં શાસ્ત્રાર્થ કરી 'વાદસ્થલ' નામે ગ્રંથ રચ્યો. આં જિનપતિએ ખરતરગચ્છીય માન્યતાના આધારે તેની સામે 'પ્રબોધ્યવાદસ્થલ' ગ્રંથ રચ્યો.

આશાવલમાં સંસ્કૃત વિદ્યાપીઠ પણ બન્યું હતું, જેમાં સંં ૧૨૨૧ માં પંં વયરસિંહ વગેરે અધ્યાપકો હતા.

(-જૈનસત્યપ્રકાશ : કેમાંક : ૨૨૫)

(૨) મહામાત્ય ઉદયને ઘોળકામાં 'ઉદાવસહી' નામે મંદિર ખંધાવ્યું હતું, તેમાં સંં ૧૧૭૫ માં આં વાદિદેવસૂરિના હાથે ભં સીમંધરસ્વામીની ભવ્ય પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તે પછી તે

ગુજરાતનો મંત્રી બન્યો હતો.

(—પ્રભાવકચરિત, પ્ર૦ ૨૧, શ્લો. ૪૮ થી ૫૨)

કલિકાલસર્વજ્ઞ આ૦ હેમચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી મંત્રી આંબડે ઉદાવસહીમાં ૨૪ દેરીઓ બંધાવી ‘ઉદયનવિહાર’ નામ આપ્યું. ધોળકાના શેઠ ધવલના પુત્ર તથા મંત્રી આંબડના મિત્ર શેઠ વૈરિ-સિંહે આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી તેની ઉપર ૩૧ સ્વર્ણકળશ ચડાવ્યા હતા. પ્રબંધશતકર્તા આ૦ રામચંદ્રે તેની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૧૦૪ની બનાવી છે. ધોળકાના રણછોડ મંદિરની પાછલી દિવાલમાં એક શિલાખંડ છે, તેમાં આ લેખના શ્લો. ૭૦ થી ૧૦૪ સુધીના શ્લોકો છે.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૨૨)

(૩) મહામાત્ય ઉદયને ખંભાતમાં પણ સુંદર જૈન મંદિર બંધાવ્યું હતું. તેમાં તે પ્રતિદિન દર્શન પૂજન કરતો હતો. ધારાપદ્મ ગચ્છના આ૦ વિજયસિંહે સં. ૧૩૧૫ માં ખંભાતના ઉદયનવિહારમાં તીર્થંકરોના ચોવીશવટાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

મંત્રી ઉદયનને બે પત્નીઓ હતી. પહેલી પત્ની પદ્મા(સુહા-દેવી)એ બાહડ અને ચાહડ એ બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો અને તે પછી મરણ પામી હતી. મંત્રી વાહડે ૭૦ વર્ષના પિતાને બીભૃલગ્ન કરવા વિનંતિ કરી પણ પિતાએ ઈન્કાર કર્યો. એટલે બાહડે સ્વજનો દ્વારા દબાવ લાવી તેમને ફરીથી પરણવાને કબૂલ કરાવ્યું અને પોતે જ વાયડની માઉ નામની મોટી ઉંમરની વણિક કન્યાને શોધી લાવી તેમની સાથે પરણાવી. મહં. માઉ યુજ્જૈશ્વર કુમાર-પાલે શત્રુજયનો છ’રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો તેમાં તે યાત્રાર્થે ગઈ હતી.

મંત્રી ઉદયનને કુલ ચાર પુત્રો હતા. તેની વંશાવલી નીચે મુજબ છે—

(૧) દંડનાયક આંબડ—તે મહામાત્ય ઉદયનનો મોટો પુત્ર હતો. મહામાત્ય ઉદયનના સ્થાને તે મહામાત્ય અને દંડનાયક બન્યો. તે કવિ હતા, મોટો પરાક્રમી હતો. તે ઉદાર અને મોટો દાની હતો.

તેમના નામનું તત્કાલીન ભાષાનું એક સૂક્ત મળે છે—

રે રક્ષહ લહુ જીવ, ચડવિ રણહ મયગલ મારહ,
 ન પીઢ અળગલ નીર, હેલિ રાયહ સંહારહ,
 અવર ન વંધહ કોહ, સઘર રયળમર વંધહ,
 પરનારી પરહરહ, પર રાયહ લચ્છી રંધહ,
 ઇ કુમારપાલ કોપહં ચડિઓ, ફોડહ સત્તકઢાહ જીમ ।
 જે જિણધમ્મ ન મન્નસીહં, તીહ વિચાહિસુ તિમ ॥

(પં ૦ કુલસાગરગણિનો ‘ઉપદેશસાર સટીક’ ઉપ ૦
 ૩૨, સં ૦ ૧૬૬૨, પ્રક ૦ ૩૫, પૃ ૦ ૧૦૬)

મંત્રી આંખડને દઢ સંકલ્પ હતો કે, દેવ તરીકે વીતરાગને,
 ગુરુ તરીકે આં હેમચંદ્રસૂરિને અને સ્વામી તરીકે ગૂર્જરેશ્વર કુમાર-
 પાલને જ નમવું.

સં ૦ ૧૨૧૩ માં શત્રુજયના મોટા જીજ્ઞાસુ પ્રસંગે તેણે શત્રુ-
 જયની પશ્ચિમ દિશાની પાજ બાંધાવી હતી, જે આજે ઘેટીની પાગ
 તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

મહામાત્ય આંખડ રાજા કુમારપાલની આજ્ઞાથી કોંકણના શિલા-
 હાર કુલનો રાજા મલ્લિકાર્જુન, જેને રાજપિતામહનું ણિરુદ્ધ હતું,
 તેને જીતવા માટે સૈન્ય લઈ કાવેરી નદીને પાર કરીને સાથે કિનારે
 પહોંચ્યો, પણ તેની સેના વ્યવસ્થિત થઈ પડાવ નાખે તે પહેલાં જ
 મલ્લિકાર્જુને તેની ઉપર આગ્રિતો હલ્લો કરી, તેની સેનાને છિન્નભિન્ન
 કરી મૂકી. આથી મંત્રી આંખડ હાર પામીને પાટણ પાછો આવ્યો.

રાજાએ સં ૦ ૧૨૧૭ માં ફરીથી મલ્લિકાર્જુનને જીતવા માટે
 મહામાત્ય આંખડને મોકલ્યો. તેની સાથે પરમાર ધારાવર્ષાદેવ વગેરે
 માંડલિકો તથા સામંતોને પણ મોકલ્યા. તેણે કાવેરી ઉપર પૂલ
 બાંધીને સેનાને પાર ઉતારી, વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી મલ્લિકાર્જુનની
 સાથે યુદ્ધ કર્યું. પોતે જીતે જ સાહસ કરીને મલ્લિકાર્જુનના
 હાથે ઉપર ચડી જઈ મલ્લિકાર્જુનને નીચે પાડ્યો અને તે તેનું મસ્તક

લઈ પાનણુ આ યો ને માથોસાથ કોકણુ રાજ્યમાથી દડ તરીકે તથા લૂટમા ૧ સાડી, ૧ ખેસ, ૧ હાર, ૧ માગવિક છીપ, ૩૨ મોનાના કળશો, ૬ મોતીનાં માળાઓ, ૧ ચાર દાતવાળો હાથી, ૧૨૦ પાત્ર તથા ૧,૪૫,૦૦૦૦૦૦ ધન લઈને આ યો

રાજા કુમારપાલે તેને ૭૨ રાણાઓની વચ્ચે મહામહાલેશ્વર તથા રાજપિતામહના બિરુદ બક્ષ્યા તે કોકણુમાથી ૩૨ સુવર્ણના કળશો લાવ્યો હતો તે પૈકીના ૩ કળશો—૧ ઉદયન ચૈત્યમા, ૨ શકુનિકાવિહારમા અને ૩ રાજના ઘટીઘર (ટાવર) ઉપર ચડાવ્યા.

મંત્રી આબડે ત્ર ૦ ૧૨૧૬ પછી પિતાની આજ્ઞા મુજબ ભરુચના અત્યંત જીર્ણ થયેલા શકુનિકાવિહારનો જીર્ણોદ્ધાર શરૂ કર્યો ત્યારે આ તીર્થ ખુણગચાર્યના સત્તાનીય આં વિમનસિદ્ધસૂરિને આધીન હતું તેમા મંત્રીને ઘણી અડચણો નડી હતી પણ આં હેમચંદ્ર સૂરિ અને તેમના શિષ્ય, જેઓ અગવિજ્ઞાનના પ્રકાંડ અભ્યાસી અને મત્રવાદી એવા ૫૦ યશસ્વી ગણિના પ્રયાસથી અને પોતાના સાહમથી તે અડચણો દૂર થતા તેણે મોટે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમા ત્ર ૦ ૧૦૨૦ માં ઠવિકાવસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિના હાથે જાં મુનિમુવ્રતસ્વામી વગેરે તીર્થ કરોનાં પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી

મંત્રીએ આ પ્રસંગે આનંદમા મસ્ત બની દરવાનને ઘોડો, બદીજનને હાથીનું કંકણ વગેરેનું મોટું દાન આપ્યું અને કોકણુથી લાવેલો સ્વર્ણકળશ મહિરના શિખર ઉપર સ્થાપન કર્યો આરતી ઉતારવા પ્રસંગે તેને રાજા કુમારપાલે તિનક કર્યું અને ૭૨ સામ તોચે ચામર ઢાળ્યા

કં ૦ ત્ર ૦ આં હેમચંદ્રસૂરિએ આજ મુઘીમા કરી પણ મનુષ્યની સ્તુતિ કરી નહોતી, પણ તેઓ આબડની ઉદારતાથી પ્રમત્ર થતા એકાએક બોલ્યા

૧ મંત્રી આબડે કોકણના રાજપરાજા મહિશર્ણુનને દરાવી, મારી નાખ્યો (જૂઓ આં જાલચંદ્ર 'વસતવિલાસકાવ્ય', સર્ગ ૫ શ્લોક ૩૩ અને ૫૦ અસિદ્ધનું 'સુપ્રસંગીર્તા' સર્ગ ૨, શ્લોક ૦)

કિં કૃતેન ન યત્ર ત્વં યત્ર ત્વં તત્ર કઃ કલિઃ ।

કલૌ ચેદ્ ભવતો જન્મ કલિરસ્તુ કૃતેન કિમ્ ? ॥

—હે આંખડ! ન્યાં તું નથી ત્યાં કૃતયુગ ફેગટ છે, ન્યાં તું છે ત્યાં કલિયુગ હોય તોયે શું ? તારે જન્મ થવાથી કલિયુગ પણ શ્રેષ્ઠ છે, કૃતયુગનું શું કામ છે ?

આ છુર્ણોદ્ધારમાં જે કરેડની રકમ ખરચાઈ હતી. (હસ્તે પ્રગંધચિંતામણિ)

તે પછી મંત્રી આંખડે સં ૧૨૨૫ પછી પાટણના કુમારવિહાર-માં લ૦ શ્રીઋષભદેવની ચાંદીની પ્રતિમા ભરાવી સ્થાપન કરી હતી. તેમજ ધોળકામાં પોતાના પિતાની ઉદ્ઘાવસાહીમાં ૨૪ દેરીઓ વધારી ‘ઉદ્ધયનવિહાર’ને મોટો બનાવ્યો હતો.

રાજા કુમારપાલ પછી અજયપાલ સં ૧૨૩૦ માં ગુજરાતનો રાજા બન્યો. તે દુષ્ટ રાજા હતો. તેણે સામતોની ભંભેરણીથી રાજ-પિતામહ મંત્રી આંખડને હુકમ કર્યો કે, ‘તું જેમ કુમારપાલને નમતો હતો તેમ તારે મને પણ નમન કરવું જોઈશે, નહિતર ચુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જા.’ મંત્રી આંખડે રાજાને દુષ્ટ સ્વભાવનો સમજીને રાયાભિયોગ થી પણ લાલ ન જોયો ત્યારે મૌન સેવ્યું. રાજાએ તેને મારવા માટે તેના ઘેર માણસો મોકલ્યા. મંત્રીએ પણ પોતાને ઘેર જઈ તીર્થંકરની પૂજા કરી અનશન સ્વીકાર્યું, અને પોતાના માણસોને સાથે લઈ લડવા માટે સામે આવ્યો. એ રાજાના માણસોને વિખેરતો વિખેરતો ઘટ્ટીઘર સુધી પહોંચ્યો અને ત્યાં જ મરણ પામ્યો. (જૂઓ પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૮૪)

હાલ માણસોએ મંત્રીનું મરણ સાંભળી એટલું જ કહ્યું કે, ‘હવે ધન જોઈએ તો ભાટ બનજો, વ્યભિચારી બનજો પેટના ઉસ્તાદ બનજો, દગાખોર બનજો પણ કોઈ રીતે પંડિત ન બનજો, કારણ કે ઉદ્ધયનનો પુત્ર મંત્રી આંખડ સ્વર્ગમાં આવ્યો ગયો છે.’

(૨) મહામાત્ય વાહડ—

તે મહામાત્ય ઉદ્ધયનનો બીજો પુત્ર હતો. રાજા સિદ્ધરાજનો

મંત્રી અને કુમારપાલનો મહામાત્ય તેમજ રાણક બન્યો હતો.

(—પુરાતન પ્રમથસંગ્રહ, પૃ. ૩૯ થી ૪૨, પ્રમથકોશ,

પૃ. ૪૮, કુમારપાલચરિત, મ. ૬, શ્લોક ૩૬૪)

ઢાટેનાના શિવાલેખમા તેને ગણીર શ્રીબાહડ તરીકે સંબોધ્યો છે તેણે સિદ્ધગઝના પ્રતિપત્તપુત્ર રાપૂત ચાહડનું મ્હાન પૂરું હતું તે મુત્તમદી અને ગણીર હતો ઢાટેલા શિવાલેખનું વિશેષણ તેને માટે ઉપયુક્ત જ હતું.

સા. ૧૧૮૫ માં સત્તાન કામનાથી પગપાળા તીર્થ યાત્રા કરી ત્યાં મહામાત્ય આવિગ અને મંત્રી વાહડ તેની સાથે હતા. રૂઝદેચ્છ કુમારપાલે મોમનાથના શિવાલેખનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેનો મમમ્ત પ્રમથ મંત્રી વાહડને આધીન હતો.

મહામાત્ય વાહડે પાટણમાં સુદર ગિનાવય બંધાવ્યું હતું. તેણે લાખના આમામી શેઠ છફકે તે દેરીમાં એક ગોળવો બનાવી તેમાં આં હેમચદ્રમુગિપ્રતિગિતા. ભ. અન્નિતનાથની પ્રતિમા પધગવી હતી. મંત્રીએ આ દેરાસર ના કુમારપાલને આપ્યું અને ગઝવીએ મંત્રી વાહડની દેખરખ નીચે તેનો વિસ્તાર કરી કુમારવિહાર બંધાવ્યો.

મંત્રી વાહડે પિતાની આજ્ઞા અનુસાર ગઝ કુમારપાલની આજ્ઞા લઈ રાજ્ય-સંક્રાંતિની મદદથી મ. ૧૨૦૦ માં શત્રુજય તીર્થ ના મૂળ દેરાસરનો મોટો છૂર્ણોદ્ધાર શરૂ કર્યો. મહામાત્ય વાહડે ગઝની પર્વતની તળેટીમાં પહાડપુર વસાવ્યું. મ. ૧૨૧૧ માં દેરાસર તૈયાર થઈ ગયું, પણ ભમતીમાં પહાડી તોફાની હવાનું દખાણ આવવાથી તે દેગમર એકદમ ધસી પડ્યું અને તૂટી ગયું.

મંત્રી વાહડને પ્રથમ દેગમર તૈયાર થઈ જવાની ખબર મળી ત્યારે તેણે ખમર આપનારને ખુશાનીમાં ૧૬ છલનું ઈનામ આપ્યું અને બીજા દિવસે દેરાસર ધગી પડ્યાની ખબર લાવનારને ચાદીની ૩૦ છલનું ઈનામ આપ્યું કેમકે મંત્રી બુદ્ધિપ્રધાન હતો તેણે બીજા ઈનામ વિશે ખુલાસો કર્યો કે, ‘મારી હયાતીમાં દેરાસર પડી ગયાની ખબર પડી તેથી ફગીવાર પણ તેને બનાવી શકીશ, પણ માગ મરણ

બાદ તેં નાશ પામ્યું હોત તો તે ક્યારે બને એ શંકાની વાત રહેત.’

મંત્રીએ પોતાનો શ્રીકરણમુદ્રાનો અધિકાર થોડાએક દિવસો માટે મંત્રી કપડીને સોંપ્યો અને પોતે ચાર હજાર ઘોડેસવાર સૈન્ય સાથે પાલી-તાણા જઈને વસ્યો. તેણે ત્યાં વાગલટપુર વસાવ્યું. તેણે સલાટો પાસેથી બાણી લીધું કે, દેરાસરની ભમતીમાં પહાડી હવાનું દળાણ વધવાથી દેરાસર ધસી પડ્યું છે. કદાચ ભમતી ન બનાવવામાં આવે તો દેરાસર બચી જાય પણ તેવું દેરાસર બનાવનારનો વંશવેલો નાશ પામે. મંત્રીએ દીર્ઘદૃષ્ટિ વાપરી ભમતીવાળું દેરાસર તૈયાર કરાવ્યું અને પછી ગભારાની દિવાલ તેમજ ભમતીની દિવાલ વચ્ચેનો ગાળો ચૂના-પથ્થરથી ભરીને પુરાવી દીધો. આથી એ દિવાલ લગભગ પાંચ ગજ પહોળી બની ગઈ. આ રીતે મજબૂત દેરાસર તૈયાર થયું. તેણે ભં કપલદેવની આરસની ભવ્ય પ્રતિમા ભરાવી કળશ અને ધ્વજ તૈયાર કરાવ્યાં.

સં ૧૨૧૩માં શત્રુજયતીર્થમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્ર-સૂરિના વરદ હસ્તે ભં કપલદેવ વગેરે જિનપ્રતિમાઓની બહુ ધામ-ધૂમથી તેણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં ટીમાણાનો એક નિર્ધન જૈન નામે ભીમો કાટ્યાં-તૂટ્યાં કપડાં પહેરીને આવ્યો. તેને મહામાત્યને જોવાની ઈચ્છા હતી પણ સંકેતના કારણે તે તેમની પાસે જઈ શકતો નહોતો. મંત્રીએ આ હકીકત બાણી ત્યારે તેને સ્નેહભાવથી જોડાવ્યો અને પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડીને કહ્યું, ‘તું મારો ધર્મજીવ છે. મારા યોગ્ય જે કંઈ કામ હોય તે જણાવ.’ આ રીતે મંત્રીએ પોતાના સાધર્મિક પ્રેમનો મીઠો પરિચય કરાવ્યો.

તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ટીપ ચાલતી હતી તેમાં તે ભીમાએ સાત દ્રમ્મની પૂરી મૂડી આપી દીધી ત્યારે મહામાત્યે આવી નિઃસ્પૃહતા અને ભક્તિ માટે તેના પ્રત્યે લાગણીભર્યો આનંદ વ્યક્ત કર્યો અને ભીમાનું નામ જીર્ણોદ્ધારની ટીપની વહીમાં સર્વ પ્રથમ લખાવ્યું.

તીર્થમાંથી જોલી જોલાતી હતી ત્યારે રાજા કુમારપાલ, મહા-

માતૃ વાહડ વગેરે હતા. મહામાતૃ આર લાખ દ્રમ્મ બોલીને ચડાવાનો આરભ કર્યો. બોલી વધવા લાગી. મહુવાના શેઠ જગડૂ સોરઠિયા પોરવાડે સવા કરોડ દ્રમ્મની બોલીથી આદેશ લઈ પોતાની માતાને તીર્થભાલા પહેરાવી. તે જગડૂ શાહ પાસે સવા કરોડની કીમતનાં પાંચ માણુક હતાં, તેમાંથી એક શત્રુંજય તીર્થમાં, બીજું ગિરનાર તીર્થમાં અને ત્રીજું પ્રભાસ તીર્થમાં આપ્યું. શ્રીસંઘે સોનાનો કંઠો ખનાવી તે બોલીમા અપાયેલું માણુક તેમાં ગોઠવ્યું અને તે કંઠો ભં ઋષભદેવને પહેરાવ્યો; સંઘમાં આનંદ વર્ત્યો.

મંત્રી વાહડે આ રીતે શત્રુંજય તીર્થનો ચૌદમો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. વળી, વાગ્ભટપુરમાં ત્રિભુવનપાલવિહાર ખંધાવી તેમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેની પૂજા માટે ૨૪ વાડીઓ આપી. એ નગરને ફરતો કિલ્લો ખંધાવ્યો. દેવમદિરાને ગરાસ ખાંધી આપ્યા. મકાનો ખંધાવ્યાં અને તીર્થોદ્ધાર વગેરેમાં મળીને ૧૬,૦૦,૦૦૦ ખરચ્યા.^૧

ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલે સં ૧૨૨૩ માં શત્રુંજય, ગિરનાર વગેરે તીર્થોનો મોટો છંદ્રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો હતો. ગિરનાર તીર્થનો ચડાવ કઠિન હતો. રાજા કુમારપાલની ઈચ્છા હતી કે, અહીં બીજા પાજ ખંધાવવી. મહામાતૃ વાહડે રાજાની આજ્ઞાથી મહં રાણિગ શ્રીમાલીના પુત્ર વાહડ પાસે સં ૧૨૨૨-૧૨૨૩ માં ગિરનાર ઉપર ત્રેસઠ લાખના ખર્ચે નવી મુગમ પાજ ખંધાવી. આ રસ્તો 'સાંકળી પાજ' નામે પ્રસિદ્ધ છે.

રાજવી યાત્રાર્થે ગિરનાર ગયો પણ વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે એ રસ્તેથી પણ ચડી શક્યો નહીં. એટલે તળેટીના દેરાસરમાં ભં નેમિનાથનાં દર્શન-પૂજન કરી, તેમાં જ પોતાની યાત્રા સફળ માની પાછો વળ્યો.

૧. મહામાતૃ વાહડે શત્રુંજય તીર્થનો ૧૪મો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો, તેમ સમરા શાહે ૧૫મો અને દોશી કર્માશાહે ૧૬મો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૬૫, ૨૦૪)

મહામાતૃ તેજપાલે મં ૧૨૮૭માં વાગ્ભટપુરને રથાને તેજપુર વસાવ્યું હતું.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃ ૩૬૬)

મહામાત્ય વાહડને મહં પગસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેને પ્રથિમી-
દેવીથી મહાગુસિંહ, મંત્રી સામંતસિંહ અને દંડનાયક સલખણસિંહ
એમ ત્રણ પુત્રો થયા. રાજા વીસલદેવે (સં ૧૩૦૨ થી સં ૧૩૧૮)
સલખણસિંહને સૌરાષ્ટ્રની વ્યાપારમુદ્રા (શ્રીકરાણમુદ્રા લાગે છે) પહે-
રાવી અને પછીથી તેને દંડનાયક નીમ્યો હતો. મંત્રી સલખણે
સં ૧૩૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારે પોતાના પિતાના કટ્યાણ
માટે ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા બરાબરી તેની વડગચ્છના આં વાહિ-
દેવસૂરિ-સંતાનીય (૪૩) આં પ્રદુમ્નસૂરિના પદ્મધર (૪૪) આં માન-
દેવસૂરિ, તેમના પદ્મધર (૪૫) આં જ્યાનંદસૂરિના હાથે ગિરનાર
તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રતિમા આજે વસ્તુપાલના દેશ-
સરમાં વિદ્યમાન છે. તે પછી ત્રણ-ચાર વર્ષમાં જ તે મરણ પામ્યો.
(જૂઓ, પ્રકૃ ૪૧, પટ્ટા ૮ મી, પૃ ૫૫૫)

મંત્રી સામંતસિંહે દંડનાયક સલખણસિંહના કટ્યાણ માટે
કૃષ્ણની સલક્ષણ નારાયણ પ્રતિમા બનાવી સ્થાપન કરી હતી અને
ગિરનારના શિખર ઉપર ભં નેમિનાથના પ્રાસાદ પાસે ભં પાર્શ્વ-
નાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. રાજા વીસલદેવ તથા રાજા
અર્જુનદેવના શાસન (સં ૧૩૧૮ થી સં ૧૩૩૧)માં સામંતસિંહ
સોરઠનો દંડનાયક હતો. તેણે માતા પ્રથિમીદેવીના શ્રેય માટે સમુદ્ર-
કિનારે દ્વારકા પાસે આવેલા રેવતીકુંડનો છોળોદ્ધાર કરાવ્યો. નવા
પગથિયાં બંધાવ્યાં અને તેમાં ગણેશ, ક્ષેત્રપાલ, સૂર્ય, ચંડી, માતૃકા,
શિવ, કૃષ્ણ, રેવતી તથા બલદેવની પ્રતિમાઓ બનાવી ણેસાડી. કૂવો,
હવાડો બનાવ્યાં. તેનું અમી જેવું પાણી ગાયો પીતી હતી. આ
દરેકની સં ૧૩૨૦ ના જેઠ સુદિ ૪ ને બુધવારે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.
આ મંદિરની પ્રશસ્તિ મંત્રી સામંતસિંહના કુટુંબના માનીતા અને
મોક્ષાકરના પુત્ર કવિ હરિહરે લખી છે.^૧

(—ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભા ૩,
લેખાંક : ૨૧૩, ૨૧૬; પૃ ૨૦૬, ૨૦૭)

૧. સં ૧૩૩૩ ના જેઠ સુદિ ૫ ને રવિવારે સારંગદેવના રાજ્યમાં

(૩) મંત્રી ચાહડ—તે મહામાત્ય ઉદયનનો ત્રીજો પુત્ર હતો. તેનાં બીજાં નામ ચાહડ અને આસ્થગ મળે છે. તેની માતાનું નામ માજી હતું. તે બહુ પરાક્રમી અને દાની હતો. તેને ‘રાજધરદ’નું બિરુદ મળ્યું હતું. તે માલવાનો દંડનાયક હતો.

કેટલાક વિદ્વાનો નામની એકતાના કારણે આ મંત્રી ચાહડને સિદ્ધરાજનો પ્રતિપત્નપુત્ર માને છે પણ તે ભૂલ છે. એ સમયે એક બીજો ચાહડ હતો, તે માલવાનો રજપૂત હતો. રાજની હસ્તિયાળાનો અધ્યક્ષ હતો. હાથીસેનાનો સેનાપતિ હતો. રાજ સિદ્ધરાજ તેને યુગરાતનો રાજ બનાવવાને ઇચ્છતો હતો. તેણે સં. ૧૨૦૨ માં રાજ કુમારપાલના રાજ્યમાં અજમેરના વિઘ્નહરાજને હરાવ્યો પણ અંદર ખાનેથી તે તેનો મિત્ર બની ગયો. પછી રાજ કુમારપાલ સાથે ઝઘડો થવાથી તે સાંભર ગયો અને રાજ અર્જુનરાજને રાજ કુમારપાલના વિરોધમાં જોડો કર્યો. પરિણામે રાજ કુમારપાલે ત્યાં જઈ સાહમપૂર્વક અર્જુનરાજને છતી લીધો અને ત્યાં પોતાની આજીવન પ્રવર્તીવી. એટલે આ રજપૂત ચાહડ અને મંત્રી ચાહડ એ બંને ભિન્ન વ્યક્તિઓ હતી, પણ ઇતિહાસમાં આ બંને ચાહડની કેટલીક ઘટનાઓ સેળસેળ થઈ ગઈ છે. (જુઓ, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૦૫ થી ૧૦૭)

મંત્રી ચાહડને સાત પુત્રો હતા. તેમાંના છઠ્ઠા પુત્ર કુમારસિંહને રાજ કુમારપાલે કોઠારી તરીકે નીમ્યો હતો. એક અર્થપુષ્પિકામાં ઉલ્લેખ છે કે, સં. ૧૨૨૫ માં કુમારસિંહ રાજ કુમારપાલનો મહા માત્ય હતો. (—શાંતિસૂરિચિત ‘પૃથ્વીચંદ્રચરિત’ની પુષ્પિકા)

(૪) મંત્રી સોલ્હાક—તે મહામાત્ય ઉદયનનો ચોથો પુત્ર હતો. તેનું બીજું નામ સોલ્હાક મળે છે. તેને ‘સામંતમંડલી

ચાત્રાવંશના ભોજદેવના પુત્ર રાણકે માતા સોલનાના કલ્યાણ માટે આંખરણ ગામમાં દધિમતીના કિનારે સૌરાષ્ટ્રના અધિકારી પાલ્લ વગેરે પંચની સમક્ષ ૭૦ શ્રીસુમતિનાથની પૂજા માટે એક વાકીનું દાન કર્યું.

(—યુગરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભા. ૩, લેખાંક : ૨૨૦, પૃ. ૨૨૧)

સત્રાગાર 'નું' ધિરુદ્ધ હતું. તેણે તથા મંત્રી સામંતસિંહે મંત્રી વસ્તુ-
પાલની જેમ વિષ્ણુ મંદિર વગેરે બંધાવ્યાં હતાં. તેથી કોઈ કોઈ
વિદ્વાનો તેને માહેશ્વર માને છે. બનવાબેગ છે કે તેણે રાજા અજય-
પાલના દળાણથી આવું મિશ્ર વલણ અપત્યાર કર્યું હોય. ધોળકાના
રણછોડજીના મંદિરમાં ઉદયનવિહારનો લેખ છે એ પણ એક સૂચક
ધટના છે. (—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધસંગ્રહ, પ્રબંધ-
કોશ, ઉપદેશસારસટીક, કુમારપાલપ્રબંધ, પ્ર૦ ૪૧;
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૨૨, ૨૨૫)

(૪) મંત્રી સન્નજન—

સદ્ધાધિપત્યાદિપદપ્રતિષ્ઠાસમન્વિતૈર્મન્યજનૈર્વિશાલઃ ।

દાનાદિપુણ્યોદયજન્મભૂમિઃ શ્રીમાલવંશો વિદિતો જગત્યામ્ ॥

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસં૦ પ્ર૦ ૬૧)

જાળ વનરાજ આવડાના મંત્રી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો. તે જાળના
વંશમાં શ્રીમાલી મહં રાણિગ થયો. તેને ત્રણ પુત્રો હતા. (૧)
સન્નજન, (૨) આંબાક અને (૩) ધવલ.

મંત્રી સન્નજન એક વાર ઉદ્ધિરાથી ખંભાત જતો હતો.
વચ્ચે સકરપુરમાં એક ભાવસારને ત્યાં ઊતર્યો. ભાવસારના ઘરમાં
કઠાઈમાં સોનામહોરો ભરેલી હતી, પણ તે તેને કોલસા સમજતો
હતો. સન્નજને પૂછ્યું કે, 'લાઈ! સોનામહોરો આમાં કેમ રાખી
છે?' ભાવસારે સન્નજનને લાગ્યશાળી માની તે બધી સોનામહોરો
તેને આપી દીધી; પરંતુ સન્નજનને પ્રતિજ્ઞા હતી કે બીજાની વસ્તુ
લેવી નહીં. તેથી સન્નજને તે સોનામહોર રાજા સિદ્ધરાજને
આપી દીધી. રાજા સન્નજનને શુદ્ધ નૈતિક ભાવનાવાળો અને શુદ્ધ-
શ્રાવક બાણીને ખુશ થયો. તેને રાજ્યમાં ઊંચો હોદ્દો આપવાનો
પણ નિર્ણય કર્યો. રાજા સિદ્ધરાજે સં૦ ૧૧૭૦ માં રા' ખેંગારને
હરાવ્યો અને તેના મરણ બાદ મહામાત્ય વાહડેના કહેવાથી
સન્નજનને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક નીમ્યો.

તેણે સૌરાષ્ટ્રને ઉત્તત બનાવ્યો. ગિરનારના પહાડ ઉપર ભ૦

નેમિનાથનું દેરાસર લાકડાનું બનેલું હતું, તે જીર્ણ હાલતમાં હતું. મંત્રી મજ્જને રાજગચ્છના આઠ ભદ્રેશ્વરસૂરિ, જેઓ સદા એકાંતરે ઉપવાસનું તપ કરતા હતા, તેમના ઉપદેશથી એ દેરાસરનો પાયામાંથી જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને એ કાર્યમાં સૌરાષ્ટ્રની ઉધરાણી-માંથી ૭૨ લાખ જેટલું દ્રવ્ય ખરચીને લવ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. રાજા ત્યારે એ ઉપજની રકમ માગે ત્યારે વણુથલીના સંઘ પાસેથી એ રકમ મળે એવો પ્રબંધ પણ કર્યો. એ પ્રાસાદ શિશ્વ-શાસ્ત્રોક્ત ‘પૃથ્વીજયપ્રાસાદ’ બન્યો હતો. એ પ્રાસાદના ક્ષણ વિશે જણાવ્યું છે કે—

“ एवंविधं विधत्ते य. प्रासादं पृथिवीजयम् ।

पृथ्वी विजयते कृत्स्नां निर्जितारिः स पार्थिवः ॥ ”

(—ભોજકૃત સમરાંગણસૂત્રધાર, અં ૫૭)

રાજા સિદ્ધરાજ સં ૦ ૧૧૮૫ માં ગિરનારમાં યાત્રા નિમિત્તે આવ્યો, ત્યારે આ ‘પૃથ્વીજય પ્રાસાદ’ જોઈને ઘણો જ પ્રસન્ન થયો. તેણે સૌરાષ્ટ્રની ઉપજની રકમ માગી ત્યારે મંત્રી મજ્જને યથાસ્થિત વાત જણાવીને ખુલાસો કર્યો કે, ‘મહારાજ ! મેં આ પ્રાસાદમાં ઉપજની રકમ ખરચી નાખી છે, છતાં આપ આજ્ઞા કરો તો વણુ થલીના શ્રીસંઘ પાસેથી એટલી રકમ લાવી આપું.’ રાજા તો આ પ્રાસાદ જોઈને ખુશ થયો હતો એટલે તેણે કહ્યું, ‘મંત્રીવર ! તમે આ જિનપ્રાસાદ રાજ્યના ખજાનામાંથી બનાવ્યો એ ઉચિત જ થયું છે, કેમકે પૃથ્વીજય પ્રાસાદનો લાભ પૃથ્વીપતિને જ મળવો જોઈએ. હું આ લાભને કેમ જતો કરું ? આ રકમ રાજ્યના ચોપડામાં જિન મંદિર ખાતે ઉધારી દો, વણુથલીથી લાવવાની જરૂર નથી.’

તીર્થરક્ષા—

રાજા સિદ્ધરાજે ૯૦ નેમિનાથની પૂજા કરી અને કાયમી પૂજા માટે ૧૨ ગામ ભેટ કર્યા. તીર્થની પવિત્રતા જળવાઈ રહે તે માટે યોગ્ય નિયમો ઘડી આપ્યા :—આ તીર્થમાં કોઈએ (૧) આસન વગેરે ઉપર બેસવું નહીં, (૨) શય્યા ઉપર નિદ્રા લેવી નહીં, (૩)

સોઈ કરવી નહીં, (૪) લોજન કરવું નહીં, (૫) દહીં વલોવવું નહીં, (૬) સ્ત્રીસંગ કરવો નહીં, (૭) સુવાવડ કરવી નહીં વગેરે આ નિયમો આજ સુધી પળાય છે.

વણથલીના શેઠ ભીમ સાથરિયા વગેરે શ્રીમંઘે ભં નેમિનાથના પ્રાસાદના છાછોંદાર માટે ૭૨ લાખ રૂપિયાની ટીપ કરી રાખી હતી, પણ એ લાભ રાજા સિદ્ધરાજે લીધો તેથી સંઘે ૭૨ લાખ ખર્ચીને વણથલીમાં ભવ્ય દેરાસર બંધાવ્યું. શેઠ ભીમે ભં નેમિનાથને ઝવેરાતનો હાર પહેરાવ્યો.

મંત્રી સજ્જન પાકો જૈન હતો. તે પ્રતિદિન જિનપૂજા અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. તેણે યુદ્ધવેળાયે પણ પ્રતિક્રમણ છોડ્યું નહોતું.

મંત્રી સાંતૂ તથા મંત્રી સજ્જને રાજગચ્છના તપસ્વી આં ભદ્રેશ્વરસૂરિના ઉપદેશથી વડઉદયમાં મોટી રથયાત્રા કઢાવી હતી.
(—સિજ્જનસચરિય)

રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૮ માં માળવા છૂત્યો અને ત્યાંના દંડનાયક તરીકે મંત્રી સજ્જનને નીમ્યો.^૧ મંત્રીએ પણ સમિધેશ્વરના મંદિરમાં દીવા માટે એક ઘાણાનું દાન આપ્યું હતું. રાજા કુમારપાલે પાટણમાં સં ૧૨૧૬-૧૭ માં ત્રિભુવનપાલવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરી. તે ઉત્સવમાં મંત્રી સજ્જન ત્યાં હાજર હતો.

(—ઉપદેશસાર, ઉપ ૪૮)

સજ્જન સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક હતો. તે અરસામાં લિખ્તમાલ તેમજ પાટણના શ્રીમાલી જૈનોનાં ઘણાં કુટુંબો સૌરાષ્ટ્રમાં આવીને વસ્યાં હતાં.

મંત્રી સજ્જન બાલ મૂળરાજના સમયે (સં ૧૨૩૨ થી સં ૧૨૩૪) ગુજરાતનો મહામાત્ય હતો. રાજાને તેની વ્યૂહરચના

૧. ચંતુષ્કલાવ્યસઃ સેનાનીર્દણનાયકઃ । (જૂઓ, પ્રક ૩૫, પૃ ૭૭)

—હાથી, ઘોડા, રથ, પગપાદા સેના એ ચતુરંગી સેના તથા દંડનીતિયા પ્રદેશનું શાસન કરનાર હોય તે દંડનાયક કહેવાય છે.

મુજળ બાદગાહ મહમ્મુદ શાહખુદીન માથે ચુદ્ધ કરવાથી જયવાલ થયો હતો (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૧૩૭)

મંત્રી સજ્જન પછી રાજા કુમારપાલે કવિ સિદ્ધપાવની લવા મણુધી તેમના બીજા ભાઈ આંબાકેને સૌરાષ્ટ્રનો દડનાયક બનાવ્યો. જૂનાગઢથી ગિરનાર પર ચડવાને જો કે પાજ બની હતી પણ તે રમ્તો કડિન હતો એટલે મંત્રી આંબાકે મં ૧૨૨૨-૨૩ માં ૬૩ લાખ દ્રવ્ય ખર્ચીને આકની ગામ તરફની માંકળીપાજ બધાવી

મત્રાં આંબાકે અચલગચ્છના આં જયસિંહસૂરિના ઉપદેશથી નોમનાથ પાટણમા લ૦ ચદ્રમણુસ્વામીના જિનપ્રાસાદનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (—પ્રકૃ ૪૦, પૃ ૫૧૮)

ત્રીજા ભાઈ ધેવલે ગિરનાર તીર્થમા પરખ બેસાડી એકઠરે ત્રણે શ્રીમાની ભાઈઓએ ગિરનાર તીર્થને વિવિધ રીતે શોભાવ્યું છે. મંત્રી આબડ પછી સૌરાષ્ટ્રનો દડનાયક જગદેવ શ્રીમાલી બન્યો.

મંત્રી મજ્જનને પરશુરામ નામે પુત્ર હતો.

(—પ્રભાવકચરિત, પ્રખ ધચિ તામણિ, પુરાતનપ્રખ ધસ મહ, પ્રખ ધકોશ કુમારપાનચરિત, સિજ્જ સજ્ચરિય, વસ તવિલાસ, ઉપદેશતર ગિપ્પી, ઉપદેશસાર, ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભા ૦ ૩, લેખાક ૧૫૨, ૧૫૩)

(૨) શેઠ સજ્જન—તે પાટણનો પોરવાડ હતો તેણે સં ૧૧૫૫ માં પૂર્ણ ત લગચ્છના આં દેવચદ્રસૂરિના ઉપદેશથી શંખે શ્વર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો—

પચ્ચાશદાદૌ ફિલ પચ્ચયુક્તે ઇકાદશે વર્ષચતે વ્યતીતે ।

નિવેશિત સજ્જનશ્રેષ્ઠિના ત્વ વન્દે સદા રાજપુરાવતસમ્ ॥

(—શંખેશ્વરતીર્થસ્તોત્ર, પ્ર ૧, પૃ ૫૫)

આ શેઠ મજ્જનને કૃષ્ણ નામે પુત્ર હતો. શ્રીચદ્રમુનિએ મૂળ રાજ (સં ૧૨૩૨ થી ૧૨૩૪)ના રાજકાળમા શેઠ કૃષ્ણના પરિવાર

માટે અપભ્રંશલાપાનો ' કથાકોશ ' સંધિ : પૃષ્ઠમાં રચ્યો છે.

(-જૂઓ, પ્રકૃ ૨૫, પૃ ૪૮)

(૩) શેઠ સન્નજન—આ સન્નજન શેઠ સાચોરના સિદ્ધનાગ પોરવાડનો પૌત્ર હતો.

(-પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૮૩)

કવિ શ્રીપાલનો કવિવંશ—

સન્મર્યાદો ગમીરો ધનરસનિચિતઃ સાધુપાટીનહેતુ-

નિત્યં લક્ષ્યા નિવાસઃ કુલધરનિલયઃ સદ્વસુસ્થાનમુચ્ચૈઃ ।

કુલ્યાધારો ગરીયાન્ પ્રચુરત્તરલસત્કોટિપાત્રોપશોભી

વંશઃ પ્રાગ્વાટપુંસાં ક્ષિતિતલવિદિતો વર્તતે સિન્ધુકલ્પઃ ॥

(૧) લક્ષ્મણ—તે પાટણનો પોરવાડ હતો. તેણે ગૂજરાતને કવિવંશ આપ્યો છે. પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરી બતાવી છે. તેને (૧) શ્રીપાલ અને (૨) શોભિત એમ બે પુત્રો હતા. શોભિતની પત્નીનું નામ શાન્તા હતું. તેણે આશૂક નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો, જે ગૂજરાતના મહામાત્યની પદવીને વર્યો હતો.

(૨) કવિ શ્રીપાલ—તે પ્રજ્ઞાચક્ષુ (અંધ) હતો, પણ ઉદ્ભટ. કવિ અને વિદ્વાન હતો. રાજા સિદ્ધરાજ તેને પોતાનો બાલમિત્ર અને બંધુ માનતો હતો. કપરો પ્રસંગ આવી પડતાં તે કવિ શ્રીપાલને પૂછતો હતો અને કવિશ્રી પણ રાજાના મનોગતલાવને બંધબેસતું કાવ્ય વિના વિલંબે રજૂ કરતો હતો. આથી રાજાએ તેને 'બાલ-સખા' અને 'કવિચક્રવર્તી' નાં ણિરુદ્ધો આપ્યાં હતાં અને પોતાની પંડિતસલાનો મોવડી બનાવ્યો હતો. વસ્તુતઃ કવિ શ્રીપાલ ષટ્સાધા-કવિચક્રવર્તી હતો.^૧

૧. (અ) એકાહનિષ્પન્નમહાપ્રવચ્ચઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપન્નવન્ધુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામકરોત્ પ્રશસ્તામ્ ॥

(-રાજા કુમારપાલે સં ૧૨૦૮ ના આસો સુદિ ૨ ગુરુવારે બંધાવેલા વડનગરના કિલ્લાની પ્રશસ્તિ)

(આ) શ્રીસિદ્ધાધિપતિઃ કવીન્દ્ર ઇતિ ચ બ્રાતેતિ ચ વ્યાહરત્ ॥

(-આં સોમપ્રભસૂરિએ સં ૧૨૪૧માં રચેલો કુમારપાલપડિઓદો)

કવિચક્રવર્તીના ગિરુદ વિશે એવી હકીકત જાણવા મળે છે કે, એક વાર સિદ્ધરાજે પોતાની પડિતસલાના સમસ્ત વિદ્વાનોને એક પ્રાસંગિક પ્રબંધકાવ્ય રચવાને જણાવ્યું ત્યારે કોઈ વિદ્વાને તે માટે હામ ન લીડી જ્યારે કવિ શ્રીપાલે એક જ દિવસમાં વૈરોચનપરાજય મહાપ્રબંધ રચ્યો અને રાજાએ પણ આ અદ્ભુતતકળાધી પ્રસન્ન થઈને જ તેને 'કવિચક્રવર્તી' નું ગિરુદ આપ્યું હતું.

આવી રીતે રાજા સિદ્ધરાજે બીજી વાર એક સમસ્યા પૂરવાથી કવિ શ્રીપાલને પોતાનો સર્વશૃંગાર પણ આપી નીધો હતો.

(—ઉપદેશતરંગિણી)

સં ૧૧૮૧ માં પાટણની રાજસભામાં દિગ્ગજરાચાર્ય કુમુદચંદ્ર અને આં વાદિદેવસૂરિ વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ થયો, તેમાં કવિશ્રીએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો હતો તે આં વાદિદેવસૂરિનો ઉપાસક હતો, ધર્મશિષ્ય હતો તે જૈન મુનિવરોને પોતાના બધાવેલા ઉપાશ્રયમાં ઉતારો આપતો હતો વડગચ્છના આં શ્રીવિજયસિંહસૂરિના પદ્ધત્ત આં હેમચંદ્રે તેના ઉપાશ્રયમાં રહીને 'નાભેવનેમિદ્રિસધાનકાવ્ય' રચ્યું હતું અને તેનું સંશોધન કવિ શ્રીપાલે જ કર્યું હતું આં સોમપ્રભમૂરિએ પણ સં ૧૧૪૧ માં એ કવિના જ ઉપાશ્રયમાં રહીને 'કુમારપાલપડિયોહો' નામના પ્રબંધની રચના કરી હતી.

ભાગવતાચાર્ય દેવજોધિ મિદ્ધ સાસ્ત્રવત વિદ્વાન હતો પણ તે વ્યવહારમાર્ગથી વિરુદ્ધ વર્તન ચલાવતો હતો તે અને કવિ શ્રીપાલ વચ્ચે સદાચારને ઉદ્દેશીને ઝગડો પડ્યો હતો પણ કલિકાવસર્વજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૮૪ માં તે બંને વચ્ચેનો ઝગડો દૂર કરાવી, મૈત્રી કરાવી નીધી હતી તેમણે રાજા સિદ્ધરાજ પાસેથી દેવજોધિને એક લાખ દ્રવ્ય અપાવ્યું અને તેને આત્માભિમુખ બનાવ્યો.

(જૂઓ, પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૦૮, ૬૦૯)

કવિ શ્રીપાલે રચેલા ગ્રંથો આ પ્રકારે જાણવા મળે છે—

(૬) દ્વાદશનિષ્પન્ન મુખીરિમ શોધિતગત પ્રવચન ॥

(—આં હેમચંદ્રમંદિત નાભેવનેમિદ્રિસધાનકાવ્ય)

(૧) વૈદ્યાનપરાજયમહાપ્રબંધ.

(૨) વડનગરદુર્ગપ્રશસ્તિ, શ્લોક ૨૬, સં ૧૨૦૮ આસો સુદિ ૨ ને શુક્રવાર.

(૩) સહસ્રલિંગસરપ્રશસ્તિ. (આ તળાવનાં ખીજાં નામો— હર્લભસાગર સરોવર અને નેમિરાજ સરોવર હતાં એમ પણ જાણવા મળે છે.)

(૪) દુદ્ધમાલપ્રશસ્તિ.

(૫) ચમકમય ચતુર્વિંશતિ જિનચતુનિ, શ્લોક ૨૬.

(૬) શતાર્થીકાવ્ય, શ્લોક ૧.

(૭) નાભેયનેમિદ્વિસંધાનકાવ્યનું તેમાંથી સંશોધન કર્યું હતું.

કવિ શ્રીપાલનું મૂળ શતાર્થીકાવ્ય આ પ્રકારે છે—

મૃમારોદ્ધરણો રસાતલગમઃ સ્વર્ગેડય શોભાવનઃ

સારથોગપરઃ પ્રભાવસવિતા સત્યાગવેષ્ટોદિતઃ ।

વ્યાપનોર — સિદ્ધરાજવસુધા મદદવ્યક્ષરામેવલી

સત્તાગઃ સહર્રાસાહિતમહો રાજ્યાય સાધૂતઃ ॥

કવિએ ત્રણ અનેકાર્થી રચનાઓ બેઈ પ્રેરણા પામી આ શતાર્થીકાવ્ય બનાવ્યું છે. આમાં સિદ્ધરાજ વગેરે ૧૦૦ જણ સાથે ૧૦૦ અર્થી ઘટાવ્યા છે, જે એના કંમ નીચે મુજબ છે—

૧. સિદ્ધરાજ, ૨. સ્વર્ગ, ૩. શિવ, ૪. બ્રહ્મા, ૫. વિષ્ણુ, ૬. ભવનપતિ, ૭. કાર્તિકેય, ૮. ગણેશ, ૯. ઈંદ્ર, ૧૦. વૈશ્વાનર, ૧૧. ધર્મરાજ, ૧૨. નૈર્ઋત, ૧૩. વરુણદેવ, ૧૪. ઉપવન, ૧૫. કૃષ્ણ, ૧૬. વસિષ્ઠ, ૧૭. નારદ, ૧૮. કલ્પવૃક્ષ, ૧૯. ગંધર્વ, ૨૦. દિવ્ય-ભ્રમર, ૨૧. દેવાધિ, ૨૨. ગરુડ, ૨૩. હર-સમર, ૨૪. જિનવરેંદ્ર, ૨૫. બુદ્ધ, ૨૬. પરમાત્મા, ૨૭. સાંખ્યપુરુષ, ૨૮. દેવ, ૨૯. લોકાયત-પુરુષ, ૩૦. ગગનમાર્ગ, ૩૧. સૂર્યઅહ, ૩૨. ચંદ્ર, ૩૩. અંગારક, ૩૪. બુધ, ૩૫. શુક્ર, ૩૬. શનિ, ૩૭. વરુણ-અહ, ૩૮. રેવંત, ૪૦. મેઘ, ૪૧. ધર્મ, ૪૨. સૂર્યદેવ, ૪૩. કામ-

દેવ, ૪૪. મેરુ, ૪૫. કૈલાસ, ૪૬. હિમાલય, ૪૭. મંદરાચલ, ૪૮. ભૂભાર, ૪૯. સમુદ્ર, ૫૦. પરશુરામ, ૫૧. રામ, ૫૨. બલભદ્ર, ૫૩. હનુમાન, ૫૪. પથિ પાર્થિવ, ૫૫. યુધિષ્ઠિર, ૫૬. ભીમ, ૫૭. અર્જુન, ૫૮. કર્ણ, ૫૯. રસ, ૬૦. રસસિદ્ધ, ૬૧. રસોત્સવ, ૬૨. અવધૂત-યોગી, ૬૩. પાશુપતાચાર્ય, ૬૪. બ્રાહ્મણ, ૬૫. કવિ, ૬૬. અમાત્ય, ૬૭. નૌદંડાધ્યક્ષ વિરસિકા, ૬૮. હૃતવાક્ય, ૬૯. વર્ચરક, ૭૦. વીરપુરુષ, ૭૧. નૃપરાજ, ૭૨. નૃપતુરગ, ૭૩. વૃષભ, ૭૪. હાથી, ૭૫. જલાશય, ૭૬. દેડકો, ૭૭. આરામ, ૭૮. સિંહ, ૭૯. સદ્વૃક્ષ, ૮૦. સાર્થવાહ, ૮૧. સાંચાત્રિક, ૮૨. સત્પુરુષ, ૮૩. વેશ્યાપતિ, ૮૪. શરદ્સમય, ૮૫. સિદ્ધરાજયુદ્ધ, ૮૬. પ્રતિપક્ષ, ૮૭. વરણાયુધ, ૮૮. ચોર, ૮૯. ભાર, ૯૦. દુર્જન, ૯૧. શબર, ૯૨. રસાતલગામી, ૯૩. લુકમગાધિપ, ૯૪. મહાવરાહ, ૯૫. શેષ, ૯૬. વાસુકિ, ૯૭. કનકચૂલા, ૯૮. બલિહૈત્ય, ૯૯. દિગ્ગજ, ૧૦૦. સારસ્વત મંત્ર.

કવિ શ્રીપાલે આ શતાર્થીના આદિ મંગલમાં સિદ્ધરાજ અને અંતિમ મંગલમાં સારસ્વત મંત્રને ગોઠવી આસ્તિકતા વ્યક્ત કરી છે અને અંતિમ પ્રશસ્તિમાં પોતાને કવિરાજ, કવિચકવર્તી તથા એક દિવસમાં પ્રબધના રચયિતા તરીકેનો પરિચય કરાવ્યો છે.

(—જૈન સત્યપ્રકાશ; ક્રમાંક : ૧૩૧)

આ રીતે કવિ શ્રીપાલ સિદ્ધરાજ જયસિંહની સલાનો અન્નેડ વિદ્વાન હતો. એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે, સં ૧૨૨૬ માં મહારાજા કુમારપાલે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો તેમાં આ કવિ સાથે હતો. આ ઉપરથી તે દીર્ઘાયુષી હતો એમ જણાય છે. તેનો કવિત્વકાળ સં ૧૧૫૦ થી ૧૨૧૦ સુધીનો મનાય.

(૩) કવિ સિદ્ધપાલ—તે કવિ શ્રીપાલનો પુત્ર હતો. તે પણ મહાકવિ હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર અને વિશ્વાસુ મિત્ર હતો. તે ક્યારેક ક્યારેક રાજાને શાંતરસ તથા વૈરાગ્યરસની વાતો સંભળાવતો હતો એમ ‘કુમારપાલપડિગોહો’માં એવું એક વ્યાખ્યાન મળે છે. ‘સુમતિનાહચરિય’માં ઉલ્લેખ છે કે, રાજા તેને કવિમંડલીનો

મસ્તકમણિ માનતો હતો. રાજ્યે તેની જ લલામણથી મંત્રી આંખડ શ્રીમાલીને સૌરાષ્ટ્રનો દંડનાયક નીમ્યો હતો. તે સં ૧૨૨૬ માં રાજા કુમારપાલે કાઢેલા શત્રુજય સંઘમાં પણ સાથે હતો.

એક વાર રાજા કુમારપાલે સાધર્મિકની ભક્તિમાં દ્રવ્ય આપ્યું. કવિ સિદ્ધપાલ તે પ્રસંગે બોલ્યો—

ક્ષિપ્ત્વા વારિનિધિસ્તલે મણિગણં રત્નોત્કરં રોહણો

રેણવાવૃત્ય સુવર્ણમાત્મનિ દૃઢં વત્સા સુવર્ણાશ્ચલઃ ।

ક્ષમામય્યે ચ ધનં નિધાય ધનદો વિમ્યત્ પરમ્યઃ સ્થિતઃ

કિં સ્યાત્ તૈઃ કૃપણૈઃ સમોડયમસ્થિલાર્થિમ્યઃ સ્વમર્થં દદન્ ॥

—સમુદ્ર મણિઓને પોતાના તળિયે છુપાવે છે. રોહણાચલ રત્નોને ધૂળ સાથે સેળસેળ કરીને રાખે છે, કુબેર ધનને જમીનમાં દાટી રાખે છે. હે રાજા! તું તો દાનવીર છે. તો તને એ કંબુ-સોની ઉપમા કેમ અપાય ?

પૂર્વ વીરજિનેશ્વરે ભગવતિ પ્રહ્યાતિ ધર્મ સ્વયં

પ્રજ્ઞાવત્યમયેડપિ મન્ત્રિણિ ન યાં કર્તુ ક્ષમઃ શ્રેણિકઃ ।

અક્લેશેન કુમારપાલનૃપતિસ્તાં જીવરક્ષાં વ્યધાદ

યસ્યાસાધ્યવચ્ચઃ સુધાંશુપરમઃશ્રીહેમચન્દ્રો ગુરુઃ ॥

—ભગવાન મહાવીર જેવા ગુરુદેવ હતા, અલયકુમાર જેવો મંત્રી હતો છતાં રાજા શ્રેણિક જે જીવરક્ષા ન કરી શક્યો તે જીવરક્ષા આં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ જેવા જેના પરમગુરુ છે એવા કુમારપાલ રાજ્યે આચાર્યશ્રીની વાણી સાંભળીને તે સરળતાથી પસાર કરી.

આ બીજું કાવ્ય-પદ ૫૦ શ્રીધરની ઉક્તિ મનાય છે.

રાજ્યે આ કાવ્યોના બદલામાં લાખ લાખ દ્રમ્મ આપ્યા.

(—પ્રબંધકોશ, પ્રબંધ ૧૦ સો)

તે કવિ સિદ્ધપાલ પોતાના ઘર-ઉપાશ્રયમાં જૈન મુનિવરોને પધરાવતો હતો. આં સોમપ્રભસૂરિએ સં ૧૨૪૧ માં સિદ્ધપાલ કવિ-

ની વ્યવસ્થાવાળા ઉપાગ્રયમાં રહીને જ ‘કુમારપાલપડિઓહો’ની રચના કરી હતી.

આ કવિગજ નિદરાજ, કુમારપાલ, અજયપાલ અને બાલ મૂળરાજની સલાનો માન્ય વિદ્વાન હતો એટલે તેનો મમય મં ૧૧૮૦ થી મં ૧૨૪૫ સુધીનો જણાય છે.

(૪) કવિ વિજયપાલ—તે કવિ બિદ્ધપાલનો પુત્ર હતો. તેણે સમ્પ્રદાય ‘દ્રૌપદીમ્વયવરનાટક’ અક : ૨ રચ્યું છે. રાજા ભીમદેવ (બીજા)ના રાજકાળમાં તેની આજ્ઞાથી વમતોત્તમવમાં ત્રિપુરપદ્મવની સામે ભજવાયું હતું, જે સાંભળીને પાટણની જનતા ખૂબ ખુશ થઈ હતી.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રજાધર્મિતામણિ, ઉપદેશતરંગિણી, કુમાર પાલ પડિઓહો, સુમતિનાહચરિત્ર, પ્રશસ્તિઓ અને અર્ધુદા ચક્ર પ્રાચીન જૈનલેખમંદોહ, લેખાંક ૨૦૭)

મંત્રી આશુક ચોરવાડ—

આખું ઉપર વિમલવમહીની હસ્તિશાલા પામેના મલામડપના એક સ્તંભની પાછળ એક નાનો પથ્થર લેલો છે. તેમાં એક તરફ શોભિત, તેની પત્ની શાંતા અને પુત્ર આશુકની મૂર્તિ કોતરેલી છે બીજી તરફ શોભિતની ઘોડસવાર મૂર્તિ કોતરેલી છે તેની નીચે આ પ્રકારે લેખ કોતરેલો છે—

“પ્રાગ્વાટાન્વયવરામૌત્તિકમણે શ્રીલક્ષ્મણસ્યાત્મજ
શ્રીશ્રીપાલકર્વીન્દ્રવન્ધુરમલ્પ્રજ્ઞાલતામણ્ડપ ।
શ્રીનામેયજિનાદિપ્રપન્નમયુષ ત્યાગાદ્ભુતૈ શોભિત
શ્રીમાન્ શોભિત ણ્ણ પુણ્યવિમવૈ સ્વર્લોકમાસેદિવાન્ ॥
વિસોત્કીર્ણગુણ સમગ્રજગત, શ્રીશોભિત. સ્તમ્ભકો—
ત્કીર્ણ શાન્તિક્રયા સમ યદિ તયા લક્ષ્યેવ દામોદર ।
પુત્રેણાશુકસજ્જકેન ચ ધૃતપ્રવૃત્તિરૂપથિયા
સાર્થં નન્દતુ યાવદસ્તિ વસુધા પાથોષિમુદાદિતા ॥

૨૫૦૮ છે કે, પાટણના ચેડ લક્ષ્મણ ચોરવાડને એ પુત્રો હતા

(૧) કવીન્દ્ર શ્રીપાલ, (૨) શોભિત: શેઠ-શોભિત અહીં-પુણ્ય ખાંધી-ને મરણ પામ્યો. આ સ્તંભ તેની ચાદગીરીમાં ઊભો કરવામાં આવ્યો છે. આ સ્તંભમાં શ્રીમાન્ શોભિત, શ્રીમતી શાંતિ અને તેનો રૂપાળો પુત્ર આશુક છે.

આશુક સિદ્ધરાજનો મહામાત્ય બન્યો. તેની વિનતિથી આં મુનિચંદ્રસૂરિએ સં ૧૧૭૪ માં તેમના શિષ્ય વાદિદેવસૂરિને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. રાજા સિદ્ધરાજે સં ૧૧૮૧ માં દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને વાદમાં જીતવા માટે આં વાદિદેવસૂરિને વિજયપત્ર લખી આપ્યું અને મોટી રકમનું ભેટણું કર્યું પરંતુ જૈનોના સિદ્ધાંત મુજબ તે આચાર્યશ્રીએ ધન લીધું નહીં ત્યારે રાજાએ મંત્રી આશુકને એ રકમથી જિનાલય બંધાવવાની આજ્ઞા કરી હતી. મંત્રીએ એ રકમમાં પોતાના તરફથી બીજી વધુ રકમ ઉમેરી ભં ઋષભદેવનું દેરાસર તૈયાર કરાવ્યું અને રાજાએ સં ૧૧૮૭ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ના દિવસે આં વાદિદેવસૂરિ વગેરે ચાર ગચ્છના આચાર્યો પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

રાજા સિદ્ધરાજે સં ૧૧૮૫ માં પુત્રકામનાથી પગપાળા સોમનાથની યાત્રા કરી ત્યારે તેણે ગિરનારમાં દંડનાયક સજ્જને તૈયાર કરાવેલા ભં નેમિનાથના પૃથ્વીજયપ્રાસાદનો ખર્ચ રાજ્યના ખજાનામાંથી આપ્યો. પૂજા માટે ૧૨ ગામોનું શાસન આપ્યું અને શત્રુજય તીર્થમાં પ્રભુની યાત્રા કરી પૂજા માટે ૧૨ ગામો આપ્યાં હતાં. આ કામ મહામાત્ય આશુકની સલાહથી કર્યાં હતાં.

વનરાજ આવડાને પણ આશુક નામે મોઢ મંત્રી હતો.

(પ્રકં ૨૧, પૃ ૪૯૮)

(—પ્રભાવકચરિત્ર પ્રકં. ૨૧, ૨૨; ધર્માભ્યુદય-સંઘર્ષતિચરિત્ર, વસંતવિલાસ, અર્બુદ પ્રાચીન લેખસંદોહ, લેખાંક : ૨૦૭)

સં ૧૧૭૯ માં પાટણમાં રાજા જયસિંહદેવના રાજ્યમાં મહામાત્ય આશુકના સમયે પ્રાંતીજના પ્રદ્યુમ્ન જૈન તથા ગોહીઓએ અન્નિકા મરુદેવીગણિની તથા ચેદિલકા વાલમતી ગણિનીને ભણવા

માટે ચક્રદેવ પાસે તાડપત્ર ઉપર ‘ઉત્તરજ્ઞયણ’ લખાવ્યું, તે પ્રતિ પાટણમાં છે. (—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૨૫)

સન્મર્યાદો ગમીરો ધનરસનિચિતઃ સાધુપાઠીનદેતુ-

નિત્યં લદમ્યા નિવાસઃ કુલધરનિલયઃ સદ્રમુત્થાનમુચૈઃ ।

કુલ્યાધારો ગરીયાન્ પ્રચુરતરલસત્કોટિપાત્રોપગમી

વંશઃ પ્રાત્વાટપુંસાં ક્ષિતિતત્ત્વવિદિતઃ વર્તતે સાધુકલ્પઃ ॥

સં૦ ૧૧૯૧ ના ભાદરવા સુદ ૮ ને ભોમવારે ધવલક્રમાં ખેડાના પં૦ વામુકે ગણિની દેવશ્રી માટે ‘પુષ્પવતી-કથા’ લખી.

(—જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર૦ ૩૮)

મંત્રી આલિંગદેવ—

મહામાત્ય આલિંગ પણ ઇતિહાસના પાને ચમકે છે. સં૦ ૧૧૫૨ માં રાજા સિદ્ધરાજે સિદ્ધપુર વસાવી ત્યાં સં૦ ૧૧૮૪ માં સિદ્ધ-વિહાર તથા કુદ્રમાલ બંધાવ્યાં. મંત્રી આલિંગે તે જ સમયે સિદ્ધપુરમાં ચતુર્મુખવિહાર કરાવ્યો, આ ચતુર્મુખવિહારના ધોરણે શા૦ ધત્તાશાહ પોરવાડે સં૦ ૧૪૯૬ ના ફા૦ ૧૦ ૫ ના રોજ રાણક-પુરમાં ભ૦ ઋષભદેવસ્વામીનો ત્રૈલોક્યદીપક આસાદ નામનો ચતુર્મુખ-જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

મંત્રી આલિંગદેવે ખંભાતમાં ઉપાશ્રય બનાવ્યો હતો. તેમાં આ૦ સોમતિલકસૂરિ સં૦ ૧૩૭૩ માં સ્વર્ગે ગયા.

સિદ્ધરાજે સં૦ ૧૧૯૨-૯૩ માં માળવા પર ચડાઈ કરી ત્યારે પાટણની રક્ષાનો ભાર મંત્રી આલિંગને સોંપ્યો હતો.

રાજા કુમારપાલે બેક વાર પૂછ્યું કે, ‘મંત્રીવર ! એ બતાવો કે, હું સિદ્ધરાજથી બિતરતો છું કે તેમના સરખો છું કે તેમનાથી ચડિયાતો છું ? હું વચન આપું છું કે, આના ઉત્તરમાં તમે જે કહેશો તે સાંભળીને હું જરાયે ગુસ્સો નહીં કરું. માટે જે વાસ્તવિક હોય તે જ બતાવજો.’

મંત્રી આશુકે જવાબ આપ્યો, ‘રાજન્ ! રાજા સિદ્ધરાજમાં ૯૬

શુભો હતા અને ૨ દોષો હતા; જ્યારે તમારામાં ૨ શુભો છે અને ૯૬ દોષો છે.’ રાજા કુમારપાલે આ ઉત્તર સાંભળીને પોતાને અધમ પુરુષ માની પોતાની આંખ ફેડી નાખવા માટે છરી હાથમાં લીધી, એ જ વળતે મંત્રીએ તરત જ તેમને રોકીને જણાવ્યું, મારો જવાબ પૂરો સાંભળ્યા પહેલાં તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા છો, સાંભળો—સિદ્ધરાજમાં અસુલટતા અને પરસ્ત્રીલપટતા એ જે મોટા દોષો હતા, જે તેમના ૯૬ શુભોને ઢાંકી દેતા હતા, જ્યારે તમારામાં શૂરવીરતા અને પરસ્ત્રીસહોદરતા એ જે મુખ્ય શુભો તમારા લોભ વગેરે ૯૬ દોષોને ઢાંકી દે છે.’

આ જવાબ સાંભળીને રાજા શાંત થયો—સ્વસ્થ બન્યો.

મંત્રી આલિંગ સત્યવાદી, મુત્સદ્દી અને અનુભવી જૈન હતો.

અભિનવ સિદ્ધરાજના સમયમાં પણ મંત્રી આલિંગ હતો, જેનું એક રાજવિજ્ઞપ્તિપત્ર પણ મળે છે.

(—લેખપદ્ધતિ, ગાં. ગ્રાં. સીં. નં. ૧૯,
પ્રબંધચિંતામણિ, ઉપદેશસાર, ઉપ. ૪૮)

*

વાઘૂયનનો મંત્રીવંશ—

૧. શેઠ વાઘૂ—તે ગદલકકુલનો હતો. ગદલકકુલ નાગેન્દ્રગચ્છનું ઉપાસક હતું. વાઘૂએ સંગમજેટક (સંજેડા)માં લાં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર કરાવ્યું અને તેની પૂજા માટે ૧૦૦ હજાર જમીન ભેંટ આપી, જેમાં આર વાડીઓ હતી.

સં. ૧૨૨૬ના બીજા શ્રાવણ સુદિ-૩ ને સોમવારે પાલાઉદ્ર ગામમાં માંડલના જલ્દયોદ્ધારગચ્છના મોઠ પાલહણે જલ્દયોદ્ધારગચ્છના આં. શુભસદ્રસૂરિ માટે નંદીસૂત્રની ‘દુર્ગપદ્ધ્યાખ્યા’ લખી તેમજ સં. ૧૨૨૭ માં દંડાજય-પથકના પાલાઉદ્ર ગામમાં તાડપત્ર ઉપર આં. શીલાંકસૂરિનું ‘મહાપુરિસચરિય’ લખાવ્યું. એ સમયે વાઘૂયાન શૂર્જદેવર કુમારપાલનો મહામાત્ય હતો. (—જૈન-પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્ર. ૯૦)

૨. કુપદી—તેણે વટસરમાં લાં આદિનાથનું ચૈત્ય બંધાવ્યું.

૩. આઞ્ઞદેવ—તેની પત્નીનું નામ રેણુકા હતું.

૪. દેવચંદ્ર—તેની પત્નીનું નામ પદ્મિની હતું. તેને (૧) આંખડ, (૨) જહ્નવણ, (૩) આહ્વાદન અને (૪) પ્રહ્વાદન એમ ચાર પુત્રો હતા. આ ચારે ભાઈઓ સજ્જનના જુદા જુદા ખાતાના મંત્રીઓ હતા.

૫. આહ્વાદન—મંત્રી આંખડ સં ૧૨૯૬ માં રાજ ભીમ-દેવનો મહામાત્ય હતો અને આહ્વાદન દંડનાયક હતો. આંખડ સં ૧૨૯૬ માં મરણ પામ્યો એટલે મંત્રી આહ્વાદન મહામાત્ય બન્યો. મંત્રી આહ્વાદન થરાદમા રહેતો હતો. તેણે સાધારમાં વીર-ચૈત્યમા ભં ઋપભદ્રેવની તથા થરાદના આદિનાથ ચૈત્યમાં ભં પાર્શ્વ-નાથ, ભં ચંદ્રપ્રભ, ભં સીમધરસ્વામી, ભં યુગમંધરસ્વામી, દેવી સરસ્વતી અને અંબાદેવીની મર્તિઓ પધરાવી. વટેસર તથા સંજે ડામાં જિનમંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, નવી પ્રતિમાઓ ભરાવી, ફરી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આં વર્ધમાનસૂરિના ઉપદેશથી ભં વામુપૂજ્યના દેરાસરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. નાગેંદ્રગચ્છના ઉપાશ્રયનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. વિવિધ મંથો લખાવ્યા. આં વર્ધમાનસૂરિ પાસે સં ૧૨૯૬ માં વિનંતિ કરીને ‘વામુપૂજ્યચરિત્ર’, સર્ગ : ૪ ની રચના કરાવી અને પોતે પણ પાર્શ્વનાથસ્તવન, શ્લોક : ૧૦ રચ્યું. જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે, ‘આહ્વાદનમન્ત્રિપરમપ્રમોદં ।’

(—જૈનસ્તોત્રસંદ્ધા, ભા. ૨, સ્તોત્ર : ૫૨)

(—વામુપૂજ્યચરિત્રપ્રશસ્તિ, મહાપુરિસચરિત્રપુષ્પિકા, મંત્રાધિ રાજચિંતામણિ સ્તોત્ર, નં ૦ : ૫૨, પ્રકં ૩૫, પૃં ૫)

મંત્રી નાહડ—

વનવાસીગચ્છના (૧૭) આં વૃદ્ધદેવસૂરિ, વડગચ્છના (૩૭) આં દેવસૂરિ કે (૪૧) આં વાદિદેવસૂરિના ઉપદેશથી કોરટાનો મંત્રી નાહડ વગેરે જૈન બન્યા હતા એમ મનાય છે.

(—પ્રકં ૧૭, પૃં ૩૪૭, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૭૩)

આં વાદિદેવસૂરિએ કોરટામાં મંત્રી નાહડ, મંત્રી સાલિગ વગેરે

૫૦૦ કુટુંબોને જૈન બનાવ્યાં. આચાર્યશ્રીએ ચડિકાદેવીને પ્રતિ-
જ્ઞાપ આપી નાહડને હવ-દિસામાંથી મુક્ત કરાવ્યો. મંત્રી નાહડે
નાહડવસહી બંધાવી અને તેમાં સં ૧૨૫૨ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(—ઉપદેશનરંગિણી, ઉપદેશસાર)

મંત્રી આલિંગને પ્રતિજ્ઞા હતી કે જિનપૂજન કર્યા સિવાય અનાજ
ખાવું નહીં.

સેનાપતિ યશોવીર, રાજા કટુકરાજ—

તે નાહડના રાજા અધ્વરાજ (સં ૧૧૬૭ થી ૧૨૦૦) ચૌહાણનો
સેનાપતિ હતો. સાંરકગચ્છનો જૈન હતો. તેને બાહડ નામે પુત્ર
હતો અને થલક નામે પૌત્ર હતો. થલકે રાજા અધ્વરાજનો કૃપા-
પાત્ર અને યુવરાજ કટુકનો મિત્ર હતો. મંત્રી યશોવીરે સં ૧૧૭૨
ના માહ વદિ ૧૪ના દિને સેવારીના ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં
એક ગોળ બનાવી, તેમાં ભં શાંતિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. યુવરાજ
કટુકરાજે સં ૧૧૭૨ ના શિવરાત્રિના દિવસે થલકની પ્રેરણાથી
તેની પૂજન માટે દર સાલ ૮ દ્રમ્મનો ખર્ચ ખાંધી આપ્યો. તે કટુક-
રાજ (સં ૧૨૦૮માં) નાહડનો રાજા થયો.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા ૨, લેખાંક : ૩૨૩, ૩૨૪,
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૩, પ્રકં ૩૪, પૃ ૫૯૩, સેવાડી
પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૬૯)

શેઠ નેમિનાગનો વંશ—

અસ્તીહ સદ્વનનિવાસધિખ્યમુરુપચ્ચાવૃત્તભૂમિપીઠઃ ।

શ્રીમાનનેકાક્ષિગણાશ્રયશ્ચ સન્મોહવંશઃ ઝરદીશતુલ્યઃ ॥૨॥

(—જૈન પુ ૩૦ પ્રં સં ૩૦-૬૬)

૧. નેમિનાગ—તેનું બીજું નામ નેમિકુમાર પણ મળે છે.
તે આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિનો મામો હતો. મોઢ જૈન હતો; તેને અભય
અને વાહડ નામે બે પુત્રો હતા. વાહડ કવિ અને વિદ્વાન હતો.
તેણે ‘નેમિનિર્વાણકાવ્ય’ અને ‘કાવ્યાનુશાસન’ રચ્યાં છે. અને પોતાના

કાવ્યાનુશાસનમાં 'વાગ્બટાલંકાર' નો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૨. અભયકુમાર—તેને પદ્મા નામે પત્ની હતી અને હરિચંદ નામે પુત્ર હતો. રાજા કુમારપાલે દાનશાલાનું ખાતું તેની દેખરેખ નીચે રાખ્યું હતું. આં સોમપ્રભસૂરિએ સં ૧૨૪૧ માં 'કુમાર-પાલપડિઓહો' રચીને સર્વ પ્રથમ અભયકુમાર વગેરે પરિવારને સભળાવ્યો હતો. તેમજ અભયકુમારે પણ તે અઘની ઘણી પ્રતિઓ લખાવી હતી. સભવ છે કે, શેઠ અભયકુમાર તે જ શેઠ અભયક સં ૧૨૪૮ માં આશાપદ્મીમાં દંડનાયક હતો ત્યારે તેની સમુખ વાદિ દેવસૂરિગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ અને ખરતરગચ્છના આં જિન પતિસૂરિ વચ્ચે ઉદયનવિહારની વંદનિકા બાળત શામાર્થ થયો હતો.

(—જૈનમત્યપ્રકાશ, પ્રકં ૨૫૫, પૃં ૫૮૫)

૩. હરિચંદ.

કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિ, જાલિહરગચ્છના આં ચંદ્રસિંહસૂરિ અને રાજગચ્છના આં બાલચંદ્રસૂરિ વગેરે જૈનાચાર્યો ભોઠ સાતિનાં રત્નો હતા.

(ભોઠ માટે જુઓ, પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૨૪)

શેઠ સોમેશ્વર—

૧ કપૂરપટ્ટાધીશનો પુત્ર, મૃત્યુ સં ૧૨૧૭ પહેલાં

(પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૬૨)

૨. મત્રા વસ્તુપાલનો દાદો. તેની વિનિયમી આં પૂર્ણભદ્રે સં ૧૨૫૪ માં 'પચતત્ર' નો પાઠોદ્ધાર કર્યો. (પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૫૫)

શ્રીમાનુ વાહકદેવો?

૧. મંત્રી ઉદયનનો પુત્ર, જે નૂજરાતનો મહામાત્ય હતો.

સં ૧૨૧૩.

(પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૫૪)

૨. કપૂરપટ્ટાધીશના પુત્ર શેઠ સોમેશ્વરનો પુત્ર, જેણે રાજા મિહ.

૧ અ પહેલાં સિદ્ધયુત્તરનું કવિ વાગ્બટ થયો હતો તેણે 'અટ્ટાપ હલ્લમંદિતા' નો ૭૩૮૧ રચી છે મત્રનાચરણ—

રાગાદિદોષાન્ ઇતનાનુવક્તાન્, અરોપઘાયમ્મતામરોપાન્ ।

શ્રોતુમ્પમોદારતિદાન્ જઘાન્, ચોડ્પૂર્વેષામ્ નમોઽસ્તુ તર્મ્મ ॥

રાજના રાજ્યમાં 'વાગ્ભટાલંકાર' (પરિં ૫, શ્લોાં ૨૬૦) રચ્યો. પાદરામાં ઉંદરવસહિકા નામે જિનાલય બંધાવ્યું અને તેમાં વાદિદેવ-સૂરિસંતાનીય આં જિનભદ્રસૂરિના હાથે ભં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૯૨)

૩. શેઠ નેમિનાગ મોઢનો બીજો પુત્ર. તેણે 'નેમિનિર્વાણમહાકાવ્ય' રચ્યું હતું. (પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૭૭)

૪. મંત્રી મકલપ્યને મહાદેવી નામે પત્ની હતી. તેમને રાહડ અને નેમિકુમાર નામે બે પુત્રો હતા. રાહડકુમારે રાહડપુર વસાવ્યું અને ભં ઋષભદેવનો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

શેઠ નેમિકુમાર, જે રાહડકુમારનો નાનો લક્ષમણુ જેવો ભાઈ હતો, તે મેવાડના કરહેડા તીર્થના ભગવાન નેમિનાથનો ભક્ત હતો. તેણે મેવાડમાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી મોટો યાત્રા-ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો તથા રાહડપુરમાં ભં નેમિનાથનું મોટું જિનાલય બનાવ્યું. જાત-મહેનતથી ધન મેળવી નલોટકમાં ભં ઋષભદેવના જિનપ્રાસાદમાં દક્ષિણ દિશા તરફ ૨૨ દેરીઓ બનાવી. તે નેમિકુમારને વાગ્ભટ નામે પુત્ર થયો. તે મોટો વિદ્વાન હતો. વિવિધ શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા હતો. સર્વકલામાં નિપુણ હતો. મહાકવિ હતો. તેણે સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિવાળું કાવ્યાનુશાસન, ઋષભદેવચરિત્રમહાકાવ્ય, નેમિનિર્વાણકાવ્ય (સર્ગ : ૧૫, શ્લોાં ૯૮૮) જિનચતુર્વિંશતિ, છંદ, અલંકાર, નાટક, મહાપ્રબંધો વગેરે અંથો રચ્યા છે.

તે શ્વેતાંબર, દ્વિગંબર અને અજૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસી હતો. તેના અંથોમાં આ ત્રણે સાહિત્યની છાપ છે. તેના સાહિત્યમાં કવિ ધન-પાલનાં ઘણાં સૂકતો મળે છે. સંભવ છે કે, આ વિદ્વાન દ્વિગંબર જૈન હોય અથવા તેનો દ્વિગંબર ધર્મથી વિશેષ પરિચય હોય. તેની સાહિત્ય-પ્રસાદી 'કાવ્યાનુશાસન'માં આ પ્રકારે જોવા મળે છે—

સર્વાર્ધમાગર્ધી સર્વભાષાસુ પરિણામિનીમ્ ।

સર્વપાં સર્વતોવાચં સાર્વજ્ઞીં પ્રણિદ્યમ્હે ॥ (—કાવ્યાનુશાસન—મંગલ)

સદયતિસેવિતપાદં વરગણધરમૂર્જિતપ્રવરવૃત્તમ્ ।

શ્રીવર્ધમાનમાદૌ જયદેવં ભક્તિતો વન્દે ॥

(—કાવ્યાનુશાસન, ટીકા—છંદોનૈપુણ્ય)

અને શેઠાણી લાહિણીનો પૌત્ર વાહડ નામે થયો.

૧૦. વાહડ—મંત્રી આબૂ સોનગરા શ્રીમાળીના વશંજ સંઁ
અંઝણનો પુત્ર, તેના વંશમાં કવિવર મંડન અને કવિ ધનદ થયા,
જે આં જિનભદ્રના શ્રાવકો હતા. (પ્રકં ૪૫)

શેઠ છિદક (છાડા) વંશાવલી—

તે પાટણનો વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિનો જૈન હતો. મોટો વેપારી
હતો. ૯૯ લાખ સોનૈયાનો માલિક હતો. તેણે મંત્રી વાહડના દેરા-
સરના એક ગોળમાં ૩૦ સં આં હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી
લં અનિતનાથની ચમત્કારી પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી. રાજા કુમાર-
પાલને આ પ્રતિમાની માનતા રાખવાથી અજમેરમાં વિજય મળ્યો
હતો. શેઠ છાડા સં ૧૨૧૬-૧૭ ના તિહુઅણપાલવિહારના પ્રતિષ્ઠા-
મહોત્સવમાં સામેલ હતો. તેના વંશની વંશાવલી આ પ્રકારે મળે છે—

શેઠ છાડાને હાંસીદેવી નામે પુત્રી હતી.

(૧) શેઠ છાડા, (૨) કાળો, પત્ની કુદ્દ, (૩) સાદો, પત્ની લલતૂ,
(૪) દેવો.

(૧) શેઠ છાડા, (૨) કાળો, (૩) રાજડ, પત્ની ગોમતી, (૪)
ખીમસિહ, પત્ની ધનાઈ, (૫) દેતો, પત્ની કનકાઈ, (૬) સોનપાલ,
અમીપાલ, પૂરી, બસુ, બાસુ. પૂરીએ દીક્ષા લીધી, તેનું નામ સાધ્વીશ્રી
સાધુલઘ્નિ પાડવામાં આવ્યું હતું.

(૫) ખીમસિહ, ખીજે પુત્ર નોતો, પત્ની લાલી.

(૬) પૂનપાલ. પૂનાનો નાનો ભાઈ ઈશ્વર, પત્ની જીવિણી, એન
મદ્દહાઈ (૬) હેમરાજ; ધરણ.

(૪) ખીમસિહ, નાનો ભાઈ સહસા, પત્ની વારુ. (૫) સમધર
પત્ની વાધૂ.

શેઠ છાડાના વંશમાં સોળમી સદીમાં સં ૦ ખીમો, સં ૦ સહસા
એમ બે ભાઈઓ થયા, તેઓ તપાગચ્છના આં લક્ષ્મીસાગરસૂરિ
(સં ૦ ૧૫૦૮, સં ૦ ૧૫૧૭) અને આં સોમજયસૂરિના શ્રાવકો હતા.
તેઓએ આં જયચંદ્રસૂરિ પાસે પોતાની પૌત્રી પુરી, જે દીક્ષિત

થઈ હતી તે સાધ્વી સાધુલગ્નિધને ગણિનીપદ અપાવ્યું હતું અને સંઘપૂજા કરી હતી.

સં. ૧૫૨૭ના પોષ વદિ ૫ના રોજ પાવાગઢ ઉપર મોટા જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૫૩૩માં શત્રુજય તથા ગિરનાર તીર્થના છ'રી પાળતા યાત્રામયો કાઢ્યા, તથા દાનશાળાઓ સ્થાપન કરી અને માધમિકની ભક્તિ કરી દીનોદ્ધાર કર્યો. સમ્યગ્દર્શન મોદક બનાવી તેમાં રૂપાનાણું ગોઠવી લહાણી કરી. ગચ્છની પરિધાપનિકા, પ્રતિષ્ઠા, ગુરુપદસ્થાપના, પ્રવેશોત્સવ, તીર્થોદ્ધાર, અને ઘણાં પદોપકારનાં કાર્યો કર્યા. આ. ૬૬મીસાગરસૂરિ અને આ. ૬૦મી જયના ઉપદેશથી સં. ૧૫૩૮માં સર્વ જૈન સિદ્ધાંતો લખાવ્યા, જેનું આ. ૬૦મીજયે મરોધન કર્યું અને અપ્રમત્ત પં. ૦ જય-મંદિરગણિએ તેની વ્યવસ્થા કરી. (—જૈનમત્યપ્રકાશ, કં. ૧૩૦, ૧૩૧)

(—પ્રભાવકચરિત્ર—હેમચંદ્રસૂરિચરિત્ર, ઉપદેશસાર સદીક, પ. ૦ લા. ૭૦ ગાંધીકૃત 'તેજપાલનો વિજય'નું પ્રાસ્તાવિક)

૫

શેઠ ધવલ, શેઠ વૈરસિંહ—

તે ધોળકાનો વતની શ્રીમાલી જૈન હતો. તેણે ધોળકામાં ૭૦ મુનિમુદ્રતસ્વામીનું દેરાસર બાંધાવ્યું. તેની વિનતિથી મલધારગચ્છના આ. ૭૦ ચંદ્રસૂરિએ 'મુણિમુવ્વયચરિય' રચ્યું. સંલવ છે કે, તેની પત્ની રુકિમણીએ સં. ૧૨૫૫માં મુનિ મુખતિસિંહને 'તિલકમંજરી' વહોરાવી હોય.

તેમને વૈરસિંહ નામે પુત્ર હતો, જે મંત્રી વાહકનો મિત્ર હતો. તેણે ખલાતમાં ૭૦ પાર્શ્વનાથનું ચૈત્ય બાંધાવ્યું અને સંલવ છે કે, આ. ૭૦ હેમચંદ્રસૂરિની આજ્ઞા મેળવી તેણે આશાવલ કે ધોળકાના ઉદયનવિહાર ઉપર ૩૧ સ્વર્ણકળશો ચડાવ્યા હોય.

(—મુણિમુવ્વયચરિય, ધોળકાના ઉદયનવિહારની પ્રશસ્તિ, ૨૬૦-૬૨, જૈનમત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૨૨૨, પ્રક. ૪૧, પૃ. ૬૫૪)

(૫) ભીમાશાહ—

(૧) વણુથડીનો નગરશેઠ ભીમ આથરિયો—તેણે સૌરાષ્ટ્રના દંડનાયક સ્વજનની પ્રેરણાથી ગિરનારતીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ૭૨ લાખ દ્રવ્યની ટીપ કરી રાખી હતી, પણ રાજા મિહિરાજે તેનો ખર્ચ આપ્યો એટલે શ્રીસંઘે એ રકમમાંથી વણુથડીમાં દેરાસર બંધાવ્યાં. શેઠ ભીમે સં. ૧૧૮૫માં ગિરનારમાં ભં. નેમિનાથને હાર ચડાવ્યો, અને ગિરનાર પર ભીમકુંડ બંધાવ્યો.

(૨) ભીમાશાહ ખંભાતનો વેપારી હતો. તેણે ખંભાતમાં જગા ન મળવાથી શહેરની બહાર હાથીદાંતની પોપાળ બંધાવી, વસ્તી વધવાથી તે પોપાળ આજે નગરની અંદર ગણાય છે.

(—ઉપદેશતરંગિણી)

(૩) ભીમાશાહ—તે ખંભાતનો વતની હતો. તેણે સં. ૧૩૨૭માં આઠ દેવેન્દ્રસૂરિનું સ્વર્ગગમન થયું જાણી શોકથી ૧૨ વર્ષ સુધી અનાજનો ત્યાગ કર્યો. તેણે આખા ભારતમાં ૭૦૦ સ્થાનોમાં ચતુર્થ-વ્રતધારી પુરુષો અને સ્ત્રીઓને એક રેશમી સાડી તથા પાંચ હીરા-ગલ સાડી એમ છ વસ્ત્રની લહાણી કરી હતી. માંડવગઢના મંત્રી પેથડશાહે તથા તેની પત્ની પદ્મિનીએ પોતાને આ લહાણી મળતાં બત્રીશ વર્ષની ઉંમરે સજ્જેડે પ્રદાયર્થવ્રત સ્વીકાર્યું હતું.

(તપાગચ્છપદ્માવલી, પ્રક. ૪૫)

(૪) કુંભલમેરુ દુર્ગના શેઠ ભીમાશાહ—તે કુંભલમેરુદુર્ગનો રહીશ હતો. જ્ઞાતિએ પોરવાલ જૈન હતો. તેણે આબૂતીર્થમાં પિત્તલ-હર નામનો મોટો જૈન પ્રાસાદ બનાવ્યો. (પ્રક. ૩૭, પૃ. ૨૮૮)

(૫) ભીમ કુંડલિયો—

મહામાત્ય વાહડે સં. ૧૨૧૩માં શત્રુજય તીર્થમાં મૂળ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેનો પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવ ચાલુ હતો તે સમયે ટીમાણાનો ગ્રીથરેહાલ ભીમ નામે જૈન આવ્યો. તે કુંડલાના ધીનો વેપારી હતો. તેણે પોતાના ગામથી ૬ દ્રમ્મનું ઘી લાવી તેની સંઘમાં ફેરી કરી એક રૂપિયો ને સાત દ્રમ્મની કમાણી કરી. તેમાંથી તેણે એક રૂપિયાના ફૂલ ખરીદી પ્રભુની પૂજા કરી. આવો જીર્ણોદ્ધાર

કગવના મંત્રી વાહક કેવો છે એ જાણવા-જોવાની ઇચ્છા કરીને મંત્રીના તબૂ પાસે આ યો પણુ તેમા જતા તેને સકોચ થતો હતો. મંત્રીએ તેનો ભાવ પાછીને તેને જોવાની પોતાની પાસે અર્ધ આસન ઉપર બેસાડી બધો વૃત્તાત જાણી લીધો. મંત્રીએ તેને જણાવ્યું કે, 'તુ મારો માધર્મિક ભાઈ છે તેથી મારા યોગ્ય કંઈ કામ હોય તો જણાવજે'

એ જ મમયે તીર્થોદ્ધારના વહીવટદારો તીર્થોદ્ધારની રકમ પૂરી કરવા માટે ટીપ કઠી રહ્યા હતા. ભીમે પોતાના બચેલા જે સાત દ્રમ્મ હતા તે સઘળી મૂડી ટીપમા આપી દીધી. મંત્રીએ તેની આવી નિરપૃહતા જોઈ, ત્યાગભાવનાથી પ્રસન્ન થઈ તેનું નામ ટીપની વહીમા મોખરે લખા યુ અને બોમ્બ શેડિયાઓને જણાવ્યું કે, 'ત્યાગ તે આનું નામ આને કાલે ખાવાને માટે સાધન નથી છતાં ધર્મકાર્યમા આવો ત્યાગ કરે છે'

મંત્રીએ ૫૦૦ દ્રમ્મ અને ૩ રેશમી વસ્તો મંગાવીને તેને લેખકાર્યા ભીમે હસીને જવાબ આપ્યો, 'મંત્રીવર! આ નાશવત ધનના લોભમા હું માનુ પુણ્ય વેચી ન શકું તમે પૂર્વભવમા પુણ્ય વ્યર્થ છે તે આજે આ ગ્રંથિતિમા છો ને મારા જેવાને આ રીતે બદલો આપવો એ તો ધર્મમા છેતગમણી કર્યા જેવું કહેવાય' મંત્રીએ તેનો આગો વિવેક જોઈસાલળી તેને ખૂબ ધન્યવાદ આપ્યો. છેવટે તેને પાનનું થીંડું આપી તેનું અતિ સન્માન કર્યું.

તે માગે ઘેર આવ્યો ત્યારે તેની કર્કશા પત્ની આજે જાણે ડાહી ડમરી બની ગયેની જોવાઈ કેમકે તેને ગમાણુમાથી ગાય બાધવાનો ખીચો ઠીક કરવા જતા ચાર હજાર સોનામહોરો મળી આવી હતી અને તે વાતની હર્ષભેર ખબર આપવા તે ઉત્સાહિત થયેની હતી, શેઠ ભીમાને નિર્ણય થયો કે આ પ્રભુપૂજનનું જ ફળ છે.

તેમણે ખીજે દિવસે સઘમા આવીને મંત્રી વાહકને આ રકમ આપી અને જણાવ્યું કે, 'આ રકમનો તીર્થમા વ્યય કરો' મંત્રીએ આ રકમ લેવાનો સાક્ષી ઇન્દાર કર્યો. ભીમે વિનીતભાવે કહ્યું

‘મંત્રીજી ! મારી પાસે એક બળદ છે તે’ બસ છે. આ ધન રાખીને તો ફેકટનો કલેશ જ વહોરવાનો છે.’ આમ કહ્યાં છતાં મંત્રીએ તે રકમ સ્વીકારી નહીં. આ રકમકમાં તેનો દિવસ પૂરો થયો.

રાત્રે કપર્દી યજ્ઞ આવીને ભીમને સમજાવ્યો કે, ‘હું તારી પુષ્પપૂજાથી પ્રસન્ન થયો છું તેથી મેં તને આ ધન આપ્યું છે. એ ધનનો તારે માટે અને દાન દેવામાં ઉપયોગ કર, હવે એ ધન તારે ત્યાં ખૂટવાનું નથી.’

ભીમે ત્રીજે દિવસે સવારે ભંડારમાં જઈને સ્વાર્ણ, રત્ન તથા પુષ્પો વડે લાખેણી પૂજા કરી, અને કપર્દી યજ્ઞની પાશુ પૂજા કરી. પોતાને ઘેર જ્યારે આવ્યો ત્યારે તેનો ભંડાર છલોછલ ભરેલો હતો. આવી ત્યાગભાવનાથી તે સુખી થયો. ભીમે શત્રુજય ઉપર ‘ભીમ-કુંડ’ બંધાવ્યો.

(—પ્રભાવક ચરિત્ર, છેલ્લો, પ્રબંધ)

જગડશાહ સોરઠિયો—

મહુવામાં હંસાશાહ સોરઠિયો નામે પોરવાડ જૈન હતો. તે વહાણવટાનો વેપારી હતો. તેને ધારુ નામે પત્ની અને જગડ નામે પુત્ર હતો. તેની પાસે સવા-સવા કરોડની કિંમતનાં પાંચ માણેક હતાં, અને બીજાં પાંચ ઘણું ધન હતું. તેણે મરણ સમયે પોતાના પુત્રને જણાવ્યું કે, ‘આ પાંચ માણેક છે તે પૈકી એક શત્રુજયના મૂળનાયક ભંડારમાં જઈને, બીજાં માણેક ગિરનારના મૂળનાયક ભંડારમાં નેમિનાથને અને ત્રીજાં માણેક પ્રભાસ પાટણના મૂળનાયક ભંડારમાં ચંદ્રપ્રભુને ચડાવજે અને બે માણેક તારા માટે રાખજે.’

હંસાશાહે આવી વ્યવસ્થા બતાવી ભંડારમાં જઈને શરણ સ્વીકારી, અનંશન કરીને, સૌ જીવોને ખમાવી સ્વર્ગસ્થ થયો. જગડ શાહે પિતાની મરણોત્તર ક્રિયા પતાવી.

જગડશાહ તરત જ તેની માતા ધારુને લઈને શત્રુજય આવ્યો. એ સમયે રાજા કુમારપાલનો છ’રી પાળતો યાત્રાસંઘ ત્યાં આવ્યો હતો. તીર્થમાલની બોલી બોલાતી હતી ત્યારે આ જગડશાહ સવા કરોડનો ચડાવો બોલ્યો. રાજા અને અમાત્યતો આ જગડશાહનો

વેશ ભેઈને આવી મોટી રકમ વસૂલ થયે કે કેમ તેની શંકામાં પડી ગયા. પણ થોડે તરત જ પોતાની પાસેનું સવા કરોડનું માણુક બતાવ્યું ત્યારે સૌએ હર્ષનાદથી તેને આદેશ આપ્યો. જગડશાહે પોતાની માતાને તીર્થમાલા પહેરાવી અને મંત્રી વાહડે ભગવાન માટે એક રત્નજડિત કઠો બનાવી તેમાં તે માણુકને ગોડવ્યું.

જગડશાહે બીજા બે માણુક ગિરનાર અને પ્રભાસપાટણમાં જઈને આપ્યાં. (—પ્રબંધકોશ, હેમચંદ્રસૂરિપ્રબંધ)

આજે પણ શત્રુજય ઉપર શાહગીરીની ધ્વજ ચડાવવાનો હક સ્ત્રોરકિયા જૈનોનો મનાય છે.

ભદ્રાવતીનો પ્રસિદ્ધ દાનવીર જગદુશાહ શ્રીમાત્રી આ જગડ શાહથી જુદો અને પછી સં. ૧૩૧૫માં થયો હતો.

(—જૂઓ પ્રકં ૩૮ પૃ. ૩૭૭)

સત્તરમી સદીમાં શેઠ વર્ધમાન શાહ લાલનનો પુત્ર જગદુશાહ થયો હતો તે પણ મોટો દાની હતો. તે ત્રીજો જગદુશાહ હતો. (પ્રકં ૪૧)

✽

શેઠ કુબેરદત્ત—

પાટણમાં કુબેરદત્ત નામે એક દરિયાઈ વેપારી હતો. તેની પાસે તેના પરિમહની નોંધ મુજબ—૧,૦૦૦ હાથી, ૫૦,૦૦૦ ઘોડા, ૮૦,૦૦૦ ગોકુલ, ૧૦૦૦ રત્ન—હીરા વગેરે અવેરાત, ૫૦૦ હજ, ૫૦૦ ગાડી, ૫૦૦ વહાણ, ૫ ઘર, ૫ હાટ, ૨૦૦૦ ધાન્યના ડોડારો, ૬ કરોડ સોનોમહોરો, ૬ કરોડ ચાંદી વગેરે દ્રવ્ય હતું.

તેના ઘરમાં રત્નજડિત જિનચૈત્ય ધરદેશસર હતું, તેમાં ભોધ તળિયે રત્નો જડેલા હતાં. જિનપ્રતિમા પણ ચંદ્રકાંત મણિની હતી.

શેઠ કુબેરદત્તને માતા હતી, પત્ની હતી પણ કંઈ સંતાન નહોતું. એક રાતે તે અચાનક મરણ પામ્યો. એ ગમયે અપુત્રિયાનું ધન રાખને મળે એવો કાયદો હતો. તેથી રાજા કુમારપાલ બીજા વેપારીઓના કહેવાથી તેનું ધન લેવા માટે તેના ઘરે આવ્યો. રાજા શેકના પરિમહની નોંધ વાંચી ખૂબ ખુશ થયો.

પરંતુ શેઠની માતા અને પત્ની એક તો શેઠના મરણથી ક્રુદ્ધાંત કરતાં જ હતાં તેમાં તેઓનું ગધું ધન પણ રાત લેવા આવ્યો છે એ જાણીને અત્યંત રુદ્ધ કરવા લાગી. રાત આવી કરુણ સ્થિતિ જોઈને ગળગળો થઈ ગયો. તેણે ત્યાં જ મહત્તમ વિચાર કરીને કહ્યું : ‘આવું ધન લેવું એ તો સીજતિનું લયંકર અપમાન છે. મારે આ ધન ન જોઈએ.’

ગમ્મ, તે જ દિવસથી તેણે રુદ્ધતીધનનો જે પટ્ટો હતો તે પાણીમાં નાખ્યો અને એ ધન મરનારની પત્ની પાસે રહે એવો કાયદો જાહેર કર્યો.

સ્ત્રીના સમાન હકનો ભારતવર્ષનો આ પહેલો કાયદો હતો, જે આજ સુધી ચાલુ છે.

પ્રજાએ રાજા કુમારપાલનું આવું પ્રજાવાત્સલ્ય જોઈને તેને ‘રાજપિતામહ’ કહીને ગિરદાવ્યો.

(—મોહરાજપરાજય નાટક અંક : ૩, સ્લોઁ ૩૯—૪૨; કુમાર-પાલચરિત્ર, ઉપદેશસાર—સ્ટીક ઉપ૦૭, પ્રકં ૩૫, પૃ૦૧૧૯)

મંત્રી પૃથ્વીપાલ—

મંત્રી પૃથ્વીપાલ તે નિત્યવંશના મંત્રી આનંદનો પુત્ર હતો, પોરવાડ હતો. રાજા સિદ્ધરાજ તથા કુમારપાલનો મંત્રી હતો. (સં ૧૨૦૪). (પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૮૭, પ્રકં ૩૭, પૃ ૨૮૨)

શેઠ યશોધન—

તે પોરવાડ હતો. તેના કલ્યાણ માટે તેના પુત્રો આંખો વગેરેએ સં ૧૨૧૨માં વિમલવસહીના ગોખમાં લં ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

મહત્તમ દુર્લભરાજ, (૨) જગદેવ—

આ પોરવાડજાતીય પિતા-પુત્રે સં ૧૨૧૬ની આસપાસ ‘સામુ-

દ્રિષ્ટિવદ્ અને 'અવખર્ચિતામણિ' (શ્લોક ૩૧) નામે ઓળખાય છે
(પ્રકર ૩૮, પૃષ્ઠ ૩૮૬)

(૧) મત્રી જગદેવ—

મત્રા મત્રાન અને મત્રી આણાની પત્રી મત્રી જગદેવ શ્રીમાત્રી
મં ૧૦૦/ લગભગ કર્ણવતીનો સૂચો હતો પત્રીધી તે સૌરા
ધૂનો દડનાયક બન્યો તે બાલે રાજા કુમારપાવનુ જ બીજુ તેજ
હોય તેવો પ્રતિભાશાળી હતો તેને અમલદેવ નામે પુત્ર હતો
અને વસતપાલ નામે પૌત્ર હતો વસતપાવ પુત્ર ગુમાર જેવો
દેખાવડો હતો તેણે દાદા જગદેવની આજ્ઞાથી મં ૧૨૫૬ ચૈત્ર સુદિ
૧૩ ને શુક્રવારે ગિરનાર તીર્થ ઉપર નરીશ્વરનો પટ્ટ કરાવ્યો અને તેની
(રાજગરુડના) આં નદ્રસૂગ્ધિ ગિધ્ય આં જિનેશ્વરના શિષ્ય આં
દેવેન્દ્ર પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી

(—ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભાગ ૩, પૃષ્ઠ ૧૮૦
રાજવિજ્ઞાપિકા, લેખપદ્ધતિ પ્રકર ૩૫, પૃષ્ઠ ૨૭)

મત્રી યશોધેવજી બાલકવિ જગદેવ—

તે વારાહીનો શ્રીમાત્રી જેન હતો રાજા સિદ્ધરાજના મમયે તે
ખજાનાનો મત્રી હતો રાજા કુમારપાવના મમયે મહામાત્ય પદ
ઉપર હતો

આં વાદિદેવસૂગ્ધિ આં જિનભદ્રે મં ૧૨૧૮મા પાટણમા
તેના મહામાત્યપણામા 'ક પશુપિ'ની તાડપ્રતિ લખાવી સં ૧૨૨૦ના
પોષ સુદિ ૧૫ ને શુક્રવારે ઉદયપુર (ગ્વાનિયર)ના શિવાલેખમા પણ તેને
મહામાત્ય ખતાવ્યો છે

બાળકવિ જગદેવ—તેને જગદેવ નામે પુત્ર હતો, તે કવિ
હતો ૪૦ સં આં હેમચંદ્રમૂરિએ તેની કવિતાથી પ્રસન્ન થઈ તેને
'બાળકવિ'નું બિરુદ આપ્યું હતું તે ધર્મધોષગચ્છની અમણોપાસક
સમિતિનો વડો હતો આં સુનિરત્નમૂરિનો ભક્ત હતો તેણે
ઉજ્જૈનમા રાજા નરવર્મની સલામા શિવવાનીને કરાવ્યો હતો આં

મુનિરત્નના ઉપદેશથી પાટણના રાજજ્યોતિષી કુદ્રદેવનો પુત્ર મંત્રી નિત્ય, તથા મંત્રી ચૂદન લટ જૈન બન્યા હતા. તે બન્ને જગદેવનાં મિત્રો હતા. એ ત્રણે જૈનધર્મની ઉત્તતિમાં ઘણો રસ લેતા હતા. કવિ જગદેવની વિનતિથી આં મુનિરત્ને સં ૦ ૧૨૫૨માં પાટણમાં ‘અમમ-ચરિત્ર’ રચ્યું હતું. બાલકવિ જગદેવ તથા કવિ કુમાર વગેરે વિદ્વાનોએ તેનું સંશોધન કર્યું હતું.

કવિ કુમાર, પૂર્ણપાલ, યશપાલ, મણુ, મહાનંદ વગેરે કવિ જગદેવના સમકાલીન વિદ્વાનો હતા. (પ્રકૃ ૦ ૩૫, પૃ ૦ ૪૭)

શ્રીહાહીદેવી—

તે પાટણના શેઠ સત્યકિની પુત્રી હતી. તે બચપણથી કં ૦ સં ૦ આં હેમચંદ્રસૂરિને વંદન કર્યાં સિવાય ભોજન લેતી નહોતી. પિતાએ તેનો વિવાહ ખંભાતમાં કર્યો. ત્યાં પણ તે ભં મુનિ-સુવ્રતસ્વામીની તથા આચાર્યશ્રીની ચરણપાદુકાની પૂજા કરીને જ જમતી હતી. તેણે આ નિયમનું જીવનપર્યંત પાલન કર્યું હતું.

(—આં ગુણાકરની ભક્તામરસ્તોત્ર વિવૃત્તિ,
કાવ્ય : ૧૪, સં ૦ ૧૪૨૬)

*

ચાંપલદે—

પાટણના શેઠ આલંક વસાની એ પુત્રી હતી. બાલવિધવા થવાથી તે તેના પિતાને ત્યાં જ રહેતી હતી. તે ઘરરખુ, ચતુર, વિવેકી, ધર્માત્મા અને સામાના મનની પારખું તેમજ વિદુષી હતી. (જૂઓ, પ્રકૃ ૦ ૪૧, પૃ ૦ ૬૯૩)

શેઠ હેમચંદ—

તેણે સીસોદિયા રાણા જૈત્રસિંહ (સં ૦ ૧૨૭૦ થી ૧૩૦૯) ના રાજ્યમાં મહામાત્ય જગતસિંહના સમયે આહડમાં સમસ્ત જૈન સિદ્ધાંતો લખાવ્યા.

કવિ યશશ્ચંદ્ર—

શાકભરીમાં ધર્કટવંશીય શ્રીમાલી ધનદેવ નામે હતો. તે ચૌહાણ રાજાનો મહામાત્ય હતો. તેને ‘યશશ્ચંદ્ર’ નામે પુત્ર અને યશશ્ચંદ્ર

નામે પૌત્ર હતો. તે રાજાનો આશ્રિત કવિ હતો. તેઓ ધર્મધોષ ગચ્છના શ્રાવકો હતા.

કવિ યશસ્વદ્રે જે મહાકાવ્યો તથા ચાર નાટકોની રચના કરી હતી. નાટકોમાં 'સુદ્રિતકુસુમદ્યંદ્રનાટક' અને 'રાજમતીપ્રબોધ' એ એ નાટકો જાણીતા છે

પાટણની રાજસભામાં સં ૧૧૮૧મા આં વાદિદેવસૂરિએ દિગં ઘરાચાર્ય કુસુમદ્યંદ્ર સાથે શાસ્ત્રાર્ય કરી વિજય મેળવ્યો એ ઘટનાને મૂલ્યતું ઐતિહાસિક નાટક 'સુદ્રિતકુસુમદ્યંદ્ર' (સર્ગ : ૫) નામે રચ્યું છે. તેની રચના પ્રૌઢ પાડિત્યનુ દર્શન કરાવે છે

હાંસીદેવી—

તે પાટણના શેઠ છાડા વીરા પોરવાણની વિધવા પુત્રી હતી. તે એકવાં રાજા સિદ્ધરાજના રાજવિહારમાં જિનદર્શન કરતી હતી ત્યારે સામાન્ય લાગતો પાસિલ નામનો જૈન તે દેરામરનુ ખૂબ બારી કાઢી નિરીક્ષણ કરતો હતો અને મંદિરની લંબાઈ-પહોળાઈ વગેરેનું માપ પણ લેતો હતો, એ જોઈ હાંસીએ મરકરીમા પૂછ્યું કે, 'લાઈ! શું ડોઈ દેરામર બધાવવું છે તે માપ લઈ રહ્યા છો?' પાસિલે હાજરજવાળી ઉત્તર આપ્યો કે, 'જેન! તારા મોમાં સાકર તું એ મંદિરના પ્રતિષ્ઠાઉત્સવમા જરૂર આવજે. જરૂર આવીશને।' હાંસીએ 'હા' પાડી, પાસિલે આરાસણામાં લં નેમિનાથનું દેરા સર ૪૫ હજાર ખરચીને બધાવ્યું અને હાસીએ તેમાં ૬ લાખ ખરચીને મંડપ બધાવ્યો આં વાદિદેવસૂરિએ સં ૧૧૯૩ના વૈ ૦ સુદિ ૧૦ ના રોજ તેની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરી, તેમાં હાંસીદેવી આવી અને પાસિલનો મહેયજા પૂરી થઈ (પ્રકં ૪૧, પૃ ૫૭૨, ૬૮૧) નીતલ રાણી—

તે પાટડીના રાણા સુરાકે જાલાના લઘુબધુ શાન્તિદેવના પુત્ર વિજયપાલ જાલાની પત્ની હતી. તે જૈનધર્મ પાળતી હતી. તેણે પૂનમિયાગચ્છના આં અભયધોષના શિષ્ય પં ૦ વિદ્યાકુમારના ઉપદેશથી પાટડીમાં લં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર બધાવ્યું, પોપાળ બનાવી

અને જૈન ગ્રંથોની પ્રતિજ્ઞા લખાવી. (પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૦૦)

(-પાટણના જ્ઞાનસંહારની 'યોગશાસ્ત્ર'ની પુષ્પિકા)

શેઠ કપદિં (૧) —

તે પાટણનો વેપારી હતો. તેણે લં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. તેમાં સુવર્ણ અને પિત્તલમિશ્રિત અને લાખ-લાખ દ્રવ્યની કીમતના નીલમણિની ચક્રવાળી લં મહાવીરની પ્રતિમા ભરાવી. તેની ઉપકેશગચ્છના આં સિદ્ધસૂરિના હાથે સં ૧૦૭૨ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(-ઉપકેશગચ્છની પટ્ટાવલી, પ્રં ૧, પૃં ૨૭)

શેઠ કપદિં શાહ (૨) —

શેઠ રાંકા શાહના પુત્રનું નામ કપદિં હતું. તેને ત્યાં ૫૦૦ ઘોડીઓ હતી. તે પ્રત્યેકે લગભગ એક જ સમયે વઢેરાઓને જન્મ આપ્યો. તેથી તેનું નામ 'કુડી વ્યવહારી' પડ્યું. રાજા સિદ્ધરાજે આ કપદિંને દંડનાયક નીમ્યો હતો અને ઈનામમાં તેને બાર ગામ આપ્યાં હતાં. તેણે સં ૧૧૮૫ માં પાટણમાં દેરાસર બંધાવ્યું અને આં જયસિંહ પાસે તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ વંશના સોમા શાહની પુત્રી સોમાદેવીએ આં આચાર્ય રક્ષિતસૂરિ (સં ૧૧૫૯) પાસે દીક્ષા લઈ મહત્તરાપદ મેળવ્યું હતું.

આ વંશના શેઠ નાના વૌસલે પોતાના ૨૧ મિત્રો સાથે આં ધર્મઘોષસૂરિ (સં ૧૨૬૮) પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

(-અંચલગચ્છીય મોટી ગુજરાતી પટ્ટાવલી, પૃં ૧૦૮, પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૧૫)

મંત્રી કપદિં (૩) —

મંત્રી કપદિં મૂળે નિર્ધન હતો. તેણે ગુરુ આરાધી 'લક્ષ્મીમર-સ્તોત્ર'નો પાઠ શરૂ કર્યો. અગિયારમા શ્લોકનો જાપ ચાલુ રાખ્યો. આથી તે ધીરે ધીરે આગળ વધ્યો. તેને કામદુધા ગાય મળી હતી અને મંત્રીપદ પણ મળ્યું. તે કં સં આં શ્રીહિમચંદ્રસૂરિનો ભક્ત હતો.

તે નાનપણથી કાવ્યકલાનો શોખીન હતો. રચના કરતો હતો. તેનાં પ્રાસંગિક સૂક્તો અને સમસ્યાપૂર્તિઓ પ્રબંધોમાં મળે છે.

તેણે ‘ હ રડ્ડ ’ના હકારની વિશેષતા તથા ઉર્વશી, વિન્ધલ અને વિમ્બરાજના નિરુદ્ધા અર્થો ઝોડવી સૌને આશ્ચર્યચકિત કર્યા હતા. તે આં હેમચંદ્રમૂર્તિની વિદ્વત્સભાનો પ્રધાન વિદ્વાન હતો અને રાજા મિહરાજના મમયે ભંડારી તરીકે નિયુક્ત થયો હતો.

રાજા કુમારપાલ અલભ્ય અને રાજનીતિથી પણ અનભિત હતા. તેથી કપદિનાં પ્રેરણાથી તેણે કામદકીય નીતિશાસ્ત્રનો તેની પાસે અભ્યાસ કર્યો. વળી, એક જ વર્ષમાં કક્ષાથી શરૂ કરી ત્રણ વૃત્તિ અને ત્રણ કાવ્યોનું જ્ઞાન સ્વપાદન કર્યું. એટલે કુમારપાલ તેને બહુ માનતો હતો. તે રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર બન્યો અને છેવટે તેની વિચારમંથિતિનો મળ્ય પણ બન્યો. રાજવીએ માધર્મિક જૈનોને મદદ કરવાનું જે ખાતું ખોડ્યું હતું તેની વ્યવસ્થાનું કામ શેઠ અલય, શેઠ આભડ અને મંત્રી કપદિને સોંપ્યું હતું.

મંત્રી વાહડે શત્રુજય તીર્થમાં દેશસર બંધાવ્યું અને તે પવનના જોસથી ધસી પડ્યું ત્યારે પોતે જાતે જઈને ખીજી વાર તે દેશસર તૈયાર કરાવ્યું. એ સમય દરમિયાન મહાં કપદિ પાટણમાં શ્રીકરણમુદ્રાનો અધિકારી બન્યો હતો. (—પ્રબંધચિંતામણિ)

રાજા કુમારપાલની એવી ઈચ્છા હતી કે, પોતાના મરણ બાદ ચૂજરાતનો રાજા પ્રતાપમદ્દ થાય મંત્રી કપદિ પણ એ જ વિચારનો હતો. આથી અજયપાલ તેને મારી નાખવાને ઈચ્છતો હતો.

સોલસી અજયપાલ સં. ૧૨૨૬ માં ચૂજરાતનો રાજા બન્યો. તેણે મંત્રી કપદિને મહામાત્યનું પદ આપવા ઘોષાવ્યો. કપદિને રાજા પાસે જતા અપશકુનો પણ થયા છતાં પદવીના સ્થાનમાં તેણે, તે ગણકાર્યા નહીં. રાજાએ તેને જે દિવસે, મહામાત્ય બનાવ્યો તે જ દિવસની રાતે તેને પકડાવી, બીજાઓ પાસે નિરસ્કાર કરાવી, કકળતી તેલની કડાઈમાં નખાવ્યો. એટલે તે સં. ૧૨૨૬-૩૦ માં મરણ પામ્યો.

મરતાં મરતાં તે હસતે મુખે બોલ્યો : ‘ અમે ચાલકોને કરોડાનું દાન આપ્યું, વાદમાં વિરોધીઓને પણ, હરાવ્યા, રાજાઓને સોગડાંની જેમ ઉઠાડ્યા ને બેમાડ્યા; એટલે અમે કરવાયોગ્ય બધું કરી

લીધું છે. હવે વિધાતાને અમારી જરૂરત હોય તો અમે ત્યાં પણ જવાને તૈયાર છીએ.’

તે વિદ્વાન, શીઘ્રકવિ, રાજનીતિજ્ઞ, ઉદાર અને ગુરુભક્ત હતો.

(—પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રબંધચિંતામણિ, પ્રબંધકોશ-
૧૦ મો પ્રબંધ, ભક્તામરસ્તોત્ર-વિવૃત્તિ)

કપર્દિશાહ (૪)—

તે રાજા કુમારપાલના મહામાત્ય વાઘૂચનનો પુત્ર હતો. તેણે વટ-સરમાં ભં આદિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. (પ્રકં ૪૧, પૃં ૬૭૫)
શેઠ આલડ વસાહ (સં ૧૧૭૦ થી ૧૨૫૭)—

પાટણના કોટિકેવજ શેઠ નાગ શ્રીમાલીની પત્ની સુંદરીને આલડ નામે પુત્ર હતો. તે દશ વર્ષનો થયો તે દરમિયાન તેનાં માળાપ મરણ પામ્યાં અને ધન પણ નાશ પામ્યું. તે એક કંસારાને ત્યાં ઘૂંઘરા ઘસતો હતો અને રોજ વિશેષક કમાતો હતો. તે જવ ખાતો હતો. બીજી રીતે તે બુદ્ધિશાળી અને ચતુર હતો. તેણે રત્ન-પરીક્ષાનો અભ્યાસ કર્યો અને ઝવેરીઓને ત્યાં અનુભવ મેળવીને રત્નોનો પારખુ બની ગયો.

તેણે એક વાર ૬૦ સં આં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ પાસે જઈને ૭૦૦ સોનામહોરના પરિમણુ પરિમાણનું વ્રત દેવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીએ તેના હાથની રેખાઓ જોઈ તેને ખૂબ સમ-જાવીને આખરે ત્રણ લાખ સોનામહોરના પરિમાણનો નિયમ કરાવ્યો.

તે માળાપની હયાતીમાં જ નાની ઉંમરે લાછલદેને પરણ્યો હતો. તેને ચૌદ વર્ષની ઉંમરે પુત્ર થયો. સ્ત્રી નાની ઉંમરની હોવાથી પુત્રને દૂધ ઓછું મળતું તેથી તેણે બકરી ખરીદી લાવવાનો વિચાર કર્યો. તે ગામ બહાર ભરવાડ પાસે બકરીઓના ટોળા આગળ ગયો. તેમાં એક બકરીના ગળે લીલો પથ્થર બાંધ્યો હતો. મણિના પારખુ આલડે તે પથ્થર જોઈને બકરી ખરીદી લીધી. એ પથ્થર નીલ-મણિ હતો. તેના પાસા પડાવી રાજા સિદ્ધરાજને તે મણિ વેચી

દીધો. રાજ્યએ તે મળિ પોતાના મુકુટમાં જડવા માટે લાખ સોનૈયા આપીને ખરીદી લીધો.

આલડે આ દ્રવ્યથી વેપાર ખેડવા માંડ્યો. તેણે એક દિવસે વહાણમાં આવેલી મજૂરની ગુણો ખરીદી લીધી. તેમાં કેટલીક ગુણોમાં વહાણવટીઓએ ચાચિયાની બીકથી સોનાની લગડીઓ સંતાડી રાખી હતી તે શેઠ આલડને તેના નગ્નીને પ્રાપ્ત થઈ. આ રીતે આલડ થોડા સમયમાં જ કરોડપતિ બની ગયો. તેને તો માત્ર વળ લાખનો નિયમ હતો, એટલે તેણે ખુસ્સે હાથે ધન વાપરવા માંડ્યું.

તેણે ૨૪ વર્તમાન ચોવીશીનાં દેશસરખંધાવ્યાં. ઘણા દેશસરના જીર્ણોદ્ધારો કરાવ્યા. ૮૪ પોષાળો ખંધાવી, સાત ક્ષેત્રોમાં ૬૦ લાખ સોનામહોરો વાપરો. દેવલક્ષિત, ગુરુલક્ષિત અને સાધર્મિકલક્ષિતના લાભો લીધા. સં. ૧૨૨૮માં પાટણમાં તેના ઉપાશ્રયમાં રાજગચ્છના આ. ચંદ્રસૂરિએ ‘નિર્યાવલિયાસુત’ની ટીકા રચી.

તે પૂર્ણતઃસલગચ્છનો શ્રાવક હતો. ૪૦ મં. આ. શ્રી હેમચંદ્ર-સૂરિનો ભક્ત હતો. રાજા કુમારપાલનો પ્રીતિપાત્ર હતો. રાજ્યએ નિરાધાર શ્રાવકોને મહાય કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી એ મુજબ તેને એ ખાતાનો જિપરી બનાવ્યો હતો અને આજ્ઞા કરી કે, ‘તારે નિરાધાર કુટુંબીઠ ૧૦૦ નોનામહોર આપવી. આ રીતે સાક્ષભરમાં જે રકમ અપાય તે રાજ્યના ખજાનામાંથી લઈ લેવી. આલડે પહેલી સાલ જૈનોને કરોડ સોનૈયાની મદદ કરી અને રાજ્યને જળાબધુ’ કે, ‘વેપારી પણ રાજ્યનો જ ખજાનો છે માટે આ દાનનો લાભ મને લેવા દો.’ રાજ્યએ જવાબ આપ્યો કે, ‘શું તારે મને લોભી બનવાની આદત પાડવી છે?’ રાજ્યએ તરત જ ખજાનામાંથી કરોડ સોનૈયા મંગાવીને શેઠ આલડને અર્પણ કર્યા.

એક રાતે આ. હેમચંદ્રસૂરિ પાસે રાજા કુમારપાલ, શેઠ આલડ, મંત્રી કપર્દી વગેરે બેઠા હતા. ભવિષ્યમાં ગુજરાતનો રાજા કોણ એ વિશે ચર્ચા ચાલી. આચાર્યશ્રી તો સ્પષ્ટ રીતે માનતા હતા કે, અજયપાલ મળ તરીકે લાપક નથી. તે ધર્મસ્થાનોનો નાશ કરશે

અને આવા વિશાળ રાજ્યને સાચવી નહીં શકે. રાજા બનાવવાને લાયક તો રાજપૌત્ર પ્રતાપમદલ જ છે. રાજા કુમારપાલ પણ પ્રતાપમદલને જ રાજા બનાવવાને ઇચ્છતો હતો. પરંતુ શેઠ આલડે જણાવ્યું કે, ‘બધીય વાત સાચી છે પણ જેવો તેવોય પોતાનો જ સારો એટલે અજયપાલને જ રાજા બનાવવો જોઈએ.’

સં ૧૨૨૬ માં આચાર્યશ્રી સ્વર્ગે ગયા. રાજા કુમારપાલ પણ મરણ પામ્યો અને અજયપાલ ગુજરાતનો રાજા બન્યો. તે કુનૃપતિ હતો. તેણે ગાદીએ આવતાં જ કુમારપાલે બનાવેલાં પાટણનાં તથા આસપાસનાં જૈન દેરાસરો તોડી નાંખાવ્યાં. આં રામચંદ્ર, મંત્રી કપદિ, મંત્રી વાહુડ વગેરેને મારી નાંખાવ્યા.

શેઠ આલડે આવું ધાર્યું નહોતું પણ તે રાજાની આવી ઉઘાટા જોઈને મૌનપણે બેસી રહ્યો.

હવે અજયપાલે દૂરના તારંગા તીર્થ વગેરે સ્થળનાં જૈન દેરાસરો તોડવાનો વિચાર કર્યો. શેઠ આલડે રાજાના કોપમાંથી આવા મંદિરો બચાવવા યુક્તિથી કામ લીધું. રાજાના પ્રીતિપાત્ર સીલણુ ભાંડને ખૂબ દ્રવ્ય આપીને બાકીનાં દેરાસરો બચી જાય એ માટે તૈયાર કર્યો.

સીલણુ એક યુક્તિ રચી. તેણે એક સાંઠીનો પ્રાસાદ બંધાવ્યો. તેને ઘોળાવ્યો, ચીતરાવ્યો. પછી રાજા અજયપાલને પોતાના ઘેર પંધરાવી તેમના હાથમાં તેના પાંચ પુત્રો તથા આ પ્રાસાદ લખાવ્યા અને બે હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે, ‘મહારાજ ! મારે પુત્રો છે. તેમના માટે બધી વ્યવસ્થા છે. હું હવે વૃદ્ધ થયો છું, આથી હું તીર્થયાત્રાએ જવાની ઇચ્છા રાખું છું, તો મને આજ્ઞા આપો કે હું મારા જીવનનું કલ્યાણ કરું.’

તે રાજાની આજ્ઞા લઈ સૌની પાસેથી વિદાય માગીને એક દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો. સીલણુ થોડું આગળ ગયો કે તરત જ તેના પાંચે પુત્રોએ ડાંગ મારીને આ પ્રાસાદને તોડી નાખી જમીનદોસ્ત બનાવ્યો. સીલણુ આ ઘડાઘડના અવાજો સાંભળી પાછો આવ્યો અને પુત્રોને ઉદ્દેશીને તિરસ્કારથી બોલવા લાગ્યો : ‘રે અભાગિયાઓ !

આ કુનૃપ છે છતાં મારો છે, કેમકે તેણે પોતાના પિતાના મરણ પછી તેનાં ધર્મસ્થાનો પાટી નાખ્યાં જ્યારે તમે કુપુત્રો તો તેનાથીયે વધુ અધમ છો, કારણ કે તમે તો હું સો ડગ ભડું એટલીયે રાહ જોઈ નહીં.'

રાજા આ માલગીને શરમાઈ ગયો. તેણે દેરાસરો તોડવાનું કામ સર્વથા બંધ રાખ્યું. એટલે બાકીનાં દેરાસરો બચી ગયાં. જૈનોએ આ સમયે જૈન ધર્મોને બચાવવા જેસલમેર જેવા સુરક્ષિત પ્રદેશમાં મોકલી આપ્યા. (પ્રક ૩૫, પૃ. ૧૩૫)

રાજા અજયપાલ તેના નીચ સ્વભાવના કારણે ત્રીજે વર્ષે પોતાના અંગરક્ષક વેજલના હાથે માર્યો ગયો અને તેની પછી બાલ મૂલરાજ અને લોળો ભીમદેવ (સં. ૧૨૩૫ થી ૧૨૬૮) ગુજરાતનો રાજા બન્યો.

એક વાર શેઠ એક નાલાયક મહેતાને કાઢી મૂક્યો, તેણે રાજા ભીમદેવના કાન ભંભેર્યા. રાજાએ શેઠને ભૂલમાં ફસાવી પૈસા કઢાવવાની યુક્તિ શોધી કાઢી. તેણે એક દાસી સાથે શેઠને ઘરે માંસનો ધાળ મોકલ્યો. શેઠ જિનપૂજમાં બેઠા હતા. આથી તેની પુત્રી આંપલદેએ દામીનો સત્કાર કર્યો અને દામીએ આંપલદેને ધાળ અર્પણ કરીને કહ્યું : 'ઉત્સવ ચાલે છે તેથી રાજાએ તમારા ગૌરવ માટે આ પ્રસાદ મોકલાવ્યો છે.' શેઠપુત્રીએ ધાળને માનપૂર્વક લીધો અને ઉપરનો રૂમાલ ઉઘાડીને જ્યારે તેણે જોયું કે તરત તે સમંજ ગઈ કે નાલાયક મહેતાની આ કરતૂત લાગે છે. તેણે આગમચેતી વાપરીને પ્રસાદને બીજાં ધાળમાં લઈ લીધો અને ધાળને માતીએ વધાવી પાછો આપ્યો. રાજા માટે સવા લાખનો હાર મોકલ્યો, અને દાસીને કંઠો પહેરાવી ખુશ કરી પાછી રવાના કરી. દાસી તો ખુશી થઈ ચાલી ગઈ.

આંપલદેએ લોજન કર્યા બાદ પોતાનાં પિતાજીને આ વૃત્તાંત જણાવ્યો અને સાથેસાથ જણાવ્યું કે, 'પિતાજી ! તમારા મહેતાની ભંભેરણીથી રાજા તમને લૂંટવા ઇચ્છે છે.' હવે તે આંપલું બંધું

ધન લઈ લેશે તો પહેલેથી આપણે ઉપાય કરવો જોઈએ. તમે એક કામ કરો કે, રાજાને આપણી દોલતની નોંધ બતાવીને કહો કે, 'હે નાથ ! તમારી મરજી હોય તો આ દોલત લઈ લો.' શેઠે એ પ્રમાણે કર્યું. રાજા તો આ નોંધ જોઈને સાશ્વર્ય લજ્જિત બની ગયો. બીજી રીતે તેને આવા મનપારખુ માનવી માટે આનંદ પણ થયો.

રાજાએ તેના ભંડારીને કહ્યું : 'રે મૂર્ખ ! વિધાતા જેને ધન આપે છે તેને તેના રક્ષણની બુદ્ધિ પણ આપે છે. તો તારે શેઠની ઈર્ષ્યા કરવી ન જોઈએ. ઠીક, જે થયું તે થયું, પણ હવે શેઠના પગમાં પડીને માફી માગી લે.'

મહેતાએ શેઠની માફી માગી અને રાજાએ તેમની એક કોડી પણ લીધી નહીં.

શેઠનાં અનેક સુકૃતો ચાલુ હતાં. તેમના તરફથી દાનશાળા ચાલુ હતી. તે ગુરુઓને એક ઘડા જેટલા ઘીનું રોજ દાન કરતો હતો. સાધર્મિક વાતસલ્ય, સંઘપૂજા, જીર્ણોદ્ધાર, અંથભંડાર, અને પ્રતિભાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવતો હતો.

શેઠે સં. ૧૨૫૭માં પાટણની પ્રત્યેક પોપાળમાં રહેલા આચાર્યોની લક્ષિત ઘણું ધન ખર્ચીને કરી હતી.

આ રીતે તે શેઠ નીરાળી, સુખી અને લાંબુ આયુષ્ય લોગવી સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો. તેણે કુલ ૧૦,૮૦,૦૦,૦૦૦ દ્રવ્યનું દાન કર્યું હતું.

શેઠને આસપાસ વગેરે પાંચ પુત્રો હતા. શેઠે તેઓના માટે ઘરના ચાર ખૂણામાં ચાર ચરુ દાટ્યા હતા પણ તે બધા નિર્ભાગી હતા તેથી તે ચરુઓ તેઓને મળ્યા નહીં.

શેઠના બે પુત્રોનો પરિવાર તો રાજા અજયપાલના દયાવથી અજૈન બની ગયો.

ચાંપલદે પણ ધર્મારાધન કરી સ્વર્ગે ગઈ. (જૂઓ પૃ. ૬૮૯)
શેઠ આલડે પાંચ સોલંકી રાજાઓનો રાજકાળ જોયો હતો એટલે

નક્કી છે કે, સં ૧૧૭૦ થી સં ૧૨૫૮ સુધી તે વિદ્યમાન હતો.
 (—પ્રળ ધર્મિતામણિ, પ્રળ ધકોશ પ્રં ૨૩મો, પુરાતન
 પ્રળ ધસત્રહ, ઉપદેશતરંગિણી, શતપદીપદ ૧૦૫ સુ)

૪૧ કવિ યશઃપાલ—તે મોઢવશના મત્રી ધનદેવ અને
 રુકિમણીનો પુત્ર હતો જે મોટો વ્યાપારી હતો, વિદ્વાન હતો.
 રાજનીતિનો જાણકાર હતો અને અજયપાલના સમયમાં જેન મત્રી
 હતો તેણે “મોહપરાજય નાટક” યનાવી રાજ અજયપાલના રાજ
 કાળમાં (સં ૧૨૨૬ થી ૧૨૩૨) યશદમાં કુમારવિહારના લં
 મહાવીરવામીના ઉત્તમ પ્રમગે લજ્જુ હતું તેમાં ગુર્જદેશ્વર
 કુમારપાલે ૬૦ સં આં હેમચંદ્રસૂરિના હાજીમાં સં ૧૨૧૬ ના
 માગશર સુદ ૨ ના દિવસે કૃપાસુદરીનું પાણિગ્રહણ કર્યું તેનું
 આધ્યાત્મિક વર્ણન છે (મોહપરાજય નાટક)

લાલનવશ—

પીલુઆ (પીતુડી)ના ઠાં રાવજીને ચાર પુત્રો હતા તે પૈકી
 ચોથા પુત્ર લાવનને ડોઢનો રોગ થયો તે આં જયસિંહસૂરિના
 પ્રલાવથી શમી ગયો આથી શેઠ રાવજી અને લાવનને તે આચાર્યશ્રી
 પાને મં ૧૨૦૮માં જૈનધર્મનો સ્વાકાર કર્યો લાવનનો પરિવાર
 ઓસવાનમાં લગી ગયો, તેનાથી લાવનવશ ચા થો, જેનાં વશાવની
 નીચે મુજબ છે—

(૧) લાલન—તેને બે પુત્રો હતા (૨) માણેક, (૩) મેઘો,
 (૪) હુલો, (૫) મહદેવ, (૬) ટેકાજી, (૭) લૂણેજી, (૮) સેવાજી—
 એક શિવાવેળમાં અહીંથી ૧૨મા પર્વત સુધીના નામોમાં ફેરફાર મળે છે

(૯) સિંહ, (૧૦) હરપાલ, (૧૧) દેવનંદ, (૧૨) પર્વત, (૧૩)
 વરુણરાજ—પત્ની વાછવદેવી (૧૪) અમરગિહ—પત્નીનું નામ
 વૈજયંતી, જેનું બીજું નામ વિગદેવી હતું તે આરીખાણામાં રહેતો
 હતો તેને (૧) વર્ધમાન, (૨) આપશી અને (૩) પદમશી એમ
 ત્રણ પુત્રો થયા.

(૧૫) શેઠ વર્ધમાન તથા પદમશી—વર્ધમાન સૌથી મોટો હતો. તેને વજાદે પત્નીથી વીર અને વીજપાલ તથા નવરંગદે પત્નીથી જગદ અને ભારમલ પુત્રો હતા. બીજા ભાઈ ચાંપશીને અમરચંદ નામે પુત્ર તથા સમહ, બીજહ નામે પૌત્રો અને લાહલદે નામે પૌત્રી હતી.

ત્રીજા ભાઈ પદમશીને કનકાદે પત્ની હતી, જેનું મૂળ નામ મુનુપુદે હતું. તેને શ્રીપાલ, કુંડપાલ અને રણમલ એમ ત્રણ પુત્રો થયા. શ્રીપાલને નારાયણ પુત્ર અને કૃષ્ણદાસ નામે પૌત્ર હતો. કુંડપાલને સ્થાવર અને વામહ નામે પુત્રો હતા.

શેઠ વર્ધમાન અને પદમશી સાથે રહેતા હતા. તેઓને આદી-ખાણામાંથી સિદ્ધરત્ન મળી આવ્યો. એટલે તેઓ ભદ્રેશ્વર જઈને રહ્યા. તેઓને સમુદ્રના વેપારી ગુડ્ડીનચંગની સાથે કંતાનની આડતનો વેપાર કરવાથી ધન વધવા માંડ્યું. તેઓએ સં ૧૬૫૦માં આ ૦ કલ્યાણસાગરનો અધ્યક્ષતામાં શત્રુજયનો છ'રી પાળતો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેઓનો વચેટભાઈ ચાંપશી તથા વેવાઈ રાજસી નાગડા પણ સંઘમાં સાથે હતા. ભાદરણ નદીના કાંઠે સંઘવીનો હાથી ગાંડે થઈ ગયો પરંતુ આચાર્યશ્રીની અગમચેતીથી જાંને ભાઈઓ હાથી ઉપર તે દિવસે ઘેરા નહોતા.

આ સંઘમાં ૨૦૦ સાધુઓ, ૩૦૦ સાધ્વીઓ, અને ૧૫૦૦૦ યાત્રિકો હતા. સંઘ માગશર વહિમાં પાલીતાણા પહોંચ્યો. એ જ માગશર વહિમાં શેઠ વર્ધમાન, શેઠ પદમશી અને શેઠ રાજસી નાગડાએ શત્રુજય પર દેરાસરો જાંધાવવા માટે પાયા નાખ્યા. આ સંઘમાં જત્રીશ લાખ દોરી વપરાઈ હતી. આ ભાઈઓ તથા રાજસી જામનગરના જામ જસવંતના આગ્રહથી કાયમને માટે જામનગર આવીને વસ્યા. તેઓએ શત્રુજય તીર્થ ઉપર આ ૦ કલ્યાણસાગરની અધ્યક્ષતામાં સં ૧૬૭૫ના વૈશાખ સુદિ ૩ના રોહિણી દિને ભ ૦ શાંતિનાથ વગેરે ૨૦૪ જિનપ્રતિમાની તથા સં ૧૬૭૬ના ફાગણ સુદિ ૨ ને શુક્રવારે રેવતી નક્ષત્ર દિને ભ ૦ શ્રેયાંસનાથ વગેરે ૧૦૦

નિનપ્રતિજ્ઞાની અજનશવાકા કરાવી

વળી, આ બંને લાઈઓએ જામનગરમાં આં કંદ્યાણુ સાગરની અવ્યક્ષતામાં મં ૧૬૭૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને બુધવારે તથા મં ૧૬૭૮ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે લં ગાતિનાથના ૭૭ દેગીઓવાળા દેરાસરમાં અજનશવાકા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી, જેમાં સાન વાખ કોરી વાપરી

આજે જામનગરમાં વર્ધમાનશાહનું દેરાસર અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે તેનું ક્રેટલુક કામ મલાટોની બેદરજારીથી બાકી રહી ગયું છે

આ લાઈઓએ છીકારી ગામ તથા મોડપરમાં પણ નિનપ્રતિમા ઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

એક વાર જામનગરે શેક વર્ધમાનને ૮૦૦૦ કોરીની ચિઠ્ઠી લખી મોકલી અને તે જ ચિઠ્ઠીમાં દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા ઠક્કર હડમત હુડાણાએ બે મીંગ વધારી દીધા હતા બંને શેક ચિઠ્ઠી વાંચી મુઝાયા દેવીએ આવાને તેઓને ચિત્રાવલી આપી તેથી શેક તરત જ ૬,૦૦ ૦૦૦ કોરી રાજના ખજાનામાં મોકલી દીધી શેક વર્ધમાન તથા પદમશી આમાં કોઈ દુષ્ટ માનવીને હાથ છે અને કોઈક પદ્યત્ર રચાયું છે એમ સમજીને તરત જ જામનગર છોડી ચાલ્યા ગયા અને ભદ્રેશ્વર જઈને વચ્ચા

તેઓએ પાવાગઢમાં મહાકાલીદેવીના મંદિરને લુણ્ણીકાર કરાવ્યો ભદ્રેશ્વરમાં અસ્થિરત્નની લં નેમિનાથની માણેકની લં વાસુપૂજ્યની, નીલમની લં પાર્શ્વનાથની, અને નીલમની લં મંલિ નાથની પ્રતિમાઓ લશવી નવપદ અને જ્ઞાનપત્રમીના ઉજ્જમણા કર્યા ભદ્રેશ્વર વગેરે તીર્થોના લુણ્ણીકાર કરાવ્યા કન્યાણુકબૂમિઓમાં દાન આપ્યું સાધર્મિકોના ઉદ્ધારના સાત લાખ કોરી વાપરી સં ૧૬૮૫માં ભદ્રેશ્વરમાં અમરસાગરજીને આચાર્યપદ અપા યુ ગ્રાન્થોને હજારો જીટ વગેરેનું દાન આપ્યું

શેક વર્ધમાન સં ૧૬૮૬ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ની સવારે પૌષધની સ્થિતિમાં આરાધન કરીને સ્વર્ગે ગયા શેક પદમશીએ

તેમના અગ્નિસંસ્કારની ભૂમિમાં વાવ બંધાવી. તે વાવની પાસે ભં
શાંતિનાથની દેરી કરાવી. થોડા દિવસ પછી ચિત્રાવેલી પણ ચાલી
ગઈ. સં ૧૬૮૯માં ભદ્રેશ્વરમાં મરકી, મહાવાત, અને જળપ્રલય
વગેરે કુદરતી કોપ ઊતર્યા ને ભદ્રેશ્વર તારાજ થયું, ઉજ્જડ થયું.
આથી શેઠ પદમશી પોતાના પરિવાર સાથે માંડવી બંદરમાં જઈને
વસ્યો, અને શેઠ વર્ધમાનના પુત્રો પોતાના પરિવાર સાથે ભૂજ
જઈને વસ્યા. શેઠ પદમશી સં ૧૬૯૪ના પોપ સુદિ ૧૦ના
રોજ માંડવી બંદરમાં મરણ પામ્યો.

(૧૬) જગડૂશાહ—તે શેઠ વર્ધમાનનો મોટો પુત્ર હતો. મહા-
દાનેશ્વરી હતો. તે સં ૧૬૯૧માં ભૂજનગરમાં જઈને વસ્યો.

(—આં અમરસાગરનું સં ૧૬૯૧ના શ્રાવણ સુદિ ૭ના
રોજ ભૂજમાં બનેલું ‘વર્ધમાન-પદ્મસિંહચરિત્ર,’ વહીવંચા
સુંદરરૂપનો મારવાડી વર્ધમાન પ્રબંધ, ચારણ મેરુનાં
૭૦૦ કવિતો, શત્રુજય તથા જમનનગરના શિલાલેખો,
અંચલગચ્છની ગુજરાતી મોટી પટ્ટાવલી પૃ ૧૬૭થી
૧૭૩; ૨૬૬ થી ૨૯૨; ૩૧૧ થી ૩૪૨).

લાલનવંશનો શાં વેલજી નગરપારકરમાં રહેતો હતો. તેને
પરંજગ અને જેસોજી નામે પુત્રો હતા. જેસોજીને લક્ષ્મી પ્રસન્ન
હતી. તેણે ભારતનાં મોટાં નગરોમાં અને ગામોમાં સાકર અને
સિંકાની લહાણી કરી. આં મેરુતુંગસૂરિ (સં ૧૪૩૨ થી ૧૪૭૩)
ના ઉપદેશથી ઉમરકોટમાં ભં પાર્શ્વનાથનો ૭૨ શિખરવાળો જિન-
પ્રાસાદ કરાવ્યો. શત્રુજય તીર્થનો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. તેને ‘જગદ્-
દાતાર’નું બિરુદ મળ્યું હતું. (—અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી,
પૃ ૧૭૨, ૧૭૩, ૨૨૫, જેસોજીપ્રબંધ)

વિક્રમની ઝોગણીશમી શતાબ્દીમાં જમનનગરના કુતેહચંદ કપૂર-
ચંદ લાલન એક વિક્ષાન અને વિચારક થયા. તેણે ભારત બહાર
અમેરિકા વગેરે દેશોમાં જઈને વ્યાખ્યાનો દ્વારા સૌને જૈનધર્મનો
પરિચય કરાવ્યો. તે દર સાલ વર્ષભરમાં ૧૮૦૦ સામાયિક કરતા હતા.

એ જ અરસામાં જામનગરમાં શ્રી હંમરાજ શામજી લાલન થયા. તે કર્મઅંધના અજ્ઞેક અભ્યાગી હતા. તેમણે સાધુ-ગાધ્વી-આવક અને આવિકાઓને દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરાવ્યો. આ અંધના લેખકોએ પણ મં ૦ ૧૯૭૩ના ચતુર્માસમાં પાટીતાણામાં પાટણવાળી ધર્મશાળામાં કર્મઅંધનો અભ્યાસ તેમની પાસે કર્યો હતો.

તેમના પુત્રો હીરાલાલ તથા પૌત્રો મનમુખલાલ વગેરે પણ વિદ્વાનો, સાહિત્યપ્રેમી અને ધર્મપ્રેમી છે.

*

પ્રકરણ બેતાત્રીશમું

*

આં વિજયસિંહસૂરિ (સં ૧૨૩૫)

આં અગ્નિતદેવસૂરિની પાઠે આં વિજયસિંહસૂરિ થયા. તેઓ અત્યંત રૂપાળા અને સુકોમળ હતા. મિષ્ટલાષી હતા. તેમના એકમાં જ કામદેવનાં પાંચે બાણોની મોહિનીકળા આવી વસી હતી, પણ નૈષ્ઠિક અખંડ બ્રહ્મચારી હતા તેથી તેઓ એક હોવા છતાં તેમને જગત વશ હતું. (—દ્વિસંધાન કાવ્ય)

તેઓ સમર્થ વાદી હતા. તેમણે સં ૧૨૦૬માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, તેનો લેખ આરાસણુ તીર્થમાં વિદ્યમાન છે. તેઓ સં ૧૨૩૫ સુધી વિદ્યમાન હતા.

તેમની પાઠે (૧) આં હેમચંદ્રસૂરિ, (૨) શતાર્થી આં સોમપ્રભસૂરિ અને (૩) આં મણિરત્નસૂરિ એમ ત્રણ આચાર્યો થયા. આં હેમચંદ્રે પોતાના સંસાર-દુઃખને દૂર કરવા 'નાલેય-નેમિદ્વિસંધાનકાવ્ય' રચ્યું છે. કવિ ચક્રવર્તી શ્રીપાલ પોરવાલે તેનું સંશોધન કર્યું હતું.^૧ તેમાં આચાર્યશ્રીએ આં મુનિચંદ્રસૂરિ તથા આં માનદેવસૂરિથી પોતાની પ્રશસ્તિ આપી છે. (—જૂઓ પ્રકં ૪૧.)

(—પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ લાં ૨, લેખાંક : ૨૮૯; નાલેયનેમિદ્વિસંધાન મહાકાવ્ય, તપાગચ્છપદાવલી)

આં વિજયસિંહસૂરિવરો—

આં વિજયસિંહ નામના ઘણા આચાર્યો થયા છે—

૧. આચાર્ય ખપુટાચાર્યના વંશમાં (અ) જેમણે ભરુચના શકુનિકા-

૧. એકાહનિષ્પન્નમહાપ્રવંધઃ શ્રીસિદ્ધરાજપ્રતિપન્નવંધુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી સુધીરિમં શોધિતવાન્ પ્રવંધમ્ ॥

(—નાલેય નેમિદ્વિસંધ ન મહાકાવ્ય)

વિશેષ માટે જૂઓ પ્રકરણ : ૪૧, ૫૦. ૬૬૭

વિહારનો હુણોદ્ધાર કરાવી કાળપ્રાસાદ બધાંયે (આ) જેમ મંત્રી વાહડ દ્વારા સં ૧૨૧૬, સં ૧૨૨૨, સં ૧૨૪૬ મ શકુનિકાવિહારનો હુણોદ્ધાર કરાવી શિલાપ્રાસાદ બધાંયે

૦ લાવાન્યાર્યગચ્છમા તો આં લાવદેવ, આં વિજયસિંહ, આ વીર, આં જિનદેવ, આં યશોદેવ એ નામના પાત્ર પદ્મધર થયા હતા

(મ) વિજયસિંહ જેઓ પરમશાત હતા સં ૬૧૨ (પ્રકં ૩૪, પૃ ૦ ૫૫૭)

(ઘ) જેઓ પરમવાદી હતા સં ૧૧૬૦ (" ")

(જ) સં ૧૨૩૭ના અવાહ વહિ ૭ના રોજ ખેડામા લાવડારગચ્છના લં નપભદ્રેવના દેરાસરમા સઘે બનાવેલા તોરણની પ્રતિષ્ઠા કરી (જૈનસત્યપ્રકાશ, કમાક ૨૧૪)

(ઈ) જેઓ સં ૧૩૧૨ પછી થયા (પ્રકં ૩૪, પૃ ૦ ૫૫૮)

(ડ) સં ૧૪૦૦, સં ૧૪૫૩, જેમણે સં ૧૪૭૮મા પ્રતિમાની અજન શવાકા કરી, જે પૈમી લં શીતવનાથની પ્રતિમા અમડાવાહમા છે

(ઝ) જેમણે સં ૧૫૬૬, સં ૧૫૭૩મા પ્રતિષ્ઠા કરેલી તે પ્રતિ માઓ ખલાત વગેરે સ્થળે વિઘમાન છે

૩ નાર્દનગચ્છના આં સમુદ્રના પદ્મધર સં ૬૭૫ (પ્રકં ૩૪, પૃ ૦ ૫૫૬, પ્રં ૩૫, પૃ ૦ ૨૭)

૪ ખડ્ગાન્યાર્ય બિંદુહવાણ (પ્રકં ૩૭ પૃ ૦ ૨૫૬)

૫ નજગચ્છમા (મ) (૧૩) આં દેવાનદસૂરિના પ્રપદ્મધર અને આં પ્રધુમ્નસૂરિના ગુણાર્ધ સં ૧૩૧૪ (પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૨૩) (મા) ૧૮મા આં મલયચંદ્રના શિષ્ય, જેમના ઉપદેશથી સં ૧૪૮૩મા (૧૪૮૩મા) હગવવા તીર્થમા એક દેરીનો હુણોદ્ધાર થયો (પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૪૩)

૬ ચાતપદ્રગચ્છમા આં વિજયમિહસૂરિ નામના ધણા આચાર્ય થયા હતા

(મ) આં વાદિવેતાવ ચાતિસૂરિના ગુરુ સં ૧૦૮૬ પહેલા

(મા) જેમણે સં ૧૩૧૫મા ખલાતમા ઉદયનવસહીમા ચોવીસ

- વટાની પ્રતિષ્ઠા કરી.
૭. વડગચ્છમાં (અ) ખેતાલીશમા પદ્ધતર. (પ્રકં ૪૨)
(આ) વાદિદેવસૂરિના પ્રપદ્ધતર આં વિજયચંદ્ર.
૮. હર્ષપુરીયગચ્છમાં (અ) છેલ્લા આચાર્ય, જેમના પદ્ધતર મલ-
ધારી આં અભયદેવસૂરિ થયા.
(પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૬૭; પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૨૩)
૯. પિપ્પલકગચ્છમાં આં શાંતિલદ્રસૂરિના શિષ્ય સંં ૧૧૮૩.
(પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૭૧)
૧૦. પૂનમિયાગચ્છમાં આં ચંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય (પ્રકં ૪૦)
૧૧. રુદ્રપદ્મીય ૪૧મા આચાર્ય સંં ૧૨૦૪. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૩૫)
૧૨. નાગેંદ્રગચ્છમાં (અ) આં ધનેશ્વરના પદ્ધતર સંં ૧૨૧૫
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૫)
તેમણે કવિવર આસડની 'વિવેકમંજરી'નું સંશોધન કર્યું હતું.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૫; પિટર્સન રિપોર્ટ ૩, પૃં ૧૦૩)
૧૩. રૂંડગચ્છ(રાજગચ્છ સંલવે છે)ના આચાર્ય, જેમણે સંં
૧૪૫૨માં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, જે પાટણના મણિ-
યાતી પાડાના દેરાસરમાં છે.
૧૪. તપાગચ્છમાં આં વિજયદેવસૂરિના મુખ્ય પદ્ધતર. સ્વં સંં
૧૭૦૮ નવીનપુર-અમદાવાદ (જૂઓ પ્રકં ૫૮)
નોંધ—આં વિજયસિંહસૂરિ ઘણા થયા છે, તેમ આં જયસિંહસૂરિ
ઘણા થયા છે. જ્યારે આં જિનસિંહસૂરિ બે થયાના ઉલ્લેખો મળે છે.
[૧] ધર્મઘોષગચ્છના આં મુનિરત્નના પદ્ધતર.
(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૭)
[૨] ખરતરગચ્છના આચાર્ય (પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૮૮)
- શાખાગચ્છો
- માનદેવગચ્છ (વડગચ્છ)—
ચંદ્રકુળના વનવાસીગચ્છના વિહારક આં માનદેવસૂરિની

એક પરંપરા માનદેવગચ્છ તરીકે વિખ્યાત હતી પણ આ શાખા ગચ્છના આચાર્યો મુખ્ય ગચ્છનાયકની આજ્ઞા માનતા હતા.

માનદેવગચ્છની પરંપરા પહેલા ભાગ(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૨)માં આવી ગઈ છે. આ પરંપરાના આચાર્યો આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં દેવચંદ્ર-સૂરિ, વિં મં ૯૯૪મા વિદ્યમાન હતા. તે સૌ વનવાળી વિહારુક નચ્છનાયક આં ઉદ્ધોતનસૂરિની આજ્ઞામાં હતા.

આં નેભિચંદ્રસૂરિ લખે છે કે—

પ્રદ્યુમ્નમાનદેવાદિસૂરિભિ પ્રવિરાજિતઃ । ઉત્તરજયણ્ણુસુત વૃત્તિ પ્રશં
જન્મિય ગચ્છે આસં સિરિપગ્જુન્નામિહાણમૂર્તિ ત્તિ ।

સિરિમાગદેવસૂરી સુપસિદ્ધો દેવસૂરીય ॥ (મહાવીર ચરિત્ર)

એટલે કે આં ઉદ્ધોતનસૂરિ, આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, આં માનદેવ, પ્રસિદ્ધ આં સર્વદેવ વગેરે શ્રમજીવરિવારથી વસાયેલા હતા.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧, પૃં ૭)

આં પ્રદ્યુમ્ન, આં માનદેવ તે સમકાલીન શાખાચાર્યો હતા, જે માનદેવગચ્છના હતા.

આં ઉદ્ધોતનમુનિએ મં ૯૯૪મા વડની નીચે એક સાથે ૮ નવા આચાર્યો બનાવ્યા હતા (પ્રકં પૃં ૭૦)

સંભવ છે કે, આ મમયે તેમણે માનદેવગચ્છના આં દેવચંદ્રના શિષ્ય પં માનદેવને પણ આચાર્યપદ આપ્યું હોય અને આં માનદેવનો શ્રમજીવંશ પણ નવા ગચ્છનાયક આં સર્વદેવની આજ્ઞામાં ચડગચ્છ તરીકે વિખ્યાત થયો હોય. આં માનદેવસૂરિ પત્રીની સૂરિ પરંપરાની એક અથપ્રચસ્તિ મળે છે, તેમાં આં ધનપ્રશ પોતાના પૂર્વાચાર્ય માનદેવસૂરિને તથા પોતાને વડગચ્છના બતાવે છે. એટલે બનવાજોગ છે કે માનદેવગચ્છ સં ૯૯૪ થી વડગચ્છ બની ગયો હોય. તે અથપ્રચસ્તિ આ પ્રમાણે છે—

શ્રીશાતિનાથચરિત્ર પ્રગસ્તિ —

સં ૧૫૩૮ વર્ષે આશ્વિનમાસે વૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી સોમવાસરે શુભનક્ષત્ર-

જાગેને માનદેવકોરો પાનસાદ ગાનદોનવિજયમયે । સાકરીયા ગાને ।
 ધીમદેવકોરો । ધીમાનંદેવસૂરિ—ધીમાનનુંગસૂરિ । ધીમાદેવસૂરિ—ધીમદેવ-
 પ્રભસૂરિ । ધીમાનંદેવસૂરિ—ધીમાનંદેવસૂરિ । ધીમિનયનંદસૂરિ । ધીમિજય-
 પ્રભસૂરિ—ધીમેન્દ્રસૂરિ । નવદાનંદકારણીસંનં. સુમિતિય આચાર્યધીધનમમ-
 સુમિતિયિતો ॥ રવસેવકાગા ॥

માનદેવગચ્છ વડગચ્છની સૂરિપરંપરા આ દીને બંને છે —

૧૬ આં માનદેવ	૨૦ આં માનનુંગ
૨૧ આં જુલિસાગર	૨૨ આં પ્રવૃન્નસૂરિ
૨૩ આં દેવચંદ્રસૂરિ	૨૪ આં માનદેવસૂરિ,
	આં પૂર્ણચંદ્રસૂરિ
૨૫ આં માનનુંગસૂરિ	૨૬ આં પદ્મદેવસૂરિ

(સં ૧૨૬૨ ના કારતક ચુદ ૮ ને રવિવાર ધનિષ્ઠાનક્ષત્ર
 પુ ૦ પ્ર ૦ સં ૦ પ્ર ૦ નં ૦ ૨૫. પ્રક ૦ ૩૫, પૃ ૦ ૧૨)

૨૪ આં માનદેવસૂરિ	સં ૦ ૬૬૪
૨૫ આં માનનુંગસૂરિ	
૨૬ આં પદ્મદેવસૂરિ,	આં ઉદયપ્રભસૂરિ
૨૭ આં પ્રભાવંદ્રસૂરિ,	આં ધર્મચંદ્રસૂરિ
૨૮ આં વિનયચંદ્રસૂરિ	

વડગચ્છના આં માનનુંગસૂરિના ગચ્છના આં ધર્મચંદ્રસૂરિના
 પદ્મધર આં વિનયચંદ્રના ઉપદેશથી સં ૦ ૧૧૪૩ ના કારતક વદિ ૧૪ ને
 શુકવારે ચિત્તોડના રાણા વનવીર ચૌહાણના રાજકાળમાં નાડા-
 લાઈમાં ઉત્તરજયંતાવતાર તીર્થનો છાણોદ્ધાર થયો હતો.

(જૂઓ પ્રક ૦ ૩૪, પૃ ૦ ૬૦૫; પ્રક ૦ ૩૮, પૃ ૦ ૩૦૭)

૨૯ આં વિનયપ્રભસૂરિ,	આં નરેન્દ્રસૂરિ
૩૦ આં વીરચંદ્રસૂરિ	

૩૧ આં ધનપ્રભસૂરિ—તે આં વીરચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા.
 તેમણે સં ૦ ૧૫૩૮ ના આસો વદિ ૧૨ ને સોમવારે શુભ નક્ષત્રમાં

શુભ લક્ષ્મણમાં ભાલપાના સાકરિયા ગામમાં સુવતાન ગ્યાસુદીનના રાજ્યમાં પોતાના અને બીજાઓના ઉપકાર માટે ‘શ્રીશાંતિનાથ ચરિત્ર’ લખ્યું

(શ્રીસાહિત્ય પ્રદર્શન શ્રી પ્રશસ્તિમંત્રક,

ભા. ૨ પ્ર. ૦ નં. ૧૭૪)

શાખાગચ્છો

વિક્રમની બાગ્મી તેરમી શતાબ્દીમાં ઘણા શાખાગચ્છો નીકળ્યા છે કેટલાએક આ પ્રમાણે છે—

કકકુદાચાર્યગચ્છ—ઉપકેશગચ્છમાં આ. ૦ કલ્કસૂરિ (મં. ૧૧૫૨ થી ૧૨૧૨માં) થયા. તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને તેમનો મુનિગણ ‘કકકુદાચાર્યગચ્છ’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. (પ્રક. ૧, પૃ. ૨૮)

અરતપાગચ્છ (સં. ૧૩૦૮) ઉપકેશગચ્છમાંથી સં. ૧૩૦૮માં આ શાખા નીકળી.

ત્રિદૃક્ષમાલ્યે સદમ્રામે મહીપાલસ્થિતે પ્રભૌ ।

સ્વર્ગતપેતિ ચિરદ વસ્ત્વજ્ઞાન્યેરુર્વર્ષે ચ ॥

(ઉપકેશગચ્છ ગુર્વાવલી, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૧૬)

ઋણગચ્છે સિદ્ધાચાર્યસત્તાને શ્રીસ્વરતપાપણે મં. ૦ શ્રીશ્રીશ્રીકલ્કસૂરિશિષ્ય મુનિ મુક્તિહંસ, મુનિ કનકપ્રમ ॥

(અર્જુનદાસલ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ, લેખાંક : ૬૭)

ઉપકેશગચ્છની દ્વિવંદનીકશાખામાંથી ‘તપારત્ન’ શાખા નીકળી છે.

(જૂઓ પ્રક. ૧, પૃ. ૩૬, ૩૭)

સલપ છે કે, એ દ્વિવંદનીક શાખામાંથી તપાગચ્છની નિઘ્રામા ક્રિયોદ્ધાર કરી ‘અરતર તપાગચ્છ’ નીકળ્યો હોય. આ બાબતમાં વધુ સંશોધનની જરૂર છે.

ધર્મધોષગચ્છ—ચદ્રકુલના રાજગચ્છના મુગપ્રધાન આ. ૦ ધર્મ-ધોષસૂરિથી સં. ૧૧૮૯થી ‘ધર્મધોષગચ્છ’ નીકળ્યો.

(જૂઓ પ્રક. ૩૫, પૃ. ૩૬)

ઘોષપુરીયગચ્છ—રાજગચ્છના આં હેમપ્રભસૂરિ પોતાને ઘોષ-
પુરીયગચ્છના બતાવે છે. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૮)

૧ આં પ્રમાનંદ (પ્રભાનંદ) તેઓ ઘોષપુરીયગચ્છના સમર્થ
આચાર્ય હતા. ગુણવાન્ હતા અને આદર્શ ચારિત્રવાળા હતા.

૨ આં વિજયચંદ્ર—તેઓ બહુ જ્ઞાની હતા.

૩ આં ભાવદેવસૂરિ—તેઓ મોટા જ્ઞાની હતા અને સમર્થ
પંડિત હતા.

૪ આં જયપ્રભસૂરિ—તેઓ ઘણા ગુણવાન્ હતા. હુંડાપદ્ર-
પુરના ભં પાર્શ્વનાથના દેરાસરના ગોઠીવંશના શેઠ ચારુમલ પોરવાલની
પરંપરામાં અનુક્રમે ૧. શેઠ ચારુમલ, પત્ની જસદેવી ૨. સહદેવ
(પત્ની નાગલદેવી), ૩. આમાક (પત્ની રંભા)ને પુત્રો સુહુણ, પુનાક,
તથા હરદેવ થયા. તે પુત્રોએ માતાના કંઠ્યાણુ માટે આં જયપ્રભને
એક ‘કંઠપસૂત્ર’ની પ્રતિ વહોરાવી.

(શ્રીપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભાં ૨, પ્રં ૬૫; પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૩)

તપાગચ્છના (૬૨) ભં વિજયપ્રભસૂરિ ઘોષા ગોત્રના વીશા
ઓસવાલ જૈન હતા.

ઉચ્છિતવાલગચ્છ—આ ગચ્છનું નામ ઓસ્તવાલ પણ મળે
છે. વિશેષ પરિચય મળતો નથી. નાગપુરીય લોકાગચ્છની સંં ૧૯૮૯ની
પટ્ટાવલીથી માનવું જોઈએ કે આ ગચ્છ રાજગચ્છના ધર્મઘોષગચ્છનો
પેટાગચ્છ હતો. (જૂઓ, વિં વિં પટ્ટાં સંં પૃં ૮૦)

સોધતવાલગચ્છ—આ ગચ્છ શુદ્ધંતી તીર્થમાં થયો હતો,
પણ એ અંગે બીજી કોઈ વિગત મળતી નથી.

(જૂઓ, આં જિનપ્રભસૂરિનો વિવિધતીર્થકંપ)

દેવાચાર્યગચ્છ—આ વડગચ્છની શાળા હતી.

(૧) આં દેવસૂરિ (૩૫શ્રી)ની શ્રમણ પરંપરા.

(પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૫૪)

(૨) આં વાદિદેવસૂરિની શ્રમણ પરંપરા.

(પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૮૯, ૫૯૦)

દેવાનંદિતગચ્છ—(જૂઓ પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૫૬૬, પ્ર૦ ૪૧, પૃ ૦૫૬૦)

નાગોરી તપાગચ્છ—વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિની પર-
પરાના આં જયશેખરે તપસ્વી આં જગચ્છંદ્રસૂરિની નિધામાં
કિયોદ્ધાર કર્યો. તેમનાથી સં ૧૩૦૧માં નાગોરમાં નાગોરીતપા-
ગચ્છ નીકળ્યો. (પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૫૬૧, પૃ ૦૫૬૧)

જાલોરાગચ્છ—આ વડગચ્છના દેવાચાર્યગચ્છની શાખા હતી.

(જૂઓ પ્રકૃ ૩૧, પૃ ૫૬૧, પૃ ૦૫૬૦)

આરાસણુગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી.

(પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૫૬૧, પૃ ૦૫૬૮)

ભિન્નમાલગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી. તેમાં અનુક્રમે
આં વીર, આં અમગ્ગલના પદ્ધર આં કનકપ્રલના ઉપદેશથી
યોરા ગોપાલ શ્રીમાલીએ માંડવગઢની દક્ષિણ તળેટીવાળા તાગપુર
ગામમાં સં ૧૫૫૧ના વૈશાખ સુદ ૬ ને ગુકવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં
૯૦ મુખાર્ચનાથનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. (જૂઓ પ્રકૃ ૪૧ પૃ ૫૬૧, ૧૬,
પૃ ૦૫૬૬, જૈનસત્યપ્રકાશ ક્રમાંક : ૨૫)

છરાવલાગચ્છ—આ વડગચ્છની શાખા હતી. વડગચ્છના આં
દેવેન્દ્રના પદ્ધર, આ જિનચંદ્રના પદ્ધર આં રામચંદ્રસૂરિએ સં ૧૪૧૧, સ ૧૪૧૫માં છરાવલા તીર્થમાં નં ૪૮મી ફેરીનો છર્ણોદ્ધાર
કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરી (આખૂ પ્રદક્ષિણા લેખસંગ્રહ, છરાવલાનો લેખ,
લે ૦ નં ૧૧૬-૧૨૦, પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૦૫૬૬)

સ ૧૬૫૨ વૈશાખ સુદ ૫ ૯૦ દેવાનંદ આં સોમમુદર થયા હતા.

રામસેનગચ્છ—વડગચ્છની શાખા હતી.

(જૂઓ પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૦૫૬૬)

તેમાં રામસેનીયાવાટક આં મલ્લચંદ્રસૂરિ થયા હતા.*

* આ મલ્લચંદ્રસૂરિ ધજા યયા કે. તે આ પ્રમાણે—

૧ રામચંદ્રના આં રલેન્દુ (જૂઓ પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૩૭)

૨ મોટા જ્યોતિષી આં મહેન્દ્રસૂરિના પદ્ધર (જૂઓ પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૧૮૩)

૩ ચંત્રવાવગચ્છમાં વાદિસમીવ બહારકે મળવચંદ્ર (પ્રકૃ ૪૪, પૃ)

પિપ્પલકગચ્છ—ધારાપદ્રીયગચ્છના વાદિવેતાલ આં શાંતિ-
સરિની પરપરાના (૮માં) આં શાંતિનિગદ્રસૂરિએ સં ૧૨૨૨માં શેઠ
ચિત્રનાચના બં મધ્યવીરવાચીના જિનાલયમાં એકસાથે ૮ શિષ્યોને
આચાર્યપદ આપ્યું ત્યારે ધારાપદ્રગચ્છ પિપ્પલકગચ્છ એવા નામથી
બહાર થયો. એટલે ને ગચ્છની ગાદી ધરાવેને બદલે પિપ્પલક નગરમાં
સ્થપાઈ ત્યારે પિપ્પલક જેન તીર્થ હતું.

(વિશેષ પરિચય માટે જુઓ પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૭૦)

મહાલકાગચ્છ—ધારાપદ્રગચ્છના સંવિરવિદ્યારી આં ચંદ્ર-
ચરસૂરિ મહારના હતા. તેમનાથી સં ૧૧૬૪માં આ ગચ્છ નીકળ્યો.

(જુઓ પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૬૫)

શ્રીમાલીગચ્છ—આં જિનહત્તસૂરિથી સં ૧૨૦૪માં ખરતર-
ગચ્છ નીકળ્યો. તેમાંથી સં ૧૩૩૧ માં પાલનપુરથી 'એસવાલગચ્છ'
અને 'શ્રીમાલીગચ્છ' એમ બે શાખાઓ જૂદી પડી હતી.

(જુઓ પ્રકં ૪૦, પૃં ૪૬૧, ૪૬૪)

વૃક્ષતપા—વડગચ્છના આં જગચ્ચંદ્રસૂરિએ મોટું તપ કર્યું,
તેમનાથી સં ૧૨૮૫માં આબડમાં વડગચ્છનું નામ 'તપગચ્છ' પડ્યું.
એ તપગચ્છના આચાર્યોની નિશ્રામાં બુદ્ધ બુદ્ધ ગચ્છના આચાર્યોએ
કિંથોદાર કર્યો. તેઓથી નાગોરીતપા, ખરાતપા, કૃષ્ણર્ષિતપા
વગેરે ગચ્છો બન્યા. આં જગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્યોથી સં ૧૩૧૬માં
ખંભાતમાં (૧) લઘુ પોપાળ અને (૨) વૃદ્ધ પોપાળ એમ બે
શાખાઓ આવી.

(જુઓ પ્રકં ૪૪-૪૫)

આ ઉપરાંત બીજી પળ સોમશાખા, કમલકલશા, કુતુળપુરા વગેરે
શાખાઓ નીકળી છે.

(પ્રકં ૪૪ થી ૫૮)

૧૩ ગચ્છોનું એકમ—તપગચ્છ પ્રાચીન ગચ્છોની સામા-
ચારીને સર્વ રીતે વફાદાર રહ્યો છે. આથી એક સામાચારીવાલા
પ્રાચીન અને સમકાલીન ૧૩ ગચ્છોની ગાદી તપગચ્છના (૬૦)
ભટ્ટારક આં વિજયદેવસૂરિગચ્છને આપી છે અને તે તે ગચ્છના
જેનો તપગચ્છમાં દાખલ થયા છે. તેનાં નામ કોટિકગચ્છ, ચંદ્રગચ્છ,

ચિત્રોડાગચ્છ, વડગચ્છ, ઉપકેશગચ્છ કોરંટાગચ્છ, સાંડેરકગચ્છ, મલધારગચ્છ, કમલકલ્યા, કેતકપુરા, કન્જપુરા, ચઉદશીયા તપાગચ્છ છે.

(જૂઓ 'તપગચ્છ શ્રમણવંશવૃક્ષ' પૃ૦ ૩૯, પ્રક૦ ૪૧, પૃ૦ ૫૯૭)

મોઢગચ્છ—આ બપ્પલટ્સૂરિની ગાદી મોઢેશમાં હતી. તેમની પરપરા મોઢગચ્છ નામે હતી. (જૂઓ પ્રક૦ ૩૨, પૃ૦ ૫૨૨) રાજગચ્છના આ૦ પ્રદુમ્ને સં૦ ૧૩૨૫માં મોઢગચ્છના આ૦ હરિપ્રલસૂરિની વિનતિથી 'કાલિકાચાર્ય કથા' બનાવી. (જૂઓ પ્રક૦ ૩૫, પૃ૦ ૨૩)

નાગરગચ્છ—જૈન મહાજનની ૮૪ જ્ઞાતિઓ છે. તેમાં નાગર પણ એક જ્ઞાતિ છે. તે જ્ઞાતિવાળા વડનગર, વીસનગર, મેત્રાણા અને સિદ્ધપુરના પ્રદેશમાં વસતા હતા. તેઓ વૃદ્ધ તપાગચ્છ અને અંચલગચ્છના જૈન હતા પણ ગુજરાતમાં વડલલ સંપ્રદાય આવ્યો ત્યારે તેણે શરૂઆતમાં થોડા નાગરોને વૈષ્ણવ બનાવ્યા. ધીમે ધીમે વૈષ્ણવો વધ્યા. તેઓએ એકતા કરી, જૈનો પર કન્યાની લેવડદેવડ અંગે દબાણ મૂક્યું એટલે જૈનો એકદમ ઘટી ગયા. નાગર જૈનોએ અમદાવાદની સમગ્ર જ્ઞાતિ વચ્ચે આજીજી કરી કે અમે જૈન છીએ, અમને જ્ઞાતિમાં મેળવીને બચાવી લો. તપાગચ્છગધિરાજ પૂ૦ મૂલચંદ્રજી ગણિવર, સાગરગચ્છના શ્રીપૂજ લ૦ શાંતિસાગર, શેક પ્રેમાભાઈ વગેરે તેઓને મેળવી લેવા સમ્મત હતા. પણ અમદાવાદના જ્ઞાતિના ઠેકેદારો ધર્મપ્રેમી હોવા છતાં તેઓએ જ્ઞાતિપ્રેમને વધુ વજન આપ્યું. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે નાગરોએ વિક્રમની વીશમી સદીના મધ્યકાળમાં જૈનધર્મ છોડ્યો અને સૌ વૈષ્ણવ બની ગયા. નાગરો નાગરગચ્છના જૈનાચાર્યોના શ્રાવકો હતા. શિક્ષાલેખમાં નાગરગચ્છનો ઉલ્લેખ મળે છે—નાગરગચ્છના આ૦ પ્રદુમ્નસૂરિ(સં૦ ૧૩૦૬ થી ૧૩૯૪)એ સં૦ ૧૩૦૬ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને બુધવારે બ્રહ્માણગચ્છના શ્રાવકોએ ભરાવેલી લ૦ શાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં૦ ૧૩૨૨ના વૈશાખ વદિ ૭ ને બુધવારે લ૦ પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી વગેરે.

નાગરગચ્છનું જીભું નામ 'વડનગરગચ્છ' હતું. મેત્રાણા એ મધ્ય કાળમાં નાગરગચ્છનું જૈન તીર્થ હતું.

૧—નાગરવંશ—ગુજરાતનું કાવી તીર્થ પણ નાગર જૈનોએ સ્થાપન કરેલું છે. તેની વંશાવલી આ પ્રકારે મળે છે—

“ગૂર્જરમણ્ડલમण्डनमभयं वडनगरमस्ति तत्रासीत् ।

नागरलवुशाखायां भद्रसियाणालवुगोत्रे ॥”

(૧) ગાંધી દેપાલ શાહ—તે વડનગરમાં રહેતો હતો. તે નાગર-જ્ઞાતિ, દશા શાખા અને ભદ્રસિયાણા ગોત્રનો વ્યાપારી હતો અને ધર્મપ્રેમી હતો.

(૨) અલુઓ.

(૩) લાડકચંદ્ર—તેને પત્ની નામે પત્ની હતી અને ખાડુક (ખાડુઓ) તથા ગંગાધર એમ બે પુત્રો હતા.

(૪) ખાડુક—તે નાગર વ્યાપારીઓ સાથે વડનગરથી નીકળી ખંભાતમાં આવીને વસ્યો. તે જગદ્ગુરુ આં શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દૈઢ જૈન બન્યો અને પરિવાર તેમજ ધનથી સંપન્ન થયો. તેને પોપટી અને હીરા નામે બે પત્નીઓ હતી અને ત્રણ પુત્રો હતા. પોપટીથી કુંવરજી અને હીરાથી ધર્મદાસ તથા વીરદાસ નામે પુત્રો હતા. ખાડુકે કાવીમાં જૂના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં પૂર્વ તથા પશ્ચિમમાં ૯૦ ફૂટ અને ઉત્તર-દક્ષિણમાં ૬૧ ફૂટ પરિમાણ ભૂમિમાં ખાવન જિનાલયવાળો ભંડુ ઋષભદેવનો સર્વજિતપ્રાસાદ કરાવ્યો. આં વિજયસેનસૂરિએ જગદ્ગુરુની આજ્ઞાથી સં ૧૬૪૯ ના માં શુ ૦૩ ના રોજ ખંભાતથી લાહોર તરફ વિહાર કર્યો અને શેઠ ખાડુકે પોતાના ત્રણ પુત્રોને સાથે રાખી આચાર્યશ્રીના વાસક્ષેપથી તેમના શિષ્યોના હાથે સં ૧૬૪૯ ના માહ સુદિ ૧૩ ને સોમવારે સર્વજિતપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને તેમાં પહેલાં અંજન-શલાકા કરેલા પ્રાચીન ભંડુ ઋષભદેવ તથા ભંડુ મહાવીરસ્વામીનાં ખિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ સર્વજિતપ્રાસાદ ભવ્ય હતો. વિશાળ હતો પણ તેનો દરવાજો નાનો હતો. મુસલમાની ધાડાંઓથી બચાવવાને માટે દર-

વાળે નાનો બનાવવાની પ્રવૃત્તિ હતી મલવ છે કે શેક બાકુક
મં ૧૬૫૫ લગભગમા મરણ પામ્યો હોય, કેમકે તેમના ત્રણે
પુત્રોએ સં ૧૬૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૭ ને બુધવારે તે જ મંદિરમા
આં વિજયસેનસૂરિના હાથે ભં કપલદેવની ચરણપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા
કરાવી હતી (ગ્રાન્થીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભા. ૨, લેખાક ૪૫૧)

(૫) ગાધી કુચરણ—તેને તેજલદે નામે પત્ની હતી અને કાનડ
નામે પુત્ર હતો. શેક કુવરણએ કાવી તીર્થમા બીજી વિશાળ મંદિર
બંધાવ્યું છે કવિન ૮ કવિજહાદ્ દીપવિજયણએ એ મંદિરનો
ઇતિહાસ આપતા જણાવ્યું છે કે, તેજલદેના શરીરનો બાધો જોયો હતો
મર્વનિતપ્રામાદમા પ્રવેશ કરતા તેનું મગ્નક દરવાજાના ઉત્તરગ
માથે અધડાયું ત્યારે તે તેની સામુને કહેવા લાગી ‘માસુણ’
દેશમર તો ભવ્ય બંધાવ્યું પણ દરવાજો નાનો બનાવ્યો’ ત્યારે
હીરાબેએ એણે માથું કે, ‘એવી વાત છે તો તું એવું દેશમર
બંધાવજે’ તેજલદેએ આ વાતની ગાંઠ વાગી કે હું મોટા દરવાજા
વાળું દેશમર બંધાવીશ

આ ઘટના માઘી હો કે કષિત હો પણ એ ચોક્કસ વાત છે
કે, પિતા પુત્રે પોતાનાં જાનમહેનનની કમાણીથી કાવીમા માથે માથે
એ દેશમર બંધાવ્યા ત્યાંના શિવાવેખધી સ્પષ્ટ થાય છે કે, શેક
કુચરણ ગાધીએ મં ૧૬૫૪ ના શ્રાવણ વદિ ૮ ને શનિવારે બાવન
દેરીઓવાળો ‘ગ્લનિનક’ નામે પ્રામાદ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આં વિજયસેનસૂરિએ સં ૧૬૫૫ ના માગશર સુદિ ૫ ને
શુક્રવારે અમદાવાદના શક દંષગમા, શેક લુગ્મા દ્વારા ભં શાંતિનાથની
પ્રતિમાનો અજનયવાકા મહોત્સવ કરાવ્યો, તેમા શેક કુવરણની
ભં ધર્મનાથની પ્રતિમાની અજનયવાકા કરાવી અને મુનિ વિદ્યા

૧ અમદાવાદના સંઘવનિ સંજ્ઞાસનો પુત્ર મં કુચરણ થયો હતો
તે આ ગ્રંથો કુચ ૬ થી ૭ થી દતે

મં કુચરણએ મં ૧૬૨૮ માં ૧૬૫૬ જુલથી ની સેકો પ્રા
સખી દતે (જૂઓ, પ્રક. ૫૫, મળે. ૧૦ ધર્મસાગરમ્નિ ૫૨૫૫)

વિજય તેમજ મુનિ મેઘવિજયને પંન્યાસપદવી આપી. શેઠ કુંવર-
 જીએ લં ધર્મનાથની પ્રતિમાનો રત્નતિલકે પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.
 આં વિજયસેનસૂરિ ખંભાત પધાર્યા ત્યારે ત્યાં શેઠ શ્રીમદ્દે-
 અઠ્ઠમિહોત્સવ કર્યો, તેમાં આં વિજયસેનસૂરિએ સંં ૧૬૫૬ ના
 વૈશાખ સુદિ ૪ ને સોમવારે પંં વિદ્યાવિજયને આચાર્ય બનાવી
 શ્રીવિજયદેવસૂરિ નામ આપ્યું ને પોતાની પાટે સ્થાપન કર્યા. તેમજ
 ઠંકુર કીકાએ અઠ્ઠમિહોત્સવ કરાવ્યો. તેમાં આં વિજયસેનસૂરિએ
 ઠં કીકાનો લં નેમિનાથની પંચતીર્થી, મોઠ કાનખાઈનો લં પાર્શ્વ-
 નાથની પંચતીર્થી અને શેઠ કુંઅરજી ગાંધી વગેરે ત્રણ ભાઈઓએ
 બનાવેલી લં ઋષભદેવની ચરણપાદુકાની અંજનશલાકા કરાવી હતી.
 તેમજ ગાંધી કુંઅરજીએ પોતાની પત્ની તેજલદે તથા પોતાના પુત્ર
 કાનજીના નામથી લં ધર્મનાથનું પરિકર, લં શાંતિનાથ અને લં
 સંભવનાથની પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરાવી હતી.

આ બંને જિનપ્રાસાદોમાં શિલાલેખો તથા પ્રતિમાજી ઉપરના લેખો
 વિદ્યમાન છે. સૌમાં પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે આં વિજયસેનસૂરિનું નામ
 છે. વિશેષતા એ છે કે, આચાર્યશ્રીના વાસક્ષેપથી તેમના શિષ્યોએ
 પ્રતિષ્ઠા કરી અને તેમાં તે આચાર્યને નમસ્કાર પણ કર્યા અને
 પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે તે જ આચાર્યને બતાવ્યા. પ્રતિષ્ઠાનો આવો
 નિયમ હોય છે.

(૬) ગાંધી કાનજી—લં ધર્મનાથના પરિકરમાં તેનું નામ મળે
 છે. એટલે કે ગુજરાતના કાવી બંદર પાસે એક માઈલ દૂર કાવી
 ગામ છે, જેનું પ્રાચીન નામ કંકાવતી હતું. ત્યાં આજે લં ઋષભ-
 દેવ અને લં ધર્મનાથનાં બે ગગનચૂંબી વિશાળ મંદિરો ઊભાં છે,
 જે નાગર જૈનોની કીર્તિ ગાઈ રહ્યાં છે.

૨—નાગરવંશ—

(૧) બાહડ—તે ધર્મપ્રેમી હતો.

(૨) આનંદ—તેણે પીલલહિકા (પીલવાઈ) ગામમાં જિનાલય-
 નો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તેને અનુપમા નામે પત્ની હતી અને ૧.

ધાધા, ૨ ગ્તનો, ૩ જગતસિહ નામે પુત્રો હતા

(૩) જગતસિહ—તે ન્યાયી, દાની અને દેવ ગુરુનો પૂજક હતો તેણે ‘પર્યુપણક પ’ પુસ્તિકા ૧ આવી (૩-નાનીનાગ, પૃં ૭૨૨) (-જેનપુત્રકપ્રશસ્તિમંત્ર, પ્રશસ્તિ ૮)

દીશાપાલવગ—

જેમ વડનગરમાં નાગગર ૨ અને નાગગરો નીકળ્યા તેમ દીમાનગરમાં દીશાપાલ જ્ઞાની નીકળી, તેનું બીજું નામ દીમાવાવ પણ છે તેનું વર્ણન આ પ્રકારે મળે છે—

‘મન્ત્રિ મિત્તાગ્યાનુયામચ્ચુનગ્રીસમાયય ।

ન દીનમંદસપૂર્ણો દાદાવાલાવયાર્ણવ ॥”

દીશાવાવ જ્ઞાતિના અનુક્રમે ચેક ૧ દેડક, ૨ વીંહા, ૩ વાંદા, ૪ થા વાંગને જયત, તુલુણ અને જા હણુ એમ ત્રણ ભાઈ હતા વીંશએ જયતના મંત્રી પડી તપાગરના આદ્ય આચાર્ય શ્રીજગદ્ગદ્યદ્રૂનિના ઉપદેશથી મં ૧૨૮૫ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને મગગવારે પાંચમા ગામ ભોમદેવ (બાં ૧)ના ગાજ્યકાગમા ‘નાયા ધમ્મકહાઓ’ વગેરે ૭ અગ્ર ગ્રંથો લખાયા તેમજ તેની દીકરાઓ પણ લખાવી મં ૧૨૮૭ માં જયરાલ ગામમા ભં આદી વરના દેગસન્મા આં દેવેન્દ્રમૂર્તિ પાને તે ગ્રંથો વ્યાખ્યા

આ ઉપેક્ષથી મૂચન મળે છે, દીશાગનો તપાગરગીય જૈનો હતા (-જેનપુત્રકપ્રશસ્તિમંત્ર મં ૨૬, પ્રકં ૪૪, ૪૫)

જ્ઞાતિ શાખાવગો

‘વિમલચરિત્ર’ તથા ‘વિમલપ્રમથ’મા વાલ્મીયાની ૮૪ જ્ઞાતિઓ બતાવી છે તે સમયે તે ઔ જ્ઞાતિવાળા જૈન હતા ત્યાર પડી સ્ત્રોત બર જૈન, દિગમ્બર જૈન અને માહેશ્વરી કે વૈષ્ણવ ધર્મમા તે વહે આપ ગયા આ દરેક જ્ઞાતિઓમા શાખા જ્ઞાતિઓ ઘણી નીકળી છે જેમકે—

૧ ઓમવાલ—તેમા આશરે ૫૦૦ જેવા ગોત્રો છે તેમા એક ગોત્ર શ્રીમાલી નામનું પણ છે

૨. શ્રીમાલી—શ્રીમાલી, લાડવા શ્રીમાલી, ધર્કટ,^૧ ગૂર્જર, ભણ-
સાળી વગેરે શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શાખાવંશો છે. આજે મોટે ભાગે
વીશા શ્રીમાલીઓ મૂર્તિપૂજક જૈનો છે.

૩. પોરવાડ—પોરવાડ, સોરઠિયા, કપોલ, કંડોલિયા, મારુ વગેરે
પોરવાડ જ્ઞાતિના વંશો છે. પોરવાડ જ્ઞાતિ માટે ઉલ્લેખ મળે છે કે—

“સતદુર્ગપ્રદાનેન ગુણસતકરોપણાત્ ।

પુટસતકવન્તોઽમી પ્રાગ્વાટ ઇતિ વિશ્રુતાઃ ॥૬૫॥

આદ્યં પ્રતિજ્ઞાનિર્વાહો દ્વિતીયં પ્રકૃતિઃ સ્થિરા ।

તૃતીયં પ્રૌઢવચનં ચતુઃપ્રજ્ઞાપ્રકર્ષવાન્ ॥૬૬॥

પશ્ચમં ચ પ્રપશ્ચજ્ઞઃ ષઠં પ્રવલમાનસમ્ ।

સત્તમં પ્રમુતાકાઙ્ક્ષી પ્રાગ્વાટે પુટસતકમ્ ॥૬૭॥” (—વિમલચરિત્ર)

“તતો રાજપ્રાસાદાત્ સમીપપુરનિવાસતો વગિજઃ

પ્રાગ્વાટનામાનો વમૂઘુઃ ॥ તેષાં મેદત્રયમ્-

બાદૌ શુદ્ધપ્રાગ્વાટાઃ દ્વિતીયાઃ સુરાષ્ટ્રે ગતાઃ કેચિત્ સૌરાષ્ટ્રપ્રાગ્વાટાઃ

તદવશિષ્ટાઃ કુળ્ડલમહાસ્થાનનિવાસતોઽપિ કુળ્ડલપ્રાગ્વાટા વમૂઘુઃ ॥”

સોરઠગચ્છ—સોલંકીયુગમાં શ્રીમાલી અને પોરવાડો લિપ્ત-
માલથી નીકળી પાટણ આવ્યા. તેમ સૌરાષ્ટ્રમાં પણ જઈને વસ્યા. ૮૪
જ્ઞાતિઓમાં શ્રીમાલી અને પોરવાડો એ બે મોટી જ્ઞાતિઓ છે અને
જૈનધર્મ પાળતી રહી છે.

કપોળ સોરઠિયા અને કંડોલિયા એ પોરવાડ જ્ઞાતિની શાખાઓ

૧. શ્રીમાલીવંશ (ધર્કટ)—

“ શ્રીમાલાચલમૌલિમૂલમિલિતસ્રૈલોક્યમુશ્લાઘિતઃ ।

વંશોઽસ્તિ સદૌપધિનિધિઃ શ્રીધર્કટાનાં પ્રમુ. ॥’

(શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા. ૨, પ્રા. ૧૬, પૃ. ૧૨; પ્રા. ૨, પૃ. ૨.)

એટલે કે ધર્કટવંશ તે શ્રીમાલીજ્ઞાતિનો શાખાવંશ છે. આ વંશમાં
મહામાત્ય શાન્ત, વિમલ શાહ, કવિ યશશ્વંદ, દુઃસાધવંશનો શેઠ વજનસિંહ
વગેરે યથા હતા. (જૂઓ, પ્રા. ૪૧, પૃ. ૬૪૩, ૬૪૯, ૬૮૯, પ્રા. ૪૫)

છે કપોળ શબ્દમાં પણ પ્રજાપ્રકર્ય પ્રાગ્વાત એવો ધ્વનિ મળી આવે છે કપોળ અને સોરડિયા એ બંને જ્ઞાતિવાળા મૌનધ્વનના કશિલુ પૂર્વ વિભાગમાં પથરાયેલા છે તેઓ મધ્યકાળમાં મોટા વહાણવટી વેપારીઓ હતા રા. ૧ કુમારપાલે રા. ૧૧૪૪ તીર્થનો સઘ કાઢ્યો તેમાં મહુવાના જગદ્ગુરુ સોરડિયાએ બહુ નામના મેળવી હતી

(-પ્રક્રં ૪૧, પૃ. ૬૮૫)

પ્રાચીન કાળમાં પણ આર્ય સુહસ્તિસુરિના ૮માં પદ્ધતિ આ. ૦ મહાપિગુપ્તના શિષ્યોના ચાર શાખાઓમાં મોરડિયા શાખા પણ મળી આવે છે (પ્રક્રં ૮, પૃ. ૧૭૮) આ સોરગમ્ત તેનાથી જૂદો છે

સોરડિયા જેનો મોરડિયાગમ્તના જેના માર્ગોના આવકો હતા આ ગમ્તનું નામ “જૈન ૧૪૨ કવિઓ” લા. ૦ ૩, પૃ. ૫૪૩ વગેરેમાં મળે છે પણ ગમ્ત વિશે વિશેષ હકીકત કંઈ જ મળતી નથી આ બંને જ્ઞાતિઓ વૈષ્ણવાચાર્યના પ્રયત્ન અને દૃષ્ટાણથી ધીરે ધીરે વૈષ્ણવ બની ગઈ છે એ બંને જ્ઞાતિઓએ ભરાવેલી જિનપ્રતિમાઓ તે તે પ્રદેશના જિનાલયોમાં આજે પણ વિદ્યમાન છે

વગામાં એક ન રા. ૧ હતો ત્યારે ત્યાં કડોગિયા વાણિયાની મોટી વસતી હતી ત્યાં એક લગ્નમાં કડોગિયા વાણિયા અને તેના ગોર બ્રાહ્મણો વચ્ચે મોટો ઝઘડો થયો પરિણામે રાત્રીએ બ્રાહ્મણોને છૂટી માની મારી નખાવ્યા રાણપુરના રાણાએ ગોઠેલે સ. ૦ માં આ બ્રહ્મધાતના બાનાથી રાત્રી એકલવને મારી વગા છૂટી લીધુ

(જૂઓ પ્રક્રં ૪૪)

એવે પોરવાડ—૧ પોરવાડ, ૨ સોરડિયા અને ૩ કડોગિયા કપોળ એમ ત્રણ પ્રકારે છે ‘અરડકમ-૧’ એ એ સવાયોનું બિરુદ છે તેમ ‘અગટમ-૧’ એ પોરવાડોનું બિરુદ છે

(-મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસકૃત શ્રીમાની
ઓના જ્ઞાતિલેહ, પૃ. ૧૦૬, ૧૦૭)

લાઠવા શ્રીમાલી જ્ઞાતિ—મુસલમાની સેનાએ સ. ૦ ૧૧૭૧ માં લિન્નમા ન લાગ્યું ત્યારે ત્યાંથી જે નીકળ્યા તે શ્રીમાની તથા પોરવાડ

કહેવાયા. તેમાંના મહીનદી અને રાંદેરની વચ્ચેના લાટ પ્રદેશમાં આવી વસ્યા તે લાડવા શ્રીમાલી કહેવાયા. લાડવા શ્રીમાલી અસલમાં જૈન હતા. તેઓ લાટમાં જુદા જુદા સ્થાનના અધિકારી હતા પરંતુ ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલને રાજ્ય થતાં પહેલાં લાડવા શ્રીમાલીની જાન તરફથી એક કડવો અનુભવ થયો. તેથી તેણે રાજ્ય બંધી પછી લાડવાઓને અધિકારમાં રાખ્યા નહીં. લાટના દંડનાયક વોસિરિએ પણ લાડવાઓ પ્રત્યે સખતાઈભર્યું વર્તન ચલાવ્યું. પરિણામે લાડવા શ્રીમાલી ગુજરાત રાજ્યમાં અધિકારપદે રહ્યા નહીં.

(જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૧૮)

મહોં ભાનુચંદ્ર ગણિવરના શિષ્ય ખુશ્કહમ મહોં સિદ્ધિચંદ્ર ગણિના એક જીવનપ્રસંગથી આપણને જાણવા મળે છે કે પુરહાન-પુરમાં ૩૨ ચોરોને મારવાના હતા તે સૈને તેમણે અકબરની સમ્મતિ મેળવી ત્યાં જઈને બચાવ્યા અને એ જ રીતે જયદાસ જપા લાડવા શ્રીમાળીને હાથીના પગે કચડી મારી નાખવાનો હતો, તેને પણ બચાવ્યો. જયદાસ જપાએ ઉપાધ્યાય સિદ્ધિચંદ્ર ગણિના ઉપ-દેશથી પુરહાનપુરમાં મોટો જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો.

(—સૂરીશ્વર ઔર સમ્રાટ, પ્રકં ૫૫, પૃં ૧૫૭)

બીજા ઉલ્લેખો ઉપરથી એ પણ જાણવા મળે છે કે લાડવા શ્રીમાલી તે તપાગચ્છના આં સુમતિસાધુસૂરિ, આં હેમવિમલસૂરિ, આં વિજયસેનસૂરિ, આં વિજયદેવસૂરિ, આં વિજયતિલકસૂરિ, આં વિજયાણુંદસૂરિ વગેરેના શ્રાવકો હતા. લાડવા શ્રીમાલીઓએ તેઓની પાસે જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી અને તેઓના ઉપ-દેશથી જૈન ગ્રંથો લખાવ્યા છે.

(—મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસકૃત શ્રીમાલી-ઓનો જ્ઞાતિભેદ, પૃં ૨૨૪ થી ૨૨૧)

૧. ગૂર્જર—તે અસલમાં લિન્નમાલથી નીકળેલા શ્રીમાલી હતા. લિન્નમાલ અને પાટણની વચ્ચેનો ભૂમિભાગ તે સમયે ગુજરાત

કહેવાતો હતો તે શ્રીમાતીઓ શક્યાનમા ત્યા આવી વચ્ચા અને પછી અમદાવાદ, ગુજરાત, મૌળપુર તથા કચ્છમા ફેલાયા તે 'ગૃહ્યર શ્રીમાતી' કહેવાયા

૭ અમદાવાદના મહામંદ બેગડા (૪૦૧૫૧૬ થી ૧૫૭૦)નો દિવાન સુદરજી તથા ગદરાજ વગેરે ગૃહ્યર શ્રીમાતી હતા તેઓએ મોતિયા, અમદાવાદ, આજુ તીર્થમા જિનપ્રામાદો, અથલ ડારો આપ્યા હતા (જૂઓ, પ્રકં ૫૩, પૃં ૫૦, પ્રકં ૩૭, પૃં ૨૮૮)

ગૃહ્યર શ્રીમાતી—વિક્રમની ૧૦ મી શતાબ્દીમા બહુવાકુ પાત્તુમા ગૃહ્યર શ્રીમાતી જૈનોના ઘણા ઘરો હતા તેઓ મદ્યધાર ગરબના આંચમૃતચક્રમૂર્તિના આવકો હતા ત્યાના વતની નિર્લભ માન્યવત મહામંદ મિલે 'પાત્તુમ્મ' અપભ્રંશ ભાષામા બનાવી હતી (જૂઓ, પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૩૭)

ગૃહ્યરવશના કોશાધિપતિ દેવપ્રમાદના વશમા બાવપ્રસાદ, પેયડ વગેરે થયા (જૈંપુંપ્રંમં ૦, પ્રં ૫૩)

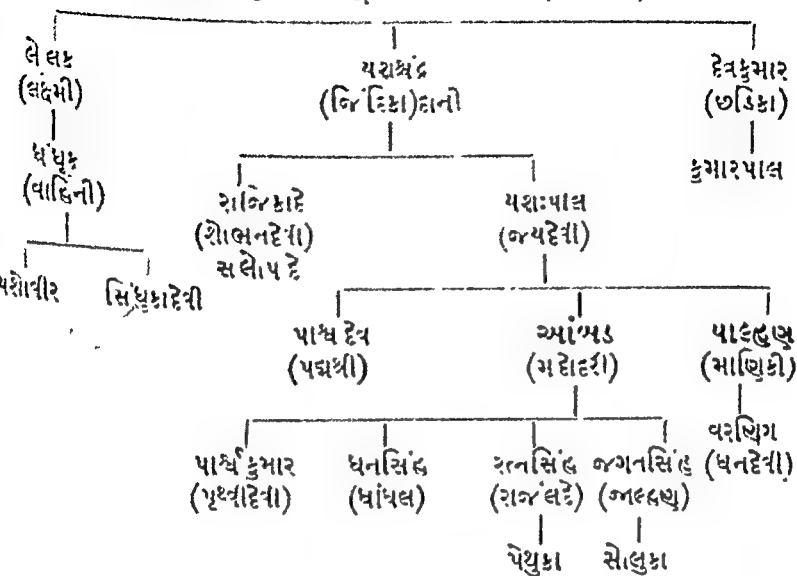
શજગરબના આંચમુનિને ૨૦ ૧૦૫૦ મા પાત્તુમા 'અમમ ચન્દ્રિ' બનાવુ તની પહેલી પ્રતિ ગૃહ્યરવશના ૫૦ સાગન્વદ્રે લખી હતી (જૂઓ, પ્રકં ૩૫, પૃં ૪૭)

ગૃહ્યરવશના શેઠ મોમ, શોભનવેવ, મલસિદ્ધ વગેરે ખગતર ગરબના આંચમુનિપ્રભમૂર્તિ તથા તપાસના આંચ મોગનિવકસૂરિ વગેરના ઉપાસક જૈનો હતા (જૈંપુંપ્રંમં ૦, પ્રશંતિ ૧૭)

બાવુશાલી ગૃહ્યર—બાવુશાલી તે ગૃહ્યર શ્રીમાતી જ્ઞાતિની શાખા છે શ્રીમાતી વન્દિત બાવુશાલીએ ચક્રગરબના આનાયને 'નમઃ જિવ્ય મુનિ' વખાવી પહોંચાવુ (જૈંપુંપ્રંમં ૦, પ્રશં ૫૪)

નેજા બાવુશાલી શ્રીમાતીના વશમા કવિવર મહન વગેરે થયા ગૃહ્યર શ્રીમાતી લખ્ય બાવુશાલી થયો જૈનો મોગે વશ ગાયો છે—

લલ્લ લણુશાલી ગૂર્જર શ્રીમાલ (લલ્લિકા)

લલ્લવંશના ૬૦ આંગણ તથા ૬૦ પાદ્મહણુ આં વર્ધમાનસૂરિ .
 રચિત 'ઋષભદેવચરિત' લખાવ્યું. (જૈંપુંપ્રંસં, પ્રશસ્તિ ૨૪)
 સંભવ છે કે ૬૦ આંગણ, ૬૦ પાદ્મહણુ ટીંખાણાના હશે. તે સં
 ૧૩૦૬ માં થયા હશે. (પ્રકં ૪૫)

મહોં સોમવિજય ગણિ અને મહોં કીર્તિવિજય ગણિએ જગદ્-
 ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેઓની સાથે
 શાં વચ્છરાજ લણુશાલીએ પણ દીક્ષા લીધી હતી.

જગદ્ગુરુ આં હીરવિજયસૂરિ સં ૧૬૫૨ માં ઉનામાં ચોમાસુ
 હતા, ત્યારે જામનગરનો દિવાન અખળ લણુશાલી તેમને વાંદવા
 ઉના ગયો હતો. તેણે ત્યાં આચાર્યદેવ તથા સાથેના સૌ મુનિવરોની
 સોનામહોરથી પૂજા કરી હતી. (પ્રકં ૫૮, પૃં)

અંચલગચ્છના આં ધર્મભૂતિસૂરિ (સં ૧૬૦૨ થી ૧૬૨૯)ના
 ઉપદેશથી દીવળંદરના શાં નાનચંદ લણુશાલીએ ભં શીતલનાથની
 પોખરાજ રત્નની પ્રતિમા ભરાવી હતી. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૩૩)

કમળમાં ગૂર્જર જૈનો, ગૂર્જર બ્રાહ્મણ, ગૂર્જર સુતાર તથા લઘુ શાલી જૈનોની વમતી મોટા પ્રમાણમાં છે.

દિલ્હીમાં લાલા માહુમલજી લલુગાલી ધર્મપ્રેમી જૈન હતા. દિલ્હીનું પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું જિનાલય તથા કુતુબની મોટી દાદા વાડીનો વહીવટ હાલ તેમના વંશજો કરે છે.

ગોઠી—મધ્યકાળમાં જિનાલયની સારસંભાર કરનાર મિત્રમંડળી બનતી હતી. આ મંડળીના મલામદો ગોઠી કહેવાતા હતા. ગોઠીઓ જૈનસંઘમાં ઉત્તમ શ્રાવકો મનાતા હતા આથી જ આચાર્યોએ મોટી શાન્તિના સ્તોત્રમાં ‘ગોઠિકાનાં શાન્તિર્જવતુ’ કહીને તેઓ માટે શાન્તિની કામના કરી છે

સભવ છે કે ઓસવાલ, શ્રીમાલી, પોગવાડ એ સૌ જ્ઞાતિમાં અને મૌ ગઢોમા ગોઠી ગોત્ર બન્યાં હશે. તેઓ વહીવટદારો જ હતા.

ઇતિહાસમાં હુડાપદ્રની ગોઠી જ્ઞાતિનો ઉલ્લેખ મળે છે.

(જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૨૩; પ્રકૃ ૪૨, પૃ ૦)

આજે ભરતપુર, ગિવગંજ વગેરે સ્થાને ગોઠી ગોત્રના જૈનો છે. અન્યારે જૈનો અજૈનોને ગોઠી બનાવે છે, તેથી જૈનધર્મ, જિનાલય, જૈનતીર્થોને નુકસાન થયું છે દિગમ્બરના જિનાલયોમાં જૈન ગોઠી હોય છે તે પ્રશસ્ત વસ્તુ છે, તેથી એ સમાજને લાલ ધર્યો છે

પદ્મીવાલ—સં ૧૨૦૭ માં પાલી નગર બાબુ અને ત્યાંના નાગગિકો બહાર આવ્યા ગયા. તે ‘પદ્મીવાલ’ કહેવાયા. આ જંગમાં ‘પંચાશક’ ખડિત થયું, જેને આં જિનદત્તસૂરિના શિષ્ય સ્થિરચત્રે વ્યવસ્થિત કર્યું. (જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પુષ્પિકા ૫૬)

ત્યાર બાદ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ સં ૧૨૩૪ કે સં ૧૨૫૪ માં પાલી ભાંગ્યું લાગે છે. (જૂઓ, પ્રકૃ ૩૫, પૃ ૫૬, ૫૭, ૬૪)

૩—નાગરવંશ—નાગરવંશની શાખા નાદીનાગર હતી, જે પાટણમાં રહેતી હતી. (જૂઓ શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ, ભા ૨, પ્રશસ્તિ ૧૫૫)

છરાવલા તીર્થ (સં ૧૧૯૧)—

વરમાણના થેડ ધાંધલ શ્રીમાલીની ગાય મેહિલી નદીકિનારે

પહાડની ગુફામાં જઈ દૂધ ઝરી આવતી હતી. ભરવાડે તે વાત શેઠને જણાવી. શેઠે પણ ત્યાં જઈ એ વાત સાચી હોવાની ખાતરી કરી. શેઠને તે જ રાતે સ્વપ્નમાં લીલા ઘોડા ઉપર બેઠેલા એક સુંદર પુરુષે આવીને કહ્યું કે, 'ત્યાં ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે. હું તેનો અધિષ્ઠાયક છું, એ પ્રતિમાની પૂજા-પ્રભાવના થાય તેમ કર.' શેઠે સવારે ત્યાં જઈ પ્રતિમાજીને બહાર કાઢી અને રથમાં બેસાડી. એ જ સમયે જીરાવલાના સંઘે ત્યાં આવીને જણાવ્યું કે, 'આ પ્રતિમાજી અમારા ગામની સીમમાંથી નીકળી છે, એટલે અમારી છે.' આ તકરાર મટાડવા નક્કી થયું કે, રથમાં એક બળદ વરમાણુનો અને બીજો બળદ જીરાવલાનો એમ બે બળદ બેડવા. એ બળદો બે તરફ જાય તે સ્થળે પ્રતિમા લઈ જવાનો નિર્ણય થયો. બળદો તો જીરાવલા તરફ જ જવા લાગ્યા એટલે સૌએ માન્યું કે, અધિષ્ઠાયકની એવી ઇચ્છા લાગે છે.

પ્રતિમાજી જીરાવલામાં આવ્યાં અને ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં તે પ્રતિમાને પધરાવ્યાં. તે પછી શ્રીસંઘે મોટું દેરાસર બંધાવી તેમાં વડગચ્છના આં અજિતદેવસૂરિના હાથે સં ૧૧૯૧ માં તે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે સમયથી એ જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું અને મહિમા વધવા લાગ્યો.

એક વાર જલોરના સુસલમાનોએ આ તીર્થને તોડવાનો ઇરાદો કર્યો પણ તેમાં તેઓ ફાળ્યા નહીં. આથી સાત શેખ-મોલવીઓ જૈન યતિનો વેષ ધારણ કરી મંદિરમાં આવ્યા. તેઓએ રાત્રે મંદિરમાં લોહી છાંટી તેને અપવિત્ર બનાવ્યું અને પ્રતિમાને તોડીને નવ ટુકડા કર્યા. આ કૃત્યથી તેઓ બેલાન થઈ નીચે પટકાઈ પડ્યા અને બહાર નીકળી શક્યા નહીં. સવારે પકડાઈ ગયા ત્યારે ત્યાંની જનતાએ તેઓને પકડીને મારી નાખ્યા.

આ ઘટનાથી સૌને દુઃખ થયું. શેઠે ઉપવાસ કર્યો અને દેવે રાત્રે સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, 'તમે ખેદ ન કરો. ભાવિલાવ હોય તે જ બને છે. હવે દરવાજો બંધ કરીને નવ શેર લાપસી બનાવી તેમાં

પ્રતિમાના નવે દુડડા માત દિવસ સુધી દાળી ગખજો ’

શ્રીસંઘે એ મુજબ કર્યું પણ સાતમે દિવસે જ ત્યાં એક છ’રી પાગતો ચાત્રા મધ આવ્યો તેના અતિ આગ્રહથી માતમે દિવસે દરવાજો ખોલવામાં આવ્યો. મોજો પ્રભુના દર્શન કર્યા પ્રતિમાના નવ અંગ જોડાઈ ગયા હતા, માત્ર રેખાઓ રહી હતી એટલે એ ખાડા એ કાયમ બની રહ્યા.

એ જ અરમામાં જયોરના સૂમને ત્યાં લયાનક ઉપદ્રવ થયો. તેણે દિવાનના કહેવાથી છુરાવવા નહીંને લાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સામે માથું મુકાવો માફ માગી એટલે તેને શાંતિ થઈ ત્યારથી અહીં માથું મુકાવવાનો નિવાજ શરૂ થયો, જે વિક્રમની સોગમી શતાબ્દી સુધી જાગી હતો. મમય જતા શ્રીમંતે એ પ્રતિમાને ગાદી માં ડાળી ખાત્રુએ પધરાવ્યા અને મૂળ ગામીમાં દાદા પાર્શ્વનાથ ના બીજી પ્રતિમાને સ્થાપન કરી.

આ તીર્થનો વહીવટ ગેઠ ધાધવના વશજોના હાથમાં હતો તેની ચૌદમી પેઢીએ થયેલા ગેઠ સીંહડે સં ૧૫૦૩ માં આ તીર્થનો વહીવટદાર હતા.

ત્યાર બાદ મધે છુરાવવા પાર્શ્વનાથ અને દાદા પાર્શ્વનાથ એ બંને પ્રતિમાઓને મુમવમાની હુમલાથી બચાવવા માટે ગભારાની બહાર ડામી તરફના દિવાલના ગે ગોખલાઓમાં વિરાજમાન કરેલી છે એ ગોખલાઓ એવી રીતે બનેલા છે કે, હુમલો આવતા જ એક પાટિયુ ઢાકીને પ્રતિમાજીની સહેજે રક્ષા કરી શકાય.

હવે શ્રીસંઘે મૂળનાથકના સ્થાને લાં નેમિનાથને સ્થાપન કર્યા છે.

આ દેરાસરના અનેક છોર્ણદારો થયા છે મત્રી પેથડે તેનો છોર્ણદાર કરાવ્યો હતો. પદરમી શતાબ્દીમાં બૃહત્તત્પાગચ્છના આં રત્નાસિંહ, આં ભદ્રેશ્વર સં ૧૪૮૩, તત્પાગચ્છના આં જયચંદ્ર, આં જિનસુંદર, આં ભુવનસુંદર સં ૧૪૮૩, કૃષ્ણપિંગાચ્છના તત્પા ગચ્છીયાચાર્ય પુણ્યપ્રભ, આં જયસિંહ, અચલગચ્છના આં જયકીર્તિ, પિંપલગચ્છના આં ધર્મશેખર, ધર્મધોષ (રાજગચ્છ).

ના આં મલયચંદ્ર, આં વિજયચંદ્ર વગેરેના ઉપદેશથી અલગ અલગ ણાવન દેરીઓના જીર્ણોદ્ધાર થયા. આં સોમસુંદરસૂરિના પરિવારના ઉપદેશથી આમાં ઘણા ઉદ્ધારો થયા.

હાલ વિક્રમની એકવીસમી શતાબ્દીમાં જુદા જુદા ગામના તપગચ્છના સંઘની મદદથી એ તીર્થનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

આ તીર્થ ઘણું પ્રાણાવિક્રમનાય છે. અહીંની યાત્રા માટે અનેક આચાર્યો, યાત્રાસંઘો અને યાત્રિકો શરૂઆતથી તે આજ સુધી આવતા રહ્યા છે. કોઈ પણ સ્થાને જિનપ્રતિષ્ઠા હોય ત્યારે નવા દેરાસરમાં મૂળ મંત્ર તરીકે કેસરથી પ્રથમ 'ૐ શ્રીજીરાવણપાર્શ્વનાથાય નમઃ' એમ લખવામાં આવે છે.

આં વાદિદેવસૂરિના શિષ્યો આ પ્રદેશમાં વિચરતા હતા; જેઓ 'જીરાવણગચ્છ'ના નામથી જાણીતી પામ્યા. (જૂઓ પ્રકૃં ૪૧, પૃં ૫૬૬)

જીરાવણ એ પહાડીની વચમાં આવેલું ગામ છે. પ્રદેશ લીલોછમ છે. શોભનીય સ્થાન છે. આખૂ પહાડથી તે પશ્ચિમ દિશામાં છે. અહીંથી મહાર ૭ કોસ અને વરમાણ ૪ કોસ દૂર છે. અણાદરાથી ૧૦ કોસ થાય છે. અહીં શ્રાવકોનાં દશ ઘર છે અને ઉપાશ્રય છે.

ણાવન જિનાલયવાળું આ તીર્થ મંદિર પહાડની તળેટીમાં વિદ્યમાન છે. મૂળ ગાદી ઉપર ભં નેમિનાથની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. ન્યારે ગભારા બહાર ડાળી તરફની દિવાલના ખાંચાના બે ગોખમાં ભં જીરાવણ પાર્શ્વનાથની અને દાદા પાર્શ્વનાથની એકસરખી બે નાની પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે.

પ્રથમ જગન્નાથપુરીમાં જીરાવણ પાર્શ્વનાથ હતા. સંં ૧૧૬૧ થી જીરાવણલીમાં જીરાવણ પાર્શ્વનાથ છે. આજે આ તીર્થના આધારે ઘાણેરાવ, નાડલાઈ, નાડોલ, જોટાણા પાસેનું બલોલ, ઘાટકોપર (મુંબઈ) વગેરે અનેક સ્થાનોમાં જીરાવણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓ

એગાડવામા આવી છે (-ઉપદેશસમ્પત્તિ ૧, સં ૧૫૦૩, વીરવશા
વળી, જૈનમત્યપ્રકાશ, કં ૧૬૨ થી ૧૬૮)

ખરનગગચ્છના (૫૧) આં જિનભદ્રના મહોં સિદ્ધાંતગ્નિ તથા
(૧૪) આં જિનહસ જીરાવવા પાર્શ્વનાથના મોળા ભક્ત હતા
(જૂઓ પ્રકં ૪૧)

ફલોધિ પાર્શ્વનાથ તીર્થ, સં ૧૧૯૮, સં ૧૨૦૪—

વડગચ્છના આં વાદિદેવસૂરિએ શાકભરી તરફ વિહાર કર્યો
ત્યારે મેડતામા ચતુર્માસ વાંતાબુ હતું અને ફલોધિમા માસગ્રંથ
કર્યું હતું તેઓ મેડતામા હતા ત્યારે સં ૧૧૮૯ ના ફાગણ સુદિ
૧૦ ને ગુરુવારે ફલોધિમા શેં પારસદામના હાથે ભં પાર્શ્વનાથની
પ્રતિમા પ્રગટ થઈ ત્યારે આચાર્યશ્રીએ પોતાના શિષ્યો ૫૦ ધામ
ગણિ અને ૫૦ મુમતિર્ગણિને વાસગ્રંથ આપીને ત્યાં મોકલ્યા હતા
શેઠે તેમના વાસગ્રંથથી તે દિવસે પ્રતિમાજીને ઉઠાવી નગરપ્રવેશ
કરાવ્યો અને સ્થાપના કરી તે પછી આ ધ્યાન ફલોધિ પાર્શ્વનાથ
ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું

શેઠ પારમ રાજગચ્છના આં ધર્મધોપમૂરિનો ભક્ત હતો તે
ધર્મપ્રેમા હતો પણ નિર્ધન હતો તેને વિશાળ જિનાવય બધાવવા
ની ઉત્ક્રંભાવના હતી આથી પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયકદેવે તેને જણાવ્યું
કે, 'તુ પ્રભુ સામે હમેશા ચોખ્ખાનો સાધિયો કરજે, જે સ્વયં
સાનાનો બની જશે'

શેઠે આ રીતે મોનુ મળવાથી ચૈત્ય બધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો,
પણ એક દિવસે શેના પુત્રોએ પિતાને પૂછ્યું કે, 'આપણે નિર્ધન
છીએ તો મદિર માટે આ રકમ ક્યાથી આવે છે?' શેઠે તેઓને દેવ
મહાયનો વૃત્તાત જણાવ્યો પુત્રોએ વાતની પાછી ખાતરી કરવા માટે
રાતે દેગમરમા સતાર્ક ગયા, તે દિવસથી અધિષ્ઠાયક દેવે સાધિયાને
સોનાનો બનાવવાનું બધ કર્યું પરિણામે દેરાસર અધૂરું રહ્યું

હવે શ્રીસંઘે આ દેરાસરનું કાર્ય મલાગી લીધું શેઠ લક્ષ્મણે
ચૈત્ય બધાવ્યું મઘે મઠપ બધાવ્યો અને શેઠ મુનિચંદ્રે ઉત્તાનપટ

કરાઓ અને મંદિર પૂરું પાંધાર્થ ગયું.

આં વાદિદેવસૂરિએ આં જિનચંદ્રને ફોલોધિ મોકલ્યા. શ્રીમંત્રે તેમના વાસદેવથી સં ૧૨૦૪ ના માહ મુદિ ૧૩ ને શુકવારે, આં પાર્થનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, કમળ, ધન-દંડ ચડાવ્યા.

સંભવ છે કે, આ ઉત્સવમાં સજ્જગચ્છના મુનિવર પાળ પધાર્યા હશે. આ રીતે આ તીર્થ આં વાદિદેવસૂરિના વાસદેવથી સ્થાપન થયું. તેમના પદ્મર આં મહેંદ્રસૂરિએ સ્તોત્ર રચ્યું છે.

પં ૦ સોમધર્મ ગણિના જળાવવા મુજબ શેડ મુનિચંદ્રે આ પ્રતિષ્ઠાનો લાભ લીધો હતો.

તે પછી શેડ દત્તાદે સં ૧૨૨૧ ના માહ મુદિ ૬ ના દિવસે અહીં ચિત્તોડી સીલવટ તપા ચંદ્રેઓ અર્પણ કર્યાં.

(—જૈનચત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૭, પૃ ૧૬૧)

આં જિનપ્રભસૂરિ લગે છે કે, શાહુબુદીન આ પ્રતિમાને તોડવા આવ્યો હતો. તેણે ચૈત્યને તુકશાન કર્યું, પણ પ્રતિમાને તોડી નહીં અને જાહેર કર્યું કે, ‘જગસ દેવમવગન્સ કેગવિ મંગો ન કાયવ્વો.’ સંધે મંદિરના તોડેલા ભાગને તરત સમરાવી લીધો. આ ઘટના સં ૧૨૩૪ માં બની હતી.

મહોં જિનપાલ લગે છે કે, ‘સં ૧૨૩૪ ફત્તવર્ધિકાયાં વિધિ-કૈયે પાર્થનાથઃ સ્થાપિતઃ’

(—શુર્વાવલી)

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, તે સમયે આ તીર્થમાં ખીજું મંદિર બન્યું હશે. અથવા ખરતરગચ્છીય આમ્નાયનું જૂઠું મંદિર બન્યું હશે અને તેમાં પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી હશે. ગમે તે હો, પણ શાહુબુદીને તીર્થ પ્રતિમાને તોડી નથી, એટલે તેની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી.

ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીઓમાં ફોલોધિને તાવપ્રતિષ્ઠાકૃત્ તીર્થ બતાવ્યું છે. આં વાદિદેવસૂરિની એક પરંપરા ‘નાગોરી તપા’ એવા નામથી પણ પ્રસિદ્ધ હતી માટે જ એ શબ્દો લખ્યા હોય એમ લાગે છે.

મહોં ક્ષમાકેદ્યાણે પણ ફોલવર્ધિ તીર્થની સ્થાપના આં વાદિદેવસૂરિના હાથે થયાનું જણાવ્યું છે.

(—પર્વકથા)

મહોં ભાનુચંદ્ર ગણિ તથા સિદ્ધિચંદ્ર ગણિ જહાંગીરના આમં-
ત્રણથી ફરી વાર આગરા પધાર્યા ત્યારે વચમાં મેડતા ઘણા દિવસ
રોકાયા હતા ત્યારે આ તીર્થ માટે ખરતરગચ્છવાળાએ ઝઘડો ઊભો
કર્યો હતો. મહોંપાધ્યાયજીએ પ્રમાણે આપી આ તીર્થને તપા-
ગચ્છનું બતાવી તપાગચ્છને સોંપાવ્યું હતું.

અહીં દેરાસરમાં સં ૧૬૨૫ ના ફાગણ વદિ ૧૦ ને ગુરુવારે
મૂલ નક્ષત્રમાં સિદ્ધિયોગમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી આં ધર્મધોપસૂરિની
ચરણપાદુકા છે.

આ ફલોધિ તીર્થ આજે મેડતા સ્ટેશન પાસે વિદ્યમાન છે. ત્યાં
જૈનોનાં ઘરો નથી માત્ર તીર્થ મંદિર મૌજુદ છે.

(-નાગેન્દ્રગચ્છીય આં જિનભદ્રની પ્રણધાવલી સં ૧૨૬૦,
આં જિનપ્રભસૂરિકૃત વિવિધતીર્થકલ્પ, મહોં જિનપાલની
શુર્વાવલી, ઉપદેશતરંગિણી, પં ૦ સોમધર્મની ઉપદેશ
સપ્તતિકા સં ૧૫૦૩, મહોંપાધ્યાય ધર્મસાગરનો તપ
ગચ્છપદાવલી, મહોં ક્ષમાકંઠ્યાણુનો 'પર્વકથાસમ્રહ',
સં ૧૮૬૦, જૈનમત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૪૦, ૪૪, ૪૭)

વરકાણા—

રાણી સ્ટેશનની પાસે વરકાણા નામે નાનું ગામ છે. અહીં
વિક્રમની તેરમી શતાબ્દીના જૈન મંદિર અંધાયેલું છે. રંજમંડપની
ચોકીમાં સં ૧૨૧૧ નો લેખ છે. અહીં મૂળનાયક ભં ૦ પાર્શ્વનાથની
પ્રાચીન ધાતુપ્રતિમા છે તેનું પરિકર સં ૧૭૦૭ માં બનેલું છે.
મેવાડના રાણા જગતસિંહે તપાગચ્છીય આં વિજયદેવસૂરિના ઉપદેશ-
થી અહીંના માગશર વદિ ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ ને દિવસે ભરાતા
મેળામાં મહેસૂલ માફ કર્યું તેનો શિલાલેખ અહીં વિદ્યમાન છે.
ગોલવાડની પંચતીર્થીનું આ એક મોટું તીર્થ છે.

આં વિજયદાનસૂરિએ સં ૧૬૨૮ માં વરકાણામાં ભં ૦ પાર્શ્વ-
નાથના જિનાલયમાં ૧. પં ૦ રાજવિમલ, ૨. પં ૦ ધર્મસાગર અને ૩.
પં ૦ હીરહર્ષને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું. (જૂઓ પ્રકં ૫૮)

અહીં કોઈ શ્રાવકનું ઘર નથી પણ વરકાણા પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય છે, જેમાં જૈન બાળકોને રહેવા-જમવાની અને ભણવાની સારી વ્યવસ્થા છે. (—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

રાતા મહાવીર (હથુંડી)—

પ્રાચીન હથુંડી ગામથી ૧ કોસ અને વિન્તપુરથી ૧ કોસ તેમજ સેવાડી પાસે જંગલમાં, મારવાડ અને મેવાડના પહાડી રસ્તાના મુખ આગળ આ તીર્થ આવેલું છે.

(—વિશેષ પરિચય માટે જૂઓ પ્રકં ૩૪,

પૃં ૫૯૩, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

જેસલમેર—

રાવલ રાજાઓની મૂળ ગાદી લોદ્રવામાં હતી. તેમાં હુસાણ રાવલનો મોટો પુત્ર જેસલ નામે હતો. તેણે લોદ્રવાથી ૧૦ માઈલ દૂર ટેકરી પર કિલ્લો બાંધી જેસલમેર નગર વસાવ્યું. તેમાં આજે મોટા સાત જ્ઞાનભંડારો, ૧૦ જૈન દેરાસરો, ૧૮ ઉપાશ્રયો અને શ્વેતાંબર જૈનોની મોટી વસ્તી છે.

સાહિત્યરક્ષણ—

જૈનધર્મ ભારતવર્ષનો પ્રાચીન અને મુખ્ય ધર્મ છે. જૈનધર્મના આચાર્યો જનતાના કલ્યાણ માટે હાથ, પગ, જીભ અને દિલ એ બધું ધર્મ કાળે સમર્પણ કરીને ખૂબ ખંતથી કામ લેતા હતા. તેમણે અમૂલ્ય સાહિત્યનું સર્જન કર્યું છે. અહિંસાનો ધ્વજ લઈને ઉઘાડે માથે અને ઉઘાડે પગે ભારતના પ્રત્યેક સ્થળોમાં ભ્રમણ કર્યું છે અને તે સિદ્ધાંતને લોકવ્યાપી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ભં મહાવીરના સિદ્ધાંતોનો સંદેશ ઘેર ઘેર પહોંચાડ્યો છે. જગતમાં કલેશનાં મૂળ એવાં જર, જમીન અને જોરુને છોડી પોતાના અને પરના હિત માટે કેવળ ઉપકાર બુદ્ધિથી ભારે જહેમત ઉઠાવી છે.

ભં મહાવીરસ્વામીથી લઈને આજ સુધીના કાળમાં જૈનોએ દર સાલ નવીન સાહિત્યનું સર્જન કર્યું. જૈન સાહિત્યની તુલનામાં ભારતવર્ષનું સર્વસાહિત્ય તોલવામાં આવે તોય એમણું હોય એમ

મનાય છે. વસ્તુતઃ ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ બળવવામાં જૈન સાહિત્યે મોટો ફાળો આપ્યો છે.

આ પ્રદેશો તરફ મુસલમાનો અવારનવાર હુમલાઓ કરીને નગરો ભાંગતા ને જનતાને લૂંટી લેતા. દેરાસરો અને મંદિરોની મૂર્તિઓને તોડતા અને સંઘરેલા સાહિત્યને પણ બાળીને લસ્રમ કરી નાખતા. ભાગ્યે જ એવું દેઈ નગર હશે જે મુસલમાનોનાં ધાડાંઓથી બચેલું હોય. પરિણામે સાહિત્યનો મોટો ભાગ આવા હુમલાઓને ભોગ બન્યો છે. બચેલા સાહિત્યનું રક્ષણ કરવું એ જ માત્ર સૌની ચિંતાનો વિષય હતો.

જેસલમેર એવા સ્થળે વસ્યું કે જ્યાં ચારે તરફ કોશી મુધી માત્ર રેતીનાં ભયાનક મેદાનો જ નજરે પડે. સેનાઓ કે ધાડાંઓ ત્યાં જવાનો ભાગ્યે જ વિચાર કરે. આવા એકાંત અને સુરક્ષિત સ્થાનનો લાભ લેવાનું જૈનાચાર્યોને સૂઝી આવ્યું અને પાટણ, ખંભાત, ભરૂચ, વડનગર, વઢવાણ વગેરે સ્થળોના સાહિત્યભંડારો આ સ્થળે લાવીને મોટા જ્ઞાનભંડારો સ્થપાવ્યા. આ રીતે આજ મુધીમાં સંગ્રહીત થયેલા સાહિત્યમાં મોટી મોટી તાડપત્રીઓમાં લખેલા અનેક ગ્રંથો અહીંના જ્ઞાનભંડારોમાં સુરક્ષિત રહી શક્યા છે. આગમપ્રભાકર પૂઠ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ અધ્યાગ પરિશ્રમ અને પરીપક્ષો સહીને એ ગ્રંથભંડારોનું નિરીક્ષણ કર્યું, એટલું જ નહિ તેની સુરક્ષા માટે સારો પ્રયત્ન પણ કર્યો છે. વળી, એ સાહિત્ય મુલ્ક બને એ માટે તેમણે ત્યાંની મહત્વની અને અન્યત્ર અનુપલબ્ધ પ્રતિઓની કિંમત ઉતારાવવાની વ્યવસ્થા પણ કરેલી છે.

પુણી થવા જેવું તો એ છે કે, કેટલાક પ્રાચીન ગ્રંથો જે અલબ્ધ હતા તેની પ્રતિઓ અહીંથી મળી આવી છે. જે ‘વાદમહાર્ણવ’ માં પ્રાચીન ગ્રંથોના પાઠો અશુદ્ધ મળતા હતા; જેમાં વિક્રમની નવમી શતાબ્દી પહેલાંના પૂર્વપક્ષો સંગ્રહીત છે, જે ઉપલબ્ધ ખૌદ સાહિત્યના આધારે પણ શુદ્ધ થઈ શકે તેવા નહોતા તેના વિશુદ્ધ પાઠો અહીંથી મળેલી પ્રતિમાંથી મળ્યા છે. આવા અનેક ગ્રંથો વિશે

કહી શકાય. યૈદિક સાહિત્યના ગ્રંથો પણ અહીંથી વિપુલ પ્રમાણમાં મળી આવ્યા છે. એટલે કે, ભારતીય સાહિત્યનો અપૂર્વ વારસો જેસલમેરના ભૂગર્ભમાં સુરક્ષિત પડેલો છે. આ રીતે આને જૈનોનું જ નહિ પણ ભારતનું સાહિત્યતીર્થ અથવા તેને સારસ્વતતીર્થ કહીએ તો ખોટું નથી.

અહીં આવતા જૈન સાધુઓને પાણીના અભાવે ભારે તકલીફ વેઠવી પડતી. તેથી આં સોમપ્રભસૂરિએ સુવિહિત સાધુઓને આ તરફ વિચરવાની મનાઈ કરી હતી પરંતુ એમ કરવાથી તો ત્યાં જૈનધર્મને નુકશાન પહોંચતું હતું તેથી આખરે અહીં આણંદ-વિમલસૂરિએ સં. ૧૫૮૨ લગભગમાં મહોપાધ્યાય પરમ તપસ્વી ૭૦ વિદ્યાસાગરને મોકલી વિહાર ખુલ્લો કર્યો. ત્યાં ફરીથી જૈન-ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. (જૂઓ, પ્રકં ૪૭, પ્રકં ૫૫)

જેસલમેરથી ૧ કોશ દૂર અમરસાગરમાં પણ મોટાં જૈન મંદિરો છે. અમરસાગરથી ૪ કોશ દૂર લોદ્રવામાં અનુત્તર વિમાનના નમૂના જેવું વિશાળ જિનાલય છે.

*

સિદ્ધપુર—

રાજા સિદ્ધરાજે સં. ૧૧૫૨ માં સિદ્ધપુર વસાવ્યું હતું. તેમાં સં. ૧૧૮૪ માં રુદ્રમાલ બંધાવ્યો અને જૈન સિદ્ધવિહાર બંધાવ્યો. સિદ્ધવિહારનું બીજું નામ રાજવિહાર હતું. મહામાત્ય આલિગદેવે પણ તે જ સમયે અહીં ચૌસુખવિહાર બંધાવ્યો હતો. એવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે, અહીં સં. ૧૧૫૨ માં ભં. સુવિધિનાથનું દેરાસર બંધાવવામાં આવેલું હતું.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ. ૬૩, પ્રકં ૪૧, પૃ. ૬૭૪)

શેઠ ધરણા શાહે અહીંના ચતુર્સુખવિહારના આધારે સં. ૧૪૯૬ માં રાણકપુરમાં ધરણવિહાર-ત્રૈલોક્યતીપકપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પ્રકં ૫૦)

મહામાત્ય આલિગદેવે ચૌસુખ વિહારમાં ભં. પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા

પધરાવી હતી અટલાઉદ્દીન ખિલજીએ એ પ્રતિમાને તોડવાનો ઇત્દાદો કર્યો, પણ ભોજકોએ બાદગાહની હાજરીમાં જ દીપક ગગ ગાઈને ૧૦૮ હીવા પ્રગટાવ્યા, ત્યારે એક મર્ધ પ્રગટ થઈને મુલતાન મામે આવી બેઠો. મુલતાન તો આ બધું ભેઈ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. તેણે કહ્યું ‘આ દેવ તો બાદગાહોના બાદશાહ મુલતાન છે.’ એમ મમ છને તેણે એ પ્રતિમા તોડી નહીં તે સમયથી એ પ્રતિમા ‘મુલતાન પાર્શ્વનાથ’ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી.

મિદ્ધપુર્ગા મં ૧૬૪૫ માં નાગર વગેરે જૈનોનાં ઘરો હતો. એ સમય સુધી પાંચ દેરાસરો હતાં. અહીં જ મહોપાધ્યાય ભાનુ ચંદ્રગણિનો જન્મ થયો હતો મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિવરે અહીં જ દિવાળીના દિવસેમા ‘જ્ઞાનમાર’ની રચના કરી હતી.

આજે અહીં જૈનોના ઘરો છે. બે દેરાસરો છે ઉપાશ્રય પણ છે.

બં વિજયરત્નની આજ્ઞામાં રહેતા ૫૦ કેમરકુશલે સં ૧૭૫૮ ના કાર્તિક સુદિ ૫ ના રોજ ચિદ્ધપુરમાં ‘ગૌભામ્યપંચમી’ સ્તવન (કડી : ૭૫) રચ્યું છે. પાટણના શેક કેચરા કીકાભાઈએ સં ૧૮૨૧ ના માહ વદિ ૨ ના રોજ મુગતથી યાત્રામઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં આણ્ણદસૂરગચ્છના ભં ૮ વિજયોદયમૂરિ વગેરે હતા, તે મિદ્ધપુર્ગમાં યાત્રા નિમિત્તે આવ્યા ત્યારે અહીં ચાર દેરાસરો વિદ્યમાન હતાં.

(—જૈનસત્યપ્રકાશ, કં ૯૪ થી ૯૮)

(—દ્રયાશ્રયમહાકાવ્ય, સર્ગ - ૧૫, ૧ શ્લો ૧૬, કુમારપાલપદિ

જોહો, જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ, જૈનતીર્થસર્વસંગ્રહ, જૈન

સત્યપ્રકાશ, કં ૧૦૪, પૃ ૩૬૮)

શિહોર—

ભાવનગર અને પાલીતાણાની વચ્ચે પહાડીઓથી ઘેરાયેલું શિહોર નામે નગર છે. તેનું સંસ્કૃત નામ શ્રીપુર હોવાનું બાણવા મળે છે. રાજા સિદ્ધરાજે તેને આબાદ કરી ગ્રાહાણોને દાનમાં આપ્યું હતું. વીસોજી ગોહિલે તે જીતી લીધું ત્યારથી તે ભાવનગર રાજ્ય માં ગણાય છે

અહીંની પહાડીમાં શત્રુજય તીર્થની મારુદેવા નામે દ્રુંક છે.

તપાગચ્છના શ્રીપૂજ વિજયજિનેન્દ્રસૂરિ અહીં કાળધર્મ પ્રાપ્ત્યા હતા, તેમની 'પણુ અહીં' દ્રુંક છે. તેમની ચરણપાદુકા વગેરે અહીં વિદ્યમાન છે. શત્રુજય તીર્થ ઉપર પણ તેમની 'શ્રીપૂજ દ્રુંક' બનેલી છે. (જૂઓ પ્રકં ૫૮)

તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીમુક્તિવિજયજી ગણિવરે અહીં ચતુર્માસ કર્યું હતું. તેઓ આ પહાડી ઉપર મધ્યાહને તથા બીજા-ત્રીજા પહોરે ચાર ચાર કલાક ધ્યાન કરતા હતા. અહીંનો જૈન સંઘ તેમનો ભક્ત છે. સંઘે તેમની પ્રતિમાજી પણ પધરાવી છે.

તેમના શિષ્ય મુનિવર ગુણવિજયજી અહીં જલજાત્રાના વરઘોડામાં પલોંઠી વાળીને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. પૂં આં આત્મારામજી તથા પૂં ગુલાબવિજયજી મહારાજનું સં ૧૯૪૩ માં અહીં ઐતિહાસિક મિલન થયું હતું.

આજે અહીં શ્વેતાંબરનાં....ધર છે. બે દેરાસરો છે. ઉપાશ્રયો અને પાઠશાળા વિદ્યમાન છે.

વસ્તુતઃ સિદ્ધરાજે જેમ સિંહ સંવત ચલાવ્યો તેમ સિંહપુર પણ વસાવ્યું. આં મેરુતુંગસૂરિ લખે છે કે, 'રાજા સિદ્ધરાજે કોઈ અવસરે વાલાક પ્રદેશની પહાડી ભૂમિમાં સિંહપુર નામે ગ્રાહ્યણોનો અગ્રહાર સિંહપુર સ્થાપન કર્યું'. તેની નીચે ૧૦૩ ગામ હતાં.

(-પ્રબંધચિંતામણિ)

અહીં (૧) રણા (રાજકર્તા) અને (૨) જાની (યજ્ઞ કરનાર) એમ બે પ્રકારના ગ્રાહ્યણો વસતા હતા. તેમાં એક કન્યાના કારણે ભારે કલેશ ઊભો થયો. તે બન્ને પક્ષો સામસામે લડ્યા. ગ્રાહ્યણો મરાયા તે ભૂમિ આજે પણ 'ગોઝારી ભૂમિ' નામે પ્રસિદ્ધ છે.

રણાએ ગારિયાધારના ઠાં કાંધાજી ગોહિલની મદદ માગી. ઉમરાલાના વીસાજી ગોહિલે ઓચિંતો હલ્લો કરી શિહોરને પોતાના કબજે કર્યું. લોકો ગોઝારી ભૂમિ સમજીને ત્યાં વસ્યા નહીં, એટલે

વીમાજીએ નવુ શિહોર વસાવ્યુ તેનુ ખાત કગ્તા ચમારે તોરણ બાંધ્યુ હતુ

ગોહિલ વશનો પરિચય પહેલા (પ્રક્રં ૨૩, પૃં ૩૮૬ મા) આવી ગયો છે (પ્રક્રં ૪૪ મા પણ આવશે) તેના વશએ મોહોદાસ ગોહિલ (લૂણી નદીના કિનારે આવેલા ખેર ગામમા) હતા તેના પુત્ર સેજકજી, તેના પુત્રે મારવાડ છોડી સૌરાષ્ટ્રમા સં ૧૨૬૦ મા આવીને સેજક પુર વસાવ્યુ તેના વશમા અનુક્રમે (૧) મેજકજી, (૨) રાણજી, (૩) (૪) (૫) ખડાજી, (૬) ડુગરજી, (૭) વીનોજી, (૮) કાનોજી, (૯) સારગજી, (૧૦) શિવજી, (૧૧) જોતોજી, (૧૨) રામદાસજી, (૧૩) સરતાનજી, (૧૪) વીસોજી થયા એ વીસોજી ગોહિલે નવુ શિહોર વસાવ્યુ તેના ભાઈ દેવાજીને પછેગામનો ગરાસ મળ્યો વીસાજીએ ઈં સં ૧૫૭૫ થી ૧૬૦૦ સુધી શિહોરમા રાજ્ય કર્યું

ભાવનગરના રાજા ભાવસિંહજી ગોહિલે પિલાજી ગાયકવાડ ના ઠકાણેને ભગાડી શિહોરમા પોતાની સત્તા જમાવી રાજ ભાવ સિંહજીએ સં ૧૭૭૮ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ વડલા ગામે ભાવનગર વસાવી તેને બદર બનાવ્યુ તેણે ઈં સં ૧૭૨૨ સુધી રાજ્ય કર્યું (-શ્રીયુત ગોરધનદાસ નાગરદાસ મહેતા, શિહોર વાળા રચિત 'સૌગંધ્યવશનુ ઇતિહાસદર્શન')

તારગા તીર્થ—

જૂજરાતના ઉત્તર પ્રદેશમા તારગાહીલ એ ઉચ્ચ હવામાન વાળી સ્વચ્છ પહાડી છે તેના નામ—તારગકગિરિ, તારગિરિ, તારણ ડુર્ગ, તારણગઢ, તારગઢ, તારગા વગેરે મળે છે

વૈદિક સાહિત્યમા તારગનાગ, બૌદ્ધસાહિત્યમા તારાદેવી અને જૈન સાહિત્યમા સુતારાદેવી, પદ્માવતી વગેરે નામો મળે છે લોક માન્યતા છે કે, એના આધારે આ પહાડનુ નામ પડ્યુ છે

જૈને પદ્માવતાન્તિ ત્વશુભદલના તા ચ ગૌરીતિ શૈવે

તારા બૌદ્ધાગમે ત્વં પ્રવૃત્તિરિતિ મતા દેવિ ! સાદ્ગુણાગમે ત્વમ્ ।

ગાયત્રી મદ્યમાર્ગે ત્વમસિ ચ વિમલે કૌલિકે ત્વં ચ વજ્રા
વ્યાતં વિશ્વં ત્વયેતિ સ્ફુરદુરુચશસે મેઽસ્તુ પદ્મે ! નમસ્તે ॥૬॥

તારે તારાવતારે વિદલિતદિતિજે ! દેવિ ! પદ્મે ! સુપદ્મે ! ॥૮

(—શ્વેતાંબરચક્રચૂડામણિ શ્રીચશોભદ્રાચાર્યશિષ્ય શ્રીચંદ્રસૂરિ
રચિત ‘અદ્ભુતપદ્માવતીકલ્પ’, પાત્રવિધિલક્ષણ પ્રકરણ પાંચમું)

ત્રિપૃષ્ઠા ત્રિફળા તારા તોતલા ત્વરિતા તુલા ॥૧

ત્રિરૂપા ત્રિપદા ત્રાણા તારા ત્રિપુરસુન્દરી ॥૩

(—પદ્માવતી સહસ્રનામસ્તોત્ર-લીલાવતીશતમ્)

કામાક્ષા જગદમ્બા અમ્બા જગદીશ્વરી તારા ॥૪

(—પદ્માવતીસ્તોત્ર ૧૩ શ્લોકવાળું, ભૈરવ-
પદ્માવતીકલ્પ, પૃ૦ ૮, પૃ૦ ૫૩, પૃ૦ ૫૭)

ખૌદ્ધોમાં તારાદેવીની પ્રધાનતા છે. જ્યાં જ્યાં તે દેવી છે ત્યાં
ત્યાં તે નામનાં ગામ કે પહાડ હોવાનું જણાવ્યું નથી. અહીં વાસ્તવ-
માં તો આ પહાડનું નામ તારાદેવીના નામ ઉપરથી પડ્યું નથી,
પરંતુ તારાદેવીનું મંદિર અને તારણુગઢના નામસામ્યથી એ રીતે
બેડી દેવામાં આવ્યું હોય.

ખરું જોતાં તો અહીં સિદ્ધશિલા અને કોટિશિલા છે એ તારક
તીર્થસ્થાન હોવાથી પહાડનું નામ પણ તારણુગિરિ હોવાનું સાર્થક
જણાય છે.

શત્રુજય તીર્થનાં ૧૦૮ નામો છે. તેમાં શત્રુજયની દૂકો, શિખરો
અને સૌરાષ્ટ્ર તેમજ ગૂજરાતની અનેક પહાડીઓનાં નામોનો સમા-
વેશ થયેલો છે. તેમાં તારગિરિ એવું દૂકું નામ છે તે આ તારંગાને
જ બતાવે છે.

આં પ્રભાચંદ્ર લખે છે કે, ‘વિક્રમની પહેલી શતાબ્દીમાં
થયેલા આર્ય ખપુટાચાર્યે ગુડસત્થનગરમાં ખૌદ્ધવાદીને હરાવ્યો હતો,
ચક્ષુર્મર્તિને પોતાના પગે પડાવી હતી અને ત્યાંના રાજા તેમજ પ્રજા
વર્ગને જૈન બનાવ્યા હતા. (પ્રભાવકચરિત્ર, પાદલિપ્તસૂરિપ્રબંધ)

આમ નોમપ્રભસૂરિ લખે છે કે, ગુડસત્યનો રાજ્ય વેણીવચ્છરાજ પ્રથમ જૈન હતો તેણે તાગદેવીનું મંદિર બધાવ્યું અને તારાપુર વમાવ્યું વગી, તેણે મિદ્ધગિવા અને કોગિશિવામા જૈન દેરાસરો બધાવ્યા પાછળથી તેને દિગબરો દબાવી બેડા પૂર્વેશ્વર કુમાર પાલની આજ્ઞાથી યશોદેવના પુત્ર દડનાયક અભયકુમારે અહીં ભાગ્યજિતનાથનું ૩૨ માગનું ઉત્તમ ત્રિનાવય બધાવ્યું

(કુમારપાવપડિબોહો, પ્રસ્તાના ૫, પૃં ૮)

માક્ષઃ મોહનલાલ દેમાઈ જણાવે છે કે, અહીં આર્ય બપુના મમયે તારાદેવીનું મંદિર અને પાછળથી સિદ્ધાચિકાદેવીના મંદિરો બન્યા હતા (-જૈન સાહિત્યનો મશિત ઇતિહાસ, પૃં ૧૦૦)

આ પ્રમાણેથી સ્પષ્ટ છે કે, તારગાગિરિ એ પ્રાચીન કાળથી જૈન તીર્થ ન્હા છે મધ્યયુગમા તેનું માહાત્મ્યઘટી ગયું હશે પરંતુ વિક્રમની તેરમી શતાબ્દીથી તેણે પોતાની પૂર્વકાલીન જાહોજલાલી પુનઃ પ્રાપ્ત કરી છે છે ના ૮૦૦ વર્ષનો તેનો ઇતિહાસ આ પ્રકારે મળે છે—

પૂર્વેશ્વર કુમારપાને અજમેર છાવણા માટે છે ની ચકાઈ કરી, ત્યારે મંત્રી બાહડની પ્રેરણાથી તેના ઘર દેરાસરનું જોખવામા વિરાજમાન ભાગ્યજિતનાથની પ્રતિમાની પૂજા લાન્તિ કરીને પ્રયાણ કર્યું હતું તેમા તેને વિજય મળ્યો હતો તે પછી સં ૧૨૧૬ મા તે પરમાર્હત-જૈન બન્યો તેને મામાહારની પ્રતિજ્ઞા હતી એવે એક વાર ઘેબર ખાતા તેને મામાહારનો રસાસ્વાદ આવ્યો આથી તેણે ગુરુમહારાજ પાસે તેનું પ્રાયાશ્વિત્ત માગ્યું આચાર્યશ્રીએ તેને પ્રાયશ્વિત્ત આપ્યું કે, ‘બત્રીશ દ્વાતોની શુદ્ધિ માટે તમારે ૩૨ ત્રિનાવયો બનાવવા જોઈએ’

ગૂર્જરેશ્વરે પ્રાયાશ્વિત્તમા પાટણ, શત્રુજય, (ગિરનાર), આબૂ, નાડોવ (૧) બવોર વગેરે સ્થળે જુદા જુદા તીર્થ કરોના ૩૨ કુમાર વિહાર-ત્રિનાથો બધાવ્યા એક દિવસે તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું કે, ‘મને ભાગ્યજિતનાથની સેવાથી વિજય મળ્યો હતો એવે તેમનું વિશાળ મંદિર બધાવવું જોઈએ આચાર્યશ્રીએ પણ તેની

આ ભાવનાને પુષ્ટ કરતાં 'જળાબ્યુ' કે, 'રાજન્! તારંગાગડ. એ
 શત્રુજય તીર્થના જ પરિવારમાં છે, ત્યાં વિહાર-ગિનાલય બનાવવું.
 મેંઈએ.' મુર્તિદેવર કુમારપાલે નરત જ વડનગર પંથકના મંત્રીને
 આદેશ આપ્યો કે, 'તારંગા પર વિજયસ્તંભ જેવો બનીશ માળ-
 નો ઊંચો અને ભવ્ય અજિતનાથ-પ્રાસાદ બંધાવો.' મંત્રીએ એવો
 પ્રાસાદ તૈયાર કર્યો પણ તે ઘણાં ઊંચા હોવાથી હવાના દયાળુના
 કારણે ધસી પડ્યો. આથી ફરીવાર મોટા ચાર માળ અને તેની ઉપર
 કેશરનાં લાકડાંના ૨૮ માળ ગોડવી ૨૪ (૮૪) ગજ ઊંચો બાવન
 દેરીવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો અને મુર્તિદેવર કુમારપાલે સં ૧૨૨૧
 માં તેમાં શુદ્ધેવ આં હેમચંદ્રસુરિના કરકમલથી લં અજિત-
 નાથની ૧૦૧ આંગળ પ્રમાણ-૧૨૫ આંગળથી ઊંચી રત્નની પ્રતિમા
 ભરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ મંદિર આજે વિદ્યમાન છે. ભારતનાં
 સમગ્ર મંદિરમાં આ મંદિર તેની ઊંચાઈના કારણે વિખ્યાત બન્યું
 છે. અનેક પુરાતત્ત્વવિદોએ આ મંદિરને પોતાની પ્રશંસાનાં પુષ્પો
 ચડાવ્યાં છે. (-કુમારપાલપડિગોહો, પ્રભાવકચરિત્ર, પ્રગંધચિતામણિ;
 મોહરાજપરાજય નાટક, કુમારપાલપ્રગંધ, ઉપદેશ-
 તરંગિણી, વીરવંશાવલી, જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૪૭)

રાજ અજયપાલે કુમારપાલનાં દરેક સ્મારકોનો વિનાશ કર્યો
 હતો, તેમાં આ તીર્થનો નાશ કરવાનો પણ તે ઇશદો રાખતો હતો;
 પરંતુ બહુરૂપી શીલભાંડના શુક્તિપ્રયોગથી આ તીર્થ બચી ગયું
 પણ તે પછી અદલાઉદ્દીન ખિલજના હુમલાએ આ તીર્થને ખૂણ
 નુકશાન પહોંચાડ્યું. (પ્રકં ૩૨, પૃં ૧૩૫)

ઈડરનગરના રાવ પૂંજાજીના માનીતા ઇડરના નગરશેઠ સંઘવી
 વત્સરાજ ચોશવાલનો મોટો પુત્ર સં ૦ ગોવિંદ આં સોમસુંદર-
 સુરિનો અનન્ય લક્ષ્ત હતો. તેણે શુરુમહારાજના ઉપદેશથી શત્રુજય,
 ગિરનાર, સોપારક વગેરે તીર્થોના સંઘ કાઢ્યા અને સં ૦ ૧૪૭૯માં આ
 મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, આરાસણથી શિલા મંગાવીને તારંગા પર
 ચડાવી અને લં અજિતનાથની નવી પ્રતિમા ભરાવી, મોટો સંઘ એક-

ત્રિતકરી, આં સોમમુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તેમણે પંચ જિનમંડનને અહીં તે જ દિવસે એટલે સં ૧૪૭૯ માં વાચકપદ આપ્યું હતું. (પ્રક્ર ૫૦)

આ ઉત્સવમાં અહીં આં સોમમુંદરસૂરિના ૧૮૦૦ સાધુઓ હાજર હતા. તે પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘો મોટા પ્રમાણમાં હાજર હતા.

મૂળનાયકની એક બાબુએ સં ૧૩૦૪ ના બીજા જેઠ સુદિ ૬ ને સોમવારે અને બીજી બાબુએ સં ૧૩૦૫ ના અષાઢ સુદિ ૭ ને શુક્રવાર એમ બે સંવત્સરા લેખવાળી ભંચ અજિતનાથની કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ છે, જેને શેઠ ધનચંદ્રના પુત્ર વર્ધમાન, તેના પુત્રો—(૧) શાં લોહદેવ, (૨) થેહડ અને (૩) આશાધર તેમાં શાં થેહડના પુત્ર ભુવનચંદ્ર અને પદ્મચંદ્રે તે ભરાવેલી છે અને વાઢી ધર્મધામગચ્છના આં જિનચંદ્ર તથા આં ભુવનચંદ્રે સં ૧૩૦૪, સં ૧૩૦૫માં તેમની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. (પ્રક્ર ૩૫, પૃ ૩૫)

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીસંઘે આં વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી આ મંદિરનો મોટો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. (—વિજયપ્રશસ્તિ, સર્ગ : ૨૧, શ્લોક ૬૧)

મંદિરની આરે બાબુએ વિશાળ ચોક છે. તે ચોકમાં જ બીજાં નાનાં ત્રણ-ચાર દેરાસરો છે. સાત દ્વીપસમુદ્રો, આઠમો નંદીશ્વરદ્વીપ, નંદીશ્વરની બાવન દેરીઓ, સમવસરણ, અષ્ટાપદ, સમેતશિખર વગેરે રચનાઓ અને ૧૪૫૨ ગણધરોનાં પગલાં, સહસ્રકૂટ ચૈત્ય, નવપદ-જીનું મંડલ, લોભીના દષ્ટાંતની રચના, મધુબિંદુના દષ્ટાંતની રચના, કદપવૃક્ષ, ચૌદ રાજલોક અને ચૌમુખજીની દેરી વગેરેનાં આરસમાં બનેલાં નકસી કામો છે.

મૂળ મંદિરના પાછળના ચોકમાં ઘણા ભૂમિભાગ તથા દેરીઓ દ્વિગંધર સંઘને આપી છે. તેમણે તે દેરીઓ ઉપર પોતાના બનાવટી પ્રાચીન અર્વાચીન ગિલાલેખો ચોડી દીધા છે અને માનસ્તંભ પણ બનાવી દીધા અને અહીંના ૧૧ વેતાંબર-દ્વિગંધરોનો ઝગડો શમી ગયો છે.

(૧) મંદિરથી ઉત્તરમાં અર્ધો માઈલ દૂર સિદ્ધશિલાની ટેકરી

છે. ત્યાં કુવો છે, કુંડ છે, શ્વેતાંબરીય ઔમુખ પગલાંની દેરી છે. તેની બાજુમાં એક દિગંબરીય દેરી છે.

(૨) મંદિરથી પૂર્વમાં અર્ધો માઈલ દૂર ટેકરી પર પુણ્ય-પાપની દેરી છે. અહીં સં ૧૨૪૫ નું પરિકર છે.

(૩) મંદિરથી દક્ષિણમાં તળાવ તથા ગુફા પાસે થઈને કોટિ-શિલા જવાય છે. અહીં કરોડો મુનિવરો મોક્ષે ગયા હતા. રસ્તો બિહામણો છે. ત્યાં દેરીમાં ઔમુખ વિરાજમાન છે. ઔમુખની નીચે ચારે તરફ ૨૦ જિનપાદુકાઓ છે. તેમાં લખે છે કે—શ્રીમાલી-સંઘની તારાચંદ્ર કૃતેચંદ્રે સં ૧૮૨૨ માં તપાગચ્છના ભટ્ટારકે વિજયધર્મસૂરિની આજ્ઞાથી ભં ઋષભદેવની પાદુકા સ્થાપન કરી. વીશે પાદુકાઓમાં આવી મતલબનો લેખ છે. માત્ર ભગવાનનાં નામ જુદાં જુદાં આખ્યાં છે. પાસે જ બીજી શ્વેતાંબરીય દેરી છે. દિગંબરાએ તે જિનપ્રતિમાનો કંદોરો ઘસી નાખ્યો છે.

આ રીતે આ પ્રાચીન શ્વેતાંબર તીર્થ છે. તેનો વહીવટ અમદાવાદની શ્વેતાંબર સંઘની સંસ્થા સુપ્રસિદ્ધ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી કરે છે.

(—જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ)

ગોડીજી તીર્થ—

કલિકાલઅર્ધજ્ઞ આં હેમચંદ્રસૂરિએ સં ૧૨૨૮ માં પાટણમાં મોટી અંબનશલાકા-પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ત્યારે છેલ્લા વડોદરાના જૈન કાનજીની ત્રણ પ્રતિમાઓની પણ અંબનશલાકા કરી હતી. આ ત્રણે પ્રતિમાઓ બહુ અમતકારી બની હતી. તેમાં એક ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પણ હતી.

ઝીંજુવાડાનો શેઠ ગોડીદાસ અને સોઢાજી ઝાલો દુષ્કાળ પડવાથી માલવા ગયા. ત્યાંથી પાછા ફરતાં એક સ્થાને રાતવાસો રહ્યા હતા. ત્યાં સિંહ નામના કોળીએ શેઠને આગ્રિતો ઘા કરી મારી નાખ્યો. ઝાલાને આની જાણ થતાં તેણે કોળીને મારી નાખ્યો. શેઠ મરીને વ્યંતર થયો અને તેના ઘરમાં જે ભં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હતી તેનો અધિષ્ઠાયક બની તેની પૂજા-ભક્તિ કરવા લાગ્યો. ત્યારથી

તેના નામ ઉપરથી આ પ્રતિમા ગોડી પાર્શ્વનાથના નામથી વિખ્યાત થઈ. (પ્રકૃ ૪૧, પૃ ૬૧૫, ૬૧૬)

અધિષ્ઠાયકે સોઢાજીને મહાય કરી મુખી કર્યો. સોઢાજીએ પણ ગોડી પાર્શ્વનાથને પોતાના ઘરમાં લાવી પધરાવ્યા. તે તેની પૂજા કરવાથી અત્યંત મુખી થયો, ઝીંઝુવાડાનો રાજા જાન્યો, તેમજ ગૂજરાતનો મહામંડલેશ્વર પણ જાન્યો. તેના લાઈ માંગુ આલાએ પણ આ અધિષ્ઠાયકની સહાયથી ફૂલા કુંવરીનું ભૂત કાઢ્યું હતું.

મંડલેશ્વર સોઢા આલાને દુર્જનશત્રુ નામે પુત્ર હતો. તે પણ રાજા બીમદેવ સોલંકી (બીભ)નો મંડલેશ્વર હતો. તેણે સં ૧૩૦૫ થી સં ૧૩૧૦ ના ગાળામાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થના મોટા દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (પ્રકૃ ૪૩)

તે પછી ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પાટણમાં લાવવામાં આવી. ૧૩૫૬-૧૩૬૦ ના ગાળામાં બાહશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીના લાઈ અલ્લખાને ગૂજરાત પર ચડાઈ કરી અને કરણ વાઘેલાને લગાડી પાટણમાં પોતાની ગાદી સ્થાપન કરી. (જૂઓ પ્રકૃ ૪૫) આ મુસલમાની હરલો થયો તે સમયે જૈનોએ પ્રતિમાજીને જમીનમાં ખાડો કરી તેમા પધરાવી હતી. સં ૧૪૩૨ લગભગમાં પાટણનો સૂબો હસનખાન (હીસાબુદ્દીન) હતો. તેને ઘોડાહારમાંથી ગોડીજીની પ્રતિમા મળી આવી. તેની બીબી અસલમાં જૈન કન્યા હતી. બીબી આ પ્રતિમાને હમિશાં પૂજવા લાગી. સૂબાને એક રાતે સ્વપ્નમાં અવાજ આવ્યો કે, 'તારે આ પ્રતિમા નગરપાલકરના મેઠ મેઘાને આપો દેવી.'

એ સમયે નગરપાલકરમાં ભૂધેશ્વર ગામ હતું. તેમાં વડેરાના વંશના શેઠ આઢ્ઢાનો પુત્ર શેઠ સાજેન રહેતો હતો. તેને કાજલ, ઉજલ અને શામલ એમ ત્રણ પુત્રો હતા અને મરઘા નામે પુત્રી હતી. કાજળશાહ ધનવાન હતો.

એ જ નગરપાલકરના ભૂધેશ્વરમાં સં ૧૩૯૮ માં શાં ખેતો મીઠડિયો રહેતો હતો. તેને ભોજે, ઉદય અને મેઘો એમ ત્રણ પુત્રો હતા.

૧. કાજળ શાહે પોતાની જોન મરઘા શેઠ મેઘા સાથે પરણાવી.

આ સાળાળનેવીમાં ઘણા સ્નેહભાવ હતા. એકવાર મેઘા શાહ કાજળ શાહ પાસેથી પેંચાની મદદ લઈ પેપાર માટે પાટણમાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેને સ્વપ્નમાં સૂચન મળ્યું કે, 'અહીંના સૂળાને ત્યાં જિન-પ્રતિમા છે, તેને હાથ આપીને તું લઈ કોળે.' મેઘા શાહે ૧૨૫ દ્રમ (અથવા ૫૦૦ દોડડા) આપી તે પ્રતિમા લઈ લીધી. અંબલગચના આં મેરુતુંગસુરિ (સં ૧૪૨૬ થી સં ૧૪૭૧)ના મુખેથી મેઘા-શાહ આ પ્રતિમાનો પ્રભાવ જાણીને તેને રાધનપુર ધઈ નગરપાર-કેરે લઈ આવ્યો. ત્યાં તેણે મોહનસવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો અને સં ૧૪૭૨ ના કાલિક સુદિ ૨ ને શનિવારે (અથવા સં ૧૪૬૫ માં) એક ગાદી ઉપર ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને સ્થાપન કરી. આરે તરફ લોકોમાં તે ચમત્કારી મૂર્તિની ખબર ફેલાઈ જતાં સૌ કોઈ તેના દર્શને આવવા લાગ્યા.

શેઠ કાજલે શેઠ મેઘા શાહ પાસે પોતાની રકમ માગી પણ જ્યારે તેણે જાણ્યું કે, મેઘા શાહ મારી મૂડીમાંથી પથ્થર લાવ્યો છે ત્યારે તે મેઘા શાહ સાથે લડ્યો ને વેર બંધાયું.

મેઘા શાહ પ્રતિદિન પ્રતિમાની પૂજા કરતો હતો. તેને મઈથો અને મેહર નામે બે પુત્રો પણ થયા અને એ રીતે બાર વર્ષ વીતી ગયાં.

મેઘા શાહને એક રાતે એ પ્રતિમાને અન્નપ્રયા સ્થળે લઈ જવાનું સ્વપ્નમાં સૂચન મળ્યું. મેઘા શાહે સવારે વહેલા ઊઠી એક વહેલમાં તે પ્રતિમાને પધરાવી, વહેલને બે નવા વાછડા બેતરી, તે અન્નપ્રયા સ્થળ તરફ લઈ જવા. તેણે પ્રયાણ આદર્યું. તે ડાળા થલમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં આરે બાબુએ નિર્જન વેરાન હતું. ત્યાં તેણે સ્વપ્નની સૂચના મુજબ ગોડીપુર નગર વસાવ્યું. ત્યાં પાણીનો ફૂવો નીકળ્યો અને ઘોળા આકડા નીચેથી તેને ધન મળ્યું.

શેઠે ત્યાં દેરાસરનો પાયો નાખ્યો. દેરાસરનું કામ શરૂ થયું. સિરોહીના સલાટે તે કામ લક્ષિતથી ઉપાડી લીધું. મેઘા શાહની કીર્તિ આરે તરફ ફેલાવા લાગી. આથી શેઠ કાજલને તેની ઈર્ષ્યા થવા માંડી.

શેઠ કાજળે પોતાની પુત્રીના લગ્નમાં મેઘા શાહના આખા કુટુંબને

પોતાને ત્યાં જોવા યુ અને મેઘા ગાહને ઝેર આપીને મારી નખા ચો શેઠ કાજલે દેરાસરનું ડામ માથે ઉપાડી લીધું દેરાસરમાં ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને મેઘા ગાહના પુત્ર મેહરે દેરાસર ઉપર કગથ ચડાવ્યો દડ ધજા ચડાવી

આ રીતે સં ૧૪૪૪ માં ગોડી પાર્શ્વનાથનું તીર્થ સ્થાપન થયું તે પછી શેઠ કાજલે ગત્રુજય અને ગિરનાર તીર્થનો છરી પાગતો યાત્રાસધ કાઢ્યા હતા

(કવિ નથુરામ સુદરશુકૃત ‘ઝાલાવશવારિધિ’ જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક ૧૪૫, અચલગરગ્રીય મોટી શુજસતી પટ્ટાવલી પૃં ૧૬૪, ૨૦૬, ૨૨૬, ૫૦ વીરવિજયશુકૃત ‘ગોડીજી પાર્શ્વ નાથચરિત્ર’)

ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છેલ્લા પાંચ સૈકામાં બહુ પ્રભાવશાળી મનાય છે આ પ્રતિમા લુપ્ત થતી અને જુદે જુદે સ્થળે પ્રગટ થતી રહેતી તેની યાત્રા માટે મોગ મોગ સંઘો આવતા હતા આ પ્રતિ માજીને જે રસ્તે થઈ નગરપાન્કર લઈ ગયા તે તે સ્થાનોમાં ગોડી પાર્શ્વનાથના પગવા સ્થાપન થયા, જે આજે ‘વરખડી’ નામથી ઓળખાય છે

(૫૮) જગદ્ગુરુ આચાર્ય હીન્વિજયસૂરિના પ્રશિષ્ય (૬૦) ૫૦ શુભવિજય ગણિ, તેમના (૬૧) શિષ્ય ૫૦ ભાવવિજયજી, તેમના શિષ્ય (૬૨) ૫૦ સિદ્ધિવિજયજી, (૬૩) કપવિજયજી, તેમના શિષ્ય (૬૪) કૃષ્ણવિજય, તેમના શિષ્ય (૬૫) ૫૦ રંગવિજય, તેમના શિષ્ય (૬૬) ૫૦ નેમિવિજયે સં ૧૮૦૭ ના ભાદરવા સુદિ ૧૩ ને સોમ વારે ‘ગોડીજી પાર્શ્વનાથનું સ્તવન’ (લાળ ૧૫) રચ્યું છે તેઓ લખે છે કે—

‘ધવલ ધીંગ ગોડી ધણી, સહુ કો આવે સગ,
મહેમદાવાદે મોટકો, તારંગો નવરંગ’

તેમણે સં ૧૮૧૧ માં સ્તબન પાર્શ્વ આદિ સ્તવનો પણ રચ્યા છે

(પ્રકં ૫૮, મહોં કન્યાપુવિજયપરપરા)

અર્થાત્ ૬૦ સં આં હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી તે પ્રતિમાઓ
(૧) ગોડીપુરમાં, (૨) મહેમદાવાદમાં અને (૩) તારંગામાં છે.

વર્ધમાન-સ્થાપના—

સૌરાષ્ટ્રમાં વઢવાણુ એ પ્રાચીન ઐતિહાસિક નગર છે.

લ૦ મહાવીરસ્વામીએ દીક્ષા લીધી પછી પહેલું ચતુર્માસ મોરાક સંનિવેશ અને અસ્થિગ્રાસમાં કર્યું. તે અસ્થિગ્રામનું અમલ નામ વર્ધમાનનગર હતું. ત્યાં નદીકિનારે શૂલપાણી ચક્ષે ભગવાનને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા અને પછી થાકીને માફી માંગી, ખમાવીને પ્રભુની પૂજા ભક્તિ કરી. ત્યારથી તેનું નામ બ્રહ્મશાંતિ પડ્યું. ત્યાં જૈનતીર્થ સ્થાપન કર્યું હતું. તે સમયના પ્રવાહમાં વિચ્છેદ પામી ગયું.

જૈનો શંકરાચાર્યની કનડગતથી હિજરત કરી મારવાડ તરફ આવ્યા. ત્યાં તેઓ જે જે પ્રતિમાઓ વગેરે સાથે લાવ્યા હતા તે તે પ્રતિમાઓ, સ્તૂપો વગેરેને સ્થાપન કરી નાંદિયા, દિયાણા, લોટાણા, સાંડેરાવ, નાણા, મુંડસ્થલ, કોટચર્ક, બામણુવાડા વગેરે સ્થળે સ્થાપના તીર્થો બનાવ્યાં. (પ્રક૦ ૩૭, પૃ૦ ૩૦૨) આ તીર્થોની સ્થાપના મોટે ભાગે નિર્વૃત્તિકુલના આચાર્યોને હાથે થઈ હતી. આ જ રીતે વિદ્યાધરગચ્છના આચાર્યોએ વિક્રમની ૯ મી સદીમાં વઢવાણુ વગેરે સ્થાનોમાં સ્થાપના તીર્થો બનાવ્યાં.

સરવાલગચ્છના ચૈત્યવાસી આં જિનેશ્વરસૂરિએ સં૦ ૧૧૭૩ ના ફાગણ વદિ ૪ ના રોજ વઢવાણુમાં શ્રીશાંતિનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

જૂજરાતનો મહામાત્ય ઉદયન સં૦ ૧૨૦૮ માં સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા વઢવાણુમાં સમાધિપૂર્વક મરણ પામ્યો. તેનો અગ્નિસંસ્કાર વઢવાણુમાં ભોગાવા નદીના કિનારે થયો અને મહામાત્યના વંશજોએ તથા શ્રીસંઘે નદીકિનારે વર્ધમાનતીર્થની ફરી સ્થાપના કરી. અહીં દેરી બનાવી, લ૦ મહાવીરસ્વામીની ચરણપાદુકા સ્થાપન કરી હશે. તે પછી આ સ્થાનનો વારંવાર જીર્ણોદ્ધાર થતો રહ્યો છે. છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર વઢવાણુના જૈનસંઘે વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં કર્યો હતો. આજે આ

સ્થળ યાત્રાનુ ધામ મનાય છે નદીકિનારે નિર્જન પ્રદેશ છે શાંતિનું
એકાંત સ્થાન છે અહીં યાત્રિકો અનાગનવાર યાત્રા કરવા આવે છે

એ સમયમા વઢવાણના પ્રદેશમા વિગ્રાધગગચ્છના બલિહુશાખાના
તેમજ ચદ્રગચ્છની ગજગચ્છાખાના આચાર્યો વિચરતા હતા બલિ
હરગચ્છના આં હેવસૂરિએ ૩૦ ૧૨૫૪ મા વઢવાણ શહેરમા 'પડમ
ચરિય'ની રચના કરી છે રાજગચ્છના આં મેઝતુગસૂરિએ સં
૧૩૬૧ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને રવિવારે વઢવાણ શહેરમા ઐતિહાસિક
અથ નામે 'અળધારિતામણિ'ની રચના કરી છે આ અથ આજે
ગૂજરાતના ઇનિદાસની સામગ્રીમા મહત્વનો ફાળો અર્પે છે

રાજગચ્છના આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ ૩૦ ૧૩૨૪ મા 'સમસાદિત્ય
સક્ષેપ' રચ્યો છે

વઢવાણ શહેરમા મૌ પહેલો ઉલેખ પાત્રવસહીનો મળે છે
અહીં મોઢવશના પાળા ગ્રાહે વિક્રમની ૧૩ મી સદીમા પાત્રવસહી
ખનાવી, તેમા વિદ્યાધરગચ્છના આચાર્યોના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી આ
વિશાળ જૈન મંદિર હતુ તે પછી તેની પૌત્રવધૂએ તે દેરાસરમા
નવી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, જેનો પ્રતિમાના પરિકર
ઉપરનો લેખ આ પ્રકારે છે—

॥૬૦॥ સં ૧૩૯[-] વૈશાલ સુદિ ૩ મોઢવરો શ્રેં પાજાન્યયે
અં દેવાસુત અં મુજ્જાલભાર્યયા અં રત્નદેવ્યા આમશ્રેયોર્થે શ્રીનેમિ
નાથનિસ્થ કામિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રીજાયોદ્ધારગચ્છે શ્રીસવાળન્દસૂરિસન્તાને
શ્રીદેવમૂરિપદ્મપગમણિપ્રમુશ્રીહરિમત્સૂરિશિષ્યૈ મુગટીતનામધેયમદારકશ્રીચન્દ્ર
સિંહપાલકરણૈ શ્રીનિરુધપ્રમસૂરિમિ ॥ શ્રીપાજાસન્તિકાયા ॥ મદ્ર મવતુ ॥

વઢવાણ શહેરમા શામળા પાર્શ્વનાથના શિખરણધી દેરાસર
પાસેના ઉપાશ્રયમા કાળા રંગના પથ્થરનુ પરિકર છે તેની પર ઉપર
મુજ્જળનો લેખ છે ૧

૧ આ લેખની નકલ કાસનકટકોદ્ધારક ૫૦ શ્રીહસસામરજી ગણિવરે
અમને મોકલી હતી

જલ્થોદ્ધારગચ્છ માટે (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૪)

એકંદરે સંં ૧૩૯ (?) માં શેઠ પાલ્લશાહની પુત્રવધૂ રતન-
દેવીએ પાલ્લવસહીમાં લં નેમિનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી.

મુસલમાની યુગમાં આ દેરાસરનો નાશ થયો અને તેના એક
ભાગની મુસલમાનોએ ‘પાડા મસ્જિદ’ બનાવી. આ દેરાસર વિશાળ
ભૂમિમાં પથરાયેલું હતું. રાજમહેલ તથા આસપાસની જમીન
ખોદતાં તેનાં નિશાનો મળી આવે છે અને ઘણીખરી પ્રતિમાઓ
પણ નીકળી આવે છે.

કચ્છની ભદ્રાવતી નગરીના દાનવીર શેઠ જગદ્દુ શાહે ચૌદમી
સદીમાં અહીં દેરીઓવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો તેનો પણ
સંભવતઃ મુસલમાનોના હાથે નાશ થયો.

તે પછી વઢવાણ શહેરમાં શ્રીસંઘે (૧) લં ઋષભદેવ તેમજ
(૨) લં શામળા પાર્શ્વનાથનાં જે દેરાસરો બંધાવ્યાં. તે બંને મંદિરો
આજે વિદ્યમાન છે. શ્રીસંઘે છેલ્લા શ્રીઋષભદેવના દેરાસર પાસે જ
(૩) લં શાંતિનાથનું જે માળનું લંબ દેરાસર બંધાવ્યું છે. આ
મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સંં ૨૦૦૪ ના વૈશાખ વદિ ૬ ને શનિવારે (તાં
૨૯-૪-’૪૮)ના દિવસે તપાગચ્છના ગચ્છાધિરાજ શ્રીમૂલચંદ્રજી
ગણિવરના પદ્મધર આં શ્રીવિજયકમલસૂરિશિષ્ય આં વિજયમોહન-
સૂરિશિષ્ય આં વિજયપ્રતાપસૂરિશિષ્ય સમર્થ ઉપદેશક આં શ્રી
વિજયધર્મસૂરિએ કરી છે.

પ્રકરણ ત્રેતાકીશમું

•

આં સોમપ્રભસૂરિ, આં મણિરત્નસૂરિ

આં વિજયસિંહસૂરિની પાઠે ૪૩. આં સોમપ્રભસૂરિ અને આં મણિરત્નસૂરિ એમ બે પદ્ધતિ થયા.

તત્ત્વ જ્ઞાતિરૂપ સ્વાતઃ શ્રીમોક્ષપ્રભસૂરિરાદ્ ।

સૂરિર્મણિગ્નધ્વ ભાર્યાસ્તનવાચિત્ ॥૨૫॥

(-આં ગુણરત્નકૃત 'કિયારત્નસમુચ્ચય' ગુરુપર્વક્રમ, સં ૧૪૬૬)

સોમપ્રભો મુનિજનિર્વિદિત જ્ઞાત્યર્થ-

ત્યાસીદ્ ગુગી ચ મુનિગ્નગુરુર્દિનીયઃ ॥

(-આં મુનિમુંદરકૃત 'ગુર્વાવત્તી' સં ૧૪૬૬)

મહામંત્રી જિનદેવ નામે પોરવાડ જૈન હતો, તે હમેશાં જિનપૂજ કરતો હતો. તેને સર્વદેવ નામે પુત્ર અને સોમદેવ નામે પૌત્ર હતો.

સોમદેવે આં વિજયસિંહસૂરિ પામે દીક્ષા લીધી. વ્યાકરણ, શાલ્ય, સાદિત્ય, ન્યાય અને જૈન આગમ ગ્રાસ્તોનું તત્ત્વપર્યાય અધ્યયન કર્યું અને ગુરુદેવના કરકમલથી આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું. ગુરુદેવે તેમને આં સોમપ્રભસૂરિ નામ આપી પોતાની પાઠે બેસાડ્યા.^૧

૧. (૪૭)મી પાઠે ૫૭ બીજા આં સોમપ્રભસૂરિ (સં ૧૩૨૭ થી ૧૩૭૩) થયા (પ્રક ૪૭) હતા, જેમને મં ૧૩૩૩ માં બીજાક્રિયામાં ચતુર્માસ કર્યું હતું ત્યારે બીજા મંદચના કૃષ્ણ મળીને ૧૧ આચાર્યો ત્યાં હતા ચતુર્માસને છેડે મં ૧૩૩૪મા જે કાર્તિક હતા અને પોત્ર મહિનાનો સ્વપ્ન હતો. જે ચૈત્ર કે ફાગણ હતા, એટલે આચાર્યશ્રીએ આજ્ઞાસના પ્રદેશને બીજાક્રિયા નમરનો તરતમાં જ વિનાશ થશે એ જાણી મં ૧૩૩૪ માં પહેલા કાર્તિક મહિનાની પૂનમે જ ચતુર્માસ પૂર્ણ કરી ત્યાંથી વિદાય કર્યો.

(પ્રક ૩૬, ૫૦ ૨૩૬, પ્રક ૪૭, ૫૦....)

આં સોમપ્રભસૂરિ ન્યાયના પારગામી, સર્વ શાસ્ત્રોના બાણકાર, શીઘ્ર કવિ અને સમર્થ ઉપદેષ્ટા હતા. તેઓ આં વિજયસિંહસૂરિના ખીજ પદ્મધર હતા અને શતાર્થી સોમપ્રભસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા.

તેમણે સંં ૧૨૮૩ માં ભીલડિયા તીર્થમાં ભં પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી, વડાવલી (વડલી)માં ચોમાસું કર્યું હતું. સંં ૧૨૮૪ માં સંઘ સાથે શત્રુંઞય તીર્થની યાત્રા કરી અંકેવાલિયા ગામમાં ચતુર્માસ ગાળ્યું અને સંં ૧૨૮૪ માં એ ચતુર્માસમાં જ અંકેવાલિયા-માં તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા.

આચાર્યશ્રીએ સંં ૧૨૩૮ ના માહ સુદિ ૪ ને શનિવારે માતૃકાં ચતુર્વિંશતિપદ્મની પ્રતિષ્ઠા કરી, જે પટ આજે શંખેશ્વર તીર્થમાં પૂજ્ય છે.

આં સોમપ્રભસૂરિ સમર્થ અંથકાર હતા. તેમણે નીચે સુજળ અંથોની રચના કરેલી છે—

(૧) સુમતિનાહચરિયં—(અં ૬૫૦૦) સંં ૧૨૦૮ થી સંં ૧૨૪૦ પાટણમાં મહામાત્ય સિદ્ધપાલની પોષાળમાં રચના કરી.

(૨) સિંદૂરપ્રકર—જેમાં અહિંસા વગેરે વીશ વિષયો ઉપર સરલ, સુબોધ અને હૃદયંગમ ૧૦૦ સુભાષિત જેવાં પદ્યો છે આ અંથનું ખીજું નામ ‘સૂક્તસુક્તાવલી’ અને ‘સોમશતક’ પણ મળે છે. શ્વેતાંબર, દ્વિગંબર અને સ્થાનકવાસી સૌ જૈનો, એટલું જ નહિ અજૈનો પણ આ પ્રકરણને માને છે—એને ભાવથી વાંચે છે. આ પ્રકરણના વીશ વિષયોમાંના ઇષ્ટ ઇષ્ટ વિષયોની આરાધનાના હિસાબે દ્વિગંબર જૈનોના વીશપંથી અને તેરાપંથી લેદો પડ્યા છે. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રકરણનાં ઘણા શ્લોકો પોતાના ‘કુમારપાલપડિ-ખોહો’માં ઉતાર્યા છે.

આ ‘સિંદૂરપ્રકર’ ઉપર ખરતરગચ્છીય આં જિનહિતસૂરિના શિષ્ય આં ચારિત્રવર્ધને સંં ૧૫૦૫ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે અં : ૪૮૦૦ પ્રમાણ ટીકા રચી છે. નાગોરીતપાગચ્છના ભં (નંં ૫૭) હર્ષકીર્તિસૂરિએ સંં ૧૬૬૦ લગભગમાં તેના ઉપર એક ટીકા

રચી છે. વળી, દ્વિગળર તેરાપથી મતના પ્રવર્તક બનાવ્યના ૫૦ બના રમીદાસે સં ૧૬૯૧ મા તેનો હિંદી પદાનુવાદ કર્યો છે, જ્યારે એક વિદ્વાને તેનો ગુજરાતી પદાનુવાદ કરેલો પણ મળી આવે છે.

(૩) શૃંગાર-નૈરાગ્યતર ગિણી-શ્લોક ૪૬, આ અથમા શૃંગાર ના દ્વયલો બતાવી વૈરાગ્યને પુષ્ટ કર્યો છે.

(૪) શતાર્થકાવ્ય-આચાર્યશ્રીએ એક શ્લોક બનાવી પોતે જ તેના ૧૦૦ અર્થ કરી બતાવ્યા છે. આથી તેઓ શતાર્થી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. તે મૂળ કાવ્ય આ પ્રકારે છે—

૧ જૈન આચાર્યોએ પચસતાર્થી, સતાર્થી, સપ્તાર્થી ૧૩ર્થી, ચતુરર્થી અને દ્વયર્થી એમ અનેક પ્રકારના અનેકાર્થી કાવ્યો રચ્યા છે, જેમાંના કેટલાં એક નીચે મુજબનાં બતાવવા મળે છે—

અનેકાર્થી સાહિત્ય—

- (૧) આં બપ્પભટ્ટસરિનું તત્તાસોબલી અષ્ટસતાર્થી ૧૦૮ અર્થવાળું સતાર્થી કાવ્ય.
- (૨) નિર્વનિમગ્નના આં સુરાચાર્યનો ‘અકષત્તનેમિદ્વિમધાનકાવ્ય’ કાવ્ય સં ૧૦૬૦.
- (૩) વડગમ્બના આં હેમચંદ્રસરિનું ‘નાભેવ નેમિદ્વિમધાન’ કાવ્ય સં ૧૧૬૦ સમભગ.
- (૪) કવિચક્રવર્તી શ્રીપાનનું ‘મૂમારોદ્ધરણો’ના આં પદવાળું સતાર્થી પદ્ય, સં ૧૧૮૦ પછી.
- (૫) આં રતનપ્રભસરિએ રચેલી ‘વલ્લાકરાવતારિકા’નું એક સતાર્થી પદ્ય.
- (૬) કં સં આં હેમચંદ્રસરિના દ્વિત્વ ૫૦ વર્ષમાનમણિના ‘કુમારવિદ્યા’ પ્રશસ્તિસતકનું ૮૭મું પોદસાધિકસતાર્થી નિવરણ.
- (૭) વડગમ્બના આં સોમપ્રભસરિનું ‘વલ્ગાણવાર’ સતાર્થી કાવ્ય, મં ૧૨૩૫ થી ૧૨૪૦. (જૂઓ ચાતુ પ્રકરણ)
- (૮) તપાગમ્બના આં સોમનિનમ્નું ‘શ્રીસિદ્ધાર્થનરેન્દ્ર’ પચવિસતિ અર્થ-કાવ્ય (ગિન ૨૪ + ચુર ૧ = ૨૫) સં ૧૪૦૦.
- (૯) આં સોમતિલકની ‘શ્રીતીર્થરાજ’ ચતુરર્થી રત્નોપસરતિસ્તુતિ સં ૧૪૦૦.
- (૧૦) આં જિનમાનિકપસરિનું સતાર્થી કાવ્ય, સં ૧૫૩૯.

“કલ્યાણસારસવિતાનહરેક્ષમોહકાન્તારવારણસમાનજયાદેવ ।

ધર્માર્થિકામદમહોદયવીરધીરસોમપ્રભાવપરમાગમસિદ્ધસૂરેઃ ॥”

આ કાવ્યમાં ૧, ૨, ૩ અક્ષરોનો દુગ્ધછંદ; ૪, ૫, ૬ અક્ષરોનો શંખછંદ; ૭, ૮, ૯ અક્ષરોનું શુભવૃત્ત; ૧૦, ૧૧, ૧૨ અક્ષરોનો શુભ્રછંદ; ૧૩, ૧૪ અક્ષરોનો સ્ત્રીછંદ અને ૧ થી ૧૪ અક્ષરોનો વસંતતિલકાછંદ પણ બતાવેલો છે.

આચાર્યશ્રીએ આ શ્લોકની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ રચી છે, તેમાં પ્રથમ સો નામો આપીને તેમાં તે નામો સાથે સો અર્થો ઘટાવ્યા છે. તે નામો નીચે પ્રમાણે છે—

(૧૧) આં હેમવિમલસૂરિશિષ્ય પં ૦ હર્ષકુલની નમો અરિહંતાણ નાં ૧૧૦ અર્થ, સં ૦ ૧૫૮૦.

(૧૨) શ્રીમાનસાગરનું યોગશાસ્ત્ર, પ્ર ૦ ૨, શ્લોક ૧૦ માનું શતાર્થીવિવરણ.

(૧૩) આં સોમવિમલસૂરિનું શતાર્થીવિવરણ.

(૧૪) આગમિકગચ્છના આં દેવરતનસૂરિનું ‘નમો લોણ સવ્વસાદ્દુજ્ઞ’ એ પદમાંના ‘સવ્વ’ શબ્દનું ૩૯ અર્થનું વિવરણ, સં ૦ ૧૫૭૧.

(૧૫) આં જયસુંદરનું યોગશાસ્ત્ર, પ્ર ૦ ૨, શ્લોક ૫ માનું શતાર્થી વિવરણ.

(૧૬) શ્રીહૃદયધર્મનું ‘ઉપદેશમાલા’ની ૫૧મી ગાથાનું શતાર્થી વિવરણ, સં ૦ ૧૬૦૫.

(૧૭-૧૮) આં વિજયદાનસૂરિ શિષ્યનું શ્રીનામિનન્દનજનેપુ ૦ સપ્તાર્થીકાવ્ય અને બીજું શ્રીવર્ધમાનજિત ૦ ૫૩ર્થીકાવ્ય, સં ૦ ૧૬૧૯.

(૧૯) મહો ૦ કલ્યાણવિજય ગણિના શિષ્ય ઉપા ૦ લાલવિજય ગણિનું ‘યોગ-શાસ્ત્ર’ના શ્લોક : ૧નું પંચશતાર્થીવિવરણ, સં ૦ ૧૬૩૯.

(૨૦) મહો ૦ સમયસુંદર ગણિનું ‘રાજાનો દદતે સૌખ્યમ્’ એ એક ચરણનું અષ્ટલક્ષાર્થી વિવરણ, સં ૦ ૧૬૫૨, લાહોર.

(૨૧) મહો ૦ વિનયવિજય ગણિએ ‘ચત્તારિ અઢ દસ દોય ૦’ ગાથાના વીશ અર્થો કર્યા છે.

(૨૨) મહો ૦ મેત્રવિજયગણિકૃત ‘સપ્તસંધાનમહાકાવ્ય’ ગ્રંથ સં ૦ ૧૭૬૦. તેમણે ‘પંચતીર્થીસ્તુતિ’ ઉપર સ્વોપજ્ઞ પંચાર્થીવૃત્તિ પણ રચી છે.

(૨૩) ગુરુદેવ શ્રીચારિત્રવિજયજીનું ‘હૃદે સિદ્ધાર્થ ૦’ ચતુર્થીસ્તુતિ. (પ્રક ૦ ૭૬)

(૨૪) ક્યાશ્રય કાવ્યો (વગેરે માટે જુઓ પ્રક ૦ ૪૧, ૫૦ ૬૩૦).

(૧ થી ૨૪) તીર્થ કરો, (૨૫) પુટરીક, (૨૬) સ્ત્રી (૨૭) ઉપાધ્યાય (૨૮) નિદ્રા, (૨૯) મુનિ (૩૦) ગૌતમસ્વામી, (૩૧) મુદ્ધર્મસ્વામી, (૩૨ થી ૩૬) પાંચ મદામન, (૩૭) આગમ, (૩૮) શ્રુતદેવી, (૩ થી ૪૦) ગાંધી પુત્રાર્થ, (૪૩) વિધિ, (૪૪) નાન્દ, (૪૫) વેદ, (૪૬) વિદ્યા (૪૭) જાનકેવ, (૪૮) વન્દામી, (૪૯) પ્રમુખ, (૫૦) વક્ર (૫૧) ગણ (૫૨) ગિવ, (૫૩) પાર્વતી, (૫૪) મંદ, (૫૫) હેરણ, (૫૬) કંઠાગ (૫૭ થી ૬૫) નવમંદો, (૬૬ થી ૭૦) આંકિંપાલ (૭૩) જ્યોત (૭૪) ધન, (૭૫) મદિરા, (૭૬) મોતુ (૭૭) મમુદ્ર (૭૮) મિહ (૭) ઘાટો (૮૦) જાત્રી, (૮૧) કમળ, (૮૨) સર્પ, (૮૩) તુક, (૮૪) જરૂર, (૮૫) માનમરોવર (૮૬) ધનુષ્ય, (૮૭) અશ્વૈય (૮૮) હનુમાન, (૮૯) પત્ની, (૯૦) આં મિદ્ધસેન દિવાન્, (૯૧) આં હરિભદ્રસૂરિ, (૯૨) આં વાદિદેવસૂરિ, (૯૩) આં હેમચંદ્રસૂરિ, (૯૪) રાજા મિદ્ધરાજ, (૯૫) રાજા કુમાર પાન, (૯૬) રાજા અજયપાન, (૯૭) રાજા મૂળરાજ, સં ૧૨૩૪, (૯૮) કવિ ધનપાન કવિ મિદ્ધપાન (૯૯) આં અજિતદેવસૂરિ, (૧૦૦) આં વિજયમિહસૂરિ, (૧૦૧) શતાર્થ મોમપ્રભસૂરિ

આં મોમપ્રભસૂરિએ 'કયાગસાર' એ કા યના શતાર્થ વિવરણમાં ઉપયુક્ત નો અર્થો ધન્યા છે

(૫) કુમારપાલપડિમોહો (પ્રસ્તાવ ૫, અં ૮/૧૧)-આચાર્યશ્રી 'કુમારપાનપડિમોહો'ની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે, સં ૧૨૪૧ માં પાટણમાં રૂઢિચર કુમારપાનના પ્રાતિપાત્ર કવિચક્રવર્તી સિદ્ધ પાલની વસતિમાં આ અથ જના થો આ અથ કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્યો આં મહેદ્રસૂરિ, ૫૦ વર્ધમાન ગણિ અને ૫૦ શુભચંદ્ર ગણિએ સાધત સાલજ્યો હતો શેઠ નેમિનાગ મોહના મુખ્ય પુત્ર શેઠ શાવક અભયકુમાર, તેની પત્ની પદ્મા, પુત્રો હરિચંદ્ર વગેરે પુત્રીઓ અને દેવી વગેરેએ અત્યંત આનંદ પામી આ અથની પ્રતો લખાવી હતી

૪૩. આં મણિરત્નસૂરિ—

આં વિજયગિહસૂરિએ પોતાની પાટે ૧ આં હેમચંદ્ર, ૨ આં સોમપ્રભ, ૩ આં મણિરત્ન—એમ ત્રણ આચાર્યોને સ્થાપન કર્યા હતા. આં મણિરત્ન સૌથી નાના હતા. તેઓ અત્યંત વિનયી અને સંઘમાં સૌને પ્રિય હતા. તેમના છવનની ખાસ નોંધ મળતી નથી. સંભવતઃ તેઓ સંં ૧૨૭૪ માં સ્વર્ગે ગયા. આં જગચંદ્રસૂરિ તેમના શિષ્ય હતા અને તેમની પાટે આચાર્ય થયા. આં જગચંદ્રસૂરિથી સંં ૧૨૮૫ માં આઘાટપુરમાં તપાગચ્છ નીકળ્યો અને તેમના જે શિષ્યોથી સંં ૧૩૧૬ માં ખંભાતમાં ૧ તપા વૃદ્ધ પોપાળ અને ૨ તપા લઘુપોપાળ એમ જે શાળાઓ નીકળી.

(જૂઓ, પ્રકં ૪૪, ૪૫ વગેરે)

આ સમયમાં ઘણા ધર્મપ્રભાવકો થયા. તે આ પ્રમાણે—
યુગં આં વિનયમિત્ર—તેમનો યુગપ્રધાનકાળ સંં ૧૧૮૮ થી સંં ૧૨૭૪ હતો. સંભવ છે કે, આં મણિરત્નસૂરિ યુગપ્રધાન હોય. આં વિજયએન, આં ઉદયપ્રભ, આં મદિલપેણ—આ ત્રણે નાગેંદ્રગચ્છના આચાર્યો હતા. મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલના વંશના ધર્મગુરુ હતા. સંં ૧૨૮૭. (-પ્રકં ૩૫, પૃં ૬, ૭)

આં મદલયાદી—તેઓ નાગેંદ્રગચ્છના ખંભાતના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. તેમના ઉપદેશથી સંં ૧૨૮૨ લગલગમાં મંત્રી વસ્તુપાલે પોતાની ચાંદીની પાલળી લેટ આપી હતી. એ ચાંદીમાંથી ભરુચના શકુનિકાવિહારમાં સ્નાત્ર-પ્રતિમા બનાવી હતી.

(વિશેષ માટે જૂઓ, પ્રકં ૨૩, પૃં ૩૮૦)

આં વર્ધમાન—તેઓ નાગેંદ્રગચ્છના આચાર્ય હતા. સંં ૧૨૯૯. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૫,)

આં જિનદત્ત, આં અમરચંદ્ર—તેઓ વાયડગચ્છના આચાર્ય હતા. સંં ૧૦૦૬ માં આં છવદેવસૂરિ થયા. તેમની પાટે વાયડગચ્છમાં દર ત્રીજા આચાર્યનું નામ જિનદત્ત રાખવામાં આવતું હતું. (પ્રકં ૩૪, પૃં ૫૪૬) આં જિનદત્તે સંં ૧૨૬૫ માં જલોર-

ના મહામાત્ય દેવપાલના પુત્ર ધનપાલ માટે ‘વિવેકવિલાસ’ ગ્રંથ રચ્યો. સંસ્કૃતમાં ‘અજિતશાંતિસ્તવન’ (શ્લોક ૧૫) રચ્યું અને ઘણા નવા વંશોને જૈન બનાવી, વાયડગચ્છમાં દાખલ કર્યા. તેઓ સં ૧૨૮૭ માં મત્રી વસ્તુપાલે કાઢેલા શત્રુંજય તીર્થના યાત્રાસંઘમાં સાથે હતા. એ સમયે તેમણે જ મંત્રીને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે, ‘સંઘમાં રહેલ પાસત્યા વગેરેને પણ આહાર વગેરેનું ઠાન આપવું તે વ્યવહારશુદ્ધિ છે.’ પાસત્યાઓ છે તો જ નિર્મળ-થો નિર્મળ થ તરીકે ઓળખાય છે વગેરે.

(સુકૃતસંકીર્તન, પ્રબંધકોશ પ્રકં ૩૪, પૃ ૫૪૬ થી ૫૫૬)

વાયડગચ્છના શાવક વાહુકે એક પથ્થરનું ત્રિગુણું બનાવ્યું હતું, જે આજે લોયણી તીર્થ પાસે સૂરજ ગામના ભંડારી શીતલનાથના ઘરાસરમાં વિદ્યમાન છે. તેની ઉપર મુંઢર અક્ષરોમાં સં ૧૨૯૭નો લેખ છે.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પૃ ૬૮૦)

આં અમરચંદ્ર—તેમની પાટે આં અમરચંદ્રસૂરિ થયા હતા. આં જિનદત્તના ભક્ત અને કવિરાજ અરિસિંહના તેઓ પ્રીતિપાત્ર વિદ્યાર્થી હતા. કવિરાજે તેમને સિદ્ધસાસ્વત મંત્ર આપ્યો. તેની તેમણે વાયડગચ્છના કોઠારી પદ્મ શ્રેષ્ઠીના ઘરમાં ૨૧ આયંબિલ કરીને વિધિપૂર્વક સાધના કરી હતી. તેથી સસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈ તેને પોતાના કમંડલુનું પાણી પાચું અને સિદ્ધ કવિ તથા રાજપૂજિત થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો.

આં અમરચંદ્રે ‘ખાલભારત’ (સર્ગ : ૧૧, શ્લોક ૬)માં પ્રભાતના વર્ણનનો એક શ્લોક રચ્યો છે કે—‘વલોખું કરતી સીની

૧. કચ્છી ભાષામાં આ વ્યાસ્યની કહેવન મળે છ કે—

પટ્યો પટ્યો કુરતાયો, પટ્યો કે પણ છ ?

માં પટ્યો ન વેત, બીયા સારા ચોવાજે કીય ?

તમે આને મારો રાધો, મારો પિટ્યો કહો છો એમ પિટ્યો પિટ્યો કહો છો તે પિટ્યાનું પણ કલ્યાણ હો, કેમકે મૂઆ-પિટ્યા ન હોય તો બીજાઓ સારા કષી રીતે કહેવાય ?

વેણીરૂપ તરવારને કામદેવ નિર્દય રીતે ફેરવે છે.^૧ આથી વિદ્વાનોએ તેમને ‘વેણીકૃપાણુ અમર’ એવું ગિરુદ આપ્યું.^૨ તેમની કવિત્વ-શક્તિનો પ્રભાવ ઠેઠ મહારાષ્ટ્ર સુધી ફેલાયો હતો. ધોળકાના રાજા વીસલદેવે (સં ૧૩૦૦ થી ૧૩૧૮) મંત્રી ઠં વૈજલને મોકલી આચાર્યને પોતાની રાજસભામાં પધરાવ્યા હતા.

અહીં કવિ સોમેશ્વર, વંથલીનો કવિ સોમાદિત્ય, કૃષ્ણનગરનો કવિ કમલાદિત્ય, વીસલનગરનો કવિ નાનાક વગેરેએ આં અમર-ચંદ્રને ૧૦૮ સમસ્યાઓ પૂછી તે બધી સમસ્યાઓની પૂર્તિ તેમણે શીઘ્રતાથી કરીને સૌને આશ્ચર્યચકિત કર્યા હતા.

તેમણે બાલભારત, કવિકલ્પલતા, તે (કવિકલ્પલતા)ની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ નામે કવિશિક્ષાવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતાપરિચય, અલંકારપ્રબોધ, સ્યાદિસમુચ્ચય, ઉલ્લાસ : ૪, શ્લોક : ૫૪, છંદોરતનાવલી-મંજરી વૃત્તિ, કલાકલાપ, સૂક્તાવલી, પદ્માનંદકાવ્ય (ચોવીશ તીર્થકરોનાં દ્વંદ્વાં ચરિત્રો-ની રચના, જે કોઠારી પદ્મની વિનતિથી રચ્યું છે) વગેરે અંથો રચ્યા છે.

મહોં ચશોવિજય ગણિએ આ ‘કાવ્યકલ્પલતા’ની વૃત્તિ અં : ૩૨૫૦ રચી હોવાની માન્યતા છે પણ સંભવતઃ એ વૃત્તિ કં સં આં હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલા કાવ્યાનુશાસનની રચેલી સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ ‘અલંકારચૂડામણિવૃત્તિ’ ઉપરની વૃત્તિ હશે.

આં અમરચંદ્રે કવિરાજ અરિસિંહને પોતાના કલાગુરુ તરીકે રાજા વિસલદેવની સામે રજૂ કર્યા હતા. રાજાએ પણ કવિરાજ અરિસિંહની અદ્ભુત કવિતા સાંભળી તેને મોટો આસ બાંધી આપ્યો હતો.

(જૂઓ પ્રકં ૪૫)

આં અમરચંદ્રે છેલ્લો અંથ કોઠારી પદ્મના કહેવાથી ‘પદ્માનંદ’

૧. દધિમથનવિલોલલ્લોલદૃગ્વેણિદમ્માદયમદયમનજ્ઞે ! વિશ્વવિઘ્નૈકજેતા ।

મવમભિમવકોપત્યક્ત્રવાળઃ કૃપાણશ્રમમિવ દિવસાદૌ વ્યક્તશક્તિર્વ્યનક્તિ ॥

(—ભાલભારત-પ્રભાતવર્ણન)

૨. તેમને દીપિકાકાલિદાસઃ, ઘણ્ટામાઘઃ વગેરે ગિરુદોની જેમ મહા વ્રતધરો વેણીકૃપાણોઽમરઃ એવું ગિરુદ આપવામાં આપ્યું હતું.

‘મુદ્ધમદાકાચ્ય’ નામે રચ્યો છે, તેમાં મર્મ : ૧૪ માના શ્લોક : ૭૫ થી ૮૨ માં ત્રિવર્ગ (‘ક’ થી ‘લ’ અક્ષરો) સંવિત અને શ્લોક ૧૦૫ થી ૧૦૬ માં પંચવર્ગ (‘ક’ થી ‘મ’ અક્ષરો) પશ્ચિદારવાણી રચના કરી છે.

આચાર્યશ્રીએ ‘અમિતસાર સંસાર’ એ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધથી મહામાત્ય વસ્તુપાત્રને બદ્ધ બનાવ્યો હતો.

આ આચાર્યની મૂર્તિ પાટણમાં ટાંગડિયાવાડના મંદિરમાં વિરાજમાન છે, જેની પ્રતિષ્ઠા મં ૦ ૧૩૪૬ ના વૈશાખ વદિ ૬ ને શનિવારે પં ૦ મહેન્દ્રશિષ્ય મદનચંદ્રે કરી હતી.

(-જૈનલેખમંત્ર, ભા ૨, લેખાંક : ૫૨૩)

આં સિદ્ધસૂરિ, આં કલ્કસૂરિ, આં દેવગુપ્તસૂરિ—તેઓ ઉપકેશગચ્છના આચાર્યો હતા.

આં સિદ્ધસૂરિએ મં ૦ ૧૨૫૫ માં સિદ્ધચક્રના ચાંદીના પ્રાચીન પટ્ટનો ઉદ્ધાર કર્યો. મં ૦ ૧૨૭૮ માં આં જિનબદ્ધગામી ધર્માશ્રમજી કૃત ‘શ્વેતસમાસ’ની રૂત્તિ રચી છે. તેમના ગુરુશંકુ પં ૦ વીરદેવે ઓગિયા તીર્થને શાકુત્રુદીન ધોરીના હુમતાથી બચાવ્યું હતું.

આં કલ્કસૂરિએ મં ૦ ૧૨૭૪ માં પાલનપુરમાં પદ્મવિયા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. (જૂઓ પ્રકં ૩૬, પૃ ૨૪૬) માનવરક્ષા—

આં દેવગુપ્તે પોતાના શિષ્યોને મહાવિદ્વાન બનાવી પ્રભાવક બનાવ્યા હતા. તેમના શિષ્ય પં ૦ હરિચંદ્રે કચ્છના રાવને ઉપદેશ આપી કચ્છમાં “કન્યાને દૂધપીતી” કરવાની હિંસક પ્રધાને સર્વથા બંધ કરાવી હતી. (-વિશેષ માટે જૂઓ પ્રકં ૬, પૃ ૩૦, ૩૧) ઉપાં પદ્મપ્રભ (સં ૦ ૧૨૭૭)—

તેઓ ગુર્જરદેશ સિદ્ધરાજ જયમિહના પિતરાઈ ભત્રીજા હતા. તેમણે ઉપકેશગચ્છના ઉપાં જંબૂનાગની પરંપરામાં દીક્ષા લીધી હતી. ગુર્જરદેશ કુમારપાલના રાજકાળમાં મિથમાં મામડોડી ગામમાં ઉપદેશ આપીને જૈન દેશનર બંધાવ્યું હતું. તેમણે ત્રિપુરા (સરસ્વતી) દેવીને પ્રસન્ન કરી વજનમિદ્ધિ મેળવી હતી. રાજા સીમદેવ ધીજી

(સં ૧૨૩૫ થી ૧૨૬૮) તથા તેની પટરાણી લીલાવતી ઉપાધ્યાયજીને શુરુ તરીકે માનતાં હતાં. તેમણે સં ૧૨૩૬ માં અજમેરના રાજા વીસલદેવની સલામાં આં જિનપતિસૂરિ (સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૭)ને ‘શુરુકાવ્યાબટક’ અંગે વાદમાં જીતી લઈ જય મેળવ્યો હતો.

(પ્રકં ૧, પૃ ૦ ૨૮, પ્રકં ૪૦, પૃ ૦ ૪૫૮)

આં જિનપતિસૂરિ—તેઓ ખરતરગજીના આચાર્ય હતા. સં ૧૨૨૩ થી ૧૨૭૮. (પ્રકં ૪૦, પૃ ૦ ૪૫૬ ૪૫૮)

આં મહેન્દ્રસિંહસૂરિ—તેઓ અંચલગજીના આચાર્ય હતા. સં ૧૨૬૩ થી ૧૩૦૬. (પ્રકં ૪૦, પૃ ૦ ૫૨૧)

આં વિનયચંદ્રસૂરિ—

(૧) વડગજીના આં સર્વદેવની પાટે આં યશોદેવ, આં રવિપ્રભ વગેરે થયા. તેમની પાટે આં રત્નસિંહ થયા, જેમને સૈદ્ધાંતિક આં મુનિચંદ્રસૂરિઓ આચાર્યપદ આપ્યું હતું. તેમની પાટે આં વિનયચંદ્રસૂરિ થયા. તેઓ મહાવિદ્વાન હતા. તેમણે સંભવતઃ ચોવીશ તીર્થ-કરોનાં ચરિત્રો અને વીશ પ્રબંધો રચ્યા છે.

(૨) આં વિનયચંદ્રે જિનચરિત્રો પૈકીના ‘શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર’ની રચના સં ૧૨૮૫, ‘શ્રીમદ્વિનાથચરિત્ર’ની રચના સં ૧૨૮૬ ને તે પછી ‘શ્રીમુનિસુવ્રતચરિત્ર’, સર્ગ : ૮ રચેલાં મળે છે. સં ૧૨૮૬ લગલગમાં આં બપ્પલદ્વિસૂરિની ‘કવિશિક્ષા’ના આધારે નવો ‘કવિશિક્ષા’ ગ્રંથ રચ્યો છે, તેમાં ભારતના ૮૪ દેશોની માહિતી આપી છે. તેમણે કચ્છલીગજીના આં ઉદયસિંહે સં ૧૨૮૬ માં રચેલી ‘ધર્મવિધિવૃત્તિ’નું સંશોધન કર્યું હતું.

(પ્રકં ૩૫, પૃ ૦ ૧૨૭, મો ૦ ૬૦ દેસાઈનો જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પારા ૦ ૫૬૪, ટિ ૦ પારા ૦ ૪૦૫)

(૩) આં વિનયચંદ્રે સં ૧૩૨૫ માં ‘કલ્પદુર્ગપદ્ધતિનિરુક્ત’, સં ૧૩૪૫ માં ‘દ્વીપાલિકાકલ્પ’ તેમજ ‘નેમિનાથચતુષ્પદ્ધિકા’ (કડી : ૪૦), ‘આનંદસંધિ, ઉપદેશમાલા, કથાનકછપ્પય’ વગેરે રચ્યાં છે.

(જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃ ૦ ૩૦૮)

આં ભુવનચક્ર—તેઓ આં ધનેશ્વરસૂરિની પરપરાના ચિત્ર વાવગચ્છના આચાર્ય હતા તેમના શિષ્ય ૫૦ દેવભદ્ર ગાણીએ આં જગચ્છ દ્રસૂરિની નિશામા સં ૧૨૮૫ મા કિયોદ્ધાર કર્યો હતો તે આં જગચ્છ દ્રસૂરિએ તેમને ઉપાધ્યાયપદે આપ્યું હતું (જૂઓ પ્રક્ર ૪૪)

આં ગુણભદ્રસૂરિ—નિર્વૃત્તિકુલના જ્ઞાનોદ્ધારગચ્છના આં ગુણભદ્રસૂરિ યથા હતા માડવના જ્ઞાનોદ્ધારગચ્છના પાંહણ મોટે તેમના ઉપદેશથી સં ૧૨૨૬ના બીજા શ્રાવણ સુદિ ૩ ને સોમવારે ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલના મંત્રી વાધૂયનના સમયે પાલાઉદ્ર ગામમાં 'નદીસૂત્ર'ની દુર્ગંધ્યાખ્યા લખી (—જેનપુસ્તકપ્રશસ્તિ, નં ૮૦)

આ પ્રશસ્તિમાં જ્ઞાનોદ્ધારગચ્છને નિર્વૃત્તિકુલનો શાખાગચ્છ બતાવ્યો છે, જ્યારે આં દેવસૂરિ જ્ઞાનોદ્ધારગચ્છ તથા કાશહદગચ્છને વિદ્યાધરકુલના પેગાંચ્છ હોવાનું લખે છે (જૂઓ પ્રક્ર ૩૫, પૃ ૫૩)

આં વીર, આં જયમિહ—તેઓ ચક્રગચ્છના અને ભરુચના મહિરના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા આં જયમિહે સં ૧૨૮૫ લગભગમાં 'હમ્મીરમહમદનનાટક'ની રચના કરેલી છે તેમાં મંત્રી વસ્તુપાલે બાદશાહ અલતમશ ઉપર વિજય મેળવ્યો તેનું વર્ણન કર્યું છે આ નાટક ખલાતમાં હીમંશ્વર મહાદેવના યાત્રોત્સવપ્રસંગે ભજવાયું હતું

ચક્રગચ્છના આં જયમિહે સં ૧૨૮૦ મા ખલાતની વીરવસ હિકામાં સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી

આં જયમિહ—તેઓ કૃષ્ણવિંમચ્છના આચાર્ય હતા તેમણે સં ૧૩૦૧ મા મારવાડમાં મંત્રી જળ ઉપજાવીને સં ધને જિવાડયો હતો ? (—આં જયમિહસૂરિકૃત 'કુમારપાવચરિત પ્રશસ્તિ')

૧ કૃષ્ણવિંમચ્છના અં જયમિહસૂરિ (સં ૧૩૦૧)ની પાટે આં મહેન્દ્રસૂરિ યથા તેઓ નિર્લોભ હતા

બાદશાહ મહમદ તેમને જહૂ માનતો હતો તેમના દ્વિત્વ આં જયમિહસૂરિએ સારથ પદિતને વાદમાં હારવ્યો સં ૧૪૨૨માં કુમારપાલચરિત્ર ૩ ૬૩૦૭ જનાબુ બાસવંતના ન્યાયસારની 'ન્યાયનાટક' ટીકા, બાકરજીના પું

આં વિજયસિંહ—તેઓ ભાવાચાર્યગચ્છના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. સંં ૧૨૩૭.

આં વિજયસિંહ—તેઓ ખપુટાચાર્યગચ્છ (હુંળાગચ્છ)ના ચૈત્યવાસી આચાર્ય હતા. સંં ૧૨૪૬.

આં માણિકચંદ્ર—તેઓ રાજગચ્છના વિદ્વાન આચાર્ય હતા. તેઓ ટેકીલા હતા. સંં ૧૨૪૬-૧૨૭૬. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭)

~

માણિકચ નામના સૂરિવરો—

આ નામના અનેક આચાર્યો થયા હતા—

(૧) રાજગચ્છના આં સાગરચંદ્રસૂરિના શુભ્રાતાતેમજ પટ્ટધર જેમણે સંં ૧૨૬૬ માં ‘કાવ્યપ્રકાશ-સંકેતટીકા’ વગેરે રચ્યાં છે. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭)

(૨) કચ્છલીગચ્છના આં શ્રીપ્રભના પટ્ટધર નામે માણિકચપ્રભ-સૂરિ થયા. (પ્રકં ૪૦, પૃં ૫૫૦)

(૩) જેમણે સંં ૧૩૨૮ માં ‘શકુનસારોદ્ધાર’ નામે ગ્રંથ રચ્યો છે તે આં માણિકચસૂરિ.

(૪) વડગચ્છના આં વાહિદેવસૂરિની પરંપરામાં ઘણા આચાર્ય માણિકચસૂરિ થયા, જેમનાં ખીન્ન નામ આં માનદેવ તથા આં માણુલદ્ર પણ મળે છે.

(જૂઓ પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૭૬, ૫૮૦, ૫૮૫, ૫૮૭, ૫૮૮, ૫૮૯)

(૫) અંચલગચ્છની ૫૧ મી પાટે થયેલા આં મેરુતુંગસૂરિના શિષ્ય આં માણિકચચંદ્રસૂરિ નામે થયા, જેમણે ‘ગુણવર્માચરિત્ર, શ્રીધર-ચરિત્ર’, સ્વોપન ટીકા સાથે, ‘ધર્મદત્તકથા, અન્તપુત્રચરિત્ર, શુકરાજકથા,

કૃષ્ણર્ષિગચ્છના આં જ્યસિંહસૂરિએ સંં ૧૪૫૩ માં માંડવગઢના સુવ્રતાન મહમુદ ખિલજના મહામાત્ય અને રણચંબોરના દંડનાયક (શાસક) ધનરાજ ચોરવાડની વિનતિથી ‘ધનરાજ પ્રબોધમાલા’ રચી હતી.

(જૂઓ પ્રકં ૪૫; કૃષ્ણર્ષિગચ્છ માટે જૂઓ પ્રકં ૩૨, પૃં ૫૧૮ થી ૫૨૧)

અતુ પર્યાક્રિયા, પૃથ્વીવદ્ર્યગ્નિ, અપગ્નામ વાગુવિદ્યામ્' મં ૧૪૭૮
દીપિકાઓ વગેરે પ્રયોગ રચ્યા છે (પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૩૦)

(૬) વૃદ્ધ તપાગચ્છના આં જનનિવકચમુગ્નિ શિષ્ય આં ગ્ન
નિહ, તેમના શિષ્ય માત્રિકચનુદર ગણિ નામે દત્તા, જેમણે મં
૧૫૦૧ માં મવધારગચ્છના આં હેનચદ્રમુગ્નિ 'લવભાવના' મયનો
દત્તો રચ્યો છે

(૭) ખગ્નગચ્છના ૫૫ માં આચાર્ય જિનમાત્રિકચમૂરિ મં
૧૬૧૦ આદ્ય મુદિ પના રાજ દાપધર્મ પામ્યા હતા

(જૂઓ પ્રક્રં ૪૦ પૃં ૪૮૦)

(૮) વૃદ્ધતપાગચ્છના આં જનનિવકચમુગ્નિ શિષ્ય આં માત્રિક
ચમૂરિ, જેમણે મં ૧૫૮૧ માં 'ગ્નવકચમ' રચ્યો છે

(જૂઓ પ્રક્રં ૪૪)

(૯) તપાગચ્છીય ૫૦ ગ્નવદ્રગ પિના શિષ્ય ૫૦ માત્રિકચવદ્ર,
જેમણે 'કચ્યાપુમદિગ્નોત્ર'ની દીપિકા વૃત્તિ રચેલી છે.

(જૂઓ પ્રક્રં ૫૩)

(૧૦) આં હેમવિગવમુગ્નિ પરિવાગમા મહોં જિનમાત્રિકચ
ગણિ હતા (પ્રક્રં ૩૬, પૃં ૨૩૬)

(૧૧) મગદ્દગચ્છના શ્રીપૂજ લદ્દાં માત્રિકચગ્ન, મં ૧૬૨૦

(પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૨૭૦)

(૧૨) પૂર્વ મોહનવાવચ્છ મહાનજની પંચ પગના આં જિન
માત્રિકચમૂરિ, જેઓ તપાગચ્છની આમાવાત્રી આવન્તા હતા મં
૧૬૬૦ માં અમદાવાદમાં અધિવ ભારતવર્ષીય મોટું મુનિમંમેલન
મળ્યું તેમાં ખરતરગચ્છના પ્રતિનિધિ તરીકે તેઓ વિરાજમાન થયા
હતા તેઓ જૂના અને નવા વિવાદોના ગમન્વયને માનનારા હતા
તેમણે સમ્મેલનમાં ઘણી મમ્મ્યાઓમાં ગભીર વિવારણાઓ આપી
છે તેઓ શાસનપ્રેમી હતા

તેમણે ભારતમાં ઘણા વિદ્વાં કર્યો હતો તેમણે 'કપમૂત્ર, પ્રથમ
કર્મક્રમ, વ્યવહારસૂત્રસાધ્ય વગેરેના હિંદી ભાષાતરો કરેલા છે

(૧૩) સુપ્રસિદ્ધિ આગમવેદી આં સાગરાનંદસૂરિના પદ્મધર આં માણિક્યસાગરસૂરિ, જેઓ પરમ શાંત અને વિદ્વાન છે, તેઓ આગમના ઊંડા અભ્યાસી પણ છે. તેઓ પણ સંં ૧૯૯૦ ના અમદાવાદના મુનિસમ્મેલનમાં ગુરુદેવ સાથે વિદ્યમાન હતા. આં સાગરાનંદસૂરિએ સંં ૧૯૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે પાલીતાણામાં (૧) આં માણિક્યસાગરસૂરિ, (૨) આં વિજયતિલકસૂરિ, (૩) આં વિજયકુમુદસૂરિ, (૪) આં વિજયપ્રભસૂરિ એમ ચાર આચાર્ય ળનાવ્યા હતા.

(૧૪) વિજયમાણિક્યસિંહસૂરિ—તે જૈન યતિસંસ્થાના પણ પ્રેમી હતા. તેઓ વિદ્વાન હતા, આગમના અભ્યાસી હતા. સંં ૧૯૯૦ માં અમદાવાદમાં અખિલ ભારતવર્ષીય જૈન મુનિસમ્મેલન મળ્યું, તેમાં તે નવા વિચાર ધરાવનારાઓના મુખ્ય પક્ષકાર હતા. તેમની તરફના પ્રશ્નો અને આગમવેદી આં સાગરાનંદસૂરિના સમાધાનોના સંઘર્ષમાં સૌ મુનિવરોને ઘણું જાણવાનું મળ્યું હતું. તે શાસ્ત્રીય ચર્ચા ઊભી કરી શકતા હતા. તેમણે ગુજરાતીમાં વિવિધ પૂજાઓ ળનાવી છે, જે ઘણી લોકપ્રિય બનેલી છે.

આં હરિભદ્ર, આં બાલચંદ્ર, આં પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—એ બધા રાજગચ્છના આચાર્યો હતા. સંં ૧૨૯૭.

(—પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૭, ૩૨)

આં બાલચંદ્રે ‘વસંતવિલાસકાવ્ય’ રચ્યું છે.

આં પદ્મપ્રભસૂરિ, આં સિંહતિલકસૂરિ—તેઓ રાજગચ્છના આચાર્યો હતા. સંં ૧૨૯૪, સંં ૧૩૨૬.

(—પ્રકં ૩૫, પૃં ૨૮, ૩૦)

આં વર્ધમાન—વડગચ્છની ૪ થી સુવિહિત શાખાના નંં ૪૨ મા આચાર્ય હતા. સંં ૧૩૧૮ માં તેમના દિલમાં શંખેશ્વર તીર્થ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ હતી. મંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલ પ્રત્યે ગુણાનુરાગ હતો. આચંખિલ તપ પ્રતિ ભારે આસ્થા હતી.

(પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૨૫)

આં મલયપ્રભ, આં સમંતભદ્ર—તેઓ વડગચ્છના આચાર્ય

હતા સં ૧૨૬૦, સં ૧૨૮૬ (પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૦૬, ૩૦૭)

પાર્શ્વનાગ ગણિ—વિદ્યાધરગઝના હતા સં ૧૨૮૮

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૫૦)

સાધ્વીસઘ

(૧) મલધારી માધ્વી અજિતસુદરી ગણિની—

શ્રીહર્ષપુરીયગઝમા મલધારીની આજ્ઞાપાલક અજિતસુદરી ગણિનીએ સં ૧૨૫૮ના શ્રાવણ સુદ ૭ને સોમવારે પોટણમા ‘શ્રીસિત્તરી ભાષ્ય’ લખ્યું (જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૩૭)

(૨) સાધ્વી જિનસુદર ગણિની—વિધિપક્ષના શ્રાવક શેઠ શુભકર પોરવાડની પરપરામા અનુક્રમે સેવાક, યથોધન, ખાદૂ, દાહડ, સોલાક, આદાક અને પૂર્ણદેવ થયા, તેમા શેઠ યથોધનનો પુત્ર સુમદેવ, તેમના પુત્ર દીક્ષા લીધી, જેઓ આં મલયપ્રભસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા શેઠ સોલાકના ભાઈએ દીક્ષા લીધી, જે આં મહનપ્રભસૂરિની પાટે આં ઉદયચંદ્રસૂરિનામથી જ્યાંતિ પામ્યા અને દીક્ષા લઈને આં જયદેવ નામથી પ્રસિદ્ધિ મેળવી

આદાકની પુત્રી નાગિવીએ દીક્ષા લીધી, જેનું નામ સાધ્વી જિન સુદરી ગણિની હતું પૂર્ણદેવના પુત્ર અને પુત્રીએ દીક્ષા લીધી, તેમા પુત્રનું નામ ૫૦ ધનકુમાર ગણિ અને પુત્રીનું નામ સાધ્વી ચંદન ખાલા રાખ્યું હતું

એક દરે આ કુટુંબે ઘણા સાધુ સાધ્વીઓ આપ્યા

(જૂઓ પ્રકં ૩૮, પૃં ૩૦૭, ૩૮૭, ૩૮૮)

આ જ વંશના શેઠ પાસવીરના પુત્ર આં જયદેવસૂરિ થયા હતા સાધ્વી જિનસુદર ગણિની એમના સમયે ભારે પ્રતિષ્ઠિત હતા આં દેવનાગે સં ૧૨૮૮ મા તેમને માટે મુનિ શીલભદ્ર પાસે ૫૦ ગોવિંદ ગણીના ‘કર્મસ્તવ’ ઉપર દીક્ષા લખાવી હતી

આં જિનસુદર ગણિનીએ સં ૧૩૧૩ ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે શુજરાતના રાજા વીસલદેવ વાઘેલા(સં ૧૨૯૪ થી સં

૧૩૧૮)ના રાજ્યમાં મહામાત્ય નાગડના કાળમાં પાલનપુરમાં સાધ્વી લલિતમુંદરી ગણિની માટે શ્રેઠ વીરજી ઓશવાલના પુત્ર શ્રીકુમારની ધર્મપ્રેમી પત્ની પદ્મશ્રી પાસે ‘ પંચમી-કથા ’નું પુસ્તક લખાવ્યું.

(—જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ, પ્રશં ૧૨, પ્રશં ૧૩)

(૩) સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મીજી—તેમની સં ૧૨૯૮ની એક પ્રતિમા મળી આવે છે, જે માતર તીર્થના દેરાસરમાં વિરાજમાન છે.

(—જૈનયુગ, નવું વર્ષ : બીજું, અંક : ૧)

(સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મી માટે જૂઓ પ્રં ૪૧, પટ્ટાં ૧૦, આં નં ૦ ૪૫, આં વજ્રસેનસૂરિ. પૃં ૫૮૭)

રાજાઓ

રાજા વિજ્ઞાનલરાય (સં ૧૨૩૯)—

વિજ્ઞાન એ કલચૂરીવંશનો હતો. ચૌલુક્ય વંશના રાજા નૂર્મદી તૈલપ (સં ૧૨૦૬ થી સં ૧૨૨૧) ત્રીજા તૈલપનો સેનાપતિ હતો. તે વંશપરંપરાથી જૈન હતો. તેણે ચૌલુક્યરાજ તૈલપ પાસેથી કર્ણાટકની સત્તા છીનવી લીધી અને તે કર્ણાટકનો રાજા બન્યો. તેની રાજધાની કલ્યાણીમાં હતી. એ સમયે વીર-શૈવધર્મના અનુયાયી-ઓએ પ્રપંચ શરૂ કર્યો અને રાજ્ય નબળું પડ્યું, તે સ્થિતિનો લાભ દેવગિરિના ચાદવોને તથા દ્વારસમુદ્રના હોયશલોને મળ્યો. ‘ જર્નલ રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી ’ અંક : ૪, પૃં ૧૯ની કુટ-નોટમાં સાફ લખ્યું છે કે, ‘ વિજ્ઞાન જૈનધર્મનો મહાન્ પક્ષકાર હતો, છતાં તે પરધર્મસહિષ્ણુ હતો. તેણે લિંગાયતો ઉપર એટલે સુધી કૃપા બતાવી કે, લિંગાયતો તેના વિરોધી બની ગયા અને તેનો અંત લાવવામાં ફાવી શક્યા. ’

દક્ષિણમાં જૈનોના વિરોધમાં વીર-શૈવધર્મની સ્થાપના થઈ. તેમાં ૧. રેવન, ૨. મારુલ, ૩. એકારામ (એકાંતક રામૈયા) અને ૪. પં ૦ આરાધ્ય મુખ્ય હતા અને તે પછી પં ૦ વસવ અને પં ૦ ચત્રવસવે એ સંપ્રદાયનો પુનરુદ્ધાર કરી ‘ લિંગાયતમત ’ સ્થાપન કર્યો.

૫૦ વસવ શિવલજ્ઞ હતો. રાજા વિજ્ઞાનનો મંત્રી હતો. જાતે ગ્રાહણ હતો. તેણે રાજાને પોતાની જગ્યામાં ફસાવવા માટે રાજા માથે પોતાની જોન રૂપમુંદરી પદ્માવતીને પરણાવી. રાજા તેને મોહાધીન બન્યો અને મંત્રી વસવે એ રાણી દ્વારા દરેક જાતની સત્તા પોતાના હાથમાં લઈને રાજાને મારી નાખ્યો અને લિંગાયત મતનો પ્રચાર શરૂ કર્યો. તે પછી તેનો પુત્ર ગાદીએ આવ્યો. આ રીતે રાજા વિજ્ઞાન તથા તેના પુત્રે મં ૦ ૧૨૨૧ થી ૧૨૩૬ સુધી રાજ્ય કર્યું. તે પછી ચાંચો મોમેશ્વર કર્ણાટકનો રાજા બન્યો.

(જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃ ૧૫૨)

આ સમયે જુજરાતમાં ગજા કુમારપાલ પરમ જૈન હતો, તેના આજ્ઞાવર્તી દરેક દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રભાવ હતો.

એક ઉલ્લેખ એવો મળે છે કે, આ ૦ ધર્મશેખરે કર્ણાટકની રાજસભામાં 'નમોત્યુ છું સ્તવ' નો પ્રભાવ બનાવ્યો હતો. આ ઘટના રાજા શંકર, રાજા બુદ્ધરાજ કે રાજા વિજ્ઞાનના સમયે કલ્યાણીમાં બની હશે.

(જૂઓ, પ્રકં ૨૮, પૃ ૪૫૪, ૪૫૫,
જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૭૧ થી ૭૫)

માંગુજી ઝાલો, રાણો દુર્જનશત્રુ—

સિધના કીતિગદનો રાજા કેસરદેવ ઝાલો સં ૧૧૪૫ માં હમીર સુમશ સાથેના યુદ્ધમાં મરણ્યો. તેનો પુત્ર હરપાલદેવ અન્નેડ બાણા વળી હતો. તેણે જુજરાતમાં આવી રાજા કર્ણદેવની નોકરી સ્વીકારી. સં ૧૧૮૦ લગભગમાં પાટડી વસાવ્યું.

તેને સોદાજી, માંગુજી અને શેખરાજી એમ ત્રણ પુત્રો હતા. રાજા સિદ્ધરાજે ઝીંજુવાડાનો કિલ્લો બંધાવ્યો. એટલે એ 'ભાઈઓ' ઝીંજુવાડા જઈને વસ્યા. ત્રણે ભાઈઓ નિર્ધન હતા. માંગુજી બાણા વળી હતો, તે રાજા સિદ્ધરાજની સેવામાં દાખલ થયો. એક વાર દુકાળ પડતાં ઝીંજુવાડાનો શેઠ ગોડીદાસ અને સોદાજી ઝાલો મારવા ગયા. ત્યાંથી પાછા વળતાં રસ્તામાં સિદ્ધ નામના કોળીએ

એવિતો ધા કરી શેડને માડી નાખ્યો અને આગળે તે કોળીને માડી નાખ્યો. શેડ મરીને અંતર થયો.

એ શેડના ઘરમાં બંધ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હતી. વ્યંતર શેડ તેનો અધિષ્ઠાયક બન્યો. એ પ્રતિમા ગોડીના પાર્શ્વનાથના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી હતી. અધિષ્ઠાયક દેવે સાદાગુને સદાય કરી ઘુળી કર્યો. સાદાગુએ ગોડી પાર્શ્વનાથને પોતાના ઘેર લાવીને પધરાવ્યા. તેમની પૂજાથી તે અત્યંત ઘુળી થયો. (પ્રકં ૪૨, પૃં ૭૭૮) તે ઝીઝુવાડાનો રાજા બન્યો અને ઝઝસાવનો મદામંડલેશ્વર થયો. તેના લાઈ માંશુગળે પણ આ પ્રતિમા તથા અધિષ્ઠાયકના પ્રતાપે ફૂલા-કુંવરીનું બૂત લગાડ્યું હતું. મંડલેશ્વર સાદાગુને દુર્જનશાસ્ત્ર નામે પુત્ર થયો. તે રાજા બીમદેવ (સં ૧૨૬૮), ત્રિભુવનદેવ (સં ૧૩૦૦) તથા વિગ્રહદેવ (સં ૧૩૧૮)નો મદામંડલેશ્વર હતો. તે ચતુર્દશી શાખાના આંદેવેન્દ્રસૂરિ (સં ૧૨૬૬, ૧૩૨૧) તથા મદાનુ જ્યોતિર્ષી આં હેમપ્રભ (સં ૧૩૦૫)ને પોતાના ગુરુ તરીકે માનતો હતો. (જૂઓ પ્રકં ૪૦, ચતુર્દશીશાખા પૃં ૫૪૭)

તેના શરીરમાં ધીરે ધીરે કોઠ-રોગ ફૂટી નીકળ્યો. તેણે તે રોગ શાંત કરવાને ઘણા ઉપચાર કર્યા પણ તે બધા નિષ્ફળ ગયા. તેણે તે માટે ઝીઝુવાડાના સૂર્યનારાયણની આરાધના કરી. એટલે સૂર્યદેવે એક રાતે જ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, 'તારો રોગ હુઃસાધ્ય છે. તે અહીં મટવાનો નથી, શંખેશ્વર તીર્થમાં જ, ત્યાં લં પાર્શ્વનાથની સેવાથી તારો રોગ શમી જશે.'

આં હેમપ્રભસૂરિએ પણ તેને શંખેશ્વરજી જવાને વધુ ઉત્સાહિત કર્યો. આથી તે પરિવાર સાથે શંખેશ્વર તીર્થમાં આવી વસ્યો અને પ્રભુની પૂજાસેવાંલક્ષિત કરવા લાગ્યો. પૂર્ણિમાગચ્છના આં પરમદેવ (સં ૧૩૦૨), જેઓ મંડાનુ તપસ્વી હતા તે શંખેશ્વરજીમાં પ્રધાર્યા. તેમણે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આરાધન કર્યું. રાજાને પૂજાનો આમનાય આપ્યો. એથી રાજાનો કોઠ-રોગ શમી ગયો. રાજાએ પણ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના દેરાસરનો મોટો

છણીદ્વાર કગબ્યો અને દેવવિમાન જેવો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો

(પ્રક ૪૦, પૃં ૪૯૮)

રાણાને રૂપવાદેવી અને શ્રીદેવી નામે બે રાણીઓ હતી. રૂપવાદેવી પાટડીના રાણા વિજયપાલની રાણી નીતલદેવીની પુત્રી હતી (પ્રં ૪૧, પૃં ૫૦૦) રાણી શ્રીદેવીને ઉદયસિંહ નામે પરાક્રમી પુત્ર હતો તેના વશમાં સૌરાષ્ટ્રના વાકાનેરના ઝાલા રાજાઓ થયા

(-કવિ નથુરામ મુદરણ ઓઝાનો 'ઝાલાવશવારિધિ', જૈન સત્યપ્રકાશ, કં ૧૪૫, પૃં ૧૮, ત્રૈલોક્યપ્રકાશની ગદ્ય પ્રશસ્તિ, પ્રબધ્વિતામણિ, આં મુનિચંદ્ર વગેરેના શ્રુતેશ્વર પાર્શ્વનાથના સ્તોત્રો, જગદૂચરિત્ર, સર્ગ - ૬, હીર સૌભાગ્યકાવ્ય-સટીક, ૫૦ વીરવિજયજીનું ગોડી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર, મુનિ જયતવિજયજીનું શ્રુતેશ્વર મહાતીર્થ, પૃં ૪૭ થી ૫૧)

રાજા કેદહણુદેવ, રાજમાતા આનલદેવી—

નાડોવના રાજા આદહણુદેવ(મ = ૧૨૦૯ થી સં ૧૨૧૮)ને આદહણુદેવી નામે રાણી હતી અને કેદહણુદેવ નામે યુવરાજ હતો, જે સં ૧૨૨૧ માં રાજા થયો હતો તે રાજગચ્છના આં સાગર ચંદ્રના ઉપદેશથી જૈન બન્યો હતો

કેદહણુ જૈનધર્મ પ્રત્યે બહુ આદર ધરાવતો હતો તેણે પિતાના રાજ્યમાં સં ૧૨૦૯ માં દરેક આક્રમ, અગિયારસ, ચૌદશના દિવસો માં અમારિ પ્રવર્તાવો હતી માસબવિ આપનારને તે મખત દહ કરતો હતો.

તેની માતા આનલદેવીએ સં ૧૨૨૧ માં સાડેરક નગરના ભં મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં મહાવીરજન્મોત્સવ નિમિત્તે રાજકીય મહેમૂલમાંથી ખર્ચ બાધી આપ્યું હતું તેમજ તેના પિયરિયાં, રાષ્ટ્ર કૂટખાતુ અને રાજા કેદહણુ પણ જૂઠું ખર્ચ બાધી આપ્યું હતું રાણી જદહણુદેવી, રાજકુમાર મોહલદેવ અને રાજકુમારી શૃંગાર દેવીએ પંડુ જુદા જુદા ગામના જૈન મહિરોના નિલાવ માટે મદદ

કરી હતી. (જૂઓ પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૬૯, ૧૭૦, પ્રાચીન જૈનલેખ-
સંગ્રહ ભાં ૨, લેખાંક : ૩૪૬ થી ૩૫૦; ૪૨૬ થી
૪૩૦, જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૫૮)

રાણી શૃંગારદેવી (સંં ૧૨૫૫)—એ નાહોલના મહામંડળે-
શ્વર રાજા કેલ્હણદેવ (સંં ૧૨૨૧ થી ૧૨૪૯) ચૌહાણની પુત્રી હતી
અને તે આખૂના રાજા ધારાવર્ષાદેવ પરમારની બીજી રાણી હતી.
તેણે સંં ૧૨૫૫ના આસો સુદિ ૭ ના રોજ અડોલી ગામમાં^૧ ભં
મહાવીરસ્વામીની પૂજા માટે મોટી વાડી અર્પણ કરી હતી.
(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫૬, ૧૭૦)

રાજા પ્રહ્લાદન પરમાર (સંં ૧૨૭૪)—તે જૈનધર્મી રાજા
હતો. (પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૫૨, ૧૫૭) તેણે પાલનપુરમાં પ્રહ્લાદનપાર્શ્વ-
નાથ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

૧. અડોલી—પીંડવાડા અને બાલણવાડા તીર્થની વચ્ચે અડોલી
ગામ છે, જેનાં કુંદુલિ, અદવલી, અડવલી, અડકીલી, અદપલી, અડોલી
વગેરે નામે મળે છે. અહીં ભં મહાવીરસ્વામીનું પ્રાચીન મંદિર છે, તેમાં
કેટલાક શિલાલેખો વિદ્યમાન છે, જેમકે—સંં ૧૧૪૫ ના જોઠ વદિ ૨ ના
રોજ ભં ઋષભદેવની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ; સંં ૧૨૩૪ ના વૈશાખ વદિ
૧૩ ના રોજ ગોઠીઓએ ભં મહાવીરસ્વામીના મંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કર્યો; સંં
૧૨૩૬ ના ફાગણ વદિ ૧૪ ને શુરુવારે ભં ઋષભદેવ તથા ભં પાર્શ્વનાથની
પ્રતિમા બની, જેની પ્રતિષ્ઠા રાજગચ્છના આં દેવગદ્રે કરી. સંં ૧૨૫૫ના
આસો સુદિ ૭ ને બુધવારે ગેઠીઓએ દેરાસરની આગળ ૭ ચોકીવાળું ત્રિલોક
પ્રાસાદ દ્વાર બંધાવ્યું. અડોલી એ શૃંગારદેવીના કપડાનું ગામ હતું. અડોલીના
મંત્રી નાગડે બે ચોકીનો ખર્ચ આપ્યો. રાણી શૃંગારદેવીએ ભં મહાવીર-
સ્વામીની પૂજા માટે વિશાળ વાડી આપી. તેનું શાસન લખી આપ્યું, જેમાં
દાણિક વગેરેની સાક્ષી છે. આં તિલકપ્રભસૂરિએ દાનશાસનને શ્લોકમદ્દે રચ્યું
અને સલાટોએ પંચરમાં ઉત્કીર્ણ કર્યું.

(—પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાં ૨, લે :
૪૩૦; જૈનસત્યપ્રકાશ, ક્રમાંક : ૧૫૦)

કવિઓ

દ્વિત્રિય મહાકવિ આમડ—

લિપ્તભાવકુવના દ્વિત્રિય કટુકરાજને આનવદેવી નામે પત્ની હતી તેને આસડ અને બાસડ નામે બે પુત્રો હતા આસડે વિદ્વાન હતો, કવિ હતો તણે કેટલાક પ્રયોગો ગ્વના કરેલી છે તેણે 'મેઘ દૂતકા' ય'ની ટીકા રચી, જેમા એણે મ્નેહસિંચન કર્યું કે રાજ મલાએ 'કવિનભાશૂગાર'નું બિન્દ આખ્યુ તેને રાજડે નામે પુત્ર હતો તેને પણ 'બાવમરમ્વતી'નું બિરુદ મળ્યું હતું પરંતુ રાજડ તરુણવયમા જ મરણ પામવાથી આસડને ભારે આઘાત થયો એ પ્રસંગે રાજગચ્છના (૧૧)મા આં ભદ્રેશ્વરસૂરિના પદ્ધર 'કવિ કાલગૌતમ' બિરુદધારી, (૧૨)મા આં અભયદેવસૂરિએ તેને, પ્રતિ બોધ કર્યો અને આપાસન આખ્યુ કવિશ્રી આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી જૈનદર્શનમા પ્રવીણ થયા અને અચરચના કરી તેમણે 'ઉપદેશ કદનીપ્રકરણ, વિવેકમજરી' તથા ગદ્ય પદ્ય સ્તુતિઓ રચી છે નાગેદ્રગચ્છના આં વિજયસિંહસૂરિ તથા વડગચ્છના આં પદ્મ સૂરિએ તે અથનું સંશોધન કર્યું હતું

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૩૭, પ્રકં ૪૧, પૃં ૫૮૦)

ઉક્ત (૧૨) આં અભયદેવસૂરિ, તેમના શિષ્ય (૧૩) આં હર્ષિદ્રસૂરિ, તેમના શિષ્ય (૧૪) મિદ્ધસારસ્વત આં બાવવદ્રસૂરિએ સં ૧૨૪૭-૪૮ મા 'ઉપદેશકદની' અને 'વિવેકમજરી'ની ટીકા આ રચી, જેનું ગચ્છના આં પ્રદુમ્નમૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું

(પ્રકં ૩૫, પૃં ૧૭, ૨૪, ૩૨)

કવિ આસડ એ વિક્રમની તેરમી સદીના મધ્યકાળનો દ્વિત્રિય જૈન વિદ્વાન હતો

ગિજનીમાં જૈનો—

ગિજનીનો બાદશાહ મહમુદ શાહબુદ્દીન ઘોરી (સં ૧૨૩૪, સને ૧૧૭૮ મા) દ્વારાત ઉપર ચડી આવ્યો હતો, તે હારીને ગાડિયા ઘટમાંથી પાછો ગિજની આવ્યો ગયો તે સમયે ત્યાં જૈન વેપારીઓ

રહેતા હતા. તે બધા ધનાઢય હતા અને ત્યાં ધમધોદાર વેપાર કરતા હતા.

કલિકાલસર્વજ્ઞ આ. દેવચંદ્રચૂરિ અને રૂઢદેવચંદ્ર કુમારપાલના પ્રભાવનું એ કળ હતું.

(—નગે ઉલ કાશ્મીરે ઇતિહાસ, વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડળ અને બીજા લેખો, પૃ. ૧૧૦, ૧૧૧, પ્રક. ૩૫, પૃ. ૧૩૭, ૧૩૮; પ્રક. ૪૪, આલમુદીન ચારી)

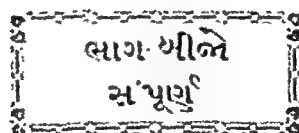
અંતિમ મંગલ—

ઝર્ત્તોર્ધ્વપદાનિક્કમહિતાઃ સિકાશ્ચ સિકાગનઃ

આચાર્યાઃ સમતાગુણૈકસદનં વાર્ગીયરા વાત્તકાઃ ।

સર્વે સાધ્યરતાર્થિગ્ન્યલ્પિતા લોકેડનધાઃ સાધ્યવઃ

પૂજ્યા વઃ પન્નેન્નિનોડનવર્તં તન્વન્તુ શં મદ્દલમ્ ॥

૧. પૂરવણી

આટલું વધારજો

નીચે લખેલા પ્રકરણોના પૃષ્ઠોમાં તે તે આચાર્યો વગેરેના પરિચયમાં નીચે મુજબ સુધારો-વધારો સમજવો—

૧. પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૩૩૮, આં રાજશેખરસૂરિ—

મલધારગચ્છના આં રાજશેખરસૂરિના શિષ્ય પંં સુધાકલશ ગણિએ સંં ૧૩૮૦ (ઇં સંં ૧૩૨૪)માં ‘સંગીતોપનિષદ્’ સંં ૧૪૦૬ (ઇં સંં ૧૩૫૦)માં ‘સંગીતોપનિષદ્સાર’ અં ૬, તથા ‘એકાક્ષરનામમાલા’ની રચના કરી હતી.

૨. પ્રક્રં ૩૬, પૃં ૨૩૯ ભીલડિયા તીર્થ—

સંં ૧૩૩૪ માં ચાતુર્માસમાં જે કાર્તિક માસ હતા. ચોમાસામાં છેલ્લા ચોથા મહિનાની વૃદ્ધિ હતી. સંં ૧૩૩૪ માં કાર્તિક જે હતા. પોષ મહિનાનો ક્ષય હતો અને ચૈત્ર કે ફાગણ મહિના જે હતા. આ સમયે ભીલડિયા આળાદ હતું. ખરતરગચ્છના આં જિનપ્રબોધસૂરિએ સંં ૧૩૩૪ માં અહીં જિનપ્રાસાદમાં શ્રીગૌતમસ્વામીની પ્રતિમા પધરાવી હતી. ત્યારબાદ સંં ૧૩૫૩ માં પણ જે કાર્તિક હતા. પોષનો ક્ષય હતો અને જે ચૈત્ર કે ફાગણ હતા. સંં ૧૩૫૨ માં અહીં ૧૨ જૈનાચાર્યો ચોમાસુ રહ્યા હતા. ચોમાસુ બીજી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ પૂરું થાય, પરંતુ તપાગચ્છના (નંં ૪૭) આં સોમપ્રભસૂરિએ (સંં ૧૩૩૨ થી ૧૩૭૩) આકાશદર્શનથી જાણ્યું કે, નજીકના દિવસોમાં ભીલડિયાનો વિનાશ થવાનો છે, આથી તેમણે અપવાદને આશ્રયી પહેલી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ ચોમાસું પૂરું કર્યું અને તરત જ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. બીજા સાધુ-સાધ્વીઓ પણ ત્યાંથી નીકળી ગયાં. અને જૈનો ભીલડિયાથી ઉઘાળો ભરી ગયા. તેઓએ એક સ્થાને જઈને નિવાસ કર્યો. એ સ્થળે રાધનપુર શહેર વસ્યું. પછી તો ભીલ-

ડિયામા આગ સળગી જાડી, આગે પોતાના નગ્ન સ્વરૂપે તાડવ માડ્યું અને તેમા લીવડિયા તારાજ થઈ ગયું ત્યાં રહેલા જૈનાચાર્યો તેમજ જનતા સર્વ કોઈ આગમા ભરખાઈ ગયા, જનમાલની ભારે ખુવારી થઈ ત્યારબાદ બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના સેનાપતિ અવકાશને પણ સં ૧૩૫૫ પદ મા લીવડિયા ભાગ્યું હતું

(જૂઓ પ્રકૃ ૪૩, પૃ ૭૪૬, પૂરવણી પૃષ્ઠ ૭૭૬, પ્રકૃ ૪૭)

■ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૫૮ મહાં અનુપમાદેવી—

તેનું કેકેણુ કાંચ્ય હતું કે, અવસર વીંત્યા પછી અપાય કે બીજાઓ મારફત અપાય, તેનું કૃષ્ણ મળે કે ન મળે, પણ અવસર અને વિરેકથી પોતાના હાથે અપાય તેનું કૃષ્ણ મળે જ ॥

૪ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૮૮ પદ્મસિંહ—

તે પૈકીના સોમરાજે દીક્ષા લીધી અને મોહિણીના પુત્ર અમૃત દ્વાલે પણ દીક્ષા લીધી હતી તે મનધારમચંદના ભટ્ટાં અમૃતચ દ્ર સૂરિ થયા હતા

(જૂઓ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૩૩૨)

૫ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૪૧૫ દીવમેદ—

અન્યવગચ્છના આં ધર્મભૂતિસૂરિ (સં ૧૬૦૨ થી ૧૬૭૦)ના ઉપદેશથી દીવળદરના શેઠ નાનચદ ભણુશાહીએ ભં શીતલ નાથની પોખરાજની પ્રતિમા ભરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

આં વિજયતેનસૂરિ અને તેમના શિષ્ય મહાં નિવિજય ગણિવરે દીવના દીરગી રાજ્યના અધિકારીઓ ગુરુ કાજી, કપ્તાન, મંત્રી કવાસ અને યાદરી વગેરેની વિનતિથી વહાણુદ્વારા દીવ જઈ તેઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો

(જૂઓ વિજયપ્રશસ્તિ મહાકા યની ટીકા સર્ગ-૨૦મો

શ્લોક ૪૬, ૪૭ થી ૫૨, સર્ગ ૨૧મો શ્લોક ૧૧થી૨૦)

૬ પ્રકૃ ૩૮, પૃ ૪૧૭ આં નેમિચ દ્રસૂરિ—

પ્રવચનસારોહા—આમા જૈન આગમોમાથી ઉપયોગી પ્રાકૃત ગાથાનો મગ્ગ કર્યો છે આં નેમિચ દ્રસૂરિ તેની પ્રશસ્તિમા જણાવે છે કે—

આં જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આં આમ્રદેવસૂરિના વળ શિષ્યો
(૧) આં વિજયસેનચરિ, (૨) આં નેનિચંદ્રસૂરિ, (૩) આં યશો-
દેવસૂરિ થયા. (જૂઓ પ્રક્રં ૩૫, પૃં ૭૧ પરંપરા

ખીજી, પ્રક્રં ૩૬, પૃં ૨૦૭)

આં નેનિચંદ્રસૂરિએ શિષ્યોની વિનનિર્થી ‘આગમરત્નાકરં’માંથી
રત્નો લેવો ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ (પ્રં : ૧૫૮૬) બનાવ્યો.

આં નેનિચંદ્રસૂરિએ ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ના ૨૭૬ ના દ્વારમાં
‘હવસંખ્યા કુલક’ બનાવીને જોડ્યું છે. (જૂઓ ગાથા : ૧૨૪૮)

જેનાચાર્યોએ ‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ની ઉપર વિવિધ વિવરણો
બનાવ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે—

‘પ્રવચનસારોદ્ધાર’ તથા રાજગચ્છના આં સિદ્ધસેનસૂરિએ
શુકની આજ્ઞા થવાથી સંં ૧૧૪૮ અથવા સંં ૧૧૭૮ ના ચૈત્ર સુદિ
૮ ને રવિવારે પુણ્ય નક્ષત્રમાં બનાવેલ તેની સુબોધ-વૃત્તિ ‘તત્ત્વજ્ઞાન-
વિકાશિની’ નામે પ્રકાશિત થઈ છે.

૭. પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૪૮૨, આં જિનચંદ્રસૂરિ—

ધર્મશુર શેષ અણુલક્ષ્મણે લાગરી આપી હતી. મહોં
શ્રી વલ્લભગણિ લખે છે કે—

તેજઃશ્રીમદકચ્ચરામિધનૃપઃ શ્રીપાતસાહિર્મુદાઃ—

વાદીદ્ ચત્ મુયુગપ્રધાન ઇતિ સન્નામ્ના યથાર્થેન વૈ ॥૪॥

શ્રીમન્ત્રીશ્વરકર્મચન્દ્રવિહિતોચત્કોટિટટ્કવ્યયં

શ્રીનન્યુત્સવપૂર્વકં યુગવરા યસ્મૈ દદૌ ત્વં પદમ્ ॥ .

શ્રીમલ્લોમપુરે દયાદદમતિશ્રીપાતસાહ્યપ્રહા—

ત્રયાચ્છ્રીજિનચન્દ્રસૂરિસુગુરુઃ સ સ્ફીતતેજો યતઃ ॥૫॥ .

(અમિધાનચિન્તામણિ નામમાલા—ટીકા)

ખરતરગચ્છના (આં નં. ૫૬) જિનચંદ્રસૂરિના મુખ્ય શિષ્ય
(૫૭) મહોપાધ્યાય સકલચંદ્રગણિના શિષ્ય (૫૮) મહોં સમંચ-
સુંદર ગણિવર થયા. તે પણ આચાર્યશ્રીની સાથે લાહોરં પધાર્યા હતા.

મહો ૧૦ સમયસુંદર ગણિવર—તેમનો સં ૧૬૧૦ કે ૧૬૨૦ માં સાચોરમાં શા ૦ રૂપથી પોરવાડની પત્ની લીલાદેવીથી જન્મ, સં ૧૬૨૮માં દીક્ષા, સં ૧૬૪૦ના મહા સુદિ ૫ના જેસલમેરમાં ગણિપદ, સં ૧૬૪૯ના ફાગણ સુદિ ૨ના લાહોરમાં ઉપાધ્યાયપદ, સં ૧૬૭૨માં મહોપાધ્યાયપદ, અને સં ૧૭૦૩ ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના રોજ અમદાવાદમાં સ્વર્ગગમન થયાં છે.

તેમણે સં ૧૬૮૭ના સંહારક દુકાળમાં જગતની વિચિત્રતા નિહાળી સંવેગભાવ વધારી સં ૧૬૯૧માં કિયોદ્ધાર કરી સંવેગિ પદ્મ સ્વીકાર્યું હતું. તેમને ૪૨ શિષ્ય-પ્રશિષ્યોનો પરિવાર હતો.

તેમણે સં ૧૬૪૬ શ્રાવણ સુદિ ૧૩ની સાંજે કારમીરમાં સમ્રાટ અકબરની સલામાં રાજાનો દદતે સૌહ્યમ્ એ એક જ અરણના ૮ લાખથી વધુ અર્થો ગોઠવી અષ્ટલક્ષી અર્થ ‘રત્નાવલી’ બનાવ્યો હતો.

તેમણે સંસ્કૃતમાં સારસ્વત ટીકા, લિંગાનુશાસન અવચૂરિ, અષ્ટલક્ષી અર્થ રત્નાવલી, રઘુવંશ-ટીકા, માધના ત્રીજા સર્ગની ટીકા, કંડપસૂત્રની ટીકા, દશવૈકાલિક સૂત્રની ટીકા, વિશેષ શતક, વિચાર-શતક, ગાથાસહસ્રી, કથાકોશ, ચરિત્રમંથો, લક્ષ્મીમર સ્તોત્ર, પાદ-પૂર્તિ, લક્ષ્મીમરસ્તોત્ર-ટીકા, કંથ્યાણુમંદિરસ્તોત્ર ટીકા, જયતિહુઅણુ સ્તોત્ર-ટીકા વગેરે.

તથા ગુજરાતી ભાષામાં રામા, ભાસ, ગીત બોલી, સ્તવન સન્નિધાય વગેરે બનાવ્યાં છે.

વિચિત્રતા એ છે કે—કેટલીએક સન્નિધાયો એવી મળે છે કે જેના કર્તા તરીકે મહો ૧૦ સમયસુંદરગણિવર અને બીજા વિદ્વાન કવિ મુનિવરોનાં નામ મળે છે. (સમયસુંદર-કૃતિકુસુમાંજલી)

વિ ૦ સં ૧૬૮૭ માં ગુજરાતમાં અને મારવાડમાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો હતો. મહોપાધ્યાયજીએ આ અંગે હિંદીમાં સવૈયા તથા કવિત્ત બનાવ્યાં હતાં તેમજ તેમણે શ્રીવિશેષશતકની પ્રશસ્તિમાં આ દુકાળનું સંસ્કૃતમાં સ્પષ્ટ વર્ણવ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—

શ્રીનિશ્ચેપશતકપ્રશસ્તિ—

મુનિ-વસુ-પોદનવર્ષ (૧૬૮૭) ગુર્જરદેશે ચ મહતિ દુઃકાલે ।

મૃતકૈરચિધામે જાતે ધ્રોપન્નને નગરે ॥૧॥

મિશ્રુકમયાન્ કપાટે જટિલે વ્યવહારિમિર્ઝંશં વહુભિઃ ।

પુરુષર્માને મુક્તે સંદનિ સત્તિ સાધુર્વર્ગોઽપિ ॥૨॥

જાતે ચ પજગ્જતૈર્ધાન્યમગેઃ સકલવસ્તુનિ મહર્થે ।

પરદેશગતે લોકે મુચ્ચા પિતૃમાનૃવન્બુજનાન્ ॥૩॥

હાદાકારે જાતે મારિકૃતાનેકલોકતંદારે ।

કેનાપ્યદષ્ટપૂર્વે નિશિ કોલિકલુષ્ટિતે નગરે ॥૪॥

તસ્મિન્ સમયે અસ્માભિઃ કેનાપિ હેતુના ચ તિષ્ઠદ્ભિઃ ।

શ્રીસમયમુન્દરોપાધ્યાયૈર્લિખિતા ચ પ્રતિરેપા ॥

(શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા૦ ૨, પ્ર૦ નં૦ ૬૬૭)

વિ૦ સં૦ ૧૬૮૭ ના દુકાળમાં દિવાન જયમલજી મુછોત તથા નેણુરી મુછોત વગેરે જૈનોએ લેધપુરરાજ્ય અને ગુજરાતમાં પ્રબળે મોટી મદદ કરી હતી. (જૂઓ પ્રક૦ ૩૬, પૃ૦ ૨૩૨, પ્રક૦ ૬૦,)

૮. પ્રક૦ ૪૦, પૃ૦ ૪૯૬, આ૦ ચક્રેશ્વરસૂરિ—

તેમણે આ૦ ચંદ્રપ્રભની ‘દર્શનવિશુદ્ધિ’ પર ટીકા યનાવવાની શરૂઆત કરી હતી પણ તે ટીકા અધૂરી રહી છે. (જૈનસત્યપ્રકાશ, પૃ૦ ૭, પૃ૦ ૧૫૫) વળી, તેમણે ‘વર્ધમાન-વિદ્યાસ્તવ’ ગા૦ : ૧૨, સાર્ધશતકની પ્રાકૃત વૃત્તિ, શતકમૃહહભાષ્ય ગ્રં૦ : ૧૪૧૩, પૌષ્ઠ-વિધિ પ્રકરણ ગા૦ : ૬૨, સિદ્ધાંતસારોદ્ધાર, ગા૦ : ૧૧૩, પદાર્થ-સ્થાપનાસંગ્રહ, ગા૦ : ૧૧૬, ઉપધાનપૌષ્ઠપ્રકરણ, સૂક્ષ્માર્થસપ્તતિ ગા૦ : ૭૫, ચરણકરણસપ્તતિ ગા૦ ૫૫, સભાપંગક ગા૦ : ૪૩, સૂક્ષ્માર્થટિપ્પન વગેરે ગ્રંથો યનાવ્યા હતા.

૯. પ્રક૦ ૪૦, પૃ૦ ૫૩૧, ભાવપ્રભસૂરિ—

અંચલગચ્છના (૫૫) આ૦ ભાવપ્રભસૂરિ પૂર્ણિમાગચ્છની મુખ્ય ગાદી માટણના ઢંઢેરવાડામાં હતી તેના ઉલ્લેખો આ પ્રમાણે મળે છે—

(૧) શ્રીમદ્વાનીસહસ્રનામસ્તોત્રમ્ (પ્ર૦ ૧૧૨૨)

સં ૧૭૭૪ વર્ષે શાકે ૧૬૪૦ પ્રવર્તમાને શ્રીપૂર્ણિમાપક્ષે પ્રધાન-
શાસ્ત્રાયાં ઢંદેરપાટકે મં ૦ શ્રી ૫ શ્રીભાવપ્રમસૂરિણા લિખિતં મનુમાસે કૃષ્ણ-
પક્ષે ત્રયોદશ્યાં ગુરુવારે પં ૦ શ્રીતેજસ્વળપાઠનાય । શ્રીરસ્તુ ॥

(૨) શ્રીસચિત્ર સોનેરી વારસામૂત્ર (પ્ર૦ ૧૧૨૫)

સવત્ ૧૭૭૫ વર્ષે માદ્રવા સુદિ ચતુર્થ્યાં પર્યુપગાયાં શ્રીમગહિહિપુરપત્તને
ઢંદેરપાટકે ઓસવંગજ્ઞાતીચલ્લુગાસ્ત્રાયાં દોસી શ્રીરાત્ર તત્સુતસારંગસ્તત્સુતૌ
દોસી શિવચંદ્ર ફાત્તીદાસ ઇતિ દ્વૌ ભ્રાતરૌ । દોસી શિવચંદ્રસુત લક્ષ્મીદાસ
(મુંનવાઈ પુત્રી) લક્ષ્મીદાસમાયાં જીવાં તત્સુત ચંદ્રમાળ ॥ વિજયસિંગ ફપૂર-
ચંદ્ર પ્રયાગદાસ ઉત્તમચંદ્ર દોસી પ્રયાગમાયાં શ્રીલલ્લસુત નાથાચંદ્ર સાફર-
ચંદ્ર આળેદી દોસીપ્રયાગદાસેન સુવર્ગાશ્રમયશ્રીરૂપસૂત્રપુસ્તકં દ્રવ્યેણ
ગૃહીત્ત્વં તદમાયાં શ્રાવિકા શ્રીલલ્લા ઇતિ નામની શ્રીપૂર્ણિમાપક્ષે ઢંદેરસંજ્ઞકે મદારક
શ્રીમદ્દિમાપ્રમમૂરિવરશિષ્ય મદારકશ્રીશ્રીભાવપ્રમમૂરિભ્ય સપરિવોરેભ્યઃ પ્રદત્તં જ્ઞાન-
વૃદ્ધ્યર્થે પુણ્યપ્રકાશનાય । વાચ્યમાનં ચિરં નિવાત્ । શ્રીરસ્તુ કન્ધાગમસ્તુ સર્વદા ।

(શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ ભા. ૨, પૃ. ૨૬૦,
૨૬૧, પ્રશસ્તિ નં. ૧૧૨૨, ૧૧૨૫)

૧૦. પ્રક. ૪૦, પૃ. ૫૩૭, લદ્દા. ૦ મુક્તિસાગર—

અંચલગચ્છમાં (૬૫) લદ્દા. ૦ મુક્તિસાગર, શેઠ મોતિશાહ—
તે મુંબઈના શાહ સોદાગર હતા. વહાણવટીનો ધંધો કરતા હતા. તેની
પાસે ૮ વહાણ હતાં. તેણે ચીન વહાણ ખોડવ્યાં, તેમાં તેને આર-
તેર લાખ રૂપિયા મળ્યા. તે તેમણે શત્રુજય ઉપર ખર્ચવાનું નક્કી
કરી ૧૬૫ બુદી મૂકી રાખી. તેમણે નગરશેઠ હેમાલાલ પાસે શત્રુજય
ઉપર જમીન માગી, પણ ખાલી જળ્યા હતી જ નહીં. કુંતાસરની
મોટી ખાઈ હતી, જે ૮ મી અને ૧ લી ટૂંક વચ્ચે મોટી ઊંડી
બંગા હતી તે શેઠ મોતિશાહને પસંદ પડી. ખાઈ પુરાવી મંદિર
બાંધાવવા નક્કી કર્યું. ૮૦ હજારનાં દોરડાં વપરાયાં અને આર (૩૧૦ ૦)

આને એક હાંડો શેત્રુંજી નદીથી પાણી લાવતા હતા. શેઠ મોતિશાહ
સં. ૧૮૯૨ ના ભાદરવા સુદિ ૧ ને દિવસે સ્વર્ગે ગયા.

શેઠના પુત્ર શેઠ ખીમચંદ અને શેઠનાં મિત્રો અમરચંદ દેમણી
કૂલચંદ તથા કસળચંદે મંદિરનું કામ આગળ વધાર્યું અને મંદિર
પૂર્ણ કર્યું.

શેઠાણી દિવાળીખાઈ તથા શેઠના પુત્ર ખીમચંદે શ્રી શત્રુંજય
નો સંઘ કાઢ્યો. સંઘ સં. ૧૮૯૩ ના પોષ વદિ ૧ ના દિવસે પાલી
તાણા ખેડોંચ્યો. ત્યાં અમદાવાદથી શેઠ વખતચંદ વગેરે સવા લાખ
યાત્રિકો આવ્યા હતા.

શેઠ ખીમચંદે સંઘ પાલીતાણા ગયો ત્યારથી અદ્વાર દિવસ
સુધી નોકારશી કરી હતી. અંપે ચોખા મૂક્યા હતા. નવકારશીમાં
આખા ગામના લોકો અને યધા યાત્રિકોને જમવાનું હતું. અ
નોકારશીમાં એક નોકારશીનો ખર્ચ લગભગ રૂપિયા ૪૦,૦૦૦ લાગતો
હતો. આ ઉત્સવમાં ખૂબ શાન્તિ રહી હતી અને પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

આ વખતે એક મારવાડી ડોશીએ નોકારશી કરવાની રજા
માગી ત્યારે તેને પૈસા ક્યાં છે એમ પૂછવાથી એક ગોઠડીમાંથી
સોનામહોરો કાઢી બતાવી હતી અને એક નોકારશીનો આદેશ લીધો હતો.

ત્યારબાદ શેઠ મોતિશાહનાં પત્ની શેઠાણી દિવાળીખાઈ અંબઈ
સ્વર્ગે ગયાં.

૧૧. પ્રં. ૪૦, પૃ. ૫૪૩, આં દેવરત્નસૂરિ—

(૩) આં દેવરત્નસૂરિ તે આગમિકગચ્છના આં જ્યાનંદસૂરિ
ના દીક્ષાશિષ્ય અને વિદ્યાશિષ્ય હતા તે તેમની પાટે આવ્યા હતા.
વિદ્વાન હતા. નિરુક્તશાસ્ત્રના મોટા અભ્યાસી હતા. તેમણે નર
લોએ સંવસાહૂણું ના સંવ શબ્દ ઉપર પ્રાકૃત ગાથા: ૪૮ નું વિ
રણ કરી ઘણા અર્થો કર્યા હતા તેમજ ગજસિંહકુમારસા
બનાવ્યો હતો.

આ આચાર્ય અને આં વિવેકરત્નસૂરિ સુધીના આચાર્યો ગ

ભાઈઓ હતા. બનવાભોગ છે કે, તેઓ એક પછી એક બન્યા હોય.

૧૨. પ્રક્રં ૪૦, પૃં ૫૫૩, આં ૦ રત્નપ્રભસૂરિ—

કચ્છોલીગચ્છમાં (૪૭) આં ૦ રત્નપ્રભસૂરિએ જ સં ૦ માં 'કચ્છુલીરાસ' બનાવ્યો હતો.

૧૩. પ્રં ૪૧, પૃં ૫૮૮, (૫૧) આં ૦ મુનીશ્વરસૂરિ—

તેમનાથી આચાર્યશાખા અને ભટ્ટારકશાખાએ

તેમની પરંપરામાં શિષ્ય (૫૨) ઉં ૦ ભદ્રમેરુ ગણિશિષ્ય ઉં ૦ મનોહર ગણિ શિષ્ય (૫૪) મુનિ જયશેખરે સં ૦ ૧ પોષ વદિ ૮ ને સ્વિવારે ઉત્તરા કર્કને દિવસે બહાદુરપુર (૦ પુર)માં કાંકરીયાગોત્રના શાં ૦ મુહ્યવચ્છની પત્ની શ્રાવિકા પ્રભાવિકા હેમીને ભણવા માટે તથા પોતાને માટે 'આવશ્યકસૂત્ર

(શ્રીપ્રશસ્તિસંબ્રહ્મ, ભાં ૦ ૨, પ્રશસ્તિ નં ૦ ૧૩૧,

૧૪. પ્રં ૪૧, પૃં ૫૮૮, (૫૧) આં ૦ મુનીશ્વરસૂરિ—

તેમની ઉપાધ્યાય પરંપરામાં ઉં ૦ કેનકેડંસ તથા મુનિ મધ્યા. તેઓ સં ૦ ૧૫૩૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧ ને શુક્રવાર સ્વાતિ અને આયુષ્યમાનયોગે દિલ્હીમાં હતા.

(શ્રીપ્રશસ્તિસંબ્રહ્મ, ભાં ૦ ૨, પ્રશં ૦ નં ૦

૧૫. પ્રક્રં ૪૩, પૃં ૭૪૬, (ટિપ્પણી) આં ૦ સોમપ્રભસૂરિ—

૧. આં ૦ સોમપ્રભસૂરિની પરંપરામાં (આં ૦ નં ૦ ૪૭) બીજા સોમપ્રભસૂરિ થયા હતા. તેઓ સં ૦ ૧૩૩૨ માં આચાર્ય તેઓ તથા બીજા ૧૧ જૈનાચાર્યો સં ૦ ૧૩૫૨ માં ભીલા ચૌમાસુ' હતા.

સં ૦ ૧૩૫૩ ની સાલમાં કાર્તિક મહિના બે હતા. પોષને હતો અને ચૈત્ર કે ફાગણ મહિના બે હતા. આચાર્યશ્રીએ એ આકાશમાં જોયું અને અંહોના ચારથી બાળી લીધું કે, ભી શહેરનો થોડા દિવસમાં જ વિનાશ થશે, તેથી અહીં વધુ સલામતીભર્યું નથી. આચાર્યશ્રીએ આ પ્રમાણે વિચારી બીજા

ગચ્છનાયકોની મના હોવા છતાં સં ૧૩૫૩ ના પહેલા કાર્તિક મહિનામાં સુદિ ૧૪ ને દિવસે ચામાસી પ્રતિકભણ કરી પહેલા કાર્તિક સુદિ ૧૫ ને દિવસે બીલડિયાથી વિહાર કર્યો. બીજા ગચ્છનાયકો બીલડિયામાં જ રહ્યા, જેઓ બીજા કાર્તિક સુદિ ૧૫ ને દિવસે વિહાર કરવાના હતા. (જૂઓ પ્રકં ૩૬, પૃં ૨૩૯, પૂરવણી પૃં ૭૭૦)

ત્યારબાદ બીલડિયામાં એકાએક ઉત્પાત મચ્યો. બીલડિયાનો પિનાશ થયો. બાદશાહ અડલાઉદ્દીન બીલડીની મુસલમાન સેનાએ આવી સં ૧૩૫૫-૫૬ માં બીલડિયા લાંગર્યું અને પછી પાટણ પર ચડી જઈ રાજા કર્ણદેવ વાઘેલાને નસાડ્યો.

આચાર્યશ્રીએ ત્યારબાદ ઘણાં શુભ કાર્યો કર્યાં હતાં. તેઓએ સં ૧૩૭૩ માં સ્વર્ગગમન કર્યું. (જૂઓ પ્રકં ૪૭)

૧૬. પ્રકં ૪૩, પૃં ૭૫૬, (ટિપ્પણી) આં જયસિંહસૂરિ—

તેમણે વ્યાકરણ યનાવ્યું. તેમના પદ્ધર આં પ્રસન્નચંદ્રના બીજા પદ્ધર આં નયનચંદ્રસૂરિએ ‘કુમારપાલચરિત’ની પહેલી પ્રતિ લખી હતી તથા ‘હમ્મીરમહાકાવ્ય’ સર્ગ : ૧૪ અને ‘રંલા-મંજરી નાટિકા’ની રચના કરી હતી.

૧૭. પ્રકં ૪૩, પૃં ૭૫૬, આં માણિકચસાગરસૂરિ—

આં સાગરાનંદસૂરિએ સં ૧૬૯૨ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે પાલીતાણામાં આં માણિકસાગરસૂરિ વગેરે ચાર આચાર્ય યનાવ્યા હતા. આં માણિકસાગરજીએ (૧) આં હેમસાગરસૂરિ (૨) આં ચંદ્રસાગરસૂરિ યનાવ્યા છે.

૧૭. પ્રકં ૪૩, પૃં ૭૬૦, સાધવી જિનસુંદરીગણિની—

આં ઉદયચંદ્રસૂરિના નામથી ખ્યાતિ પામ્યા અને શેઠ પાસવીરના બીજા પુત્ર હરિચંદે દીક્ષા લઈને આં જયદેવસૂરિ નામથી પ્રસિદ્ધિ મેળવી.

૨. પૂરવણી

સમજૂતી

૧. આ ગ્રંથનાં વિવિધ લખાણોમાં જે જે ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે તે તે ગ્રંથોનાં નામ ગોળા () અને ચોખંડા [] બ્રેકેટમાં આપ્યાં છે. વાંચકોને વિશેષ જાણુવા ઇચ્છા થાય તો તે તે આધારો વાંચી લેવા.
૨. આ ગ્રંથમાં પ્રકૃ અને પૃષ્ઠ આપ્યાં છે. તે આ ઇતિહાસના ભાગ ૧ થી ૪ નાં પ્રકરણ અને પાનાં સમજવાં.
૩. આ ગ્રંથમાં મુદ્રણદોષથી કાનો, માત્રા, હ્રસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર, વિસર્ગ, અક્ષર કે આંક ભીડી ગયા હોય ત્યાં વાંચકોએ સુધારીને વાંચવું.

